DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

I

REINER STACH KAFKA KARAR YILLARI

REINER STACH

Kafka

KARAR YILLARI

TÜRKÇESİ: SEZER DURU

I

SEL

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KAFKA- I
Karar Yılları*

REINER STACH, 1951'de Rochlitz'de (Saksonya) doğdu. Felsefe, edebiyat ve matematik okudu. Birçok büyük yayınevinde bilim ve edebiyat dışı kitapların editörlüğünü ve yayıncılığını üstlendi. 1987'de "Kafka'nın Erotik Mitosu" adlı kitabı Fischer cep kitaplarından çıktı. Stach, sayısız dergide Kafka hakkında önemli denemeler yayınladı. Bu dergiler arasında Neue Rundschau (Berlin) ve Revista de libras (Madrid) de bulunuyor. Stach, 1999'da "Kafka'nın Nişanlısı" adlı sergiyi hazırladı. Bu sergide Felice Bauer'in ABD'de keşfettiği terekesini sundu. Sergi, Frankfurt, Viyana ve Prag gibi birçok şehirde gösterildi.

SEZER DURU, 1942 yılında doğdu. Tezer Özlü ve Demir Özlü'nün kardeşidir. 1962 yılında Avusturya Lisesi'nden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi'nde sosyoloji okudu. Orhan Duru ile evlendi. Ankara 'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Latince ile Yunan ve Roma Edebiyatı okudu. İstanbul 'da bir süre Goethe Enstitüsü'nde görev yaptı. Akzente ve Orte gibi Alman dergilerine Türk yazar ve ozanlarından çeviriler yaptı. 25 yıl kadar, ZDF ve ARD gibi Alman TV kanallarında muhabir olarak çalıştı.

Max Frisch, Heinrich Böll, Siegfried Lenz, Jerzy Stefan Stawinkley, Hans Magnus Enzensberger, Bertolt Brecht, Thomas Bernhard, Gustav Meyrink gibi yazarlardan Türkçeye; Ferit Edgü, Demir Özlü ve Başar Sabuncu'dan da Almancaya roman ve oyunlar çevirdi. Orhan Duru ile birlikte, "hayalet yazar" Oğuz Halûk Alplaçin'in yaşamını konu alan O Pera'daki Hayalet'i hazırladı. 2007'de, Frankfurt Edebiyat Evi'nin 2004'ten bu yana her yıl yurtdışında Alman edebiyatı ve bilimine katkıda bulunan kişilere verdiği ödülün sahibi oldu. Rodos'taki Uluslararası Yazar ve Çevirmenler Evi'nin ikinci başkanlığını yürütüyor. PEN üyesidir. Fischer Stiftung'un (Fischer Vakfı), 2006 yılı sonunda başlattığı, Almanca yazılmış eserlerin Türkçeye kazandırılmasını hedefleyen "Schritte" (Adımlar) projesinde Türkiye ayağının sorumlusu. Beyaz Geceler (Everest Yayınları, 2007) ve Likya'ya Mektuplar (Everest Yayınları, 2011) adlı iki anı kitabı yayımlandı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - Gift.Kantey.org

*SEL YAYINCILIK
Piyerloti Cad. 11 / 3 Çemberlitaş - İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85
http://www.selyayincilik.com
E-mail: halklailiskiler@selyayincilik.com

Dağıtım: Çatalçeşme Sokak, No: 19/1 Cağaloğlu - İstanbul
Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26
E-mail: siparis@selyayincilik.com

*SEL YAYINCILIK: 604
ISBN 978-975-570-625-2

Kafka - 1. cilt
KARAR YILLARI
Reiner Stach
Türkçesi: Sezer Duru

Özgün Adı: Kafka-Die Jahre der Entscheidungen

© S. Fisher Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 2011
© Sel Yayıncılık, 2012

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı
Editör: Burak Fidan
Kapak Tasarımı: Savaş Çekiç
Teknik hazırlık: Gülay Tunç
Birinci Baskı: Mayıs 2013

Bu kitap Çağdaş Alman Edebiyatı Dizisi, ADIMLAR/SCHRITTE projesi çerçevesinde, S.Fischer Vakfı (Berlin), Ernst Reuter Girişimi ve Pro Helvetia desteği ile Sezer Duru (İstanbul) ve Egon Ammann (Berlin) editörlüğünde yayımlanmıştır.

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203
Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 11931

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Reiner Stach

KAFKA
Karar Yılları

Türkçesi: Sezer Duru

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ulrike için...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Teşekkür

Ulrike Greb, ilk ve yakın okuyucu.
Ursula Köhler anlayışlı ve her zaman titiz hükümleriyle bütün engelleri ve krizleri atlatmama yardımcı oldu.

Gerda Fahmi, Henry F. Marase ve Marianne Steiner'e Franz Kafka'nın ve Felice Bauer'in aileleri hakkında verdikleri kıymetli bilgiler için teşekkür borçluyum. Büyük bir sabırla dinlediler, cevapladılar ve anlattılar.

Hans-Gerd Koch, Leo A. Lensing ve Reinhard Pabst hiçbir çıkar gözetmeksizin malzemeleri ve kendi araştırmalarının sonuçlarını sundular. Onların bu biyografik denemeye katkıları paha biçilmezdir.

Jochen Köhler'in son kusurlu yerleri sabırla ve titizlikle bulması etkileyiciydi.

Konuşmalar, imalar ve nesnel yardımları için Bernhard Echte, Arthur Fischer, Beate ve Pedro Garcia Ferrero, Ekkehard W.Haring, Waltraud John, Guido Massino, Alexej Mend, Walter Mentzel, Richard Reichensperger, Uwe Schweikert, Dietrich Simon, Ulfa von den Steinen, Klaus Wagenbach, Benno Wagner, Mechthild ve Christoph von Wolzegen'e teşekkür ederim.

S. Fischer yayınevi sahibesi Monika Schöller Kafka biyografisi projesini doksanlı yılların ortasından beri ısrarla destekledi. Hem de kapsamı ve zaman harcanmasının başlangıçtaki beklentileri çok aştığında da. Kendisi hiçbir koşul öne sürmeden kitap ve yazar için mümkün olan en büyük özgürlüğü tanıdı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İçindekiler

Giriş 7
Kafka / Karar Yılları 27
Giriş / Siyah Yıldız 29
Kafkalar'ın Evinde 34
Yaşlı ve Genç Bekârlar 55
Oyuncular, Siyonistler, Vahşi İnsanlar 68
Edebiyat ve Yalnızlık: Leipzig, Weimar 87
Jungbom, Son Durak 103
Berlinli Bir Froylayn 111
Başlangıç Heyecanı: HÜKÜM ve ATEŞÇİ 125
Nerdeyse Pencereden Atlama 138
Kız, Bayan ve Kadın 163
Aşk ve Mektup Bağımlılığı 176
Mutlu Haftalar, Küçük Entrikalar 191
Bauer Ailesi 201
Amerika ve Dönüş: KAYIP 208
Metaforların Yaşamından: DÖNÜŞÜM 226
Delirme Korkusu 242
Balkan Savaşı: Yanıbaştaki Katliam 271
Bin dokuz yüz on üç 277

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KAYIP: Mükemmeliyet ve Batış 288
Buluş ve Abartma 300
Cinsellik ve Teslimiyet 314
İş Dünyaları: High-Tech ve Bürokrasinin Cinleri 331
Teklif 348
Edebiyat, Başka Hiçbir Şey 375
Viyana'da Üç Kongre 403
Trieste, Venedik, Verona, Riva 423
Grete Bloch: Aracının Ortaya Çıkışı 443
Kesin Sıfır Noktasında 455
Kafka ve Musil 467
Evlilik Programı ve Çilecilik 480
Berlin'deki Mahkeme Salonu 502
Büyük Savaş 514
Kendi Kendini Yargılama:
DAVA ve CEZA KOLONİSİNDE 549
Doğunun Geri Dönüşü 574
Büyük Sıkıntı 585
Kimsenin Olmayan Ülkeye 601
Kısaltmalar ve alıntı biçimi 612
Dipnotlar 613
Kaynakça 642
Dizin 655

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Giriş

Praglı Yahudi sigorta memuru ve yazar Dr. Franz Kafka'nın yaşamı 40 yıl 11 ay sürdü. Bunun 16 yıl 6,5 ayı okul ve üniversite eğitimini, 14 yıl 8,5 ayı ise meslek yaşamını kapsar. Franz Kafka 39 yaşındayken emekli oldu. Viyana yakınlarındaki bir sanatoryumda gırtlak vereminden öldü.

Alman İmparatorluğu'na yaptığı bazı yolculuklar dışında -ki bunlar daha çok hafta sonu yolculuklarıydı- ülkesi dışında 45 gün geçirdi. Berlin, Münih, Zürih, Paris, Milano, Venedik, Verona, Viyana ve Budapeşte'yi, topu topu üç kez de denizi gördü. Bunlar Kuzey Denizi, Baltık Denizi ve İtalyan Adriya'sıdır. Bunun dışında da bir dünya savaşının tanığı oldu.

Franz Kafka hiç evlenmedi. Üç kez nişanlandı: iki kez Berlinli memur Felice Bauer'le, bir kez de Praglı sekreter Julie Wohryzek'le. Fahişelerle olan cinsel ilişkiler dışında, tahminen dört kadınla daha aşk ilişkisi yaşadı. Yaşamının altı aya yakın bir zamanını bir kadınla aynı evde yaşayarak geçirdi. Hiç çocuğu olmadı.

Franz Kafka yazar olarak kırk tane tamamlanmış düz yazın metni bıraktı. Bunların -türlere göre bonkörce sınıflandıracak olursak- dokuz tanesi öyküdür: YARGI, ATEŞÇİ, DÖNÜŞÜM, CEZA KOLONİSİNDE, AKADEMİYE RAPOR, İLK ACI, KÜÇÜK BİR KADIN, AÇLIK SANATÇISI ve JOSEFİNE, ŞARKICI KADIN YA DA FARELER ULUSU. Yapıtlarının günümüzdeki geniş eleştirel basımında, Kafka'nın kendisinin tamamlanmış olarak gördüğü metinler 350 baskı sayfası tutar.

Bunun dışında da Franz Kafka 3400 basılı sayfa günlükler ve edebi fragmanlar bırakmıştır geriye, bunların içinde üç bitmemiş roman

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

vardır. Dostu Max Brod'a ilettiği vasiyetnamesine göre, tüm bu manüskrilerin (*el yazmalarının*) yok edilmesi gerekiyordu; iyi saptanamayan, gene de epeyce tutan manüskri defterlerini kendisi yok etmiştir. Brod'sa onun bu önerilerine uymamış, tersine, geride bıraktıklarını sahip olabildiği ölçüde yayınlamıştır. Kafka'dan geriye kalan 1500 civarındaki mektup da nerdeyse bütünüyle yayınlanmıştır.

"Nasılsın?" "Teşekkür ederim, yaşıyoruz." Yaşam bir durumdur, bir iş değil. İnsanın bir yaşamı *olup olmadığı* sonunda ortaya çıkar. Italo Svevo ilk romanını 1892'de yayınladı, modern memur yaşamının prototipiydi bu roman: BİR YAŞAM. Başrolde Alfonso Nitti adında küçük bir yazıcı vardı, sanki Kafka'nın kötü huylu, önceden çizilmiş bir karikatürü gibiydi bu kahraman. Alfonso da erotik mutluluğu elde edememişti. Karar verme gücü de bitmek bilmeyen büro saatlerinin sıkıcılığı içinde felce uğramıştı, ki bu saatler içinde o, gelecekte yazacaklarının, üreteceklerinin hayaline sarılıyor ama birkaç önemsiz fragman dışında hiçbir şey koyamıyordu ortaya. Svevo'nun aklından, aslında başka bir başlık geçiyordu: "Un İnetto" ("Beceriksiz Biri", "İşe Yaramaz"), daha sonra ise olağan, dolayısıyla da daha etkili olan UNA VİTA'da (BİR YAŞAM) karar kıldı. İşe yaramadı oysa, kimse bu kahramanın paradigmasını anlayamadı, bu romanın dedikodusunun Kafka'nın kulağına kadar gelip gelmediği de kuşkulu.

Bir yaşam? 21. yüzyılda Batı toplumlarının hazcı ölçüleri Kafka'nın fiziksel varlığına uygulanacak olursa sonu gerçekten yıkıcıdır. Biz, seksen yıllık bir yaşam sürecine, bizi bekleyen biyolojik minimum yaşam süreci olarak bakıyoruz. Kırk yaşında birinin yaşamının doruk noktasında olduğunu, sonunun geldiğini düşünmüyoruz. Buna rağmen Kafka'yı buluyor bu son, bu yüzden ona kısmet olan *yarım* yaşamdan, tamamlanmamışlıktan ve anlamsızlıktan söz ediyor insan.

İnsan şehvet-şehvetsizlik bilançosunun mevcut hükümsel parametrelerine başvuracak olursa bu temel eksiklik iyice artar; ki bunlar sağlık, cinsellik, aile yaşamı, *fun* ve *adventures*, bağımsızlık, meslek yaşamındaki başarıdır. Kafka her ne kadar kıyıda köşede kalmış bir varoluş sergilemediyse de, çünkü sosyal açıdan katılımcıydı, her şeye rağmen emekliliğe hak kazanan bölüm şefliği yardımcılığına kadar yükselmişti. Ama mesleğini sevmiyordu. Sınırlı bir güven, ölçüsüz derecede uzun ve zorlu bir eğitimle elde edilmişti -yaşamı kapsayan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bir süre içinde. Bugünün gençlerinin doğal gördükleri karar vermenin geniş alanı, olanakların çeşitliliği, Kafka için erişilmez kaldı. Otuz yaşındayken bile ailesinin evinde yaşıyordu. Birkaç aylık bir süre dışında yaşamını onlarla aynı kentte geçirdi. Çevresinde küçük ve nerdeyse değişmeyen bir dost çevresi vardı. Elinde avucunda ne varsa hastalık ve yüksek enflasyon tarafından yutuldu. "Dünyanın" çok az yerini gördü, gördüklerini de hep acele içinde, işinden aldığı kısıtlı tatil izin kurallarının baskısı altında gördü. Bu baskıdan sıyrılmak için uyguladığı denemeler de sınırlıydı: yüzme, kürek çekme, cimnastik, bahçe işi, sanatoryumlarda dinlenme, kırsala geziler ve Prag şarap evlerine yapılan alçakgönüllü kaçışlar. Sarsıcı olansa her şeyden çok, Kafka'nın cinsellik ve erotik arzularının tatmininin ömür boyu süren ümitsiz uyuşmazlığı, gereksinim duyulan o nadir mutluluğun asla ortaya çıkmaması ve asla elde edilememesidir.

Bu kısıtlamalar ve kayıplar Kafka'nın edebiyata getirdiği çok büyük bir zaman ve enerjiye mâl oldu. O yazma eylemini varoluşunun asıl eylemi olarak gördü. Yazmak onu sakinleştiriyor ve dengeliyordu. Başarılmış olarak gördüğü yazdıkları onu mutlu ediyor ve kendine güvenini sağlıyordu. Bu konuda da harcadığı çaba ve kazandıkları arasındaki ilişki dışsal dengeyi oluşturuyordu.

Kendisinin geriye bırakmaya değer bulduğu her manüskri sayfasının ardından on, belki de yirmi sayfanın yok edilmesini öngörüyordu. Bir öykünün sınırlarını aşan her edebi proje başarısız oluyordu. Aynı durum diğer edebi alanlar için de geçerliydi: şiirin dili Kafka'ya kapalıydı, özgeçmiş yazımı planı gerçekleşmedi ve az da olsa yarı gönüllü olarak el attığı oyun yazarlığı deneyleri de elle tutulur bir sonuç vermedi. Bir bestecinin az sayıdaki tamamlanmamış oda müziği yapıtları yanında, düzinelerce yarım kalmış besteleri ve bunların arasında üç tamamlanmamış senfoni olduğunu düşünebiliriz. Başarısız, yeteneksiz biri mi? Brod, dünya edebiyatında bir eşi daha olmayan bu durumun taraflı bir edisyon stratejisiyle üstünü örtmeye kalktı. Ama bugün üstü örtülmesi gereken bir şey kalmadı, yapıtların eleştirel basımı yayınlandı ve yaptığı etki karşı konulacak gibi değil, yani Kafka'nın geriye yazar olarak bir enkaz alanı bıraktığı gerçeği.

Bir insanın dünyaya gerdiği ipin çapı büyüdükçe onun yaşamı daha da çok ilgi çeker ve etki yapar. Sahip oldukları, başarıları, kari-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yeri, etkisi, gücü, birliktelikleri, mirasçıları, hayranları, kendinden sonra gelenler, düşmanları; görünürleşen ve anonimlikten kurtulan bir varoluşun sosyal yayılışının aynı ölçüdeki *ufki* boyutudur bu. İlk bakışta saflık gibi görünse de, Kafka yaşamı boyunca bu çapın nasıl sağlamlaştırılacağı ve ona nasıl egemen olunacağı sorunuyla, insanın dünyada kendisine nasıl yer edineceği ile uğraştı. Tutkulu bir biyografi okuyucusuydu, ama bunları hiçbir seçim yapmadan sindirdiğini düşünmek yanıltıcıdır. Bir 18. yüzyıl kontesi, bir çiftlik sahibi, bir kutup kaşifi ve 20. yüzyılın bir sosyalist eylemci kadını; bunların hepsinin yaşamları karşılaştırılamaz olabilir ama varoluşlarının bir kez uğruna savaştıkları ve büyüttükleri etki alanı, stratejileri ve hünerleri yadsınamaz. Öyle stratejiler ki, belki -Kafka böyle umuyordu- genel bir bakışta *yaşam sanatı* izleri taşıyordu.

Sanatta ileriye götüremedi bunu. Kafka'nın tuhaf başarısızlığı apaçık ve tartışmasızdır. Günlüklerinin ve mektuplarının ilk okuyucuları, dehşetli bir yalnızlık içinde, kırılgan, sanki mülksüz ve sosyal gerçeğinde *sıfır çapına* itilmiş bir varlığın söz konusu olduğunu sanır. Kendisi de kendi portresini böyle çizmedi mi, "yedek" bir yaşamdan söz etmedi mi? Evet ama insanlar onu okumayı henüz öğrenememişlerdi. Bir ruh, bir böcek, bir hava köpeği, bir maymun, kör bir köstebek, ebedi Yahudi, her şey sözcük anlamıyla ele alınmıştı. *Bu dünyadan değilmiş gibi,* Kafka'nın otuz ve kırk yaşlarındayken içinde olduğu dünya buydu.

Bugün bile BİR YAŞAM adını taşıyacak olan bir Franz Kafka biyografisi (muhtemelen istenmeyerek) kuşkulu bir alay yaratır. Onun sosyal ilişkileri hakkında daha açık bilgiler edindiğimizde, karşımıza, demek istiyorum ki kendisi karşımıza cismen çıkınca -ki bu durumu en azından onun çevresinin yayınladığı birçok fotoğraf sağladı- sözünü ettiğimiz kuşkuyu çok az da olsa değiştirmiştir. Herhangi bir yerde birkaç saniyelik, Kafka'yı hareket ederken gösteren bir film ya da onun sesini kaydetmiş bir dikte etme aletinin bandı bulunsa, biz şaşırır ve mutluluk duyarız, ama elde edeceğimiz şey azdır. Onu karşımızdaki koltukta otururken, süpermarketin kasasında dururken, köşedeki dükkânın tezgahında düşünemeyiz. Bir an bile unutamayacağımız mesafeli kültürel bir hare, yabancılık, bir *başka oluş* kalır ki bu onun başarısızlığı ve aynı biçimde de ünüyle güçlükle anlaşılan bir ilişki içindedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bizden ısrarla istediği dar bir uçtur. Bir yanda tutumlu bir yaşam bilançosu, derin bir eksi, ki insan Kafka'nın varoluşunu elle tutulur bir şeye dönüştürdüğünde, yani iskeletine inildiğinde, daha da aciz görünür. Diğer yandan onun haresine duyulan kör hayranlık şunları sormaz: mutluluk ve özgürlük için hangi şeyleri kurban etti, hangi psikolojik acıyla, hadi biçarelik demeyelim, bu benzersiz edebi yapıt başarıldı. Bu yaşam ne öyle ne de böyle açılır ve her iki durumda da şurası kesin ki bir barbarlık âru vardır.

Hiç kuşkusuz ki sorulması gereken böyle bir insanın yaşamdan ne elde ettiğidir. Bu soru aklın almadığı bir duruma şaşırmayı sormak kadar kaçınılmazdır. Kafka'nın günlüklerinin ve mektuplarının okuyucusu, hele de onun biyografi yazarı, bu kuşkudan kurtulamaz. O zaman başrol oyuncusunu cam altında incelenen bir ilaç gibi, kendini kaptırmadan, gözlemlemelidir. Bu yaşamın bedelinin çok yüksek olup olmadığı sorusuna biz karar veremeyiz. Her çağ, her sosyal grup, her birey bu kararı kolayca başka bağlamlara taşınamayan ölçülere göre yapacaktır. Bu ölçüler aynı zamanda güçlü iticiler olduklarından, kişinin duygularını öyle veya böyle yönlendirerek mutluluğunu burada ya da şurada arayacaktır. Bunu yapmaya ya da kendi kriterleriyle tamamlamaya çalışan herkes, yabancı bir yaşam karşısında çözümlenemez bir bulmacayla karşılaşmış gibi olacaktır, ki bunun karşısına sözüm ona çözümler ve ahlaki dipnotlar koyamayacaktır. "İşte budur *trivial** biyografinin sefaleti" diye not düşüyor Wolfgang Hildesheimer Mozart biyografisinin önsözünde. "Bu tip bir biyografinin bizim kabulleneceğimiz her şey için açıklaması vardır. Ve kendi yaşantımızın çapına uygun olasılıkların açıklamasını içerir."

Hermetik ufkun bu sorusu, anlamaya çalıştığımız insan ne kadar çok bağımsız ve ne kadar yaratıcı olursa o kadar zaruri olur. Kafka'nın varoluşunun zenginliği temelinde ruhsallıkta gelişti; görünmez olanda, *dikey* bir boyutta, bunun sosyal çevreyle görünürde hiçbir ilişkisi yoktu. Buna rağmen her yere, *her noktaya kadar* sızıyordu. KAYIP'ın ya da ŞATO'nun ilk okunuşunun etkisinde olan biri, yazarın mesleğinin, aile durumunun, sevdiği şeylerin ve sevmediklerinin yazdıklarıyla çok az ilişkili olduğunu zor anlayacaktır. Günlükler bile son

* Beylik (ç.n.)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

derece özerk olan bu içsellik etkisini güçlendirir: Kafka'nın bir durumu bir bakışta ve buna rağmen en yüksek çözümlemeyle kavrama yeteneği, belirleyici ayrıntıları çıkarıp filtrelemesi, saklı ilişkileri ortaya çıkartması ve bunların hepsini titiz resimlerle, kesin olmayan her türlü şeyden sakınan bir dil içinde doyurması, olağanüstülüğe varan bir yetenektir ve akla gelen her sosyal ve psikolojik açıklamayla alay eder. Benzerlerine 'deha' dendi. Deha, ama tarihsiz, mekânı olmayan bir deha, *derin, içerden* demek dışında söyleyecek bir şeyimiz yok, bu gibiler insan için olanaklıysa, o zaman -diyelim ki- her yerde ve her zaman bulunabilirdi. Peki o zaman biyografiye ne gerek var? Dehanın da yemek yediğini ve hazmettiğini öğrenmek için mi?

Deha kavramı kuşkuludur. Bir koşu atı da 'dehasal' olabilir (Musil'in ünlü sözünü alıntılayacak olursak), bir yazar bazı başarılar elde etmişse eğer, kendi hissesine düşenle övülsün istemez. Görevi, sözüm ona tek olanı tarihe mâl etmede gören edebiyat biliminden söz etmeyelim: Edebiyat bilimi için 'dahilik' metodik bir kızgınlıktır ve amatör olarak da kimin bu kavramı korunmasız olarak kullandığı açıktır.

Ama edebiyat biliminden önce edebiyat gelir. Gelişmiş bir algılama yetisiyle Kafka'nın metinlerini okuyan deneyimli bir okuyucunun bile bir dahi ile karşı karşıya olduğu, şok edici bir deneyim yapacağı kesinlikle düşünülemez- hatta bu metinleri humorsuz, abartılı, dehşet verici ya da karanlık duyumsasa bile. Kafka'nın dünyasında oturulamaz ve burada yolunu bulmak uzun sürer. Buna rağmen cümleleri içimize işler, düşündürür, onlardan kurtulunamaz. Kaçınılmaz olarak iki soru olgunlaşır: *Bütün bunların anlamı ne?* ve *Böyle bir şey nasıl oluşur?* Okuyucu hangisini izlerse, ya metin anlamlandırması cangılına ya da tamamlanamayan biyografik bir bilmecenin güçlüğüne düşer.

Kafka'nın kendisi hiç durmadan içsel bir çöküşün görünümünü hem günlüklerde hem de mektuplarda ortaya koymuştur: "Elimdeki tek şey, normal bir durumda asla tanınmayacak bir biçimde edebiyatta derinleşen bazı güçlerdir..." "Bütünsel kayıtsızlık ve hissizlik. Kurumuş bir kuyu, su ulaşılmaz derinlikte ve orada da belirsiz." Buna benzer bir yığın çeşitli şey. Gerçek, yukarıdan, sunum ya da bağışlanma olarak gelmiyor; dünya nimetlerinden de, duyusal deneyden, çalışmadan ya da insani katılımdan da gelmiyor; gerçek edebiyat sadece derinden geliyor, kökleri derinlerde olmayanı, inceden inceye

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kılı kırk yarası, apaçık bir "yapılandırmadır". Durum hiç değilse *onun için*, onun *olayı* için ortada olan açıklığa kavuşmakta, Kafka'nın birçok yerde inançla üzerinde durduğu 'gerçek' yerine belki de daha temkinli bir sözcük olan özgünlük sözcüğünü kullanmalıyız. Eğer durum buysa, görüntü, içine girmenin güç olduğu bir derinlikteyse, Kafka'nın bugüne kadar engellenen, bugüne kadar bütünüyle işlenmemiş estetik gücüyse, o zaman geriye, onu oraya kadar izlemek, hatta biraz daha derine inmek ve bakmak gerekiyor.

"Lessing hakkında gene yeni bir kitap!" diye yazıyor Hebbel günlüğünde. "Lessing bile dirilse kendisi hakkında yeni bir şey söyleyemez." Germanistik uzmanlık kütüphanesinde 'K' harfinde göz gezdiren, eğitimine yeni başlamış birinin titiz sıkıcı duygusuydu bu. Metrelerce Kafka. Ellili ve altmışlı yıllardan eskitilmiş 'toplu açıklamalar', el kitapları ve durum yorumları, toplu makaleler, ürkütücü biçimde ağır ve gene de çoktan aşılmış biyografiler, nihayet X fragmanının ortaya çıkışı hakkında akademik monografilerin sonsuz dizileri, Y yazarın etkisi ya da 'Kafka'daki' Z kavramına etkisi. İnternette de durum farklı değil. İyice saf olan bir Amerikalı öğrenci 'Kafka' adı altında arama yaparak birkaç temel bilgi edinmek istese, 130 000 İngilizce bulguya sevinebilir -bunlar 'Humphrey Bogart' için olan arama çubuğunun iki misli, ayrıca 'Goethe' için olanlardan gene de fazladır. Evet, kuşkusuzdur ki sanki yeniden dirilecekmiş gibi, sanki sürpriz şeyler söyleyecekmiş gibi.

İkinci bir göz atış ayıltıcı oluyor. Bunların çoğu özgür spekülasyonlar ya da zorunlu akademik çalışmalar. Herhangi bir yerde, herhangi birinin ortaya attığı tezlere dayanmayan bir şey yok, Kafka'nın yapıtının daha önce karşılaşmadığı yöntemsel bir çark yok. Aralarında özel araştırmalar, otistik oyunlar benzeri; ciddiye alınacak birine yönelik olduğunu düşünemiyor bile insan. Nerdeyse her çalışmanın içinde yarım düzine klasik alıntı var, bunun dışında da durmadan birbirlerinden alıntı yapıyorlar. Kendi kendine yeten bir işletme gibi, bir çeşit kült, ya içine girilir ya da girilmez. Bu arada dikkat çeken durum keşfedilmesi gereken birkaç incinin -nefis yazılmış denemelerin, heyecan verici düşünce oyunlarının- hemen hepsinin uzman *olmayan* kişiler tarafından yazılmış olması.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İnternetin köpüren fazlalığı da düş kırıklığı yaratıyor: renkli resimcikler, süslü yazılar ve Java-animasyonları bir kenara bırakılacak olursa, *web* doğrudan doğruya ikincil bir medya olarak çıkıyor ortaya. Kafka konusu hakkında, ilginç olacak hemen her şey gene 'K' rafı kaynaklı, okunmaları daha rahat olurdu; burada ise en ufak bir niteliklestirme yok -bilinen sonuçlar bunlar. Bu yeni medya ortamına, yineleme ve rahat çalıntı prensibi egemen. Sorulması gereken soru, burada oynanan oyunun Kafka kültünün abartılması mı yoksa çöküşü mü olduğudur.

Yorgun düşen ilgili acemi okur, umudunu biyografiye yöneltir. Akıllı, renkli bir yaşam anlatımı, mümkünse resimli, araştırma seviyesinde olan bir yazar tarafından yazılmış, durmadan bununla resmi geçit yapmadan, klasik olmuş bir yazarı tanımanın kral yolu hâlâ. Nihayet kimse kronolojik tarihler ve kutsal kişilerin yaşamının yazıldığı ortak alanlardan korkmamalı. Çünkü biyografilerin konfeksiyon eşyası gibi üretildikleri zamanlar geride kaldı. Beklentiler müthiş arttı ve Goethe, Schopenhauer, Wittgenstein, Thomas Mann, Virginia Woolf, Nabokov, Joyce ve Beckett hakkında yazılan en yeni standart biyografiler haklı olarak biyografinin kendi başına özgür bir sanat dalı olarak yüceltilip yüceltilemeyeceğini sorguluyor.

Ama burada da ikinci sürpriz bekliyor. Franz Kafka'nın büyük bir biyografisi yok. Bütüncül biyografi hamlelerinin sayısı bile az ve tüm dünyada üç ya da dört tane, okunabilir değerde girişler dışında bir şey yok. Kafka'nın dilinin okunduğu ve konuşulduğu Almanya'da, ölümünden yetmiş beş yıl, yapıtlarının kullanılabilir ilk baskılarının yapılmasından bu yana elli yıl geçmiş olmasına rağmen *bir tek* Kafka biyografisi yok -burada sahaflarda bile hemen hemen bulunmayan Klaus Wagenbach'ın gençlik biyografisi ile ve gene çoktan beri piyasada olmayan Hartmut Binder'in KAFKA-EL KİTABI'nı saymazsak, ki bu kitap okunma yerine sözlüksel üslubu yüzünden başvuru kitabı olarak görülmektedir. İnsan tarihsel algılamanın kutsallığından söz etmek istiyor, hemen açıklanması gereken bir anormallikten. Ne oldu burada? Bu gürültünün içindeki suskunluk neden kaynaklanıyor, bu çekingenlik nereden geliyor?

Kesinlikle malzeme eksikliğine dayanmıyor bu durum. Her ne kadar hâlâ dikkate değer genişlikte beyaz lekeler varsa da yetmişli yıl-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lardan bu yana Kafka'nın yaşamı ve yaşam çevresi hakkındaki bilgi çoğaldı. Hartmut Binder'in onlarca yıl süren araştırma çalışması sonuçlara akıl almaz bir yoğunluk sundu. Bu durumun bizim Kafka resmimizi uzun vadede nasıl değiştireceği hâlâ tam olarak ölçülememiştir. Bunun yanında Kafka ailesine ait malzemesel monografiler var (Northey, Wagnerova), yayınevi ilişkileriyle ilgili olarak (Unseld), Kafka'nın Yahudi aidiyeti üzerine (Baioni, Robertson), Prag kültürel ortamı üzerine (Spector) ve daha birçok bakış açıları. Hans-Gerd Koch, günlükleri geniş bir biçimde yorumladı, Kafka yapıtlarının eleştirel basımı ve de kendi manüskrilerinin tıpkıbasım edisyonu, onun yaratış sürecine derinlemesine bakışımızı sağlıyor. Çoktan bilinen eski biyografik kaynaklardan olan FELİCE'YE MEKTUPLAR bile henüz sistematik olarak değerlendirilmedi. Siyah-beyaz manzara göz önünde tutulduğunda bir uyku ülkesi sanki burası, ki daha altmışlı yıllarda 'biyografik zemin' olarak görülmekteydi. Biyografi yazarı, kitabını bugün bu yığınla malzemeden var edebilmelidir. Buna mecburdur da.

Buna rağmen kimsenin biyografik büyük bir portre yazmaya karar verememiş olması, konunun kendi içinde var olan nedenleriyle sorgulanmalıdır. Nicelik sadece bir tercih değildir: ayrıntıların çok sayıda olduğu bir bilmece ilginç, ama daha zordur. Biyografik gerçek ve biyografi, birbirleriyle yekûn ve toplam arasındaki ilişki gibidir. Biyografi yazarının görevi iyice çiziktirilmiş kartoteks kartlarını düzenlemek, sonra kutuyu kapatmak değildir (ki garip bir biçimde bugüne kadar bazı önemli Kafka uzmanları bu yanlışlığa bağlı kalmışlardır). Goethe biyografı Nicolas Boyle, önsözünde "Benim sunmam gereken sentezlerin sentezidir ve benim çalışmamın dayandığı derme çatma eserlerin değeri bundan daha uzun sürecek. Ama böylesi bir sentez zaman zaman ve belli bir süre için ele alınmazsa o zaman derme çatma eserlerin değeri neye yarar ki?" Bundan daha doğru ve kesin olarak söylenemez. Daha savlı da... Hele 'sentezin sentezi' sözü Kafka'ya taşındığında daha özel bir anlam kazanır ki asıl biyografik kanaatkârlığın yorumlanmasına belki yardımcı olur.

Diyelim ki ünlü bir sporcunun biyografisini yazma görevi ile karşı karşıyayız. Bu sporcu alt üst olmuş bir aileden gelmekte, tüm yaşamı boyunca bağımlılık problemi, haplarla sorunu olmuş, ama bunu atlatmış, antrenman yapmadığı saatlerde kendi çocuklarıyla ilgilen-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mekte ve bunun dışında da *amnesty international*'e angaje olmuş. Böylesi bir yaşamın malzemesinin ortaya çıkarılması ve düzenlenmesi biyografik anlatım için patron çıkartır: köken, spora kendini vererek düzelmesi, sporcu kariyeri, kriz süresi, sosyal ilgiler, nihayet özel merkez, geleceğe açılan pencere olarak evlilik ve çocuklar. Başlıklar, aslında bölüm dağılımı burada açıkça var, biyografi yazarı başından beri montaj ve *patchwork* tekniklerini uygulamazsa o zaman onun sentez başarısı başlıkların birbirlerine yumuşak geçişlerle bağlanmasıyla kısıtlı kalacaktır. Nihayet okuyucu burada bir yaşamın alışveriş listesindeki gibi işaretlenmesi etkisine kapılmamalıdır.

Biyografilerin büyük çoğunluğunun, en iyilerinin bile bu yolla oluştuğu ortadadır: bir çeşit petek tekniği aracılığı ile. Yaşanılmış hayatın görüntüsü önce nispi olarak birbirlerinden bağımsız belirli tematik dairelere dağıtılır, mümkünse birbirlerinden bağımsız olarak araştırılmak zorundadır: köken, eğitim, etkiler, başarılar (ya da hatalar), sosyal ilişkiler, din, politik ve kültürel arka plan. Araya bir yığın soru girerek bu berrak görüntüyü silse de, biyografi yazarı okurunu kaotik bir yığınla baş başa bırakmak istemez. Bu yüzden malzemenin derli toplu kurgusunu ilk olarak ayakta tutmaktan, tek tek konuları kendi başlarına senteze vardırmaktan başka bir yol kalmaz: yani, petekleri 'kapatmaktan' başka bir yol kalmaz. Ancak bundan sonra ikinci bir adımda o tek tek hücreleri birbirlerine yapıştırmayı deneyecektir, hem de boş aralıklar en aza indirgeninceye kadar: sentezden sentez çıkıncaya kadar.

Bu durum, önce bilgi sahibi olmayan birinin umacağı, iyice olaylı bir yaşamın anlatımının *hiç de* büyük teknik sorunlar yaratmadığını ortaya çıkarır. Dışsal olaylar çizgisel olarak anlatılabilir, çoğu zaman nedensel olarak birbirleriyle bağlantıları mektup ve damga ile savlanabilir. Böylece bir yaşam anlatımını daha kapsamlı kılarlar, ama zorunlu değildir, daha zordur: Petekler bir hizadadır, biyografinin bu tarzının ideal örneği bir 'yaşam yolculuğudur'.

Başka talepler ise malzemenin kısıtlı olduğu, bunların değişimli bağımlılıklarının zor anlaşıldığı kişilerde ortaya çıkar. Karmaşık karakterlerdir bunlar, onlarda 'her şey her şeyle' ilişkilidir. Kafka doğrusu bu olgu için örnektir: az hareketli bir insan, ömür boyu aynı sorunlarla boğuşmuş, çok ender olarak yeniliğe açık. Baba çatışması,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yahudilik, hastalık, cinsellik ve evlilikle savaş, memurluk durumu, yaratıcılık süreci, edebi estetik: Bu son derece statik görünen varoluşun odaklarını adlandırmanın daha geniş bir analize gereksinimi yoktur, kaldı ki bir gelişimden söz edilebilir mi diye sormak zorundayız (üstelik bu *soruldu* da). Görünürde olan o ki, bu ağ dünyaya atılmadı, kendiliğinden *buradaydı.*

Ama gene de bir ağ. Her şey her şeye yakın görünmekte. Kafka'nın son derece güçlü, babasıyla olan çatışması onun Yahudi özdeşliğini, gövdesini ve cinsel yaşamını şekillendirdi. Gene de onun Siyonizm ve Doğu Yahudiliği kültürü ile uğraşı, hastalık hastası olması, 'evlenme deneyleri' de aile içi çatışmaları keskinleştirdi, ödipal düğümleri çözülmez duruma soktu. Biraz daha kesin bakacak olursak, Kafka'nın eğitimiyle bağlantılı olarak Yahudilikle ilişkisi, Yahudi metinlerini okuması, Brod'la olan dostluğu, 'dünya görüşü' ya da antisemitizmle olan kişisel deneyi dile getirebilir mi? Nedeni ne, etkisi ne? Ağırlık noktasının en ufak biçimde yerinden oynatılması görüntünün bütünüyle değişmesine yol açacak, belki de yanlış olacak, devrilecek. Biyografi yazarının *anlatmak* için yankıları, geri dönüşleri algılayacağı, kendisine izin vereceği olağanlaştırmanın sınırı neresi? Tematik petekler arasındaki karşılıklı bağlılaşmaların çeşitliliği doğrusu anlatım geometrisi olanağını aşıyor. İnsan sanki dört boyutlu bir oluşum hayal edilsin diye üç boyutlu bir çıkartma yapıyor, her nesnenin gölgesini adeta kurduğu bir görevle karşı karşıya getiriyor. Bilindiği üzere bu görev çözülebilirdir, ama her akla gelecek çözüm, ayrıntının kaybıyla elde edilir, bununla birlikte görünürlüğünü yitirir. Bir parça iplik, bir traş jileti -duruma göre- aynı gölgeyi atar.

Kafka alçakgönüllülük öğretir. Ona yanaşmaya çalışan biri başarısız olacağını hesaba katmalıdır. İlgili ikincil metinler sayısızdır. Bunlarla yazarın yürütümleri ve serpiştirilen Kafka-alıntıları arasındaki seviye o derece sarptır ki, okuyucu ya terler ya da üşür. En kapsamlı çalışmalarda bile -ki burada Elias Canetti'nin ÖTEKİ DAVA'sını anmalıyız- öyle bölümler vardır ki, bunlar dilsel ve nesnel ayrışma açısından Kafka'nınkilerin iyice gerisinde kalır. Kaçınılmazdır bu, hele de biyografi yazarı kazanamayacağı bir rekabete girdiğini iyice anlamalıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Gene de bundan kaçınamaz. Bir piyano virtüözünün biyografisini yazan bir kişiden mutlak bir kulağa sahip olması istenmez, bir maceraperestin biyografi yazarından yelken sınavını kazanması da. Ama bir felsefecinin biyografı yazarı düşünebilmeli ve bir yazarın biyografı, yazabilmelidir. Beyliktir bu, açıklayıcı sonuçlarında ise bütünüyle yıldırıcıdır. Kafka benzersiz bir inatla, aynı zamanda mükemmel biçimde *dili* kendi kendini geliştirme aracına dönüştürdü. Bu durumda biyografi yazarına tam da aynı araçları ele almak, aynı araçları kullanmak dışında bir şey kalmıyor bu kendi kendini geliştirmeyi anlatmak için.

Doğrusu bunu yaparken *meşgul* bir alana giriyor, hem de sürekli olarak meşgul bir alana. Çünkü Kafka hiç uyumuyor. Ağzından hiç boş söz kaçırmıyor, semantik kirlilik, ağır metaforlar çıkmıyor -kumsalda oturup kartpostallar yazdığında bile çıkmıyor. Dili kendi içinden 'akmıyor', kıyıya da vurmuyor; ona egemen olunuyor tıpkı taşın içine giren, yanan bir neşter gibi. Kafka her şeyi görüyor, hiçbir şeyi unutmuyor. Durmadan yakındığı dalgınlık ve sıkıntı durumlarını algılamak güç, tersine: sürekli düşünsellik, burada oluş nerdeyse acı veriyor, çünkü onu erişilmez kılıyor. *Biri uyanmak zorunda.* Ama diğerlerini sırasıyla geride bırakıyor. Evi bulamıyor artık, dünyaya ve insana yabancılaşıyor, ki bu durum da bütünüyle dünyevi, komik anlamda oluyor.

Nabokov SEBASTİAN KNİGHT'IN GERÇEK YAŞAMI adlı tıpa tıp biyografinin olanaksızlığından söz eden romanında -adeta derin uykusuzluk çilesini içsel bir perspektiften formüle etti. "Kızartmasını yiyen aç bir adam yemeğiyle ilgilidir, yedi yıl önce gördüğü silindir şapkalı melekler düşünün anısıyla ilgilenmez; oysa bende zihnin tüm kilitleri, kapakları, kapıları tüm gün boyunca aynı şekilde açıktır. İnsanların çoğunda bilinçlerinin Pazar günleri vardır. Benimkine ise yarım gün bile dinlenme bahşedilmemiştir. Bu sürekli uyanık olma durumu yalnız kendiliğinden son derece acı vermekle kalmıyor, aynı zamanda kaçınılmaz izler bırakıyor. Her kavgayı karmaşıklaştırıyor, bir yığın çağrışıma yol açıyor, bu çağrışımlar o kadar çetin ve karanlık ki, pratik uygulama için o kadar uyumsuz ki, ben söz konusu olan sorunu ya bütünüyle bastıracak ya da müthiş bir sinirlilik içinde mahvedecektim." Bütün bunlar tam anlamıyla Kafka'ya uyuyor. Şaşırtıcı olan onun bütün bunlara rağmen 'mahvetmemesi'. O nereye konum-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

landırılsa da kendini ispat ediyordu; öğrencilikte, üniversitede, memur olarak. Hiçbir şey 'onun elinden' kurtulmazdı, her karar, en önemsizi bile, önce bu çağrışımlar akıntısından kopartılmalıydı. "Her şey beni düşündürüyor" diye yazdı bir kez. Her şey hemen yazmaya götürdü onu. Yaşamı ise önce devşirmek zorundaydı.

Bu, orada olma ve olmamanın özel diyalektiği, edebi yapıtın derinine işler. Kafka'nın orada depoladığı gündelik olanın sayısız günlük kırıntıları, en özel dertleri görmezden gelinemez. Yapıtının benzersiz genel geçerli oluşu da. Bu çelişki, bu bilmece, belki de her biyografik girişimin karar verici mihenk taşıdır. Sosyal açıdan göze çarpmayan insanın, dünya kültüründe yankıları, bugüne kadar süren şok etkisi, yaratına yeteneğine sahip oluşu yüzünden, kendi kanunlarını izleyen bu kişinin yaşamının ve yapıtının birbirleriyle uyuşmayan dünyalarına bakmak kaçınılmaz olacağa benziyor. "Yazarın yaşamı, onun olduğu kişinin yaşamı değildir" deniyor Valery'nin "Leonardo" denemesinin kenar notlarında zorunlu olarak. Kafka'nın kendisi ise bir derin tabaka daha kazarak: "Sanat ve yaşam bakışı sanatçının kendisinde de çeşitlidir" diyor. Buna saygı duymak zorundayız. Ama biyografi yazarı orada duramaz. O, *her şeyin onu düşün- dürdüğü* bilincin nasıl olup da *herkesi düşündürdüğünün* oluştuğunu anlatmak zorundadır. Görev budur.

"Biz sadece kendimizi tanırız" diye not düşmüş Lichtenberg SUDEL KİTAPLARI'nda, "ya da daha çok, istersek kendimizi tanırız; diğerlerini sadece ay sakinleri gibi benzetmelerden tanırız." Çoktan bildiğimiz üzere bu çifte yanlıştır. İnsanın kendini tanıması için hiç de kendini tanımak *istemesi* gerekmez. Ötekilere gelince, şaşırtıcı biçimde insan yaşam deneyi birleşiminden ve basit, araçsal biçimde uygulanan psiko-bilgisiyle belirli olguları, hatta içsel tepileri, düşünceleri öngörebilir. Öte yandan öylesine kendiliğinden, bazen o derece güçlü ortaya çıkar ki, hiçbir benzetme, dehşeti ortadan kaldıramaz olur.

Biyografi yazarının sihirli sözcüğü *empatidir*. Empati psikoloji ve deneyin başaramadığı yerde yardımcı olmayı sürdürür. Deneysel olarak iyice belgelenmiş bir yaşam bile esrarengiz kalır eğer biyografi yazarı okuyucuda, bir karakteri, bir durumu, bir ortamı canlı tutma istek ve yeteneğini uyandıramazsa. Bazı biyografilerin tarihler ve kaynaklarla biçimsel olarak şişirilen kalın, tuhaf kısırlığı bu yapılmadığı için-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dir. Söylenebilecek her şeyi söylediklerini öne sürdüler, ama nesnelerini atladılar, bu yüzden de merakı dindirmediler.

Öte yandan empati yöntemsel bir uyuşturucudur, düşüncesizce kullanıldığında intikam alır. Muhakkak aydınlatıcı anlar sunar: o zaman insan içsel olarak bir başkasının yaşadıklarını öğrenir, sonra görünürde kolayca, o zamana kadar önünde duran bilmeceyi anlar ya da anladığını sanır. Ama empati dilendiği gibi çağırılan psikolojik bir durum değildir, daha çok karmaşık bir başarıdır -ki adı 'akıl' olan eğilimi gerektirir, her şeyden önce bilgi ve eğitim ateşine gereksinimi vardır. Empati yeterli bilgi olmadığında boşa giden bir çabadır. Kafka'nın alışkanlıklarındaki, kararlarındaki zorlayıcı, nevrotik anları kavramak için insanın kendisinin nevrotik olması asla yetmez (bazen yararlı olsa da). Oğlan çocuğun, tek erkek evladın yılda üç dört kere Yahudi bayramlarında babasının elini tutarak mabede gitmesi durumunu, orada sıkıldığını, babasının belirli biçimde işlerini ya da en son antisemitik parolaları düşünmesini anlamak için önce empati hiç de yararlı olmaz, Yahudi inancıyla yetişmiş bir gözlemci bile tarihsel durumu sırf kulaktan duyma bilgilerle biliyorsa, asla bir derinliğe ulaşamaz.

Kültürel açıdan yabancı olan, çoktan geçmişte kalan, hele de psikolojik olanın, bir toplumu, kişiyi ele geçirebileceği gibi ele geçirmesi -ki bunlar empati yetisini çizen dışsal sınırlardır. Ama bir de içsel bir sınır vardır, çok daha güç anlaşılır: egemen olunmayan özdeşleşme sınırı. Bunu aşan biri daha fazlasını değil, ama her düzlemde daha az olanı anlayacaktır. Kendini özdeşleştirmiş *olmak* yararlı olabilir, entelektüel ve duygusal çaba ki, kendini sınırsız hayranlıktan kurtarma pahasınadır, özellikle Kafka biyografisi yazarı için çok kötü olmayan bir ön egzersizdir. Aynı zamanda kendini *prova tarzı* özdeşleştirme yeteneği de, yabancı bir yaşamı keşfeden biri için tartışılmaz bir koşuldur. Özellikle de görünürde kolay ele geçirilecek bir tatmin olan bu yakınlaşmadan kendimizi mahrum etmeliyiz, çünkü değişmez bir hevestir: sadece tadına bakmamız gereken imrendirici bir cevherdir.

Empati bilgisizliğin acısını dindirir. Bilgisizliğin kendisi onu engelleyemez. Kafka'nın yaşamında öyle anlar vardır ki, onlar hakkında hiçbir belgeye sahip değilizdir, rivayetler akıntısı üzerine gece düşer. Romansal fantezilerle bu eksiklikleri aşmanın ya da üstünü örtmenin ne gibi bir anlamı olabilirdi? Öte yandan öyle günler var ki, biz onun

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yaşamını nerdeyse saat başı yeniden yapılandırabiliyoruz. Geriye kalanların yoğunluğu hiç değilse sahnesel bir yeniden kurgulamanın taslağını olanaklı kıldığında, bunlar biyografik çalışmanın en neşe verici anları oluyorlar. Dedektiflik başarısının verdiği bir zevk. Buna rağmen nedir ki bu, yaşamı 'derinde', bu derece ezici bir *içsel* yoğunlukla dolu bir insan için? Kafka hiç durmadan yarım günü yatakta geçiriyordu, ya da herhangi bir sofanın üzerinde, tembelce, ulaşılmaz olarak, gündüz düşleri görerek -bundan o derece sıklıkla şikayet etti ki üzerine bir kitap bile yazılabilir. Peki ama biz bu konuda ne biliyoruz? Biz onun orada düşünü gördüklerinin bir çoğunu biliyoruz, bunlar sonradan milyonlarca insanın nefesini kesti.

Yöntemsel açıdan en deneyimli biyografi yazarı bile bir görüntünün görüntüsünün üzerinden geçemez: onu dolduran bir ruh halinin, anın renginin, çağrışımların, saklı korku ve zevklerin, mimiklerin ve jestlerin, seslerin, gürültülerin, kokuların... her şey biraz daha başka türlü olabilirdi bizim inandığımızın dışında, bizim düşlemek zorunda kaldığımızın dışında. Gene de sonsuz faset zenginliği içindeydi: en titiz, bilgi ve empati ile donanmış olan hayal gücü, evet, kusursuz olarak içsel filme çekiliş, tarihi malzemeyi gölgeli kılıyor *aslında* olduğu ile karşılaştırıldığında. Bilmemenin acısını, her türlü anının ilerleyen soluşunu, geri çağırılamayacak olan geçmişin geçmişliğini hiçbir hayal gücü yok edemez, en güçlüsü bile. Onun yapacağı her şey açıklık yaratmaktır, kenarları kesinleştirmektir, görüntünün çözümünü yükseltmektir. Onun söyleyebileceği şey: böyle olmalıydı, böyle olabilirdi, böyle olmak zorundaydıdır ancak.

Elinizdeki Franz Kafka biyografisi boş taslakları renklendirmek istememekte: tüm ayrıntılar, doğrudan doğruya görülen olaylar delillendirildi; hiçbir şey uydurulmadı. Olaylar arasındaki ilintiler, büyük bir olasılıkla, buna rağmen yalnızca dolaylı biçimde neticelendirilen tarihlemeler, bazı olaylarda delillerle eşleştirildi. Hem de hep Hermetik bir perspektifin dengesiz bir daralmaya yol açacağı yerde. Güvenilir olmayan kaynaklar mümkün olduğunca belirtildi. Kafka'nın günlüklerinden ve mektuplarından doğrudan doğruya elde edilen deneysel çizgidekiler her ayrıntısıyla ayrıştırılmadız -böyle olsaydı dipnotların sayısı kabul edilebilir her ölçüyü aşardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kafka'nın yaşamının sahnesel canlandırılması, durumsal ve tarihi yerleştirilişi -bunların hepsinin zaman ve mekâna gereksinimi varuygun çaptaki tek bir ciltte ortaya konması düşünülemezdi. 1910 yılında başlama kararımız özel bir kaynakla verildi: bu yıl bugün bize ulaşmış olan günlüklerin başlangıç yılıdır. Ardından gelen ve Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarına kadar süren zaman belgelenmiş olan en iyi yaşam kesitidir, kuşkusuz ki en önemlisidir de, çünkü bu yıllarda tüm kararları verişinin yoğunlaşması görülür. Bunlar Kafka'nın yaşamına kalan, ardından gelen on yıl içinde onun varoluşunu belirler ve sınırlandırırlar. 1912'den 1914 yılına kadar Kafka son derece verimli yaratıcılık dönemleri geçirmiştir. Birçok bitirilmiş öykü ve bugüne kalan üç roman fragmanının ikisi bu yıllardandır, ayrıca Kafka'nın yürüttüğü hepsinden yoğun ve kaynak olarak en önemli mektuplaşması bu tarihlere düşer, yani Felice Bauer'le mektuplaşması. Onun portresini oluşturan, ömür boyu model olarak anımsayacağı birkaç acı verici deney de bu dönemdedir, özellikle de savaşın başlamasından birkaç hafta önceki nişanının bozulması. 1915 yılı başlangıcında Kafka'nın yaşam koşulları değişiyor; uzun, üretimsiz bir zaman dilimi başlıyor.

Ayrıca ilk bakışta belki yabancılaştırıcı gelecek olan biyografi yazımına doğum tarihi olan 1883'te başlanmamış olması, tersine Kafka'nın gençlik yıllarından, ilk büyük yaratıcılık döneminin önünden başlanması özel kaynak durumuna bağlıdır.

Klaus Wagenbach'ın malzeme dolu gençlik biyografisinin 1958'de yayımlanmasından sonra -ki o yıllarda sayısız tanığa sorular yöneltilebilmişti- Kafka'nın çocukluk, okul ve eğitim yılları hakkındaki bilgilenme durumu daha ileriye gitmemiştir. O yıllardan günümüze ulaşan kısıtlı özyaşamsal durumlar eskiden olduğu gibi şimdi de boşluklara sahiptir, ki bunların içinde belli sürprizler saklı olabilir. Bu tatmin edici olmayan durum mutlaka uzun yıllar dostluk ettiği Max Brod'dan geriye kalanlarla birinci sınıf edebiyat tarihsel ve de asla sırf Kafka'yla ilişkili kalmayacak olan önemli bir kaynağın araştırmaya açılmasıyla kesin olarak iyileştirecektir. Bu terekedeki malzemeler, özellikle de Brod'un günlükleri ve mektuplaşmaları doğal olarak Kafka'nın *tüm* yaşam dönemleri için bir eksikliktir; Kafka'nın yirminci yaşı ile kendi günlüklerinin başlaması arasındaki zaman için kaçınıl-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mazdır. Bir biyografi yazarı için az motive olmuş bir işe başlamak, bir süre sonra iyice genişletilecek olan ve yeniden revizyona tâbi tutulması gereken bilgi temelinde çalışmak sorumsuzluktur. Sırf kronolojik düzeni koruma amacına hizmet eden geçici bir durumla uğraşmak okuyucuya fayda sağlamaz. Bu yüzden elimizi böğrümüze mi koymalı?

Biyografi yazarının bir düşü var. Ütopya da denilebilir buna, belki de gizli bir yük, bir hırs dışında bir şey değildir. O, olup bitenin dışına taşmak istemekte. Bilmek istiyor, hayır, yaşamak istiyor olup bitenin nasıl olduğunu, orada bulunanların bunları nasıl yaşamış olduklarını. *Franz Kafka olmanın* nasıl bir şey olduğunu. Bunun olanaksız olduğunu biliyor. Bu yüzden yalnız okuyucu değil, o herkesçe bilinen, her yaşam anlatımının satırları arasındaki hüznü, çoğu zaman da ayrılma ve ölümle biteni tanıyan biri. Biyografi yazarı da tanıyor bunları. Her bilinçaltı umudun, ayrıntılı araştırma yoluyla, daha derinde duyumsanarak her zaman bir adım ileriye götürdüğünün, her zaman biraz daha yaklaştırdığının hayal olduğunu kabul etmek zorunda biyografi yazarı. Yabancı yaşam geri çekilir, gün batımında, ormanın kıyısında kendini gösteren bir hayvana dönüşür, sonra gene yiter. Burada yöntemsel durumlar yardımcı olmaz, bilimin kafesleri boş kalır. Peki tüm bu çabayla neyi elde ediyoruz? FRANZ KAFKA'NIN GERÇEK YAŞAMI'nı değil mutlaka. Geçici bir bakış, uzun bir bakış, evet, belki, olanaklı olmalı bu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kafka
Karar Yılları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Giriş
Siyah Yıldız

Çarşamba, 18 Mayıs 1910. Bir gökyüzü cismi dünyaya yanaşmakta. Günlerden beri gazeteler olası bir çarpmadan söz edip durmaktalar, devasa bir patlamadan, ateş yağmurundan, sel dalgalarından, dünyanın sonundan.

Tarih öncesi zamanlar bile tanımaktaydı onu, ortaçağ insanlarını inançlı bir paniğe sokmuştu. Ama Halley meteorunun her zaman vaktinde geri dönen bir oluşum olduğu çoktan anlaşılmıştı. Gökyüzü güçlerinin gönderdiği felaket habercisi olmadığı, tersine gözenekli taş ve buzdan oluşan, eliptik olarak güneşin çevresinde dönen, ortaya çıkışının hangi gün ve saatte olacağının önceden bilindiği seyyar bir kütle olduğu biliniyordu. 76 yılda bir, güneş uzaklığındaki karanlıktan çıkar ve gökyüzünde ışıktan oluşan bir kuyruk oluştururdu. Bu gösterisel, havai fişek gibi olan kütlenin neden oluştuğunun analizi yapıldığından beri biliniyordu: yani karbon hidrat, natriyum, çoktan bilinen elementler ve bileşimlerdi bunlar. İnsan için öldürücü olan biraz siyanik asit de vardı içinde. Meteorun çekirdeğinin siyah olduğu, kömürden de siyah olduğu henüz bilinmiyordu.

Uzmanlar kabul etmeyerek işaretler gösteriyorlar. Halley her zaman olduğu gibi dünyayı ıskalayacak, bu kez yirmi milyon kilometreden daha da uzaktan geçecek. Meteorun sadece gaz ve sonsuz yoğunlaşmış tozdan oluşan kuyruğu atmosferi sıyırıp geçecek. Koşmakta olan bir fil için bir örümcek ağının ipi daha tehlikeli olurdu diye alay ediyor Berlinli bir gökbilimci, her zaman ortaya atılan sansasyonel sorulara bir son vermek için. Hiç faydası olmuyor. Dünyanın sonunun gelmiş olduğuna inanmak isteyenler siyanik aside takılıp kalıyor.

En koyu isteri Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanıyor, orada bir sürü insanın cebinden son *cent*i de koparan pişkin peygamberlerin işi kolay.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Aydınlanmış Avrupa ikiye ayrılmış. Geri kalmış, kırsal bölgelerdeki insanlar meteor korkusu içine düşmüş, hatta bazıları umutsuzluk eylemleri göstermekte iken, metropollerin eğlence mekanizması alaylı bir tepki vermekte. Meteor bir *event*, dünyanın sonu kutlanmalı, ne de olsa kısa sürede yinelenmeyecek bir durum. Paris'te lokantalar gün ağarana kadar açık, insanlar kitleler halinde bir bardan diğerine gitmekte, bayram havası esiyor. Hafif bir depremin buna ilaveten heyecan yarattığı Viyana'da da binlerce kişi sokaklarda; kentin locası durumundaki Kahlenberg'de, günlerden beri aileleriyle kamp kurmuşlar.

Taşra kentlerinde durum daha sakin, buralara merak egemen. Kutlama yok, taşkınlık yok, ama bir şey kaçırılmak istenmiyor. Örneğin Prag'da, polisin sinirli bakışları altında Karl köprüsü gece yarısını geçene kadar piyasaya çıkanların buluşma yeri oluyor. Gündüz sıcaktı, ılık gece yorgunlukları alıyor. Gece gökyüzünü açık olarak görmek isteyenler kentin yukarı bölgelerine çıkmakta, Rieger parkına, Belvedere platosuna, Laurenzi dağına. Birkaç yüz insan burada temkinli dolaşmakta, çoğunun opera dürbünü var; karanlık, kısık sesli konuşmalarla dolu.

Bu grupların birinde, özellikle heyecanlı bir sohbet sürmekte, edebiyatçılar bunlar, burada bir araya gelmişler: Münihli Franz Blei diye biri; kırk yaşında gibi, birkaç saat önce ziyaret için gelmiş Prag'a. Karısı Maria eşlik etmekte ona; bir de, iyi kazanan bir dişçi kendisi, oğulları da yanlarında. 26 yaşındaki Max Brod, posta memuru ve yazar; o gün erotik açıdan oldukça elemli bir gün geçirmiş, neşelenmek isteği içinde. Kendisi gibi henüz bekâr olan kız kardeşi Sophie, nihayet ince, adaleli, Brod'dan bir yaş daha büyük ve diğerlerinden boyu bir baş daha uzun olan sigorta memuru Franz Kafka; o da yazar, o güne kadar yayınladığı on beş sayfa ile ilerde yerel büyüklükte bir yetenek olacağı hissedilen biri.

Meteorun görülmesinden bir şeyler umanlar kesinlikle kadınlar; erkeklerin aklından başka şeyler geçiyor, içlerinden hiçbiri bu gezintinin özel sebebinin bir beklentiye değer olmayacağını biliyor. Dünyanın sonu değil, tersine edebi 'ilgiler' onları yan yana getiren. Sözcüklerden oluşan zarif bir yapılaşmanın karşı dünyasında salınan, hayalî, bir şeye benzemeyene katılma, bu yapılaşma içinde dünyevî

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çatışmalar, horoz dövüşleri ve grup baskıları yok değil. Kim hangi dergide kime karşı polemik yapıyor, kim hangi gazetede bir sığınma yeri buldu, kimin edebiyat ödülü alışı eleştiriliyor (neden *o* da başkası değil), hangi utanç verici anlaşmalar şu ya da bu yayıncıyla sineye çekiliyor -bütün bunlar 'edebiyatın' sosyal özünü oluşturuyor, o kendi içinde çöken hassas yapıyı, edebiyat *gidişatını* borsacıların kaynayan işleri gibi aynı süreklilikte götürecek kişiler bulunmayacak mı?

Bu işletme her zaman edebiyatçıların birbirleriyle buluştukları karşılıklı anlaşmanın temeli. 'Akımlar' değil karşılıklı olarak bilgi edindikleri, tersine yayınevleri, dergiler, klikler ve *peer groups*. Daha dün aynı kahvede oturdukları görülen iki kişi, bugün karşılıklı olarak ve açıkça birbirlerinin üçüncü sınıf yazar çıraklar olduğunu açıklıyor, ki bu yalnız gülünç olmakla kalmayan, aynı zamanda da kendilerine iyi gelen elle tutulur bir durum. Edebiyata doğruluk getiriyor, bununla birlikte de edebiyat *hakkında* konuşma yaratıyor: çünkü kimin kimi tuttuğu, estetik sorunların yanlış anlaşılmasından çok daha uygun, tutulan isimler yapıtlardan çok belirli koku markaları gibi, onların vitrine konuşları gibi. Kendilerini yalnız üreticiler olarak değil, tersine -Max Brod ve Franz Blei gibi- kesinlikle edebiyat aracısı olarak da gören yazarlar için bu daha da geçerli. Böylece orada, Laurenzi dağında, karanlıkta konuşulanlar tahmin edilebilir.

Brod ve Blei amatör değildi, yıllardan beri ortak edebi eğilimlere dayanan bir iş ilişkileri vardı. Blei Brod'un ilk kitaplarını eleştirmişti, 1906'da çıkan TOD DEN TOTEN! (ÖLÜLERE ÖLÜM!) öykülerini, ikisi birlikte Jules Laforgue'nin yapıtlarını Almancaya çevirmişlerdi. Blei'ın lakabı her şeyi yapana, edebi bukalemuna çıkmıştı. Ama o her şeyden önce çevirmen ve erotik-edebi dergilerin yayıncısı olarak tanınıyordu. Bunların *Ametis* ve *Opaller* gibi değerli adları vardı, bu dergilerde Brod'un da sayısız küçük yazıları çıkıyordu.

Kafka bu dergileri okuyor ve seviyordu. Az sayıdaki aboneler arasındaydı. Bu durumsa (bu eğilimi çok ciddiye alan) Brod'un dikkatli dostu Kafka'nın tercihi olan seyirci rolünden çıkararak, onun yazdıklarını Blei'ya göndermeye teşvik etmede kolaylık sağladı. Böylece Franz Kafka adı ilk kez lüks, büyük boyutlu, iki ayda bir yayınlanan estetiğin edebi organı olan *Hyperion* adlı dergide göründü. Sayıları ancak sekizi bulan düz yazı örnekleriydi bunlar, GÖZLEM adı altında

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

toplanmışlardı. Kafka daha sonra BİR SAVAŞIN TASVİRİ adlı, yıllardan beri üzerinde çalıştığı, roman olmayan yapıtından bazı bölümlerin de elinden alınmasına izin verdi, ama kısa zaman sonra bundan pişman olacaktı. Ve Kafka'nın yazdığı az sayıdaki eleştirilerin biri de Franz Blei'ın kitabına adanmıştı. Sonunda Franz Blei'ın çıkarttığı *Hyperion*'un birçokları gibi iki yıl bile geçmeden kendini yitirdiği ortaya çıktığında Kafka sevimli-sinsice bir anma yazısı yazdı: UYKUYA DALAN DERGİ.[1]

Blei, Brod hakkında yazıyor, Brod, Kafka'ya aracı oluyor, Kafka, Blei hakkında yazıyor, Blei, Kafka ve Brod'u yayınlıyor -burada edebi bir halatın zarif çevresine işaretler var, amaçları çevrede kalma dışında, yerleşiklerin çevresine yükselmek, yani kültürel kaynakların depolandığı yere, eskiden 'ün' adı verilen (günümüzde 'başarı' diye anılan) yere.

Bu halatın doğal olarak kısa süre sonra uzun süreli olmadığı ortaya çıktı, düğümleri çok gevşek bağlanmıştı. Blei'ın başarısız, rokoko tarzı sanatsallığı sanat olarak ortaya koyması zamanın çok ötesindeydi, Brod da bir süre sonra Yahudilik ve 'cemaat' konularını keşfetmesi yüzünden, havada salınan bu izlenimlerle bir yere varamazdı.

Zaten Kafka sırf dostluk yüzünden biraz bulaşmıştı onlara, iyice uzaktan bile olsa sırf edebi bir hatır işini ondan beklemek boşunaydı. Etkilenmeye izin veriyordu, ama övmüyor, hiç değilse açıkça övülmek istemiyordu. *İşletmenin* küçümsenmesi geçtiğimiz yüzyılda ortaya çıkan yazan kişi için o kadar karakteristikti ki, bu durum Kafka'ya da egemendi. Blei, Kafka'nın derginin kapanmasının ardından yazdığı yazıyı okuduğunda Kafka'ya güvenmenin boşuna olduğunu anlamıştı. Çünkü bu hemen hemen iki sayfayı zor tutan metin ilk bakışta "Uykuya Dalan" *Hyperion*'u iyi niyetle edebi değerler arasına sokuyor, Blei'dan da 'hayranlık uyandıran bir adam' olarak söz ediyorsa da, iyice bakıldığında Blei'ın (ve de Brod'un) aracılık rolünü gereksiz buluyor, polemik bir sınırlama getiriyor, hatta zararlı görüyordu:

> "Huyları gereği topluluktan uzak tutulan kişiler bir şey kaybetmeden sürekli olarak bir dergiye yazamazlar, ki orada kendilerini diğer işlerinin yanında bir çeşit sahne ışığına konmuş hissetmek zorundadırlar. Olduklarından daha yabancı görünürler; ayrıca bir savunmaya da gereksinimleri yoktur. Çünkü

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

anlaşılmama onlara dokunamaz, aşk da onları her yerde bulur. Doğru kalmak istiyorlarsa güçlenme gereksinimleri de yoktur, bunu kendilerinden alırlar. Onlara bu durumda, önceden zarar verilmeden yardım edilemez. "

Başka bir deyişle: *Kendi kendine ışıldayanın başka bir aydınlatmaya gereksinimi yoktur.* Henüz oluşmamış bir yazar için son derece güçlü bir tez.

Gece ılık geçiyor, rüzgâr yok. Gene de kentin üzerinde bulutlar asılı, gösteri beklentisi içinde olanlar için düş kırıklığı yaratıyor. Daha gece yarısı olmadan ilk gruplar evlerinin yolunu tutuyor. Sonra birden gök açılıyor, saat birde yıldızlarla dolu gökyüzü kendini gösteriyor. Orada kalanlar yukarıya dikiyorlar gözlerini güçlükle. Kuyruklu yıldızdan iz yok, yıldız tozu yok, kor yok, ateş topları yok, dünyanın sonu gelmiyor. Hiçbir şey. İki saat sonra gün ağarmaya başlıyor zaten, gökyüzü kendini muhteşem biçimde çelik mavisi rengiyle gösteriyor. Saat 4.10'da güneş doğuyor. O anda Halley kuyruklu yıldızı Prag'dan bakıldığında tam olarak yanan camın önünde duruyor, görünmez olarak. Siyah yıldız ışık şelalesinin altında batıyor.

Edebiyatçılar; Franz Blei, Max Brod ve Franz Kafka bundan artık haberdar değiller, uyumaktalar. Az bir zaman sonra herkes gibi onlar da yazı masalarında oturacaklar; yazışmalarının, günlüklerinin, gazete kupürlerinin, şiirlerinin, sigorta dosyalarının önünde. Bir kez daha kurtuldular.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kafkalar'ın Evinde

Dayanılır olmak için dayanmak,
her topluluğun ana prensibi.
Franz Grillparzer, GÜNLÜK, 1831

"Odamda oturuyorum, evin tüm gürültüsünün merkezi olan yerde. Tüm kapıların vurulduğunu duyuyorum, bunların arasında çıkarttıkları gürültüler yüzünden koşanların adımları bir tek duymadığım, henüz mutfaktaki ocak kapağının kapandığını duymuyorum. Babam odamın kapılarını çarpıyor ve sürüklediği pijamasıyla geçiyor, yandaki odanın sobasında kül kazınıyor, Valli holde kelimesi kelimesine seslenerek, babanın şapkasının temizlenip temizlenmediğini soruyor, benimle dost olmaya çalışan bir cızıltı, cevap veren sesin bağırmasıyla yaygara koparıyor. Evin kapısının mandalı açılıyor ve gürültü çıkıyor; nezleli bir boğazdan gelir gibi, daha sonra bir kadın sesinin şarkısıyla açılıyor, sonunda da çok dikkatsiz olan bir kişinin kulağa gelen boğuk, erkeksi itilişiyle kapanıyor kapı. Baba gitti, artık daha yumuşak, daha dağınık, daha umutsuz bir gürültü başlıyor, iki kanaryanın sesinin yol göstermesiyle. Daha önceleri de, kanaryalar deyince yeniden aklıma geldi, kapıyı azıcık aralayıp, yılan gibi yan odaya sürünsem ve öylece kız kardeşim ve onun bakıcısının odasında yerde yatarak sessizlik rica etsem mi diye?"

BÜYÜK GÜRÜLTÜ diye adlandırıyor Kafka 5 Kasım 1911'de günlüğüne not aldığı düzyazıyı. Bu anlatılan durumlarda en ufak bir düzelme olmadığından Prag'daki bir edebiyat dergisinde yazıyı yayınlatıyor: "açık olarak ailemi terbiye etmek için."[1] Buna rağmen Hermann Kafka'nın sürünen pijamasının Alman edebiyatında bıraktığı izi kendi gözleriyle görüp görmediği kuşkulu. Yapılı bir adam olan baba, henüz altmış yaşında bile değil, 'heyecanlanmamak' zorunda, kural bu; tansiyonu düzenli değil, zor nefes alıyor, kalbi ona sorun çıkanyor ve *kendi* ödediği bedelle ortaya çıkan humordan pek haz etmemekte. Üç kız kardeşse buna karşılık düzeltmeleri mutlaka kıkırdayarak okumuşlardı: 'Valli' yazıda adıyla sanıyla anılmıştı, ortanca kız kardeşin adını Franz gizlememişti bile.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Metin bir pazar günü yazılmıştı, Kafka'nın özel yaşamından haberdar olan az sayıdaki dostları, tipik *pazar günü* gürültüsünü ilk bakışta kavramışlardı. Prag Niklas caddesi 36 numaranın dördüncü katındaki kiralık evde, her gün, bütünüyle meslek yaşamının hükmü altında seyrediyor ve kimseye sessizce masanın başında oturup akustik oranların protokolünü çıkarma rahatlığını vermiyordu.

Kafka'ların evinde gün genellikle sabah saat altıya doğru başlardı: Mutfak ocağındaki külün temizlenmesi, kahvaltının hazırlanması, oturma odasının ısıtılması, yıkanma için sıcak su hazırlanması; hepsi de sıkıcı ve gürültü çıkaran, elle yapılan işler. Doğal olarak bu işleri bir hizmetçi kız yapıyordu. Buna rağmen Kafka'nın en küçük kız kardeşi Ottilie, ki Ottla diye anılır, nerdeyse aynı saatte kalkmak zorundaydı. Çünkü onun görevi yıllardan beri her sabah acele kahvaltı ettikten sonra bir yığın anahtarla Zeltner sokağına koşmak -ki orası Altstaedter Ring'in yakınındaydı, evden nerdeyse bir kilometre uzaklıktaydı- orada bulunan 'Hermann Kafka Tuhafiye Mağazası'nı açmak zorundaydı, mağazanın kapısında saat 7.15'te personel bekliyor olurdu.

Ottla evden çıktığında erkek kardeşi için pek zaman kalmazdı. Ufak, ısıtılmayan odası ne yazık ki ana babasının yatak odasıyla oturma odası arasındaydı. Bir yanda tabak çanak sesleri duyulurken, diğer yanda annesinin fısıldadığını ve daha az dikkatli olan babasının gıcırdayan nikah yatağında güçle dönerek yüksek sesle esnediğini duyardı. Bunların arasında koridora çıkan kapı vardı; mat, süslemeli, camlı bir kapıydı bu. Dışarıda biri elektriği açtığında içerisi aydınlanıyordu.

Kafka'ların evinde darlık ve sıkışmışlık vardı: babanın gürleyen sesi her yandaydı, ziyaretçiler her zaman, tüm aile tarafından kabul edilirlerdi, işaretlerle anlaşma yetmezse, iki kişi baş başa görüşmek isterse randevu almak zorundaydı. Buna rağmen Kafka'nın notlarından aile fertlerinden birinin bu eksiklik karşısında içtenlik sıkıntısı çekmediği anlaşılıyor -kendisinin dışında doğal olarak, Pazar sabahları o (ki bu konu hakkında yazamazdı) ana babasının darmadağınık, kendi yatağından yalnız birkaç adım ötedeki yatağını gördüğünde hafif bir mide bulantısı hissediyordu. Oysa yakınması gereken bir durum yoktu: kendine ait bir odası olan tek aile ferdi oydu. Üç kız kardeşi de, Elli, Valli ve Ottla yıllarca aynı 'kızlar odasını' paylaşmak zorunda kaldılar. Elli, 1910 sonbaharında evlendi ve evden ayrıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Gene de Kafka yaşam alanını beş yetişkinle paylaşmak zorundaydı (bir de hizmetçi kız) ve yalnız sabahları eve egemen olan sevimsiz durum değildi giderek bu durumu değiştirmeyi düşünmesi.

Kaçan uykuyu uzatmak çekici değildi. Yandaki malum kanaryalar da genel gürültüye karışıyordu (öldüklerinde hep yenileri alınıyordu). Kafka özenli biçimde yıkandığı banyoya koşuyor, taranıp tıraş oluyordu. Özel banyo oluşu lükstü, bunu çok takdir ediyordu, bu evi seçmelerinin en önemli nedenlerinden biri buydu. Prag'da bir yığın eve -ki Kafka'lar bunu kendi deneylerinden biliyorlardı-, su taşınması gerekiyordu; kovalarla, su kaplarıyla suyun taşınması sadece zor değil, aynı zamanda uzun süren bir uğraştı. Kafka'nın uzun süredir savunduğu hijyenik istek, güne daha da erken başlanmasını gerektirir, bu zor koşullarla bağdaşamazdı.

Fonksiyonel olarak düzenlenmiş banyo Kafka'nın sabah tuvaletinin uzun sürmesini engelleyen bir süreç değildi. Sadece ara sıra kendisine kek, süt ve komposto sunulan kahvaltıda, gerektiğinden daha uzun süre kalabiliyordu. İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'nda memurların işe başlama saati sekizdi, oraya giden yol ailenin sahibi olduğu mağazanın yolundan iki misli uzundu. *İçine hiçbir şeyin* konmadığı küçük ekmeğini paket ediyor, asansörü beklemeden -fazla uzun sürüyordu- dört katı hızla aşağıya iniyor, hep daha çok basamağı bir anda geçerek, dikkat çekici uzun adımlarla Prag eski kentinin sokaklarını geçiyor, en son oraya varan biri olarak koridorda kurumun kapıcısını selamlıyor, yukarıya, burada da dördüncü katta olan 'işletme bölümüne' çıkan merdivenleri tırmanıyordu. "...çoğunlukla böyleydi" diye anımsıyor Kafka'nın iş arkadaşlarından biri, "onu hızla büroya koştururken görürdüm."[2] Kafka'ya bakıp saat ayarlanabilirdi: sekizi çeyrek geçeye.

Yıllar sonra "geçim yüzünden çalışmanın doğrudan yakınlığının" edebi üretimini güvenilir biçimde durgunluğa götürdüğünü saptayacaktı.[3] Anne ve babası bu günlük notlarını görseydi, anlamını zorlukla açıklarlardı. Onların yaşamı geçim yaşamı *idi*. Özel olanla kamusal olanı birbirinden katışıksız ayırt etmedikleri için değil, tersine bu sınırlama kesin gözlemleniyordu, (bildiğimiz kadarıyla) tuhafiye mağazasının hiçbir çalışanı 'patronun' evine girmemişti, ailevi ya da mali sorunlar asla evde çalışanların duyacakları biçimde tartışılmamıştı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Buna rağmen Kafka'lar bir aile işletmesi yürütüyordu, bu durum çift anlamlı anlaşılmalıydı: Yalnız dükkân aileye ait değil -ki bunun ilelebet böyle kalacağı sessizce kabul ediliyordu-, aynı zamanda da aile de dükkâna aitti. Kafka'nın büyükbabası Jacob Löwy'nin seksen yaşını geçtiğinde bile işe yardımcı oluşu doğal karşılanıyordu. Hukuksal destek gerektiğinde akraba olan avukatlara başvuruluyordu. Ve yaşam cetveli genel açılış saatlerine göre ayarlanıyordu. Bu durum öylesine içselleştirilmişti ki, Kafka'nın ebeveyni, kısa tatil ya da kür yaptıkları zamanlardaki zorunlu işi bırakmalarında asla kendilerini iyi hissetmiyorlardı. *İşten* ayrılarak dinlenmiyorlar, tersine *iş* için dinleniyorlardı. Yaz sıcağında ailenin yakın bir yörede kiraladığı evde geçirilen hafta sonlarında bile Hermann Kafka birkaç saatini mağazada çalışarak geçiriyordu diğerlerine katılmadan önce.

Çocuklarının anımsadıkları zamanlara kadar ana babanın konuşmaları 'işin' mali kaderiydi, Kafka'nın kendi yazdıklarından pek azı anlaşılmakta. Yavaş, gene de dengeli olarak gelişiyordu, ama tehditkâr çöküşler de yaşanmış olmalı, bunların nedenleri hakkında sadece spekülasyonlar yapılabilir. Kafka'ların yürüttükleri iş hassas bir branştı, çünkü onların toptan sattıkları eşyalara gereksinim olmayabilirdi; şemsiyeler, bastonlar, eldivenler, mendiller, düğmeler, kumaşlar, çantalar, narin iç çamaşırları, manşonlar... hepsi de kötü zamanlarda ilk vazgeçilebilecek 'aksesuar'dı. Bu yüzden de sürümleri genel yaşam standardının göstergesiydi. Buna rağmen mağazayı 1912 sonbaharında Prag'ın en prestijli adresine, Altstaedter Ring'deki Kinsky palasına taşımayı başardılar. Burası Kafka'nın okula gittiği aynı binaydı. Oraya taşınmak yalnızca bir köşeyi dönmek demekti, yüz metre uzaklıkta bile değildi. Ama Prag'ın Altstadt'ındaki merkezi meydana asılan bir dükkân tabelası sembolik sermayenin artması demekti ki kısa zamanda paraya dönüşerek hakkını veriyordu.

Kuşkusuz Kafka, tüccarın yakınının, asla bitmeyen ekonomik bağımsızlığının sorunları olduğuna tanıklık ediyor ve her gün bu sorunlarla ayrıntılı biçimde bilgilendiriliyordu: aile yaşamının varoluşuyla ilgiliydi bu durum. Kendi mesleki sorunları olması nedeniyle gittikçe daha fazla duymamazlıktan gelse de -ki gittikçe çoğalıyordu bu durum- gene de dükkânla ilgili herkesi zorlayan karmaşık ve tedirgin edici bir ajanda ona egemen oluyordu. O evden çıktığında babası

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

henüz kahvaltıya oturmuş oluyordu. Genellikle şef de saat 8.45'te mağaza tezgahının arkasına geçiyordu. Julie Kafka ise daha sonra, çünkü onun hizmetçi kız ve ev işleriyle ilgilenen Valli ile konuşacak epey konusu oluyor, alışverişi de kendisi yapıyordu. Saat 13.00 ile 14.00 arasında ebeveyn eve geliyor, yemek servisi yapılıyordu. Ottla'ydı gene, mağazada çalışanlar gözlemsiz kalmasınlar diye orada kalan. Sıcak yemek bu yüzden ona, dükkâna götürülürdü çoğu zaman. Kafka genellikle saat 14.30'da eve geldiğinde ana babası henüz kalkmış olurdu masadan. Belki de koltukta biraz dinlenirler, sonra gene dükkâna giderlerdi. Ottla'nın işi saat 16.00'da ya da 17.00'de biterdi ve nihayet paydos yapardı (haftada bir gün boş bir öğleden sonrası vardı), ana baba ise saat 20.00'de gelirdi. Bu arada 'Froylayn' görünür ya da kaybolurdu, Çek'ti o, adı da Marie Wernerova idi, o da ev işlerine yardımcı oluyordu, yıllar içinde ailenin bir parçası durumuna gelmişti.

Akşamlar sessizlik oluncaya kadar uzun sürerdi. Ancak saat 21.30'a doğru son yemek yenirdi, çoğunlukla da öğlenden kalan 'artıklar'. Kafka uslanmaz ve iddialı bir vejetaryen olduğu için, babasının küçümseyici bakışları altında bir yığın tabak ve çanağı önüne yığardı; yoğurt, fındık fıstık, kestane, hurma, incir, üzüm, badem, kuş üzümü, muz, portakal ya da diğer pahalı meyveler ve biraz da çavdar ekmeği yedikleri arasındaydı.

Sonunda bir boş saate ulaşılırdı. Hermann Kafka bu boş saati *Prager Tagblatt* gazetesinin akşam baskısını okuyarak, kâğıt oynayarak geçirirdi. Doğal olarak severek birlikte oynadığı kişiler erkek akrabalardı, iş günlerinde zorunlu olarak çoktan bu kadere boyun eğmiş olan karısıyla oynardı. Bazen, yorucu bir günün ardından saat 23.00'e kadar 'Frazefuss' adlı oyunu sürdürmek zorunda kalırdı. Bu oyun için Kafka, odun kırmaktan daha akıllı olmanın gerekmediğini düşünürdü. Doğal olarak bunu dile getiremiyordu, ama bitmez tükenmez ıslık çalmalar, şarkı söylemeler, alaylı kahkahalar ve kartları masaya vurup durmalar o derece sinirine dokunurdu ki, babasının emir vermelerine rağmen çok ender olarak oyuna katılması sağlanabilirdi. Daha çok bacaklarına yün bir atkı koyarak soğuk odasında oturmayı yeğlerdi. Babası da elbet bir zaman sonra yorulacaktı. O zaman pijaması ters yönde, gene yatak odasında sürünecekti. Ana babanın yatak odasının kapısı kapanacak ve ikinci, başka bir yaşam başlayacaktı, yazar Franz Kafka'nın gece yaşamı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ana babasının bir ya da iki hafta için Franzensbad'a gittiği olurdu, bir Bohemya kür kasabasıydı burası; 'Avusturya'nın olağanüstü, kalbe iyi gelen içmeleri' olarak övülen bir yerdi. Aile doktoru bunda ısrarlıydı. Peki ama bu durumda dükkâna kim bakacaktı? On bir saat tezgahta dikilmek, bu Ottla'dan beklenemezdi, oysa sonbaharda sezonun iyi olduğu zamanlarda gerçekleşiyordu da bu durum. O zaman *Franz* yardımcı olmalıydı. Öğleden sonra geç saatlerde dükkâna gider, gelen postayı kontrol eder (ki bunların içinde özel posta da olurdu, postacı onları da *her zaman* oraya bırakırdı), ana babasını mektup yazarak ciro ve mal teslimi hakkında bilgilendirerek sakinleştirir, sonunda çalışanları yollar, giriş kapısını kilitler, anahtar yığınını eve getirirdi. Zor değildi. Çalışanlarla biraz sohbet etmek onu zorlamazdı. Almanca ya da Çekçe olarak, çıraktan muhasebeciye kadar herkes gürleyen patron dışında onun kibar oğlunun bir süre orada olmasından memnunluk duyardı, çünkü o en basit işlere bile saygı gösterirdi. Kafka başından beri dükkânın kendisine nasıl boş yere enerji harcadığını ve neleri sömürdüğünü, hangi düşünceleri ve duyguları gölgelediğini aklına getirdiğinde sessizce bu işten nefret etmeye başladı. Ama dükkânda olduğu *sırada* nefret etmezdi.

Büroda da Kafka herkes tarafından takdir edilirdi. Biraz kapalı biri etkisi yapardı, kabul, sonsuz gülümseyişini, iyi mi, kötü mü olduğunu, İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'ndaki işinin ve kariyerinin onu tatmin edip etmediğini belli etmezdi. Ama yardımcıydı, büronun hademelerine, daktilocularına karşı da, ne büro entrikalarına karışır ne de Alman ve Çeklerin ulusal politik palavralarında yer alırdı, çok ender olarak hangi havada olduğunu belli eder, asla bir tarafı savunma gereksinimi duymazdı.

Şefleri de ondan neler beklediklerini biliyorlardı. Kafka'nın alt kademeli memur hiyerarşisinden olduğunca hızlı yükselmesine çabalıyorlardı: 1909 ekiminde, bir yıl bile geçmeden o, 'kurum pratikerliğine', 1910 Mayıs'ında 'danışmanlığa', 1911 şubatında kurumun tam yetkili memurluğuna ve hemen ardından bölüm başkanlığı yardımcılığına atandı. Kafka'nın doğrudan şefi olan Eugen Pfohl ve yetkili müdür Dr. Robert Marschner mutlaka kendi çıkarlarını da düşünmekteydiler. Çünkü Kafka'yı rutin işlerden ayırmanın yolu formel terfi yolundan geçiyordu. Böylece ona daha karmaşık işleri devrede-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bileceklerdi ki bunlar onun yeteneklerine daha uygun düşüyor, şeflerin işlerini hafifletebiliyordu.

İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'nun en önemli işlerinden biri iki yıldır yürürlükte olan, ama hâlâ tartışılan kanunun nihayet geçerli kılınmasıydı: işçilerin kaza sigortasına işverenlerin katılması konusu. Kafka önce katılım payının nasıl saptanacağını öğrenmek zorundaydı. Kaza sayısı çoğaldıkça işverenin kişi başına ödemesi gereken pay da artıyordu. Bunun için gereksinim duyulan kaza istatistikleri kendi bünyelerindeki matematikçiler tarafından hazırlanıp değerlendiriliyordu. İşletmelerin nihai 'risk sınıflarına' ayrılmalarından sonra kılı kırk yaran bir şemayla ve teknik açıdan donanımlı 'kontrol memurları' tarafından yapılıyordu.

Bu durumda Bohemya işverenlerinin hemen hiçbiri kendi işletmesinin ortalamadan fazla ya da kaçınılmaz olan kazaların tasdik edilmesine izin vermiyordu. Yüzlerce ve binlerce karşı görüş vardı, itiraz vardı, Praglı inatçı memurlara karşı sayısız şikayet onların haberi olmadan Viyana'daki İç İşleri Bakanlığı'na gönderiliyordu. 'Ortalamanın üzerinde' ne demek oluyordu, 'kaçınılmaz' ne demekti? Araç olarak yalnız kalem ve mürekkebi bilen sigorta uzmanları ve hukukçular bu konuda söz sahibi olabilirler miydi?

Gerçekten de bu konu Kafka'nın bürosundaki en hassas konuydu. Bir iş yeri karşı çıktığında onun işletmesindeki kaza korumasının en yeni seviyede olmadığının ispat edilmesi gerekiyordu. Peki ama en yeni seviye neydi? Yönetmeliklerle bunu bir kereye mahsus olmak üzere saptamak hiç olanaklı değildi, tersine durmadan yenilenmesi gerekiyordu, mümkünse de görerek. Bu teknik yeteneği hukukçu Kafka çok çabuk kavramıştı. Birçok uygun kurs görmüş ve Kuzey Bohemya endüstri kentlerini ziyaret etmişti. Son derece büyük büro masasının üzeri gelen şikayet yığını yanında kaza korunması uzmanlık dergileriyle doluydu. Hiç değilse kendini uzmanlaştırdığı branşlarda -bunlar daha çok ahşap işçiliği sanayi ve taş işçiliği idi. Bu konularda tüm teknik ayrıntılara egemen Kafka dışında çok az pratisyen vardı.

Buna bir de başka 'kurum' için son derece yararlı bir yetenek eklendi: Kafka'nın dilsel yeteneği. Bu yarı devlet kurumları olan sigortaların sahip oldukları sosyal misyon yalnızca kazaların parasal olarak cezalandırılmasından değil, aynı zamanda bunlara boyun eğmekten

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

geçiyordu. Bu da propaganda, aydınlatma ve dikkatli uygulanan baskıyla elde edilebilirdi. Böylece kurumun yıllık raporlarında durmadan kazadan korunmak için teknik bilgiler yayınlanıyordu. Amaç iş vereni kaçınılmaz olan standarttan haberdar etmekti. 'Kereste planya makinelerinde kazadan korunma tedbirleri' idi makalelerden biri ve yeni, daha emniyetli planya dalgasını amaçlıyordu. Propaganda açısından müthişti, kesik el resimleri şok etkisi yaratıyor, aynı zamanda ekonomik açıdan çıkar duyurusu yapıyordu: Daha az tehlikeli olan tekniğin daha ucuz olduğu garantileniyordu. Bu makaleyi yazanın adı yoktu, ama biz onu Kafka'dan başkasının yazmadığını biliyoruz.[4]

Sinirli şikayetçilerle de sözlü durumlarda Kafka çok önceden ilgileniyordu. 1910 eylülünde Gablonz mahallesi küçük işletme sahipleri Prag'daki sigortadan bir temsilciyi 'davet' ettiklerinde -ki aslında korkutmak için zorla getirttiklerinde- bu işe gene Kafka yollanmıştı. Onun anlaşılır sinirlilikle bu işe gidişine günlük gazetede yer verilmişti, ayrıca yapılan toplantı da *Gablonz Gazetesi*'nde çıkmıştı, ki bunlar Bohemya taşrasında hangi bilgisizlikle hâlâ iş yapıldığını gösteriyordu. Tüm yatıştırıcı deneylere rağmen Kafka yoğun saldırılara uğramıştı, ta kurumun eziyet edici davranışının ve kaza korunmasının işlik tarafından gülünç eleştirisine kadar. 'Her türlü kazaya karşı kafanın ve gözün işin üzerinde olması en iyi korunmadır' diye küfür ettiler iş verenler.

Bu gibi cümleleri Kafka mutlaka her gün duyuyor ve okuyordu. Onun çalışması büroda ortaya konan metinleri, bunları çürütmek için düşünebilecek her türlü çabayı gösterdiği yolundadır. Günlüğüne düştüğü tek sesli yaygaralardan yakınmaları aslında tüm gerçeği göstermemekte: Kafka işteyken konuya hakimdi, sürekli korkusu taleplere yetişememekti, bu yüzden meslekî sorumluluktan çok sırf halledilmesi gereken yazışmalara yoğunlaştı. Kafka'nın meslektaşlarının kendilerine verilen olayları daha hızlı işledikleri mümkündür, hatta olasıdır. Ama titizlikte kimse onunla yarışamazdı, Kafka'nın bu durumdan tatmin duyması onun 'hizmet yazılarını' edebiyat düşkünü ve teknik bilgilerden uzak dostlarından saklamamasından belliydi.

Buna rağmen onu içsel olarak ilgilendirmeyen, yerine bir daha konulamayacak olan kaynakları bu gibi işlere harcamak zorunda kalışı, ona azap veriyordu. Kurumdan *dışsal* olarak nefret ediyordu, ana babasının işinden de, mesai bittikten sonra o saat 14.00'e doğru kapıdan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çıkıp caddenin ışığına ve gürültüsüne karıştığında, ertesi gün yeniden *oraya* gitme zorunluluğuna karşı duyduğu isteksizlik, belki de zamanın geçeceğine karşı duyduğu memnunluk kaplıyordu içini. Sanki yaşamının yarısını satmış gibi hissediyordu. Sanki her günlük yaşam öğlen saat ikide başlıyor gibiydi, başkalarının çok daha ağır işlerde çalışmaları hafif bir avuntuydu.

Şurası kesin ki o, yaşamı idame ettirmek için en arzu edilen işlerden birini elde etmişti. Bu iş gene de öğleden sonraları onu bırakıyordu. Büro dilinde buna 'basit frekans' deniliyordu, Kafka Bohemya 'çalışma yaşamından' yeterince bilgi sahibi olmuştu kendisinin imtiyazlılara dahil olduğunu anlamak için. Boşuna geçirilen zaman değildi sadece söz konusu olan.

19 Şubat 1911 gününü, kurumun tam yetkilisi olan Dr. Kafka evde geçirdi, şefi Eugen Pfohl'un masasında iş yerinin o güne kadar asla görmediği bir özür mektubu duruyordu:

> "Bugün yataktan çıkmaya kalktığımda doğrudan doğruya yıkıldım. Çok basit bir nedeni var, son derece yoruldum işten. Bürodan değil ama diğer işimden. Büronun bunda masum bir payı var. Oraya gitmek zorunda olmasaydım, sırf işim için yaşıyor olsaydım ve her gün 6 saati orada geçirmeseydim, özellikle de cuma ve cumartesi bütünüyle kendi işim yüzünden nasıl eziyet çektiğimi düşünemezsiniz. Nihayet bunun laf kalabalığı olduğunu, suçlu olduğumu biliyorum. Büronun benden oldukça açık ve haklı istekleri var. Ama ne yazık ki bu benim için çifte bir yaşam. Bundan çıkışın tek yolu herhalde delirme. Bunları iyi bir sabah ışığında yazıyorum. Bu kadar doğru olmasaydı ve de sizi oğlunuz gibi sevmeseydim yazamazdım da.
> Ayrıca yarın mutlaka kendime ve büroya gelirim, orada ilk duyacağım şey beni artık bölümünüzde istemediğiniz olacak."[5]

Silahsız çekiciliğin ufak bir denemesi. Kafka özellikle de umutsuzluk durumlarında mükemmel yapardı bunu. Pfohl'un bu mektubu personel dosyasına iliştiremeyeceğini Kafka iyi biliyordu (bu sözlerin bize kalması onları önce günlüğüne yazması yüzündendi), böyle bir şeyin olmayacağından iyice emindi: Hayır, Pfohl ondan asla "kurtulmak" istemiyordu, Kafka bu zafere hiç de son kez ulaşmadı.

Bugün herhalde hiçbir memurun aklına kendi 'şefine' kendisindeki motivasyon eksikliğini bu şekilde ispat etmek gelmez. Ama Kafka'nın mesleki çevresinde de, ki çalışma hukukundan ziyade koruma yasalarının egemen olduğu yerde, bu gibi kişisel hoş görüler ve işle

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ilgili tebliğler mutlaka kural dışıydı. Oyunun kurallarını ancak özel ilgi gören biri göze alabilirdi.

Peki ama Kafka'nın bu kuşkulu, onu yorgun düşürmekten sorumlu tuttuğu "diğer iş" neydi, ne gibi "şeylerdi" bunlar, onu mesleki görevleri için bu derece doldurup onlara yer açmayan? Sanki mektubu alan kişi konuyu anlamak zorundaymış gibi bunları ima etmekle yetiniyor. Gerçekten de Kafka'nın mektubu onun ısrarla ve kışkırtıcasına 'iş' diye adlandırdığı bürosundan asla saklamadığı açık bir işaretti, gittikçe daha fazla hoşgörüyle karşılandığında daha çok bundan söz ediyordu.

Gündelik mesleki yaşamında birlikte çalıştığı kişiler hukukçular, sigorta uzmanları, yatırımcılar ve mühendislerdi, ama bu kişilerin edebiyatla ilişkileri olmadığı asla düşünülemez. Kaza bölümü müdürü ve birahane sahibi Eugen Lederer Çek dilinde şiir yayınlamıştı, asistanı Krofta da edebiyatla daha az ilgili değildi. Yan odada çalışan ve Kafka'ya yıllarca teknik ve istatistik hesapları vererek yardım eden, ince, her zaman şık giyinen Wagner'ci Alois Gütling üç şiir kitabı yayınlamıştı, hatta Kafka'nın önerisi ve aracılığı ile. Nihayet müdür Marschner Kafka ile "baş başa bir kitaptan Heine şiirleri" okumuştu, "hem de ön odada hademeler, büro şefleri, taraflar, belki de en acele işlerle, sabırsızlanarak içeriye alınmalarını beklerken".[6] Anekdot gibi gelse de kulağa, bu gibi olaylar ender değildi. Bir dizi sosyal-politik yazı da yazmış olan Marschner boş zamanlarında okumayan biri değildi; Goethe, Stifter ve Nietzsche hakkında yaptığı kendi araştırmaları vardı, ki daha sonra bunlar için Karlsbad Goethe ödülünü bile almıştı. Kafka'nın en üst kademedeki şefinden hayranlıkla söz etmesi şaşılacak bir durum değildi, buna karşılık Marschner de her zaman geç gelen bilgili, dile egemen ve editör olarak son derece yardımcı hukukçusuna bilerek göz yumardı.

Şurası muhakkak ki edebi ilgi sahibi olmakla ya da Kafka'nın Pfohl'a yazdığı mektuptaki gibi yazma eylemini en önemli şey olarak açıklamak, yalnız delilik pahasına vazgeçilebilir bir hüküm olarak görmek başka bir şeydi. Kendisi de bir çeşit 'çifte yaşam' sürdüren kültürlü Marschner bile bu kadar radikal bir iddiaya karşı anlayış gösteremezdi. Kafka kendini gözünde büyütmüyor muydu? 'Yazmak' bir işti, Prag'ın Almanca konuşan kesiminin burjuvaları arasında her iki gençten biri herhangi bir zamanda bunu denemişti. Kafka'nın o güne kadar dergi-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lerde yayınladığı birkaç sayfa her ne kadar yetenek gösteriyorsa da, kendisinin de söylediği gibi hiç de seçkin değildi. Pfohl ve Marschner, Kafka'nın özür mektubundan hemen sonra günlüğüne yazdıklarını görselerdi dehşete kapılırlardı: "kuşkusuz" deniliyor orada, "ben şimdi düşüncemde Prag'ın merkezindeyim." Bu sözler görünen gerçekten son derece uzaktı, delilikti -her ne kadar Kafka bu cümleyi hemen tarayarak okunmaz duruma getirmiş olsa da.

Böyle kanat çırpma anları bu arada seyrelmişti. Kafka'nın yeri asla merkezde değildi -hangi alanda olursa olsun. Kendini toparlayamıyordu, yerini bilemiyordu. Özellikle de insanların ona iyice yanaştıkları yerde konuşma olanağı, bununla birlikte de cesaretlenme, ayırma ve düzeltme eksik kalıyordu, hele amaca uygun bir eleştiri hiç söz konusu olmuyordu. Kafka'nın anne ve babası tek oğullarının, otuz yaşına yaklaşmışken, gençlik oyalanmalarından hâlâ vazgeçmemesini hoşnutsuzlukla gözlemliyorlardı.

Büyümüş bu insan, yığınla okul defterine yazıp duruyordu, gece uykularını feda ediyordu. Bu yaşam tarzı için ona sitem edildiğinde o, herkesten daha sağlıklı yaşadığını söyleyerek karşılık veriyordu: Gezintiye çıkıyor, yüzüyor, yürüyor, sigara içmiyor, içki içmiyor, çay, kahve ve hayvansal yağlardan vazgeçiyordu. Ama sağlık konusunu da diğer şeyler gibi abartıyordu. Akşamın erken bir saatinde bir gezintiden geri geldiğinde, aile onun koşar adımla iyice ötelerdeki, başkalarının trenle gittikleri köylere kadar gittiğini öğreniyordu. Arkadaşlarıyla pazar gezintisine çıktığında, ardından masada bir tatilci gibi güneş yanığı bir yüzle oturuyordu. Sıcak yaz aylarında her gün 'Sivil yüzme okuluna' gidiyordu -orası birkaç dakika uzaklıktaki Moldau kıyısı banyolarıydı- ya da kendi sandalıyla kilometrelerce gidiyor, sonra nehir yukarı zorla dönüyordu. Buz gibi bir havada açık pencerenin önünde nerdeyse çıplak olarak yaptığı garip cimnastik hareketlerinden hiç söz etmemek daha iyi, doğal olarak bunlar uluslararası kabul görmüş bir cimnastik öğretmeninin direktiflerine göre yapılıyordu, bu hocanın SİSTEMİM adlı broşürü açılmış olarak yanında dururdu: 'Müllern' deniyordu buna. Kafka'nın babası ikinci bir Rudolf dayı olmaması için mızıldanıp duruyordu. Bu ağır ve son derece düşündürücü bir ihtardı. Çünkü Rudolf dayı ailenin delisiydi. Alçakgönüllü, ürkek, üstelik çenesi düşük bir insandı, muhasebeci ve bekâr biri olarak yalnız bir

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yaşam sürmekteydi, görünüre göre yaşlanmadan ve etkili bir gelişme göstermeden, çözümsüz kaçıklıkları olan bir hastalık hastasıydı. Dışsal benzerlikler yeterince vardı, Kafka bunun aksini söylemiyordu. Başlangıçta bu benzetmeyi protesto eden annesi bile zamanla suskunlaştı. Oğlunu seviyordu, Hermann'ın yaşam becerisi pragmatizmine tamamen katılıyorsa da, gene de onun her zaman kaba ataklarını hafifletmeye, dengelemeye çalışıyordu, hem de onların nesnel içeriğine bakmadan. Ama o da Franz'da çoktan beri kendi 'kanını' tanıyamıyordu, masada dalgın oturuyordu, görünürde klanın kaderiyle ilgili değildi, ara sıra sinemadan geldiğinde ya da rastladığı, dikkat çekici bir figürü taklit ettiğinde neşeli oluyordu, sonra gene susuyor ve ulaşılmaz olarak evin içinde sürünüyordu, ailenin gölgesi olarak. Evet zaman zaman annesi de üvey kardeşi Rudolf'u, o kaçığı kendi öz oğlundan daha iyi anladığını düşünüyordu.

"Ailemle yaşıyorum" diye özetliyordu Kafka daha sonra "en iyi, sevecen insanların arasında bir yabancıdan daha yabancıyım. Annemle son yıllarda, günde ortalama yirmi sözcük bile konuşmadım, babamla selamlaşma dışında nerdeyse bir şey konuşmadım. [...] Aile için bende ortak yaşam anlayışı eksik." [7] Bildiğimiz her şeyin ışığında bu sözler hiç abartı değildi, ama baştan sona doğru da değildi. Çünkü Kafka başkalarının gereksinimlerini, sevinçlerini ve sınırlarını o derece yoğun olarak göz önünde tutmaya yetenekliydi ki, hatta hissetmeye. Onların yaşamlarına katılmakla kalmıyor, hatta bunu içsel olarak özümsüyordu da. Anne ve babası hep kendi deneylerinin ve algılamalarının ufkunda tutuklu kaldılar, asla, onların yanında doğrudan doğruya, günahsız alnının arkasına kapanmış bir 'dünyanın içsel mekânının' akıl almaz biçimde genişlediğinin farkına varamadılar.

Bu sarp eksikliği üç kız kardeş de çok az azaltabildi. En gençleri olan Ottla, ağabeyinin güvenini kazanan tek kişi oldu. Bu yüzden o ilk olarak -ki ötekileri de haberdar etmiş olmalı- zamanı geldiğinde Franz'ın rahat bırakılmasını bildi. O bütün günü mağazada geçirdiği için Kafka da ana babasının sakladığı ya da son derece taraflı olarak anlattıkları bazı şeyleri öğreniyordu: personelle kavga etmeler, başarısızlıklar, kurumlarla kavga. Babanın huyu olan, bitmeyen küfürlerinin ne anlama geldiğini aile fertleri biliyordu: bunlar hiç ayırım yapmadan insanlara, nahoşluklara, durumlara yönelik oluyordu, ama

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kimse buna aldırış etmiyordu. Ağabeyinin tersine Ottla bunları duymazdan gelemiyordu; babasının haksız çıkışları saldırgan ve incitici olduğunda, en önemsiz personelin bile yanında yer alıyordu. Böylece babasının kendi mağazasında 'ücretli düşmanlarla' sarılı olduğu kuşkusunu düşünmesini güçlendiriyordu.

Ottla'nın bağımsızlığını ortaya dökmek için her zaman stratejik açıdan uygun zamanları seçmediği ortadaydı, önünde kadın örnekler olmadığı için kaçınılmazdı da: 'kafa tutuyordu', duyarlıydı, bir genç kız kararsızlığı gösteriyordu, on dokuz yaş olgunluğu göstermiyordu. Belki bu düğümü bir vuruşta çözebilecek olan ileriki bir evlilikle ilgili olarak anne ve babasının gözlemlediği bekleme sırasının en sonunda yer alıyordu. "Sen daha çocuksun" diye yazmıştı annesi ona, erken ortaya çıkan bir talip göründüğünde. "Önce iki kız kardeşin sıraya girecek, senin daha çok zamanın var. Ona, ana babanın henüz evlenmene izin vermediğini yaz..."[8] Bu ertelemeyi Ottla, çok genç olmanın havalı, palyaçoluk rolünü biraz daha uzatmak için fırsat bildi ve öyle karşı koyuş sözleri kullandı ki, uyum sağlamış olan kız kardeşleri bunları ağızlarına bile alamazlardı.

Karşı koyuşa, özgürce elde edilmiş kanaat inatçılığına Kafka'nın derin sempatisi vardı. Gündelik yaşamda bunlar olgunlukla karşılanmasa bile. Kendisi bile, ki iyi durumda bir memur, yaşının ve cinsiyetinin gerektirdiği her türlü özgür düzeye sahip bir adam olduğu halde, hep kendini şiddetli biçimde kasmak zorunda kalıyordu. Kendi ana babasına karşı dayanıklı olmak psikolojik olarak onu adeta çengelliyordu. Onların müdahalelerini geri çevirmek için -daha önce bağımlı, az bilgili, gelecekte gideceği yolun belirsiz olduğu Ottla'nın da yaptığı gibi. Onu güçlendirmeyi deniyordu, ona kitaplar veriyor, Prag kültür yaşamı haberlerini sunuyor, ona okumalar yapıyordu. Kafka'nın kendi gövdesine gösterdiği özeni kendine has misyonerlikle ticari çabaya da göstermesi kız kardeşini etkiliyor, memnun ediyordu. O da cimnastik yapmaya başlamış, yıllar içinde katı bir vejetaryen olmuştu. Kafka Prag Siyonist hareketiyle ilgilenmeye başladığında Ottla bir adım daha ileriye gitmiş, ideolojik açıdan son derece iddialı olan 'Yahudi kız ve kadınlar derneğine' girmişti.

Yön doğruydu. Güzellikle kolayca yönetilebilen Ottla'nın kendine has, yabancı potansiyelleri olduğunu Kafka doğal olarak ender düşü-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nüyordu. Onun sosyal gereksinimleri ve yetenekleri Kafka'nınkinden çok daha güçlüydü; soyut bir hayranlıkla, ama bulanık olmayan bir sevinçle kız kardeşinin gittikçe artan ahlaki taviz vermezliğini izliyordu. 1914'te Ottla boş olan pazar günlerini bir körler kurumunda geçiriyor, onlara kitap okuyor, sigara dağıtıyor ve dostluklar kuruyordu.

"Şurası kesin ki tehlikeli ve acı veren bir zevk. İnsanın bakışlarıyla anlattıklarını, körler parmaklarının ucuyla anlatıyor. Giysileri yokluyorlar, kolları tutuyorlar, elleri okşuyorlar; bu büyük, güçlü, ne yazık ki benden suçsuz olarak da olsa doğru yoldan biraz sapan kız, buna en büyük mutluluk diyor. Söylediğine göre, körleri anımsadığında neden mutlu uyandığını biliyor."[9]

İnsan ana babasının endişesini ve yaşam pratikliğine dayalı aklını duyuyor, çoğunlukla da boğuk, ama belirli olarak. Kafka nihayet Ottla'nın bütünüyle kendi sorumluluğu içinde bir aşk ilişkisine başladığını duyduğunda, hem de Yahudi olmayan, Alman bile olmayan bir erkekle, ancak o zaman Ottla'nın *kendisinden* daha gelişmiş olduğunu kavrıyor, kardeşler olarak kaçış hareketini amaca ulaştıramayacaklarını biliyor. Evet, doğruydu, kız kardeşine 'baskı' da yapmıştı günlüğünde, onun bir mektubunu okuduktan sonra yazdığı üzere, ki bu mektupta kendi çark edişlerini yeniden bulmuştu: "Sanki benim maymunum yazmış gibi."[10] Ama o kendini özgürleştirmişti; dokuz yaş büyük, daha akıllı, daha deneyli olan Kafka onu tam anlamıyla hoş görüyordu. Daha ilerde, kız kardeşle olan iyi dengeye dayanan dostluk, işte bu nedenle mümkün olmuştu. O sıralarda ise bu dik kafalı kızda henüz bunların izi görülmüyordu.

"Günde yirmi sözcük bile değil"... Kafka'yı yakından tanımayan biri için buna inanmak güçtü. Orada hep bu buz gibi hava mı egemendi? Asla. Bir kırılma, bir ihanet yaşanmıştı. Bunda Franz başrolü oynamıştı.

27 Kasım 1910'da Kafka'nın o sırada yirmi bir yaşında olan kız kardeşi Elli kendisinden altı yaş büyük tüccar Karl Hermann'la evlenmişti. Doğal olarak bu tasarlanmış bir evlilikti; ne anne ve babası ne de Elli'nin aklına sosyal olarak sakıncalı, yabancı bir aileye girmek, zorla kazanılmış servetin ilerideki kaderini bir aşk hevesine teslim etmek gelirdi. Geriye doğru düşünülen tüm zamanlarda bunlar ne Kafka'larda ne de Löwy'lerde asla böyle olmamıştı. Anne ve baba da bu yol izlendiğinde çok mutlu olunabileceğinin ya da hiç değilse ev-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

liliğin yürüdüğünün, ölüme kadar uzanan sağlam bir birliktelik kurulabileceğinin canlı ispatıydı.

Elli'nin evliliğinin nasıl 'hazırlandığı' hakkındaki ayrıntılar yok elimizde. Bu yüzden, Yahudi aracı kadının kaç aday sunduğunu bilmiyoruz. Mutlaka şu ya da bu ketum buluşmalar olmuş, bunlarda baba adayın ticari becerilerini ve 'ödeme gücünü' sınamıştır -temelinde *oydu* para söz konusu olduğunda söz hakkına sahip olan-, anne dış görünüşü ve daha çok da karakter durumunu incelerdi, daha sonra kızıyla baş başa bu konuları konuşmak için. Elli önüne konan fotoğrafların birine karşı tiksinti gösterecek olduğunda anne hiç tereddüt etmeden güçlü mâli argümanları sıralamakta hiç tereddüt etmezdi. Temelinde kendisiydi burada karar verecek olan ve ailenin şöhretini, sosyal gelişme olanaklarını, gerekli en az sempatiyi dengede tutmakla görevli olan kişi. Bunların bütünü ayrılmaz biçimde iç içe girdiğinde operasyon başarılı olurdu.

Ama bu kez diplomasiye gerek kalmamıştı, çünkü Elli müstakbel kocasını çekici bulmuştu. Annesi bile yedek subayın hoş görünüşünden etkilenmişti. Güç memnun olan aile yönetimi, kendi oğullarında özlemini duydukları ticarî girişimcilik ruhunun adayda bulunuyor olmasını hoş bir sürpriz olarak görmüşlerdi. Doğal olarak bu bir 'para evliliği' değildi. Her ne kadar Batı Bohemya köyü Zürau kökenli olan Hermann ailesi kendi toprağına sahipseydi de, Karl'ın yedi kardeşi vardı, toprağı onlarla bölüşmek zorundaydı. Kendi bağımsız işini kurması için bu temel yeterli değildi.

Bu arada damat, güvensiz yaşlı Kafka'yı bile etkileyen iş fikirleri getirdi. Karl Hermann Prag'da rakibi olmayan bir üretim işi kurmak istiyordu. Bu arada -nasıl olduğunu bilmediğimiz- endüstrinin her dalında gereksinim duyulan, yangın korunması, özellikle de güvenilir, sıcağa dayanıklı yalıtım sağlayan asbestte karar kılmıştı. Asbest ürünleri endüstri olduğu sürece geleceği garantili bir işti.

Böyle bir işin kurulması Elli'nin drahomasının iyice tartılmasına, bunun büyük bir bölümünün evin masraflarına değil fabrikaya yatırılmasına bağlıydı. Kafka'lar bunu doğru buldular. Zaten kendi işleri de otuz yıl önce Julie Löwy'nin drahoması baz alınarak kurulmuştu. Kendi ailesi yerine bankaya borçlanmak modern bir kötü alışkanlıktı. Yahudi kanı buna gülerdi ancak. Onların kendilerine has ve uzun za-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

manlardan beri korunan yöntemleri vardı gerekli 'güvenliği' sağlamak için.

Hermann Kafka damadına değer veriyor, ona hayranlık duyuyordu. Hayranlık duymak doğal olarak güven duymakla aynı şey değildi. Nihayet burada beş rakamlı bir kron meblağı söz konusuydu. Belki de kendi mağazalarının bir yıllık kârından daha fazlaydı bu[11], henüz birkaç ay önce tanıdıkları birine böylesi bir servetin özgürce kullanımının verilmesi düşünülemezdi. Kafkalar, damadın girişimlerini boğmadan kontrolü ellerinde tutmalıydılar. Mutlaka bir çelişkiydi bu. Peki ama ne diye hukukçular vardı ki aile içinde?

Gerçekten de uyanık bir çözüm çıktı ortaya sonunda. Bir avukatın yazısı: Kafka'ların yükümlü oldukları ödemenin bir bölümü Karl Hermann'ın değil, kendi oğulları Franz tarafından üstlenilecek, o da bu meblağı kurulacak fabrikaya ortak olarak katacaktı. Bununla ailenin bir ferdinin her zaman defterlere bakması sağlanıyordu. Ayrıca bu durum Franz'ın sosyal bir çıkmaz sokak olan memurluk kariyerinden günün birinde kurtulması için bir şanstı. Çünkü başarı durumunda o durgun bir ortaktan aktif bir ortak olmaya yükselebilirdi. Bunu kimse engelleyemezdi, şimdi sözde olan fabrikatörlük kelimenin tam anlamıyla gerçekleşebilirdi. Paraya karşı bu derece ilgisiz olan oğul, anne ve babasının onun ayaklarının altına bir sıçrama tahtası koymasından başka ne isterdi ki? Hayır. Ve bu nedenle 8 Kasım 1911'de avukat Dr. Robert Kafka'nın Wenzel alanı 35 numaradaki bürosunda 'Prag Asbest Fabrikası Hermann&Co' şirketinin kuruluş anlaşmasını okudu.[12] Ve bu 'Co.' *Kafka*'ydı.

Alçakgönüllü bir arka avlu işliğiydi bu Prag asbest fabrikası, bugünkü bakışla daha çok bir atölyeydi. Adresi Zizkov, Boriwo sokağı 27 numaraydı: Burası çoğunlukla Çek işçi ailelerinin oturdukları gri bir kenar mahalleydi. Kiralar ve işçi ücretleri orada ucuzdu. Ne Kafka ne de Karl Hermann asbest işinden anlamadıkları için yirmi kadar kadın işçiyi idare etmek üzere Almanya'dan bir usta getirtildi. İzolasyon malzemeleri üretiliyordu. Daha çok da 'tıkamaya mahsus tertibat malzemeleri'[13] üretiliyordu. Tümü on dört makinede iş bölümü yapılarak, bunlar 35 PS gücünde bir Diesel motorla çalıştırılıyordu. Ne yazık ki işletmenin bir fotoğrafı mevcut değil, ama işverenin kendi kaleminden çıkan anlatım var elimizde:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Dün fabrikada. Kızlar aslında dayanılmaz kirli ve eski giysiler içinde, saçları sanki yeni yataktan kalkmış gibi darmadağınık, transmisyonların durmak bilmeyen gürültüsü ve tek tek otomatik de olsa, ne zaman duracakları belli olmayan makinelerin yansıdığı yüz ifadeleriyle sanki insan değiller, onlara selam verilmiyor, çarpılınca özür dilenmiyor, küçük bir iş için çağırıldıklarında bunu yerine getiriyor ve hemen gene makinenin başına dönüyorlar. Bir baş işaretiyle onlara nereden kavramaları gösteriliyor, iç etekleriyle duruyorlar orada, çok küçük bir güce teslim edilmişler, bu gücü bakışlarıyla ya da eğilerek tanımaya ve eğilimli göstermeye yetecek sakin bir idrakleri bile yok. Ama saat altı olduğunda bunu birbirlerine seslenerek haber veriyor, boyunlarından ve başlarından örtülerini çıkarıyor, üstbaşlarının tozunu salonda elden ele verilen ve sabırsızlar tarafından istenen bir fırçayla silkeliyor, etekliklerini başlarına geçiriyor ve ellerini olabildiğince temizliyorlar. Hiç değilse şimdi kadınlara dönüşüyorlar, solgunluklarına ve çürük dişlerine rağmen gülümsüyorlar, donup kalmış gövdelerini silkeliyorlar, artık onlara çarpılamaz, bakılamaz ya da görmezden gelinemez, yapışkan sandıklara eğiliniyor onların yolunu açmak için, şapka elde tutuluyor onlar iyi akşamlar dediklerinde ve biz, kışlık ceketimizi giyelim diye biri onu tuttuğunda bunu nasıl hazmedeceğimizi bilmiyoruz."[14]

Elektrikli motorların çizgisel, gizli dünyası değil bu, 19. yüzyılın kirli mekanizması Kafka'nın burada gözler önüne serdiği; yağlı ve gürültülü, bu arada da transmisyon kayışına bağlı olan sürekli bozulan bir teknik. O tanıyordu bu iş yerlerini, hiç de ender olmadan buralarda ekmeğini kazanan biri, dehşet verici yaralarla sigorta bürosunda oturuyordu. Hiç değilse kazalardan korunma -ki bundan eminiz- 'Prag Asbest fabrikasında' örnek oluşturacak kadar iyiydi.

Buna karşılık yüzyıla uzaktan bakıldığında özellikle Kafka'nın mesleği dolayısıyla işçilerin haklarını korurken 'kendi' kadın işçilerini yüksek dereceli kanser yaratan hammaddeyle karşı karşıya getirmesi korkunçtu. Besbelli ki kadınlar eşarp ve boyun bağları takıyorlardı asbest liflerinin derilerine değmemesi için; ağzın korunmasından ise hiçbir yerde söz edilmiyordu ve de vardiya bittiğinde salonda tek bir elbise fırçasının dolaşıyor olmasından, sanki akşam tuvaletinin tamamlanması söz konusuydu. Bütün bunlar işçi kadınların, ustaların ve fabrikatörlerin bir habersizler topluluğu olduğunu gösteriyordu. Bu sahnede insan Kafka'yı asbest bulutu içinde sarılı olarak düşünmek zorunda kalıyor; onun ve eniştesinin bu lifleri eve taşımadıklarını düşünmek zordur. Evde temiz havaya sıkı biçimde dikkat ediliyordu,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kafka'nın kendisi de ailesinin acı çekmesine karşılık durmadan pencereleri ardına kadar açıyor ve bozulmuş havayı dışarıya, buna karşılık linyit kömürü kokulu havayı içeriye sokuyordu.

Ana babası fabrika kayıtlarını hemen hemen görmüyorlardı bile. Görselerdi bile bunları nasıl yorumladıklarını anlamak zor değildi. Bunlar yeni fabrikatörlerin ne üslubu ne de perspektifiydi; bunlar bir kez daha hizmet personelinin tarafında yer alan şımarık oğullarının sesiydi. Kafka'yı ilgilendiren fizyonomi, hareketler, sosyal ifadelerdi, gövdenin bilinçsiz kımıldanmalarında birden ortaya çıkan tipik örneklerdi. Sosyal bir bağımlılar çevresini anlatır kendisi, insanlık dışı bir ritim her samimiyeti, kibarlığı, erotizmi ve insanlar arasındaki her türlü anlayışı hem gereksiz hem de aynı zamanda olanaksız kılar. Eğitimli bir etnolog gibi Kafka aynı zamanda öğrendiği şeylerin kendi davranışlarına yansıdığını, bunların durumlara tıpa tıp uyduğunu fark eder. Bakışı derinlere gider, hem *dışsal*a hem *içsel*e. Ama, gözlem ve kavramanın ötesine geçen kendi çıkarıyla ilgili bir kıvılcım görmek olanaksızdır. Hiçbir şey, gerçekten de hiçbir şey buranın *onun* fabrikası olduğu izlenimini vermez.

Henüz birkaç hafta bile geçmeden Kafka'nın ana babası, avukatlık gibi kılı kırk yaran planlarının bir pürüzü olduğunu anlamaya başlarlar. Oğulları aileye ait işletmeye artık gitmemektedir. Makineler çalışmaya başlar başlamaz o eski alışkanlıklarına geri dönmüştür; öğleden sonraları gezintiye çıkar ya da kendi yazı masası başında defter ve kitaplar arasında oturur, hatta akşamları evden dışarıya çıktığı bile görülmektedir. Oysa o sırada babası ve eniştesi oturma odasında fabrikanın dertlerini ele almaktadırlar. Durum öfkelendiricidir. O değil miydi önceleri risklerden ürken, babasını avutan, o değil miydi eniştesini sürekli olarak fabrikaya giderek 'gözlemleyecek' olan? Ondan istenilenin teklifsiz hoşluklar olmadığını unuttuğu açıktı, kendisinin de günün birinde varlıklı bir iş adamı olma şansı asla *shot for nothing*, yani boşuna oynanan bir oyun değildi. Kafka 'açık ortaktı', bunun anlamı şuydu, iflas durumunda babasının koyduğu sermaye kaybolmakla kalmayacak, kendisi de tüm özel servetiyle, yani biriktirdikleriyle sorumluluk yüklenecekti. Bu baskı oğullarının verdiği sözleri tutmasını zaman zaman ona anımsatmak için yeterliydi diye hesap etmişti ana babası.

Anımsatmaya gerek yoktu zaten, haftalarca, hatta aylarca Kafka kendine sitemler yağdırdı, uykuları kaçtı, pratik bir çözüm bulamadı.

Hiç düşünmeden, bir delilik anında yaşamını baskı altına sokmuştu. Bu baskı 'aynı olanın ilelebet tekrarı'na acımasızca benziyordu: öğleden önce büro, öğleden sonra fabrika, akşamları ve hafta sonlarında hesaplar, planlar ve kararlar, iş yapmanın nefes almak gibi açıkça ayrılmaz parçası olan bildik şikayetleri de unutulmamalı. Bu çok daha sonraları anlayacağı gibi yazmanın sonu değildi yalnızca, bu her türlü yoğunlaşmanın, her türlü kendi kendini anlamanın sonuydu. O bedbaht yılın son günlerinde not ettiği üzere bu "varoluşumun bütünüyle yok edilmesiydi."[15] Babası durmadan küfür ediyordu, eniştesi bile sitem eden bakışlarla bakıyordu, bunların hiçbiri işe yaramıyordu, Kafka bu kapandan kurtulmaya kararlıydı. Fabrika işinden bir şey anlamadığını söylüyordu. Orada oturup durmasının kimseye faydası olmazdı. Kulaklarına inanamadılar. Ardından suçlamalar azaldı. Ailenin akşam sofrasına suskunluk egemen oldu.

Asbest fabrikasının kurulması, ekonomik kontrolün hızla kaybı ve işletmenin kapatılarak çökmesi Kafka'nın yaşamında ardı ardına gelen, en acı verici bölümlerdir. Daha yıllarca kısmen sessiz, kısmen gürültülü çatışmalar devam etmişti. Bunlara hep yeniden ortaya çıkan parasal sorunlar ve ailenin oğlunun umutsuz vicdan azabı ekleniyor ve o kendini ilk kez davacıların kapalı cephesi karşısında görüyordu. O önermişti, endüstriyel teknikten anlayan ailedeki tek kişi olan o, aceleci çokbilirlilik, mikroskobik savuşturmalar şimdi onu en büyük cezayla karşı karşıya getiriyordu. Kendisinin bu derece yabancı, uzak, derinlemesine umursamadığı bir işe bulaşmış oluşunu kavrayamıyordu. Bir düş, bitmek bilmeyen bir sanrı olmalıydı bu.

Bu sanrı Kafka'nın düşüncesinde açmaya başladığı aralığa bir anlam veremediği sürece bitemeyecekti. Evet, bürodan, mağazadan, fabrikadan nefret ediyordu. Tüm bu merciler bir bayrak gibi izledikleri amacı taşıyorlardı. Kimse bu amaçtan kuşku duyamazdı. Kimse onu reddetmezdi. Bunlar *anlam dolu* mercilerdi, kendisine sunulan her yaşama, doğrusu memnunluk ve yön veriyorlardı. Anne ve babası *her zaman* ne istediğini biliyordu ve Kafka bununla ilgili olarak kendisine yapılan baskıdan açık bir bilinçle nefret ediyordu. Buna rağmen zayıf anlarda daha yüce, kendine yeterli bir bilgelik görse de, bu onun ulaşamayacağı bir yerde kalıyordu. *Neyle* yaşıyorlardı ve *ne uğruna*

yaşıyorlardı: Ana baba, kardeşler, akrabalar ve arkadaşlar için hep aynı şeydi. Oysa onda neyle ve ne uğruna, neden ve ne için, temel ve amaç, kök ve hedef, başlangıç ve son uğursuz, tüm yaşamı parçalayan bir sicimle ayrılıyordu.

"Bundan böyle günlüğümü terk etmeyeceğim. Burada sıkı durmalıyım, çünkü bir tek burada bunu yapabiliyorum."[16] Bunu anımsamanın en doğru zamanı. Akşamın geç saatlerinde en sonunda sessizlik olduğunda Kafka yazı masasının gizli çekmecelerini açar ve birkaç siyah ya da kahverengi oktav defteri çıkartır. Çok soğuk olduğunda defterleri, bir dolma kalemi ve bir şişe siyah mürekkebi oturma odasına taşır, orada sönen ateş hâlâ yeterli ısıyı vermektedir. Orada örtüsünün altında kıpırdayan kanarya ve büfenin üzerinde asılı olan, süslemelerle yüklü saat bozar sadece sessizliği. Arada bir asansörün boğuntulu sesi duyulur, ama böyle geç saatte çok ender olarak birileri döner eve, çünkü evin kapısı kilitlenmiştir ve dışarıya ya da içeriye girmek isteyen biri kapıcının zilini çalmak zorundadır. Kendisi anahtara sahip olan tek kişiydi. Bu da altı Heller'e mâl olmuştu.

Kafka sıcak odada bakışlarını gezdirdiğinde ister istemez kütüphaneye takılırdı: yazmanın yayınlamakla ilişkili olduğunu ve insanın okumadan yazamayacağını sessizce anlatan bir anımsama. Raflardakilerin çoğu nerdeyse istisnasız ona aitti; kendi odasında zaten giysi dolabı vardı ve ikinci bir 'Kasten'e (Avusturyalılar gibi raflı dolap için bu terimi kullanırdı) yer yoktu. Toplayıcı değildi, fazla yere gereksinim duymazdı. Birkaç Alman klasiği vardı orada; Goethe, Kleist, Hebbel, Grillparzer, hiçbiri de tüm yapıtları değildi. Ayrıca Flaubert, Dostoyevski ve Strindberg; günlükler ve yaşam öyküleri belirsiz bir düzen içinde, öğrenim yıllarından kalma birkaç felsefi ve hukuki eser, doğal olarak gezi rehberleri, belki de gençlik kitapları ve birkaç egzotik yörelerdeki maceraları anlatan 'Schaffstein Yeşil Ciltleri'. Dostların yazdıkları birkaç kitap da unutulmamalı; imzalı armağan örnekleri: "Sevgili Dr. Franz Kafka'ya" ya da "Franz'a", duruma göre.

Kitaplardan hiçbirinin yan kapağında onun adı yoktu. Garipti bu. Kendini anımsadığından bu yana bu mumlu bez kaplı defterlere sarılmıştı. Bunların dışında hiçbir yerde kendi kendine olamamıştı. Bunlarda duyarlıklar mürekkebin izi ve kalemin çıkarttığı sürtünen ses dışında

bir şeyi içine alamamıştı. Bu renkli, sulu, kararsız durum, donuk basılı görüntüyü henüz ele vermiyor; bir kopya bu, bir resmin resmi, basılmasının nasıl bir anlamı olacağını Kafka her zaman zorla ve sonradan anlayacaktı. Bu durum değişecekti. O zamana kadar yalnızca birkaç dikkatli okuyucuya bu durmadan kesilen kaynak gösterilmişti. Bu kaynak onun için her türlü fedakârlığı göze almaya değerdi. Ama bu kaynaktan 'çıkanları' söyleyemiyordu. Yazıyordu, ama 'telif etmiyordu' ve üzerlerini siliyor, tuttuğundan daha çoğunu yok ediyordu. Yalnızca az sayıda düz yazı, görünmez notların dokumasının içinden dışarıya çıkmıştı, ne *Hyperion*'da yayınlanan tadımlıklar, ne de BİR SAVAŞIN TASVİRİ'ndeki incelik en ufak bir yankı yaratmamıştı. Bir diğer öykü olan TAŞRADA DÜĞÜN HAZIRLIKLARI, başlanmasından sonra cümlenin birçok yerinde takılı kalıyor ve bir fragman olarak 'değerlendirilmeyi' bile düşündürmüyordu. Hele en erken başarısızlıktan hiç söz edilmemeli. 1911'de başlanan DIE STAEDTISCHE WELT (KENTSEL DÜNYA) birkaç sayfa sonra yarıda kesilmiş: gümbürdeyen babanın ortaya çıktığı, görüntüsünün tüm pencereyi kapladığı ve ürkek bir oğlun, üşengeç bir yaşam süren bir çenesi düşüğün, on yıldır doktorasını yapan birinin öyküsü anlatılır bu öyküde... yok, özellikle de şimdi, asbest fabrikasının yarattığı kavgalar içinde böylesi batış fantezilerine kendini bırakmaya zor dayanılır.

Demek ki Kafka'nın 'işi' buydu, -günün gürültüsü içinde bile- onun için her canlıdan daha önemli olan 'şeyler' bunlardı. "Buraya tutunmak zorundayım" diye kendi kendine yemin etmişti ve 'zorundayım' sözü yaşamında sayısız yinelendi. Editörlere yazılan mektuplar, çıktıları okumak, baskı hatalarına küfür etmek, birkaç Kron ücrete teşekkür etmek, eleştirmek ve eleştirilmek. Bunların tümü kuralları olan oyundu; bazen geçerli olurlar, sonra gene geçersiz olurlardı. Gelip geçen çehrelerle oyun. Zorunlu olmak kendi kendine yetki vermekti. Büyük bir avuntuydu, ama aynı zamanda ürkütücü, isimsiz bir *yasaydı*, bu yasa belirsiz bir şekilde ayağa kalkmaya başlıyor ve altındaki her şeyi gömmekle tehdit ediyordu. "Kulağımda durmadan bir çağrı var" diye not ediyor üç gün sonra. "Görünmez mahkeme, gel!" Çağrı duyuldu, hem de kısa sürede.

Yaşlı ve Genç Bekârlar

...böyledir işte bu arada en zor yaşam
hiçbir şeyi içermeyendir.

Kierkegaard, Stadier paa Livets Vei, (YAŞAM YOLU DEVRELERİ)

Franz Kafka dünya edebiyatının bekârıdır. Hiç kimse, en aydınlanmış bir okuyucu bile onu 'Bayan Dr. Kafka'nın yanında, saçları beyazlaşmış bir aile babası, dizinin dibinde torunlarının oynadığı biri olarak hayal edemez. Bunların hepsi *Kafka* diye adlandırdığımız o zayıf, utangaç gülüşlü, erken olgunlaşmış, erken sönmüş figürle uyuşmaz. Subay, saray müşaviri, Nobel ödülü sahibi olarak Kafka, bu en olmadık şeyler bize daha olur görünür.

Bunun için iyi ve yanlış nedenler vardır. Yanlış olanlar arasında mutlaka Kafka'nın kendi yaşadığı gerçek hayatında savunduğu estetik, ahlakî istemlerin yansımasını sayabiliriz. Kendisi bunu çok anlamlı olan 'temizlik' kavramı içinde görmüştür her zaman. Ama o ne günahsız ne de temizdi, ne gövdesiz ne de cinsel açıdan yansızdı. Kafka üniversite öğrenimi yıllarında kendi yaşıtındaki diğer burjuva kökenli erkeklerden daha az cinsel ve erotik ilişkiler yaşamamıştı. Prag'ın fahişelerle dolu şarap evleri, onların eğlence ve fuhuşla dolu belirsiz geçitlerini çok iyi biliyordu. Kafka'nın genelevlere gidiyor olması belki kız kardeşlerini şaşırtırdı ama anne ve babasını hiç de şaşırtmazdı. Çünkü her açıdan 'normal' bir oğul bir keşişten daha çok giderdi hoşlarına. Yaygın bir hafifletici terim olan 'boynuzları tokuşturmak' ve belirli bir erkek yaşamı dönemi için omuz silkerek kabul edilen, hatta sosyal açıdan arzu edilen bir durumdu bu. Çünkü cinsel arzuların, evlilik kurumunun sorumluluğuna karışmasının çok zarar vermeyeceği umudu vardı. Kafka'nın sonradan bu kadar varlık gösterdiği yaşam stratejisinden kendini sıyırarak, 'bir orospu' ile arzularını dindirmesi yerine, arzu ettiği bir kadınla evlenmek istemesini daha sonraki yıllarda babası onun başına kaktı -hem de annesinin işiteceği biçimde.

Gene de ince duyarlılığı olan dostlar arasında da genelev ziyaretleri ürkülecek bir durum değildi. En hafif cinsel ilişkinin bile ya nişanlanmayla ya da skandalla bitmesi tehdidinin olduğu bir zamanda hiçbir genç, bekâr 'namzet' buna gereksinimi olup olmadığı sorusundan korkmak durumunda değildi. Utanma duygusuna çabuk kapılan Kafka bile Max Brod'la Prag, Milano ve Paris'in genelevlerine gitmekten çekinmiyordu. Bu heyecan vericiydi. Ahlaken ise diğer 'ucuz' eğlencelerden çok kınanacak bir durum değildi.

Şurası gerçek ki, 'Her şey zamanında' olmalıydı, bu yasa Kafka'nın cinsel açıdan liberalleşmiş çevresinde bile değişmeden hükmünü sürdürüyordu. Arkadaşları bunu hayale kapılmadan yansıtmayı biliyorsalar da, hepsi de bu dönemin bir geçiş dönemi olduğunun, bunun bir yasal mühlet olduğunun, sonunda cinsellikle *başka* bir devrin geleceğinin, acı bile duysalar bilincindeydiler. Birçok kadınla ilişki kuran Max Brod için bile, kırk ya da elli yaşındayken hâlâ geceleri şarap evlerinde geçirmek, kucağına parası ödenen bir 'kız' oturtmak, yan masada sırıtan liselileri görmek zor dayanılır bir düştü. Hayır, utandırıcı olan geneleve giden değildi, utandırıcı olan yaşlanan bekârdı, çünkü onun gerçekten 'gereksinimi' vardı. Brod evliliğin erotizmi sonlandıracağından ne derece ürküyor olsa da, günün birinde sosyal ve cinsel açıdan kendini sağlamlaştırma umudundan vazgeçmek istemiyordu.

Bir başka yakın arkadaş olan kütüphaneci Felix Weltsch'in görüşleri de daha değişik değildi, o Brod'la sık sık felsefi metinleri okumak için buluşuyordu. Kafka da ara sıra temkinli itirazlarıyla onlara katılıyordu. Kafka'dan bir yaş genç olan Weltsch iki kez doktora yapmıştı, bekârdı, bu durumu atlatmayı nevrotik titizlikle ele alıyordu. Yıllardan beri süren bir ilişkinin acısını çekiyor, bu ilişkinin iniş ve çıkışlarını eksiksiz ortaya döküyor, ilişkinin olası hüsrana uğramasının duygusal yıkılıştan çok ahlakî yıkılış olacağından ürküyordu. "İnsan olanaksız olanı istemeli" diye cevaplandırıyordu benzer sitemleri. Herkes için görünür ve beklenen olan ama bir tek onun için böyle olmayan, ıstırap verici, çatışmalı bir evliliğe götürecek olan varoluşunu böylece riske atıyordu. Weltsch aşk mektupları, mektup kopyaları ve stenografik konuşma notları topluyor, bunları düzene sokuyor, tıpkı dava dosyaları gibi bağlıyordu. Hatta Kafka ve Brod'a bile okumuştu bunları. Bu mutsuz öykünün ayrıntıları bugüne kalmadıysa da Weltsch'in özel-

likle bu endişe verici boyunduruk yüzünden günün birinde tüm bu girişiminin anlamı yitirildi. Ufak bir maaşı olması, yükselme umudunun olmaması, felsefi yazılarından kazandıklarıyla yaşamını sürdürebilmesinin olanaksız olduğu bir dönemde, Weltsch'in sosyal bir kapana kıstırılması en dikkatsiz bakıştan bile kaçmadı. Kuru humoru da, bütünle ilgili oluşu da zaman zaman dostlarını şaşırttı. Weltsch'in evliliğine karar verildiği anda Kafka onda ürküntüyle kendi yansımasını gördü.

Brod'un kaotik aşk yaşamı zevk açısından daha zengindi ama temelinde aynı eğilimleri gösteriyordu. Büyük bir kendinden geçmeyle yaşadığı ânı kutluyor olsa da, her şeyin temelinde olan kaçınılmaz uyum sağlamanın hüznünü anlamıyordu. Bu hüzünden kaçıyor, onunla eylemcilikle mücadele ediyordu. Ailenin hizmetçilerinin bile emin olmadıkları sürekli *womanising*'i durmadan teatral karışıklıklar yaratıyordu. Bir yandan çeşitli ufak yalanları kıskançlığıyla başa çıkmasını engelliyor, diğer yandan Prag yaşam çevresinin küçük kent oluşundan dolayı açıklığı istenmeyen karşılaşmaları kaçınılmaz kılıyordu. Brod da hâlâ ailesinin yanında yaşıyordu ama cinsel ilişkileri için kendisine bir oda kiralamıştı (kardeşi Otto da bu odayı severek kullanıyordu), böylece o Kafka'nın tersine ailenin görüş açısı dışında korunmalı bir köşeye sahipti. Özel notları onun yirmili yaşlarının ortalarında bile erotik açıdan zevk, nefret, duygusal hırçınlık ve buluğ çağı heyecanları arasında salınan biri olarak gösteriyor ki, bunlar kaçınılan öpücüklerden kadınsı otonomiden olduğu gibi alev alabiliyordu. Gebeliklerden sürekli korku unutulmamalı, bu korku her 'yaşantıyı' büyük tehlikeli oyuna dönüştürüyor, böylece heyecan potansiyelini arttırıyordu.

Brod da bu karmaşanın orta yerinde, sistematik olarak mutsuz olan Weltsch'den değişik olmayan biçimde, erotik bir ana plan izledi: eğitim açlığı duyan, bu yüzden örnek olan, klasik müzik konserlerine giden, yabancı diller öğrenen, üniversiteye devam etmenin düşünü kuran, hatta kendisi de edebi deneyler yapan Elsa Traussig adındaki genç bir kadınla. Bir tek bu kadınla ilgili olarak arada bir 'evlilik' sözcüğünü kullanır oldu. Hem de kadının bu statü için uygun olup olmadığını bilmeden. Çünkü bu kadın için hissettikleri, tüm diğer kadınlar için hissettikleriyle hesaba katılmadan, oradan oraya gidip duruyordu: kadını kıskançlık durumlarıyla izliyor, yeni bir bahar giysi-

siyle barışıyor, 'odada' onunla mutlu saatler geçiriyor, ertesi gün onu gene önemsiz, solgun ve zayıf buluyordu. Bir yandan kadının teatral fikirleri onu hayran bırakıyor -AUS EINER NAEHSCHULE (BİR DİKİŞ OKULUNDAN) adlı humor dolu öyküsü Elsa Traussig'le olan ilişkisinde ortaya çıkmıştır- öte yandan onun durmadan yinelenen melankolisini sinir bozucu, kendi yazdıklarıyla ilgili yorumlarını tamamen bilgisizliğine veriyor ve kadının itiraf ettiği Kafka ile 'doğal konuşmanın' olanaksızlığını çocukça buluyordu. Ama o bir proje izliyordu, adı *evlilikti* bu projenin -tıpkı ana babasının kuşağında olduğu gibi- aynı zamanda kişisellik üstü bir mantıktı bu. İşte böylece erotik şiirler yazarı Brod, evde seçtiği kişinin parasal durumu hakkında bilgi vermeyi, fotoğrafları da göstermeyi doğal bir görev saydı.

Kafka bu eylemi iyi niyetli bir seyirci ve bir akıl verici olarak izliyordu, kendisi ise Weltsch'in ve Brod'un gittiği yola girmiyordu. Bekârların özgürlüğünü kontrollü olaylar olarak görüyordu: temelinde bunlar içki içen hukuk öğrencilerininkinden farklı değildi. Bunlar kendinden geçtiklerinde bile devlet sınavının anlamını ve gerekliliğini temelli kuşkuyla karşılıyorlardı. Her şey zamanında olmalıydı. Ama Kafka, yakın dost çevresinde gittikçe artan kuşkularla sıkışan tek kişiydi. Toplumun ve ailenin gözünde evlilik bir 'sınavdı' mutlaka, herhangi bir zamanda gerçekleşecekti, bu beklenti ise tamamen haklıydı. Öte yandan evlilik, ona asla doğal görünmeyen bir çabaydı, çünkü belli psikolojik kaynakları gerektiriyordu. O bu sınavı başaracak mıydı? Geçen yılların tecrübeleri onun gücünün orada olmadığını işaret ediyordu. O güne kadar hiçbir kadınla uzun süreli bir ilişki kurmayı beceremişti. Brod'un erotik heyecanları onu şaşırtıyordu ama bunları aynı biçimde hissedemiyordu. Kıskanç birini yakışıksız tuzaklara sürükleyen ve düşüncesini kısırlaştıran acılar ona yabancıydı. Bu bir eksiklik miydi, yeteneksizlik durumu muydu? Belki. Gene de Kafka kendisiyle hesaplaşmayı denediğinde, onu *oraya* çeken bir şey olmadığını görüyordu. Ötekiler model olan bir çizgiyi yerine getiriyorlardı. O ise bir tek noktaya bakıyordu.

"İçimde son derece iyi bir biçimde yazmaya yoğunlaşma saptanabilir. Yapımda varlığımın en verimli yönünün yazmak olduğu ortaya çıktığında her şey bir yana itildi ve tüm yetenekleri boş verdi; bunlar cinselliğin, yemek yemenin, içki içmenin, müzikle ilgili felsefi düşünceler üretmenin yarattığı

sevinçlerdi öncelikle. Tüm bu yönlerde zayıfladım. Gerekliydi bu, çünkü bütünlüğü içinde benim güçlerim öyle azdı ki, toplandıklarında yazma amacına zor yetiyorlardı. Ben bu amacı doğal olarak kendi kendime ve bilinçli olarak bulmadım, kendiliğinden oluştu, şimdi sadece büroda, ama orada da temelli engellenmekte. Gene de bir sevgiliye tahammül edememe, aşktan nerdeyse müzikten anladığım kadar anlamama üzülmemem gerekir ve yüzeysel olarak elde edilen etkilerle kendimi avutmalıyım..."[1]

Kafka bunları 1912 başında not etmiş: onun için tipik olan bir yıl dönemi bilançosu. Evlilikten söz edilmiyor, cinsellik bile eşit haktaki diğer konular arasında hazsal başarı olarak ortaya çıkıyor. Burada Kafka'nın ilk kez titizce formüle ettiği yaşam programı söz konusu, bu aynı zamanda da tutunmak istediği ve tutarlılıkla geliştirmek durumunda olduğu içsel bir mitin tohumuydu: kendisi değildi son kararı veren, tersine 'organizmasıydı', yani bir yapıydı, yani değişmez bir durumdu. Bu karar zaten çoktan verilmişti, Kafka şimdi onu sözcüklere döküyordu, aynı zamanda da onları yüksek sesle okuyordu -kendi verdiği karara duyduğu, bu karar için gereken özverileri yakınmadan yerine getireceğini işitilen bir gururla söylüyordu.

Kuşkulu görünmekte bu. Yirmi sekiz yaşındaki birinin yaşam zevklerinden beş aşağı beş yukarı şiddetli bir istemle vazgeçmesi. Ondan önce binlerce kişi bunu dinsel nedenlerle yaptı. Ama Kafka bu vazgeçmeyi, içsel sureti dışında başka bir şeye bağlamıyordu. İyi ya da kötü: Ben böyleyim, bu yüzden artık başka bir şey benim için söz konusu değil. Kararsız, aceleye getirilmiş bir tutum, Kafka'nın hemen boşluğu doldurması ve yaşamına tamamen değişik bir anlam yüklemesini inandırıcı kılmıyor. "Ardından ağlamaktan" söz ediyor. Bu onun vazgeçtiği şeylerin gerçekten değerini bildiği gibi gelmiyor kulağa.

Aslında Kafka'nın radikal biçimde yazmaya dayanan somut bir yaşam deneyi yoktu; ne son bulmuş bir vazgeçmenin acılarını biliyordu, ne de büyük provanın henüz önünde olduğunu... Uzun vadeli sonuçları düşünmediği ise söz konusu olamaz. Bunları hayali olarak çoktan yaşamıştı, onları sosyal, içten yakınlık özlemi içinde tartmıştı, kendisi için zorunlu umutsuzluk taslağı kurmaktan kaçınmamıştı.

"Öyle görünüyor ki, pek kötü şey bekâr kalmak, bir akşam insanlar arasında geçirilmek istendi mi, yaşlı bir adam olarak onurunu güçlükle koruyup, başkalarından kendisine kapılarını açmasını beklemek, hastalanmak ve yatağın

durduğu köşeden haftalar boyu boş odayı seyretmek, dostlarla hep sokak kapısı önünde vedalaşmak, asla yanında eşiyle dar merdivenlerden çıkamamak, odasında hep başkalarının odalarına açılan ara kapılar bulunduğunu bilmek, akşam yiyeceğini elinde eve taşımak, başkalarının çocuklarına hayran hayran bakıp, boyuna 'benim yok' diye yinelemek, dış görünüş ve davranışında çocukluk anılarındaki bir ya da birkaç bekârı kendine örnek almak.

Ve böyle de olacak; şu farkla ki, gerçekte de bugün ve yarın bir beden ve gerçek bir kafayla, yani elleriyle dövmek için bir alınla ortada kalacak insan."

Bu düz yazının adı DAS UNGLÜCK DES JUNGGESELLEN (BEKÂRIN MUTSUZLUĞU) adını taşıyor, Kafka bunu 1911 Kasım'ında yazdı. Günlüğüne düştüğü yaşam bilançosundan haftalar önce. Bu kelimenin tam anlamıyla bir otoportreydi: 'böyle olacağım' değil, tersine *'böyle görüneceğim'*di. Yalnızlığı kapatabilecek hiçbir şey belirtilmemişti: Bu hayali bekâr tamamen yaratıcılıktan uzak, yazmıyor, okumuyor, müzik yapmıyor. Kafka'nın sonradan yarattığı kahramanlarının hepsi de bekâr, berbat hobilerin dışına asla çıkamayan kişiler. Çünkü *hiçbir şey* yaşamın yerini alamaz.

Kafka kendine ayna tutuyor, ama her türlü çağrıyı yasaklıyor kendine. Sosyal birlikteliğin asla onun 'mutsuzluğunu' dindirmek zorunda olmadığını biliyor. Çünkü birliktelik yaşamın kendi sesiyle konuşuyor, bekârsa yaşamdan istifa etmiş biri. Günün birinde, ailesinin bir ferdi olmama tehdidini Kafka çoktan görüyordu, bu hiç de emekliliğini dert edinen hastalık hastası bir bekârın tuhaf eğilimi değildi. 'Yaşlıca' ya da 'yaşlı' bir bekâr. Bundan mutlaka biyolojik olarak yaşlı bir erkek anlaşılmıyordu, tersine aile kurmanın doğru zamanını kaçırmış biri anlaşılıyordu. Blumfeld adlı o 'yaşlı bekâr'ın umutsuz odasında yükselişini uzun bir fragmanla anlatmak isteyen Kafka'nın ardında yirmi yıllık bir büro işi vardır ve üç yıllık bir yalnızlığı daha hesaba katar: kırk yaşlarında biri yani. Hofmannsthal'ın DER SCHWİERİGE (ZOR ADAM) adlı 1921'de yazdığı yapıtta başrolde olan otuz altı yaşındaki kişi 'yaşlıca bekâr' olarak anılır: bir yangın işareti, bir çeşit erken oluşmaya başlayan ve asla affedilmeyen sosyal bir suçtur bu.

Kafka bu kadar yaşlanacağına kuşku duymaktaydı. Sık sık demografik istatistiklerle işi olduğundan kendi yaşamının ortalarına geldi-

ğini biliyordu; ikinci yarıyı düşünmenin tam zamanıydı. Oysa "böylesi bir bedenle bir şey elde edilmez" diye not düşmüştü günlüğüne BEKÂRIN MUTSUZLUĞU'ndan ancak bir hafta geçtikten sonra.[2] Kendini zayıf bünyeli, keyifsizliğe yatkın, dinmeyen, tüm bedeninde dolaşan gerilimler ve yetersizlikler yüzünden yıpranmış hissediyordu, onun gelişiminin en doruk noktasında biri olmadığını herhalde herkes fark ediyordu yüzüne baktıklarında. Kafka genç gösteriyordu, doktorasını yapmış olan bu memuru öğrenci sananlar bile oluyordu. Gülünçtü bu, ama aynı zamanda doğal değildi. Bir çocuk görünümünde bir bekâr: sosyal bir canavar.

Kafka bu yangın işaretini hevesle karşılamakla kalmadı, kendisini bununla öylesine özdeşleştirdi ki, yaşam perspektifinin radikal bir değişimi artık onun için düşünülemez oldu. Henüz otuzunda bile değildi yaşlanmakta olan bekârın ürkütücülüğünü kendisine yansıttığında. Sonuna kadar yalnız kalma korkusu, bu kaderden kaçmaya yetecek bir güce sahip olmadığı durumuna dönüştü. Bununla birlikte bağımsız olma anı asla gözünden kaçmadı. Birliktelikler kuranların, yalnız kendilerine bakmakla yükümlü olanları gizlice kıskandıklarını gördü. Zaten bekârların ve 'evde kalmış kızların' tümünün birden neşesiz oldukları, mizah dergilerinin severek çizdikleri gibi kesin değildi. Buna rağmen temelli bir boşluk duygusuydu Kafka'yı bunaltan. Kendi yaşamını yaşamadan kendi kendine uzaklaştırma korkusuydu, amacı olmaya yükselttiği bağımsızlığın buna karşı gelmeyeceğini hissediyordu. "Çocuksuz birinin duygusu" diye adlandırıyordu bunu, çoktan farkındaydı bunun, kız kardeşlerin evlilikleriyle yeniden ortaya çıkmıştı, oysa en son geçerli formülü ölümünden iki yıl önce bulabilmişti: "Hep sana bağlıdır istemek ya da istememek, her an sonuna kadar, her sinir yıpratıcı an, hep sana bağlıdır ve sonuçsuz kalır. Sisyphus bekârdı."[3]

Benzerleri var mıydı? Mutlaka, ama yalnızca ender olarak ortaya çıkıyorlardı. Kafka için bunlar 'örnek' olarak söz konusu değildiler. Brod'un gerçekten zayıf, hatta görünür biçimde bodur gövdesindeki enerjiye Kafka şaşıyordu, sanki sportif bir başarı elde eder gibiydi o. Weltsch gibi imkânsız olanı istemek hoş bir düşünceydi ama bu düşünceye kapılmak 'imkânlı' olanın kolay olmasına bağlıydı. Weltsch'le "bir çeşit bekârlık kardeşliği kurmuştu" diye özetledi bu ilişkiyi Kafka

sonraları. "Benim için hiç değilse bazı anlarda hayalet gibiydi."[4] Onun *duygusu:* Weltsch'in bütün bunları bambaşka yaşadığıydı. Gelinle olan çatışma bir gün bitecekti. Sonra evlilik ve belki de başka çatışmalar gelecekti. Ama Sisyphus'un yaşamı değildi gelecek olan, bu değildi.

Kafka'nın sosyal ışıltısı, planlı biçimde örnekleri tetkik edebilmekten çok daha sınırlıydı. Eczacı karısı olan Berta Fanta'nın felsefi salonu onun o güne kadar geniş yelpazeli entelektüel bir grubu gözlemlediği tek sahneydi. Ama orada özel dertler asla konuşulmazdı, yöntemsel tartışmalar giderek Kafka'yı sıktığı için geri çekildi. O zamandan sonra iki üç en güvendiği dostuyla sınırladı kendini, onları sık sık görüyordu, onların evlerine de istediği gibi gidebiliyordu. Yalnız 1911 yılında Max Brod'la yetmiş gün geçirdiği biliniyor. Buna birlikte yaptıkları İsviçre, Milano ve Paris yolculukları da dahil. Bir de Weltsch'le sayısız buluşmalar, her hafta yazar Oskar Baum'la bir araya gelmeler var. Bu buluşmalarda dostlar yazdıklarını okurlardı -yıllardan beri sürmekte olan alışkanlıklarıydı bu.

Bu dar çevredekilerin içinde bir tek Baum evliydi ve ufak bir oğlu vardı. Ama Kafka onun kaderiyle kendininkini karşılaştıramazdı. Çünkü Oskar Baum kördü. Yazarken teknik yardıma gereksinimi vardı (Braille aletini hep yanında taşırdı) ve okuma yapmaya diğerlerinden çok daha fazla bağımlıydı. Kahveye ve ufak gezintilere çıkarlarken onu evinden almaları gerekiyordu. Şarap evleri, müzikli lokaller ve tiyatro onun için söz konusu değildi (oysa oyunlar da yazıyordu). Tatil yolculukları içinse para yoktu. Baum ailesini sadece orgcu olarak ve piyano dersleri vererek kazandığı parayla geçindiriyordu. Son derece ateşli olarak bu duruma son vermesini beklediği edebiyat davetini, herhangi bir yayınevinden gelecek mektubu beklerdi. Buna rağmen yayınladığı ilk iki kitapla körlük kaderini kırdıysa da (özellikle de körler *bakımı*)[5] ile, hep bununla daha uzun süre özdeşleştirildi. Brod bu engeli aşmak için uğraşırken güçlükle karşılaştı.

Baum'un karısı nerdeyse her zaman yanındaydı. Bu yüzden sakıncalı kişisel sorunların konuşulmasına ender rastlanıyordu ve Kafka bu evliliğin içsel görünümünü şimdilik anlayamadı. Daha 1911'de bile dostuna 'siz' diye hitap ediyordu; manüskrilerin düzeltilerinde ona öğütler veriyordu, onun gündüz-gece sürdürdüğü ikili yaşamı şikayet etmekten de kaçınmıyordu, oysa fizik olarak çok daha güçlü olan

Baum karısı ve çocuğuyla sürdürdüğü yaşamı zamanla yaratıcı süreçle yan yana gelemez olarak görmeye başlamıştı ama Kafka o zamanlar henüz bunun farkında değildi. Gene de boş zamanlarını birlikte geçirdiği insanlar sadece bekârlar, sadece hayaletler değildi. Annesi bu durumdan nerdeyse memnundu. Ailesi olan bir müzik hocası: Bu güven sağlıyordu, belki de bu kişi oğlunun örnek alınası gereken kişiydi. Böylece o 1911 mart başında -oğlunun gittikçe artan şaşırtıcı davranışlarına dertlenerek- Oskar Baum'a bir mektup yazdı ve ondan nihayet "oğlunun aklını başına getirmesini" rica etti. Brod'un günlüğüne not ettiği üzere "dokunaklı bir mektuptu" bu.

Praglı Yahudilerin dünyası açıktı, gözlemleme ağı sıkı düğümlenmişti, ana babanın sesi asla uzakta değildi. Buna rağmen bu dar sahnede bir ütopya ışığı parlamaktaydı. Kurtuluş gibi bir şeyi söz veriyordu, bekârlığın ve evliliğin dışında olan, sırf sanata yönelik dans eden, salınan bir kurtuluştu söz konusu olan. Bu ütopyanın adı *Werfel*'di. Kafka uzun zamandan bu yana bu oğlana hayranlık duymaktaydı, kendisinin uzun zamandan beri boşuna uzattığı kollar sanki bu adamın farkında bile olmadan kucağına düşmüş görünüyordu. Oysa Kafka'nın izleyeceği, güvenebileceği bir örnek ortaya koymuyordu Werfel; yedi yıldan oluşan bir yaş farkı tecrübe ve sorumluluk seviyesi yaratıyor, iyileştirici bir yakınlaşmayı ortaya çıkarmıyordu. Ama Werfel'in canlılığı bile, kişinin bu derece iddialı olması, hem de dünyanın bunu geri tepmemesi, avuntu anlamı taşıyordu.

Lise çağını henüz atlatmamış bile olan Werfel cennet bahçesinin çocuğu idi: tombulca, gözleri fırlak, gürültülü, şımarık, gülünçlük derecisinde saf, duygulu, herkesin bildiği bir iyimserliği olan, kolay sinirlenen, annesinin *overprotection*'i kullanan, aynı zamanda da bunun kurbanı olan, parasal açıdan dertsiz ve iyi bir mirasa konacak olan biriydi. Werfel aynı zamanda fiziksel bir hayranlık uyandırıyordu ki, bu en ufak bir konuya olduğu gibi tüm insanlığa kadar yönelebiliyor ve o bunları yoğunluğa kadar sürüklüyordu. Werfel Café Arco'da birden fırlayıp en yeni şiirlerini heyecanla okuduğunda hiçbir garson hareket edemez, salondaki tüm konuşmalar sessizliğe gömülürdü; Prag'ın Gemsen sokağındaki kibar genelev 'Gogo'da bile, görevliler hayranlıkla alkışlarlardı, bu şaşırtıcı oğlan o güzel tenor sesiyle hepsini ezbere bildiği aryaları söylediğinde.

Werfel, Max Brod'un keşfettiği biriydi, onu Berlinli yayıncısı Axel Juncker nezdinde ilk defa ortaya çıkarmış ve ısrarla desteklemişti. Brod destekleyici kişi olarak ortada görünmeyi seviyordu, buna rağmen bağımsız olma ve bununla ilişkili olarak edebi başarıların yabancılığını kabul etmekten uzaktı. Koruduğu kişilerin yavaş yavaş kendi yollarına gitmelerini rahatça izlemeyi de bilmiyordu.

Werfel nisan 1911'de ilk kitabı DER WELTFREUND (DÜNYA DOSTU)'un yayınlanmasından yarım yıl önce kendi şiirlerinin Karl Kraus'un yayınladığı *Fackel* adlı dergide çıktığını gördüğünde bundan mutluluk duymuştu. Bu Brod'un ona sunabileceği bir şövalyelik değildi. Ayrıca Brod için bir onanma idi. Çünkü onun edebi hükümleri bağımsız bir kurum tarafından kabul görüyordu. Ama Brod kutlamalara katılacak havada değildi. Çünkü özellikle de şimdi, eşit olmayan etkili silahlarla Kraus ile bir yayıncılık tartışmasına girmiş oluyordu ve Brod'un yapıtlarından bir dizi şanssız alıntıyla onları rezil ediyordu. Brod öfkeden köpürdü ama Prag'da kimsenin sesi çıkmadı. Werfel de kendini destekleyen bu kişilerin tartışmalarına karışmak istemedi.

Brod'un çaresiz kalan tepkileri ve -yıllar sonra- otobiyografik STREITBARES LEBEN (KAVGALI YAŞAM) kitabında, kendini Prag edebiyatı merkezinden epey dışarıya itilişinin şok edici düş kınklığı hissedilir. Mayıs 1911'de günlüğüne şu notu düşmüştür: "Böylesine yetenekli, ateşli bir zihinde insanın yepyeni, buna rağmen benimle içsel akraba olan anlatımlarını görmek ne kadar güzel!" O zamanlar hâlâ TAGEBUCH IN VERSEN (1910) adlı kitabının Werfel'in şiirselliği için büyük anlam taşıdığına inanıyordu. Birkaç gün sonra *Fackel*'i açtığında, bunun ayrıştığını görür: "Brod'un zihni tiksindiricidir" diye köpürmekteydi Kraus ve hemen bunun karşısındaki sayfada Werfel'in başka bir şiirini yayınlıyordu.[6] Werfel'in bunda bir suçu yoktu ama, zaten bu onu ilgilendirmiyordu da. Brod kendi kentini Viyanalı hicivciye yasak bölge ilan ederken Werfel, 'Fackelkraus'u hiçbir şey olmamış gibi okumalar yapması için Prag'a davet etti ve hatta onu ailesiyle tanıştırdı. Bu yalnızca nankörlük değil aynı zamanda da ihanetti. Brod yaşamının sonuna kadar böyle düşündü; Werfel'in teşekkür borcu olduğuna iyice inandı, hatta sırf kıskançlığını güçlendirmek için Kafka'nın günlüğünde manipülasyon yapmaktan bile çekinmedi.[7]

Bu kuşku çağdaşlar için de bilinen bir şeydi ve Brod'un tersine Kafka kendini tanımaya boğun eğmekten çekinmedi.

"Ben W.'den onu kıskandığım için nefret etmiyorum, ama ona imreniyorum. Sağlıklı o, genç ve zengin, bense bütün bunlardan bambaşka biriyim. Ayrıca o müziksel duyguyla erkenden, kolayca çok iyi şeyler yazdı, en mutlu yaşam onun ardında ve önünde, ben boş veremeyeceğim ağırlıklarla çalışıyorum ve müzikten tamamen kopuğum."[8]

Werfel her şeyden önce bir güvenlik içindeydi, bu durum Kafka'nın tam tersiydi. Çünkü Kafka kendi ailesiyle arasında gittikçe artan bir yabancılaşma altında acı çekiyordu ve bu durum asbest fabrikasının kurulmasından sonra artık geri dönülmez görünüyordu. Werfel'in annesi oğlunun okuldaki başarısızlığını, yazdığı olağanüstü güzel şiirlerin ders çalışmasına zaman bırakmadığı ile açıklıyordu. Böyle bir yorumun Kafka'ların ağzından çıktığı düşünülebilir miydi? Ticaret müşaviri Rudolf Werfel de mutlaka uzun süre her gençliğin bir sonu olacağına ve Franz'ın günün birinde aileye ait olan eldiven fabrikasının başına geçeceğine inanmaktaydı, başka ne olabilirdi ki? Onu Hamburg'a bir ticaret bürosuna orada gerekli temel bilgileri öğrensin diye gönderdi. Bu girişim kısa sürede başarısız kalınca Franz'ın askerlik görevini tamamlamasında ısrar etti. Bu geç eğimsel önlemlerin hiçbiri verimli olmayınca, sonunda anne ve babası onun edebi başarısından gurur duymaya başladı ve yayıncılık ilgilerini algılamakla da ilgilendi.

Kafka'nın 'nefreti' kısa süre sonra Werfel'in dilinin doğrudan etkisine kaydı... "Bir an hayranlığının hiç durmayarak saçmalığa sürükleyeceğinden ürktüm" diye yazdı 1911 aralık ayında WELTFREUND'un yayınlanmasından birkaç gün sonra -bu ender rastlanır bir şeydi, çünkü o Prag sahnesinin edebi hükmüyle aynı düşünceyi taşırdı.[9] Werfel'in ilk şiir kitabı bir sansasyon oldu, 4000 kopya daha ilk ayda satıldı. Bununla birlikte delikanlıya bir düşte gibi Viyana, Leipzig ve Berlin'in tüm kapıları açıldı. O ise hem evde hem de kendi yaşıtlarıyla kendiliğinden olan bu yaratının yarattığı heyecanı kutluyordu. *Herderblaetter'i* çıkaran en yakın arkadaşı Willy Haas; o zamanlar henüz spritüel medyum olan oyun yazarı Paul Kornfeld; doğuştan oyuncu olan Ernst Deutsch: hepsi de sınıf arkadaşlarıydı ve Werfel kurşun kalemlerle ve yazılmamış notlarla oynarken onu seyrederlerdi.

Benim tek arzum, sana, ey insan, hısım olmak!
Siyah mısın, akrobat mı, yoksa daha annenin derin korumasında mısın,
Kız şarkın avluda yankılanıyor mu, salını
Akşam ışığında mı sürüyorsun,
Sabırla ve cesaretle dolu bir asker ya da havacı mısın?
Sen de mi çocukken silahını yeşil bir kol halkasında taşıdın?
Başladığında bağlanmış bir tukaç huzını alıp uçmuştu.
İnsanım, anıların şarkısını söylersem,
Sert olma ve benimle birlikte gözyaşlarına gömül![10]

Sarışın, terden parlayan yüzüyle Werfel'in 'bir yıllık gönüllü' olarak, yan tarafında kılıcıyla Cafe Arco'da bu tarz satırları okumasıyla erken şairlik ünü arasında bir bağlantı kurmak zordur; bu okudukları kitsch'dir ve gülünçtür. Gerçekten de onun bu 'ey insan' şiiri birçok eski hayranı için de alay konusu olmuştur -ve de büyük felaketten *önce* bu yalın, heyecanlandırıcı ve herhalde her türlü zahmetten kaçınan dil, şeklen ulusalcılıktan, partilerden, din çatışmalarından kopartan anılardan uzak olarak, doğrusu savaştan *sonra* oluyordu. Burada hiçbir argümana bağlı kalmayan barışma için yeni ufuklar açılıyora benziyor, çocuksu tabiatın olağanüstü bir biçimde yeniden kıymetlendirilmesi, psikoloji dışındaki duygu gücü, yaşamın saf yoğunluğu söz konusu.

Bu coşkuyu her zaman ve her yerde yenileyerek hazır tutması için Werfel'in aşırı taşkınlıklar yapmaya gereksinimi vardı doğal olarak, Kafka birçok kere 'dehşetli' kavramını kullanıyordu Werfel'in benzersiz varlığını anlatmak için. "Dehşet biri!" diye not etti 1912'de günlüğüne. "Ama ben onun gözünün içine baktım, bütün akşam onlara takılı kaldım." "Werfel gerçekten de mucize" diye yazıyor bir süre sonra bir mektubunda. "Adam dehşetli şeylere yatkın." Yıl sonunda da Kafka bu görünümden kendisini sıyıramaz: "Werfel bana yeni şiirler okudu, bunlar da kuşkusuz dehşetli bir doğadan çıkma. [...] Ve genç adam güzelleşti, vahşice okuyor (oysa benim bunların tekdüzeliğine itirazım var.) Şimdiye kadar yazdığı her şeyi ezbere biliyor, okurken kendini parçalamak istiyor gibi, böylece bu ağır başı ateş sarıyor, bu geniş göğüs yuvarlak yanakları alevlendiriyor." Kafka geçici olarak Werfel'e nerdeyse âşık bakışlar attı, hatta onun 'tekdüze' püskürmeleri bile onu insani bir belirti olarak idealleştirmesini değiştirmedi: "Başı eğik, tahta sandalyeye yarı ilişmiş olarak uzanan, profili

güzel yüzü kendine dayamış, dolgunluk yüzünden (özünde şişmanlık değil) nerdeyse soluyarak, çevreden bütünüyle bağımsız, arsız ve kusursuz." On yıl geçtikten ve Kafka Werfel'in edebi gelişiminden çoktan soğumuşken bile onun dikkat çekici dış görünümünü savunuyordu. Hayır, Werfel asla şişko değildi diye yazdı Milena Jesenska'ya, şişko bile olsa zaten şişmanlar güvenilirdir. "W. bana her geçen yıl daha güzel ve daha sevimli görünüyor..."[11]

Ve gene de bekâr, Kafka'nın bir süre sonra kavradığı üzere aynen kendisi gibi köksüz bir 'Batı Yahudisi'. Bunu hiç düşünmemiş miydi? İnsan yaşlanan, sadakatli, sorumluluk bilinci olan aile babası olarak Werfel'i düşünebilir miydi? Ya da münzevi çatı odasının merdivenlerini, elinde az buçuk akşam yemeği ile çıkan bir Werfel'i? 'Yaşlı bir bekâr olarak Werfel...' -hayır, bu gibi gözdağlarından o daha çocukken kurtulmuştu, burada savaş verilerek, daha çok bahşedilmiş bir mutluluk parıldıyordu. Bir çeşit seçilmiş olma durumu Werfel'in çirkinliğini sanki içerden ışıtıyordu. Bir armağan, bir kazanım. Werfel baş kazanandı. Bu yüzden de zengin ebeveyni ve güzel kız kardeşleri olması, çocukluktaki odasının kent parkına bakması, 'Gogo'daki bayanların onu sevmesi, eğitime ve bürolarda saatlerce oturmasının gerekliliği olmaması, bestseller olan şiirler yazması, 1912 yılında genç, bonkör ve edebi açıdan eğitimli bir yayıncıya transfer olması -Leipzig'deki Kurt Wolff'a- ve nihayet, yapıtlarının çıktığı bu Alman dilinin en önemli yayınevinde, böylesi bir editörle çalışılabilecek olan yerde editör olması doğaldı. *The winner takes all.*

"Bu asla Bodenbach'ı geçemez", dedi Werfel Brod ona ilk kez Kafka'nın küçük anlatılarını okuduğunda. Bodenbach Bohemya sınır istasyonuydu, ardında Alman İmparatorluğu başlıyordu. Orada, diye inanıyordu Werfel, bu mahrem Prag Almancasını kimse anlamaz. Brod incindi ve manüskrileri toparladı. Daha sonra Kafka ilk metinlerini ince bir ciltte topladı, prodüksiyonuna Werfel, sınırın ötesinde gözcülük etti. Kafka ona bir nüsha armağan etti. Ve kapak sayfasına: "Büyük Franz küçük Franz'ı selamlar" diye yazdı.

Oyuncular, Siyonistler, Vahşi İnsanlar

Ben yakınımda başarısız birini istemem.
Sırf iş çıkarlarından ötürü de.

Ignaz Hennetmair Thomas Bernhard hakkında

Bakımsız Cafe Savoy'da küçük, Doğu Yahudi tiyatro grubunun yan bölümdeki gösterisi sona erdiğinde saat gece yarısına geliyordu. Renkli bir programdı her zaman olduğu gibi: edebi sunumlar, piyano eşliğinde şarkı, gülünç tek kişilik gösteriler, sonunda SULAMİTH, "dört bölümlü şark müzikal melodramı", yazan Abraham Goldfaden, Yiddiş tiyatrosunun efsanevi kurucusu.

Ertesi geceki programın ilan edilmesi beklenmekte, bunu bir oyuncu yapacak. Seyirciler kahvehanenin üzerlerinde boşalmış fincan ve bardakların olduğu masalarında oturuyorlar, kapı aralığından mutfak gürültüleri duyuluyor, birkaç müşteri arkadaki tuvaletlere gidiyor. Son derece küçük olan sahnenin perdesi dikkat çeker biçimde uzun bir süre kapalı kalıyor. Arka tarafta elle sıkı tutulduğu anlaşılıyor, küçük bir aralık açılıyor, yeniden kapanıyor. Sonunda yukarı kısım da birbirinden ayrılıyor, kumaşın iki yanı yarı yükseklikte iken bir düğmeyle birbirine bağlı olduğundan, şimdi öne doğru bir adım atan oyuncu İshak Löwy'nin yalnız gövdesinin üst kısmı görülüyor. Garip biçimde bükülmüş olarak duruyor, sanki alttan gelen bir rahatsızlıktan ötürü engelleniyor gibi, bundan elleriyle kurtulmaya çalışıyor. Herhalde biri onun konuşmasını engellemek için bacaklarından çekmekte, bu mücadele gittikçe hızlanıyor, sonunda Löwy dengesini kaybediyor, perdeye sıkıca tutunuyor ve onu tavandaki takılı olduğu telle birlikte koparıyor. Sahne şimdi açıkta, güreş herkesin gözü önünde sürüyor, ikinci bir oyuncu görülüyor, o hâlâ bükülmüş olarak Löwy'i yakalıyor ve onu en sonunda sahnenin dışına çıkartıyor.

Ürkmüş çığlıklar atılıyor, insanlar salonun bir köşesinde koşarak toplanıyor. Kahve sahibi koşarak geliyor, burada her gece canı sıkıla-

rak oturan ve belki de bundan böyle oyunları yasaklayacak olan devlet memuruyla sakinleştirici biçimde konuşuyor. Hayır, açık sahnede birbirlerini döven bu Galiçyalı ayaktakımı için izinleri risk etmeye değmez. Şimdi oyuncu Löwy'i onu dışarı atmak için kapıya doğru iten şef garson Roubitschek bile bunu anlıyor, o sırada arkadaşları masaların ve sandalyelerin üzerlerine çıkıyorlar olayı yeniden kavramak için. Grubu kültür programına dahil eden odacılar derneği de kızgın ve hemen o gece için olağanüstü genel kurul toplantısı düzenliyor. Sonunda yeniden yukarıya çekilen perdenin ardında oyuncu bir kadının sesi duyuluyor: "Burada biz sahneden seyircilere moral öğüdü vermek istiyoruz..."

Tamamen başarısız bir öğüt, ki buna tanık olan Franz Kafka gelecek kuşaklara bunu iletiyor..[1] Zorla bastırılan bir öfkeyle. Çünkü o, kahve sahibinin, garsonların ve odacıların tepkilerinin, oyuncuların nerdeyse her yerde karşılaştıkları, sanatlarıyla ilgili olmayan, ama kökenleriyle, görünüşleriyle ve kullandıkları dille ilgili olan o hınca ortaya çıkardığını hissediyor.

Prag'da başka türlü olur diye umut etmişlerdi. Burada 30.000 'Musa dinine' inanan kişi yaşıyordu. Bunların yarısından çoğu Almanca konuşuyordu, yani Yiddiş dilini prensipte anlıyorlardı. Prag sınırları içinde küçük bir azınlık, ama nicelik açısından küçük bir kasaba nüfusu, her akşam tiyatroya, konser salonlarına ve dernek evlerine akın ediyor; konferansları, kursları, okumaları dinliyordu. Hem eğlenceye hem de eğitime aynı oranda yönelen bu kültürel rağbet, küçük burjuva kesiminin en alt tabakalarına kadar yayılmıştı. Rusya'nın ve Galiçya'nın Yahudi halk kültürü için birkaç yüz kişiyi kazanmak neden olanaksız olsundu ki? Prag'ın sunduğu en güzel toplantı yerlerinden biri olan Hotel Central'in tören salonu boş kalıyordu. Bu yüzden 'Lemberg Özgün-Polonya-Yahudi Topluluğu' iki gösterinin ardından hemen Cafe Savoy'a taşınmak zorunda kalmıştı. Buranın kapıcısı aynı zamanda kadın satıcısıydı ve orada on metrekarelik bir sahnede insan birbirinin ayağına basardı.[2] Öyle de kaldı. 1912 ocak ayına, topluluğun repertuarı bitene kadar birkaç düzine sürekli izleyici önünde oynamışlardı. Başından beri Kafka bunların arasındaydı, oyuncular gösteri bittikten sonra seyircilerin masalarında otururlar, orada herkesin işiteceği

biçimde kavga ederler, sonra gene barışırlardı. O zaman sanki büyük bir Yahudi ailesi buluşuyor gibi olurdu.

Eğitimli Prag seyircisi doğal olarak Cafe Savoy'a yan çizerdi. Zaten daha burada kullanılan ve şarkı söylenen dil bile buna yeterli neden oluşturuyordu. Metinleri izleme yetisine sahip olanlar için bile Yiddiş, 'jargon'du, dilsel bir durumluk biçimi, esas Almancadan iyice uzaklaşmış bir dildi. Uyum sağlamış Yahudiler -ki bunlar çoğunluktu- kendilerini yüksek Alman kültürü ile özdeşleştiriyor, onunla özdeşleştirilmiş olmak *istiyorlardı*. Bu yüzden 'Yahudi gibi konuşan', durmadan Almanca ile Yiddiş arasında gidip gelen konuşma tarzları en kötü antisemitik karikatürlere benzeyen insan topluluklarına katılma eğilimi göstermiyorlardı. Belki de birçok Yahudi, Yiddiş dilinde yazılmış sahne oyunlarının varlığından bile habersizdi.

Peki bunlar nasıl yapıtlardı, nerede öğrenilirdi, nereden bir şey bilinirdi? Okulda bunlar hakkında hiçbir şey duyulmamıştı, olsa olsa günlük gazetelerin sanat sayfaları çok ender olarak bir haber yapardı - bu arada garip bir biçimde mesafesi olmayan, Yahudi seyircinin 'tarafsız' gözlemcisini dışlayan davranışlarına ihtarda bulunarak, bununla burada sanatın söz konusu olmadığını, sırf teşhircilik ve rezaletin söz konusu olduğunu yazmayı ihmal etmezlerdi.[3] Oyunlar yalnızca İbrani yazısıyla basılmış olur, sadece Yahudi kitapevlerinde bulunurdu. Kim ki, bu dil ve yazı çifte bariyerini atlatırdı, o da düş kırıklığına uğrardı. Çünkü Yiddiş tiyatrosu, Abraham Goldfaden ve Jacob Gordin gibi 'klasik' yazarların oyunlarını sahneliyor olsa da, dil açısından kısırdı ve yazılı metinlerde sahneye konuşundaki dinamizmin tersine, çok zayıf bir etki yapıyordu. Sahneye koyuş doğaçlamadan besleniyor, dilin, dansın ve müziğin zorlayıcı ritim değişikliğinden faydalanıyordu. "Kırbaçlamak, koparıp atmak, dövmek, koltuk atmak, bayılmak, boyun kesmek, topallamak, Rus çizmeleriyle dans etmek, kanepenin üzerinde havaya kaldırılmış kadın eteklikleriyle dans etmek" gibi gösterilerden vazgeçmek yerine oyunun bütün bir perdesinin çıkarılması tercih ediliyordu.[4] Bu yüzden Kafka bütün bunları seyrettiği Gordin'in VAHŞİ İNSAN adlı oyununun bir cinayetle değil, genel bir barışmayla sona erdiğini öğrenemeyecekti.

Daha bir yıl önce bir Yiddiş oyunu seyretmiş olan Kafka burada söz konusu olanın dilsel ya da biçimsel incelikler olmadığını, davra-

nışın inandırıcılığının söz konusu olduğunu pekâlâ biliyordu. O da Lemberg topluluğunun Avrupa oyunculuk sanatı standartlarıyla karşılaştırıldığında berbat bir tiyatro sergilediğinin farkındaydı. Dekor fukaraydı; taht olarak bir mutfak sandalyesi kullanılıyordu, sinagog mukavvadan oluşan gotik bir kemerdi, düşmanlar üç adamdan oluşan, sahnede haldır huldur koşuşan Pers ordusunu oluşturuyordu. Malzeme eksikti. Kendi giysilerini giyiyorlardı. Sarılma anlarında karşılıklı olarak perukalarını tutuyorlardı. Oyuncu eksikliği olduğunda figüranlar devreye sokuluyordu. Onlara dikte etmek gerekiyordu, bunlar ölüm sahnesinde kıkır kıkır gülüyorlardı. Hele ne oldukları belli olmayan kantoculardan hiç söz edilmemeli, bunlar 'doğal şarkıcılar' diye sunuluyor ve seyircilerin sürekli katılımıyla söylüyorlardı kantoları. Kafka da sahnenin kışkırtmasıyla sık sık şarkılara katılıyor ve bir süre sonra metinleri ezberlemiş oluyordu.

İnsani özgünlük mucizesi karşısında olduğu hissini taşıyordu. Bu mucize oyuncularla daha yaklaştığında da solmadı. Bunlar yoksul, az eğitimli insanlardı, yıllardan bu yana iyi değil ama kötü biçimde çabalamaktaydılar. Açlığın ne olduğunu bildikleri görülüyordu. Özel koşulları elemliydi; Kafka şaşırarak 'hükümdar taklitçisi' Flora Klug ve kocasının Prag'dan sekiz aydır çocuklarını göremedikleri için ayrıldıklarını not eder. Varşova doğumlu, hem de Rus vatandaşı olan İshak Löwy yoksul yaşam geçimini garanti eden kostümlerinden başka bir şeye sahip değildi. Buna rağmen Löwy 'batı' tiyatrosunu görmüş olan az sayıdaki kişilerden biriydi. Bu yüzden hangi örneklere karşı mücadele verdiğini biliyordu. Edebiyatı iyi biliyordu. Arada bir, tüm akşam boyunca tek başına koşut okuyor ve şarkı söylüyordu. Yazısı ise sekiz yaşında bir çocuğunki gibiydi. Ama bunun ne anlamı vardı ki -Kafka okuma yazma bilmeyen, metinlerini onları ezberleyene kadar okutan bir kadınla da tanışmıştı.

Bu insanların saflık ve hayranlıkla sarıldıkları bir misyonları vardı ki doğrusu bu onları hoş gösteriyordu. Kazançlarını rehine veriyorlar, ayrıca en iyi yazarlarının kim olduğu konusunda kavga ediyorlardı. Yahudi halk sanatını tanıtmak, seyirciye kendi tarihlerini, kendi köklerini göstermek istiyorlardı. Bu da bir tek, tarihi olayların efsanevi tekrarının aynen eklenmesiyle mümkün olabiliyordu. Bunları Yahudiler bayram kutlamalarından bilirlerdi. Hiç Purim bayramını kutlamamış

olan, Yahudi bayramlarında amatör oyuncular tarafından sunulan Tevrat sahnelerini gülerek ya da ağlayarak izlememiş olan kişilere, bu görünürde seyircileri iki bin yıl önceki olaylara geri götürmesi beklenen şuursuz heyecan duyma, nerdeyse tekdüze gelebilir. Ama oyuncular, sanki bir enerji itilimiyle Yahudilerin yaralı bilincini, herkese ait olan bu sembolik dünyaya daldıklarında özdeşlemenin güçlü aracıyla ortaya koyuyorlardı. Kafka'nın kendisi bile, ki günlüğünde durmadan bu olaylara mesafe koyma mücadelesi verdiği halde, özdeşleşmenin sıcak bölgesinde, iyice cahil olan, sahnede olup bitene nerdeyse katılacak olan seyircilerden daha az hassas olmadığını kabul ediyordu. "Bazı şarkılarda, 'Yahudi çocuk söylencelerinin' aksanında, sahnede kendisi Yahudi olduğu ve biz seyirciler Yahudi olduğumuz için, Hıristiyanlara arzu ya da merak duymadan bizi kendisine çeken bu kadının bazı bakışında yanaklarımda bir titreme oluyordu."[5]

Düzinelerce sayfada Kafka bu etkinin gizeminin temelini aramayı deniyordu. Gördüğü oyunlardaki olayları çiziyordu (çünkü İbrani yazısını bilmiyordu o zamanlar, bir hafıza dayanağına gereksinimi vardı), elle yazılmış tiyatro pusulalarını analiz ediyor, tiyatrocuların söylemlerini not ediyor ve kostümlerin onları nasıl değiştirdiğini gözlemliyordu. En çok da mimik ve hareketler onu etkiliyordu; Doğu Yahudiliği, dışavurumcu, bedeninin tümüyle çalışan bir işaret diliydi, bunları biçimsel olarak kaydediyor ve oyun bittikten sonra bir masa başında birlikte oturduğu oyuncuların yüzleriyle gündelik yaşamda karşılaştığı yüzleri kesin olarak karşılaştırıyordu. Kafka oyuncularla arkadaşlık kurmuş, onların anlatı ve okumalarını dinliyordu. Onlara öğütler ve belki de para veriyordu ve 30 yaşındaki kocası ve küçük kızıyla toplulukta olan Mania Tschissik'e karşı yavaş yavaş erotik nüanslı, ama gene de utangaç bir hayranlık duymaya başlamış, bunun aşk olduğunu sanmıştı. Nerdeyse doyumsuzca onun sahnelerini izliyor, sıklıkla onun yanına oturuyor, sokakta onu izliyordu. Hatta bir seferinde ona sahneye çiçekler uzatmıştı. Bu büyük bir tiyatro davranışıydı ve 'Savoy'un arka odalarında büyük heyecan yaratmıştı. Ama bunların tümü bir oyun olarak kaldı. Doğal olarak o her zaman, kendisine şükran borçlu olunan ve mutlaka idealist olması varsayılan 'Doktor bey'di. Tschissik'lerin gerçek yaşamda başka dertleri vardı.

Kafka'nın kendinden dört yaş küçük İshak Löwy ile olan dostluğu daha somut ve daha uzun süreliydi: herhalde o oyuncular arasında kendi başarısından memnun olmayan, tamamen başka biçimde Yahudi tiyatrosu düşünü kuran tek kişiydi. Löwy (İshak Meir Lewi adıyla doğmuş, daha sonra Jacques Levi adını almıştı) daha 17 yaşındayken koyu Ortodoks ve tiyatro düşmanı olan ailesinden kopmuş, sonunda Paris'e ulaşmıştı. Orada kendi kendisini oyuncu olarak yetiştirmişti. Löwy yoksun, anekdotlarla yaşamını anlattığında Kafka onu saatlerce dinleyebiliyordu: Talmud'un bir Varşova *Jeschiwa*'sındaki öğreniminden, Hasimlerin dini bayramlarından, Paris'teki fabrika işçiliğinden, Basel, Zürih, Berlin ve Viyana'daki sahneye çıkışlarından söz ediyordu. Anlatısını "okumasından ve şarkı söylemesinden çok daha iyi buluyor Kafka, o zaman onun ateşi gerçekten insana geçiyor"; kendisinde olmayan canlılığın dostunda tanığı oluyordu: "rahat bırakıldığında neredeyse durmadan hayranlık duyan bir insan, Doğu'da sözü edilen 'sımsıcak Yahudilerden' biri."[6]

Löwy'nin de başlangıçta Kafka'yı idealize ettiği görülüyor. Belki de onu önce Max Brod'un yoldaşı olarak tanımıştı, ama Brod tanınmış bir yazardı -Löwy kendi kariyeri içinde ilk kez gerçek yazarların, yüksek alanın elçilerinin onun sahnesi önünde olmasından etkilenmişti, onların orada oluşları kendisi için her türlü zorlanmayı ve horlanmayı kıymetli kılıyordu. Onu Oskar Baum, Franz Werfel ve Weltsch ailesiyle de tanıştırmışlardı, yıllar geçtikten sonra bile Löwy, kendisini 'güneşli ışınlarıyla' ısıtmış olan 'Praglı yazarlar topluluğuna' hayranlık duyuyordu[7]

Nerdeyse her öğleden sonra Löwy, Niklas caddesi 36 numaradaki kiralık evin önünde bir aşağı bir yukarı gidiyor, yeni dostunun aşağıya inmesini bekliyordu - ya uzun bir yürüyüş yapmak üzere, ki bu yürüyüşlerde Kafka ona gururla Prag'ın görülmeye değer yerlerini gösteriyor ya da bir kahvehanede kendisinin okuyamadığı metinleri okutuyordu. Sık sık Brod ya da Weltsch de, hatta bazen Ottla da onlara katılıyordu. Ama ona en yakın olan kişi Kafka'ydı, mutlaka da en çok ona güven duyuyor, ona Yiddiş tiyatrosunun bu kadar kötü durumda olmasından duyduğu acıyı anlatıyordu. Hele Batı'da sanat olarak kabul edilenlerle karşılaştırıldığında. İki yıl sonra Viyana'dan yazdığı bir mektupta "Siz bana iyi gelen tek kişiydiniz... ruhuma hitap eden tek kişi, beni yolun yarısında anlayan tek kişi."[8]

Yolun yarısı? Şurası muhakkak ki Löwy de kısa zaman sonra Kafka'nın nüfuz edici bakışının her türlü insani yaklaşmaya karşı direnç gösterdiğini hissetmişti. Uzaktan özdeşleşme yapmak insana iyi geliyordu ve gövdeyi ısıtıyordu; yakındansa insan kendini yakıyordu bundan, gerçekten de Kafka kısa süre sonra koşulsuz hayranlığının aklı başındayken hâlâ diri tutulmasının olanaksız olduğunu anlamıştı. Löwy düşünsel ve kültürel açıdan asla bağımsız bir figür değildi, hele Kafka ve Brod'un onu gördükleri gibi özgün Yahudiliğin emsal olacak bir örneği değildi. Doğrusu Löwy memleketinde geride bıraktığı, dar kafalılıklarını iyi bildiği halde, klanını düşündüğünde vicdan azabı çekiyordu. Ayrıca işle kültürü birbirine karıştırmaktan kurtaramıyordu kendini. Bunlar aydınlanmış bir Batılı için karakteristik olan şeylerdi. Bu yüzden, şayet sürpriz olmayan bir özgürleşme darbesi başına gelecek olsaydı, birkaç iyi niyetli nostalji sahibine yaşamının sonuna kadar bağımlı kalırdı. O yarı yolda takılı kalmıştı.

Peki ama nereye? Amerika'ya mı? Filistin'e mi? Rusya'ya geri dönmek mi? Löwy karar veremiyordu. Bir yıl daha Lemberg topluluğu ile dolaştı, sonra kendi topluluğunu kurdu ki bu topluluk da eskisi gibi başarısız oldu, o parasal açıdan dibe vurdu. Kafka ısrarla bundan kaçınmasını söylemişti; o geçen zaman içinde "Löwy'nin yaptığı her şey hem niyet hem de sunuş açısından çocukça ve saçma" diye not düşecekti ki bu sözler bile ölçülü sözlerdi.[9] Löwy Berlin ve Leipzig'de sorumluluklar almayı becerdi, öyle ki oyuncular her geceyi trenlerde geçirdiler ve yorgunluktan nerdeyse sahnede yığılıp kalacaklardı. Ayrıca kendini afişiyle de rezil etti, afişte Mania Tschissik 'Primadonna', kendisi de 'dramaturg' olarak ilan ediliyordu. Berlin'de sokaktan geçenlerin yorumlarını insan gözünün önüne getirebilir. Bu şarkı söyleyen, zıplayan, tepinen yığının egzotik duygusallığı bir gece çekilebilirdi. Başarılı propaganda yapan başka bir topluluk vardı orada -'Budapeşte Şark Operet Topluluğu' adı altında- onlar eğitimli burjuvaların güncel Şark-kaçıklıklarıyla spekülasyon yapmaktaydılar. Ama zamanla Yahudi gettosu olan 'Scheunen mahallesinde' bir tek aynı yönde düşünenler kaldı, Berlin polisi ve sansürcüleri bile bu insanlarla uğraşmak eğiliminde değildi: "Bu saçma güruhla (Rus-Polonya işçi sınıfı Yahudileri) kısıtlı personelimiz göz önünde tutuldu-

ğunda gösteriler hakkında kuşkuları dile getirmek gereksizdir". Evet primadonnalar görmek için insanlar başka salonlara gidiyordu.[10]

Kafka'nın burada ne kadar çabuk alevlendiği, yazma eylemi içinde kendini umutsuzca gerdiğini ve hangi doğruluk inancında görerek taşkın oyuncular grubu içinde görmesi, ki bunların hepsi savaş öncesi yıllarda Prag'da Kafka'nın en yakın çevresindeki Siyonist tartışmalara dayanıyordu, kaynama noktasına erişmişti. Bunu doğrudan doğruya ortaya çıkaran Martin Buber'in 'Bar-Kochba'dan önce yaptığı üç sahneye çıkışı idi ki bunlar Kafka'nın sınıf arkadaşı Hugo Bergmann'ın yönetiminde katı Siyonist bir çizgiyi izlemişti. Buber burada son derece kapanık, ama telkin edici bir konuşma tarzıyla Siyonizm kavramını yorumlamış ve bununla geriden gelen eğitimli Yahudi kuşakların başını döndürmüştü.

Theodor Herzl'in Yahudileri kendilerine ait bir toprakta toplama ve böylece bu ebedi 'konuk halkın' acılı tarihine son verme düşüncesi başlangıçta *politik* bir düşünceden ileriye gitmemişti, gerçekleşmesi parlamento ve hükümetlerin kararlarına bağlıydı, o bunu politik lobiciliğin geleneksel araçlarıyla izlemek istiyordu: dilekçeler, gizli diplomasi ve kamusal baskıyla. Radikal bir düşünceydi bu, birçok insana ütopik görünüyordu, gene de besbelli savunmacı hatlar içeriyordu: Herzl asimilasyonun tüm denemelerini anlamsız buluyor ve bu yüzden geriye çekilmeyi öneriyordu. Bunun yanında *nereye* gidileceği ikinci derecede önemliydi ve Herzl'in kendisi de her türlü yerleşim yerini kabul edecek görünüyordu, yeter ki sonu görülür biçimde siyasal açıdan güvenli bir yer olsundu. Bu pragmatik, 'politik Siyonizm' için doğru an 1903 yılında Basel'deki Altıncı Siyonizm kongresinde ortaya çıktı. Herzl orada Britanya hükümetinin sürpriz önerisini sundu, bu Uganda'da Yahudi yerleşimi için himaye altında bir devlet kurulmasıydı ve kendisine inananlardan bu şansın iyi niyetle gözden geçirilmesini istedi. Ama Doğu Avrupa delegasyonu hiddetlenmişti. Kendi ülkelerinden eğer ayrılacaklarsa -o yılda Rusya'da antisemitik şiddet yeniden doruk noktasına ulaşmıştı-, o zaman bir tek atalarının ülkesi söz konusu olabilirdi, vatanları olan Erez Israel'di burası. Siyonist Dünya Birliği'nin hoşuna gitse de gitmese de oraya doğru göçmen akımı başladı.

Herzl soğuk bir taktikçi değildi, gene de Yahudilik gelenekleri ve dininin kimliksel gücünü küçük görmüştü. Aynı biçimde batılı düşünce tarzı geleneği ve Yahudi tarihi hakkındaki son derece yetersiz olan bilgilerini geliştirmeye çalışan Almanya'nın ve Avusturya'nın genç Yahudi entelijiyansının farkına varamamıştı, ki bu kesim soyut bir fikre sürekli olarak hayranlık duyamazdı. Herzl taraftarlarının söz verdikleri 'kendine ait devlet' fikri mutlaka yüce bir fikirdi, çünkü yeni, gençleşmiş bir bünyenin sözünü veriyordu ve Avrupa'nın köhneleşmiş monarşileriyle olan göbek bağını kopartacaktı. Peki ama bu cisme ait olan yeni ruh neredeydi? Bu ruh hangi dili konuşacaktı, hangi kültürel biçimleri çıkartacaktı içinden, hangi geleneğe bağlı kalacaktı? Kısacası Yahudilik Yahudi olmayanların dünyası *olmadan*, 'Hıristiyanlara duyulan istek ve merak olmadan' neydi?

Kimlik sorunuydu her şeyden önce ve Martin Buber hareketin temel sorunu olarak bunu ortaya çıkartan ilk kişilerden biriydi. Siyonist kongrelerin politik konuşmacılarını söyledikleriyle etkileyememiş ve sesi oralarda hiç duyulmamıştı. Öğrenci dinleyicilerse onu hayretle, nefes kesen bir heyecanla dinlemişlerdi. O exodus sözü vermiyordu, tersine bir içe dönüşe koyulma, burada ve şimdi başlamasını istediği bir Yahudi rönesansı öneriyordu. Toplum yerine kan bağı, Ben'in birliği, Yahudi ulusu, halkçı düşünce, ideolojisi ve heyecanı-(bugün zor dayanılacak) 'kültür siyonizminin' sözleri bunlardı; iyi düzenlenmiş, ama zayıf kanlı olan, eğitimli burjuvazinin anlayış dünyasından daha çok antisemitik düşünce örneklerinden sakınıyordu. Buber her şeyden çok hasidizmin içselliğini ve yoğunluğunu enerjiye dayanan bir çeşit rezerv olarak gösteriyordu. Bu gelecekteki Yahudilik ulusal kültürü için faydalı olurdu.

Brod üzerinde bu fikirler bir özgürleşme vuruşu etkisi yaptı; sanki birdenbire onu yıllardır süregelen, kaderci kayıtsızlığın kirli sularından çıkaracak olan bir görev verilmiş gibiydi. Bu uyanış yaşantısını hemen edebiyata yansıttı; ARNOLD BEER (1912) adlı romanında baş kahraman eski Yahudiliğe bağlı büyükannesi ile karşılaşınca gerçek yaşam amacını bulur. Bu hızlı ve kararlı, nerdeyse kaderci ısrarla ortaya çıkan ve Brod'u Siyonizmi savunmaya yönelten dönüşüm Kafka'yı etkiledi -Brod bu durumun eski dışavurumcular çevresinde ne kadar hayranına mâl olacağını dikkate almadı-, Kafka'nın kendi-

sinde gözlemlediği karar verme zayıflığı ile karşıtlık oluşturuyordu bu durum.

Doğaldır ki o, her ne kadar dışsal koşulların iyi olduğu bir durumda bile Brod örneğinde olduğu gibi programlanmış bir yapıt veremezdi. O inandırmak, ispat etmek istemiyordu. Onu sarsan şeyleri, temiz biçimde anlatmak istiyordu. Her ne kadar, Brod kanalıyla içine sokulduğu genç Praglı Siyonistlerin ailevi açık çevresinin kışkırtmalarını beğeniyorsa da, onların doldurdukları belirsiz kavramları önemsemiyordu. Buber'i sempatik, sohbetini canlandırıcı buluyordu, ama sahneye çıkışları canını sıkıyor, yazdıklarını da "ılık şeyler" olarak görüyordu[11] - en çok da Buber'in tüm eğitim ve kültür birikimini emerek bunları kültür siyonizminin hizmetine vermeyi denemesinin düşündürücü dermeciliğini, onun Meister Eckhart'dan Nietzsche'ye, Alman romantizminden hasidik mistiğe kadar her şeyi kullanmasını.

Buber'in Yahudi yenilenmesiyle ilgili verdiği sözler çift anlamlıydı, daha çok da reel var olan Yahudilik ve Doğu Yahudisi tiyatrocuların Prag'da ortaya çıkışları bu zayıflığı ortaya koyuyordu. Medeniyetten yoksun Doğu Yahudileri -Buber bunu kabul etmekteydi- Batı Yahudilerinden, liberal kültürlü burjuvalardan belli anlamda özgün, 'daha fazla Yahudi' idiler. Buna rağmen bu durum onların örnek olma niteliğini taşımıyordu, olsa olsa belki ilerdeki Yahudi ulusu için uygun 'malzeme' oluşturabilirlerdi. Ne Buber ne de onun Praglı taraftarları Hermetik bir kapana düştüklerinin açıkça farkında değillerdi: Çünkü her şeye rağmen 'Batı' bakış açısından ortamı tanımlıyorlardı. Doğu Yahudileri henüz bu düzeye 'yükseltilmelilerdi' ve Batı'nın yüksek kültürleriyle rekabette dili de tanımlıyorlardı, bu dil tarihsel kendi kendini onama ve bununla birlikte Yahudi kimliğinin tek garantisi olabilirdi: bu dil İbraniceydi. Bu ölçülerle karşılaştırıldığında doğal olarak Löwy ve topluluğunun sundukları Yahudi kültürü değildi, tersine bu kültürün acıklı bir parçalanışıydı, yani *değersizdi*, o süfli *Mameloschn*'la (ana dil) sunulan, yoksulluk ve izlenme damgası taşıyandı: *Schtetl** diliydi bu. On yıllar sonra ve Doğu Yahudileriyle olan bir yığın deneyine rağmen bile Brod bu ikilemi atlatamadı ve "gezici sahne komedi oyuncularından" ve "soysuzlaşmış ve yarı mahvolmuş, ama gerçek halkçı

* Küçük Yahudi kasabaları (ç.n.)

sanat eyleminden" söz etti. "Sunulan her şey yanlış ve sefildi, ama her yanda doğru olan seziliyordu..."[12]

Bütün bunlara başka türlü de bakılabilirdi. "Doğu Yahudileri yaşam neşesi olan, yaşam gücüne sahip insanlardı, kuvvetli ve özgün humorları vardı." Bunları 'Siyonizm' kavramını bulan ve Herzl'in rakibi olan Nathan Birnbaum 18 Ocak 1912'de Prag Bar-Kochba'sının bir 'şarkı akşamında' söylüyordu.[13] Tiyatrocuların Cafe Savoy'da sahneye çıkışlarını ünlü (bugün unutulmuş olan) kültür siyonisti Birnbaum mutlaka görmüştür, Kafka ise Birnbaum'un konferansını büyük bir gerilimle dinlemişti. Çünkü kurduğu yeni dostluklar, Buber'in ve nihayet Brod'un istedikleri eğitimsel tavırla zor uyum sağlardı. Bu insanlara kendileri için 'doğru olanı' söylemek gerçekten düşünülebilir miydi? Birnbaum için son derece hatalı bir düşünceydi. Çünkü Doğu Yahudiliği kültürü canlı ve etkili gücü olan bir ortam olarak kabul edildiğinde sırf düşünsel temele dayanan bir Yahudi ulusu kurmayı istemek doğrudan doğruya dünyadan habersiz olmaktı. Bu ulus zaten vardı ve asla Brod'un öne sürdüğü gibi[14] bir 'kıyaslama' değil, tersine tarihsel bir gerçekti. Ve bu ulusun temeli Yiddiş diliydi.

"Örnek olmak ya da hiç olmamak"tı Birnbaum'um özdeyişi, bu da sözleri değil, fikirleri değil, tersine yaşamın kendisini teraziye koymaktı. Kafka'nın notlarında bunların belgeleri yok -sıkça olduğu üzere o 'şarkı akşamında' da yüzlerin ve davranışların gözlemlenmesine odaklanmıştı-, ama Birnbaum'un tavrı onun dolaysız idraki için Bar-Kochba'da yapılan akademik tartışmalardan daha yakın olmuştu. Bu asla bir çelişki değildi, hele bir 'kararsızlık' hiç değildi Kafka için, bir yandan zaman zaman örgütlü Siyonizmi itici bulurken, öte yandan deneylere ve özdeşlemelere açıyordu kendini. Bunlar yeni tanımlanan bir Yahudiliği içeriyordu. Büyük bir açlıkla Yahudi tarihinin bulunabilen kitaplarına veriyordu kendini,[15] Yahudi gelenek ve ritüellerini anlattırıyor ve dinlediklerini not ediyordu. Gene de Siyonist *Selbstwehr* adlı derginin yürüttüğü dünya görüşüyle ilgili tartışmalara asla katılmıyordu, -oysa bu dergiyi çıkartanların ve orada yazanların hepsini şahsen tanıyordu- Kafka'dan geriye kalan çok sayıdaki mektuplarda Siyonizm sorunlarına ilgisizlik ve suskunluk vardır. 'Doğru olanı' o başka yerde arıyordu, doğru olan yazma eyleminde, sahnede ve yaşa-

mın içinde dolaysız, özgün, değişmez olandı; hatta doğru metindeki yanlış bir şey bile 'doğru' olabilirdi.

Yıllar sonra İshak Löwy Kafka'nın yüreklendirmesiyle *Der Jude* adlı dergiye kendi yaşamını anlatmaya kalktığında redaksiyonel bir yardım istedi. Almancası hâlâ gramer açısından düzgün değildi, bir yığın jargon kavramlarıyla doluydu. Dostu Kafka bunları düzeltebilirdi, çünkü Kafka yazardı. Ama o gene de yardım dileyerek Brod'a başvurdu. Löwy'nin üslubunu düzeltmek için "müthiş yumuşak bir ele" gereksinim var diye yazdı ve hemen bunun ispatını yolladı: "Yahudi tiyatrosundan farklı olarak o Polonya tiyatrosu seyircisinde, pullanmış beyler ve gecelikli bayanlar görüyor. Daha iyi etiketlenemezdi bu, ama Alman dili karşı duruyor."[16]

Kafka'nın ona kimsenin yakıştıramadığı enerjilere sahip oluşuna arkadaşları sıkça tanık olmuşlardı. *Selbstwehr* ve Bar-Kochba çevresi de onun ısrarcılığını öğrenecekti şimdi, yaptıklarının anlam ve doğruluğundan emin olduğunda Kafka her türlü grup baskısına, her türlü nasihate karşı durmayı biliyordu. Cafe Savoy'daki tuluat tiyatrosu hakkında Praglı Siyonistlerin ne düşündüğünü biliyordu. Hans Kohn *Selbstwehr*'de 29 Eylül 1911'de şunları yazmıştı: "Esprili uşak rollerini oynayanlar dışındaki oyuncular çok fazla rutin sergilemediklerinde ve yüksek Almanca konuşma gayreti içinde olduklarında ve oyunun heyecanına tam faydalı olamadıklarında, açık bölümde, özellikle de hiç de kötü olmayan 'Kol-Nidre' konuşmasından sonra alkışlarla karşılandılar." Yahudi cemaati temsilcileri herhalde daha mesafeli olamazlardı kararlarında. Orada gündüzleri İbranice derslerine mecbur olan bir öğrenci vardı, akşamları Yahudi ulusu temsilcilerinin arasına atılıyor, nerdeyse dört saat boyunca dayanmak zorunda kalıyordu.

Bu gibi hükümler Kafka'yı ilgilendirmiyordu. Artık eyleme geçmeye kararlıydı, çünkü Löwy'nin topluluğunun bir sonraki başarısızlıklarını planlamalarındaki azimleri, hem de bunun seyircilerinin duyacağı biçimde olması, sessiz gözlemcinin pozisyonu açısından artık dayanılır değildi. Bu insanlar oynayacakları yerleri yolculuk masrafları, yol tarifeleri ya da hatta kur'a çekerek belirlemeyi beceriyorlardı. Prag'da yaşadıkları yıkıcı deneylerden sonra gene de kültür programlarıyla yarışamayacakları büyük kentler onları çekiyordu. Acaba bunun yerine daha kısa konuk oyunlarla Bohemya taşrasına gitmeleri daha iyi

olmaz mıydı? Pilsen'e, Teplitz'e? Mutlaka olurdu. Ama böyle bir şey nasıl örgütlenir? Çok kolay: Siyonistlerin yardımlarıyla.

Böylece Kafka hiç çekinmeden Bohemya'nın Siyonist yöresel gruplarına bir sirküler gönderdi. Bu sirküleri kendi cebinden ödeyerek çoğaltturdı. Prag Siyonistlerinin, özellikle de Bar-Kochba öğrencilerinin karşı koyuşu güçlü olmalı ki Kafka bu sirkülerin gönderilmesiyle "başa çıktığını" not ediyor -bu kavram kendi savunmacı görünümüyle temelinde uyumlu değil. Ama Kafka daha fazlasıyla da başa çıktı: "Topluluk mükemmel güce sahip olduğu için" diye yazdı aboneleri şaşırtarak *Selbstwehr*'de "çok ilginç oyunlar sahneliyor, öyle ki bir konuk oyun gerçekten Doğu Yahudiliği yaşamı hakkında değerli bir resmi son derece eğlendirici biçimde sunmakta, bu yüzden bir ya da iki oyunluk akşam (ki özel bir sahne gereksinimi yok) Yahudi derneklerine [...] en içten biçimde önerilir."[17] En içten ve mükemmel güç: aynen böyle yazılmış.

"Körle yatan şaşı kalkar." Hermann Kafka'nın kısa, etkili yorumu böyleydi. Oğlu garip bir adamı eve getirmişti, hem de ikinci kez. Sözüm ona oyuncuymuş, ama berbat giysiler içinde, öyle bir Almanca konuşuyor ki, kulakları tıkamak daha doğru olur. Üstelik de nasıl bir dik kafalılıkla, nasıl bir hiddetle Franz bu insanı savunmuştu. Babası bile bir an için şaşırarak geri çekilmiş ve sesini kısmıştı. "Sinirlenmemem gerektiğini ve kendimi korumak zorunda olduğumu biliyorsun. Karşıma bu gibi şeylerle çıkıyorsun. Yeterince sinirlendiğim şeyler var zaten benim, iyice var. Bırak bu konuşmaları." Kafka bu gibi sözleri ilk kez duymuyordu. "Geride durmaya gayret sarf ediyorum", diye cevap veriyordu soğuk ve kendini tutarak, arada bir son sözü söylüyordu. Ama asla geri adım atmıyordu. Birkaç hafta geçtikten sonra yeğeni Felix'in sinagogdaki sünnetine, sayısız akraba ve tanıdıkların yanına, Kafka arkadaşı İshak Löwy'i de getirmişti, o sırada inandığı üzere bu dostu onun için 'kaçınılmaz' olmuştu.[18]

Kafka bu çatışmayı hafızasında tuttu ve on yıldan fazla bir süre sonra yazdığı BABAYA MEKTUP'ta, o büyük hesaplaşmada bunu kâğıda döktü, babasına bunu belirli olarak anımsattı.[19] Kafka, daha çok da Löwy'de güvenilir, açık kalpli, empatik anlamda günahsız bir insanı gördüğü için, bu insanın temelsiz saldırılara karşı savunmasız

olduğu için kızmıştı. Löwy örneğin Werfel'le karşılaştırıldığında çok daha zayıf bir pozisyondaydı, Werfel de aynı biçimde çocuksu, aynı biçimde hayranlık dolu, ama aynı zamanda narsist ve şımarıktı. Werfel'in dokunulmazlığı vardı, kimse ona kötülük dilemiyordu. Onda insanlığı kucaklamak kolaydı. Löwy ise sıkça dayak yemek zorunda kalmıştı, Prag'da da, ama gene de her zaman ayağa kalkmıştı, hem de insan sevgisiyle dolu olumluluğundan bir şey yitirmeden. Böyle bir insanı haşaratla bir tutmak ayıptı.

Peki bu nefret nereden kaynaklanıyordu? Doğu Yahudileri pis olarak görülmekteydi, özellikle de Batı Yahudilerinin gözünde. Dostunu Çek ulusal tiyatrosuna davet eden Kafka bile oyun sırasında, belki de Löwy'nin başından kendi başına sıçrayacak olan bitleri düşünmek zorunda kalmıştı. Bunun ötesinde Löwy'nin bir de, şimdi duyduğuna göre, zührevi hastalığı vardı. Bu durumda insan birkaç santim ötede dururdu zaten.

Löwy'nin yoksul oluşu muydu neden? Hermann Kafka durmadan bunu 'bastırmaya' çalışırdı, kendi yoksul geçmişinden zamanla kurtulmuş oluşuna kanaat getirmek için, başarısız olanları küçük gördüğü, kazananlar dışında kimseye hak tanımadığı için ailesi onun bu yanını çoktan anlamıştı, hizmetkârlar bile şefin periyodik olarak hep ortaya çıkan kabalıklarının onun kendisini güçlendirmek istemesine bağlı olduğunu biliyordu: gorillerin kendi göğüslerini tokatlamaları gibi. Ama gerçekten de bu zaten yeterince hakir görülen bir oyuncuya karşı gerekli miydi?

Mutlaka değildi. Oysa Kafka sözün gelişini küçümsemiş ve itelemişti, babasına karşı duyulan 'kızgınlıklar' şimdi büyüyordu, kendisinin de bunda payı vardı: işte sürpriz biçimde birçok görevlinin atılması, baba ve oğulun tek tek konuşarak onları geri kazanmak istemeye çalışmaları; Valli için koca arayan evlendirme aracısıyla yapılan pazarlıklara erkek kardeşin kafa yoran bir düşüncesinin olmaması; en çok da Kafka'nın başından beri asbest fabrikasının kuruluşuna karşı şok edici ilgisizlik göstermesi. Ve *aynı ay içinde* birden ortaya bu dostunun çıkışı, onun kaderinin -ki Hermann Kafka'nın haklı olarak saptadığı üzere- Franz'ı kendi ailesinden çok daha fazla etkiliyor oluşu. Bu insanlarla buluşmadığı bir gün bile geçmiyordu, Ottla'yı da onların yanına sürüklüyordu. Evet oyuncuların suçuydu bu, onlardan birine bile henüz rast-

lamadan onun için bunların tedirgin edici kişiler oluşu kesindi, rahatsız edici unsurlar, hergele güruhuydular. Üstelik de şimdi kendi evine giriyorlardı...

Kafka uyuyamadan yatakta yatıyordu, ısınıyordu. Sinirliydi. Löwy'nin Yahudi belediye binasının balo salonunda tek kişilik gösteri yapmasına birkaç gün kalmıştı. Oraya Cafe Savoy'dakinden bambaşka seyirciler gelecekti; normal vatandaşlar, Yahudi cemaati üyeleri, bunlar garip bir hayvana bakar gibi dikeceklerdi gözlerini Löwy'e. İmkânsızdı onu orada yalnız bırakmak, imkânsızdı bu insanları hazırlıksız olarak jargonun gürültüsüyle baş başa bırakmak, olsa olsa meraktan buna maruz kalacaklardı. Birinin 'conference'i üstlenmesi gerekiyordu, birkaç açıklayıcı cümle söylemesi. Oskar Baum buna hazırdı, Yiddiş bilmiyordu, ama halk müziğinden biraz anlıyordu; verdiği sözden vazgeçti, Kafka onu yeniden zorladı, ama ertesi gün gene reddetti. Kafka'nın bacakları titremeye başladı, artık kendisi bunu üstlenmek zorunda kalacaktı ama günlerce aklına bir şey gelmedi. "...konuşmayı yapamayacağım, kurtarın beni!" diye yazdı Löwy'e,[20] Löwy bir Bohemya taşrasındaydı o sırada, ama bu yazıların ciddiye alınamayacağını biliyordu. Kafka haftalardır ilgili literatürün sayfalarını karıştırıyordu; eğitimliydi, dili iyi kullanırdı. Ne diye kısa bir sunum yapmasındı?

Yalnız sunum değildi sorun. Kafka Bar-Kochba yönetimini zorla tüm gösteriyi himayesi altına almaya razı etmişti, ama bunun dışında başka şeylere angaje olmak istemiyorlardı, hatta bundan sakınılmasını söylüyorlardı. Kültür cemaatinin salonunun her zamanki fiyata kiralaması bir yana -60 Kron, Löwy için yüksek fiyat- organizasyona katılmayı da reddetmişti. Oysa birinin pratik işleri halletmesi gerekiyordu, bu işler bütünüyle Kafka'ya kaldı. Programın hazırlanması, giriş biletlerinin bastırılması, festival salonunun kiralanması, yerlerin numaralanması, bir piyanisti görevlendirme ve piyano anahtarını alma, sahnenin hazırlanması, organizasyon ve bilet satışı, polisten ve belediyeden izinlerin alınması, gazete kupürlerinin formüle edilmesi, bağışların toplanması ve nihayet programdaki çeşitli numaraları bilen birinin bulunması ve oyunun anlaşılması için küçük yardımların sağlanması.

İsterse yapardı. Anne ve babası acı içinde onun bu en yabancı insanlar için nasıl çaba harcadığını gözlemliyordu, aynı çabayı 'kendi' fabrikası için hem de kendi ailesinden esirgemişti. Titizce ve fark edilir bir gururla Kafka günlüğünde birkaç gün içinde pazarlık yaptığı kişileri sayıyor: yirmi kişiden fazlaydı bunlar, bazılarını çokça ziyaret etmişti. Buna bir de Brod'un ebeveyni ile yaptığı konuşmaları eklemek gerekir ki onlar yardım etmek isteyen tek yaşlı Yahudilerdi. Akşamları da yapılacak konuşmanın hazırlıkları vardı. Söyleyeceği sözler için kara kara düşünme.

Sonunda, sahneye çıkmasından yirmi dört saat önce söyleyeceği düşüncelere karar veriyor. Löwy ile birlikte Yiddiş edebiyatının birkaç parlak bölümünü seçmişti: Bunlar şiir, şarkı ve teatral sahnelerden oluşmaktaydı. En önemli engel dil olduğundan Yiddiş dilinin kökeni üzerine bazı şeyler söylemek gerekirdi -çok az olan bilgilerin öne sürülmesini beklemek doğru olmazdı, Kafka jargonu fırsat bilerek birkaç kelime biçiminden söz etti, bu kelimeler ortaçağ Almancasına, hatta yüksek Almancaya yakındı (Yiddiş diline karşı olanlar bile bu argümanı kabul etmek durumundaydı). Ama bu gibi bilgi vermeler *duygusal* mesafe aşılmadığı sürece mutlaka soyut kalırdı, dinleyiciler bu duygusal mesafede ısrarlıydılar, deneyler gösteriyordu bunu. Yabancı olana duyulan korku, kültürel açıdan daha aşağıda olana karşı kendini üstün görme. Kafka bu diyalektiği çok iyi biliyordu, Siyonist arkadaşları ve kendi ana babası da aynı böyle düşünüyordu. Bu yüzden bu çifte savunmayı cepheden yapma kararı aldı.

"Doğu Yahudilerinin ilk mısralarından önce, çok sayın bayanlar ve baylar, size sandığınızdan ne kadar daha fazla jargonu anladığınızı söyleyeceğim. Bu akşam hepinizin üzerinde yapacağı etki hakkında aslında kuşku duymuyorum, ama hak ediyorsa özgür olmasını isterim bu etkinin. Bu ise içinizdeki bazı kişilerin, nerdeyse yüzlerinde okunan jargondan böylesine ürkmeleri durumunda olanaksızdır. Jargona karşı kibirli duranlardan hiç söz etmeyeceğim. Ama jargondan korkmak, temelinde belirli bir isteksizlikle duyulan korku istenirse anlaşılırdır."

Bu yenir yutulur bir şey değildi ve Dr. Kafka'nın konuşmasını daha başından esprili olarak algılamamışsa kendi kendine korkunun seyircilerin yüzlerinde okunmasını söylemenin küstahlık olduğunu düşünmek zorundaydı.

Ama daha iyi bir durum oldu. Jargonun gramerinin olmadığı, sırf yabancı sözcüklerden oluştuğu, temelinde lehçelerin bir yığışımı olduğu duyulduktan sonra Kafka şöyle devam etti: "Bütün bunların ışığında çok sayın bayanlar ve baylar, içinizden çoğunun jargondan bir kelime bile anlamayacağınıza inanmaktayım." Tek tek bazı yapıtlar açıklanabilirdi, ama bununla ne elde edilirdi ki? "Bu açıklamalara yedirilenlerle siz konuşmada zaten bildiğiniz şeyleri arayacaksınız, aslında burada olanı görmeyeceksiniz." O zaman hiç değilse inandırıcılıkla yardımcı olmak önerilemez mi? Hayır, bu da olmaz. Çünkü jargon olası tüm dillere nakledilebilir, ama "Almancaya çevrildiğinde mahvedilir".

Tam bu yerde birileri mutlaka ne diye geldiğini sormuştur. Burada aslında nasıl bir giriş kazanılabilirdi? Bir tek yüksek Almanca düzlüğünden aşağıya inilerek diye açıklıyor Kafka ve "Alman Yahudilerinin bildikleri konuşma dilini" düşünmeleriyle, çünkü bu dilde jargonun yeterince nüansları bulunmakta. İzleyiciler bu savın daha çok antisemitlerin alanına ait olduğunu düşünecek zaman bulmamışken, Kafka konuşmasına devam etti:

> "İçinizdeki bilgiler dışında güçlerin ve güçlere düğümlenmeler olduğunu aklınıza getirdiğinizde, ki bunu yapabilirsiniz, jargona iyice yaklaşmışınızdır demektir, onu hissederek anlarsınız. Açıklamacı ancak burada yardımcı olabilir, sizi rahatlatır, siz artık dışında kaldığınızı hissetmezsiniz, artık jargonu anlamadığınız için yakınmazsınız. En önemlisi budur, çünkü her yakınma ile kavrama dağılır. Sakin olursanız birden jargonun ortasında bulursunuz kendinizi. Jargon bir kez size bulaştı mı -ve jargon her şeydir, söz, hasidik melodi bu Doğu Yahudisi oyuncunun varlığıdır- o zaman eski sakinliğinizi artık tanıyamaz olursunuz. O zaman jargonun doğru bütünlüğünü hissedeceksiniz, öylesine güçlü olarak hissedeceksiniz ki korkacaksınız, ama artık jargondan değil, tersine kendinizden korkacaksınız."[21]

Kafka'nın burada sunduğu şaşırtıcı bir eylemdi, nerdeyse bir tabunun yıkılışıydı. İçlerinde yeterince Yiddişlik oluşu kuşkusuna karşı uyum sağlamış olan Yahudiler son derece hassastılar ve Doğu Yahudilerinin değil de onların dışlanmışlar *oluşları* her bir kişinin zaten yeterince kurban verdiği değerler düzeninin kırıcı bir tersine döndürülmesiydi. Böylesine provokasyonları sunmak için sinirlenmeye gerek yoktu, oysa Kafka Löwy'nin yanı başında doğrudan ve birden ortaya

çıkan güç akımını hissetmişti: "L. sevindiriyor, ona güven duyuyorum, konuşmam sırasında doğaüstü bir bilinç (seyirciye soğukluk, bir tek egzersizlik eksikliği coşturma hareketi özgürlüğünü kısıtlayan), güçlü ses, kolay bellek..."[22]

Kafka ne bu durumun ne de belki birkaç dinleyicide uyandırdığı ilk empati hareketlerinin sürekli olamayacağını biliyordu. Doğu Yahudileri kültürüne sevgi duymak hüzün duymadan mümkün değildi, çünkü oraya geri dönüş olanaksızdı -Löwy için bile. Yaşanması olanaksız olan, hissedilen yakınlık ise uçup giderdi, evet, yeni savunmalar oluştururdu, çünkü kimse gereksiz yere hüzün duymak istemezdi. Böylece Kafka *Selbstwehr*'de kendisinin organize ettiği akşam hakkında yazılanları okuduğunda şaşırmamış olmalıydı. 'Zarif' ve 'güler yüzlü' diye söz ediliyordu yazıda konuşmadan -kibar bir saçmalık deniliyordu. Löwy'nin sundukları hakkında ise:

> "İlginçti bu, kısmen Prag'da zaten bilinen şiir ve şarkıları, sadece bir Doğu Yahudisinden duymak değildi ilginç olan, aynı zamanda Batı eğitimi olmayan birinden duymaktı. Bu arada bazı şeyler sanatsal çekicilikten yoksundu, buna karşılık her şey bir anlamda tarihsel, belgesel değer kazandı. [...] Önce alışılmamış dilden biraz yabancılık duyan seyirci sonradan doğru havaya, beklenen algılamaya girdi..."
>
> Anonim eleştirilerin tersine şunları da eklemek gerekir.[23]

Oyuncular dağıldı. Mania Tschissik'i Kafka asla bir daha görmedi, Löwy'le birkaç kez daha buluştu, ona Filistin'e göç etmesini boşuna salık verdi, ondan sayısız mektup aldı, sonunda düş kırıklığına uğramış dost sitemleri geldi. Bu yaşantının ilk zamanlarını Kafka yaşamının sonuna kadar saklı tuttu. FORSCHUNGEN EINES HUNDES (BİR KÖPEĞİN ARAŞTIRMALARI)'nda utanmazca şarkı söyleyen ve dans eden köpeklere geniş yer ayırdı, bunlar çoğunlukla yansıtılmış, kendi ruhuna işlenmiş, buna rağmen duyarlı bir görünüş sunuyorlardı. Bazı, özellikle 'kafkaesk' olarak varsayılan davranış ve figürler Yiddiş sahnesinden ve Cafe Savoy'un arka odasından kaynaklanıyordu.

Kafka'nın Yiddiş dili üzerine yaptığı konuşma az bilinir, tâli, tekil bir olay olarak algılanır. Oysa bu şaşırtıcı sahne alış bir çeşit 'prova davranışıdır', yani daha başka, daha açık bir Kafka olsaydı, nasıl olacağını gösterir. Dinleyicilerini Brod'un severek yaptığı gibi eğitmedi,

Karl Krauss'un yaptığı gibi onların gözlerini semantik ateşlemelerle kamaştırmadı, onları tıpkı erken dışavurumcuların yaptığı gibi istemli radikallikle sıkmadı da. Kafka dinleyicilerini geriden geriye ele geçirdi, onların beklentileriyle yaptığı saldırgan oyun, ki bunu kabul ediyordu, sırf onları yenmeye yönelikti. Bu modern, yansıtılan bir yoğunluğa dayalıdır, çağdaşları arasında başka örnekler bulmak çok güçtür. Kafka durmadan Prag'ı terk etme planları yapar, Berlin'e taşınmak ister, edebiyatın merkezinde edebiyatı yaşamak için. Orada daha uyanık bir eleştiri ortamıyla karşılaşırdı herhalde, ayın bu saklı yüzü görünürdü, mutlaka böyle olurdu.

Ama karar anında Kafka *geriye* bakar. 'Doğaüstü bilinç' ona yetmiyordu. Bu yüzden başarılı geçen akşam için yazdığı gururlu not şu sözlerle son buluyor: "Annemle babam orada değildiler."

Edebiyat ve Yalnızlık: Leipzig, Weimar

Yüce konular yanında yan işler yapmak
insanı büyüklüğe aittir.

August Klingemann, NACHTWACHEN

"Kızlar nerede burada?" Max Brod beklentiyle bavulları girişe taşıyan yaşlı hizmetkâra bakıyordu. "İstasyonda bir bardak bira içer misiniz, sadece *on beş kuruş*". Leipzig'deki insanlar çok yardımsever. Ama bu gibi öneriler Praglı turistlerin işine yaramazdı. Oysa hava sıcaktı, büyük bir bira iyi gelmişti, 'Walhalla' kurumuna giden yolu, sonunda kendileri bulmuştu. Ama alışılmış standarttan burası açıkça çok uzaktı. "...yukarıya, hemen aşağıya", diye not etti Brod günlüğüne. "Korkunç bayanlar. Kaçış."[1]

Gene Kafka ile yolculuk yapmaktaydı, bunun ne anlama geldiğinin bilincindeydi. Otelde sıkıntılı hijyen kuralları, karışık randevular, kararsızlıklar, vejetaryen yemek. Bu sefer her şey biraz daha zordu, çünkü iki tek yataklı oda yoktu, bu yüzden arkadaşlar ilk kez bir otel odasını paylaşacaklardı. Bu da, Prag'ın yollarının çıkarttığı seslerin kulaklar için dayanılmaz olanından daha beterine temiz hava uğruna dayanmak demekti; ya da kapalı pencerelerde Kafka'nın yakındığı, biraz dokunaklı dile getirdiği gibi 'canlı gömülmek'ti görece bir huzur sağlayabilmek için. Pencere önce kapalı kaldı. Ama Kafka Brod'a bir sanrıda görülerek intikamını aldı. Böylece Brod gene kalktı ve pencereyi açma cesaretini gösterdi. Sonra gene uykuya daldı yastığa kafasını gömerek.

Leipzig Alman kitapçıları ve yayınevleri kentiydi, onlar da bu yüzden gelmişlerdi buraya. Kafka bu kez yaz tatilini daha haziran ayında almıştı, Brod da kendine boş bir hafta izni vermişti. En sonunda ender bir fırsat çıkmıştı birlikte ve şahsen ortaya çıkmak için, Brod bu şansı kullanmalarında ısrar etmişti. Kafka'nın bir yayıncıya gereksinimi vardı, artık bunun zamanı gelmişti. Yalnız çekmecelerinin yazılı kâ-

ğıtlarla dolu olması yüzünden değil -ki Brod zamanla bunları dinlemişti-, daha çok yeteneğini kimsenin bilmediği dergilerde heder ettiği için. Çünkü onun tazelenen bir disipline girmeye ihtiyacı vardı, bunu elde etmenin yolu da edebiyat kurumlarının kapısını çalmak, yayınevi anlaşmalarının altında insanın imzasının bulunmasından geçerdi. Kafka'nın kararlaştırılmış bir siparişe gereksinimi vardı, Brod burada, Leipzig'de onun buna sahip olmasına çalışacaktı. Ardından bir iki gün geçireceklerdi birlikte Weimar'da, Kafka tatilinin geriye kalan bölümü için bir sanatoryumda yer ayırtmıştı.

Brod kendi yayıncısından da uzun zamandan beri memnun değildi. Kopenhaglı bir kitapçı olan Axel Juncker yüzyıl başında Berlin'e yerleşmişti, hâlâ yetenek keşfedici biri olarak ünü vardı. Else Lasker-Schüler'in ilk kitabını yayınlayan da oydu, hatta Rilke bile 'dışarıdan çalışan editör' olmuştu bir ara ona. Ama programı az profilli bir bohça görümündeydi. Juncker gündüzleri kendi kitapevinde olduğu için tek kişilik işletmecilikten arınamıyor, edebiyat alanının karar verici bölümleriyle iyi bir ilişki içine giremiyordu. Bu yüzden yazarlarının üzerine ışık tutmasına çok ender rastlanıyordu. Kim başarılı olmayı ararsa yayınevini terk ediyordu; Rilke, Brod ve nihayet Werfel de böyle yapmışlardı.

Junker içinse Brod'un hiperaktivitesinden uzak kalmak gittikçe daha güç oluyordu. Ona durmadan mektuplar geliyor, Brod yayınevinin kârını soruyor, daha fazla ücret istiyor ve daha iyi muhasebe tutulmasını talep ediyordu. Bunlara her zaman yeni kitap projelerini de ekliyor, sayısız öneride bulunuyordu: diğerleri yanında Max Well, Oskar Baum, Hedda Sauer, Kurt Hiller, Paul Leppin, Otto Pick, Werfel ve Kafka'yı öneriyordu. Hepsi de kendisinin dostu ve tanıdığı idi. Juncker doğrudan doğruya ilgili tepki veriyordu ama bazen de sinirleniyordu; bu yüzden daha 1911 yazında, Brod'a dergilerde çıkan yazılarla kendini çok fazla dağıttığı siteminde bulundu. Bunlar dikkatle dile getirilmiş sözlerdi. Bunun dışında Brod'un felsefi sorunlarla da ilgili olduğunu, piyano için parçalar bestelediğini, kültür Siyonizmi alanında önemli bir role sahip olma gayreti içinde olduğunu aslında biliyor olmalıydı. Brod'un son romanları olan JÜDİNNEN (YAHUDİ KADINLAR-1911) ve ARNOLD BEER-DAS SCHİCKSAL EİNES JUDEN (ARNOLD BEER. BİR YAHUDİNİN KADERİ-1912) adlı ya-

pıtları onun tek konulu bir yazar olmaya kaydığını, bununla eski okuyucularını şaşırttığını düşünen Juncker endişeliydi.

Ne yapmak gerekiyordu? Brod'un para sıkıntısı vardı, bestseller düşleri görüyordu. Ama anlaşması gereği her yıl Juncker'e bir kitap göndermeyi taahhüt etmişti, bundan ancak başka, önemli bir yayınevi onu kurtarabilirdi. Brod olasılıkla en geç 1911-12 kışında Juncker'in rakipleriyle tanışmıştı. Bu durumda çok seçici davranmadığı da düşünülebilirdi; çünkü temmuz başında Jena'ya kısa bir yolculuk yapmış olması -Kafka eşliğinde olmaksızın- başka biçimde açıklanamazdı, sırf tutucu, halkçı-ulusalcı ve antisemit dünya görüşü eğilimli bir yayınevi sahibi olan Eugen Diederichs'le pazarlık yapması. Brod Diederichs'in yayın programına bir bakış atmış olsaydı bu yolculuğu yapmazdı: "Biz Cermenler kahraman istiyoruz, gelişimimizin son amacı olarak kaliteli insanı istiyoruz." Yayıncı bunları şahsen yazmıştı. Brod'un ya da hele diğer Praglı tanınmamış yazarların bu kriterler karşısında varlıklarını sürdürebilmeleri düşünülemezdi.

Leipzig'de tuhaf görünümlü bir yayıncılar grubu vardı. Brod tüm umudunu bunlara bağlamıştı. 'Pembe dev' olarak anılan Ernst Rowohlt yirmi beş yaşındaydı, içkiye dayanıklıydı, gövdesi iri yapılı, gürleyen kahkahası olan, bacak bacak üstüne atan ve durmadan gülünç fıkralar anlatan, sululuk yapan biriydi. Aynı yaştaki Kurt Wolff sporcu gibi ince, çekingen, sevimli, belirli aristokratik davranışları olan biriydi. 1920 başlarında ikisini bir araya getiren, duydukları birkaç ortak edebi sempati olmuştu. Bunun yanında da resimli kitaplara olan sevgileri vardı. Rowohlt eğitimli dizgici, baskıcı, ciltçi, kitapçı ve tüccardı; Wolff'unsa parası vardı, edebiyat tarihi bilgisi iddialı klasikler yayını yapmasını sağlıyordu. Ön cephede Rowohlt karmakarışık bir yayınevi bürosunda çalışıyor, orada uyuyordu; arka tarafta yeni evli Kurt Wolff, başlangıçta gerçekten 'sessiz' bir ortak olarak, büyük burjuva bir evde, hizmetkârları ve muhteşem bir kütüphane içinde yaşıyordu. Wolff bir edebiyat bilimi bitirme tezi dolayısıyla başarısızlığa uğrayınca dengeler yavaş yavaş yer değiştirdi, yeni edebiyatla da ilgilenmeye ve yazarlarla pazarlıklar yapmaya başladı.

Ernst Rowohlt'la buluşmak için normal olarak randevu almaya gerek yoktu; öğlen vakti Wilhelms şarap evine gitmek yeterliydi,

orada Rowohlt ve editörü Kurt Pinthus (asıl işi tiyatro eleştirileriydi) yanında her zaman yayın programına neşeyle karışan bazı Leipzigli önemli kişilere rastlanırdı. Tanınmış ve hâlâ başka bir yere 'bağlı' bir yazar oraya gelmişse şayet, her iki yayıncıya da onunla birlikte görülmeleri önerilirdi. Brod böylece daha nisanda Rowohlt'dan bir davet aldığı için, 29 Haziran 1912'de yayınevinin ünlü Drugulin matbaasındaki yazıhanesine davet edilmişti.

Beraberinde getirdiği dosyalar tıka basa doluydu, daha önce tıpkı Axel Juncker'in başına geldiği gibi Rowohlt ve Wolff da Brod'un sırf kendi geleceği için pazarlık yapmadığı deneyini yapacaklardı, Brod basılması gereken düzinelerle proje de sunmaktaydı. Grillparzer'in otobiyografik yazılarından bir seçki. Fransızca olarak Laforgue ve Flaubert. Yepyeni tipte yolculuk kitapları serisi. Brod'un yayınladığı edebiyat yıllığı, ki içinde yeni, 'saf', 'neşeli' modern edebiyat kutlanmaktaydı (aralarında Werfel, Otto Pick, Robert Walser, Otto Stoessl ve doğal olarak da Brod vardı[2]); bunların dışında kendisinin yeni oyunu, ki DIE HÖHE DES GEFÜHLS (DUYGUNUN YÜKSEKLİĞİ) adını taşıyordu ve Felix Weltsch'le birlikte yazdıkları felsefi bir yapıttı bu. Bunların dışında Brod'un yanında Kafka'nın birkaç metin denemesi vardı, bu isim kitap meraklıları tarafından *Hyperion*'dan doğal olarak bilinmekteydi. Her iki yayıncı da bütün bunları çok 'esinlendirici' buldu, ama doğal olarak hesaba katılmayan bu mucize dosyanın kurşun gibi ağır oluşu dikkatlerinden kaçmadı. Brod şimdiye kadarki yayıncısından ayrılmayı nasıl düşündüğünü anlatamadı.

Bu arada Kafka zamanını gezinti yaparak geçiriyordu; Alman Kitap Sanatı müzesini gezdi, kamuya açık bir okuma salonunu da.. Sonunda bir vejetaryen lokantasına gitti. Brod'un gene buzkıran rolü üstlenmesi hoştu, Kafka'yı belki de gereksiz yere söz verme yanlışından kurtarıyordu. Kendisi hiçbir yayıncıyı *hiçbir şeye* inandıramazdı, oysa Brod hiçbir abartıdan kaçınmıyordu, gereken kapıları açmak için akla gelen her şeyin sözünü veriyordu. Gerçekten de Brod saat 14.00'e doğru beklenen zafer haberiyle görüldü: Genç yayıncılar Kafka'yı da seve seve tanımak istiyorlardı, bu yüzden bundan sonraki yön Wilhelms şaraphanesi oldu, Rowohlt orada Pinthus ve 'özgür' editör dostu Walter Hasenclever'le birkaç bardak şarap içerek oturmakta ve beklemekteydi.

Belge yok, ama bu düşündürücü buluşmanın Ernst Rowohlt üzerinde derin bir etki yapmadığını göz önüne getirmek zor değil. Praglı çekingen, suskun olarak çevreyi gözlemleyen konuk, canlı bir insan olan Rowohlt'un tam tersiydi ve yazarlarla olan ilişkisinde içgüdüsel algılamalarda dilsel kalitelerden çok 'aynı çizgiyi' aradığından, Kafka ile anlaşma onun için son derece yorucu olmalıydı. "R. oldukça ciddi olarak benden bir kitap bekliyor" diye not ediyordu Kafka. *Bu* önerinin ne derece ciddi olduğu ve Brod'un hangi övgülerine, verdiği sözlere dayanarak ortaya çıktığını saptayamayız.

Rowohlt ise Kafka üzerinde ürkütücü bir etki yapmıştı mutlaka, çünkü ortama egemen, kendi gücünün bilincinde olan, bu arada da hiç de burjuva olmayan bir genç yayıncı olarak Werfel ve Löwy çizgisindeydi o. Onlar doğal kişiliklerdi, onların yanında Kafka kendini küçük ve engelli hissederdi. Bir süre sonra onu "Uslu, akıllı, çalışkan Rohwolt" olarak övecekti (adını ısrarla yanlış yazarak).[3] Rowohlt'u gelecek yayıncısı olarak gördüğü için ne yazık ki, öğleden sonra yayınevi bürosunda kısaca takdim edildiği sessiz ortak olan kibar beye çok az dikkat etmişti, oysa Wolff tıpkı kendisi gibi iyi bir gözlemciydi. Uzun boylu, zayıf, sessiz Kafka, yanında bir baş boyu kısa olan, hiç durmadan çene çalan Brod -garip bir sahneydi bu, Wolff uzun süre bu sahneyi 'hayal netliği' içinde gözünün önünden kaybetmeyecekti.

> "...ben ilk andan itibaren hiç sönmeyecek bir etkiye sahip oldum: destekçi kendi keşfettiği yıldızı takdim ediyor. Doğrusu böyleydi de, bu etki acı verici olsa da, Kafka'nın doğasından kaynaklanıyordu, o bu takdimi hafif bir hareketle, bir şakayla atlatmaya yetenekli değildi.
> Ah, nasıl da acı çekti. Sınav yapan hocaların karşısındaki bir lise öğrencisi gibi suskun, beceriksiz, zarif, yaralanabilir, ürkek, destekçinin övmesiyle uyanan beklentileri yerine getireceğinin olanaksızlığına inanarak. Zaten bir eşya gibi onu satın alacak kişiye kendini nasıl takdim edebilirdi ki! Onun önemsiz küçük işlerinin yayınlanmasını istemekte miydi? Hayır, hayır, hayır. Ziyaret sona erdiğinde nefes aldım ve bu en güzel gözlerden, yaşını göstermeyen, o zamanlar otuzunda olan, görüntüsü hasta ile daha hasta biri arasında salınıp durarak benim için her zaman yaşı olmayan biri olarak kalan kişiye veda ettim."

Kuşkusuz zarif bir abartı, belki de daha sonraki etkilerin anımsamalarından kaynaklanmakta. Kafka'nın daha 1912 haziranında hasta görünmesi az bir olasılık, 'hayır, hayır, hayır' belki gözlerinden, ama

mutlaka sözlerinden anlaşılıyor olamazdı, çünkü Rowohlt'a istenen işi yollayacağı sözünü vermişti. Buna rağmen veda ederken Wolff o güne kadar hiçbir yazarın ağzından duymadığı, bundan sonra da duymayacağı bir cümleyi duymuştu:

"Ben size" demişti Kafka, "her zaman manüskrilerimi basmak yerine geri yollayacağınız için müteşekkir kalacağım."[4] Destekçisinin ona beklenen darbeyi vurmasından Kafka mahrum kalmayacaktı.

Bu keşif yolculuğu başarılı olmuştu. Beyler, Brod'un karışık önerilerinin hangisinin ilginç olacağını, hangisinin olmayacağını düşünmek, danışmak için zaman istediklerinde bile soğuk bir reddetme son derece olanak dışıydı. Rowohlt'da o zamana kadar yayınlanan çağdaş edebiyat temsilcileri, ortalama başarılı Herbert Eulenberg ve satılmayan Max Dauthendey'di, Brod bunlarla yarışacak durumdaydı. Yayıncıların Brod'un edebi niteliklerinden kendisinin emin olduğu gibi emin olmaları belki de hiç karar verici değildi, çünkü küçük, deneysel bir girişim için Brod'un sözünü verdiği ilişkilerin çokluğunun da aynı biçimde ağırlığı vardı.

Wolff da bunu ilk andan itibaren kavramıştı. Rowohlt'la olan işbirliği sonunda pasif bir role daha fazla dayanamadığı için bozulmuş, o daha 1912 kasım ayında yayınevinin yönetimini tek başına ele geçirmişti. Brod'un Rowohlt'dan aldığı kapsamlı sözlerden cayılınamış ve Wolff uzun yıllar Brod'un yayıncısı olmuştu. Onun dalaverelerine karşı alaycı bir uzaklığı ise hep korumuştu. Anılarında Wolff, Brod'un üzerinde yaptığı etki için, "yazarlığa soyunan tüm Praglıların yazdıklarını bana yollamıştı, oysa temelinde Kafka ve Werfel yanında, ya da Brezina ve Bezruc gibi Çekler yanında diğerlerinin çoğunun küçük ve önemsiz olduğunu biliyordu."[5] Bu iyi gözlemlenmiş ve soğukkanlılıkla hesaplanmış bir durumdu. Brod'un, Wolff'un ortaya koyduğu aristokrat maske ve şekilsel davranışının ardında asla satın alınamayan edebi bir hükmün egemen olduğunu anlaması yıllar sürecekti.

Kafka olayı son derece zor olarak ortaya çıktı. Rowohlt Kafka'nın ilk kitabını basmak için garanti vermişti. Kafka, yakında bir manüskri yollayacağı sözü vermişti. Son derece belirsiz bir anlaşmaydı bu, yazardan ne bekleneceğini kimse bilmiyordu. Brod, bu yolu mutlaka gücünü kullanarak açmıştı, Rowohlt'u da mutlaka burada söz konusu

olan yazarın kendi yeteneğini umutsuzca küçük gördüğünü, onu kuvvetlendirmenin ve kazanmanın zorunlu olduğu konusunda hazırlamıştı. Brod sadece yayınlanmış olan düz yazı örneklerine gönderme yapabiliyordu Kafka'nın sonunda göndereceği metin üzerinde ise belki bazı etkisi olurdu, ama bu konuda hiçbir söz veremezdi.

Kafka'nın şimdiye kadar ona gösterdiği yazıları tuhaf deneyimler ve hoş sürprizlerdi. Örnek aldıkları hakkında onunla anlaşmak kolaydı: Goethe'nin evrensel üretimi ve Flaubert'in rafine gösterişsizliği her şeyin ölçüsüydü yoğun bir uğraşın değdiği yazarların örnekleri daha da genişletilecek olursa bu konuda anlaşma sağlanacak temel hiç de az değildi: Kleist, Hebbel, Grillparzer, Dostoyevski, Strindberg... hele Werfel fenomeni söz konusu olduğunda Kafka da Brod da onun karşısında yenildiklerini aynı ölçüde hissediyorlardı.

Örnek alınanlar *neye* yarardı? Neyin olanaklı olduğunu anlamaya mı, bu kişilerin altında kalmamaya mı? Oysa Kafka 'olanaklıyı' keşfetmişti pek ortada olmayan yerlerde, üçüncü sınıf bir sanat sayfası yazarının metaforları onu tıpkı devamının hiç ilgilendirmediği bir öykünün doğru bir cümlesi gibi kendine hayran bırakabiliyordu. 'İçsel doğru' tarzının her zaman emirlerine hazır olduğu yazarların oluşu Kafka'ya da mucize gibi geliyordu. Oysa bunlar asla sıra dışı değillerdi, bu yüzden de o neyin okunmuş olması 'gerektiğine' ve bir yazarın kamusal tanınma hiyerarşisi içinde nerede durduğuna aldırmıyordu.

Kendi edebi deneylerine de aynı gözle bakıyordu, bu asıl 'işine'. Hızla bir iki sayfa yazdığı oluyordu, sırf bunların içinden bir tek cümlenin varlığını sürdürebileceğini saptamak için, çünkü o 'içsel doğruyu' temsil ediyordu, edebiyat yalnızca bunu amaçlamalıydı. Böylece sayısız fragman çıktı ortaya. Bunların arasında daha ilk noktadan sonra Kafka'nın kesip attıklar vardı. Gene de Oskar Baum'un evindeki haftalık buluşmalarda birden bir kâğıt çıkarıp ufak bir şey okuduğu oluyordu, kısa ve çok kısa düz yazılardı bunlar. Bunlarda sözcükler titizlikle, tıpkı notalar gibi yerleştirilmiş olurdu.

Tatmin edici değildi bu, ne kendisi için ne de dostları için. Kafka mutlaka düzinelerce kez kendi edebi olanaklarının gerisinde kaldığını duymuştu. Bu durumda nasıl bir 'yapıt' ortaya çıkabilirdi ki? Kafka

omuz silkiyordu. Buna kendi kararsızlığının, kendisinin o andaki havaya teslim oluşunun neden olduğunu biliyordu, BİR SAVAŞIN TASVİRİ'ni yıllarca süren bir çabaya rağmen asla bitiremeyişinde olduğu gibi. Brod'un çalışma tekniğini gözlemliyordu. Onun en ters koşullarda bile gene de hiç de kötü olmayan bir şey yazabilme yeteneği şaşırılacak şeydi -bir seferinde Kafka kanepede uzanırken Brod bir öykü yazmıştı- ama bu Kafka'nın aslında özlemini duyduğu bir durum değildi. O mükemmeliyet istiyordu. Kendi kendine, Brod'un kendi yeteneğini harcadığını, zaman ve enerjisini daha planlı ortaya koyup kendi başarılarına karşı daha eleştirel olamaz mı diye soruyordu?

Birlikte İtalya ve Paris'e gitmeye kalktıkları ağustos 1911'de Kafka'nın aklına yeni bir fikir geldi. Bu yolculuk üzerine *birlikte* yazmaları nasıl olurdu? Olabilirdi, çünkü yolculuk özel bir yakınlık, anlaşmanın hafifliğini yaratıyordu. Zaten onlar dikkatlerini çeken durumları not alma alışkanlığına sahiptiler: "Not almadan yolculuk yapmak sorumsuzluktur, yaşamak bile"[6] diye düşünüyordu Kafka, Brod da 'kendilerine ait' bir şeyle dönmeyip bir yığın fotoğrafla dönen tüm turistlere karşı bir çeşit acıma duyuyordu.

Notlarını karşılaştıracaklar, üzerinde çalışacaklar, birbirleriyle kaynaştıracaklar mıydı? Brod hayran kaldı ve hemen ortaya çıkmaya başlayan endişeleri bir yana itti. Birlikte yazma olanaklıydı, hatta büyük Flaubert bile Maxime Du Camp ile yolculuk yazıları kaleme almıştı. Brod'un da bu konuda deneyi vardı, Felix Weltsch'le birlikte yazdığı felsefi yapıt kısa süre sonra tamamlanacaktı ve yıllar önce Franz Blei'la Fransızcadan çeviri yapmıştı sırt sırta vererek. Asla bir sorun çıkmamıştı. Bu kez ise bu görev son derece çekiciydi, çünkü metin, birlikte yapılan yolculuğun nedeni olacaktı; iki arkadaşın tatil yolculuğu, onların farklı dünya perspektifleri, ilişkilerinin gelişmesi, bu ilişkilerde farklılıkların ortaya çıkması ve açılması. RICHARD UND SAMUEL. EINE KLEINE REISE DURCH MITTELEUROPAEISCHE GEGENDEN (RİCHARD VE SAMUEL. ORTA AVRUPA YÖRELERİNE UFAK BİR YOLCULUK), bu küçük yapıtın adı bu olmalıydı, bilinçli olarak seçilen zararsız bir başlıktı bu, bu arada ardında ise bir uçurum çıktı ortaya.

Çünkü Brod'a estetik yansımalar olarak görünenlerin tümü -gözlemleme üzerine yazma, yazmanın gözlenmesi, aynı anda kendisi ta-

rafından yazılan bir insan hakkında yazmak istiyordu-, tüm bu yankılar Kafka'nın kafasında tedirgin edici bir alev aldı ve onu umutsuzluğa düşürdü. İçtenlik değildi bu, müdahaleydi. Çünkü daha önce hiçbir zaman kendisini Brod'dan ayıran şeylerin tümünü bu derece bilinçle göz önünde görme gereksinimi duymamıştı. Böylece tek güvenilir dostluğunu soğumaya bırakmıştı. "Ben ve Max tamamen ayrı olmak zorundayız", diye yazdı hemen ardından, dostuna göstermek için *değildi* bu sözler. "Her ne kadar yazılarına hayranlık duyuyorsam da, onlar benim ve diğer herkesin müdahalesine kapalı olarak duruyorlarsa önümde, bugün bile bir dizi küçük kitap eleştirisi varsa, buna rağmen Richard ve Samuel için yazdığı her cümle benim tarafımdan iğrenç bir izne bağlı, ben bunu acı duyarak içimdeki derinliğe kadar hissediyorum."[7] Kafka kendi yazdıklarını nerdeyse zehirlenmiş hissediyordu durmadan var olan görev yüzünden. Kaleminden çıkan her şey birkaç saat sonra okunmak zorundaydı ya da okunarak ona dönüyordu. Bu tersine bir gelişmeydi, Kafka bir kez daha düş kırıklığı yarattığını biliyordu. Bir an kendine *özel* yeni bir defter açmayı bile düşündü, orada yazdıklarını Brod'la olan ilişkisine adamayı geçirdi aklından.

Brod da yavaş yavaş sinirleniyordu; Kafka hep birtakım metinlerle geliyordu, bunlar uzun uzun hesaplanmış tasarıma uymuyordu, sonra da bir yığın gezi notunun değersiz olduğunu söylüyordu. Brod zorla bastırdığı öfkesiyle ona çalışmaya devam edilmesini telkin ediyordu, ama 1911 sonunda o da anlamıştı bu işin yürümeyeceğini, Kafka ile birlikte yazmak olanaksızdı. Birinci bölüm gene de bitirilmişti, Kafka kısa bir önsöz yazdı, sonra bu kısa metni Willy Haas'a verdiler, o da mayıs 1912'de bunu *Herderblaetter*'de bastı. Bölümün başlığı "İlk uzun tren yolculuğu (Prag-Zürih)" idi, 'arkası gelecek' gibi aptalca bir söz vermeyle son buluyordu.

Birkaç yıl sonra Brod dostuna çekmecede hâlâ beraber yazdıkları bir fragmanın durduğunu anımsattı: "Richard ve Samuel için senin her zaman bir sevgin vardı, biliyorum", diye cevap verdi Kafka rahatlıkla. "Olağanüstü zamanlardı, ne diye iyi edebiyat olsun ki?"[8]

Bekârlık sorununun alevlenmesi. Asbest fabrikası kızgınlığı ve aileye yabancılaşma. Brod'la ortak çalışmanın bozulması. Doğu Yahu-

dileri tiyatrosu ile yaşananlar, İshak Löwy ile dostluk, Yahudi tarihine çalışma, konuşma yaptığı akşam. Bütün bunlar nerdeyse aynı zamana rast geldi, Kafka'nın daha önce hiç başına gelmemiş olan yaşamın gürültülü bir açılıp saçılması. Artık bunların son bulmasının zamanı gelmişti, tek önemli olan duruma yönelmeliydi: "Daha büyük, beni bütünüyle tatmin eden bir iş ortaya koyamazsam kendim için hiçbir şeye yeltenemem."[9]

Gerçekten de Kafka şimdi tüm gücünü toparlamaya ve bir projeyi ele almaya kararlıydı, bu projeyi özgür ve yabancı hiçbir kimsenin müdahalesi olmadan kendisine özgü gerçekleştirmek istiyordu: proje *Amerika*'ydı. Bu kararı nasıl ve ne zaman aldığı bilinmiyor. Sanki Kafka yalnız arkadaşlarına karşı değil, kendisine karşı da suskunluk içinde bu görevi vermişti, çünkü ne günlükte ne de mektuplarda bu dehşetli dönüm noktasının izine rastlanıyor. Ona acı veren, ama edebi açıdan bağlayıcı olmayan RİCHARD VE SAMUEL notlarının ping-pong oyunundan sonra, büyük kapsamlı ve doyumlu romana nasıl ulaştığını bilmiyoruz. Belki de bu dönüm noktası Löwy'nin ayrılışından sonra olmuştur. Günlükteki bir not Kafka'nın 16 Mart 1912'de bu devasa işe başladığını işaret ediyor ve buradan da KAYIP ortaya çıkıyor. Şurası kesin ki o *bütünüyle başka* bir şeye başlamak istiyordu, kimseyle bu konuyu konuşmaya istekli değildi, hele Brod'la hiç değildi.

Amerika'yı konu alan bir roman yazma düşüncesi Kafka'da gençliğinden bu yana vardı. O zamanlar düşman iki kardeş hakkında yazmak istiyordu, "bunlardan biri Amerika'ya gidiyor, diğeri bir Avrupa tutukevinde kalıyordu"[10] - Ben'in kolayca görünen ikileşmesi, Prag 'tutukevinden' dışarıyı düşlemesi. Bu düşüncenin genişletilmesi için yeterli bilgi ailede vardı. Oraya durmadan ilgi çekici haberler geliyordu Amerika'dan; Julie Kafka'nın Alfred ve Joseph adlı iki erkek kardeşinden, diğer tüm yeğenlerden, hepsi oraya göç etmişti, son derece değişik kaderlerle baş başa kalmışlardı. Kafka'nın bu akrabalardan edinmiş olduğu sayısız ayrıntıyı sonradan gerçekten romanına yedirmiş oluşu kesin ve ispat edilebilir. Ama kendi gözleriyle görmediği bir dünyayı bu derece inandırıcı biçimde anlatması doğal olarak bambaşka çapta birtakım araştırmalar yapmasını gerektiriyordu. Böylece Kafka en geç 1912 ilkbaharında sistematik olarak uzmanlık bilgileri edinmeye başladı. Amerika hakkında gazete haberlerini ve röportajları okudu -*Neue*

Rundschau'da yayınlanan Arthur Holitscher'in sosyal eleştirel yazılarını örneğin, konferanslar dinledi, ilgili edebiyatı okudu ve şimdi mutlaka büroda Yeni Dünya örneği çerçevesinde yapılan modernleşme hakkındaki konuşmaları ilgiyle izledi.[11]

Tüm bu uğraşlardan Leipzig'de bir kelime bile edilmedi. Kafka bu ilk karşılaşmada gelecekteki yaymcısını bir söz vererek yük altına sokmayı hiç düşünmüyordu. Bunu yapsaydı yeni çalışmasını yayın stratejisi yükümlülüğüne sokmuş olurdu. Doğal olarak hiçbir yayıncı 'parçacıklar' görmek istemezdi, Kafka bunu biliyordu. Hepsi roman istiyordu, nedeni ise okuyucuların da roman istemesiydi. Amerika planı başarılı olursa herkese daha da fazla hoş bir sürpriz hazırlamış olacaktı. Bu yüzden henüz okunması olanaksız olan bir 'ilk metinden' söz etti ve meraktan çatlayan Brod bile, tüm ricalarına rağmen bir satırını bile göremedi bu metinin. "Yazdıklarımı sakın ola ki büyütmemeliyim" diyordu Kafka kendi vicdanına, "büyütürsem yazacaklarımı ulaşılmaz kılarım."[12]

Weimar, 29 Haziran 1912. Cumartesi gecesi, gece yarısı. Praglı turistler bir edebiyat büyüğünün evinin önünde duruyorlar. Geniş, gösterişli bir cephe kasabanın alanına hakim. Cepheden yukarıya doğru bakıyorlar, karanlık pencereleri sayıyorlar, ellerini duvara yaslıyorlar.

Tuhafça aydınlanmış bir sahneydi bu iki arkadaşın girdiği; küçük bir haccın sonundaydı. Fikir mutlaka Kafka'dan kaynaklanmıştı. Goethe'nin yapıtını iyi tanıyordu, henüz lisedeyken gerçek bir bilenden faydalanmıştı, Goethe'nin düz yazılarını da takdir etmeyi öğrenmişti (ki bu hiç de olağan değildi), o yapıtın düşünsel ve anlamsal evrenselliğinin ateşinin *her şeyin* görünüşte sınırsız olan rezervlerin yaratılan istemlerden doğduğu, çok erkenden onun için varoluşsal bir rehber olmuştu, belki de edebiyat diğer tüm ilgileri arka plana ittiğinde. Oysa Goethe hayranlığı onda hiç de körü körüne değildi; onu taklit edenlerden nefret ediyordu. Goethe'nin "yapıtlarının gücüyle belki de Alman dilinin gelişimini geri bıraktığından" yakınıyordu, hatta "Goethe'nin dehşet verici özelliği" hakkında bir makale yazmayı bile planlıyordu.[13] Buna rağmen tüm sorunların, kendi kimliği çevresinde problemlerin dayatmasıyla Kafka seksen yıldan fazla kendisi kalmayı başaran, bir an bile boşluk, hele sıkıntı yaşamayan yazara daha dikkatli

bakmaya başladı. Bir kış öncesinde Kafka Goethe'nin kişiliği ve yaşamı hakkında eline geçirdiği her şeyi okumuştu; biyografileri, otobiyografileri, mektupları, konuşma notlarını, günlükleri. Bu arada ikircikli biçimde düşünsel açıdan canlandırıcı bir etki saptamış, ama ardından okunanların verdiği mutluluk solmaya başladığında kendi faydasızlığını daha da derinden hissetmişti. Hayranlık duyulacak bir şey değil, daha çok bağımlılıktı bu.

Böyle bir insanın yaşam mekânının nasıl bir görüntüye sahip oluşu daha on yıl önce Kafka'yı tüm Germanistikten daha fazla ilgilendirmişti. Goethe'nin evinin adının 'Goethe-Milli Kütüphanesi'ne değiştirilmesini ise o "ince, mucizevi bir ironi" olarak görüyordu.[14] Şimdiyse kendisi, tablolardan çoktan tanıdığı bu odaları dolaşmaktaydı, biraz sakinleşmişti.

> "Goethe evi. Representasyon mekânları. Yazı ve yatak odasına kısa bir bakış. Hüzünlü, ölmüş büyükbabaları anımsatan bir yüz. Goethe'nin ölümünden bu yana gelişen şu bahçe. Çalışma odasını karartan gürgen ağacı. Biz daha aşağıdaki merdivenlerde oturmaktayken o küçük kız, kardeşiyle yanımızdan geçti."[15]

Burada, saf düşüncenin bu geçip giden ortaya çıkışının ve izlerinin orta yerinde Kafka doğrudan doğayı izliyor: bahçe, gürgen ağacı görünürde hayatta kalan. Peki ama o geçen 'kız' kim?

Adı Margarethe Kirchner'di ve görevlinin kızıydı, yani bu 'müzenin' anahtarlarını cebinde taşıyan adamın kızı. Henüz on altı yaşına basmış, tamamen çocuksu, oluşmamış bir kız, düşünceleri dans derslerinde, balo kıyafetlerinde dolanan biri. Kafka bakışlarını ondan ayıramıyordu. Böylesi bir varlık büyük bir ölüye ait evde oynuyor ve gülüyordu. Şiirdi bu.

Brod "Kafka başarıyla bakıcının kızıyla oynaştı" diye not ediyor. "Demek ki bu yüzden yıllarca bu yer arzulandı." Mucizevi incelikte bir ironiydi bu, kendi nişanlısının gözlerine yönelikti, bu yüzden ayrıntısız olmak zorundaydı. Gerçekse başka türlüydü. "Bir gül fundalığının yanında duruyordu" diye yazıyor Kafka. "Max'ın itelemesiyle oraya yöneliyorum..." Zaten bu destekçinin ilk destekleyici müdahalesi değildi, çünkü birkaç gün sonra da bu canlı kızı koyu Protestan anne ve babasının bakışlarından uzaklaştırmak olanaksız olduğunda,

arkadaşlar ortak bir müdahaleyi denediler: "Ben kızın babasını fotoğraf bilgilerimle oyalayacak, Kafka da kızdan bir randevu koparacaktı. Kızın babasını yüksek çitin arkasına götürdüm." Bu Kafka'nın 29. yaş gününde, güzel bir armağan, düşündürücü bir sahne oldu, hatta fotoğrafla da belgelendi.[16]

Brod'un bu gibi yaramazlıklara anlayışı vardı. Kendisi de bu sürpriz tanışmaya çok hoş bir biçimde katıldı. Çünkü sıradan kültür yolcularına Goethe'nin evi hiç de yüksek duygular sunmuyordu -her yıl 30 000 ziyaretçi bu odaları dolaşıyordu, sayısız okul sınıflarını bir yana bırakalım-, özgün bir etki sahibi olmak, *Baedeker*'in* yorumları kulaklarda tınladığı sürece güçtü. Ama dostlar ziyaret saatleri dışında da oraya davet edilmişlerdi. İnsan akşamın erken saatlerinde Goethe'nin evinin bahçesinde tek başına oturduğunda hangi yüzyılda olduğunu unutabilirdi.

Brod bu 'Grete'yi aptal, afacan kız olarak gördüğünü gene de saklamadı, doğal olarak en ufak bir etki elde edemedi. Şimdi Kafka ile birlikte geziyi tamamlamak zordu, oysa bu geziye çoktan karar vermişlerdi: Schiller'in evini, Franz List'in villasını, prensler mezarlığını, eğlence şatosu Belvedere'yi, doğal olarak en çok da Ilmparktaki Goethe'nin bahçe evini gezeceklerdi. Buraların çizimlerini yaptılar not defterlerine: Brod görüntünün eşi bir çizim, Kafka ise yanan bir kulübe çizdi. Hele orada yaşayan papağanın "Grete!" diye bağırması berbattı.

İkisi de sinirliydi, birkaç gün sonra yeniden büroda olması gereken Brod, zamanı 'ilişkiler' kurmak için kullanmakta ısrarlıydı: Hiç usanmadan postahaneye koşuyor, Rowohlt'dan kararlı bir işaret alma umudunu taşıyordu. Jena'ya yayıncı Diederich'le konuşmaya gitti, Kafka ile birlikte Weimar'da yaşayan çağın edebiyat temsilcisi iki kişiyi -olasılıkla önceden haber vermeden- ziyaret etti: tutucu tiyatro yazarı Paul Ernst ve onun vaktiyle doğacı izleyicisi, ama şimdi düşmanı olan şair Johannes Schlaf'tı bunlar. Garip bir rastlantı eseri ortaya bir de Kurt Hiller çıkıvermişti; o kabak kafalı, çenesi düşük, erken dışavurumcu Berlin sahnesinin programcısı. Kendisi bir zamanlar Brod'un romanı SCHLOSS NORNEPYGGE'yi mucize diye göklere çıkarmış kişiydi ve Hiller gene hayranlık göstermeye başladığında, yeni yazdıklarını da bunların içine soktuğunda Brod son derece hu-

* Ünlü Alman gezi rehberi. (ç.n.)

zursuz oldu. Bir şey yanlıştı burada, ya yanlış anlaşılma vardı ya da tümüyle bilgisizlik. Brod'un kendisi yeterince sıklıkta SCHLOSS NORNEPYGGE'deki kaderciliği aştığını belirtmemiş miydi, kendisini 'olumlu' içeriklere yönelttiğini ve yaratıcılığını geleceğin Yahudi kültürüne adadığını? Doğrusu Brod'un güvensizliğinin doğru olduğu ortaya çıktı. Yalnız üç hafta geçmişti ki Berlin avangardının yayını olan *Aktion*'da Hiller'in ARNOLD BEER hakkındaki yazısı çıktı, bu yazıda Weimar'dakinin tersine bambaşka şeyler yazılınıştı: "Öykülerde lügat parçalamak, olguları rahatlıkla anlatmak... artık bunlara dayanamıyoruz."[17] deniliyordu.

Kafka'nın notlarında bu konuşmalar hakkında hiçbir şey yok, kendi dünyasında mutlu olan ve bu yüzden Kafka'nın kesin olarak gözlemlediği Johannes Schlaf'ın tersine Hiller onun için *işletmenin* temsilcisiydi. Onun Goethe hakkında söylediği alaycı sözleri bile Kafka ciddiye almamıştı, buna değmezdi. Evet o da sinirliydi ve hiçbir yerde tam olarak konunun içinde değildi; not defterini çalışkanca kullanıyordu, ama en çok Weimar'da gördüklerini kırıntılar halinde içselleştiriyordu, oysa bütün bir yıl boyunca bu yaşananlardan beslenmek zorunda olacağının bilincindeydi. Yalnız bir yığın özgün belgenin olduğu Goethe-Schiller arşivinde birden dikkat kesildi ve nerdeyse Goethe'nin ne derece az düzelti yapmış oluşu onu şok etti; ünlü 'Lied der Mignon'da bir tek çiziktirme bile yoktu! Bu onu uzun süre düşündürdü. Tüm gezintiler ve randevular arasında Kafka hiç durmadan Goethe evine geri dönüyor, evin karşısındaki bir lokalde saatlerce oturuyor ve girişi gözlemliyordu. Grete'nin bir dikiş okuluna gittiği sokakta yürüyor, Hiller'in yanlarında oluşu onun konuşmanın orta yerinde masadan birden fırlayarak sırf kızı uzaktan gördüğünü sanarak kalkıp gitmesini engellemiyordu. Kafka'nın yazları hasretle beklediği yüzme eylemi bile bu kez çekici değildi onun için.

Sıkıntı verici olan dar Weimar çevresinde beklenmeyen karşılaşmaların kaçınılmaz ve Kafka'nın bu durumlarda sabırsızlıkla beklemek durumunda oluşuydu. Grete'nin biraz önce eve gitmesi, bir saat içinde üç kez bir yan sokaktan çıkıp gelişi, çekingence selam veren Praglı hayranlarının önünden hızla, yanında koruyucu bir kız arkadaşıyla geçip gitmesi gibi olaylar oluyordu. İkisinin buluşmasını sağlamak mümkün olmuyordu bir tek, bir yığın söz verme olmasına rağ-

men ("yağmur altında da mı?" "Evet.") Kafka Grete'nin dikiş okulundan çıkmasını boşuna bekliyordu; elinde çikolata kutusuyla, ufak bir kalple bağlanmış olan zincirle. Ah evet, deniyordu ertesi gün, daha erken çıkmak zorunda kalmışmış, dans dersleri yüzünden de başı öylesine dertteymiş ki. Kafka hâlâ vazgeçmiyordu; şurası kesin ki, kızın ona karşı biraz saygı gösterdiği an yeni bir buluşmanın pazarlığını yapmaya hazırdı.

Vakit gelmişti. Weimar'dan ayrılıştan yalnızca yirmi dört saat önce artık ne anlatılabilirdi? Kafka ciddi olarak veda için el sallarken hâlâ demir atabilmeyi düşünüyor muydu? Artık neye inandığını bilmiyordu. Sonun geldiği düşüncesi günlerden beri boğazında bir düğümlenme yapıyordu. Ama kadınsı yüzün güzelliği, henüz yansımalardan korunmuş olan masumluk, insanların yanında değil de onların tam *ortasındaki* bir yaşamın sezgisi, nihayet düş gibi, gerçek dışı, nerdeyse ailevi bir Goethe yakınlığı (ki yavaş yavaş Brod için bile endişe verici oluyordu), bunlar birbiri üzerine binen, güçlendiren etki alanları, başarılmış bir şiirin çağrışımının alanından başka bir şey değildi. "Kendini bırakıp koyuvermemek!" diye not etmişti birkaç ay önce güvenle, henüz başarılı Yiddiş jargonu konuşmasının etkisindeyken. "Kurtuluş gelmese de, her an ona layık olmak isterim." Bununla mutlaka yazma eylemi kastediliyordu ve büyük düşünülmüştü. Gene de kurtuluş hakkında karalamalarla doldurulmuş okul defterlerinde karar verilmemişti. Kafka'nın Weimar'da farkına vardığı şey, şiirin yaşamın içine sızmasıydı, eğer o buna layık olmak niyetindeyse, delirmeyi ya da ölümü seçmeyecekse, o zaman şimdi geri tepmenin acısını çekmek zorundaydı.

> "Grete'yle bir saatlik bir gezinti. Görünüşe göre annesinin izniyle geliyor; sokaktan penceredeki annesiyle konuşuyor. Pembe giysi, canım benim. Akşamki balo yüzünden huzursuzluk. Onunla hiçbir ilişki olmadı. Kesik, durmadan yeniden başlanan konuşma. Bir hızla yürüyüş, sonra gene yavaş yürüyüş. Hiçbir biçimde dikkat çekmemek için gösterilen çaba, hiçbir bağla bağlı olmadığımızı göstermek için. Bizi parkta birlikte dolaşmaya iten ne? Benim inadım mı sadece? -Akşama doğru [...] Grete'yi ziyaret. Çoktan övülen, tıpkı olağan giysileri gibi hiç de güzel olmayan bir giysiyle biraz aralık olan mutfak kapısında duruyor. İyice ağlamış gözler; sanırım baş dansçısı yüzünden. Zaten onun başına bir yığın dert açmış. İlelebet veda ediyorum. Bilmiyor bunu, bilseydi de aldırmazdı. Güller getiren bir kadın küçük veda eylemini bozuyor."[18]

Haber vereceğine söz veriyor. O cevap yazacağına söz veriyor. Gene de ilelebet bir veda oluyor bu. Bunun gelecek yıllarda yaşayacaklarının bir ön oyunu olduğunu, bir ön sınavı olduğunu Kafka bilemezdi. Margrethe Kirchner de kiminle karşılaşmış olduğunu bilemezdi, bunu asla bilemeyecekti de. Daha o gece anne ve babasıyla birlikte baloya gitti, belki de yaşamının ilk balosuydu. Sabah 4.30'da eve döndüler, Goethe'nin evine.[19]

Max Brod'un kısa izni gerçekten son bulmuştu, günlerden pazardı, 7 Temmuz. Prag'a geri dönüş gene Leipzig üzerindendi. Brod, Ernst Rowohlt ile bir randevu daha ayarlamıştı. Sayısız önerilerinin hangi etkiyi yaptığını sonunda öğrenmek istiyordu. Heyecanlı, Brod'un edebiyat geleceği için karar verici bir gündü bu.

Kafka ona eşlik etti, aynı vagona bindi. Kendisi Halle yolundaydı, oradan ertesi sabah Harz'a gidecekti. Her şeyi anımsamak için daha doksan dakikaları vardı. Sonra dilenci treni küçük Corbetha istasyonuna girdi, Brod burada aktarma yapacaktı. İki üç dakikalık bir bekleme. Kafka da onunla perona indi. Herkese selam götür; Rowohlt'a, Elsa'ya, Oskar Baum'a ve diğerlerinin hepsine. Sonra veda ederken Brod onu hafifçe yanağından öptü. Bu ilk kez oluyordu. Bir daha da asla yinelenmedi.

Jungborn, Son Durak

Tuhaf olan görülmezdir.

Paul Valery, CAHİERS, 1912

"Prag'daki Bohemya İşçi-Kaza Sigorta Kurumu'nda görevli hukukçu Dr. Franz Kafka'nın, beyin, hazımsızlık, zayıflama, bir dizi sinirsel şikayetler yüzünden son derece gerekli olarak en az dört haftalık, doğru bir küre, iyi yönetilen bir kuruma gitmesi gerekmektedir ve bu amaçla en azından bir aylık bir izne gereksinimi olduğunu tasdik ederim.

Siegmund Kohn
Pratisyen doktor "[1]

Kafka'nın zaten üç hafta izni vardı, doktorun raporuyla bir hafta daha kazanmış oluyordu. Doğrusu önerilen bu özgürlüğü tıbbın önerdiğinden başka türlü kullandı. Müzeleri gezdi, yüzme havuzlarına gitti, deli yazarları ziyaret etti ve günlerce okul öğrencisi bir kızı izledi. 8 Temmuz 1912 günü Kafka en sonunda bavulunu "iyi yönetilen bir kurumun" idare binasına getirdi ve konuk defterine adını yazdırdı. 'Jungborn'* Rudolf Just Kür Kurumu'ydu burası. Doğal iyileşme ve dinlenme kurumuydu. Doğal yollardan iyileşme ve doğal yaşam biçimi. Medeniyetin uç noktası, Harz'ın kuzey tepelerinde bir vahaydı, Dr. Franz Kafka orada beklenmekteydi.

Son derece akıllıca bulunmuş olan 'Jungborn' kavramı yirminci yüzyıl başlarında kamusal dilde nerdeyse bir yaşam tarzı ve doğal tedavi biliminin markalaşmış adıydı. 1896'da sanatoryumu kuran Adolf Just kitapçı ve otodidakti, aralarında çikolata, et konserveleri, sigaralar ve köpek mamalarının olduğu bir yığın ürünün adının da 'Jungborn' etiketiyle piyasaya sürülmesi ataklığından yakınıp duruyordu, çünkü bu olumlu gelişmelerden para kazanamıyordu (bugünün 'ekolojik' ve 'biyolojik' ürünleriyle karşılaştırılabilir). Bu arada bu enflansiyonist ve ticaretleşmede Just'un payı tamamen yok değildi. Çünkü ola-

* Jungborn: Yeniden doğuş. (ç.n.)

bildiğince 'doğaya uyumlu bir yaşamın en iyi tedavi olduğu, önemli olanın sağlıklı biçimde alınan ışık, hava, su, toprak ve bitkilerin insan gövdesine girmesini *sağlamanın* ana düşüncelerinden Just, çoktan bir dünya görüşü geliştirmişti ki bunlar günlük yaşamın diğer konularına da girmişti. 'Doğaya uygun' iç çamaşırları gibi şeyler varsa -ki Just bunu savlıyordu- o zaman bunları insanın kendisinin üretmesi ve 'Jungborn çamaşırları' diye dağıtıma sokması yasaldı. Aynısı doğaya uygun çarşaflar, banyolar, ayakkabılar, hele kendisini 'temiz Harz' havasında olgunlaştırdığı meyvelerden yapılan marmelatlar, yoğun buğday ekmeği, meyve kahvesi ve nihayet 'Adolf Just'un ceviz tereyağı' için son derece geçerliydi. Bu ürünlerin hepsi 'Jungborn-dağıtım ürünleri Rudolf Just' kataloğundan ısmarlanabiliyordu. Just'un erkek kardeşi yönetiyordu bu işi. Just ailesi, doğal yaşam için her şeyi gönderiyordu.

Kafka da bunları çoktan biliyordu ve günün birinde bu dağıtım şirketinin sürekli müşterisi olduğunda bunda şaşacak bir şey olmayacaktı. 1911 eylül ayında -Paris gezisinden dönerken- Zürih yakınlarındaki Erlenbaco doğal sanatoryumunda birkaç gün geçirmişti, orada da benzer prensipler uygulanıyordu. Yani o kendisini neyin beklediğini biliyordu Jungborn'da. Aynı zamanda hareket merkezi olan bu yere geldiğinde burada en acımasız savunucuların toplandığının bilincindeydi.

Just'un çoksatan kitabı DOĞAYA DÖNÜŞ'te resmini koyduğu alana kuş bakışı ile bakıldığında önce boyutlar şaşırtıcı oluyordu: 'Jungborn' asla bahçeli bir kür kliniği değildi, tersine 80 000 metrekarelik bir alana yayılmıştı, bu orta büyüklükte bir mezarlığa eşitti. Üzerinde birbirinden ayrı olarak dağılmış sayısız tahtadan yapılma 'ışıklı havadar evcikleri', bunların her yöne açılan çatı delikleri ve pencereleri vardı. Konukların nerdeyse tamamı çayırın ortasındaki bu tip barakalarda kalıyordu ve ılık yaz havalarında battaniye alınıp dışarıya çıkılıyor, çimenlerde yatılıyor ve kuş, tavşan ve fare sesleri dinleniyordu.

Jungborn kürünün en önemli kuralı insanın kendi bedenini mümkün olduğu kadar uzun saatlerde havaya ve ışığa bırakmasıydı, gerekirse her türlü hava koşulunda ve her mevsimde. Bunun anlamı konukların daha çok çıplak olarak arazide hareket etmeleriydi. Çıplaklık sahanın kılı kırk yararak fonksiyonel hale getirilmesini öngörü-

yordu: erkekler ve bayanlar için temiz hava alma parkları vardı, ayrıca aile hava parkları, bir de 'önce utanan' konuklar için tek kişilik parklar. Aileler giyimli olarak 'Friedrichpark'ta kalabilirler ve gündüzleri bayanlar ve beyler temiz hava parkına dağılabilirlerdi. Bu bölümlerin tümü üç metreye kadar yükseklikteki ahşap duvarlarla birbirlerinden ayrılmıştı, dışarıdan da görünmüyorlardı. Bir tek toplu mekânlarında doğal olarak giyinik olunuyordu; Yemek salonlarında, yazı odalarında, konferans salonlarında ve eklenmiş olan 'Eckerkrug' adlı lokantada, ki burası et yiyenlerin buluşma yeriydi.

Kafka her ne kadar çıplaklığın doğal tedavi prensibini anlıyorsa da, önceleri Jungborn onun için bir cesaret provasıydı. Kulübesinin önünden durmadan çıplak erkekler geçiyor, toprağın üzerinde oturuyor ya da yatıyor olsalar da o 'mayosuz' olarak açıklığa çıkmaya günlerce cesaret edemedi. Oysa bu kurumun etiketine karşı bir durumdu ve Jungborn'da animasyon da düşünüldüğünden -sabahları ortak cimnastik, top oynama ve şarkı söyleme de dahil olmak üzere-, bir tek kişinin mayolu oluşu gülünç kaçmak zorundaydı. Kafka kısa süre sonra, çıplak topluluğa zayıf, az kilolu gövdesini sunmakla daha az bakışı üzerine çekeceğini anladı. Çıplak olarak kendini *göstermesi* bir hafta bile sürmedi.

Kafka'yı mesafeli tutan utanma ve fiziksel aşağılık duygusu değildi yalnızca; estetik nedenler de vardı. Genç erkek bedeni hoşuna gitmiyor değildi. Bir defasında "iki güzel İsveçli, uzun bacaklı genç erkek görmüştü, o derece biçimli ve diriydi ki bacakları, insan onların yanına bile yanaşamazdı"- bu günlük notları mutlaka kıskançlık içinde, gömleği, kravatıyla ve takım elbisesiyle terlemekte olan Brod'a göndermişti. Her şeye rağmen sanatoryumda bir araya gelmiş olan vatandaşlar ileri yaşlardaydı, "saman yığının üzerinden atlayan yaşlı beyler hoşuma gitmiyor" diye saptamada bulunuyordu. Bu görüntü onda bir an, biraz mide bulantısı yaratmıştı, ama bu da geçti.[2]

Kafka'nın Jungborn'da hangi şeylere karşı koyduğunu anlamak için burada tatil yapmanın ne kadar az sayıda Yahudi'nin aklından geçtiğini göz önünde tutmak gerekir. Adolf Just'un doğa ideolojisi, özel olarak Protestan içselliğine ve İsa sevgisine dayanıyordu. Geniş çaplı program broşürü doğrudan doğruya Hıristiyan okuyuculara yönelikti, günlük kür programı içinde açık havada yapılan dua da vardı.

Buna katılmamak olanaklıydı. Kafka'nın dostluk kurduğu Brslaulu memur Dr. Friedrich Schiller, dini, batıl itikat olarak görüyor ve bunu da herkese söylüyordu. Ama bir Yahudi için mayoyu çıkarmak Yahudi olarak tanınmayı engellemeyen bir durumdu. Penise yöneltilecek olan saniye hızındaki bakışlar onun etnik olarak ayrı olduğuna damga vuracaktı. Bütün bunlar *yetişkin* Kafka için tamamen yeni deneyimler olmalıydı. Jungborn'daki asıl cesaret provası işte buydu, yolculuk notlarında bunlar kaydedilmemişti.

Açık bir tepkiyle karşılaşmadı, çünkü gruptaki geri çekilme -kışla, kür ve 'kulüp tatili' fenomeni Jungborn'da akla gelecek her biçimde destekleniyordu; sosyal gerilimleri çözüyor ve bakışları beden hakkındaki ortak endişeye dönüştürüyordu. 'Kür konuklarının Jungborn'da esen havası her zaman neşeli ve rahattır' diye reklam ederken Just haksız değildi. "Kür, konuklarının birbirleriyle sürdürdükleri dertsiz yaşamlar, çok sayıda masum eğlenceler ve sohbetler sunuyor."[3] Kafka'nın notları da bu etkiyi veriyor; çekişmeler, hatta nesnel anlaşmazlıklar bile kesinlikle uzak tutuluyordu. Gene de Kafka bir Yahudi olarak güçlü bir misyonerlik faaliyetiyle karşı karşıya kalmış ve 'Hıristiyan Topluluğu' hayranı biri, çantasındaki bir yığın aydınlatma malzemesiyle ona özel olarak yanaşmıştı. Kafka beceriyle kurtuldu ondan -ama bu durum onun nerdeyse her gün muntazaman İncil'i okumasını engellemedi, İncil doğal olarak kulübesinde zaten bulunuyordu.

Jungborn'un tadını çıkarmak için doğa üstü olanın her çeşidine karşı olağanüstü hoşgörü göstermek gerekmekteydi. Tedavi konusundaki her türlü öneri yeterince anlamsızdı. Bunların ciddi ve kapsamlı olarak ele alınmaları olanaksızdı. Buna ek olarak devamlı, kontrolsüz tıp, bakım ve din konularındaki kısmen gülünç olan dönüştürme ilişkileri katılıyordu -çok sevilen konu ise İncil'in vejetaryen yorumuydu, -kısmen de doğrudan doğruya tehlikeli ilkeler söz konusu oluyordu. "İnsan hata yapmazsa" diye yazıyordu Adolf Just, "basit yaşam biçiminde, kendini inkar edip sadık biçimde Tanrı'ya ve birlikte yaşadığı insanlara kendini adarsa [...], o zaman kronik hastalıklar kesinlikle ortaya çıkmaz." Bundan da bir yığın hastalığın, migrenden tüberküloza kadar hepsinin aynı şeyler olduğunu çıkartıyordu.[4]

Jungborn'da yasal olarak orada görev yapan, diplomalı kür doktoru da bu durumu düzeltmiyordu, tersine davranıyordu. Just akıllı

davranarak (kendi inandığı biçimde) öyle bir doktora başvurmuştu ki, bu kişi 'doğal tedavi ve yaşam biçimine kendini adamış biri olmalıydı'; ama buna rağmen ezoterik Mazdaznan hareketine bağlı birine rastlamıştı, doğru nefes alma tekniği ile dünyayı düzelteceğine inanıyor ve konuklara ay ışığının tehlikelerini anlatıyordu. Kafka hazımsızlık şikayetiyle bu doktora başvurduğunda, ona meyveden vazgeçmesi söylendiğinde yanlış duyuyorum sandı. Oysa şaşırtıcı olan bu sanatoryumda 'meyve diyetinin' her gün zorunlu oluşuydu. Kafka şahsen Adolf Just'a başvurdu, o da bu doktorun yeteneksiz olduğunu söyledi.

Kafka'nın bütün bunlara rağmen kendini orada iyi hissetmesinin nedeni (mutlaka Jungborn'a bir daha gelmek istememiştir), kişinin sürekli olarak kendine özen göstermesine temelinde inanmasından kaynaklanıyordu, kendisi de bunu yaşam tasarısı olarak benimsemişti: Ne etsiz beslenmeden, ne sistematik cimnastikten, ne de her yudumun dakikalarca süren çiğnenmesinden Kafka asla vazgeçmiyordu -babası kışkırtıcı biçimde gazeteyle yüzünü kapatsa bile. Öte yandan karşısına çıkan müphem inandırmaları düzeltmeyi de düşünmüyordu; sekter ve hastalık hastasının çoğunlukta olmasını tedirgin edici bulmaktan çok, ilginç buluyordu.

Bu yüzden ona söylenenlerin hepsini yerine getirdi. Ekin biçmeye, saman toplamaya, meyve hasatına (bir kiraz ağacının tepesine çıkmıştı), birlikte yapılan yürüyüşlere ve gezintilere katılıyordu. Koro şarkıları söylüyor, sandaletle ya da yalınayak yürüyor, iskambil oyunları oynuyordu. Yakınlardaki Stapelburg'da bir avcılar şenliğine, hatta bir dans akşamına bile katılmıştı, orada da bir genç kızla konuşmuştu -Prag'da bunlar düşünülemezdi. Bir akşam kulübesine döndüğünde şakacı kişilerin onun gece oturağını dolabın üstüne, ıslak bir bezi yatağına ve okuduğu kitabı da yastığının içine koyduklarını gördü- bunların hepsi bir seferinde gezintiye *katılmadığı* için yapılmıştı. Bu Kafka'nın ne kadar oraya ait olduğunu, burada tatil yapan dikkat çekici çokluktaki öğretmenlerin nasıl öğrenci gibi davrandıklarını gösteren bir savdı.

Notlar göndermeyi sürdürdüğü Max Brod da Kafka'nın yalın eğlencelerle ve edebiyattan uzak insanlarla bu derece yoğun ilişkilere girmesine şaşırmış görünüyordu. Ama dışsal yakınlık gerçek yakınlığın yerini alamadığı zamanlarda Kafka'nın üzerine durmadan gelen yalnızlığın kemiren duygusunu Brod küçümsüyordu hâlâ ve azarlanıyordu.

"Ahbaplık aksine bir şey söyleme! Ben buraya insanlar yüzünden geldim ve yanılmadığım için memnunum. Prag'da nasıl yaşıyorum ki! Bendeki bu insan hasreti, yerine geldiğinde ürküntüye dönüşen bu hasret ancak tatillerde düzeliyor; mutlaka biraz değişmişimdir."

Kafka'yı Jungborn'da birkaç saat geçirdikten sonra saran "birine açılmanın nedensiz sürüp gelen gereksinimi"[5] onu bir seçim yapmaya zorladı. Böylece *common sense*'i ona en güvenilir görünen Dr. Schiller'e yaklaştı, zaten o edebiyat ilgileri de olan biriydi; onu sonunda Flaubert hayranlığına döndürmeyi de denedi. Hayır, kendisi asla sağlık ve dinlenmenin temel amaç olmadığını unutmamıştı -buradaki herkes buna inanıyor olsa da-, kendini semirttiği yerin Prag'daki 'kurum' olmadığını biliyordu. Artık bir yayıncısı vardı, yazar olma yolundaydı. Leipzig'de verdiği sözler belki biraz aceleyle söylenmiş sözlerdi, bu konudaki her şey yeniden düşünülmeliydi, şimdi ondan bir işaret beklemekte olan Rowohlt'a ne yazması gerektiğini de bilmiyordu. Şimdi ilk kitaba daha zaman var diye düşünüyordu, Brod'a karşı da bu çetin konudan kaçınıyordu.

Buna rağmen Kafka akşamüstleri kalem ve yolculuk mürekkebi şişesiyle yazı odasına gidiyordu Amerika manüskrisine birkaç sayfa, birkaç satır eklemek ve pencereden dışarıyı karanlık basıncaya kadar seyretmek için. "Jungborn'un asıl nedenlerinden benim için daha önemli olanı yazı odasında konuşmanın yasak oluşuydu."[6] Ama sessizlik hüznü de beraberinde getiriyordu. Burada Weimar'ı düşünmemek elde değildi. Birkaç kartpostal göndermişti, kız cevaplamıştı; kısa, birkaç süslü sözcükten oluşan bir mektupçuk, hatta fotoğraflar da gelmişti. "Edebiyattan" başka bir şey değil bu diye yorumlamıştı mutlaka alaycı biçimde Kafka, "başından sonuna kadar" edebiyat, yani buluş. "Eğer sandığım üzere beni beğeniyorsa, o zaman onun için bir çanak kadar önemsizim. O zaman nasıl oluyor da ben istediğim için yazıyor? Kızları yazıyla bağlamak mümkün olabilseydi!"[7]

Kısa süre sonra ve sıklıkla Kafka'nın anımsayacağı bir haykırıştı bu, derinliğe götüren bir cümleydi, o zamana kadar yalnızca hissediyordu bunu. Yalnız kaldığı zaman yalnızlık sarıyordu onu, bu yalnızlık şimdi tıpkı derin, karanlık, içine hiçbir şeyin giremediği katmanlı bir yığın gibiydi. Mutlaka hafifleme olanaklıydı: sohbetler, gezintiler ve 'eğlenceler' birkaç saatliğine kendini unutmasına yarıyordu,

Prag'da bunların hiçbirini yaşamamıştı. Kafka'nın düşündüğünden daha sıklıkla onu düşünen Brod'un dostça mektupları biraz daha derine iniyordu, melankoliyle savaşan Brod şimdi her zaman olduğundan daha da fazla sevgi gösteriyordu. Ama bu bile köklere inmiyordu.

Brod ona bir şiir yollamıştı, herhalde elle yazılmıştı, geçen yazın ortak neşesini anlatan bir şiirdi bu. Adı 'Lugano Gölü'ydü ve Brod bu şiiri daha sonra "dostum Franz Kafka"ya ithafı ile yayınlamıştı.

İnce zarif kanatlarıyla kız böcekleri
Suyun içine sere serpe uzattığımız
Bacaklarımıza konup dinleniyorlar
Bir kaya ya da bir çiçeğiz belki
Onların gözünde biz şimdi.

Yukarda tepede kıvrılan yol
Sanki sırf kireç tozu güneşten yanmış bembeyaz
Acele ediyor dolgun üzüm salkımları
Bağlardan bize doğru serin ve kadınsı.

Ama ruhlarımız sevgili dost
Bir acılar yumağı geçmişin telaşı içinde
Uzak ve simsiyah sözcüklerde yankılanıyor

Biliyoruz gelecek günlerde gene
Aynı yükün altında boyun eğeceğiz
Kaçınılmaz biçimde sararıp solacak
Şimdi güneşten yanmış tenimiz.

Kafka sevindi, şiir hoşuna gitmişti ("dolgun üzümler" dışında), daha çok hoşuna gidense bunun bir *armağan* oluşuydu, kulübesinin duvarına dünyada yalnız olmadığını gösteren bir kanıt nedeniyle asabilmesiydi. Şiiri ezberleyeceğine söz verdi, hatta Brod'u şiiri *eksklusiv* olarak adaması düşüncesine yaklaştırdı, bu asla yayınlanmaması demek oluyordu: "...çünkü biliyor musun ki, en çok düşü görülen bir birleşme bu dünyada benim için en önemli olandır."[8] Yayınlanmaması şakaydı, bu fedakârlığı gerçekten istemiyordu; buna rağmen buna neden gösterilen durum son derece ciddiydi ve göz kırpmada yeniden bir derinlik açılmıştı ki her türlü kâğıt armağan kül olmuştu.

Kafka'nın sözleri Brod'un hoşuna kesinlikle gitmişti, *kötü* bir şiir yollamış olsaydı bu sözlerin içten olamayacağını biliyordu. İki hafta

sonra Jungborn'dan ona bir şiir parçası gönderiliyordu, aynı biçimde 'temiz'di bu, ama bambaşka bir cinstendi. Popüler bir şarkıydı bu, Kafka melodisini iyice öğrenmeden bu şarkıyı birkaç kez söylemişti. 'Sılada'ydı adı, nerdeyse Kafka'nın iki misli yaşı kadar eskiydi, Albert Graf von Schlippenbach tarafından yazılmıştı. Bir halk şarkısıydı ve kesin olarak söyleyecek olursak, bayağı bir şarkıydı. Ama onun ruhuna işliyordu, öyle bir biçimde işliyordu ki ancak aylar sonra yalnızca bir kadına açabildi bunu: Bu şarkıya "vurulmuşmuş" ve şarkının yazdığı sözlerinden asla vazgeçemezmiş, çünkü burada "bütünleşmiş duygulanma", bütünlenmiş bir biçime ulaşmışmış. "Ve şiirdeki hüznün gerçek oluşu" diye eklemişti, "inandığım bir durum".

İşte hoşçakal sen küçük sevimli sokak
Elveda, sessiz huzurlu damı evimizin!
Üzgün bakışları annemle babamın
Bir de senin sevgilim.

Burada çok, çok uzakta
Yurdum nasıl da özlüyorum seni,
Orada dostlar neşeli şarkılar söylüyor
Ama hep yanlış şarkıyı.

Başka kentler geziyorum,
Başka kızlar görüyorum,
Ama hiçbiri o kız değil.

Başka kentler, başka kızlar,
Ben öyle suskun yanlarında,
Başka kentler, başka kızlar
Ah, isterim geri dönmeyi ne kadar

Berlinli Bir Froylayn

Ama tek yönlü ve karşılıklı
dokunmalar vardır.
Biri diğerini nedenler.

Novalis, BLÜTENSTAUB

Kafka'nın kitap çıkartma konusundaki karşı koyuşları felce uğramıştı, ama doğal olarak kuşkuları son bulmamıştı. Durmadan palavra sıkan ailenin yanına ve bürodaki daktilo seslerine geri dönmenin onda yarattığı tatsız hava sezinleniyor; buna bir de fabrikanın baş ağrıtan gereksinimleri ekleniyordu. Motor tamirinin başında durmak gerekiyordu ki, motorun çıkarttığı pis gazları, orada faydasız bir biçimde dikildiği halde saatlerce yutmak zorunda kalıyordu. Bu durum hiçbir sorumluluğu olmadan Harz tepelerinde gezinmiş, tam üç hafta boyunca küçük bir çocuk gibi çimlerin üzerinde çıplak olarak yatmış biri için zor dayanılır bir durumdu.

Eski âdeti olan kanepeye uzanarak kaçmak bu kez kapalıydı ona. Çünkü bir kitap taslağı gönderme sözü vermişti ve Rowohlt'un bu konuyu sorduğunu öne sürüyordu Brod, metinlerin son seçiminde ısrar ediyordu. Artık bir tek bu *seçme işi* kalmış olmalıydı. Kafka'nın çekmecesi yayınlanmamış bir yığın metinle dolu değil miydi zaten? Brod kızgın bir not düştü günlüğüne. Kafka için ise yeni bir çalışma biçimi, kendi metinleriyle yeni bir uğraş biçimini öğrenmek önemliydi. 'Baskıya hazır duruma getirmek' onun için zorlanmış bir perspektif değişimiydi: kendi iç sesine ve kapalılığına alışkın olarak, -bir süre sonra HÜKÜM için dile getireceği gibi- "kuşku duymama"yı, şayet metinlerinin olası *etkisini* tamamen anonim bir okuyucu kitlesine karşı göze alacaksa edebi başarının tek kriteri olarak görüyordu. Bu uzak etki ise sadece kontrolsüzdü, daha çok da olanaksızdı. Basılmış olan, güçlü mükemmelleştirme arzusu karşısında herkes için sonsuza kadar olanaksızlaşırdı. Bu yüzdendi Brod'u gittikçe sinirlendiren Kafka'nın yazın ve noktalama korkusu.

Kafka'nın duygularında henüz yeni olan, etkilerini sürdürmekte olan metinlerini sunmasını düşünecek olursak, onun güvensizliğini anlarız. GÖZLEM cildinde daha önce dergilerde basılmış olan, düz yazı metinlerinin henüz kararlaştırılmamış sayıda basılması da kararlaştırılmıştı. Brod (herhalde Rowohlt ve Wolff da) Kafka'nın aktüel olanakları konusunda yanılmışlardı, onun yayınlama isteği koşulunu öne sürmüşlerdi. Kafka eski ve çoktan başarısız olan BİR SAVAŞIN TASVİRİ'nden parçaları baskıdan kurtarma gereksinimi duymuştu ve günlükte ardından yedi eskiz daha vardı, bunlar sunulabilirlerdi ya da hiç değilse üzerlerinde daha fazla çalışmaya değerlerdi. Bu az sayıdaki malzemeyle, ki onlarla hiç de özdeşleşemiyordu, birçok akşam uğraşmak zorunda kaldı Kafka. 7 Ağustos günü hevesini kaybetti ve Brod'a -vicdan azabını dinleyerek zorlandığı itirafla- vazgeçtiğini yazdı:

> "Geriye kalan parçaları bitirecek durumda değilim, yakın bir zamanda da bitireceğimi sanmıyorum. Şimdi yapamadığıma göre, iyi bir vaktimde kuşkusuz yapabileceğimi bana önerir misin? Hangi nedenle, rica ediyorum senden. Aydınlık bir bilinçle kötü bir şey yayınlatmak sonradan midemi bulandıracaktır [...] Bana hak ver! Bu yapay çalışma ve düşünme zaten çoktandır beni tedirgin ediyor ve gereksiz acı veriyor. Kötü şeyleri sonsuza kadar kötü olarak bırakmaya insan ancak ölüm döşeğinde izin verebilir. Bana haklı olduğumu söyle ya da bana kızmadığını; o zaman ben de iyi bir vicdanla ve senin hakkında huzura kavuşmuş olarak başka bir şeye başlayabileceğim."[1]

Brod bu sözlerdeki zorunlu sese rağmen hâlâ bir arka kapının açık olduğunu anlamıştı. Eğer bu kez rahat bırakılırsa daha sonra 'başka bir şey' yazabilmeyi içeren söz vermesi, tıpkı bir öğrencinin ev ödevini yapmadığı zaman çaresiz bahanesi gibi geliyordu kulağa. Oysa Kafka bu konuda son derece ciddiydi. Jungborn sanatoryumunda çok daha iyi koşullar altında roman manüskrisini birkaç satır ilerlettiyse de, şimdi bunun GÖZLEM'in faydasız bir yamama işi olduğuna inanıyordu. Bunun ondan tatmin edici bir edebi üründen kıymetli saatleri çaldığını düşünüyordu. Evet, "yayınlama karşısında eski şeyleri okumanın gülünçlüğünü" günlüğüne yazmıştı.

Sadece birkaç gün sonra tamamen başka bir sahne yaratan olayların ışığında Kafka'nın burada kendine sitem ettiği şeyin ne olduğu

doğrusu kolay anlaşılır: zaman darlığı, hele kendini beğenmişlik değildi onun edebi çalışmaya yoğunlaşmasını engelleyen. İnsan için olanaklı olan mükemmelliğe karşı duyduğu kendi çekingen isteğine bile yeterli olacak benzersiz iyi metinlerin, karşı duyguların kendi gücünün uzanılabilir bir yerinde durduklarını anlamıştı ve bu duygularda yanılmıyordu. Eksik olan başlangıç sarsılmaydı, o sıralarda bunun doğasını anlaması olanaksızdı. Brod'sa Kafka'nın hâlâ ne beklediğini anlamıyordu. GÖZLEM ona 'tanrısal' görünmüştü, bunu manüskrinin verildiği sırada günlüğüne not etmişti, Brod için Kafka'nın önemli yaratıcılık kırılmasının henüz ortaya çıkmadığını anlamak olanaksızdı. Kuşkusuz istediği Kafka'nın daha kapsamlı bir biçime geçmesiydi, başarılı bir roman yazabilirdi ve başarının -dolayısıyla da gururun- bir ilk kitap yayınına ait olacağını ve gerekli itici gücü yaratacağına inanıyordu. Böyle bir durumun olduğunu Brod yalnız kendi durumunda değil, aynı zamanda saptadığı üzere, edebiyat alanının çeşitli dalında birçok defa gözlemlemişti. Onun acı duymasına neden olarak ortaya çıkan şey -ki bu konuda GÖZLEM yüzünden oluşan çekişme sadece soluk bir ön oyundu- Kafka'nın yaratıcı gelgitlerinin bambaşka etkilere itaat etmesiydi.

O sırada Kafka artık istemiyordu ve Brod'un buna nasıl bir tepki gösterdiğini tahmin etmek güç değil. Başına kaktıkları ağır olmalıydı; ne de olsa dostu tanıklar önünde söz vermişti, bu söz veriş herhangi bir genel 'hayıflanmaya' dayanarak geri alınamazdı. Kafka minyatürleri bir biçime sokabilecek durumdaydı, bunları sonradan da beğenebilirdi. Bu konuda Brod'un en ufak bir kuşkusu yoktu, her koşulsuz inandırıcılık gibi bu da hatırı sayılır telkin gücü geliştirmişe benziyordu. Çünkü bu mektuptan bir gün sonra Kafka'nın günlüğünde kısaca şu not vardı: "Hilebazlar" şimdilik memnuniyetle bitirildiler. Normal bir kafa durumunun son gücüyle. Bu son güç sonradan ancak birkaç gün daha dayandı, öyle ki 13 Ağustos akşamı Brod'un ailesinin evinde metinlerin sıraya dizilmesi ve yayıneviyle yapılacak başka hareket tarzlarını konuşmak için toplanıldı. Otuz bir manüskri sayfası hazırdı.

Reel tarih gibi düşünce ve edebiyat tarihi de, öne çıkan tarihlerin, sonradan doğanların bilgi temelinde, bazen de doğrudan ilişkisi olanların anımsamasında karar verişin 'kaderimsi' anına gömülür. Çoğun-

lukla, çoktan hazırlanmış, ama bilinçsizce birikmiş coşkular ve tasarımlar dışsal, rastlantısal olayların etkisiyle düşünceyi zorlar ve şok eder biçimde onu dolduran anlar olurlar: Evrensel amatör Jean-Jacques Rousseau'nun 1749 yılının bir Ekim öğleden sonrasında Paris'ten Vincennes'e giderken medeniyet eleştirmeni olması; Hölderlin'in 31 Aralık 1795'te, sonradan 'Diotima' olarak anılacak olan Susette Gontard'a Frankfurt a.Main'da rastlaması; 'aynı olanın ebedi dönüşü' fikrinin Nietzsche'nin beynine ağustos 1881'de Silvaplana gölü kıyısındaki bir gezinti sırasında dank etmesi, 4 Ekim 1892'de Cenova'daki fırtınalı bir gecede Valery'nin edebiyata veda etmesi gibi. Bu gibi olayların 'yıldız saatleri' diye anılması ender değildir. İlgili kişiler istekleri olmadan bir dalga ile yukarıya çekilmiş hissine sahip olurlar, o zamana kadar bilmedikleri bir algılama ve düşünme yoğunluğuna kapılırlar, karanlıklar ışığa kavuşur ve uzun zamandır aranan doğru yol birden tüm berraklığı ile önlerine serilir. Ömür boyu süren bu ürün verme dalgaları bu gibi anlardan doğar ve sonradan bunlar dünyevi durumları, ki bunları başlangıç, acı veren sarsıntılar izler, örterler.

Bu gibi anlardandır 13 Ağustos 1912 akşamı, Alınan dilinde yazılmış, belki de dünya edebiyatını dikkat çeker biçimde değiştiren akşam. Diğer ünlü örneklerden farklı olarak burada trajikomik bir an da vardır. Çünkü bu an *planlı olarak hazırlanmıştı* -Brod tarafından yani, Kafka'nın ilk kitabı için o gün edebiyatın kader günüydü, çünkü bilgili dünya bunu anlamak zorundaydı, sonuçları yazarın kendisi için henüz hâlâ bilinmiyordu. Bu beklenti yerine geldi, yerine gelmeden de öteye ulaştı, hem de her şeyi boyutların ötesine geçirerek; Brod'un düşünü bile göremeyeceği, hiçbir aşırı övgüyü yanlış yere koymadığı biçimde; ama aynı zamanda öyle bir biçimde ki, onun yayınlama stratejisi davranışını tuhaf biçimde boşa çıkarttı. O Kafka'yı edebi başarının demir yollarına ulaştırmak için makaslar açarken zorlu bir çaba harcadığı sırada, Kafka bambaşka biri olarak uyandığı bir transa girdi. Mutlu bir rastlantıyla biz an be an, aynı zamanda da tarihi bir film şeridi gibi bu durumun *nasıl* geliştiğini izleyebiliyoruz.

Kafka her zamanki gibi tam bir saat geç gelmişti. Brod'un sinirliliğini düşünebiliriz; o, Kafka'nın günü gününe uymazlığına soğukkanlılıkla dayanacağı bu günü uzun zamandır beklemişti. Neydi onu

engelleyen? Berbat hava mı? GÖZLEM'e bir kere daha el atmak mı istemişti? Hayır. Ortaya çıktığı üzere asıl önemli olanı düşünmemişti bile, yani bugün ele alınacak olan metinlerin etkili biçimde sıraya dizilmesini. Bu onun için mutlaka önemsiz değildi, ama Brod'un bu işlerde daha fazla deneyi vardı; Kafka ona güvenmeyi âdet edinmişti, sayısız birçok akşamda olduğu gibi rahat edilecek ve sakince bu konu ele alınacaktı.

Ama Kafka'yı bir sürpriz bekliyordu ("iyi sürprizler yoktur" diye yazacaktı ertesi ay Brod'un kız kardeşine): Brod'un ailesinin yemek masasında bir başka konuk daha oturmaktaydı; burada daha önce hiç görmediği genç bir kadındı bu. Hiç de hoş değildi bu durum. Kafka genel olarak kendini canlı hissediyor olsa da, bildik çevrede yabancı bir kişinin (ama *bir kişi* de olsa) konuşmaya yeni bir maya katması; yalnız Brod'un bildiği acıların söz konusu olduğu özellikle de bugün, onun için rahat bir ev ortamı daha iyi olurdu. Hafif şaşırmış biçimde büyük, yuvarlak masanın üzerinden ona elini uzattı -ufak bir *faux pas*, çünkü kendisi henüz takdim edilmemişti- ve onun karşısına oturdu.

Söz konusu olan şimdi öğrendiğine göre uzak bir hısımdı. Brod'un eniştesi Max Friedmann'ın bir yeğeniydi. Adı Felice Bauer'di ve Berlinli bir Yahudiydi. Bir Prag otelinde kalıyordu, ertesi gün Budapeşte'de evli olan kız kardeşine gidecekti. O sırada birlikte tatil fotoğraflarına bakılıyordu, Kafka'da buna katıldı, resimleri tek tek masanın üzerinden uzattı. Felice Bauer resimlere ciddi ve dikkatli baktı, başını bir tek resimlere ait açıklamalar yapılırken kaldırdı, hatta o arada gelen yemeği bile ihmal etti. Brod bu konuyla ilgili bir ihtarda bulunduğunda, onun için durmadan yemek yiyen insanlar dışında öğrendiği başka bir şey olmadığını söyledi. Kafka dikkat kesildi.

Her zamanki edebi özel konuşmalar bugün doğru değilse de Brod kendisinin planladığı operet hakkında kapsamlı konuştu.[2] Felice telefonun çalmasını bahane ederek, Berlin Residenz tiyatrosunda gördüğü abes bir telefon sahnesini anlattı. (Kafka sahneyi ezberledi.) Jargon tiyatrosundan da söz edildi. Kafka bunu gülerek anlatmış olmalı ki, daha sonraları ortaya çıktığı biçimde Felice bunun ironi oluşunu tamamen yanlış anlamıştı. Kibarlıkla Prag ve Berlin arasındaki uzak ailevi ilişkilerden konuşulmaya başlandığında, froylayn Bauer hiç de kibar olmayan bir biçimde çocukluğunda erkek kardeşi ve çe-

şitli yeğenlerinden dayak yediğini anlattı -yani Brod'un enistesinden de- kolu mor çürüklerle doluymuş. Mesleğinin de adı geçti: üç yıl önce stenografçı olarak Carl Lindström A.G'ye girmiş, bu firma diğerleri yanında gramofonlar ve dikte etme makineleri üretmekteymiş, kendisi orada kısa zamanda sorumlu bir pozisyona gelmiş. Buna rağmen daktilo ile yazmayı, ki artık başka kadınlar onun için bu işi yapıyorlarmış, asla değersiz bir iş olarak görmemekteymiş. Hatta manüskrileri daktiloya çekmenin ona 'zevk' bile verdiği ortaya çıkmış ve Brod'dan çalışmalarını Berlin'e yollamasını istemiş. Kafka şaşkınlık içinde elini masaya vurdu.

Daktilocu froylayna Siyonizm hakkında ne düşündüğünü sormak orada bulunanların hiçbirinin aklına gelmemişken o, öylesine, hiç değilse İbrani diliyle yoğun biçimde uğraştığını söyledi. Kulaklarına inanamayan Kafka hemen 'rastlantısal' olarak yanında bulunan aylık *Palaestina* dergisinin bir nüshasını çıkarttı. Prag'da toplanan bir yığın Filistin turistlerine uyup insan kendisi bu yolculuğa çıkmalı mıydı? Brod bile o güne kadar ciddi olarak Vaat Edilmiş Ülke'yi kendi gözleriyle görmeyi düşünmemişti. Neden olmasındı? Binlerce tasanın altında ezilen Kafka bile birden her şeye hazırdı, hatta gelecek yıl tüm iznini Filistin için feda etmeye bile. Ve mucize oldu: Froylayn Bauer henüz tanıştığı bu beylerle yolculuk yapmaya hazır olduğunu açıkladı. O zamanlar böylesi bir yolculuk keşif karakteri taşıyordu, her türlü rahatsızlığı içinde taşıyordu- hatta gemi yolculuğu bile iki kıymetli tatil haftasını kapsardı. Gerçekten ciddi miydi bunu söylerken? Asla kaypak olmadığını açıkladı ve elini uzattı. Kafka elini sıkarak kabul etti.

Sonra piyano odasına geçildi. Froylayn Felice'nin çizmeleri ıslandığı için kendisi Brod'un annesinin terliklerini giydi, buna biraz canı sıkılmıştı. Kafka ise orada nihayet manüskrilerini ortaya dökebilirdi. Brod az sayıdaki bu sayfalar yüzünden dehşete düşmüş olabilir. Bunlar nasıl olup da bir kitaba dönüşecekti? Burada bunları dizme işi kolay cevaplanırdı. Şimdiye kadar *Hyperion*'da yayınlanmış olan sekiz parça o zamana kadarki sıralamasında bırakıldı; yaz aydınlığının idili olan KINDER AUF DER LANDSTRASSE (KARA YOLUNDAKİ ÇOCUKLAR) cildin başına konacaktı. En ağır ve kelimenin tam anlamıyla hayaletimsi UNGLÜCKLICHSEIN (MUTSUZ OLMA) metni de cildin en sonuna. Başa Kafka eliyle "M.B. için" diye yazdı. Daha sonra adı neden

tam olarak yazmadığına kendi de şaşırdı, Max Brod'la olan dostluğu sır değildi ki. Böylece çalışma tamamlanmış oldu. Bütün bu çalışma orada bulunanların sürekli sohbet edişleri altında yapılmıştı. Onlar bu kısa metinleri okuyacak kadar 'saygın' bulunmamışlardı (Felice Bauer bunu daha sonraları sevimsiz bir anı olarak hatırında tutacaktı), ama en emin gönderme biçimi hakkında şaka yollu öneriler getirerek zararsız davrandılar. Bu gibi şeylerden korkan Kafka her yandan makaraya alındı. Brod için ise bu derece güçlükle elde ettiği metinleri asla vermeyeceği açıktı. O posta memuru olduğu için gönderme işini en iyi biçimde ele alacaktı. Kafka'nın ardından gelen günlerde yazdığı iç büken mutsuz notları okunduğunda kuşku duymak gerekir ki GÖZLEM Brod tarafından son dakikaya kadar onun elinde tutulmasaydı kitapevlerinin vitrinlerine belki de ulaşmayacaktı bile.

Topluluğun müzikle oyalanması işi bir kez daha Brod'un erkek kardeşi Otto'ya kalmıştı. Piyanoda ufak bir parça çalındı, sonra yorgunluk bastırdı; onunla birlikte de teklifsizlik, Brod'un annesi sofada uyukladı, Otto sobayla uğraştı, baba kütüphaneye yöneldi, diğerleri biraz daha edebiyat hakkında konuştular. Felice Bauer'in iyi bilgi sahibi olduğu ortaya çıktı (belki sırf iyi hazırlandığı için), Brod'un ARNOLD BEER'ini okumuştu, hatta SCHLOSS NORNNEPYGGE'sine başlamış, ama bitirememişti -burada Kafka'nın bir kez daha nefesi tutuldu, bu ev sahibine karşı saygısızlık değil miydi?-, ama kendisinin buna şaşırması gerekirdi, kitabı yeniden ele alacağını söylüyordu. (Bu bir nezaketsizlik değildi, nitekim birkaç hafta sonra gerçekten de Brod'a başvurmuştu, ama onun kitaplarının bu en siyonizmsiz olanı hakkında yorum yapma isteği kalmamıştı.) Akşam müdür beyin aptal bir şakasıyla son buldu; o raftan Froylayn Bauer'e göstermek üzere "Goethe donuyla" adlı resimli bir kitabı indirmişti. "Donu içinde de kral olarak kaldı" diye yorum yaptı bu ilişkiden yola çıkarak; bu da Kafka'nın 'boğazının düğümlenmesine' neden oldu. Kadın, çizmelerine kavuşmakta acele etti, o sırada Kafka masaya dayanarak, orada bulunanlara sessizce Berlinlinin 'pek' hoşuna gittiğini söyledi. Daha sonra kabul ettiği üzere doğrusu bu "budalaca bir düşünceydi".

Şimdi de hanımefendiye 'Mavi Yıldız' oteline kadar eşlik edilmesi gerekiyordu, Brod'un babası ve Kafka kendilerini önerdiler bu iş için; Kafka eve gidiş yolunu severek uzatırdı. Bu geç saatlerde Kafka daha

canlı ve uyanık oluyordu; Prag gecelerinde uzun yürüyüşler yapmak zaten alışkanlığıydı (zamanımız kentlerinden çok daha karanlık oluşu göz önüne alınmalı). Bugünse onda dikkate değer bir değişim olmuştu; konuşacak bir söz bulamadan ikisinin yanında yürüyüp duruyordu. Gene de Felice Bauer'in varlığından içine bir yığın hayret verici ayrıntı almıştı -Felice bir gece önce saat sabah dörde kadar okumuştu yatakta, yolculuğun devamı için gerekli bavul toplama işini de henüz yapmamıştı-, Kafka sanki orada değildi, birkaç kez yaya kaldırımından araba yoluna doğru ayağı takıldı ve otele geldiklerinde Froylayn Bauer ile döner kapının aynı bölümüne girdi. Kadın ona nerede oturduğunu sorduğunda -ki bu nazik bir bilgilenmeden başka bir şey değildi, uzun bir yolu mu göze alıyordu gibi bir anlamı vardı bu sorunun. Kafka onun posta adresini istediğine hükmetti; evine döner dönmez planlanan Filistin yolculuğu için mektuplaşacaklarını sandı. Bu yolculuğa Kafka akşam boyunca tekrar tekrar değinmişti, çünkü kimsenin onu ciddiye almadığını sanıyordu; şimdi veda etme sırası geldiğinden en son olarak kafasını toparlayarak, el çarpışıyla mühürlenmiş olan sözü anımsattı. Sonra otel asansörünün kapısı kapandı ve canlı, gerçek Felice Bauer tam olarak yedi aylığına ortadan kayboldu.

Bu düşündürücü akşamın dışarıdan görünüşünü bu kadar iyi bilmemizin nedeni Kafka'nın Felice Bauer'e yazdığı bir mektupta kesin biçimde anlatmasındandır.[3] Gururlu ve biraz da hafızasını överek o saatleri bir kamera hassaslığıyla kafasında tutmuştu. (Tam olarak değil: onun büyük şapkasının rengini yanlış anımsıyordu, bu konuda zorla rahatladı.) Ya içsel bakış neydi? Brod, ne yazık ki akşamı nasıl yaşadığı konusunda bir şey bırakmadı geriye, onun için GÖZLEM mutlaka ön plandaydı; metni konuklar gider gitmez bir kez daha zevkle okudu. Felice Bauer daha sonra açıkladığı üzere, kendini tamamen 'huzursuz' hissetmişti, çünkü kendisinin ciddiye alınmadığı düşüncesindeydi. Brod'un opereti ve Kafka'nın GÖZLEM'i hakkında konuşma sürdürmek, bu konularda fikrini söylemek zordu. Kafka'ya özel bir ilgi göstermemişti; tanınması gereken bir kimse değildi o - yazar olarak Kafka Prag'daki bir söylentiden başkası değildi- açıkçası onun dış görünüşü de kendisinin çok az ilgisini çekmişti. Bunun güçlü bir emaresini dört yıl sonra Kafka elinde tuttu: Felice ona ilk

karşılaşmanın yıldönümünü hep hatırlatıyordu (*o* kaç yıl geçtiğini güya hiç bilmiyorken) kendisi onun otele kadar o zamanlar geldiğini, tökezlediğini çoktan unutmuştu.[4]

Kafka'nın yaşadıkları bambaşkaydı: ilk andan itibaren canlı ayrıntıların hırsla özümsenmesi, ipnotize edilmiş, kendinden geçmiş bir biçimde yabancı bir kadının yaşamına sızış, özenin gerçek cehennemi:

> "Frl. Felice Bauer. Ben 13 Eylül'de Brod'a geldiğimde o masada oturuyordu, bana bir hizmetçi kız gibi göründü. Zaten ben de onun kim olduğunu merak etmiyordum, onunla hemen anlaştım. Boşluğunu açıkça sergileyen kemikli ve bombş ifadeli bir yüz. Açık boyun. Sırtına geçirdiği bluz. Son derece ev kılığında gibi görünüyor, daha sonra ortaya çıktığı üzere hiç de öyle değilmiş. (Onun bedenine iyice yaklaşarak onu yabancılaştırıyorum. Buna rağmen ben şimdi nasıl bir durumdayım, bütünüyle tüm iyi olanlara karşı yabancılaşmış ve gene de buna inanmıyorum.[...] Nerdeyse kırık bir burun. Sarışın, sert, çekici olmayan saç, güçlü çene. Otururken ona ilk kez daha dikkatli baktım, oturduğumda artık sarsılmaz bir hükmüm vardı."[5]

Bir hafta sonra günlüğe bunlar yazılmıştı. Yumruk gibi bir anlatım (Felice Bauer, sonradan dul Marasse olan, onlarca yıl gecikmeyle günlüklerin basılı halini gördüğünde bu yumruk mutlaka ona da inmiştir). Nerdeyse öyle görünüyor ki, Kafka süregelen zihin karışıklığına, klasik erkek silahı olan soğuk gözlemleme ile karşı koymaktan başka çare göremiyordu. Söze karışamıyordu ve burada karşısına çıkan 'yabancılaşmadan' yakınıyordu. Şimdi ise zihin karışıklığı sırası okuyucudaydı. İnsan tamamen yabancı bir insana karşı nasıl 'yabancılaşır'? Kafka ciddi olarak, her şeyi bir yana iten bir kadın çehresini, bu çehredeki *ifadeyi* anlatmayı umut edebilir mi, bu başka hiç kimsede olmayan ifade onu aynı kadına yaklaştırabilir mi?

Erken yıllarda da Kafka bir dizi kadın portresi çizmişti; bunlar aynı hiperrealist titizliği taşıyorlardı. Burada onun bakışı emici, bağımlıydı. Sanki bu bakış ona yetmiyordu, olan biteni kendi gücüyle yeniden modelleştiriyordu. Bu saptanamayanın saptanmasının yarattığı yabancılık böyle bir deney sayesinde aklına yatmıştı:

> "Doktorda beklerken bir daktilocu genç kız gördüm ve ona bakarken bile yüzünü algılayabilmenin ne kadar zor olduğunu düşündüm. Özellikle kafa karıştıran nokta neredeyse çepeçevre sardığı başı aynı genişlikte aşan saç modeliyle gözü çoğunlukla aşırı fazla gözüken düz burnu arasındaki oran-

tıydı. O sırada, bir belge okumakta olan kızın daha göze çarpıcı biçimde dönmesiyle birlikte, yapmış olduğum gözlemden ötürü neredeyse sarsıldığını düşünmek kızın gözünde beni, sarçe parmağımla eteğime dokunmamın yol açabileceğinden daha yabancı kılmıştı."[6]

Etekteki küçük parmak yaşantı olurdu, oysa buna karşılık ona bir tek görüntü kalıyor. Kafka'nın yadırgatan, erotik olmayan saptamasının savunma tavrı dışında her şey olduğu ortaya çıkıyor. Bakışı kesin olarak duygusuz değil, kesin olarak *umutsuz*: görmeyi (ve ardından olayın yansımasını) böylesi bir yoğunluğa yükselterek *yaşantıya* dönüşmesini sağlamak. Buna rağmen düşüncenin yarattığı ilişki hiçbir zaman hayal edilmiş bir ilişkiden fazlası olamaz. Kafka'nın özlemini duyduğu kadın yakınlığı, fiziksel biçimde olmadan zorlanamaz; uzanan el hiçbir aracın yerine geçemez. Beş yıllık olan ve o sırada iki kez yayınlanan, Kafka'nın GÖZLEM'in cildine dahil ettiği düz yazı metni DER FAHRGAST (YOLCU) aynı zamanda sonuncu çarpıtmayı getiren ayarlama deneyidir.

"Tramvayın sahanlığında dikiliyorum ve bu dünyadaki yerim hakkında bütünüyle kararsızım; bu kentte, ailemdeki yerim hakkında. Herhangi bir yönde hangi istemlerim olduğunu da öylesine açıklayamam. Bu sahanlıkta durduğumu savunamam hiç, bu ipe tutunduğumu, bu vagonun beni taşıdığını, insanların vagondan kaçışını ya da sessizce yürüdüklerini ya da vitrinlerin önünde dinlendiklerini. Zaten kimse de istemiyor bunu benden, ama hiç önemi yok.

Tramvay bir durağa yaklaşıyor. Bir kız basamakların yanına geliyor, inmeye hazır. Bana o derece belli gözüküyor ki, sanki ona dokunmuşum gibi. Siyah giymiş, etek uçları nerdeyse hiç hareket etmiyor; bluzu dar ve beyaz küçük örgülü bir dantelden, sol elini düz olarak duvara yaslamış, sağ elindeki şemsiye üstten ikinci basamakta duruyor. Yüzü kahverengi, yanlarda hafifçe basık olan burnu yuvarlak ve geniş. Küçük kulağı yanaşık, yakınında durduğum için sağ kulak memesinin tüm arkasını ve kulak dibindeki gölgeyi görebiliyorum.

O zamanlar kendi kendime, onun kendisine neden şaşırmadığını, ağzını kapalı tuttuğunu ve benzer hiçbir şey söylemediğini sormuştum."

Gözbebekleri büyüteç gibi açılan bu 'yolcu' canlı olarak içine aldığını sandığı şeyleri öldürdüğünü henüz anlamamıştı. Bakışı 'eşyayı' dondurmakla kalmıyor onu parçalıyordu. Kıza gerçekten 'dokunsaydı' o zaman kız onun için sadece 'belli' olmayacak, fazla ve başka

bir şey olacaktı. Buna karşılık elinde kalan gerçek değil; tersine bir çeşit kuru tozdu ve gerçekle, gerçek yaşantıyla salt düşünce açısından birlikteliği olandı. Bu kabahatin gülünçlüğü (YOLCU)'nun birinci ve ikinci paragrafı arasındaki düşüş yüksekliğinde ortaya çıkıyor: Bu gövdesiz 'Ben' ayağının altında toprağa sahip değilse, neden ve ne için yaşadığını bilmiyorsa, yani bir sanrı olarak dünyayı dolaşmaktaysa o zaman yabancı bir kızın saçının tellerini saymak onun gerçek (doğru) bir yaşama ulaşmasını engelleyecek demektir.

Kafka'nın Felice Bauer'i betimlemesinde bir şey daha yadırgatıcı: 'sarsılmaz hüküm' kavramı. Bazı yorumcular bunu şöyle anladılar, sanki Kafka daha ilk anda bu kadın hakkında kendi görüşünü saptamaya kararlıymış gibi; onu kendi sahnesinin yalnız yansıması olarak kötüye kullanacağı gibi. Doğru olan bunun tersiydi. Kafka bu bilinç edimini -'hizmetçi kız', 'boş' vs.- o akşam nerdeyse altüst olduğu ve yalnız bu hüküm değil, kendisini büyük ölçüde 'acınası' biri gibi ortaya koyması yüzünden anımsıyordu. Nihayet günlerden beri ona karşı aceleci 'karar' vererek nerdeyse kendini rezil ettiği yabancı kadını düşünmekteydi.

Kafka âşık mıydı? İlk bakışın izlenimiyle değildi, ilk akşamın izlenimiyle kuşkusuz. Bu iki izlenimi de içinde uzun süre sakladı. Kafka âşık bir okul genci gibi davrandı, kendini tanıyamaz hale gelmişti. Daha otele gidişte kendi "ender olamayan dalgınlık durumlarına" düşmüştü, "bu durumlarda kendi faydasızlığım dışında hiçbir şeyi açık olarak görmem",[7] bir ilişki kurma olanaklarını aramıştı: mektuplaşmayı düşünüyordu -bu yüzden adres konusundaki yanlış anlamaöte yandan ertesi gün istasyona çiçekle gitmek gibi "işkilli kararlar" geçiyordu aklından; ama atacağı bu ilk adımda yarında Prag Lindström acentesinin yöneticisinin belirmesiyle yerine getirilemedi.[8] Froylayn Bauer onunla bir gün önce Hradschin'e gitmişti, belki de istasyona da gidecekti. Ayrıca bu kadar erken bir saatte çiçek nerede bulunurdu ki? Bütün bunlar doğrusu bir öğrenci aşkı gibi görülüyor.

Ertesi gün Kafka önemli bir rica ile Brod'a bir ulak yolladı: Düz yazı metinlerinin sıralanmasını *bir kez daha* gözden geçirmeliydi, çünkü kendisi "parçalar sıraya konulurken froylaynın etkisi" altındaymış. (Aslında hiç dinlememişti: manüskri henüz basılmamış, kendisi ise sıralamayı unutmuştu bile.[9]) Gene değişime uğramış bir yazar

olarak aynı gün Rowohlt'a yazdığı ek mektupla çıkıyordu karşımıza. Kafka'nın burada ortaya çıkan esprili özgüveni geçmiş haftaların kendi kendine azap çektirmesinin ardından anlaşılır gibi değildi:

"Size, burada görmek isteğinde bulunduğunuz küçük düz yazıları sunuyorum; mutlaka küçük bir kitap oluşturacaklardır. Bunları bu amaçla bir araya getirirken, bazen kendi sorumluluğumun huzurunu ve sizin güzel yayınlarınız arasında bir kitabımın olması hırsı arasında seçim yapmak zorundaydım. Mutlaka her zaman çok temiz karar vermedim. Ama şimdi siz bunları basacak kadar beğenirseniz doğal olarak mutlu olurum. Nihayet en büyük deneyle ve en büyük anlayışla bile bunların kötü oldukları ilk bakışta anlaşılmaz. Yazarın en geniş bireyliği kötü yanlarını özel biçimde örtmesinde yatar."[10]

Birkaç gün sonra ise psikolojik ters tepme gelir.

"Rowohlt(!) geri yollarsa, ben her şeyi gene kilitler ve olmamış gibi yapabilirsem eskisi gibi mutsuz olabilirim."[11]

Kafka dengesini tamamen kaybetmişti. Gene yatakta uzun zaman geçiriyor, apselerle uğraşıyor, günlüklerini karıştırıyor; bunlar ona iyi gelmiyor ve Berlinli froylayını düşünmeyi sürdürüyordu. Çünkü Felice Bauer dönüş yolunda Breslau'da mola verecekti. Kafka aşağı yukarı bunun tarihini biliyordu. 'Jungborn'daki tanışı Breslau'da yaşayan Dr. Schiller'den Felice'ye çiçek sunması istenemez miydi? Kafka'nın bu sefer ve belki de yaşamında ilk defa alışılagelmiş ölçülerin dışına çıkma cesareti göstermesi, hatta tüm kartları açık oynamaya hazır oluşu bir süre sonra kesinleşecekti.

Henüz huy edindiği 'dikkatli olma' öne çıkıyordu. Yanlış atılan bir adım her şeyi berbat edebilirdi. Ama sanki şimdi -hem de o hiç uğraşmadan- dar alandaki ayrışmış varoluşunu gün be gün savunuyordu. Çünkü zamansal uzantıları sıklığında dışsal olaylar, onun Felice Bauer'in ortaya çıkışından sonra yeniden evlilik, aile ve baba sorunlarının vahşice dönüp duran düşüncelerini daha önemli duruma getirdiler.

Bunlar 'Madridli dayı' Alfred Löwy'nin ağustos sonunda ziyarete gelmesiyle başladı. O Kafka için her zaman olduğundan daha örnek bir figürdü. Çünkü Löwy kariyer yapmıştı yapmasına; dünyayı tanı-

yordu, hatta Amerikan başkanı Theodore Roosevelt'le tokalaşmıştı bile, bu da Praglı Kafka'larda, Franz'da da ona karşı hiç de yabana atılmayacak bir saygı uyandırmıştı; öte yandan Alfred Löwy bekâr kalmıştı; bu yüzden bir aile sıcaklığından ve anlam verici fonksiyonundan vazgeçmişti. Kafka için bu yaşam öyküsü şu asıl soruyu oluşturuyordu: Herhangi bir başarı ya da kendi kendini kanıksamış olma biçimi -burada mesleki olan kastediliyordu- yaşam boyu bekâr kalmanın korkulan mutsuzluğunun yerine geçebilir miydi? Başka türlü *soracak* olursak: *Memnun* bir bekâr düşünülebilir miydi? Birkaç gün tereddüt ettikten sonra dayısına doğrudan doğruya bu soruyu yöneltmiş olmalı, cevap onun en kötü korkularını evetleyince, bunları ayrıntılı biçimde günlüğüne geçirdi. Dayısı konuyu gösterişli kılmak için, sıkça kibar konuklarla yemek yediği pahalı bir pansiyondan söz etti.

"Hepsini çok iyi tanıyorum artık, yerime oturuyorum, her yöne selam vererek, keyfim istediği için konuşuyorum, yoksa bir kelime bile etmiyorum selam dışında, sonra gene selam vererek veda ediyorum. Sonra sokakta tek başınayım ve bu akşamın neye yaramış olduğunu doğrusu anlamıyorum. Eve gidiyor ve evlenmediğime pişman olmuyorum. Tabii bu sonra gene siliniyor, sonu düşünürsem, düşünceler yolunu şaşırırsa şayet. Ama bir fırsatta gene geliyorlar."[12]

İki hafta sonra 14 Eylül günü Hermann Kafka altmışıncı yaşını kutluyordu. O gün ailenin onun hızla kendi merkezinin egemenliğini nasıl kabul ettiği ve oğulun hangi duygularla kutlayanlar korosuna katıldığı tasavvur edilebilir. Kafka'nın henüz filizlenmekte olan ve onu karanlığa sürükleyen evlilik düşünceleri, ona geçersiz görünmüş olmalı. Babasının gümbürdeyen sesi, ataerkil bir biçimde orada oluşu yüzünden ne yazık ki o gün onun yanında olmak zorundaydı. Bu mutsuzluğu daha da arttıran, hemen ertesi gün bir aile şenliğinin daha olmasıydı: kız kardeşi Valli'nin nişanlanması, bu da aylardan beri uzayan evlilik akdinin sağlam örneğinin doruk noktasıydı. Bu trafik içinde Kafka'nın kafasında aile varoluşu sorunu nerdeyse düşmanca bir yığına dönüşmüş olmalı. Ensest düşünceleri not ediyor - çok ender olarak- bir de başlığı olmayan bir şiir yazıyor, ki bu HÜKÜM adlı öykünün başlangıcını ateşliyor; bir hafta sonra öykü ortaya çıkıyor, gizli ve çoktan ortaya çıkmış olarak:

Usanmışlık
dibinden
yeni güçlerle
çıkıyoruz
Karanlık beyler
beklemekteler
çocuklar
güçsüz kalana dek[13]

Ertesi akşam Kafka, Brod ailesinin evine kaçıyor, oysa Max, Felix Weltsch'le yolculukta. Herhalde müdür beyi göremediğine de hayıflanmakta, ama severek Brod'un annesiyle canının sıkılması, evde kendi ailesinin törensel havasına dayanmaktan daha iyi. Artık huzuru yok, sanki içinden durmadan büyüyen bir gürültü yükselmekte. Günlerden beri içinde yatağa girer girmez hayali bir mektubun, bu berbat yaşamı nihayet temelinden değiştirecek olan bir mektubun durmadan ilk satırları oluşuyor. Nihayet 20 Eylül 1912'de Yahudi barışma bayramı Yom Kipur'un başlangıç gününde gerilim artık dayanılmaz olur, hayali olan yoğunlaşarak sanki uykuda gezer gibi bir gerçeğe, kesin karara dönüşür. Olağan altı saatlik büro çalışmasından sonra Kafka eve gitmez, tersine bir daktilonun başına oturur, İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu antetli bir kâğıt koyar (bu özel durum için bir de kopya kâğıdı koyar) -daktilo alışık olamadığı bir makinedir- yavaşça yazmaya başlar: "Çok sayın Froylayn! Kolayca anlaşır bir nedenle beni hiç anımsamayacak olsanız da kendimi bir kez daha takdim edeyim: Adım Franz Kafka..."

Başlangıç Heyecanı: HÜKÜM ve ATEŞÇİ

I go through all this
before you wake up
Björk Guomundsdottir, HYPER-BALLAD

Neden Felice Bauer? Kafka literatüründe çeşitli ve ünlü çabalar vardır Kafka'nın bu anlaşılmaz kararını hayret içinde kavramak için ve onun aynı akıl almaz inatla bu kadınla beş yıl boyunca ilişkisini sürdürmesi hakkında. Canetti, Deleuze ve Guattari, Theweleit, Baumgart denediler bunu. Kafka'nın bu kadını 'kullandığında' hemfikirdiler. Onun asıl gereksinimlerini ve isteklerini görmezlikten gelip, onu, yalnızca kendinden vazgeçerek yerine getirebileceği fonksiyonlara zorladığını yazdılar. Kafka'nın rafine oluşundan, taktik kullandığından, hatta 'vampirizminden' söz edildi. Bu yazarların bazılarında aynı zamanda, özellikle bu yalın, entelektüel açıdan hiç de onunla boy ölçüşemeyecek bir kadına acıma vardı; onunla daha olgun, daha tatmin edici ve ilelebet sürecek bir ilişkiyi kurmaya çalıştığını söylediler. Yani: Kafka doğrusu asosyal davrandı, ama buna değmedi, kaybetmek ve kazanmak doğru orantıda değildi birbiriyle. Böylesine açık bir düşünce sahibinin bunu önceden görmesi zorunluydu. Neden peki buna rağmen Felice Bauer?

İnsan 13 Ağustos 1912 akşamını ve ardından gelenleri 'açıklayamaz'. Çünkü bu açıklamayı hak etmek için bizim hiç değilse durumun asıl faktörleri hakkında bilgi sahibi olmamız gerekir. Ama erotik nesne seçimi -ki kuşkusuz böyle bir durum söz konusuydu, Kafka bununla 'neyi kastederse etsin'- çoğunlukla bilinçaltı motiflerle yönlendirilir; eylemde bulunan kişinin açık söylemleri, hele de tanıkların anılarında yer değiştirmiş olarak ortaya çıkar. Bu psikanalitik doktrin genel anlamıyla tartışılır olsa da gene de *bu* nesne seçimi tüm tedirgin edici birdenbireliğiyle, şiddetiyle ve tazyikiyle bilinçli bir karardı. Ve bunu 'seçim' olarak gündelik dildeki anlamıyla inanılabilir kılmak çok zordur.

Yıllardan beri şahsen 'tanıdığımız' insanların bilinçaltını Kafka'nın bilinçaltından belki de daha çok bildiğimizi söyleyebiliriz. Doğru bu, ama bu argüman salt gözlemcinin fiziksel varoluşunun önemli olmasıyla bireyleri ve onların sosyal ilişkilerini anlamamızı ortaya koymaz (bu da iyidir, yoksa her türlü anlayış, dar ve tesadüfi bir ufka sahip olurdu). Bizim o bilinçaltı hakkında bildiklerimiz, nerdeyse sırf kendimizi araştırmadan, her ne kadar doğru olursa olsun, eğer kendi kendini çözümlemeyle son bulmayacaksa, acı veren yaralardan kaçınmak zorunda kalır. Freud'un kendini analizi Kafka'nınkinin yanında tuhaf biçimde zararsızdır, yeterince resim çizer. Oysa Freud'dur sonradan cinsel eşin seçiminin o acı veren ve bu yüzden varoluşumuzun en saklı noktalarıyla *her zaman* ilişkisi olduğunu keşfeden. Bu yüzdendir tüm dünyanın, çok gülünç görünmese de hayrete düştüğü çiftlerin çokluğu, bir tek o çiftler gülünç bulmaz bunu. Kafka'nın sadece yüzünün bir yanıyla gülümseyerek nişanlısının arkasında durduğu ünlü nişanlılık fotoğrafı işte böyle bir çifti gösterir. İkisi birbirine 'uygun' değildir, etki nerdeyse zorakidir. Gene de bu 'uygun olmama', önce sadece bu çiftin temel attığı ortak tabanda saklıdır. Belki onlar için de, ama bizim için kesinlikle.

Kötü psikoloji yerine hiç psikoloji yapmamak gerekir. Doğrudan doğruya Felice'nin 'boşluğunun' son derece önemli olan yansıma -ya da yazma alanı olarak Kafka'ya uygun göründüğünü öne sürenler, sadece bir fantezide gerçekleşen ilişkinin oyun alanı olduğu kuşkulu bir Kafka araştırması klişesidir; ikinci olarak da, Kafka'nın Felice Bauer için başlangıçta daha az 'boş' olduğunu unutturur. Felice'nin elinde garip biçimde hırçın, mesafesiz mektuplar dışında bir şey yoktu, anımsamayı fotoğraflarla kapatmaya çalışıyordu. Kafka ise durmadan "malzemeyle" -ki böyle adlandırıyordu- tüm akşam uğraşıyordu, taslaklarını durmadan daha doğru kenarlarla çizmeye çalışıyordu. Bu görüş malzemesi mutlaka gizli ve en gizli arzuların ağını kelimenin tam anlamıyla dakikalar içinde yankılara sokmuş olmalıydı.

Kafka içtenlik özlemi, sürekli güven özlemi duyuyordu, ama bu güven ona sadece bir kadınla mümkün olabilir görünüyordu. Bu kadın kadınsı olanın iki en eski nevrotik algısından -anne ve orospu- aynı mesafede uzaktı. 'Analık edilmek' hoştu, ama insani bir ilişkinin temeli olarak kabul edilemezdi; çünkü annenin korumasının kendili-

ğinden çocuğunun varlığının anlaşır oluşuyla ilişkisi yoktu, hatta bunun bütünüyle yanlış anlaşılmasıyla bozulabilirdi. Kusursuz bir ailenin ortasında bile nasıl dehşet verici yabancılaşmanın olabileceğini Kafka biliyordu. Birkaç hafta sonra bunu yeniden ve o güne kadar görülmemiş bir şiddetle yaşayacaktı. Öte yandan özlemi duyulan güven annenin verdiği esenlikle yeni bir düzeye çıkacaktı; Kafka bir 'eş' arzusunda değildi, tersine onu 'kabul edecek' bir kadını arıyordu. Bunu daha sonraları Milena Jesenska'ya çok daha açık olarak söylemeye cesaret etti. Bir anne yani gene de, ama içgüdüsel bir anne değil, kurumlaşmış bir anne değil, anne -ve aile- hayvanı değil.

Cinsel dürtülerini yuva kurmanın hizmetine sunan bir kadın da söz konusu değildi. Aşüfteliğin her çeşidinden Kafka nefret ediyordu; sırf kendi belli cinsellik korkusu yüzünden değil, tersine Freud'un 'yumuşak' ve 'cinsel çabalar' diye adlandırdıklarını devamlı olarak birbirinden ayrıştırmaya yeteneğinin olmamasındandı. Onun cinselliğine bir saldırı, kişiliğine bir saldırıydı; tersine ise, gittiği fahişe kadınlar söz konusu olduğunda, bu kadınların bireysel özelliklerinin söz konusu olduğunu, onların sırf anlaşmayla elde edilenler olmadıklarını kabul ediyordu. Cinselliği, Brod'un evlilik içinde bile büyük doğallıkla ayrıştırması Kafka için düşünülemezdi, *evlilik* içindeki bir ayrışma da düşünülemezdi.

Her iki kenar koşul, annelik ve cinselliğin kurumsallaşmış dürtüler olarak reddedilişi, Kafka'nın birlikte yaşayabileceğini düşündüğü kadınların sayısını iyice azaltıyordu. Kendi içinde sakin olan kadın 'varlığı' ailenin olmayacak taleplerine ve cinsel özgüllüğün terbiye edilişine rahatça karşı koyarsa ve bunun ötesinde de kendi egemenliğine sevgilisinin de katılmasına izin verirse bu 'düş kadının' yüzyılın başında tanınmaz ütopik eğilimler taşıması Kafka'nın umutsuzluğuna onun durmadan şikayet ettiği, ekseriyetle karanlıkta kalan 'evlilik için yeteneksiz' oluşundan çok daha fazla katkıda bulunmuştur. Son derece özgürleşmiş ve hayattaki yollarını bağımsız olarak yönlendirmiş kadınlar bile, -örneğin Kafka'nın hayranlık duyduğu solcu kadın hakları savunucusu Lily Braun- bu durum için duygusal zırhlar geçirmek zorunda kalmış -bununla ilişkili olarak- duygusal eğilimlerine set çekmişlerdir, ki ortak yaşam her iki tarafın iyi niyetine rağmen daha da güçleşmiştir.

İşte şimdi onun görüş alanında, asla tehdit etmeyen ve tehdit edilmeyen bir durumda, Felice Bauer ortaya çıkmıştı. Doğal olarak bu 24 yaşındaki kadın ailesinden asla kopmamıştı, tersine; annesi Anna'ya olan bağlılığı onun en kişisel karakteristik özelliğine benziyordu, Kafka'ya bunun haberini vermeye değer gördü. Stenocu olarak almış olduğu eğitim doğrudan doğruya ailesine karşı duyduğu endişeden kaynaklanıyordu. Öyle bir meslek seçmişti ki bu meslek ona kısa sürede dört kardeşini destekleme olanağı vermişti. Kafka'nın mektuplarında da Felice'nin aile ortamıyla kendisini özdeşleştiren ve yüreklilikle onları koruduğuna dair sayısız emarelere rastlanır. Örneğin tek erkek kardeşi Ferdinand'ın ('Ferri') 1913 pantkot yortusunda nişanlanması bir aile olayı olarak görülmüş, o sırada Berlin'de olan Kafka bile bu konudan mahrum edilmemişti. Hatta Felice erkek kardeşinin gelecekteki kayınpeder ve kayınvalidesi hakkında ayrıntılar anlatmıştı Kafka'ya ama bu öykünün kısa süre sonra felakete dönüştüğünü ondan saklamıştı.

Felice Bauer yeni bir sosyal tip oluşturuyordu: kadın memur tipini. Temkinli, düzgün, gerçeklik prensibine bağlı olarak her gün ailenin kaynayan kutbundan büronun soğuk kutbuna gidip geliyordu. Bu ikili fonksiyon onun ruhsal yoğunluğunu görünüşe göre tehdit etmiyordu. Herhalde hiçbir anlaşmazlık olmadan meslek yaşamına rıza göstermişti. Orada annesel aşırı özen, tıpkı kadınsallığın ortaya çıkışı gibi ayıplanıyordu, çünkü bunlar arzu edilen şeyler değildi. Becerikli organizasyondu istenen; kadınsı çekicilik hoş bir yardımcıydı buna, çalışma ilişkilerini cinselleştirmediği sürece. Her iki cinsin de haftada elli ve daha fazla saati birlikte geçirmeleri ve bunu başarmalarında kadın tarzının, hele aşırı duygusallığın pek yeri yoktu. Kadın memurlardan 'doğal', zor olmayan tarz isteniyordu, yani bu tarz erotizmin hizmetinde değil, çalışma sürecinin hizmetinde olmalıydı. Bu son derece doğal olabilecek istem hiç doğal olmayana dönüştürülmeliydi. Felice Bauer'in hızlı kariyeri, sahip olduğumuz doğrudan doğruya ve dolaylı sertifikaları, onun bu sosyal karakteri iyice içselleştirdiğini gösterir. Şimdi şunu düşünebiliriz; onun aile içindeki güçlü köklerinin olması psiko-sosyal yükselişini erkek egemen bir meslek yaşamında olanaklı kılmış ve bununla ilgili olarak da iki misli aşınmasını dayanılır sınırlar içinde tutmuştur. Kafka bunu bir süre sonra anlayacaktı.

Bu 'frenlenmiş' kadınsılığın, şeklen kendi içinde durgun, yapaylaşmayan ciddiyetle çiftleşmesi Kafka'nın saklı arzusuna bir amaç oluşturdu. Sadece Felice'nin 'becerikliliği' bu arada onun için meydan okumaya yetmezdi -becerikli, hem de can sıkıcı biçimde becerikliydi nihayet kendi annesi de- eğer bu nitelik soğukkanlı bir giysi içinde, her türlü küçük burjuva kuşkuluculuğuna Kafka'yı son derece şaşırtan egemenlikle kendini takdim etmemiş olsaydı.

Bunun için önemli bir rol oynayan şey Felice Bauer'in yolculuk yapan bir konuk olarak ortaya çıktığı durumdu kuşkusuz: bu durum doğal olarak memurluk varoluşunun kendine güvenini ve özgürlüğünü gösteren özgürleşmiş bir kazanımdı, bunları özellikle ortaya koyuyordu. Bu arada uyum anı, sosyal roller yükümlülüğü arka planda kalmıştı. Bu yüzdendi Kafka'nın onun saatle ilgili rahatlığına duyduğu hayranlık (gece bavul toplama, sabah saat dörde kadar okuma), onun anlaşılır hizmet beklentisi (vagon restoranda kahvaltı), rahatça yoğunlaştığı bilgi edinişi, yemek yemek yerine (yemek sırasında resimlere bakış), nezaket ve düz hüküm verme arasındaki denge (Brod'un romanı hakkındaki yorum). Felice'nin temel bir edebiyat bilgisine sahip olduğunu Kafka iyi niyetle kabullenmişti ama ağır basan bir faktör değildi mutlaka, daha çok Siyonizme olan ilgisiydi. Ama 'Zihniyet' birlikteliği yüzünden değil, ki bunlar Kafka'nın sosyal ilişkileri için hiçbir zaman karar verici olmamıştır, daha çok bu ilgi asimile olmuş Berlinli Yahudiler arasında düşünsel bağımsızlığın işareti olduğu içindir. Kafka'nın bilincinde froylayn Bauer'le Filistin'e yolculuk yapma umudu çoktan özlenen pencerenin açılması etkisi yapmış olmalı; etkili ve aynı zamanda derin bir katmanda etki yapmıştı bu kararın *nasıl* ortaya atıldığı, kendi kişiliği hakkındaki hangi heyecansız, rahat ve gene de güvenli tasarrufla.

Kafka daha birkaç hafta geride kalan Weimar'daki erotik karmaşayı düşündüğünde, kendini iyi hissetmemiş olması gerekir. Orada ne istediğini ve ne aradığını, şimdi Brod'daki akşamdan sonra bilemiyordu. Sanki uzakta kalmış bir çocuk oyunu, bir zamanlar dünyanın unutulması gibiydi ve şimdi tüm önemsizliği içinde ortaya çıkıyordu. Burada, Prag'da bambaşka kurallar geçerliydi. Cinsel çekiciliği hissetmemesi -genç kadınların yanında olmanın onu tutuk yapması yüzünden çoğunlukla tiksindirmesi- onu mutlaka en az biçimde tedirgin

ediyordu, çünkü bunlar onun epey korkusuzca daha yakın bir ilişki *istemesinin* içsel olanağını sağlıyordu.

Buna rağmen Kafka'nın daha sonraları ardına saklandığı çilecilik kavramını onun ihtirasının örneği olarak yanlış anlamamak gerekir: Onun içtenliğe duyduğu arzu bedensel güveni doğal olarak kapsıyordu -gövdesinden utandığı için, bu arzu yok olmuyordu-, ama özellikle de bu açıdan, daha sonra ortaya çıktığı üzere, zor bir kadını 'seçmişti'. Çünkü onu niteliklerinden ötürü seçmişti. Kapalılık, hükümranlık, sorumluluk, yaşam becerisi; bunlardan kısmen vazgeçmesi gerekirdi gerçek içtenliğe yer açmak için. Bu içtenliğin zayıflığı ve hasretmeyi içermesi gerekirdi. Kafka bu karşıtlıkla yaşamak zorunda kalacaktı. Felice Bauer'i idealize mi ediyordu, yoksa çok sonraları onu olduğu gibi mi kabul edecekti. Bunlar onun henüz önünde bulunan derslerin bir kısmıydı, orantılarını 1912 eylülünde sezemezdi.

İlk adımı atmıştı, şimdi beklemek gerekiyordu. *Ne* yapmıştı? Berlinliye yazdığı ilk satırlar kuşku uyandırmayanlardı, doğal olarak şimdiye kadarki tek bağlantı noktasını, 'söz verilen' Filistin yolculuğunu işaret ediyordu. Kafka yolculuğu mektuplaşmakla hazırlamayı önerdi; bu işin gereksiz ciddiyetini hafifletmek için, kendisinin vaktinde bir mektup yazarı olmadığını ve vaktinde cevap bekleyen biri olmadığını ekledi. Zararsız bir pembe yalandı bu. Bunu geleneksel birkaç şakayla süsledi; diplomatça becerikli, biraz da edebi, genel olarak ise ilan edilen mesafeye bağlı kalarak. Böylece açılış eğilimi yapılmış, eğilim görevi Froylayn Bauer'e atılmıştı, eğer o oyuna katılmayı reddederse, Kafka hiç değilse karar verememe zayıflığını atlatmış olacaktı.

Böyle olabilirdi, ama tersi oldu. Çoktan beri sinsice terk edilmişlik, âşık olma, dar bir yere sıkışma duyguları, mutluluk ve mutsuzluk beklentileri patlamaya hazır bir amalgama dönüşmüştü. Giderek daha derin psişik katmanlar oluşturmaktaydı, artık varoluşunun duyarlı sınırlarına dokunuyordu. Felice'ye karşı ne gibi bir ilişkinin düşünü görmekte olduğunu bilmiyoruz; ama onunla geçirilen akşam, bir film gibi sayısız kez önünden geçiyordu. Sıklaşan aile sahneleri onun bağımlı, gene de tamamen ilişkisiz pozisyonunu nerdeyse her gün başına kakıyordu. Bütün bunlar duyguyu kaçınılmaz yapmış olmalıydı. Bu kez oyun *değildi* durum. Bir karar verme sırasıydı ve Kafka yavaş yavaş

bunun belki de vereceği ilk bağımsız yaşam kararı olacağını anlamaya başlamıştı; yani öyle bir karar ki onu yalnız ailesi önünde değil, tersine tüm dünyaya karşı yeni bir ilişkiye sokacaktı. Bir gelişmişlik eylemi, onunla birlikte de onu çevreleyen her türlü merciye karşı meydan okuma olacaktı. Zorunlu şeyler dışında pek bir şey konuşmadığı babasının karşısına özgürce çıkma hayali, ona artık buluğ çağının bittiğini ilan etmek ve babasıyla eşit bir pozisyon almak düşüncesinde olduğunu bildirmek Kafka için derinlemesine ürkütücüydü. Daha önce alıntı yapılan şiir bile böyle bir yüz yüze gelmeyi karanlık, kötü bir rakiple güç ölçme olarak düşünmekteydi; fanteziden eyleme dönüşme olarak, yani Felice'yi isteme mektubu olarak henüz uyandırılmış köpeklerin nihayet zincirlerinden koparılması demekti.

Kafka, onu evliliğe değilse de, gene de tamamen değişmiş bir içsel sahneye bu dinamizmin gücünün savurtacağının henüz bilincinde değildi. Ertesi Pazar gününü son derece bunalımlı bir ruh halinde geçirdi. Bir kez daha tedirgin edici akrabalar ziyarete gelmişlerdi. Kafka *small talk* yapacak durumda değildi. En sonunda evde akşam saat 22.00'e doğru sessizlik egemen olduğunda yazı masasının başına oturdu, günlüğünü açtı, kafasında onu meşgul eden edebi 'çalışma' dışında her şey vardı. Daha sonraları Felice'ye yazdığı üzere "bir savaşı anlatmak istiyordu, genç bir adam pencereden, köprüye doğru bir insan kalabalığının geldiğini görecekti ama sonra elimin altında her şey tersine döndü" ve gece boyunca buradan bir öykü çıktı. Öykudeki o genç adam sosyal uyumlu, ama karakteristik olarak kuşkulu bir varlık, kendi babası tarafından ölümle cezalandırılarak yaşamdan süpürüldü: HÜKÜM.

> "Bu öyküyü 'Hüküm' 22'yi 23'e bağlayan gece akşam saat 10'dan sabah saat 6'ya kadar bir hamlede yazdım. Oturmaktan sertleşen bacaklarımı masanın altından kendime doğru çekemiyordum. Öykünün önümde nasıl geliştiği, suda gibi ilerlemesindeki korkunç zorlanma ve sevinç... O gece birçok kere ağırlığımı sırtında taşıdım. Her şeye nasıl da cüret edilebiliniyor; hepsi için, en yabancı buluşlar için, içinde geçip gittikleri ve yeniden dirildikleri büyük bir ateşin hazırlanması gibi. Pencerenin önünde nasıl bir mavileşme oluştu. Bir araba geçti. Köprüde iki adam yürüyordu. Saat 2'de son olarak saate baktım. Hizmetçi kız antreden geçerken son cümleyi yazdım. Lambanın söndürülmesi ve günün aydınlanması. Hafif kalp ağrıları. Gecenin ortasında geçen yorgunluk. Kız kardeşlerin odasına titrek giriş. Okuma. Daha önce hizmetçi kızın önünde gerilme ve " 'Şimdiye kadar yazdım' deme... El

sürülmemiş yatağın görünüşü, sanki şimdi içeriye taşınmış gibi. Roman yazmakla, yazmanın utanç verici alçak bir yerinde bulunuşumun onaylanmış kanıtlanışı. Bir tek böyle yazılabilir, bir tek bu bağlamda, bedenin ve ruhun böylesine bütünüyle açılmasıyla."[1]

Kafka'nın o sabah nasıl bir heyecan içinde olmak zorunda kaldığı ilk kez bir metnin ortaya çıkışındaki ayrıntıları saptaması yüzünden ölçülemez sadece; daha çok -kâğıda döktüğü her şeye karşı aslında kuşkulu ve emin olmaması yüzünden- bu öyküyü *hemen* ilk gün ışığında okuması, hatta kendi titiz elden geçirmesinden önce okuması bu sefer işinden emin olduğunun ispatıdır. Nihayet beklediği şeyin ne olduğunu bilmekteydi ve bu anı sakınmadan kutlamıştı, tutukluluk duymadan.

Bu üretimsel itilme yüzünden Kafka'nın duyduğu mutluluğu doğru ölçmek için hız almanın ne kadar uzun sürdüğünü, başarısız denemelerin bitmez tükenmez sonuçlarının hangileri olduğunu göz önünde tutmak ve burada hangi dinmek bilmeyen ısrar yeteneğinin nihayet ödüllendirildiğini bilmek gerekir. Kafka'nın 'erken yapıtı'ndan elimizde eksik ve rastlantısal bir seçki var; aslında bunlar binlerce manüskri sayfası tutmaktaydı. Yaklaşık on beş yılda ortaya çıkmışlar, Kafka'ların oturma odasındaki sobada gene yok olmuşlardı: edebi üreticilik yaşamının tüm ilk yarısının ürünleriydi bunlar. Sırf KAYIP'ın ilk metni bu arada 200 büyük defter sayfasını doldurmuştu. Yılın dörtte üçünü kapsayan bir çalışmaydı ve şimdi kesinlikle bildiği üzere aynı biçimde boşuna bir çalışma olmuştu. Çünkü artık bundan sonra kabul edilemeyecek olan HÜKÜM'de konulan estetik standardın ardında kalacak olanlardı. Bunun için belirli bir karar verme gereksinimi yoktu.

Kafka için o geceden sonra artık sırf eksik karalamaların düzeltileriyle uğraşmak düşünülemezdi.

İlk önce onu hayran bırakan şey kendini kaybedip, sanrısal, yoğunlaşmış ve kontrol altına alınmış zihinsel durumdu. Bunu son cümlenin yazılışına kadar diri tutabilmesiydi. HÜKÜM 'bağlantı' içinde ortaya çıkmıştı; bu bile ona yaratılan metnin birlikteliğinin ve özgünlüğünün temel işareti olarak görünmüştü. Bu gecenin vizyonu hakkında daha sonra da, nasıl yorumlaması gerektiğini bilemediği halde kuşku duymamıştı. Bunun nedeni ise bu gecenin onun yaratıcılık yo-

günluğunu bir basamak daha yukarıya çıkarması olmuştu. Daha sonraları bütün yapıtlarının yayınlanmasıyla dikkat çeken HÜKÜM ile birlikte şekilcilik, stil ve motif açısından geri dönülmez bir adımın atılmış olmasıydı. Yazar da bunun yavaş yavaş bilincine varmıştı; hem de bu sefer kimsenin onu zorlamadığı dikkat çekici *okumayla*. Hemen 24 Eylül'de öyküyü Oskar Baum'un evinde toplanan küçük bir gruba okudu -Ottla ve Valli de oradaydılar- bu sefer onu bedensel olarak 'açan' yazmanın etkisi değil, yazılarınkiydi:

"Sonuna doğru elim kendiliğinden ve gerçekten yüzümde dolaştı. Gözlerimde yaşlar vardı. Öykünün kuşkusuzluğu kanıtlanmıştı."[2]

Bu estetik patlama gücünü, bu zorla kontrol edilen, sonra gene de bağımsızca dinleyicilere duyurulan mutlu heyecanı o güne kadar yalnızca yabancı metinlerde yaşamıştı; örneğin Grillparzer'in DER ARME SPIELMANN (ZAVALLI OYUNCU)'sunda. Bu metni Felice'ye rastlamadan dört gün önce kız kardeşi Ottla'ya okumuştu; bu kendinden geçişi bir buçuk yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra "insani olmayan bir anlaşılırlık" olarak kendi içinden çıktığını anımsayacaktı.[3] Ama şimdi ona kendi metninden -hem bilinen hem de ürkütücü biçimde yabancı- bir darbe inmiş ve her zaman kendine hakim olan gözlemcinin gözlerinden yaşlar dökülmüştü. Hayır, oyun değildi bu artık.

Bir patlamaydı, dünya yazınında benzeri yoktu. Bir darbeyle, görünüşe göre tarihsiz ve koşulsuz olarak Kafka dünyası buradaydı. Artık tamamlanmış ve 'kafkaesk' envantere dayalı olarak, yapıta kendine has dizinsel bütünlüğü veren, her şeye egemen olan ve aynı zamanda da 'kirli' baba sahnesi, perspektif figürünün içi boşaltılmış akılcılığı, gündelik yaşamın hukuksal kuruluşlarla örtüşmesi, olgunun düşsel mantığı ve nihayet kahramanın beklentilerine ve umutlarına hep *zıt olan* anlatım akışının çekimi. Reinhard Baumgart haklı olarak bu konuda BETRACHTUNG (Gözlem) kitabındaki minyatürlerin bu öyküyle karşılaştırıldığında 'düz yazı provaları' gibi etki yaptıklarına işaret etti. Radikalliklerinde dikkatli olan düzyazılar olduğunu, savaştan ve felaketten zamanında kaçtıklarını söyledi.[4] Gerçekten de biz Kafka'nın BABAYA MEKTUP'undaki o ünlü cümleyi kelime anlamıyla ele alacak olursak: "Yazınım seninle ilgili", o zaman bu 'yazma' on beş yıl boyunca en içsel malzemesinden kaçındı,

gerçek anlamda temasını kaçırdı. O zaman doğal olarak Kafka'nın sarsılışı inandırıcı olurdu. Çünkü ilk kez HÜKÜM'le bir metnin tema, figürasyon ve olayı yazma nedeni kendisine duyarlılık göstermek- teydi ve böylece edebiyatla yaşam arasında bir kısa devre yaratıyordu. Bu kısa devrenin yarattığı parlayan aydınlığın adını koymuştu: kuşkusuzluktu bu ad.

O 23 Eylül sabahı Kafka güçlükle yaşama geri döndü, sanki bir baygınlıktan uyanır gibiydi. Şefinden üstelik "ufak bir bayılma durumu" diye özür diliyor, ama bunun "mutlaka önemsiz" olduğunu söylüyordu. Bu sözler neşeli-esprili atmasyonlardı, çok heyecanlı olduğu zamanlarda hep başvurduğu bir yöntemdi. Birkaç saat uyumuş, kendine işten izin vermiş ve alışık olduğu geç akşam yemeğinden sonra gene günlüğünü ele almıştı. Kafka'nın tüm ciddiyetiyle HÜKÜM'den yalnızca yirmi dört saat geçtikten sonra, olasılıkla aynı biçimde bir öykü daha yazabileceğine inanması dokunaklı bir şeydi; yeni elde ettiği güçlerle nasıl davranması gerektiğini henüz bilmiyordu. Heyecan ve yorgunluğa rağmen uzun zamandır planladığı bir bekârın öyküsünü kâğıda dökmeyi denedi. Bu da bir batışın öyküsüydü, çünkü o aynı havalı ve çok şey vaat eden 'Gustav Blenkelt' figürü de henüz 36 yaşındayken yaşamını sonlandıracaktı. Bu konuda daha fazla bir şey bilmiyoruz, çünkü Kafka bu öyküden iki huzursuz ve dil açısından steril etki yapan paragraftan sonra ilelebet vazgeçti.

Ufak bir geri tepmeydi bu, ama bu sefer onu etkilemedi. Tersine Kafka birdenbire o güne kadar bilinmeyen bir karar gücüne sahip oldu. Bu güç edebi çalışmayı günlük ruh hallerinden ve olaylardan mümkün olduğunca çekip çıkartmayı öngörüyordu. Sert bir zamanlama ekonomisi yapmaya karar verdi. Bu da ona her gece olduğunca dinlenmiş durumda birkaç saatini yazmaya adama olanağı verecekti. Hem uyku, hem de yalnız edebi çalışma düşünüleceğinden diğer aile fertleri ya mağazada ya da uyurlarken Kafka'ya başka bir olanak kalmamıştı: Güya sırası olmayan bir yaşam biçimine karar vermişti, normallikten çıkışa ve ailevi zorunluluklardan uzaklaşmak için bir adım daha atmaya:

"Saat 8'den 2'ye ya da 2.45'e kadar büro, 3'ten ya da 4.30'a kadar öğle yemeği, sonra yatakta uyuma [...] saat 8.30'a kadar, sonra 10 dakika cimnastik; çıplak olarak pencerenin önünde, sonra 1 saat yalnız

ya da Max'la ya da başka bir arkadaşla gezinti, sonra aile ile birlikte akşam yemeği [...] sonra 11.30'a kadar (ama çoğunlukla da 12.30 oluyordu bu, yazmaya oturmak ve güce, isteğe ve başarıya göre sabah 1, 2, 3'e kadar, hatta bir keresinde sabah saat 6'ya kadar."[5]

Aile, doğrusu 'onların yanında' ama onlarla 'birlikte' olamadan akşam yemeği yiyen oğullarının beslenme biçimine zorla alışmıştı. Bu yüzden yarım gün memur ve fabrikatör olan, diğerleri işten geri dönerken onun yataktan henüz kalkması yüzünden hayretle başlarını sallamaları genelleşmişti. Ama Kafka zor karar veren ve bu yüzden ancak büyük baskı altında kararından cayan insanların inatçılığını gösteriyordu. Sitemler onu derinden etkiliyordu, ama değiştirmiyordu. "Çok şükür" diye yazdı sonraları Max Brod Felice Bauer'e, "Franz sevindirici bir inatla kendisi için iyileştirici olan işe sıkıca sarıldı."[6]

Ama bu durum doğal olarak bir süre sonra dengelendi, çünkü Kafka yeni yaşam tarzını değerlendirememişti. Özellikle de son derece önemli olan öğleden sonra uykusu çoğunlukla kısa oldu ve o pazar günlerini uyku açığını kapatmak için kullandı.

Hemen hemen aynı zamanda Kafka başarılı bir karar daha aldı. Daha önce edebi açıdan yetersiz bulduğu KAYIP'tan proje olarak vazgeçmeme, tersine onu yeniden ele alma kararını aldı. Bu onun artık kendine hangi güçleri tanıdığının doğru bir işaretiydi. Ardından gelen ilk gecelerde kendini bu işe verdi ve gerçekten de yeniden yaratıcı yoğunlaşmaya ve Rudolf Steiner'le sohbette yemin edilen, o zamandan beri acıyla özlenen 'herhalde kahinlere ait olan hayranlık huzuruna' kavuştu. Bundan daha da önemlisi, kontrol altında olduğu için paradoks olan hayranlığı gündelik büro işinden de kurtarabiliyordu; günlerce, hatta haftalarca süren, aynı zamanda uyanık ve hassas bir coşku durumuna girdi. Brod ve Weltsch ertesi Pazar, 29 Eylül'de birlikte yaptıkları İtalya gezisinden döndüklerinde istasyonda nerdeyse taşkın bir Kafka tarafından karşılandılar. Onlara HÜKÜM'le ilgili gece taşkınlığından söz etmekle kalmadı, aynı zamanda her zamanki alışkanlığının tersine henüz başlangıcında olan bir roman çalışmasından da söz etti.

"Kafka coşku içinde" diye yazdı Brod günlüğüne, "geceler boyunca yazıyor. Amerika'da geçen bir roman." İki gün sonra: "Kafka akıl almaz bir coşku içinde." Bir gün sonra da: "Kafka son derece ilhamlı. Bir bölümü bitirdi. Mutluluk duyuyorum bundan." Bu notlara göre Kafka 1

Ekim akşamı KAYIP'ın ilk bölümü olan ATEŞÇİ'yi bitirmiş olmalı, ATEŞÇİ'nin HÜKÜM'den iki buçuk kat daha uzun olduğu düşünülürse bunun ona gene de sekiz çalışma saatine mâl olduğu ortaya çıkar. Doğrusu bu başarı akıl almaz görünüyor, hele metnin kalitesi ve daha çok da karmaşıklığı düşünülecek olursa. HÜKÜM bir oda oyunu, aslında iki kişilik bir oyun, çünkü diğer kişiler -uzaktaki dost, nişanlı- eti kemiği olmayan refleksiyon dirençleri. Kafka'nın kendisi de bunu böyle gördü; bir keresinde öyküyü "babayla oğul arasında bir gezinti"[7] diye adlandırdı. ATEŞÇİ ise buna karşılık artık figürlerin tüm hiyerarşisi içinde işleniyor, yalnız yapıları ve ifadeleriyle değil, aynı zamanda sosyal fonksiyonları ve interaksiyonlarıyla titizlikle bir ortama uyum sağlamaları gerekiyor, ki Kafka bunu kendi deneyimi ile elde etmemiş, doğrudan doğruya 'okuduklarından' çıkartmıştı. Buna rağmen burada HÜKÜM'ü yer yer gülünç teatral anlar veren, jargon tiyatrosundan kopya edilmeyen oyuncu tavırları olmadan başarmak mümkün oldu. Göze çarpmayan araçlarla bir gerilim kuruldu ki bu insanın geleneksel araçlarla ölümcül bir çıkıştan kendini kurtaramayacağını hemen anlamasına neden oluyordu. Çünkü bu öyle bir gerilim ki -çağdaşlar için son derece alışılmamış- 'direngen' bir anlatım perspektifinden nedenleniyor; bu perspektif doğrudan doğruya başroldeki kişinin algılama ufkunun içinde bulunanları dile getiriyor. Böylece okur bir çekim merkezinin girdabında gibi bu figürle gittikçe güçlenen bir özdeşleşmeye giriyor. Kafka onun için belirleyici olan bu anlatım tekniğini DÖNÜŞÜM, DAVA ve ŞATO'da önemli ölçüde ilerletti, ATEŞÇİ'de ise başarıyla öğrendi.

Bu metnin bunun dışında da en temiz, nerdeyse kışkırtıcı biçimde 'klasik' Almanca ile yazılmış oluşuna ilk eleştiriler dikkat çekti: cilalanmış, serinliği asla yapmacık etkisi yapmayan bir mermer gibi, buna rağmen nesneleri ve insanları neon ışığı altında gibi keskin olarak öne çıkaran bir dil; tüm yüzeyselliğin, anlatan Ben'in her izinin kaldırıldığı bir dil. Daha sonraki yapıtlarda benzerine az rastlanan bu hermetik mükemmellik Kafka'nın KAYIP'ın ilk versiyonunu düzelttiğine ya da üzerinde çalıştığına işaret etmiyor. HÜKÜM'ün coşku verici itici gücünün daha önce vazgeçilmiş olan planın hizmetine girmesi yabancılaştırabilir; buna rağmen bu itici gücün ilk tasarımı iyice ileriye taşıdığı konusunda kuşku yoktur.[8] Bu yüzden o ilk versiyonu bir an

önce yok etmiş olması tutarlıdır; tıpkı daha önce yok ettikleri gibi. Gerçekten de *bizim* için kötü bir kayıp. KAYIP'ta aile çevresini ilk kez kıran ceza fantezileri tüm kurgusal gerçeği yakalıyor; konunun kuruluş prensibine dönüşüyorsa bu fantezilerin başından beri Amerika projesinin itici güçleri olduğunu gösterir. Bunun anlamı da Kafka'nın laytmotifleri daha 1912 ilkbaharında, henüz onları uygun bir biçime geçireceği gerekli araçlara sahip olmadan önce keşfettiğidir. O zaman GÖZLEM'in sonradan düzeltilmesini, neden can sıkıcı bir görev olarak algıladığı anlaşılır. Bunlar geçmiş, artık sonunda kapanması gereken bir zaman dilimine ait çalışmalardı. Buradan yola çıkarak özlemi duyulan, asıl olana yoğunlaşma beklenemezdi.

Eylül ayının krizli havasına bir de Kurt Wolff'un Kafka'nın ilk kitabının basılmasıyla ilgili onayının gelmesi şaka değildi. Wolff manüskrinin kısa olmasına aldırmamış, ama kabul edişi becerikli bir ricada bulunup yazarın biçimle ilgili bazı önerilerde bulunmasını istemişti. Wolff'un bu konuda zaten yapacakları belliydi, yani metinleri devasa puntolar kullanarak şişirecek ve böylece sayfa sayısını etkili bir ciltte uzatacaktı. Aynen öyle oldu; Kafka geniş kenarlı ve hafifçe boyanmış kâğıtla yapılan bonkör biçimden çok hoşlanmıştı. Doğal olarak bibliyofilinin burada ister istemez karikatürümsü eğilimleri olduğu gözden kaçmamıştı. GÖZLEM'in kitaplaşmış biçimi aralık başında dağıtıma girmişti, 99 sayfası vardı ve her sayfada o kadar az sözcük bulunmaktaydı ki, Kafka Musa'nın yasa tabletlerini anımsamış gibi hissetti kendini. O dokunulan, dalgalanan, ara sıra özgür durumda formüle edilmiş cümlelere bu çakılı ve aynı zamanda sonsuzluk için olan biçimde yeniden rastlamak ikircikli duygular yaratıyor ve 'ilk kitabın' gururunu, Kafka'nın da her başka yazar gibi bir süre kendini kaptırdığı gururu biraz bulandırıyordu.

Nerdeyse Pencereden Atlama

Dertler iyice üste bindi,
ve temelinde Bey'in değil Hiob'un hakkı var,
küçük şeylerde başlıyor bu.

Thomas Kapielski, DAVOR KOMMT NOCH

Felice Bauer'e de gündelik yaşam yetmiyordu. Ünlü bir Praglı yazarın aile yaşamına bakış, otel odaları, tren vagonları; kız kardeş Else ve onun Macar Yahudisi kocası ile Budapeşte'deki dertleri; bir dostla Breslau dönüşü karşılaşma, herhalde bir gençlik arkadaşı, Berlin'den anlatacak çok şey vardı ve Felice'nin bağımsızlığına uzun zamandan beri alışık olan aile bir kez daha bu 'kıza' güvenilir diyerek ondan hoşlanıyordu. Felice dünyada hareket etmeyi biliyordu. Buna rağmen zamanında ve sağ salim eve dönüyordu.

Evet, söz verilmiş olan Filistin yolculuğu... Böylesi bir macera yalnızca beceriklilikle başarılamazdı. Burada Prag'a giden hızlı trende unutulan şemsiye dışında bambaşka anlaşmazlıklar beklenebilirdi. Felice bu sözü verirken gerçekten düşünmüş müydü? Üstelik de kimdi bu Kafka; bu Brod'un kanatları altında yazar olmaya çalışan genç adam (onunla aynı yaşta olduğunu düşünüyordu), Berlin'de kimse onun adını duymamıştı. Temelinde öylesine bir yolculuk tanışıklığıydı. Onun saygınlığı hakkında Felice sadece belirsiz bir bilgi verebilirdi. Anne ve babası hiç hoşnut değildi; Felice de -böyle düşünebiliriz- yolculuğunun canlı yanılgılarını nesnel olarak sadece haklı çıkaran soruların etkisiyle geçiştirdiği için kuşkulara kapılmış olabilirdi.

Ama sözü sözdü. Felice'nin avucuna vurmayı Kafka belki de fazla abartmıştı. Sanki tescil edilmiş bir değişim söz konusuymuş gibi bunun anımsanmasından kaçınmıştı. Bu erkeklere mahsus hareketi alışılagelmiş bir şaka olarak anmamakla iyi etmişti: "Eğer siz şimdi" diye diplomatça, buna rağmen açık olmayan biçimde çağrı yaparak formüle etmiş, "bu yolculuğu hâlâ yapmak niyetindeyseniz, o sırada

siz kararlı biri olduğunuzu söylemiştiniz, ben de sizde böyle bir kararsızlık fark etmemiştim..."[1] Etkiledi bu. Bu ince uyarı altı haftalık bir duraksamadan sonra geldiğinde, Felice tarafından gerçekten beklenenden çok daha fazla ürkülen bir durum olmalıydı. Açıklık ve dikkatli olma arasında dengelenen bir cevap yazmak için birkaç gün düşünmesi gerekti; annesinin yaptığı uyarıları da geçiştirmemeliydi. Cevap vermek *zorundaydı* sonunda; bu her şeyden önce Brod ailesine karşı nezaket gereğiydi. O genç adamın asıl amacı neydi, o ne derece ciddiye alınabilirdi? Bütün bunlar hakkında Felice'nin bir düşüncesi yoktu, hele Kafka'nın bilerek coşkulu kapıyı çalışındaki her zararsız sözcüğün kıvılcım gibi baruta dönüşeceğini tahmin edemezdi.

28 Eylül 1912 Cumartesi günü, sıcak, güneşli bir sonbahar gününde Kafka hafifçe şarkı söyleyerek İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'nun insansız koridorlarında yürüdü. Tatildi, Bohemya 'Wenzel günü', hiçbir şey onu bu öğleden öncede postayı kontrol etmeye yönlendiremezdi eğer Froylayn Bauer'in suskunluğu artık ısrarlı görünmeseydi. Anlaşılır bir yanılmaydı bu; Kafka'nın yaşamı şimdi başka, adeta çok iyi bildiği bir takvimi izleyecekti. Berlin'de hâlâ Filistin yolculuğu hakkında bilgi alınırken, kısa bir süre içinde -altı günden fazla olamazdı bu süre-, o ilk 'kuşku duymadığı' öyküsünün bir gece doğduğunu yaşamıştı. Bununla dostlarına koşmuş, okumuş, sanki içsel bir kırbaçlanma gibi yazı masasına geri dönmüş; görüntülerin seline kapılmış, onların ürkütücü hassaslığını sıkıca tutmaya çalışmıştı. Kafka artık nerdeyse hiç uyumuyordu. Son derece uyanıktı, bütünüyle kendine yönelmişti; hâlâ her saat gelecek olan, gelmek *zorunda olan* cevabı beklerken ATEŞÇİ'nin ilk sayfalarının başında düşünü gördüğü Amerika'nın gece büyüsüne sarılarak oturuyordu.

Ve işte büronun yabancı sessizliğinde cevap buradaydı. Gerçekten de bir mektuptu; büyük, açık, nerdeyse çocuksu. Yuvarlak bir yazıyla, iyi düşünülmüş cümlelerde ana babasının karşı çıkışından söz ediliyordu, gene de bundan kesin bir evet ya da hayır çıkmıyordu. Bunun dışında Brod'un operetinin sahnelenmesiyle ilgili dostane, bağlayıcı olmayan, Kafka'nın manüskrileriyle ilgili sorular vardı. Herkese selam ve kendisinin adresini nereden aldığına dair gizli bir şaşırmanın tek refleks sorusu.

Kafka heyecanını bastıramıyordu. Bu düş, tepki, gözlem değildi; bu gerçekti, gerçek bir temas, yalnızca sözcüklerle olan bir temas, ama gerçek. Şimdi artık ondan ince, katmanlanmış burjuva posta ilişkisi geleneğine bağlı kalması beklenebilir miydi? Olanaksızdı bu. Diplomasi için artık zaman yoktu. O ilk mektubuna günlerce ve gecelerce biçimsel olarak çalışmıştı. Oysa bu sefer, daha Felice Bauer'in ilk satırlarını bile tam olarak içine sindirmeden kâğıda, mürekkebe ve kaleme sarıldı.

"Kıymetli Froylayn, daktiloda yazmadığım için özür dilerim. Size yazacak o kadar çok şeyim var ki, daktilo karşı koridorda, ayrıca bu mektup bana son derece zorunlu görünüyor [...]
[...] kederli mektubum yazılıncaya kadar ne acılar çekti. Şimdi, aramızdaki kapı kıpırdamaya başlarken ya da biz kapının kulpunu elimizde tutarken, söylemek zorunda olmamama rağmen söyleyebilirim. Ne gibi ruhsal durumlar tutuyor beni Froylayn! Sinirlilik yağmuru durmadan akıyor üzerimden. Şimdi istediğim şeyi biraz sonra istemiyorum. Merdivenin son basamağındayken, eve girdiğimde nasıl bir durumda olacağımı hâlâ bilemiyorum. Emin olmadığım şeyleri ufak, emin olduklarıma ya da bir mektuba dönüşünceye kadar içimde yığmak zorundayım. Ne kadar sıklıkla!,-abartmamak için 10 akşam süresince- uyumadan önce o ilk mektubu toparladım. Sıkıntılarımdan biri, önceden düzgünce toparlamadığım hiçbir şeyi daha sonra bir akışta yazamamam. Hafızam zaten çok kötü, ama en iyi hafıza bile, küçük de olsa önceden düşünülmemiş ve sırf dikkat edilmiş bir bölümün doğru yazılmasını sağlamazdı. Çünkü her cümlenin içinde geçişler var; bunlar yazılmadan önce askıda durmak zorunda. Zihnimdeki cümleyi yazmak için oturduğumda, sadece orada duran kırıntılar görüyorum. Ne onların arasından görüyorum ne de onları aşarak. Mizacıma uygun olsaydı kalemi fırlatıp atardım. Buna rağmen o mektubu düşündüm, çünkü onu yazmaya hiç de kararlı değildim ve bu gibi düşünceler zaten beni yazmaktan alıkoyan en iyi araçlar [...]
Ama bu yolla hiçbir sona ulaşmıyorum. Önceki mektubum hakkında çene çalıyorum size yazmam gereken birçok şeyi yazacağım yerde. O mektubun benim için ne derece önemli olduğunun nereden kaynaklandığına dikkat edin. Bu önem sizin bana o mektuba cevap vermenizden kaynaklanıyor; işte yanımda durmakta, bana gülünç bir sevinç veriyor, elimi onun üzerine koyuyorum, onun sahibi olduğumu hissetmek için. Bana yakında gene yazın bir tane daha! Yorulmayın, bir mektup ona bakarken de gayret ister; bana ufak bir günlük yazın, bu daha az bir şey istemektir ve daha çok şey verir. Doğal olarak içine sizin için gerekli olandan daha fazlasını yazmak zorundasınız. Çünkü sizi hiç tanımıyorum. Yani sizin büroya ne zaman geldiğinizi, kahvaltıda ne yediğinizi, büro pencerenizden görünen manzaranın ne olduğunu, oradaki işin ne olduğunu, erkek ve kadın arkadaşlarınızın isimlerinin ne olduğunu..."
[2]

Bu bir mektup değil, bir mektup karikatürüydü; bir 'patlamaydı' kendisinin bir süre sonra kabul ettiği gibi ve işin aslı, mektubu alacak iyi niyetli kadına karşı hiç uygun değildi. Uzaktaki, yabancı Froylayn aslında ne yapmalıydı bununla? Sayısız yadsımalar ve daraltmalar, kendi 'sinirlilikleri' hakkındaki şikayetler, öz ironik oyunlar diye geçiştirilebilirdi. Felice'nin bunların ciddi yakınmalar olduğunu anlaması için daha çok sayıda tekrarlanmaları gerekecekti. Kendi mektubu hakkındaki biraz abartılmış sevinç, doğal olarak pohpohlamaydı. Peki ama bu mesafesiz samimi işaretler, talep edici sıkıştırma, 'biz' ve 'aramızdaki kapı'yı neye hükmetmeliydi? Her şeyden önce de, bu emici cümleler bir manikliğin saklı alt sesi değil miydi? Felice Bauer bu mektubu dil açısından eleştirel bir gözle okumadığı halde onun aşırı kendine dönüklüğü mutlaka gözünden kaçmamıştır: Mektuplar hakkında bir mektup, yazma üzerine yazmaydı bu.

Ama Kafka ne yaptığını çok iyi biliyordu. Burada değindiği sesin belki de tuhaf bir poz olarak yanlış anlaşılması kuşkusu içinde filizlenmeye başlamış, nerdeyse hiddetlenmişti. Birkaç gün önce yaşamı baş döndürücü biçimde yoğunlaşmıştı. Daha birkaç gün önce bu kadar uzun zamandır özlemi çekilen yoğunluk artık gerçek olmuştu ve sıkıca tutulması gerekirdi. Ve işte bu yüzden yazma eyleminin yoğunluğu dışında başka bir şeyden söz etmemişti. Bu yüzden patlama yoğunluğu dışında bir şeyi yazamamıştı. Bu patlama -içerden bakıldığında- zincirlerinden kopan dinamizmi iyice belirli kılmış, onu daha da hakikate uygun olarak kopyalamıştı. Kafka, sosyal anlaşmanın her biçimi için geçerli olan oyun kurallarına göre girişi iyice yükselttiğini biliyordu. İlk mektubu bağlayıcı olmayan birçok cevaba geniş bir alan açmıştı, ikincisi ise artık açmamıştı; o ilk mektup özgün, ama hiçbir şeye mecbur etmeyen bir açılıştı, bu ise artık bir oyun açmaydı, kabulü bazı riskleri öngörüyordu. Birinden akla gelen kişisel haberleri bekleyerek bir günlük istemek yenir yutulur bir şey değildi. Bunu birbirlerini tanımadıklarına bağlayarak yapmıştı. Bu bir hileydi, açık olan gülünçlüğü de Kafka'nın gözünden kaçmayacaktı. Ama elinden bunun üzerine inşa etmek dışında bir şey gelmemişti. Felice'de saptadığı yaşam akıllılığı, bu heyecanlı ve biraz da ısrarlı satırların ardındaki doğru atılganlığı zaten görecek ve takdir edecekti.

O anda Kafka'da güven vardı; ama insanlar arasında başlangıçta karakteristik olan, kuşkulu, iğretici yakınlık ve mesafeyi taşıyacak durumda değildi. Beklemek zorunda olduğunu biliyordu. ATEŞÇİ'nin onu mutlulukla yiyip bitiren çalışmasından sonra gece saat iki ya da üçe doğru yattığında beyninin sonsuz mektup fantezileri görmeye başladığı oluyordu; çekiçle vurur gibi, hep yeni başlıklarla, gün aydınlanana kadar. İki kere bu baskıya dayanamayıp ona birkaç satır yazdı. Ona yazmaya "engel olunamayan görev"den söz etti ve bir an için annesel imajın sıcak çekirdeğini açığa çıkardı: " Sizin büyük rahatlığınız dışında kime şikayetlerimi yazmak daha sağlıklıdır ki benim için?"[3]

Bunu yollamak olanaksızdı. Kafka bu sayfaları yazı masasının çekmecesine kilitledi. Ne yapmalıydı? Berlinli Froylayn susuyordu. Ona ikinci mektubunu ortak Filistin yolculuğunu sabote etmek için vermemişler miydi? Zaten Kafka'nın kendisi bu düşünceden vazgeçmişti. Bu planı onun endişeye düşmemesi için bir tek, kısacık bir cümleyle dondurmuştu. Oysa ilk günlerin onu, kıpırdayan, görünür, yorulmaz yoğunlaşmaya yardımcı olan mutlu heyecanı yavaş yavaş yerini felç edici, boşuna beklemeye bırakıyordu; yazma coşkusunu yeniden alt ediyordu. Bunun olmaması gerekirdi. 13 Ekim'de -iki haftadır mektubu cevapsız kalmıştı- Kafka bir kez daha, bu kez daha enerjik olarak, kendini anımsatma kararı aldı:

> "Bana neden yazmadınız? Belki de mektubumda sizi tedirgin eden herhangi bir budalalık görmüş olmanız olası, ama sözlerimin altında yatan iyi niyetin gözünüzden kaçmış olması olanaksız. Yoksa mektup kayıp mı oldu?"[4]

Bu doğru sesi de ne yazık ki daha uzun sürdüremedi. Birkaç cümle sonra bu mektup da, uyanıkken görülen bir düşe dönüştü ve onu sevgilinin evinin kapısının önüne götürdü; kendi işinin postacısı olarak, aldırışsızca kapının ziliyle işkence etmeye "tüm gerilimleri çözen zevk almaya!", bu betimlemenin açıkça cinselliğin bir yan anlamı taşıması karşısında Kafka'nın kendisi de dehşete kapılmıştı. Boşuna gayretti, bu mektup da bir tehlike yaratmadan gönderilemezdi. Mektubu okuyacak olan Bauer ailesi herhalde onun deli olduğuna hükmederdi.

Ertesi akşam Kafka her iki günde bir olduğu gibi gene Brod'ların evine ziyarete gitmişti. Bu bildik çevre Felice'nin orada ortaya çıkması yüzünden yeni, özel bir anlam kazanmıştı. Brod'un ailesi de birçok kere o düşündürücü akşama işaret etmiş olmalıydı. Max'ın en yakın arkadaşının mutlu-mutsuz biçimde âşık olduğunu doğal olarak onlar da biliyorlardı. Zaten Kafka'daki dikkat çekici canlılık da buna kuşku duyulmasını engelliyordu. Düş kırıklığına uğradığını belli eden, ona bugün bu yüzden daha da büyük bir zevkle özel bir sürpriz hazırlayabilirlerdi.

Max'ın ana babası kızları Sophie'den, Breslau'da yaşayan Max'ın kız kardeşinden bir mektup almışlardı ve bu mektupta Kafka'nın taş kesmesine yol açan bir not bulunmaktaydı: Felice Bauer, kocasının kuzini, Dr. Kafka ile "coşkulu bir mektuplaşma içindeydi". Yanlış bir haber, dedikodu, acıklı bir yanlış anlama, kuşkusuz, ama aynı zamanda son derece cesaretlendirici bir alınyazısı. Çünkü özellikle de Kafka'nın şiddetle hayal ettiği, gerçeğin geçici olarak bir arka fon gürültüsü gibi ona ulaşması burada kendiliğinden *olgu* olarak ilan edilmekteydi. Eğer 'kaderin cilvesi' sözünün -ki Kafka bunu hiçbir zaman kullanmamıştı- bir doğruluğu varsa, o da bu durum içindi.

Daha o gece Sophie Friedmann'dan bir açıklama rica etti. Sakladığı bir şey yoktu, onun aracılığından umutluydu, onu avukatlık titizliği ile donatması gerektiği için, ona bugüne kadar Froylayn Bauer'i yazmak için harekete geçirmesi konusunda daha çok acınacak durumda olan tecrübelerinden söz etti. Mektup Kafka'nın boyun eğici, görünürde kendi öz çıkarlarının zarar görmesine kadar uzanan açıklığı diplomatik başarıyla birleştirmesinin mükemmel bir örneğidir. Bu arada bu diplomasinin en önemli anını bu açıklığın baskıcı olmayan, ironik biçimde konulaştırılması, bununla haberin biçimini gerçek habere dönüştürmesidir.

> "Size karşı olan dürüstlüğümü tamamlayacak olursam ben 16 gün süresince Froylayn'a aslında gönderilmemiş olan iki mektup daha yazdım ve işte bir tek bunlar, eğer humor sahibi biri olsaydım, benim canlı bir mektuplaşmadan söz etmeme izin verirlerdi."[5]

Kibarca üstü kapalı, gene de bu yüzden daha etkili bir yardım isteme, çünkü Sophie -belki de erkek kardeşi Max'ın durumun ivediliği

konusunda uyarılarak- ilk posta ile cevap yazdı. Hayır Felice Bauer Prag'la canlı bir mektuplaşma içinde olduğunu öylesine söylemiş değildi; daha çok kendisinin saptadığı bir gerçekti bu. Bunu ispat etmek için Sophie Felice'nin mektubundaki cümleleri aynen alıntılamıştı. Tam olarak anlaşılır sözler değildi bunlar doğal olarak, -Kafka bu sözleri mikroskobik bir okumadan sonra her şeye rağmen idrak etmeyi başarmış ve mutlu- düşüncesizlik içinde yazdığı dört sayfalık mektup monoloğunun Berlin'de iyi karşılandığını ve belki de çoktan cevaplanmış olduğunu saptamıştı. Büroya gelen postayı haftalardır boşuna karıştırıp durmaktaydı. Özellikle de *bu* mektubun kaybolmuş olması mümkün müydü?

Kafka ve Felice Bauer sonraları sessizce kaybolan mektup efsanesini canlı tutmada anlaştılar. Bir süre o Felice'yi cevabını yeniden yapılandırılmasına uğraştı; ama elimizdeki mektuplar Felice'nin bu ricalara uyduğunu göstermemekte. En olası olanla yetinmesi gerekti. En olası olan, onun ikinci mektubunu cevaplamak istemesi. Bu yüzden acele ederek bir 'mektuplaşmadan' söz etmesiydi, ama bu mektubun daha az önemli oluşu, belki de biraz zoraki bir görevmiş gibi görülerek bir yana itilmesi ve Felice'nin gündelik yoğunluğu içinde kaybolup gitmesiydi. Zararsız bir ihmal, ki sonradan bunu -elinden başka ne gelebilirdi ki- aynı biçimde zararsız bir yalanla değiştirdi. Daha burada, bir yıl sonra Kafka'ya acı çekme yeteneğinin sınırına kadar azap verecek olan bir davranış örneğinin bulunmasını ne iyi ki henüz fark etmemişti. Felice Bauer daha birçok mektup haberi verecek -bütünüyle dürüst olarak- onları yazılmış addedecek, ama çeşitli dış nedenlerle sonradan günlerce ileriye atılacaktı. Yerine getirilmeyen bu çeşit söz vermelerin Kafka'nın son derece hassas, hep zorla düzelen güvenini hangi ölçüde sarstığını, terk edilme korkularını tamamen başka biçimde telafi edeceğini Felice asla doğru olarak hissedemedi.

Kafka o hep üzerine yağan "sinirlilik yağmuru" sözlerini asla abartmamıştı. O günlerde ne derece gerçekten dengesiz, ne derece hassas oluşunu Felice ile olan mektuplaşmasının başladığı "bekleme sürecinde", aynı zamanlı olarak ortaya çıkan bir olay şok edici biçimde gösterir ve onu birkaç saatliğine psikolojik kendi kendini iyileştirme gücünün dibine iter. Konu gene 'Prag asbest Fabrikası'ydı.

O bir yıldan bu yana zorla işleyen Kafka'ların aile işletmesi, artık iyi kötü de olsa kâr getireceğine, sürekli heyecanlara ve kavgalara neden olmaktaydı. Birkaç ay sonra üretim başladığında ekonomik olarak tamamen yanlış hesap yapılmıştı. Sermaye yatırımı azdı ve arttırılması gerekiyordu; oysa Hermann Kafka para koymayı çoğaltmaya razı değildi. Zaten Elli'nin drahomasını ve Franz'ın payını, ki bu para da onun kasasından çıkmıştı, geri dönemez biçimde kaybolacağını görüyordu. Elli'nin, kendini fabrikanın yönetimde yalnız bırakılmış gören kocası Karl bir çare bulamayınca mayıs 1912'de zengin 'Madridli dayı'dan borç istemekten başka çare kalmamıştı- rica mektubunun uygun olarak formüle edilmesi doğal olarak Franz'a bırakılmıştı-, Alfred Löwy bu her taraf için yakışık almayan duruma karşılık vermeseydi, işletme belki de ilk yıl bilançosuna kavuşamayacaktı.

Damadın herhangi bir ihmali doğru olarak ispatlanamadığı için bu rahatsızlığın ikinci suçlusu olarak bu derece ilgisiz olan Franz seçilmişti. Erkek evlat ve firma ortağı olarak görevi Kafka'ların servetinin nasıl kullanıldığını izlemekti. Bu konuda ona yapılan ihtarlar sonuçsuz kaldı. O değil miydi ki babasına Elli'nin kocasının gerekli başlangıç sermayesini koymasında akıl veren, hatta ona yalvaran? Onun hukuken tüm mal varlığı ile fabrikanın zararını garanti etmesi gerçeği bile onun ayda iki ya da üç kere hesapları kontrol etmesini, isteksizce kasa defterlerine ve *Gummi-Zeitung*'a göz atmasını ya da iş yerinde bazı görevli ziyaretçileri dolaştırmasını engelleyemedi.

Fabrikanın yarattığı dertler onu üzüyordu, ama babasının sarsıcı sitemlerini ve annesinin daha sessiz, buna karşılık daha etkili dert yanmalarını gittikçe daha bir suskunlukla karşılıyordu. Ona kalacak olsaydı bu deneyden bir an önce vazgeçilmeli ve parayı heder etmeliydi. Çünkü onun eylül ayından bu yana sürdürdüğü karşıt ritimli gündelik yaşamı tüm tedirginliklere rağmen elindeydi. Bu ritmin başka tedirginliklere tahammülü yoktu ve gece boyunca yazma eylemi, ki tüm diğer aktiviteler bir çekim alanının ışınları gibi buna bağlıydı; fiziksel ve düşünsel enerji gerektiriyordu. Öğleden sonra uykularının ise bu durumu örtmesi güçtü. Kafka diğerleri çalışırken boş zamanlarını uykuya ayırıyordu; işte tam da bu aile için, boş öğleden sonralarında bir ya da iki saat için Zizkov'a gitmemesini sarsılmaz biçimde ispat eden miskinlikti. Oğullarının boş zamanlarındaki

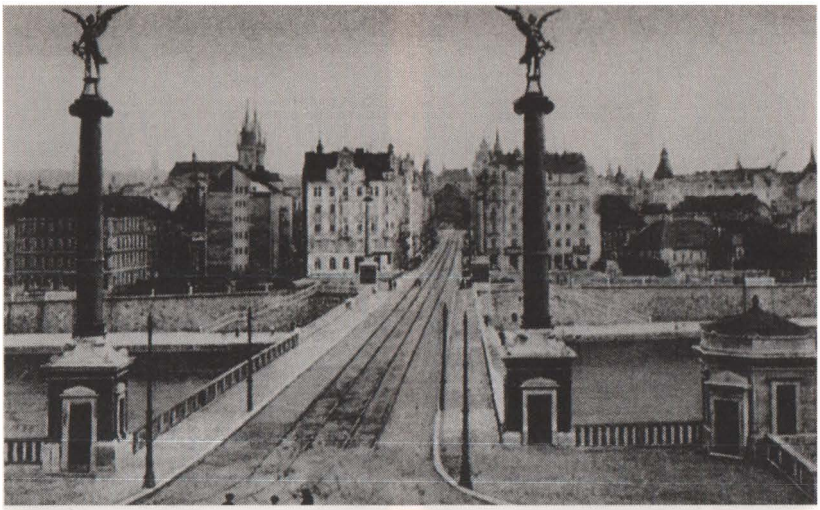
1. Franz Kafka. Tahmini 1908.

2. Kafka'nın küçük kız kardeşi Ottla. 1910

3. Kafka'nın anne ve babası Julie ve Hermann. Tahmini 1912

4. Prag, Cech köprüsü. Sol köşe binanın en üst katı olan, Niklas Caddesi 36 numarada Kafka ailesi 1907'den 1913'e kadar yaşadı.

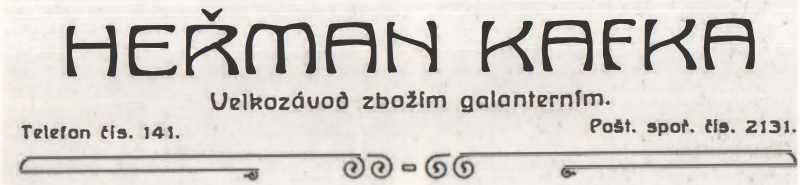
5. Prag. Kinsky palas. Altstadte ring. Sağdaki kapalı kapının arkasındaki pencereler 1912 sonbaharından sonra Kafka'nın anne ve babasının tuhafiye mağazası oldu.

6. Kafka'nın anne babası, kızkardeşi Elli, Karl Hermann, 1914. Önde Kafka'nın yeğeni Felix.

7. Kafka'nın kız kardeşi Valli ve kocası Josef Pollak, Ocak 1913. arkada Kafka görülmekte.

8. Hermann Kafka 1909. Mektup kâğıdının başı; toptancı tuhafiye malzemeleri.

9. Max Brod, 1914

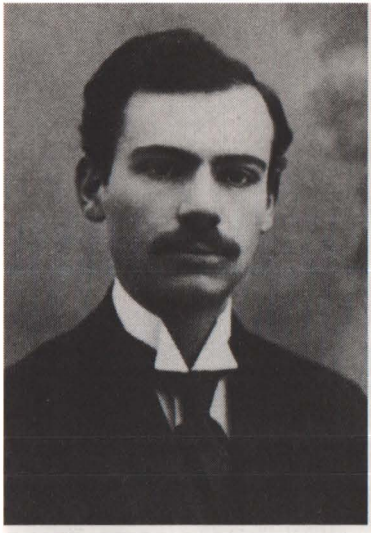
10. Oscar Baum

11. İshak Löwy

12. Mania Tschissik

13. Felix Weltsch

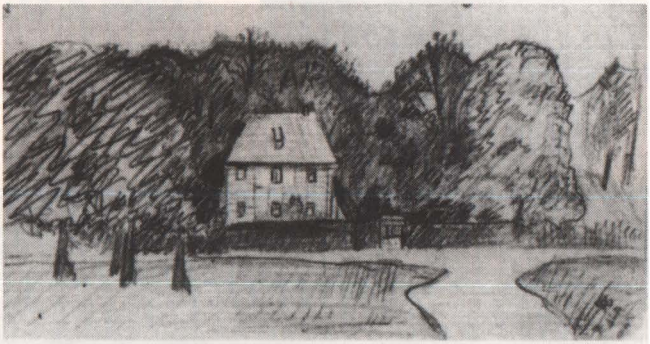
14. Kurt ve Elisabeth Wolff, 1912

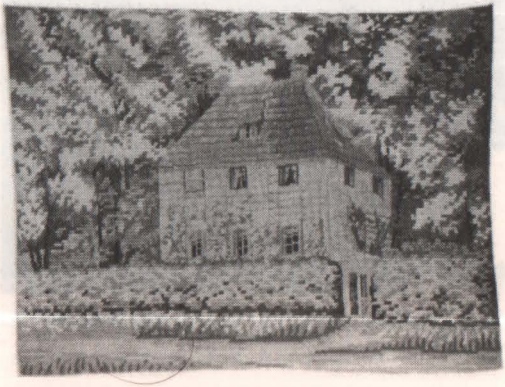
15. Von links: Walter Hasenclever, Franz Werfel, Kurt Pinthus; Leipzig 1912

16. Goethe'nin bahçeevi, Kafka'nın çizdiği eskiz, Weimar 1912

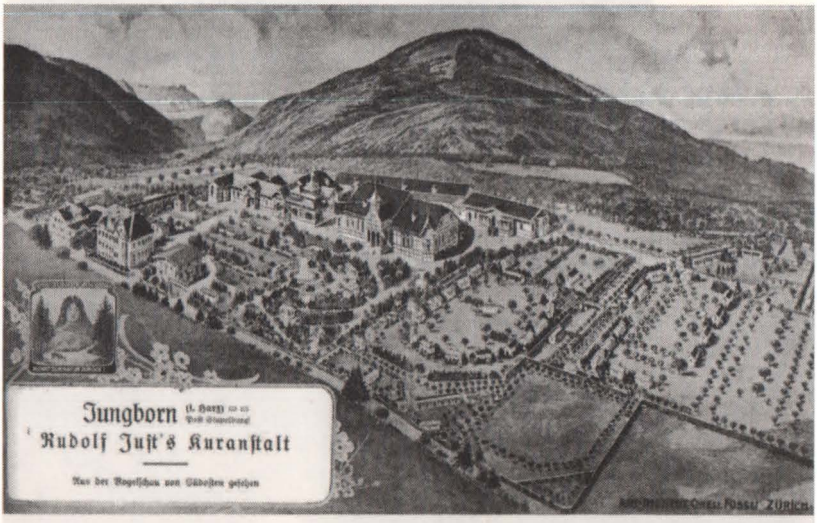
17. Goethe'nin bahçeevi, Max Brod, çizdiği eskiz, Weimar 1912

18. Goethe'nin bahçeevi, Felice Bauer'in nakışı, tahmini 1923

19. Margarethe Kirchner

20.

21.

22. Felice Bauer, 1914

23. Felice Bauer

çalışmalarının gerçek anlamının yalnızca bir kırıntısından haberleri vardı. Altmış yaşının sonuna gelen anne ve babanın çalışma saatleri, Kafka'nın büro saatlerinin iki misli uzunluktaydı. Bu yüzden 29 yaşındaki bir genç adam için her öğleden sonra uyumanın aile sorumlulukları karşısında neden önemli olduğunu anlamıyorlardı. Hele Kafka'nın endüstriyel sorunlarla mesleği icabı uğraştığı göz önüne alınacak olduğunda, nasıl olup da eniştesine (hatta içten içe kendine karşı bile) böylesine habersiz ve pratikte çaresizlik sergilemesini anlamaları olanaksızdı.

Bu gerilimli durum Karl Hermann'ın iki hafta kadar iş gezisine çıkması ve fabrikayı 'Reich Almanı' ustaya bırakmasıyla büsbütün patlama noktasına geldi. Elli'nin kocasının hesap raporlarına Kafka'nın babası oldum olası kuşkuyla bakmıştı. Eğer genç işadamının becerikliliğine hayran olmasaydı -temelinde damat onun onayladığı biriydi- o zaman bahar aylarındaki çatlama kaçınılmaz olurdu. Ama şimdi ailenin ekonomik kaderi bir yabancının eline veriliyorsa (ve hele bir başka ülke insanına) yaşlı Kafka müessesenin kısa zamanda sahtekârlık ve kötü yönetim yüzünden batacağına inanıyordu. Artık kaçış olamazdı, Franz fabrikaya gitmek zorundaydı, hem de her gün, şayet felaket önlenmek isteniyorsa.

Oğlunun düşmanca suskunluğunun son derece hiddetlendirdiği Hermann Kafka uzun zamandır onunla açıktan bir çatışmaya girmeye kaçınmış ve bunun yerine karısı kanalıyla ona dolaylı olarak baskı uygulamayı seçmişti. Zaten karısı onun yanında tüm günü geçirmekteydi, laf ebeliği ile karşı karşıyaydı Kafka. Annenin görevi suçlamaları daha az darıltıcı, ama etkili olarak, oğlunun vicdanına hitap ederek ulaştırmaktı -hüzün verici bir görevdi bu. Kuşkulu kazancı onun kendi ilgilerini aile reisinden ödünç alınan otoriteyle örtmek zorunda kalması ve bu yolla *ex officio* yürürlüğe koymasıydı.

Bu yıllardan beri törpülenen ritüel 7 Ekim akşamı da etkisiz kalacak, dış etkenler sonucu yaratmadan Kafka'yı es geçecekti, eğer bu sefer Ottla şikayetçiler korosuna katılmamış olsaydı. Herhalde suçun Franz'da oluşuna dair bitmek bilmeyen sızlanmanın, babasının acı çekmesinin, bedensel kötü durumunun nedeni olmasını haksız ve onursuz bulmuştu. Şimdi ortaya çıkan acil durumda hiç değilse kısa süre için de olsa ağabeyinin, eniştey temsilen fabrikada gözükmesi-

nin neden yeterli olmadığını anlamak istemiyordu. Doğal olarak onun geceleri roman yazdığını biliyordu, ayrıca yazma yoğunluğunun onu geçen yılki hüzünlenmeden çekip çıkarttığının da gözünden kaçmamış olması gerekirdi.

Ama ağabeyinin katılımı olmasaydı bu Allah'ın cezası müessese hiç kurulmamış olacaktı; argümanlarından kaçamadı o da, hiç değilse o an için.

Kafka panikledi. Tek güvendiği kişi olan Ottla'nın annelerinin yanında bu kadar önemli bir konuda ona karşı çıkması onu en hassas noktasında yakaladı. Aile ile olan kan bağında ona kalan son bağı temsil etmiyor muydu Ottla artık? Onun yüz çevirmesi son dışlanma anlamı taşıyordu, yeni bir 'hüküm'dü. Bu durumun dehşetli etkisi birkaç hafta sonra DÖNÜŞÜM'de kardeş aforozu olarak yazılacaktı. Kız kardeşi ona neden ihanet etmişti? Yoksa onun kendi suçluluk duyguları kız kardeşe çoğalarak ve ona içerden *ve* dışarıdan eziyet etmek üzere mi geçmişti? Bu Kafka'nın kendisini isteyerek inandırdığı bir yorumdu, içinde durdurulamaz biçimde yükselen öfkeyi hemen Ottla'ya yöneltmek zorunda kalmamak içindi. KAYIP çalışmasından ortaya çıkan o özsaygının yansımasını neden ona geçiremezdi. Tüm suçları ve korkuyu belki günün birinde sonlandıracak olan özsaygı?

O akşam baba da eve geldiğinden Kafka hiçbir kesin açıklama yapmadan ilk fırsatta odasına kapandı. Şimdi onu manüskrisi, hayali Amerika'sı kurtarırdı ancak, o sırada sandığı üzere asıl yaşamının geçtiği yer olan o içsel kıta. Daha bir gece önce romanı mutlu biçimde on sayfa daha ilerletmişti, -"bütün gece yazabilirdim, gündüz ve gece ve gündüz ve sonunda uçup gidebilirdim"- hayallerin kesilmesi değildi onun üçüncü bölümü bir kenara koyması, tersine sırf yorgunluktu. İyi ki sahnenin gelişimi özellikle kolay bir yeniden başlamayı gerektiren bir yerde kesilmişti. Tam o sırada günahsız Karl bir Amerikan kır evinin karanlık koridorlarında yolunu şaşırmıştı, yönü çift anlamlı, sonu Kafka'nın açık olarak gözünün önünde olan bir bölüm olmalıydı. Ama bu kez yanıldı. Bu artık onun son zamanlarda çarçabuk silkip atmayı başardığı ailenin yalın gölgesi değildi, bu şeklen bir savaş açmaydı, fiziksel bir saldırıydı, onu birleşik güçlerle o hayali alandan dışarıya atmaktı.

Kafka bir sayfa yazdı; sonra kalemi bıraktı, kalktı, pencerenin yanına gitti ve Chech köprüsündeki elektrik lambalarının sisle kaplanışını seyretti. O anda üzerine yığılan sağ görülü umutsuzluğu daha o gece Brod'a yazdığı uzun bir mektupta anlattı:

"Kesinlikle anladım ki artık benim için sadece iki olanak var, ya herkes uyuduktan sonra pencereden atlamak ya da önümüzdeki on dört gün her gün fabrikaya ve eniştenin bürosuna gitmek. Birincisi bana tüm sorumluluklardan, hem zarar gören yazmadan hem de terk edilen fabrikadan kurtulma olanağı verecek, ikincisi yazmamı mutlaka yarıda kesecek -14 gecenin uykusunu öylesine gözlerimden silemem- yeterince istemim ve umudum olsaydı bugün bıraktığım yerden 14 gün sonra belki de yeniden başlayabilme olanağını bana verirdi.
Yani aşağıya atlamadım ve bu mektubun bir veda mektubu olması çekiciliği (aklımdakiler ondan başka yöne gidiyor) çok güçlü değil. Uzun süre pencerenin yanında durdum ve kendimi cama dayadım. Köprüdeki gürültükçüyü aşağıya atlayışımla ürkütmek bana çoğu kez yakışırdı. Ama tüm bu zaman içinde kendimi kaldırımda parçalarına kararının, doğru kararlaştırılmış bir derinliğe sokabileceği konusunda katı hissettim. Bana öyle geldi ki yaşamda kalmak yazımı -insan sadece, sadece yarıda kesmekten söz etse bile- ölümden daha da az yarıda kesecekti ve ben romanın başlangıcından ve devamından 14 gün herhangi bir biçimde, hem de fabrikada, hem de memnun olacak olan anne ve babama karşı romanın en derininde hareket edecek ve onda yaşayacaktım. Çok sevgili Max'ım, senin önüne bütün bunları hüküm ver diye sermiyorum, çünkü bunlar hakkında bir hükmün olamaz, ama veda mektubu olmadan aşağıya atlamaya kesin kararlı olduğumdan, -sondan önce insan yorgun olma hakkına sahiptir- yeniden sakin olarak odama dönmem gerektiğinden, sana buna karşılık uzun bir yeniden buluşma mektubu yazmak istedim ve işte burada o."[6]

Bu mektubun Brod üzerinde yaptığı etkiyi anlamak için olayların sıkılaşan kronolojisini göz önünde tutmak gerekir, Kafka'nın hayatındaki coşkun hızlanmayı, ki Brod birkaç haftadır bunun şaşıran tanığı olmuştu. Bu mektup 8 Ekim sabahı Prag büyük postanesinde onun bürosuna ulaştığında Kafka'nın ona ilk kez HÜKÜM ve ATEŞÇİ'yi okumasının üzerinden henüz iki gün bile geçmemişti. Ancak birkaç saat önce Kafka'nın edebi açıdan nelere muktedir olduğu konusunda somut ve gerçek bir fikre sahip oluyordu ve ancak şimdi Kafka'nın GÖZLEM'de hafifçe dokunduğu cümlelere, öylesine denemeler derken, bunların herkesçe bilinen özenli küçültmeler olmadıklarını kavrıyordu.

Bunun dışında da Brod hâlâ Kafka'nın yeni *tematik* radikalliğinin şoku altındaydı. Görünürde başarılı olmuş bir varoluşa sahip genç bir adamın portresinin birkaç dakika içinde yıkılması ve babasının emriyle intihar etmesi, edebiyat ile yaşam arasındaki güven ayrımını kuvvetle koruyan Brod'da derin bir yılgınlık oluşturmuş olmalıydı; kendisi bile estetik haz alma içinde bunu çözemezdi. Bu yılgınlık üstelik de gözünün önündeydi, Kafka ölümcül senaryoyu gerçekleştirmekle tehdit ediyordu, kendini tıpkı o övüngen Georg Bendemann gibi ölüme atacaktı. Bu onun bütünüyle ciddi bir niyeti olabilir miydi, gerçekten yaşam yorgunu biri böyle mektuplar yazabilir miydi, acaba burada gene de biraz edebiyat yok muydu işin içinde? Şayet Brod -olasılıkla Kafka'nın soğuk pırıltılı diksiyonuna kanıp- bir an için bu konuda yanılmış olsa da, en geç Kafka'nın sabahın köründe yazdığı 'yeniden görüşme mektubunun' altına eklediği not onun ecinli olduğunu gösteriyordu: "Sırayla hepsinden nefret ediyorum ve onları 14 gün içinde selamlayamayacağım bile. Ama nefret -gene de kendime yönelik- daha çok pencerenin dışına ait, yatakta huzurla uyumak yerine. Gece olduğumdan çok daha az korunmalıyım."

Açıktı bu. Kafka'yı yakalayan nefret aşkının dinamiği şimdiye kadar olduğundan daha fazla da olsa, Brod tarafından bunun dehşet vericiliği içinde hâlâ küçük görülmekteyse de -gene de o artık Kafka'yı depresyonundan 'vazgeçirmenin' kolay olmadığını biliyordu-, onun bu ender görülen açık hiddeti onu son derece ürkütmüş olmalıydı. Her zaman dikkatli ve kendine egemen olan Kafka şimdi kendini kontrol edemiyordu. Böylesi bir mektubun hangi "soğuk dehşeti" yaratacağını (Brod'un anılarında yazıldığı gibi) hiç düşünmüyordu ve *bu* onun dışarıdan gelecek yardıma gereksinimi olduğunu gösteren sarsılmaz bir işaretti.

Brod hemen ve kararlı bir tepki gösterdi, burjuva ilişkileri kuralları ve kendisinin oldum olası Kafka'nın ailesiyle olan mesafeli ilişkisiyle biraz olsun birleştirilebilecek bir araya girmenin tek olanağını kullandı. Onu çoktan 'deli' ilan etmiş olan hınçla dolu babayla konuşulamazdı, açıktı bu. Kız kardeşleri harekete geçirmek faydasızdı, çünkü yaşamın ciddi konuları söz konusu olduğunda, yani para örneğin, onların sesleri çocuk seslerinden başka bir şey değildi. Geriye nispeten insan id-

rakinin sığınağı olan anne kalıyordu, ki Brod onunla da çok iyi uzlaşma içinde değildi. Bunda şaşılacak bir şey yoktu, ne de olsa sözüm ona bu kadar ağır bir yükün altında olan oğlu kendi ailesinin yanında olmaktan çok zamanını Brod'larda geçiyordu.

Ama Brod'un iyi ya da kötü taktiği düşünecek zamanı yoktu. Sekiz sayfalık bir mektupla Brod -içine Kafka'nın mektubundan bazı bölümleri de koymuştu- Julie Kafka'ya oğlunun saklı umutsuzluğunu ve onun gerçek gereksinimlerini anlatarak artık gözlerini açmalarını istedi. Bu arada etkileyici sözlerden kaçınmadığı kesindi (Felice Bauer'e ise "son derece kabaca müdahale ettiğinden" söz etti).[7] Julie Kafka'nın cevabından geriye kalan cümleler Brod'un sadece felaket haberinin şok etkisinin altını çizmekle kalmayıp aynı zamanda başarıyla anne duygularına seslendiğini göstermekte.

"Kıymetli mektubunuzu biraz önce aldım ve titreyen yazımdan onun beni nasıl heyecanlandırdığını anlayacaksınız. Çocuklarının her birinin mutluluğu için kanımı vermeye hazır olan ben, şimdi çaresizim. Ama oğlumu mutlu görmek için her şeyi yapacağım. [...] Hemen bugün Franz'la konuşacağım, sizin mektubunuzdan söz etmeden, yarın fabrikaya gitmek zorunda olmadığını söyleyeceğim. İnşallah bana katılacak ve sakinleşecektir. Sizden de, saygıdeğer doktor bey, onu sakinleştirmenizi rica ediyor ve Franz'a duyduğunuz sevgi için teşekkür ediyorum."

Kısır satırlardı bunlar, gene de Julie Kafka'nın nasıl bir baskı altına girdiğini ele veriyorlardı. Karakteristik olan ise, onun o sırada kendi oğlunun uzaklığını anlamamasına rağmen gene de son derece yoğun olarak hissetmiş olmasıydı. Ailenin içsel yönetiminin kurallarını hiç değilse bu seferlik bir kenara itmeyi hiç düşünmemiş ve ataerkil babayı açıkça durumdan haberdar edip birkaç bin krondan daha önemli durumların olabileceğine yanaşmamıştı. Hayır diye yazdı Brod'a, baba, hastalığı nedeniyle asla heyecanlandırılmamalıydı, bu yüzden bir çözüm ancak *onsuz* bulunmalıydı. Ona Franz'ın uslu uslu fabrikaya gittiği oyunu oynanacaktı; bu arada kendisi müesseseyi ele alacak bir başkasını bulacaktı, ki bunun için Karl Hermann'ın genç erkek kardeşini düşünüyordu. Garip bir biçimde Kafka Brod'a yazdığı mektupta onun uygun olmadığını kesin olarak belirtmişti. Kafka yeniden romanına ve Berlin özlemine döndü, ardından kalan belgelerde 'fabrika' yadırgatıcı biçimde birdenbire yok oluyor. Gene de bu ertelemenin

elde edildiği sinir bozucu suskunluk, ilerde ortaya çıkacak bir dalgayı yaratıyor. Aylar sonra 30 Ocak 1913'te Kafka Felice'ye: "Düşün ki ben büro işi dışında hiçbir şey yapmıyorum ve fabrikayı ihmal etmem yüzünden babamın yüzüne bakamıyorum, ona hitap etmeye bile cesaret edemiyorum."

İnsan Kafka biyografisinde durmadan -arzu edilen kesinlikte, hatta sıkça birçok açıdan belgelenmiş olsalar da- ayrı olaylarla karşılaşıyor ki, bunlar gene de tuhaf bir loşluk içinde kalıyorlar; merakı ve kuşkuyu canlı tutan alaca karanlıkta, evet bunlar okuyucuya sanki her şey başka türlü olmuş ve o nihai olanda aldatılmış inancını veriyor. Burada görünüşte bir karşılaştırma olduğu hesaba katılacak olsa bile, insan kolayca hermetik, kuşkulu bir pozisyona düşse ve Kafka'yı onun kendi özleştirmeci ölçüleriyle kıyaslasa bile, net olmayan, gerçek olanın kıyılarında titreyen bir ışık kalıyor, ki nedeni asla sırf gözlemleyenin gözünde değil. Sanki Kafka'nın parçalanmış, çelişkili karakterinde durmadan çelişkili olaylar *nesnel* çözümsüzlüklere kristalize oluyor.

Ekim 1912 intihar girişimi olayı bu fenomen için en etkileyici örnekleri gösterir. Bu durum Kafka'nın ölüme gerçekte ne kadar yaklaştığı, psikolojik saf sorunun sorulmasıyla ilişkili değildir. Soru, bu gibi yıkıcı kararların işe yarar bir modelinin eksikliği yüzünden *asla* akla yakın olarak, hele tarihin bizi zorladığı idraktan ötürü cevaplanamamasıdır. Gene bu döneme yakından bakıldığında kolay cevaplanamayacak sorunlar çıkarmaktadır. Eğer yaşam ve ölüm söz konusu olmasaydı, gülünç olarak nitelenebilecek fasitler gösterir. Kafka Brod'a yazdığı mektupla ne amaçlıyordu ya da daha tarafsız soracak olursak cümleleri hangi psişik içtepileri izliyordu? Umutsuz durumuna rağmen bu konuda hesap veriyor olmasını, mektup için 'düşüncelerinin başka yöne gitmesi' zor anlaşılır bir not düşmesi, 'veda etme' ve 'yeniden görüşme mektubu'ndaki semantik oyunla asla örtüşmez. Düşünce (hayır, 'kuşku' değil) Kafka'nın tam bilinçli olarak bir imdat çığlığı formüle ettiğini gösteriyor. Brod buna öylesine yatıştırıcı sözlerle asla cevap yazamazdı. Bunun nedeni Kafka'nın her ne kadar doğru olarak ailenin kısıtlamalarını, özellikle de Ottla'nın onu bu duruma sokan kişi olduğunu söylese de sonradan romanı ve romanın tehdit edici kesilmesini öne çıkarmakta. Brod'un perspektifinden bakıldığında bu durumun al-

ternatifi şöyle olmalıydı: ya romanın devamı ya da yazarın pencereden atlayarak ölmesi. Kafka ise dostu ve destekleyicisine, onun yüreğini ayağa kaldıran nasıl bir dehşet saçtığının bilincinde olmalıydı, üstelik daha *evvelsi gün* onun yapıtına ilk defa göz atmasına izin verdikten sonra.

Oysa Brod tam olarak altı ay öncesinde günlüğe yazılmış olan şu satırları bilseydi ne hissederdi: "Evvelsi gün fabrika yüzünden sitemlere maruz kaldım. Bir saat boyunca pencereden atlamayı düşündüm kanepenin üzerinde." O zamanlar, mart başında Kafka'nın edebi üreticiliği üstünkörü parçalardan ve *manüskrileri karıştırma*'dan ve *yok etme*'den oluşuyordu. Bunlar ona "iğrenç" görünmekteydi.[8] Yazı masasının üzerinde tedirgin edilmeden gün ve gece ritminde onu zorlamış olan hiçbir şey yoktu. Tam da bu yüzden o aile karşısında, kendine karşı olan ilgisizliği çok daha az haklı çıkartabiliyordu. Babanın durmadan "çocukların minnettarsızlığından" söz ederek parlaması, "onun parasıyla har vurup harman savurmaları"nı söylemesi karşısında o sessizce bile karşı çıkmıyordu ve huyu (ve de tipik yeteneği) olan kendini hayali perspektifte başkalarına yansıtması, onun için saçma bir aile sahnesinin son derece keskin görüntüsüydü. Oturma odasında Hermann Kafka ve Karl Hermann, kayınpeder ve damat, 'Prag asbest işletmesinin' sürekliliğini tartışırlarken hemen yanda, kapalı kapı arkasında sorumlu 'ortak' kanepeye uzanmış yatıyordu ve sıkılıyordu. Kafka'nın saklı olarak hep devam eden bir işe yaramazlık ve hiçlik duyguları, bu perspektifi kabul ettiğinde ve kendisini *kapının öteki tarafında* gördüğünde bilincinin üzerine çıkıyordu (bu kapının sonradan DÖNÜŞÜM'ün kapak görüntüsü olarak ortaya çıkması rastlantısal değildi). Ve bu nevrozlu mekanizma Kafka'nın ailesinin her ne kadar bütünüyle bilinçli değilse de, kuşkusuz çalmayı bildikleri piyano tuşlarıydı.

Yani mart ve ekim 1912'de Kafka'nın üzerine aynı ölüm görüntülerinin gelmesine yol açan, daha önce oluşan iki durum değildi neden olan -koro halinde yakınan kız kardeşler ve anne baba-, tersine onun kimliğine dokunan çekirdekti. Şimdi doğal olarak yeni olan, *work in progress* varlığı ile içsel ve dışsal yaşamın bir başka dönüşümle artmasıydı. Özellikle de bununla kararlı bir kavga, ortağının harekete geçirilmesi ve uygulaması Kafka'nın şansı Brod'unsa şanssızlığıydı.

Çünkü o tamamen yanlış koşullarda onun avukatlığına soyunmuştu; hâlâ hissetmiyor muydu (ve deli gibi çalışmakta olan dostu karşısında bunu hissetmesi zaten mümkün değildi), Kafka'nın edebi işinden kazanmayı başaracağı kendine güvenin ne kadar geçici olduğunu. Kız kardeşin bir tek kötü sözü onu yıkabiliyordu. Bu açıdan Brod pragmatik olarak doğruyu yaptı, ama bunu çözümsüz bir görevin arka perdesinde yaptı.

Brod'un Kafka için elde edeceği 'çözüm' nasıl bir çözümdü aslında? Julie Kafka'nın kocasına biraz yalan söylemesi, hem kendini, oğlunu ve belki de Ottla'yı haftalarca sürecek ayarlama yapmasını gerektiriyordu- bu öyle bir çözümdü ki, ancak mutlu olan bir çocuk böylece memnun edilebilirdi, bir an için babasının yumruğunu yemekten kurtarılan bir çocuk. Kafka'nın babasına yardım etmek için *iki* aracıya gereksinimi olmasının temelinde ne kadar utanç verici olduğu gözünden kaçmış mıydı? Düşünülemez bu. En geç dostunun müdahalesini öğrendiğinde -ki çenesi düşük Brod uzun süre saklayamadı bunu- o sıradaki işten bir süre azad edilmesinin hiç de yürekli bir karşı darbeye ya da inatçılığına borçlu değil de, en eski aile ritüelinin yinelenmesine borçlu olduğunda bunun ne kadar acı bir şey olduğunun farkına varmıştı. Anne bir kez daha yönetici olarak ortaya çıkmış, en korkunç olanı engellemiş, bu yüzden dehşet verici olanı uzatmıştı. Buna rağmen yeni suçluluk duygularıyla elde edilen nefes alma paydosu, Kafka'nın akşamları KAYIP'ın manüskrisinin başına oturmasını sağlamıştı. Üstelik de kendini tamamen ve mutlaka pencereden 'atacağına' bir adım kalmasının üzerinden yirmi dört saat bile geçmeden. "Şu anda istediğimi biraz sonra istemiyorum" diye yazacaktı Felice'ye. Gerçek buydu. Biz Kafka'yı o anda, suçsuz yere dışlanan Karl'ın öyküsüne yeniden başladığında, kendini kaptırmış mutlu bir insan olarak hayal etmeliyiz.

Kimse onu tedirgin etmiyordu, anne iyi bir iş çıkarmıştı. Yan odada her zamanki akrabalar hakkındaki konuşmalar, mağaza, iskambil oyununun her zamanki sesleri. Kafka'nın penceresinden gözlemlediği Cech köprüsündeki gümrükçü görevine sakin sakin devam ediyordu. Sis daha da yoğunlaşmıştı.

Aynı Salı günü, 8 Ekim 1912'de, küçük Montenegro dağ devletinin kralı I. Nikolaus 71. doğum gününü kutluyordu. Gün bayram havasında başlamış, öğlen saatlerinde Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan

edilmişti. Bu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırlarında oluşan önemsiz bir sarsıntıydı. "O kadar önemli değil" diye sesler geliyordu Berlin'in diplomatik çevrelerinden. Daha sonra tarih kitapları Birinci Balkan Savaşı'nın başlangıcından söz edecekti. Ne yazık ki Prag gazetelerinin idareleri akşam baskısına haberi zamanında yetiştiremediler.

Kız, Bayan ve Kadın

Eğer konuşmasaydım, ama tanrım,
kimi dinlemek zorunda kalacaktım ki?

Botho Strauss, DAS PARTIKULAR

"Mektupla karşılaşma ne kadar az işe yarıyor, sanki bir gölün iki kıyısında suyla şırıltı çıkarmak gibi." Bu aşk cümlesini Kafka Felice Bauer'e değil -24 yaşındayken- Hedwig Weiler'e yazmıştı, henüz taşrada geçirilen duygulu bir yaz mevsiminin bütünüyle etkisi altındaydı. Hüzünlü, gene de tatlı, şiirsel bir görünüm, kaldırılamayan bir yabancılık ürküntüsünü ortaya çıkartmıyor, yalnızca aydınlatıyor. Belki de sırf bu yüzden görüntünün gene de içinde barındırdığı doğruluk anını ikinci defa yaşayacaktı, ama bu sefer gerçekten felaket biçiminde.

On beş yıl geçip de, Felice'den ayrıldıktan çok sonra idrak soğumuş, taş kesilmişti: "İnsan nasıl olur da birbiriyle mektuplar kanalıyla ilişki kurabilir düşüncesinde olur! İnsan uzaktaki birini düşünebilir, yakındaki birine dokunabilir, bunun dışında olan her şey insanın gücünü aşar." Böyle yazıyordu Kafka 1922 martında Milena Jesenka'ya. Beş yıl süren, bazen umutsuz, bazen mutlu, son kertede ise kendi kendini yiyip bitiren bir deneyin kuru özeti, mektuplaşma aracıyla canlı bir ilişkinin içtenliğini elde edebilme, bundan da ötesi, olağan bir samimiyetten de fazlası, her şeye rağmen çoğu zaman erotik yakınlaşmanın sonucunu ortadan kaldırır ve içinde sınırlar koyar; daha çok kesin bir anlama, bir koşul gölgesi olmaksızın güven, olağanüstülük, ortakyaşarlık.

Kafka olanaksız olanı istiyordu, bunu *her zaman* bilmediğini düşünmek güç. Sanki 1912 eylül ayında kendi elleri dışında hiçbir şeyin yardımı olmaksızın Prag'dan Berlin'e bir yeraltı geçidi kazmış gibiydi. Başkaları açık gün ışığında yolculuk yaparlarken o dolambaçlı, yalnız kendisine ve Felice'ye ait olan, odadan odaya yönelten bir bağ kurmak istemişti. Bu ise yalnız onun gücünü aşmakla kalmıyor, aynı zamanda

'insan gücünü aşıyordu'. Yorgun düşmüştü, tünelinden vazgeçmeliydi; ölçülemeyen, ama henüz başa çıkılabilen bir korku mesafesine dayanan gülünç bir fragman. Çukur sonunda çöktü, ondan geriye hiçbir şey kalmadı. Ama beş yıllık bir 'ilişki çabasının' ortaya çıkarttıkları kaldı, konserve edildi, sergilendi, yayınlandı. Bir yığın karalama, toplam 511 mektup, kartpostallar ve mektup fragmanları, hepsi birlikte 700 baskı sayfası.

Kafka'nın FELİCE'YE MEKTUPLAR'ı dünya edebiyatının akıl almaz belgelerindendir; ne dilsel yoğunluğu ne de kendi kendini yansıtan gücüyle günümüze kalmış mektuplaşmaların hiçbiriyle karşılaştırılamaz. Teşhirci özellikleri, Kafka'nın yaşadığı zamanlarda hüküm süren ve giderek artan toplumun itiraflarda bulunma zorlamasıyla ve de hele günümüzdeki, sözüm ona radikal, aslında ise araçsal yönetilen kendi kendini ortaya dökmelerle hiçbir ilişkisi yoktur. Bu yüzden yazılanlar daha da sarsıcıdır; buradaki acı veren utancı, sorunu reddedilemez kılan gönülsüzlüğe iten bu belgelerin her şeye rağmen yayınlanmasının doğru olup olmadığı konusunu azımsanamayacak bir okur kitlesi hissetmektedir. Mektupların yayımcılarından biri olan Germanist Erich Heller, yaşamının son yılında bu konudaki kuşkusunu dile getirmiştir. Buna karşılık Canetti kendini ve okuyucuyu, "en yüksek karakterinin saygı olduğu" Kafka'nın da Kleist'ın, Flaubert'in ve Hebbel'in mektuplarını okumaktan çekinmediği düşüncesiyle avutmaya çalışmıştır.[1] İki yüzlü bir argüman, sonuçta kendisi de başkalarının özel alanına gözünü dikmiş bir insanın özel alanı aydınlatılabilir mi sorusunun ahlaken büyük sorununa götürüyor. Kafka'nın kendisinin mektuplarının yayınlanmasına dehşetle karşı çıkacak oluşu kendiliğinden anlaşılır; yaşamı boyunca kendi yapıtına karşı gösterdiği küçümseme de onun çok önceden belki de kamusal ilgi yaratmak istememesine bağlıdır. Onun benzer bir olayda -örneğin o zamanlar henüz yayınlanmamış olan Flaubert'in kuzini Louse Colet'le olan ilişkisi-, kendini yayıncı olarak görmeye hazır bulması ve böylece 'ilgili okuyucunun' ajanı gibi davranması düşünülemezdi.

FELİCE'YE MEKTUPLAR epey geç tanındı; Max Brod'un elinde olan toplu yapıtlarda henüz yoktular. Felice Bauer uzun süre araştırma amaçlı olarak mektupları vermeye karar veremedi, hele bunları

açıklamaya hiç yanaşmadı. Göç ettiği yıl, -çoktan Los Angeles'te yaşamaktaydı, ama mektup yığını hâlâ Cenevre'deki çatıda bulunmaktaydı- bu konuda yapılan başvuruyu şöyle cevaplandırmıştı:

> "Ben ne zaman ve bir kez daha eşyaların eline geçeceğini (yani geride kalan mallarının) söyleyemem, ayrıca doğal olarak yaşamının büyük bir bölümünün anlamını taşıyan bu mektuplardan ayrılıp ayrılmayacağımı da bilmiyorum. Belli bir zaman için olsa da. Ayrıca bu mektuplar son derece kişisel, çok güç bir uğraş zamanından kalma ki, sonu bedensel bir acıyla geldi ve handiyse onun vazgeçişinin üzerine taç giydirdi. Yaşamı bu derece seven biri olan o, yaşamdan vazgeçmek zorunda kaldı, onu sonuna kadar sürdürmekten ve yapıtını tamamlamaktan vazgeçti."[2]

Ancak 1955'te, ağır hastalandığı sırada, bu yüzden mâli sıkıntıya düştüğünde, ailenin ısrarı üzerine gönülsüz olarak boyun eğdi ("Mektuplar hâlâ sahip olduğum tek şey"), bugün için marjinal olan 8000 Dolara New York'taki Schocken Yayınevi'ne sattı. Mektupları teslim etmeden önce geceler boyunca eski kâğıtları karıştırdı, bu arada tamamen karanlık günlerden kalma mektuplara rastladı, bunların anonim okuyucuya ulaşmalarının üstesinden gelemedi. Bu mektupları yok etti.

1967'de Felice Bauer'in ölümünden yedi yıl sonra ilk baskısı yapıldı. Bu baskıda son derece önemli, yol gösterici olan Kafka'nın Felice Bauer'in arkadaşı Grete Bloch'a yazdığı mektuplar da vardı. Kafka'nın yaşam koşulları hakkındaki bilgi birdenbire çoğalarak artmıştı. Çünkü günlüklerdeki ve Max Brod'a yazılan mektuplardaki kendiliğinden olanı sessizce öne çıkaran duruma karşıt olarak Kafka, Felice Bauer'e karşı öncelikle gündelik yaşamının bir görünümünü ortaya dökmek durumunaydı. Her ne kadar kendi yaşam çevresini anlatma gerçeğine karşı tepkisi olsa da, burada bundan kaçınmak olanaksızdı, hem *anlatması* hem de bunu yaparken doğru olması gerekiyordu: yemek ve uyku alışkanlıkları, giyim, hastalıklar, aile yaşamı, dostlar, bürodaki çalışma, yolculuklar. Sadece FELİCE'YE MEKTUPLAR bile Kafka'nın mikro dünyası hakkında düzgün bir görüntü vermektedir ve hiç de sadece 1912 ile 1917 yılları arası için değil, tersine çok daha eskilere dayanır; bu görünüm o kadar ayrıntı zenginidir ki bilinçli olarak yazılmamış bölümler bile ortaya çıkar. Kafka'nın yaşamında öyle günler vardır ki bu kaynak kanalıyla saati saatine yeniden yapılandırılırlar.

Buna rağmen ikinci sesten mahrumuz: 400'den fazla sayıda olan Felice'nin Kafka'ya yazdığı mektupları Kafka gittikçe artan yabancılaşmanın kesin ayrılığa yol açtığı zaman yakmıştır.[3] Bu toplu mektup yığınına devasa bir monolog karakteri verir, özellikle de Kafka'nın sorular yönelttiği ya da cevapladığında, öneriler yaptığında ya da Felice'nin anlattığı olaylara yorum getirdiğinde. Sanki telefonda konuşan birini dinliyormuşuz gibidir. İlerleyen süreklilik içinde ister istemez belirli bir kendine yönelik konuşkanlık ve tekrarlamaların etkisi görülür, çünkü tekrarlarda, nüanslamalarda, değinmelerde ve özel dilsel kısaltmalarda uzakta bulunan konuşma partnerinin katılımı kapalı kalır.

Felice Bauer'in Kafka için bir çeşit boş perde oluşunun ve onun bu perdeyi dilediği gibi yansımalarla doldurduğuna dair olan ısrarlı tezin nedeninin, bu gerekli olarak şekli değişmiş olan lektüre bağlı oluşu yadsınamaz. Doğru olan, Felice'nin Kafka için 'bir bilenmeyen olduğu' sürece onun şiddetli ve ateşli fantezilerinin nesnesi olduğudur. İnsanlar kuvvetli imgelemle aşk ilişkilerine girdiklerinde bu olağan bir fenomendir. İnsan bilmediği zaman düş görür. Sorunsa gittikçe artan güvende düş görmeyi mi sürdüreceği ya da *kimi* arzuladığını sonradan bilmek isteyip istemediğindedir. Bu konuda sayısız Kafka uzmanının hermetik kapana düşmesine kuşku yoktur: Çünkü *onlar için* Berlin'deki adresin sahibi boş bir yansıma alanı olarak kalmıştır (öylesine boş ki, Canetti'nin bir ciltlik monografisi Felice'yi *yüzü olmayan* biri olarak gösterir), bize kalan bu tek taraflı mektuplaşmada, sırf yansıma anını algılarlar; Kafka'nın bu mekanizmaya karşı çalıştığını ve hiç de başarısız olmadığını gözden kaçırırlar.

Kafka beş yıl süren bir dostluk süresince Felice Bauer hakkında çok şey öğrenmiştir. Kısmen onun kolaylık göstermesi, kısmen de kendisinin ısrarlı soruları kanalıyla. Günümüz okuyucusu onun hakkında hiçbir şey bilmemektedir. Bugüne kadar yapılmış olan bu açığı kapatma denemelerinin hiç değilse kısmen ne derece kısıtlı kaldığı gariptir. Berlinli memurenin hayalî çerçevesi entelektüel merak uyandırmamışa benziyor açıkçası. Bu durum Milena Jesenka'nın gerçek görüntüsü hakkında seksenli yılların sonundan başlayarak başarıyla yoğunlaşan çabalar göz önüne alındığında daha da anlaşılır olur. Milena çok daha 'ilginç' bir figür olarak görülür; bir yandan olağanüstü

dilsel anlatım gücüne sahip olmasıyla, ama daha çok da yaşamını her türlü burjuva normalliğinin oyun tarzından bilinçli olarak uzaklaştırmasıyla. Kafka'nın biyografik çevresinin tümünden, onun akıl almaz gölgesinden uzaklaşan tek kişi odur ve yıllarca ona 'Kafka'nın sevgilisi' gözüyle bakılmasına rağmen o bu arada kültürel hafızada kendine ait olan yaşamı geri kazanmıştır.

Bu derece karşıt iki kadın figürünün birbirine benzemeyen biçimde dikkatleri çekmesi anlaşılırdır. Kural dışı olan hep heyecan vericidir ve kendilerini etkileyici olarak telaffuz eden insanlar seziş inceliği ve kimlik isteği uyandırırlar. Sırf bu gibi atılganlıklardan yönetilen algılama yetisi ise olağan olanın derinliklerine inildiğinde boşa çıkacaktır. Sözüm ona bilinen sosyal bağlantılara yönelen etnolojik yabancılaşmış bakış, salt kimliğe kapalı kalan katmanları ortaya çıkarır. Karl Kraus *Fackel*'de umutsuz şaşırtıcı evlilik ilanlarını bastırdı; bunların algılanma değeri, mümkün olan en uzak mesafeden bakıldığında anlaşılırdır yani belirtiler olarak okunduklarında. Bu bakışın ister istemez acımasız oluşu bir önyargıdır. Kafka bir seferinde bir çocuk katilinin mahkeme raporu yüzünden ağlamıştı ve aynı anda: "Bütünüyle şematik bir öykü" saptamasını yapmıştı.[4]

Felice Bauer figürünün Milena'dan kat kat fazla olarak burjuva normalliği hazlarını açıklayacağı tartışılmazdır. Ama ona, bu normalliği yaşaması oldukça büyük bir bedel ödemeden bahşedilmemişti.

Onun varoluşunda burjuva aile anlayışı, nerdeyse anakronik bir eğitim kuralının istekleri, kadınsı rol oyunu ve iş bölümlü büro yaşamının gittikçe artan soyutlama çekimi birbirine karışıyordu. Böylesi bir sosyal mayın tarlasında neşeli olarak yaşamayı sürdürebilmek için gereken psikolojik güç edimi Kafka'nın filtresinden geçen idealleştirmede bile seziliyor. Böylece Felice Bauer belki olgusal, ama kınlmamış bir kadın biyografisi dışında her şeyi kapsıyor. Eğer o sosyal tarihsel bir çalışmanın nesnesi yapılacak olursa, herhalde son derece belirleyici ve 'ilginç' olarak ortaya çıkardı.

Kendini böylesi bir gerçeğe kapatan biyograf kötü bilgilenmiştir. Çünkü yansımaların doğru katılımı, kendi kendini aldatmalar ve kapatmalar, ki bunlar Kafka'nın beş yıl boyunca hayalî bir yaşam planına bağlı kalmasını sağlamıştır. Bu aşk hikâyesinin 'gerçek katılımı' tamamen karanlıkta kaldığı sürece doğrusu değerlendirilemezdi. Oysa bu

katılımın nerdeyse bütünüyle Kafka'nın dil ortamından bize ulaştığı doğrudur. Odur sonuçta bu karmaşadan kurtarmaya çalışan. Felice'nin gündelik yaşamının canlı ayrıntılarına olan doyumsuzluğunu çok erkenden, ondan 'günlük' tutmasını isteyerek bildirmişti. Bu duygu onda aylarca doyumsuz kaldı. Ona asla yeterince titiz görünmeyen, asla yeterince gözlemci görünmeyen ve bu yüzden asla gerçekten sonlandırılmamış görünen mektupları biçimsel olarak Felice yüzünden içine çekmekteydi. (Felice'nin yaşamını bire bir orantıda gösteren bir video filmi olsaydı, bunun ötesinde de tek tek anların herhangi uzunlukta seyredilmesine izin verseydi ancak bu bir tatmin olurdu.) Kafka'nın onun işinde durmak bilmeyen başka ayrıntıların ve kesin açıklamaların anlatılmasını istemekteki ricaları, Felice'nin yaşamına ait topladığı mozaik taşçıklarını çoklukla elde etmesini ve böylece bize iletilmesini sağladı. Örneğin onun mektuplarındaki anlamları ya da onun mektuplarını kelimesi kelimesine alıntılayarak, ki bunları ciddi ve doğru biçimde alıntılıyordu, sanki en üstün körü, kurşun kalemle iliştirilen selamlara, göndermelere bile resmi yazışmaların saygınlığı ekleniyor gibiydi. (Berlin'de bir gün, ona "her sözcüğe takılma" diye çıkışacaktı Felice.) Bu yolla devasa mektup yapıtında sayısız ampirik ele vermeler birikti ki, bunlar doğrudan doğruya 'Berlin'e yönelik bir lektürde çözülüp birleştirilebiliyor. Bu kabaca çizilmiş bir portreden başka bir şey koymuyor ortaya; gene de insanî, kadınsı eğilimler ortaya çıkıyor ki, bunlar değişmezdi ve o güne kadar edebiyat içinde hayaleti dolaşan 'Felice Bauer'i unuttururlar.

Karşılıklı özlemlerin ve yansımaların ne kadar çabuk, nerdeyse ansızın iç içe geçmesi, bu mektuplaşmanın sunduğu sürprizlerdendir, belki de en zor olanıdır. Felice Bauer üç hafta boyunca sustu (Friedmann'ın üstü kapalı ihtarından sonra) doktor Kafka'nın ısrarlarına, o güne kadar olan öylesine olan ilişkiye yaşamında bir yer açmaya karar verinceye kadar. Anlamlı bir adımdı bu. Çünkü o zamanlar erkekle kadın arasındaki anlaşma *biçimi* olarak mektup bağlayıcılığın yüksek ölçüsüydü. Evlilikler çoğu zaman mektuplaşmayla gerçekleşiyordu, telefona karşın mektup esas kişisel ilişki söz konusu olduğunda uygun bir iletişim aracıydı. Felice Kafka'nın ince girişini anlamayacak kadar saf değildi. Evlenme yaşına gelmiş bir kadının mektupları yakınlaşma

sözü veriyordu; içinde başka konular olsa da ve Kafka bir kadını kazanmak için postacıyı kullanıyor olsa da (ki asla mektuplarının ne kadar çok elden geçtiğini unutmuyordu) *önceleri* bu gibi 'mektup arkadaşlığının' sosyal açıdan o zamanlar kabullenen fonksiyonuna uyuyordu.

Felice Bauer'in bu bağa sadece izin vermeyip tersine güçlendirmesi de çok daha şaşırtıcıdır. 23 Ekim'de Kafka'ya ulaşan ilk mektubunda gündelik yaşamının akışını anlatıyordu ki, bunlar ona çeşitli bağlaşma noktaları yaratıyordu: tiyatro ziyaretleri, kitaplar, iş arkadaşlarından hediye aldığı tatlılar ve çiçekler; okuduğu çeşitli dergiler. Ve –şaşılacak şey ki- mektubun içine bir de çiçek koymuştu.

Sadece dört gün sonra -bu arada Kafka'nın HÜKÜM'ü kendisine ithaf ettiğini öğrenir- ilk kez güven duygusuna kapılarak ona Prag'da olduğu sırada dostu Max'ın iyice sinirine dokunduğunu yazar. Ünlü akrabasına karşı sahte saygı duymamaktadır. Bu Kafka'nın hoşuna gider. Daha ertesi gün ona kapıyı biraz daha açar ve ne zaman ne kadar sıklıkla isterse ona yazabileceğini söyler. İki gün sonra da gene ona, her gün büroya bir mektup gelmesinin onu rahatsız edip etmediğini sorar. Çünkü gerçekten de haklı bir sorudur bu. Sadece bir hafta içinde en az beş kere, belki de altı kere yazmıştır ve aldığı mektuplardan fazlasını yollamıştır. Kafka'yı şımartmaktadır, bu da şimdiden Kafka'yı bir seferinde boşuna mektup bekleme konusunda tedirgin etmektedir. Onun her zaman olduğu gibi sınırlı ('beş satır'), ama asla kesintiye uğramayan mektup akımını çok şakacı olmayan biçimde zorladığını kuşkusuz hissetmekteydi. Tıpkı onun rafine, çaresiz diksiyonunun inandırıcılığı gibi. Gene de ona daha 3 ya da 4 Kasım'da bundan böyle *her gün* yazacağı sözünü veriyordu. Sanki kâğıttan bir lav çıkmıştı ortaya.

Kafka mutludur, uyum sağlıyor; başlangıçta, gecenin alacakaranlığında fantezilenen, kıyısı olamayan mektupları gerçekten yazılanlardan ayırmakta zorluk çekiyor olsa da. Gene de o bir mektup bilmecesi istememekteydi; bir ipe dizilmiş soru ve cevaplardan oluşmamalıydı bunlar. *Böylesi* mektupları her ikisi de tüm gün zaten dikte etmekteydiler, 'yazma sırası kimde?' sorusu da ne Felice'nin ne de onun aklına doğal olarak gelmemişti. Kafka bir enerji akımı istiyordu, onu canlı bir şeye bağlamalıydı bu, daha doğrusu bir enerji *kan deveranına* ve kaybolacak ya da verilmeyen mektuplara duyduğu korkuyu

ilk günden itibaren mektupları taahhütlü ve ekspres olarak yollayarak sakinleştirmeye çabalıyordu. Korku bu enerjinin ona arttırarak kazandırdığı kendine olan güvenin yeniden yıkıma uğrayacağı düşüncesinden kaynaklanıyordu. Felice'nin yaşamına her zaman nüfus eder gibi olan, her zaman kısa aralıklarla algılanan çarpıntılar olarak girenler, onun tarafından bütünüyle sınırlanmamış, hiçbir sosyal taleple, hatta uyku yüzünden bile yarıda kesilmeyen bir söz vermeydi. Gece çalıştığı KAYIP'ta olduğu gibi Kafka mektuplarında da sürekliliği ne pahasına olursa olsun istiyordu; güven ışıltısı –daha sonra da aşk- konusundaki ısrarlı ricalarını tamamen boşlukta, yani mektupsuz günlerde de atlatmak istiyordu, bütün bunlar onun bu parıltının söneceğinden korkmasının ifadesiydi, eğer ikisinden biri bakışını başka yöne çevirecek olursa; bundan korkuyordu.

Mektupların konuşma talepleri de içermesi ve somut cevaplar beklemesi gerçeğini Kafka'nın hiç değilse ilk haftalarda hatırlatması gerekiyordu. Daha ilk mektuplarında Felice ondan "yaşam tarzını", özellikle de ilginç ve sorumluluk gerektirdiğini düşündüğü büro çalışması hakkında yazmasını rica etmişti. Ama Kafka bu sese kulak vermedi, o sonunda memurluk yaşamından söz etmeye başladığında gülünç Dostoyevskiyen büro pandomimi oynadı.

> "Odamın kapısı bin kez açıldıktan, mektubu getiren hademe dışında bir yığın insan içeriye girdikten, bunlar bu anlamda bana azap veren yüzlerindeki ifadeyle kendilerini doğru yerde hissettiklerinde, oysa hademenin mektupla girmesi dışında başka hiç kimsenin girmeye hakkı olmadığı yerde ve nihayet bu mektup geldiğinde, ben bir an için artık sakinleşeceğime, bu mektupla doyacağıma, günün iyi geçeceğine inanıyorum. Ama sonra onu okumuş oluyorum. İçinde benim öğrenmek istediğimden daha fazla şey oluyor. Mektup için akşamınızı harcamışsınız, belki de Leipziger caddesinde gezinti yapmaya hemen hiç zaman kalmamış. Mektubu bir kez okuyorum, bir kenara koyuyorum ve sonra gene okuyorum, elime bir dosya alıyorum ve aslında sadece sizin mektubunuzu okuyorum, daktilocunun yanında duruyorum, ona dikte etmem gerek, gene mektubunuz yavaşça elime değiyor, onu çıkarmamışım bile henüz, insanlar bana herhangi bir şey soruyor ve ben o anda sizin mektubunuzu düşünmememem gerektiğini çok iyi biliyorum. Ama aklıma düşen tek şey bu. Her şeye rağmen aynen eskisi gibi açım, eskisi gibi huzursuzum ve işte gene kapı neşeli olarak hareket etmeye başlıyor, sanki hademe mektupla yeniden gelecekmiş gibi. Sizin sözlerinizle mektuplarınızın bende yarattığı 'küçük sevinç' bu.[5]

Burada insan Kafka'nın senaryomsu ve jestsel biçimden duyduğu sevinci hissediyor, bu aklını başından alan hırsı o derece yumuşatıyor ki Felice'nin buna yabancılaşması gene de neşeli bir hayranlığa dönüşüyor. Aynı zamanda Kafka sonunda mektupların neden var olduklarına uyanıyor ve bunu anımsıyora benziyor:

> "Ama hiç cevap vermiyorum ve hemen hemen sormuyorum da ve bütün bunlar, ben hemen bilincinde olmasam da size yazma sevinci. Size yazılan her mektup anında bitimsize dayanır ve burada doğal olarak ilk sayfada hiç de aslolanın yazılması gerekmez."

Doğru bir argüman. İyi ki Kafka, zamanında sonsuz bir girişin sonsuz uzak bir atılıma götürmediğini anımsar ve 'asıl olmayan' birçok sözün niceliğinin hiçbir zaman bir tek 'asıl olan' satırın kaliteyi değiştiremeyeceğini anlar. Sonunda kendini tanıtmak zorunda kalır, asıl yakınlaşmaya izin vermeyen dolambaçlı yazmanın, bu yazış biçimi sırf imajinasyondan beslendiğinden onun kapalılığından öne çıkmak zorundadır.

Ama buna karşı çıkan Felice, Brod'daki akşamın anılarıyla kendisini saran fantezi saçmalıklarının birbirleriyle uyumlu olmadığını düşünüyordu. İlk karşılaşmanın zevk dolu tekrarlanması, ki kısa süre sonra Felice'nin mektuba verdiği cevapla bir araştırma biçimine dönüşmüştü, bu durum asla -birçok çiftte olduğu gibi- henüz güvenli olmayan Biz'in yaşam öyküsel sağlamlaşmasına ulaşmamıştı. Burada işitilen şu soru da duyulmaktaydı: 'Siz *misiniz* hâlâ?' Kafka'nın gözünün önünde yaşam becerisi olan, dikkatli, rahat, gerçekten bağımsız genç bir kadının görüntüsü vardı; bu görüntü güvenli, en derin arzulara dokunuyordu. Berlin'den işittikleri, her ne kadar akıl almaz başarılı bir doğruluğu gösteriyorsa da gene de üzerindeki yükler yüzünden zorlanan bir memurun belli belirtilerini gösteriyordu.

Felice Bauer ağustos 1909'dan beri en önemli Alman gramofon ve büro araçları üreticisi Carl Lindström A.G.'de çalışıyordu. Önce stenocu olarak işe girmişti, daha sonra 'parlograf' dağıtımı sorumlusu olmuştu. Bu aletler o zamanların ileri dikte etme araçlarıydı.[6] Bu onun sosyal dışa dönüklüğüne ve 'toplumsalcılığına' uygun düşen bir işti, ama satış fuarlarında, temsilcilik görevlerinde, her gün yığınla konuşma ve dikte etmeler yüzünden yorucuydu da. Mesaisi her gün

genel olarak saat 19.00'da bitiyordu; gene de daha sonra da büroda uzun müddet kalıyordu annesi şiddetle telefona sarılıp onu eve çağırıncaya kadar (Bauer'ler *up to date*'tiler ve kendilerine ait kısa süre önce edindikleri telefon hatları vardı). Buna rağmen gene de yan işler için gücü vardı Felice'nin. Yazı işleriydi bunlar, saatle çalışıyor ve bu işte parmaklarının hızını gösterebiliyordu (doğal olarak *iki* parmak sistemiyle, o zamanlar henüz hoş görülen 'daktilo yazma'yla). Haftada iki kez bir cimnastik grubuna katılıyor, hafta sonunda annesinin desteğiyle el işleri yapıyordu. Bunun yanında kardeşleriyle de yoğun biçimde ilgileniyordu. Okuma ve mektup yazmaya ancak yatağa yattığında zaman kalıyordu. Odasındaki yazı masasını kullanmıyordu; rahatlamak istediğinde kısa gezintiler yapıyor, ara sıra tiyatroya gidiyordu. Psikosomatik reaksiyonlara nerdeyse meydan okuyan bir yaşam. Kafka dehşete kapılarak Felice'nin piramidonla ve aspirinle atlatmaya çalıştığı sürekli baş ağrılarını, aşırı yorgunluğunu, gözlerinde oluşan ağrıları, sanrılarını ve görünüşe bakılırsa nedensiz yere gelen ağlama krizlerini okuyordu.

Bu onun düşünü gördüğü 'büyük huzur' değildi. Şimdi de bunun ötesinde -ki inanılmaz buluyordu, bir kez daha onaylattı- onun karanlık merdiven sahanlığından korktuğunu, akşamları binanın kapısından dairenin kapısına kadar eşlik edilmesi gerektiğini öğreniyordu. Başını sallayarak "Siz ki bu kadar rahat ve güvenli görünüyorsunuz" diye yazmıştı. Zaten Brod'daki akşam yalnız olarak otele gitmesinin hiç hoş olmadığını söyleyen o değil miydi? Kafka anlamamıştı -ya da belki de çok iyi anlamıştı- tam da bu ayrıntıyı nasıl olup da unutabilmiş olduğunu. O artık güçlü Felice değildi, o korkak bir kızdı, ilaç kutusu ondan alınmalı, eli tutulmalıydı.

Yansımalardı mutlaka. Bunlar Kafka'nın mektuplarında imajinasyonla gerçeğin oldukça rafine biçimde iç içe girdiği 'boş perdenin' psikolojik klişesinin telkin edilmesinden öte tam olarak izleniyor. Ne yapabilirdi, artık Berlin gerçeği bu derece çabuk ve etkili önem kazandıktan sonra? Felice'nin kendi içinde rahat eden kuvvet kaynağı olarak sevgi kazanmış olan görünümünden vaz mı geçmeliydi? Bu görünüm hiç de öylesine bir sabit fikir değildi; nerdeyse ürkütücü bir kararlılıkla kendisinden daha fazla onun Assicurazioni Generali'deki en kötü zamanlarına dayanmaktaydı. Bu yaşamın dünyevi, ters tarafını görme-

mezlikten mi gelmişti? Bu onun canlı bir yakınlığa olan isteğini baltalardı. Çünkü Kafka'nın kendisiydi gerçekleri ve durmadan gerçekleri isteyen, bununla bir çeşit kendi kendini aydınlatan, ki bu fazlasıyla geriye çekilen arzu hayallerinin önünü keserdi.

Kafka'nın bu çatışmayı sonunda nasıl çözdüğü onun için karakteristik olan betimlemeli mantığının izleri üzerinden anlaşılır yalnızca. İçine aldığı gerçeğin fragmanları, onda sosyal ya da dünya görüşü düşünce tarzlarının belirli örnekleri olarak sıralanmadı. Onun insani davranışların tüm alanının anlatıldığı günlüklerinde 'tipik' sözcüğünün sadece bir kez geçmesi rastlantı değildir. Kafka tipleştirmemiştir, tersine deneylediği gerçeği önemli hareketler, görüntüler ve sahneler biçiminde yoğunlaştırmıştır. Böylece Felice'de gözlemlediği belirli davranış ve bakışları gözünde canlandırmış, adeta davranışları kişinin esası yapmıştır. Bu yüzdendir onun fotoğraflara olan bağımlı ilgisi, bunlarda 'güçlü Felice'yi yeniden keşfetmeyi ummuştur. Anımsamalarına yeni deneyler katıldığında, bunları zaten dağlanmış olan resimlere katmayı denemiştir; öyle ki birbiri ardından yeni sahnesel bir sekans kristali olmuştur. Tıpkı insanın çoktan ölmüş birini anımsaması, durmadan aynı saniyeleri gözünün önüne getirmesi gibi, çeşitli anların belki de yığılmasıyla ortaya çıkan bir kısa film gibi.

Kafka, bu gibi sahnesel yapılaşmanın kendi dinamiğine sevgiyle bırakmıştır kendini ve çoğunlukla yapıtlarının düş mantığı diye anılması esasında görüntüsel yoğunlaşmanın bilinçsiz etkisine dayanır. Ağlayan bir Felice düşüncesi, Kafka'nın bir tek gecede edindiği kurgusal anımsamaya hiç de görüntüsel hayal etme açısından uymuyordu. Bu durum onu öylesine meşgul ve tedirgin ediyordu ki, hatta ağlamayı onun "tek hatası" olarak nitelendirmişti. Peki ama bu zayıflığı yeni görüntüsel biçime sokmaktan onu ne alıkoymuştu?

Aynen öyle oldu, daha mektuplaşmanın ilk haftalarında gerçek baskısı altında tamamen başka bir Felice görüntüsü kristalleşmeye başladı, diyelim ki ikinci bir yansıma, ki buna kendi sahnesel fantezileri eklendi. Kasım başında "Sevgili Froylayn Felice!" diye yazıyor. "Ama sizi gözümün önünde parçalıyorlar! Fazla insana kaptırmayın kendinizi, gereksiz olandan fazlasına?" "Ben bu konuda biraz öğreticiyim, hem de fazla bir şey bilmeden ve anlamadan, ama sizin son mektubunuz öyle sinirli ki, insan bir an için elinizi tutma isteğine ka-

pılıyor." Burada Kafka'nın sadece bir hafta sonra çok yaklaştığı 'zayıf bir Felice' çıkıyor sahneye: "Başka insanlardan daha fazla uyuman gerektiğine dikkat et, çünkü ben biraz uyuyorum, ortalamadan daha az değil. Ben genel uykuda kullanılmayan katılımımı senin sevgili gözlerinden daha iyi bir yerde saklamaktan başka bir yer bilmiyorum. Lütfen karmaşık düşler olmasın! Ben düşüncelerimde senin yatağının çevresinde dolaşıyor ve sessizlik emrediyorum."[7]

Uyku da bir jesttir. Onda özgüvenli yolculuk eden Froylayn'ın görüntüsünde dinmeyen koruma ve analık fantezileri alevlenir. Felice'nin zayıflıkları ortaya çıktığında Kafka dehşete kapılır. Ama onun idealize ettiği görüntüsünü düzeltmek yerine sonunda ikinci, paralel bir hayale kaptırır kendini, ki bunda, onda zayıf olan her şey görüntüsel olarak yoğunlaşır, uyuyan kızdır bu.

> "...ben sakin çalışamıyordum senin hâlâ uyanık olduğunu, hele de bunun benim yüzümden olduğunu bildiğimde. Ama uyuduğunu bildiğimde daha cesaretli çalışıyorum, çünkü o zaman senin tamamen benim korumam altında olduğunu sanıyorum; çaresiz ve yardıma muhtaç olarak, sağlıklı uykuda. Ben sanki senin ve senin huzurun için çalışıyorum. Bu gibi düşüncelerde çalışma nasıl olur da kesilir! Uyu o zaman, uyu, sen gün içinde benden ne kadar daha fazla çalışmaktasın. Mutlaka uyu, hemen yarın bana yatakta mektup yazma, bugün bile yazma, bu isteğimin yeter derecede gücü varsa. Bunun için yatmadan önce aspirin hapları stoğunu pencereden dışarıya atabilirsin."[8]

İki hayal, kadınsının iki görüntüsü, koruyan ve korunan. Bir karşıtlık, bir çelişki, Kafka'nın *her iki* figüre yönelen erime arzusu sürdükçe sonlanamaz. Bu gerilimi hissediyor, ilişkilerinin ateş dönemeci nereyi gösteriyorsa bir birine, bir ötekine dönüyor. Belki de bu sakıncanın, bir imajdan ötekine geçişin hafif olanağıydı durmadan güçlendirdiği yakınlaşma sözünün ona engel oluşu, bu sözü geri alması.

Bir seferinde güçlü ve zayıf Felice'yle karşılaştı. Ona kendisinin on yaşında bir kız çocuğu iken çekilmiş bir fotoğrafını yolladı. Kafka nerdeyse ağlayacak kadar duygulandı. -"Dar omuzlar! Ne kadar da zayıf, kolayca tutulacak gibi!" ve hemen *bu* kızın "şimdiye kadar açıklamamasına rağmen otel odalarında korkan kızla" aynı kız olduğunu kavradı. Felice ona hemen bir başka fotoğraf yolladı. Küçük, paradoks bir

kıskançlık, kim bilir? Bu fotoğraf onu yetişkin bir kadın olarak zorlayıcı olmayan bir duruşta gösteriyordu. Kafka birdenbire artık neye inanacağını bilemedi:

> "Yeni fotoğraf bana garip geliyor. Küçük kıza kendimi daha yakın hissediyorum, ona her şeyi söyleyebilirim, bayan önünde çok saygılıyım; bu da Felice'yse diye düşünüyorum o zaman. O büyük bir Froylayn, asla bir Froylayn da değil ayrıca. Neşeli, küçük kız hüzünlü değildi, ama son derece ciddiydi; dolgun yanaklı gibi görünüyor (belki de bu olası akşam ışığının etkisidir) küçük kız solgundu. Ben hayatta ikisi arasında seçim yapacak olsaydım asla düşünmeden küçük kıza doğru koşmazdım demek istemiyorum, ama ben çok yavaş olsa da sadece küçük kıza doğru giderdim. Gene de durmadan büyük Froylayn'a bakar ve onu gözümün önünden ayırmazdım. En iyisi doğal olarak küçük kızın beni büyük Froylayn'a götürmesi ve beni ona önermesi olurdu:"[9]

Elinde iki fotoğraf, kız ve Froylayn. İkisi de ona bakıyordu. Bakışları bir ona bir ötekine yöneliyordu, resimleri birbirine bağlamaya çalışıyordu. Başaramıyordu, herhangi bir zamanda seçmek zorunda kalacaktı.

Aşk ve Mektup Bağımlılığı

Mutluluk, kendilerine
yetenlere aittir.

Aristoteles, EUDEMİSCHE ETHİK

Bauer ailesinde huzursuzluk başlamıştı. Henüz elle tutulamayan bir değişimin karanlık, hiç de uzak görünmeyen hissi sezilmekteydi. 'Fe'nin nesi vardı? Tüm kardeşler içinde en sağlıklı idrake sahip olan, kendisine *her zaman* güven duyulan Felice, utandırıcı bir hikâyeye karışmış görünüyordu. Bunun kökeni hakkında ondan elle tutulur bir bilgi alınamıyordu. Felice herhalde çok fazla okuyordu; Strindberg edebiyatı son aylarda başına vurmuştu. Prag ve Viyana'da kahveler pasaklı giyimli, kuşkulu yaşam tarzı süren yazarlarla doluydu; Felice'nin gözünü bu gibi insanların kamaştırdığı olanaklı mıydı? O bu 'yazarın' yayınlanmış hiçbir yapıtını duymadığında aile sofrasındakilerin şaşkın bakışları göz önüne getirilebilir. GÖZLEM'in ithaflı küçük örneğini üç ay sonra göstermesi de daha inandırıcı bir etki yapmamıştır. Bununla geçinilir mi? Tabii ki hayır, doktor Kafka aslında memur, herhangi bir sigorta şirketinde memur, boş saatlerinde yazıyor. Geliri iyi mi? Felice buna cevap vermedi. İyi bir aileden mi? Felice bilmiyordu.

Ama Tanrım, bu bey'in her gün gelen mektuplarında neler yazılıyordu ki kızları bu derece sabırla bunları cevaplıyordu? Kafka mektuplarını neden Felice'nin bürosuna gönderdiğini biliyordu, ama üzerine gelen enerji akımını hafta sonunda dizginleyemediği zamanlarda Immanuelkirch caddesi 29 numaraya yazması kaçınılmaz oluyordu; orada Anna Bauer kalın zarfları güvensizlikle yokluyor, istemeyerek ve düşmanca yorumlarla iletiyordu kızına. Ama Felice bunlara aldırmıyordu. Ne ricalar ne de çağrılar bir işe yarıyordu. Elektriklerin tümden kapatılması bile fayda vermiyordu. Felice yorgun ve halsiz olduğunda bile yatakta oturup sayfalarca yazıyordu. Sonra karanlık odada kalkıyor, mum ve kibrite dokunuyor, artık bütünüyle aldatıcı bir gizliliğin atmosferine gömülüyordu.

Doğal olarak o da meraklı sorular yöneltiyordu. Kafka bunlara uzun zaman kapalı kalamıyordu. Daha birkaç gün geçmeden Felice'nin çevresindeki sosyal uyanıklığın kapalı baskısının nedenini mutlaka hissediyordu. Berlin'de kiminle ilişki kurulduğu hakkında bir *kavram* sahibi olmak isteniyordu, Kafka bu isteğe değer veriyordu. Kendisi de doğruyu istiyordu, somut bir insanı kavramak istiyordu, cevhersiz olarak saçmalayan 'romantik' mektup ilişkisi görüşü onu başlangıcından beri sıkardı. Oysa o kendi toplumsal yerinin tanımlanmasına, varoluşunun burjuva yakınlaşma stratejilerinin gerektirdiği gibi dışarıdan içeriye doğru açılmasına ne hevesliydi ne de bunu yapmaya yetenekliydi. 'Doktora yapmış hukukçu, sigorta memuru, 29 yaşında, varlıklı bir tüccar aileden, bekâr, Yahudi, edebiyata meyilli, çok zayıf, hastalık hastası. Böyle ya da buna benzer olacaktı somut sıralama ve de sırf mahremlik yüzünden değil, tersine daha çok sosyal referansları öne çıkarma yüzünden ve mecburi entegrasyon çabasını, böylece 'oraya ait olduğunu' göstermek için tamamlamış olarak. Kafka, kasım başında kapsamlı bir mektupla yaşam koşullarını düzenli bir biçimde tanıtmaya kalktığında en temel kuralı çiğneyerek yanlış bir sonla başlar:

"Yaşamım, temelinde oldum olası yazma deneyleriydi, çoğu da başarılı olamadı. Yazmadığım zamansa yere seriliyordum, dışarıya süpürülmeme değerdi. Ama güçlerim başından beri acınacak derecede azdı. Her ne kadar bunu açıkça kabul etmedimse de, asıl amacım olarak bana görünen duruma gerektiğinde yetecek olan gücü bulmak için her yönde tasarruf etmem, her şeyden biraz ayrılmam gerektiği kendiliğinden ortaya çıktı.[...] Bir ara yazmaya neleri feda ettiğimi tek tek sıraladım ve yazma uğruna benden alınanları ya da daha doğrusu bunların kaybının sırf bu açıklamayla dayanılır oluşunu.

Doğrusu çok zayıf olduğum için, tanıdığım en zayıf insanım (ki bu şimdiye kadar birçok sanatoryumu dolaştığımın göstergesidir) ayrıca bende yazmayı gözeten fazlalık ya da iyi anlamda fazlalık denilebilecek bir şey yok. Beni kullanmak isteyen ya da kullanan yüksek bir güç varsa o zaman ben hiç değilse açık, tamamlanmış bir alet olarak onun elinde olurdum; değilsem de o zaman hiçbir şeyim demektir ve sonunda birden korkunç bir boşlukta kalacağım.

Şimdi yaşamımı ve düşüncemi sizde genişlettim, uyanık olduğumda on beş dakika bile sizi düşünmeden geçmiyor, başka bir şey yapmadığım on beş dakika. Ama bu da yazmamla ilişkili, bir tek yazmanın dalgalanmın akışı beni belirliyor, yorgun yazma dönemlerinde size yönelme cesaretini asla bulamazdım.[...]

Benim yaşam tarzım yalnızca yazmaya göre ayarlanmıştır ve bu durum değişimlere uğrarsa sırf yazmaya daha iyi uymak içindir; çünkü zaman dar, güçler az, büro dehşet verici, ev gürültülü ve insan, güzel, düz bir yaşamla sürdürmezse ömrü, onu sanatsal parçalarla havalandırmak zorunludur..."

Kafka için karakteristik olan onun birbiri ardından gelen olayları takvimsel düzende anımsamamasıdır; tersine onları bir noktada birleştirmesidir -aslında o "yorgun bir yazma" sırasında değil, Berlin'e ilk mektubu acı verici bir boşluktayken yazmaya karar vermiştir. Umut vermeyen HÜKÜM'ün doğuşu bundan iki gün sonra olmuştur. Oysa her iki yeğinlik de onda çoktan üst üste gelmiş ve o şimdiden Felice'yi yazma eylemiyle 'bağlı' görmektedir. Daha sonraları yalnızca bir tek kez görülecek olan onun farkında olmadan metinlerine yaptığı etkinin somut örneklerinden söz edecektir ve kendi varoluşunun, artık sonunda ardında bırakmak istediği düzenli bir tutanağını zor bulacaktır. Kafka'nın, her ne kadar garip görünse de, titizce gündelik organizasyona karar vermesi, buna sabah saat sekizden öğleden sonra geç saatlere kadar uyması, mektupları alan kişiyi daha önceki itirafları yüzünden hiç de azımsanmayacak bir şaşkınlığa düşürmüş olabilir. O kesinlikle bir kahvehane yazarı değildir. Dünyacı bir fetihçi de değildir, yoksa tek 'toplumsal' koz kartını üç bezgin cümleyle kaybetmezdi.

"Açık olmam gerekirse ben yalnız memur değil aynı zamanda da fabrikatörüm. Eniştemin bir asbest fabrikası var, bense (babamın para yatırmasıyla) ortağım, ki bu da protokole geçti. Bu fabrika bana yeterince azap ve dert yarattı, ama şimdi bunları anlatmak istemiyorum. Her neyse uzun zamandır onu olabildiğince ihmal ediyorum (yani aslında bir işe yaramayan çalışmamı ondan esirgiyorum), beş aşağı beş yukarı oluyor da bu."[1]

Felice'nin bu mektubu ailesine gösterme cesaretini bulduğunu bilmiyoruz. Bu mektup onun sınıfının gelenekleriyle ölçüldüğünde son derece açıklık içeriyor; koruyucu ironik koşulu, diplomatik eğilimi ve metaforik oyunları olmaksızın, Kafka o sırada günlüğünde bununla ilgili geniş bir bilanço yapma kararı almış olsaydı o zaman tüm çizelgeleri kelimesi kelimesine aktarırdı.

Kafka'nın kadınlara karşı bilerek manipüle edici tekniklere başvurduğuna dair olan yaygın tez, hiç değilse Felice Bauer'le olan ilişkisinin

bu erken dönemi için pek inandırıcı değildir. Onu mutlaka 'yazıyla bağlamak' istemekteydi, hatta Kierkegaard'ın TAGEBUCH EINES VERFÜHRERS (BİR BAŞTAN ÇIKARICININ GÜNLÜĞÜ)'nde anlatılan duygusal sömürüye paralellikler kurduğu düşünülebilir, her ne kadar ya da doğrudan doğruya bu metni sonraları 'isteksizce' okuyabildiği *için* olsa da. Oysa Kierkegaard'ın baştan çıkarıcısı sürece egemen kalıyor, mektuplar onun kurbanını erotik açıdan yumuşatma için doğrudan doğruya taktik araçlar olarak anındalığın ayıltıcı anları için uygun oldukları sürece kullanılıyor: "Bir mektupta ben kendimi nefis biçimde onun ayaklarına atabilirim vs., bunu şahsen yapacak olsam kolayca saçma görünürdü; ve hayal de yok olurdu."[2]

Kafka da ateşli sözlerle uyandırılan duygunun hayalleşmemesinden ürküyor; ama onun derdi bu duygunun asla farazi, geçici doğasına ait değil, tersine: arzu edilen kadının en içten, en değerli olanına hitap edilmiş oluyor, kendisi buna kesinlikle inanıyor. Buna karşılık ilk yeniden görüşmede bu eğilimin onursuz, yanlış nesne olarak soysuzlaşması daha da büyük bir korkuydu. 'Kiminle işiniz olduğu konusunda hayal kurmayın' deniliyor onun kendini takdim edişinin en büyük mektubunun temel akordunda ve ancak sonradan, çok daha sonradan bu ses sinir bozucu, gereksiz sesler olarak tüm diğer sesleri bastıracaktır.

Bu sakınmasız açıklığın da taktik olduğuna karşı çıkılabilir, yani amaçlı olarak tıpkı her türlü maskeleştirme gibi eklendiği olasıdır. Ama Kafka'nın dengesiz durumu böylesi bir oyunun üzerini biraz sonra çizmiş olsaydı, bu anlamsız büyüklükte bir banko oyunu olabilirdi. Çünkü kendilerine mektup gönderildiği düşünülen kadınların çoğunluğu en geç bu mektuptan sonra veda ederdi. Kafka bunu son derece iyi biliyordu. *Onun* düşündüğü Felice cevap verecekti; gene de kendini tanıtmada güçlüğü vardı; sesi, henüz son derece yabancı olan bir insana ne temizlikte ya da ne derece çarpıklıkta ulaşacaktı.

Kafka "küçük bir karar" bekliyordu, dört ızdırap verici gün boyunca; Brod Kafka'nın coşkulu okumasına bir kez daha şaşırarak dostunun heyecanlı bir havada olduğuna inandığında,[3] o sinirli bir kızgınlıkla, hatta Felice'yle ilgili olarak kendine hakim olamadan: "gerçekten de bir söz hak etmiyor muyum?" diyecekti. Sonunda cevap eline geçtiğinde onun pragmatik hoşgörüsü karşısında aklı başından gitti.

Evet, iyiydi böylesi, "aslında nasıl olduğunu" her zaman yazmalıydı. O da ondan her gün düzenli olarak mektup alacaktı. Peki ama onun sağlığı, çok sayıdaki sanatoryum da neydi? Kafka dikkatsizce "hafif kalp ağrılarına" işaret etmişti. "Ünlü bir doktora" görünmesi gerekmez miydi? Yazma *eylemi* bu konuda ona "ölçü ve amaç" önerecekti.

Ölçü ve amaç. Bu özlemi duyulan, korkulan gerçekti. Bu durum Felice'nin gerçeklik anlayışıyla ilk yüz yüze gelmeydi, üstelik de en hassas alanda. Açıkçası anlamamıştı, onu taşkın sanıyordu olasılıkla, yazarların bilinen kaçınılmaz narsist abartmalarına gülüyordu. Onun yeni elde ettiği yazma yeteneğini korkuyla nasıl koruduğunu bilemezdi; geceler boyunca gözlemlediğini, denediğini de. Hele Kafka'nın mektubu ona, onun hangi acı dolu, birdenbire, sadece kendi kendini değerlendirme duygusunun değil de, psikolojik nabzın tam anlamıyla her an yazma eyleminin ateş dönemecine bağlı olduğu konusunda bir fikir bile verememişti. Kafka yaralanmış bir insan soğukluğu ile cevap verdi:

> "Ölçü ve amaç, insan zayıflığını yeterince tayin eder. Ben üzerinde durabildiğim tek yerde elimde olan her şeyle başlamak durumunda değil miyim? Bunu yapmayacak olsaydım kim bilir nasıl iflah olmaz bir deli olurdum! Yazdıklarımın hiç oluşu olasıdır, ama o zaman mutlaka ve kuşkusuz ben de bütünüyle bir hiçim. Kendimi bundan sakınırsam, doğru bakıldığında kendimi sakınmıyorum demektir, yani kendimi öldürüyorum demektir." [4]

Paradoks bir reddedilme keskinliği Felice'nin içine işledi, hem de anlamını anlamadan. Akıllı yaşamak intiharla aynı anlama mı gelmeliydi? O da güçleriyle idareli yaşamıyordu, ama hiç değilse savurganlığın uzun vadede zararlı olduğunu biliyordu. Bu yasaya kapalı kalmak çocukçaydı. İnsan hastaysa doktora gider. İnsanın başı ağrıyorsa aspirin alır. Büroya gitmek değiştirilemezse her gün buna kızılmaz. Dışarısı soğuksa yazlık giysiyle dolaşılmaz. İnsan aşırı yorgunsa yatağa girer. Bütün bunlar Kafka'nın açıklanmaz, nerdeyse saygısız inatçılığı ile sorguladığı doğal olan şeylerdi, ama hiçbir şey elde edemiyordu. İki ay sonra ona yazmayı günde bir ya da iki saate indirmesini önerdi; Kafka ise hiç ders almayarak: "on saat doğru olandır" diye cevapladı.[5] Salt yaşanabilir kılan mantığa uymayı sürdürdü Felice, Kafka da kendininkini. Bu uçurumun ortaya çıktığı yerde Felice onun bocalayan kişiliğini gördü; onu "güvensiz" ve "yabancı" gördü ve bu

iki sözcüğü ona, mektuplaşmanın başlangıcından üç hafta bile geçmeden, tüm saflığı ile bildirdi.

Kasım 1912 günü sabahın köründe, saat altıya doğru olmalıydı, Kafka'ların evinde bir çığlık duyuldu. Franz dışında herkes yatağından fırladı. Ne olmuştu? 'Froylayn' Marie Wernerova henüz içeriye girmiş, en büyük kız Elli'nin gece yarısını biraz geçe sağlıklı bir kız doğurduğunun müjdesini veriyordu. Bir anda karmaşa başladı; karmaşık konuşmalar, gülmeler, kapıları vurmalar, Kafka gerilim içinde kulak kabartıyordu. Kimse şahsen onu uyandırmayı akıl etmemişti. Bu da iyiydi. O gece hiçbir şey yazmamıştı, mektup bile. Uzun bir yürüyüşten sonra soğuktan taş kesmiş olarak odasına dönmüş ve kendi yorgunluğuna teslim olmuştu. Altı saatlik berbat bir uykudan sonra bu haber. Dayı olmuştu, hem de ikinci kere. Sevinçli bir ilgi duyması en hafif olguydu, ancak bunu gösterebilirdi; bu sahte, hiç katılıncı olmayan gülümsemeydi, aynı gün "kızgın bir kıskançlık" duymuştu, "kız kardeşime ve daha doğrusu enişteme karşı, çünkü benim asla çocuğum olmayacak."[6]

Birkaç saat sonra Kafka bürosundaki yazı masasında sıkıntılı olarak oturuyordu. Bir müşterinin içeriye girmesine izin vermişti. Bu kişi saygıyla dinlenmeyi bekliyordu. Ama Kafka bir mektubun okunmasına dalmıştı; Felice'nin mektubunun, mektubu biraz önce hademe ona getirmişti, mektubu hiç eksilmeyen dikkatle beşinci ya da onuncu kez okumaktaydı. Mektupta, Kafka'nın her sözcükten daha fazla korktuğu bir sözcük vardı, ki bu sözcüğün deneyini sabahın köründe nerdeyse fiziksel bir açıklıkla yapmıştı. Şimdi aynı sözcük kesin bir lanet gibi karşısına çıkıyordu: 'Yabancılık'. Kendisinin açıklamaları, yol göstermeleri Felice'ye güvensiz, hassas, yabancı gelmekteydi. Herhalde öyleydiler, haklıydı, tam da böyle sözcüklere gereksinimi vardı şimdi.

Kafka eve gitti, öğlen yemeğini yedi, "çok sevgili Froylayn"a mektup yazdı, ona karşı zayıfça savunuyordu kendisini ("mektuplarımda neyi kastettiğimi söyletmek durumunda mıyım?"), evden bir kere daha çıktı (herhalde Elli'yi ziyaret etmek için), sonra çok derin bir depresyon içinde yatağa girdi. Asla böyle devam edemezdi. O öğleden sonra Kafka dehşet içinde varoluşunun ne derece bağımlı olduğunu, artık sadece kız kardeşin sevgisine ya da birkaç dostun hoşgörüsüne değil, hem de uzaktaki, nerdeyse yabancı bir insanın ruh hallerine,

onun öylesine seçtiği sözlere bağımlı olduğunu anladı. Kendisinin arzunun kıvılcımıyla tutuşturduğu yeğinlik, her ne kadar düşlenen yakınlık saklı kanallarda yazmaya bağlıysa da, yavaş yavaş ısınıyorsa da, aynı zamanda da her türlü reddediş, Berlin'den gelecek bir 'hayır' her şeyi boğabilirdi. Kafka'nın o akşam romanını, kendisini memnun eden üç dört sayfa yazarak ilerletmesi onu sakinleştiremedi. En iyi, en derin formüle etmelerin bazen depresyonun keskinleşen bilince borçlu olduğunu biliyordu. Ama ardından bir nefes alış kadar bile uzakta olmayan bütünüyle felçleşme ve kayıtsızlık geliyordu. Bir kez daha- saat gece bir buçuktu- kâğıda ve kaleme sarıldı.

> "Mektup geldikten sonra bugünkü öğleden sonrayı dehşet anları olarak unutmayacağım [...] Kendim için bir şey yazmadığımda böyleyim işte ben (doğal olarak yalnızca bu etkili olmadıysa da). Sırf kendim için yaşayacak olsaydım, aldırışsız ya da alışılmış ya da burada olanlarla, onlar aldırışsızlıklarıyla ya alışkanlıkları yüzünden ya da canlı güçleriyle bendeki eksiklikleri tamamlayacak olsalardı, o zaman benim için bile fark edilmeden geçip giderdi her şey. Ama ben kendimi birine yakınlaştırmak, kendimi tamamen adamak istiyorsam, o zaman keder karşı konulmaz olur. O zaman ben bir hiçim ve bir hiçle ne yapabilirim ki."[7]

Kafka ertesi gün uykusuz bir geceden sonra yanında sabırlı Brod'la berbat bir durumda kentte dolaşırken nerdeyse atlı bir araba tarafından ezilecekti. Bu da bir çözüm olabilirdi. Kafka bağırarak küfür etti. Ama evde, oturma odasındaki yemek masasında bütünüyle sessizleşti.

Kafka'nın 1912'de Felice Bauer'e yazdığı yüz kadar mektup karıştırıldığında hep sihirli bir kavram göze çarpar; yoğun malzeme içinde bu kavram edebi bir Leitmotif gibi öne çıkar: "*Yakınlık*". Kafka yakınlıktan yakınlık yaratmak için söz eder, yakınlığı tutmak için saptar. Onu tanımlamaz, ama hiç bıkmadan hislerinin bu noktası çevresinde oynar durur; sırf aralıkta "uğraşılarak elde edilen yakınlık" ve "mutluluk getiren yakınlık", "kaçık yakınlık" ve "son derece büyük yakınlık", en sonunda da emir kipi olarak: "daha yakın, daha yakın, daha yakın."[8]

Kafka çok sonraları, ölümünden iki yıl önce, bir insana sırf mektuplarla yaklaşmanın mümkün olacağını şiddetle yadsıdı.[9] Gerçekten de bugünün okuyucusunu, onu Felice Bauer'e karşı umutsuz olmakla kalmayıp, tersine anakronik bir girişime karıştığı duygusuna iter. Mek-

tuplar -bize öyle gelir ki- iğretidirler. Onlar uzaklıkları, orada olmayışı dayanılır kılmaya yardımcı olurlar ya da haberleşme araçlarıdır ki uzun zamandan beri daha hızlı, daha rahat tekniklerle yapılırlar. Kafka bir bağımlı gibi her gün Berlin'den gelecek 'malzemeyi' bekliyorsa, sosyal yaşamını her gün Felice'ye bir, iki, üç mektup yazmak için zaman ayırarak kısıtlıyorsa, o zaman bu aracı amaca yükseltmiş, ona böylece ölçüsüzce yüklenmiştir.

Gutenberg döneminin sonunda açıkça kültürel anımsamazlık tarafından işaretlenen bu görüş, mektup tarihini en önemli anlatım biçimlerinden biri olarak yeni zamanların bireyselliğinde iptal eder. Mektup (salt iş mektubu bile) hiçbir zaman sadece iletişim ya da haberleşme kanalı olmamıştır. 18. ve 19. yüzyılın mektup kültürü son derece farklı konulu örnekler geliştirmiştir. Bunlar önceleri sosyal geleneğin şablonlarından, hemen ardından da sözlü anlaşmanın dinamizminden kendilerini ayırmışlardır. Kesinlikle 18. yüzyılın en etkili mektup önereni olan Gellert, bir kuşak sonra da Karl Philipp Moritz sahte tavırları ve üslupsal şaşaadan tamamen vazgeçilmesini önermişlerdir; mektup daha çok olabildiğince doğal biçimde canlı konuşma durumunu göstermeliydi. Goethe ise, kendi deneyinden ders çıkararak, mektubun monolog yapısını kavramıştı.[10] Yalnız mektup yazarının ruhunda, yazdığı kişinin ne cismen ne de eleştirel orada oluşuyla karşı karşıya olmadığı için, ruh halleri, korkular ve gereksinimler öne çıkar ki bunlar her türlü sözlü diyaloğu hemen bloke edebilecek nitelikte olabilirlerdi. Bu narsist an daha fazla ağırlık kazandıkça, ki bu sürecin daha da hızlanması için Alman romantizmi epey çaba harcamıştır-, mektup alışverişi, haber verme temel fonksiyonundan daha fazla uzaklaşmıştır.

Mektubun buna rağmen kültürel açıdan önemini kaybetmemesi, hatta 19. yüzyılın sonunda tersine yeni ve üstünkörü kınanan teknik araçlara karşı savunulması görünürde teklifsiz olarak artan kişisel doğruluğun ve özgünlüğün takdir edilmesine bağlıdır. Mektup empatik anlamda *anlatımdı*; nesnellik göstermek, dışarıya dönmek ve sosyalleşme yaratmak için bir araç durumuna gelmişti. Buna göre mektup kültürünün tehdit edici yok oluşu anlatım yeteneğinin soysuzlaşmasını ve sonuçta nesnelliğin kendisinin soysuzlaşmasını yansıtıyordu. Bu Adorno'nun önemle üzerinde durduğu görüştü.[11] Doğal olarak bu tez, özellikle de Kafka, Thomas Mann, Rilke ve Hesse gibi

bu derece kırılgan karakterlerin yaşamlarının önemli bir kısmını sınırsız mektuplaşmalara adamalarının ve bunun şaşırtıcı biçimde sıklıkla hayali beklentilerin ilk işaretleriyle olmasının açıklamasını getirmez. Özellikle de bu 'öznelerin' başka, daha az ricacı 'anlatım' olanakları vardı, sırf bunu kullanmak isteseler di. Eğer mektuplar gerçekten de burjuva ruhunun vitrinleriyse, içlerinde yalnızca zaten mevcut bulunanlar sunuluyorsa, o zaman edebi yapıtlarının her şey anlamına gelişi olan insanların neden bu kadar külfet ve zamanlarını geçici bir dekora harcamalarını anlamak zordur.

İnsan bu sırra, bir mektubun asla anlatımdan yorulmadığını, tersine içinde fazlalık bulunduğunu ve bunun mektubu yazana bir faiz gibi geri döndüğünü anladığında yaklaşıyor. Bir mektup mutlaka verilen bir şeyi yansıtıyor; bir ruh halini, bir karakteri, bir 'kişiliği', ama gene de tüm gerçeği değil. Çünkü bunun ötesinde de mektup anlattığı her şeyde yüksek bir realite derecesi içeriyor; yazara geri etki yapıyor, psikolojik bir yankı yaratıyor, ki bu da çoğu zaman oto-telkine yol açıyor.

Bu Feedback, daha kültür tarihi düzeyinde bile gözlenebilir. 18. yüzyılda bir grup eğitimli insan yoğun ve çok kişisel mektuplaşma yapıyorsa, bu yeni, burjuva hassaslığı yaşam stilinin ve ona ait olan 'özel' halin kıymetlendirilmesinin *anlatımıdır*. Öte yandan bu mektuplar kamusal olanla içtenlik arasında daha önce bu şekilde hiç görülmemiş olan bir alanı *üretirler*. 19. yüzyıl için karakteristik olan çok sayıdaki aile mektuplaşmaları yeni bir klan bilincini yansıtır ve aynı zamanda da onun ön koşuludur.

İşte bu diyalektiktir insani ilişkilerin içinde kendini yineleyen: mektuplar bir ilişkinin *anlatımıdır*, ama aynı zamanda bu ilişkiyi *yaratır* ve onu biçimlendirir. Bu yüzden mektuplaşmanın dışında henüz var olmayan bir ilişkiyi gerçeğe dönüşünceye kadar telkin edebilirler. Sonuçta bu geri dönüş monolog düzeyinde ve münzevi bir kendi kendini inandırmaya döner. Mektup yaşanmış olana da kök salar, ama bir mektubun biçimlendirilmesi de yoğunlaşılan, bütünüyle kendi içine dönük bir bilinçten çıkıyorsa yaşantıdır. Mektup sarsıcı, güvensiz bir nesnelliğin anlatımı olabilir ama anlattığı zaman artık daha az güvensizdir. Soğukkanlı olmaya çabalayan dağınık Ben, mektuba yansır ve *orada* kendi kenar çizgilerini görür. Umutsuz boşluğu anlatan mektup, bunun yerine *bir şey* koyar.

Bu yüzden Kafka'nın durmadan günlüğün görevlerini mektuplaşmasına taşıması tutarlıdır. Hatta iki kere Felice Bauer'den mektupları günlük sayfalarıyla değiştirmesini önermiştir. Günlük notları mektuplar gibi onu yazana yapıcı biçimde geri etki yapar; bunlar kendi kendini yönetmenin, kendi kendini biçimlendirmenin araçlarıdır. Dolayısıyla yansılanan araçsal tekniklerdir. Kafka örneği, ikircikli, tehlike altındaki, kendini anlatmada zorla uygun bir anlatım bulan, sadece en büyük psikolojik güçlükle kendini 'anlaşılır' kılabilen nesneyi anlaşılır kılar. Özellikle de bu nesnenin mektubun kendini iyileştirme etkisine en büyük umudu bağlaması, bu konuda durmadan kendi kendisiyle konuşmaya girmesi bu yüzdendir.

Bununla, görünüşe göre bir paradoks durum daha ortaya çıkar: nerdeyse hep yakınlık arayan Kafka yavaş ve iddialı bir iletişim aracı olan mektuplaşmayı yeğlemiştir; buna karşılık hele kadınlarla *telefonlaşmaya* çok zor yanaşmıştır, oysa bu iletişim biçimi onun hayalini gerçekleştirmeye daha elverişlidir. Günümüzde de gözlemlenen, telefon etmenin biçimsel aşırılığı Kafka'yı haklı çıkarmakta. Bir iletişim aracının ne hızı ne de sözüm ona doğrudan doğruluğu kendiliğinden huzurlu bir yakınlık üretmez. Telefonun sakin kullanılışı en yeni zamanların bir kültürel başarısıdır. Başlangıçta ahizeden çıkan hortlak sesleri belirsiz bir korku yaratıyordu -bunlar, Walter Benjamin'in anımsadığı üzere[12]- ilk telefon kullananların yaşamına "gece gürültüleri" gibi giriyordu; bu korku günümüze kadar telesekreterlere karşı gösterilen isteksizlikte sürmektedir. Değişen seslerin anlamlı soyutlaşması, bedensel tavırların işe yaramaması, mimik anlatımın mahremi, bakışlarla kapatılabilecek suskun ara vermelerin tehdit edici boşluğu, hem kör olup hem de buna rağmen talep edilmeye tepki göstermenin gerekliliği, sonuçta konuşmanın birdenbire kesilmesi karşısındaki savunmasızlık; bütün bunlar Ben'i ilave bir baskı altına alır, ona mektupta olduğu gibi bir duruş ve biçim veremez. Telefonla başarılan bir yakınlık daha az sıkılgan olan Max Brod'un bile bir şiire konu etmesine yol açmıştır (ama şiirde telefon kabini "tabut" olarak ortaya konulur)[13] Kafka'ysa boşuna bütünüyle kulak vermeye çalışmıştır; her şey onu perişan ediyordu; arada bir saatlerce iletişimin kurulmasını beklemek (ki bu Prag postanesinde üç dakikalık konuşmayla sınırlıydı), hattaki gürültüler, çevredekilerin bakışları.. O telefon ederken "nerdeyse her

şeyi" unuttuğu, hazırcevaplığı ve anlatım yeteneğini kaybettiği hissine kapılıyordu. Bir tek kere *hoşlanarak* Felice ile telefonlaştı; bu da onu birkaç saat önce *gördükten* sonraydı.[14]

Kafka buna karşın mektupların sadece yakınlık anlamı taşımakla kalmayıp yakınlık ürettiklerini de biliyordu. Cesaret verici örnekler vardı, örneğin Robert Browning ve Elizabeth Barrett arasındaki mektuplaşma, ki evliliğe gitmişti, Felice'ye art niyetsiz olmaksızın bunları önermişti. Ayrıca Kafka yalın hayranlık ve bu yüzden de görünürdeki bir yoğunlaşmanın tehlikelerini biliyordu. Bunlarla olduğunca zengin 'malzemeyle', olduğunca somut bağlayıcı noktalarla Felice'nin yaşamına etkili olmayı deniyordu. Sonraki yok edici hükmü başından beri mektuplaşmayı hayali, akıl almaz bir düş kırıklığı olarak görmesi daha çok kaybetmenin ortaya çıkarttığı bir olgudur. Hiç değilse Felice Bauer'le olan dostluğun ilk aylarında Kafka gerçeğe uygun davranmıştır, örneğin Rilke'ye göre, ki onun Magda von Hattingberg'le olan ilişkisi de mektuplaşmayla başlamış, ama sadece idealize etmeye dayandırıldığından kısa sürede sonlanmıştı.[15]

Kuşkusuz Kafka mektubun maddesel doğasından kaynaklanan ve daha az olmayan tehlikeli bir duruma düşmüştü. Sözlü konuşmanın tersine mektup elle tutulur bir nesneydi, ki ona belirli, değişmez ritüeller ekleniyordu. Mektup doğrudan doğruya görülmez, işitilmezdir, o *sunulur* ve *alınır* ve de her gün önceden bilinmeyen saatte. Postacının ortaya çıkması şenlikli bir andır. Onun getirdiği haber önce kapalıdır; onun gerilimi ne zaman çözeceği ve zarfı açacağı kendi elindedir. Bütün bunlar mektubu esasında bir *armağana* dönüştürür. Böylece imtiyazlı, sembol yüklü bir anlaşma biçimine döndürür.

Mektup obje olarak bir kökenin izlerini taşır. El yazısı, düzgün kalem izi, üstünkörü bir kurşun kalem göndericinin ruh halini sismografik olarak ele verir. Bir parmak izi, üstünkörü bir koku, silinmiş bir gözyaşı onun anlık cisimsel durumunu belli eder. Buna karşılık rahatlık, bir mektubun gerektirdiği bekleme süresi, bir yüzyıl önce bugün olduğundan çok daha az önemliydi. Dakika ve saniyelerin hiçbir anlama gelmediği bir toplumda insan bir mektubu 'sıcak olarak' alma hissine kapılabilirdi. Berlin'den Prag'a hızlı bir tren sekiz saatte geliyordu, bir mektup ise biraz daha uzun sürüyordu sadece. Felice'nin cumartesi öğleden sonra yazdığı mektup Kafka'nın eline pazar

öğleden önce geçiyordu. Postacının gelmediği günler yoktu. Hem dayanılır hızda, bunun ötesinde de güvenli bir iletişim aracıydı ve Kafka'nın sürekli dert edindiği postanın kusursuz işleyişiyle ilgili duruma rağmen, görünüşe bakılırsa çok az mektup gerçekten kaybolmuştu.

Mektubun bu maddesel, cisimsel yanı, reel şimdiki zamanın sürekli söz verilmesi Kafka için karşı konulmaz bir baştan çıkartmaydı. Daha önce hiç olmadığı gibi mektupları cinsel fetiş gibi korumaya başladı: durmadan onları önünde seriyor, yüzünü üzerlerine koyuyor, onları öpüyor ve kokularını içine çekiyordu. Gezintilerde ya da kısa iş gezilerinde Felice'nin mektuplarını ona 'sahip oluşunu' hissetmek, onlardan güç almak için yanında taşıyordu. Yavaş yavaş Kafka yaşamını görünmez kâğıt nesnelerin çekim gücüne yöneltti, arada bir mektubun zamanında gelmemesi onun içeriğinin gerisine atılıyordu. Bu aldatıcı yakınlaşmanın bedeli doğal olarak yüksekti. Mektup fetişizmi artık etkisini kaybettiğinde, ellerinin altında adeta soğuyunca, bu durum olabildiğince çabuk başka bir nesneyle, elde edilen yoğunluğu korumak için desteklenmeliydi. Kafka erkenden kendini nasıl korkunç bir bağımlılığa kaptırdığını hissetti. Buna rağmen her zaman olduğu gibi davranmak için yeni bir acıya gereksinim duydu. Şimdi bir çocuğu olan kız kardeşin mutluluğuna katılamaması, Felice'nin yabancılık sitemi onun içinde kırbaçla vurulmuş gibi yanıp tutuşmaktaydı.

Rastlantısal olarak Berlin'de bulunan Max Brod bir kez daha aracı rolü oynamaya karar verdi. Akrabası Felice Bauer'e ulaştıracağı haberler tatsızdı; onu bürosunda telefonla aradığında durumun ciddiyetini anlatması güç oldu. Kafka'dan herhalde bir mektup daha alacaktı, bu veda mektubu olacaktı, büyük olasılıkla yoldaydı da bu mektup. Kafka artık istemiyordu, son vermeye kararlıydı. Felice bu telefona güldü, belki de Brod'un dramatize etmeye meyilli olduğunu anlamıştı, nihayet hiç de önemli bir şey olmamıştı. Kafka da belki geçici bir yıkılmanın kurbanıydı. Ama bu kez Felice yanılmıştı.

Gerçekten de Kafka iki gün önce, Cumartesi 8 Kasım günü kısa ama anlamlı bir haber vermişti: "Bana artık yazmayınız, ben de size artık yazmayacağım." Neden? "Sizi yazarak mutsuz etmek zorunda kalırdım, beni hiçbir şey kurtaramaz.[...] Ben olan hayaleti unutun,

hoş, tıpkı eskiden olduğu gibi sakin yaşayın."[16] Doğal olarak bu bir veda mektubu değildi, bu bir istifaydı. Bir gece önce uykusuz kalan Kafka mektubu posta kutusuna götürecek gücü bulamadı.

Kıpırdamadan hafta sonunu geçirdi. Belki de bir çıkış yolu bulacak olan Brod'a umut bağlamıştı, tıpkı birkaç hafta önce olduğu gibi. Oysa pazartesi öğleden önce birbiri ardından hiçbir şeyden haberi olmayan Felice'den üç mektup birden gelmişti. Kafka'nın o gün özellikle iğrenç olan büro işinin artan sıkılığı onu, bu yiyip bitirici, yazılmış kâğıtlara yapışan tutku ile yalnızlığa geri çekilme arasında, ki anımsama içinde kuşkusuz zehirlenecekti, bir orta yolun bulunup bulunmayacağını da düşündürdü. Felice'nin hiç değilse bir açıklama almaya hakkı yok muydu?

Kafka suskunlukla geçiştirdiği evdeki öğle yemeğinden sonra yazı masasına, Berlin'e düzgün birkaç cümle yazmak üzere oturdu.

Belki de mektuplaşmayı azaltmak, kazanılan zamanı romana adamak olanaklıydı. KAYIP'a çalışma, ki iyi gidiyordu, son dayanaktı; Kafka'nın kendisi de hangi rezervlerle yarattığını bilmiyordu. Şimdiden altıncı bölümün sonuna gelmişti. Şimdiye kadar yazdığı metinler içinde en birbiriyle bağlantılı olan metin buydu. Bunun tehlikeye atılmaması gerekirdi, hatta tek tek metinlerin başlıklarını bile koymuştu, Felice inansın ve anlasın diye. Kafka o anda kendine inanıyordu. Romandı söz konusu olan. Ama roman kontrollü bir son sınır istemekteydi, ki bu doğru, egemen olunamayan bir çözülmeyle birden değişim tehlikesi yaratıyordu. Bu sınırın ötesinde bir başka fırtına esmekteydi.

> "Bakın ben şimdi öyle bir havadayım ki, siz isteseniz de istemeseniz de önünüze kendimi atıp, başka hiç kimsenin anısının bende kalmamasını istemekteyim, ama bir kere daha, suçlu ya da suçsuz olarak mektubunuzda böyle bir düşünce okumak istemiyorum."[17]

Bu artık, soğuk, edebiyattan ayrık cümlelere ulaşmayan, paradoks bir umutsuzluk diplomasisi olarak intiharla oynama değildi. Bu sefer Ben'in canlı gövdede yıkılması söz konusuydu. Kafka buna boşuna karşı çıkıyordu. Yinelenen yalnızlıktan korku, yazma yeteneğini tümden kaybetme korkusu, cinselliğin kaçınılmaz istemlerinden, evlilikten, aileden korku. Kafka bu durumu sonradan "yıkılma" diye anmıştır, bir andan ötekine oradan oraya savrulma; tıpkı sallanan, savrulan, egemen olunamayan bir makine gibi. Akşam yeni bir başlangıç yaparak, ona

aslında nasıl olduğunu anlatmak istediğinde, kaynama noktasına erişilmiş, geleneğin zırhlanması, gözetme ve kendini koruma baskısına artık dayanamamaktadır. Bu Kafka'nın en sarsıcı mektuplarından biridir;[18] hantal, anlatımda çaresiz, bir patlama anında yazılmıştır ki, içinde dağınık, karşıtlıklı, bütünüyle değişik alanlara etki yapan korkular tek bir panik noktasında yığılmıştır.

Frolayn Felice!

Sizden şimdi bir ricada bulunacağım, gerçekten de çılgınca görünen bir rica. Ben mektubu yeniden okuyacak olsaydım başka bir karara varmazdım. Ama bu, en iyi insanın karşısına koyacağı en güçlü prova. Sizden ricam bana haftada bir kez yazmanız, öyle ki mektubunuz pazar günleri elime geçsin. Yani ben sizin her gün gelen mektuplarınıza dayanamıyorum. Örneğin ben sizin bir mektubunuzu cevaplıyorum ve sonra sessizce yatakta yatıyorum, ama bir kalp çarpıntısı geçiyor gövdemin içinden ve sizden başka bir şey düşünemiyorum. Sana nasıl ait olduğum, doğrusu bunu açıklayacak başka bir olanak yok, o da çok zayıf. Ama işte asıl bu yüzden senin nasıl giyindiğini bilmek istemiyorum, çünkü bu beni darmadağın ediyor, yaşayamıyorum. İşte bu yüzden hakkımda iyi düşüncelerin olduğunu bilmek istemiyorum, çünkü ben çılgın, hâlâ büromda ya da burada ya da evde ne diye hâlâ oturuyorum. Gözlerimi kapatıp trene atlayarak, gözlerimi ancak senin yanındayken açacağım yerde. Oh kötü, kötü bir nedeni var bunu neden yapmadığımın, kısacası: Ben yarı sağlıklıyım kendim için, ama ne evliliğe, hele baba olmaya yeterli değilim. Ama senin mektubunu okuduğumda, anlaşılmaz şeylerden daha çoğunu anlayabilirim.

Cevabın olsaydı şimdi! Seni ne kadar iğrenç biçimde üzüyorum, rahat odanda bu mektubu okumaya seni nasıl zorlamaktayım, şimdiye kadar bundan daha iğrenç olanı senin yazı masanda durmadı! Doğrusu bazen bana öyle geliyor ki sanki seni bir hayalet gibi mutluluk getiren adınla yiyip bitiriyorum! Ya cumartesi yazdığım mektubu göndermiş olsaydım, bana bir daha asla yazmanı istemediğim mektubu, ki sana benim de yazmama sözü verdiğimi. Tanrım ne engelledi beni mektubu göndermekten. Her şey iyi olurdu. Peki ama şimdi barışçı bir çözüm var mı? Birbirimize haftada bir yazmamızın yararı olacak mı? Bu gibi araçlarla ortadan kaldırılacak küçük bir acı olurdu bu. Ben şimdiden bu pazar mektuplarına da dayanamayacağımı görüyorum. Cumartesi yerine getirmediğimi düzeltmek için senden bu mektubun sonunda artık biraz yoksunlaşan yazma gücüyle rica ediyorum: yaşamımızı seviyorsak bırakalım her şeyi.

Senin, diye imzalamayı istiyor muydum? Bundan daha yanlış olmazdı hiçbir şey. Hayır, benim, sonsuza kadar bana bağlı, işte buradayım ve bununla yetinmeyi denemeliyim.

Franz

O artık yakınlık istemiyor, tersine erimek istiyor; artık mesafe istemiyor, ayrılma istiyor. İp artık tutulamıyor, onu yırtıyor, bu düşüş yüzünden tatmin olmuş bir röntgencilik duygusunu bastırmak kolay değil: kusursuz bir dilin sonsuzca kendine egemen olan Kafka'sı nihayet diplomasisinin sonunda, nihayet çıplak. Ama bu duygu yanıltıcı. Bizim varacağımız yerde içsel bir çekirdek yok. Hiçbir kılıf sonuncusu değil. Şimşek gibi çakan ışığın ardındaki psikolojik iç mekânda daha başka kapılar da var. Ve onlar şimdilik aralık.

Mutlu Haftalar, Küçük Entrikalar

Kendinize saldırıyorsunuz.
Delilleriniz var mı?

Rilke, İKİNCİ DUİNO AĞIDI

"Kadın mektubu bir erkek fantezisidir, orada kadının, aşkın sadece nesnesi değil, aynı zamanda öznesi olduğu düşü görülür."[1] Bir edebiyat bilimcisinin bu güzel cümlesi doğru olsaydı o zaman Kafka için kasım 1912 derin bir düş olurdu. Çünkü Felice Bauer'e, gerçekten de mektup ortağı tarafından karşı karşıya getirildiği "en güçlü prova" karşısında kendi hesabıyla davranmak dışında bir şey kalmıyordu. Kafka ilk kez 'evlilik' sözcüğünü kullanmıştı, şok edici biçimde doğrudan doğruya *sen* demeye geçmişti, *aynı anda da* son bir vurguyla olmasa da ayrılık önermişti. Ya hepsi ya hiç biriydi mesaj. Böylece bu ilişkinin kaderini bütünüyle onun eline vermişti ve o eğer kaçmayı yeğlemezse -oysa kaçma onun asla işi değildi-, o zaman o kendini bir göreve adayacaktı ki, bunun karmaşıklığını şimdiden hissedebiliyordu.

Felice Bauer'in duyguları hakkında nerdeyse bir şey bilmiyoruz. Buna rağmen Kafka'nın korkulu mektubuna karşı gösterdiği tepki tam olarak o pratikliği, en kesin pratikliğin karakteristik yoğunluğunu göstermişe benziyordu, içgüdüsel olarak kendine egemen bir 'yürek dili' ortaya koyuyordu ki, Kafka beş yıl boyunca buna hayranlık duymuş, sevmiş ve bundan ürkmüştü. Onun umutsuzluğunu anlamıyordu, ama onun umutsuz oluşunu anlıyordu; o derece umutsuzdu ki, kâğıt ve mürekkep belki de artık gerçekten yardım etmeye yetmiyordu. Kafka alnına konacak serin bir el istiyordu, Felice bu el olabilmek için doğrusu Prag'a gitmeye *kararlıydı*. Onu sonuçta bundan alıkoyan mutlaka aileye olan saygısıydı. Belki de biraz da açık karşılaşmadan duyduğu korkuydu. Ama Brod'u araya sokma olanağı kaldı ona, ondan Kafka'nın olağanüstü ve zor anlaşılır "sinirliliğine" (ki Brod bu adı veriyordu) sakinleştirici etki yapmasını rica etti.[2]

Kafka'nın kendisine ise artık bir dost gibi değil bir sevgili gibi yazmaya başladı. Rahatlıkla onun "sen" demesine karşılık verdi, onu mutlu edecek sözler buldu. Bu mektuplar onun elinden çıkan her şey gibi yok oldu. Ardından gelen haftalardaki açıklamalar onun Kafka'ya bir çeşit anlaşma önerdiğine işaret etmekte, karşılıklı *sakin* güven sözünün tüm aksilikler ve geçici ruh hallerinin ötesinde olmasıydı bu. Böylesi bir öneri onun gözünün önüne kadar ulaşacak mıydı, Kafka ondan hâlâ mektup almayı isteyecek miydi? Bu onun korkunç taşkınlığından sonra hiç de güvenilir değildi. Ama pratik Felice buna karşı da bir çare düşündü: Mektup *zarfının* üzerine (yani Kafka'nın meslektaşlarının da göreceği biçimde) birkaç rahatlatıcı satır yazdı, onu kendisinin yarattığı hepsi -ya da hiç biri- kararından duyduğu korkudan kurtarmak için. Heyecandan titreyen Kafka zarfı hemen yırtarak açtı, özlenen 'sen'i arıyordu ve onu bulduğunda yıllardan beri hissettiği korku ve sinirlilik yerini mutlu bir rahatlamaya bıraktı: "Ama onu iki üç kere okumuştum ki, çoktan beri özlediğim, 3 gece önce dua ettiğim sakinliğe kavuştum." "Ben bugün bürodaki en sakin kişiydim, öylesine sakindim ki tıpkı son hafta gibi, en zor olanın ardından istenen gibi." Brod'a aynı gün şunları yazdı: "Her şey akıl almaz derecede iyileşti."[3]

Felice karar vermişti, Kafka'yla olan dostluğu, ailesinin geleneğinin ondan beklediği biçimde, evlilik alanına çekmişti. Mutluluktan uçan Kafka, bu durumun ne gibi sorumluluklar getireceğini ve nasıl adımlar atılacağını henüz anlamamış olmalıydı. Çünkü burjuva olan bir kadının erkeklerle olan ilişkisinin olanakları -bugünkü yaşam tarzlarıyla ölçülecek olursa- son derece kısıtlıydı. Bununla oldukça huzurlu bir biçimde başa çıkan Felice bile hiç de sonu olmayan bir flörte eğilimli değildi; doğal olarak kadınsı, durmadan değerlendirilen, bu yüzden geçici olduğu gibi değerli de olan bir onur etiketine kendiliğinden bağlıydı: İnsan kendini ne kadar da çabuk 'veriyor' ve sonunda 'lekelenebiliyordu'. Cinsel ilişkilerin sosyal kabul edilebilirliğinin yönü kadınların üzerinde daha ağır bir baskıydı. Onlardı yasal olanı yapacak olanlar. Bir çift, gerçekten sırf duygularına dayanarak ortak bir yaşam kurabileceğine inandığında 'evlilik dışı' ilişki kavramı bile onda nasıl bir tehlikenin oluştuğunu gösterir, ki kadın bunun sonuçlarının sorumlusu oluyordu, erkeğin ise doğuştan sahip olduğu dürtü doğa-

sına daha hoşgörülü gözle bakılıyordu. Ahlaki, daha çok da sosyal bir hezimetti bu, ki görüldüğü gibi Felice Bauer'in ailesinde bilinmeyen bir durum değildi.

Felice bütün bunlara rağmen erkenden Kafka'da karar kıldıysa bu kuşkusuz onun hissetme gücü, çekiciliği ve dilinin sahteliğe kaçmayan açıklığı ile ilişkiliydi. Bugünkü okuyucuya Kafka'nın Felice'ye mektupları daha çok ısrarcı, zorlayıcı, mazoşist görünüyor. Oysa 20. yüzyılın başlarında bir kadının, Kafka'nın arzu etmenin en ateşli anlarında bile maçoluğa kaçmaması, yukardan atmalara ve azgın davranışlara kaymaması hoşuna gitmiş olmalıdır. Kendini 'atılgan' gören ama aslında 'kendini beğenmiş' olan Wilhelm çağı tipine karşın Kafka, bunun tam tersini temsil ediyordu; insan ona iyi bir kadın arkadaşa açıldığı gibi açılabilirdi. Bu kadınsı eğilim doğal bir biçimde Felice'nin kadınsal gündelik yaşamındaki dertler ve gereksinmelere karşı alışılmamış biçimde okşayıcı bir ilgi ortaya koyuyordu.

Felice'nin ona duyduğu eğilim yavaş yavaş olağanüstü bir insana rastladığını anlamasıyla inandırıcı oldu. Daha sonraları yazacağı gibi "içinde büyük şeylerin saklı olduğu" insana. Kuşkusuz Brod'un dostunu göklere çıkartması etkisiz değildi, ayrıca Felice'nin Brod'un kız kardeşi Sophie ile, ki Kafka ona da hayranlık duymaktaydı, sürdürdüğü mektuplaşma da. Felice erkenden entelektüel geriliğini hissetmişti, ama Kafka onun bunu *hissetmesine* yol açmadı ve Felice onun kendisinden "her açıdan daha ilerde olduğunu" söylediğinde, o bunu asla küçük görmeden, hatta kırılarak geri çevirdi. Buna rağmen Felice onun kırılgan yapısının ardında sarsılmaz bir irade olduğunu, bunun inatçılık olarak adlandırılmasının umurunda olmadığını anlamış, bu tarafıyla onu kıskanmıştı. Çünkü tüm kendine güvenine, canlılığına ve kararlı yaşam bağlılığına rağmen Felice Bauer kadınlığını zaman zaman derin eksiklik içinde yaşamışa benziyordu. Sosyal bağlantıların hiçbir iç sese izin vermeyen yanının söz konusu olduğunda, büyük olasılıkla boş çıkacak bir tırtıl kozası gibi yaşıyordu. Kafka'ya karşın o, duygu sorunları denilen sorunların sarsıcı toprağına adım atmaya alışık değildi. Zaten değiştirilemeyecek olan konularla uğraşmaya kesinlikle yanaşmıyordu. Sosyal koşullardan kaynaklanan, daha yüksek seviyeli olamamanın temel eksiliğine duyulan kadınsı korku, hiçbir şey bilmemek, hiçbir şeye sahip olamamak, hiçbir şey *olmak*, onun ar-

dını bırakmadan sürüyor ve zayıflık anlarında üzerine geliyordu. Kafka iyi ki böyle bir anı teslim etmişti. Bütün bu yıllar içinde bir kez olmuştu bu ve bizim bakışımızı Felice'nin bilinçaltının gelgeç yansımasına çekmişti. Bu durum ağır psikolojik bir zorlanma anındaydı. Kendisi bir aile krizini bile tek başına halletmek durumunda kalmış, Kafka'ya "zayıf bir insan" olduğunu, "sorunsuz zamanlarda bile kendisiyle nasıl başa çıkacağını bilmediğini" yazmıştı. Bu cümle onun dışsal görünümüyle o kadar büyük bir çelişki yaratıyor görünüyordu ki, Kafka bunu ciddiye alma davranışını gösteremedi: "Dinle, sen bambaşka bir kılığa girip beni de seninle birlikte dehşete mi sokacaksın?[...] İnan bana, benim deneyimim var, bu gibi insanlar senden başka türlü görünürler ve başka bakışları vardır." İşte burada *o* da anlamamıştı. [4]

Peki ama *o* (Felice) kendini neye bıraktığını biliyor muydu? Herhalde bilmiyordu. Belki de Kafka'nın kendi kendine işkence edişine acıma duyuyordu, onun daha sonra gittikçe acı veren biçimde katılaşan, aralarında mektup zarfları dışında gelişen sıcaklık eksiliğine duyduğu kuşkunun aslında onun duyduğu acıma hissinden kaynaklandığı nedensiz değildi. Sırf ona has bir acıma yeteneği yüzünden değil, tersine onun tipik kendine faydası olmayan bir insan oluşundandı. Sevindirmek onu sevindiriyordu. 'Gerektiğinde' yardım ediyordu, dilenci ve çocuklara armağanlar veriyordu, herkesin görmezden geldiği hırpani sokak satıcısından bir şeyler satın alıyordu. Felice'nin annesinin dayanamadığı bu büyük yüreklilik, Kafka'nın hoşuna daha da çok gidiyordu. Doğal olarak mutluluğun ve mutsuzluğun *nesnel* koşullarının ters yönüne karşı tuhaf bir körlük ortaya koyuyordu. Kolayca yardım edebildiği için yardımın kolay olduğunu, sadece karar vermeye, doğru görüşe bağlı olduğunu, böyle olursa araç ve yolların bulanacağını sanıyordu.

Bu idareci yaşam felsefesi Kafka'nın kötümserliği ile bağdaşmaz bir karşıtlık içindeydi. "Neşeli değilsen neşeli olma" diye ihtar etmişti onu bir seferinde; o kendi kötü durumuyla nasıl başa çıkacağını bilmediği bir zamanda. "Neşeli olmak için kararlar yetmez, bunun dışında da neşeli durumların olması gerekir."[5] Bundan daha doğru bir şey olamaz. Yoksa bambaşka bir şey miydi, daha az saf mıydı durmadan karşılıklı sakin bir güven aşılama? 'Sakin olmak için kararlar yetmez, bunun dışında da sakin durumların olması gerekir'. Kafka

bunda aynı biçimde ısrarlı olabilirdi, ama bunu yapmaması daha çok mutlulukla aşkına sahip olduğunu bilmesindendi. Kendindeki derin gereksinimin daha az derin olmayan tepki karşısında üstün gelmesi *onun* başarısızlığının ortaya çıkacağını belirttiği bir dizi ilk anı belirlemişti. Çünkü Kafka'nın yaşamı, idrakinin gerisinde kaldı, Felice'nin idraki ise yaşamının gerisinde. Bu bağdaşmazlığı anlamak için idrak gerekiyordu. Sonunda bu *onda* vardı.

Kafka bir kez daha, son olarak, neşeli, suçsuz, öğrenci ve coşkulu olarak kendini gösterecekti. Doğal olarak hemen değil. Sevgilinin "Sen" demesi her şeyi iyileştiren bir ilaç değildi umut ettiği gibi, Kafka bir sabah huzursuz düşlerden uyandığında ve korkunç derecede belirli olan insani, adı Gregor Samsa olan bir böceğin görüntüsünü gördüğünde, Felice'nin sakinleştirici mektubundan bu yana sadece üç gün geçmişti. Buna rağmen eğer biz Kafka'nın 1912 kasım ortası ile aralık sonundaki mektuplarının biyografik ön bilgimiz olmadan okuyacak olsaydık ya da tüm mektuplaşmadan sadece 88 mektubu ve posta kartlarını ele geçirmiş olsaydık (ki gene de hiç anımsanmayacak bir sayı değildir), biz temelinde âşık, zaman zaman gülünç, umutsuz, belki de sadece ters durumlar yüzünden ayrılmış bir çiftin karşılıklı olarak kendi çevrelerinde oynaştıklarını, birbirleri için endişe duyduklarını, birbirlerini neşelendirdiklerini, avuttuklarını sanacaktık. Onlar anıları, düşleri, daha çok da Kafka'nın bıkmadan baktığı, anlam verdiği ve yorumladığı fotoğrafları değiş tokuş ediyorlardı: "El kalçada, el şakakta, yaşam bu, benim ait olduğum yaşam olduğu için bakmakla hiç bıkılmaz:" Kendi portreleri nerdeyse yaramaz bir öz ironiyi harekete geçirmekteydi. Bir yıl öncesinin acılarından çoktan kurtulmuşa benziyordu: "vizyoner bakışa sadece flaş ışığında sahibim" diye yazıyor 3 Aralık'ta, üç gün sonra sevgilinin hayranlık dolu bile telgrafa bayılacağından ürküyor: "Franz sen harikasın."[6]

Kafka özgüven kazandı. Şimdiye kadar kıskançlıkla özlenen iki kişililiği gözetirken, üçüncü kişileri içli dışlı dilsel yakınlaşma mekânından sürekli uzaklaştırırken, şimdi Felice'yi neşelendirmek için kuklaları oynatıyordu. Özellikle de İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu görevlileri -aralarında modern bir büroda akla gelmeyecek tipler de vardı- karşı konulmaz bir ironinin anlatımı için oyun alanı yaratıyordu.

Kafka artık Felice'nin severek ve çokça güldüğünü biliyordu. Bu yüzden üç ya da daha fazla hizmet meraklısı hademenin anlatımının etkisi, ki onları hiç oyalanmadan Felice'nin mektuplarını getirmekle görevlendirmişti, az değildi.

"Birinci hademe Mergl, alçakgönüllü ve istekli, ama benim ona karşı durdurulamaz bir gönülsüzlüğüm var. Çünkü umudumu genel olarak ona bağladığımda senden ender durumlarda mektup geliyor sadece. Bu insanın kasıtsız gri görünüşü bu gibi durumlarda sinirime dokunuyor. Bugün de öyle oldu, hiç değilse boş eli dövebilirdim. Buna rağmen o duruma katlıyora benziyor. Bunun gibi bazı boş günlerde ona ertesi gün mektup gelir mi diye sorduğumu açıklamaya utanmıyorum. O da hep eğilerek buna mutlak inancını gösteriyor. Bir seferinde -aklıma şimdi geliyor- anlamsız bir kesinlikle senden mektup bekliyordum. Bu o berbat ilk ayda olmalı. Hademe bana koridorda 'şeyin' geldiğini, masamda durduğu söyledi. Ben koşarak masama gittiğimde orada Max'ın Venedik'ten yolladığı, üzerinde Bellini'nin resmi olan bir kartpostalın durduğunu gördüm, resim: 'Aşk, dünyanın egemeni'ni göstermekteydi. Peki ama insan genel olanla ne yapabilir ki kendi bağımsız acı veren durumunda! İkinci hademe posta şefi Wottawa, yaşlı, ufak bir bekâr; buruşuk, farklı renk lekeleriyle, iki günlük sakalla dolu yüzü olan biri ve hep bir Virgina'yı ıslak dudaklarında gezdirip duruyor; akıl almaz derecede güzel oluyor göğüs çantasından, kapı aralığında durarak senin mektubunu çıkartıp bana verdiğinde, hele bu hiç de onun görevi olmadığı halde. Bir şeyler hissediyor, çünkü her zaman öteki ikisinden önce gelmeye çalışıyor zamanı olduğunda ve 4 kat çıkmak zorunda oluşuna üzülmüyor. Doğrusu, onun mektubu bana şahsen verebilme yerine onu, arada bir daha önce getirecek olan hademeden saklaması düşüncesi bana yeniden acı veriyor. Evet huzursuzluk olmadan olmuyor bir şey işte. Üçüncü umut Froylayn Böhm.. Evet mektubun verilmesi onu açıkça mutlu kılıyor. Gülümseyerek geliyor, mektubu bana, sanki görünürde yabancı bir mektupmuş gibi, ama aslında yalnız onunla beni, ikimizi ilgilendiren bir mektupmuş gibi uzatıyor. Diğer ikisi mektubu getirmeyi başardıklarında ve bunu ona sonradan söylediğimde, nerdeyse ağlayacak gibi oluyor, önümüzdeki günlerde daha dikkatli olma kararı veriyor. Ama bina çok büyük, bizim burada 250 memurumuz var, bir başkası ondan mektubu kapabiliyor."[7]

Felice burada, kendisinin saklı kraliçesi olduğu bir vassalın masal dünyasındaki, zararsız çılgın işini anlattığı etkisine kapılmış olmalı. Sonuçta bunlar, birbirlerinin üzerlerine düşerek yüce satırları hedefe ulaştıranlar *kendi* habercileriydi. Kraliçenin annesinin bile buna güldüğü olanaklıdır. Kafka'nın aklından Felice'yi 'sarmalamaktan' başka

bir şey geçmeseydi, o zaman onun yorucu gündelik yaşamını bu gibi küçük, ince ışıklarla doldurmayı sürdürürdü.

Bunun olanaksız oluşu -1912 yılının mutlu son haftalarında bile- yalnızca Kafka'nın sorumluluğunda değildi. Başka, çağırılmamış üçüncü kişiler zorluyordu, ki onları ilelebet uzak tutmayı yeğlerdi. Çünkü Felice bağımsız, özgür bir yaşamın söz verilişi idiyse de bu yaşam ilelebet ailenin oğlu olarak kalacak kişinin gözetlenen varoluşunda kök salmamalıydı. Özellikle de aile *hiçbir şeyi* bilmemeliydi. Kafka onların bakışlarından ve yorumlarından zehirden korkar gibi korkuyordu. Henüz 'ihaneti' affedilmemiş olan Ottla bile bu sefer işin içine sokulmamıştı. Kafka, Felice'nin mektuplarını özenle yazı masası çekmecesinde saklıyordu, anahtarını da yanında taşıyordu. Belki de uygun bir zamanda tüm aile efradını tamamlanmış gerçeklere sunmayı düşünüyordu; gafil avlamanın olağanüstü bir eylemi olacaktı bu, ama uzun, güç, yıpratıcı bir başlangıcı gerektiriyordu, HÜKÜM'de olduğu gibi sonlanmasa da.

Uzun süre böyle gidemezdi. Çünkü Brod'un yangın gibi mektubundan sonra, ki Kafka'nın annesinde korkunç biçimde hâlâ yansımaktaydı, annesi oğlunun değişen ruh durumunu ürkerek izliyor, onun bir gölge gibi evin içinde dolanmasını, hiçbir katılıma artık razı olmayışını biliyordu. Hatta bir keresinde onu yazı masasının başında ağlarken yakalamıştı. Artık neler olduğunu bilmek istemişti. Franz gülümsedi, avuttu ve sustu. Annesi o evin dışındayken herhangi bir ip ucu bulmak için bakışlarını odasında gezdiriyordu. Karmaşık biçimde etrafta yayılan kâğıt ve kitaplara dokunma cesaretini gösteremiyordu. Ama giysi askısında onun sokakta giydiği ceket asılıydı. İç cebinden bir zarfın ucu görünüyordu. Julie Kafka kendine egemen olamadı, yazı kadınsıydı.

"Herhangi bir bilgiye karşı korunmasız olmak" diye dört yıl önce sosyolog Georg Simmel yazmıştı, "belki de *mektuba* duyulan gizliliği bütünüyle özel bir soysuzluk olarak hissettirir; öyle ki daha ince duygu biçimleri için mektubun savunmasızlığı, gizli kalmanın koruyucu silahına dönüşür."[8] İyi düşünülmüştü bu. Ama bu derece büyük burjuva inceliklerinin Kafka'lar çok uzağındaydılar. Julie fırsattan istifade etmeye karar verdi, hele de Felice'nin bu mektubunda onu mutlaka seven annesiyle konuşmasını 'sinirli' Kafka'ya öneriyor olması

anneye gökten inen bir işaret gibi görünmüş olmalıydı. Böylece Felice birkaç gün sonra Kafka'nın, henüz "sen" demeye başladığı ateşli mektupları yanında Kafka'lardan bir mektup daha aldı, buna şaşırdığı ise kesindi:

> "Sizin hakkımdaki düşünceniz sevgili Froylayn doğru, zaten doğal olanı da bu, her anne çocuklarını sever, ama oğlumu nasıl sevdiğimi size anlatamam. Onun mutluluğunu satın alabileceğimi bilsem ömrümün birkaç yılını feda ederdim.
> Onun yerinde başka biri olsaydı ölümlüler arasındaki en mutlu kişi olurdu, çünkü onun hiçbir arzusu bizim tarafımızdan geri çevrilmedi. Ne istediyse onun eğitimini gördü, avukat olmak istemediği için memurluk kariyerine girdi, bu ona iyi yakışmışa benziyor, çünkü çalışma saatleri kısa bir işe sahip, öğleden sonralarını kendine ayırabiliyor.
> İlhamlı saatlerinde yazmayla uğraştığını biliyorum birçok yıldan bu yana. Ama ben bunu zaman geçirme olarak algıladım. Bu durum da onun sağlığına dokunmazdı, eğer kendi yaşındaki diğer genç insanlar gibi uyuyup yemek yeseydi. O kadar az uyuyor, az yiyor ki, sağlığını hiçe sayıyor. Ben bunu Tanrı korusun, anladığında geç kalınmış olacak diye korkuyorum. Bu yüzden sizden çok rica ediyorum. Bir biçimde onu ikaz edin, ona nasıl yaşadığını sorun; ne yediğini, kaç kere yemek yediğini, özellikle de gününü nasıl böldüğünü. Ama size yazdığımdan haberi olmamalı..."[9]

Başkalarına ait mektupları okuyan biri bunu doğal olarak gizli tutmak zorundadır. Julie Kafka, Prag-Berlin arasında ortaya çıkacak bir anne eksenini oğlunun kurmaya yanaşmayacağını biliyordu. Ama çok kutsal bir yere girdiğini asla bilemezdi. Çünkü ilk andan itibaren Kafka dünyanın gidişatını bilen sevgilisini ütopik bir karşı görüntü olarak kendisinin o zamana kadarki yaşamı olarak algılamıştı. Bu idealleştirme ancak gözlerini gerçeğe kapadığı sürece etkili olabilirdi, yani Felice'nin becerikliliği ile Julie'nin becerikliliğinin birbiriyle ilişkili olduğunu bildiği sürece. O bu becerikliliğe uzaktan hayranlık duyuyordu, ama onun gövdesine yaklaştığında nefret ediyordu. Oysa her ikisi de ondan 'ölçü ve amaç' bekliyordu, yara buydu.

Kafka'nın arkasında oynanan oyunu ortaya çıkarması sadece birkaç gün sürdü. Çenesi düşük Brod, bir kez daha yardımcı olmuş ve entrikayı bulmuştu. Felice kuşkulu biçimde onun yemek yeme alışkanlığını ve mektupları iyi saklayıp saklamadığını sormaya başladığında Kafka ateş püskürdü. Anne ve babası saygısız izleyicilerdi, her

şeye burunlarını sokuyorlardı. Onu kendilerine benzetmekten başka bir şey istemiyorlardı.[10] İnsan bu yumuşatılmış sözlere dayanarak onun nasıl kinlendiğini, bununla annesini sorguladığını gözünün önüne getirebilir. Bu sefer öfkesine egemen olursa evin parça parça olacağı duygusuna kapıldı. Üstelik de Felice'nin içtenliğinin ve düşünceliliğinin kendi anne ve babası yüzünden oluşu düşünüldüğünde. Bu öfkenin dile getirilmeyen bir bölümünün de Felice'de olmak zorunda oluşu tüyler ürperticiydi; durumu daha da berbatlaştırıyordu. Hele Kafka annesinin mektubunu öğrenecek olsaydı kim bilir neler olurdu. Çünkü onun mektupta yazdıkları -ondan hiçbir isteğini esirgemedik, başka herkes mutlu olurdu- sözleri bir yakınma, hatta bir karışıklığa yer vermeye benzeyen bir küçük düşürmeydi.

Kafka'nın bu konudaki notunda ona en sonunda baskı yapma olanağı hazırlayan az rastlanır bir iyilik görülür. Bu fırtına çoktan kopacaktı. Ardından annesiyle uzun zamandır görülmemiş biçimde teklifsiz konuşabildi. Oğlunun sesini gene duyduğuna çok sevinen Julie, Felice'ye bir özür mektubu bile kaleme aldı, bu mektubu onun onayına sundu. Hayır olmaz diyordu; ona dostça yazmalıydı, ama daha az 'alçak gönüllükle'. Şimdi artık idare onun elindeydi, diğerleri suçluydu.

Bunun gibi bir sahne, onun tozuttuğu tüm 'ikincil' mektuplaşma yüzünden (Julie Felice'ye, Felice Max'a, Felice Julie'ye, Max Felice'ye) Bauer ailesinde düşünülemezdi. Orada genel olarak açık konuşulurdu ve ne kimse kendini bu derece ayırabilir ne de ayırmayı isterdi, yani herkesin bu derece saygı duyulan ya da sadece zorlanmış özel alan yaratması düşünülemezdi. Felice'nin korkusuz açık sözlülüğünü Kafka başlangıçtan beri şaşırtıcı bulmuştu, ki bunun kökeni ailede olan kavga ritüeline bağlıydı. Aralarındaki anlaşmazlıklar daha çok açıkça, gözyaşları altında çözülürdü sessizce odalarda çözüleceği yerde. Böylece gizlilik, çekinme ve ince saygı koşulları daha tutuk olan Kafka'larla karşılaştırıldığında geçerli değildi, hele o 'ince duygu biçimleri' içeren mektup sırları göz önüne alındığında.

Yüz mektuptan oluşan bir tomarı saklamak kolay değildi. Felice bir gün -1912 Aralık ortasıydı- gündüz vakti eve telefon ettiğinde, garip biçimde cevap verildi kendisine, annesi ve kız kardeşi Toni'nin Felice'nin odasında oldukları ortaya çıktı. Orada neler olduğunu tah-

min etmek güç değil. Hele bu kadar edepsizce talan edilen Kafka'nın mektuplarının nasıl bir çatışma yarattığını kavramak güç değil, ki bunlar onun görüşüne karşın kolay ve hızla okunabilen mektuplardı. Kuşkusuz aşk mektuplarıydı bunlar. Peki bunlar Prag'da bir kere önemsiz bir karşılaşmanın sonuçları mıydı? İkisi mutlaka gizlice buluşmuş olmalıydı, başka bir açıklaması yoktu bunun. Felice yalanladı, ağladı. Kafka'ysa çoğu zaman pratik güçlüklerin çözümünde gösterdiği soğukkanlılık ve becerililikle Felice'ye rafine bir mektup yazarak onun bu mektubu açıkta bırakmasına olanak sağladı ki bu mektuptan nerdeyse inanılmaz olan bir şey duyuluyordu.

Doğrusu, gizliliğin tatlılığı sonunda kaçmıştı, hem Berlin'de hem de Prag'da. İnsanlar uyanmıştı, alınlarını buruşturmaktaydılar, tatsız sorular soruyorlardı. Kendi ailesi söz konusu olduğunda Kafka bununla başa çıkmıştı. Yaşlılar böylelerdi işte. Babasının durmadan çekmeceleri ve dolapları karıştıran dostu Max'ın durumu da değişik değildi. Ama Felice? Böylesi bir dostluğu savunmanın yaratacağı baskıya kolayca karşı koyamazdı. Bu baskının gerçekte nasıl olduğunu Kafka doğru olarak gözünün önüne getiremiyordu. Belki de şimdi o bir harekete dolandığının bilincine varmıştı; kendi sosyal çapını, dolayısıyla da onun saldırı alanını yükselten alana dolandığının. İnsan bir kızla evlenmez, bir aileyle evlenir ve bu durum Yahudilerde başka her yerde olduğundan daha geçerlidir. Peki ama kimdi bu Bauer'ler? Felice safça kısa süre önce ona kendi geçmişi hakkında başka şeyler bilmek zorunda olup olmadığını sormuştu. "Ama sevgilim" diye cevaplamıştı, "ben zaten bir şey bilmiyorum."[11]

Bauer Ailesi

İnsanlar kötü değil,
yeterince mekânları olduğunda.

Joseph Roth, HOTEL SAVOY

'Fe' diye çağırılan Felice Leonie Bauer 18 Kasım 1887'de Yukarı Şlezya'daki Neustadt'da doğdu. Babası Viyana kökenli Carl Bauer, Neustadt'da yerleşik Danziger adındaki bir kumaş boyacısının kızıyla evlenmişti. Danziger'ler o kuşağın Yahudi ailelerinde sıkça görüldüğü üzere beş erkek ve dört kızdan oluşan çok çocuklu bir aileydi. Bu yüzden Anna Danziger'in evlendiği sırada otuz yaşının üzerinde olması nedeniyle kayda değer bir drahomayla evlenmiş oluşu olasıdır. Ne ki bu para kendi işlerini kurmaya yetecek kadar değildi. Carl Bauer bağımlı bir görevde kaldı. Mümessil olarak çalıştı ve sıkça yolculuk yaptı. Bu yolculuklar onun Hollanda ve İskandinavya'ya gitmesine yol açtı. O zamanlar ne sattığı bilinmiyor; yüzyıl başından sonra 'Iduna'nın sigortalarıydı bunlar.

Felice beş çocuğun dördüncüsüydü. 1883'te kız kardeşi Else dünyaya geldi, 1884'te tek erkek kardeş Ferdinand ('Ferri'), 1886'da Erna ve 1892'de -anne o sırada 42 yaşına gelmişti- en genç kız kardeş Toni doğdu. Bu ev güçlü biçimde kadınlar tarafından idare edilmiş olmalı. Sırf babanın sürekli, çoğu zaman haftalar süren yokluğu yüzünden değil, aynı zamanda onun zayıf ataerkil aile anlayışı yüzünden. Carl Bauer iyi niyetli, ama zayıf karakterli biriydi. Kolayca etki altında kalır, yaşamın tüm baştan çıkarıcılığına açık, her zaman esprili, çocukların okul ödevlerini yapan ve onlara yolculuklardan neşeli mektuplar yollayan, bir romanı okurken ağlayabilen, ama 'dış görevin' özgürlüklerinin kıymetini bilen biriydi.

Kuşkusuz bu az başarılı, ama yumuşak baba çocukları tarafından sürekli idealize ediliyordu, çünkü o sert ve egemen annenin karşı kutbu idi. Her zaman heyecan verici şeyler anlatırdı. Anna ise gündelik yaşamın güçlüklerini temsil ediyordu.

Bu annenin, kadının ailedeki rolü hakkında son derece tutucu bakış açısı vardı; o bu ideolojiden tamamen değişen yaşam koşullarında bile vazgeçmiyor, bunu kızlarına yansıtmayı deniyordu. Onu geçiş dönemi Yahudi ailesinin hâlâ ortodokside köklenen, Yahudi kültürü ve aile ahlakı konularında geriye ne kaldıysa korumaya çalışan tipik temsilcisi olarak görmek durumundayız. Bu arada 'Hıristiyan' burjuva temsilciliğinin normlarını da içine sindirmişti. Aile kurumunu, kişilik yayan grup olarak şiddetle savunuyordu. Tek başınalığı yasaklamaya çalışıyor, dayılar ve teyzelere yapılan zorunlu aile ziyaretlerinin, klanın dayanışmasını ritüel olarak güçlendirdiğini ve bunun her türlü 'öz oluşumdan', her türlü biçiminden daha önemli olduğuna inanıyordu. Felice'nin yaşam becerisinin ve dayanıklılığının onun bu eğitim idealine tam anlamıyla uyduğu doğrudur, ama o sorumlu ticari mümessillik işinin anaerkil zalimlikle, kendi kuşağının ilelebet yün ören ve nakış yapan kız çocuklarının durumuyla bağdaşmadığı düşüncesindeydi. Uzun iş gününde durmadan erkeklerle pazarlık yapan Felice, ailenin tatilde olduğu sırada sahilde gözlenmeden ve yorumlanmadan belirli hayranlara bakması olanaksızdı. Kafka'nın kendisi bile bir seferinde Bauer ailesinde başarılı kızlarının ekonomik bağımsızlığına saygı duyulup duyulmadığını sormuştu.[1]

Geleneksel Yahudi ev düzeni, burjuva sosyal normları arasındaki merkezkaç ile modern çalışma dünyasının rasyonalitesi, en geç aile Berlin'e taşındığında 1899'da acı biçimde hissedilmiş olmalıdır. O zamanki büyük kent Berlin'de Yahudi halkı hemen hemen yüzde 5'di, Bauer'lerin yerleştiği mahallede (daha sonra Prenzlauer Berg'e taşındılar) yüzde 6'dan fazlaydı. Bunların sadece üçte biri Berlin doğumluydu, geri kalanı göç etmişti. Şlezya kasabasında süregelen Yahudi yaşam ve davranış tarzı homojenliğinden burada bahsedilemezdi. Sinagog'da daha önce hiç duymadıkları lehçelerle konuşuluyordu. Göçmenler arasında böylesi bir durumda kuşaklar arası çatışmaların çıktığı tarihsel, güvenilir bir fenomendir. Bu durum karşılıklı yabancılaşmaya ve dilin kaybına götürür. Genç olanlar çevrenin şok edici kültürel çeşitliliğinin ve ona bağlı olarak özgürlüklerin tadını çıkarırken, yaşlılar klana ve kültürel geleneğe tutunur. Bu davranış özellikle Yahudilerde görülür, çünkü onlarda kültür, dayanışma ve ailenin kendine güveni için temeldir. Berlin'de Bauer'lerin evinde hâlâ koşer

yemek pişirildiği olanaksızdır, gene de onlar sadece bayram günlerinde mabette kendilerini gösteren 'üç günlük Yahudilerden' asla değildiler. Kitap dolabında Schiller'in yapıtları, Heinrich Graetz'in YAHUDİ HALKI TARİHİ ve İbranice dua kitabının yanında durmaktaydı. Daha 1920'lerde bile Anna Bauer Yahudi cemaatinde görevler yüklenmekteydi. Kafka'nın Yahudi yeni yıl bayramında mutluluklar dilememesi onun için hakaretti.

Gelenekle kentsel çevre arasında artan gerilim Bauer ailesine, kızlarına daha iyi eğitim verilmiş olsaydı çok daha ağır bir yük oluştururdu. Oysa bu ufuk kurumlaşmış olarak dardı. Else, Erna, Felice ve Toni yarım kuşak önce doğmuşlardı, hiçbiri liseye gitme olanağına sahip olamamıştı. Ancak 1893'te -Felice o zaman altı yaşındaydı, Else on- Alman İmparatorluğu'nda kızlar için ilk lise kursları açılmıştı (doğal olarak ne Breslau'da ne de Berlin'de, ama Karlsruhe'de vardı) iki yıl sonra kadınlar ilk konuk dinleyici olarak üniversitelere alındılar. Bunlar çoğunlukla akıl almaz derecede pahalı olan özel eğitimden geçerek dışarıdan liseyi bitiren kadınlardı (bunun ünlü bir örneği Katia Pringsheim'dı, sonradan Thomas Mann'ın karısı olmuştu). Kızları üniversiteye götürecek olan eğitim kurumlarının yaygınlaşması ancak savaş öncesi yıllarda oldu. Bauer kız kardeşler için geç bir dönemdi bu, onlar ortaokul ve (herhalde) ticaret okulu kurslarından öteye geçemediler. Hepsi de oldukça genç yaşlarda meslek yaşamına atıldı. Else azıcık bir para karşılığı dayısı Louis'in dükkânında çalıştı. Erna ve Toni'nin zaman zaman büro mesleklerinde çalıştıklarını biliyoruz, belki sekreter ya da muhasebeci olarak. Burjuva çevrelerde okul ve evlilik arasındaki piyano çalma ve tenis oynamayla doldurulan zamanı Bauer'ler maddi nedenlerle yapamadılar.

Doğal olarak tek erkek çocuk olan Ferri üniversiteye gitmeyi başardı. Bu kafesteki horoz, o zamanlar yüksek okullarda beklenen disiplinle ilişkisi olmayan özgürlüklerin tadını çıkarmışa benziyor. Şımartılmış ve özen görmüş biri olarak onda babanın zayıflıkları sosyallik karşıtı huylar olarak baş gösterdi; sevimli, yakışıklı bir dolandırıcıydı. Felice ve mutlaka diğer kız kardeşler tarafından da koşulsuz sevilen, oysa güvenilir olmayan, aile dayanışmasını düşüncesizce sömüren biriydi. Ferri Bauer korsa mümessili olarak ülkeyi dolaştı, parası hep kısıtlıydı, durmadan annesinin parasına muhtaç oluyordu. Yirmi

yedi yaşındayken son derece karakteristik bir mektup yazarak ana babasına müşteri paralarına el attığını ve hesaplaşma gününü nasıl atlatacağını bilmediğini bildirdi (ki bu durum onun bundan bir süre önce Rügen'de tatil yapmasını engellememişti, hem de annesinin parasıyla). Annesinin yardımına son kez başvurduğuna dair yemin etse de reddedilmesi durumunda üstü kapalı olmadan intihar edeceği tehdidinde bulundu ve annesine: "sana nakit olarak geri ödeyeceğim, tüm kalbimle" diye güvence verdi.[2] Bundan bir sonuç çıkmadığı kesin, çünkü bu son kez olan bir durum değildi, daha çok ileriki fırtınaların bir ön işaretiydi ki, bunların başlayacağını çok uzaktaki Kafka bile hissetmişti.

Wilhelm dönemi burjuva ailesini beş ahlaki felaket tehdit ediyordu: açık evlilik sadakatsizliği, bir kızın evlilik öncesi hamileliği, ceza yasasıyla çatışma, eşcinsellik ve intihar. Bu olayların her biri ailenin saygınlığını zedelemek için *yeterliydi*; aileyi sosyal hiyerarşide çökertirdi. Bu gibi sosyal hezimetlerin özellikle de Yahudi ailelerde Yahudi olmayan ailelerden daha az görüldüğü anlamlıdır. Bu durum istatistiki malzemeden elde edildiği kadarıyla doğrudur. İntihar daha az görülmektedir; boşanma ve evlilik dışı hamilelikler de. Kuşkusuz bu durum Yahudi ailelerin sıkı ve yaygın ağlarına bağlıdır. Bunlar yalnız sosyal denetimi yapmakla kalmaz, aynı zamanda azletme olanakları da sunarlardı. Bir Yahudi ailesinde kuralları çiğneyen ya da ahlaki çatışmalara giren biri, kendisine uygulanan, bilinen yasaklarla, dil kurallarıyla ve püskürmelerle karşılaşmakla kalmaz, aynı zamanda geniş akraba topluluğu önünde hesap vermek zorunda kalırdı. Öte yandan burada karşılıklı güven duyulan dayılar ve kuzinler hep bulunurdu. Bunlar o kadar uzaklarda olurlardı ki, duruma doğrudan doğruya el koyamazlardı (Kafka'nın 'Madrid'deki dayısı' düşünülmeli). Bu baskı ve azlediliş dinamiği 19. yüzyılın seksenli yıllarından bu yana antisemitizm olarak Almanya ve Avusturya-Macaristan'da önem kazanmıştı. Çünkü burjuva Yahudiler kendi gizli düşman çevrelerine saldırı olanağı vermemek istedikleri için herkesten daha çok oyun kurallarını güçlü olarak korumak zorundaydılar. "Evlat edinilen çocuklar iki misli uslu olmalılar". Bu uyum baskısının en hafif kısıtlanışıydı. Bu durum aileler içinde sürekli sinir bozucu bir dert olarak büyüyüp gidiyordu ve yükselen bir hırs olarak gene dışarıya yansıyordu. Sosyal itibar söz

konusu Yahudi ebeveyn için şaka değildi. Her türlü huzurlu kayıtsızlığın burada yeri yoktu. Kafka'larda da bu durum Bauer'lerden farklı değildi. Buna rağmen Felice'nin ailesi iki yıl içinde beş burjuva felaketinden *dördünün* onların başına gelmesini engelleyemedi.

Bauer ailesinin büyük kente taşınmasından iki yıl bile geçmemişken Felice'nin babası sürpriz bir deneye girişmiş, Anna'nın yanında geçireceği örnek yaşlılık günlerinden kaçmaya çalışmıştı. Berlin'in batısında kendine bir daire tutmuş, oraya başka bir kadınla yerleşmişti. O zamanlar için akıl almaz bir girişimdi bu, ailenin adını kirletmekle kalmayacak aynı zamanda da onun ekonomik varlığını ağır bir biçimde tehdit edecekti. Çalışkan Felice o zaman henüz on dört yaşındaydı. Şimdi ailenin sözcüsü durumuna yükselen Ferri artık para yardımı alamayacaktı. Elimizdeki bir mektup annenin borç yaptığını, kısa süre sonra ev eşyalarının haciz edileceğini gösteriyor.[3] Neyse ki Carl Bauer geçimlerini ödemeyi kabul etmişti. Çocukları yüzünden vicdan azabı çekiyordu, ara sıra onları yeni evinde kabul ediyordu ya da Alexander alanındaki Aschinger'de onlara bir şeyler ısmarlıyordu. Felice muntazaman kent içinde taşıtla giderek babasından para almak zorunda kalıyordu. Bu durum onun daha küçük yaşta birbirine benzemeyen ebeveyn arasındaki çetin arabulucu rolünü üstlenmesine yol açtı. Bu görev ona azap veriyordu, ama aynı zamanda de özgürlük veriyor ve bunu gerekli kılıyordu.

Bu sallantılı durum aşağı yukarı üç yıl sonra kendiliğinden son buldu. Çünkü Carl Bauer'in sevgilisi öldü. Bu kibirsiz adam matem ve yalnızlığa en az dayanacak biriydi; yardım arayarak Viyana'da yaşayan kız kardeşi Emilie'ye başvurdu. Ondan öneri ve avuntu bekliyordu. Kız kardeşin cevabı elimizde, Yahudi içsel kriz yönetimi hakkında ender bulunur bir bakış seriyor önümüze:

"Sevgili ağabey!
Evdeki bakıcının ölümünü haber vermene son derece şaşırdım, bu konuda söyleyecek sözüm yok. Bu bir kişinin evli ve beş çocuk babası bir adama kendini besletmekle kalmayıp onunla ortak yaşam sürmesi Tanrı'nın ihtarı, ki bunu yaşamıyla ödedi.
Şimdi seninle ciddi olarak konuşacağım. Şikayet ediyor ve ağlıyorsun, sanki aile fertlerinden birini kaybetmişin gibi ne karar vereceğini bilmediğini söylüyorsun; dünyada yalnızmışsın, senin için en doğru olan ailene geri dönmendir. Çocukların hepsi seni seviyor, seni kollarını açarak karşılayacaklardır,

babaları yanlarına geldiği için sevineceklerdir. Bu bir tek sana bağlı. Senin iki eve gereksinimin yok, pahalı bu, hele yabancı insanları doyurman gerekmiyor."[4]

Bugün bize ruhsal bir gaddarlık olarak görünen bu durum o zaman "senin iyiliğini isteyen kız kardeş"in yaşam için bir öğüdüydü. O Carl Bauer'in kaderini dert edinmişti (hatta sonradan onun uğruna Berlin'e taşındı). Ona özel duygulara karşı sosyal sorumluluğun önceliğini iyi vicdanla anımsatmaktan başka bir şey yapmadı. Sorumluluk Tanrı'dan geliyordu ve değişmezdi. Öteki duygular ise geçici, meşru olmayanlardı, ayrıca pahalıydılar. Aile mutluluğu ölçüydü ve kişinin mutluluğunun teminatıydı. Anna Bauer'in ve genç Felice'nin akraba çevresinde bu söylemin yinelendiği kuşku götürmez,[5] kaybetmiş olan kocanın sonunda pes edip ailenin limanına geri döndüğünde neler duyduğunu tahmin etmek güç değil.

Kafka gelecekteki kayınpederinin günahından acaba haberdar oldu mu? Mektuplarında bu konuda bir şey bulunmamasına rağmen olabilir. Buna rağmen bu hikâyenin gidişatının ve aileden kalan az sayıdaki belgelere rağmen Felice'nin davranışlarının garip biçimde tezat oluşu, daha sonraları nerdeyse tutarsız görünen tavrının nedenlerini ortaya koymakta. Özellikle annesinin bağlı olduğu aile ahlakı emirlerini erkenden benimsemişti; daha sonra ise sevgili babasının burjuva dışı eğilimleri onu etkilemişti ve memurların dünyasındaki açık, 'modern' davranış biçimleri ona ailedeki dar kafalı düşüncelere karşı belirli, ironik bir mesafe koyma olanağı vermişti. Kafka'yla olan mektuplaşmasında içselliğin koruyucu bir mekânını bulmuş olmasının tadını çıkartıyordu. Bu mekânda özgürce ve korkmadan, güvenle kendini anlatabiliyordu. Duygular, düşler ve anılar daha ilk mektuplarında sıcak bir açıklık etkisi yansıtıyordu, ki Kafka buna yakınlık diyordu.

Oysa bu güveni asla aile bağlarının temelinde kabul gören statüsüne bağlamıyordu, tersine 'bütün' söz konusu olduğunda, ki Bauer'lerde birden fazla kere bütün söz konusu olmuştu, en eski, derinlerde kök salmış bağlar gene ortaya çıkardı ve Felice doğrudan doğruya, aynı zamanda da bilinçsizce katı burjuva gizliliğinin hizmetine girerdi. Anna Bauer'in yarattığı suskunluk duvarları o zaman Kafka'ya karşı da dikilir, onun önünde tüm kapılar kapatılırdı.

Bu yüz çevirme hiç de 'kişisel anlamda' değildi, tersine doğrudan doğruya istiflenmiş bir 'yasaya' uyması Kafka'yı o kadar ağır etkilemişti ki, onu o derece belirleyici bulmuştu ki, yapıtının merkez motifine yükseltmişti. DAVA ve ŞATO'daki kadınlar yardım arayan başroldeki kişiye sadece 'kanun' onları çağırıncaya kadar güven gösterirler, onlar bu deneyin yansımalarıdır.

Kafka ile Felice arasında onun kendi ailesinde acısını çoktan çektiği bu yığılına tekrarlandı mı?

Düşünce baştan çıkarıcı, çünkü Felice kuşkusuz bu ilişkide anaç sosyal güven, sorumluluğa istinat eden pragmatizmi temsil etmekteydi, Kafka ise yalnız, asosyal, kendini geliştirmenin yansımasını izlemekteydi. Bu on yıl önce Carl Bauer'in birkaç adım atmaya cesaret ettiği kaçış çizgisiydi. Bu yüzden onu sevmemeli miydi kendi yasasına karşın?

Onun ailesinin içinden gelen haberler bir hipoteze varmak için çok sınırlı. Kafka Felice'nin derin, ailevi bağlarına dokunmamaya özen gösteriyordu. Bu yüzden belki de çok az şey öğrenebildi. Mektuplarla öğrenilemeyecek asıl olan şeyleri kaçırdı. Ama karşı koyuşu hissediyordu. Sevgilinin evinin kapısı güvenliydi.

Amerika ve Dönüş: KAYIP

Biriyle işim olsun istiyorum,
kitap okurken.

Franz Grillparzer, ÖZYAŞAM

İnsan Kafka'nın edebi üreticiliğine iyice yukardan bakar, inişli çıkışlılığını, ileri ve geri akışını görürse, o zaman karakteristik bir dalgalanma örneği ortaya çıkar. Birden ortaya çıkan yoğun, günde saatlerce süren, son derece verimli çalışmanın ardından haftalarca devam eden, hayal gücünün yavaş yavaş azaldığı, sonunda umutsuzca bir direnmeye rağmen bir kayboluşun vazgeçilen, aylarca devam eden bir durgunluğa gittiği görülür. Kafka'nın neden bu süreçlerden çok kere geçtiğini bilmiyoruz. Biz sanatsal yaratıcılığın dayandığı bir modeli elimize alınadan bilemeyeceğiz. Kafka'nın kendisi de, ona hayal gücünün enerji kaynaklarının ve estetik anlatımın açılıp kapanmasından sonra, saklı yasalara nüfuz etmekte hiç başarılı olamamıştı. Bir anda gelen hazneyi sonuna kadar boşaltma çabasına her zaman derinlemesine dalıyordu.

Bu dalgalanma örneğinin iki işareti kesinlikle göze çarpıcı, ikisi de edebi yapıtın içeriği için çok büyük önem taşımakta. Bunlar öncelikle reel *olaylar* ve öylesine *akla gelen buluşlar* değil. Onlar su bendinin kapaklarını açanlar ve Kafka'yı dilsel olanakların zirvesine bir süre için çıkaranlar, daha doğrusu savurtanlar. Bunlar onun içsel varoluşuna son derece yaklaşan, acı vererek dokunan olaylar, öyle ki onu, çevresindeki kendi reflekslerinin dışına çıkarıp yeni bir başlangıca zorlayan olaylar: 1912 yazında Felice Bauer'le karşılaşma, zorla verilen onu elde etme kararı; 1914'te yarı açık bir nişanlamayı bozmanın travması. Her ikisinde de Kafka kendi varoluşunun kıyısına itildiği duygusunu taşıdı; her ikisinde de psikolojik çözülmenin merkezkaç biçimlerine karşı güçlü bir istek harekete geçirdi.

Bunların kaderci, hele de rastlantısal sarsıntılar olmadığını biliyordu. Felice'nin ortaya çıkışına gösterdiği şiddetli tepki bir yıldan fazla

süren, onda yalnızlaşmış, anlamsız bir varoluşun tek, kötü anlamda duygusal, acı veren bir noktada yoğunlaştığı bir saklı dönemin sonuna denk düşer. Zorlayıcı, nerdeyse onursuz bir flörttü Weimarlı genç kızla olan, ister mutlu ya da felaket olsun, bir çözümün bulunacağına dair son işaretti. Bu çözümü sonunda getirecek olan saklı dönemde çevrintili olarak biriken, kesif çağrışımlar, zorlayıcı düşünceler ve görüntülerin dışarıdan gelen itilişiydi. Bu çevrinti psikolojik derinliklerden karşı konulmaz biçimde kalkıyor, uzun bir süre elinin altından kayan, sanki onları herhangi bir yerde kopya ediyormuş gibi olan edebi metinlerin zorladığı leitmotifleri ortaya çıkartıyordu.

Joseph Conrad DER GEHEIMAGENT (GİZLİ AJAN) adlı romanın önsözünde, az sayıdaki, rastlantısal olarak yakaladığı sözlerde önce anne ve baba kahramanın (Winnie Verloc) düşüncesinin geldiğini, onun kurgusal kaderinden daha sonra romanın tüm karakterlerinin, yöresel renklerin, siyasal arka planın vs. geliştiğini anlatır.[1] Bu adeta kristalleştirici yaratma biçimi Kafka'nın dinamiğinin tam karşıtıdır. Yeni üretici bir dönemin başladığı anda -örneğin 23 Eylül 1912 gecesinde olduğu gibi- Kafka çoktan *dolmuş* bir depodan beslenir gibi yaratmaya başlar. Gerilim alanları, metaforlar, jestler, karakteristik ayrıntıların hepsi hazırdır; üstelik çoğunlukla da önceden belirlenmiş bir form içerisinde, günlükler de pekçok yerde bu durumu belgeler. Çoğunlukla da dilsel açıdan daha önce mükemmel bir biçimde, zaten günlükler de bunu fazlasıyla gösteriyor. Kafka acısını çektiği sarsıntıyı 'işlemez', o sarsıntının ortaya çıkarttığı, yığdığı malzemeyi 'işler.' Buradan yola çıkarak örneği olmayan, metinlerinin görüntüsel ve dilsel elementleri arasındaki meydan okuyan atıfların sıklığı ve bağlantıları açıklanır. Sanki her şey her şeyle haberleşiyordur. Sanki Kafka -sırf başka bir şey bulması, başka bir şey geliştirmesi gerekmediği için- tüm yaratıcı gücünü *entegrasyona*, tüm yapı malzemelerini kusursuz kullanılışına adamıştır.

Buradan Kafka'nın edebi üreticiliğinin dalgalı örneğinden ikinci bir karakteristik ortaya çıkar. Uzun metinlerde karşılaştığı gittikçe artan güçlükler -ki bunlar sonuçta romanlarının hiçbirini tamamlamamasına yol açmıştır- yapıtlara bağlı değildir. Başlangıçta birikimin sunduğu tahayyül gücünün fazlalığının bitirilmesine ve ardından gelen hep daha az 'uygun' unsurların bulunmasına bağlıdır. Kafka aramaya başlar; tek-

rarlar, dolambaçlar içeriye sızar, bütünün tek tek parçaları bağımsızlaşmakla tehdit eder, metnin sıklığı, aynı zamanda da olayın dinamizmi azalır. Küçük sızıntılar sızdıran bir duvarın önünde gibi, anlatım akışı sonunda geride istiflenir.

Kafka 26 Eylül 1912'de KAYIP'ın ilk satırlarını kâğıda döktüğünde bu gibi çöküş sürecinin tamamen bilincindeydi. Daha romanın ilk metninde, ki ona 'Jungborn'da kür yaparken küçük adımlar atarak başlamıştı, benzer durumlarla karşılaşmıştı; her romancının kendince ileriye atmaya çalıştığı biçimde başlangıçtaki beklentili heyecanın yatışması mutlaka sayısız roman projesiyle uğraşan genç Kafka için de kaçınılmazdı.

Ama bu kez her şey başka türlüydü. Başarmak ve başaramamak arasındaki kapanın yüksekliği birdenbire baş döndürücü biçimde artmıştı. "Sadece böyle yazılabilir" diye saptamıştı Kafka. HÜKÜM'ün başarısından sonra doğrudan doğruya, bu kaçınılmaz ihtar ve kendini görevlendirmenin baskısı altında KAYIP'a yeniden başlama cesaretini göstermişti. Daha ilk bölüm olan ATEŞÇİ birkaç günün sonunda ilk denemelerin "utanç verici çukurlarına" giden geri dönüş yolunu değiştirmişti: doğrusu *böyle* yazılabilirdi, bunun için masal gecelerine gerek yoktu.[2] Kafka mutluydu. Mutlu olduğu için yapabilmek, zorunlu olmaya dönüştü. İlerde aşılacak olan bilgi edinmeyi insanlık dışı yüksekliklerin ince havasına koydu.

Kafka'nın kendi metinlerini durmadan beğenmemesini, edebi başarıyla acımasız gelişen bu diyalektiğin oto-istemi olarak doğru orantıya oturtmalıdır. Kafka yapabileceği konusundaki bu sivrileşen talepleri kendi kendine yüklemiş olarak yaşamıyordu; bunları dışarıdan zorlayan baskı dalgası olarak yaşıyordu, ki kendisine bir tek seçim kalıyordu, ya başaracak ya da batacaktı. "Asla taviz vermiyordu", diye yazacaktı Max Brod 11 Aralık 1912'de Felice Bauer'e. "Örneğin, içinde yazmak için tam bir güç görmediğinde, yarım da olsa iyi olan bir metinden memnun olacağı yerde, aylarca tek bir satır bile yazmaz" Bu satırları görseydi Kafka sadece başını sallardı. Ne demek oluyordu bu "yarım ve iyi metin"? Başarılı yazma vardı ya da karalama, ki bu sobaya atılırdı, bunu HÜKÜM'den bu yana biliyordu.

Bu isteme göre Kafka 1912 sonbaharında, başlama gerilimini şaşılacak derecede uzun süre tutabilmişti. Felice'ye yazdığı mektuplarda

KAYIP'ın gidişatı hakkında sayısız not bizlere kaldığına göre, onun eylül ayı ile ocak ayı arasındaki çalışma yoğunluğu hakkında iyi bilgilere sahibiz. Buna, şükür ki, geriye kalan manüskri durumu da eklenince -el yazısındaki değişiklikler Kafka'nın 'bir oturumda' ne kadar ilerlediğini gösterir-, buna göre romanın birçok bölümünün hangi gün ve hangi saatte yazıldığı kesin olarak saptanabilir. Örneğin altıncı bölüm 'Robinson Olayı' -ki Kafka'nın düzenleme sayısı, başlık verdiği son metin bölümüdür- 12 Kasım'da sonlandırılmıştır. Bugün geçerli olan baskıdaki ilk altı bölüm 260 baskı sayfasından daha fazla tutar. Buradan yola çıkarak günlük ortalama çalışmanın beş sayfa olduğunu görürüz. Kafka'nın yaşamında üretimin böylesi sürekliliği ender görülmüştür. Görünürdeki ölçüsüz ve şuursuz umutsuzluğun yarattığı, onun her kesintiye, hatta onların kuru sıkı tehdidine karşı gösterdiği tepki yalnız derinden gelmiyor, aynı zamanda yazma akımının gururlu *genişliğinden* geliyordu.

O aylarda Kafka'dan istenen sabır dışında her şeydi. Bir işe koyulmuştu, bu iş ufak adımlara tahammül etmiyordu. Bu öyle bir projeydi ki, onun yaşamını değilse de, gündelik hayatını bütünüyle ele geçirmişti. KAYIP'ın ilk tasarımı mutlaka bir duraklar romanıydı. On yedi yaşındaki örnek genç Karl Rossmann'ın adım adım zengin New Yorklu amcanın himayesindeki umut dolu bir başlangıçtan asosyal, karanlık ortamın pisliğine düşmesi değişmez bir olaylar çatısını belirliyordu. Bununla da her anlatım bölümünün göstermesi gereken güç çizgilerinin yönünü tayin ediyordu. Bu da güven veriyordu. Öte yandan Kafka -şayet Karl'ın mahvoluşu düşteki gibi seyretmeyecekse- Amerika hakkında inandırıcı bir görünüm vermek zorunda olduğunu biliyordu. Sosyal bir panorama, bir kesit olmalıydı bu, ki okuyucu onun alanı boyunca sürüklenebilsin. "Roman o kadar büyük ki, sanki tüm gökyüzünü kaplıyor" diye yazdı 10 Temmuz'da Brod'a. Brod tüm ricalarına rağmen bir satırını bile görememişti romanın.

Romanın tehdit edici raydan çıkma korkusu, Kafka'nın ikinci taslağa çalıştığı sırada da peşini bırakmadı. Öyküsünün "sonsuza dayandığını" yazdı Felice'ye 11 Kasım'da, altıncı bölümün tamamlanmasından kısa sıra önce. Belki de o sırada kahramanının daha kaç duraktan geçeceğine doğrusu karar vermemişti. Ama şimdiden güçlükleri görmekteydi. Bunlar figürlerin ve motiflerin gittikçe artmasıyla tatmin

edici bir sonu engellemekteydiler. Bu gittikçe zenginle- şen, karmaşık senaryoyu kontrol altında tutmak gittikçe artan bir yoğunlaşmaya bağlıydı; onun şimdi tedirgin edilmeye karşı daha saldırgan oluşuna şaşmamalıydı. Çünkü Kafka'nın yeni yönlendirici kavramı olan 'kuşkusuzluk' bu geniş kapsamlı projede de sürecekse, o zaman o büyük bir sınav karşısındaydı ki, bu sırf vahşi bir etkilenmeyle başarılamazdı.

Zaten çoktan beri çeşitli ortamların kendi içinde kapalı, inandırıcı anlatımları yetmiyordu. Hele sanatoryumlar, yolculuk rehberlerinde birkaç çekici atraksiyon dışında dünyada pek bir şey görmemiş olan bir yazar için. Oysa Kafka KAYIP'la genel bir durumu anlatmak istemişti. Tüm sosyal ortamları kapsayan bir mantık, beklenti mantığı, bir suç ve ceza, sarp spirallerle aşağıya doğru giden, her basamakta başka bir renge bürünen, buna rağmen aynı kalan bir mantık. Kafka bu derece soyut bir şeyi inandırıcı, dahası 'kuşkusuz' kılmak için çeşitli ortamları katmanlı, ama tedirgin etmeyen biçimde birbirleriyle bağlamak zorundaydı. Çapraz atıflar, leitmotifleri, figürlerin ve çatışmaların çeşitlenen değişimleriyle. Kendisinde beklediği asıl sanat öncelikle burada başlıyordu.

Gerçekten de Kafka'nın romanında oradan oraya gittiği yolculuklar etkileyici ve büyük ölçüde belirleyicidir. Her ayrıntı bir şeyi işaret eder, bir anlamı vardır, bir şeyi saklar. Bu, KAYIP'ı Kafka'nın en önemli edebi örnekler olarak gördüğü diğer öğretici romanlardan temelli ayırır: Dickens'in DAVİD COPPERFİELD'inden örneğin, herhalde bir yıl önce bu romanla uğraşmış olmalıydı. Dikkat çekici biçimde ATEŞÇİ'nin ilk eleştirmeni de hemen Dickens'i düşünmüştür; itilmiş kahramanın göçmen gemisinde son derece zengin amcaya rastlaması belki de mutlu bir alınyazısıydı, çünkü Dickens'in üst üste koyduğu sokaklarda seyyar satıcılıkla ilgili imkânsızlıklar kuşku uyandıracak kadar benzerlik gösteriyordu. Kafka'nın kendisi bu benzerliği çok sonraları itiraf etmiştir, DAVA ve TAŞRA DOKTORU öyküleriyle Viktorya dönemi 'Mr.Sentiment'in uzun gölgesini arkasında bıraktıktan sonra. Onu Dickens'in çok ötesine götüren soğuk estetik yansımada bile Kafka'nın çekincesiz üretiminin her türlü biçimine yönelttiği doğal bir kıskanç bakış sezilir:

"'Ateşçi' doğrudan doğruya Dickens taklidi, planlanan romansa daha fazla, şimdi gördüğüm üzere bir Dickens romanı yazmaktı. Sadece o zamanlardan aldığım daha keskin ışıklarla kendi içimden kaldırdıklarımla zenginleştirmek ve sermekti. Dickens'in zenginliği, düşüncesiz güçlü akışı, bunun sonucunda da korkunç güçsüzlük bölümleri ve yorulmuş olarak sadece önceden elde ettiğini karman çorman etmesi. Saçma bütünün etkisi barbarca, öylesine bir barbarlık ki ben zayıflığım ve taklitçiliğimden ders çıkararak bunu yapmadım. Duygularla dolu tarzın gerisindeki yüreksizlik. Her insanda yapay olarak toplanan ve Dickens'in bunlar olmadan öyküsünü öylesine bile yukarılara çıkartamayacağı ham karakterize etmenin hantallığı."[4]

Katı sözler, bir süre sonra onun DAVİD COPPERFİELD'den okuma yapmasını *engellemedi*, Dickens'in can sıkıcı olmadığını ispat etmek istiyordu;[5] ayrıca ATEŞÇİ'yi yapıtının vasiyetname ile yok edilmesini emrettiği durumdan kesinlikle *ayırmayı* engellemedi.[6] Bu da kelimenin en hafif anlamıyla bir 'taklidin' söz konusu olamayacağının açık işaretiydi. Kafka'nın yöntemsel uyumlar olarak her zaman gördüğü neydi: gerçekçi anlatımını sanatsal fonksiyonlaştırmanın en görünmez ayrıntılarının içine sokmasındaki yüksek gerilim, onun kendi estetik kazanımıydı. En üstünkörü okuyucu bile Dickens'ta her şeyi bilen anlatıcının oturduğu yerde Kafka'nın bıraktığı ürkütücü boşluğu hissedecektir. KAYIP'ta ilk kez perspektifin tek anlamlılığı, ufkun kahramanın bilincine olan radikal indirgenmesi salt anlatım tekniğinin çok ötesindedir. En koyu sefalet ve acı veren haksızlıklar karşısında bile Dickens okuyucusu her zaman gözlemcinin seyredici rahatlığında kalır: Etki alanının ötesini bir gazetede okuyucusundan değişik olmayarak uzak dehşetlerin anlatımını bilir. *Başka şeyler de olduğunu* bilir. Buna karşılık Kafka şiddetle son kenetlenmeyi çözer; onun okuyucusu, kahramanı olan oğlanın her ayrıntıyı sıkıştırıcı bir kesinlikle kavrayan ve ardında saklı olan düzenin şiddetini bile hissedemeyen 'günahsız' bakışları dışında bir şeye bağlanamaz.

Bununla birlikte umut sönmemiştir henüz. Çünkü Karl cahil olabilir, ama öğrenmektedir. Onunla birlikte okuyucu da o özel sahnesel Amerika'ya egemen olan yasalardan haberdar olur. KAYIP haklı olarak Kafka'nın üç romanının en aydınlık olanı olarak görüldü. Burada zaman zaman kararın saf ışığı öne çıkar ki, bu tüm öteki yapıtların nerdeyse tümünde söylenti ve boş söz verme olarak kalır. Anonim merciler

DAVA ve ŞATO'da K.'nın umutsuz öğrenme deneyimlerini insanlık dışı bir aldırmazlıkla izleyeceklerdir; zaten ışıksız olan bir dünyada kimsenin gözü kamaştırılamaz. Oysa KAYIP'taki kader ağları hâlâ trüklere bağlıdır; kurbanını bilgisizlikte bırakmak, onu bir kafesten ötekine cezp etmek için. Bu onları saldırılmaz kılmasa bile, *dokunulur* kılar.

Bu en açık olarak üçüncü bölümde görülür. Kafka orada bir dedektif romanı gibi bilmece taşlarını yayar, ki bunlar *post festum* olarak geride oluşan olayların bütünleyici görünümüyle tamamlanırlar. Karl amcasının açık karşı koymasına rağmen anaç bay Pollunder'in davetine uyar, onun kır evine gider, orada Bay Green'i bulurlar, tam da 'o sırada' oraya gelmiştir. Bu adam amcanın yolladığı Karl'ı saat tam sıfırda yazılı olarak dışarıya atmakla görevlendirilen kişidir. Bu felaketin işaretleri başından beri çokça serpiştirilmiştir ama ancak gece yarısı mektubun alınmasıyla Karl -onunla birlikte de okuyucu- Green'in garip davranışını kavrar. Önemli an gittikçe yaklaştığı zaman, roman nerdeyse 'asıl zamana' doğru yavaşlar, güçlülerin direngen kurbanlarını sadist memnunlukla oynatmaları etkisini güçlendirmektedir. Buysa yeniden çapı küçültür. Çünkü onların bağlı oldukları yasa yalnızca kötüdür, entrikacıdır, somuttur. Kurbanın görüşünün uygun zamanda oluşunu engeller, ama idrak etmeye giden yolu bütünüyle kapatma gücüne sahip değildir.

"Mantık gerçi sarsılmazdır" deniyor DAVA'nın son sayfasında, "ama yaşamak isteyen bir insana karşı koymuyor." Kafka'nın yapıtında en derin ironik dönüşümlerden biri bu görüşün ilk orada dile getirilmesi, artık dilin yardım edemeyeceği bir yerde, bir roman için çok geç. Eğer Josef K. zavallı Karl Rossmann'ın öyküsünü okumuş olsaydı o zaman kanun terörünün sırrını bireyin hayatta kalma ve idrak etme siteminde bulduğunun bilincine daha önceleri varırdı. Sadece bu bile KAYIP'ı 'aydınlatır'. Kafka'nın STAEDTISCHE WELT (KENTSEL DÜNYA) fragmanında ilk kez dokunduğu ataerkil şiddet mitinden, ki HÜKÜM'de buna karşılık en temiz bir dille anlattı, aynı zamanda da damıttı, bir daha vazgeçmeyecektir. Bu mit geçerli kalacak, babanın kuyusundan çıkıp dünyayı hükmü altına alacaktır.

Daha KAYIP'ın ilk cümlesi bile bir hükümden söz eder. Karl'ın ana babası onu kendilerinden uzaklaştırmış, hem de çok uzak olan başka bir kıtaya ("tıpkı bir kedinin kapı dışarı atılması gibi" der dayısı).

Neden? Bir hizmetçi kızla iş tuttuğu için, sırf bu yüzden. En büyük ceza, belki buradaki ilk göze çarpan. Kafka, yasanın gözüne hâlâ şaşkınlıkla bakmayı beceren bir insanı DAVA'daki davalının ve ŞATO'daki kadastrocunun, yasanın gölgesinde çarpılması yerine, batıracak olursa, o zaman KAYIP kısa süre sonra kurşuni bir kadercilığin Beckettvari gri tonlarını alacaktır. Sanki sadece kahraman felç olmakla kalmıyor, roman da felç oluyor. Kafka'nın bu hareketi başından beri planladığını düşünmüş olmasına inanmak zordur.

Ne olmuştu? O 'en modern' Amerika'yı anlatmak istememiş miydi, tıpkı -tamamen haklı olarak- yayıncısına söz verdiği gibi? Doğrusu roman son sayfasına kadar ayrıntısal bilgilere doymuştur. Bunları Soukup'un konferanslarından, Holitscher'in röportajlarından, fotoğraflardan bile biriktirmişti. Bu arada, kaynakların iyice karşılaştırılmalarında ortaya çıktığı üzere, daha çok büyütülmüş görüntüler etkilemiştir; en yeni tekniklerin sayılması, bunların ölçüsüz hızlanmasının insanı da beraberinde sürüklemesi, kitle içinde hayatta kalma mücadelesi, sosyal ilişkilerin çarpıklığı ve buzlanarak donması. Almanca yazan yazarlar arasında Kafka ilk kez bir grevi anlatandır (her ne kadar trafik engeli olarak olsa da); büyük bir kuruluşu karınca misali yöneticiler sistemi olarak gösteren ilk yazardır; Taylor'laştırmanın çılgınlığını ve bireysel değersizleştirilmesini edebi konu olarak anlayıp onu ele alan ilk yazardır:

"Telgrafçının salonu daha küçük değil, tersine babasının kentindeki telgrafhaneden daha büyüktü. Karl bir keresinde orada tanınan bir okul arkadaşıyla salonundan geçmişti. Telefon salonunda telefon kabinlerinin kapıları ne yana bakılırsa bakılsın açılıp kapanıyordu ve telefon zili insanın aklını başından alıyordu. Dayı bu kapılardan ilkini açtı ve orada fışkıran elektrik ışığı altında bir memurun kapıların her türlü gürültüsüne aldırış etmeden, başını, kulaklıklarını kulağına tutturulan çelik bir bandla sarmış olarak oturduğunu gördü. Sağ kolu küçük bir masaya yaslanmıştı. Sanki özellikle ağırmış gibi ve bir tek kalem tutan parmaklar insanlık dışı biçimde aynı uygunlukta ve hızla kıpırdıyordu. Ahizeye söylediği sözler son derece azdı, hatta insan sıkça onun konuşmacıya karşı çıkacağını, ona daha kesin şeyler sormak istediğini görüyordu, ama dinlediği belirli sözler onu, niyetini belli etmesinden önce gözlerini indirmeye ve yazmaya zorluyordu. Karl dayısının yavaşça açıkladığı üzere, ki konuşmak zorunda da değildi, çünkü bu adamın kaydettiği aynı haberler diğer iki memur tarafından da aynı zamanda kaydediliyordu ve sonra karşılaştırılıyordu, böylece yanılgılar ön-

lenmiş oluyordu. Dayı ve Karl aynı anda kapıdan çıktıklarında içeriye bir çırak girdi ve o arada yazılı kâğıtla dışarıya çıktı. Salonun ortasında oradan oraya koşuşturan insanların sürekli trafiği vardı. Kimse selam vermiyordu. Selam verme kaldırılmıştı; her biri onun önünden gidenin adımlarına uyum sağlıyordu ve hızla ilerlemek istediği tabana bakıyordu ya da bakışlarıyla birkaç kelime ya da sayıyı elinde tuttuğu, koşarak gittiği için uçuşan kâğıtlardan yakalamaya çalışıyordu."[8]

Holitscher ve Soukup sürekli ahlaki ve politik hükümlerle kitabı yönlendirmeye kalkarken (haklarıydı da, çünkü onların destekledikleri aydınlanmaydı), Kafka sadece dil titizliğine önem verir. 1912 yılında insanla teknik arasındaki acı veren kesişme noktalarının nasıl bir ön görüş olduğu unutulmamalı, iş bandının ortaya çıkışından yıllar önce, endüstri robotunun bulunmasından on yıllar önce. Aceleci bireyler yürümenin temel koşulu olarak tabana baktıklarında, bu görüntünün gülünçlüğü ardında, tamamen forksiyona yönelik dehşet yani insanın bedensiz soyutlaştırılması "kendi kendine öğrenilen sisteme" alçaltılıyor.

İnsan Kafka'nın bu gibi anlatımlardan zevk aldığını hissediyor. Maskaralığın yol açtığı bir zevk, insan gövdesinin titreşerek ve jestler yaparak kendisini dünyanın kötülüklerine karşı koruyan mekanik groteskliğinden alınan zevk; bu Kafka'nın beyaz perdenin parlaklığından ve İshak Löwy'nin gezici tiyatrosundan edindiği duyguydu. Buna rağmen o maskaralığı ürkütücü bir mesajın aracına dönüştürüyor: Biz canlı olduğumuz için zaplamıyoruz, tersine bundan vazgeçtiğimizde ufalanacağımız için. Hareketsiz, 'özellikle ağır' 'insanlık dışı' kıpırdayan parmaklar bir simge ki, bunun dokunaklılığına Kafka'dan sonra bir tek Chaplin tarafından *Modern Times*'da erişildi. Bu kol gereksiz olduğu için ağır. O sadece hareket edeni sayıyor.

Daha da etkili olansa -ki Kafka burada Chaplin'den çok daha ötelere gidiyor- insan davranışının artık bir şey ifade etmediği, ya fonksiyon olması ya da batması gerektiğidir. Sadece selam vermek kalkmıyor ortadan, aynı zamanda gözlerin içine bakmak da kalkıyor. Ellerin nazik nitelikleri, hele her türlü belirsizliğe, çok anlamlılığa ve fazlalığa karşı son derece derinlemesine yaşamsal önemi olan hoşgörü de kalkıyor. KAYIP'ın altıncı bölümüne Kafka bir iş yerinin kesin anlatımını da koydu; labirentimsi bir otelin 'kapıcı dairesi'ni. Burada iki

'alt kapıcı' koşuşturur. Buna rağmen tamamen aynı tempoyla birçok dilde bilgi verirler nefes almadan. Bir saat sonra tamamen bitmiş olarak hızla nöbet değiştirirler. Bu sahnenin komikliği burada salt fonksiyonlaşmanın doruk noktasına çıkarılmasında yatar. Anlamsızlık durmadan tekrarlanmakla tehdit eder. Çünkü gişenin ardındaki insan maskesi her türlü bilgiyi arzu edilen titizlikle verir, ama aynı zamanda da titiz sorular koşulunu koyar. Kendini tam olarak ifade edemeyenler geçici bir cevap almaz, tersine hiç cevap almaz. Buna uygun olarak gişelerin *önündeki* kargaşa çaresizdir.

Ölçüsüz olarak abartılan titizliğin düzen değil, tersine anarşi yarattığı denenmiştir. En geç insan çalışmasının bilgisayarlaşmasından bu yana modernizmin en derin, en zengin tutarlı çalışması olarak ortaya çıkmıştır. Oysa Kafka'nın romanında irrite eden bu deneyin, mitsel bir olayın arka planında oluşmasıdır. Daha ATEŞÇİ'de mitos ve teknik dünyanın gerçekçi anlatım alanları açık olarak ayrışmıştır. Deniz aşırı gemi rasyonel organizeli büyük bir kurum olarak, babanın 'hükmü', hizmetçi kızın vampirik cinselliği ve kovulanın olağanüstü kurtuluşu masalı başka bir dünyaya aitmiş gibi gözükmektedir. Okuyucu burada bir kırılma hissetmez, çünkü görünüşe göre bağdaşmayan, estetik olarak o derece eritilmiştir ki, daha yüksek bir birlik oluşturmuş gözükür. İnsan kitabın dolaysız etkisinden biçimsel olarak kendini kurtarmak zorundadır, ki bu derece görüntüsel ve anlamlı anlatılan kaptan salonunun ortasındaki atmosferinden ("Evet bu odada insan nerede bulunduğunu biliyordu.") Kafka'nın sayısız mahkeme sahnelerinden birinin geçtiğini ve bu yüzden bunun yazarın asla yanlışlığı olmadığını kavrayabilsin (bu durum KAYIP'ta ara sıra görülür [9]), dışarda süzülüp geçen özgürlük anıtının meşale değil, ama bir *kılıcı* yukarılara uzatmasında olduğu gibi. Ama bu mahkeme bile titizlik gerektirir, yani tözel bir 'modernlik', çünkü "her şey çabukluğu, açıklığı, kesin anlatımı uyarıyordu..." [10]

Kafka ATEŞÇİ'yi KAYIP'ın diğer bölümlerinden çok daha üstün gördü, diğer bölümleri zaman zaman "tamamen başarısız" ve "yok edilmesi gereğiyle" çekmecesine soktu.[11] Ne yazık ki bu yok edici hükme nasıl vardığını bilmiyoruz. Daha sonra -büyük olasılıkla arkadaşlarının etkisiyle- tamamlamanın hâlâ görece olduğu düşüncesine vardı. Yani bir kez daha boşuna amaçlanma karamsarlığı mı?

Kuşkusuz Kafka'nın KAYIP için duyduğu tedirginlik onun 'Amerika'sına gittikçe daha derinlemesine girmesiyle büyüyen uçurum, Flaubert'in realizminden öğrenilen yazmanın gittikçe daha fazla öne çıkan mitik elemanlara açılmasıyla ilişkiliydi. Bu dünyalar birbirinden ayrılıyor, birbirinden uzaklaşıyor ve romanın sonunda birbirlerine bütünüyle yabancılaşıyorlardı. 'Hotel occidental'in kapıcı bölümündeki sahne bile daha çok gülünç bir ara oyun gibi ortaya çıkıyor, bir sapma olarak. Kafka buna yeni, azap verici bir netlikle işlenmiş bir mahkeme sahnesi bahşediyor. Yani Karl'ın bir dizi mutsuz kazalardan sonra karşı karşıya kaldığı sorgulamaya. Bu 'duruşmada' hiçbir şey gerçek değil. Davalıyı önce ona doğrudan bağırmak için küçük gören pasta çiğneyen baş garson daha çok sadist bir Avusturya-Macaristan memuru gibi gözüküyor. Böylesine hareketli bir iş yerinde, birçok amirin, bir *liftboy*un her günkü ihmalleri ve dilsel dönüştürmeleri ve dolaşımlarıyla saatlerce uğraşmaları inanılır gibi değil. Özellikle de başından beri kesinleşmiş olan yaptırımın diğer taraftan sadece en büyük ceza olabilmesi gibi. Kafka burada 'Amerika'yı değil, 'yasanın' dehşet verici işleyişini gösteriyor.

Karl'ın kaderindeki iki aşırı nokta göz önüne alınacak olduğunda gerçekle mitosun ne derece güçlü olarak ayrıştıkları, birbirleriyle birleştirilemez oluşları özellikle netleşir. Başlangıçta ATEŞÇİ'nin açık duruluğu vardır; burada figürler bir sallangaçtaki gibi birbirleriyle uyumlu olarak zarif biçimde hareket ederler. Her biri ona ait ağırlık ve özgürlük derecesi içinde; sonda arkaik-devasa bir kadının kaotik evi bekler, burası bir mağaradır, orada insanlar tıpkı şeyler gibi birbirlerine yapışırlar. Bu -Borges'in tanımladığı gibi- gerçek bir "kirli sanrıdır". Karl'ın hizmetine girdiği şarkıcı Brunelda 'kadın' değildir, o bir korkunun cisimlenmesidir. Doğrudan doğruya tarih öncesi çağların bataklıklarından çıkmışa benzeyen, yiyip yutan ve bağıran, kendi yağında boğulan, çocuksu-hırslı bir yaratıktır. Ve Karl bu yaratığın yanında bir Amerikan seçim kampanyasının karnavalını izler. Kafka bunu tüm ayrıntılarıyla -nerdeyse uslu diyebileceğimiz biçimde- Soukup'un gözlemlerinden yola çıkarak anlatmıştır. Tek, belirsiz bir cümle okuyucuyu birden bir dünyadan diğerine fırlatan bir set olarak hizmet verir. "Ama Karl da bir süre sonra Brunelda'yı

unuttu ve onun kollarının ağırlığını koltuk altlarında hissetti, çünkü caddede olup biten onu çok meşgul etmişti."[12]

Romanın buna benzer parçalanma provalarıyla tamamen bozulmaması sadece Kafka'nın dilinin tamamlayıcı gücüne bağlıdır, bu dil hep aynı mesafede kalır. Brunelda'nın artıklardan hazırladığı kahvaltı tıpkı kentsel bir ikametgah bloğunun sosyal oluşumunun anlatımı gibi tarafsız kaydedilir. Birleşmez olanın çevresinde dil madeni bir ayraç gibi kapanır. Bu dil kendiliğinden malzemeye egemen olur. Ona o derece doğal ve uygun düşer ki, roman 1984'te sinemaya uyarlandığında onun yüksek dereceli yapay an'ı şok etkisi yapar. Daniele Huillet ve Jean-Marie Straub'un *Sınıfsal İlişkiler* filmindeki tüm figürler Kleistvari berraklıktaki bir dili konuşurlar. Büyük şirket şefinden cep hırsızına kadar, ama bu dile olan tamamen sinema dışı güvenin yol açtığı gülme, bir tek ilk anda ayrı tutmadır. Ama sonra dil güçlü olarak seyircinin araçsal beklentilerinin üzerine çıkar ve sırf bu şekilde Kafka'nın metninin 'gösterilebileceği' etkisi nerdeyse galip gelir. Amerikan gerçeği tarafındaki zoraki doğalcılığın her türlü yaklaşımı, psikolojik iç dünya tarafındaki dışavurumun her soluğu romanı, onunla birlikte de filmi ister istemez parçalamış olurdu. (Belki de bu yüzden Fellini'nin barok versiyonunun başarılı olamayışı iyidir.)

Peki ama böyle bir yapıt nasıl sonlandırılmalı? Daha kasım sonunda Kafka metnin azalan kalitesinden yakınmaya başlar; sonlandırılmış bölümler bile ona birdenbire kuşkulu görünür. Baum'a söz verdiği bir okumayı bile iptal eder, çünkü "bende bulunduğundan çok daha başka güçlerin olması gerekir bu şeyi pislikten kurtarmak için"der.[13] DÖNÜŞÜM'ün aklına gelmesi, romanı üç haftalığına bir kenara koymaya zorlar, ardından her çeşit rahatsızlık birikir, Kafka yorgundur ve KAYIP'ı inandırıcı olmadan sürükler. Severek yazmak istediği manüskriyi pencereden dışarıya fırlatmaktır diye yazar Felice Bauer'e; ama ardından gene bir gece daha yaşar, -"sonsuzluğa kadar onu ilerletebilirdim ve ilerletmeliydim"- bu gece ona hangi heyecanların birkaç hafta önce kendisi için edebiyatın koşulu olduğunu açıkladığını anımsar.[14] Bu gece uzun bir süre için sonuncu gece olacaktır.

Günlük işlik raporlarını Felice şaşkın gözlerle okumuş olmalı. Bu roman başlı başına bir azaptır. Oysa Brod ona burada bildiği tüm ede-

biyatı gölgede bırakacak bir şeyin oluştuğu garantisini vermiştir.[15] Acaba kendisi miydi Kafka'nın artık gerekli yoğunlaşmayı bulamamasının nedeni? Kafka bazen öyle şeyler yazıyordu ki, bu sonuç çıkarılamaz olsun. 11 Kasım günü onun birden "sen" diye hitap ettiği aynı günde, çalışma günlerinde sadece kısa haberler göndereceğini bildirmişti, "çünkü son nefesimi romanıma harcamak istiyorum". Bunun ardından gelen dört gün sonra ona "aramızda kalsın" diyerek, artık nerdeyse hiçbir şey yazamadığını açıklamıştı, "çünkü seninle çok uğraşıyorum, seni çok fazla düşünmem gerekiyor". Sanki bir tehdit gibi geliyordu kulağa bu sözler.[16]

Kafka Felice Bauer'in yapıtına olan etkisini saptamakla kalmadı, onu kabul de etti. HÜKÜM'ün ona görünen özgürleştirici darbesi Felice'nin ortaya çıkışıyla mümkün olmuştu ve o bu yüzden öyküyü ona adamıştı. Durmadan "senin öykün" diye söz etmişti öyküden. Buna rağmen metnin -sonradan keşfettiği ve titizlikle not ettiği üzere onun adını çağrıştıran bazı benzeyişler dışında- gördüğü kadarıyla onunla "en ufak bir ilişkisi olmadığını" yazdı.[17] Tamamen doğru muydu bu? Bilmiyoruz. Her durumda Felice bununla açıkçası yetindi ve başkaca fazla kurcalayıcı sorular sormadı. Edebiyat bilimcilerinin, özellikle de Kafka olayında, yapıtla yaşam öyküsü arasında karşılıklı ilişki görmeleri ve bu durumu yöntemsel bir savaş alanı ilan etmelerinin tersineydi oysa olay.

Bugün ilgili biyografilere çalışan biri, Kafka'nın yaşamı hakkında bir şey bilmeyen, onun yapıtını edebiyat olarak kabul etme imtiyazına sahip olan, otobiyografik buluntular ve şifreler toplamı olarak görmeyen, onun ilk okuyucularını kıskanacaklardır. Bu durum 1936'dan bu yana çoktan terk edilmiştir. O yıl mektuplar ve günlüklerin bazı bölümleri yayınlanmış, hemen ardından hızla Kafka'nın yaşam ve yazma ilişkisi hakkında söylediği çeşitli, örneği olmayan radikal açıklamaları Batı kültürel diskurunda tanımlama markası olmuşlardır. Bu alıntıları 'Kafka factory' çoktan sürekli olarak parçalamış, öğütmüş ve yeniden birleştirmiştir. Çoğunlukla akademik görev alıştırmalarıdır bunlar ve yalnızca ender durumlarda açık çıkışı olan akıllı bir oyundur.

Kuşkusuz bugün daha çok şey biliyoruz; tartışılmaz olan bir insanın burjuva varoluşu ile psikolojik iç dünyası ve sanatsal yapıtı arasındaki ilişkilerin düşünce bilimlerinin en zor araştırma alanına girdiğidir. Sol

gözüyle Kafka'nın metinlerini okuyan, sağ gözüyle de onun biyografisinden kopamayan biri en uygun durumda zararsız, net olamayan bir genel görüntü elde edecektir. Şimdiye kadarki her iki yönü de görme deneyleri aynı biçimde aykırıdır. Öyle aykırıdır ki inandırıcı başarıların bile biyografların, denemecilerin ve edebiyat bilimcilerinin aslında *ortak* bir proje izleyip izlemedikleri sorunsalını önümüze serer.

Bu öncelikle kavramlarımızdaki belirsizliğe bağlıdır. 'X gerçeği ve Y kişisi Z'nin yapıtını etkilemiştir' ya da 'Z yapıtı Y yazarın yaşamında X'in fonksiyonuna sahipti' biçimindeki cümleler öylesine boş genellemelerdir ki, bu gibi söylemlere *takılıp kalma* kendiliğinden yasaklanmalıydı. Doğal olarak da bu genellikle oluyor, çünkü elle tutulur gerçeklerden yola çıkan bilimsel uğraş hâlâ kural dışı keskin akıllılığın, saklı kalmış bir 'etki'yi ortaya çıkarmasının işareti olarak görülüyor. Peki ama bu kavramın anlamı ne?

Felice Bauer Kafka'nın yapıtını etkiledi. Bu öncelikle şu anlama geliyor: özel bir anda ortaya çıkışıyla, sırf varlığı ile, Kafka'nın ona yönelttiği psikolojik fonksiyonlarla, Felice'nin canlı tuttuğu gerilim ve temize çıkartma değişimleriyle. Canetti'nin büyük denemesi DER ANDERE PROZESS (DİĞER DAVA) bu düzeyde yazılmış, *dinamik* etki görüşüne adanmıştır diyebiliriz şimdilik.

> "Sonuçlara göre karar verebilir mi insan, bunun dışında bir yazarın yaşamına neye dayanarak hüküm vermeli. Bu yüzden Kafka'nın Felice ile olan ilk üç aydaki mektuplaşması kendisi için en iyi durumdu. Neye gereksinimi olduğunu hissetti: uzaktaki bir güvene, kendi hassasiyetini epey yakından bir dokunuşla dağıtmayan bir güç kaynağına, kendisi için orada olan, ondan söyledikleri dışında bir şey beklemeyen bir kadına, bir çeşit transformatöre..."[18]

Buradan bakıldığında edebi yapıt kuşkusuz bir amaç gibi görünüyor, insani ilişkilerse buna karşılık duygusal yakıtın beslenmesinin garantiye alınması ve yaratıcı heyecan ölçüsünün diri tutulmasının gerekli olan salt aracı olarak. Canetti devam ederek Kafka için, ki bunun "özellikle aşka ait olduğunu" söyleyerek, Felice'nin ondan bir şey beklediğini, zaten ona ilk rastladığında bile onu bir 'yazar' olarak tanıdığını yazıyor. Oysa onun yapıtına karşı bu destekleyici dikkat oluşmamıştı:

"O şimdi yazmasının, Felice'nin mektuplarının onu beslemesi olmadan olanaksız olduğu, bunların öylesine hibe edildiğini anladı. Felice kimi beslediğini bilmiyordu. Onun her zaman yürürlükte olan kuşkuları üstün geldi, iyi zamanlarda onu yazmaya zorladığı mektuplara hakkı olduğu konusunda kuşku duyduğunda, kendisinin asıl yaşamı olan yazını yoksunlaşmaya başladı [...] Böylece Felice'nin uğuru onun için son buldu." [19]

Son derece basit bir bakış, gerçeklik anı sırf Kafka'dan alıntı olan 'beslenme' metaforundan kaynaklanıyor. Dahası Kafka'nın bu kadından ayrılmasının neden beş yıla yakın sürdüğü, onun mektuplarına hiç de yazma için değil açıkça yaşam için gereksinim duyduğunu Canetti açıklayamıyor. Israrla bu ilişkinin kaderinin bir çöküş öyküsü olduğunu ve Kafka'nın bu ilişkiyi sonuçta sırf kendi kendini aldatmasıyla uzattığını söylüyor.

'Etkilerin' hissedilebildiği bir başka düzey edebi *malzemedir*; onsuz hiçbir edebi metnin baş edemeyeceği malzemesel satıh. Kafka'nın yapıtına ilintilediği ve orada erittiği gerçekleri, deney parçalarını ve kitap izlerini aramak akademik toplayıcının işidir ki, onun dedektifsel heyecanı en iyi anlamıyla aydınlatıcı etkisi yapar: Ellili ve altmışlı yıllarda hüküm süren, atıp tutulan Kafka hayranlığı, bu etkinin onun yalnız, dahiyane yaratıcılığının kuşkulu olarak düşünülmesinin karşı panzehiridir. Kuşkusuz Kafka 18. ve 19.yüzyılda 'dahi' diye adlandırılan biriydi. 20. yüzyılda 'olağan dışı yetenek' dendi. Oysa o ne o denli bir dahiydi ne de metinlerini boş deneylerden, 'temiz' içtensellikten ve dolayısıyla *ex nihilo*'dan ortaya çıkartmayı isteyecek kadar gözü kamaşmıştı. Tersine, özellikle onun kontrollü, etkiler ve gerçeklerle ustalıklı rafine uğraşı onu modernliğin yazarı yapar, ki hiç değilse bu açıdan Musil, Joyce, Broch ve Arno Schmidt'le aynı sırada yer alır.

Doğrusu Kafka içine girmeye çalıştığı içsel bir 'derinlikten' sürekli olarak söz eder; oradan yola çıkarak yaratmayı umar, hiçbir yazar poetik inandırıcılığın bu standart metaforunu tam anlamıyla ele almış ve geliştirmiş değildir. HÜKÜM hakkında sıkça ve severek alıntılanan not bu öykünün "normal bir doğum gibi kir ve çamurla kaplı olarak" ondan çıktığıdır.[20] Bu kulağa doğal bir yaratılış edimi, organik, bilinçsiz bir güç gibi geliyor. Oysa daha aynı günlük notlarında Kafka metinde katmanlaşmış olabilen 'gerçeği' aramaya başlıyor ve yalnız Frieda Brandenfeld (kahramanın karısı) adıyla Felice Bauer arasındaki

semantik bağları keşfetmekle kalmıyor, tersine bir okul arkadaşıyla olan gözünün önünden gitmeyen anımsamayı da göç eden arkadaş figürünü yazarken saptıyor. Öykünün yazılmasından kısa süre sonra başka ilintiler de canlanıyor. Böylece o 'doğal' olarak arkadaşını, Brod'un, Wassermann ve Werfel'in yapıtlarını ve de kendi ailesinin ucuz gülünçlüğü olan KENTSEL DÜNYA'yı düşünmüştür.

Bunlar değerli ve ender işaretler, çünkü Kafka daha sonraki yapıtlarını artık bu şekilde yorumlamadı. Buluntu parçalarının yığını yanında bunlar kırıntılardır ki, bu arada Kafka araştırmaları bunları çoğaltmıştır. Özellikle de edebiyat bilimcisi Hartmut Binder'in on yıllarca süren iz sürmesi bir yığın kitap dolusu çapraz ilişkiyi, Kafka'nın oylumsal varlığının ayrıntılarını ve tarihlerini; görüleni, duyulanı, deneneni, düşleneni, okuduklarını ortaya çıkartmıştır. Bunlar yapıtının inceliklerine arabuluculuk ederler; onun metinlerinin semantik ince yapısına kadar. Binder'in KAFKA-KOMMENTARE 1975/76 (KAFKA YORUMU) adlı iki ciltlik kitabı salt KAYIP hakkında yüz basılı sayfadan fazla sıkıca tutulmuş açıklamaları içerir. Bunlar okunmak için değil üzerinde çalışmak içindir. Kendisi daha sonraki çalışmalarında daha fazla buluşlar sergilemiştir.

Buna yöntemsel olarak karşı çıkmak olanaksızdır. Oysa insan gene de bu çalışkanlık karşısında bir sıkıntı duyuyor ki, Kafka'nın kesin çekincesi karşısında başka bir açıklamaya uygun düşüyor, yani psikanalitik olana: "ilk anda şaşırtıcı biçimde doyuran, ama hemen ardından aynı bilinen eski açlığın ortaya çıktığı" bir durum.[21] Her işaret zinciri, hele bu çeşit belirleyici belgelerin yığılması, bir idrak ve açıklama söz verilişini beraberinde getiriyor ki zincirin çözülmesi olanaksız oluyor. Çalışma tarihi işaretleri yol işaretleri gibidir, okuyucunun kendi fantezilerini yazarınkinden ayırmasına yardımcı olurlar. Empati çalışmasını ondan esirgeyemezler, tersine; yığılma bakışını açacağına onun yönünü değiştirir, hatta şanssız bir durumda düşünceyi öldürücü etki yapabilir ve her türlü hermetik düşünceyi boğabilir. Buna karşılık Walter Benjamin'in şaşırtıcı Kafka notları yazarın biyografisi hakkında bir şey bilmediği bir zamanda yazılmıştır.

Kafka'nın yapıtını biyografik parçaların birikimine ayıran biri bu yapıtı sonuçta otobiyografik olarak yorumlayacaktır. Oysa ikilem hakikatlerin ağırlığıyla başlar. İnsan gerçekten de *her şeyi* bilmek zorunda

mı? KAYIP'ı başka türlü okuyacak olsaydık Kafka'nın Felice'ye yazdığı mektuplar ortadan kalkardı düşüncesi kuşkuludur. Kafka'nın Yiddiş tiyatrosuna duyduğu hayranlığı bilmeseydik onu mutlaka başka türlü okurduk, ama o zaman biz (diğerleri yanında) onun romanlarında merkezi rol oynayan insani davranışların önemli bir boyutundan yoksun kalırdık. Peki ama biz KAYIP'taki bir yan figürün Dickens'in DAVİD COPPERFİELD'indeki bir figüre benzediğini anladığımızda; Kafka'nın romanının büyük bölümünü en üst katında yazdığı Niklas caddesi 36 numaralı evde oturan kapıcının asıl mesleğinin bir *otelde ateşçilik* olduğunu öğrendiğimizde neyi elde etmiş oluyoruz?

Bu gibi bilgilerin hemen elde ettikleri gülünçlük insanın kendisine yeten araştırma karinesinin elinden alınıp Kafka'nın öykülerinden çıkan etkili huzursuzluk karşısında tamamen cansız kaldıklarında hissediliyor. Anlayış uyandıracakları yerde avutuyorlar. Onlar bu metinlerin sunduğu asıl bilmeceyi tamamen atlıyorlar: yani en özel kinayelerle doymuş olmalarına rağmen estetik bünyeler olarak kendi başlarına duruyorlar.

Kafka'nın kendisi de bu bilmeceyle karşı karşıyaydı. Ne yazık ki onun KAYIP hakkındaki genelleştiren açıklamaları bize sadece Brod'un belirsiz anılarından kaldı; buna rağmen biz HÜKÜM hakkında, onun karşı konulmaz, lavamsı ortaya çıkışının Kafka için somut ütopya rengini aldığını aylarca düşündüğünü biliyoruz. Birçok ayrıntıyı keşfetmiş olmasına, bunların çıkış yerlerini kendi yaşamında belirleyebilmesine rağmen bunlarla esaslı bir şeyin elde edileceğine bir an bile inanmadı. 3 Haziran 1913'te Felice'ye "Hüküm'de bir anlam buluyor musun?" diye sormuştu, "herhangi bir düz, bağlantılı, izlenebilir bir anlam demek istiyorum? Ben bulamıyorum ve bir şey açıklayamam." Felice'nin bu soruyu geri yolladığı anlaşılıyor. Bir yazar yazdıklarını kendisi anlamıyorsa onun okuyucusu kadın yazdıklarını nasıl daha iyi anlar ki? Ama Kafka inat ediyor: "Hüküm, açıklanamaz ", diye yineliyor birkaç gün sonra. "Belki sana bir gün onun hakkındaki bazı günlük bölümlerini gösteririm. Öykü açıklanmayan soyutlamalarla dolu."[22]

Öykü zorlayıcı bir mantığa sahip, 'kuşkusuz' bir öykü, ama Kafka bu mantığın geçerli doğrularına girilemeyeceğini kabul etmek zorunda kaldı. Bu doğruların onun içsel yaşamıyla, ailedeki bir pozis-

yonla, Felice'yle ilgili oldukları kesindi ama bunların hepsi malzemenin düzeyinde ve herhangi 'etkinin' yarı bilinçli oyunuyla ilgili değildi ("Kırık parçalardan salınan bir öyküyü nasıl birbirine bağlayacağım?"[23] tersine bunlar daha derin bir katmanda, bastırılanın anlatılma savaşı verdiği yerde, deneyin metaforlara ve sembollere dönüşüp eridiği yerde, kullanılmış biçimlerden yenilerinin göründüğü, kendi psikolojik temelinin dış dünyanın baskısı altında titremesinde, insani korumasızlığın tüm dehşetinin toplandığı yerde, asosyal korkunun ve hırsın bulunduğu yerde. Bir tek burada bile hangi etkilerin başlı başına geçerli olduğu görülür; hangilerinin kabul göreceği, hangilerinin küçük görülüp reddedileceği. Kafka bu sınırı kastettiğinde hep "karanlıktan" söz etti, onun içine yazılmalıydı, tıpkı bir tüneldeki gibi.[24] Düşünce bu katakomplara isteksiz giriyor sadece onun öyküsünün çekirdeğini *görmek* için. Orada kesinlikle sadece oğlunu mahveden Tanrı baba oturmuyor ve isteksiz olarak yaşamdan kendisini püskürten oğul da oturuyor. Hayır Kafka'nın aklına başka bir şey de geliyor bununla ilgili olarak, Berlin'deki sevgiliye iyisi mi yazmadığı bir şey; çünkü onunla ilgili, bir tek günlüğüne itiraf ettiği şey: "Benim durumum için 'hüküm'den çıkarılacak sonuçlar. Dolaylı yollardan öyküyü ona borçluyum. Ama Georg nişanlısı yüzünden mahvoldu."[25]

Metaforların Yaşamından: DÖNÜŞÜM

Strange events permit themselves
the luxury of occuring.

Charly Chan

"As Gregor Samsa awoke one morning from uneasy dreams he found himself transformed in his bed in a gigantic..." Kafka duraksar, düşünüp taşınır, ama inatla zorlamasına rağmen kahramanının *neye* dönüşmüş olacağı aklına gelmez. Durum hiç değilse Peter Capaldis'in Oscar alan filmi *It's a Wonderful Life* (1993)'da böyledir. Sonra manüskri sayfasının üzerinde bir hamam böceği dolaşır ve sıkıntı içindeki yazara karar vermesinde yardımcı olur.

Elimizde bir yığın biyografik ayrıntı olmasaydı da, ki bunlar FELİCE'YE MEKTUPLAR'ı da kapsıyor, bir şey kesindi: Yirminci yüzyılın en ünlü öyküsünün doğuşu asla böyle cereyan et*meyecekti*. Kafka'nın edebi deneylerinin hiçbiri cisimsiz bir düşünce kanalıyla başlamamıştır. Genel bir fikir ya da dışsal bir oluşumun işlenmesinin zor bir iskeleti değildir. Kafka asla uygun görüntü ve metaforları tıpkı sonradan yapılan çizimler gibi ele almayı ya da hele *aramayı* düşünmemiştir. Başlangıçta -Kafka'nın evreninde ilk yasa- görüntü vardı. Onun metinlerinin çoğu tek, düşündürücü bir görüntünün sonuçları olarak okunur. Bir görüntünün 'ortaya koyduğu' gösteri olarak.

Kafka hayvana indirgenmiş insan görünümünü çoktan biliyordu. Herhalde çocukluğundan bu yana, küfürleri hiç esirgemeyen babası bunları kullanmaya alışıktı. Beceriksiz aşçı kadın "inek"ti, veremli mağaza çırağı "hasta köpek"ti, yemek masasına yiyecek döken oğul "büyük domuz" du. "Körle yatan şaşı kalkar" diye küfür etmişti Hermann bir yıl önce İshak Löwy için. Bu sözlerin Kafka'nın kulağını acıtması ilk kez olmuyordu -ama ilk kez bunlara karşı çıkmıştı.

Kafka erkenden hayvan görüntüsünün dehşet verici bir hiç olma ile ilişkisi olduğunu kavramıştı. Bunun sadece babasının ağzından çıktı-

ğında değil, aynı zamanda gerçekte de bir küfür olduğu dikkatli çocuğun gözünden kaçmamıştır. At leşleri, doksanlı yıllarda metropollerin caddelerinde görülmekteydi. Hiçbir yetişkin, hayvanat bahçesi ya da sirkte mahvedilen yaratıkları düşünmüyordu, hele mezbahalardaki cehennemden hiç söz etmeyelim. Hayvan acı çekiyordu, ama onun acısı insan tarihinin ahlaki muhasebesinde yer almıyordu. Hayvana dilsiz gözüyle bakılıyordu, çünkü onun anlatım biçimleri 'dil' olarak değerlendirilmiyordu. En önemlisi de hayvanın utanma duyusundan yoksun oluşuydu. Gövdesini öyle bir biçimde sunuyordu ki, bu insanı kendi hayvanlığına durmadan ve azap vererek hatırlatıyordu. Devamı iğrenme, bedensel nefret ve bu çok yakın akrabalara uygulanan şiddetti.

Ama en kötüleri böceklerdi. Bir insanı böcek olarak göstermek üstesinden zor gelinecek bir hakaretti; hele ona bir böcekmiş gibi davranmak, ona bir bakış bile atmadan, tamamen ilgisizlikle ortadan kaldırmak insanın her jestinin konuşmaya dayanan önemiyle birleşemezdi (üç yıl sonra gaz savaşı bunun mümkün olduğunu gösterecekti). Bir böceğin yok edilmesi, hatta tüm böcek cinslerinin yok edilmesi bile önemsizdi. Bu yaratıklara her şeye rağmen bahşetmek zorunda olduğumuz canlı gayretkeşlik sadece olumsuz, 'zararlı', her türlü kuşkuyu önemsiz kılan programlanmış bir saldırı olarak düşünülür. Yıllar sonra Kafka huzursuzluk veren bir fobi yüzünden farelerle savaşmak durumunda kaldığında, bu hiç de doğru, kayda değer bir tehditle ilgisi olmayan bir gerilemeyi tüm diğer alışkanlıklarına karşın psikolojik olarak açıklamaya çalıştı:

> "Bu mutlaka (fare korkusu) tıpkı böcek korkusu gibi beklenmedik, gelmesi istenmeyen, kaçınılmaz, belli ölçüde dilsiz, direngen, gizli amaçları olan hayvanların ortaya çıkışlarıyla ilişkilidir. Duvarların her yanını yüzlerce kez kazmaları ve oralarda pusuya yatmaları, onlara ait olan gece saatlerini kullanmaları ve küçücük olmalarıyla uzak ve bu yüzden daha az tutulabilir olmaları. Özellikle de küçük oluşları önemli bir korku öğesi yaratıyor. Örneğin bir hayvan tıpkı bir domuz gibi görünür, yani aslında neşe verici olur, ama bir fare kadar küçük olup tabandaki bir delikten soluyarak çıkacak olursa, bu dehşet verici bir imgedir."[1]

Çok inandırıcı değil bu, hiç değilse Kafka'dan beklenen genellemeye uymuyor. Burada önemli olan ise Kafka'nın hayvan fantezilerine her zaman eşlik eden ve karakteristik gerilim yükleyen iki sıfat:

'dilsiz' ve 'uzak'. Bu iki özellikten -daha sonra da ortaya çıkacağı gibi- çok korkuyordu; bu özellikler birdenbire hayvanla özdeşleşme korkusuna itiyordu onu.

DÖNÜŞÜM düşüncesi Kafka'ya tam da kahramanına dönüşüm şoku geldiğinde oluştu: yatakta, uyandığı sırada. Tarih 17 Kasım 1912, günlerden pazardı. Kafka kalkmak istemedi, aslında hiç keyfi yoktu. Perşembe günü, yani üç gün öncesi belki de o zamana kadar olan yaşamındaki en mutlu gündü. Sevdiği kadın ilk kez ona "sen" diye hitap etmişti; buna rağmen o günden beri Berlin'den bir şey gelmemişti; bir satır bile, selam bile. Yani belki de çok ciddi değildi bu konuda. Bugün de bir şey gelmezse, her şey bitmiş olacaktı. O zaman yatakta kalmak ve sessizce kararı beklemek daha iyi olacaktı. Kafka romanını düşünüyordu; onda yaklaşan depresyon da mutlaka seziliyordu; iki gecedir Kafka KAYIP'ı, romanın ondan beklediğinin ötesinde daha da ilerletmişti. Brod'dan bir avuntu da beklenemezdi; çünkü o da Felice'yle telefonlaştığı Berlin'den dönüşünden bu yana epey keyifsizdi. O kadar keyifsizdi ki mektuplara cevap bile vermiyordu. Ayrıca Kafka onunla bir gün önceki buluşmasını atlamıştı, uykuya dalmıştı, özür dilemenin faydası ne olurdu ki.

Kafka yatakta yatıyor, bakışlarını duvarlarda ve odanın tavanında gezdiriyordu. Soğuktu, dışarıdan günlerden beri olduğu üzere puslu, gri bir kasım ışığı içeriye vuruyordu. Pencerede eriyen buzlar damlıyordu. Brod tarafından terk edilmiş, Felice tarafından terk edilmişti. Yan tarafta ailenin hareketli gürültüleri, mutfaktan takırtılar, eteklerin hışırtısı, 'froylayn'ın kapıları vuruşu, tıpkı bir hafta önce Elli'nin çocuğunu doğurduğu gündeki gibi, evde oluşan hayranlığın onun odasının dışında gelişmiş oluşu gibi, sanki onun odası bir vardiyaymış gibi, sanki o onların arasına artık ait değilmiş gibi. Aile şimdi onsuz kahvaltı ediyordu. Hayır, bir mektup gelmeden yataktan çıkmayacaktı, şimdi Ottla ve evin kahya kadını değişimli olarak dışarıya merdivene bakacak ve postacıyı bekleyecekti. Bu durumda insanın kendini göstermesi olanaksızdı.

Bu karanlık saatte Kafka'da oluşan, onu hemen "içsel olarak sıkan" şey neydi, bir gece önce Felice'ye yazdıkları mı? Bir böceğin BEN olarak görüntüsü bir insanın yatağında? Mutlaka buydu da.

Ama bu böcek ona sürpriz bir vizyon olarak görünmemişti, tersine ona öylesi, tuhaf bir fikri anımsama olarak kendini belli etmişti; yıllar önce bir seferinde bunu aşağı yukarı formüle etmişti. Asla bitirilemeyen TAŞRADA DÜĞÜN HAZIRLIKLARI'nda, orada karşı koyan damat 'giysili gövdesini' düğüne yollamanın düşünü görür, kendisi de kıpırdamadan yatakta kalır. Tıpkı kendisinin çocukken "tehlikeli işlerde" her zaman yaptığı gibi:

> "Yatakta yatarken büyük bir böceğin, bir geyik böceğinin ya da bir mayıs böceğinin şekline sahibim sanırım.[...] Bir böceğin büyük biçimine, evet. Onu sanki bir kış uykusuymuş gibi bekliyorum ve bacaklarını göbeklenen gövdeme dayıyorum. Birkaç söz fısıldıyorum, bunlar hemen yanı başımda duran ve eğilmiş olan hüzünlü gövdeme verdiğim direktifler. Biraz sonra bitecek işim, o eğiliyor, sessizce gidiyor ve her şey ben dinlenirken, o her şeyi en iyi biçimde tamamlayacak."

Bu bir kurnazlıktı ve böcek şekli yaşamın sonraki istemlerine karşı koymak için hiç de kötü bir benzetme değildi. Bir düşünce oyunu, bir şakaydı. Ya bu böcek şekli, korkunç bir hastalık olarak ortaya çıkar, bir kayma olarak insanı doğrudan doğruya yaşamın dışına atarsa ne olurdu? Daha 1909'da, yani DÜĞÜN HAZIRLIKLARI'ndan üç yıl önce bir başka yazar, Danimarkalı Johannes V. Jensen bu düşünceyle ilgilenmiş ve DER KONDIGNOG adlı öyküsünde bir insanı iğrenç, en eski çağların bir hayvanına dönüştürmüştü. Doğal olarak içsel bir oluşumun söz konusu olduğunu, belki de düşü görülen ya sanrısal bir olay, ya da belki de bir çıldırmanın saklı tutulması altında yapmıştı. Kafka'nın bu metni bildiği kesin, çünkü böceğinin bazı fiziksel ayrıntıları doğrudan doğruya 'Kondignog'un mirası. Ama Jensen sonunda kahramanını insan toplumuna geri getirmiş ve bunun için masalımsı bir sonu göze almıştır; bir kız tarafından kurtarılma, yani bu tam da Kafka'nın o sırada asla inanmadığı bir durumdu.

Buna göre Kafka'yı o sabah sıkan ve üzen şey -ki böyle tahmin etmek zorundayız- çoktan beri bildiği bir hayvana dönüşme imgesi değil, ama hayvan metaforunun, özellikle de o güne kadar sadece oynadığı değersiz, alçak bir hayvanın kendi varoluşunun merkez metaforu oluşuydu. Kafka'nın yapıtında DÖNÜŞÜM, düşünen, konuşan ve acı çeken bir hayvan dizininin başlamasına işaret eder; bilgili köpekler ve hırslı çakallar, psikozları olan köstebekler, ehlileşmiş may-

munlar ve kendini beğenmiş fareler kökenleri herhalde çok derin içsel psikolojik karanlıklara uzanan değişmez bir görüntüydü. Aynı zamanda da sokulgan, çok yapılı, çok anlamlı idi ve nerdeyse istenildiği kadar ayrıntının anlatımına izin veriyordu.

Bu metaforun kışkırtıcı yanı daha çok hayvanın insana *dışarıdan* bir bakışa sahip olmasıydı. Akla gelen tek canlı dışarısı, aşkınlığı olmayan bir dünyada. Hayvan 'taraf' değildi Kafka'nın daha sonra adlandırdığı gibi, dilsiz tanıktı; insanın yanında yaşıyordu onunla birlikte değil. İnsanların kendi aralarındaki pazarlıklara ilgisizdi. Onun için en yakın olan, en önemli olan biçimi, yaralanır olması, varoluşunu tamamen belirleyen kendi gövdesiydi. İnsanın akıl almaz üstünlüğünü hayvan sadece baskı ve korku olarak algılıyor, bunun kaynağını ise hiç anlamıyordu.

Uzun süreden beri Kafka'nın kendi görüntüsü yavaş yavaş bu imgesel hayvan pozisyonuna yaklaşmaya başlamıştı. Bekâr erkek metaforu artık yetmiyordu, radikalleşme istiyordu. Yalnız bekârın garip, hastalık hastası eğilimleri ister istemez benimsemesi, radikal yabancılaşmanın ardında soluyordu. Kafka'nın şimdi Felice ile karşılaşması yaşamına bir tanımlama getirmeye zorluyordu; tıpkı bir "soğuk ürperti" gibi gizlice yaklaşıyordu, tıpkı Gregor Samsa'nın yeni gövdesi hakkında duyduğu soğukluk duygusunu ilk kez dile getirerek tanıması gibi. Bu soğukluk yalnızlıktan kaynaklanmıyordu: *öteki* olmaktan kaynaklanıyordu. "Yaşıyorum" diye yazdı Kafka bir yıl sonra Carl Bauer'e, "ailemin içinde, en sevgi dolu insanların arasında bir yabancıdan daha yabancı olarak." Bu sözler her zamankinden daha da doğruydu. Çünkü her iki kaçış çizgisi de, dışsal olan, Berlin'e uzanan ve edebi kurguya uzanan içsel düşler çizgisi, ona aileden *ayrılmayı* işaret ediyordu.

Kafka'nın bu imgelerinin ve düşünce oyunlarının mantıksal bir silsileye zorlanmasından insan kaçınmak zorundadır. Bunlar çağrışımlar, görüntüler ve içsel sahnelerdir ki, ona her zaman yeni, akıcı, her şeyden önce birbirleriyle yumuşak yakınlıkları olan çağrışım bağlamlarına zorlayan durumlardır. Kendisi inandırıcı bir görüntü ya da metafor keşfedinceye kadar sürerler. Bağlamları olabildiğince bütünleyici olarak içine sindirdiği ve dilsel anlatıma aracı oldukları zaman ortaya çıkar. Yabancılık, önemsiz olma, dışarıya atılma ve dilsizlik Kafka'nın böcek

görüntüsündeki imgeyi o derece açık anlatmasına neden olmuştur ki, okuyucunun kafasında şiddetli, karşılıklı çağrışımlar uyandır.

Oysa tüm bu imgeler Kafka'nın iç dünyasında, o bunlar için karar verdiği edebi bir ilhama sahip olmadan çok *önceleri* anlamlı bir rol üstlenmişlerdi. Bir tek çağrışımcı ve görüntü birimleri eksikti. O gelen ilham bunları *sonradan gelerek* hazırlamıştı.

Böylece Kafka kasım 1912'de büyük imgesel mektubunda Felice'ye şunları yazmıştı: "Yaşamım temelinde çoğu zaman başarısız kalan yazma denemelerinden oluşuyor ve oluşmaktaydı. Ama yazmadığımda da hemen yere seriliyordum, süpürülmeyi hak ediyordum." DÖNÜŞÜM'ü bilen biri görüntüyü yeniden tanıyacaktı: "öldü mü?" diyordu bayan Samsa, soru sorarcasına hizmetçiye bakıyordu [...] "Sanırım" diyordu hizmetçi ve bunun savı olarak Gregor'un cesedini süpürgeyle epeyce öteye, yan tarafa iteledi.[2] Kafka bunları o mektuptan aşağı yukarı bir ay sonra yazdı, arzu ettiği kadına ilk kez edebiyata duyduğu tutkuyu açıklıyordu. Yani ona açık olan bir görüntüden vazgeçmemişti. Ona o derece açık görünüyordu ki, eşyanın mantığına görünürde hiç hesaba katmadan tutunmuştu. Çünkü Kafka'nın ailesi, hele ana babası onu asla "dışarı süpürmezlerdi", tersine yazmaktan vazgeçmesine *memnun olurlardı;* babanın açıkça karşı çıkan küçümseyici davranışı hiç de onun edebi eğilimlerinin başarısızlığını göstermezdi; tersine doğrudan doğruya yazma eyleminin kendisine yönelikti. Yani Kafka temelinde bambaşka olan şeylerden söz ediyor; kendine olan saygının çökmesinden ('ben') ve aile tarafından küçük düşürülmekten ('Gregor'). Buna rağmen her ikisi için de aynı görüntüyü kullanıyor.

'Doğru' görüntünün öncelikli olması, ilişkilerin gerçekçi tasvirinden evvel gelmesi konusunda Kafka DÖNÜŞÜM'ü bitirmeden önce de çok daha ısrarcı olmuştu. Kendini küçük görme oyunları ve oldum olası açıklamaları arasında serpiştirilmiş olarak bulunan yabancılaşma şikayetleri, artık vurucu bir görüntü elde etmişti. Bu dağınık düşüncelere şok edici, cisimsel bir kılıf giydirmişti: Zavallı bir hayvan olan Ben, yandaki karanlık odada... Kafka Felice Bauer'e okuması için DÖNÜŞÜM'ü haklı olarak çok sonraları vermişti. Bu nedenle Felice onun yazdıklarının çalıştığı bir kurguya dayandığını bilemezdi. Kafka'nın kendisini insan toplumunun dışına inatla iteleme fantezilerinin oluşu Felice için son derece yabancılaştırıcı olmalıydı.

"Benim asıl korkum -daha da beteri söylenemez ve işitilemez- sana hiçbir zaman sahip olamayacağım. En uygun durumda, tıpkı sadık bir köpek gibi dalgınlıkla bana bırakılan elini öpmekle sınırlı kalacağım. Bu bir sevgi işareti olmayacak, tersine suskunluğa ve uzaklığa mahkûm edilmiş hayvanın umut- suzluğunun işareti olacak."

Felice burada sadece cinsellik korkusu olduğuna inanacak olsaydı (ki bu olasılıkla ona yabancı bir durum değildi) bir süre sonra daha iyi bir öneriyle karşılaşmazdı: "Çoğu zaman, içimin en derinlerinde bir insan olmadığımın kuşkusunu sürekli hissediyorum." Hemen ardından da şunları yazıyordu: "Aylardan beri senin önünde zehirli bir şey gibi dolanıp durmuyor muyum?" Sonunda 1913 eylül ayında daha da büyük bir abartıyla: "daha çok, ona (benim bile) telkin ve inandırmayla yardım edemeyeceğim bir hayvan gibi büsbütün yere serilmiş olarak yatıyorum."[3]

Yinelenmeleri zorunlu etkisi yapan bu kendini küçük görmeler mutlaka Kafka'nın yaşamındaki güçlü düş kırıklıklarına bağlıydı, daha çok da yavaş yavaş Felice ile olan saplantılı ilişkiye. Bu ilişkiyi başından beri yaşamının bir şansı, kurtuluş sunumu olarak yorumlamış ve algılamıştı. Öte yandan o cehennemsi senaryonun görüntüsel anlatımının gittikçe artan radikalleşmesi Kafka'nın 17 Kasım 1912 ve ardından gelen birçok gecede ince bir fırçayla çizdiği ve sonunda DÖNÜŞÜM diye adlandırdığı yazına dönüşmüştü. "Böceğin" merkezi metaforunda Kafka'nın denediği ve daha sonra da deneyeceği durumlar gene de bu metaforun gölgesinde kaldı. Yaşam ve yapıt arasında klasik bir feedback'ti bu, Alman dilinde yazan başka hiçbir yazarda Kafka'daki gibi bu derece temiz ve etkileyici ortaya konmamıştı. 'Otobiyografik yazın'dı formül. Oysa bu sadece yarım bir doğru. 'Edebiyatlaştırılan yaşam', çok daha az görünen ters tarafı bunun; ancak ikisi birlikte Kafka için karakteristik olan gerçekle kurgu arasındaki güçlü, ürkütücü yankıyı ortaya çıkarır.

Kafka'nın yazınının son derece dolaysız olarak 'otobiyografik' olduğu özellikle DÖNÜŞÜM'de en ince ayrıntılarına kadar savlanmıştır. Peter Demetz, Kafka yapıtlarının algılanışının bu arada "aşağı yukarı Shell-AŞ"[4] nin değerinde hareket ettiğinden yakınırken bu durum hiç de yazarın nerdeyse meydan okuyan tutumundan değil, kendi yaşamının anlarını hiç de şifrelenmeyen biçimde edebiyatlaştırmasındandır.

Buradan yayılan heves karşı konulmaz biçimde ilerleyen okuyucunun oyun içgüdüsüne yönelir: Okuyucu 'Raban' ve 'Samsa' adlarının 'Kafka' ile kafiyelenmesine neşelenir, daha da ilerleyenler 'Samsa'da 'Sacher-Masoch' yankısını duyarlar ki, dikkat çeken biçimde sık anılan 'Kürklü Bayan' olan VENUS IM PELZ (KÜRKLÜ VENÜS)'ünde yeniden yansır. Bu gazeteden kesilmiş bir fotoğraftır; değişime uğrayan kişi insanlık günlerinden kalan bu son malını savunur. İnsan Kafka'nın yaşamını daha doğru tanıdıkça bu çok çeşitli ve açık olmayan kıvrımsal biçimler ve kinayeler karışıklığı artacak ve zararsız 'gün artıklarının' asıl anlamlı olan, biçimi şekillendiren yapı taşlarından ayırt etmek gittikçe güçleşecektir. Kafka kendi kapısının önünde kasap çırağının taşıdığı çiğindiriğe çarparak nerdeyse gözünü çürütürse ve altı hafta sonra aynı çırak DÖNÜŞÜM'ün sonunda "gururlu bir tavırla" merdivenleri çıkarsa, bunun bir 'anlamı' var mıdır? Bilmiyoruz, ama keyfimize göre bu konuda spekülasyon yapma hakkına sahibiz, yani Kafka 'taze et' çağrışımını çöp yiyen Gregor'un ölümünden sonra mahsus mu yoksa bilinçli olarak mı uyandırdı?

Bu oyun biz onu yorumlamayla karıştırmadığımız sürece geçerlidir.

Buna karşılık tamamen başka ve kuşkusuz merkezi bir önemi olan gerçek DÖNÜŞÜM'de, babanın değil kız kardeşin Gregor'un ölüm fermanını vermesidir: "Biz ondan kurtulmayı denemeliyiz" diye babayı ikna ediyor kız kardeş ve bu karar yeterince buz gibi değilmiş gibi Kafka onu hemen küçük bir düzeltiyle bütünüyle insanlık dışına iteliyor: "*Ondan* kurtulmak zorundayız." Sırf kız kardeşin üzerinde durduğu bu 'o' (cinsiyetsiz), baba şimdilik 'o' (erkek) de kalırken bu Kafka'yı tanımlayan, yönlendiren, aynı anda tek tek hecelerin içinde oluşan felaketlerdir ve okuyucuyu en az çabayla en büyük hareketliliğe sokarlar. Esas olanın oluşmasıyla ilgili yeri işaret eden üslup prensibidir.

Ottla'nın asbest fabrikasıyla ilgili utanç verici kavgada ilk kez ona karşı tavır alması ve onu 'terk etmesi' Kafka'nın DÖNÜŞÜM'ü için en derin yaşamöyküsel varsayımı oluşturduğu kesindir. Çünkü onun o sırada yaşadıkları -'o sırada'- yani ekim başında, altı haftadan bile bir zaman öncesiydi-, tehdit edici asıl sahneydi ve sonu açıktı, öyle bir sahneydi ki Brod bunu anneyle birlikte elle tutulur sonuçlar vermeden

hemen sonlandırmıştı, ama sahne Kafka'nın günlük düşlerinde gittikçe gerilmişti. DÖNÜŞÜM'de Kafka Ottla'nın gerçek davranışının portresini çizmedi; daha çok o yarıda kesilen sahneyi edebiyatın araçlarıyla sonlandırdı: belki de en sonunda ondan kurtulmak için, belki de kendisine ve Ottla'ya biraz azap vermek için, kendi ailesindeki üstü yarı suskunlukla örtülü, sıkıntılı, puslu ilişkilere biraz açık, buzlu bir hava sokmak için, ama mutlaka anlamak uğruna.

Kafka'nın otobiyografik oyununu ne derece kontrol ettiği ve bunun gene elinin altından ne derece kaydığı, ne mutlu ki olduğu gibi günümüze kalan DÖNÜŞÜM'ün orijinal manüskrisinden doğru olarak saptanır. Örneğin 'Gregor' salt adı dolayısıyla 'Georg'un yakın hısımı olarak görülür, Kafka'nın HÜKÜM'deki baş kahramanıyla. Bu mutlaka bilerek yapılmıştır. Ama Kafka sonradan bu ismi sürekli olarak değiştirir. Dört kez, önce yanlış adı seçer ve düzeltmek zorunda kalır, bir seferinde de bırakır.'Kayıp' olan Karl'ı Kafka DÖNÜŞÜM uğruna bir süre terk etmek zorunda kalmıştır, ama şimdi yazma sürecine girmekte ısrar etmektedir ki, bu daha da berbat bir durum yaratır: Altı defadan daha az olmamak üzere Kafka 'Gregor' yerine 'Karl' diye yazar. Figürlerinin kişiliklerine tam olarak sahip olmadığı açıktır, onlara olan psikolojik uzaklık onları yerleştirmek istediği amaca yeterince büyüktür hâlâ, ama onlar arasındaki bilinçsiz ilişkileri bütünüyle bastırmak için yeterince büyük değildir. İnsan burada estetik üretimin denge oluşumunu derisinde hissediyor: Kafka kendisini o derece "açmayı" başarmıştır ki, bilinçsiz ya da ön bilinçli malzeme, bilincin aydınlığına yükselmiştir. Orada organize olur ve filtrelenir. Bu 'açılış' arttıkça, baskı daha da güçlenir 'aşağıdan' doğru, yazarın kurallara aykırı zorlamaları, uyanıklığının olası üzerine gitmesini daha da büyütür.

Manüskrideki bir diğer şaşırtıcı düzelti de Kafka'nın metinlerindeki otobiyografik bilmeceleştirmeleri bilinçli olarak nerdeyse bürokratik bir titizlikle yapmış oluşudur. Burada söz konusu olan üç tuhaf, hep aynı adımlarla ortaya çıkan kiracılar söz konusudur. Samsa'lar mâli sıkıntı içinde olduklarından bir odayı kiralamışlardır. Bu "oda beyleri" sonunda yan odada devasa bir böceğin yaşadığını duyunca hemen odayı boşaltırlar. Üçünün sözcüsü olan haksız yere arsızlığı ele alarak bir de şunları söyler: "Doğal olarak burada oturduğum 17 günün parasını da ödemeyeceğim..." 17 gün? Alışılmışın ötesinde, bu

yerde tamamen nedensiz bir titizlik, Kafka ilk gözden geçirdiği sırada bunun farkına varmış olmalı. Buna rağmen gereksiz sayıyı silmiyor, tersine onun yerine başka bir sayı koyuyor: "26". Ancak DÖNÜŞÜM en erken yarım yıl sonra daktiloya çekildiğinde bu sayıları vermekten vazgeçiyor: "...burada oturduğum günlerin..."

Esrarengiz bir oluşum. 17... 26... aslında sayılardan ürken Kafka ne düşünmüş olabilirdi? Çözüm çok yakındadır, ama metnin içinde saklı değil, tersine gerçektedir. Çünkü Kafka'nın bu cümleyi yazdığı günden itibaren sayacak olursak 17 gün geriye gideriz. Tarih Felice'ye yazdığı bir mektupta anlattıklarından kesin olarak ortaya çıkar. Böylece gene 17 Kasım 1912'ye ulaşırız. O gün Kafka'nın DÖNÜŞÜM'ü yazmaya başladığı gündür. O tarihten itibaren Kafka'nın bilincinde hakikaten hayalindeki kiracılar, hayali bir evde *gerçekten* oturmaktaydılar. *En geç* bu tarihten itibaren, belki de daha uzun bir zamandan beri, çünkü DÖNÜŞÜM'de vücut bulan böcek fantezisi uğursuzluğu biraz daha eskiye dayanıyordu, sonunda ortaya çıkışı Felice'nin onun anlattıklarını ilk kez 'yabancı' olarak açıklaması sırasında oldu ve ait olma yanılsamasını ve bununla birlikte de ortak yaşamsal düşleri etkili biçimde yıkmıştı. Kafka bir kere daha hesapladı, belki de takvimi aldı eline: Bu mektuptan bu yana tam 26 gün geçmişti.

İnsan burada Kafka'yı iki heyecan arasındaki uyumsuzlukta yaşıyor: bir yanda yaşam ve edebiyat arasındaki yoğunlaşmayı bilinçli ve sadık kalarak tasvir etme isteği; öte yanda motiflendirilmemiş ve aşınmış ayrıntıları yasaklayan edebi biçim yasası. Estetik talep tüm yapıtlarında olduğu gibi çok önemli kalıyor. Ama o yığılma, o fanteziyle gerçeğin karşılıklı yoğunlaşması güçlü bir itici güç olarak kaldı. Kafka ne bunu ne de güncel olarak başına geleni düşündüklerinden temizleyip ayırt edemedi. "Son bakışı anneye yönelmişti" deniliyor DÖNÜŞÜM'ün önemli yerinde, Gregor'un ölümünden birkaç saat önce. Burada Kafka'nın yaptığı yanlış hareket nerdeyse heyecan vericidir: "Son mektubu..."na önce gerçekten edebiyata dönmeyi isteme cümlesiyle başlar. Belki de hemen ve dehşet içinde gülümseyerek...

Kafka'nın yakın çevresi için, özellikle Ottla ve Max Brod için edebi fantezi ile gerçek yaşam koşulları arasındaki bağlantı doğal olarak elle tutulurdu. Daha HÜKÜM'de Ottla öyküde yazılan evle, kendi evleri

arasındaki benzerliğin kuşku uyandıracak kadar olduğunu fark etmişti. Kafka buna şiddetle karşı çıktı: "Öyle olsaydı baba tuvalette oturuyor olurdu." (Bununla o doğal olarak psiko-analitik açıdan en güzel onayı ortaya koyuyordu, çünkü nihayet HÜKÜM'de zamanından önce gözden çıkarılmış bir baba söz konusuydu.) Gerçeğe olan yakınlık DÖNÜŞÜM olayında çok daha güçtü; Kafka yıllar sonra Gustav Janouch'a öyküde "kendi ailesindeki pirelerin" söz konusu olduğunu, bununla kendisi için bir "açıklama" yarattığını itiraf etmişti.[5] Kafka'nın tamamen gerçek yaşanmış bir sahneyle ne derece özdeşleştiğini Praglı lise öğretmeni Friedrich Thieberger, ki daha sonra Kafka'nın İbranice öğretmeni olmuştu, anımsamakta. Bu kişi etkileyici bir karşılaşmadan söz ediyor. Anlattıkları en erken DÖNÜŞÜM'ün yayınlanmasından sonra olmuş olmalı, belki de 1915 sonunda. Buna rağmen Kafka'nın canlıların dünyasına hâlâ geri dönmediği anlaşılıyor:

> "Bir akşam ben babamla evin kapalı kapısı önünde dururken Kafka eve kadar eşlik ettiği iki kız kardeşimle geldi. Babam birkaç gün önce 'Dönüşüm'ü okumuştu, yapıtları hakkında konuşulduğunda Kafka'nın nasıl bir karşı koyan gülümsemeye sarıldığını gördük; babamın bir insanın böceğe dönüşmesi hakkında söylediği birkaç söze izin verdi. Kafka sonra birkaç adım geri gitti, ürkütücü bir ciddiyetle ve başını sallayarak sanki gerçek bir olay anlatılıyormuş gibi: 'Ama bu korkunç bir şey' dedi."[6]

DÖNÜŞÜM daha birçok bilmece içerir, bunların açıklanması Kafka'nın yaşamını çok iyi bilmekle olanaklıdır, belki de yazar birkaç otobiyografik mistifikasyon daha katmıştır içine, ama bunların anahtarı ilelebet kaybolmuştur. Avuntu bulabilirdik. Çünkü bu öykünün de derin sırrı hiç de otobiyografik alt metinde değil, tersine düzgün cilalanmış üst düzeydedir. DÖNÜŞÜM'ün destekleyici yorumlara gereksinimi yoktur; etkileyici ve kendiliğinden inandırıcıdır, kendi içinde üst düzeydedir. Bütünleşmiş gibidir, evet tamdır. Yazar hakkında hiçbir şey bilmiyor olsaydık da dünya edebiyatı kurallarında kuşkusuz yerini alırdı ve öykünün akıl almaz etkisi yüksek kültür bariyerlerinden geçerek bu çoktan kendi öyküsünü yaratmış olan metnin bağımsızlığını ispat ederdi.

DÖNÜŞÜM, evrensel düş oluşumu olarak, kolektif fantezi olarak mı bütünüyle gerçekten bağımsız, uzun ömürlü oldu? Kesinlikle

hayır. Kafka'nın öykünün *konusunu* kendi küçük burjuva ortamından değil de örneğin burjuva-entelektüel ya da aristokrat bir çevreye uyguladığını hayal edersek öykü inandırıcı olmaz, inanılmaz olurdu, *kendiliğinden* olanaksız bir durumu anlatmasına rağmen. Buradan çıkan sonuç *kaçınılmazdır*. DÖNÜŞÜM'deki olaylar bir küçük burjuva ailesi dışında başka bir yerde olamazdı. Bir Japon okuyucu, aynı olmasa da benzer sosyal ayrışımları bir Avrupalı okuyucudan başka türlü algılamayacaktır. Nerdeyse 'küçük burjuvalık' tek tek kültürlerin yarattığı bir durum olma dışında, dünya tarihinin kendisinin yarattığı bir duruma benziyor.

Hazırlıksız okuyucu üzerinde DÖNÜŞÜM'ün yaptığı etki de evrenseldir: dehşet etkisidir bu. Bir çocuk büyüklüğündeki böcek iğrenç bir imgedir ve Kafka anlatı çerçevesi içinde hemen hemen bu şoku yoğunlaştırmanın hiçbir olanağından kaçınmamıştır. Böceği duvarlarda ve tavanda süründürürken bu durum asla Gregor'un önceki insan yaşamından uzaklaşmasını göstermek için değildir sadece, daha çok okuyucudaki dehşeti uyanık tutmak içindir. Aynı amaca ısrarla yinelenen, iğrenme yaratan bedensel ayrıntılar da girer. Bunlar okuyucunun iğrenmesini bir biçimde yüceltmekten alıkoyan ve okuyucunun DÖNÜŞÜM'ü yüceltilmiş *ruhsal* bir felaket öyküsü olarak tadını çıkarmasını önlerler. Kafka'nın daha bitmeden önce yapıtına uzaktan baktığı anlarda "özellikle iğrenç" olarak algılamasına şaşmamalı.[7]

Dehşet fantastiğin beylik aracıdır. E.T.H. Hoffmann ve Poe dehşeti edebiyatta yetkili kılmıştır, Kafka'nın çevresinde ise Alfred Kubin (DIE ANDERE SEITE, 1908) ve Gustav Meyrink (GOLEM, 1915) benzer efektleri kullanmışlardır. Buna rağmen hiç kimse Kafka'yı Kubin ve Meyrink'le yeni Avusturya fantastiği başlığı altına sokma düşüncesine yanaşmaz. Her şeyden önce Kafka'nın dili bunu yasaklar. Bu dil olaya her zaman aynı uzaklıkta kalır, -hiç zorlanmadan ya da yapmacıklığa kaçmadan- en dışsal dehşet için bile en yalın anlatımı bulur. Bunun ötesinde de Kafka'nın toplu yapıtında çirkinlik anları çok daha alçakgönüllü bir rol oynarlar, okumamış olanlar arasındaki popüler imajı bunu bize hissettiriyor. CEZA KOLONİSİNDE bile bir kere daha bu araca geri dönecektir.

Okuyucu "Dönüşüm"deki bedensel dehşetle uyum sağladıktan sonra, dehşetin trajik rengi onda derin bir katman yaratacaktır. Şekli

bozulmuş bir gövdede tutuklu kalmak mutlaka insanın en derin ve en eski sanrılarından biridir: öyle bir kaderdir ki bu, geri dönülmez biçimde ölüm gibidir, ama avunulacak yanı yoktur. Edebiyat bu konuyu severek ve sıkça benimsemiştir -belki de bu trajik, gerçekleştirilemeyen aşkla bu derece etkili bağlandığı içindir. Gregor Samsa korkunç görüntüsüne rağmen, kız kardeşiyle ince duygulu bir birlikte olmanın düşünü görüyorsa burada LA BELLE ET LA BETE masalının bilinen motifi aydınlanır: iğrenç bir kılıf içindeki erkek ruh kadına ancak uzaktan saygı duymaya, sonsuza kadar lanetlenmiştir. Victor Hugo'nun kamburu Quasimodo (NOTRE-DAM DE PARİS) ve Lerpux'un FANTOME DE L'OPERA (bu roman Dönüşüm'den sadece iki yıl önce yazılmıştır) kuşkusuz Gregor'un uzak akrabalarıdır.

Doğal olarak bu figürler bu arada pop kültürün envanterine çoktan girdikleri için Gregor Samsa'nın yanında güç düşünülürler. Çünkü onların alınyazıları korkunç dönüşümden oluşmaz yalnızca. Bu bir öykünün yetersiz malzemesi olurdu, tersine daha çok onun gerçekten başına ne geldiğini kavrayamamasındadır. O şifasız hasta bir çocuk gibi düşünür ve davranır ki 'şifasız' sözcüğünün anlamı da ona kapalıdır. Çocuksu bir sadıklıkla ilişkileri sıkı tutar, şimdi ilk kez doğru bir provayla karşı karşıyadırlar ve pamuk ipliğine bağlı oldukları ortaya çıkar. Araya giren bu aptal olay olmasaydı her şey onun için en güzel düzende sürerdi; *olay* olduğuna göre o küçük burjuva düsturuna göre 'nasıl olsa düzelir'; olumsuz, yani asıl düşünceleri çıkartmamalı ortaya. *Anlamıyor o.* İlk sayfalarda Gregor neşeli etkisi yaparak yeni görünümünün aşırı yorgunluk sonucu ortaya çıkan geçici bir durum olduğuna inanmaya çalışsa da okuyucu hemen bu 'kahramanın' başına gelen yüzünden büyümediğini, onun mutsuzluğunun dar, düşünsel ve duygusal ufuk için çok büyük olduğunu, yaşamının onun içinde kapandığını saptar.

Amerikalı öykücü Nathaniel Hawthorne hakkındaki bir konferansta Borges, bu yazarın WAKEFİELD adlı 1835'te yazılan *short story*'sinin Kafka dünyasına bir ön gönderme olduğu düşüncesini dile getirdi. Hem de konunun saçmalığı yüzünden değil (adamın biri bilinmez bir motifle karısını terk eder, tanınmadan komşu yerde yirmi yıl yaşar ve gene aynı birdenbirelikle geri döner), tersine "kahramanın

lanetliliğinin büyüklüğü ile tezat oluşturan derin *vasatlığı* yüzünden."[8] Bu açıklama tam olarak DÖNÜŞÜM'ün çekirdeğini oluşturur ve onun modernliğini açıklar. Aynı zamanda da Kafka'yı KAYIP'tan öteye taşıyan radikal adıma işaret eder. Genç Karl Rossmann başlangıçta son derece safken belirli bir gelişim yeteneği, hatta okuyucunun özdeşleşmesini kolaylaştıran şakacılık gösterirken, Gregor Samsa her yönden dar çevrelenmiş, zorla engellenmiş bir varoluştur: memurlar ordusundan yüzü olmayan bir insan (onu Dönüşüm'den *önce* hayal etmek olanaksızdır), amirlerine ve ana babasına karşı boyun eğen, mesleki açıdan başarısız ve şanssız, alçakgönüllü hobileri olan, değersiz, duygulu ve mazoşizme varan yarı boğulmuş bir cinselliğin arzularına sahip biridir. Neşeyle babasının borçlarını ödeyen, bir tekmeyle dışarı fırlatıldığında bu tekmeyi bile hâlâ doğru bulan biri. Sonunda ölür "yeterince huzurlu ve herkesle barışık olarak"[9] leşi, diğer çöplerle birlikte atılır, yakınlarının bunun üzerine hiç üzüntü duymadan rahatlamalarını bile mutlaka doğru bulurdu.

Okuyucu da rahatlama hisseder. Bu varoluşun ondan, sempati değil acıma beklemesinin aslında geriye kalan duygu olduğunu, belki de her zaman bu duygunun var olduğunu kendisine söylemek zorundadır. DÖNÜŞÜM'ün sonu okuyucuyu mutlaka son derece bilinçli olarak gerçekte insanlık dışı ve asosyal olarak reddetmesi gereken bir tavır oluşuna iter ve kuşku yok ki, çağdaş okuyucu da (henüz insanların aslında çöpe dönüştüklerini bilmeden de) bu ahlaki reddedilişi acı duyarak yaşamış olmalılar. Kafka 1916 haziran ayında *Prager Tagblatt* gazetesini açıp orada GREGOR SAMSA'NIN GERİ DÖNÜŞÜMÜ adlı yazıyı gördüğünde şaşırmış, ama hiç de sevinmemiş olmalı, orada dilsel açıdan epey beceriksiz olan bir düzyazı metni onun kahramanının çöp yığınından insan toplumuna geri dönüşü anlatılıyordu.[10] Belki de orada biri bu derece ortalama bir insana eşlik eden çelişkili, korkutucu duygulara dayanamamış ve bu sonun edebi inandırıcılığına hiç saygı göstermeden öylesine iptal etmişti. Kafka yazarı tanıyordu: Karl Müller'di adı ve Karl Brand sahte adıyla yayınlıyordu yazılarını; genç, dışavurumcu bir şairdi, Prag'ın karşı kıyısında en yoksul koşullarda yaşıyordu. Kafka'nın ona DÖNÜŞÜM'ü açıklayıp açıklamadığını bilmiyoruz, ama bu olamaz. Çünkü

Brand ağır verem hastasıydı, artık evinden dışarıya çıkamıyordu, zaten birkaç ay sonra da öldü, 22 yaşındaydı öldüğünde.

Kafka o puslu kasım sabahında DÖNÜŞÜM aklına düştüğünde ve onu saatlerce rahat bırakmadığında hiçbir not almamışa benziyor. Hafızasına teslim etti kendini ve kahramanın ne yazık ki ondan esirgeyeceği bir şeyi yaptı: yatakta kaldı. Orada Ottla ona Berlin'den mektubun geldiğini haber verene kadar bekleyecekti. Üstelik de aynı gün -kaçınılmaz biçimde- sipariş edilen gül demeti Bauer'lerin evine başlığı ve imzası olmayan bir mektup eşliğinde getirildi. Akıllı davranmak istemiş, ne "sen" ne de "siz" diye hitap etmemişti; Felice bunlardan birine henüz karar vermemişken -aptalca olurdu bu-. Tam da o gün Berlin'de o mutlaka başka türlü düşünülüyordu. Anne bayan Bauer'in doğum günüydü, ertesi gün de Felice'ninkiydi. Orada herhalde birçok akraba gelip gidiyordu, onlara güller ne açıklanabilirdi ne açıklanmak istenmişti.

Akşam yeni öyküyü yazacaktı, "ufak bir öykü" olacağına inanmıştı uzunca bir zaman. Ona tıpkı HÜKÜM'üm kâğıda döküldüğünde olduğu gibi bir gece daha bahşedilecek olaydı..." iki kere daha 10 saat" istemekteydi DÖNÜŞÜM için, "en fazla tek ara verme ile"; öykü ancak o zaman "doğal akışına ve fırtınasına" kavuşurdu.[11] Bu arada biraz da KAYIP'ı yaşamda tutmalıydı. Ama Kafka içsel senaryonun ondan beklediği güçler konusunda tamamen yanılıyordu; bunun onu üç hafta boyunca romanından ayıracağını bilseydi belki de vazgeçerdi. Özellikle de şimdi -uykusuz, hüzünlü, terk edilmiş- görevi yaşamı sürdürmeyi haklı çıkaracak geriye ne kaldıysa ona sıkıca sarılmak değil miydi?

Hâlâ beklemekteydi, kıymetli boş saatlerin akıp gitmesine izin verdi. Nihayet saat artık on biri geçmişti ki, özlenen satırlar kapıya geldi. Mektup Berlin'dendi, ondan geliyordu.

Felice Bauer için de o Pazar sabahı bir olay olmuştu, ama Kafka'nın düşündüğünden biraz başka türlüydü bu olay. Çünkü o yataktan çıkamazken Felice yatağa giremiyordu. Yattığı yere dokunulmamıştı. Dansa gitmişti, tüm gece boyunca, ancak sabah saat yedide eve dönmüştü. O günkü kutlamalar ve evdeki organizasyon çok iş gerektirdiğinden dinlenmeye zaman yoktu. Kıyafetini değiştirdi,

kahvaltı etti ve işe koyuldu. Annesi öfkeliydi, ama o kendi kutlama gününde olay çıkartmayacaktı. Ona insanın 25 yaşında tüm geceyi dans ederek geçirmesinin dayanılır olduğunu söylese daha iyi ederdi. Ama zordu bu, uzun, çok uzun bir Pazar günü olacaktı.

Felice ertesi gece saat birde sonunda yatağa gömüldüğünde belki de bir kez daha o garip kartı eline aldı, bu kart ona o gün bir demet gülle getirilmişti. Orada sanki başka bir dünyadan geliyormuşçasına bir cümle yazılıydı: "Bir tek insanda yeri olan şey için dış dünya fazla küçük, fazla tek anlamlı, fazla gerçektir."[12] O da bunu biliyordu, bazen de olsa... Felice uykuya dalarken Prag'da bir kalem, kâğıt üzerinde hareket etti ve büyük bir öykü başladı.

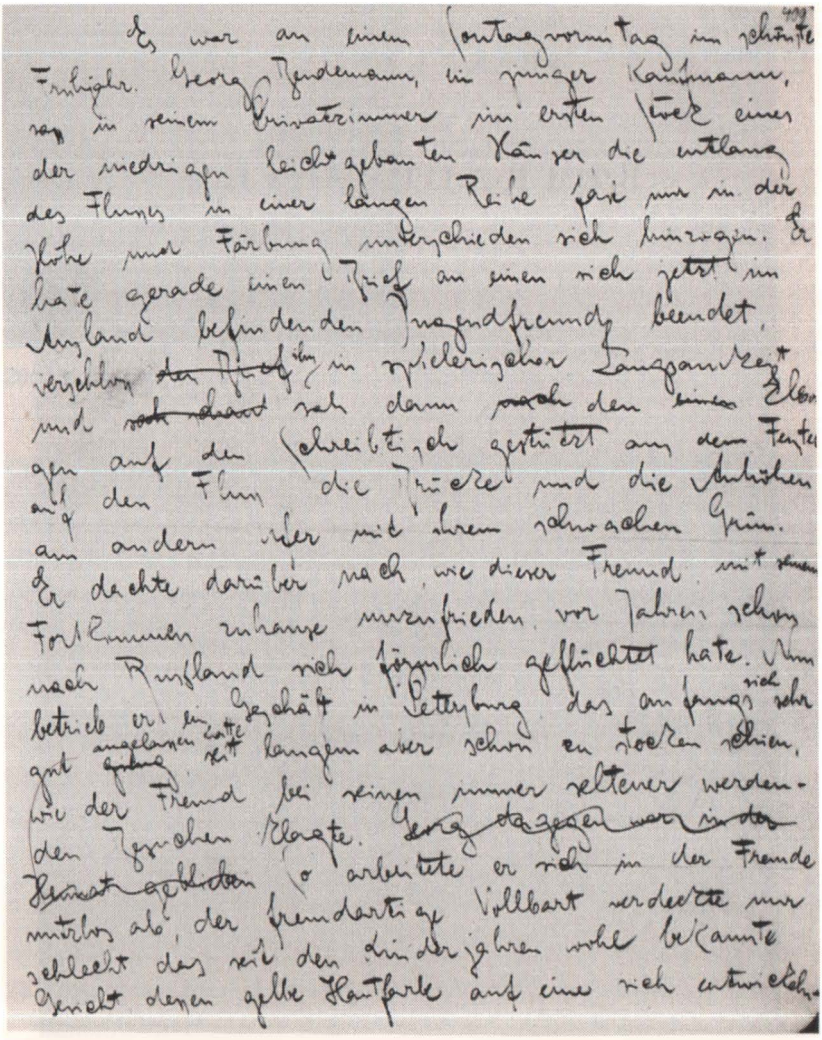
Delirme Korkusu

Onda, her zaman aynı durumdan zarar gördüğü için
dayanıklılığın yeniden aranması söz konusuydu
Robert Walser, ERICH

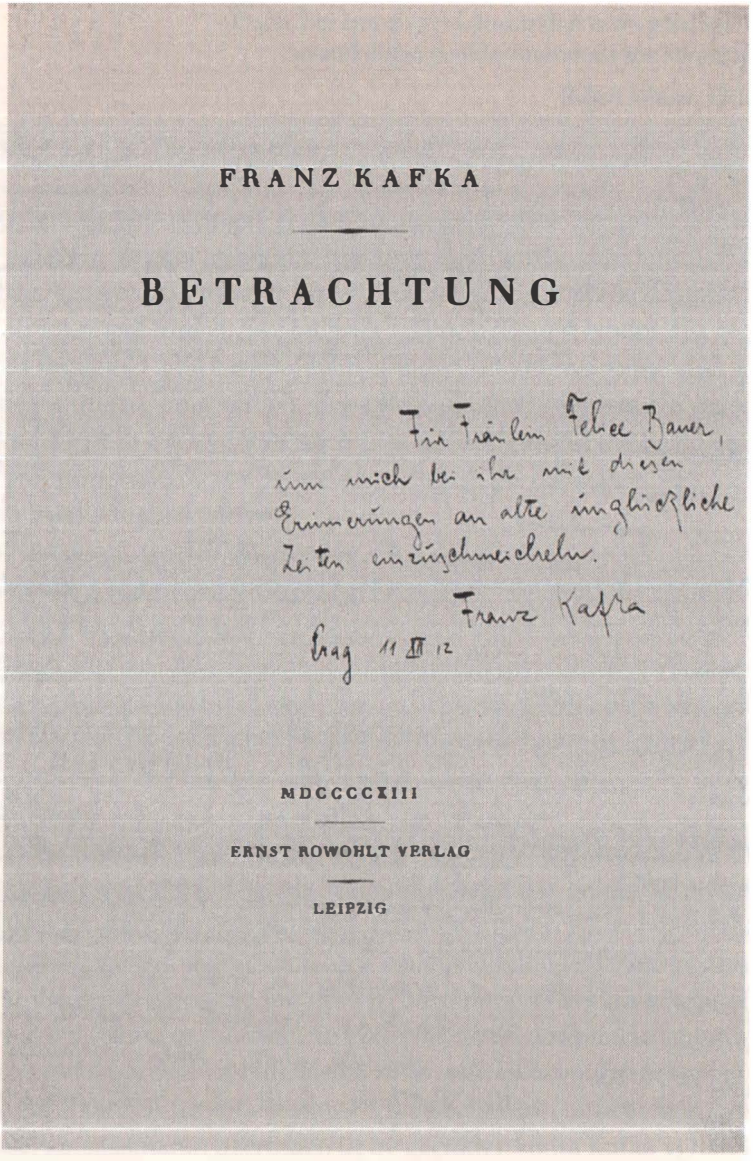
'Noel'de ne yapıyorsun?' Kafka bunun geleceğini biliyordu. Kendisi de yaklaşan bayram günlerini düşünüp duruyordu, dinlenmeyi özlüyordu; romanına adayacağı birkaç huzurlu saati, bu arada da uyku gereksinimini gidermeyi. Yaz tatilinden döndüğünden beri bir tek boş iş günü kaçamağı elde etmişti, eylül ayında tüm gece yazmasından sonraki gündü bu, ama bir kez daha bu kaçamağı yinelemeye cesareti yoktu. Böylece 1912 yılında ne de olsa üç 'boş güne' daha hakkı olmasıyla avunuyordu. O sırada onun için değerli bir sermayeydi bu, kullanımı titizce düşünülmeliydi.

Noel o yıl uygun düşüyordu, ilk tatil günü Çarşamba'ya rastlıyordu. Bu yüzden de bütün bir haftanın büro işi olmadan geçmesi olasıydı. Kafka bu haftayı KAYIP'a ayırmak istiyordu, buna çoktan karar vermişti. Her ne kadar başlangıçta umut ettiği gibi romanı o yıl tamamlaması gittikçe uzak bir olasılık oluyorduysa da, DÖNÜŞÜM onu, 'asıl' romanından çok daha uzun bir süre ayırdıysa da, gene de tıkanmış olan ana yapıtını bir kez daha topladığı yoğunlaşmanın gücüyle ele almaya kararlıydı.

Ama Felice'yi yeniden görmek çok daha acil değil miydi? Nihayet kendini de *göstermek*? Onunla karşılıklı fotoğraflar yollamak mutlaka gıdıklayıcı, gençliğe has bir hazdı; ama Berlin'den gelen her fotoğraf onun canlı görüntüsünü yeni, ince kademenlenmiş renklerle çizmekteyse de, Felice için sanki bilinmeyen birinin fotoğraf albümünü karıştırıyormuş, sanki onun sesini ve jestlerini sabitlenmiş anlardan sadece biraz anımsıyormuş gibiydi. Kafka, onun cisimsel canlılığını hemen ve en derin bilinçaltına yerleştirmişti. Oysa Felice için o üstünkörü, geleneksel karşılaşmanın üzerinden üç ay geçtikten sonra Kafka'yı hareket ederken düşünmek, hatta onun bedensel olarak varoluşunu anımsamak olanaksızdı.

24. Hüküm öyküsünün ilk manüskri sayfası.

FRANZ KAFKA

BETRACHTUNG

Für Fräulein Felice Bauer,
um mich bei ihr mit diesen
Erinnerungen an alte unglückliche
Zeiten einzuschmeicheln.

Franz Kafka

Prag 11 III 12

MDCCCCXIII

ERNST ROWOHLT VERLAG

LEIPZIG

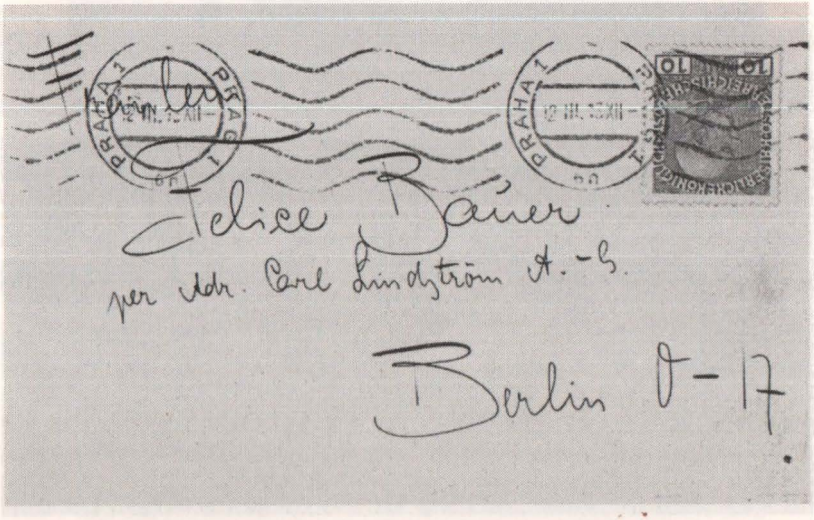
25. Franz Kafka'nın Felice Baure'e ithaf ettiği GÖZLEM'in ilk baskısı.

26. Franz Kafka, 1910.

27 Franz Kafka'nında ortak olduğu Prag Asbest fabrikasının ilanı.

28. Kafka'ın Felice Bauer'in büro adresine gönderdiği mektup zarfı.

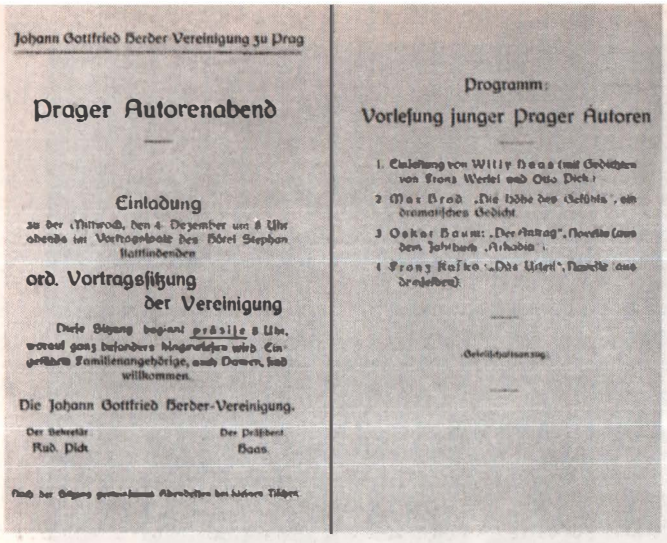
29. Ferdinand (Ferri) Bauer.

30. Oberschlesien'daki, Neustadt, Felice Bauer'in doğum yeri.

31. DÖNÜŞÜM kapak resmi, Ottomar Starke.

Johann Gottfried Herder Vereinigung zu Prag

Prager Autorenabend

Einladung

zu der Mittwoch, den 4. Dezember um 8 Uhr abends im Vortragssaale des Böhmischen Stephan Gasthindenden

ord. Vortragesitzung der Vereinigung

Diese Sitzung beginnt präzise 8 Uhr, worauf ganz besonders hingewiesen wird. Eingeführte Familienangehörige, auch Damen, sind willkommen.

Die Johann Gottfried Herder-Vereinigung.

Der Schriftführer: Rud. Pick

Der Präsident: Baas

Nach der Sitzung gemeinsames Abendessen im kleinen Saale.

Programm:

Vorlesung junger Prager Autoren

1. Einleitung von Willy Haas (mit Gedichten von Franz Werfel und Otto Pick.)
2. Max Brod „Die Höhe des Gefühls", ein dramatisches Gedicht.
3. Oskar Baum: „Der Anfang", Novelle (aus dem Jahrbuch „Arkadia").
4. Franz Kafka: „Das Urteil", Novelle (aus dreiundzwanzig).

Gemütliches Zusammensein.

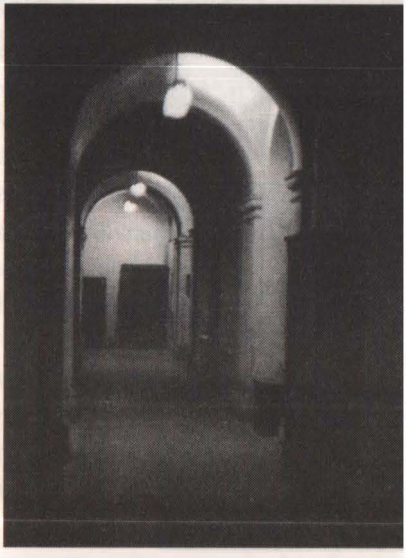
32. Prag yazarlar akşamına davetiye, Kafka'nın katılımıyla, 4 Aralık 1912.

33. Kurt Wolff'a gönderilen ortak kartpostal; Else Lasker-Schüler'in imzası arka sayfada, 24 Mart 1913.

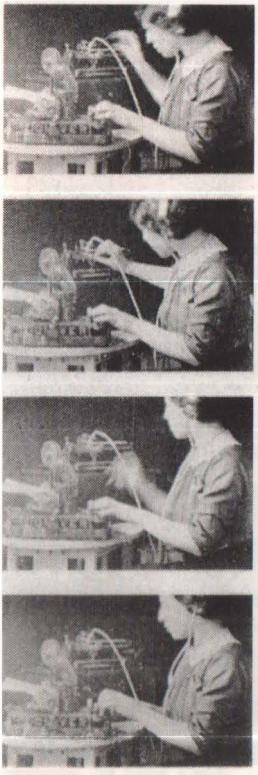
34. İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu binası, Prag, Poric 7

35. İşçi-Kaza-Sigorta Kurumunun üst katındaki koridor

36. Carl Lindström A.G'nin ilanı,
Fellice Bauer orada çalışıyordu. 1910'dan önce.

37. Daumankino'daki resimler,
Felice Bauer daktilo ve parlograf başında.

Canetti'nin düşüncelerine bakacak olursak bu durum Kafka için doğruydu. Yoksa ne diye daha 1 Kasım'da yazdığı ilk büyük kendini tanıtma mektubunda, dikkat çeken sıskalığından söz etsindi ki. Niyeti bedenini başından itibaren 'oyunun dışında' tutmak değildi de neydi? Ama diye yazıyor Canetti başını sallayarak, "aşk için ağırlık gerekir, beden söz konusudur. Bunlar bulunmalı, bedensizliğin aşk talep etmesi gülünçtür."[1] Doğru. Ama sıska bir beden bedensizlik değilse o zaman Canetti'nin şaşkınlığı Max Brod için de geçerli olmalıydı. Kendisi bedensel açıdan arızalı olmasına rağmen iki hafta sonra tüm saflığı ile Felice Bauer'e Kafka'nın "aslında zayıf bir bedene sahip" olduğunu yazar. Böylesi bir söz erkek fitness'liği çağında ihanet olarak görülürdü.

Bu yorum ne iyi ki Brod için asla zorlayıcı değildi. Kafka yabancı bayana karşı, bedeninden o kadar uygunsuzca ve erkenden söz ediyordu ki, insan içtensizlikten bahsetmek zorunda kalabilirdi. Bu beden onun kendi görüntüsünü ortaya koymasaydı, kendi kişiliğinin doğru 'imgesi' bu yüzden bu bedene işaret etmeden olanaksız olurdu. Bütün hastalık hastası insanlarda olduğu gibi Kafka'daki üstü kapalı teşhircilik de, zaman zaman yabancılaştırıcıydı. Bu yüzden bu durum, hastalık hastası bir insanın kendi gövdesini büyük ölçüde özdeşleştirmesinden kaynaklanır. Kendini inkar etmeden onu saklayamaz.

Bu gevezelikle sosyal açıdan göze çarpmak isteyip istemediği, tedirgin edici olup olmadığı, dönemin ardında yatan tartışmalı gürültüye bağlıdır. Kafka ataerkil koşulların egemen olduğu bir zamanda yaşıyordu. O zamanlarda bedensellik temelinden zıt iki ve birbirinden kesin ayrılan katışmaz duruma girebiliyordu: Kadın gövdesi *etti*; buna karşılık erkek gövdesi ise *organdı*; bir alet, bir çeşit teferruattı; bu ayrıntının erotik ağırlığı kendini ancak askeri kıyafetlerin devekuşu tüylerini andıran süslerinde belli ediyordu. Edepsizce olmadığı sürece *bu* beden hakkında açıkça konuşulabilirdi ve erkekler hiç de ender olamamak kaydıyla, sanki orada bulunan bayanların hepsi hasta bakıcılarmış gibi, kendi fiziksel yakınmalarını dile getirirlerdi. Bu Brod'un sıkılmadan Felice Bauer'e, dostunun cinselliği hakkında bir şeyler değil, ama onun bedeni hakkında bir şeyler söylemesine yol açabiliyordu, çünkü bu başka bir şeydi.

Kafka'nın Berlin'e gitmekten ürkmesi kolay anlaşılır bir dizi nedene bağlıydı; bunların en banal olanı mutlaka cinsel açıdan 'yeter-

sizlik' korkusuydu. Tamamen nedensiz bir korku değildi bu. Kendi "yumuşak" ve "cinsel çabalarını" ömür boyu başka dünyalarda tatmin etme düşüncesi dayanılmaz olsaydı da, birbirleriyle birleşmelerini uygun bir zamanda zorlayacaktı. Onun henüz uyanmamış olan arzuları şimdilik konu değildi, hatta Felice'yi bununla taciz etmemek de iyiydi. Berlin'de birkaç zararsız randevu dışında başka bir şey beklenemezdi. Buna rağmen yorucu olabilirdi. Çünkü bu buluşmalar *gizli* olarak gerçekleşemezdi. Felice ailesine karşı çok sorumluydu, ama gene de *açıkça* olamazdı. Çünkü Felice onu her anlamda evde takdim etmek zorunda kalırdı. Hem de nerdeyse tanımadığı bir insanı, annesinin salt mektupları yüzünden nefret ettiği birini. Karmaşık, sosyal açıdan çetin bir durumdu bu; kolayca kontrol dışına çıkabilirdi. Kafka kesinlikle, aylardır gelişen ve sevilerek kazanılan idealleştirmenin Berlin'de onu bekleyen, kutsallığı bozucu engeller karşısında tehlikeye gireceğini hissediyordu.

Orada sahneye çıkmaktan ürküyordu, beceriksizlikle her şeyi berbat etmekten, her şeyi kaybetmekten ürküyordu. Orada hangi kavrayışla kabul edileceğini biliyor muydu? İlk karşılaşma mutlu olsaydı bile, son zamanlardaki deneylere göre, belki de Felice'nin öylesine ortaya atacağı depresyonun onu daha ertesi gün otel yatağına bağlayıp bağlamayacağı hiç de güvenli değildi. Bunlar artık ikinci mektubunda gülünç, vazgeçici olarak açıkladığı, onu bir saatten ötekine bir aşırılıktan ötekine atan, onu çözülmenin sınırına getiren sinirli 'durumlar' değildi. "...acı çekmeyeceğim mektup gelmezse" diye temin etmişti Felice onun Sen'ini cevapladıktan sonra Kafka ve iki gün sonra "Sevgili, böyle azap verme!" diye yazmıştı her zaman olduğundan daha hırslı, beklenen avuntu gelmeyince.[2]

Kafka'nın bu psikolojik bütünlüğün gittikçe artan kaybını son derece tehdit edici bulduğu kesindir. O zamandan kalan günlük notları yoksa da -Kafka ne zaman günlük tutmalıydı?-, o eski kendi kendini gözlemleme yüküne sadık kaldı; gözlemlediği şeyin kendisi, ona kafasında olup bitenin 'hasta' bir durum olup olmadığı sorusunu sormasını gerekli kıldı. Kafka yaşamında ilk kez delirip delirmeyeceğini ya da çoktan delirip delirmediğinin haklı korkusuna kapıldı. Bu korkuya ayrılmaz biçimde bir de insanların onun deliliğini kısa sürede anlayacakları beklentisinin korkusu eklendi.

"Şimdi sizden doğrusu delice olan bir ricada bulunacağım ve ben mektubu okuyacak olduğumda bu ricayı başka türlü yorumlamayacağım". Bunları 12 Kasım 1912'de yazıyordu, birkaç cümle sonra birdenbire "Sen" diyordu, oysa Felice'den artık haftada bir defa yazmasını rica etmişti. Delilik mi? Üç gün sonra ise Kafka artık sadece şöyle göründüğünden emin değildi: "Peki ama benim sana orada burada, son zamanlarda yazdıklarımın işkence olduğunu, ama delilik olmadığını nereden biliyorsun? Oysa sonuncusuna çok yakın görünüyordu..." Bu geçici kendi kendinden uzaklaşmadan da Kafka sonunda vazgeçti; o "delice acıdan", "çokça mektubun deliliğinden", "izlenme deliliğinden" ve "delice yakınlıktan" söz etti. Felice'nin anne ve babası onu mutlaka "deliliğe yakın" olarak görüyorlardı ve bunda haklıydılar, çünkü: "Yaşamımda tımarhaneden bir şeyler var." Birkaç ay geçtikten sonra sürekli "deliliğe yakın olmanın" acılarından söz ediyor ve bunların tek başına çekilmesinin mutlaka olanaksız olacağından. Burada bu sadece kuşkulu bir avuntuydu, yani "deliliğe yakın olma, yani varoluşun sınırlarında olma" ancak insanın kendisi hakkında bu yüzden bilgi sahibi olacağını gösterir.[3]

Böylesi ısrarlı bir kavramın çevresinde dolaşma ve çeşitleme Kafka'da her zaman hızlı düşünme uğraşının işareti olmuştur. Bazı açıklamalarının kelime anlamıyla ele alınması tamamen ikinci derecelidir, ironik ya da taktik olarak anlaşılmalıdır. Burada melodi önemlidir, not değil. Bu melodi yeniydi, artık metaforların, bekâr erkek varoluşunun aptallığı ya da büro ile edebiyat arasındaki çifte yaşamın çevresinde dönmüyordu; Kafka bunlardan daha bir yıl önce şefine yakınmıştı ve "belki de sadece delilik bunlardan çıkışı oluşturur" demişti.[4] Bu seferse asıl, dönüşü olmayan bir çöküş söz konusuydu.

Delirme korkusu sanatçılar, yazarlar ve entelektüeller arasında yaygın bir belirtidir, özellikle de estetik açıdan öne çıkan pozisyonlara dayananlar arasında yaygındır. Kierkegaard bu azabı biliyordu, Georg Heym, Peter Altenberg, Robert Walser ve de Wittgenstein. "Benim deli olmadığımı söyleyin" diye rica etti Georg Trakl yaşamının karanlık saatlerinin birinde, bu asla retorik değildi.[5] İnsanın sınır çizgisini aşıp buna rağmen geri dönebileceğini Strindberg ispatladı; buna karşılık Nietzsche 'zihin bulanıklığı' çekiminden kurtulamadı

ki bu Kafka'yı henüz lise öğrencisiyken tedirgin etmiş olmalıydı. Kim bilir özellikle de Goethe'nin TASSO'sunu tezi için seçmesinin saklı bir anlamı vardı.

Yaratıcılık ve delilik arasındaki kaçınılmaz yakınlığın tatsız dönüşümünden, şimdi iş ciddiye bindiğinde artık iyileşmesine gerek yoktu; çağın psikolojisinin sunacağı daha akla yakın bir şey vardı. Normallik ve akıl hastalığı arasında açık, belirleyici bir sınır hiç de yoktu. Bu görüş çokça tartışılıyordu, ama çoktan beri ciddi olarak yadsınmayan bir gerçekti. Freud'un 'hatalı hareketler'i Prag'ın ve Viyana'nın edebiyat kahvelerinde sevilen bir sohbet konusuydu. Herkes kendine bakarak gözlemleyebiliyor, bu birçok noktaya değinen akıl kaymaları, bilincin gerisinde en akıllı ve en sağlıklı insanda bile kontrol edilemeyen psişik güçlerin pusuya yattığını, her an ortaya çıkabileceklerini etkili biçimde gözler önüne seriyordu. Freud'un çalışmalarını okumuş olan biri, psikanalitik yöntemin nasıl bir inandırıcılıkla, patolojik bulguların 'normal' işleyen psişik safhaları nasıl kapatabileceğini biliyordu. Sanki normal olan, patolojik olanın sadece ideal bir sınırsal değeriydi.

Bunlar Kafka'nın mutlaka çoktan bildiği fikirlerdi, Kafka her ne kadar daha yazın Willy Haas'a Freud'u 'ne yazık ki çok az' tanıdığını, ama 'öğrencilerinin çoğunu' bildiğini söylemiş idiyse de bunlar hiç kuşkusuz çoktandır aşina olduğu düşüncelerdi.[6] Freud'un bilinçle ilgili kuramını ciddiye almamak savaş öncesi entelektüel burjuva çevrelerinde nerdeyse olanaksızdı. Doğal olarak bununla, akıl hastalığının somut biçimleriyle yaşamsal pratikte ve etik olarak nasıl başa çıkılacağı belirlenmemişti. Özellikle de çıldırmanın sırrına ya da çıldırma *sistemine* nerdeyse dokunulmamıştı bile; psikanaliz istediği kadar bu durumun ön alanına yayılsındı. Çılgınlık bir doğa gücü gibi ortaya çıkabilirdi (Shakespeare LEAR) ya da berbat bir idefiksle (Dostoyevski ÖTEKİ): Her durumda radikal bir pozisyonu, en uç tutarlılığın sonuçlarını ve bununla da belli ölçüde ürküntü yaratan bir çabayı temsil ediyordu; ki bunlar yüce olanı burada son derece korkunç biçimde gülünç olanla birleşiyordu. Sırf bir eksiklik olarak reddedilmesi olanaksızdı.

Freud oldukça geç olarak 1911 yazında paranoya sorununa esaslı biçimde eğildi. Senato başkanı hukukçu Dr. Daniel Paul Schreber'in ünlü olayına yönelik çıldırmanın mekanizması deneyi bugün birçok ayrıntısıyla noksan, hatta kuşkulu görülmektedir. Çünkü Freud burada

tamamen yazılı belgeleri risk etmiş, hastayı hiç görmemiştir bile. Gerekli olmayan bu kayıtsızlık gene de onun çalışmasına yönelen ve antropolojik boyut görüşünü etkili kılan ana tezini yadsımaz. Bu tez, bizim genellikle çıldırmayla bir tuttuğumuz dayanıklı, haklı olgunun içsel dünyaya yıkılmasının aslında buradan kaynaklandığını söyler. Bu felaketin kendisi görünür değildir. Bizim yaşadığımız yeraltı dünyası değildir, eski dünyanın molozlarından yapılan yeni bir dünyadır. Freud'un kendisi de önemli cümleyi öne çıkarttı: *"Bizim hastalık ürünü olarak sandığımız çıldırma süreci aslında iyileşme denemesi, yeniden yapılanmadır."*[7]

Önceleri yalnızca bir tıp uzmanlık dergisinde yayınlanmış olan bu çalışmayı Kafka'nın okumuş olması olanak dışıdır. Buna rağmen o deli olmanın her iki tarafını da, Freud'da iki dönem olarak birbirini çözen Ben'in çözülmesini ve yeniden yapılanmasını içgüdüsel olarak ayrıştırabiliyor ve her ikisine de son derece değişik biçimde davranabiliyordu. Açıkça sabit fikirli olan insanlar onda ne korku ne de tiksinti yaratıyordu; hatta deliliğe giden sınırın iyice aşılmış olduğu durumlarda bile. Tersine bu gibi hastaların yaydıkları kendi özgüvenlerini, inandırıcılıklarını merakla ve saklı bir hayranlıkla izliyordu. 1912 şubatında caddede tanımadığı bir adam onunla konuşup hukuki destek istediğinde -adam kendini bir sahte evrakın kurbanı olarak görüyordu-, Kafka bu uzun konuşmayı tüm ayrıntıları, güçlü bir empatiyle, açıkça ilişki deliliğine tutulmuş adamı "yorumcu" olarak not etmişti; güncesinde iki akşam boyunca bu olayla uğraşmış, hatta onunla ilgili bilgiler edinmişti. Çünkü bu yeni tanıştığı kişiyle, karşılaşmalarının ertesi günü 'tımarhaneye kapatıldığını' öğrenmişti. Çıkarttığı sonuç "tamamen deli biriyle konuşmak ne kadar canlandırıcı"ydı. Bu sözler bu angajmanın esrarengiz etkisini yapmakta. Kendi akılsal hareketliliğini ve sağlamlığını hissetme açısından mutlaka canlandırıcıydı ("Nerdeyse hiç gülmedim, tersine tamamen uyanıktım."), ama canlandırıcı da olabilir; saf, asla kendinden kuşku duymayan bir insanı dinlemiş olmak, biraz da kendini onunla özdeşleştirmek adına.[8]

Bu durum birkaç ay sonra Weimar'da Johannes Schlaf ile olan tuhaf karşılaşma için de geçerlidir. Avangardist olan Schlaf geçici bir şöhretti, artık elli yaşındaydı ve edebiyat ürünleri veremiyordu. Tamamen kendi yarattığı coğrafi merkezde bir kozmolojiye saplanmıştı.

Bu dönüşümsüz zafer alayından kendisi için yenilenmiş, daha yükseltilmiş bir ün umuyordu. Bu garip saçmalığın hepsinin Schlaf'ı gülünç duruma düşürdüğü, onu nezaketle dinleyen Praglı konukların doğal olarak gözünden kaçmıyordu. Buna rağmen Kafka'nın yolculuk güncesinde anlattıkları, aynen Praglı konuşmacı hakkında yazdıkları gibi hiçbir uzaklık koymadan özümsediği bir durumdu ve Kafka karşındakinin sesiyle en ufak bir ironi izi olmaksızın bunları anlatmıştı:

"400 M.lik küçük dürbünü. Keşfi için buna gereksinimi yok, matematiğe de yok.Tamamen mutluluk içinde yaşıyor. Çalışma alanı sonsuz, çünkü keşfi bir kez kabul edildiğinde her alanda akıl almaz sonuçlar doğuracak (din, etik, estetik vs.) ve de doğal olarak önce o bunların uygulanmasına çağırılacak."[9]

Zarar görmemiş kişilik mutluluğu. Sanki Kafka yöntemsel deliliği sırf dayanıklılığı ve kesinliği yüzünden kıskanıyor gibi. İnsanlarla görüşmede bu derece seçici olan, esprisiz edebiyatçı gevezeliklerinin bu derece canını sıktığı, artık bu gibi kahvelere gitmemeye bile başlayan Kafka, tamamen örümcek kafalı, ama kendi kendine yeten ve hiçbir cesaretlenmeye artık gereksinimi olmayan bulanık bir zihnin çalışkanlığını büyülenmiş gibi seyrediyordu.

Kafka'nın ister istemez doğal yaşam sanatoryumlarında durmadan karşılaştığı en saf sekterliğe olan hoşgörüsü de aynı dürtüden kaynaklanıyordu. Özellikle karakteristik olan Schlaf'la olan düşündürücü karşılaşmadan birkaç gün sonra kür kurumu Jungborn'da karşılaştığı Hıristiyan kadastrocuyla olan karşılaşmasıydı:

"Çimde uzanmışım, o sırada 'Hıristiyan Cemaatinden' (uzun, güzel bir gövde, güneşten bronzlaşmış, sivri sakallı, mutlu görünümlü) çalıştığı yerden soyunma kulübesine gidiyor, ben onu sezdirmeden gözlerimle izliyorum, ama o yerine geri döneceğine bana doğru geliyor, gözlerimi kapatıyorum, ama o kendini tanıştırıyor: Hitzer, kadastrocu, bana Pazar günü okunması için üç küçük kâğıtçık veriyor. [...] Biraz okuyor ve sonra onun yanına gidiyorum, ona duyduğum saygıdan emin olmayarak benim için şimdi neden bağışlanma (inayet) olamayacağını açıklamaya çalışıyorum. Bunun üzerine o benimle 1,5 saat konuşuyor [...] her sözcüğe güzel, doğru olan hakim oluşu ile. Bu kadar çok varlığı mutsuz eden zavallı Goethe. Bir yığın hikâye. Hitzer'in babası evinde Tanrı'yı yerdiğinde ona sözü nasıl yasakladığını. [...]

Benim bağışlanmaya yakın olduğumu görüyor. Benim onun tüm savlarını yarıda kesmem ve onu içsel sese yönlendirmem. İyi etki."[10]

Bu notların doğrudan doğruya Brod için olması gerçeği bile Kafka'nın ironik bir mesafeyle göz kırpmasına yol açmıyor. Tıpkı nutukçuda olduğu gibi ötekinin isteklerini zararsız duruma sokmayı beceriyor. Bu arada her türlü darıltmadan kaçınıyor. İçsel ses, buna Hıristiyan kadastrocu bile karşı çıkamaz, hem de bu onu başka misyonerlik denemelerinden uzaklaştırmasa bile. "İyi etki" diye yazıyor Kafka, ayrıca küçük kâğıtları karıştırması da kesinlikle kendini uyandırmak için değildir. Gene de burada 'mutluluk' sözcüğü görülmekte; hatta 'saygı' ve 'doğruluk'tan söz edilmekte; sempati tınısı belli. Kafka hayranlık duymuşa benziyor, Hitzer'e inanıyor, her şeyden çok kültürlü Dr. Schiller'e inandığından daha çok inanıyor, Dr. Schiller ateizmi ve yabancı sözcükleriyle Hitzer'in ayetleri yanında kendisini sadece "küçük düşürüyor". Bu yalın inanışlara duyulan güven asla anlık bir durum değil. Aylar sonra -ki DÖNÜŞÜM'ün ikinci günüdür- yalnızlık azabı çeken Kafka tüm ciddiyetiyle "tek kurtuluşu" olarak bu Hitzer'e dönmeye karar veriyor. Bir tek doğru zamanda ulaşan Felice'nin telgrafı, Kafka'nın kâğıda kaleme sarılıp yeni bir düş kırıklığı hazırlamasını engelliyor.

"Tanrılar olağanüstü olanın önüne patolojik olanı koydu. Olağan olanı korumak için." Alfred Polgar'ın bir cümlesi, Kafka buna kararlılıkla karşı koyardı. Olağanüstü olan yalın olandı ve bu yalınlığın farklı sanatsal çabaların sonucu oluşu sorusu (Flaubert'de olduğu gibi) ya da acemi, ama kültürel kişiliğin kırılmamış anlatımı oluşu (İshak Löwy'nin gezgin tiyatrosundaki gibi) onun için kesinlikle ikinci dereceliydi. Onun ürktüğü, doğru bulmadığı zap edilemeyen, göze batan süsleme, isteri, yok etme, kendi çıkarı için aşırılık; bu anlatım biçimlerinin en son yardım işaretleri olabilirliklerinin, taşlaşmış ilişkilere ve içsel ıssızlaşmaya karşı koyuş davranışları olduğunun bilincinde olmasına rağmen, kendisini bunlara daha yakından bakmaya, mümkünse isteğinin dışında bunlarla bir akrabalık saptamaktan kendini alıkoyamıyordu.

Bu delilikten ürküyordu; hiçbir inançla, hiçbir uğraşla, hiçbir insani ilişkiyle huzur bulamayacak olan, ama durmadan yıkan, ona yaklaşan

her şeyi batışa sürükleyen delilikten. Nerede böyle yıkıcı güçler hissederse Kafka orada insafsız oluyordu; her türlü yumuşak ve yöntemsel uysallıktaki deliliğe kendi isteği ile gösterdiği empatiyi tamamen hesapta olmayan bir durumla karşılaştığında göstermiyordu. Kafka Else Lasker Schüler tiradında nerdeyse tanınamaz halde:

> "Onun şiirlerini sevmiyorum, boş oluşları ve sanatsal tarzının isteksizliğinden ötürü sıkıntıdan başka bir şey hissetmiyorum. Aynı nedenlerden ötürü düz yazıları da benim için zorlayıcı. Bunlarda seçim yapmadan dikkatsiz yürüyen kaçık bir büyük kentli beyni çalışıyor. Belki de adamakıllı yanılıyorumdur, onu seven bir yığın insan var, Werfel örneğin ondan hayranlıkla söz ediyor. Evet. İyi durumda değil, ikinci kocası onu terk etti bildiğim kadarıyla, bizde de onun için para toplanıyor; ben 5 K vermek zorunda kaldım, hem de onun için hiçbir acıma duygum olmadığı halde; asıl nedeni bilmiyorum, ama onu hep geceleri kahveleri dolaşan içkici biri olarak düşünüyorum."[11]

Kafka Berlin'de yaşayan kadın yazara rastlamamıştı, belki Brod ondan aldığı bazı karışık mektupları göstermişti ("Sevgili Prag prensi..."), Werfel ve Haas da onun kaotik yaşam koşullarından kendi açılarından söz etmişti. Bütün bunlar aslında Kafka'nın alçaltıcı kararı için azdı. Bu lanetleme yazarın edebiyatını aşarak kendisini hedef alıyordu. Kafka fantezi yaptığını biliyordu. Karşı koyuşu kendisine de yabancı ve akıl almaz görünüyordu. Gene de karşı koyuş tavrında ısrar ediyordu; onun edebi değerlendirmelerinin her zaman titiz oluşu yanında bu durum nerdeyse vahşice görünüyordu. Lasker Schüler'in psikoz anında renkli bir cam yığını gibi yükselen hayali bir sahte gerçekçiliğe kaçışından nefret ediyordu. Bunun kendi varoluşunun bir opsiyonu olduğunu hissediyordu ve içsel karmaşa tam olarak dayanılmaz olduğunda -"düşüncelere artık egemen olunamaz, her şey çözülür"- buna benzer bir "delirme buhranını"[12] anlatıyor, o zaman kendisi için zararsız, kendi içinde dinlenen, mutlu deliliğin asla olmayacağını biliyordu.

En az bir kez, 1913 yılında Kafka Berlinli kadın yazarı kendi gözleriyle gördü, kendi kulaklarıyla dinledi, onun karşısında bir Berlin kahvesinde oturdu, çevreleri memnun sohbet etmekte olan edebiyatçılarla doluydu. Her zaman küçük görme ve uzaklık için sismografik bir duygusu olan kadın yazar, bu sefer hiçbir şey hissetmemişti. Yıllar

sonra, Kafka'nın ölümünün ardından bir dostuna yazdığı mektupta onu anımsadı; adını yanlış yazmış olsa da ("Kaffka") K büyük harfinin üzerine zarif bir kutsal hare çizdi. Ustasını bulmuştu.[13]

'Noel tatilinde ne yapıyorsun?' İkinci kez kapıya vuruluyordu, bu artık asla görmemezlikten gelinemezdi. Uygun bir davet ve olanaklı. Daha dört hafta vardı, bu kadar uzun zaman Felice'yi bekletemezdi. İnandırıcı bir bahane de aslında yoktu. Ayrıca keyfi de vardı, onu görmek için gerçek keyfi, bunu tüm heyecanlara, korkulara ve düşünüp taşınmalara rağmen hissediyordu. Berlin'de birkaç gün geçirmek için, gücü yeterli olamaz mıydı? Olurdu.

> "Bak, ben romanın bitmesinden önce başka bir insanı görmemeye kararlıydım, ama kendime soruyorum, hem de sadece bu gece, bitirdikten sonra senin önünde sevgilim, bitirmeden öncekinden daha iyi mi yoksa daha kötü mü var olacağım. Yazma öfkesine, 6 sürekli gün ve gece, özgürlüğünü vermek, zavallı gözlerimi nihayet senin bakışınla doyurmak daha önemli değil mi? Sen cevap ver, ben kendi adıma büyük bir 'evet' diyorum."[14]

Bu sefer de sakınmasız olamayacaktı, altını kalın bir çizgiyle çizdi, Felice'nin sakınmaları severek görmemezlikten gelmesi yüzünden değil. Boşuna. Çünkü Felice kabul etmişti, zorlamıyordu, ama tüm olasılıkları askıda bıraktı; öyle ki Kafka gene Noel ertesinin düşünü görmeye başladı. Birlikte yapılacak yaz tatilini kırsalda geçirmeyi düşünüyordu, hatta "ileriki yılları." Durmadan şimdi kendisini gerçekten bir yerden bir yere süren yakındaki yolculukla oynuyor, vaktinden önce fantezisini kurduğu sahnelerin yoğunluğu onu haftalardır saran ve canlı karşılaşmanın ateşini gerçekten haber veren sözcüklerden oluşan bu sıcak sis yoksa gerçekte boğulup kalacak mı diye yeniden kuşku duyuyor: "Sana mektupları yazdığım zamanım olsaydı, bunları katlayıp Berlin'e yolculuk için kullansaydım, çoktan yanında olur ve gözlerinin içine bakardım."[15]

Kulağa akıllıca geliyor bu, hatta biraz hesaplı. Ama Kafka şimdi akıllı olmak *istiyordu*. Çünkü Felice nefis bir teklif yapmıştı. Bu teklifte pragmatizm ve içgüdü şaşırtıcı biçimde iç içe geçmişti: Onun düşüncesine göre her ikisi de *diğerinin hatırı için* huzurlu olmalıydı. Doğrusu da buydu. Kafka bunu akıl edememişti hiç; o kadar yalın geliyordu ki kulağa, o ince, içindeki saklı sitemi asla fark edememişti. Kafka

buna tutundu, hatta gelmeyen mektuplar hakkında durmadan yaptığı yakınmalara son vereceğine söz verdi. Hiç değilse Berlin'de birbirlerini görecekleri zamana kadar, çünkü orada tam da yerinde verilen bu acılar yeniden iyileştirilebilirdi. "...ve bu andan sonra huzurlu mektuplar, sevgiliye yazarken, dövmek istemediği, ama okşamak istediği için olması gerektiği gibi."[16]

Doğrusu bundan sonra gelen haftalarda Kafka'nın yazdığı mektuplar bu niyetin ne yazık ki fazlaca dikkat çektiği niyetle dolu. Kuşku uyandıracak biçimde, nerdeyse onaylarcasına onun istediği bu 'huzuru' yüzüne vuruyor; oto-telkinin tüm gücüyle şiddetle zorlanan içsel sarkacı zapt etmeyi deniyor, hatta mektuplaşmayı, kendini her saatte bir yeniden düşlenen ortak yaşamdan kurtarmak için günde bir mektuba indirme kararı alıyor.

Max'ın her şeyi neden bu kadar yalın? O da mutlaka aylardan beri küçük Elsa Taussig'le evlensin mi evlenmesin mi diye savaş veriyor. Ama bu başarısız olma korkusu değil, daha çok olağan huzursuzluktu, ki insanın severek edindiği özgürlüklerin yeni bağlarla yer değiştirmesi yüzünden kaçınılmazdı. Bu yatışırdı. Elsa'nın karanlık, zor yanlarını büyük olasılıkla takdir edemeyen ve onu sırf yumuşak, sessiz biri olarak gören ve arkadaşına nerdeyse fazlasıyla boyun eğen bir kadın olarak tanıyan Kafka, ona bu evliliği hiç düşünmeden önerdi. Max *tabii ki* evlenmeliydi, ana babasından kopmalıydı, kendi ailesini kurmalıydı, varoluşunu genişletmeliydi, doğal olan da buydu. Bunun dışında bir şey düşünmemişti Kafka. Neden düşünsündü ki? Brod kadınlarla herhangi sorunlara her zaman dolanıyordu; dehşetli derecede kıskançtı, ama hiçbir zaman kararsız olmamıştı. Bu azabı bilmiyordu, kendi kendine yardımcı olmayı başaracaktı. Gerçekten de Brod bir kez evliliğe hazır olunca bu sorunu en pratik yanından ele aldı, her şey onun beklediğinden daha hızlı oluştu.

Kafka şimdi bu bağlanmanın kendi yaşamını da sürekli olarak değiştireceğini birden anlamıştı. O sonbaharda geri çekmişti kendini, yeni dostluklar kurmamıştı, buna karşılık eskileri ihmal etmişti. Yaşamında hiçbir zaman olmadığı kadar yalnız kalmıştı. Brod'daki akşamlar ve Baum'la olan ara sıra buluşmalar yavaş yavaş alışkanlık olmuştu; bunları düşünmek gerekmiyordu, çünkü sanki sonsuza

kadar yerleşmişe benziyorlardı. Ama hiç beklenmediği anda bir *deadline* çıkmıştı ortaya. Noelden önce Brod'larda nişan töreni olacak, şubat başında düğün yapılacaktı. Max arkadaşını Prag mobilyacılarına sürükledi, noterde tanık olmasını istedi; ev bakması, onay vermesi gerekti. Kafka için beklenmedik bir öğrenme durumu, ki bu durum erkek bir vatandaş olarak kendi evini kurmanın pratikte ne anlama geldiğini gözler önüne seriyordu; o birdenbire evliliğin yalnızca aile arasında olmadığını -ki onlar başka türlüsünü bilmiyorlardı- tersine en yakın arkadaş çevresinde de hatırı sayılır etki olan sosyal bir *biçim* olduğunu gösteriyordu. Evlenen bir arkadaş tüm kapıları en iyi durumda bile açık tutamazdı. Akşam saatlerinde Brod'un ailesine uğramak, orada kanepeye uzanmak, biraz sohbete katılmak ve orada olanların hepsi esnemeye başladığında kalkıp gitmek... Bütün bunlar Brod'u Kafka'nın bürosundan pek uzakta olmayan tuttuğu yeni evinde artık mümkün olmayacaktı. "Sonuçta o nişanlanarak benden uzaklaştı" diye yazdı Kafka Felice'ye kutlamanın etkisiyle; tamamen doğru bir önsezişle, damat bunu bambaşka görse ve dostuna sitem etse de. Şimdi ortaya belirli bir yabancılaşmanın kendini hafifçe belli etmesinin nedeninin tamamen dostunun inzivaya çekilmiş yaşamından kaynaklandığını söylüyordu. Brod bunda yanılıyordu. İki yıl sonra bu durum tekrarlanıp Felix Weltsch de ana babasından evlenmek üzere ayrılınca Kafka bunun ne anlama geldiği konusunda yeterince deney yapmış oldu: "Evli bir dost, dost değildir."[17]

Çevresi biraz terk edilmiş gibi oldu. Yazı masasında oturup uzaktaki sevgiliye Brod'un ne yazık ki artık başka türlü düşünmek zorunda olduğundan yakındığında -oda kapısının ardında hiç de belirsiz olmayan bir biçimde-, yanda da daha sıklıkla evlilikten söz edildiğini duydu. Çünkü Kafka'larda da gene bir evlilik söz konusuydu: ikinci büyük kız olan Valli, eylül ortasından beri kendinden sekiz yaş büyük bir memurla nişanlıydı. Yıl sonunda aileden ayrılacak ve kendi evine geçecekti. Geriye bir tek Ottla kalıyordu. Ama iş bu duruma gelene kadar gürültü ve huzursuzluk artıyordu; konuşulacak, organize edilecek çok şey vardı. Kafka'nın yeni eniştesi Josef Pollak kendi akrabalarını tanıtıyordu. Bu da birçok tokalaşma, yüksek sesle konuşma, iyi dilekler ve büyük ağabey Franz'ın her zaman olduğu gibi buz gibi gülümsemesiyle birleşiyordu.

Hiç kimsenin hayranlığı gönülden değildi aslında. Pollak'ın ailesi Bohemya'daki Brod'da yaşıyor ve taşra Yahudileri sayılıyorlardı. Oradan zorla yürütülen asbest fabrikası için yardım beklemek boşunaydı. Başka bir birleşme umut eden Hermann Kafka'nın yakınmaları, bir kere daha saygı duyulacak bir drahoma için kendi cüzdanına ele atmak zorunda oluşu susturulamıyordu.

Oğlu bunlara soğuktu, başka dertleri vardı. Çünkü aile arasında "Pepa" ya da "Pepo" diye anılan Pollak'ın Kafka'yı umutsuzluğa sürükleyen yüksek ve tüm duvarlardan kolayca geçen bir sesi vardı. O eve geldiğinde sessiz bir köşe bile kalmıyordu. Düğün konuklarının devasa listesinin pazarlığı yapıldığında Kafka'nın bütün bunların kısa da olsa dışında kalması, odasının kapısını iyice kapaması söz konusu olmuyordu. Adlar birbiri ardına kulağına yağıyor ve son derece gerekli olan öğlen uykusu bir defa daha harcanıyordu.

Bu sefer Kafka'yı tedirgin eden sadece gürültü değildi doğal olarak. Yandaki oturma odasında dönen dolaplar ve Brod'un birden ortaya çıkan enerjik planı ona durmadan açık olarak ve kutsanmış bir bağlanmada varlık gösteren kendi korkusunu anımsatıyor, bu korku Noel yortusu yaklaştıkça gittikçe daha az bastırılabiliyordu. Bu kutlamalar kız kardeş ve Brod için başka başka anlamlar taşıyor olsa da Kafka için tek bir tehditte iç içe giriyordu. Birkaç hafta sonra devam eden depresyonunun nedenleri hakkında düşündüğünde, *bir tek* neden dile getirebiliyordu: "Her türlü nedeni olan hüzün... Bu iki nişanlanma zamanını yaşamak, Max'ın ve kız kardeşiminkini, en azı değil. Bugün sana bu iki nişan hakkında yatakta uzun bir konuşmayla yakındım..."[18]

Aynı ayın içinde, hatta aynı hafta evlilik sorunu ilk kez somut karar verme baskısına neden olduğunda bunun hayali karşıt kutbu olan edebiyat ister istemez değişik bir ışığa itildiğinde, sosyal varoluşu elektriklediğinde, Kafka'nın yaşamındaki çok karakteristik olan 'rastlantılar' belirir. Brod'un tersine Kafka edebiyatı aslından sadece *içerden* bilir: önceleri yalnız bir okuyucu olarak, sonra dostlarıyla edebi özellikte, egemen olununca mutlu kılan en mahrem fanteziler mekânında ve bunların karmaşıklığının bazen azap verici oluşunda. Evet, Kafka ara sıra okuyordu yazdıklarını, ama bu gene de tam bir dışa

dönüklük değildi; bu iyi dostlara bir düşün anlatılması gibiydi. Kendisinin başarılı gördüğüne karşı objektif eleştiri ile hiç karşılaşmamıştı, hele anonim okuyucunun etkisini öylesine bile düşünemezdi. O zamana kadar yayınladığı küçük şeyler zaten Prag sanat sayfalarının arasında kaybolup gitmişti.

Oysa şimdi Willy Haas'ın aklına (ya da belki Brod ona bu fikri vermişti) Pazar günü edebiyat çevresi olan Kafka-Brod-Baum'u yarı açık bir okuma akşamına davet etmek gelmişti. Başkanı olduğu 'Herder Derneği' üyeleri için Wenzel Alanındaki Erzherzog Stephan otelinde (bugünkü 'Europa') bir 'Prag Yazarları Akşamı' planlıyordu; "dışarıdan aile üyeleri ve bayanlar" da gelebilirdi. Brod'la Baum'un daveti kabul etmeleri doğaldı. Ama Kafka da uzun süre kendisine ricada bulunulmasına izin vermedi. O güne kadar hiç seyirci önünde defterlerinden okuma yapmamıştı. Şubat ortasında Yiddiş dili üzerine verdiği konferansta nerdeyse heyecandan ölecekti. Ama o zamanlar ona yarı bilgili olarak sallanan bir toprağa basmak azap vermişti, oysa bu sefer konusuna hakimdi. HÜKÜM başarılı olmuştu, "kuşkusuzdu", bunu dinletebilirdi.

Kafka'nın ilk kez sahneye çıkma olayı iyi ayarlanmıştı, çünkü o Brod ve Baum'dan sonra triyumviranın sonuncusu olacaktı: *Onun* cümleleri en uzun kalacaktı kulaklarda. Etkili olan daha çok da Oskar Baum'un geleneksel-gerçekçi anlatım tarzına ters düşmesiydi: HÜKÜM'ün ilk bölümleri bu üsluptan hiç de uzak değildi; dinleyiciler sanki güvende olacaklar, ama birden daha sert karşıtlıklar ortaya çıkacak, her şey bir sarsıyla rayından çıkacaktı.

Epey az sayıdaki konuklar bir edebiyat 'yıldızlı gecesinde' olduklarının -geleceğin dünya yazarının iki kamusal okumasından birincisinde- bulunduklarını elbette bilemezlerdi. Ama herhalde Kafka'nın çok güçlü olduğunu hissetmiş olmalılardı. Bu okuma onun için sadece canlandırıcı narsist bir tatmin değil, ama HÜKÜM'ün dilsel biçimiyle ancak zapt edilen ve henüz epeydir egemen olunamayan yıkıcı içsel güçlerin zincirlerinden koparılmasıydı aynı zamanda. Sanki henüz kapanmamış bir yaranın açılması gibiydi. "Okudu" diye anımsıyor Praglı yazar Rudolf Fuchs, "öylesine sessiz, umutsuz bir büyüyle ki, ben bugün bile onu, mutlaka yirmi yıl sonra, kararmış dar salonda gözlerimin önünde görmekteyim."[19] Kafka'nın az tanıdığı ve orada

bulunan Paul Wiegler de sunuşa hayranlık duymuştu: "büyük, şaşırtıcı biçimde büyük, tutkulu, disiplinli bir yeteneğin ortaya çıkışı, daha şimdiden tek başına kendi yoluna gidecek olan güce sahip biri."[20] Okuma sırasında Kafka'nın Felice Bauer'den gelen resimli bir kartı tamamen disiplinsizce kırıştırması, sonunda gözünden yaşların akması Fuchs, Wiegler ve diğer duygulanan dinleyicilerin gözünden herhalde kaçmış olmalıydı.

Eve dönerken Kafka kendisini canlanmış hissediyordu, nerdeyse sarhoş gibiydi ve Brod mutlaka başarıyı güçlendirici sözler etmişti. Dostunu bu anların tadını çıkartması için desteklemişti. Kamusallık önemliydi, bunu hep söylememiş miydi? Her ikisinin de büroda geçirdikleri azap günün birinde bittiğinde o zaman neler yapabildiklerini göstermeliydiler.

Brod konuşurdu tabii. Kendisinin okuduğu bölümler henüz yayınlanmış olan DIE HÖHE DES GEFÜHLS (Duyguların Yüksekliği) adlı kitabındandı. Bu kitap aynı yıl içinde onun *dördüncü* yayınlanmış kitabıydı. Ayrıca bir düzine yazı ve makalesi çıkmıştı ki, bunlar onun adını edebiyat dünyasında hep canlı tutuyordu. Gene de hâlâ yazarlıkla geçinememesi... eh, bu ters oluşumlara bağlıydı, mutlaka zamansal bir sorundu. Kafka ise ne sunabilecekti? Yazı masasında hâlâ DÖNÜŞÜM'ün manüskrisi beklemekteydi. Çekmecede henüz tamamlanmamış bir roman. İkisine de, en iyi gece çalışmasında bile yanaşamayacaktı şimdi, bunun suçlusu bu okuma akşamıydı. Bu bir tek sonuca yol açıyordu; o bunu, bu coşkuyu biraz olsun bastırmak için Felice'ye hemen bildirmeliydi: "Her akşam bu akşamdan daha önemli, bugünkü sadece benim neşelenmem içindi, oysa öteki akşamlar benim kurtuluşuma odaklılar." Yani gene boşuna harcanmış birkaç saat mi? Buna rağmen değil.

> "Sevgilim son derece severek okuyorum. Hazır ve dikkatli kulaklara seslenmek zavallı yüreğe iyi geliyor. Ben gerçekten iyice bağırdım, yan salonlardan gelen müzik benim okuma çabamı bastırmaya kalkıştığı için. Ben de bağırmayı sürdürdüm. Biliyor musun, insanlar buyuruyor ya da hiç değilse kendi buyruklarına inanıyorlar. Beden için bundan daha iyi bir şey olamaz. Ben çocukken -ki daha birkaç yıl öncesine kadar öyleydim- insanlarla dolu büyük bir salonun düşünü görürdüm. Doğrusu daha büyük bir yürek -ses ve düşünce gücüyle döşeli olanın düşünü, bugünküne benzemeyen- tüm *Education Sentimentale* günlerce ve geceler boyunca hiç dinmeden, gereğinden fazla

olarak, doğal olarak Fransızca (ah sevgili aksarım!) okuyarak, duvarlar inlemeliydi bununla. Her zaman konuşacak olsam konuşmak her durumda okumadan daha iyidir (ender olarak olmuştur), ben bu önemi hissettim, bugün de pişman olmadım. Bu -ki içinde olsun bunun özrü- nerdeyse üç aydan beri kendimden esirgemediğim adeta tek kamusal zevkti."[21]

Felice nefes almış olmalı, en sonunda cesaretini kaybetmemiş bir 'olumluluk'. Herhalde dinleyicilerin tepkisinden ve sevinçlerinden etkilenmişti. Daha önce hiç 'kurtuluştan' söz etmiş miydi? Hatta Wiegler'in eleştirisini de ona yollamıştı. Doğrusu bu sefer ek bir dönüş olmalıydı. Çünkü Brod son derece kuru olarak 'Halkın önüne çıkmalısın kendini kurtarmak istiyorsan' diye argüman yürüttüğünde, Kafka gene diyalektiğe olan isteğini anlatıyordu. "Bunun dışındaki her gece daha önemli", bunun anlamı aşağı yukarı şöyleydi: 'Halkın önüne çıkacaksam kendimi halktan uzak tutmak zorundayım, şimdilik kendimi göstermem bir lüks.' Bu nerdeyse nazlı bir durumdu.

Oysa Brod bu dönemeçleri yeterince biliyordu. Her şey doğru yöne hareket ettiğinde Kafka hep böyleydi. Daha önce dostlarına bölümler okuduğu olağanüstü DÖNÜŞÜM bir süre sonra tamamlanacaktı (tamamlandığını Brod herhalde kendi nişan töreninde duymuştu), bu öykü yayınlandığında Kafka artık kendini kolayca geri çekemeyecekti. İlk kitabı GÖZLEM'in şimdi dağıtılmış olması iyiydi, bu mutlaka birkaç eleştirmeni şaşırtacak, gelecek başarının zeminini hazırlayacaktı.

GÖZLEM'in ilk nüshasını Kafka 10 Aralık'ta elde etti. Hangi duygularda Leipzig'den gelen küçük paketi açtığını bilmiyoruz; şurası kesin ki, Werfel'in bir yıl önce güvensiz ana babasına WELTFEİND (Dünya Düşmanı) adlı kitabını takdim ettiğinde gösterdiği sıcak hayranlıktan çok uzaktı. İlk okuma ve ilk kitabın aynı hafta içinde olması mutlaka, onun da tamamen kilitlendiği bir işaretti. Ama Kafka acemi değildi. ATEŞÇİ, HÜKÜM ve DÖNÜŞÜM ile bu arada ustalıklı bir düzeye ulaşmıştı. Bu açıdan bakıldığında GÖZLEM'in yıllarca süren eski minyatürleri hoş, ama istemli oyunlardı. Oradan kullanılabilir dürtüler beklenemezdi. Artık ondan daha iyi şeyler beklendiği konusunda sürekli bir ihtar olabilirlerdi ancak.

Kafka ilk kitabının sayfalarını gene de kalbi çarparak karıştırmış olmalı başka nedenlerden ötürü olsa da. Nihayet bunlar Felice'nin gö-

zünün önüne serdiği "parçacıklardı": şimdiye kadarki tek karşılaşmanın anısıydı, bir fetişti, hâlâ son derece az olan, Kafka tarafından umutsuzca konuşulan ve yazılan *ortaklıklardı.* Kitap doğal olarak Felice'ye aitti. Aylardır sözünü ettiği sadece yazma eyleminin yaşamını haklı çıkaran bir gölge oluşu yüzünden o böylesi bir yasallığı, her ne kadar alçak gönüllü olsa da nihayet *yazılı* olarak da ortaya çıkarmaya görevli değil miydi?

Bundan iki gün sonra Berlin'e bir paketçik gelmişti. Kafka armağanının hangi ellerden geçeceğini bilemediği için son derece kurnaz bir ithaf düşünmüştü:

Froylayn Felice Bauer için
eski mutsuz günlerin anısı ile
ona hoş görünmek için.

Franz Kafka, Prag 11 XII 12

Eski günler? Çift anlamlıydı bu, bir tek alıcı dört ay bile geriye giden bir geçmişten söz edildiğini anlayabilirdi. O zamandan bugüne çok şey olmuştu, tamamen haksız değildi. Ama Kafka'nın bunun yanında yolladığı ek mektupta bile şimdi "eski, küçük bir kitaptan" söz ediliyordu. Matbaadan taze çıkmış bir kitaptan! Garip bir yapıttan. Doksan dokuz sayfa, öyle büyük harfli ki sanki bir çocuk alfabe kitabı söz konusuydu. Çalışma arkadaşlarına gösterdi, onlar şaşkınlıklarını saklamadılar. Bu kitapta doğrusu çok az şey vardı.

Baş ağrıları, göz ağrıları, diş ağrıları, boğaz ağrıları. Her gün aspirin. Felice Bauer iyi değildi. Yaşamında şimdiye hiç bu kadar çok doktora gitmemişti. Yorgun görünüyordu, "tatildeki bir ceset gibi" demişti biri ona saflıkla. Annesi bile şimdi endişeliydi, ama dizginleri hafifletmeyi, onun ailevi sorumluluklarını biraz olsun azaltmayı hiç düşünmüyordu. Oysa Felice hiç değilse sadece Pazar günleri ev işlerine yardım edebilirdi. Zaten tüm hafta onu görmüyorlardı bile. Kısa süre önce firma jübilesinde küçük sahnesel bir sunumda yer almıştı, her akşam provalara koşmuştu, kutlamada bir kere daha sabaha kadar dans edilmişti. Biliniyordu bu; bu gibi düzenlemelerden kaçınmayacağı onun tarzıydı, çalışma günleri yorucu olsa da. Ama üstüne üstelik bu saçma, gücü kemiren, bir yere varmayacak olan mektuplaşma trafiği de ne oluyordu, geceleri, mum ışığında? "Senin mahvolman bu"

diye seslenip duruyordu annesi sıkça. Felice, Hanuka bayramı sonunda sabah saat üçte yorgunluktan nerdeyse yıkılırken ailenin başlarını sallayarak yaptıkları yorumlar hiç de avutucu değildi: Dans ederken ve mektup yazarken yorulunmaz, değil mi? diyorlardı.

Kafka tüm dertlerin yumuşatılmış, koruyucu biçimde kendisine yansıtıldığını biliyordu. Nihayet karşılıklı olarak birbirlerine 'huzur' sözü vermişlerdi, böylece o bu oyuna yarı yürekli şakalarla katılıyordu: "Ne ayıp!... Alternatif tıp insanının sevgilisinin boğaz ağrıları var!" Oysa onun yakınmaları yeterince şiddetliydi; Kafka'nın ima edişlerden duydukları bile gerçeğin yalnızca bir bölümüyse, bu daha da beterdi. Daha yeni Felice ondan bir şey saklamayacağına söz vermişti, sonra gene bilmecelerle konuşuyordu. Kafka tüm ısrarlarına karşın Bauer'lerde neler olduğu konusunda açık bir durum elde edemiyordu.

Gerçekten de Felice Bauer, zorlu sevgilisini en kutsal olanın içine sokmakta zorlanıyordu. Annesinin saklı mektupları bulması skandalı onu doğrudan doğruya ilgilendiriyordu. Bunu ona gözyaşları dökerek anlatmıştı. Ama kendisinin de durmadan içine çekildiği anne ve babası arasındaki çatışmaları ve uyuşmazlıkları ona ancak bunların baskısı çekilmez olduğunda ima etmişti. Hem de babanın daha önce kaçışı ve geri dönüşünün ön öyküsünü saklı tutarak. İş yerinde de küçük düşürücü durumlar olmuyor değildi. Bunlardan da iyice sakındıktan sonra Kafka'ya söz etmişti. Açıkçası Lindström firmasının bir yetkilisi hiddetle Froylayn Bauer'in yazdığı bir reklam malzemesinin kullanılamayacağından şikayet etmişti. Bu durum öylesine ileriye gitmişti ki, müdür Heinemann öfkeden ağlayan Directrice'yi avutmak zorunda kalmıştı. Sonunda Kafka noelden önce Bauer ailesinde bir "bombanın" patlayacağından haberdar olmuştu; ama soruları Felice tarafından cevapsız bırakılmıştı, ne o ay ne de sonraki aylarda.

Bomba: bu ciddi bir şeyin usandırıcı bir sözcüğüydü. Felice'nin yetenekli olduğu ironik mesafe işitiliyordu. Bu biraz da Berlin lehçesinin sosyal çatışmaları ve tatsızlıkları nefis biçimde örtbas edişiyle ilgiliydi. Bunların nelere yol açtığını Kafka öğrenmiş olsaydı bu ses, onun herhalde daha az hoşuna giderdi. Çünkü söz konusu olan burjuva kızlarının büyümeye başladıklarında ve genç kadınların evlilik beklediklerinde sürekli olarak hafif bir sinirlilik yaratan o ahlaki rezalet söz konusuydu: 'yanlış adım' denilen şey. Kafka'ların başına (o

zamana kadar) gelmemiş olan şey şimdi Bauer'lerin başına gelmişti, hem de annenin sıkı rejimi altında: Felice'den bir yaş daha büyük olan kız kardeş Erna beş aylık hamileydi. Ve yalnızdı. Felaketti bu.

Neyse ki Erna tehlikenin, aile mahkemesinin uzağındaydı, Berlinli akrabalardan şimdilik korkmasına gerek yoktu. Sebnitz'de yaşıyordu, burası Dresden'in güneyinde otuz kilometre ötede bir kasabaydı. Doğrudan Bohemya sınırındaydı, orada -herhalde sekreterlik yapmaktaydı- bir elektrik kuruluşu firmasında çalışıyordu. Oraya nasıl gittiği ve çocuğunun babasının kim olduğu konusu bilinmemektedir,[22]- kesin olan evliliğin söz konusu olmadığı, Erna'nın Sebnitz'de maddi ve de insani destekten mahrum oluşuydu. Kız kardeşine açıldı. Tarnım bu ana babaya nasıl açıklanacaktı?

Bomba gene de patlamadı. Belki Erna'nın Berlin'e yolculuk yapma cesaretinin olmayışı, belki ana babanın sürüp giden kavgaları bu büyük itirafı durmadan ertelemişti; iki kadın bu sırrı aralarında sakladılar. Özellikle de Felice için ağır bir yüktü bu, hele de Noel bayramında, her şey barış havasındayken, düşünülebilen en kötü komediyi oynamak zorundaydı. Herhalde ilk defa bu derece ağır bir yükü anne ve babasından, hatta kardeşlerinden saklıyordu; azap verici dertleri kendi başına taşımaya alışkın değildi, gittikçe kötüleşen dış görünümünün nedenini hem annesi (hem de Kafka) bambaşka yerlerde arıyorlardı. Bu durum hiç de gece saatlerinden kaynaklanmamaktaydı, ki hissettiği baskı uyumasını engelliyordu. *Onun* yaşamı için artık nerede bir yer vardı?

Felice kendisi için klasik bir *double bind* aldatmacası yaratmıştı. Bunu açıkça göremiyordu; bu durum çözülmeden, hafiflemeden, Kafka'nın yaşamına taşınıyordu. Kendi ailesini, orada en yakınındaki insanlar arasında oluşan uçurumları düşündüğünde Kafka'yı Berlin'den uzak tutması gerekiyordu. Çünkü onun ortaya çıkışı gerilimleri daha da sertleştirecekti. Yeni bir güvenilir insan kazanamadan, kendisi *dışsal* yükten kurtulamayacaktı. Bu derece uzakta olan bir insana anne ve babasına bile açıklayamadığı şeyleri açıklaması düşünülemezdi. Anna Bauer kızının en özel mektuplarını okumaya çekinmiyordu. Hele bu dolaylı yolla kendi mutsuzluğunu öğrenirse ne olurdu?

Öte yandan yirmi beş yaşında, mesleki özgürlüğü olan bir kadının ana baba evinin sürekli koruyucusu rolünü oynama gibi bir sorumlu-

luğu olamazdı. Felice kendi durumunu düşündükçe özlemini duyduğu bir erkeğin yakınlığını daha da ister olmuştu. Onu dinleyen ve durmadan ahlaki ölçüleri insani zayıflıklara kondurmayan birinin. Onun mektupları tarafsız ve yumuşaktı; durmadan onun dertlerine ortak olma ricasında bulunuyordu. Hatta onun umutsuzluğunun çekirdeğini bile yakalamıştı: "Ben her şeyi dinlemek için buradayım, insan kendini bir tek ana babasından saklamalı..."[23] Onun sürekli kendi kendine işkence edişi bir tarafa bırakılacak olursa -ki Felice bu yabancı ve anlaşılmaz durumu inkar etmeye çok az eğilimliydi- o zaman bu korumacı tavrı varsaymaya engel bir durum gerçekten de yoktu.

Gerçekten de Felice'nin Kafka'ya yanaşma isteği, Kafka'nın yazdığı cevap, mektuplarının yetersiz yansımasından bile anlaşılıyor. Felice'nin ona gereksinimi var, ancak şimdi, ailenin duygusal korunma alanı böylesine bir savaş alanına dönüştüğünde Kafka'nın yoğun içtenliğinin doğru olarak kıymetini biliyor. Ondan günde iki mektuba geri dönmeyi rica ediyor; kendi anlattıkları uzuyor, daha kesinleşiyor, daha güvenli oluyor. Kendi çocukluğundan, hatta eski bir aşık oluşundan söz ediyor. Kafka kendini kötü hissettiğinde ona avutucu sözler söylüyor telgraf çekerek, Kafka ilk okuması için de telgrafla iyi dilekler alıyor. Çiçek ve fotoğraflı bir küçük çanta yolluyor. Kafka'nın resmini bir madalyonun içinde boynunda taşıyor. Hatta şimdi biraz gurur da söz konusu, çünkü o uzak sevgiliye (ki o biçimsel olarak hayretten dona kalıyor), onun doğrusu "olağanüstü" bir insan olduğunu, içinde "büyüklük taşıdığını" yazıyor. İki kere *her şeyin* sözünü veren, Kafka'nın hâlâ uğrunda savaş vermeyi hissettiği o derin ortak yaşamın artık tamamlanmış olduğunu belirten cümleyi yazıyor: "Biz mutlaka birbirimize aidiz."[24]

Ama onu davet etmiyor. 9 Aralık'ta Kafka son kez Berlin'e yolculuk olasılığından söz ediyor, hatta evlilik konusunda resmi bir istem düşüncesiyle bağlandırıyor bunu. Felice ürküyor, bir açıklama yapamıyor, susuyor. Kafka'nın şimdi gereksinimi olan kararlı cümle -"Lütfen artık gel"- söylenmiyor. Ancak 23 Aralık gecesi o "Berlin'de senin yanında, en iyi korumamda olabilirdim" imgesi gene ortaya çıkıyor, oysa artık bir karar için nerdeyse çok geç. Kendini mecburen, Bauer'lere Noelde gene akrabaların girip çıkacağı, uzun, rahatsız olmadan konuşmalar yapamayacakları düşüncesiyle sakinleştiriyor. Bu

Kafka'nın korkusunu yenmek için gereksinimi olan son rasyonelleştirme, nihayet sallanan içsel terazi eğilmeye başlıyor, ters yana doğru. Kafka Berlin'e gitmiyor.

Daha sonra son derece pişmanlık duyuyor. "1912'de gitmeliydim" diye yakınıyor Felice'ye yazdığı bir posta kartında. Bu görüşün aklına 1915 noelinde gelmesi hiç de rastlantı değil. Yalnız ziyaretçi ya da evlenmek isteyen biri olarak değil sonsuza kadar Berlin'e yerleşmeye gitmeliydi diye düşünüyor. Yalnız rahatlık ve bir memurun değişime duyduğu korkunun bunu o zamanlar engellediğine inanıyor.

Bunu kabullenmek kolay değil, Kafka herhalde burada geçmişe bir geri yansıtma yapmakta. 1912'deki mektuplarında memur uyuşukluğundan hiç söz yok, buna karşılık nerdeyse her gün depresif bir *self-fulfilling prohecy*'nin şeytan azabına göndermeler var. Daha biraz önce kendi görünümüne bir *böceğin* şeklini vermişti. Düşünsel durumunu bir deliliğin sınırında görmüştü. Sanki bir kadının gerçekte olduğu durumda onu anlaması ve kabullenmesi olanaksıza benziyordu. Bu yüzden Felice'nin vazgeçmesi, iyice anlamış olduğu sevgi dolu kendini açması bir yanılmaya dayanmaktaydı. *Olamazdı.* Gevşek biçimde kararlaştırılan Berlin ziyaretine girmek istememesi bunun ispatıydı. Kafka bu suskunluğun bir çatışmanın ifadesi ve Bauer ailesinde bilenen gizlilik stratejisinin Felice'yi çatışmaları suskunlukla halletmek olduğunu anlamamıştı. Bu alışık olunan suskunluğa, kendisi sonuna kadar düşecekti, bir tutukluk değildi bu, tersine yeteneksizlikti. Hiçbir zaman iyileştirmek için açıklayıcı cümleler kurmayı beceremişti. Bu gibi cümleleri bilmiyordu, olumlu konuşmanın ufkunda tutuk kalmıştı, olumsuz olan hep unutma ve inkar etme biçiminde ortaya çıkıyordu. *Gene düzelecek.* Kafka ise olumsuz bir öz yorumda tutuklu kaldı ki, bunları edebi metaforlarla birbirinden ayırıp aynı zamanda bağışıklaştırdı. Burada bir şeyin içine girme yoktu, ne dışarıdan ne de içerden. *Delirticiydi.*

O zamanlar enerjik bir tokalaşmayla birbirlerine veda etmişlerdi henüz her şey bir oyun olduğunda. Felice şimdi elini sakınarak uzatıyordu, Kafka bir el görüyordu, ama daha keskin olarak gördüğü sakınmaydı. Böylece ikisi de çevreyi kaçırdı. Bir daha asla geri dönmeyecek olan anı.

Balkan Savaşı: Yanıbaştaki Katliam

Pazar ve tatil günlerinde, savaş ve savaş çığlıklarından
Daha iyi konuşacak bir şey bulamam,
İyice uzaklarda, Türkiye'de
halklar birbirlerine saldırırken

Goethe'nin FAUST'undaki Alınan dar kafalının ünlü çığlığı. Yüz yıldan fazla bir zaman geçmişti o zamandan bu yana ve Türkiye'de yalnız ordular değil gerçek anlamda halklar birbirlerine saldırıyordu gene. Ama bu kez "iyice uzaklarda" değil hemen yanıbaşta.

Birkaç gün boyunca neşe egemen oldu Montenegrolu 'koyun hırsızlarına', onlar tüm ciddiyetleriyle devasa Osmanlı İmparatorluğu'na meydan okuyorlardı; Berlin ve Viyana'daki dış politika hareket kurumlarında da olsa olsa bir kaş çatılıyordu. Ama ekim ortasında görüntü değişti ve Balkanlar'dan nefes kesen manşetler gelmeye başladı.Türk ordusu kaçıyordu. Korkunç kayıplar vardı. Sivil halka katliam uygulanıyordu. Anlatılamaz bir dehşet vardı. Konstantinopol'de kolera çıkmıştı. Dünyaya at arabaları üzerinde üst üste yığılmış ceset ve parçalanmış ceset fotoğrafları yayılıyor, bunlar doğuya doğru sürükleniyorlardı.

Ne olmuştu? Çatışmalar bir haftadan daha uzun sürmemişti ki Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'dan artık Türkleri Avrupa topraklarından ilelebet sürmenin zamanının geldiği sesleri yükseliyordu. Kendi milletlerinin hilal ayın egemenliğinden kurtarılması isteniyordu. Balkan Birliği'nin asıl amacı bundan başka bir şey değildi, ilkbaharda Rus patronajında oluşmuştu bu. Zaman uygundu, Jön Türk idaresi açıkça feciydi, orduları İtalya'ya karşı kaybedilmiş bir savaş sonucu berbat durumdaydı. Türklerin Balkan yörelerindeki halk -hiç de sadece Hıristiyanlar değil- otokratik klikleşme idaresinden bıkmıştı. 17 Ekim 1912'de üç savaş ilanı açıklandı, sürgün avı başlamıştı.

Balkanların tamamen yeniden şekillendirilmesi dışında bir şey söz konusu değildi. Yani bir fetih savaşı ve katılan devletler işgal edilen yerleri sadece 'yönetmek' istememekteydiler; buraları aynı zamanda da sürekli olarak kendi bölgelerine katmak istemeleri gerçeği bile, yoğun saldırıya akıl almaz bir şiddet verdi. Saldırganlar birbirleriyle yarışırken her biri birinci olmak istedi. Kendi yaralılarına ayıracak zamanları bile yoktu, kaldı ki doğradıkları ya da açlıktan ölüme terk ettikleri Türk esirlerle ilgilenebilsinler. Cephe ve onunla birlikte gelecekteki ülke sınırı, doğru yöne gittiğinde insan yaşamı önemini yitiriyordu. Halk nasıl olsa gene çoğalırdı, ama 'yaşam alanı' çoğalmazdı. Ve bu acımasız intihar hesabı ölenlerin sayısına yansıdı. Birkaç hafta içinde nerdeyse Boğaz'a kadar geri itilen Türk Batı ordusundaki ölü asker sayısı 100 000, zafer kazanan saldırganların ise 130 000 idi, her altı askerden biriydi.

'Balkan Mezbahası' manşetli Batı gazeteleri hızla ellere ulaştı. Bu savaşın medeni toplumların ölçülerinde bir savaş olmadığı, tersine taş devrine geri dönüş olduğu yazılıyordu. Pasifistlerin daha bir ay önce Cenevre'deki '19. Dünya Barış Kongresi'nde dile getirdikleri ve dinlenmek zorunda olunan insanlık uyutmaları ve acemilikleri dünyadan habersiz, bunun ötesinde de korkakçaydı. Savaşın kendisi kaçınılmazdı, buna üzülenlerin çatışmanın terbiye edici etkisinden haberi yoktu. Ama bir erkek 'savaşı' ile bu kör katliam arasında mutlaka bir fark vardı; hele düşmanı izlemekten alıkoyabilmek için aklına köy kuyularını zehirlemekten başka bir şey gelmeyen acınası ordu idaresinden hiç söz edilmese daha iyi.

Bu gibi sesler özellikle Almanya ve Avusturya-Macaristan liberal gazetelerinde çıkan seslerdi. İlk kez nerdeyse *live* olarak savaşın gidişatından haberdar edilen okuyucular bu yazılanlardan psikolojik bir rahatlamaya kavuştukları için minnettardılar. Onlara politik yorum hemen dehşet haberlerinin yanı başında iletiliyor, bunun *asıl savaş olmadığı* söyleniyordu. Bu tarz yanılsamaları canlı tutmak zor değildi. Burjuva kamuoyunun savaş realitesi bilinci yoktu. Bunu büyük babaların ve okul kitaplarının kahramanlıklarla yüceltilmiş anılarından biliyorlardı. Bu yüzden 'kardeş savaşı' Habsburg'un Hohenzollern'e (1866) ve Fransa'ya karşı savaş (1870/71) kolektif düellolar gibi görünmüş olmalı. Gerçi kanlıydı bu düellolar ama dürüst kurallara göre

cereyan ediyor ve tartışmasız sonuçlarla noktalanıyordu. Savaşın berbat, kirli yüzü nerdeyse tamamen dışarda tutuluyordu; psikolojik kabalaşma, uykudan mahrum edilme işkencesi, uzuvların kesilmesi, çığlıklar, pis koku, kir, salgınlar, haşarat, küçük düşürmeler, ırza geçmeler. Kendi askeri idarecilerinin de terör ve ayrımsız öldürmeyi savaşın aracı olarak daha başından hesaba katmaları bir kez gün ışığına çıktığında hemen olabildiğince hızla bastırılıyordu. II.Wilhelm'in Çin'e keşif yapmaya giden birliğine yaptığı ihtarlı 'Hun konuşması' unutulmuştu: "Af olmayacak, esir alınmayacak." İtalyan'ların (ki onlarla hâlâ birlik içindeydiler) Libya halkına yaptığı katliam unutulmuştu. Oysa daha birkaç ay önceydi bu. Kolonilerde fazla sıkı ölçüler kullanılmayacaktı.

O güne kadar Avrupalı büyük güçlerin oyun figürleri olarak bilinen Balkan ülkelerinin yeni, küstah keyfilikleri hakkında caddelerde ve kahvelerde daha da ayrıntılı tartışılmaktaydı. Geri kalmış operet monarşilerinin kararlaştırılmış, bu derece başarılı bir aksiyonu ancak Türklerin zayıflığından faydalanan Rusların, Habsburg İmparatorluğu'nu sonuna kadar kıskaç altına almak için bir satranç oyunu olabilirdi.

Bu ilkel, sadece coğrafi bilgiye dayanan ve eylemdeki devletlerin halkları tarafından tamamen soyutlanmış düşünce yüksek ölçüde Viyana'daki egemen merkezler tarafından da paylaşılıyordu. Kimsenin aklına gelecekteki ekonomik karmaşanın tarihsel olarak taşlaşmış olan düşman görüntülerini zaten geçersiz kılacağı gelmiyordu. Hayır, Adriyatik denizine kadar uzanan Büyük Sırbistan'ın güney komşusu olması zaten politik bir sanrıydı doğrusu, bunun engellenmesi Rusya'ya karşı büyük bir savaş riskini haklı çıkaracaktı. Genel kurmay başkanlığını şimdi yeniden tek başına elinde tutan Franz Conrad von Hötzendorf'un karar verme yetkisi olsaydı, ki o en acımasız savaş kışkırtıcısıydı, o zaman Birinci Dünya Savaşı kasım 1912'de başlamış olurdu. Alman tarafının daha çok kulislerin ardında saklı sürekli müdahaleleri Avusturyalıların 'mezbahaya' girmelerini sonuçta engellemişti, ama uygun tehdit savurmalar 1913 ilkbaharına kadar durmadan yinelenmişti. Her iki tarafın da kısmen seferber olduğu Avusturya-Macaristan ve Rusya arasındaki savaşın doğrudan patlak vermesinden zorla bir kez daha vazgeçilmişti.

Genel kurmay başkanı Conrad von Hötzendorf akıllı Almanlara bu yüzden teşekkür etmiş olmalı, yani kaçınılmaz savaşın daha sonraki, elverişli bir zamana ertelenmiş olmasına. Çünkü 25 Mayıs 1913'te Balkan Savaşı'nın iyice sona ermesinden sonra o kireç gibi bembeyaz bir suratla adı Albay Redl olan kendi casusluk şefinin Avusturya-Macaristan ordusunun seferberlik planını uzun zamandır Rus ordusuna sattığı haberini aldı. Kendi kendilerinin kurbanları olacaklardı nerdeyse.[1]

Bireyin dışsal ve içsel varoluşuna olan politik olayların etkisi her yaşam öyküsünün yazılmasındaki en zor yöntemsel sorundur. Hele Kafka söz konusu olduğunda, ki onda milyonlarca insanın kaderiyle oynayan büyük ölçülü felaketler otobiyografik belgelerde sadece önemsiz izler bırakmaktadır. Bu güç kaynak durumu bile spekülasyona çokça yol açar. Kafka politikaya olan her türlü ilgiyi kayıp mı etmişti? *Prager Tagblatt*'ı eline aldığında hemen sanat sayfasını mı açıyordu? Kendi sorunlarına o derece dalmıştı da, başkalarını kızdıran şeyler ona etki yapmıyor muydu?

Zannetmem. Özellikle de Prag'da kamusal yaşamın sürekli olarak Alman-Çek karşıtlığının geriliminde bulunduğu yerde, Balkan Savaşı hassas sinirleri özellikle ele geçiyordu. Sayısız Çek, güneydeki Slav 'kardeş halklarla' açık sempati ortaya koyuyordu, onların başarılarından gururlanıyorlardı; yeni Slav hareket yeni bir ivme kazanıyor, hatta Çek gönüllüler savaş alanlarına gitme cesareti gösteriyorlar, insani yardım yapmak istiyorlardı. Alman ve Çeklerin birbirleriyle karşılaşmak zorunda oldukları yerlerde -örneğin İşçi-Kaza-Sigorta Kurumunda- yeni bir alevlenme kaçınılmaz oluyordu. Kafka her 'Balkan' sözcüğü anıldığında kulaklarını kapatsa bile kızgınlaşan atmosferden kendini koruması olanaksızdı. Kendisi son derece vefalı düşünüyordu, kendi ülkesinin stratejik çıkarlarına da soğuk bakmıyordu. Daha 27 Ekim'de Felice Bauer'e Türklerin hezimete uğramalarının onu depresyona soktuğunu yazmıştı; çünkü "bu bizim kolonilerimiz için de büyük bir darbe." Kafka'nın burada resmi konuşma kuralını nasıl bir doğallıkla edinmiş oluşu nerdeyse yabancılaştırıcı. Çünkü Avusturya-Macaristan'ın hiç kolonisi yoktu... Bu yüzden bu kavramla yedek olarak 1908'de ilhak edilen ve doğrudan doğruya Sırbistan'a sınırı olan Bosna-Hersek eyaletleri askerleştiriliyordu. Oralarda Avusturya askerleri ve memurları kolonyalistler gibi davranmaktaydılar.

Kafka ailesiyle yemek yemeğe oturduğunda doğal olarak günden güne yakınlaşan savaştan söz ediliyordu. Galiçya-Rus sınırındaki karşılıklı ilerleme, Avusturya savaş gemilerinin seferberliği, sosyal demokratların acele gösterileri -tüm işaretler meydandaydı. Ama Franz ve damat Karl cepheye çağırılacak olurlarsa Kafkaların asbest fabrikasının durumu ne olacaktı? Kaçınılmaz olarak düşünülüyordu. Sinirlilik Valli'nin düğününün ertelenmesine bile yol açtı. Yıl sonuna kadar ne de olsa başlayacaktı savaş.

Kafka dostlarıyla bir arada olduğunda gündelik dehşet haberlerinin bir şekilde ortak yorumlanması kaçınılmazdı. Brod'un güncesinde 30 Ekim tarihli tipik bir not vardı: "Kafka'yla gezinti yaptım, Türklerin başına gelen umutsuzluk ona kendi umutsuzluğunu anımsatıyor." Brod, herhalde Kafka'ya kendi umutsuzluğunu anımsatmanın kesinlikle *olanaksız* oluşunu tuhaf buluyordu ki, tarihsel önemi olan bir olay çözülmeden kendi yaşadığı umutsuzluktan söz edebildiğini duyuyordu. Bunun sonucunda asker görüntüleri, ki mutlaka uzunca ve iyice gözlemlemişti bunları, günlerdir uykusunda bile onu izlemekteydi.[2] Brod'sa tersine, olabildiğince hızlı olarak genel sonuçlara atılmayı, doğrudan dehşetten kaçınmak için deniyordu. Olayların bir yorumu olarak *Aktion* dergisinde "Dünya Tarihi" adlı ancak bir liselinin yazacağı şiiri yayınlaması -hele de dergi yayımcısı Pfemfert'in bunu yayınlaması- ancak genel kötü ortamla açıklanabilir; dehşet için eş bir anlatım bulmakla.

İşte böyle sürüklediler milyonları,
Oldum olası dünyanın doğurduklarını,
Bugün onda yaşayanları böyle sürüklediler,

Ve bir şey beni gururlandırıyor burada hoşlukla:
Tüm çatışmayla sarsılan havada
Kendilerini hiç de bütünüyle yok etmemeleri.

Bunlar dört kıtalı şiirin son iki kıtası. Herkesin yeni diye algıladığını Brod antropolojik sonsuzluğa iteliyor, kendi gövdesinden oldukça uzağa. "Türklerin umutsuzluğu" ona şimdiye kadar yaşamış olan herkesin umutsuzluğunu anımsatıyor. Dostunun düşünsel reflekslerinin daha güçlü bir karşıtlığı düşünülemez. Kafka'nın bu şiiri nasıl yorumladığını bilmek istiyor insan.

1913 yazında bu savaşın ardından bir kanlı oyunun daha gelmesi ve Bulgaristan'ın devasa ganimetin dağılımdan memnun olmayarak kendi yoldaşları Sırplara karşı gelmesi, akıl almaz sayıda yeni kurbanın verilmesi. İşte bu savaş Orta Avrupa'nın kolektif hafızasında dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı karanlığında gölgeleniyor. Çağdaşların bu savaşın bir ön prova oluşunu hissetmeleri gerçekten de silahlanma endüstrisi Balkan'ı deneme tahtası olarak kullanmıştı en yeni ürünleri için. Her şey daha başka görülmüş, 1912'de kaybedilen büyük savaşın şoku asla unutulmamıştı. Sanki pazar yerine kimin için kurulduğu bilinmeyen giyotin kurulmuş gibiydi. İnsan ondan gözlerini ayırabilirdi ama, düşüncelerini ayıramazdı. Bunun için hızlanan iletişim araçları, cephe fotoğrafçıları, savaş muhabirleri yardımcı olmakla kalmıyor, Karl Kraus'un acıklı sonuçlanan macera hevesi de hemen geçiyordu. Hiç de hassas derili olmayan Egon Erwin Kisch bile, ki 1913'te *Prager Bohemia* adına Balkan'lara gitmişti. Gördüğü yıkıcı şeyleri okuyucularına her zamanki kıvrak diliyle anlatmayı becerememişti. Şurası da büyük olanaklı ki, Kafka ve Brod ondan yazamadıklarını ilk elden duymuşlardı.

Bu derece huzursuz eden etkinin uzaktan birçok kuşağa yaptığı doğrudan psikolojik etki ölçülemez, hele *tehdit edici* olayın etkisi daha az bilinebilir. Bu yüzden sürekli savaş tehlikesinin Kafka'nın aşırı ruhsal sarsıntılarına yaptığı etkinin sonuçta ne ölçüde olduğuna da karar veremeyiz. Buna rağmen bizim bakışımız onun yaşamında ortaya çıkan bu dönemin bütünleşmesini önler. Bu aylarda Felice Bauer'e olan şiddetli istemini, DÖNÜŞÜM'ün ve KAYIP'ın büyük bölümlerinin ortaya çıktığı haftaları, yazar olarak ilk tanınmasının oluştuğu günleri bir kenara koyacak olursak, özellikle de bu zaman içinde çoktan özlenen, her ne kadar acı verici yoğunlaşmaya rağmen Kafka'nın günden güne bunların hepsinin iç içe girdiğini hesaplamak zorunda kaldığını ve yaşamının anonim bir istemin en özel bilmecelerine teslim edildiğini düşünebiliriz. Kör, deneysiz bir isteme üstelik de, ki bugün bunu kesinlikle bilmekteyiz. Yarbay Redl'in hızlandırdığı Galiçya'nın donmuş tarlalarındaki erken ölüm ihtimalinin gerçekten ne derece yakın olduğu, Habsburg İmparatorluğu'nun 'silah altına alınacak' olan erkekleri tarafından ancak iki yıl sonra anlaşıldı.

Bindokuzyüzonüç

Söylenen her şeyi kelime anlamıyla algılamak
birçok kadının mutsuz eğilimidir.

Herbert Eulenberg

Kafka yalnızdı, canı sıkılıyordu, kızgındı. Bir hata yapmıştı ve Prag'da boşuna geçen tatil günleri ancak bitmişti. KAYIP ilerlemek istemiyordu. Hiç değilse içsel hareketliliği ayakta tutmak için yeni bir öykü ile yolu uzatmak bu sefer pek işe yaramamıştı. DÖNÜŞÜM ona bu hizmeti vermişti, yeni girişim ise daha birkaç sayfa sonra duraksamıştı. Dört yeni figürü yakalamak istemiş, ama bu fazla gelmişti.

Felice artık günde iki kere yazıyordu, mektupları gene yumuşak, daha açıktı, belki de içinde huzursuz bir vicdan söz konusuydu, çünkü onu davet etmemişti. Hatta birkaç açıklamayla ana babasıyla olan gerilimleri ima ediyordu. Kafka da aynı dikkatle cevap veriyordu; kim bilir kimin eline geçecekti günün birinde yazdıkları. Gene de Felice'nin çok sayıdaki uzun mektupları kendisini gerçekten mutlu kılmıyordu; içlerinde onu hiç ilgilendirmeyen isimler doluydu. Tek olmaya, içtenliğe duyduğu istek kırılmamıştı. Özellikle başka yazarların adlarının anılması onu 'kıskanç' yapıyordu, azap verecek derecede üzücüydü. Çünkü Felice çok okuyordu, herhalde seçim yapmadan, o günlerde büyük sayılan herkesi onaylıyor, hatta hayranlık duymaya hazır oluyordu. Kafka kendinin ürün verememesi hakkında yakınmaya çekiniyordu. Ama en çok da orta dereceli romanları okumaya, 'popüler' tiyatro oyunlarını seyretmeye bu kadar zamanı, gücü ve hevesi varsa, hele aldığı bir yığın dergiyi bir yana koyalım, neden o zaman yalnız ona ait olan kitabı okumuyordu?

Felice Bauer'in kendisine ithaf edilen GÖZLEM'i, ki Kafka'nın yazar olarak tek resmi kanıtıydı, bu derece duraksamakla eline almasını, hatta olabildiğince az yaralayıcı bir yorum yapmaya kendisini zorluyor olmasını Canetti Kafka'nın bu kadın hakkındaki en derin ve her şeyi değiştiren düş kırıklığı olarak karakterize etmiştir. Felice'nin

ondan bir şey beklemesinin ve ona yazması için "kör" bağışlar yapmasının Kafka için son derece önemli olmasına rağmen uzun suskunluğu ile Kafka'nın ilk kitabına gösterdiği beğeni sona ermiş, ona verdiği denge zarar görmüştü.[1]

Kendi metinleri söz konusu olduğunda Kafka'nın her zaman ileri sürdüğü bahanelerin belirli davranışlarıyla bu çeşit katı yorumların ilişkisi hemen hemen olamaz. Felice güya 'kendisine ait' olan HÜKÜM öyküsünü bile henüz bilmiyordu. DÖNÜŞÜM'ü okumayı rica ettiğinde, Kafka bunu kesinlikle reddetmişti. Bunu ona daha çok kendisi okumak isterdi.[2] Ama sonra okumadan da söz edilmedi, kolayca verebileceği bir kopyasının tamamlanmasından sonra bile Kafka hiç acele etmedi. Acaba onun ısrar etmesini mi ummuştu? Hiçbir şey bu yönde değil. Övgü ve anlayış pazarlığı yapan bir yazar başka bir yüze sahip olurdu.

Doğru olan Kafka'nın, Felice'nin ciddi sorunlardan kaçması konusunda -daha önce birçok defa yumuşakça onu ikaz etmişti-, GÖZLEM'le ilgili olarak sabır taşı doğrusu kırılmışa benziyordu. İlk kez -yüzden fazla mektuptan sonra- sevgiliden alınan 'gıdanın' kuru fazlalığını hedeflemeyip, bunların tutumuna sitem etme cesaretini gösterdi. İki buçuk haftadır GÖZLEM gece masasının üzerinde duruyor; ama o ne okuyor? Huch, Lagerlöf, Eulenberg, Jacobsen.

"Kitabım senin hoşuna tıpkı o zamanlar resminin hoşuna gittiği gibi gidiyor. O kadar fena olmazdı bu, çünkü orada yazılanlar büyük ölçüde eski şeyler, ama gene de hâlâ benden bir parça, dolayısıyla sana yabancı olan bir parçam. Bu hiç de fena olmazdı, senin yakınlığını başka her şeyde o kadar şiddetli hissediyorum ki, iyice yanımda olduğunda küçük kitabı *önce ayağımla* fırlatmaya severek hazır olurdum. Sen beni şimdi seviyorsan geçmiş öyle istediği için durabilir, gelecek korkusu gibi uzak da olabilir. Ama bana söylememen, bana iki sözcükle bile hoşuna gitmediğini söylememen. Hoşuna gitmediğini söylemek zorunda da değilsin (herhalde bu da doğru olan olmazdı), kitabı anlayamadığını söyleyebilirdin. Doğrusu içinde iyileşmez bir düzensizlik var ya da daha çok, sonsuz bir karmaşanın avuntuları; insan bir şey görebilmek için onun çok yakınına gitmek zorunda. Yani senin kitapla ne yapacağını bilememen son derece anlaşılırdır, geriye belki de iyi ve zayıf bir anında seni çekebileceği umudu kalıyor. Zaten kimse kitapla ne yapacağını bilemeyecek, bu doğru benim için. Tutumsuz yayıncının bana yarattığı çaba, para fedakârlığı ve bunun bütünüyle kaybı bana zaten işkence ediyor. Yayınlanması tamamen rastlantı, belki bunu sana bir fırsatta

anlatırım, bu niyetle hiç düşünmemiştim. Ama bütün bunları sana senin tarafından gelecek güvensiz bir yorumun ne kadar doğal olacağını açıklamak için yazıyorum. Oysa sen bir şey söylemedin, iki kez bir şeyler söyleyeceğini bildirdin, ama bir şey söylemedin. [...] Sevgilim bak, senin bana her şeyinle yönelmiş olduğunu bilmek istiyorum; hiçbir şey, en ufak bir şey bile öylesine konuşulmasın. Biz -sanıyordum ki- birbirimize aidiz, senin sevdiğin bir bluz belki benim hoşuma gitmeyecek, ama onu giyiyor olman hoşuma gidecek. Kitabım aslında hoşuna gitmiyor, ama benden olduğu için onu mutlaka beğeneceksin fakat bunlar gene de söylenir, hem de *ikisi birden.*"[3]

Kafka -arada bir de olsa- kendini haklı hisseder; asla kendi başarısını küçültmek istemez sırf onun hoşuna gitsin diye; ilk kitabının zor ve karışık olduğunu kabullenir, ama kötü olduğunu kabullenmez. Felice bu sesi henüz kavramamıştır. Özür diler, şimdiye kadar gerekli huzuru bulamamıştır. Bunun üzerine Kafka -çok dürüst olmayaraktüm sitemlerinin 'saçma' olduğunu açıklar. Ama o sonunda, en sonunda ocak ortasında GÖZLEM hakkında bazı sorular yönelttiğinde, Kafka'nın hevesi geçmiştir. Bu kez Felice'dir boşuna cevap bekleyen. O iki yıldan fazla bir süre sonra kitabı yeniden eline aldığında -belki de onun hoşuna gitmek için-, değişmiş olan, daha da kapanan arkadaşı tarafından nerdeyse kabaca azarlanır: "Ne diye böylesine eski ve iyi olmayan GÖZLEM gibi kitapları okuyorsun ki?"[4]

Kafka'nın Felice'den beklediği estetik eleştiri değildi doğal olarak. Kararlı bir edebi yargı yapmaya gerçekten cesaret edebilseydi, Kafka bunu son derece memnunlukla yükseltilmiş yakınlık olarak algılardı. Ortak dokunuş alanının büyümesi olarak. Kendi yargısını, gelecekteki çalışma yönünü hemen hemen etkilemezdi. Zaten hiçbir zaman yetkisine inanacağı bir kadına rastlamamıştı; kadınlara okuma yaptığında, kız kardeşlere, Hedwig Weiler'e, sonraları da Felice'ye, o zaman onu ilgilendiren daha çok başarılı ya da başarısız olsun, dile müdahalenin açık kulaklarda doğrudan yaptığı etkiydi. Kendi edebi deneylerinin belgeleri ise sonuçta başka bir yerde sergilendi. Kafka bu konuda Brod'dan başka türlü davranmadı. Brod sıkça sevgililerine okuma yapardı, oysa güncesinde hep anlık tepkileri saptardı, görünüre göre entelektüel bir açıklama gereksinimi duymazdı. İşte bu durum temelinde bambaşkaydı, yani kendi kız arkadaşının hoşuna gitmenin gururu muydu o, -tıpkı Elsa Trausig gibi dikkatli bir okuyucu

idiyse de- ya da ölçülü bir edebiyat eleştirmeninki miydi? 'Çoğaltıcının' kendi zevkine, ön yargılarına bir amatörden daha az teslim edilmiş oluşu en ufak bir şeyi bile değiştirmiyordu. Bu yüzdendi Kafka'nın çaresiz şaşkınlığı, beğendiği yazar Otto Stoessel'in GÖZLEM'i okuduktan sonra hissettikleri, Stoessel tüm ciddiyetiyle kitabın "hafif, içsel neşe dolu" olduğunu ve yazarın da "kendi iyi durumundan duyduğu humoru" övmüştü.[5] Felice'nin başına gelmezdi bu.

O sıkça ve de daha ilk mektuplarında okuma deneylerinden söz ettiğinde Kafka Felice'nin sahip oldukları hakkında oldukça doğru bir izlenim edinmişti (doğal olarak bu ona yetmiyordu, ama Kafka'nın istediği bibliyografik listeyi toparlamaya gerçekten zamanı yoktu). Savaş öncesi zamanlardan geriye kalan ciltlerden yola çıkıldığında Felice'nin çağdaş yazarlara ait kitaplara ilgi gösterdiğiydi, ama koşul bunların tanınmış olmalarıydı, ölçüsü buydu. Bunların arasında Gerhart Hauptmann ve Arthur Schnitzel, özellikle de İbsen, Björson, Hamsun, Strindberg gibi İskandinav yazarlar vardı.

Kuzey ülkeleri edebiyatı zaten doksanlı yıllardan bu yana *en vogue*'du, üçüncü sınıf yazarlar bile büyüklerin yanında okuyucu buluyordu. Felice Bauer tüm meslek sahibi burjuva okuyucular gibi, daha çok dergiler, ilanlar ve vitrinlerde teşhir edilenlerle ilgilendiği için, iyice düşünmeden geniş akımları izlemekteydi. Karanlık ve yoruma gereksinim duyan edebiyata karşı açık olarak tepkiliydi; kıt, berrak olana hiç de şaşırtmayan bir sempatisi vardı (bu kavramlarla Kafka'yı tamamen başka şeyler doğal olarak bağlıyordu.)[6] Dikkat çekense, onun Strindberg'le köklü uğraşıydı, kütüphanesinde onun YAPITLARI yirmi yedi cilt halinde toplanmıştı. Daha zayıf olan çalışmalarını bile, örneğin DIE GOTISCHEN ZIMMER (GOTİK ODALAR)'ı doğrudan doğruya Kafka ile karşılaşmasından önce okumuştu. Hoşuna giden cümleleri not etmiş, Praglı arkadaşından bunlara yorum getirmesini rica etmiş, 1916 sonunda Strindberg hakkında yapılan konferans dizisine gitmişti.

Felice'nin ne sistematik olarak ne de tipik, amaca yönelik gereksinmeyle okumamasını Kafka önceleri doğal bir durum olarak kabullenmişti. Yalnız arada bir kendi önerisiyle karşı etki yapmayı denemişti. Onun eğitici dürtülerini Felice çok sonradan tanımıştı. *Onun* yapıtlarının okunmasını herhangi bir zamanda ortaya çıkacak fırsata erteleme-

sini Kafka kabul edemiyordu. Evet, o hâlâ bu basılı harflerin onun kendi ve tek yaşamını ifade ettiğini anlamamış mıydı? Hayır, anlamamıştı. Çünkü onun tamamen ciddi olarak mektuplarında adını andığı sayısız yazarlardan yakınmasını cevaplandırmış, kendi açısından da haklı bir kıskançlığa bağlamıştı. Onun geceleri Amerika'ya gidişini örneğin, yani KAYIP'a gidişini. Kafka duygusal tepki göstermedi: "Roman benim, öykülerim ben, nerede burada en ufak bir kıskançlığın yeri rica ederim."[7]

Bindokuzyüzonüç. Yeni bir yıl. Kentin üzerindeki karanlığı çan sesleri doldurdu, Hradşin'den büyük top atışları geliyordu, açık pencerenin önünde şişe tıpalarının patlayışı duyuluyordu ve sokaklar Almanların ve Çeklerin yaşasın nidalarıyla inliyordu. Peki ama Kafka neredeydi? Görünmüyordu, ne onu kahveye davet etmiş olan Weltsch, ne de bu sefer nişanlısı ve gelecekteki kayın pederi ve kayın validesiyle kadeh kaldıran Brod da görmemişti.

Kafka kutlama havasında değildi, saklanmıştı, geçmiş aylarda çoğu zaman olduğu gibi tek başına odasının penceresinde duruyordu. İlerdeki köprüye bakıyordu, sonra yazı masasına oturdu ve kalem, kâğıdın üzerinde kaymaya başladı, yapışmış gibi. Zorunlu düşünceler ona egemen olmuştu. Yabancı görüntüler, Felice şemsiyesini onun üzerinde kırıyordu, bir karı koca birbirine bağlı olarak darağacına götürülüyordu, bu görüntülerden kurtulmalıydı, mektup korkunç olacaktı. 1913 dönüm noktasıydı. 1913'te roman bitecekti yoksa her şey boşunaydı. 1913'te Felice'yi görecekti ya da onu bir daha asla görmeyecekti.

Kafka korkuyordu. Ama şimdi sandığı gibi "bir köpek gibi terk edilmiş " olmasından ötürü değil[8] –terk edilmemişti ki, dostları onu beklemekteydi, Felice onu destekliyordu her şeye rağmen-, ama üstelik de şimdi o her şeyi kararlaştıracak olan yılın başlangıcında, gücünün azaldığını, görüntülerin rezervinin kesildiğini, içlerinde yaşadığı figürlerin ona sırtını döndüklerini hissediyordu. Haftalardır hissediyordu bunu, kendine daha bir rahatlık sağlamayı denemişti. Berlin yolculuğundan feragat etmişti. Brod'dan bile gittikçe daha fazla geriye çekmişti kendisini. Hiçbir şey işe yaramıyordu. Evet yazıyordu. Ama gece oturumları daha da kısalmıştı, ara vermeler daha da sıklaşmıştı. Her ara verme bir sondu. Çünkü yazılan sözcük "Ben" ise, dil ile yaşam arasında bir aralık

kalmıyorsa, o zaman sözcüğün beğenilmemesi çok sevgili okuyucu tarafından bir çeşit ölüm hükmüydü, ama sözcüğün tamamen eksilişi ölümün kendisiyle eş anlamlıydı.

Kafka aslında edebi metinlerin ağır psikolojik acılardan çıktığını bilmek için yeterince biyografi etüd etmişti, hatta akut depresyondan çıktıklarını biliyordu. Kleist buralardan geçmişti, Dostoyevski de. Ama buna rağmen şimdi *onun* yaşadıkları tehdit edici biçimde başka türlüydü; bir boşalma, bir çeşit steril depresyondu, temizleyici bir ateşi tutuşturmuyordu, tersine salt baş ağrısı yapıyor ve uykuyu çalıyordu. Bunu "kurumuş, kafa koparan" bir durum olarak yaşamaktaydı; yakıcı mutsuzluk bile şimdi ona bu can sıkıntısından daha dayanılır görünüyordu.[9]

Avuntu beklemiyordu. Brod, Weltsch, Felice -hepsinin şimdi kendi sorunları vardı. Zaten ona ne diyebilirlerdi ki? Başka zamanların geleceğini mi? Kafka'nın son aylarda karşı karşıya olduğu yüklerden durmadan yakınmasına rağmen doğru bir haberleri yoktu. Evdeki gürültü, 'evlilik hazırlıkları', asbest fabrikasının yarattığı vicdan azapları, hafif ve hep tedirgin edici uyku, Felice'nin mektuplarının yarattığı sürekli kargaşa, bir de buna eklenen iş gezileri (DÖNÜŞÜM bile bundan kurtulamamıştı), mesleki açıdan başarısız olma korkusu, savaş konuşmaları, kız kardeşlere duyulan endişe; hele hiç ölçülemeyen gece yazmalarının ondan beklediği psikolojik enerjiden söz etmemeli. 'Şaşmamalı' derlerdi arkadaşları ona. Çünkü Kafka'nın 1913 başında *tükenmiş* oluşu olasılıktan daha büyüktü, kendisi bu açıklamayı kabul edecek olmasa da.

Düşünceleri başka yöne çevrilmişti, gene kendi kendini suçlamanın kaderci bir mantığını izliyorlardı. Kendi gece yaşamını, asıl yaşamını yeterince korumamıştı, buydu işte. Kendisini ayarttırmıştı. Daha da beteri bunu yaparken bu durumu gevşek, bereketsiz dağılma olarak gören göze ebedileştirmek olmasıydı. Çünkü Felice'yi istemek başka ne anlama gelirdi ki? Bu girişim ya korkunç bir bozguna ya da evliliğe çıkacaktı. Yıllardan beri onu bekârlık *horro vacui*'si kaplamıştı. Şimdi ise bir darbe gibi onu çokluk önünde de bir yılgınlığının olduğu ve kendisinin asla yakın bir insanın dümen suyuna karşı, gündelik aynılığa karşı bağışıklı olmadığını kavrıyordu. *"Evlilik içinde ben neye dönerim?"* O güne kadar Kafka kendisine bu soruyu bu derece ciddi

sormamıştı. Şimdi, yılın başında artık bu soru aklından çıkmıyordu.

Kafka'nın içsel pusulasının ne kadar çabuk döndüğünü önce Brod anlamıştı, çünkü ona doğrudan doğruya yabancı, sınavlayan bir bakışın yöneldiğini görmüştü. Kafka dostunun şimdiye kadarki üretimine dayanan yaşamını neden artık savunmadığını anlamamıştı. "Kendimizi severek feda ediyoruz" demişti Brod daha birkaç hafta önce rahatlıkla, yani edebiyata. "Sanki kalbimizi yiyip bitirecekmiş gibi." Söylemesi kolay, silah altına almaya çağrılmışsa. Aslında Brod hiç de kendini feda etmeyi düşünmüyordu, tersine kendisini rahatlığa hazırlıyordu. "Onda bir koca olma durumu var", diye kaçırdı ağzından Kafka, "heveslerden bağımsız olarak, acılara ve huzursuzluklara rağmen yüzeysel bir neşe."[10]

Evliliğe karşı ilk, açık olmayan Felice'nin aldığı bu işaret. "...baba olma cesaretini ben asla gösteremezdim", diyordu aralık sonunda,[11] ama Felice bunu çok ciddiye almadı, onun nişanlanmalara, düğünlere ve doğumlara karşı oluşunu, bu olaylarda son derece sevinen tebrik edici rol oynamak zorunda kalışının onu sıktığını biraz da olsa biliyordu. Kendisi bunlara karşı çıkıyor, iyi bir şişe şampanyaya iddiaya giriyordu; bunlar evlendiğinde kaçınılmaz olacaktı. O ise bunu beklemiyordu. Ama herkesten başka olduğunu sandığı özellikle de bu konuda onun kendine üstün gelmesine izin vermeye şimdi ihtiyacı yoktu. Çünkü o da yıllar önce herhangi bir dostla iddiaya tutuşmuştu, ama *on şişesine.* Gene ona bir puan, Felice boyun eğmişti ve belki de bu sözlere gülmüştü. Ama bunu sevgililer arasındaki neşeli bir oyun sandıysa yanılıyordu. Çünkü Kafka oyunun kurallarını değiştirmişti, hem de nasıl bir kesinlikle; o bunu mektuplaşmalarını karıştırdığında, tek bir örnekte vurucu biçimde gözünün önünde görmüştü.

Derin gecede
Soğuk gecede kitabımın üzerinde yatma
Altın işlemeli yorganımın kokusu çoktan uçtu, ocak artık yanmıyor.
Güzel kız arkadaşım o zamana kadar öfkesini zorla bastırırken, lambamı kapıyor.
Ve bana soruyor: Saatin kaç olduğunu biliyor musun?

18. yüzyıldan bir Çin şiiri. Kafka bunu en çok sevdiği kitaplardan birinden çıkartıp Felice'ye kopya etti. O uyumalı, yazmayı ona bırakmalıydı, çünkü şiir zaten "gece işinin her yerde, Çin'de de erkeklere

ait olduğunu ispat ediyordu."[12] Herhalde tamamen ırak olan, bu yüzden daha da erotik olan fanteziyi etkilemek onu sevindirmişti: o yazı masasında, Felice onun yanında yatakta; bu görüntünün onu da uzun süre meşgul etmesi doğrudan doğruya Kafka'nın mektuplarından anlaşılmakta.

Ama şimdi iki ay geçince Kafka doğrudan doğruya, bu sahne bir gün gerçekleşecek olursa neler olacağı sorusunu soruyor.

> "Şiirdeki bu kız arkadaşın durumu kötü değil, bu sefer lamba gerçekten sönüyor, eziyet çok değil, onda daha yeterince neşe var. Ama bu eş olsaydı ve o gece rastlantısal bir gece olmayıp tüm gecelerin örneği olsaydı, sonra doğal olarak yalnız geceler değil, ama tüm ortak yaşam; bu yaşam; lambanın çevresinde dönen bir savaş olsaydı nasıl olurdu. Hangi okuyucu artık gülümseyebilirdi? Bu yüzden şiirdeki kız arkadaş haklı değil, çünkü bu sefer kazandı, bir kez kazanmaktan başka bir şey değil istediği; çünkü güzel ve bir kez kazanmak istiyor, bir bilgin asla bir defa inandırıcı olmaz, en sert okuyucu bile onu affeder. Bir eş ise buna karşılık hep haklıdır, çünkü bir kazanma değildir bu, tersine bir varoluştur istediği ve erkek ona kitapları üzerinden veremez bunu, her ne kadar görünürde kitaplarına baksa da, günler ve geceler boyunca her şeyden çok sevdiği kadından başka bir şeyi düşünmüyor olsa da, ama doğuştan olan yeteneksizliğiyle sevse de. [...] Sevgilim, ne kadar korkunç bir şiir bu, hiç düşünmemiştim."[13]

Bu evcil sahne yeniden bir fantezinin hücresel çekirdeği oluyor, ama bu kez erotik olanın değil, tersine bir *hukuksalın*: su götürmez, kesin, sonsuz *eş hukukunun*, ki bu Kafka'nın üzerine dehşet verici bir felaket olarak yığılıyor, 'bekârın mutsuzluğu'na ışık saçıyor; burada ilk kez adıyla anılıyor. Kafka'nın sıkça gelecek yıllarda onayladığı bir hak, biçimsel olarak kanatıncaya kadar sıkıca pençeleyeceği bir düşünce. Ama yanılmamalı: Kendisine düşman olan bu prensibi, bu yaşam hakkını, yani edebiyatın ölüm getirdiğini kesinleştirdikçe, bedensel olarak ondan daha fazla uzaklaşıyordu. Felice bunu hissetmiş olmalıydı: Bu şekilde haklı olmak sevindirici değil, insan sempati de uyandıramaz, hele haklı olarak sevgi de uyandıramaz. Bu eşin *sahip* olmadığı nasıl kuşkulu, kırık bir varoluştur ki, önce başka bir insandan *istemek* zorunda olsun.

Kafka'nın görünürde bu kadar radikal, kendi varoluşuna hedeflenen tavizleri aslında rafine ve son derece tutarsız bir kendini savunma tarzıdır ve asla 'mazoşist' eğilim olarak görülmemelidir. Çünkü eğer benim ayrıştığım insan *per se* haklıysa, yani söyledikleri ya da yaptıkları yü-

zünden değil, ama salt dünyadaki pozisyonu yüzünden haklıysa, o zaman ben *per se* haksızımdır. Nasıl karar verirsem vereyim ve ben dolayısıyla -artık bu önemsizdir- yeni, arka kapıdan kazanılmış özgürlükle gene bana doğru gelen şeyleri yaparım. Başka bir deyişle: Kafka gelecekteki eşini bir kürsüye çıkarıyor kendisi kendi yolunda rahatça ilerleyebilmek için. Onun tavrının anlamı boyunduruk altına almak değil, ama sınırlamadır. Yaşam hakkı önünde eğilmesiyle eş zamanlı olarak eşe örneği olmayan bir radikal arzu fantezisi tasarlaması, bunun o kesin kendinden geçmeyi lanetlemesi bir tek böyle açıklanabilir:

> "Bir keresinde sen, ben yazarken yanımda oturmak istediğini yazmıştın; düşün, ben o zaman yazamam (bunun dışında da çok yazamam) ama o durumda hiç yazamazdım. Yazmak demek kendini ölçü üstü açmak demektir; insanın insani alışverişte artık kendinin kaybedeceğini düşündüğünde en uç açık kalplilik ve kendini veriştir; bu çoktan aklındadır, durmadan geri dönüp ürkecektir bundan, çünkü herkes yaşamak ister, yaşadığı sürece bu açık kalplilik ve kendini veriş asla yazmak için yeterli değildir. Bu yüzeyden yazıya aktarılacak olanlar -başka türlü olmuyorsa ve derin kaynaklar susmuşsa- bir şey değildir, gerçek bir duygu bu üst toprağı sarstığı anda çöker. Bu yüzden insana yeterince yalnız kalmak yetmez yazdığı sırada, bu yüzden insanın çevresindeki sessizlik yetersizdir yazdığı sırada, gece azdır. Bu yüzden insanın hizmetinde yeterince zaman olmaz, çünkü yollar uzundur ve insan kolayca şaşırır, hatta insan bazen korkar, baskısız ve kışkırtmasız olmadan geri koşma hevesine kapılabilir (daha sonra hep ağır cezalandırılan bir keyif), tıpkı insanın en sevilen dudaktan ansızın bir öpücük alması gibi! Çoğu zaman benim için en iyi yaşam tarzının yazı takımı ve bir lambayla geniş, kilitlenmiş bir bodrumda olmak olduğunu düşündüm. Yemeğimin getirilmesi ve mekânımın çok uzağında bir yere konması, bodrumun son kapısının ardında bir yere. Yemeğe giden yolda, bodrumun tüm poturlarından geçme, pijamam içinde, benim tek gezintim olurdu. Sonra masama geri dönerdim, yavaşça ve düşünerek yerdim ve yeniden yazmaya başlardım. Ne mi yazardım o zaman! Hangi derinliklerden onu çıkartacağımı! Hiç yorulmadan! Çünkü bizim yoğunlaşmamız yorgunluk tanımaz."[14]

Burada eşe sadece bekçilik rolü düşüyor. Felice'nin kulağına bunlar alay gibi gelmiş olmalıdır Kafka bu bodrumunda 'koşulsuz' olarak ona ait olduğunun avutucu sözlerini yazdığında. Hayır bu ciddi değildi, sadece bir saatin yarattığı bir heves olabilirdi. Tam da bunları yazdı ona Felice, dik başlılığıyla.

Şimdi artık daha sık evden dışarıya çıkma cesareti gösteriyordu, yazı masasından uzaklaşıyordu, insanları görüyordu. Bir yıldır tiyatroya gitmemişti, oysa Nijinskili Rus balesi onu canlandırmıştı, bir kere daha görmüştü bunu, o zaman can sıkıntısından ve hüzünden korkmamak gerekirdi. Sonra Weltsch'i ziyaretler, birkaç haftalığına Prag'a dönen Werfel'le saatlerce süren kahve sohbetleri, Martin Buber'le büyük bir grupta çatışmalı konuşma. Kafka gene görünür olmuştur. Uzun zamandır ürkülen Valli'nin düğünü de ardında kalmıştı; rugan çizme, frak ve silindir şapkayla 'Kranzelherr' olarak sinagoga gitmişti, hatta konuklara küçük bir hoş geldiniz konuşmasının işkencesini çekmişti her ne kadar -olasılıkla kimseyi şaşırtmayan tarzda- törenden hemen fırlayıp kahveye koşmuştu kendini toparlamak için. Bu gibi şenlikleri bir felaket, onun üzerine çullanan bir felaket olarak görüyordu. Bu felaket her zaman bir an gelip biteceği için, hafifleşebilmesi biraz olsun tatının edici oluyordu. Şimdi bu sürekli kadınsı heyecanlar, bu sayısız akraba ziyaretleri, bu hep yeni kınlganlıklar ve yalanlar yaratan yabancı insanların içlerine girişi ('işte bu da bizim Franz') gene de bir an gelip bitecekti ve alışılmış, düzgün, tutarlı huzursuzluğa kayacaktı. Bu düğünün de yuttuğu akıl almaz yekun hakkındaki şikayetler doğal olarak daha haftalarca sürecek ve onun kapısına yansıyacaktı. Artık asbest fabrikasının bir şeyler getirmesi gerekirdi...

Kafka'nın istemeden ve biçimsel olarak bir andan ötekine kendiliğinden ortaya çıkan bu katılımların yarattığı tüm azaba rağmen, kapısının aralığını biraz açmış oluşu ona iyi geliyordu, sanki bir savaşın anlık çözülmesi gibiydi, Brod'un cesaretlendirmeleri de etkisiz kalmıyordu. Kafka'nın 1913 ocak ayında yazdığı bu konuyla ilgili mektup okunduğunda, o zaman romanın tıkanmasının şikayetlerinin 'tam olarak içtenlikli' olmadığı anlaşılır. Açık bir vazgeçme yaklaşımı işin içine girmektedir, ama dile getirilmeyen ve hatta belki de bilinçaltı bir gereksinim baskıyı hafifletmeye çalışır; kasılmış uzuvları yazı masasının altından öne çekmeye, kendi koyduğu boyunduruktan bir süre için kurtulmayı işaret eder. Felice de değişen bu sesi duyar, dostunun yeni kazandığı hareketliliği hisseder, ama bundan gerçek bir sevinç duymayışı da gözden kaçmaz. Romanın olası tamamlanmasından gittikçe daha ender söz eder, ama Berlin'de buluşmadan daha da az.

Onun mektuplarından duyduğu eksiksiz memnuniyeti dile getirir, çünkü "diğer istekler şimdilik ya da ilelebet yerine getirilemeyecekse, her şey daha iyi değilse bile yolundadır."[15] O böyle cümleleri okuduğunda ağlıyordu. Onu sürekli bir sonraki huzurlu saat için savaşan biri dışında biri olarak tanımayan, bir sonraki "derinden gelen" sayfa için savaşan biri olarak tanıyan Felice, artık onun birden güldüğünü, bir doktorun önerilerine uyan uyumlu bir hasta olarak görüyordu.

> "Romanım! Geçen akşam onun tarafından tamamen yenildiğimi ilan ettim. Elimden kaçıp dağılıyor, artık onu tutamıyorum, sarının kendimle ilişkili olmayan bir şey yazmıyorum, ama son zamanlarda iyice gevşedi, yanlışlıklar ortaya çıkıyor ve kaybolmak istemiyorlar, olay büyük tehlikeye giriyor ben onu şimdilik bırakacağım yerde ona çalışmayı sürdürdükçe oluyor bu. Ayrıca bir haftadır nöbetteymiş gibi uyuyorum, her an bir şey beni ürkütüyor. Baş ağrıları düzgün olarak yerleşti, küçük değişken sinirlilikler üzerimdeki çalışmalarından vazgeçmiyorlar. Kısacası ben yazmaktan tamamen vazgeçiyorum, şimdilik sadece bir hafta, ama aslında daha da uzun bir süre dinlenmek dışında bir şey yapmayacağım. Dün akşam artık bir şey yazmadım. Hemen ardından benzersiz bir biçimde iyi uyudum. Senin de dinlendiğini bilseydim eğer, dinlenme benim çok daha fazla hoşuma giderdi."[16]

Son derece akıllıca. Bu ses şayet bu derece yabancı gelmeseydi kulağa.

KAYIP:
Mükemmeliyet ve Batış

Yazmaktan nefret ediyorum,
ama yazmış *olmayı* nefis buluyorum.
FREDERİCK BROWN

KAYIP, DAVA, ŞATO, NİTELİKSİZ ADAM, KIYISI OLMAYAN NEHİR, modern Almanca epiğinin beş büyükleri. Bunların üçünü Kafka bıraktı geriye: Yaşamsal tarih açısından puslu, karşılaştırmalı edebiyat tarihinin tepesinden bakıldığında nerdeyse garip bir bilanço, açıklanmak istiyor.

Kafka'nın zaman zaman kendi kendini sabote etmeyi rafine biçimde yapması, büyük projelerinin tamamlanmasını *istemesini*, günümüze kalan belgeler en ufak bir kuşkuya yer vermeden gösteriyor. Yakınmaları durup durup yazma eylemi çevresinde dönse de, bitirilmiş metinleri çoğu zaman aylarca eline almasa da, hatta görünüre göre unutsa da: sonuçta geçerli olan çalışma değil, sonuçtu. Ama tutulan yol *değildi*, kesinlikle değildi, bunu ona kimsenin anımsatması gerekmiyordu. Ne neşe veren yazma eyleminin bağımlılık olarak sınırlanmaması, ne de bu eylemin iyileştirici etkileri Kafka'nın her zaman memnun olmasına yeterdi.

Öte yandan Kafka'nın genel olarak başarısızlığını ve romanlarının fragman karakterinin özellikle onun estetik isteminin uygun anlatımı ya da kendisinin anlatımı olarak gördüğü bir efsanedir. Doğrudan doğruya sözüm ona romantik edebiyat kavramının özdeşleşme gereksinimlerine hizmet eder. Bunun tersi doğrudur. En çok hayran olduğu ve ısrarla -nerdeyse ders almaz biçimde demeliyiz- en son deneylerine kadar uğraşmak istediği hem en ufak hem de en büyük yerde kusursuz biçimsel birlikti. Bunun anlamı daha çok edebi bir metnin kendi kurgusal ve görüntüsel özünden bütünüyle *organik* olarak gelişmesi demekti; keyfi dönümlerle, şemalarla, transplantasyonlu rastlantılarla,

gereksiz ve saptırıcı ayrıntılarla, benzeri kirletmelerle ilgisi yoktu. Kafka bu temizlik yasasını o derece saptırılamaz buluyordu ki, bunu asla kesin biçimde nedenlendirmemişti. Şekillendirilmiş bir estetiği ne hissediyor ne de buna heves ediyor ne de buna yeteneği vardı. Buna rağmen bununla ilgili düşünceleri aynı yöndeydi. Karakteristik olan KAYIP'ın yarıda kesilmesinden kısa süre önce Werfel'in şiiri hakkındaki hayranlığını açıklamasıydı: "Böyle bir şiirin yaradılışındaki sonu, kendi başlangıcında taşıyarak hiç dinmeyen, içsel, çağlayan bir gelişimle yükselmesi, insana kanepede büzülmüşken gözlerini açtırıyor!"[1] Tersine ise onun DÖNÜŞÜM'ün son bölümüne duyduğu hoşnutsuzluk ancak, Kafka'nın böcek Gregor'un ölümünden sonra perspektiften ayrılıp, olayın geçtiği yeri terk etmek zorunda kalışının onun biçimsel simetri anlayışını açıkça tedirgin ettiği ile anlaşılabilir. Belki de aynı nedenlerden ötürü CEZA KOLONİSİNDE'nin sonu da onu az tatmin etmiştir.

Kafka birlikten çok, "doğuştan son" istiyordu, ki bu yüzeyin daha ilk cümlesinde bir cenin gibi hareket edip yumuşak kenarlar kazanan bir son olmalıydı. Bu durum onun roman projelerinin bu çeşit bir birliği gerçekten içlerinde taşıyıp taşımadıklarını, bunların, sert soracak olursak, esasen *tamamlanabilir* olup olmadıklarını, daha çok da daha başından beri fragmanlar olarak kalmak zorunda olup olmadıklarını düşünmemizi haklı kılar. Gene de önceden düşünülmüş bir amacın sonrasız eksikliği bir tek roman yazarı Kafka'nın başına gelen bir durumdur, aynı zamanda da yazdıklarıdır: Amerikan toplumunun güvenli yanından, bunun düşünü daha yoğun gördüğünde o derece uzaklaşır ki, genç KAYIP; suçlanan için yüksek mahkeme görünmez, şato yönetimi kadastrocu için erişilmezdir. Şunu düşünemez miyiz - bu düşünce Kafka'dan ne kadar uzak olsa da-, saklı bir yasaya göre yazarın başarısızlığı kahramanlarının başarısızlığına ayna tutmak zorundaydı, yani onun yüksek estetik birliği doğrudan doğruya yaratmış oluşu, özlemi çekilen bütünlüğe romanlarını özellikle *tamamlamadan* daha da yaklaşmış olamaz mı?

Baştan çıkarıcı bir tez, hem de sırf doğrudan 'kafkaesk' biçimde paradoks olduğu için ve yazarın, şayet bir Kafka sempozyumuna katılma keyfini yaşayabilseydi, hoşuna giderdi.[2] Tezi, zayıf yanı, romanın olanaklarını küçük görmesiydi, roman modernitede özellikle

biçim ve içeriğin birbirlerini karşılıklı olarak elektrikleştirmeleriydi. Beckett'in romanları kuşkusuz yüksek biçimsel bilinçli tamamlanmış oluşumlardır. Buna rağmen tamamen fragmanlaştırmayı, çözülmeyi ve çöküşü anlatırlar. Kahramanlarının, bu yalnız beyinlerde aydınlanan düşünce paramparçalığının bolca gevezelikleri ip gibi çözülür ve iz bırakmadan gene kaybolurlar. Bütün bunlar ayrımlı dil sanatının sonucudur. Bunların roman olmadıkları itirazı hiç de başarılı değildir. Çünkü Beckett Avrupa romanında çoktan beri yerleşmiş olan bir gelişimin sonucunu çıkartır: sağlam içsel ve dışsal algılamanın çözülüşünü, adı 'Ben' olan o kuşkulu bütünlüğü dinamitlemeyi. Bu karmaşa içinde romanın bittiği tarihsel sınır nerede çizilebilir ki roman roman olsun? Hamsun'un AÇLIK'ında mı? Kafka'nın DAVA'sında mı? Virginia Woolf'un ORLANDO'sunda mı?

Başarısızlıktan söz eden bir romanın başarısız olması gerekmez, bir yazarın bu son derece gösterişsiz psikolojileri çürütme olanakları ne mutlu ki sınırsızdır. Kafka da doğal olarak tamamen böyleydi. O böylece o akıl almaz beceriksizlikle büyük edebi girişimlerinden birini bile tamamlamayı asla aklına getirmedi. Belki onların malzemesi ve kuruluşuyla daha işi olabilirdi. "Doğuştan son" eksik değildi; romanlarının nereye varacağını biliyordu. Gene de ince ilmikli ağ hep kopuyordu henüz gerilmeden. O bunu zayıflık ve beceriksizlik olarak değerlendiriyordu; öz yapısının bir kaderi, her yinelenen başarısızlık onda bunu güçlendiriyordu.

"Son sınırdayım" diye yazdı DAVA durduğunda, "belki de bu sınırda yıllarca oturacağım, sonradan belki yeniden gene tamamlanmamış bir öyküye başlamak için. Bu kader beni izliyor."[3]

Bunun ciddiye alınması gerekir. 'Yazmanın' kapalı kutu olan yasaları ile on beş yıllık bir deneyden sonra Kafka yazmak için yalnız ilhamın değil, ama saf psişik enerjinin, hatta bir çeşit istemli obsesyonun da, aylarca önce bir kez başlanılmış bir işin gene aynı tutkuyla ve yoğunlaşmayla kazanılması için gerekli olduğunu biliyordu. HÜKÜM'ün ortaya çıktığı o uykusuz, aynı zamanda taşkın durumun yaşandığı gece, ki o bunu yaratıcılığın ideali olarak görmekteydi, sınırlıydı zorunlu olarak ve kendi, içsel tutukluluklarını yarattı. Yazmanın kendisi gerilimi azaltıyordu, psikolojik derinlikleri neşeyle ve azapla ortaya çıkaran doğrudan neden, yavaş yavaş yeni, başka de-

neylerle örtülüyordu, sonunda bitmemiş yapıt kendi güç alanını yaratıyor, yabancı talepler öne sürüyor, kısa süre sonra oyundan göreve dönüşüyordu.

Ama bu durum her yapıt, her yazar için geçerli değil mi? *Bu* koşullarda bir romana başlıyor, *şu* koşullarda onu bitiriyor. Süren bir biçim arıyor, onu yaratandan bağımsız olarak varlığını sürdürebilen bir biçim. Bu açıdan yazar yapıtını bozucu yaşamtarihsel ölçüden korumak zorundadır. Bu durum özellikle de yazdıklarının nesnesi yazarın kendisiyse söz konusudur. Tek bir uygunsuz cümle, süslü söz, hiçbir eğri metafor, yazarın bunları doğru bulduğu sırada, kendi durumunun kötü olmasını affetmez. Yazma eyleminin zorunlu koşullarından biri öz mesafedir. Onun adeta psişik toprağıdır, ki bu sanat ancak orada yeşerebilir. Kafka kendi sanatına egemen değil miydi?

Hiçbir zaman bundan emin değildi. 1913 mart başında KAYIP'ın yarıda kesilmesinden altı hafta sonra bir tarafa koyduğu defterleri karıştırırken sadece birinci bölüm olan ATEŞÇİ'nin "içsel doğrudan çıktığına" inandı. Tüm diğerlerinin, ki gene de 350 manüskri sayfasıydı "adeta büyük bir duygunun ama tamamen eksik bir duygunun anımsanmasıyla yazılmış olduğunu, bu yüzden de atılması gerektiğini", "bunun su götürmez" olduğuna inandığını söyledi, nokta. Kurt Wolff ki KAYIP'ı seve seve basacaktı, başkaca bir bilgi alamadı, ama Kafka'dan sadece ATEŞÇİ eline geçti. Bununla ilgili olarak da bu bölüme 'fragman' denmesini ısrarla rica etti (ki o zamanlar bile bu satış için pek destekleyici bir başlık değildi).[4]

Aslında Kafka neden kendine sitem ediyordu? "Bir duygunun" onu yönlendirmediği, ama o duyguyu anımsamanın yönlendirdiğinden, diğer bir deyişle, bunların arasına bilincin girmesinden. Saçma bir eleştiri. Çünkü bir yıldan fazla bir zaman içinde -bu kadar uzun meşgul ediyordu onu Amerika projesi, romanın ilk bozulan nüshası da dahil olmak üzere- metnin ilk doğrudan ilhamların ve fantezilerin, refleksler, anılar, tepkilerle dolmuş olması kaçınılmazdı. Bu zamanı, bu derece kışkırtıcı biçimde kendisi için arzuladığı mezar sessizliğindeki bir bodrum kemerinin dibinde geçirmiş olsaydı da başka türlü hissetmezdi. Yıl sonuna doğru onu iyice daraltan, donuk, kasvetli görüntülere bilinçsizce kendini kaptırsaydı, o zaman KAYIP iki ya da üç bölümün ötesine mutlaka geçemezdi.

Oysa Kafka'nın metinleri akut ruh hallerine ve dertlere, kendi içinde ağ örmüş olan 'yazarın' bize öğrettiği gibi, asla dayanaksız olarak bırakılmıyordu. Boşuna karşı koyduğu artan karanlıklaşma, baskıcı düşüncelerin üşüşmesi, psikolojik geri çekilme, zayıflayan buluş hevesi -bütün bunlar KAYIP'ta gözle görülür izler bıraktı, kesin bu. Hiçbir şey ATEŞÇİ'nin mahkeme mekânı olan kaptanın şık salonunda, gayretli Karl'ın birkaç ay sonra tiksindirici, yazarın kendine azap vererek anlattığı Brunelda'nın karanlık mağaramsı ikametini işaret etmemekte. Realite ve mitos birbirinden kopuyor, karşıtlığa giriyor, yavaş yavaş yeni, temiz bir dünyanın düşü Kafka'nın elinden kayıyor. İçeriye toz püskürüyor; eski, fazla ısınmış Avrupa'nın tozu. Buna rağmen gittikçe bu bulanıklığı uzun pasajlarla öyle beceriklice orijinal planına katıyor ki, hiçbir okuyucu burada kendine egemen olamayan bir anlatıcının uydurmacı olduğu düşüncesine kapılmıyor. Tersine: roman, kahramanı daha da derinlere düştükçe adeta hep kirli bir griliğe dönüşüyor; sapık dağıtmalar umutsuzlaşıp anlatılan durumlar tamamlandıkça birikiyor; Brunelda kişiliğinde 'Amerikan' oyrumsalı dışındaki her şey öne çıkıyor; komikle gaddarlık arasındaki denge daha devasa 'Hotel occidental'ın mekanizmasında bu derece gülünç tamamlanmış görünse de, gittikçe daha çok kurşunlaşmış bir tablonun lehine itiliyor. Bütün bunlar yıkılmanın başdönmesini yaratıyor, *kaderin*, hem de doğacı bir ortam aktarılmasının başarabileceğinden çok daha yoğun olarak. Ve *birlik* yaratıyor, hem de öyle bir ölçüde yapıyor ki bunu, güvensiz okuyucu sayfaları geri çevirip ATEŞÇİ'yi ikinci kez okumak istiyor, orada sonradan ortaya çıkan tehditleri birden bulacağını sanıyor.

Kafka'ya azap veren şey, kendi yoksunluğu olarak gördüğü için, aslında ilkesel 'üretme estetiğinin' engeliydi. Valéry sayısız notunda şiirin ortaya çıkış koşullarında bu sorunu en doğru olan kavrama oturttu:

> "Bir şairin tek bir *mısradan* çoğu zaman uzun bir şiir üretmesi sık olan bir durumdur. [...] Bu onun aklına, bir düşe son derece benzer bir durumda gelmiştir, tamamlanmış ve ayrılmıştır [...] Bu mısra ile şimdi bir şiir yazmak gerekir. Burada roman başlar, genişletilir, tertiplenir vs., güçlük, ilk duruma *layık* olan bir durumu yeniden bulmadadır. Devamında şeytan saklanır."[5]

Kafka bunun altına hemen imzasını atardı. Çünkü Valéry'nin burada "roman" dediği (ki yaşamı boyunca romanı küçük görmüştür), sanat anı, edebi tekniktir: İlk mısra *bulunmuştur*, sonrakiler *yapılacaktır*. Ama bu düşte olmaz, çünkü bilinç, mesafe, hesap ister. Bu yüzden "devam ettirme" kaçınılmaz olarak hüzün eşliğinde yürür, temiz bir şey ortaya çıkarmanın yarattığı özgürlük ve heves çevresinde dönen hüzün.

Kafka'da buluş eksikliği yoktu, ondaki 'devam etme' eksikliğiydi. Buluşların ancak (Ocak 1913'te) devam etmenin teknik sorunları gerçekten baskı yaptıklarında üstün gelmeleri mutlaka rastlantı değildi. Kafka'nın, birçok psikolojik açıdan hiç de daha az kırılgan olmayan yazarın tersine anlatım tekniği engelinde durmadan başarısız oluşu tamamen esinlerin kaybolmasına ya da kendi içsel durumuna bağlılığından kaynaklanıyordu. Daha çok kendi kendine koyduğu bir çeşit görevdi bu. Çünkü Kafka'nın kendi metinlerinden istediği -ki HÜKÜM'den başlayarak bitirilmiş öykülerine kadar bunu gerçekleştirmişti- dışsal biçimin tamamlanmasından çok daha fazlaydı. Mümkün olduğunca içsellikte kusursuz atıfta bulunmaların ilişiği, bütün motiflerin, görüntülerin, kavramların yetkin içiçeliğiydi. Kafka'da hiçbir anlatımsal gerilik, hiçbir kör motif, hiçbir öylesine resimsel ayrıntı yoktur. İster bir giysinin rengi, ister karakteristik bir davranış ya da salt saatin kaç olduğu anlatılıyor olsun. Her şeyin bir anlamı vardır, her şey bir şeye işaret eder, her şey geri döner yeniden. Hartmut Binder'in KAFKA-YORUMLAMASI'nda binlerce örnek toplanmıştır; bunlar hiçbir kuşkuya yer vermeden, Kafka'nın metinlerinin hep yeniden yarattığı şaşırtıcı mükemmeliyet etkisinin, ki daha çok biçimsel kalitelere borçludurlar, yüksek spesifik bir sıklıkta olduğu gibi, eğlendirici, salt tadı çıkarılan bir okumaya bir an bile izin vermeyen anlam baskısı olduğunu ortaya koyar. Herhalde bu yüzdendir ona hayranlık duyulmasıyla, karşı koyma arasındaki, Kafka'nın yazdıklarının özellikle genç ve deneysiz okuyucularda yarattığı göze çarpan kutuplaşma. Çünkü bu metinlerin vizyoner, düşsel anı okuyucuyu sarmazsa, o anlatım tarzını sadece 'yorucu' olarak algılayacaktır.

Bu derece radikal, insan dilinin sınırına kadar getirilmiş bir yoğunlaşma, ki şiirin oyun alanında son derece ender olarak görülür, doğal olarak romanın açık ufkunda beklenmeyen teknik güçlükler yaratmak zorundaydı. Gittikçe artan bir dikkat gerektirir, çünkü gittikçe daha çok

ip elde tutulmalıdır, eğrilmelidir, bağlanmalıdır. Bu bağlar sıklaştıkça romanın *işlenmesi* görevi artar ki, ona egemen olmak her zaman titiz buluşlara, aynı zamanda da hep nesnel olarak sınavlayan bilincin boş vermeyen dizginlerine bağlıdır. Çünkü öykü ilerledikçe birden ortaya çıkan bir buluşun 'uygun' düşüp düşmeyeceği de az bir olasılıktır.

Bu son nedene önemli bir ışık tutmaz, ama başaramamanın *anına* ışık tutar. Bu an teknik çabanın yaratıcılığı boğmakla tehdit ettiği andır, yaratıcılığın krizidir daha çok. Kafka yaşamında birçok defa bu noktaya gelmiştir, ama onun ötesine geçmemiştir. Onun yazma 'yaratıcılığına' gelince, o zaman şu saptamayla yetinebiliriz: Sınır buradaydı. Edebiyat açısından bakıldığında bu başarısızlık kelimenin tam anlamıyla trajiktir. Çünkü dil sanatının iki büyük leit fikri, *dolaysız uygun sözcük ve tamamlanmış düşünülmüş sözcük* birbirleriyle uyum içinde değildirler, sürekli olarak yan yana varlıklarını sürdüremezler. Kutupturlar. İkisine de ulaşılabilir. Ama Kafka'nın sandığı gibi aynı keşifle değil.

"Karl ne yapıyor?" Kafka'nın kendisi de bunu severek bilmek isterdi. Caddenin ortasında ona romanını anımsatan kişiye döndüğünde yabancı birinin sırtını görür, bu kişi tehlikesiz biçimde kendi kendisiyle konuşarak uzaklaşır. Kim bu adamı göndermişse, bir cesaretlendirme doğrusu, başka türlü görünüyordu.

Ama son vermek için erkendi, cehenneme düşüşün en derin noktasına epeydir ulaşılamamıştı. Kafka'nın kafasında kahramanıyla ilgili başka şeyler de vardı, 'her işi yapan hizmetkâr' olarak Brunelda'nın havasız, ışıksız apartmanında umuda kapılmış, bunun bir intermezzo olduğunu düşünmüş, kaçış için en iyi fırsat ele geçtiğinde onun doğru bir yaşam sürebilmesi için kapının açılacağını sanmıştı. Bir hayal. Çünkü dışarıda onu bekleyen *self made man* Amerikası değildi, tersine -KAYIP'ın manüskrisi bu konuda yeterince doğru izler sunuyor- aşılamaz, her attığı adımda onu daha da derine çeken bir girdaptı. Önce organize fuhuş ortamına, belki de daha öteye, mafyavari ilişki ve işlerin cangılına. Amerikan toplumunun bu sahteliği, ki iffetli vatandaşların dünyasından hiç de daha az sertlikte organize değildi, Kafka'nın görüntüsel olarak gözünün önündeydi. Çünkü bunlar röportajcıların sevdiği konulardı; bunların bir kısmı tamamen çok şey anlatan başlıklar taşıyorlardı ('New York kumar batakhaneleri', New York cep hır-

sızları tröstü') gibi, bu yazılar *Prager Tagblatt*'da okunuyordu. Karl'ın *bu* yolla sürekli bir işe ve yükselme şansına olan özleminin yerine geleceğini düşünüyordu. Bu noktayı Kafka asla kaçırmak istemiyordu.

"Doğuştan son" neydi? Romanın kendisinden çıkan bir umut daha var mıydı Kafka'nın kahramanına ikinci bir şans vermesine izin veren? Artık kuşkulu bir ucuzluğa kaçmamış mıydı, 'sonu iyi, hepsi iyi' tıpkı ATEŞÇİ'de zavallı oğlanın harun gibi zengin dayıya götürülmesi, sırf onu gerekli *tepetaklak düşürme tepesine* ulaştırmak için miydi? Okuyucuya böylesi bir mucize daha verilmesine cesaret edilebilir miydi?

KAYIP'ın planlanan sonu, şaşırtıcı, tıpkı başka bir gerçeklikten düşen vizyon gibi, ki manüskri burada sona eriyor, Kafka'nın sanki terekesine kattığı sayısız bilmecelerdendir. Hiçbir zaman daha kesin olarak çözülemeyecektir. Çünkü geriye sadece iki işaret kalmıştır ki, olsa olsa bir açıklama bunlar kanalıyla yapılabilir; onlar da sırrı çözmezler, daha çok derinleştirirler. İkisi birbiriyle çelişkilidir, o derece açıktırlar ki tek ve aynı ilişkilendirilmeleri olanaksız görülür.

Max Brod kuşku duymuyordu: "Konuşmalarımızdan biliyorum", diye yazdı 1927'de romanın ilk baskısındaki 'son söze', " 'Oklahoma Tiyatrosu' adlı mevcut tamamlanmamış bölüm, ki bu bölümün girişini Kafka özellikle seviyordu; dokunaklı biçimde okuyordu, bunun son bölüm ve barışçı olmasını istiyordu. Bilmecemsi sözlerle Kafka gülümseyerek kahramanının bu 'nerdeyse sınırsız' tiyatroda meslek, özgürlük, destek, hatta ülke ve ana babasını cennetimsi bir büyüyle yeniden bulacağına işaret ediyordu." Yalnız Brod'un ve karısının değil, ATEŞÇİ'nin devamını bilen hepsi -Baum, Weltsch, Ottla, Felice- günün birinde romanın nasıl 'son bulacağını' bilmek istemişlerdi. Ama Kafka kendi metinleri hakkında konuşmayı sevmiyordu, hele kaderlerini kendisinin de henüz bilmediği kahramanları hakkında. Gene de dostlarının ortak çabaları onu bir işarette bulunmaya heveslendirmiş olabilir; öylesi bir işaret ki doğal olarak Kafka'nın bilinen kötümserliğine göre kuşkulu geliyor kulağa, mutlaka kimseyi memnun etmemişti.

Haklı olarak. Çünkü 30 Eylül 1915'te Kafka güncesine: "Rossmann ve K., suçsuz ve suçlu, sonuçta her ikisi de aynı biçimde cezalandırılarak öldürüldüler, suçsuz olan kolayca, dövülme yerine bir yana iti-

lerek. " Bu açıktır, bir yoruma yer açmaz." Kafka kahramanını ölüme teslim edecekti, hatta *öldürecekti*, davalı Josef K. ile yan yana. Bu konu hakkında soğuk bir kararlılıkla yazıyor, sanki iş çoktan bitmiş, geri dönülmez bir geçmişe aitmiş gibi. Beyan beyana karşı, kafa karıştıran bir dosya durumu.

Brod'un versiyonu için doğal olarak 'Oklahoma' bölümü kendi kendini ortaya koyuyor. Bu bölümün çıkış öyküsü de yeterince garip. Kafka ağustos 1914'te, yeniden ortaya çıkan bir üretim dönemindeyken eski defterleri gene ele aldığında onları bir yıl öncesinde olduğundan daha başka bir gözle okudu. Romanın ikinci yazılışını saklamıştı. Bu bile KAYIP'ın dünyasından tamamen kopmadığını gösteren bir işarettir. Şimdiye kadar çok şeyden vazgeçmişti. Soğuk hükmünü yeniden gözden geçirmişti açıkçası, romanın fragman olarak kalmasını istemiyordu, figürler hâlâ canlıydı, son bir denemeye değerdi. Ama metni bir kere daha eleştirel gözle ele alacağı yerde, ki bunu nerdeyse başka her yazar yapardı, o kalemini 1913 ocak ayında teslim olduğu yerden sonra oynatmaya başladı: Aynı sayfada, en son biraz solmuş olan satırdan itibaren. Bu zorlayıcı operasyon başarılı oldu, dikiş yeri göze batmadı,[6] bu derece kendine egemen olarak Kafka yıllarca aklına gelen bir düşe geri döndü.

Birkaç bölümü atladı, kahramanını yolunda hızla Amerika'nın gece bölgesine götürdü: 'Brunelda'nın yolculuğu', dört grotesk sayfa, Karl koşum beygiri olarak, el arabasında azman Diva, suçsuz bir çift, gerçekten de çekici bir adı olan 25 numaralı geneleve doğru yoldalar. Karl buraya bir yük götürüyor, pisliğe hayret ediyor, onu görmeden önce hissediyor, bir işkencecinin ilk azarlamasını aldırmaz bir gürültü gibi geçiştiriyor. "Acıklı...", diye yazıyor Kafka, sonra bu sözcüğün üzerini çiziyor ve düzeltiyor: "*Yavaşça* Brunelda'nın örtüsünü indirdi." Aşağıya giden yoldaki son düzelti, gerekli bu, çünkü Kafka'nın kendisi hüzünlüdür; yeni bir kire, yeni bir şiddete kendi genç Alter Ego'sundan daha az düşkündür. Gene vazgeçer, yarıda keser, tam da cümlenin orta yerinde. İşte bu romanın asıl mucizesinin başladığı sondur.

"Karl caddenin köşesinde bir ilan gördü; şöyle yazıyordu üzerinde: Claton hipodromunda bugün sabah altıdan gece yarısına kadar Oklahoma Tiyatrosu için personel alınacaktır. Büyük Oklahoma Tiyatrosu sizleri çağırıyor. Yalnız bugün için, bir kereliğine sizleri çağırıyor. Bugün fırsatı kaçıran bir

daha onu ele geçiremez. Yarının düşünenler bize buyursun! Kapımız herkese açıktır. Sanatçı olmak isteyen buyursun! Herkese tiyatromuzda iş var, herkese göre işimiz var. Aramıza katılmaya karar verenleri şimdiden kutlarız. Ama acele edin, sakın gece yarısını geçirmeyin! Saat on ikide her yer kapanacak, bir daha açılmayacak. Tanrının laneti bize inanmayanların üzerine olsun! Haydi ileri, Clayton'a!"

Önünde bir yığın insanın dikilmesine karşın ilan fazla ilgi uyandırmışa benzemiyordu. Sağda solda o kadar çok ilan vardı ki, kimse ilanlara inanmıyordu artık. Bu ilan, diğer ilanlarda olması gerekenden daha olası değildi. En başta büyük bir eksiği vardı; ödenecek ücretten tek kelimeyle bile söz edilmiyordu. Birazcık sözü edilmeye değer olsaydı, ilanda mutlaka yer alır, en kışkırtıcı olanı unutmazdı; çünkü herkes sanatçı olmayı düşünmez, ama herkes yaptığı işe karşılık para almak ister."

Brod'un, Kafka'nın "özellikle sevdiği ve dokunaklı biçimde okuyordu" dediği bölümün açılışıydı bunlar; Brod bölümü kendi biçimlendirdiği 'Oklahoma Doğal Tiyatrosu' başlığı altında Kafka terekesinden yayınlamıştı.[7] Bu bölümde ücretten hiçbir yerde söz edilmiyordu. Çünkü 'tiyatronun' sunduğu mutluluk parayla ölçülemez. Kabul edilme mutluluğudur bu. Karl, baştan çıkarıcı, aynı zamanda da kuşkulu ilanı daha iyi tetkik etmeye çekiniyor, çünkü o bir 'evet'e karşılık bir 'ama'nın geldiğini öğrendi. Ama gene de metne şöyle bir göz gezdiriyor, her sözcüğünü içine almak için: *Herkes buyursun.*

Kafka bu efsanevi tiyatroyu anlatmayı esirgedi. Ama biz "nerdeyse sınırsız" olduğunu duymaktayız. Herhalde böyleydi de, çünkü salt personel alımına yönelik tarz bile Amerikan başkanlığı seçimlerinin oranında. Kafka'nın KAYIP'ta tadına vardığı bir gayretle anlattığı vurguncu sosyal mekanizmalar içinde bu tiyatro en korkunç olana benziyor, tıpkı okyanus gemisi, endüstri şirketleriyle, büyük otele benzer biçimde. Kafka'nın bu kıyısı bucağı olmayan yapının görüntüsel yapılaşmasını nasıl düşündüğü zor akla geliyor.

Ama şimdi, alınyazısının demir parantezi çözüldüğüne göre, o Karl'ın, o güne kadar olan kaderiyle son derece hafif bağlantılı olan bir karşı dünya kurmaya karar verdiğinde, Kafka özgürce masallaştırmadan zevk alır, göze çarpan budur. Yüzlerce kadın melek giysileri içinde ve trompet çalarak başvuranları heveslendirmeye çalışır. Başvuru yapma cesaretini gösterenler kiralanmış bir arka odaya götürülmezler, ama bir at yarışı alanına götürürler. Nerdeyse yönetici beyler

iki vatandaştan birinin evini köyünü terk edeceğine inanmaktadırlar onların çağrısına uymak için; beklenen hücum için gösterilen çaba bu derece şiddetlidir. Daha girişte titizlikle ayrım yapılır: Bu Kafka'nın bürokrasiyle ilgili satirlerinin ilkidir. Her ne kadar herkesi kullanabilirlerse de, tıpkı personel şefinin şaşırtıcı biçimde az olan başvurucularа durmadan garantilediği üzere istisnasız herkesi, gene de en büyük önemi her gün önlerine konan, kendilerinin isteyerek kabul ettikleri yalan ya da hiç değilse kuşkulu verilerin *sırf* bu iş için açılan dosyalara girmesine, başka hiçbir yere girmemesine dikkat ederler. Böylece Karl önce "mühendisler bürosuna" girer, sonra ikinci bir "teknik bilgileri olan insanların" yanına ve üçüncü olarak da sonunda "Avrupalı orta okul öğrencileri" dosyasına. Hatta manüskride "idareci olmuş bir orta okul öğrencisi" denmiştir, ama Kafka bunu geri çekmiştir: Abartınamak gerekir.

Bu "en modern Amerika" mıdır onun göstermek istediği? Tamamen gerçek olan örneklerden bazı abartılar almış olsa da, özellikle de Amerika'da yüzyıl başında yaygın olan iddialı reklam dilini. Ayrıntılar doğrudur, tümü ise bu dünyalı değildir. Okuyucunun gene de bu masalsı senaryoyu zevkle özümsemesi, Kafka'ya bir ölçüde inanması -başka hangi yazara inanılacaktı ki?- öncelikle parodisel olarak kolay anlaşılmasında yatar. Bir Kafka dünyasıdır, ama ters yüz edilmiştir; tehdit yerine müjdeleyen, düş kırıklığına uğratmak yerine isteğin yerine gelmesi.

Kafka Oklahoma bölümünü yok etseydi, bir tek okuyucusu, yorumcusu bile böylesi bir kendinden geçmeye kapılabilir miydi? Kafka'nın kahramanlarının umutlarını ilk ve tek olarak boşa çıkartmadığı, tersine onları gerçekleştirdiği yer burasıdır.[8] Peki ama güncesinde ona neden acıyor, hem de bu bölümü bitirdikten *çok* sonra? Nihayet her türlü isteğin yerine geldiği bir dünyada, büyümekte olan birinin "suçlanarak öldürülmesi" düşünülemezdi; Brod her ne kadar Oklahoma bölümünün KAYIP'ın asla son bölümü olmadığını ileri sürse de.[9] Eğer Kafka romanının bir üçüncü versiyonunu yazmayı düşünmemişse -ki buna işaret eden en küçük bir durum bile söz konusu değildir-, o zaman onun inancı bizi öteki dünya tehlikesine zorlar: Ya Oklahoma tiyatrosu bir düştür, belki de ölmekte olan birinin düşü, ya da orası *cennettir*, ki suçsuz kişi orada kendiliğinden yer edinir...

çöküşünden sonra. Kafka karşı dünyasının bu aşkın doğasını o derece göze batan, hatta Hıristiyan inancına göre dünyanın ve insanın sonunu işaretlerle bezemiştir ki, bize artık bir seçim yapmak düşmez. Kulaklara gelen apokaliptik tehditler ("bize inanmayana lanet olsun."); melekler ve şeytanlar vardır; dirilme trompet sesleri eşliğinde olacak; *ilk* başvuran (Karl) alınan *sonuncudur*; yeni gelip de hiç eşyası olmayanlar büyük bir yemeğe hazırlanırlar; "yöneticiler" (Kafka'nın 'müdür' sözcüğünü değiştirerek koyduğu ad) doğaüstü bir yumuşaklıktadırlar.

Kafka'nın "cennetsel sihirden" söz ettiği sırada, romanının orada son bulacağı zaman gülümsemesine şaşmamalı. Tam olarak doğru değildi bu, herhalde Brod bunu duysa düş kırıklığına uğrardı. Ama Kafka söz verdiğini yaptı. Eğer "vatan" AYDINLANMA DİYALEKTİĞİ'ndeki "kaçıp kurtulmayla" aynı şeyse, o zaman Karl gerçekten de ülkesine yeniden kavuşurdu. O ana babasının küfürlerinden, acımasız himayeciliğinden, sadist amirlerden, tedirgin edici yol arkadaşlarının işkencelerinden, talepçi kadınlardan, pislikten, paradan, savaşmaktan, soğuk kurtlar topluluğundan kaçmıştı. Bir an bile dinlenmeye izin vermeyen bir toplumdu bu, uzun vadede başkalarının bedeline olmadıkça bir şeyin elde edilemeyeceği toplum.

Kafka *kendi* cenneti için bir görüntü bulmuştu; bir itilişle, evet, biçimsel bir itilişle bilinçaltına giren, teknik, ütopya ve kurtuluşu ironik biçimde öne çıkartmasıyla oluşan bir görüntüydü bu, Alman dilinde yazılmış edebiyatta bir benzeri daha yoktu. Bu Vlayton'daki at yarışı sahasında bulunan ilan tahtasıydı. Öyle bir tahta ki, üzerinde genel olarak kazananların adları yazılı olurdu. Şimdi ise, dünyanın en büyük tiyatrosu Oklahoma Tiyatrosu tarafından bağışlanmayla kabul edilenlerin adlarını ilan etmeye hizmet ediyordu. Herkes kazanandı.

Buluş ve Abartma

'Kahretsin, kime karşı savaşıyorum ben?'
'Güçlüklere karşı, tıpkı başkaları gibi.'
August Strindberg, ŞAM'A

Felice tango yapıyordu. Dört misline artmış büro, ev işleri, gizli felaketler ve içten mektuplar arasında elinden kaçacak gibi olan yaşamın baskısı altında kentsel yaşamın sunduğu zararsız eğlenceleri kendine yasaklamayı düşünmüyordu. İşkillenmek korkunçtu; buna karşılık herhangi bir neşeli dans akşamının verdiği ön sevinç ise, orada insan kendini 'doğru dürüst boşaltabildiği' için[1] gerilmiş, yorgun saatlere yumuşak bir ışık sunuyordu. Ayrıca geride bıraktığı gıcıklayıcı tat, özgün giysilerin anımsanması, aptalca edilen sözler, şaşırtıcı çiftlerin oluşumları, hele beğenilmenin ılık olarak atan kadınsı bilinci unutulmamalı.

Prag'daki hüzünlü dostu, umutsuzluk veren biçimde çok az anlıyordu bunu. Bir taşralı gibi 'tango'nun Meksika dansı olup olmadığını sormuştu. Oysa o sırada Avrupa'da tango manyaklığı kol geziyor, her tip kız 'tango-görünümünü' ve 'tango-çaylarını' biliyordu. Acaba neden danslarından bir fotoğraf yoktu? Yok, olmasa daha iyiydi. İmparator bile bu yeni modaya kızmıştı; ahlaken dönüşümü olmayan bir şey söz konusuydu (oysa o sadece Fransız-Prusya versiyonunu biliyordu). Acaba romantik Prag'da insanlar daha fazla mı aydınlanmışlardı?[2]

Aslında Kafka'nın süregelen fotoğraf hırsının nedeni, Felice'nin yaşadığı dünya kenti evrenine doğru bir bağ kuramamasından kaynaklanıyordu sonuçta. Onun sinirli, dışa dönük yaşamını sürekli titreşimde tutan güç alanı oradaydı diye biliyordu; kendisi kendi gözleriyle bunu görmediği sürece her şeyi *bilmek* zorundaydı. Nihayet kendisini 'besleyen' bu yaşamdı. Gene de her gün tekrarlanmayan "hepsini" öğrendiğinde, içinde özümsediği *kendi* bakışıydı; bu bakış titiz, ama taraflıydı. Bir seferinde Felice Bauer tombalaya katılmıştı,

bir kutlamanın doruk noktasıydı bu; ona herkes tarafından çekilişler armağan edilmişti, durmadan alkışlar arasında kazandığı birçok armağanı almak için ön tarafa çağırılmıştı. Bunları Kafka'ya yazdı, her şeyi anlattı. Şimdi memnun muydu? Mutlaka. Ama onu en çok düşündüren kazanılanlar arasında bir de dolmakalem oluşuydu, bu mektup yazmada tercih edilen bir araçtı.[3]

"Kızları yazıyla bağlamak gerçek olsaydı!" Bu iç çeken kişi sadece yarım yıl daha yaşlıydı, şimdi olsa Kafka'ya günahkâr bir saf olarak görünürdü, Brod ona bunu şeytanca anımsatmış olsaydı. Çünkü o geçen yaz düşünü bile kuramayacağı umutsuz bir aşk deneyi geçirmişti. Evet, bir kadın yazıyla "bağlanabilirdi", Felice şimdi daha da güçlü bir ifade kullanıyordu: "Beni tamamen kazandın", diyordu. İşte bu zaten şeytanca olandı. Onu baştan çıkarmış, bağımlı kılmıştı ama neyle? Bulanık bir ayna, gövdesiz bir ses, "yanlış bir tinle"[4] En ufak bir gerçek bile çıkartamamıştı yazıdan, hiçbir dokunma, hiçbir şey, yazdığı andaki parmaklarının hareketi gibi gerçek olabilecek hiçbir şey. Felice'nin bununla doymuş oluşu mucize miydi? O yılbaşı gecesi, soğuk odasının penceresinden dışarıdaki karanlığa baktığı aynı saatte Felice bir baloda dans ve flört etmişti, hem de öylesine şiddetli ki "epey hoş görünümlü bir dansçı", bir çocuk doktorunun daha fazla ileriye gitmesi ancak bahanelerle engellenebilmişti. Gene de bu adam Kafka'nın nerdeyse her saat fantazilediği şeyi bir anda elde etmişti. Felice'nin bu derece kışkırtıcı bir açık sözcülükle bunları anlatması utandırıcıydı.[5]

Mektuplara yakınlık yaratması için güç veren aynı sihir, bundan dokunmanın çıkmamasına da hizmet ediyordu. Bu görüşe daha fazla kapalı kalmak olanaksızdı. Kafka kendine bu cam arkasındaki yakınlığın tüm geri kalan dünyayla olan ilişkisine aynen uyduğunu söylemek zorunda kaldı. İçinde yaşadığı o psikolojik ilişkisizliğin şeffaf çarını, hep sadece sınırın nereden geçtiğine emin olmak için yoklamıştı. Şimdi, birkaç aydan bu yana ellerini ona koymuş ve sıcaklığı hissetmişti, tüm fark buydu. Bir de buna eklenen bunca gecenin çabası.

Felice Kafka'nın yazmaya olan güvenini yavaş yavaş kaybettiğini anlamıştı. Aralık ayındaki mektup akıntısı biçimsel olarak patlayan dalgalara dönüşmüş, geri çekilmiş, yolunu şaşırmıştı.[6] Aynı zamanda da Kafka kendini tekrarlamaya başlamıştı; her bir mektup, tamamen

aynıydı, hangi noktadan başlarsa başlasın birkaç cümle sonra hep aynı çekirdeğin çevresinde dönüyordu; şekilsiz bir istemsizlik içeriye sızıyordu, tıpkı aslında daha fazla bir şey anlatmayan, ama boşalmak isteyen hastaların sızlanmaları gibi. Kendi değersizliği hakkındaki yakınmaları yalnız artmakla kalmamış (kim bilir Felice bunların çoğunu bilerek nasıl atlayarak okumuştur) artık humorsuz, her şeyi gölgeleyen bir ısrar kesinliği kazanmışlardı.

Kafka herhalde bu teraneden hoşlanmıştı; yakınma tınısı diye yazdı, ne yazık ki her zaman onun kullanımındaydı; tıpkı bir sokak dilencisinde olduğu gibi. Ama Felice yakınmalara alışkındı; yedi başlı bir ailede de birçok şey tekrarlanıyordu, hem de yüksek sesle, yoksa ulaşılmıyordu. Daha da kötüsü, en samimi duygusal yakınlık anlarının, ki Kafka buna kendi savlarına karşın hâlâ yetenekliydi; durmadan araya giren kendi yakınmalarının tekrarı yüzünden değersizleşiyordu.

27 Ocak gecesinde ona "Sen sevgilim, seni nasıl bir aşk ve tasayla düşündüğümü biliyorsun, sanki Tanrı seni bana belirli sözlerle teslim etti." Bu sabahtan akşama kadar başkalarıyla ilgilenmek zorunda olan, sorumsuzluk dışı bir dinlenmenin düşüncesinin bile masalcı bir yanı olan bir kadın üzerinde baştan çıkarıcı etki yapmış olmalıydı. Ama Kafka bu noktada kalmadı. İki hafta sonra bu aynı narin, nerdeyse anasal dilek derin bir vazgeçmeyle karmaşıklaşmış ve karanlıklaşmıştı.

> "Sevgilim, bazen gerçekten insanlarla ilişki için kendimin kayıp biri olduğuna inanıyorum. Kız kardeşimi kesinlikle seviyorum, benimle birlikte Leitmeritz'e gitme davetini yaptığı anda da doğrusu içim rahatladı. Onunla birlikte hoş bir yolculuk yapacağım, onu doğru dürüst koruyacağım için sevinmiştim. Çünkü birini koruyabilmek benim gizli, belki de çevremdeki kimsenin bilmediği, ya da inanmadığı bir istemimdir. Ama ben Leitmeritz'deki 3 ya da 4 saatlik ortak yolculuktan, ortak araba yolculuğundan, onunla birlikte yaptığım kahvaltıdan sonra mahkemeye gitmek için ona veda ettiğimde mutluydum; adeta havayı çektim içime, yalnız kalınca kardeşimin yanında olmadığım biçimde rahatladım. Neden sevgilim neden? Sevdiğin bir insanla buna benzer bir şey geldi mi hiç başına? Asla olağanüstü olmayan durumlarda, çünkü dostça ayrıldık birbirimizden ve 6 saat sonra gene birlikte olduk. Hiç de olağanüstü bir şey değildi; yarın, öbür gün ya da ne zaman olursa olsun aynı şey yineleniyor. Sevgilim senin ayaklarına kapanmak ve sessiz olmak, en iyisi bu olurdu."[7]

Bu gerçek bir umutsuzluktan kaynaklanıyordu; Felice bir süre belki de dostunun gözünün önünde bu derece değişmesinin, aşkının altında ezildiği baskıdan söz etmeye başlamasının nedenin kendisi olup olmadığını sordu kendine, sevgiliyi hak etmeyi reddettiğini. "İki gün bile sen benim yanımda yaşayamazdın."[8] Mutlaka kendini artık yazamadığı için iyi hissetmiyordu. Ama tekrarlar Felice'nin aklını başına getiriyor, sinirine dokunmaya başlıyordu. Kafka'nın bütün bunları kelime anlamında dile getirmesi olanaksızdı. Abartıyordu, hem de yetişkin bir insana yakışmayacak biçimde. "İnanmıyorum" diyerek patladı sonunda, "sen de inanmıyorsun." Salt aradaki mesafenin onu böylesine hüzünlü kıldığını, onun elinden "alınabilir" oluşu duygusunun şaşkınlığıydı bu.[9]

İşte gene eski, pragmatik Felice'ydi. *Gene yoluna girecek.* Ama bu kez bir başka ses daha yükseliyordu içinde. Çünkü mutsuz kız kardeşinin ona açıkladığı sır onu eziyor, kendi zayıflıklarının ve sınırlarının farkına varmaya zorluyordu. Kendisi de aylardan beri yalan söylediği ana babasına ve kardeşlerine gittikçe daha fazla yabancılaşıyor ve bayılacak gibi oluyordu. Belki de bu yüzdendi anlık anlayış. Çünkü hemen ertesi gün Kafka'ya çiçek yolladı.

Kafka'nın son yıllarına kadar değişmeden koruduğu tuhaflıklarından biri de eleştiri ile olan dağınık ilişkisiydi. Onunla kavga etmek olanaksızdı; dikkatsizce yapılan sitemler bile onun gerçekten umurunda olmuyordu. Çünkü ya karşısındakine hak veriyor -Brod'la hep böyle oluyordu, o burada 'polemik' yaratacak bir başlangıç noktası bulamıyordu-, ya da kendini öylesi bir gevşeklik ve kendi olanaklarını o kadar açık olarak eksilten biçimde savunuyordu ki, insan bunun kibirlilik mi, inatçılık mı yoksa zayıflık mı olduğunu tam olarak bilemiyordu. Hedwig Weiler bile bunu fark etmişti ve olasılıkla yanlış anlamıştı. Kendisine yönelik suçlamaları bu derece belagatli formüle ederken, savunma örgütlenmesine ilgisizdi.

Bu davranışın anlaşılabilmesi, daha çok herkesin içinde taşıdığı psikolojik refleks oluşu, bu yüzden başkasından da beklediğinin tam tersi olması yüzünden daha zordu. Sitemlerle karşılaşan biri ilk anda her şeyi yalanlama güdüsüne kapılır, *flagranti*'de* yakalan bir hırsız

* Suçüstü. (ç.n.)

bile elindeki çalıntıları açıklamak için olur olmaz sözler arar. Bu çeşit mekanik kafa tutmanın gerçekten bir faydası olup olmadığına duyulan kuşku ikinci derecelidir, 'alışkanlıktır'; saldırgana da hak verme ahlaki gereksiniminden, ki Ben-gelişiminin çok geç ve ender açılışı olduğundansa hiç söz etmemeli. Kafka'ya hemen elini kaldırmasının çok zor olduğu görünüyor, ya da kenara kaçmasının. Ona karşı ne söylenirse söylensin, o sessiz bir mekândaki gürültü gibi yok oluyor ya da önemsiz bir eko gibi geri dönüyordu olsa olsa. Başını sallıyor, gülümsüyor, yoluna devam ediyordu; birden onu yakalayabileceklerini umdukları bir yerde buluyorlardı, ki boştu.

Bir hile, savunmanın özellikle elastik olan biçimi miydi sadece? Kafka'nın kırıcı eleştiriden kaçmak için onun önüne geçmeye büyük çaba harcaması yadsınamaz; ama böyleyse de, etkisinin ona pahalıya mâl olduğu bir hileydi o zaman. Onun kayıtsız davranışı zaman zaman kibirlilik uyandırıyor olsa da, sanki şunu anlatmaya çabalıyordu: 'Sen istediğini söyle, ben kendime bunların hepsini daha da keskin, daha da belirgin olarak söyledim!'-, zaten bu da Kafka'nın *ne* keskinlikle ve doğrulukla kendini gözlemlediğinin hemen hemen kimsenin düşünemeyeceği kadar olmasından kaynaklanır. Felice bu kendi kendini araştırmanın cehennemine bakışın anlatıldığı ilk kişiydi, ama Brod bile, ki çok daha uzun bir süreden beri Kafka'yı anlamaya çabalıyordu, onun okul çocuğu gülüşünden hep yanılgıya düşüyordu. Kafka'nın güncesinin, onun acımasız doğruluğunun kendi yazdıklarını çok geride bıraktığını, Felice'ye mektuplarda neler yazıldığını (ki bunları Kafka'nın ölümünden yıllar sonra görmüştü) görseydi dehşete kapılırdı.

Bu arada nerdeyse hızla açığa vurmalara sarılan suçlu biriyle konuşmak güçtü. Felice Kafka'nın abarttığına inanıyordu, ama bu durumu ona sitem etmek her şey gibi faydasızdı. Elindeki belgeleri karıştırdığında 13 Şubat tarihli olanda Kafka'nın kendisini sadece anlatıcı bir abartmacı olarak nitelemediğini, tersine "şeffaf" abartılara "eğilimi" olduğunu yeniden okudu. Bu kesinlikle abartılıydı. Ama tam da bu yüzden aşılamazdı.

Aynı şekilde Kafka'nın çok kötümser olduğu ve kendi içsel durumunu düşüncesizce dünyaya yaydığı sitemi doğru değildi. Bu kuşkuda Felice Bauer Brod'la tamamen aynı düşünüyordu, Kafka bunu

başka taraftan da duymuştu. Son derece ciddiye aldı, üzerinde düşündü -başka türlü olamazdı- bu görüşün ne yazık ki doğru olduğu sonucuna vardı. Bundan ahlaki bir iğneleme çıkartmayı kendisinden başka hiç kimse yapamazdı:

> "İçimde huzur yok ki, her zaman 'bir şey' değilim, bir defasında 'bir şey'sem bunu aylarca 'Hiç olmakla' ödüyorum. Doğru anımsıyorsam eğer bunda doğal olarak benim insan eleştirim, dünya eleştirim de acı çekiyor; benim için dünyanın umutsuz görüntüsünün büyük bir bölümü bu çarpık hükümden kaynaklanıyor ki bu düşünceler mekanik olarak düzelebilir, ama sadece faydasız bir an için."[10]

Kafka'nın doğruluğa olan eksilmeyen isteği düşünüldüğünde şaşırtıcı bir açıklama. Yanılsama eleştirisi -başka bir şey söz konusu olamaz- hiçbir entelektüelin kolayca kabul edeceği bir şey değildir, hele kendisine karşı yöneltmesi hiç söz konusu değildir. Çünkü kişiliğinin temelini oyan bir sitemdir, tıpkı *coram publica* olarak kişinin sarhoş olduğunun yüksek sesle söylenmesi gibi kırıcıdır. İçsel çatışmaları bilinçsizce dışarıya aksettiren biri, artık hüküm verme gücüne tamamen sahip değildir; bu yüzden kendi kendisine, düşüncesini açık eleştiriyle karşı karşıya bırakacak yerde, susmasının daha iyi olup olmayacağını sorar.

Psikolojik disipline karşı Kafka'nın haklı güvensizliği vardı, bu yüzden de 'yansıma'dan hiçbir yerde söz etmez. Buna rağmen, incitilmeye karşı güçlenmesinin, kendisini bu noktada daha da sert olarak gözlemlemesinde psikanaliz rol oynamış olabilir. Bunu yaparken bozukluklar keşfetmesi, korktuğu delirme durumundan bunların pek uzak olmaması tehlikesiyle karşı karşıya geleceğini biliyordu. Her zaman olduğundan iyice ileriye gitmeye cesaret etti. Çünkü "dünyanın umutsuz görünümü" sözünün ona ait olduğu kuşkusuyla, bu kadar sık tekrarladığı kendi hiçliğinden çok, kendi kendini yok etmenin kıyısına daha da yaklaştı.

Kafka sadece yazılı açıklamalarından tanınacak olsaydı o zaman insan burada özellikle kapalı, bezdirici ve yaşamdan zevk almayan bir insanın söz konusu olduğu düşüncesine kolayca varabilirdi. Ardından gelen dünyanın on yıllarca sandığı bu yanlış kanıya Felice de uzun bir süre inandı. Bu derece utangaç ve kırılgan bir insanın hangi

yüzle gündelik yaşam içinde hareket ettiğini, onun gittikçe daha elzem olan ciddiyetinin ona artık biraz tuhaf gelmesini düşünemiyordu, bir gün ona gülebilip gülemediğini doğrudan sordu.

"Kuşkun olmasın" diye cevap verdi Kafka, sanki bunu bekliyormuş gibi, "ben büyük kahkahacı olarak tanınırım, ama bu konuda eskiden şimdi olduğundan daha çılgındım." Sonra birçok mektupta tüm ayrıntılarıyla, bir zamanlar en büyük şefinin ve bir yığın çalışma arkadaşının yanında tutulduğu bitmek bilmez bir kahkahanın öyküsünü anlattı.[11] Bu olay iki buçuk yıl önce olmuştu, bu arada kurum içinde 'efsaneye' dönüşmüştü, şimdi aynı olayı Felice'nin önüne esprinin tüm anlatı olanakları ve gerilimiyle seriyordu. Kafka'nın bu metnini, insanın kendisini 'nedensiz' neşeye kaptırmadan okuması olanaksızdır. Doğal olarak Felice'nin sorusunun cevabı değildi bu. Onun humoru olan bir arkadaş düşü bir "büyük kahkahacı" değildi. Yoksa gene abartmıyor muydu?

Tabii. Gene de özellikle ansızın humoristik bir mücevhere dönüşen bu mektup Kafka'nın abartmalarını onun uydurma sanatının yan güdüleri olarak şeffaflaştırıyor. Kendisi buluşlardan, paradoks görüntülerin ve sahnelerin süslenmesinden safça neşeleniyordu, ama canlı ayrıntıların yığılmasına düşüncelerin keskin çerçevelenmesinin görüntüsel açılımından daha az yer veriyordu. Tasarımlarının kaynağının aranması gereken yerde Kafka'nın fantezi işi çok uzaktan Balzac, Dickens ya da Dostoyevski'nin sahnesel imajinasyonuna benzer; gerçekten de, çok az değişmiş geçerli değerlerle uğraşan, bundan ne çıkacağına bakan bir matematikçinin kendini kaybettiği çalışmasıyla eş değerlidir. Biri kutlanan bir nedenle kahkaha atar. Biri iki top tarafından izlenir, onlardan kurtulamaz. Biri bir sabah böcek olarak uyanır. Biri yemek yemekten vazgeçer. Tüm geriye kalan evren değişmez olursa bu nasıl ilerleyecektir? Kafka demir yolu makasını azıcık çeviriyor, yavaşça dünya yuvarlağını paralel bir rayda yuvarlıyor, sonra hırsla rayın nereye varacağını seyrediyor. Bu *düşünceyi ilerletmeden alınan zevk*'tir, daha önce hiç girilmemiş bir yola girme hevesidir. Kafka'nın uykusuz geçen birçok gecede anladığı gibi düşünceyi ilerletme *zorunluluğu* ile akraba olan bir arzudur.

Kafka'nın yerde iki ayağının üzerinde durup durmadığı ya da o sırada da 'düşünceyi ilerlettiği' her zaman kesin olarak saptanamaz.

Bu konuda görünüşteki saf, ama çok karakteristik örnek Felice Bauer'in mesleki işinden etkilendiği teknik fantezilerdir. Burada ciddi nesnel bir çelişkinin nüvesi saklıdır, çünkü onun güç kullanılan dikte aletlerinin, parlografların yaygınlaşması için sabahtan akşama kadar çalışması Kafka'yı hiç ilgilendirmiyordu. Arzuladığı kadının ekmeğini kazandığı mesleğiyle belki de kendisinden daha fazla özdeşleşmesini dikkate almadan tekniksiz bir büroyu savunur:

> "Evet, biri bunu satın alır mı? Ben (kural dışı olarak kendim makinede yazmıyorsam) canlı bir insana dikte etmekten mutluluk duyuyorum, (bu benim asıl işimdir) o arada bir, aklıma bir şey gelmediğinde, başını biraz öne eğen ya da arada bir gerilir ya da piposunu yakarsa, o sırada benim pencereden rahatça bakmamı sağlarsa? Ya da o bugün olduğu gibi örneğin ben onu yavaş yazdığı için azarladığımda bana sakin olmayı anımsatması, mektup aldığını söylemesi gibi. Bunu yapabilecek bir parlograf var mıdır? Bir süre önce (ki o zaman benim sizin rakiplerinize bugün duymakta olduğum önyargım henüz yoktu) bir diktafon gösterilmişti, ama bu ölçüsüzce can sıkıcıydı, pratik değildi."[12]

Avusturya kurumlarında huzur vardı; duyulmuştu bu, ama orada daktilocuların oturdukları, çalışma sırasında pipo doldurmaları hiç de bundan tamamen bilgisiz olmayan Berlinli kadını bile şaşırtmıştı. Parlografın Bohemya'da bu kadar güç satılır oluşuna şaşmamalı, Kafka da bu olağanüstü aleti herhalde daha önce hiç görmemişti.

Ama bu inatçılıkta, her gün savaşmak zorunda olduğu sadece teknik yeniliklere karşı her zamanki üşengeçliğin olduğunu sanmakta yanılıyordu. Bu karşı görüş daha derinde yatıyordu. Çünkü Kafka ondan -ki ancak yüzlerce mektuptan sonra yavaş yavaş gün ışığına çıkmıştı-, çalışma sürecindeki teknik devrimlerin sonuçlarını kendi gözüyle gördüğünü, endüstri bölgesi olan Bohemya'da bunların psikolojik ve fiziksel yan etkilerini kendisinden daha iyi bilen pek kişi olmadığını saklamıştı. Bu işin nereye varacağını da çoktan tahmin ediyordu. Zaten kendisi de -Felice'nin haberi olmadan- makineleşme geleceğini KAYIP'ta titiz bir sanrı olarak dile getirmişti, sanrı ne yazık ki yansımaya dayalı değildi, tersine Amerikan gerçeğine dayalıydı.

Bu gibi durumların henüz düzgün olan düşünce alanına girmeleri onu iğrendiriyordu, Felice'nin ona yolladığı reklam malzemesi onu yatıştırmaya yetmiyordu. Çünkü Lindström firması bunu teknik üretimi-

nin etkili tercihi olarak sunuyordu (bugün maskesi düşen bir saflık etkisi yapmakta), bu ürünlerin iş sürecini insani yapının rastlantılarında kurtaracağını söylüyordu. Sekreter ya da şef hastalansa parlograf yardımıyla iş kesilmeden sürdürülebilirdi. İstemsiz makine her an dikte etmeye hazırdı; geceleri de, Pazar günleri de, iş yolculuklarında da, otellerde de, hatta tatilde bile. Kafka bu yalın *olanağın*, mekanik araçlarla düşünsel işin yoğunlaştırılacağını, bu araçları kullanmasının *kaçınılmaz* olduğu anda değişeceğini hissediyordu; Felice'nin sattığı ürüne inandığını yavaş yavaş kavradığında karşı koyuşu daha da sertleşti:

> "Makinenin sessiz, ciddi talebiyle çalışma gücüme bir insandan daha güçlü dehşet verici baskı yapacağını sanıyorum. Canlı bir daktilocu ne kadar önemsiz, kolayca idare edilir, gönderilebilir, ona bağırılabilir, sorulabilir, hayret edilebilirse, dikte eden onun efendisiyse, parlograf karşısında aşağılanır ve bir fabrika işçisi beyniyle homurdanan bir makineyi kullanmak zorunda kalır. Zavallının doğasından kaynaklanan yavaş çalışan idraki düşüncelerini uzun bir ipten nasıl koparacak! Teklifli mektubunda bu itiraza cevap vermek zorunda olmamamdan hoşnut ol sevgilim, çürütülemez bu..."[13]

Çürütülemez, belki bu biraz fazla kaçmıştı, 'efendi' değildi insan her zaman. Örneğin Kafka'nın bürosunda bir yazıcı kadın vardı ki hiç sigara içmezdi ya da uyumazdı dikte edilen duraksadığında; tersine parmaklarıyla ihtar edercesine masanın üzerine vururdu. Bunu yapabilecek bir parlograf var mı? Ayrıca, makineyle yazan ve bir insan sesine ya da bir tını izine rastlama seçimi olmayan ayaktakımı için faydalar ve faydasızlıklar bambaşka, daha soğuk bir ışıkta kendilerini gösterirler; Kafka bu yaklaşık düşünceye sırf parlografların egemen olduğu bir yazım bürosunu hiç görmediği için gelmemiştir.

Bununla Felice'yi hatırı sayılır bir sıkıntıya sokabilirdi. Çünkü o ondan kendisini bu şeytansı makineyle daha da sıkı bir bağa götüren, onun düşünü bile göremeyeceği küçük bir sır saklamaktaydı. El sineması diye anılan, fotoğraf silsilesi olan ve fotoğrafların, şayet kart oyunlarındaki gibi çevrildiklerinde film görüntüleri gibi hareket ettikleri bir alete sahipti. Bu el sinemasını Lindström firması birkaç ay önce üretmiş ve çoğaltmıştı; bir yazıcıyı profilden gösteriyor, kulaklıklarla parlografa kaydedilmiş dikteyi dinliyor, aynı anda daktiloya yazabiliyordu. Şaşırtıcı, yarım düzine teknolojiden kompoze edilmiş

bir reklam fikri. Potansiyel alıcılara sadece aletin kullanımı en anlamlı biçimde gösterilmiyor, aynı zamanda da insanın *her* anlamda zamanın doruğunda olduğu ilan ediliyordu.

Felice'nin bu saniyeli filmi Praglı arkadaşından saklamasının yalın bir nedeni vardı. Burada görülen genç kadın, iki mekanik aletin arasına sokulan, dünyadan kulaklıklarla ayrılan kendisinden başkası değildi. Zaten o firmaya önce stenocu olarak girmişti; ağustos 1909'da, kısa süre sonra parlografın dağıtımına başlamıştı. Bu alet de zaten Lindström'de üretildiğinden Felice Bauer onu yıkılıncaya kadar kullanabilen ilk kadınlardandı. En hızlı olan da oydu. Filmin gösterdiği teknik topluluk mutlaka birçok çağdaşa bürodan çok sinema salonunu anımsatmış olabilir, haklıdırlar da. Nerdeyse doksan yıl sonra Felice Bauer'den geriye kalanlar arasında el sineması bulunduğunda, ilk kez magnet bandına aktarıldığında, film sekansının başı ve sonu nerdeyse eksiksiz uyumluydu. Böylece çok sayıdaki tekrar olayı, herhalde makinenin ritmiyle dikte edilmişti; bantlardaki akort işten ilk bakışta ayrışmıyordu.[14]

Felice Bauer herhalde bu resimlerin kendisini fazla düzgün göstermediğini düşünüyordu. Kafka'nın bu konuda ne söyleyeceği de kolay tahmin edilebilirdi. Büro tekniğinin nefret ettiği *bu* argümanından mutlaka kaçınmazdı. Kafka'nın birdenbire parlografın *yaygınlaşmasına* ilişkin öneriler yapması onu büsbütün şaşırtmış olmalıydı. Otellere konmalıydı, ticari yazım büroları kurulmalıydı, aleti para otomatı olarak kullanmalı ya da kopya hizmeti veren posta sevkiyatını da içine alacak biçimde örgütlemeliydi. "Artık Lindström A.G.'nin bu parlografların kullanılmış silindirlerini taşıdığı ve yeni silindirler getirdiği küçük otomobillerini görüyorum bile."

Ne olmuştu ona böyle birdenbire? Artık kendini buna inandırmış mıydı yoksa sırf Felice'nin hoşuna gitmek için fikrini değiştirmiş miydi? Asla. Kafka hâlâ makinenin "pratik olmadığını" düşünüyordu. Açık oluşu her şeyi ortaya koyuyordu, nerdeyse hakarete varıyordu.[15] Ama parlografı oyuncak olarak keşfetmişti; hayali bir nesne olarak, çeşitli şeyler denenebilirdi bununla. 23 Ocak gecesi yazdığı uzun mektupta teknikle ilgili fikirlerini daha iyi görülmeleri için numaraladığında, bu geçiş kesin olarak görülmekte. Çünkü, iyi niyetle bunların ağırlıklı olduklarının düşünülebileceği dört öneriden sonra

Kafka birden ara vererek akla yakın olana ve mantığa dikkat etmeden 'düşünceyi ilerletmeye' başlıyor:

> "Telefonla parlograf arasında bir bağ keşfedilecek ki bu hiç de zor olmayacak. Mutlaka bana öbür gün bunun başarıldığını bildireceksin. Bu mutlaka redaksiyonlara, yazışma bürolarına v.s. müthiş bir anlam verirdi. Ama gramo- fonla telefon arasındaki bağ herhalde daha zor olurdu, çünkü insan gramofonu hiç anlamıyor ve bir parlograf anlaşılır bir konuşma tarzını rica edemez. [...] Ayrıca Berlin'de bir parlografın telefona gitmesi ve Prag'daki bir gramofonun, bu ikisinin sohbet yapması düşüncesi çok hoş olurdu. Evet sevgilim parlografla telefon arasındaki bağlantı mutlaka bulunmalı."[16]

Felice buna cevap vermedi. Artık bunu asla ciddiye alamazdı, Praglı kâşifi bu gibi önerilere kışkırtmamanın daha iyi olacağını düşündü. Nihayet kendisinin uzun iş gününde durmadan müşteriler ve temsilcilerin her akıllarına gelenle uğraşmak durumu vardı; bunlar hemen yandaki teknik usta tarafından teknik açıdan (yapılamaz) olarak açıklanıyordu.

Tuhaf olan Kafka'nın dikkatsizce 'abarttığı' ve zamanının gerçeğinden uzaklaşıyora benzediği sırada tekniğin kendi içinde yarattıklarına en yakın oluşuydu. Çünkü bugün, dikte aleti ile telefonun çoktan bulunduğu zamanlardayız. Telesekreter milyonlarca insanın sosyal anlaşmasını değiştirdiğinden kimse makinelerin de konuşabilmelerine, hatta *cevap* vermelerine şaşırmıyor. Seslerini tanıyoruz, bu yüzden ara sıra iyi bir şey müjdelediklerini biliyoruz. 'Burası Prag'da Franz Kafka'nın telefonu. Şu anda ulaşılamıyorum, ama sinyal sesinden sonra mesajınızı bırakabilirsiniz. Hoşçakalın.'

Yalnız iki kişiyle. İki kişiyle yalnız. Felice olanaksız olana da çare bulmuştu: "Senin için güzel bir yer arayacağım" sözünü verdi, "o zaman seni yalnız bırakacağım."[17] Kafka Cote d'Azur'dan söz etmişti, St. Raphael'den, Max ve Elsa orada balaylarını geçirmişlerdi. Oradan çok güzel kartpostallar gelmişti; bunlar Kafka'nın düş kurmasına neden olmuştu. Orada yazın ya da sonbaharda...? Tek başına palmiyeler altında bir bankta oturmak nasıl bir şey olur diye düşledi. Ve *yan yana* palmiyeler altındaki bir bankta oturmak nasıl bir şey olurdu.

Felice'nin önerisi onu ürküttü. Yok, bu gerçek olabilmesi için çok masalsıydı. Herhalde de masal anlamında kullanılmıştı. Kafka Felice'nin onunla birlikte Berlin'de buluşmak yerine beraber güneye ya-

pacakları bir yolculuğun çok daha kolay olacağının farkında değildi. Çünkü onun aile içindeki çift anlamlı pozisyonu en ufak biçimde değişmemişti, acı veren sırrın da son bulacağı yoktu. Uzun süreden beri şimdi hamileliğinin altıncı ayına giren kız kardeşi Erna için, ki kendisi onun tek sırdaşıydı, gelir ve yaşam koşulları arıyordu, Felice bunları nihayet Kafka'ya açmaya hâlâ karar veremiyordu.

Kafka'yı en çok üzen onun imalarıydı. Hafta sonunda Dresden'e gideceğini öğrendi: Oraya gidiş sekiz değil, ama sadece dört saatti, Kafka buna cesaret edip etmemeyi düşündü. Ama orada onu neyin beklediği konusunda bir fikri yoktu; belki de Felice annesiyle birlikte gidiyordu, belki de işle ilgili randevuları vardı, yeniden buluşmaktan vazgeçmek için yeterince neden vardı. Bir süre sonra bundan şiddetli bir pişmanlık duyacaktı; çünkü Felice'nin karanlıkta kalmış olmasına rağmen hâlâ aktif olan kız kardeşinin 'felaketi' için Dresden'e gittiği ve ailesinin bunlardan haberinin olmadığı ortaya çıkacaktı. Bunu bilseydi... "Hangi durumda olursam olayım Dresden'e gelirdim, çünkü senin orada tek başına ve mutsuz olduğunu bilmeye tüm miskinliğime rağmen dayanamazdım."[18]

Tamamen hayalî değildi bu. Çünkü ortak bir görevin işareti altında olan bir buluşma Kafka'yı bir randevudan daha az ürkütüyordu; randevu yalnızca kendisini içerir ve birkaç saat içinde aylardır verilen sözün bedelini ödetirdi. Felice onun elinden pratiklik duygusunu ve tehlikesiz biçimde eğilimini gösterme olanağını almıştı. Böylece ona Dresden'de yapılacak bir işi varsa tek başına gitmesini önermekten başka şanssız bir öneri yapma dışında bir şey kalmamıştı.

Ne yazık ki çok geçti bu. Çünkü Felice bu arada kız kardeşi için Hannover'de bir barınak bulmuştu. Bu adresi yalnız ana babasından değil Kafka'dan da titizlikle saklamıştı. Son derece tehlikeli buluyordu. Annesi yeniden Kafka'nın mektuplarını karıştırıyordu. Kafka herhangi bir zamanda ağzından bir şeyler kaçırabilirdi. Böylece o, Kafka'nın neyin söz konusu olduğunu çoktan tahmin etmesi gerekirdi. Erna'nın mart başında taşınmasından haftalar sonra bile habersizce "Dresden'deki kız kardeşten" söz edebiliyor, bu yüzden bilmeden ateşle oynuyordu.

Oysa Kafka nerdeyse paniklemiş biçimde kendisiyle ilgiliydi, yabancı bir yaşamda neler olduğunu fark edecek durumda değildi. Her

zaman yakınmayla dolu olan mektuplar tuhaf biçimde boşalmıştı, hatta Felice onun ara sıra kendisine gösterdiği sevgiyi yazmakta zorlandığı kuşkusuna kapılmıştı. Doğal olarak bu gerilimli durumda bile Felice'ye bir şeyler olduğunu, bunun nedeninin kendisi olmadığını, kendi sarsılmalarına kuşkulu biçimde benzediğini görmemesi olanaksızdı. Bir seferinde ona dert edinmemesini yazmıştı Felice -hatta bunu güçlendirmek için telgraf bile çekmişti-, sonra gene "güçlerinin sonuna geldiğini", saçlarının beyazlaştığını, hatta bir seferinde bir araba kazasının tüm dertlerden onu kurtaracak olan en hızlı çözüm olacağını fantezisini bile yazmıştı.[19]

Bu gibi cümlelerin Kafka üzerinde bayılmış birini yeniden yaşama döndürmek için atılan hafif tokatlar gibi etkisi olmuştur. Artık bir şey olması gerektiğini kavramıştı. O cehennem dansı yeniden harekete geçmişti -gidiyorum, gitmiyorum- gene de gidiyorum-, bu hareket daha aralık ayında boş bir aldatmaca ve boşa çıkma dışında bir işe yaramamıştı. Gene de üç ay önce bunun nedeninin uğruna savaş verdiği, her boş saati ona adaması gereken romanı olduğuna kendini inandırmıştı. Oysa şimdi birkaç ufak, boşuna çıkan başlangıçlardan sonra hiçbir şey yazmadığı sırada, arzu ile korku arasındaki çelişki apaçık ortaya çıkmıştı. Prag'da onu tutan şey neydi? Onu Berlin'e çeken şey neydi? Bunu kendi kendine işkence eden bir rasyonelleştirme dili dışında açıklayamıyordu. 'Birbirimizi göremeyiz, çünkü şimdiki durumumda kendimi gösteremem'. Öyleyse Prag. 'Birbirimizi hakkımdaki hayallerinden vazgeçmen için görmek zorundayız.' Öyleyse Berlin. Bu gerilim kendiliğinden kalkmazdı ortadan. Ama gitmeseydi sevgilisini kaybedebilirdi.

Son noktayı koyanın ne olduğunu bilemiyoruz: Belki Brod ona gene telkinde bulunmuştu, belki de Felice'nin açıklamadığı acısının neden olduğu zorla kazanılmış yakınlaşmanın doğru olmadığıydı. 16 Mart 1913 akşamında Kafka kendine egemen olduğu ender anlardan birini seçti:

> "Kısaca soruyorum Felice, paskalyada, pazar ya da pazartesi, herhangi bir saatini bana ayırabileceksen, boşsan, benim gelmemi doğru bulur muydun? Yineliyorum, herhangi bir saat olabilir, ben Berlin'de bunu beklemek dışında bir şey yapacak değilim (Berlin'de çok az tanıdığım var, onları da görmek istemiyorum, çünkü beni birçok edebiyatçıyla yan yana getirmek

isteyeceklerdir, dertlerim dayanacağımdan daha çok birbirine karışacaktır), bu tam bir saat olmasa da, çeyrek saat olsa da olur, hiçbirini kaçırmayacak ve telefonun yanından kalkmayacağım. Ana soru senin bunu doğru bulup bulmadığındır; nasıl bir insanın seni ziyarete geleceğinin bilincinde ol. Akrabalarını ise sevgilim görmek istemiyorum, buna uygun değilim şimdi, Berlin'de de daha az uygun olacağım, bu arada son yıllardan kalma, giyip de karşına çıkabileceğim bir takım elbisem olup olmadığını uzun zamandır düşünmemiştim."

Bu doğrudan bir sürprizdi, hiçbir seçime yer vermiyordu. Felice çok düşünmeden evet dedi. Daha az sürpriz olan Kafka'nın paskalyaya kadar altı gün ve gecede durmadan aklına düşen, yolculuğu tehlikeye atabilecek engellere dayanmak zorunda oluşuydu. Felice bunlara tek bir sözle bile değinmedi, böylece sorumluluk bir tek Kafka'da kaldı. Kafka heyecandan titriyordu, uyku uyuyamıyordu, aklına gelen her düşüncenin içinden 'Berlin' sözcüğü geçiyordu. Acaba Tanrım hangi ruh halinde oraya varacaktı? Yolculuğun ilk gününde bile oraya iki sözcük yolladı ki, bunlar o zamana kadar olan titreme sözcüklerin son toplamıydı: "Hâlâ kararsızım." Ama öğleden sonra, iş saatinin bitiminde zamanında istasyona yetişti. Brod'un arkadaşı, yayıncı ve çevirmen Otto Pick'in Çek yazar Frantisek Khol'la birlikte Berlin'e gidiyor oluşu da bu yolculuğa mutluluk kattı. Böylece Kafka küçük, hoş bir topluluk içinde onu panik düşüncelerden uzaklaştıran, belki de aklına perondan geri dönmeyi getirecek olan düşüncelerden kurtardı. Şayet böyle olsaydı kimseye bunu açıklayamazdı.

Saat on buçuğa doğru tren Berlin'e girdi. Anhalter istasyonunun anıtsal salonunda tokalaşıp veda edildi. Ertesi akşam Josty adlı edebiyat kahvesinde görüşmek üzere dendi. Belki, bakacağım; şimdi artık geriye *bu* geceyi atlatmak kalıyordu. Biraz adım attıktan sonra Kafka Königgratze caddesindeki (bugünkü Stresemann caddesi) Hotel Askanischer Hof'a ulaştı. Gece bekçisi onu selamladı, konuk defterini önüne uzattı. Bir kararsızlık anı: 'Benim için bir not bırakılmadı mı?'

Cinsellik Korkusu ve Teslimiyet

Mürekkep acı, yaşam tatlıdır.
Albert Ehrenstein

'Biyografi' yabancı bir sözcüktür; kelime çevirisi 'yaşam anlatımıdır'. Ancak biyografi yazılı olanın bittiği ve yaşamın başladığı yerde susar. Biyografi yazarı o sırada orada değildir. İşi yeniden yapılandırmadır, okuyucunun severek inanmak istediği etkenler değil, onların dilde, kayıtlarda, basılmış olanda, nakledildiğinde bıraktığı izdir bunlar. Bu yüzden röntgenci ender olarak iyi biyograftır, oysa yazılı olanı yazılı olana aktaran yaşam anlatımları sayısızdır. Bu aşağı yukarı akıllıca yapılabilir, çoğunlukla da bu biyografa kalan tek seçimdir. Yaşamın kendiliğinden, bedensel, organik yanının, yani insanın bir zamanlar empatik tarzda *yaşam diye* adeta yakalamaya çalıştığı eğilim, yazıyı püskürtmektir ki, o bu deneyi yapmıştır. Bu deney onun çoktan bilmesi gereken bir deneydi. Biyograf, senaryo yazarı olmak istemiyorsa, aynı biçimde okuyucusuna çözmeden iletmek istediği paradokstur bu.

Aynı kentte oturan dostlar sık sık konuşacaklar, ama birbirlerine yazmayacaklar; dostluklarının önemsiz bir tanışıklıktan daha az korunmuş izler bırakması düşünülebilir. Bunlar yeni yıl ve doğum günü dileklerinin karşılıklı değişimiyle sınırlıdır. 18. ve 19. yüzyıldan kalan çok sayıdaki âşıklar arasındaki mektuplaşma düğünden bir gün önce kesilir; bu mektuplaşmaları açan biri onlarda çoğu zaman devasa arzu gelişimlerinden geçer, oysa günün birinde amacı yerine getirecek olan sonuç, ilerde doğanlar için kapalı kalır. İşin nasıl 'sonlandığını' genel olarak ancak kötü bittiğinde öğreniriz, çünkü mutsuzluğu yazıya dökmek mutluluğu dökmekten daha kolaydır.

Birbirleriyle öylesine karşılaşmış, ardından aylarca, değişmiş bir dünyada yeniden karşılaşmadan önce, yüzlerce içten, hatta insan kalp parçalayıcı demeye eğilim gösteriyor -mektuplar yazmış olan- böyle

bir çift, onların yaşamına sızmak isteyen biri, biyografinin yöntemsel sınırlarının, doğrudan acı verdiğinin bilincindedir. Çünkü böylesi bir mektuplaşmanın baskısı altındaki beklenti kaçınılmaz olarak okuyucuya yansır. Tıpkı taraflar gibi o da fantezi üretmeye başlar. Kendi kendine gerisinde gelenleri resmetmeye başlar; nihayet zorunlu olan yeniden karşılaşmanın nasıl oluştuğunu hayal eder. Bu haberleri *mektup romanı* olarak okumaya başlar. Durmadan gerilim anını yaşayamayacağı düşüncesiyle tedirgin olur. Nerdeyse sanki o nefesini keserek gelecekteki hazırlıkları, çok uzaktaki bir riski bilerek, kararın başarı ve felaket arasında ancak kendi yaşam sürecinin ötesine düştüğünü izler gibi olur.

"Ona öğleden sonra saat dörtte gene Prag'a döneceğini bir haberciyle ilettikten sonra sonunda buluştular ve Grünewald'da yaptıkları gezintide azap dolu birkaç saat geçirdiler. Birbirlerine tamamen yabancıydılar." Ernst Pawel bu kuru sözlerle Kafka ve Felice Bauer'in 1913 yılı paskalya pazarındaki ilk yeniden karşılaşmalarını özetliyor. Nereden biliyor bunu? Tanıklar yok. İki tarafın söyledikleri ya da yazdıkları anlatımlar da az. Kafka'nın ardından gelen haftalardaki mektuplarında serpilmiş olan anıları toplandığında az sayıda bazı şeyler öğrenilebilir; ikilinin öğleden sonra gerçekten Grünewald'da dolaştıkları (ama uzun bir süre değil), orada bir ağacın gövdesinde yan yana oturdukları. Evet, belki de veda ederken onu kucaklamıştı, çünkü boynunun kokusundan söz ediyor. Bir şeyden haberi olmayan erkek kardeşini de kısaca görmüştü. Kafka ayrılmadan önce bir kez daha telefonlaştılar. Daha kesin bir şey bilmemiz olanaksız, geriye kalan her şeyi, kendisini ufak, izinsiz, bir parça daha ileriye taşıyan biyografın taşkın hayallerine borçluyuz.[1]

İki insanın böylesi bir durumda mutlu heyecanlar içinde birbirlerinin başını döndürmesi ancak ucuz romanlarda olur. Her zaman bu kadar becerikli ve aldırışsız olan Felice bile sonucunun zorla düzeltilebilir olacağı bir sınavın söz konusu olduğunu hissetmiş olmalıdır. Zaten ikisi de çoktan birbirleri hakkında içlerinde bir görüntü oluşturmuştu; bununla alışık oldukları yerde yaşamlarını sürdürmekteydiler. Tüm fotoğraflara rağmen kaçınılmazdı bu, artık bu görüntüyü

dikkatle tartmak kalıyordu. Zordu bu, çekingenlik yaratıyordu, Kafka ona birkaç gün sonra telefonda "bir bağın kutsallığını" onun yanında olmaktan daha güçlü duyduğunu yazdığında,[2] daha az uyumsuz olan Felice'nin de aynı durumu hissetmediği söylenemez.

Bu çoktan beklenen karşılaşmanın ardında Kafka'nın, günlerdir ve haftalardır diğer tüm dünyanın anlamsızlaşması yatmasaydı, karşılaşma gerçekten "azap verici" geçmiş olsaydı, o gün o başka insanların arasına karışamazdı. Prag'a giden treni kalkmıştı, kendisi daha kalmak zorundaydı. Eğer kentte başıboş dolaşsaydı veya öğleden öncesinin büyük bir bölümünü geçirdiği kanepede bir sonraki treni bekleseydi kimse onun yokluğunu hissetmezdi. Ama o saklanma gereksinimi duymadı, tersine: sanki Felice ile buluşma ona sosyal enerji fazlası vermiş gibi o zamana kadar Praglı dostlarının heyecanlı haberlerinden bildiği birkaç insanı görme kararı aldı.

Postdamer Alanındaki "Edebiyatçı kahvelerini andıran bir pastahane olan"[3] 'Josty'ye gelmesi Otto Pick'i şaşırtmış olmalı, çünkü o, Kafka'nın Prag'da bile sürekli oturdukları masalarda görünmediğini biliyordu. Eğer yumuşak ve çekingen olan Kafka'nın hangi saldırgan düşünceleri Berlin avangardında kendini göstermek için aşması gerektiğini bilseydi daha da şaşırırdı. Aksiliğe bakın ki Pick sırf kadın şair Else Lasker-Schüler'i Prag'da okuma yapması için davet etmek amacıyla Berlin'e gelmişti. Uzun tren yolculuğunda edebi planlar ve randevular yapmak için yeterince zaman olduğundan, Kafka her şeyden haberdardı: 'Josty'de eski dostu Paul Zech'in yanında Lasker-Schüler'le karşılaşacağını biliyordu; bir de genç, polemikli Albert Ehrenstein'la, Brod'un özel bir nefretle izlediği "nur saçan" o adam da oradaydı.

Kafka herhalde Berlinli sevgilisinden bu düşündürücü buluşmayı sakladı. Buna rağmen bizim bilgi sahibi olmamız son derece merak saçan bir belgeye dayanmaktadır. Bir kartpostala, ki bu neşe içinde, sahnenin alışkanlıklarına uyularak Leipzig'deki ortak yayıncıları Kurt Wolff'a yollanmıştı. "Yazarlarınızın toplu toplantısından en iyi selamlarla", önce Otto Pick yazdı, ardından Carl ve Albert Ehrenstein imzaladı. Kafka bu fırsatı kullanarak kısa bir haber ekledi, çünkü Wolff ondan birkaç gün önce DÖNÜŞÜM'ün manüskrisini istemişti; bunun dedikodusu lektör Franz Werfel üzerinden ona ulaşmıştı: "Sayın bay

Wolff! Werfel'e inanmayınız! O öykünün tek bir sözcüğünü bile bilmiyor. Temize çektirdiğim anda severek göndereceğim size. Saygılarımla F. Kafka." Bu düzgün başarıdan sonra Paul Zech, sonuncu olarak da tanınmaz bir yazıyla "Abigail Basileus III" diye imzaladı. Alınan edebiyat tarihinin kıymetlisi.

Tuhaf olan bu postanın iki imzalayıcı tarafından, yani Kafka ve Pick tarafından gideceği adrese varmadan önce onların oraya gitmiş olması değildi sadece. Prag'a dönüş birlikte yapılacağından Pick zaten Wolff'la bir kitap projesi hakkında konuşmak zorundaydı. Kafka'yı Leipzig üzerinden dönmeye razı etmişti. Bir aydan fazla bir zaman öncesine dayanmıyordu 'Kurt Wolff Yayınevi'nin' resmi varlığı; Ernst Rowohlt çoktan ayrılmıştı. Böylece Kafka'nın da ilk kez kendisinden dört yaş genç olan, şimdiye kadar sadece biraz, son derece kibar satırlarla haberleştiği Kurt Wolff'u bağımsız bir yayıncı olarak tanıma fırsatı çıkmıştı. İshak Löwy de ortaya çıktı; Doğu Yahudisi tiyatro oyuncusu, Kafka'yı umutsuz dolaşmalarından muntazam olarak haberdar etmekteydi, ama uzun zamandan beri onu görmemişti.

Sanki hayaletimsi bir eko gibi geliyor bize bu rastlantısal Leipzig buluşmasından sadece bir kartpostal kanalıyla haberdar oluşumuz; Kafka bu kartı diğerleriyle birlikte imzalamıştı. Felice'ye kısa bir selam, altında beş isim: Franz, Franz Werfel, Fr. Khohl, Otto Pick, İshak Löwy. Mutlaka Kafka'nın fikriydi; dostları kime selam yolladıklarını bilmiyorlardı. Kendi sözlerinin peşinden koşmak hoş olurdu. Ama bu kez Kafka'nın treni ters yöne gidiyordu. Gece geç vakit Prag'a döndü, çok yorgun olarak.

Mutlu bir ürpertiydi paskalya günlerinde başına gelen, nerdeyse mutluluk muştulayan bir şoktu. "Dönüşümden sonra benim için akıl almaz bir mucize olduğunu biliyor musun?"[4] Sanki önünde aydınlık öğlen vaktinde kalın perdeler açılıyordu. Gerçeğin içsel görüntüleri sönmüştü; bedenselliği reel, şimdiki zamanlığı günlerce düşsel düşünce oyunlarını aydınlatmaktaydı. Gerçek Felice'yi keşfedememişti, onu yaşamak zorunda kalmıştı. Ama şimdi o içsel kozaya geri dönmek daha az olanaklı olmuştu. Yeniden Berlin'e gitmesi gerekiyordu; mümkün olduğunca çabuk, söz vermişti buna. On altı saat takırdayan tren tekerleklerinin üzerinde olmak, bu gene de mürekkep kokan düş-

lerden daha iyiydi. Oysa normal bir Pazar gününde bu gidiş-gelişle başa çıkılamazdı, Pantkot yortusuna kadar da daha yedi hafta vardı. Korkunç bir düşünce.

Felice'nin ona birbirlerine güven duyuyorlarsa çok daha uzun, yedi ay daha sabırlı olmayı anımsattığını düşünüyoruz. Her türlü uzaklığı aşan doğru sihir araçları yok muydu? Özellikle de resimler? Ama nerdeyse önerilen bu besiyi Kafka şiddetle reddetti.

> "Seni çok uzun bir süre gerçek olarak gördüm, (hiç değilse bunun için zamanı iyi kullandım), şimdi fotoğraflarının bana faydası olamaz. Onlara bakmak istemiyorum. Sen fotoğraflarda düzsün ve genelliğe kaydın; bense senin gerçek, insani, gerekli hataları olan yüzüne baktım, onun içinde kendimi kaybettim. Oradan nasıl çıkarım da öylesine fotoğraflarda yolumu bulabilirim!"[5]

Bunun yerine Kafka şimdi yabancı insanların yüzlerinde ve jestlerinde Felice'den izler, benzerlik, karşıtlık ve anıştırmanın sonsuz ince ağlarını buluyordu. Âşık birinin ilişki çılgınlığı onu yenilenmiş bir şiddetle sarmıştı; bununla birlikte de doğal olarak teslim olma bilinci, çözülümün yaklaşan tehlikesi.

Bu teslimiyete hazır olmanın diğer yüzüydü ki Kafka bununla kendini akla gelen en derin çelişkiyle zamanının erkek iktidar fantezilerine soktu. Teslimiyet, diğerini kendi içine almak ve aynı zamanda da kendini tamamen onun ellerine bırakmakla kadınlığın bağlayıcı ufkuna aitti. Özellikle de kavramın çift anlamlılığı, cinselliğin 'temin edilmesi', aynı zamanda da dert ve acılara adanmış yaşam, kendisini kapsayan leit-fikir olarak uygun düşüyordu. Hatta kadınsallığın nerdeyse temelini oluşturuyordu. Çünkü analık ve çeşitli insanlarla cinsel ilişkiye girme, 'öteki cinsin' aydınlık ve karanlık yanına göndermeyle ilişkili olabilir. Kadının aynı prensiple sürekli kendini kadınca ortaya koyma eğilimi, ya melekvari, ya da duruma göre fahişece olabilir.

Bu modelin ne derece dar kafalı, duygusal kısıtlılığını, birkaç yıl önce bir sanat yapıtı şok edici biçimde göstermişti: *Sakuntala* (Teslimiyet) adlı Fransız heykeltıraş Camille Claudel'in heykeliydi bu. Bedensel anlatım o derece mükemmel dengelenmiştir ki burada, kimin kime kendini verdiğine karar verilemezdi. Mermer figürlerden hiçbiri kendine bir şey yapılmasına izin vermez, hiçbiri birey olarak kendin-

den vazgeçmez, hiçbiri -tam anlamıyla- 'vazgeçici değildir'. Onu seyreden çağdaşlarının gözünü açtı, ama kafalarına girmek istemedi. Teslimiyet ve itaat aynı şey *değildir*. Yapıt zamanının cinsiyetler tartışmasının çok ötesini ele alan bir ütopyayı aydınlattı. O derece ötesine gitmişti ki, eleştirmenlerin çoğu açık bir serginin törensel ışıkları altında kadın başkaldırısını hiç önemsemediler; Claudel olağanüstü derecede ünlü sevgilisi Rodin'in *Öpücük* adlı yapıtını çaldığı suçlamasıyla bile karşı karşıya kalmak zorunda kaldı. Bugün her iki heykelin de resimleri yan yana konulduğunda, şaşırtıcı gerilim nerdeyse ortaya çıkar.[6] Oysa 1905 yılında seyirci bunu *görmemiştir*. Kafka özgür bir bakışa sahip olabilir miydi? Ne yazık ki heykeltıraşın kendisi bu çekici deneyi engellemiştir. Çünkü Camille Claudel 1909'da Fransız konsolosu olarak Prag'a gelen erkek kardeşi Paul'a şunları yazmıştı: "Heykellerimi Prag'a götürme, o ülkede asla sergilemek istemiyorum. Bu düzeydeki hayranlar beni hiç ilgilendirmiyor."[7]

Deliydi, ama ne söylediğini biliyordu. Edebiyat ve sanat avangard çevrelerinde bile onun gözünde Prag kültürel açıdan arka avluydu; Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bile içinde kadın bilinci olan erotik ütopyaya dokunabilecek çok az erkek vardı. Ama bu az sayıdaki kişinin içine giriyordu ünsüz Kafka.

Teslimiyetin kendini feda etmek oluşunun bir oyunu olduğunu biliyordu; özellikle de bunun bir oyun olarak kalması için öz bilinç gerekliydi. Teslimiyet (kendini verme) psişik olgunluğun başarısıydı. Kafka bunu özellikle kız kardeşi Ottla'da saptıyordu; onda "hassasiyet ve sınırlama, kendini verme ve bağımsız olma, utangaçlık ve cesaret, aldatmaz biçimde dengeliydi"[8] Felice'ye karşı da bu kavramı sıkça ortaya attı, hatta bunun etkisinden asla emin olmadığı zamanlarda bile: "Siz isteseniz de istemeseniz de şimdi ben öyle bir havadayım ki kendimi sizin önünüze atabilir ve size kendimi, başka hiç kimsenin izi ve anısı kalmayacak biçimde verebilirim."[9] Erkekliği konusunda korkusu yok. Buna rağmen verdiği sözün tutulmasını ileriye atıyor, bunun yerine geri çekilmeyi garantiliyor. Kafka kendini zayıf görüyor. Ama zayıf olanın kendini vermesi, çok iyi biliyor ki, teslimiyetle son bulacaktır.

Kafka, Grunewald'da bu son kararsızlığın asıl nedenine değinmeyi başaramadı, Felice de açıklıkta ısrar etmedi, şimdi 'her şey'in

sorumluluğunu üzerine aldığını atılganlıkla garanti etti. Belki de bununla daha ileri bir kendi kendini suçlamaların önüne geçmeyi umuyordu, boşuna. Çünkü Kafka büyük, korkunç bir açıklamayı sonradan yapacağını söylüyordu; gerçekten de bir hafta sonra başlığı olmayan bir yazı aldı Felice, bunun tınısı hiç de iyi olamazdı.

"Benim asıl korkum -ki bundan daha kötüsü söylenemez ve duyulamazsana hiçbir zaman sahip olamayacağımdır. En iyi durumda, aklını yitirmiş bir köpek gibi dalgınlıkla bana bırakılan elini öpmekle sınırlı kalacağım; ki bu bir sevgi işaretinden öte dilsizliğe ve sonsuz uzaklığa mahkum olmuş bir hayvanın umutsuzluğunun işaretidir. Senin yanında oturacağım, zaten var olan nefes almanı ve gövdenin yaşamını yanımda hissedeceğim ve temelinde şimdi kendi odamda olduğumdan daha uzak olacağım senden. Hiçbir zaman senin bakışını kendime yöneltmeyi başaramayacağım için, bana bakarken ya da yüzümü avucuna koyduğunda benim için gerçekten kaybolacağından ötürü. Seninle el ele, görünüşte bağlı olarak tüm dünyadan geçerken bile bunların hiçbirinin doğru olmaması. Kısaca, sen bana doğru kendini tehlikeye atacak kadar aşağıya doğru eğilirsen eğil, ben senin için her zaman olanaksız kalacağım."[10]

Dilsiz hayvan: Kafka burada DÖNÜŞÜM'deki sahneyi yeniden canlandırıyor; bununla akla gelen geleneksel erkek hareketine, iktidarsızlık korkusuna başka bir kılık giydiriyor. Felice anladı. Ama herhalde ona, Kafka'nın yarattığı sahnesel külfet, yalın bir şeye uygun olmayan biçimde tutku yaratıyor gibi geldi. Bunlar görüntüler diye telgraf çekti ona; bununla onu sakinleştireceğini umdu. Hayır, diye cevap verdi Kafka ısrarla, görüntüler değil, asla görüntüler değil, daha çok *doğrular*.

Özellikle de şimdi, özlemi duyulan hedef belki de bu kadar önemli biçimde yaklaştığında, Kafka'nın fantezilerinin gittikçe panikleşmesini tahmin etmek güç değildir. O zamanlar, aylarca önce Felice'yle ilk karşılaştığında hiçbir cinsel çekicilik hissetmemiş oluşunu doğru olarak not etmiş, ama sonra örtbas etmişti. Bu tüm hazları idealize etmenin kapılarını açan iyi niyetli bir unutmaydı. Grunewald'daki karşılaşma ise nesnesel gerçeğin, *bedensel ortaya çıkışın* sert bir darbesiydi. İnsan gövdesinin dışavurumuyla ilgili olarak Kafka'nın belli bir duygusu vardı. Çoğunlukla da bunu tamamen *çehre* olarak anlatıyordu. O şimdi araştırıcı bakışını Felice'ye yöneltmişti, onun yüzeyine dokunuyordu:

Et, sıcaklık, nefes. Benzetilemez, yinelenemez bir kadınsı varlığın maddesel izini arıyordu. Çünkü bir tek bu yinelenemez olan *yaşamdır*.

Aynı zamanda da çok uzak olmayan bir gelecekte kendine bastıracağı şeyin bu beden olduğunu Kafka biliyordu. Dışarıdan bakıldığında buydu talip olduğu şeyin kaçış noktası. Beklenilen, koşul olan buydu.

Bugün tüm ciddiyetle düşündüğümüzde, daha yirmili yıllara kadar evliliğe giden yolun, gezintilerden, provası yapılan ilişkilerden oluşan yaygın bir 'öncelikten' asla geçmediğini açıklamak kolay değildir. Bir erkek talip olduğunu açıkladığında, bu durum kadına iyi niyetle belirtildiğinde, o kendisini durakları belirlenmiş bir rayda bulurdu. Ailelerin işin içine girmesi, karşılıklı araştırmalar, drahoma pazarlıkları, nişan, herkese açık düğün, evliliğin 'gerçekleşmesi'. Yan hatlar da vardı; gizlice kiralanan odalar, ki Brod böyle yapıyordu ama yön ve son durak hep aynı kalıyordu. Oraya varmak istemeyen biri için geriye bir tek zorunlu frenleme kalıyordu ki bu da çok ender olarak skandalsız biterdi. Tüm diğer katılımcıların da -ki bunlar bazen düzinelerle olurdu- inmelerine yol açıyordu.

Cinselliğin ritualize oluşu ve hesaplanmasının kendi gülünçlüğünü yaratıyor olmasını çağdaşlar da fark ediyordu. İçinde tango, kadın tenisi ve lastik eşyaların reklamı olan kentsel bir dünyada bu gibi sarsılmaz pazarlıklar ve ölçü kuralları nerdeyse maskaralıktı. Buna rağmen 'iffetlilik', 'çelenk parası' ve 'evlilik görevleri' sadece bekârların meyhane masalarında eğlence konularıydı; şaka kişi talip olduğunda son buluyordu. Çünkü mahkeme önünde de bir damadın 'talip olması' bir at tüccarının tokalaşmasından başka türlü değerlendirilmiyordu. Böylece çok âşık bir çiftin ağırlığı olmayan taşkınlığı da doğrudan doğruya hukuksal sorun yaratabilirdi.

Kafka da kitaplarının arasında kız arkadaşını unutan o Çinli bilgenin şiirine karşı, içinde sonu sevgilinin yatağa çağırıyor oluşuyla, mahremliği bitene kadar neşelenmişti: Bu sanki karısı yemeğe çağırıyor gibi bir şeydi. Art niyet düşünmeden bu şiiri kopya edip Felice'ye göndermişti. Sonra birden aklına bu oyunun kitaplarla yaşayan bir insanın, kız arkadaşıyla evlendiğinde anında biteceği geldi. Evlenilen (eşle) kadınla oyun oynanmaz, o bir pozisyon, bir mevki alır; bu ona 'hak' tanır, bu haktan onu mahrum etmek savaş açmak demektir.

Kafka burada o paragrafı düşünmüyordu, oysa hukukçu olarak bunun kavranabilirliğine çok yakındı. O erkeğin çokça işi olan kadınsı bir 'yaşam hakkını' düşünüyordu. Bu düşüncede ona dokunan yılgınlık sırf ahlaki kuşkuyla pek akla yakın görünmüyor; Kafka'nın 'yazma eylemine' de bağlı değil. Bu yılgınlık daha çok anlaşılmaz, ama bu yüzden daha da etkili olana sızıyordu ki onun egemenliği altında en mahrem olan aleni çabanın nesnesi olabilirdi.

Bedene olan bu güçlü müdahale bugün demokratik anayasalı ülkelerde çokça yumuşatılmış, elastikleştirilmiş ve ideolojik olarak kapatılmıştır. Devlet çok ender olarak vatandaşlarının aşağı yukarı düzenli yolda giden reprodüksiyonlarına olan ilgisini dile getirir, olsa olsa eşcinsellik ve çocuk aldırmada ortaya çıkan hukuksal anlaşmazlıklar bu ilginin hâlâ geçerli olduğunu gösterir. Kafka'nın zamanında ise *yasa* tam anlamıyla geçerliydi, bunun da ötesinde dili en iç yerinde sürmekteydi. "Benim asıl korkum... Sana asla sahip olamayacağımdır." *Sahip olmak.* Satıcı gibi konuşuyor. Peki ama başka türlü nasıl söyleseydi? Bir haftadan fazla bir zaman geçtikten sonra Felice'ye neyin kastedildiğini gerçekten anlayıp anlamadığını soruyor. Ama kırılganlık yaratmayacak, buna rağmen tüm kuşkuları dağıtacak sözcükleri boşuna arıyor. Böylesi sözcükler yok. Çünkü 'sahip olma' ve 'icra' sözcüklerinden uzak bir erotik kültür, korunması altında tutuksuz, samimi ve buna rağmen sevgi dolu bir anlaşmanın olduğu bir kültür yok. Cinsellik suskundur. Bu suskunluğun içine yasa yerleşmiştir.

Asıl iktidarsız kılan, bedene yöneltilen bir dilsiz talepti ve Kafka'nın bu noktada özellikle değişken olduğundan da asla sözedilemez. Çünkü ondan çok daha atılgan olan Brod'un da durumu farklı değildi, o da bir fahişeye yakınlık göstermekte kusur ettiğinde, Brod'un güncesinde ifade ettiği gibi, ona 'sevecen' davranmadığında Brod'da arada sırada başarısız oluyordu. Sevecen olmamak: yani kadın adama, artık ödemesini yaptığına göre haklarına da sahip çıkmak zorunda olduğunu, çünkü alışveriş yasasının onu böyle gerektiğini hatırlattığında. Gene de para değildi soğutan, tersine cinselliği izole eden, onu talep edilen başarıya indirgeyen sosyal biçimdi. Zaten bu yüzden aynı sorunla resmi olarak bağlı olanlar, hatta birbirini 'seven' çiftler bile karşılaşıyordu. Mahremliği geliştirmek için onlara

ne zaman ne de mekân kalıyordu; sosyal ve ahlaki baskı yaratıyordu bunu. Sonra düğün... Bir saatten ötekine yasak olana izin çıkmakla kalmıyor, hem de *görev* oluyordu. Bunu düşünüyor olmak bazı gelin ve damatların 'eşe' ürperten bir bakışla bakmasına yol açıyordu.

Hak ve yasanın özellikle burada karışmasının gerekliliğine dört kuşak önce Immanuel Kant şaşırtıcı biçimde açıklık getirmişti:

> "Çünkü bir cinsin diğerinin cinsel organlarını doğal olarak kullanması bir *hazdır*, bir taraf bunun için diğerine kendini teslim eder. Bu eylemde insan kendini nesneye dönüştürür ki bu insanlık haklarında kendisinin birey oluşuyla çatışır. Bir tek koşulla mümkündür bu; o da bir kişinin diğer kişi tarafından *hemen nesne olarak* kazanılmasıyla, gene karşılıklı olarak kazanılmasıyla; çünkü böylece gene kendini elde eder ve kendi kişiliğini yeniden kurar."[11]

Burjuva özne asıl derinliklerinin henüz farkında olmadığı bir bataklıktan kendini kendi saçlarıyla çeker. Eksi çarpı eksi artı verir. Sen beni nesne yapıyorsan ben de seni nesne yaparım ki ikimizin saygınlığı yeniden tesis edilsin. Kant fuhuşun anlaşmalı korunmasına bununla güçlü bir argüman getirdiğinin farkında değildir. Onun gözünde daha çok da (ya da ilgilenmediği için) *nesnel* olarak düşündüğü hukuksal ve ahlaki statünün, kişinin öznel gerçeğine som olarak geri tepeceğini fark etmeyişiydi. Bir erkeğin bir kadına yönelttiği sahip olmaya yönelik bakışı, bunun gösterisel olarak yerleşik 'yetki'yle asilleştirilmesi ya da sadece zararsız duruma sokulacağı söz konusu olamaz. Tersine olarak ancak *bu* bakışta diğerinin etinde hissizleşir (donup kalır). Bu insanın kendi cinsel arzusunun korku dolu olarak önünde giden bakıştır. Artık şu soru yöneltilmez: Ben bu gövdeyi arzuluyor muyum, tersine şu soru sorulur: *iş o raddeye geldiğinde* ben bu gövdeyi arzulayacak mıyım? Bu bakış 'talip' olan kişinin genel ev sokağındaki bakışından hemen hemen daha az yıkıcı değildir. Ötekinin görünümünü kısmi cazibeler toplamına ayrıştırır, ki bunlar bakıldığında asla güzel değil, tersine olsa olsa -ki ender olarak- mükemmeldirler. (Ve mükemmellik de gene kendine has, başka korkuları sürükler beraberinde.)

Ama arzu edilen bir şey her zaman kalır, hiçbir gövde bu sınavı kusursuz olarak geçmez. Felice'de bu dişlerdir, fazla tatlı yemekten kay-

naklanmıştır; sayısız dolgu ve altın kronlarla bozulmuştur. Evet, ancak şimdi Kafka "asıl, insani, gerekli kusuru olan çehreyi" görüyordu, ama Felice bu sempatik derecede açık sözcüklerin gerçek bir ürküntüye dayandığının hemen hemen farkında olmamış olmalıydı. Kafka bakışını indirmek zorunda kalmıştı; onun ağzının içindeki altın ve gri-sarı porselen onu tiksindirmişti, sonra gene o yöne baktı ve düş görmediğine emin olmak için gözünü uygun biçimde oraya dikti. Şimdi, bu çehre ondan bir şey talep ettiğinde ilk kez onu *çıplak* olarak gördü.[12]

Kafka'nın korkusu karşısında bir sinir doktorunun ya da bir psikoanalizcinin nasıl davranacağının anlaşılır ama mutlaka kuşkulu bir düşünce oyunu olduğunu insan tahmin edebilir. Psişik olanın karşıtlığı çağdaşların bildikleri bir şeydi; psikolojik, hatta nevrotik ve psikiyatrik alanın kavramları gündelik dile girmişti ve belirli bedensel semptomların yerinde değil, ama yalnızca 'kafada' iyileştirilebilecekleri beylik sözlerdi. 'Psişik iktidarsızlık' kavramı da bir yığın kamusal konferanslarda duyulmuştu ve herkes bunun 'sinirlilikle' ilişkili olduğunu biliyordu. Kısa süre önce Alfred Adler'in baş yapıtı ÜBER DEN NERVÖSEN CHARAKTER (SİNİRLİ KARAKTER HAKKINDA) çıkmıştı. Bu kitapta psişik iktidarsızlığın nevrotik bir insanın, öteki cinsi gövdeden uzak tutmaya çalıştığı emniyet mekanizmaları olduğu okunuyordu. Bu yüzden iktidarsızlık tıpkı soğukluk gibi eksik *kendini verişin* mutlak işaretiydi.[13]

Kafka mutlaka bu tezleri biliyordu, belki de Adler'in 3 Ocak 1913'te Prag'daki Karolinum'da verdiği konferansta dinleyiciler arasındaydı. Bu zamana özgü aydınlanma biçimi -belli küçümsemeyle belirlenen kültürel ve ideolojik tüm cinsellik ilişkileri- onu pek etkilememişe benziyor. Kafka bilimsel savların ısrarla ileri sürülmesine karşı bağışıklıklıydı, Adler'in yaydığı doktorluk optimizmi ona nerdeyse saf görünmüş olmalıydı. Ne mektuplarında ne de güncesinde bu 'zihinsel sağlığa' yönelen bir bakışı ciddi olarak benimsediğine dair bir iz bulunmaz.

Şayet Kafka bir analizciye gitmiş olsaydı -Hesse, Broch, Arnold Zweig, hatta Musil'in cesaret ettikleri gibi- doğal olarak psişik bir 'malzeme' ortaya çıkardı ki, bu Freudiyen fakülteyi büyük bir şaşkınlığa düşürür, aynı zamanda da kendi ilgi alanlarına onları büsbütün inandırır-

dı. Çünkü Kafka'yı yıllardır saran baskı düşünceleri bu arada içsel şiddet ediminin dinamiğini benimsemişti: tıpkı kendi iç organlarında zıplayan düşmana saldıran görünmez silahlar gibi üzerine yığılıyorlardı. Başlangıçta bunlar teslimiyet, küçüklük ve kalitesizlik fantezileriydi; Kafka bunları adapte etmiş, sembolik olarak aşırı, biçimlendirmiş, bunlardan 'öyküler' çıkarmıştı. Bu "son derece haz veren bir işti" Felice'ye yazdığı gibi, her ne kadar bunların yazılı sonuçları "tiksindirici oluşları" bir yana bırakılacak olsa da.[14] Ama oyun olarak kaldı; Kafka hâlâ kendisine atılan bıçaklarla oynuyordu; bunlardan yara aldığında, biraz da kendisine acıması ona iyi geliyordu. Gregor Samsa'nın kabuğuna giriyordu, orada her şeye izin vardı; ensest düşünceye bile, kendi ölümüne ağlamaya bile.

Yazar her şeye kadirdir; nerede hareket ederse etsin istemi orda olur. Bu yüzden Kafka'nın bir süre hayaletlerden bu şekilde kurtulma hayali olduğu düşünülebilir. Bunu son nokta konduktan sonra DÖNÜŞÜM'e yönelttiği eksik ilgi gösterir. Sanki o zorlayıcı (yorucu) fantasmaları tam anlamıyla *ad acta*'ya koymuştur. Ama hemen ardından düştüğü bir not, hayali olanın yaşamdan kopup edebiyata sızmadığını ispat eder: "söyle bana" diye istemde bulunur Felice'ye, "nasıl olursam olayım beni seveceğini, ne pahasına olursa olsun seveceğini, üstlenemeyeceğim hiçbir aşağılanma olamaz, ama nereye sürükleniyorum böyle?"[15]

Boğuluyor Kafka. *Nereye sürükleniyorum?* Deliliğe kuşkusuz. Daha da sıklıkla bundan söz edecektir. Oysa boyunduruklugun, derin terk edilmişliğin tekdüze görüntüleri uzaktaki kadına karşı daha kötü, dile getirilemeyenlerin sadece gölgeleridir. Tam gerçeği öğrenemeyecektir Felice. Bu yüzden ağzından avuntu sözleri kolayca çıkar. *Franz, bunlar görüntü, yalnızca görüntü.* Daha da kötü. Şayet görüntülerin onun üzerinde bu kadar gücü varsa, o zaman o temsilcisi Felice olan gerçeğin taleplerine ilerde nasıl yetebilirdi? Hayır, böylesine bir güç kullanabilen şey salt düş olamazdı. *Görüntüler değil bunlar Felice, doğrular.*

Kafka'nın şimdi kendi kendini yıkan fantezileri gittikçe daha azap verici olur, herhalde bunları bir tek Brod'a açmıştır. Brod sabırlıydı; Kafka'nın en korkunç olan söylendikten sonra bile gene gülebileceğini biliyordu. Yumuşak huylu dostundan durup durup çıkan bu şok edici, kendini hiç kollamayan cümlelerine çoktan alışmıştı. Geçerdi

bu. Oysa 3 Nisan 1913'te Prag posta idaresindeki masasının üzerinde bulduğu haber -salt uzunluğu yüzünden bile düşündürücüydü-, geçen ekim ayındaki Kafka'nın intihar tehdidinden başka bir nitelikteydi bu, bugüne kadar böylesi bir duruma tanık olmamıştı:

"Sevgili Max! Yeterli açıklama olmadan epey budalaca görünmeseydi - bunun için yeterli açıklamayı sözlerle nasıl toparlayabilirim ki- olduğum gibi en iyisi hiçbir yerde kendimi göstermememem olduğunu söylesem bu en doğru cevap olurdu. Yoksa hiçbir yerde olamayacaksa, hiç değilse büroda takılıp kalırdım. Bugünse keyfime uyacak olsaydım ve birçok çekince olmasaydı müdürün ayaklarına kapanıp ondan beni insanlığın (başka neden göremiyorum, dış dünya bugün iyi ki başka, sadece başka türlü görünüyor) dışına atması için ricada bulunurdum. Örneğin yere uzanmış olarak yatıyor olmam, bir kızartma gibi parçalara ayrılmış olmam ve böyle bir et parçasını yavaşça elimle köşeye bir köpeğe ittirmem düşüncesi. Bu gibi düşünceler kafamın günlük besisi. Dün Berlin'e büyük itirafta bulundum, o gerçek bir kurban ve ben onun eskiden mutlu ve dünyayla uyumlu yaşadığı toprağın tam anlamıyla dibini kazıyorum."

Bunlar artık saplantılar değildi, işkenceydi. Brod da doğal olarak baskı düşüncelerinin mahvedici gücünü biliyordu; kıskançlıktan acı çektiğinde, en ürkütücü sahneler ne zaman etkili biçimde gözünün önünde belirse bunun kendi kendine işkence etmenin bir biçimi olduğunu kavrıyordu. Kafka'nın fantezileri ise doğrudan doğruya ona neden olanlarla hiç de ilişkili değildi görünüşe göre. Kendi gövdesi - işlenmiş ve ölü bir nesne gibi parçalanmış- şayet delirmenin şimşek gibi çakması değil de neydi bu? "Hep bu düşünce" diye yazılı hemen ardından titizlikle güncede, "hep bir kasabın geniş bıçağının hızla ve mekanik uyumla yandan içime girip, bu hızlı işte nerdeyse yuvarlanarak uçup giden ince dilimler kesmesi düşüncesi."[16] Kısa süre sonra okul defterlerinde daha da kanlı bir anlatının yer alması. Brod bunları yıllar sonra okudu, artık kendine güveni olmayan Kafka'nın sohbetlerde daha temkinli olduğu düşünülür.

O korkunç mektup doğal olarak bir dipnota sahipti ki bu da Brod'u bambaşka bir anlamda ürküttü. Çünkü Kafka için acıdan etkin bir çareye giden yol şimdi o derece azap verici biçimde uzundu ki, artık yalnızca müdahale etmeden seyredilemezdi. Kafka bu kez yakınmakla kalmamıştı; bir şeyler yapmak için kendini toparlamıştı.

"Bugün gelebilirdim sevgili Max, ama bugün önemli bir yolum var. Nusle'ye gideceğim ve bir sebze bahçesinde öğleden sonraları için iş aramayı deneyeceğim. Yani yarın geleceğim Max."

Akıl alır gibi değil. Henüz yarım yıl bile geçmemişti zorla onun ailesine ait asbest fabrikasına gitmesini engelleyeli, sırf ona istediği işi yapabilsin diye boş öğleden sonralar yaratmak için. Peki o şimdi başkalarının zorla ele geçirdikleri bu zamanı neye harcayacaktı? Patates çıkarmaya ve turp kesmeye. Doğal olarak evdeki yazı masası onu şimdi kendine çekeceğine daha çok tehdit etmekteydi, bunun nedenlerini Brod da anlıyordu. Kafka kendini zorlamıştı; sabah saat sekizde iş yerinde olmak zorunluluğu olduğundan günden geceye kaçışının başarısız olacağı kesindi. Ama *bu yüzden mi* Nusle'ye gidiyordu? İnsanın aklına Praglı edebiyatçılar gelmeli; Brod, Werfel, Haas ya da bir başkası sebze tarhlarının arasında, lastik çizmelerle, rüzgârda ve kötü hava koşullarında -o zaman Kafka'nın inatçılığının bu yeni dışavurumu onu kentsel ortamdan ne derece uzaklaştırdığının ölçüsüdür dostlarına bu tarz, tek doğallık olarak görünmüştür.

Bu fikri nereden edindiğini bilmiyoruz, ama gene de yakın. Bedensel uğraş bir yığın hekimin en iyi önerileri arasında yer alıyordu ve o sekter Moriz Schnitzer, ki Kafka'yı iki yıl önce beynin zehirlenmesiyle tehdit etmişti, her şeye karşı bahçe işi önermişti. Geçen yaz meyve toplama ve saman atma iyi gelmişti; sırf amaçsız sinirliliklerin ve agresyonların motorize edilerek uzaklaştırılmaları bile zevkti. Hiç kimse "gövdenin iyi, doğal bağışlar olmadan yazı masası ve kanepe yaşamında durmadan ona saldırılmasını ve ürkütmesini birdenbire sonlandırarak kürek işiyle, kendi kendine müdahale ederek sarsmasına" karşı gelemezdi.[17] Evet, kürek vurmaya heves ediyordu.

Kafka gerçekten hasta değildi, buna rağmen sağlıklı da değildi: uykusuzluk ve baş ağrıları yeniden artmıştı, bunun yanında da can sıkıcı hazımsızlık sorunları ve ne olduğu belirsiz cilt egzamaları vardı; üşütmeye karşı da hiç bağışıklığı yoktu. Bütün bunları şimdi öğrenmek zorunda kalmıştı. Bunların toplamı kendini kötü hissetmesine neden olmaktaydı, ama doktor izniyle bir kür yapmaya değil. Kürü Prag'a getirmek daha akla yakındı ve bunu da kulisin radikal değişimiyle yerine getiremeyeceği için Kafka işçi ve yoksul insanların ya-

şadığı, kimsenin onu tanımadığı, kimsenin Almanca konuşmadığı, her dakika başından şapkasını selam vermek için çıkarmak zorunda olmadığı bir banliyöye gitti. Hiç değilse günde bir kere 'dışarıya', her şeyden dışarıya çıkmak istiyordu.

Ama şimdi ilkbaharın ortasında iyi bildiği yüzme, kürek çekme ve yürüyüş yapmanın ona yetmemesi, onu kentten dışarıya iten bedensel hastalıkların olmadığının kesin işaretiydi; daha çok psişik işkenceler, baskı hayalleriydi ki Kafka bunlardan bıkmıştı. Cinsellik ve iktidar korkuları, boyunduruk altına girme ve parçalanma fantezileri bu dehşet verici karmaşayı ancak böyle çözebileceğini sanıyordu, tüm 'aparatı' diğer bir yola sokarak, düşüncelerini -aynı yerde vahşice dolanıp duracaklarına- yakın, kolay ulaşılır bir amaca yönlendirmek istemişti. Basit, daha çok da *anlamlı* bir işi özlemekteydi; karar verdiği deney aslında yumuşak bir terapiden başka bir şey değildi, zaten yüz binlerce insan da bunu Schreber-bahçelerinde yapmaktaydı.

Uzun bir arayıştan sonra 3 Nisan'da görüştüğü Dvorsky fidanlığında çiçek ve sebze tarhları vardı, bu seçim Kafka'nın kolayına gelmişti. Çiçeklerle pek uğraşamazdı, bir vejetaryeni vejetaryen yapan kendi yiyeceğini kendisinin üretmesine olan yöntemsel ilgiydi uzun zamandan bu yana. Kısa süre sonra kendi sebze bahçesini kuracağı yalanını söyledi Kafka, bu yüzden de bazı bilgilere gereksinimi olduğunu; günde iki saat, erken akşam üzeri. Becerekli bir girişti bu; çünkü Kafka'nın ne el işlerinde deneyi vardı ne de Nusle'nin sosyal ortamına aitti, bütün bunlar uzun süre saklanamazdı. Kabul edildi. Dört gün sonra yeni işine başladı; gömlek ve pantolonla, serin bir yağmur üstüne yağarken.

Nusle'nın sırtı Vysehrad kalesine güzel bir manzara oluşturuyordu; orada çok sayıda bahçe ve meyve ağaçları vardı, sakinlerinin kendi ihtiyaçları içindi bunlar; aralarında doğal olarak yeşil alanlar vardı, iş bitiminden sonra işçi aileleri oralara uzanıyorlardı, bira ikram ediliyordu, dönme dolap ve kayıklı aletlerde kızlar dönüp duruyor ve nefesli çalgıların müziği atmosfer yaratıyordu, daha çok bir kür yerinden ziyade sucuk üretilen panayırları andırıyordu. Nusle 'Jungborn' değildi, ızgarası yapılan sucukların kokusu anlamlı Harz hatıralarıyla örtüşmüyordu. Kafka buna razı olmak zorundaydı; 'dışarıya' çıkmak isteyen o, 'bambaşka' bir yerin içine girdiyse de, paralel bir sosyal dün-

yaya girmişti ki, hastalık hastası bir büyük kentli için korunma yeri olmanın çok ötesindeydi bu yer.

Kafka bu yöreyi uzun zamandan beri tanıyordu: Vysehrad, Nusle, Michle bunlar tramvaydan son durakta inildiğinde yeşilliklere ulaşmak için geçilen yerlerdi; her yıl yapılan 'Fidlowacka' adı verilen Nusle halk şenliğini büyük olasılıkla çocukken yaşamıştı. Kafka sonradan sigorta memuru olarak nerdeyse her gün işçilerle uğraşı olmuş ve küçük insanların büyük insanlardan başka türlü davrandıklarını öğrenmek için sadece bakımlı Sophien adasından aşağıya Hetz adasına inmek yeterliydi. Orada sıkça oturmuş, arada bir onlarla bahçe lokantalarında ekmek yemişti, kibar olan gürültü patırtının kıyısında.

Oysa Nusle'de Kafka'nın beklemediği başka bir şey de oldu. - 'Jungborn'da da ortaya çıkan yabancı, entelektüel iddiaları olmayan insanların yanında kendini daha az tutuk, daha açık, daha dostane ve tüm sosyal taleplere karşı daha hoşgörülü hissediyordu. Oysa her çehreye dipsiz bir çukurmuş gibi bakmak onun tuhaflıklarındandı. Kuşkusuz bu yaygın ön yargılara dayanıyordu, yani basit koşullarda basit insanların yaşadıklarına (herhangi bir sinir hastanesine bakış bunun yanılgı olduğunu gösterirdi). Kafka'nın kendi acılarının tanığı olmaya korkmadığı yerde o kendini daha iyi, daha sağlıklı hissediyordu; bu da yüzüne yansıyordu. Kendi isteği ile kendini kapatmadığı yerde açık oluşu da doğrudan güven aşılıyordu. Bu yüzden kısa sürede 'sevildi', severek dinlediğini insanlar hissediyordu ve insanlar anlatmaya başladılar. Fidanlıkta da böyle oldu.

> "Bahçıvanın kızının evveli gün beni işimden alıkoyarak anlattığı öykü. Ben işle sinirliliğimi iyileştirmek isterken Froylayn'ın erkek kardeşinin, adı Jan, asıl bahçıvan olduğunu ve olasılıkla Dvosky'nin ona kalacağını, hatta çiçek bahçesinin onun mülkiyetine geçtiğini, ama melankoli yüzünden 2 ay önce 28 yaşındayken kendini zehirlediğini duymak zorunda kaldım. Yazları daha iyiymiş, çünkü kapalı olan huyuna rağmen hiç değilse müşterilerle işi oluyormuş, oysa kışın tamamen kapanıyormuş. Sevgilisi bir memureydi - *urednice*- o da melankolik bir kız. Birlikte sıkça mezarlığa giderlerdi."[18]

Bir başkası Kafka'nın şimdi durduğu yerde duruyordu, nerdeyse aynı yaştaydı; bir gölge, bir ayna görüntüsü, elinde aynı aleti tutmuştu, belki de Kafka burada sırf bu yüzden çalışabiliyor ve sohbet edebiliyordu, çünkü öteki *artık* burada çalışamıyor ve sohbet edemi-

yordu, çünkü toprağı eşelemenin anlamsız olduğunu görmüştü, oysa Kafka, aptalca bir gururla onu iyileştirecek olan faydalı bir şey yapabilmek için ter döküyordu, öteki ise bundan çoktan kaçmıştı. Evet, o da 'dışarıya' gitmek istemişti. Dehşet vericiydi.

Bu sefer biraz daha erken eve dönen Kafka ne cevap vermişti; ertesi gün gene gelmiş miydi; zaten yarım bir umutla başladığı işe devam etmeye hâlâ hevesi var mıydı? Bunların hiçbirini bilmiyoruz. Dvosky fidanlığından bir daha hiç söz etmedi.

İş Dünyaları: High-Tech ve Bürokrasinin Cinleri

...teşvik etme karşısında özlemler nedir ki?

Fernando Pessoa, BUCH DER UNRUHE

Dünyanın en iyi daktilosunun adı 'Underwood'du. Königsbergli hızlı daktilocu kadın Rose L. Fritz o yılın daktilo yazımı dünya şampiyonasında finale kalmış, hayret verici biçimde saniyede on iki vuruşla bir metni hatasız olarak kâğıda dökmeyi ispat etmek için, hem de daktilonun tuş demirleri iyi yağlandığından birbirine dolanmamıştı. Frankfurt'daki 'Büro malzemeleri ve reklam sergisi' hakkında yazacak olan gazeteciler de meslekten ziyaretçiler kadar hayret etmişlerdi buna.

Felice Bauer de bu gösteriyi kaçırmamıştı mutlaka. Kendi rakiplerinin reklamıydı bu; tedirgin edici değildi. O daktiloların ve sekreterlerin neye tahammül etmek zorunda olduklarını biliyordu, 'Underwood' ve 'Oliver'in çıkarttığı çatırdayan gürültüyü yıllardan beri tanıyordu. Buna rağmen kendisinin nöbet tutmak zorunda olduğu büyük sergi standında başka bir melodi çalınmaktaydı: parlografın sadece kulaklıklar kanalıyla çıkan cızıltısıydı bu, ki *Frankfurter Gazetesi* tarafından bile "fevkalâde büyük başarı yeteneği olduğu" öne çıkarılmıştı. İşte *buydu* geleceğe ait olan müzik.

Kuşkusuz Lindström A.G. bu kadar önemli bir gösteriye zarif ve bilgili müdiresini göndermekle akıllı davranmıştı. Firmanın sunduğu bir başka makine de -parlograf'ın yanında, tam otomatik bir pul yapıştırma makinesiydi-, Frankfurt'da Alman büro tekniğinin benzersiz makinesi olarak görülmüştü. Burada bir kadının satış pazarlıkları yapması ve en modern teknolojiyi bizzat kendisinin gösteriyor olması firmaya dünyanın gidişatından haberli olduğu havası veriyordu; bunun karşısında mektupları bir sepette toplayan, kalemtıraşlar satan iyi niyetli satıcıların işi kolay değildi.

Genç Lindström-müdürleri bu atılımı iyi değerlendirmeyi bilmişlerdi, Felice de bundan geri kalmadı. Parlografın nasıl çalıştığını o günlerde sıklıkla anlatmak zorunda kalmıştı... Mutlaka yüz kereden fazla. Bütün bunlar her öğleden sonra ziyaretçileri eğlendiren, sergi sahiplerinin sinirine giden kaçınılmaz askerî bando müziği altında oluyordu. Hangar ancak akşam saat sekizde kapanıyordu, ama ardından sayısız iş yemekleri vardı, bir de 'Frankfurter Hof'da verilen büyük kutlama ziyafeti. Beş gün sonra -ki bu fuarın yarısı demekti ne yazık ki- Berlin'den gelen, dikkatleri üzerine çekmiş olan bayan üşütmüştü, boğazı şişmişti ve tamamen yorgun düşmüştü.

Kafka'nın her zaman olduğundan daha hevesli biçimde Felice'nin yaşamındaki ayrıntıları öğrenmek isteyerek Graben'deki bir kahvede garsondan *Frankfurter Zeitung*'u getirttiği, ekonomi sayfasını açtığı ve orada şu cümleleri okuduğu kesinlikle düşünülebilir:

> "Atalarımız yirminci yüzyılın *mektup* uğraşına makine üreticilerinin hangi sevgiyle yaklaşacaklarını rüyalarında bile göremezlerdi. Burada otomatik mektup kapatıcıları, kendi kendine hareket eden pul yapıştırıcıları, aynı anda da ücret kontrolü hizmeti veren ve mekanik mektup açıcıları buluyorlar. *Fonografın* iş amaçlı kullanımı birçok sergi yapımcısı tarafından gösteriliyor."[1]

Kafka, gazete haberlerini kendine yansıtma düşüncesiyle oynamayı seviyordu: Bu ise sırf onunla dehşet verici bir şaka yapma amacını güdüyordu. Çünkü mektuba yönelik, "yirminci yüzyılın makine üreticilerinin" işaret ettikleri yerde toplanan o sevgi, açıkçası mektupları *cevaplandırmaya* yetmiyordu: Felice sustu, tembellikten değil, ama daha önemli işleri olan birinin soğukluğu ile diye düşünmüştü Kafka: Frankfurt'tan birkaç öylesine yazılmış söz, günlerce gecikerek gelmişti, sonra ondan hiç haber alamadı. Ancak 'Monopol' oteline çektiği bir telgrafın etkisi olmuş ve hemen, biraz sinirli de olsa, cevaplandırılmıştı: "lütfen boşuna dert edinme, her şey zaten eskisi gibi."

Kafka'nın hayal gücünün burada sınıra dayandığı kesindir. Aynı gün açıkladığı üzere, Felice'nin Frankfurt'ta bir yığın "temsil gücü olan, iyi giyimli, güçlü, sağlıklı, neşeli genç insanla" tanışacağını ve mutlaka "bunlardan birini beğeneceğini" zannetmesi ona işkence ediyordu,[2] oysa Felice için bu yolculuk sadece uzun zamandan bu yana

gerçekleşen çetin bir mesleki görevdi. On gün boyunca doğrudan doğruya şeflerinin gözü önünde Mark ve Pfennig'lerle sayılacak olan işini başarıyla ya da başarısızca yürütmek, bir sınav gibiydi bu ve bu sınav *gülümsenerek* geçilmeliydi. Felice'nin her boş anını sinirlerini yeniden toparlaması karşısında Frankfurt'ta güçlü genç erkekleri düşünmesi olanaksızdı.

Kafka'nın, ekmeğini kazandığı meslekle kendini bütünüyle, tamamen özdeşleştiren herkesi çokça kıskanmasının ötesinde, böyle bir insanın psikolojik durumunun, mesleki görevlerinin 'asıl', içsel yaşamını birkaç gün için bile olsa gölgelemesini, hatta durmayı başarmasını anlamıyordu. Bir aşk ilişkisi -şayet böyle bir ilişki ise- en önemli müşterilerden daha önemliydi, bir kartpostala yazılacak birkaç söz için hep zaman bulunabilirdi. Kendisi böyle yapıyordu, büronun kapısının önünde kim bekliyor olursa olsun, bu başkan bile olsa değişmezdi.

Felice'nin davranışı ona çelişkili görünüyordu, ona haftalar sonra yazdığı "Frankfurt suskunluğu"[3] sitemini anlaması imkânsızdı. Ama kendisinin meslekî işiyle olan ilişkisinin, uzaktan bakıldığında daha da anlaşılmaz oluşu, hatta paradoks oluşu asla aklına gelmiyordu. Çünkü 'İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'ndaki bürosu bir yandan kurumun dördüncü katında olması dolayısıyla onun sürekli yakınmalarına neden oluyordu, öte yandan ise anlattıklarından oranın neden bu kadar korkunç olduğu konusunda somut bir bilgi edinilemiyordu. Cehennemin her rengi ile anlattığı yazma eyleminin kesilmesine neden olan aile ile olan çatışmaların, içsel savaşların aksineydi bu. Felice dostunun hangi meslekî görevlerle uğraştığı konusunda bir açıklamayı boşuna bekliyordu; bunun yerine Kafka'nın anlattığı anekdotlara bakılacak olursa, bu gibi bön ve ilgisiz bir memurun şef katına çıkarılması yerine daktilocu yapılacağından korkulurdu. Kafka bu yanlış anlaşmayı eline geçirdiği her yerde destelemekteydi.

Bundan sonra bir hayrana, onunla sosyal ve cinsel bağ kurmadan önce karşılıklı ziyaretlerde bulunmak için, onun mesleki geleceğini sormak zorunluydu. Doğruydu bu, Felice de nihayet nerede durduğunu bilmek istiyordu Kafka'yı ilk kez Berlin'e davet etmeden önce. Kendisi bunu düşünmemiş olsaydı bile, ana babası bu kararlı soruyu sormasını ona dikte ederlerdi, yeterli gözüken bir soruydu bu. Oysa

Kafka -demek zorundayız ki- bunun geleceğini çoktan hesaba katmış olmalıydı, sanki bu soru gökten zembille inmiş gibi yaptı.

> "Geçenlerde bana dayıma yazdığım mektubun ardından ne gibi planlarım ve beklentilerim olduğunu sordun. Bu soruya şaşırdım [...] Doğal olarak hiçbir planım, hiçbir beklentim yok, geleceğe giremem, geleceğe düşer, gelecekte yuvarlanır, gelecekte ayağım takılır, bunları yapabilirim ve en iyisi ise uzanıp durmamdır. Ama planlarım ve beklentilerim doğrusu yok, iyiysem şimdiki anla doluyumdur, kötüysem şimdiki ana hemen lanet okurum, nasıl olsun ki gelecek!"[4]

Bu dikkafalılığın, bu uydurma şaşırmanın Berlin'de nasıl algılanmak zorunda kaldığı göz önüne getirilebilir. Bu işaret hiç de yanlış anlamaya yol açmaz: *Sorgulanmama izin vermem.* Buradaki şaşırtıcı olan nokta, aynı mektupta birkaç satır önce önemli soruyu gerçekten cevaplamış olmasıydı, ama *en passant* olarak, öylesine kışkırtıcı biçimde umursamaz olarak ki insan bunun artık bir atmasyon mu, yoksa doğrudan doğruya sosyal bir anlayışsızlık mı olduğunu bilemiyordu. Yapması gereken işin, diye yazıyordu Kafka tüm ciddiyetiyle, kendisi gibi önemsiz olduğunu bildiriyordu: "uyumluyuz biz. Hatta ben birkaç gün sonra sekreter yardımcısı olacağım, oh olsun bana."

Evliliğin nasıl hazırlandığını Kafka biliyordu, cevap vermeden kaçınamayacağını biliyordu. Ama o kendi oyun kurallarıyla cevap veriyordu, öyle bir cevap veriyordu ki Felice özellikle hoş olan haberi asla ailesine göstermezdi. İşinde yükseliyordu, ne olmuş peki? Onun yüreğini yakan bu gibi açıklamaların mektuplarda işi neydi, bunların gerçek "gelecekle" ne işi olabilirdi? Felice bu isteksizce ortaya atılan bilginin ardındaki doğruyu görebilseydi hafiflerdi, şaşırırdı belki, ama asla mutlu olmazdı.

Evet, Kafka'nın sekreter yardımcısı olması iyi olmuştu. Çünkü uzun zamandır bunu beklemekle kalmamış, her durumda terfi etmeyi *zorlamıştı.* 1912 aralık ayında, DÖNÜŞÜM'ün içsel karmaşası içinde, iş gezilerinden yorgun düştüğünde, kendi yapıtının ilk dinleyicilere okumasını yaptıktan sonra Kafka on altı sayfalık tabelalarla bezenmiş bir dilekçe ile İşçi-Kaza-Sigorta Kurumunun "övgüye değer yönetimine" başvurma gücünü ve yoğunluğunu kendinde bulabilmişti. Bu dilekçede kuruma şikayette bulunuyor -kendisinin de aralarında bulunduğu- konsipistlerin orta okul eğitimli memurlardan daha fazla

kazançları olmadığını dile getiriyordu. Bu yüzden "önemli bir ekonomik zarara uğradığını", bu haksızlığa karşı "maaşının ve mevkiinin düzeltilmesi konusunda tedbir alınmasını" istiyordu, yani maaşının önemli ölçüde arttırılması ve sekreter yardımcılığına atanması ki, bunu zaten üç yıllık bir konsipist olarak (burada Kafka biraz abartıyordu) zaten hakkı olduğunu söylüyordu.[5]

Yirmi kişiden oluşan yönetimin her gün gördüğü mektuplardan değildi bu. Argüman bıçak keskinliğindeydi ve titizlikle bir araya getirilmiş sayı malzemesiyle sağlamlaştırılmıştı; öylesine açık, nerdeyse öğretici biçimde hazırlanmıştı ki, ona şöyle bir bakan biri bile etkisini anlardı. Dilekçenin aceleliği de duymamazlıktan gelinemezdi. Kafka -etiketi kesinlikle koruyarak- asla ricalarda bulunmamış, ama yönetimin önüne göze batan biçimde maaş seviyelerinin ayarlanmasındaki yanlışları koyarak ispat etmişti, ki bu da hızla karşılık bulmayı olası bırakmamıştı. Ayrıca kendi durumunu ortaya koymakla yetinmemiş, kendini bir grubun sözcüsü olarak göstermişti. Ortaya koyduğu nedenler kabul edilirse tüm diğer konsipistlerin durumu da söz konusu olacaktı ki Kafka onlarla 'Alman İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu Birliği'nin düzenli toplantılarında mutlaka durumu konuşmuştu. Bu bir gereksinim anına denk gelmişti, her şey çalışanların organize çıkar temsilciğinin hemen yöneticilere karşı gelme kuşkusu yaratıyordu, en çok da eğer Yahudilerden geliyorsa.

Bu karmaşanın içinden kurumun nasıl çıktığını bilmiyoruz; Kafka'ya karşı ise iyi argümanlar görünce her kurumun davranacağı gibi davranıldı. Bekletildi. Doğal olarak bu sefer de dilekçe verenin arzuları kısmen ve taksitlerle yerine getirildi. Sekreter yardımcılığına terfi etmesi nerdeyse üç ay sürdü ve Kafka'nın -gene bir başvuruyla olmak üzere- sonunda kendi kanısına göre daha 1912'de ödenmesi gereken maaşa kavuşması iki yıl sonra gerçekleşti.[6]

Gösterilen bu kolaylığı bile Kafka her şeyden önce şeflerinin himmetine borçluydu. Kurumun yayınlarına yazdığı makaleler resmi bildiriler yığını içinde nerdeyse inci gibiydi, onun formüle ettiği resmi yazılara hiç karşı çıkılamıyordu. Ama o çoktan "olağanüstü konsept elemanı" (şefi Eugen Pfohl'un adlandırdığı gibi) olmaktan öte teknik, sigorta vasıflarına haiz ve hukuksal bilgisiyle vazgeçilmez olmuştu. Çünkü tıpkı eskiden olduğu gibi şimdi de işverenlerin istekleri

Prag'daki kaza sigortası raporlarına karşı bitmek bilmiyordu. Bir yandan iş yerlerindeki tehlikenin sanıldığından daha az olduğunu söylüyorlar, öte yandan sigorta primlerinin hesaplandığı ücretlerin yüksekliğinden yakınıyorlardı. Uzun zamandan beri Kafka'nın kurumunun hukuk dairesi bu sorunlarla cebelleşmekteydi. Çünkü bunları reddetmek için tarafların -işveren, sigorta, kaza kurbanları- hakları ve görevleri hakkında bilgi sahibi olmak yeterli değildi; tek tek üretim dallarındaki tehlikeli nesnel durumları değerlendirmek ve özellikle de birbirinden ayırabilmek için epeyce teknik uzmanlık sahibi olmak gerekiyordu, yani belirli kaza sayıları 'normal' miydi ya da tedbirsizliğe mi dayanmaktaydı. Kurum bu gibi kavgaları yetmiş memurun çalıştığı, teknik yeterliliği olan, Kafka'nın da dahil olduğu 'işletme bölümüne' aktarmaktan başka çare göremiyordu. O en zor olaylarla ile başa çıkabilen biri olduğundan kısa süre sonra bu bölümün başkan vekilliğine yükseldi.

Bu pozisyon önemli pazarlık yeteneği gerektiriyordu. Çünkü sigorta primlerini mümkün olduğunca az tutma çabası içinde olan iş verenler onlara argümanlı silah çeken uzmanlara saldırıyorlardı. Aynı sesi çıkararak kuruma saldıran bu toplardan kaçınılması isteniyorsa o zaman hemen işveren örgütlerinin temsilcileriyle oturup barışçı bir çözüm bulmak gerekiyordu. 'Aydınlatmak ve inandırmaktı' kurumun öne sürdüğü parola kaçınılmaz anlaşmazlıkları hiç değilse yatıştırmak için. Böylece Kafka'nın bürosunda "bıçkı makineleri sahipleri birliği temsilcileri"nin oturup açıklama bekledikleri oluyordu.[7]

Doğru adreste olduklarına kuşku yoktu. Çünkü 1910 sonbaharında endüstri kasabası Gablonz'da ilk kez kızgın işverenlere verdiği konferanstan bu yana Kafka konuşma sanatını tatmin edici biçimde kusursuzlaştırmıştı. Gereken her yerde sırf yanlış anlaşmalardan ve şimdiki noksanlıklardan kaynaklanan sorunları anlatıyor, asla primlerin haklı dağıtımının hem kurumun hem de işverenin çıkarına olmak zorunda olduğunun altını çizmeyi unutmuyordu. Bu konuda kapsamlı savunma yapmaktan taviz vermiyordu. Sakince kurumun neden yanlış doldurulan soru formülerlerini kabul edemeyeceğini, neden gerektiğinde yüksek taleplerde bulunacağını açıklıyordu. Daha 1911 kasımında kapsamlı bir makale yazarak kurumunun borç yükünün bilinçli olarak yan-

lış bilgiye dayandığını ortaya koymuştu: iş yerleri ücret listelerini açık olarak belirttiklerinden bu yana kurum kazanç elde ederek çalışıyordu.[8]

İşverenlerin avukatları için Kafka zor bir muhatap olmalıydı, sadece nasıl konuşulacağını bilmesi ve uzmanlık bilgisi yüzünden değil, aynı zamanda yumuşak ısrarıyla saldırı noktalarını engellemesindendi bu.

Elimizde olan Kafka'nın meslekî işiyle ilgili izler onun tehdit edici saldırılara karşı 'özel yaşamında' olduğundan başka türlü davranmadığını gösteriyor: zamanından önce davranarak kesinleştiriyordu. Bununla başka perspektiflerin de addedilmesine olanak sağladığını belirtiyor, kavgalı olaya *her* taraf için değer verdiğini gösteriyordu. Ama Kafka beklenen bir itirazı kendisi formüle etmiş, açıkça tarafsız biçimde değerlendirmişse, o zaman karşısındakinin bu itirazında ve salt lobicilikte ısrarlı olması çok güçtü.

Hangi sert bandajlarla uğraşıldığını örneğin Erzgebirge'deki 'Tahta ve oyuncak üreticileri uzmanlık kooperatifinin' 1912 ilkbaharındaki protesto yazıları Kafka'nın kurumuna değil, doğrudan doğruya kurumun en yüksek üst makamı olan Viyana'daki İç İşleri Bakanlığına göndermeleri olmuştu.[9] Avusturya sosyal yasasını yapanlar, diye yazılıydı mektupta, "eserlerinin İşçi Kaza-Sigortası Kurumunun Bohemya krallığında nasıl ele alındığını bilselerdi, mezarlarında ters dönerlerdi." Yani son derece götürü, iş yerlerinin olanakları dikkate alınmadan ve de hele tüm branşın ekonomik sorunlarına dikkat edilmeden davranmaktalar. İmza atanlar bu durum değişmezse yasanın her boşluğundan faydalanacaklarını söyleyerek tehdit ediyorlardı.

Bu 'bakanlık itirazı' ancak 1913 ekim ayında zararsız duruma sokuldu, hem de sigorta kurumunun ve iş verenlerin arasındaki bir müzakereden sonra. Kafka Erzgebirge'deki bu buluşmada yer alamadı, çünkü tatildeydi; buna rağmen ondan müzakere protokolünden her iki tarafı da memnun edecek sonuç verici bir görüş bildirmenin çetin işi verildi. Oyuncak üretiminin bazı bölümlerinin daha az tehlikeli bir sınıfa indirilmesi savunulabilirdi, böylece işverene biraz taviz verilmiş olurdu. İşin bamteli ise fabrika sahiplerinin hiç de yasa boşlukları aramamalarıydı, tersine kendilerini yasal yükümlülüklerinden koparmalarıydı; çünkü verilen ücretlerin bir bölümünü gizliyorlardı. Herkes biliyordu bunu; işçiler, uzmanlık kooperatifleri ve sigorta. Bakanlığın da bunu bilmesi gerekiyordu, yoksa orada kurumun yıkıcı borçlarının

suçlusunun kendileri olduğu düşüncesine varabilirlerdi. "Toplu sigortalanmanın tanınmaması yüzünden tamamlanmayan doğru kabulü bu iş yerlerinde tamamen kökünden değiştirilemez" diye not etmişti yıpranan bir meslektaşı aynı konu hakkında. Bu gibi parlak üsluplarla doğal olarak pek bir sonuç alınamazdı. Aynı zamanda da pratikteki bu durumlar barış uğruna suskunlukla geçiştiriliyordu.

Kafka'nın bulduğu zarif çözüm büyük olasılıkla sigorta tarihinin uzmanları tarafından tamamen değerlendirilebilir. Bu çözümün hiç değilse hukukçuların egemen olduğu bir çevrede tedirginlik yarattığının kaçınılmaz oluşu ilk bakışta beklenebilir. Çünkü Kafka kapsamlı özetinde çıplak keyfiyetle sınırlı kalmamış, ama gerçekleri geniş tarihi ve ekonomik karineye çekmiştir. 'Karşı tarafın' hangi hileleri kullandığını son derece dikkatli olarak saymış -kurumunun çıkarlarını korumak için yapmak zorundaydı bunu-, ama bu günah kataloğunun suç sorunu sanki onu hiç ilgilendirmiyormuş, sırf suçun yaratıldığı *koşullar* onu ilgilendiriyormuş gibi formüle etti ki, bu bir tarihçinin perspektifidir, şikayet edenin değil:

> "Bu sanayi için özellikle baskıcı olan ve daha çok onun enerjik savunma aksiyonunu yaratan, IX. tehlike sınıfının bu endüstrinin gelişiminin tamamlandığı sırada ortaya çıkan durumun saptanması ve onun için ağır krizler yaratmasıdır.
> Bu yüzden haklı ama yanlış anlaşılan biçimde yürütülen ve ardından yeni yanlış durumlar yaratan kendi kendine yardım aksiyonu öncelikle katılım veriminin doğru olmayan ücret kabulüdür. Bu durum ücret kontrolü sırasında ortaya çıktığında ve ek ödeme yapmaya götürdüğünde, daha da ileriye gidilmiş ve yanlış ücret listeleri çıkartılmıştır; bunun ek ödemeleri ileriye atarak genel koruma yaratması bir yana, el ve makine işliklerindeki ünitelerin formaliteli ayrımı aracına başvurulmuştur ve de kural, el işleği sanayi hukuku açısından işverenin karısının adına geçirilmiştir.[...] Kurum ve kooperatif arasında doğrudan görüşmeler bu duruma son vermediği takdirde bu gibi kendi kendini kurtarmalar yanlış anlaşmaların daha da sertleşmesine yol açmıştır.[...]"
> "Bu sorunun gördüğü büyük genel ilgi, bu işletmelerin rekabet yeteneğini doğrudan doğruya imparatorluk işletmelerinin sınırına getiren, ki onların kaza sigortaları hiç değilse sözü edilen kuralların konulmasından önce çok daha azdı, önemli vasıtasız bir vesile yaratmış olmasında yatar [...]."

Diplomatik bir ip cambazlığı, inandırıcı bir çıkış. Kafka kurumun kendisini asla yanıltmadığını, ama onun gene de yasanın kelimelerine

yapışmadığını ve bu yüzden iş verenin nesnel dertlerini ve çıkarlarını ciddiye aldığını anlatmak istemiştir. Sadece doğal olmamakla kalmayıp bugün de doğal olamayacak idari hareketlilik göstermiştir. Gene de bu metin yarı idari bir belge olarak kabul görmüş, kurum müdürü tarafından imzalanmış ve iç işleri bakanlığı tarafından dosyalanmıştır; her çift anlamlı formüle edişi herhangi bir zamanda kuruma karşı kullanılabilecek ve önemli ekonomik zarar yaratabilecek bir belgeydi bu. Bununla ölçülecek olursa Kafka hukuki sınır olanaklarına kadar gitmiş hatta bunun da ötesine bir adım daha atmıştı. Çünkü o işverenin yasal zorunluluğu olan 'kendi kendine yardım'ı *kendiliğinden haklı* olarak açıklamıştı ki bu "kendiliğinden" sözcüğü karşı taraf kötü niyet gösterseydi pahalıya mâl olabilirdi.

Doğal olarak iş yerlerinin her türlü sözlü müdahalelere ve 'açıklamalara' rağmen ısrarla istenilen primleri ödemedikleri hep oluyordu. Bu gibi durumlar o zaman mahkemeye intikal etmek zorundaydı ki, orada da kurumun çıkarlarını savunan kişinin ne derece inandırıcı olduğu öne çıkıyordu. Bölge hakimlerinin teknik ve sigortanın matematiksel uzmanlıklarına güvenmek hiç de akıllıca olmuyordu. Karmaşık bağlantıları öylesine belirli ortaya koymak gerekiyordu ki hukuksal zayıflıklara yer kalmamalıydı. Bu arada işverenlerin sadece zor ödünlü avantajları vardı. Çünkü bir tek onlar iş yerlerinde durumun nasıl işlediğini biliyorlardı, kurumun temsilcilerinin ise kendi kanılarına varmak için bir kontrole zorlama olanakları yoktu. Bu hak yalnızca devlet mesleki müfettişlerine verilmişti, onlarsa modern kaza sigortasından hiç de örneğin Kafka kadar bilgi sahibi değillerdi. Buna rağmen bu müfettişlerin raporları kaçınılmazdı; bir olay hakkında karar verebilir, ama olayı büsbütün karmaşık duruma da sokabilirlerdi. Bununla yetinmek zorunda kalınıyordu.

Müdür Marschner ve bölüm şefi Pfohl'un memurları Kafka'nın bu gibi zor koşullarda kendi başına kurumun çıkarlarını koruyacağına olan inançları, onun sadece uzmanlık bilgisi ve becerikliliğine dayanmadığını, aynı zamanda belirli bir inandırıcılığı olduğunu gösteriyor. Onun ilk bakışta göründüğü gibi saf ve beceriksiz olmadığını biliyorlardı ve bu güvenlerine değdi. 26 Kasım 1912'de bile Kafka bölge mahkemesi Kratzau'dan (bugünkü Chrastava) 4500 Kron'luk bir katılım payı koparmayı başarmıştı, bu kendi yıllık maaşından bile fazla bir yekündü.

Bu iş gezisi yüzünden gecelerini verdiği DÖNÜŞÜM'ü yarıda kesmek zorunda kalmıştı ve olaya iyice hazırlanamamış ve bilgi sahibi olamamıştı. Bu başarıyı hiç beğenmedi, çünkü ona Kuzey Bohemya'ya daha çok iş gezisi çıkaracağından korkuyordu, hele Kratzau'da ortaya çıkışını sonradan yıllarca beğenmedi, çünkü DÖNÜŞÜM'ün o zamanlar "bir iş yolculuğu yüzünden engellenmesiydi" "çok daha iyi olacağına" inanıyordu.[10] Buna rağmen kendi 'kurumu' uğruna tüm psişik rezervlerini gereken yerde ortaya koymadığına dair hiçbir belirti yoktur.

Demek ki *öteki* Kafka'ydı. Felice Bauer'in onu bu yanıyla tanıdığı olası değildir, -en samimi konuşmalarda bile- kendi sorumluluk gereken işi hakkında canlı bir görüntü vererek bir kere bile söz etmiş olması olanaksızdır. Günün birinde Felice bunu öğrenecek olsaydı, kendini bu derece ortaya koyuyora benzeyen bir insanın aynı zamanda suskun olacağına dair gururu kaybolurdu. Tam anlamıyla *aynı zamanda*... Çünkü maaş artışıyla ve terfi ile ilgili talebi, sevgilisine yazdığı ve ona GÖZLEM'in ithaflı örneğini yolladığı mektupla aynı zamana denk geliyor. Evet, her şeyi denedi. Ama kimse *hepsini* duymadı. "...ücret ayarlanması orta okul mezunu memurlarla aynı tutulduğundan kesintilerinin düzeyi de andığımız büyük memur grubunun koşulları seviyesine haksız olarak indirgendiğinden ve onların bu prim düzenlemesinden önce ayarlanan gerilimi atlatmaları haksızlığı azaltacağından..."-[11] kasım öğleden sonra duyulan Kafka sesiydi. Bundan sadece iki saat sonra şöyleydi ses: "Bana hep nerede olduğunu yaz sevgili, nasıl giyindiğini, bana yazdığın sırada çevrende neler olduğunu. Tramvaydan yazdığın mektup beni nerdeyse sana çılgın bir yakınlığa getirdi. Orada nasıl yazıyorsun? Kâğıt dizinde duruyor, o kadar eğiliyor musun yazarken?" Berbat bürodan tek kelime bile yok, ne bugün ne de yarın, ne de öbür gün. Felice için sanki bir değirmen çarkı dönüyor gibiydi; görünmeyen, yarısı hep baskı altında olan *çalışandı*. Bu öylesine bir saklılık değildi mutlaka, o asla bir erkeğin meslekî başarısından ötürü, kendisinin, ailesinin sırlarından utandığı gibi utanacağı düşüncesinde olamazdı. Peki bu saklılık değil de neydi?

Kafka meslek seçimi söz konusu olduğunda Brod'la beraber "büro işi ile yazma eylemini" birbirinden bütünüyle ayırma kararı almıştı;

oysa ikisi de bunun ip üzerinde bir yaşama yol açtığı ve güçleri boş yere yiyip bitirdiği deneyini yapmak zorunda kalmışlardı. Brod edebi çalışmalarını ve okuduğu kitapları Prag posta kurumundaki bürosuna götürmeye çoktan başlamıştı; orada mesleğin rutin işlerini olabildiğince ruhsal durumundan ayırıyor (bunu o kadar iyi yapabiliyordu ki, yirmili yılların sonunda zorla anımsıyordu oradaki işlerini[11]). Kafka ise daha çok sorumlu, ondan beklenen daha fazlası olduğu için, tüm sonuçlarına rağmen bu ayrımı ayakta tutmayı sürdürdü -kaçınılmaz olan ters tepkilerin sonuçları ona daha acı vererek yansıdı. Bu temelinde psişik yaşantının yanılmasıydı ki, kendisinden saatlerce uzaklaşmasını gerektiriyordu. "Büroda öyle anlar var ki ben konuşurken ve dikte ederken uykumdakinden daha doğru uyuyorum."[12] Yıllarca her gün sabah saat sekizden öğleden sonra ikiye kadar mümkün olduğunca katılımsız kalmanın istem sorunu olduğu hayalini taşıdı.

'İşte'de bu kadar kurnaz oluşu gerçekten de safçaydı. Çünkü çok yakında olan bir şeyi ciddiye almamıştı Kafka, bu şey o yarılmayı bütünüyle olanaksız kılıyordu şayet her türlü desteği kaybetme ve çıldırmanın burgacına batma tehlikesine düşmek istemiyorsa. Çeşitli düşünce çalışmalarındaki değişimin iyileştirici ve canlandırıcı oluşu bilinen psişik bir fenomendir, özellikle de insanın oradan oraya salındığı düşünsel ufuklar birbirinden iyice uzak oldukları zamanlarda (dört saat matematik üç kere bölüm değiştirmeden daha zorludur). İşte bu dinlendirici etkiden Kafka vazgeçmek durumundaydı. Çünkü yaşamının gündüz ve gece işi birbirine benziyordu, etkili biçimde birbirlerine karşı gelme yerine, hep 'uyuyan' kişiye bir işin öteki işle huzur verebilmesi *son derece akrabaydı*. Kafka ne Mr. Jekyll ne de Mr. Hyde'dı, geceki çalışma masasında da "olağanüstü tasarımcıydı", hatta en olağanüstü olandı, hatta büroda bile en iyisi bulunduğunda ikinci en iyiyi formüle edişi bir kenara bırakmaya tahammül edemiyordu. Tıpkı gecenin sessizliğinde olduğu gibi.

Yani Kafka içinde nefes aldığı ortamı hiç terk etmiyordu: dildi bu. Açıklık ve doğruluk istiyordu her yerde ve her saatte; bunu, onun tanındığı kurumun hizmetinde yazılan metinler, bürokratik standartların kullanımında bile ispat ediyordu. Ona azap veren bu yüzden işinden dikkatini ayırmasından çok, son derece güçlü olarak ortaya

çıkan içsel yoğunluğun zorlamasıydı, bu gibi paydosların kendi iyileştirici etkileri olduğunu da biliyordu. Oysa hiç tahammül edilmeyen çoktan beri kendiliğinden, tıpkı konuşma yeteneğinde olduğu gibi, birlikte yaşadığı en doğru dilsel anlatıma olan yeteneğini hiç de önemli olmayan içeriklere yönlendirmesi, onları böylelikle berbat etmesiydi. Tıpkı bir konser müzikçisinin ekmeğini kazanmak için bir kahvede ayakta keman çalmaya mecbur oluşu gibi. Her dikte ona neler dikte edebilmeye eğilimli olduğunu anımsatıyor ve bürodaki yazışmaların ondan istediği her dilsel zorlama ona hiç düzeltilemeyecek, hatta affedilemeyecek bir israf gibi görünüyordu:

> "En sonunda 'küçük düşürme' sözcüğünü, ona ait olan cümleyi buldum, ama hâlâ ağzımda bir iğrenme ve utanma duygusu var; sanki çiğ, benden kesilmiş çiğ bir et gibi (bu dehşeti de taşıyorum ve böyle bir işin benim için yüce bir çözülme ve gerçek bir canlanma olabilmeye hazır olduğunu sonunda söylüyorum, ben büroda böylesine sefil bir dosya parçası uğruna gövdemi, bu gibi bir mutluluğa yeteneği olduğu halde onu bir parça et yüzünden çalmak zorunda kalıyorum."[13]

Kafka bunları nerdeyse edebi 'doğuşundan' bir yıl *önce* yazıyor, yapıtından, örneği olmayan biçimde geliştirdiği gövde metaforu burada biraz fazla abartılmış gibi geliyor kulağa, tıpkı 'edebiyat' gibi. Ama ciddi o bu konuda. "Bir akşam iyi bir şey yazdımsa ertesi gün büroda yanıyorum ve hiçbir işi bitiremiyorum", bu durumdan daha Rudolf Steiner'le konuştuğu sırada yakınmıştı, bu durumun daha da kötüleşeceğini daha 'Assicurazioni Generali'de ilk işe alındığı sırada biliyordu.

Hayır, bunların hiçbiri yeni acılar değildi. Ama durum değişmiş, ağırlıklar ertelenmişti. Kafka'nın kurumdaki işini enerjik olarak yapması, tam da şimdi, HÜKÜM, DÖNÜŞÜM ve ATEŞÇİ ile ilk kez "yazınsal işe" yalnız hazır olmakla kalmayıp aynı zamanda da yetenekli olduğunu ispat ettiği zamana rastlaması, bütün bunlar Felice'nin ortaya çıkışı olmadan anlaşılamazdı ki, Kafka'nın saklı evlilik mutluluğu duygusuna somut bir hedef getirmişti, bu pratik çözümleri zorlayan bir şanstı. Oysa özellikle yeni olan nerdeyse fiziksel hissedilen "yangının" şimdi sevilen kadına her gün, her saat yazılan mektuplarla durmadan yeniden tutuşmasıydı. Genel olarak ona büroda ulaşan mektuplarla, diğer önemsiz mektupların orta yerinde, aynı önemsiz cevapların dikte edildiği sırada. Mektuplar mektuplarla iç

içe giriyor, birbirlerini tedirgin ediyor ve üst üste biniyor, birbirlerinin içinde eriyordu. Bunlar Kafka için en çok özlenenler ve en çok nefret edilenler oluyorlardı. Felice'ye yazdığı imdat seslenişi; 'Sizin günlük mektuplarınıza tahammül edemiyorum...', bu ilk 'sen' diye hitap etmeden önceki imdat seslenişiydi, hiç de yalnızca içsel yaşamla dışsal yaşamsızlığın en dar alandaki, en dar sahnedeki ve aynı mektup kâğıdında oluşan çatışmanın nihayet dile getirilmesi değildi.

Kafka bu 'iş' ve 'yaşam' arasındaki karşılıklı iç içe girmeyi kirli, hatta edepsizce buluyordu ve romanlarında bunun için doğrudan edindiği deneylerden çok daha derine giden bu deneylere dayanan sahneler bulacaktı. Her iş gezisinde hissettiği öfke de bu tiksinti ortamında anlaşılır olmaktadır. Üç kez Aussig, iki kez Leitmeritz, bir kez Kratzau- bunlar belgelenen Kuzey Bohemya çevre ve bölge mahkemelerinde 1912 ve 1913 yıllarındaki ispat edilen bulunuşudur. Fazla bir talep olmadığı düşünülebilir. Ama sabahın erken saatlerinde yola çıkmayı gerektiren bu iş gezileri ile kurum en kutsal olana, gecenin içtenliğine, Kafka'nın evdeki yazı masasının ışığına giriyordu ve o masanın üzerindeki manüskrileri, aşk mektuplarını toplamak zorunda kalıyordu dosyalara yer açmak için. Bu en içsel yerde, ki hatta aile bile buna saygı duyuyordu, onun bir tek orada 'kendinde' olduğunu sandığı yerde, şimdi yılların yazışmalarının tozu yayılıyordu. Bunlar sıralı şikayetler, kaza şikayetleri protokolleri ve domino taşları, çocuk oyuncak silahlarının üretimdeki makine işinin yüzdesel payı ile ilgili oluyordu.

Milli ekonomist Alfred Weber MEMUR adlı uzak görüşlü denemesinde memurun, bürokratik 'aparatın' ona sunduğu yaşamı *bizzat* yaşam olarak sandığı tehlikesine değinmişti. Kafka bu metni biliyordu ve beğenmişti, çünkü metinde psişik yaşam ve sosyal kısırlaşma doğrudan ilişkili görülüyor, güçlü edebi görüntüler ele alınıyordu.[14] Ama bu nesnel boyutu Kafka 1912'de asla içselleştirmemişti; gece üretimi gittikçe yoğunlaşıp daha cezp edici olmaya başladığında o İşçi-Kaza-Sigorta sındaki işi yaşamının düşmanı olarak görme değil, ama yazma eyleminin düşmanı olarak görme eğilimine girmişti. Buysa son derece özel bir bahtsızlıktı, bir tek Brod'la bu durumu paylaşabiliyordu.

"Zaten ancak kısa bir süreden beri gerçekleştirdiğim bu yazma işinden, her ne kadar örnek denilemezse de bazı işler için iyi kullanılabilecek bir memur (geçici ünvanım taslakçı) haline geldim. Ve böylece şefime korku saldım. Bü-

rodaki yazı masam önceden de hiç kuşkusuz asla düzenli değildi, ama şimdi bu masanın üstünde karmakarışık bir kağıt ve dosya yığını var; ben yalnızca en üstte ne olduğunu şöyle bir biliyorum. Daha aşağı kısımlarda ise korkunç şeylerin olduğunu yalnızca sezebiliyorum. Bazen bir yandan yazma ile, öte yandan büro ile öğütüldüğümü duyduğuma inanıyorum. Sonra gene ikisini dengelediğim zamanlar oluyor, özellikle de evde kötü yazmışsam, ama bu yetenek (kötü yazmanınki değil) -korkarım- yavaş yavaş kayboluyor. Bazen büroda daha önce kimsenin bir büroda olanaklı bulamayacağı bakışlarla bakıyorum büroya."[15]

Daha birkaç ay geçmeden Kafka dosdoğru bir dengenin dışsal 'haklı' ve ruhsal açıdan dayanılır bir kaynak dağılımına yetmediğini kavrayacaktı. Bunlar zaman ve enerjiydi. Büro işinin korkunç soyutlama derecesi olduğu gibi kaldı, düşünceye, sonra da konuşmaya ve sonuçta tüm insana bulaşan o kâğıt vebası. Felice'nin durumu karşılaşma yapıldığında daha iyi değil miydi? O her türlü duyguyla denenen, hatta yararı kabul görmüş çekici bir ürün satıyordu. Ama o parlografı eve götürmüyordu. Buna karşılık *onun* 'sattığı' görünmez, biçimi olmayan ve sadece uzmanlık kavramlarıyla anlatılabilen bütünüyle gölge olaylara ait şeylerdi. İstatistiksel ayrıntılar, kâğıt üzerinde opsiyonlar, anonim hesaplara giriş ve çıkışlar, hepsi de kendisinin yıllar sonra özetlediği gibi "aptal olmadan öte fantastikti."[16] Görevi Kuzey Bohemya endüstrisinde 'kolektif sigortalama prensibini' geçerli kılmaktı ama kim bunun ne olduğunu biliyordu ki, kendisi gibi aynı aparattakiler dışında? Bunun sosyal yardımın öncüsü olduğunu kime inandırabilirdi ki? Kendisi de buna inanıyor muydu? Tüm diğer kurumlar gibi bu da kuru, tozlu, dosyalarla tıkalı düşünsel çevrili bir yerdi.

Ve böylece Kafka kaçtı. Bu sefer içine, bir yazı masasından ötekine değil, ama dışarıya, o huşurdayan, gıcırdayan, kalem karalayan sahte dünyadan, bir sebze bahçesinin yalın doğrudanlığına, terleyerek, soluyarak, yaş toprağı deşerek.

"Asıl amacım kendime işkence etmekten birkaç saat uzaklaşmaktı; onu tutmaya kalkıştığımda adeta elimden kaçan hayaletimsi büro işine karşı, orada büroda asıl cehennem, başka birinden ürkmüyorum artık, yeknesak, dürüst, faydalı, suskun, yalnız, sağlıklı, güç bir iş başarmak."[17]

Bürokrasi, yabancılaşma, anonimlik -kültürel eleştirinin bildik sloganlarıydı, özellikle de ellili ve altmışlı yıllarda profesyonel Kafka-yorumlarının vazgeçilmez araçlarıydı. O zamanlar dünyaya bakışın tüme varış heyecanıyla tartışıldığı durum bugün okunduğunda ortaya hemen bıkkınlık çıkar. Çünkü Kafka'nın burjuva özneyi toplumsal organizasyonun egemenliği ile mi anlatmak *istediği*, yoksa onun edebi yapıtının daha çok işte bu batışın belirtisi mi olduğu okunduğunda, bunun günümüzde bayat, hatta aptalca olduğu görülür. Kafka'nın 'gerçekliğini' onun 'dekadansı'na karşı oynamanın bir anlamı yoktur, özellikle de bu gibi ideolojik a la Lukács adam öldürme argümanlarının kötüye kullanıldığında. Hiç kimse artık Kafka'nın yapıtında kısa süre sonra yirminci yüzyıl tarihi için son derece belirleyici olan deneylerin bulunduğundan kuşku duymuyor. Bunlar Batı endüstri toplumlarındaki politik, kültürel ve gündelik tarihin sıcak bölgelerinde kesişiyorlar. Peki ama o bu deneylere nasıl girdi? Onları 'yaptı mı', buldu mu, hissetti mi, kehanette mi bulundu?

Kafka kuramcı değildi ve o zamanlar modernliği temsil eden bilim olarak görülen sosyolojinin yüceltilmesine de katılmadı. Okudu, yazdı ve okudu, ona umulmadık bir miras kalsaydı, bu onu özgürleştirseydi, belki de edebiyat ormanlarında ilelebet yitip giderdi. Ama başkaları için çalışmak zorunda kaldı ve çalışırken gördükleri okuduklarından daha az olmayarak onun içine işledi, çoğunlukla istemese de. Brod kendi ansal havasına ve ilgilerine uyan konuları seçerken Kafka ona hem içerden hem de dışarıdan rastlayanları biçimlendirdi. Ender olarak seçimi vardı. Bu yüzdendir çevresindeki bütün diğer yazarlardan başka anlamda bir 'kaderi' izlemesi.

Bir süre Kafka bu çok açık yanını örtmeye çalıştı; püskürterek, susarak. Bir iş gezisinin izlenimlerini 'iş' sözcüğünü tek bir sözcükle bile anmadan yazmayı başardı.[18] Güncelerde acı çeken yoldaşların anlatımları, büro konuşmaları, kalem odası iş günü melankolisi vardır ama hemen hemen işin nesnel içeriğine değinilmez. Tek bir somut 'olay' bile anlatılmaz, hatta gündelik rutini kırdığı anda bile ve yolculuklar, teftişler ya da müdür Marschner'le yapılan konuşmalarla başa çıkılması gerektiğinde bile. Biz bu notlar dışında bir şeye sahip olmasaydık o zaman Kafka'nın mesleki görevleri ve büyük meslektaşları hakkında,

Italo Svevo, Konstantinos Kavafis ve Fernando Pessoa gibi büro memurları hakkında bildiklerimiz kadar az şey bilecektik.

Kafka bürokrasi kurbanı dışında her şeydi; o görülmez bir aparatın anonim tekerlekleri değildi, tersine kendi başına kararlar veren, yönetici memurun özgür bakışına sahipti. Bu durum eğilmiş muhasebecilerin, kopsipitlerin çok üzerindeydi. İş dünyası onun edebi imajinasyonuna girmeye başladığında o bu perspektifi tuttu. Böylece KAYIP'taki rasyonel deliliğin anlatımı doğrudan doğruya satirik izler taşır; çığırından çıkan sosyal mekanizmanın aşınması ve belirsizliği açıkça ortaya çıkar, öylesine açıkça ki ancak bilen, uzakta duran bir bakışa kendini gösterir. DÖNÜŞÜM'de ise ekonomik alan karanlık bir bela gibi daha ortalama olamayacak bir küçük burjuva ailenin üzerine çöker. *Job*'un hummalılığı ve uzmanlaşması değil, ama nerdeyse kapitalizm öncesi ekonomik, ataerkil bağımlılığın yoğunlaşması her türlü insan ilişkisine saldırır burada. Bireyin dehşet verici hiçliği, ki Kafka onun görüntüsel yoğunluğunu kendi içselliğinde yaşayarak beslemiştir, mutlaka terfi ettirilmiş bir memurun mesleki deney dünyasıyla güç birleştirilebilirdi. Gregor Samsa için temsilcilik mesleğini seçerek Kafka, 'işin' kahramanının 'yaşamına' sıçramasının en yalın araçlarla anlatım olanağını yaratmıştır. Tren tarifelerinin ve kendi emrindeki insanın yaşam dünyasına müdahale eden şefin verdiği emirlerle yapmıştır bunu. Oysa Kafka'nın bölüm şefi Pfohl'un günün birinde görevini unutan memurunun evinin kapısını çalması, onu yataktan kaldırması asla düşünülemez bir durumdu. Bu yüzden Kafka yazarak ruhsal, ama kendisinin sosyal olmayan durumuna dalmak zorundaydı.

1913 yazında "yazmak ve büro birbiriyle uyuşmaz" diye saptamıştı, "çünkü yazmanın ağırlık noktası derindedir, büro ise yaşamın üzerinde."[19] Kendisi de, varsaydığı üzere, bu gerçeğin yarısıydı. Çünkü çoktan beri büro deneyleri, işlikler ve mahkeme salonları incelikle dağılmış tortular olarak kendi edebi imajinasyonun en alt tabakalarında yer etmişti. Bu malzemeden kotarıyordu mesleğin radikal ayrımını, ki yaşam pratiği olarak seve seve tamamlamak isterdi ve temelinde Felice'den bile bunu bekliyordu, kendi kendine işaretleyerek bu dünyayı edebiyatın içine soktu. *Her şey* yeniden dönüp geliyordu: bireyin değiştirilebilir oluşu, büyük kolektifin bürokratik kavranışı

(KAYIP'ta), organik olarak yayılan dosya yığınları (DAVA ve ŞATO'da), gündüz düşü olarak büro ve işçi mahallelerinin perişanlığı (DAVA'da), memurların sürüsü (YAŞLI BİR BEKÂR'da), insanları umursamazlıkla ele alan makine (CEZA SÖMÜRGESİ'nde), taş ocağındaki ölüm ve de inşaat alanındaki (DAVA ve KAYIP'ta), evet hatta Bohemya çocuk silahları bile kullanıldı (düz yazı parçası TÜM EV YOLDAŞLARIM'da).

Kafka çalıştığı sürece *o* da çalışıyordu... İş ve yaşam, büro ve yaşam, örgüt ve yaşam. Edebiyatta birbirleriyle buluşuyorlardı. O gerçekten de bilmiyor muydu ona bu derece azap veren, içine sızan şeyin sırf ona azap verişi *yüzünden* yazma eyleminin kaçış noktası olduğunu? Hayal gibi 'kafkaesk' dendi sonradan. Ama daha zaman vardı, Kafka hâlâ terfi düşü, maaş artışı ve tatil görüyordu; dostu Josef K. büro saatlerini tamamlamak üzere daha oturmaktaydı. Tutuklanmaya daha bir yıl vardı.

Teklif

Yeni bir kâğıt almamalıyım,
yoksa sonsuza kadar sürer...

Goethe'den Amalie von Levetzow'a

Ufak, kemikli, soğuk, ince, asık dudaklı, sopa gibi doğrulmuş, gövdesinin üst kısmı sıkıştırılmış, orta kısmı devasa bir kemer tokasıyla kaplanmış, nerdeyse akıl almaz bir kayınvalide karikatürü gibi görülmekte Anna Bauer savaş öncesinden kalan tek fotoğrafında. Çok çocuklu bir ailenin en küçüğü, bir grup fotoğrafı için bir sahilde toplanmışlar, buna rağmen hepsine egemen, yanında gülümseyerek duran son derece büyük moda şapkasıyla besbelli ki başka bir dünyaya aitmiş gibi duran Felice de, gene de yanındaki, sertçe kameraya bakan bekçi yüzünden, onun belini tutuyor olsa da baş edemiyor.

Bu 'cadolozla' -o zamanlar rahatlıkla böyle anılırdı- Kafka ilk kez 1913 pantkot yortusu pazarı karşılaştı. Önünde eğilmek zorunluydu, çiçek demeti sipariş edilmişti. Dimdik durdu, gözlemleyerek.

Kafka hakkında onun kendisi hakkında bildiklerinden daha çok şey biliyordu. Orta sınıf bir memur, yazar, her ikisi de vasat, bunun dışında da deli. Neden özellikle de *bu*? Uyanık bir arabulucu becerikli Felice için bambaşka şanslar açardı. Kız yirmi beş yaşındaydı, olgundu, en iyi ve en arzu edilen evlenme yaşındaydı. Ekonomik özgürlüğü vardı, evliliğe birikmiş para getirirdi. Yahudi evlilik pazarında bir inciydi. Ama artık bunların önemi kalmamıştı herhalde. Felice ise dik kafalıydı, hatta bir seferinde karşı çıkan annesinin Praglı talibe bir iki satır göndermesini bile sağlamıştı. "Bayan A. Bauer'den selam" diye okumuştu Kafka 4 Şubat'ta sevgilisinden gelen kartpostalda. Soğuk bir duştu bu.

Kafka'ya kalsaydı Bauer'lere yaptığı ilk tanışma ziyareti için başka bir hafta sonunu seçerdi mutlaka. Çünkü aile, daha çok da huzursuz Felice başka şeylerle meşguldü: Ferdinand, 'Ferri' diye *anılan*, şımarık erkek kardeş, evin oğlu, şefinin kızıyla nişanlanmıştı; bu olay nede-

niyle her iki evde de 'kabul günleri' düzenlenmekteydi. Bu günlerde çift, akrabalara ve dostlara takdim edilmekteydi. Kafka bu davetlerden uzak dursaydı o zaman Felice'yi bir iki saat dışında göremeyecekti; katılsa bir dakika önce tanıdığı insanları tebrik etmek zorunda kalacaktı, işin bu yanında ise onun orada oluşunu Bauer'ler hangi gerekçeyle açıklayacaklardı. Ama Felice'nin sosyal kayıtsızlık yeteneği kendini göstermişti. Küçük biçimsel hatalar onu hiç ürkütmüyordu. Böylece çok daha zor olan Kafka -ki siyah giysi içinde Berlin'de ortaya çıkmayı tüm ciddiyetiyle tartmıştı- sonunda tüm endişelerini yenmiş ve onun davetini kabul etmişti.

Düşlerinin sahnesi olan Emmanuelkirch caddesindeki evi görememişti doğal olarak. Artık yoktu orası, çünkü Bauer'lerin durumu 'düzelmiş' ve artık haftalardır burjuva semti Charlottenburg'daki Wilmersdorfer caddesinde oturmaktaydılar. Kafka için bu fark etmiyordu, onun için şimdi başka kriterler söz konusuydu. Her şeyden önce de kalmaya alışık olduğu 'Askanischer Hof'a daha yakın oluşu. Evin büyük olasılıkla Ferri'nin nişanı için yeniden döşenişinin farkına bile varmamıştı. Çünkü korkuyordu.

Bu onun Felice'nin özel dünyasına attığı ilk gözle görülür adım, elle tutulur bir ilerlemeydi ve sahneleme gibi olan duygu, yükseltilmiş rol ona baskı yapıyor ve tıkıyordu. Henüz bu olayların tamamen etkisindeyken yaptığı yorum doğrudan doğruya sanki dışavurumcu bir kuliste yolunu şaşırmışlık etkisi yapıyor:

> "Ailen nasıl? Bende o kadar karmakarışık etkisi var ki, belki de bunun nedeni ailenin benimle ilgili olarak bütünüyle vazgeçiş göstermesidir. Kendimi o kadar küçük görüyorum ki, diğer hepsi çevremde öylesine devasa büyüklükte, yüzlerindeki kaderci izlerle (kız kardeşin Erna hariç, ona karşı hemen bir yakınlık hissettim) duruyorlardı ki. Bunlar durumlara uygundu, sana sahiptiler, bu yüzden büyüktüler, ben sana sahip değildim, bu yüzden küçüktüm, ama böyle gördüm, onlar öyle görmedi, peki ama tüm kibarlıklarına ve konukseverliklerine karşın bu tavra nasıl vardılar. Ben onların üzerinde çok çirkin bir etki yapmış olmalıyım; bu konuda bir şey bilmek istemiyorum; yalnızca kız kardeşin Erna'nın ne dediğini bilmek istiyorum, son derece eleştirel ya da kötü de olsa. Söyleyecek misin bana?"[1]

O ki 182 santimetre boyuyla herkesten daha büyüktü... çevresinde 'devasa' büyüklükte duruyorlardı. Bir kez daha Kafka sanrı ile sosyal

empatiyi yansıtıyor. Erna'nın tam olarak onlara ait olmadığını, diğerlerinden daha yumuşak, daha hoşgörülü, daha sevgi dolu olduğunu daha ilk bakışta anlamıştı (bütün bunların doğru nedeninin Erna'nın henüz iki hafta önce tüm akrabalardan gizli olarak kızı Eva'yı dünyaya getirdiğini bilmemesi olsa da). Kendi pozisyonu söz konusu olduğunda ise bu bakış gölgeleniyor, içe dönüyor ve yüzlere yansıyan biçimsel utangaçlığı geçerli hüküm olarak görüyor.

Doğal olarak Bauer'ler bu çekingence gülümseyen adamla ne yapacaklarını bilemediler. Ferri zaten bugün ana konuydu, bu delinin en sonunda durgun sulara doğru gidişi genel bir rahatlama yaratmıştı; bir sonrakiyle, benzersiz zorlu bir olayla uğraşmaya pek niyetleri yoktu. Kafka için zor olmalıydı bu durum -bu konuda suskunluğunu koruyor olsa da-, üstelik tam da bugün yeni nişanlanmış, gelecekteki kayınpederi ve kayınvalidesi tarafından, kendi ailesi tarafından hiç eksik olmayan biçimde pohpohlanan biriyle karşılaşmak, bu tuhaf sosyal yansıma -ki bunda bir tarafın özlemi diğer tarafınkini cisimlendiriyordu- Bauer'lerin de gözünden mutlaka kaçmamıştı.

Buna bir başka, zor tahmin edilir bir an daha eklendi. Son derece bilgili bir yazar vardı masada, 'seçkin' biri değil, ama tüm çekingenliğine rağmen özgün ve ince duygulu olarak konuşuyordu, adı *Berliner Tageblatt*'da bile zikredilmişti, ikinci kitabı basımdaydı, duyulduğu üzere moda olan insanlarla senli benliydi. Bütün bunlar kentsel burjuvazinin örneklerine uyum sağlamaya çalışan, Şlezya taşrasından taşınmalarından sonra kusurlu bir eğitimle de olsa kültürel açıdan sosyalleşen bir ailede etkisiz kalamazdı. Kafka'nın kadercilik olarak gördüğü kendi yetersizliğinin yarı bilinçli duygusu değildi sadece. Büyük bir olasılıkla Felice Praglı arkadaşının doğrudan doğruya *bu* yönünü kendisi bizzat sıkı mektuplaşmasını haklı çıkarmak için öne çıkarmıştı ki, bunda hiç de abartmamıştı.

Çünkü Kafka'da "büyük bir şeyin saklı olduğuna" daha önce ona yazdığı gibi hâlâ inanıyordu, o bu potansiyeli ailesinden daha iyi görebiliyordu, ki onlar bunu ancak ikinci elden biliyorlardı. Bu yüzden de büyük sıkıntı duyuyorlardı. Kafka için birinin üstelik de *ona* karşı kendini küçük ve daha aşağıda görmesi duygusu asla hayal edemeyeceği bir durumdu; oysa karar verme zamanı yaklaştıkça Felice'de bu gibi haller daha sık görülüyordu. Evlilik içinde ona yeterli olama-

maktan ürküyordu. Ama Kafka bu gibi şeyler duyduğunda saçını başını yoluyordu. "Ben hiçim, hiçbir şeyim", diye bağırıyordu[2] ama ne işe yarıyordu ki, kim bunu sözcük anlamıyla ele alırdı, ebleh sanmak zorunda kalırdı Felice onun şayet tüm bu kendini küçültmelerini, hatta kendine sövüp saymalarını inanılır bulsaydı.

Böylece o hiç farkında olmadan Felice'nin karşısına geçtiğinde acı duyarak tosladığı bir bariyer kurmuştu. Gene de ikisi tüm nişan patırtısı içinde birlikte Nicolas gölüne bir gezinti yapma fırsatı bulmuşlardı. Ama Felice onunla yalnız kaldığında suskunlaştı. Yedi hafta önce Grunewald'da olduğu gibi "bu aslında kendinden emin, hızlı düşünen, gururlu kız mat bir aldırışsızlık" gösteriyordu. Çok az soru soruyor, onun gözlerinin içine bakmaktan sakınıyordu.[3] Belki o da tıpkı Kafka gibi cinsel çekicilik eksikliğini hissediyordu, belki bunun içine bir de çekingenlik, erotik olgunsuzluk, belki de sadece deneysizlik giriyordu. Bilemiyoruz. Şurası kesin ki, evde her yandan gelen baskı yoğunlaştığında en iyi kaba kelime oyunlarını yapan, iş arkadaşlarının Saksonya lehçesini tastamam taklit eden ve Berlin şakalarıyla hafifleyen Felice, bu kendisini bir zamanlar karakterize ettiği biçimde "çocuksu bayan,"[4] kendisini en canlı görünümünden uzaklaşmış buluyordu. Yabancı bir beyle cıvık konuşmalar yapılamaz, hele Kafka gibi kendini ifade edebilen biriyle, ciddiyet ve kararlılık saçan biriyle, onun cesaretini kıran biriyle. Evet, onun yanında eziliyordu, hakkı vardı, ama onun önünde bakışlarını indirmesi eksiklikten değil, *çokluktandı.* Kafka bir görevdi, bir sınavdı, ama başka türlü, *onun* bu sözcükleri anladığından başka türlü. Bunu nasıl anlatacağını bilemiyordu. Sonunda Kafka da susuyordu.

Evlilikten söz edilmedi. Felice'nin annesi buna şaşıyordu. O zaman bu bezdirici ziyaretin ne anlamı ne de amacı vardı diye yorum yapıyordu. Kafka da bundan haberdar oldu, son sözü söylemek ona düştü: "Annene söyle, yolculuğun anlam ve amacı vardı, ama onu gerçekleştiren insan yoktu."[5]

Şimdilerde Kafka'nın Brod'dan daha sık gördüğü Felix Weltsch'in parlak bir fikri vardı. "Senin bir küratöre gereksinimin var" demişti Moldau kıyısında buluştuklarında. Bir vâsiye yani. Bu düşünce Kafka'nın aklına hemen yattı. Çünkü tüm kararları tayin etmek, her şeyden

bir anda kurtulmak, bu tahmin edebileceği kurtuluşun tek somut biçimiydi. Peki ama bu düğümü çözecek olan küratör nerdeydi?

Büro, yazma eylemi, evlilik. İşinden istifa etse -nerdeyse her gün bu baştan çıkarıcı düşünceyle savaşmak zorundaydı- o zaman bile özgürlük içinde yazmakla yeteneğin de geri geleceği kuşkuluydu ki, tüm evlilik ve aile düşleri bilinmez bir uzaklığa itiliyordu. Felice'den vaz mı geçmeli? Bu yenilgiyi ve ardından gelecek olan herhalde sürekli yalnızlığı gözünün önüne getirmeye cesaret edemiyordu. Yazmayı rasyonalize etmek, bir çeşit hobiye dönüştürmek, Felice'nin düşündüğü gibi "ölçülü ve amaçlı" kılmak mı? Bu dışarıdan bakıldığında akla en yakın gelendi.. Mektuplar dışında zaten aylardır hiçbir şey yazmamıştı. Buna rağmen yaşanıyordu. Ama bu susayış acımasızdı ve Kafka şayet son kararı vermekle karşı karşıya kalsaydı yazmaya karşı olacağına yaşama karşı olma kararını verirdi.

Yabancılaştırıcıydı bu. Uyumlu bir okuyucuya bile hoş biçimde etki yapmıyor, yani Kafka'nın kritik durumlarda kendini durmadan kısıtlama altına sokması ve bununla kendi sorumluluğundan kurtulmaya çalışması. Felice gene bir hafta boyunca susuyor, Kafka ne yapıyor? Dostu Max'a o kadar çok yakınıyor ki sonunda o merhamete gelip Berlin'i işin içine sokuyor, hem de ilk kez değil. Sağlıkla ilgili kendini kötü hissetme ikazları, cinsel kifayetsizliklere göndermeleri önemsemiyordu kolaylıkla, hatta bir evlilik içinde bu sorunlarla ilgileneceğini bile anlamıyora benziyordu. Kafka ne yapıyor peki? Felice'nin babası Carl Bauer'e yazmaya karar veriyor. Onu tek bir şeklî buluşmadan tanıyor olsa da, ki Carl Bauer, Kafka'nın sorunlarını uzaktan yakından düşünemez bile, tutup özellikle ondan öneri rica ediyor. İnsan doğru okumadığını sanar -ondan güven duyulacak bir doktorun adresini istiyor. Daha da beteri oluyor. Bu mektubun önce Felice'nin eline geçmesini istiyor Kafka, "çünkü babanın arkasına saklanmak istemiyorum" diyor. Ama kısa süre bir başka okuru da işin içine soktuğunu itiraf ediyor, yani annesini ve şunu da ekliyor "bir tek bana yönelik bakışıyla sınırlı olan miyopluğu ile... ondan öneri beklenemez" diyor.[6]

İşi kişisel, buna rağmen başkalarını da işin içine çekiyor, hesaplı olduğu gibi safça da, sanki en dar alanda savaşarak elde ettiği bir çocuğun oyunsal sınırlarının en içsel yarı çapıymış, kumdaki çizgiymiş gibi. Bunda aşırı ağırlığın belirtisi görülmeli. Kafka geri çekiliyor, bir

sonraki en iyi saman sapına uzanıyor: Max, Ottla, Julie. Çevresi yetenekli olmasalar da ona yardıma hevesli insanlarla dolu. Bir heves bu, inkar edilemez, en ufak bir koşul yansıması olmadan yapılan, hatta nerdeyse içgüdüsel olarak yapılan yardım sunulduğunda en büyük olmakta. Ama bir duvara yaslanır gibi bir insana yaslanılamaz. Yardımcı bir şeyler yapmak istiyor, ama kendi kafasına göre hareket ediyor. Bu da Kafka'nın sonunda acıyla öğreneceği ders oluyor.

8 Haziran 1913: Karar verildi. Bunu bilen az sayıdaki kişinin Kafka'yı inandırdıklarına kuşku yok. Daha etken olmalıydı, daha bağlayıcı. İnsan bir insanı içsel saati en sonunda ilerleyinceye kadar oyalayamaz, sosyal zaman akıp gitmekte, insanın kendisinin görebildiğinden daha da etkili olarak tüm ilişkileri kemirmekte. Bu yozlaşmaya boyun eğen davranış örnekleri vardır, insan cezalandırılmadan bunları bir yana itemez. Bir kadını istemek için de böyle örnekler vardır, mahrem bir nehir diyagramı benzeri ki, taraflar ve seyirciler oyunun ne kadar geliştiğinin ve 'ilerlediğinin' aktüel sorumluluğu kimin taşıdığını görürler. Mektuplar aracılığı ile buna dokunulmuştu, kıymeti bilinmişti; son derece uzun sürmüş bir prelüttü bu. Sonra ilk konuşma, Grunewald'daki gezinti. Sonra Felice'nin onu ailesine takdim etmek için daveti. Dışarıdan her şey yolunda gitmişti, yol açıktı. Ama birdenbire ortaya çıkan durgunluk, sevgilinin küçük birkaç, asla yanlış anlaşılamayacak göndermelerle tutuk suskunluğu artık 'erkeğin' hamle yapmasını gerektiriyordu.

Ona sanki yeni bir kapı açılmış gibi geliyordu, ardında ise içine girilemez bir karanlık vardı. Oraya bakmaya zorladı kendini. En sonunda masanın başına oturdu, kalemi aldı ve başladı.

"Mutlaka artık benim özel durumumu biliyorsundur. Benimle senin aranda herkesten öte doktor var. Onun söyleyecekleri kuşkulu, bu gibi kararlarda tıbbi teşhis pek rol oynamaz, öyle olsaydı, o zaman onun için talepte bulunmak gerekmezdi. Aslında ben hasta değildim, ama gene de hastayım. Başka yaşam koşullarının beni iyileştireceği mümkündür, ama bu başka yaşam koşullarını yaratmak olanaksızdır. Doktor kararında (ki şimdiden söyleyebilirim ki benim için mutlaka bir karar olmayacak) bilinmeyen bir doktorun karakteri karar verecek. Benim aile doktorum örneğin kendi budala sorumsuzluğu içinde en ufak bir engel görmeyecektir, tersine; bir başka daha iyi doktor belki de ellerini başına götürecektir.

Şimdi düşün Felice, bu güvensizlik yüzünden sözü ortaya koymak güç ve garip gelmeli kulağa. Söylemek için çok erken doğrusu. Ama sonradan da gene çok geç olacak, o zaman bu gibi şeyleri konuşmak için zaman kalmayacak, tıpkı son mektubunda değindiğin gibi. Ama uzun süre kararsız kalmak için artık zaman yok, hiç değilse ben böyle hissediyorum, bu yüzden sana soruyorum: Yukarda değindiğim, ne yazık ki giderilemeyecek koşullar altında karım olmayı istiyor musun? Bunu istiyor musun?" [7]

Güvensizlik için çok erken. Durumları konuşmak için çok geç. Yukarıdaki koşul içinde. Buydu savaş, nerdeyse bir büro için yazılanlar gibi. Kafka farkına vardı, tıkandı, başladığı mektubu günlerce bir kenarda bekletti.

Sonra kendini gene toparladı. Sorumluluk Felice'yi böylesi bir siste yalnız bırakmak için son derece büyüktü ve bu nedenle onun bir 'evetle' cevaplandırabileceği tüm sonuçları gözünün önüne sermeye yeniden başladı. Derinliğine olgun olmayan, memnun olmayan, yalnız, dostlarına karşı bile tutuk, sosyal açıdan yeteneksiz, güvenli çevreyi, mesleği, kız arkadaşları kaybeden, tüm bunların bir annelik sevincini ortadan kaldıracak olan bir insanla birlikte yaşamak. Bunun yanında da bazı rahatlıklardan vazgeçme. Kafka gelirini sayılarla ortaya koydu, emeklilik isteminden söz etti, ana babasından az miktarda miras beklediğinden, "edebiyattan hiçbir şey beklemediğinden". Bunların tümünü yeniden ortaya serdi, etkili ve titiz olarak, bu kez metaforlardan bile kaçındı, çünkü kimse en ufak bir belirsizlik bıraktığını söylememeliydi. En sonunda, on sekiz sayfanın son sayfasında ayrıntılı bir cevap rica etti, ayrıntılı olamayacaksa hiç değilse "açık olmalı, temelinde açık, ama yalnızca benim yüzümden biraz bulanan doğana uygun olarak."

Kafka mektubun altına ilk adını yazdı, selam yoktu, mektubu kapattı. Beyni bir haftadan fazla bir zaman buna çalışmıştı, artık yeterdi. 16 Haziran öğleden sonraydı, bir Pazartesi günü. Kafkaların evinde alışık olunmayan bir sessizlik egemendi; Ottla mağazaydı, ana babası iki haftadır Franzenbad'da dinlenmekteydiler. Kafka yine giyindi, aileye ait tuhafiye mağazasında arada bir işlerin iyi gidip gitmediğini kontrol etmeye söz vermişti, güya personelin, şefin oğlunu, doktor beyi hiç değilse görmeleri uygundu; babasının bundan ne bekliyor olduğunu Tanrı bilir. Mektubu daha sonra postaneye götürecekti.

Özellikle de bugün yapılacak çok iş vardı, Kafka sonunda mağazadan elinde ağır bir mektupla çıktığında tüm kurumlar çoktan kapanmıştı. Geriye devlet istasyonu kalıyordu: Orada son dakikada bile Berlin'e giden hızlı trenin eşya vagonuna posta verilebiliyordu. Yola koyuldu, her zamanki uzun adımlarıyla. Bir tanıdığına rastladı, bu kişi onu gereksiz bir konuşmaya tuttu. Dikkat çeken biçimde kalın olan mektupta ne var diye bilmek istedi. "Evlenme teklifi" diye cevapladı Kafka. İkisi de güldü.

Biyografi yazarları aynı fikirde: "En tuhaf evlenme teklifi", diye yazıyor Canetti, Pawel'se daha kesin olarak: "Daha ürkütücü bir evlilik teklifi düşünmek güç."[8] Doğru. Kafka'nın umutsuz envanterinin dış amaca hizmet edeceği göz önüne getirilecek olursa, yani iki insanın yıllarca sürecek olan birlikte yaşamasına karar verecek olan bir durum olduğu canlandırılacak olursa, o zaman bunun küstah bir talep olduğunu eklemek gerekir bu sözlere. Şimdiye kadar içinde *reddedilmesi* için uygun nedenler bulmak üzere kendini mahvedinceye kadar yoran bir 'teklif' görülmüş müdür?

Kafka'nın -'pazarlık' diye adlandırdığı mektubunu- bugün okuyan biri, bir karmaşanın tanığı olmanın iyi olmayan duygusundan kendini kurtaramayacaktır. Nereden kaynaklanıyor bu? Daha çok Kafka'nın burada öne sürdüklerinin açıkça *iyi niyetli* olmasından. Yanlış bir şey yapmak istemiyor, emin olmak istiyor, sevgilinin yanlış koşullar altında sonucu ağır olacak karar vermesini istemiyor. Onun doğru algılayacağı ilgisi kendi ilgisinden daha çok uğraştırıyor onu, insan onun için ne gibi riskler olduğunu düşünecek olursa, o zaman onun kendini bundan daha iyi kollamadığı bir davranışın olanaksız olduğunu kabul etmek zorundadır. Ahlaki açıdan her şey yolundaydı. Ama bu ahlakın ızdırap veren nevrotik kuruntular biçimine girerek bir bir sayılmaları tüm girişimin sorgulanmasına yol açıyor.

Kafka'nın evlenme teklifinin garip gülünçlükte bir izi olduğu yadsınamaz, tıpkı karada yüzen birinin özenli provaları gibi. Biçim ve içerik korkunç olarak birbirinden kopuyor. Kafka sosyal bir şablona başvurması gerektiğini kavrıyor, teklifin biçimine yani: "...bu yüzden soruyorum..." Bu teklif bir 'arzulama' da içeriyor, ki bunun kararı ancak insanın en karanlık özünde verilebilir. Kısa bir süre bunu daha

açık olarak güçlendirecek: "birlikte yaşamak istiyorsak yalnızca en içsel olanla davranabilirim", diye yazıyor. "Bunun yönünü ve hükmünü ikimiz de kendi içinde bulmalı."[9] Kafka burada bir kez daha 'romantik' aşk idealinin en radikal pozisyonuna gönderme yapıyor ki bu erkekle kadının bağının temiz içtenlikte sağlamlaştırılmasını gerektiriyor. Bu en içsel olanın sözünün edilmesine izin verilmeyen 'teklifin' o zaman değeri nedir? İçinde bu en içten olana yer veren bir 'çizelge' olabilir mi ki? Kafka bu yeri kendisi yaratıyor. Tıpkı *doğumu* denilen satırda sırf kendi doğum tarihini belirtmeyip, bunun dışında da doğumun nedenini, oluşumunu ve koşullarını yazan biri gibi. Hem gülünç, hem de sahiciydi.

Doğal olarak bu sahilikten kuşku duyuldu. Bu itiraz Kafka'nın -bilinçsiz, yarı bilinçli- reddedilme yaratmak istediğinden kaynaklanıyor düşüncesine dayanıyordu, sanki kendi gücüyle karar veremediği evlilik ve edebiyat arasındaki savaşı dışarıdan gelecek ağır basan bir sözle bitirmek niyetindeydi. Doğru, ama yanlış diye cevaplamak istiyor insan. Çünkü formel bir hayır, ki ilişkinin kesilmesiyle eş anlamlıydı, onu umutsuzluğa sürüklerdi, kendisini kaptırdığı cinsel hazza bağımlılık karşısında kuşku yoktu. O kabul edilmek istiyordu, ama neyse o olarak, tüm bilinçle, en içsel gereklilikle. Ama her şeyden çok özlemini çektiği şey, onu mutlu kılacak tek şey *ertelemeydi*. Tabii aylardır olduğu gibi görünmez bir yasanın boyunduruğu altındaki kimsenin anlamadığı, kendisinin bile anlamadığı, bu yüzden Felice'nin bile omuz silkişiyle karşılanan, ama belki de gittikçe büyüyen bıkkınlıkla gözlemlenen tutukluktu. Hayır, *uzlaşmalı* bir ertelemeydi istediği, anlayışla, böylece kendi saygınlığının korunduğu bir memorandumdu. 'Her şeyi bekletelim, sen yeniden yazıncaya kadar. Bu arada da birlikte yaz tatili geçiririz.' Felice *bu* cümleyi neden dile getiremiyordu? Çünkü Kafka'nın aynı anda bir başka karar beklediğini anlamamıştı, örneğin, formülleri, *teklifleri* olmayan bir başka karardı bu.

> "Kafamdaki dehşetli dünya. Ama kendimi nasıl kurtaracağım, onu parçalamadan nasıl kurtaracağım. Bin kez severek parçalamak isterdim onu içimde tutmak ya da içime gömmek yerine. Bunun için buradayım ben, çok iyi biliyorum."

Kafka bunları güncesine teklifini yaptıktan birkaç gün sonra not etti, aynı gün bunu açıklaması onun için son derece önemliydi: "Yani

yazmak benim asıl iyi varoluşum... Kafamda kurtulmak isteyen bu dünya olmasaydı seni isteme düşüncesine asla cesaret edemezdim."[10] Şaşırtıcı, bu belirlilikte yeni bir takdiri ilahiye inanma. On yıl önce neredeyse tam tersini iddia etmişti, tüm mutsuzluk içinde göz kırparak: "Tanrı yazmamı istemiyor, ama yazmak zorundayım."[11] Herhalde oradan başlayan yol daha uzun sürecekti. Birden emin oldu: Bir misyonu vardı. Ama bunu yapacak güçler neredeydiler? Ne kadar uzaktaydı tüm yazmakla geçen gece? Kafka kendi içine kulak kabartmıştı.

O sırada Felice *evet* dedi. İki güne bile gereksinim duymamıştı, o iki gün içinde Kafka'nın ayaklarının altındaki yer sarsılmıştı. Şimdi bu evet sözcüğünü bir düşte gibi duyuyordu. Ne yaptığını biliyor muydu acaba Felice? Hayır bilmiyordu. Teklifi anlamış ve geri kalanına bakmamıştı. Tabii Kafka'nın sağlığı hakkında yazdıkları şimdi onu da sinirli kılıyordu; bunun nereye varacağını artık söyleyemez miydi? "Bırak bunu", diye yazdı sabırsızca. Saydığı tüm o aleyhinde olan şeyler... neyse, ona inanıyordu, ama kendi kendini gözlemlemesi zaten "haşinceydi". Kendisi bunların ona engel olmasından hiç de korkmuyormuş, kendisinin feda edeceklerini, kayıplarını da aynı kılı kırk yararak listelememiş miydi? Buna karşılık öyle bir şey elde edecekmiş ki -insan bu satırlar karşısındaki Kafka'yı düşünemiyor bile- *"iyi, sevecen bir kocası olacakmış."*

Kamaşma, böyle görülebilir. Ama o zaman bu gibi mektupların geleneksel ağırlığı fazla hafife alınmış olur. Ciddiye alınması gereken bir talip bir teklifte bulunmuştu, olumlu haberi verecek olan kişi Froylayn Bauer'di. Bunlar görevlerdi ki, daha bir kuşak öncesinde (örneğin Kafkalar ve Löwyler de) akıl verici kişiler işin içine sokulur ve önceden üretilen metinlerin yapı taşları kullanılırdı. Ağzından Kafka'nın özgün içselliğe olan zor talebine karşı hiç de yeterli olmayan süslü sözlerin olmamasına şaşmamalı. Ama saf değildi Felice, eğer Kafka'nın bitmek bilmeyen kendi güvensizliğinin altında doğruluk arını ve sorumluluk bilincini hissetmeseydi olumlu cevap vermezdi. Oysa yabancı olanı, uygunluğu, kapalılığı da görmüştü. Kendisiyle ortak bir yaşamı taşıyamayacağını düşünmenin olanak dışı olmadığını ona söyleyerek onu ikaz etmişti. Kafka ona nasıl izole bir yeni yaşamın Prag'da onu beklediğini bir kez daha anlattığında -ki bu, bir kez daha bodrum fantezi-

sinin zevkle şiddetlendirilmiş versiyonuydu-, o topu hiç etkilenmeden geri atmıştı. Kafka'nın tehdit ettiği gibi bir yaşam kesinlikle onun için "güç olacaktı." "Ama senin de bu derece kapalı bir yaşam sürebileceğini, bunu yapabileceğini bilmiyorum." Bu Kafka'nın yansımalarının merkezine isabet ediyor, nerdeyse şaka gibi oluyordu.[12]

Onu zora sokuyordu, biliyordu bunu Kafka. Kendi sınırlarını daha az kesinlikle görüyordu. Bedbaht olan kendisiyle evlilik yapacak olan o burjuva 'kız'ın ne gibi kayıplara yol açacağını virtüöz bir empatiyle durmadan sınadı. Bir evliliğin Felice için *özellikle* ne anlam taşıyacağı düşüncesine ise değinmedi. Tabii ki o mesleki ilerlemesinde ısrar edecekti, tabii ki o çocukları olsun isteyecekti, tabii ki ana babası, kardeşleri, akrabaları evlerine girip çıkacaklardı, yoksa olamaz mıydı? En doğal olandı bu, insanın ne kadar hızla, memnunlukla böylesi bir yaşama alışmasını Elli ve Valli'de, evli kız kardeşlerinde görmüştü. Ama bu sonuç için erkendi; Kafka Felice'nin anlatımlarındaki gözden kaçmaması gereken, çoktan budanmış, ufalanmış normalite işaretlerini daha fazla ciddiye alsaydı, belki o zaman büyük korku bir parça daha azalırdı.

Ona özellikle işkence eden şey uyarı olabilirdi: Felice'nin sık sık oluşan evden uzaklaştığındaki suskun ara vermeleri, Frankfurt'daki sergiye, dinlenmek için deniz kıyısına, kız kardeşi Erna'nın yanına Dresden'e, daha sonra da Hannover'e gidişlerinde olduğu gibi. Özellikle yeni olan, yabancı olan normal olarak konuşmaya yol açardı; oysa Felice gittiği yerlerden önemsiz kart postallar yolluyordu, ailenin güvenli bakış açısı ise onun mektuplar yazmasını, gündelik konuşmayı telkin ediyordu. Bu düzensiz davranış garipliğinin Kafka'nın gözünden bütünüyle kaçmış olması gerekir. İnsan bu konuda tahminlerden öteye geçemiyor, ama Kafka'nın Felice Bauer için dışarıya açılan ruhsal bir kanal, bir kapının anahtarı olduğu, aile klanı içindeki dinmek bilmeyen gerilimlerin ve baskıcı sorumlulukların karşı kutbu olduğu düşüncesi yakın görünüyor. Felice -tıpkı Kafka gibi- *dışarıya* çıkmak istiyordu, bir kez dışarıda olduğunda sanki prova yaparcasına onu daha az düşünüyordu. Ama onunla evlenme durumu birini bırakmadan ötekine sahip olma şansını yaratıyordu: sağlam, rahat ve itibarlı koşullarda yaşama, buna rağmen *açıklıkta* olma, dışarıda, insanın kıpırdayabileceği ilginç olan yerde. Kafka'nın durmadan sö-

zünü ettiği bedel neydi? Uyum denen şeyi o yeterince biliyordu, bundan ürkmüyordu. 'Sana alışacağım' diye yazdı.[13]

Tren hareket etmişti. Kafka hâlâ hızı azaltmayı deniyordu. Onun hâlâ her şeyi etraflıca düşünmediğini, belirttiği kaygıları daha kapsamlı ve "noktası noktasına" irdelemesini istiyordu ama kendisinin tüm hayallerden daha güçlü olan gerçekler yarattığını söylüyordu. 1 Temmuz'da şöyle yazdı:

> "Üç çeşit cevap vardı sadece: 'Olanaksız, bu yüzden istemiyorum' ya da 'Olanaksız ve ben bu yüzden şimdilik istemiyorum' ya da 'Olanaksız ama gene de istiyorum.' Üçüncüyü cevap olarak algılıyorum mektubundan (tam karşılamaması bana yeterince dert yapıyor) ve seni sevgili karım olarak alıyorum. Hemen ardından (ki durdurulamayacak) belki de son kez söylüyorum, benim doğamdan ve suçumdan kaynaklanacak olan geleceğimizden ve mutsuzluktan anlamsız bir korku duyuyorum, ki bu ilk önce ve bütünüyle sana yönelik olacak, çünkü ben temelinde soğuk, işe yaramaz, duygusuz bir insanım, bütün bunları yumuşatacağına daha çok gizleyen tüm zayıflıklara rağmen."

Hayır, Felice bunları son kez duymuyordu. Neye tutunmalıydı şimdi? Kafka heyecanlıydı, hâlâ olanaksızlıklardan söz ediyordu. Ama yaşam ona tersini gösterecek, o sakinleşecekti. Kendisi onun nişanlısıydı.

Kafka ise o gece sinemaya gitti. Haber programını, sonra üç kısa filmi izledi; her zamanki bilinen karmaşayı. Özellikle gülünç olan: 'Damat olarak yalnızca bir memur'du. Onun da güldüğü varsayılabilir. Eve gelince gene güncesini açtı. "Şuursuz yalnızlığa istek", diye yazdı.[14]

Sosyal bilimler ve siyaset bilimi, 'gerçeğin tanzim edici gücü' ile uzun zamandan beri uğraşıyordu, bunun kökleri, derinliği henüz ortaya çıkarılmamış olan ruhsallıkta yatıyordu. Bir görevi yerine getirmiş olmak sakinleştiriyordu. Bu yerine getirme, neyin ve neden oluştuğunu bilmek istemiyordu. Sosyal baskı, dışsal direnç, keyfiyet zorlanmaları, hatta maddi darlık bile hissiz, her türlü kuşku ve her türlü refleksiyona som olarak aksi etki yapan ruhsal enerji uyandırıyordu ki, buna artık düşünmek *istemeyen* bir kimse teslim oluyordu.

'Uygun olan' ne kadar umutsuz olursa olsun, saklı, kirli çekicilikti, özgürlüğün ve anımsamanın yükünden kurtarıyordu; bunlar savaş

sonrası yıllarından biliniyordu. Ama zorunlu sürüklenmeler, örneğin evlilikler -hele de kuşku uyandıranlar- en ufak ayrıntılarına kadar tartışılmak, örgütlenmek durumundaydı, karşı koyuşun bu anı çoğunlukla gelgeç bakışı ortaya koyuyordu. Sanki her şey ince, ama felaket müjdeleyen çatlak gibi yapılması gerekenle, bir sonra yapılacak olan arasında bütünüyle ve en sonunda kapatılması gerekiyordu.

Belki Felice Bauer de Kafka'nın artık bir şey yapmasına güveniyordu. Açık kararlar, gelen durumları parlak renklerle süslemeye götürüyordu; verilmiş kararlar ise davranmaya zorluyordu. Kafka da bunu doğal olarak biliyordu, şimdi karşısında duran korkunç anlamlı koşuyu mutlaka sıkça önceden düşünmüştü. Bunun için 'küratörleri' Brod ve Weltsch de zaten yardımcı oluyorlardı. Ama burada da iyice dinlemek gerekiyordu. Kafka'nın mektupları onu uykusunda bile izleyen, işkenceci fantezi ve kuşkuların onu felç ettiği ve kendisinin evliliğe karşı pratik bir tavrı bulamadığını kolayca ortaya çıkarmaktalar. İnsan onun bir durumu harekete geçiremeyeceğini sanıyor. Oysa bu izlenim yanıltıyor. Kafka kendisinden beklenen hakkında zaten çok az söz eden biriydi. Bu da zaten büroya karşı gösterdiği inatçılıkta da görülüyordu. Konuşmaz ama gene de yapardı. Böylece o Felice'nin evet cevabı gelir gelmez Prag'da uygun bir daire aramaya koyuldu; uzun süre düşünmeden bir inşaat birliğine üye oldu ve hemen bir daire ayırtma yetkisi aldı. Bu daire ancak bir yıl sonra taşınabilinir hale gelecekti. Felice'nin bütün bunlara şaşırması bizim şaşırmamızdan daha az olmamalıydı.

Bundan sonra atılacak adımsa bundan daha güçtü. Ana babanın haberdar edilmeleri gerekiyordu. Bunun için öyle bir formül bulunmalıydı ki, bu hem bir yandan yeterince şölensi olmalı, öte yandan da kabullenmeleri konusundaki ısrarlı ricadan kaçınmalıydı. Kafka tabii ki isterse evlenebilirdi, Felice de çoktan 'evlenme yaşına' gelmişti; her ikisinin de ana babalarının hayır demesiyle evlenmekten vazgeçebilecekleri düşünülecek şey değildi. Gene her ikisi de hiç şaka yapmadan hangi ana baba tarafının önce yazması gerektiğini, Hermann Kafka'nın resmi ilişkiyi kurmak üzere Berlin'e gitmesinin gerekli olup olmadığını tartıştılar (Felice böyle istiyordu). Çok sonraları Kafka BABA'YA MEKTUP'ta 'yasaklamanın' pederşahi opsiyonuna değinecektir.

Yabancılaştırıyor bu, içinden formüle edilen tinsel bağımsızlıkla hiç de uyuşmuyor. Çiftlerin kararlarının, yaşam biçimlerinin, reprodüksiyonlarının en özel durumlar olarak saygı görmesiyle ilişkili günümüzdeki uyum, 19. yüzyılda kökleri olan insanlar için akılcı bir görüştü, en kötü ve en sık rastlanan durumda ise ahlaki bir çöküş işaretiydi. Gerçek, kimin kendini ürettiği, bununla aile yapısını genişletiyor ve zenginleştiriyor oluşuydu. Kim bu yapıya yabancı unsur sokuyorsa aileye hesap vermek zorundaydı. Ona bu unsuru istediği gibi kabullenme ya da reddetme hakkı veriyordu. Tıpkı ailenin yeni unsuru, bir kez kabullenmişse, gerektiğinde kendi olanaklarıyla ayakta tutmasının doğal görevi olması gibi. Bu yapının reisi, yaşadığı sürece babaydı.

Bu mantık savaş öncesi burjuva sınıfında o derece etkiliydi ki, insan son derece dikkatle 'sembolik' bir düzenden söz edebilirdi. Bu psiko-sosyal derin bakış açısıydı, ki Kafka'nın HÜKÜM adlı öyküsünün konusudur. Bugün yıkılmış olan, ama o zamanlar ise çok ince bir cilayla aydınlatıcı hukuk pratiği ile kaplanmıştı. Ana babanın gerçek, yaşam pratiği gücü yetişkin çocuklara da burjuva yasalarından çok daha derinlere uzanan biçimde uygulanıyordu, Yahudi klan bilinci bu konuda çok daha güçlüydü.

Doğaldır ki pazar öğle yemeği masasında ne bu yapıdan ne de üremeden söz ediliyordu, tersine aile 'isimleri', 'iyi ismimiz'den söz ediliyordu. Bu güç açıklanır, belli ölçüdeki platonik dayanak herkesin bildiği üzere son derece karışık özellikler taşıyordu ve durmadan korunması gerekiyordu. İyi bir isim elde etmek için yıllar gerekiyordu, herkes buna uğraş vermeliydi; bir günde yıkılabilirdi, hem de kendi hatasıyla. İyi isim yapmış olma sosyal yükselmeyle düzeltilirdi, ama özellikle de en yukarda olanların buna en az gereksinimi olurdu. Yoksul olmak, ama düzensiz bir yaşam da aynı biçimde ismi kötüleştirirdi. Hangisinin daha ağır bastığı her zaman açık değildi. İyi ismin bu tuhaf çifte doğası, damat adayı Kafka'nın üzerine çullanan ilk kapan düğümüydü, o bu yüzden tökezledi.

3 Temmuz 1913 günüydü, Kafka'nın otuzuncu yaş günü. Her zamanki gibi bir iş günü. Ama o erken öğleden sonra eve geldiğinde ev her zaman olduğundan daha sessizdi: Babası kırsala girmişti, böylece

yemek masasında karşısında bir tek tutuk-vakur havalı annesi oturuyordu. İyi bir fırsattı bu oyunun kurallarına uymak, büyük kararı nihayet açıklamak için. Evet, artık bir gelin adayı var dedi. Gerçek bir yenilik olarak bayrak açmanın açık bilinciyle. O gün mutlaka çoktan bekleniyor olmalıydı, aile meclisi onun duyamayacağı bir yerde olduğunda birçok oturum yapmıştı. Şimdi ortaya çıktığı kadarıyla orada sırf palavra sıkılmamıştı. Kararlar alınmış ve dikenler çoktan ortaya çıkmıştı. Sanki Kafka bir sinire dokunmuş gibiydi, adı 'aile' olan o yapının sinirine, refleks de sakıncasızca gelmişti:

> "Ricası senin ailen hakkında bilgi toplamama izin vermem oldu; haber gelinceye kadar benim kendi istediğim gibi davranma özgürlüğüm hâlâ kalıyormuş. Bunlar beni engellemeyecek ve engelleyemeyecekmiş, ama gene de ben ana babana yazacağım mektubu haber gelinceye kadar bekletmeliymişim. Bunun üzerine ben bizim sözlendiğimizi, ana babasına yazılacak mektubun aslında bir sonraki adım olamayacağını söyledim. Annem ricasında ısrar etti. Neden olduğunu bilmiyorum, belki de benim ana babama karşı duyduğum sürekli suçluluk duygusu yüzünden ısrarımdan vazgeçtim ve anneme babanın adını yazıp verdim. Senin ana babanın da benzer istekler öne sürmeleri durumunda, bizim hakkımızda sadece iyi bilgiler elde ettiklerinde, araştırma bürosu benim hakkımda gerçeği söyleme yeteneğine sahip olamayacağını düşündüğümde, bunlar bana biraz gülünç geldi."[15]

Huzursuz bir vicdanın sesini duymaktayız; ana babanın ricasını 'ricayı' küçülterek hafifletiyor. Ama ısrarından vazgeçmişti, bunu inkar edemezdi; düşüncesiz, dünya yabancısıydı, çünkü -bir kez daha- insanın 'evlendirilemeden' evlenemeyeceğini unutmuştu. Babası ise evlerinin idaresi hâlâ onun desteği olmadan yürümeyen Elli ve Valli'den edindiği deneyler ışığında başka bir şey düşünemiyordu. Franz'ın da parayla ilgili bir anlayışı yoktu, o da bu harcamalara yenilerini ekleyebilirdi. Şlezyalı Yahudi küçük burjuvalar: Herhalde bunlar da kendilerini besletecek insanlardı. Ya da isimleri onunkiyle etkili olacaktı. Yok, bunu çok daha iyi öğrenmek gerekirdi.

Bu gibi araştırmalar, ki bir yandan para, öte yandan doğal olarak evlilik yaşındaki kadınların cinsel şöhreti söz konusuydu; savaş yıllarına kadar aynı rutinle sürdü gitti. Kimse kendisi hakkında bunların yapılmasından hoşlanmazdı, ama bütün bunlar burjuva evliliklerinin dış siyasal erken uyarma sistemine ait olduklarından, 'kişisel algıları-

madıklarından' tıpkı bugün istenen bonservisler gibi, o zaman darginlik için bir neden olarak görülmezdi. Dedektif ve evlendirme aracılarının ortaya çıkmasına da aynı gevşeklikle bakılırdı, onların işleri onurluydu, ortaya çıkışlarına ürkülmezdi. Nihayet bu gibi araştırmalar talebin ciddiyetinden kaynaklanmaktaydı. Kafka bunların hepsini biliyordu, bu prosedürler kız kardeşlerinin 'evlilik bağlarının' yapıldığı sırada gördüğü ve unutmadığı durumlardı. Herkes böyle yaptığı için demek ki yapılıyordu. Oysa burjuva Felice bunun kolayca yapılmasına asla razı değildi. Kırılmıştı. Günlerce sessizliğini korudu. Sonra 'yaşamın banalitesinden' söz eden bir mektup geldi.

Kafka telaşlandı. Telaşlandı mı? Başka herhangi bir damat kuruntulanırdı. Hem zaten Berlin evlilik aracılarının Eldoradosu değil miydi, Berlin'deki evlendirme pazarı bir başka yerde olmadığı gibi rasyonel ve ekonomik düzenlenmemiş miydi ki? O da böyle olmak zorundaydı, çünkü istenilen ve ödenmesi gereken akıl almaz paralar söz konusuydu. Benzer pozisyonu olan orta halli bir memur (ki Berlin'deki bir memur mutlaka Kafka'dan daha fazla kazanırdı) orada 30 000 Mark'a kadar drahoma beklerdi. O zaman insan ne de olsa işinin kiminle olduğunu bilmek isterdi. Tabii Kafka bununla hiç ilgilenmiyordu; teklifi yaptığı sıralarda bir kez bile ağzından 'drahoma' sözcüğü çıkmamıştı; ama Berlinli Yahudiler arasında durumun nasıl olduğunu biliyordu. Felice'nin babasının temsilci olarak yılda belki de 2000 Mark'tan fazla kazanmadığını, Bauer'lerin alçak gönüllü iyi durumlarını işleri olan kızlarına borçlu olduklarının da çoktandır bilincindeydi. Kaçınılmaz olan hezimeti oğluna laf kalabalığı ile çizen Hermann için kolay bir oyundu bu. Doğal olarak kati bir 'hayır' demeden.

Felice ise başka sırlar da saklıyordu; bunların en karanlığı Erna'nın hatasıydı. Kız kardeşine ve onun evlilik dışı çocuğuna hiçbir bilgi edinme bürosu erişemeyecekti, bunu halletmişti. Ama babasının ortak evlerini terk edip, yıllarca başka bir kadınla yaşamış oluşu sosyal dosyadan silinemeyecek bir eksiydi; bu skandal ailenin 'kredi onursuzluğu' ayıbına düşmesine neden olmuştu. Kafka'lar bu öyküyü üçüncü şahıslardan öğrendiklerinde onların gözlerine nasıl bakacaklardı? Felice'nin, nerdeyse bir yıldır açıklık istediği, buna kavuştuğu Franz bu duruma ne diyecekti?

Kafka işaretlere bir anlam veremiyordu. Evet, tüm bu düşüncelerin, önceliklerin kendisini sürükleyen duygularla ne gibi bir ilişkisi olabilirdi. Ya da şöyle söyleyelim, anlamaktan kaçınıyordu. Çünkü şimdi yeniden içine geri döndüğü ve Felice'den de beklediği temiz içsellik, inandırıcılıktan uzak etki yapmaktaydı:

"Benim anne babam tıpkı seninkiler gibi dışsallığa bağlı, çünkü onlar temelinde bizim işimizin dışındalar. Bürodan elde edecekleri bilgiler dışında bir şey bilmiyorlar, biz daha çok şey biliyoruz ya da bildiğimizi sanıyoruz, ne olursa olsun biz başka şeyler biliyoruz; daha önemli olanları yani büro bizimle ilgili değil, ana babamızın bir işi, onlar oynasın diye, kendilerini meşgul etsinler diye onlara bağışlanabilir bir durum."[16]

Biraz zorlanmış cümleler, gerçek olmaktan öte çokça yatıştırmayı amaçlayan. 'Öyleyse oyun olsun diye nişanlanalım, oyun olsun diye ana babamızın ve nikah memurunun karşısına çıkalım' diye cevap verebilirdi Felice, bu sözlere karşı çıkmak güç olurdu. Kusurlar, evlilik anlaşmaları ve 'iyi partiler' dünyası bir kez geride kaldı mı, o zaman aynı biçimde bir komedi de oynanabilirdi sırf sevgili barışın yüzü suyu hürmetine. Ama komedi uzaklık ve otonomi gerektirir. Kafka ise Felice'nin başına kaktığı *otonom çift* kılavuzunun epeyce ardında kaldı, kendi tutarsız davranışıyla. Önce annesine, araştırmalarından vazgeçmesi için baskı yaptı, gelini gereksiz yere kızdırmamak için, sonra ona, Bauer'lerden resmen Felice'yi istettiği bir mektup taslağını okuttu. Kafka'nın ana babası için, dünya yabancısı olan oğullarını vesayet altına almanın en sonuncu fırsatının işaretiydi bu. Daha fazla "rica etmeden" Julie Kafka ertesi gün Prag'daki bir bilgi merkezine koştu ve sigorta temsilcisi Carl Bauer, Berlin-Charlottenburg, Wilmersdorfer caddesi 73 için bir dosya ısmarladı.

Bu öykü acıydı, Kafka her şeyi suskunluğa boğmayı yeğlerdi seve seve, hem de korkak damgası yeme pahasına. Ama Felice buna izin vermedi. Çevresinde araştırma yapıldı, bu da sessizce olmadı, doğal olarak Bauer'lerin kulağına da gitti. Demek ki Franz bir kez daha teslim olmuştu. Yoksa ana babası ona saygı duymuyor muydu? Hepsi aynıydı, gelin şimdi nasıl sonuçlandığını bilmek istiyordu, çünkü banko fazla yüksekti.

"Sevgili Felice'm, doğru bilgileri şimdi annemden edindim. Büyük, aynı derecede iğrenç ve akıl almaz gülünçlükte dikkate değmez bir yazı. Bizi daha çok güldürecek. [...] sanki sana âşık biri tarafından yazılmış gibi. Hem her sözcüğü de doğru değil. Son derece şematik, herhalde asıl bilgiler elde edilemiyor, büro doğruyu elde etse bile. Buna rağmen ana babamı benim sözlerimden bin kere daha fazla sakinleştiriyor. Düşün ki, garanti eden kimse utanmazca yalan söylüyor, hem de senin lehine. 'Sende özel olarak neler varmış?' sanıyorsun? 'Sen iyi yemek pişiriyormuşsun diye duyuyormuş.' Bak hele! Tabii ki o bizim ev düzenimizde bunun senin işine yaramayacağını bilmiyor ya da hiç değilse tamamen değiştirmen gerekeceğini."[17]

Sevimli. Demek ki bu tınıyı vermeyi de beceriyor. Tabii Kafka bu "bilgi yazısının" gülünçlüğünü güzel renklerle süslerken ve bu kadar günahsızken, ki Bauer'lerin yemek masasında bile okunabilecek nitelikteyken, kendine ait olan neşeli bu mektubun daha ince, sosyal gülünçlükle parladığını gözden kaçırıyor. O ana babasından sonra Felice'yi de sakinleştirmeyi istemekte, bunu o zamanlar sanıldığı biçimde yapıyor tam olarak, yani kadınların sakinleştirilmesi gerektiğine inanarak. Evet, Felice, senin şöhretin kusursuz. Ama gelin bunu zaten daha önceden bilmekteydi. Paradan hiç söz edilmiyor, ana babasının bu dosya hakkında ne düşündüklerinden de, sevindiler mi yoksa yalnızca sakinleştiler mi, açıklık kazanmıyor.

Kafka'nın neşesi hakikiydi. Çünkü kendisi de sakinleşmişti, Berlin'de (büyük olasılıkla çok esaslı yapılmayan) araştırmalar herhangi sürprizler çıkartmamıştı ortaya, ana babasının dar kafalı paradigmasının bir kez daha bayram etmesine olanak vermemişti. Bir kere daha her şey yolunda gitmişti. Ama kendisinin işleri bu raddeye kadar getirmesini affetmedi; yeni bir suçluluk duygusu yürüdü üzerine, uykularını kaçırdı. Başaramamıştı, evliliğe götüren daha ilk özgür adımlarda kendini kontrol edememişti; Felice, aile insanı olarak ondan daha bağımsız olduğunu göstermişti, oysa Kafka her iki mektubundan birinde ana babasına karşı duyduğu yabancılığın altını çizmişti. Bu dikenin ne derece derine gittiği bir yıl sonra ortaya çıkacaktı, Kafka ticari temsilci Josef K.'nın suçluluğunu açtığı zaman.

DAVA'nın tam da suçlananın otuzuncu yaş gününe rastlaması, şayet Kafka'nın varoluşuyla ilgili en özel belgelere sahip olmasaydık ne kadar çok sayıda öz yaşamasal dönüşlere sahne olduğu hiçbir okuyucunun aklından geçemezdi. Otuzuncu yaş günü: o gün Felice'nin şöh-

retinin prova edilmesine izin vermemesi gereken gündü. O güven duyarken, ana babası ispat istiyordu, ama karşı koyuşu yarım yüreklilikle olmuştu ve Kafka kendi kendine kendisinin de bu 'ispatlara' gizliden bir merakı olup olmadığını, bunlara boyun eğip eğmediğini sormak zorundaydı. Böylece DAVA'da görgüsüz ev sahibinin değil, ama Josef K.'nın kendisinin oda komşusu 'F.B.'nin kapısına, kendi üzerindeki etkiyi daha da şiddetle reddetmek için kuşku zehrini saçtığıdır.

"Froylayn geç gelir eve, dedi K. ve bayan Grubach'a baktı, sanki sorumluluk ona aitmiş gibi. 'Genç insanlar gibi!' dedi bayan Grubach, özür dilercesine. 'Mutlaka, mutlaka', dedi K., 'ama çok ileriye gidebilir.' 'Gidebilir', dedi bayan Grubach, 'ne kadar haklısınız bay K. Belki de bu olayda. Ben Froylayn Brüstner'i mutlaka suçlamak istemem; iyi, sevimli bir kız o, cana yakın, düzenli, dakik, çalışkan, bütün bunlara çok değer veririm, ama bir şey doğru, daha gururlu, daha özenli olmalı. Onu bu ay iki kere ırak sokaklarda hep bir başka beyle gördüm. İçimi sıkıyor, Tanrı bilir bir tek size anlatıyorum bunu bay K., ama Froylayn'la da bu konuyu konuşmaktan sakınmayacağım. Zaten bu durum da benim ondan kuşku duymama neden olan tek şey değil. 'Çok yanlış bir yoldasınız', dedi K., öfkelenerek ve öfkesini saklamadan, 'sanırım benim Froylayn hakkındaki düşüncemi de yanlış anladınız, ben bunu kastetmemiştim. Hatta sizi Froylayn'a bir şey söylememeniz konusunda ısrarla uyarıyorum. Siz iyice yanılıyorsunuz, ben Froylayn'ı çok iyi tanıyorum, sizin söylediklerinizin hiçbiri doğru değil. Belki ben çok ileri gidiyorum, size engel olmak istemem, ona ne isterseniz söyleyin. İyi geceler."[18]

Bayan Grubach etkilendi. Bu düzgün görünen bay K., düşüncesiz gençlik için örnek. Kiracısının komşunun iyi şöhreti için ne derece göze batan bir dert edindiğini, o anda bir orospuyla olan kararlaştırılmış ziyaretini kaçırdığını bilse kim bilir ne kadar etkilenirdi. Ama Kafka bu kadar kaba anlatmak zorunda değildi. Burada temiz olmayan bir iç sesin ağır basması herhalde hiçbir okuyucunun gözünden kaçmayacaktır. Kahraman bile kendi rolünü sonuna kadar oynayamıyor: "Temizlik!" diye bağırdı K., kapının aralığından, "pansiyonu temiz tutmak istiyorsanız, o zaman beni çıkartmalısınız!" Sonra kapıyı hızla kapattı; hafifçe kapıya vuruluşu artık dikkate almadı.

1913 ağustos'u, Sylt'deki Seebad Westerland, 'Kuzey Denizi'nin Kralı'. Dinlenmek için uygun bir yer, yüksek burjuvamsı, şık, bir yığın olanağı olan gayri resmi evlilik pazarı, 'başka düşüncelere' gelme yeri, iyi organize edilmiş ve seçilmiş eğlenceler. "Kuzeyde kadınlar plajı ve

Nord aile plajı", diye anlatıyor rehber titizce, "güneyde erkekler kısmı ayrı olan Süd aile plajı, kum tepeleri ve kumsal hasırlarıyla bezeli, üzerlerinde neşeli etkinlikler gelişmekte."[19] Neşeli etkinlikleri tatildeyken de arıyordu Felice Bauer, kuzini Froylayn Danziger'den onun etik koruması olarak birlikte yolculuğa çıkmıştı; onunla konforlu pansiyon 'Sanssouci'de aynı odayı paylaşmaktaydı. Kafka nişanlısını orada ziyaret edecek olsaydı onu nerde bulacağını biliyordu. Burası kesinlikle kadınlar plajı olmayacaktı, orada insanlar deliksiz yüzme bölümlerinin içinde suya giriyordu; ayrıca kür doktorunun katı öneriyle 30 kuruşluk bir ücretle resmi belgeli plaj bekçisi kadın dalışlarda hep yanlarında oluyordu. Hayır, *tarafsız* olmak moderndi, asıl amaç olarak yüzme, büyük dalgalarda özgürce gövde oyunları, Felice gibi yüzme bilmeyen biri için bile.

Evlenmek

Çocuklar (Tanrı isterse). Hayat arkadaşı (ve yaşlılığında da dost), biri için ilgileniyor. Yani köpekten daha iyi. Kendilerine ait bir ev ve ev işlerini gören biri. Müzik ve kadın sohbetinin çekiciliği. Sağlık için iyi olan şeyler bunlar *ama korkunç bir zaman harcanması.* Tanrım, yaşam boyu sanki cinsiyetsiz bir çalışkan arı gibi yalnızca uğraş vermek ve başka bir şey elde edememeyi düşünmenin çekilmezliği. Hayır, hayır olamaz. Bütün bir günü dumanlı, kirli bir Londra evinde geçireceğini düşün. Buna karşılık hoş, yumuşak bir kadının şöminenin karşısındaki divanda kitaplar ve müzikle oturduğu resmi koy. Bu vizyonu Great Marlborough Street'teki berbat gerçekle karşılaştır.
Evlenmek-evlenmek-evlenmek.
Q. E.D.

Evlenmemek

İstediğin yere gidebilmek özgürlüğü. Toplum seçimi, ondan *biraz.* Kulüpte akıllı erkeklerle sohbet. Akraba ziyaret etmek ve her teferruata boyun eğmek zorunda olmamak. Çocukların masrafları, onlarla uğraşma.

Belki kavga. Zaman kaybı. Akşamları okuyamama. Şişmanlar ve tembelleşir insan. Korku ve sorumluluk. Kitaplar için da-ha az para v.s. Çok çocuk olursa ekmek parası gereksinimi (oysa fazla çalışmak sağlığa zararlı). Belki karım Londra'yı sevmez; o zaman hüküm sürgün olur ve işe yaramaz, tembel bir deliye indirgenir kişi.

Ama Kafka Sylt'e gitmedi, kurtulamıyordu, ki bu kez kendi yüzünden değildi bu. Çünkü bölüm şefi Pfohl'un ağustosta tatilini alacağı çok önceden kararlaştırılmıştı. Bu konuda onun doğal olarak önceliği vardı. Kafka için, ki vekalet etmekteydi, bu işte olma zorunluluğu getiriyordu: *İş* bir kez daha *yaşamındaki* bir kararın önüne geçmişti. Önce, sanki bir randevunun söz konusu olduğu gibi davranmıştı, istenirse yerine getirilir ya da yinelenebilen bir randevu gibi. "...tatilim olsaydı bile", diye yazdı Berlin'e, "gelemezdim, tüm tatilimi biraz yükselmek için kullanmalıyım, senin uğruna."[20] Doğrusu bu yeni yanlışlık hemen hemen düzeltilemeyecek bir mutsuzluk anlamı taşımaktaydı, en sonunda günden güne bayağı olmaya başlayan ona Westerland'dan gelen kartpostallar, Kafka'nın bir şey kaçırdığını ona anlatıyordu.

Biyografi yazarı öğüt veremez; insan ilişkilerinin, kuşaklar, hatta dönemler öncesi düşüncesizce uzaktan saptanması, o tarihsel yumuşatmanın tiksindirici yan oluşumudur, ki onlarca yıldır psikolojinin tartışılan önceliğidir. Buna rağmen Kafka'nın evlilik sözü onaylanır onaylanmaz içine düştüğü, onu gittikçe daha güçlü sıkan korkular şelalesi izlenir ve onu sonunda içine çekerse, o zaman 'keşke' ve 'olaydı' demeyi düşünmek zorlaşır. *Buluşmalıydılar*, tarafsız bir yerde, ana babadan uzakta, şeflerden ve her çeşit 'küratörlerden'. Çünkü birlikte deneyler yapmak, kendilerine ait hikâyelerini kurmak, davranışlarının provasını yapmak -hangi biçimde olursa olsun- o korkuyla beklenen evliliğin gerçek şokunu hafifletmek ya da 'olmuyor' diyerek, hazır zaman varken bundan vazgeçmek için.

Anın anlamını ikisi de kaçırdı, hem Kafka'nın hem de Felice Bauer'in yakınlık ve uzaklık arasındaki dengeden ne derece uzakta oluşları, ki bunlar olmadan birlikte yaşam ister istemez işkenceye dönüşür, bir randevunun yarı gönüllü kararlaştırılmasını ağır biçimde ortaya koydu. 2 Ağustos'ta Kafka Felice'ye Sylt'den dönerken birkaç saatliğine Prag'a uğramasını öneriyor. Hemen ertesi gün rüzgâr tersine dönüyor: "Sanırım ben nişanlılık dönemimizde, mayısta evlensek bile Berlin'e pek gelemeyeceğim." 4 Ağustos'ta bu düşünceyi tekzip ediyor, "bir an önce birlikte olamazsak mahvolacağım korkusuyla". "Gel o zaman Felice", diye yineliyor, "gel, nasıl gelebilirsen, geri dönerken Prag'a gel." 6 Ağustos'ta -hiç de sürpriz olmayan- haberi alıyor, Felice zaten az olan tatilinin iki gününü trende geçirmek niyetinde asla değil. 11 Ağustos'ta bir darbe

daha; Felice şunları yazıyor: "Benim şimdi Prag'a gelmem bütünüyle olanaksız. Peki sen daha önce Berlin'e gelemeyeceğine neden inanıyorsun? Noel tatili ne olacak?" Kafka dehşete kapılıyor: Noele kadar dört ay daha var! Kendisini görme arzusunda değil mi, mektuplar dışında başka bir şeyden kurulmamış olan zayıf köprü o zamana kadar dayanabilecek mi? Asla, çünkü hemen ardından bir sonraki dönüşüm geliyor: 21 Ağustos'ta yaz tatili bitmeden gelip gelemeyeceğini soruyor Felice. Hayır, gelemez, çünkü tatilini "bölmeyecek". O bir kez daha soruyor: Yarı yoldaki bir randevu düşünülemez mi, Dresden'de örneğin? 2 Eylül'de Kafka bu öneriyi reddediyor. Başka planları var artık.

İkisinin yürüttüğü karmaşık, gene de olağanüstü işveli bir menuet değil. Bir adım ileri, iki adım geri, dokunmasız bir cinler dansı ve acayip tembel. Bu arada hayal olanın gerçek karşındaki boğucu ağırlığı belirleniyor: İkisi de fantezilerle ısınıyor ve Felice şimdi piyasa yapan mutlu çiftleri gördüğünde düşlere dalıyor. Düşlerden ayılma onu tıpkı Kafka'yı ürküttüğü gibi ürkütüyor, ilk yeniden karşılaşmanın yarattığı zorluk henüz pek geride değil, bu yüzden tamamen unutulamaz. Her düğüm çözülebilir, bu ona öğretildi, o da buna inanıyor. Peki ama bu kadar çok düşten ve bu kadar az gerçekten oluşan yumak nasıl çözülecek?

Oysa tam da o sırada Bauer ailesi zorunlu olana bakmaya kalkıştı. Çoktan beri ürktükleri Kafka'nın resmi teklif mektubu ağustos ortasında ellerine geçmişti. Her zamanki araştırmalar (ki daha çok annenin güçle ısrar etmiş olacağı) gevşek bir sonuç verdi, olsa olsa yatıştırıcıydı, ama hiç de tatmin edici değildi. Felice Sylt'den döner dönmez, ki pek dinlenmişe benzemiyordu, bu da kimseyi şaşırtmadı, Berlin'de de aile meclisi toplandı. Bu talibin aslında nesi iyiydi? Garip mektupları değildi mutlaka, onların delice-usandırıcı yığılması hele hiç değildi, teklifinde gene öyle formüle edilişler vardı ki, bunlar gelin babasının bu gibi durumlarda duymayı arzuladığı şeylere dikkat edilmeyen anlatımlardı.[21] Bir ailenin geçimi için Doktor Kafka'nın geliri ancak yeterliydi, ama o memurdu, iş adamı değildi, bu yüzden onun 'durumu' hiçbir zaman temelli değişmeyecekti. Ortağı olduğu ve artık ilgilenmediği asbest fabrikası kuşkulu bir arka avlu işletmesiydi, gelir getirmiyordu. Ana babası... evet onlar düzgün bir yaşam sürüyorlardı, hesap yapmak zorundaydılar; hatta onlar, Kafka'nın Felice'ye açıkla-

dığı üzere maddi rezervlerini kızlarının geçimine ayırmışlardı. Bu yönden de pek umut yoktu. Her şey kısıtlamalar olacağını gösteriyordu. Peki ama neden? Oysa nerdeyse bir yıldır süregelen sitemlere inat Felice en son, kararın verileceği sorgulamada bile yolundan dönmedi. En sonunda, en sonunda aile meclisi gevşedi ve yenilgiye uğrayarak son sözü söyledi: 'Geriye bir tek sevgi evliliği kalıyordu'.[22]

Bu ses kel, hastalık hastası bir aklın; 29 yaşındaki, iyice eğitimli, hayvansever bir İngiliz centilmeninin sesi. Bu notlar 1838 yılından kalma, kimsenin evlenmeden önce hesap yapmaya utanmadığı bir zamandan. Emin olmak istiyor, bu yüzden ekonomi ön planda, masrafların ve gelirin analizi. Sağ kolonda tamamen evliliğe *karşı* önemli unsurlar toplanırken, sol kolonda aklına yalnızca görüntüler ve vizyonlar düşüyor. Her şeyden çok günlerini *faydalı* geçirmek istiyor, en büyük korkusu zamanı boşa harcamak. Ama bir yaşam -daha alçak, ama son derece etkin bir ses soruyor- faydalı ve faydalı olma dışında hiçbir şey olmazsa nasıl olur? Boş, harcanmış bir yaşam olur. *Olmaz bu.* Ve işte bu yüzden centilmen çok saygın, son derece faydalı, yumuşak bir kadın, birçok çocuk, akrabalar ve hizmetkârlarla dolu bir yaşam sürmek için aynı yıl evlenir. Adı Charles Darwin'dir.[23]

Bundan bir yüzyılın dörtte üçü geçtikten sonra burjuva erkeğin kafasında birbiriyle konuşan bu iki ses hep aynı sestir. Ama daha güvensiz, daha kırılgan olmuşlardır. Epeydir hiç kimse (bu yüzden herkes başka bir şey söyler) faydalı, anlamlı yaşamın aslında nasıl yürütüleceğini söyleyemez. Kadınsı çekici sohbetinin ardında, cinsel arzu, çözülme, korku pusuya yatar. Kafka 21 Temmuz 1913'te güncesini nihayet taraf ve karşı oluşa bir düzen getirmek için açtığında, en sonunda herkesin ondan beklediği ve kendisinin en çok içinden fırlatıp atmak istediği kararı vermeyi becermek istediğinde, yeniden evliliğin yaşamın kendisini nedenlendirilemeyeceği görülür. Çünkü umutlardır; belirsiz umutlar dışında bir şey değildir olguların kurşun ağırlığına aykırı düşenler.

Evliliğime taraftar ve karşı olan her şeyin derlenmesi:

1. Yaşamı yalnız taşımaya yeteneksizlik, yaşama yeteneksizliği değil, tamamen tersine, hatta benim biriyle yaşayabilmeyi bilmem olanak dışı, ama ben kendi yaşamımın saldırısına karşı yeteneksizim, kendi kişiliğimin istemlerine, zamanın ve yaşın saldırılarına, yazma hevesinin belirsiz yığılmasına, uykusuzluğa,

deli olmanın yakınlığına -bütün bunlara dayanma yeteneğim yok. Belki doğal olarak katıyorum. F. ile bağlanma varoluşuma daha fazla karşı koyma gücü verecek.

2. Her şey beni hemen düşündürüyor. Şaka gazetesindeki her şaka, Flaubert ve Grillparzer'i anımsama, gece için hazırlanan ana babamın yataklarındaki gecelikleri görme, Max'ın evliliği. Dün kız kardeşim: "Tüm evliler (tanıdıklarımız) mutlu, anlamıyorum" dedi, bu sözler de beni düşündürdü, yeniden korktum.
3. Çokça yalnız kalmalıyım. Başardıklarım yalnızca yalnız olmanın başarılarıdır.
4. Edebiyatla ilişkili olmayan her şeyden nefret ediyorum, konuşmalar yapmak canımı sıkıyor (edebiyata dair olsalar da), ziyaretler yapmak canımı sıkıyor. Akrabalarımın acıları ve sevinçleri ruhumun içine kadar canımı sıkıyor. Konuşmalar tüm düşündüklerimin önemini, ciddiyetini, doğruluğunu alıyor.
5. Bağlanmanın, başka yöne akma korkusu. O zaman hiç yalnız olamayacağım.
6. Ben kız kardeşlerimden, ki özellikle eskiden böyleydi, çoğu zaman başkalarının yanında olduğumdan tamamen başka bir insandım. Korkusuz, ortada, güçlü, şaşırtıcı, bir tek yazarkenki gibi duygulu. Kanının aracılığı ile herkesin önünde böyle olabilseydim! O zaman yazmaktan koparılmayacak mıydım? Bir tek bu olmaz, bir tek bu olmaz!
7. Yalnız olsam belki işimden ayrılabilirdim. Ama evli olarak hiç mümkün olmayacak.[24]

Yine bildiğimiz bir melodi. Sorumluluktan duyulan korku; püriten bir çalışma etiğinin yankılanışı; ekmek parası kazanılan mesleğe duyulan isteksizlik; sonuçta kitapların akrabalardan daha önemli oluşu (hiçbir kadının asla bunu anlayamayacağından emin olma dahil). Buna rağmen bunların hepsi Kafka'da çok daha zorlayıcı, aynı zamanda da bir oktav yükseltilmiş geliyor kulağa. Burada söz konusu olan artık rahatlık, tehdit altındaki alışkanlıklar ve tatsız görevler değil, söz konusu olan kimliğin kurtarılması, bununla birlikte tam anlamıyla yaşam ve ölüm.... *O zaman ben hiç yalnız olmayacağım*, deniliyor önemli cümlede, bu artık aile ziyaretleriyle, isteklerle, kadının ve çocukların 'haklarıyla' ilişkili değil. *O zaman ben kendimde olmayacağım artık* diyor o cümle. *Ben artık ben olmayacağım.*

Kafka'nın evlilikle üzerine dehşetli, hatta imkânsız bir şeyin yürüyeceği beklentisi, idealize edilişin boyutu kavrandığında anlaşılır ancak, bu idealleştirmeyle korku yaratanın yerlerini çoktan değiştirmiştir. Böylece 16 Haziran'da -Felice'den karısı olmasını rica ettiği aynı mektupta- evlilik için "kültürel, bilgi, yüksek çabalar ve görüşler birliği

gerektiğini... ikincisinin öylesine ve üçüncüsünün hiç de iyi olmaması iyi ve arzu edilir değildir" diye görüş bildiriyor. Dahası da var:

> "Evlilik insani uyum, yani her türlü görüşün daha derininde uyum gerektirir, yani sınavlanacak değil, ama hissedilecek bir uyum, yani insan birlikteliği için zorunluluk. Bu yüzden kişinin özgürlüğü en ufak biçimde tedirgin olmayacak, bu özgürlük ancak zorunlu olan insanî birliktelik olmadığında tedirgin olacak, ki yaşamımızın büyük bölümü buradan kaynaklanır."

Bu yüksek zorunluluk ideali, gerçek toprağa değdiği anda parçalanır, yani Felice'nin *evet* dediği anda... Çünkü düşünülen ideal ısıtır, yaşanan ideal ise kazanılmak ve başarılmak gerektirir. Bir zamanlar korunma olan şimdi talep olmuştur. Böylece özgürlüğe pek uymayan korku yeniden çıplaklığı ile ortaya çıkar.

> "Evlilik yüzünden, *bağlanma, çözülme yüzünden* ben olan değersizin mahvolacağı ve de tek başına değil karısıyla birlikte; onu daha fazla sevdikçe çok daha çabuk ve korkunç biçimde bunun olacağına dair belli bir duygum var."[25]

Kafka şimdi savunmasını hazırlamakta, katı bir enerjiyle tehdit edici saldırıya karşı kendi içini adeta deşmekte. Kışkırttığı retorik silahlar afallatıcı; kesinlikle hoşlanılan görüntü göstermemekte, 1913'te çektiği korkunç doruk noktalarına ulaşan azaplara nazaran, seyirci panik içinde çevresini ısıran bir hayvanın görüntüsünü içermekte. Yeni olan Kafka'nın artık kendisini sadece hiç olan biri olarak değil, ama *çekilmez* biri olarak da görmesi; bunu Felice'nin hayal ettiği evliliğe iyice derinleştiği sırada daha da saldırgan biçimde görüyor. Her şeyi etraflıca düşünmüş mü diye durmadan soruyor. Ona karşı hissettikleri merhamet değil miymiş sadece. Neye giriştiğini biliyor muymuş. Küçük, despotça darbelere de başvuruyor. Onu, kendisinin yıllardır sadık kaldığı, sevdiği Müller sistemine göre cimnastik egzersizlerine başlamaya teşvik ediyor. Felice'nin bunu can sıkıcı bularak karşı çıkmasını kabul etmiyor: "Müller'de ısrar ediyorum, kitabı bugün yolluyorum, canını sıkıyorsa iyi etmiyorsun". Gelecekteki beslenme de çoktan kararlaştırıldı: "yemeklerimizin vejetaryen olacağına inanıyorum, yoksa olmayacak mı?"[26] Her şeyden öte de mektuplarının zamanında gelmemesi, onlarda kişisel olmayan, öylesine yazılmış şeyler durmadan yakınmasına yol açıyor ve Kafka 8 Ağustos'ta ilk kez baştan sona yakınmalarla dolu bir mektup yazmaya kalkışıyor.

Kafka acı çekiyor, bu asla lügat parçalama değil, "acı çektirmemden daha çok ben acı çekiyorum"[27] diye yazıyor. O, kadının yanında olmasına özlem duyuyor; onun orada, eş zamanda oluşunu fotoğraflarda arıyor, tıpkı bir yıl önce olduğu gibi, az sayıdaki karşılaşmaların anısı kapandıkça burada belki de hâlâ *kurtuluşun* beklediği düşüncesi somutlaşıyor. Ama özlenen tavır gelmiyor, alna vurulacak soğuk el, en özel, *gerekli* birlikteliği mühürleyen, korkuyu yenecek olan söz gelmiyor. Bu tavır bir armağan olabilirdi; bu yüzden talep edilemez ve de hiç zorlanamaz. Ama Kafka ısrar ediyor, daha fazla bekleyemiyor. Bu yüzden Felice'nin belki de armağan etmeye hazır olacağı her şeyi değersizleştiriyor.

28 Ağustos'ta Carl Bauer'den hoş bir mektup geliyor. Felice'nin ana babası evliliği onaylıyor; hiçbir koşul, hiçbir belirli kuşku duymadan. Onlar da bu felaketi anlamamışa benziyorlar; parayı, drahomayı, geçimi düşünüyorlar. Sorumluluk gene Kafka'nın üzerinde kalıyor bir tek, ki o kaçışa nerdeyse hazır. Onun elinde son olarak, çoktan denenmiş, doğal olarak da umutsuz olan tek bir araç kalıyor: yükten kurtulmak, kararı başkalarına, küratörlerin eline bırakmak. Kafka Felice'nin babasına ikinci bir kişisel mektup yazıyor, güncesinde çoktan açıkladığı önemli cümleleri bu mektuba aktarıyor. Felice'ye yaptığı paradoks teklifi yinelenmesi bu, ama bu kez daha yoğun biçimde, zehir gibi, öyle bir zehir ki ya öldürücü ya da iyileştirici mucize yaratacağına inanıyor.

"Benim tüm varlığım edebiyata yönelik, bu yönü 30 yaşıma kadar sıkı tuttum; ondan ayrılırsam yaşayamam. Ne olduğum ve ne olmadığım her şey buna bağlı, buradan kaynaklanıyor. Suskunum, hoş sohbet değilim, bezginim, bencilim, hastalık hastasıyım ve gerçekten hastalıklıyım. Bütün bunlardan yakınmıyorum; yüksek gerekliliğin yeryüzündeki yansıması bu. (Gerçekte ne yapabileceğim burada doğal olarak söz konusu değil, bununla bir ilişkisi yok.) Ailemle yaşıyorum, yabancılardan daha yabancı olan en sevgili insanlarla. Annemle son yıllarda günde ortalama yirmi kelimeden fazla konuşmadım, babamla selamlaşma sözcükleri dışında nerdeyse hiç temasım olmadı. Evli kız kardeşlerimle ve enişte lerle onlara kızgın olmadığım halde hiç konuşmuyorum. Aile için bende birliktelik duygusu bütünüyle eksik.

Böyle bir insanın yanında mı yaşayabilmeli kızınız; onun doğası, sağlıklı bir kız için olduğu gibi gerçek bir evlilik mutluluğu hak etmiyor mu? O, şimdiye kadar hiç kimseyi sevemeyeceği gibi seven bir erkeğin yanında manastır yaşamı sürdürmeyi mi çeksin, ki bu erkek değişmez alınyazısının

gücüyle çoğu zaman odasına kapanacak ya da tek başına dolaşacak? Ana babasından, akrabalarından tamamen ayrı, nerdeyse diğer tüm ilişkilerden kopuk olarak yaşamaya mı dayansın, çünkü ben evimi en sevgili dostuma bile kilitleyebilirim, böylesi bir evliliği düşünemiyorum bile. Bütün bunlara dayanabilecek mi? Ve ne uğruna? Onun gözünde, belki de benim gözümde bile son derece kuşkulu olan edebiyat uğruna mı? Bunun için tek başına yabancı bir kentte bir evlilik sürecek ki, belki de ancak sevgi ve dostluk gerçek evlilik olabilirdi.
Söylemek istediklerimin çok azını söyledim. Her şeyden önce, hiçbir şey için özür dilemek istemedim. Kızınız ve benim aramda bir çözüm olanaksızdı, bunun için onu fazlasıyla seviyorum, o çok az hesap soruyor, belki de sırf merhamet duygusuyla, bunu ne derece inkar etse de olanaksız olanı istiyor. Şimdi üç kişi olduk, hükmü siz verin!"[28]

Kafka 'babaların ardına saklanmayı' ısrarla reddetmemiş miydi, her zaman ana babanın çocuklarının bu gibi kararlarının dışında kalmalarını söylememiş miydi? Temelinde Felice'nin düşüncesi de buydu, bu önemli anda damat adayından daha tutarlı davranmıştı. Onun mektubunu okudu, ama babasına vermedi, zayıf babasının sıkıntıya düşmesini, böylesi bir galeyana cevap verme durumunda oluşunu engelledi. Buna karşılık Kafka'yı sakinleştirmeyi denedi; birlikte, ana babadan uzak konuşmalarını önerdi. Bir telgraf yolladı, bilinmeyen bir korkuyla.

Çok geçti. 2 Eylül'de Kafka ona kendini "özgürleştiremediğini" yazdı. Ne korkusundan, ne de "yazma tutkusundan en insani mutluluk için vazgeçemeyeceğini". Kafka da artık sakinleşmeliydi. Viyana'ya gidecek, orada bir uzmanlık kongresine katılacaktı; ardından tatiline başlayacak, daha da güneye gidecekti. Şimdilik mektup almayacaktı Felice, olsa olsa yolculuk notları yazılı birkaç kâğıt. Felice de "sadece en zorunlu durumlarda" yazmalıydı. Ardından o nerede isterse orada buluşulacaktı.

Bu kez ciddiydi, hiçbir şeyi geri almadı. Üç gün daha Prag'da kaldı, susarak, sonra yolculuğa çıktı.

Bir defasında, ne zaman olduğunu bilemiyoruz, ama 1913 sonbaharında olabilir Felice alnını mutfak masasına vurdu. "Ne yapacağım ben Franz'la?" diye bağırdı acıyla.[29] Bugün bile bunun cevabını bilemiyor insan.

Edebiyat, Onun Dışında Hiçbir Şey

Yıllardır biliyordum,
bu mesleğin daha zor ve daha uzun kısmının,
yazmamak olduğunu.

İlse Aichinger, BUZ KRİSTALERİ

'Davranış biçimi son derece açık, son derece duygusal, iyi kalpli, tutumlu; her ne kadar zorladığı için olsa da, bunun dışında bonkör ve sanatsal ilgisi var. Felice'nin nişanlısının el yazısını okuttuğu amatör grafolog kısaca, sözlü olarak bunları söyledi. Başka, gerçekten de başka sözler boşuna. Müthiş bir şaka.

Kafka bu gibi yanlış anlaşmaları başkalarına anlatmaktan hoşlanıyordu, başka insanlara bilmeceler sunmaktan. Ottla'nın, Brod'un ve Weltsch'in bu emrivaki durumu gerçekten öğrenselerdi güldüklerini hayal etmek güç değil. Kafka'nın kendisi bu kez iyice gülemezdi, nezleydi. "Sizin pansiyondaki adam yazı okumayı bıraksın" diye yazdı Felice'ye nerdeyse haşin biçimde. Neden? Doğal olarak iyi niyetle teslim edilen 'sanatsal ilgiler' yüzünden, bu süslü söz ona daha çok ana babasının anlayışsız bakışlarını anımsatıyordu; onlar onun dinmek bilmeyen karalamalarını sağlığa zararlı 'zaman harcama' olarak görüyorlardı. "Ölçü ve amaç" diye Felice de ihtar etmişti. Bunlar onun bir zamanlar yönetmeyi umduğu cehennem orkestrasının sözleriydi, canı sıkılan lise öğrencilerinin yazı masalarında oradan oraya ittikleri kurşun askerlerden daha başka bir anlamları yoktu; günün birinde asıl yaşamı süpürüp gidecek olan düş kaybına uğratan oyunlardan başka. Buna rağmen Kafka bu noktada daha inatçı, daha hassas değildi şimdi.

"Sanatsal ilgi bile doğru değil, ayrıca bu tüm diğer yanlışlıklar yanında en yanlış olanı. Benim edebiyat ilgim yok, tersine edebiyattan oluşuyorum, başkaca bir şey değilim, başkaca bir şey olamam."

Sonra kendini yaşayan bir ölüyle karşılaştırıyor; bir zombiyle, onun içinden şeytanın sesi duyuluyor, ölü bir kılıf gibi kendi içine yı-

ğılıyor bu şeytan kovulduğunda. "Benzer, tamamen benzer benimle edebiyat arasındaki ilişki..."[1]

Henüz iki yıl geçmemişti Kafka'nın bilanço yapmasından, kullanabileceği tüm enerjileri edebiyat terazisine koymasından bu yana. "İçimde yazmaya yönelen bir yoğunlaşma çok iyi olarak görülebilir", diye başlamıştı biraz beceriksizce, sanki bir kürsüden konuşuyor gibiydi, ama sonra soğukkanlılık ve paradoksal özgüvenle o zamana kadar yazma eylemi için neleri feda ettiğini saymaya başlamıştı. Yani nerdeyse her türlü bedensel ve tinsel hazzı, her türlü yaşam pratiği yeteneğini, bir tek ekmek parası kazandığı mesleğe dayanmayı bunun dışında tutmuş ki, bununla kendi geçimini sağlamaktaydı. "Yani benim bir tek büro işini bu toplamdan çıkarıp atmam gerekir, gelişimim tamamlandığı, gördüğüm kadarıyla artık feda edeceğim başka bir şey olamayacağı için asıl yaşamıma başlayabilirim..."[2]

Bu asıl yaşama açılan kapı gerçekten de açılmıştı; hatta aynı yıl, Kafka 23 Eylül 1912 günü sabahın körüne heyecan içinde elinde belirsiz kahverengi bir defterle uyanmıştı, defterde HÜKÜM yazılıydı. Sanki bir yoğunlaşma, coşku ve bir ayıklık içine düşmüştü. Bu coşku devam etti, aylarca. Sadece bir yaşam biçimine yoğunlaşmak istememekteydi, her şeyi geride bırakacak olan -büro, ana baba, Prag- o büyük adımı atmaya güç bulamadı. Her şeye aynı zamanlı olarak tutundu, her şey *onu* tuttu. Ve kapı o anda gene kapandı.

Ellerinden her şeyin alındığı insanlar büyük fikirlerin yakınlığını ararlar ve *identifikasyon* aracına şaşmaz biçimde el atarlar. Bir reaksiyon örneğidir bu, ki doğal olarak tarihsel gelenek ortamında kendi ödünleme amacını yerine getirdiğinde daha yalın olarak gözlemlenir: yani kişinin ruhunda. Tarihsel açıdan en etkileyici olan örnek Kafka'ya yeterince yakındı. En fazla azap çekmiş olan, ellerinden malları ve hakları alınmış olan Yahudiler, din değiştirmeye zorlanmış olanlar bile kendi imtiyazlı etnik-dini kimliklerinde tüm zamanlarda avuntu bulmuşlardır: 'Dışsal' kayıplar ne kadar dehşet verici olursa olsun Yahudi kalmışlardır. Bu değil miydi açlığa ve küçük düşürülmeye dayanıklılık gösteren Doğu Yahudisi oyunların sırrı ve her şeye rağmen misyonlarına bağlılıkları? Kim olduklarını biliyorlardı. Ama Alman göçmenler de, değerli uzak Batı'da bir baltaya sap olamadıklarından ötürü, kendi öz evlatlarının onlara yabancılaştığı, ana dillerinin zor-

landığı, gittikçe dillerinden düşmeye başladığı bu insanlar kendilerinin 'aslında' ve 'her şeye rağmen' Alman olduklarını telkin ederek, 'yüreklerinin Alman' olduğunu söyleyerek avuntu buluyorlardı. Daha çok da büyük, geleneğe bağlı kolektiflerde, 'anımsama birlikleri' diye anılan yerlerde bu ısrar, bu gerçek egemen olduğunda, en derin sağlamlaşma dağılma tehlikesi gösterdiğinde, savunma eyleminin en son bilinçli, değişmez çekirdeği olarak ortaya çıkıyordu. 'Varız ve kalıyoruz...': Bu yeminli formül başka hiçbir yerde, her şeyin parçalara ayrıldığı bu yerde duyulduğu kadar sıklıkla duyulmaz. Bir ödünleme eylemidir bu, ama radikal derinleştirme pahasınadır, artık çıldırmanın tehdit edici yakınındadır, kapıların barikatlaşmasıdır, her türlü pencerenin karartılmasıdır. *Varım ve kalıyorum.*

1913 başındaki edebi üründenliğini ruhen yakalamak ve dayanılır kılmak için kendisinin de bu savunmacı mekanizmadan yararlandığının Kafka hemen hemen bilincinde olamadı. Buna rağmen onu edebiyat arzusundan bütünsel kimliğe götüren değişim şaşırtıcı biçimde çabuk oldu: Güvenilir bir insan, Madridli dayı Alfred Löwy bir yıllık bir aradan sonra Kafka'daki açık değişim davranışını mutlaka fark ederdi ve salt elimizde olan çok sayıdaki otobiyografik notlara -tabii bir de Felice'ye yazılmış olan mektuplara- içsel çark hareketini algılamak için teşekkür borçluyuz.

Yıl başında, aynı anda oluşu rastlantısal olmadan Kafka'nın KAYIP'ı tamamlamasını artık ciddi olarak görmemesi... "roman benim, öykülerim benim", diye yazıyor Felice'ye. Asla o güne kadar duyulmamış bir tutku, nerdeyse son derece tehlikeli. Çünkü şayet yapıtıyla *özdeşse*, onunla cehenneme gitmeyecek mi? Doğrusu sadece bir sonraki yapıtla yeniden dirilmek için. Çünkü dışsal ve içsel durumlar her ne kadar uzunlukta onu bundan alıkoysalar da yazabilir *oluşu* artık kesin.

> "Sahip olduğum tek şey bazı güçler ki, normal bir durumda hiç de fark edilebilir olmayan bir derinlikte edebiyata yoğunlaşıyorlar, bense şu sıradaki mesleki ve bedensel koşullarımda güvenmeye girişemiyorum, çünkü tüm bu içsel güçlerin karşısına aynı sayıda içsel uyarlamalar dikiliyor. Kendimi onlara adayacak olsaydım mutlaka, kesinlikle inanıyorum ki, beni birden tüm bu içsel yürek acısından dışarı taşıyacaklardı."[3]

Kafka burada bir nefeste yazar yapısını ve kendisinin *yazar* olduğunu yorumluyor. O şunu ya da bunu iyi ya da daha az iyi başardığı için yazar değildir, istem ve zorlanma onu kâğıt ve kaleme sarılmaya savurduğu için yazardır; daha çok da karar verici 'güçler' artık çağrılmak zorunda olmadıkları için: Onlar kuşku dışında kaldılar, hissedilebilirler, buradalar. Başarılamayan edebi metin güçlerin yittiğinin işareti değildir, tersine artık yazarın o güçlerden *silkinmesinden* başka bir anlam taşımazlar. Tıpkı bir binicinin gene de ona ait olan atından yere çalınması gibi. Bir kez daha ona binmeye cesaret edememesi gibi mi? Gene de. Kafka son yıllarında önemle yazar olma, gene de susma olanağına yoğunlaştı. Doğal olarak da "yazmayan bir yazarın... deliliğe meydan okuyan anlamsız biri olduğu" kaydıyla.[4]

Çetin bir yorumlamaydı bu kendine yakıştırdığı, o bunu çok iyi biliyordu. Yazarın kendisi dışında o güçlerin hazır olup olmadığını kim görebilir ki? Mutlaka okuyucu, eleştirmen, ara sıra. Ama onlar basılmış olan yapıta, yazarın kendisini anonim ve şımarık kitlenin hükmüne sokmasına hazır olup olmadığına bağlıdırlar. Bu eksikse öz yanılmanın sınırları sonsuzdur; özellikle de kültürel açıdan kaynayan Prag'da bu gözlemleniyordu, orada hiçbir sokak köşesinde, hatta İşçi-Kaza-Sigorta Kurumunda bile insan hiç umulmadık herhangi birinin kendi yazdığı şiiri cebinden çıkarmayacağından emin olamıyordu. Karl Kraus'un kötülükle söylediği sözlerde bir doğru yan vardı; bu taşra kentinde şairler "misk fareleri gibi" çoğalıyorlar.[5] Kafka'nın bizzat kendisi de herhangi birinin HÜKÜM ve ATEŞÇİ'yi edebi, diğer tüm amaçları kabul etmeyen bir 'angajman' oluşunun yeterli delilleri olduğunu kabul etmelerini beklemiyordu. Ama özellikle de bu metinler paradoksal biçimde ona, bu derece empatik, sonuçta hiç te asıl başarıya bağlı olmayan kimliğe kendini kaptırmaması için öz bilinç sağlamışlardı. Artık: *yapabilirim* değil, ama: *varım*'dı söz konusu olan.

Doğrusu 'kimlik' bir gömleği giyer gibi giyilemez; onu biçimlendirmek, düzeltmek, desteklemek gerekir. Kafka bunun için her şeyi yaptı, retorik üslubun ve kendini inandırmanın hiçbir aracından kaçınmadı. 1913 sonbaharında, yani yaşam tarafındaki, aşkta, gelecek evlilikte her şeyi elde ettiğine inandığı bir zamanda kendi içine kapandı, çünkü bir birleşmenin yarattığı korkuyla içinde daha fena, sözlerle anlatılamayacak bir kuşku yeşermeye başlamıştı. Sadece *mektup*

alışverişi bile enerjileri alıyordu; oysa bu enerji gece yazmalarına aitti. Özellikle de bu sırada, yazıyla olan özdeşleşmeyi, aşırı uca yönlendirdi ki, Alman dilinde yazılmış edebiyatta bunun bir örneğine daha rastlanamaz. Felice en iyi niyetle de olsa bu ince hava içinde onu izleyemezdi. O edebiyattan oluşuyormuş diye yazmıştı; bu sözcük anlamıyla alındığında artık veda değil miydi?

Kafka bu cümleyi yineledi. Önce bir hafta sonra bir mektup taslağında, ki bu mektupla nihayet Felice'nin babasını sarsmayı düşünüyordu: "Ben edebiyat dışında hiçbir şey olmadığım için, hiçbir şey olamayacağım ve olmak istemediğim için..." deniyor burada. Hâlâ fazla zayıf, hâlâ yeterince acılı değil. "Tüm yaşamım edebiyata yönelik", diye daha belirli olarak yazıyor birkaç gün sonra, "bu yönü 30 yaşıma kadar doğru izledim; bundan bir kez ayrılırsam artık yaşayamam". Edebiyat ya da hiçbir şey, edebiyat ya da ölüm. Böyle sonlandırıyor. Hâlâ Kafka'nın değişeceğine inanıyora benzeyen Felice son bir ihtar daha alıyor: "Edebiyata eğilim değil, sevgili Felice, eğilim değil, ama bütünüyle kendimim. Bir eğilim kopartılabilir ya da bastırılabilir. Ama o kendimim..."[6]

Max Brod da dostunun nasıl katılaştığını, yavaş yavaş tüm itirazlara karşı nasıl sağırlaştığını hissetti. Moldau'da birlikte yüzüyorlardı, eski yaz aylarında olduğu gibi, karşıdaki küçük tarafta, orada sivil yüzme okulunda Kafka'nın kayığı duruyordu. Kafka pazar günü klanın ufak bir yazlık ev kiraladığı Radeschowitz'e gittiğinde, çoğunlukla öğlen yola çıkıyordu, çünkü Felice'den gelecek mektubu kaçırmak istemiyordu, o zaman Brod onu ara sıra orada da ziyaret ediyordu. Hatta bir akşam Kafka 'Chat noir' kaberesine gitmeye bile razı olmuştu, orada siyah kadınlar dans ediyordu, olumlu satirler duyuluyordu, örneğin 'Ölü değilim aslında, sadece solgunum' gibi. Hepsi etkilendi; Brod, karısı Elsa, Felix Weltsch.

Bir tek Kafka hafifleyemedi, şimdi oyalanmak istemiyordu. *Prager Tagblatt*'a bile bakmak istemiyora benziyordu: Ne Balkan savaşlarından -ki ikincisi ağustos 1913'te bitmişti-, ne Habsburg rejimine karşı yeni alevlenen Çek karışıklıklarından (her zamanki Yahudi karşıtı müzik eşliğinde), ne de haziranda Prag'da ilan edilen sıkı yönetim hakkında bize kalan açıklamalarında en ufak bir iz yok. Bu arada Siyonist ajitatör olma yolunda epey ilerleyen Brod hakkında da Kafka'nın ken-

disini edebiyattan koparacak hiçbir açıklaması bulunmuyor; Brod'un artık daha sık dile getirdiği 'topluluk duygusu' hakkında bile. Bu duyguya sahip değil diyor dostu edeplice ve doğru olarak, çünkü onun gücü bir tek kendisine yetiyor diyor. Kendi kendinin savunucusu olarak Kierkegaard'ın güncesindeki uygun bölümleri ona gösteriyor. Burada da benzer bir *durum* söz konusu olmuş...

Brod duygulandı; ama Kafka'nın gerçeklere ve argümanlara katılmaktan kaçınması onu felç ediyordu. "Onun mutsuzluğu, ya hepsi ya da hiçbiri" diye yazmış Brod güncesine. "Onun neden gösterdiği salt duygu, incelemeden, olanak olmadan, bir inceleme gereksinimi." Daha bir yıl öncesinde Kafka'nın tavizsizliğinden gurur duymaktaydı: "ideal şeylerde şaka kaldırmıyor," diye yazmıştı Felice Bauer'e ve neden söz ettiğini biliyordu; RİCHARD VE SAMUEL'le geçirilen, nerdeyse üretimsiz geçirilen ortak öğleden sonralar henüz epey geride kalmamıştı. Ama şimdi ideal şeyler, onlarla birlikte radikal, ölçüsüz pürütanizm tüm yaşama egemen oluyorsa ne olacak?

Burada iki dostun şimdilik neden eskiden olduğu gibi yakınlaşmadıkları hissediliyor. Bu asla Brod'un Elsa Taussig ile evlenmesinden sonra daha belirli olan (şubat 1913'te evlenmişti) ve Kafka'nın gittikçe artan kuşkuyla gözlemlediği küçük burjuva tavırlarından kaynaklanmamaktaydı. Daha çok Brod'un analitik, kavramlar yanında hareket eden, kavramlara sıkıca bağlanan düşünce çalışmalarıydı ki, Kafka artık bunları şimdiye kadar olmadığı ölçüde anlamsız buluyordu. Brod ve Weltsch'in[7] ortak kaleme aldıkları, sonunda yayınlanan felsefi yapıtları ANSCHAUNG UND BEGRIFF (GÖRÜŞ VE KAVRAM) hakkında bile onunla konuşulamıyordu; yapıtı okumakta zorlandığını hırslı yazarlardan saklamaya gerek bile görmemişti. Korkunç ruhi sarsıntıları, hastalık hastalığı korkularını, baş ağrısı ataklarını, kendi kendine işkence eden fantezileri durdurmak için tüm gücünü seferber eden, bütün bunlara yorumlar, yeni, son derece kırılgan kimlikler bulan o, şimdi mucize olmuş, gerçekten de "inceleme gereksinimi" duymuyordu. Evli ve saygılı bir yazar olan arkadaşıyla edebiyat ve evliliğin birbiriyle uyuşmadığı konusunu tartışmaya ise hiç yanaşmıyordu. Brod'a ise bu analizin esirgenmesi nerdeyse kendini beğenmişlik olarak görünmüş olmalı; dostu şimdiye kadar hiçbir zaman bu derece esprisiz-temelli bir pozisyonu ileri sürmemişti. Ama bunlar

Kafka'nın yeteneği olan öylesine duygular değildi; çünkü her şey uykusuz gecelerde düşünülmüştü; bu idrakti, empatik anlamda öz idrakti. "Kafamın içindeki dehşetli dünya", diye yazmıştı. "Onu içimde tutacağıma ya da gömeceğime bin kez parçalamalı. Bunun için buradayım, biliyorum."[8]

Kafka tüm gücüyle bu yeni kimliği sağlamlaştırmayı denedi, öyle bir temele oturtmak istedi ki, bu temel güvenilir olmalıydı, çünkü kendisinin dışındaydı bu temel. Carl Bauer'e yazılan haklılık gösteren cümlelerdi bunlar gene, onun içinde senaryoyu yıldırımlar gibi aydınlatıyordu. Böylece 21 Ağustos'ta yazılan mektup taslağında kendisinin hiç hoşsohbet biri olmadığını belirtiyordu, "ama bunun benim için mutsuzluk olmadığını söylemeliyim, çünkü bu amacımın sadece yansıması." Bunun çok zayıf olduğunu Kafka hemen kavradı. Keyfi seçilmiş herhangi bir amacın savunulması olsaydı, o zaman her atmasyoncu da buna başvurabilirdi. Kafka yeni bir anlatım aradı ve sonunda -her zamanki dikkatinin tersine- nerdeyse metafizik bir güç eylemine sarıldı. Güncesindeki sakınmasız kendi karakterini çizme taslağını daha da keskinleştirerek şöyle devam etti: "Bunların hiçbirinden yakınmıyorum, yüksek gerekliliğin bu dünyaya yansıması bu."[9]

Felice'nin bu mektubu çekmecesinde saklamasını ve asıl adres sahibini ondan mahrum etmesini insan kavrıyor. Yüksek gereklilik? Dahi Strindberg bile bu seviyeye yükseltmemişti kendisini; Strindberg'in devasa yapıtları onda mevcuttu ve bunlara hayranlık duyuyordu. Göze çarpan ise Kafka'nın 'şair' 'yazar' gibi kavramlardan kaçınmasıydı. Daha önce görünüşte zararsız, hatta küçümsenerek söz edilen 'yazma eyleminin' yerine şimdi geçişsiz olarak şiddetle 'edebiyat' gelmişti plana; burada dikkat edilmesi gereken en yüksek merci oydu. *Edebiyat benim.* Doğaüstü bir gereklilik yüzünden. 'Bir numara daha küçük olamaz mıydı?' diyecek olurlardı Felice'nin Berlin'deki arkadaşları. Felice uzun zamandan beri Kafka'nın mektuplarından onlara bir şeyler okuyamıyordu.

Kafka'nın kendisi yazma eyleminin bu özelliğinden, yazının yıldızlı gökyüzüne sıçramasının güç yapılabilir olduğunu hissetmiş olmalı, mümkünse salt retorik güç eylemi olarak göründüğünün de. Bir şey açıklamak durumundaydı; bu yeni, sert, kendini teşhir etmenin beslendiği bazı kaynakları biraz daha ortaya çıkarmak zorundaydı.

Böylece sevgilinin bakışına bir oda daha açtı; bilinçli olarak 2 Eylül'de yolculuğa çıkmadan biraz önce, belki de uzun süre için ya da ilelebet son olacak, ki ne doğru ne de içtendi olan, bir mektup yazarak kendisinin *Hiç* olduğunu bildirdi.

> "Sevgilim, senin bana söylediklerini ben nerdeyse hiç durmadan söylüyorum, senden en ufak bir ayrılma beni yakıyor, mektupların, fotoğrafların karşısında kendimi tutamıyorum. Ama gene bak, asıl kan kardeşleri olarak gördüğüm insanlardan (güç ve mükemmellikleri açısından kendimi onlarla karşılaştırmama rağmen) Grillparzer, Dostoyevski, Kleist ve Flaubert'in yanında bir tek Dostoyevski evlendi ve belki de bir de Kleist; dışsal ve içsel güçlüklerin yığılması içinde Wannsee'de kendini vurduğunda, doğru çıkış yolunu buldu."[10]

Kafka yeniden *eski örneklere* başvuruyor, Brod'un sitemlerine karşı olduğundan başka türlü değil bu durum. Yıllar sonra bu stratejiye temelli karşı çıktı: Bu gibi karşılaştırmalar yapmak "bütünüyle çocuksuymuş."[11] Ama Kafka burada kendi doruk noktasında. Çünkü bunlar *küçük*, öylesine karşılaştırmalar, o durmadan yabancı yaşamlardan kendisi için öğütler alma alışkanlığına düşse de özyaşamsallığa duyduğu hırs herkesçe biliniyor, gene bu isimlerin seçiminde bir esaslılık var. Çünkü Kafka burada *bağlanma* arıyor, kendini bir ilgileşmeye, bir oylaşmaya koyuyor, tam olarak da kendi kimlikleri için savaş veren büyük toplulukların yaptıklarını yapıyor. Kendine bir gelenek, bir soy çizgisi yaratıyor; kendi, benzersiz varoluşunu tarihin kan dolaşımına ekliyor. Kleist, Grillparzer, Kierkegaard, Flaubert ve Dostoyevski; hepsi de mutsuz insanlar, tıpkı kendisi gibi parçalanmışlar yaşam ve yazma arasında. Kafka'nın ulaşmak istediği yerde gerçekten ısrar etmiş olan adamlar, "gerçek yazarların sonsuz cehenneminde",[12] işte bu yüzden örnek değil *akrabalar*; Kafka da taklitçi değil, sonradan *gelen (onları izleyen)*. Bundan başka kimlik olamaz.

Okuyucular kitap alır ve kitaplardır onları eğlendiren. Yazarı aslında iten, neyle özdeşleştiği, hangi içsel ve dışsal araçlarla yolunu bulduğu bunun ardında kalır, tamamen ikincildir. Bütün bunları insan, yapıt etkilediğinde ya da yazar yüceltildiğinde bilmek ister. 'Satılmayan' bir yazarın atölyesinden çıkan haberler kimseyi ilgilendirmez.

Felice Bauer için de edebiyat önce tiyatro sahnelerinde ya da kitap evlerinin vitrinlerinde gördükleriydi. Bilgisi yoktu, edebiyat *işinden* formel sorunlardan anladığı kadar anlıyordu. Oysa bunlara karşı koymak yazma eylemini zanaata dönüştüren şeydi. Kafka ondan bu konularda öneri isteseydi bunu beceremezdi; onun kesin edebi kulağına erişmesi olanaksızdı. Bu uçurumu hissediyordu, onun metinleri karşısında duyduğu sıkılganlığın bir kısmını ona yönlendirdi. GÖZLEM ve YARGI ile uğraşması haftalar sürdü, yorumları ardından daha çok sorulara dayanıyordu. ATEŞÇİ hakkında ise hiçbir yorum yapmadı; hiç değilse Kafka'nın cevapladığı mektuplarda ve güncesinde bunun bir izine rastlamamaktayız.

Bu çekingenlik Kafka'nın çağdaş başka yazarların adı Felice tarafından anıldığında gösterdiği duyarlılık, hatta bütünüyle kıskançlık düşünüldüğünde daha da anlaşılır olur. Binding, Eulenberg, Lasker-Schüler, Schnitzler: Hep başkalarıydı, ama iyi nedenlenmiş isteksizliklerdi Kafka'nın nefret ettiği, her şey Felice'den Else Lasker-Schüler'le Berlin'de buluşmasını gizlemesini değil sadece, ayrıca Prag'daki bazı buluşmalarını da saklamasının nedenini ortaya koyuyordu. Daha fazla sorularla karşılaşmak istemediği içindi bu.[13] En başarılı yazarlara saldırgan bir enerjiyle cephe alması, Schnitzler'in yapıtı hakkında "en iğrenç bir yazma biçiminin sağlam olmayan yığını"[14] demesi hiç tipik değildi. Felice Bauer'e yönelen edebiyat değerlendirmelerinde dikkatli olmasını gerektiren bir ihtardı, özellikle de Kafka'nın yeteneğini sorgulayanlarla.

Onun için yazma eyleminin kendisi odaktı. Bu odağın çevresinde dönüyordu tüm gezegen sistemi; Felice için ise ürünün sonu, satılan, ele alınan, sayfaları çevrilen önemliydi. Kafka'nın metinlerinin edebi açıdan ne kadar önemli olduklarına dair nedeni olan bir hükmü yoktu; ama o bir yazarın yazı masasında yalnız orjiler kutlamakla yetinemeyeceğini biliyordu; bunları yayınlaması gerekirdi, bunları idrak etmesi gerekliydi. Ama bu 'yaygınlaştırmanın' beklenti ufku gerçekten onunki miydi -hiçbir şey Felice'nin yazma eyleminin özel sıkıntısı hakkında gerçekçi bir düşünce kazandığına işaret etmiyor-, işte o zaman biçimsel olarak şu soru ortaya çıkıyor, neden tam da Kafka'nın ilk kez sırf 'nişanlısı' için edebiyatı feda etmeye bile razı olduğu anda hiç de-

ğilse *dışsal* bir bilanço istemesi. *Edebiyat benim* diye yazmıştı o. İyi, diye cevap vermeliydi o, *yapıtların nerede?*

"Franz Kafka bizim en iyi genç yazarlarımızın gelişimini izleyenler için 'Hyperion' ve diğer dergilerde yayınlanan novellaları, küçük öyküleriyle çoktan tanınan biridir. Onu her zaman ve durmadan yazınsal çalışmalarını düzeltmeye zorlayan özelliği şimdiye kadar kitap olarak yayınlamasını engellemektedir. Biz bu zarif, kültürlü tinin ilk yapıtının yayınlanmasını ilan etmekten sevinç duymaktayız. Bu cildin birleştirdiği şeklen ince bilenmiş, içerik açısından derinlemesine hissedilen, düşünülmüş gözlemlerin biçimi belki de Kafka'yı Robert Walser'in yanına koymaktadır, ama Walser'den onu gene de ruhsal yaşantıların ozansı değişimlere uğratılması, derinlemesine tözsel farklılıklar ayırır. Bir yazar ve bir kitap, her yönden büyük ilgi uyandıracaklardır."

Bu metin 18 Kasım 1912'de *Börsenblatt für den deutschen Buchhandel*'in bütün bir sayfasını süslüyordu; Ernst Rowohlt Yayınevi'nin ilanıydı, GÖZLEM'in dağıtımından birkaç gün önceydi. Branşa özgü geleneksel özeni duyuyor bu metinde, yeni yazar asla deneysiz değilmiş; kişisel 'özelliğin' altının çizilmesi de Brod'un burada gene metnin yazılmasına katkı yaptığı olanağını göstermekte.

Gene de "her yönden büyük ilgi"den söz edilemezdi. Kurt Wolff 800 adet basmıştı ve numaralandırmıştı, yarısından daha azı bir yıl içinde satılmıştı. Bunda mutlaka pahalı donanımın da kötü rolü olmuştu, çünkü 4,50 Mark'lık satış fiyatı (bu kime az görünürse o 'yarı deri kaplı' nüsha için 6,50 Mark ödemek zorundaydı) hem de 99 sayfalık, basılı sayfalardan çok beyaz sayfaları içeren bir cilt için. Bu durum şiirsel bir armağan nesnesini kışkırtmaktaydı, çoğunluğa ilgi uyandırmaktan çok, özel ilgileri olanlara hitap etmekteydi.

Öyle görünüyor ki Kurt Wolff ancak kendisine akıl veren Franz Werfel, Kurt Pinthus ve Walter Hasenclever'in etkisiyle, bibliyofillikle yayıncılık stratejisi arasında açık ayrım yapmayı öğrenmişti.

Bir süre sonra en yeni edebiyatın platformu olarak yerleşen efsanevi kitap dizisi 'Der jüngste Tag' (Yeni Gün) yayıncının tek başına aldığı karara bağlı değil, ama sayısız geceler süren Leipzig'deki Centraltheater-Bar'da yürütülen editörlük konferanslarına bağlıydı.

Doğal olarak ortak bir başlık altında ucuz seri kitaplar yayınlama fikri özgün değildi. Reclam'ın Universal-Bibliothek'i ucuz dizilerin

rantabilitesini çoktan ortaya çıkarmıştı (hele istasyon otomatlarından çekilebilir olmalarından sonra), bir yıl önce kurulan ve Leipzig'de kıskançlıkla gözlemlenen Insel Kitaplığının olağanüstü başarısı, 'Ullstein-Kitaplarına da ses veren donanımla onların mezat ve dampingimajına mutlaka artış sunacağını gösteriyordu. Alman dilindeki pazarda 400'den fazla kitap dizisi vardı, bunların satış stratejisi niyeti ellerindeydi. Okuyucu bazı ciltleri bir kez beğenmeye görsün o zaman o dizinin ortak çizgisindeki yazarlara yöneliyor, isimlerinin ona bir şey söylemediği durumlarda bile, en uygun durumlarda diziyi toplamaya başlıyordu (özellikle de abone olma olanağı bulduğu zamanlarda). Eleştirmenler projenin tümünü takdir etmek durumunda kalıyorlardı ki, böylece zayıf başlıklar da iyi şansa sahip oluyor, 'aradan sıyrılıyorlardı'.

O güne kadar hiçbir yayınevi yeni edebiyatın özgün nüshalarının böylesi bir dizinini kurmaya cesaret edememişti, hem de ünlü isimlerin çekiciliğinden bilinçli olarak vazgeçerek. Zaten bununla satış mantığı baltalanmıştı; bunu yeni olanın, bilinmeyenin şayet yeni bulunanın koruyucu şemsiye altında ortaya çıkarırlarsa şansını artturacağı üzerine bina etmişlerdi. Buna rağmen Wolff'un editörleri başka bir fikre yöneldiler: Yeniliğin kendisi, en yeni ve en genç olan mutlaka en iyi, merkez argüman olarak gösterilmeliydi. Dizinin başlığı bile yeni bir çağın trompet sesi etkisi yapmalıydı ya da hiç değilse bir devrimin.

Bugün bu girişim belirli tarihsel bir ışığın ironisi gibi görülüyor. Çünkü o her şeyden önce aceleye gelmiş bir *modernleşme* eyleminin anlamını taşımaktaydı. 'Yeni' kavramı yüzyıl başında salt iyi duygular uyandırmayan çağrışımlar haresi uyandırmaktaydı, oysa her çamaşır tozu üreticisinin aklına başkaca bir şey gelmediğinde ürününe 'YENİ!' diye etiket yapıştırdığı zamanlar daha çok uzaktaydı. O zamanlar bunun tersine olarak her reklam sayfasında 'milyonlarca denenmiş' yazısının hükmü sürmekteydi, gerçek yeni bir üründen (sahte de olsa) bilimsel referans isteniyordu; insanlar kaçınılmaz ilerlemeye ait olduğuna güven duymadan önce. Yeniliğin kendi özüne göre -özellikle de kültür ürünlerinde- henüz belirli ölçüde pervasız, harcanmamış satış düşüncesiydi ki, Kurt Wolff bunu kabul ettirme gücü ortaya çıktıktan sonra daha yıllarca zorladı: 'Yeni roman', 'Yeni Öykü Kitapları', 'Yeni Gün (yeni şiirler toplu cildi), 'Yeni Şiir', 'Yeni

Oyunlar' yayınevinin 1917 broşüründeki başlıklar böyleydi; Wolff bir süre sonra edebiyat dışı kitaplar için yeni bir yayınevi kurduğunda etiket hemen bulunmuştu: 'Yeni Tin'. Wolff Almanya'daki yayıncılık kariyeri sona erdiğinde bile gene başlangıçta olduğu gibi bir başlık bulmuştu, yalnız 1930'da bir eksi koymaya kendini mecbur hissetmişti: "Neden sonlandırdım: artık yeni bir şey görülmüyor" diye not düşmüştü terekesine.

Asıl ironi ise Wolff'un editörlerinin (ortalama yaşları 23'tü) *gerçekten* kesin yeni edebiyatın üstünlüğüne inanmalarıydı. Bununla her yeni olanın daha ertesi gün en yeni olanla aşılacağını düşünmeden. Onlar *avangard* olmak istiyorlardı, ama bu kavramın kaçınılmaz olarak güttüğü sürekli öz üstünlüğünü zorlamadan. Zincirlerinden çözülmüş edebiyattı onların duyuruları; sürekli, kasıtsız, aynı zamanda saf-somatik yaşam anlatımı olan şiir. En çok da Werfel nerdeyse çocuksu bir hevesle yarattıklarında koşulsuz olarak kendi heyecanlarını gelecek yazarlığın göğüne yansıtıyordu. En ufak taktik bir çekince olmadan 'Yeni Gün. Yeni şiirler' başlığı altında nerdeyse uğuldayan bir yayınevi broşürü yayınlamıştı, bunu okuduklarında kitapevi sahipleri gözlerine inanamadılar: Burada "yeni yazar" ilan ediliyordu, "işe başından başlayacak olan biri". Onun için "başka kimsenin duyumlayamayacağı gibi bir kalıtım yoktu ki, edebiyat retrospektifinin ne derece cansız olduğunu anlamasın." Metin şu istekle bitiyordu: "Dünya her saniye yeniden başlıyor, bırakın da edebiyatı unutalım!!"[15]

Oldum olası estetikleştirilmiş, Stefan George kaynaklı edebiyat sevgisine kapılmış olan Wolff'un bu gibi saldoları ve vizyonları hoş görmesine rağmen kabul edemediği bir durumdu. Kendisi her bir taslak hakkında son verecek kişi olduğunu kabul edecek kadar akıllıydı; ama bu deneyin kendi yolunda gitmesini sağlayacak kadar güçlüydü. Her ne kadar bütün bu yeni yazarların nereden geleceklerini kendi kendine sormak zorunda kalmış olsa da. Sonsuz tasasız olan Werfel bundan sıkıntı duymuyordu; o Prag ve Berlin'deki edebiyatçılar ortamındaki dostlarına güveniyordu; Almanca yazılmış edebiyat dergilerinin azgın cangılında bunların bulunacaklarından emindi. Bunu beklemeyi düşünmüyordu: başlamalıydı, şimdi, hemen.

Kafka Wolff'un dostluk ve saygılı mesafeden kaynaklanan çıkışını takdir ediyordu, Felice'ye ne kadar "sevilesi bir yayıncısının olduğunu" (ve de *mutlaka* artık bir yayıncısının da olduğunu) göstermek için ona mektuplarından birini gösterdi. "Son derece yakışıklı 25 yaşlarında bir insan, Tanrı ona güzel bir eş, birkaç milyon Mark, yayıncılık hevesi ve az bir yayınlama anlayışı vermiş."[16]

"Yeni Gün" açıkçası Kafka'nın pek hoşuna gitmemişti. Daha başlığı bile reklam ve metafizik yığını olarak gülünç bulmuştu; bu dizindeki her yazardan kısa bir tadımlık sunulmasını da -tıpkı broşür serilerindeki gibi-. Bu durum yayınevini kendi yapıtları için düşündüğünden daha az temsil edici kılıyordu. O mutlaka bu yeniliği ilk haber alanlardandı; en geç martta, Leipzig'e kısaca uğradığında. Evet, ATEŞÇİ, sonlandırılamayan romanının ilk bölümüydü, *belki* ayrı bir yayın için uygundu, bunu söylemişti yayıncısına. Wolff taslağı okuduktan birkaç gün sonra hemen atılmış: Kafka'ya 'Yeni Gün'de yayınlama önermişti alçakgönüllü bir ücret karşılığında, ki bu 100 Krondu ve baskının *hemen* yapılacağına söz vermişti.

Wolff şanslıydı, her zaman zor tartan Kafka'nın, ki Brod ona bunu ATEŞÇİ ile ilgili olarak uzun süredir işleyip duruyordu; açıkça kararını vermiş oluşuna seviniyordu. Buna rağmen alışılmamış bir kesinlikle bir koşul öne sürdü:

> "'Ateşçi', 'Dönüşüm' (ki Ateşçi'den 1,5 kat daha büyüktü) ve 'Hüküm' dışsal ve içsel açıdan birbirlerine bağlı, aralarında belli ve dahası gizli bir bağ var. Bunların sunumunda, birleştirilerek 'Oğullar' başlığı altındaki bir kitapta yayınlamaktan vazgeçmek istemem. 'Ateşçi'nin 'Yeni Gün'de yayınlanmasının ötesinde daha sonraki bir zamanda, tamamen sizin onayınızla diğer iki öyküyle birlikte ayrı bir kitapta yayınlanması ve bu sözün formülünün 'Ateşçi' ile olan şimdiki anlaşmada yer alması mümkün müdür? Benim için bu üç öykünün birlikteliği sizin bunlardan birinin birlikteliğini görmeniz kadar önemlidir."[17]

Bu az bir istem değildi. Çünkü özellikle kapsamlı öykü olan DÖNÜŞÜM Wolff için salt bir söylentiydi hâlâ, o Kafka'ya yapıtı el yazısıyken okumaya hazır olduğunu söylediyse de, Kafka metnin ne zaman biteceğini bir sözcükle bile ciddiye almıyordu. Buna rağmen Wolff 'malı görmeden' satın almıştı. Başkaca bir seçeneği de yoktu. Anlaşmalı tekliflerin ivediliği ve yayınevinin şimdi sunduğu hızlı

temponun tamamen dünyevi nedenleri vardı: Planlanan diziye sadece birkaç hafta kalmıştı, hâlâ 'yeni yazarların' taslakları aranmaktaydı. Kafka bu ikilemi biliyordu, girişimin onda esintili bir etki yapmış olması şaşırtıcı değildi.[18]

Gerçekten de Werfel'in iyimserliği aceleci olarak ortaya çıkmıştı, Mayıs 1913 sonunda 'Yeni Gün'ün ilk altı cildi yayınlandığında -her biri 80 Pfennig'di, bir Reklam kitabının dört misli-, ortaya Wolff'un zengin bir malzemeden yola çıkmadığı görülmüştü, şimdilik. Danışma kurulu programı doldurmak için kendi üretimlerini eklemek durumunda kaldı. Werfel'in poetik diyaloğunun tam tersine, DİE VERSUCHUNG (BİR DENEY) bir numaralı nüsha oldu ve Hasenclever'in oratoryomsu metni (SONSUZ KONUŞMA- DAS UNENDLICHE GESPRAECH, on baskı sayfası uzunluğunda) editörlerin kendilerini ortaya çıkarıyordu, şaşırtıcı biçimde de bir Leipzig gece kulübünde. Bu herhalde kendi aralarında bir şaka olmalıydı. Hugo Ball'ın hayat arkadaşı Emmy Hennings birkaç şiir yollamıştı, bunların tümü on altı sayfa tuttu. Georg Trakl ise, ilk anlaşmalı şiir kitabından önce 'Yeni Gün'de bir seçki yayınlanacağını duyduğunda öfkelenmişti ve istifa etmekle tehdit etti. Böylece Wolff, Kafka'nın bu sorunlu çevrenin son derece üzerine çıkan ATEŞÇİ'sinin yanında Ferdinand Hardekopf'un ve Carl Ehrenstein'ın iki zayıf işini yayınlamaktan başka çare bulamamıştı.

Rahat huylu Werfel ise haklı çıkacaktı ama düşündüğünden biraz başka yönde. Çünkü Kurt Wolff Yayınevi'nin o güne kadar yayınlanmamış yazarlara kapılarını açtığı duyulur duyulmaz ona taslaklar sel gibi gelmeye başladı. Werfel şimdi bunları 'Yeni Gün'ün yargıcı olarak terleyerek incelemek durumundaydı. O sırada Kurt Wolff güzel karısıyla dinlenmek için birkaç günlüğüne Paris'e gitmekteydi.

Kafka artık yayınlamak istiyordu, zamanı gelmişti. Brod ona sıkça ve yıllardan beri bu konuda sitemler etmekteydi; taslaklarını sakladığını, uzanılacak yakınlıkta olan ünü şans olarak görmemesini eleştiriyordu. Haklıydı, edebiyat ıstırap veren memurluk varoluşundan *belki* çıkartacak bir kral yoluydu. Brod kendisinin bu inandırıcı örneği oluşturmadığını unutuyordu. O ki, o güne kadar on beş kitap ve 500'den fazla küçük metin, şiir, eleştiri yayınlamıştı. Eskiden olduğu gibi hâlâ altı saatini tasarımcı memur olarak Prag merkez postane-

sinde geçirmek zorundaydı. Yeni kurduğu evliliğinde geçim için durmadan paradan söz ediliyordu. Hatta Brod daha iyi telifler için ricada bulunduğunda hep evlilik durumunu argüman olarak göstermeye zorlanıyordu.[19] Oysa ilişkileri hiç eksik değildi, çoktandır -saygı duyduğu Hugo Salus'tan değişik olarak- Prag yerel büyükleri payesine yükselmişti; Berlin'in ilerlemiş olan edebiyat çevrelerinde azımsanmayacak saygı görmenin tadını çıkartıyordu. *Die Aktion* Brod ne gönderirse göndersin basıyordu. 1914 sonunda bile erken dışavurumcu SCHLOSS NORNEPYGGE'ye duyulan hayranlık kaybolduğunda, Brod'un tamamen apolitik olan tavrı hâlâ başların sallanmasıyla karşılaştığında bir kitap önerisi listesinde yalın olarak şöyle deniliyordu: "Brod'un her şeyi."[20] Oysa Kafka'nın adı bile geçmiyordu.

Bununla beraber Brod yazar olarak garip bir kararsızlık durumuna düşmüştü. Hırslıydı, tüm dünya ile haberleşiyordu, adeta tüm edebiyat redaksiyonlarını taslaklara boğuyordu; oysa kamusal dikkat çekme derecesine, ki bu derecenin ona tam günlük edebi varoluş sıçraması getireceğini umuyordu (yumuşak bir inişle), boşuna uğraşıyordu. Bir Alman kentine gittiğinde oradaki bir kitapevinin vitrininde ARNOLD BEER'ini göreceğinden emindi. Oysa S. Fischer gibi büyük, yerleşik bir yayınevinin destekleyici gücüyle Thomas Mann ve Gerhard Hauptmann'ın yanında yer alması düşünülmüyordu. Bir edebiyat ödülü bile yoktu görünürde; oysa kendi kendisini aday göstermekten bile çekinmemişti, örneğin Kleist ödülünü kuran Richard Dehmel'e. Kendisinin "etkiden çok tanınması eksikti" diye yakınıyordu. "İlk kitabın yedi yıl önce yayınlanmış olmasına rağmen hâlâ bir amatör durumundayım."[21] Ama bu imdat haykırışı da etkisiz kaldı.

Brod'un küskün çıkışlarını yakından izleyen Kafka için bu durumda pek umutlu olmak yoktu: *Max* bile nefret edilen işten sonunda istifa edemiyorsa... hele ömrünün sonuna kadar piyano dersleri vermek zorunda olan Oskar Baum düşünülecek olursa. Hiçbir yerden yardım gelemezdi; en az da Avusturya'dan, ki orada yazar hakları sahipsizce başa kakılan metaydı. Alman İmparatorluğu'ndaki edebiyat etkinliği ise tüm alan savaşları, eleştirmen kendini beğenmişlikleri ve *survival of the fittest* yasasının kısa ömürlü isterilerinden oluşuyordu. O güne kadar Kafka Brod'un tersine bu edebiyat *faaliyetini* gerilmişlik yerine eğlendirici ilgiyle gözlemlemişti; onun için aşağı

yukarı bir genel fikir sahibi olmak yeterliydi, zaten bu da yerine geliyordu. Buna rağmen o maddi başarının ya büyük tiyatro sahnelerinde ya da bir başarı sayesinde, örneğin BUDDENBROOK'larla denendiği gibi ya da bir süre önce Bernhard Kellermann'ın bilim kurgu romanı DER TUNNEL (TÜNEL)'le elde ettiği başarı gibi başarılarla elde edileceğini biliyordu. Herkesin beklediği *büyük romandı*, açıklığa götürecek olan anahtar yalnızca büyük romandı. Oysa Kafka büyük romanını yabana atmıştı; dostlarının telkinlerinin hiçbir faydası olmuyordu. Brod onu okuması için zorluyordu, sonunda elinden KAYIP'ı çekip aldı, kendisi hayranlık içinde okudu. Oysa Kafka sadece küfür etmekteydi; kendi yeteneksizliğine küfür etmekteydi, şimdiye kadar ondan böylesi sözler hiç işitilmemişti.

Ne yapılmalıydı? İkinci iyi çözüm her 'gayret içindeki' yazarın bildiği üzere öyküleri yayınlamaktı. Kafka stratejik açıdan doğru olanı yaptı; o durumdan yararlanmayı bildi, Wolff'dan öykülerini basmasını talep etti. Hiç değilse bu kez özgüveni olan bir yazar rolünü inandırıcılıkla oynamış olmasından memnun olmalıydı. Çünkü en geç mayıs sonunda ATEŞÇİ'nin baskısı eline geçtiğinde bu küçük cildin edebiyat meraklıları çevresinin dışına taşamayacağını anladı. Cildi çirkin ve Werfel'in kendi başına buyruk olarak kitaba koyduğu çizimi tamamen uygunsuz buldu. Gene de ikinci kitabının ilk örneği eline geçtiğinde gururlandı, hatta aynı akşam ATEŞÇİ'yi babasının karanlık yüz ifadesine aldırmadan ana babasına okudu.

Şimdi sabretmek gerekiyordu. Wolff DIE SÖHNE (OĞULLAR) cildini herhangi bir zamanda gerçekleştireceğine aceleyle söz vermişti, ama bunun zamanını belirtmekten kaçınmıştı, bu dikkat nedensiz değildi. Çünkü Kafka'nın teklif ettiği öyküler, HÜKÜM, çoktan beri bir başka yayınlar için saptanmıştı, yani Brod'un yayınladığı toplu öyküler cildi ARKADİA için. Bu 'Yazın Sanatı Yıllığı' Brod'un 1912 yazında Rowohlt ve Wolff'u bitmez tükenmez ricalarıyla bezdirdiği sayısız önerilerine dayanıyordu ki, henüz tam deneyli olmayan yayıncılar bunu kabul etmişlerdi; belki de bununla bir çeşit seviyeli yayınevi yıllığı kurma umudunu taşımaktaydılar. Brod'u özgür bıraktılar, o da coşkuyla işe sarıldı ve yalnız programı değil kısa süre içinde katılımcıların da söz vermelerini sağladı. Şimdiden aralık ayında 'Praglı Yazarlar' davetiyesi kaleme alınmıştı, sanki orada tamamlanmış olan yıllıkta oku-

nacaklarmış gibi, gerçekten de yayın 1912 sonunda, Kafka'nın GÖZLEM'inin yayınlanmasından kısa süre sonra, pratik olarak olanaklıydı. Oysa o sırada Rowohlt'dan ayrılmış olan Wolff birinci yıllığın 'yanlış' künye ile yayınlanmasını faydalı bulmadı; o daha çok ismin 'Kurt Wolff Yayınevi'ne değiştirilmesinin resmileşmesini beklemek istiyordu. Bu yüzden ARKADİA ve de Kafka'nın HÜKÜM'ü ancak 1913 mayısında yayınlandı, hemen hemen 'Yeni Gün'ün ilk ciltlerinin çıktığı sırada.

Brod'un ARKADİA'sı bugün bibliofik ender bulunan, 'dışavurumcu' yılların başlangıcında ortaya çıkan en tuhaf ürünlerden biri. İçerik listesine bakıldığında insan yayıncının kendini formüle etmekte olan kendi ölçülerinden hiç emin olmayan modernliğin biçimsel yapraklarını gördüğü izlenimini edinir: Werfel, Blei, Kafka, Stoessl, Heimann, Wolfenstein, Tucholsky, Janowitz kardeşler; hemen üç yazıyla katılan o sıralar nerdeyse hiç tanınmamış olan Robert Walser. Önsöz okunduğunda insan daha çok yeni edebi bir Biedermeier'i haber veren sözlere rastlar: "Yıllığım salt ve zamanımızın yazarlıkla biçimlenen temizliği içindeki deneyidir... bunu etkili kılmaktır", deniyor burada. *Temizlik içinde*, bunun anlamı Brod için şuydu: satir, edebiyat eleştirisi, siyaset, deneme yok. Daha çok yüksek estetik "yaratılar"dı ki, katılımcı yazarları "görünmez bir kilisedeki" gibi bir araya getirmeliydi. Brod Dehmel'e karşı daha da açık oldu: "Benim görüşüme göre *Arkadia*'da toplananlar ölçülü, sıkı, yayılmacı olmayan ve üstü kapalı çekirdeği içinde, sakin-sanatsal-kutsal olmalıydı."

Burada bir şeyin doğru olmadığını zamanın eleştirisi hemen anladı. Görünmez bir kilise mi? Daha cildin kapak tasarımı ileri sürülen en genç edebiyatın ortaya çıkışı ve yükselişiyle hiç ilgili olmadığının çağrışımlarını yapıyordu: çıplak, uyuyan bir kadın, yanında sanatçı, kravatlı, kollarını uzatmış okuyan bir yazar, bütünüyle kitsch, üst kısmında da el yazısıyla sallanan bir *Arkadia* başlığı bu kitsch'i iki misline çıkartıyordu. "Şimdiye kadar bir tek şarap evleri böyle isimlendirilmişti" diye yorum yaptı Kafka.[22] Bir kere daha yanlış anlaşılan Brod kendini savundu: "Yazarların hoş, kırsal yaşamları insani rahatlık huzuruyla dolu değil, tersine karşısında en yüksek insan çığlıklarının sustuğu doğaüstü bir huzurla, sonsuz tek ve doğru olan huzurla dolu."[23] Oysa en geç Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verişiyle sonsuz doğru eskidi, onlarca yıl sonra Brod anılarında, toplu cildin talebinin,

biçim ve içeriğinin nerdeyse grotesk (gülünç) biçimde üst üste geldiğini kabul etmek zorunda kaldı: "Benim hoş kırsal yaşamımda yığılan cinayet, intihar ve delilik sahnelerinin bir araya gelişi (kendi öyküm 'Notwehr' de dahil olmak üzere şaşırtıcıydı. Bana ulaşanlara şaşmak zorunda kaldım. Tıpkı şimşek çakması gibiydi."[24]

Saklı olandaki bir şimşek çakmasıydı mutlaka, çünkü yeni yıllık başarısız oldu. Kimse ARKADİA'yı satın almadı. Brod için daha da kötü olan yayıncısı bu projeye hiç çekinmeden son verdi. Bir süre bile geçmeden o nerdeyse klasik olarak kendini ortaya koyan bu lüks ürünün bir kurumu temsil edemeyeceğini, elindeki hazinelerin aynı sırada 'Yeni Gün'ün kitapçıkları olarak yayılmasının doğru olmadığını anlamıştı. Bu derece genç olarak ortaya çıkan bir yayınevinin yıllığından başka şeyler beklenirdi, zaten bu durum yarım yıl sonra görülmüştü, yayınevi kataloğu, ilk baskılar, eleştirmen sesleri, resimlerden oluşan ve 60 Pfennige satılan BUNTE BUCH (RENKLİ KİTAP) nerdeyse sansasyonel bir başarı elde etmiş, Kurt Wolff'un adına ilk kez geniş çaplı popülarite getirmişti.

"Bu öğlen", diye yakındı Kafka, "içine saklanmam için bana bir delik gerekirdi"[25] Pek işe yaramazdı. Çünkü bir övgü ilahisi kulaklarını tırmalıyordu, *Maerz* adlı haftalık kültür dergisinde yayınlanmıştı, yazarı da dostu Max Brod'du. Kafka'ya bu yazıyla neden sürpriz yapmak istediğini kendisi mutlaka biliyordu ve taslağı ona göstermeden balayına çıkmıştı. Gerçekten de başarılı bir sürprizdi bu.

> "Bu kitabı eline alan birinin (Franz Kafka'nın Gözlem'i, Ernst Rowohlt Yayınevi) o saatte tüm yaşamını değiştireceğini, yeni bir insan olacağını çok iyi düşünebilirim. Bu oldukça kısa düz yazı parçalarından öylesine bir *mutlaklık* ve tatlı güç çıkıyor ki. [...] Franz Kafka'yı kişisel olarak tanıyan herkes, o çekingen, inceliklerle uğraşan insan hakkında, benim burada yazdıklarımı onaylayacaktır. Onun karakteristiği daha çok en mutlak olan ya da en eksik olan dışında hiçbir şey istememesidir. Bu son derece yürek kaldıran istemsiz katılık onun yaşamdaki her eylemini etkiler. Nerede mükemmelliğe, baş döndürücü mutluluğa erişemezse tümden vazgeçer bundan. Böyle kurdu yaşam tarzını ve düşüncesini, açıkçası en inançsız insanı bile sarsmak durumundadır bu tavır. Bizim tavizler zamanımızda burada sessiz, derin bir ortaçağ içselliği, yeni bir etik ve dinsellik etkisi yapar [...] Burada her satırda dile getirilen Tanrısallığa yönelen bir sevgidir, mutlak olana. Ve öğlesine bir doğallıkla ki, bu temel etiğe harcanacak bir söz kalmaz geriye, ki bu kitap

anlamlı ciddiyetiyle deneysel ya da memnuniyet yaratan pazar yazıları yığınının içinden sıyrılır. Burada ideale olan mistiğe dalış nihayet yaşanır, dolayısıyla kuşkusuzdur, en yüksek yerinde artık görünürde oyunsu bir hafiflikle yeni bir tutku, yeni bir humor, yeni bir melankoli kurulur."[26]

Bu saçmalığı bastırmamak Kafka'nın elinde olsaydı, o bunun için *her şeyi* yapardı. Brod'da bunu kuşkusuz biliyordu. Kafka'nın karşı koyuşlarını çoktan biliyordu, sürekli olarak hep karşı çıkardı: GÖZLEM, Max Brod Kafka'nın kronik tartmalarına ve 'katılığına' karşı çıkmasaydı yayınlanabilir miydi? Mutlaka yayınlanamazdı. Belli yorumcuların listesini bile Brod'un kendisi bir araya getirmişti. Ama bir kitabın açıkça en Yeni İncil diye açıklanması ya da yazarı peygamberin seviyesine çıkarmak bambaşka bir şeydi. Brod eleştirinin bir kuralını bozmuştu, Kafka haklı olarak kendini rezil olmuş hissediyordu: "Aslında benim kitabımı övmüyor, kitap ortada, isteyen hükmü tartabilir; ama o daha çok beni övüyor, en gülünç olan da bu. Neredeyim ki ben? Kim beni kontrol edebilir?"[27]

Kimin buna yetkisi var? diye de eklemeliydi. Kafka için 'tipik' görünen bu karşı koyuş davranışı, yanlış sonuçları da aynı anda yerleştirdi. Çünkü onun kamusal yankıya değer vermediği, övgü ve eleştiriye karşı hassas olduğu salt dedikodu olarak ortaya çıktı. Günceler ve mektuplar elimize geçtiğinden bu yana, yani onlarca yıldır, bunu daha iyi bilmekteyiz. O sadece yayınladıklarıyla ilgili neler konuşulduğundan sürekli haberdar olmakla kalmayıp, bunu durmadan da rica etmişti. İster Felice'den olsun, ister yayınevinden olsun, kendisine duyduğu makalelerin orijinallerinin yollanmasını istemişti. Terekesinde bulunan eleştiri yığını onun savaş sırasında gazete kupürleri toplayan bir ajansı devreye soktuğunu, böylece hiçbir şeyi kaçırmak istemediğini gösteriyor.

En çok önem verdiği ise her şeyden çok kendisinden uzakta olan okuyucu tepkisiydi, edebi metinlerin onlar üzerinde yaptığı etkiydi. Bu yüzden Otto Stoessl'in korkunç yanlış yorumu, GÖZLEM'in "kendi iyi anlayışının humoru" olduğunu yazması çok dokundu. Oysa Kafka'nın yaşam koşullarını hiç bilmeyen Berlinli eleştirmen Paul Friedrich çok daha doğru bir bakışa sahipti: O "bekâr erkek sanatından" söz etti, bu kavram adeta Kafka'nın ağzının suyunu akıttı. Genç edebiyatçı Heinrich Jacob ATEŞÇİ öyküsü için "bir mucizeyle

karşılaştım" diyerek Kafka'nın adını Thomas Mann'ın adının üzerine bile yerleştirdi; bu sözler alçak gönüllü Kafka'yı bir an memnun etti: "İnsanı yukandan aşağıya gıdıklıyor" diye yazdı Felice'ye.[28]

Tüm eleştiriler iyi niyetliydi, bazıları hayran kalmıştı, cesaretlendirme Kafka için eksik değildi; Kleist, Dickens ve Walser adları onun adının yanında parlamaktaydı. Tabii o yapıtları için çaba gösterenlerin çoğunlukla yakın ya da uzak tanıdıkları olduğunu kabul etmek zorundaydı, Brod yanında Otto Pick, şair Camill Hoffmann ve henüz 22 yaşında olan, ama şaşırtıcı bir uzak görüşe sahip olan Siyonist Hans Kohn. Bu değerli edebi gruplaşmaların olduğu zamanlar için alışılmadık bir durum değildi; onların stratejik dayanışmasına bağlıydı 'en genç' edebiyat, özellikle de Kurt Wolff Yayınevi'nin yerleşik gruplaşmalardan kendi korumasını uzak tutmayı düşündüğünde. Kafka gene de bunların sırf hatır onayları olmadığından emindi. Bu yüzden her hoş öneriye müteşekkirdi, etkilerini en ufak biçimde büyütmeden. Oysa Brod'un yoldan çıkışı onu ilk kez insan yakınlığının sağlıksız yığılması ve edebi hükümleri hakkında düşünmeye zorladı, bunun anlamı, çok hassas bir noktaya değinmekti.

> "Benim için duyduğu dostluk en insani olan, edebiyata başlamadan, edebiyatın çok öncesinde kökleri olan, bu yüzden güçlü olan bir dostluk, daha edebiyat nefesi almadan önce beni utandıracak, kendini beğenmiş ve gururlu yapacak biçimde beni öylesine yüceltiyor ki, oysa doğal olarak kendi sanatsal deneyi içinde ve kendi gücüyle asıl hükmü, ki hükümden başka bir şey değil, tam da kendi çevresine yığıyor. Buna rağmen böyle yazıyor. Kendim çalışacak olsaydım, çalışma nehrinin içinde olsaydım, bu nehir beni taşıyor olsaydı, bu eleştiri hakkında düşünmem gerekmeyecekti. Düşüncelerimde Max'ı öpebilirdim bana karşı gösterdiği sevgi için, eleştiri yazısı da umurumda olmazdı! Ama şimdi, en korkuncu da benim Max'ın çalışmaları hakkında bazen onun benim çalışmalarıma bakışından başka türlü bir bakışa sahip olamayışımı söylemek durumunda olmam, ki ben bunun bilincindeyim, ama Max değil."[29]

Güncede, birlikte yazdıkları başarısız RICHARD VE SAMUEL'de bile Kafka bu kadar ileriye gitmemişti. Özellikle de burada, yaşam veren bir dostluğun sallandığı yerde o 'analiz yapma gereksinimi' duydu. Bir şokun ölçülmesiydi bu etkisinde olduğu şey, Kafka'nın özellikle de Felice'ye yazdığı bir mektupta (ki bunun yanlış anlaşılmalara

ve samimiyetsizliğe yol açacağını hesaba katmak zorundaydı), Brod'un edebi yapıtları hakkında 'doğru' hükümleri olduğunu, bunların onda 'mevcut' olduklarını, ama bunları dile getiremeyeceğini, ama belki de kendisini bile inandıramadığını yazacaktı.

Brod'un kendisi de dönüşünden sonra adeta alışılmadık doğrulukta sözler duymuş olmalı. Çünkü GÖZLEM hakkında birkaç ay sonra *Neue Rundschau*'da yayınladığı bir başka yazıda her türlü *ad hominem* argümanından vazgeçti; hatta psoydo-dinsel sözlerden bile kaçındı, oysa hayranlığını bu gibi sözlerle renklendirmeye çok yatkındı. Bunun yerine Kafka'nın "stilinin kapalılığına" yoğunlaştı, bunu adeta çok akraba görünen Robert Walser'in "hafifliği" ile karşılaştırdı.[30] Kafka bunu beğenmişe benziyor, bir tartışma ortamı gerektirmiyordu; Brod'un sırf bu eleştiri yazısı Kurt Wolff Yayınevi'nin RENKLİ KİTAP'ına tanıtım için girmeliydi, bunun çabası içinde olunmalıydı. Böylece o Kutsal Franz efsanesini bir kez daha boğabildi. Ama ne yazık ki ilelebet değil.

"André'ye on bir kitap geldi" diye açıkladı Kafka gülerek. "On tanesini ben satın aldım. On birincinin kimde olduğunu bilmek istiyorum." Bu gibi abartıları seviyordu, bu sözü aklında tutan Rudolf Fuchs bile ne düşüneceğini şaşırmıştı.[31]

Kafka'nın erken kabullenişi hakkında doğru bir görüntü elde etmek kolay değil, onun yazar olarak *nesnel* durumunun sorusu hiçbir zaman onun yazma eyleminin *psikolojisinden* uzak aynı ilgiyi uyandırmadı. Yetersiz satış sayıları asla bir şey göstermez. Çünkü edebiyatın hüküm verebilen okuyucu çevresi, ki bunlar tanınmayana, dışlanmayana da ilgi göstermeye hazırdılar; kültürel açıdan kaynayan Almanya'nın Avusturya'nın savaş öncesi zamanlarında 10 000 kişiyi geçmiyordu, ki günümüzde olduğundan daha fazlaydı bu sayı. Buna bir de zamanın tanıklarının anılarında Kafka'nın münzeviliğinin ve tamamen edebi-gazetecilikten çekingenliğinin 'görünmez' bir yazarla, bir 'gizli tiple' hayal edilmesi ekleniyordu. Kurt Wolff bile bu yanlış anlaşılmaya kapılmış olmalıydı ki sonradan şunları söyleyecekti, "Kafka'nın yaşamı sırasında yayınlananlar esasen kamunun dışlanmasıyla yayınlandı."[32] Bu olsa olsa Kafka figürünün ölümünden *sonra* içine sokulduğu göz kamaştırıcı aydınlığın zemininde doğru olabilir. Oysa ATEŞÇİ bile üç baskı yapmıştı ki, bu 'Yeni Gün'ün başka hiçbir

yazarı tarafından aşılmamıştı; hem de bu dizin hızla başlamasından sonra gerçekten de şaşırtıcı biçimde dışavurumcu edebiyatın panoramasını oluşturmuştu: Georg Trakl, Carl Sternheim, René Schickele, Gottfried Benn, Oskar Kokoschka. Kendini hiç büyültmeyen bir yazar için hiç de azımsanmayacak öneriler.

Hayır, Kafka asla görünmez değildi. Ama onun yanına gelebilmek için çaba harcamak gerekiyordu. Metinlerinin tuhaf, suskun, şeffaf olmayan bir yapıya sahip oldukları, 'en genç yazının' çıkarttığı gürültüyle pek az ilişkisi olduğu daha 1913'te dikkatli okuyucunun gözünden kaçmamıştı; ama hâlâ bu metinler dokunulmaz kutsallıkta değildi, Kafka asla tamamladıklarının uygun bir yayınlanma yeri bulacağından emin değildi. Kurt Wolff bile (ki sonradan bunu anımsamadı) Kafka'nın erken bir metnini: DIE AEROPLANE IN BRESCIA'daki (UÇAK) yayınlamaya yanaşmamıştı. Bu röportaj -ki öyle kararlaştırılmıştı- Max Brod'un ÜBER DIE SCHÖNHEIT HAESSLICHER BİLDERR (ÇİRKİN RESİMLERİN GÜZELLİĞİ ÜZERİNE) adlı deneme kitabında konuk yazı olarak yayınlanacaktı. Metinler basılmıştı; düzeltiler başlamıştı, o sırada Wolff kitabın genişliğini beğenmeyerek Kafka'nın metnini çıkartmayı uygun gördü. Ardından DIE AEROPLANE (UÇAK) Brod'un çekmecesinde yitti.

Wolff haklı olarak Kafka'nın içine girdiği, metinlerine uğraş vermesinin tuhaf *double-bind*'ı belirtiyordu. Yayınlamak istiyordu, ama *öne çıkmak istemiyordu*. Metinler ışığa kavuşmalı ama onları yaratan karanlığı seviyordu. "Sen çok görünürdesin" diye sitem etmişti bir seferinde Brod'a. Bu kendi ikileminin önemli bir yansımasıydı, ama Kafka'nın bıraktığı dışsal etkinin hiç de sıkılganlıktan kaynaklanmadığını gösteriyordu. Onun metinleriydi bu *double bind*'ı kaçınılmaz olarak içinden çıkartan. Çünkü Kafka bir yandan gittikçe güçlenerek ortaya çıkan biçim bilincini, yalnızca gerekli olanı, zorunlu olanı izliyordu, ki bu da kendi içinde kapalı olanın sözünü geçiriyordu; dışa vurumcuların dilsel sarhoşluğundaki gibi her türlü yardımcı trükleri ve 'yapılaştırmaları' aynı ölçüde reddediyordu. Öte yandan onun metinleri 'mahremliklerdi', en içten psişiklikteydi kökleri; mektuplarda, konuşmalarda, hatta kendi kendine yaptığı konuşmalarda bile böylesi bir tutarlılıkla ve radikallikle formüle edemeyeceği deneyleri yansıtıyorlardı. Biçim dışa dönüktü, içerik içe. Temelinde aynı çekingenlikti

onu evlenme teklifi yazılı mektubu göndermeye zorlayan, tıpkı bir edebi yaratıcılığın satışa sunulması gibi ona sanki yabancı insanların toplantısına giriyormuş, orada biçimsel olarak kusursuz bir eğilmeden (selam verişten sonra) düşlerini açıklayacakmış gibi geliyordu.

Bizim bugün onun spesifik başarısı olarak gördüğümüz -mahremliğin ve en katı biçimin sarsıcı olarak karşılıklı iç içe girmesi-, bu Kafka için bir güç eylemiydi ki, kendisi de bunun karşısında yenilmek zorundaydı. Yaşanan ve düşünülen birbirinin içine atılıyor, düşsel olarak eriyor, realite prensibini parçalıyor, dehşet verici olanın bir noktasında karşılaşıyor. Sanki o yapıtını düşünürken iyice zihinsel kopukluklar yaşamış gibi ve günümüze kalan Friedrich Thieberger'le olan konuşma, ki Kafka orada DÖNÜŞÜM'ünden 'korkunç bir şey' olarak söz etmekte; başını sallayarak, tüm ciddilikle sanki gerçek bir durumdan söz ediyormuş gibi, Brod da bunları mutlaka benzer anekdotlarla onaylardı.

Kurt Wolff'un da buna benzer durumları Kafka ile yaşamış oluşu hiç de olanaksız değil. Yayıncının Kafka'nın yaydığı aykırıklı işaretler yüzünden kendini 'tutuk' hissetmiş oluşu inandırıcı ve anlaşılırdır. Bu yazardan taslaklar istendiğinde sanki ondan ayıp bir şey isteniyormuş gibiydi. Wolff kısa süre sonra bu 'karşı karşıya getirmede' kaçınmayı öğrendi; güvenilir olan ve yayınevine daha sık gelen Max Brod'u aracı yaptı ki bu Kafka'nın işine geldi.

Bu yüzden doğal olarak cesaretlendirici mektuplar da son buldu, aynı zamanda da yayıncının pragmatik önerileri, bunlar belki de Kafka'nın 'temiz' yazarlık varoluşu düşüne önemli adımlar atmasını yakınlaştırabilirdi. Bunun yerine Wolff yazarını gözden yitirdi, hatta HÜKÜM, ATEŞÇİ ve DÖNÜŞÜM'ü bir ciltte birleştirmek için verdiği sözü bile unuttu. Kafka ise gene pasif kaldı, protesto etmeden bir yıl bekledi, DÖNÜŞÜM'ün taslağını da yollamadı. Öykünün beğenmediği sonunu düzeltmeyi mi istemekteydi? Wolff'un onun sönen üreticiliğini söyleyeceğinden mi ürkmekteydi? Acaba bundan sonraki yapıtlarını Kurt Wolff Yayınevi'ne vermeye söz veren bir anlaşma mı imzalamıştı[33] Böyleyse bu yükümlülük onun için son derece sıkıntılı olurdu, zaten güncedeki yazınla ilgili denemeleri de gittikçe zayıflıyordu. 'Yeni' edebiyatın en önemli yayıncısının en önemli temsilcisiyle sırf baş edemediği utangaçlık yüzünden mi konuşamadığı ya da her

ikisi de, diğerinin sırada olduğunu düşündüğünden mi bu durum ortaya çıkmıştı -*bütün bunların* doğru olan olduğunu kabullenmek güç.

Oysa şimdi bir başka düşündürücü figür Kafka'nın alanına girmişti, gerçek bir dosttu bu, bir dost ortağıydı, "Batı Avrupa Yahudileri tipinin en yakınında olan biriydi ve bu yüzden ona karşı hemen yakınlık hissediliyordu."[34] Ernst Weiss'ı böyle görüyordu; doktor, yazar, muayene saatlerinde, ameliyathanelerde hayal kırıklığına uğrayan biri, ki Alman dilindeki modernizmin karakteristik yazarıydı. Kafka'dan bir yaş büyüktü, kısa boylu, canlı, gür bıyıklı ve hafif öne çıkık göz bebekleri olan, iyi bir yüzücü, dansçı, binici ve eskrimci, yetenekli bir piyanist ve amatör fotoğrafçıydı.

Ernst Weiss endüstri kenti olan Maehren'deki Brünn'dendi, çocukluk ve gençlik yıllarının büyük bölümünü orada geçirmişti. O ve Kafka aynı okulda birbirlerine rastlamış olsalardı, -olabilirdi de bu mutlaka çünkü Weiss bir ara Brünn'deki liseden ayrılmak ve eğitimine Bohemya'da devam etmek zorunda kalmıştı-, aralarında bir yaklaşma olamazdı. Çünkü ortak arka plandaki burjuva, yarı kültürlü Yahudilikle daha keskin tezatlar düşünülemezdi. Babasız büyüyen, değişken, hiperaktif, öğrenme tembeli ve küstah öğrenci Weiss'a, ki durmadan ihtar ve 'mavi mektuplar' alıyordu; olağanüstü uyum sağlayan Kafka ancak uzaktan hayranlık duyabilirdi. Çok daha fazla da birdenbire ortaya çıkan çalışkanlığına hayranlık duyardı. Çünkü Weiss lise bitirmelerden kısa süre önce ne yapıp yapıp tıp okumak ve Nobel ödülünü almak istediği için gayrete gelmişti.

Weiss Viyana ve Prag'da eğitim gördü, operatörlükte uzmanlaştı. Bern, Berlin ve Viyana'da ünlü operatörlerin yanında çalıştı. O erken yıllardan az sayıda iz bıraktı; günceleri yitti, Weiss'ın daha sonraları yayınladığı otobiyografik notları da asla güvenilir değil. Ama şurası kesin ki, doktorluk mesleği onu pek tatmin etmiyordu, çünkü hiçbir zaman bu işin burada zorladığı, şurada kötümser, bir sevimli, esprili, sonra gene tamamen kapalı, aksi huylu hastaların güvenini kazanmasına yetmiyordu. Sanki parçalardan oluşmuş bir kişiliği vardı; kimse onun nerede durduğunu anlayamıyordu. Weiss sempatiyle karşılandığı yerde bambaşka yanlarını gösteriyordu, sanki önemsiz tanışlıklara gösterir gibi, sevildiğini sandığı yerde saldırgan bir sahip olmaya ka-

yıyor, aynı anda da hesapsız oluyordu. Mülk sahibi olmaya önem vermiyordu; birçok armağan veriyordu hareketli olabilmek için, hep atılım içindeydi; ev, yöre, sevgili ve yayıncı değiştiriyordu. Ancak geç yaşlarında vazgeçici, melankolik durumlar öylesine güçlü ortaya çıktı ki, tüm konuştuğu kişilere dokundu bu durum.

Ernst Weiss'ın ne zaman ve neden yazar oluşu az sayıda geri kalanlardan anlaşılmıyor. Prag'da geçirdiği bazı sömestrlerde henüz 21 yaşındayken 'Okuma ve konuşma salonunun' edebiyat bölümünde ortaya çıktığı sanılıyor (bunun anlamı ise: Kafka'nın onu gördüğü ve dinlediği demek oluyor),[35] ama bunu da onaylamıyoruz. Kesin olan Weiss'ın henüz tıp öğrencisiyken edebiyatçılarla dostluk kurduğu -en çok da Leo Perutz ve Richard A. Bermann ile- okul yıllarından beri kendi metinlerini de yazdığı, doğal olarak yayınlama amacı gütmeden. Edebi hırs Weiss'a asistanlığı sırasında, İsviçre'de gelmişe benziyor, çünkü birdenbire -henüz bir tek satır bile yayınlamadan- 'büyük romana' girişti: DIE GALEERE adını verdi ilk kitabına afişsel-sembolik bir başlık atarak. Sanki sol elle yazılmış bir deneydi bu, boş zamanlarında Bern ve Berlin'in kahve masalarında yazılmıştı.

Weiss daha sonra ilk roman taslağının yirmi üç yayınevi tarafından reddedildiğini iddia edecekti. O da abartıyı ve mistifikasyonu seviyordu. Doğru olan onun yıllarca romanı yayınlatamamış oluşu; ancak 1912 sonunda, mutlaka ünlü kişilerin önerileriyle,[36] bazı editörler olumlu bir hükme vardılar ve Weiss'in şimdi özgür seçimi doğdu. Leipzig'de toplanan 'yeni edebiyatçılara' katılabilirdi; çünkü Kafka'nın ağırbaşlı anlatımlı ATEŞÇİ'sinin tersine psikodram olan GALEERE Kurt Wolff'un düşünsel fizyonomisine son derece uyuyordu. Oysa Weiss 'en ciddi' gördüğü yayınevinde karar kıldı, ki bu da Berlin'deki S. Fischer'di.

Kutlamaya hiç hevesi yoktu. Çünkü Weiss Viyana'daki genel hastanede verem virüsü kapmıştı, o zamanki standart teşhise göre bunun adı 'ciğer ucu kataraktıydı', bir doktor olarak metropollerin zehirli havasında iyileşemeyeceğini biliyordu, hele Berlin'de asla. Her ne kadar oradaki edebiyat ortamı onu kendine çekiyor olsa da... Hiç birikmiş parası olmadığı için ve sanatoryum ulaşamayacağı bir yerde olduğundan son derece acil bir kürü ödetme kurnazlığına kaydı: Avusturya Lloyd'una gemi doktorluğu için başvurdu ve birçok ayı kapsayan bir gemi yolculuğuna katıldı; bu yolculuk onun Hindistan, Çin ve Ja-

ponya'ya gitmesine yol açtı. Haziran 1913'te iyice iyileşmiş olarak yeniden Avrupa'ya döndüğünde orada GALEERE'nin bin nüshası müşteri ve okuyucu beklemekteydi. Bundan sadece birkaç gün sonra Prag'da -belki de bir kahvede- zayıf, oğlan çocuk görünümlü, kapalı bir gülümsemesi olan bir adamla tanıştı.

Kafka'nın merakı hemen ortaya çıkmıştı, bir kez daha kendi 'durumu' için yabancı bir yaşamdan olası sonuçlar çıkarma hevesine kapıldı. Paralellikler göze çarpıcı değil miydi? Nihayet Weiss Kafka'nın aylardan beri düşünü gördüğü şeyi yapıyordu: istifa etmek, Berlin'e gitmek, yazmak. İlk bakışta görüldüğü üzere hareketli operatör, Kafka'nın çevresinde sürekli olan sigorta dosyalarıyla uğraşmak ve bu derin felç edici şeylerle yakından uzaktan bile uğraşmak zorunda değildi. Onun klinik doktoru olarak yapması gereken "korkutucu bir iş" değildi, ayrıca Asya gezisi de Weiss'ın birden istem göstermesini ortaya koyuyordu, bu mutlak bir 'Batı Yahudice' tutum olmasa da. Gene de mesleki kariyere son vermek ve bir karanlık duruma sıçramak, her ne kadar Berlin'e taşınmakta ısrarlı olsa da, doktor olarak çalışmadan yaşayabileceğini düşünemiyordu. Bu yüzden 3 Temmuz'da Stefan Zweig'a şunları yazdı: "ben... şimdi Berlin'de doktor olarak asgari yaşamını sürdürebilecek bir alt mevki istiyorum, zaten gençlik düşüm olan 'büyük operatör' olma olanaksız bir düş olarak ortaya çıktı."

Daha 1914 yılında yazdığı bir mektupta da "artık sanatsal işim yanında doktorluğa da başlamayı düşünüyorum." [37] Gene de Weiss'ın ciddi olarak bir iş aramadığı görünüyor.

İçsel pusulanın bu dönüşümleri Kafka'ya bildik gelmiş olmalı, bu yüzden Weiss'ın Berlin'e yerleşmede gösterdiği çabaları daha dikkatli izler oldu. Daha sonraki aylarda onu sık görmemiş olmalı. Her ne kadar onun kasım 1913'te "iyi bir dost" olduğunu söylese de.[38] Buna rağmen Weiss'ın kısa süre içinde dört kez adres değiştirmesi, sıkıntı içinde oluşu mutlaka gözünden kaçmamıştır.

GALEERE ne eleştirmenleri ne de halkı heyecanlandırdı. Hayal kırıklığıydı bu, buna rağmen bu durum bir şey ispat etmiyordu; bazı büyük adların durumu da daha başka değildi ve yayınevi tüm deneyleri ışığında ikinci bir deneyden kaçınmayacaktı. Ama Samuel Fischer'in dikkatli ön ödemeleriyle yaşamını sürdürme umudunu Weiss şimdilik rafa kaldırmak zorundaydı. Geriye eleştiri mesleği, edebi ayak takımlığı

kalıyordu. Weiss'ın yazarlık kariyeri, zamanından bilinen az sayıdaki kitap eleştirileri -en erkeni ocak 1914'dendi, üstelik de Kafka'nın ATEŞÇİ'siyle[39] olan ilişkisine değiniyordu- Weiss'ın bu yaşamsal ilişkiyi 'sıcak tutmak' için Brod'la karşılaştırılmayacak kadar güç olduğu izlenimini veriyor. İyi niyetli destekçisi Bermann'la bile arayı açmıştı. Kafka düşüncelerinde edebiyat Berlin'indeki dağılım savaşlarını düşündüğünde oldukça tatsız bir hisse kapılmış olmalıydı, hele GÖZLEM'in satılan her nüshasından kendisine düşecek olan 37 Pfenningi göze aldığında.

Bu arada GELLERE sanat anlayışı kıt olan, ama geniş okuyucu tarafından kabul edilmişe benziyordu. Çünkü Weiss bir röntgencinin ruhsal ve fiziksel çöküşünü anlattığı öyküsünde doğrusu *hiçbir* kayıttan kaçınmamış, avamlığa başvurmaktan çekinmemişti okuyucularını büyülemek için. Dışavurumcu çırpıntılar ve Viyana Fin de siécle parfümü, tutku ve uyuşturucu bağımlılığı, cinsellik ve soğuk bilim, ana baba evi ve ölümcül hastalık. Sevgiyle anlatılan isteri nöbeti bile eksik değildi. Hepsi boşuna. Acaba burada belki de malzeme, dikiş yerleri, 'göz boyama' mıydı ortaya çıkan? Kafka böyle görüyordu ve haklıydı da. Buna rağmen kitaba hayranlık duymasını engelleyemedi bu durum: "Romana bir parmaklık gibi, her yandan çevreleyen yapının içinden bakmalı [...] buraya sokmalı kafayı, o zaman canlı olanı, gözlerin kamaşmasına kadar görür insan."[40]

Prag'dan kaçmalı. Kuzeye mi? Güneye mi? Kuzeyde Berlin vardı, sekiz tren saati uzaklıkta. Ama Berlin'in içsel görüntüsü garip biçimde sönmüştü, şimdi ona şaşırtan bir ekspoze gibi geliyordu. Sinemaları, tiyatroları, sanatçı kahveleri, eğlence lokalleri, ünlü gazeteleri, dergileri, yayınevleri, ilan duvarlarının baş döndürücü karmaşası, edebiyat sahneleri ve politik fraksiyonları, uğuldayan lastikleri, tüketim heveslilerinin hırsı, bir yerlere koşuşanların eğilmiş bakışlarıyla dolu kaynayan bir metropol. Bir de akşam *yabancı* çehrelerin Anhalter istasyonunda ona bakışları, Askanischer Hof'daki soğuk oda, onu orada bekleyen *asla* bir haber olmayışı, insanın susarak saate baktığı hüzünlü ormanlar. Hayır, orada bir kurtuluş yoktu şimdi, kurtuluş yalnızca içselde olandaydı, orada "canlı olan" zorluyordu, yani edebiyatta, başkaca hiçbir yerde değil. Bu yüzden geçici son bir söz söylemenin zamanı gelmişti. "Yazma için en büyük insani mutluluktan vazgeçme hevesi durmadan

tüm kaslarımı ikiye biçiyor. Kendimi özgürleştiremiyorum." Bunları Kafka 2 Eylül 1913'te nişanlısı Felice Bauer'e yazdı.

Aynı gün Berlin'de, o *ilk* ve asıl Berlin'de düş kırıklığı yaşayan bir başkası kalemi eline aldı ve ağır basan bir sözü kesip attı, bu sözler Kafka'ya ulaşmış olsaydı onun yalnızca kaslarını değil bıçak gibi ruhunu da deler geçerdi: "Sanat 50 kişinin işidir, bunların 30'u normal değildir." 2 Eylül 1913 günü bunları Gottfried Benn Paul Zech'e yazdı. Hemen ardından da gemi doktoru olarak çalışmak üzere iş başvurusunda bulundu.

Viyana'da Üç Kongre

Ana masaya oturmayı hiç istemedim,
oradan gözlemlenemez
-orada insan gözlemlenir.

Robert Gernhardt

Mayıs'ta Kafka Berlin'e nişanlısına gitti. Tren vagonunda karşısında Otto Pick oturuyordu. Café Josty'de Carl ve Albert Ehrenstein'la buluştular.

Şimdi eylül başıydı. Kafka nişanlısından kaçarak Viyana'ya gitti. Tren vagonunda karşısında Otto Pick oturuyordu. Viyana-Ottakring'de Albert Ehrenstein'ı ziyaret ettiler.

Grotesk bir şaka gibiydi bu, Kafka'nın yeni yaşam umduğu bir durumun tersine dönmüş bir tekrarıydı. Açıkçası bunun bilincinde değildi. Şaşmamak gerekir, korku dolu beklenti bu arada kurşunlaşan, günden güne tekrarlayan korku düşüyle kuvvetlenmiş, yalnızca nefes aldığı havayı değil, aksine kendi öz varoluşuna yönelik özgür bakışı da elinden almıştı.

Kafka önce memur olarak çıktı yola, çünkü o büyük toplantıya (ki tek kaldı) İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'nun resmi delegesi olarak katılacaktı. Bu 'II. Uluslararası Kurtarma ve Kazalardan Korunma Kongresi'ydi, 9 Eylül 1913 günü Viyana parlamentosunun büyük salonunda açılıyordu. Kafka'nın uzun zamandan beri canını sıkıyordu. Çünkü şefleri Pfohl ve Marschner kamunun dikkatine sunulacak olan yazıların hem yetenek hem de üslup açısından becerikli olan Dr. Kafka'yı bu işlere çekmeyi adet edinmişlerdi. Bu yüzden Viyana'da parlak biçimde ortaya çıkmak için hem bölüm şefi hem de müdür, yapılacak konuşmaların yazılması görevini 'ona vermişlerdi'. Bu konuşmalar basılacağı için de toplantının aylar *öncesinden* gönderilmeleri gerekiyordu. Bunun sonucunda Kafka daha nisan ayında istatistikleri, uzmanlık yayınlarını gözden geçirmeye başlamıştı. Aynı ay olaylarla doluydu, kendisi Dvorsky fidanlığında küreği öfkeyle toprağa sokmakta, Felice Frank-

furt'da nerdeyse kaybolmuştu, gene aynı ay konuşma taslaklarını göndermesinden birkaç gün önce gece ATEŞÇİ'nin matbaadan gelen düzeltilerini okumak zorunda kalmıştı. Herhalde Kafka kendi *ghostwriting*'ini en son dakikada bitirmişti ki, şefleri konuşma metinlerine göz atıp birkaç kelimeyle de kendi düşüncelerini ekleyecek zamanı bulamamışlardı.

1913 sonbaharında 3000 delegeli, uzmanlı ve dinleyicili bir uzmanlık kongresi gerçekten de Kafka'nın ilgisini çekecek en son şeydi. Aslında tüm bu toplantı onu o derece az ilgilendiriyordu ki, açılıştan birkaç gün önce bile toplantının başlığını doğru olarak yinelemiyordu.[1] Büyük olasılıkla onun katılımı bir ödüllendirilme olarak düşünülmüştü. Bu yüzden reddetme olanaksızdı. Gene de iki şefiyle aynı trende gitmemeyi başarmıştı; bunun yerine birkaç gün öncesinden gene edebiyat ilişkileri kurma görevi yüklenerek yola koyulan Otto Pick'le yolculuk yapmayı ayarlamıştı. Bu durum -bir tek izin gününün feda edilmesiyle ilgiliydi- Viyana'da ona serbest bir hafta sonu sunmaktaydı. Kafka ardından İtalya'ya giden bir trene binmeyi düşünüyordu yıllık iznini kullanmak üzere, Pick de belki onunla gelecekti. Ama bu konu sonra konuşulabilirdi. Prag'dan şimdi uzaklaşmak en önemlisiydi.

Gene de yalnız yolculuk yapmayı yeğlerdi. Otto Pick'in o zamanlar Berlin yolculuğunda Kafka'yı doldurduğu *sahnedeki* en yeni haberler, ki Kafka bunları umut verici, sıcak bir yağmur gibi algılamıştı, şimdi ise bunlar ona tatsız irkintiler gibi geliyordu.

"Pick'le aptalca edebiyat çene çalmaları" diye not etti. "Oldukça isteksiz. Tıpkı (P.gibi) edebiyat küresinde asılı insan ve kurtulamıyor, çünkü oraya tırnaklarını geçirmiş, bunun dışında ise insan özgür biri, ayaklarıyla merhamet dileyerek bir türlü yerinde duramıyor."[2] Diğer bir deyişle Pick'in edebi *ilgileri* vardı, gevezelikleri hobi edebiyatçılarının ve edebiyat temsilcilerinin görünümünü ancak kışkırtıyordu, ki Kafka bunu daha birkaç gün önce Felice'ye karşı hiddetle reddetmişti.

Edebiyat benim, Pick ise yaşamına destek bulmak için bambaşka bir alana da 'nüfus edebilirdi'. Bu hor görücü notların Felice'ye yolculuğundan ara sıra göndermeye söz verdiği notlara -mektuplar yerine- ait olduğu hesaba katılacak olduğunda, sertliğin nereden kaynaklandığı anlaşılır.

Ama Kafka şimdi adalet duygusu içinde değildi, Pick ise ilk kez yol arkadaşının belli alışkanlıklarını, alerjilerini ve ruh durumlarını yerli yerine yerleştirmeye çalışırken, elinde bir veri olmuyordu. "Bana işkence ediyor, benim ona işkence ettiğimi savlayarak ." diye not ediyor Kafka durumu anlatırken. 6 Eylül akşamı ikisi Viyana'nın merkezindeki 'Matschakerhof' otelinde iki odalı daireye yerleşiyorlar. Kafka sonunda huzura kavuşmak istiyordu, Pick onu dolaşmaya zorladı. Caddede Kafka her zamanki hızlı adımlarını atmaya başladı. Bir baş boyu kısa olan Pick protesto etti. O zaman Kafka birazcık daha az hızlı yürüdü.

Geriye kalan bu az sayıdaki özgür saatlerde kendi bildiğini yapmaktan daha iyi bir şey olamazdı onun için tanınmadan, geniş salonlu ünlü kahvehanelere gitmekten başka. Ama olanaksızdı bu. Nasıl olur da bu arada Berlin'den Viyana'ya geri dönmüş olan, kendisinin ilk ve önemli eleştirmeni Albert Ehrenstein'a kısa bir ziyaret yapmaktan kaçınabilirdi? Böylece ilk gün Pick ile -ki son derece berrak, güneşli bir pazar öğleden önceydi- XVI. mahalleye koyuldular, orada yoksul, küçük burjuva evinde isteksizce Ehrenstein'ın ilk şiir kitabını karıştırdılar.[3] Ardından üçü birlikte kent merkezine gitti. Kafka grubu (ki pek ilgi göstermedikleri halde) bir vejetaryen lokantası olan Hofburg tiyatrosu yanındaki 'Thalsia'ya götürmeye ikna etti.

Brod gibi heyecanlı bir aracı olan Pick kuşkusuz yol arkadaşını onun isteksizliğine rağmen Viyana edebiyat çevresinin sıcak bölgesine sokma hırsı içindeydi. Kafka iki kahvehaneden söz etti, biri 'Beethoven'di, diğeri daha ünlü olan, Loos tarafından dizayn edilmiş sanatçı kahvesi 'Museum'du. Şimdiye kadar bunlar hakkındaki bilgisi okuduklarındandı, hiç değilse havasını koklamak niyetindeydi. Pick'in çabaları pek randımanlı olmasa gerek. Kafka'nın orada 'masada bir hayalet gibi' oturuyorum demesi belki içinde bulunduğu depresyonun abartılması yüzündendi, gene de pek konuşkan değildi ve Pick kahve davetini isteksizce kabul etmişti. Bir hafta içinde sadece iki kez oraya gidilmişti, ki bu durumu Brod'a anlattı.[4]

Pick'in Kafka'ya ileri gelen kişileri tanıtamaması, bu kanalla onun ilgisini çekememesi de uygun düşmüştü. Kafka'nın -Viyana'daki ender parıltılı olaylardan biri olarak- Ernst Weiss'a rastlayarak sevinmesi olmuştu, ona karşı gittikçe artan bir yakınlık hissediyordu.

Musil, Kokoschka ve Alma Mahler gibi görülmeye değer kişilerin tümü tatil gezilerindeydiler. Ehrenstein'ın dostu olan Georg Trakl'ın saydam olan, gölgeli ŞİİRLER'i 'Yeni Gün' dizisinden daha yeni çıkmıştı, kendisi de Tirol'deydi. Peter Altenberg de görünmedi; ancak mayıs ayında 'Am Steinhof' akıl hastanesinden çıkmıştı, Venedik Lido'da yaşıyordu o zamandan beri. Her şeye rağmen Karl Kraus'la bir buluşma düşünülebilirdi, düşünülebilir ama gerçekleştirilemezdi. Kraus'un nerede görüleceğini bilen geniş *Fackel* çevresi içinde bilmeyen kimse yoktu: örneğin Kaertner Ring'de, Café Imperial'de, ki bu café 'Museum'dan on dakika bile uzakta değildi. Ama Kraus'un desteklediği Ehrenstein orada taşralı kişilerin yanında görünmekten kaçınmıştı akıllı davranarak. (Bu yüzden edebiyat tarihi açısından önemli olabilecek bir buluşma gerçekleşemedi, çünkü Kafka 9 Eylül'de Café Imperial'da Kraus'un yaşamının büyük aşkına tanıştırılışını gözlemleyebilecekti: Sidonie Nadherny'ye.)

Kafka, Kraus'un Prag'dan gelen her şeye karşı özellikle de şimdi kötü şeyler söylemesinin doğru olan nedenlerini biliyordu. Bunun suçlusunun adı *Brod*'du, "o isteksiz polemikçiydi". Kraus 1911'deki kavgadan beri bir şey duymamıştı, Prag'daki okumalarında da çoktan beri görünmemişti. Brod o berbat durumu anımsadıkça azap duyuyordu. Kendisinden hem dil hem de entelektüel açıdan daha üstün olan birine saldırmıştı, bu herkesin gözü önünde olmuştu, oysa Prag'da kimse ona eliyle bile dokunamazdı. Öğrencisi saydığı Werfel koşup gelmişti, Haas da: Kafka bile her zamanki açık olmayan haliyle gülümsemiş, aracı olmak istemişti. Ama Brod harmoni değil, misilleme istemekteydi. Böylece günün birinde Kraus, Brod'un yayınladığı ARKADİA ansiklopedisini açtığında daha ilk sayfada şu şaşırtıcı cümlelere rastladı:

> "Bu trajik ve idilik sahnelerle günümüzdeki belirli zehirli polemikler karıştırılmamalı. Onlarda soylu bir duygunun ölümsüz kaynağına geri dönme çabası söz konusuysa, buna karşılık burada gördüğümüz, karmaşa ve çaba çokluğudur, bir ruhun sinirliliğidir ki ufak nesnelerde kaybolmaya, gittikçe daha derinden bunlara bağlanmaya çalışmaktadır. Bunlar sonunda tamamen kişisel meselelerine indirgenmektedirler, bunu yaparken de öfkeye ve satirik faaliyete gittikçe daha güçlü olarak düşmektedirler. 'Arkadia' yıllığı dünyaya karşı olan bu nefret edici tavırdan kendini ayıracaktır."

Oturdu bu. Kim ki okuyacak gözü vardı bunun ne derece karanlık bir güç olduğunu, burada neye parmakla işaret edildiğini biliyordu.

Oysa Brod, sabırsızlıktan körleşmiş olarak, barışçı danışmanını dinlemeliydi. Çünkü bir oy birliğinin önsözü polemik değil, tersine "doğrudan doğruya zamanın yazınsal-durumlarının gücünün temizliğini" temsil etmeliydi, bu yüzden bu tür saldırılar için hiç de uygun olmayan bir yerdi. Brod bilgi sahibi olaydı burada sol eliyle üstünü çizdiği şeyleri sağ eliyle düzeltirdi ve bu durum yazı gönderenlerin gözünden kaçmazdı. Oysa Brod devam ederek: "yazarların aralarındaki kişisel anlaşmalar ve burada sundukları yönergeler ne tahmin edilmiş ne de çabalanmıştır" diye yazdı. Bunun anlamı olsa olsa yazarların yatıştırıcı müdahaleleri için olanak bulamadıklarıydı.[5]

Yayınevinin de bunu atladığı açıkça görülüyor. Bu da fenaydı, çünkü şimdi Kurt Wolff, Werfel'ın ısrar etmesiyle Karl Kraus'la görüşmeler yapmaya başlamış, onun güvenini kazanmış, ilk gerçek yıldızına görev vermeye hazırlanmaktaydı. Oysa Kraus "her zaman sevgi ve nefretle çevreme yapışan mutsuz bir isterik, ünlü *Brod* bana küfür etti" 6 diye düşündü ve Wolff özür dilemekten başka bir şey yapamadı, Brod'un çıkışlarından anlaşılır biçimde uzaklaştı. Gene de hassas Kraus yenilenen bir teklife açık olduğunu söyleyerek yatıştı. Ama Kurt Wolff Yayınevi'nin yeni bir yayınında, Hiller'in CAN SIKINTISININ BİLGELİĞİ (WEISHEIT DER LANGEWEILE)'inde bu kez açıkça kendisine yönelik "dürüst olmamakla" ilgili bir siteme rastlayınca bardak taşmıştı, Kraus uzun bir mektupta genç yayıncıya duyduğu sempatiyi dile getirmekle birlikte imzaladığı her iki anlaşmayı da geri çekti.

Brod da bundan payını almadan kurtulamadı. İmparatorluğu geri tepti: 'Max Brod. Psikolojik araştırmalı teknik bir eleştiri' başlıklı deneme 15 Temmuz 1913'te *Der Brenner* adlı dergide yayınlandı. Yazarı Viyanalı edebiyatsever ve Kraus hayranı Leopold Liegler'di. Muhasebecilik mesleğine duyduğu saygıdan (kolayca anlaşılır bir takma ad olan) 'Ulrik Brendel' adıyla yayınlamıştı yazısını. Liegler Brod'u, tamamen rutinden yaşayan ve hele de beylik malzemeleri kullanmayı seven bir yazar olarak tanımlamıştı. Doğrudan doğruya snobizmin - bugün olsa buna rütbe kazanmak denirdi- Brod'u bayağılığa, hatta pornografi sınırına kadar sürüklediğini yazıyordu. Tipik yetersiz dil duyarlığının onu gramer hataları yapmaktan alıkoymadığını (Lieg-

ler'in bu konuda örnek olarak verdikleri daha çok Prag diliyle ilgiliydi).

Brod soğukkanlılığını koruyabilseydi bu saldırıyı nazikçe düzeltmek güç olmazdı. Çünkü Liegler burada epigonel bir klasizme saldırmakta fazla aleni davranmıştı, "içsel yüzler", "yaşamın kaynağı" ve "dünyanın ve tanrısallığın özü" gibi tumturaklı sözlere estetik şok etkilerinin yarattığı gerçek fonksiyonlarına duyarlılık göstermeden dayanmıştı. Liegler Brod'un aşk şiirlerinin "hep yatakta ortaya çıktığını" tüm ciddiyetiyle söylüyordu. Werfel olsa "nerede çıksaydı peki?" diye bağırırdı burada. Brod'un masum canlılığından çoktan epeyce uzaklaşmıştı, kendi erotik utanmazlıklarından da.

Brod kendi eğilimlerinin, daha önce düşündüğü, söylediği, yazdığı her şeyin şimdi inandıklarının yalnızca bir ön basamağı olduğunu, onu hedef durumuna getirdiklerini anlamıyordu. Kendisinin "savaş vererek atlattığına" inandıklarını post festum haklı çıkarma gereksinimi duymuyordu. Bu derece masif bir saldırıyı suskunlukla karşılamaya isteksiz olduğundan sinirli bir karşı saldırıdan başka bir şey gelmedi elinden: Liegler'in alıntı yaptığı sözüm ona yolunu sapıtmalar ilgileşmeden kopukmuş, saldırgan takma adın ardına saklanıyormuş, ayrıca "haklı güzellik dürtüsünden" değil tersine "belirli bir Viyana kahvesinin masasından kışkırtılmışmış". Yazdıkları 9 Ağustos'ta Berlin'de yayınlanan *Aktion*'da böyle okundu.

Bu karşılıklı saldırı doğal olarak Café Museum'da günün konusuydu. Herkes o "bilinen cafe masasının" (Brod neden sanki düşmanını adıyla anmıyordu?) ve *Der Brenner* dergisinin en iyi anlaşmasının varlığından haberdardı. Taşra beyi Brod'un aklına bir kez daha herhangi bir şey gelmişti mutlaka, oysa Liegler ve Kraus şahsen tanışmıyorlardı.

Kafka dikkatle dinledi. Yeni 'yanlış anlaşılmalar' düşüncesinin kontrolsüz olarak nasıl artacağının Brod'u nasıl üzeceğini ve onun kimin kimin tarafını tuttuğunu, cephenin nasıl oluştuğunu bilmek için can attığını biliyordu. Ama bu tarz genel havayı rapor etmek Kafka'nın işi değildi, Brod'a diplomatik, olabildiğince rapor vermeyi kaleme alması birkaç gün sürdü:

> "Senden çok söz edildi, belki de sen bu insanlar hakkında Tychocu düşüncelere dalmışken, buradaki masada rastlantısal olarak bir araya gelen insanlar oturuyor, tümü de iyi arkadaşların ve durmadan senin herhangi bir

kitabından övgüyle söz ediyorlar. Bunun en ufak bir değeri olduğunu söylemiyorum, böyle olduğunu söylüyorum. Bununla ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi verebilirim. Ama biri karşı çıkıyorsa, o zaman o senin bu kör için acı çektiğin o son derece büyük görünürlüğünden kaynaklanıyor."[7]

'Tychocu düşünceler": Burada Brod'un henüz yazmayı tasarladığı romanı TYCHO BRAHES WEG ZU GOTT (TYCHO BRAHES'İN TANRI'YA GİDEN YOLU)'na bir gönderme var, romanın başkahramanı, çevresinde minnettarsızlık ve ihanet olduğuna inanıyor. Yani durum böyle değildi. Ama Kafka gene de ayrıntılardan kaçınıyor. "İyi dostuna" bazı hükümlerin karşılıklı oturduklarında söylenmesinin kulağa başka türlü geleceğini biliyordu. Oysa yüksek sesli karşı çıkışlar olmuştu, bu durum da olaylar karşısında şaşılacak bir şey değildi. "Son derece görünürlülük" orada bulunanların körlüğünden kaynaklanmamaktaydı. Bu kelimesi kelimesine Kafka'nın kendi sitemiydi ki, Brod daha iki hafta önce bunu günlüğüne kaydetmişti.

İyi ki Kafka, polemik ikinci turuna başladığında, her iki taraf da bir kez daha birbirlerine saldırdıklarında Viyana'dan ayrılmıştı. Liegler Karl Kraus tarafından kışkırtıldığına dair ortaya dökülen siteme cevap verme gereğini duydu; düellocusunu "iftiracı" olarak niteledi, onun şiirsel üretiminden gene alıntılar yaptı, amacı herkesin Brod'un "bireysel bir yaşantıyı" "sonsuz biçimlere" sokmakta ne derece yeteneksiz olduğunu göstermekti. "Acınacak değerde, zavallı, yazıcı bir ruh", cevapladı Brod; yavaş yavaş "bu nefretin güç olan sanatsal ruhani durumlara kadar izlenmesi" keyfi kaçtı. Son sözü ise üçüncü bir kişi çıkardı, *Brenner* dergisinin yayımcısı olan Ludwig von Ficker başka bir düzeyde ve eleştirel bir otoriteyle Brod'da "sanatsal hakla, onu yerine getirme arasındaki yeteneğin" bir "yanlış kavrama" olduğunu saptadı.[8] Bu acı veren bir darbeydi çünkü bununla Avusturya'da Alınan dilinde yayınlanan ciddiye alınması gereken tek kültürel dergi olan *Der Brenner*'in (*Fackel* de vardı, ama *Die Fackel* haindi) bundan böyle Brod'a kapandığıydı.

Hırçın, gene de argümanlı olarak mutlaka gerekli olan düşüncelerle Brod'un kendini yeniden bir çıkmaz sokağa sokmasına Kafka fazla sevinemezdi. Her cümlede kişisel kin duyuluyordu, Brod'un kendini haklı çıkarmak için metafiziği işin içine katması, bunu açması bu seviyesiz edebi çatışmanın karinesinde hiç de egemen olmuyordu. Ama

bunun nedenleri vardı -Kafka bunları çok iyi biliyordu-, Brod özellikle bu meselede iyi önerileri kabul etmiyor ve her türlü öz kuşkuyu reddediyordu. Kraus ve müritlerini dürten şey ona salt en sevdiği sözlerle yıkıcı, 'kindar' görünüyordu; onlar kendi çıkarları için yıkıcılığı seviyorlardı; inandığı üzere, konuyla ilgilenmek yerine, sırf narsist zaferle, çetecilik zaferiyle ilgilenenlerle, konu hakkında çatışmaya girmek yalnız olanaksız değil aynı zamanda da bütünüyle *gereksizdi.*

Brod'un bu konuda nedenle etkiyi karıştırıyor olması bir an bile aklına gelmiyor olmalıydı. Çünkü gerçekte, Brod'un on yıllar sonra otobiyografisinde dile getirdiği Kraus'a karşı tiratları, çağdaşlarının yapamayacağı kadar anlamlıydı. Temelinde Kraus'tan onun yıkıcı eleştirisi yüzünden nefret etmiyordu, tersine o eleştirinin Kraus tarafından yapılmış oluşundan nefret ediyordu. "Neden eleştiri?" diye sormuştu daha iki yıl önce açık olarak insafsıza. "Şiir olmalı ve teorik, en ince noktalarına kadar çalışılmış estetik. Ara kademeler kötü, zararlı, çirkin, gereksizdir."[9] Brod, bu arada bu düşünce içinde rahat etmiş ve bunu olumluluğa doğru koşulsuz istem huyu olarak benimsemişti. Eleştirel bilinç, eleştirel avadanlık artık ona yalnızca çirkin görünmekle kalmıyor, aynı zamanda düpedüz ahlak dışı görünüyordu. Brod kendi yapıtındaki -WEIBERWIRTSCHAF'ın kaotik idilinde- zararsız humorun insan eleştirisiyle ya da hele ironiyle ilişkili olduğu düşüncesini duyduğunda bile sinirleniyordu. Böylece onu yeni bir derginin kuruluşunda katkıda bulunmaya davet eden yazar ve gazeteci Karl Hans Strobl'a şu öğüdü verdi:

> "Bana gönderdiğiniz programınızda belirttiğiniz noktalar, yani *'sevinç duyma, yapıcı güç'*ü sevinerek kabul edebilirim; çünkü özellikle de yapıtlarımdaki *olumluluk* temel olandır ve belki de sizin sandığınız gibi ironi değildir. Temelinde ben *ironiden*, nedensiz kuşkudan, huysuzluktan *nefret* ettiğim kadar hiçbir şeyden nefret etmem."[10]

Brod'un sevinç ve yapıcı güç bulması Buber'in Prag'daki sahneye çıkışının onu inandırmasıyla oldu ancak, yani edebi zekanın mutlaka uzaklık, gözlem ve eleştiriyle belirlenmeye gereksinimi olmadığını söylemesiyle. 'Avangard' şu anlamı da taşıyabilirdi: ortak bir yapıtın temellerini atmak, yeni olanı yaratmak, birlikte hareket etmek. Kolektif enerjilerle Buber'in Alman Yahudileri kültürel kimsesizlik ülkesinden

kurtarmayı umut etmesi aslında insanın bir yerde *tamamen* katılması gereken kayıtsız şartsız, vicdan azabı duymadan bir söz verme (vaat) değildir ve özellikle kolay tahrik olan, bin çeşit ilgi ve proje arasında dağılan Brod'a bu vaat karşı konulmaz etki yaptı. Praglı kültür Siyonistlerinin Buber'den öğrendikleri heyecanı, romantikçe yükseltilen anlatımları seviyordu. Bunları salt incinmelere karşı güçlendirdikleri için sevmiyordu: Karl Kraus artık kişisel bir düşman değildi, o par excellence kökensiz Batı Yahudisi, yolunu şaşırmış biriydi, acınacak bir *durumdu.* Düşman değil, yalnızca bir düşman *suretiydi.* Kışkırtıcı olarak mutlaka yeterince tehlikeliydi, insanları eğlendiriyordu, tüm okumaların biletleri bitiyordu. Ama yaydığı zehir artık felç etmiyordu, temsil ettiği ruh sarsıcı bencillik mahvolmaya mahkumdu.

"Yahudilerle aramda ne gibi bir bağ var?" diye sordu kendi kendine bir süre sonra Kafka. "Kendimle bile nerdeyse bir bağım yok."[11] Brod'un durmadan yinelediği 'ortaklık' ve 'Yahudi milleti' vaazları onu sinirlendiriyordu ve 1913 sonbaharında ona ortaklık duyguları için hiçbir rezervi olmadığını belirttiğinde Brod'un da görmemezlikten gelemediği sinsi bir yabancılaşma belirdi. Doğrusu Kafka'yı, bu konuda gene bir inatçılığın söz konusu olduğunu bilecek kadar iyi tanıyordu. Kafka abartıyordu. Ortaklık değil miydi ki o özlem -ki daha iki yıl bile geçmemişti üzerinden- onu Lemberg'den gelen kuşkulu tiyatro grubunun o kuşkulu gösterilerine durmadan götüren, bu berbat dekorlar arasında sahneye çıkan ve sanki akrabaları için oyun oynayan çocuksu insanlara karşı hayranlık duyan o değil miydi? Kafka Yiddiş dili üzerine verdiği konferansta doğrudan doğruya dinleyicilerini Doğu Yahudileri kültürüyle organik bir bağ kurmaya kışkırtmamış mıydı, hem de onların kendi atomize varoluşlarından ürkmeleri tehlikesine rağmen?

Öyleydi. Ama Siyonist hareket Kafka'ya soyut ve gerçek olmayan boyutlarda görünüyordu. Martin Buber'in 'Yahudi rönesansı' ya da Max Nordau'nun Yahudi bodybuilding'i olsa da fark etmiyordu, durmadan 'halk' ve 'Ulus' sözleri kullanılıyordu, bu Kafka'nın gördüğü günahsız, ağırlık noktasını kendi içinde taşıyan yaşamdan bambaşka bir şeydi. 'Halk' ve 'Ulus' otonom, kendi kendini yapılaştıran, kendi kendini yöneten kitlelerdi. Peki ama *Yahudi bir kitle* nasıl tasavvur edilebilirdi?

Onları ilk kez Viyana'da gördü. Rusya, Kanada, İngiltere, Fransa, Almanya, Polonya, Filistin, Güney Afrikalı Yahudileri. Büyük gruplar halinde kentte dolaşıyorlardı, daireler içinde yan yana duruyorlar, hareketler yapıyorlardı. Hepsi aynı mavi-beyaz işareti takmıştı. Bunlar XI. Uluslararası Siyonist Kongresi delegeleriydi, kongre 2 Eylül'de Kafka'nın Viyana'ya gelişinden iki gün önce başlamıştı. Viyana'nın tüm büyük salonlarına yayılan devasa bir toplantıydı, toplantılar dolup taşıyordu. Nerdeyse 10 000 Yahudi gelmişti.

Doğal olarak Kafka uzun zamandır bundan haberdardı. Birçok Praglı Yahudi de katılmaktaydı, onları tanıyordu ya da dostlarıydı, özellikle de avukat Theodor Weltsch ve kızı Lise, yanında Else Bergmann, erkek kardeşi Otto Fanta ve de 30 yaşlarında bir güzel olan Klara Thein ki, Kafka onunla Fanta'ların evinde tanışmıştı.[12] Öğrenci birliği Bar-Kochba da kendi heyetiyle temsil ediliyordu. Mutlaka olası ki - Kafka Felice'ye bundan hiç söz etmemesine rağmen- bu gösteriye duyduğu merakla iş gezisine biraz daha önce başlamıştı, dostları da onu bu konuda desteklemişti. Konuları ve gündemi 29 Ağustos'ta *Selbstwehr*'de incelemiş, giriş biletlerini de Prag'dayken ısmarlamıştı.

Ne var ki partilerin ve derneklerin büyük kongreleri doğal olarak merakla izlenen etkinliklerden sayılmazdı. Olaylardı bunlar, ama *events* değillerdi, onların yarattığı düşünsel boşluk, yalnızca bünyesel koşul değil, aynı zamanda isteyerek yapılandı. Bu tarz örgütlerin yönetimine ait olan hiç kimse - Siyonistlerde beş üye 'Dar Aksiyon-Komitesinin' en yüksek yürütmeyi temsil etmekteydi- her yıl ya da iki yılda bir gördükleri ve genel bir bilgi vermede zorlanmak durumunda kaldıkları insanların gündemde söz sahibi olmalarına ilgi duymuyordu. Tüm idarecilerin inatla üzerinde durdukları, temel olanı, küçük, kuralsız çevrede önceden kararlaştırmalara, karşı koyuşlara ve anlaşmazlıkları küçültmeye olan eğilimleri herkesçe bilinmekteydi, gerektiğinde şekilciliklerin ardına saklanmaları da- ki bu da dernek ne kadar çok organlı, ne kadar çok kapalı olursa o derece kolaydı, bu da ana toplantılara yansıyan bir durumdu.

Action-Comite'nin Birinci Dünya Savaşı öncesi sunulan Siyonist kongrelerinin geniş çaplı hesap raporları karıştırıldığında son derece büyük, dallanıp budaklanmış, dünya çapında eylemler yapan örgütlerin hem ülke dernekleri, mahalle grupları, komisyonlar, toplama böl-

geleri, dergiler, bir yayınevi ve bir bankası olduğu görülür. Özellikle de yönetim pozisyonlarının Alman-Yahudisi burjuvazide yoğunlaşmış olmasıyla, kendini temsil etmeye büyük önem veriliyordu ki bu da kapalılığı, uyumu, politik ve sosyal hesaplılık izlenimi sağlıyordu. Bu izlenimi her şeyden önce Alman sosyal demokratlarının nasıl yapılacağını ortaya koydukları sert bürokratik hiyerarşi göstermişti.

Bu ciddilik istemi karşısında doğal olarak siyonizmin hâlâ bir *hareket* oluşu duruyordu. Bu yüzden üniter, gündelik politikadan uzaklaşmış amaçlardan söz edilemezdi. Herzl'in 1904'teki ölümünün ardından Siyonist örgütün gelecekteki görevlerini saptamada kişisel anlaşmazlıklar da ortaya çıkmıştı ki hesap raporları bunlardan uzaklaşmadan realist bir görünüm sunmaktaydılar. Bunun dışında da Siyonistler politik değişimlerle karşı karşıya gelmişlerdi. Bunlar üzerinde etki yapmaları hiç olanaklı değildi, bu değişimler gene de amaçlarını doğrudan ilgilendiriyordu. Rus ve Polonya Yahudileri hâlâ pogromlardan ve boykotlardan ülkeleri dışına kaçmaktaydılar. Aralarında sosyalist ve Siyonist düşünce sahibi birçok kişi vardı. Bunlar asla Viyana, Köln ve Berlin'deki Siyonist rütbe sahibi beylerin Filistin'e gelecekte yerleşme konusunda anlaşmaya varmalarını beklemek niyetinde değillerdi. Herzl halihazırdaki yerleşimlerin desteklenmesine, Osmanlı İmparatorluğu Yahudi kolonyalistlere hiçbir politik hak tanımaya yanaşmadığı sürece karşı çıkmıştı. Herzl otonomi istiyordu, orta vadede de Yahudi ulusal devletini öngörüyordu. Böyle olmadığı takdirde Yahudiler gene konuk kalırlar ve halkların her düzen değişimlerinde, her politik güç değişiminde korunmasızlıkla karşı karşıya gelirlerdi. Yahudilerin bugün Filistin'de kurdukları -tüm dünyadan gelen bağışlarla-, yarın ellerinden alınabilirdi.

Şimdi ise Filistin'e kontrolsüz Yahudi 'nüfuz etmesi' sürüyordu ve Siyonistler bu gelişimin ardından koşmaya başlamışlardı. Herzl'in başarısızlıkla gizli diplomasi kartına soktuğu 'politik siyonizmine' karşı son derece sabırsız 'pratik Siyonizm' karşı gelmişti. Artık pazarlık yapmak değil nihayet *eyleme geçmekti* duyuru. Koşullar yaratılmalıydı, çünkü bir tek bunlar İstanbul'daki ve de Batılı kolonyalist güçler için Siyonistlerin barışçı, medeniyetçi çabaları için inandırıcı olabilirdi. Türkler Filistin'deki Yahudi yerleşimcilerin iyi vergi ödeyenler olduklarını anladıklarında ve çalışmalarının tüm Arap halkının yaşam sevi-

yesini yükselteceğini gördüklerinde -hele yerleşim alanlarını işgal etmeyip, *satın* alacaklarını bir yana bırakacak olduğumuzda, böylece ülkeye fazla miktarda para aktığında-, bu ekonomik ön başarıların politik olarak da ödenecek oluşu yalnızca bir zaman sorunuydu.

Bu yeni strateji, yani eldeki tüm olanakları 'Filistin işine' yatırma, bununla ülkenin kolonizasyonunu dönüşülmez biçimde tamamlama daha iki yıl öncesinde Basel'deki X. Siyonist Kongresinde şiddetli atışmalardan sonra kabul edilmişti. Politik Siyonist David Wolffsohn, Herzl'in doğrudan başkan halefi olarak mevkiinden uzaklaştırılmış, yerine Berlinli botanik ve koloniyalizm uzmanı olan pragmatik Otto Warburg geçmişti. Ardından Basel kongresi zafer kazanan pratik Siyonistlerce kıvrak, ama biraz acelecilikle 'Barış Kongresi' olarak ilan edilmişti.

Salt bu çatışmaların geri planında bile Viyana toplantısının gözlemcilere bütünüyle politika dışı kalışının, hiç de yeni görüş açıları açmamasının neden bu derece etkileyici görünmesi anlaşılırdır. Daha birkaç ay önce Osmanlı İmparatorluğu'nun müthiş askeri yenilgisi sorunu tutarlı biçimde püskürtmüş, bambaşka bir politik durumla karşı karşıya gelindiğini ortaya koymuştu. Ulusalcı genç Türk rejim daha biraz önce tüm Avrupa topraklarını kaybetmek zorunda kaldığından şimdi bir de Filistin'deki herhangi otonomi uğraşına hoş görüyle bakmaya niyetli olmayacaktı; gerçekten de Siyonistler orada başarı sözü verecek ilişkiler kurmayı başaramamışlardı. Bu konuda kongre suskun kaldı: hareketin ileriki amaçları hakkında her şey, ama asla yeni tartışmalardan kaçınılmalıydı; İngiltere, Fransa ve hatta Avusturya'dan katılan etkili Siyonistlerin kızgınlıkla bu konudan ırak kalmaları pahasına... Yahudi kimliği sorunları -bununla birlikte tüm kültür Siyonizmi kompleksi- de konu edilmedi. Böylece, zaten hiçbir önemli heyette yer almayan Prag Siyonistlerinin büyük bölümü sadece dinleyici durumuna düşmüştü. Bu kez sırf Filistin'deki pratik işler söz konusu olmalıydı, verilmesi gereken kararlar nerdeyse sadece 'Yahudi ulusal fonlarındaki' kullanılabilir araçların dağıtımıyla ilişkili kalmıştı: özellikle de sorun şuydu, bütünüyle toprak alınımına ve tarımsal yerleşime mi yoğunlaşılmalıydı yoksa bunun yanında kültürel alt yapı gerçekleşir, desteklenmeye değer miydi, örneğin kendi üniversitelerinin kuruluşuna.

Doğal olarak Warburg, aksiliğe bakın ki 'Herzl kenti' olan Viyana'da Siyonistlerin dünya kongresinde bir Prusya dernek toplantısında olduğu gibi kolayca başa çıkacağını sanarak yanılmıştı. Daha devlet adamı gibi sürdürdüğü açılış konuşmasında ilk olay çıkmıştı: Eskiden olduğu gibi şimdi de popüler olan, ama kışkırtıcı biçimde oraya gelmeyen Max Nordau'nun selamlarını yolladığı telgraf okunmuştu. Kendisi bunda içten sözlerle delegelere sesleniyor, ama Action-Comite'ye gittikçe Herzl'in fikirlerinden uzaklaştıkları sitemini yapıyordu. Ardından kopan yaygara sahneleri Nordau'ya övgü haykırışlarıyla doruğa ulaştı. Bütün bunlar daha önce olduğu gibi şimdi de bir Yahudi devleti isteyen ve artık 'idealistler' olarak anılan politik fraksiyonun daha uzun süre anılamayacağını gösteriyordu. Herzl'in mezarı önünde saatlerce ahenkli dini alay yaparak geçmeleri de işe yaramamıştı.

Sürekli huzursuzluğu dil sorunu da yaratıyordu. Ardında herkesin bildiği gibi patlayıcı madde saklıydı. Kongre dili Almancaydı. Doğal olarak bilenler İbraniceyi kullanıyordu, İbranice bilmeyenlerin bir bölümü de. İbraniceden Almancaya çevirenler arada çıkan bağırışlarla ikaz ediliyordu. Kimsenin tam olarak anlamadığı öneriler oylamaya sunuluyordu. Bazı konuşmacılar Yiddiş dilinde ısrarlı oluyordu. Çeviri yapabilenin işi başından aşıyordu ve daha birkaç gün sonra son derece optimist olan çalışma planında o derece gecikme olmuştu ki, gece toplantısı konuldu.

Kafka 8 Eylül öğleden önce Karl alanındaki müzik derneğine, toplantının ana binasına girdiğinde ezginlik kendini belli etmeye başlamıştı. Konuşmacı listesi uzundu, yeniden on iki saatlik bir oturum öngörülmüştü ve sürekli devam eden iktidar çatışmaları, özellikle de Siyonist finans enstitülerinin kontrolüyle ilgili olarak kulislere kaymıştı. Önde ise, açık sahnede dernek retoriği, öncü ruhu birleşimi görülüyor ve politik hareketler önceliğinde karakteristik olan heyecanlı jestler yer alıyordu. *Birlikteliğin* ortak amacının sıcak akıntısında herkesin aklını başına getirmeye zorluyordu. Kafka'nın kısıtlı notları bile bu anın adeta kendi görüşünün tersine işleyen bir düş kırıklığı olduğunu yansıtır:

"Tipi küçük yuvarlak kafalı, sıkı yanaklar. Filistinli işçi delegesi, dinmek bilmeyen bağırışlar. Herzl'in kızı. Yafa'lı eski lise müdürü. Merdiven basamağında dimdik, bozulmuş sakal, hareketli ceket, sonuçsuz kalan Almanca konuşmalar, fazlasıyla İbranice, ana çalışma ufak oturumlarda. Lise W (eltsch) hepsi tüm bunlardan uzaklaştırıyor kendini, katılmadan, salona kâğıt topçuklar atıyor, çaresizce."[13]

Kafka *tipleri* gözlemliyor. Durmadan kavga eden, durmadan yeniden kendilerine gelen Doğu Yahudisi tiyatrocuları sayfalarca, sevgiyle anmasına nasıl bir tezat. Burada ise o "sanki bütünüyle yabancı bir toplantıdaymış" gibi oturuyor. Canı sıkılıyor. Yalnız o değil canı sıkılan. Viyana'da "özlem dolu, azap çeken, büyük bir istemle yanıp tutuşan bir kitlenin hayranlığı" yaşantısını arayan *Selbstwehr*'in anonim muhabiri bile kabullenmek zorundaydı ki -ki bu gene Buber sesiydi- orada yapılan konuşmalar o derece can sıkıcıydı ki, insan iyisi mi kongrenin *optik* oyununa yönelmeliydi.[14]

Kafka ise kapsamlı yan etkinliklere bile ısınmamışa benziyordu. Filistin fotoğraflarına ve Yahudi cimnastikçilerin eylemine isteseydi bakabilirdi. Oysa o bunun yerine Schönbrunn parkında dolaştı. Bundan sonraki sekiz yıl için bu Siyonizm genel kongresini izleme yaşantısının son kez olacağını tahmin edebilir miydi? Kimse tahmin edemezdi bunu. Kimse Filistin üzerindeki tüm Türk egemenliği döneminin, ki tam olarak dört yüzyıl sürmüştü, artık yüzde 99 bittiğini bilemezdi.

Kafka Siyonist sembolü yakasından çıkarttı. Sonra üzerinde bir yaralının taşındığı başka bir rozeti taktı. Bu rozet II. Uluslararası Kurtarma ve Kazalardan Korunma Kongresine katılanları tanıtan işaretti ki, bunlar akşam Viyana Belediyesinde resmi olarak selamlanacaklardı. Oradan uzaklaşmak söz konusu değildi; müdür Marschner ve baş müfettiş Pfohl tüm diğer konuşmacılar gibi şahsen kendilerini tanıtacaklardı. İşçi-Kaza-Sigortası-Kurumu başkanı Dr. Otto Pribram da oradaydı; özellikle de daha önceki sadık hizmetleri için kendisine Viyana'ya gitme olanağı sağlanan yardımcı bölüm şefinin orada olmayışı, kendisini göstermeyişi acaba nasıl karşılanırdı? O gün Kafka ikinci kez kendisine binlerce insan arasında bir yer bulmaya çalıştı. Yarım düzine açılış konuşması yapıldı, soğuk büfe ikramı vardı. Kendisine ayrılan

masadaki yerde küçük bir Bohemya bayrağı duruyordu. Genç izcilerden oluşan bir hücum kıtası bardakları doldurma işini üstlenmişti.

Kafka'nın başı ağrıyordu. Gece uykunun gelmesini boşuna bekledi, saatlerce. O güne kadar hiçbir yolculukta kendisini bu derece kötü hissetmemişti, en alçakgönüllü olan otel odaları ona (temiz olsa da) bilinmeyen bir özgürlük kokusu armağan ederken o bu kez yatağında dönüp duruyor, alnındaki soğuk bezleri değiştiriyor, kendi yatağına gidebilmek için Kafka'nın odasından geçmesi gereken Otto Pick'e kulak kesiliyordu.

Daha birkaç gün öncesinde aklına hem yalın hem de fantastik olan bir fikir gelmişti. Korkuyu sonunda kabul etmek, yalnızca kendi gereksinimini izlemek, Felice ile "birlikte yaşamak, her biri özgür olarak, her biri kendisi için, ne dışsal olarak ne de gerçekten evli olarak, sadece birlikte, böylece son olanaklı erkek dostluğu adımını atmış olmak, bana konan sınırın çok yakınında, dimdik durmak." İnsan için olanaklı bir yaşam mıydı bu? Kafka birkaç saat buna inandı. Sonra eline Heinrich Laube'nin kendisiyle 'kan husumlüğü' olan Grillparzer biyografisi geçti. Sayfaları çevirmeye başladı. Kafka'nın düşünü gördüğü şeyi gerçekte Grillparzer yaşamıştı. "O bunu yaptı, tam olarak bunu [...]. Ama bu yaşam dayanılmaz, günahkâr, iğrençti. Belki de ben ondan daha büyük acılar içinde olacaktım, çünkü ben birçok konuda daha zayıfım."[15] Böylece düş görüntüsü yitip gitti, bunun yarattığı ayılma ağır basmadan önce, not etti bunları. Felice'ye gönderdiği notlarına ekledi. Artık söz konusu değildi bu. Prag'dan ayrılarak *çiftin* özel ışık haresini terk etmişti. Bu yüzden şimdi bu şeyler konuşulabilirdi. Ona -oldukça gözden geçirerek- cinsellik olmayan bir yaşam önerisinde bulundu. Bir daha asla bu kadar ileriye gidemeyecekti.

Şurası kesin ki Kafka Matschakerhof otelinde geçirdiği uykusuz, baş ağrılarıyla kıvrandığı gecelerde ne Viyana kahvelerindeki edebiyat kongreleriyle, ne Siyonist kongresiyle ne de kurtarıcılar ve kaza önleyicileri kongresiyle ilgilendi. Grillparzer'i düşünüyordu, DER ARME SPIELMANN (ZAVALLI OYUNCU)'yu, bunu nerdeyse ezbere biliyordu... Aynı binada, birkaç basamak aşağıda Grillparzer'in düzenli olarak öğle yemeği yediğini düşünüyordu. Trieste'den Venedik'e, Grillparzer'in deniz tutması hastalığını öğrettiği eziyetli yolculuğu düşünüyordu (bir hafta sonra başına aynı şeyin geleceğini hissediyor muydu?). Grillpar-

zer'in durmadan yaşamak zorunda kaldığı birdenbire ortaya çıkan, görünürde sebepsiz, ama sürekli olan cinsel isteksizliğinin, 'ebedi nişanlısı' olan Kathi Fröhlich'e karşı bile sönmesini düşünüyordu. Belki de Grillparzer'in günün birinde sıkı fıkı olduğu dostu Georg Altmüller'e açtığı en içsel mutsuzluğunu aklına getiriyordu.

"Bu kaygısız kendini verişe, bu kendini unutuşa, bu birleşmeye, sevilen bir nesnenin içinde batmaya Tanrım, doğamın yeteneği olaydı! Ama, bilmiyorum, buna daha beterini söylememek için en yüksek kendindelik mi desem, yoksa bu sanata ve sanata ait olan sınırsız çabanın sonucu mu, bu çaba tüm diğer şeylerin gözümden kaçmasına neden oluyor, bir an için onları yakalıyor ama uzun süre tutamıyorum. Tek kelimeyle ben sevgiye yetenekli değilim. Kıymetli bir varlık beni ne kadar çekiyorsa da onun üzerinde her zaman daha yüce bir şey duruyor [...] Sanırım sevgilide sadece onu fantezimde yarattığım şeyi seviyor olduğumun farkına vardım, öyle ki gerçek olanı, bir sanat oluşumuna dönüşüyor, düşüncelerimle uyum sağlayarak beni cezp ediyor, ama en ufak bir sapmada daha da şiddetle beni tiksindiriyor."[16]

Kafka bu okumanın filtresiyle yaşadı Viyana'yı, bu "ölmekte olan devasa köyü", daha sonraki aylarda kent hakkında konuşurken -özellikle Grete Bloch'a yazdığı mektuplarda-, nerdeyse sanki Grillparzer uğruna oraya gitmiş gibiydi. Yaşamının bu derece önemli bir anında sayısız insan ve sorumluluklar altında sıkışmış oluşunun yarattığı zehretmenin nedeni çaresizce meslek ve eğilimleri arasında kıvrımlar yapan saray nazırı Grillparzer'den kaynaklanıyordu, sonunda onu gerçekten kendi kişileşmiş mutsuzluğu olarak gördü. "Viyana'da doğru dürüst acı çekileceğini Grillparzer kanıtladı." Bu arada özdeşleşmeyi sonuna kadar götürmekten sakındı kendini.. *Birinin* bu yolu gitmiş olması yetmez miydi? Doğal olarak şeytana uyma bulaşıcı kaldı, Kafka yıllar sonra kendi kendini ikaz etmek zorunda kaldı: "Sen Grillparzer'i taklit etmeye değer bulmuyorsun, bahtsız bir örnek, gelecektekiler, onlar adına acı çektiği için ona teşekkür etsinler." Ardından gelen olmak istedi, izleyicisi değil. Düşüş kaçınılmaz ise, kendi yolundan, kendi tepesinden olmalıydı.[17]

'Modern ticaret gemilerinin güvertelerinde emniyet tedbirleri'... 'Kaza korunması hizmetindeki teknik deney esasları'... 'Betonarme binalardan düşmekten kurtulma sorunları'... Kaçış yoktu. Kafka Viyana

parlamentosunda saatlerce oturdu, beş uzun gün boyunca. Mektuplarda artık notlar, ayrıntılar yok. Perdeleri kapattı her zaman memur ve görevlilerin yarı dünyasına daldığında olduğu gibi.

II. Uluslararası Kurtarma ve Kaza Korunması Kongresine 200'den fazla bildiri sunumcusu başvurmuştu. Bu ilgi bile düzenleyicileri çok sevindirmişti; kaçınılmaz, nerdeyse 1600 sayfayı bulan, birkaç ay sonra yayınlanan kongre kitabı da her devasa olayda olduğu gibi o zaman için tipik olan çocuksu sevinci her yanıyla hissettiriyordu. Günümüz uzmanlaşma etiğinden çok uzaklardaydılar, bu yüzden kazalar ve onlarla başa çıkma ile *herhangi bir biçimde* ilgili olan herkes davet edilmişti: doktorlar, hasta bakıcılar, itfaiyeciler, dağ rehberleri, mühendisler, demir yolcular. Böylesine çaplı bir olayla doğal olarak sadece katı bir organizasyonla başedilebilirdi ve 86 kişiden oluşan 'kadın komitesi' birlikte gelen eşleri sürekli hareket halinde tutarken beyler tematik sınırlı çalışma gruplarına ayrıldı, daha önce teksir edilmiş olan bildirilerini okumakla yükümlüydüler (en fazla on beş dakikayla sınırlı olarak) ve tartışabilirlerdi. Sonunda önerilen sonuçlar kaleme alındı, kongre yönetimine onanmak üzere sunuldu, oradan da kongreye katılan tüm ülke hükümetlerine gönderildi.

Kafka ve amirleri 'bilinmeyen bölüme: kazalardan korunmaya' seçilmişti (burada ister istemez Şato'daki çift anlamlı 'X. Kalem Odası'nı düşünüyor insan), bu çalışma grubu Praglıların gözünden kaçmadığı biçimde kongre hareketinin bir çeşit dış görevini oluşturmaktaydı. Çünkü bildiri sunanların büyük çoğunluğu *pratik* kurtarma tedbirleriyle uğraşıyordu, her ne kadar IV. Bölümde 'vagonlarda bavulun aşağıya düşmesiyle meydana gelecek kazalardan korunma' başlıklı bildiriye gülünse de. III. bölümde 'İntihar ve onunla mücadele'yi düşündürse de, bunlar kongrenin olağanıydı -hiçbir resmi konuşmacı toplantı salonuna- bu buluşmanın bir *Samarit Buluşması** olduğu kavramını dile getirmeden edemedi. Açık olarak söyleyecek olursak: Burada *daha önce meydana gelmiş* felaketleri konuşan uzmanlar bir araya gelmişlerdi. Organizasyon hesap vererek ilk yardım, spor kazaları, Alp kazaları ve denizlerde kurtarmaya ait bölümler açmışlardı. Kazalardan korunmanın buralara da ait olduğu, yani *henüz gerçekleşme-*

* Samarit: gönlü tok, yardım eden kişi, Luka İncili'nde geçer. (ç.n.)

miş felaketlerle de uğraşmanın bir yenilik olduğu kongre kitabında "mutlu düşünce" olarak öne çıkarıldı. "Umarız teknik adamlarla samaritler arasındaki kardeşlik kalıcı olur!" dendi. [18]

Kafka ne Samarit ne de teknikerdi. Böyleyse burada işi neydi, ne arıyordu? Kaza önlemleri konusunu biliyordu, teknik iyileşmeler konusunda makaleler de yayınlamıştı. Ama bunlar birkaç yıl öncesindeydi, ekmeğini makinelerden değil sigorta dosyalarından kazanıyordu. Kendi yazdığı iki bildiriyi dinleyebilirdi: Pfohl 'Avusturya'da kaza korunması örgütlenmesi' hakkında, müdür Marschner de 'Kaza sigortası çerçevesinde kaza korunması, özel olarak da Prag İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu göz önüne alındığında' hakkında Kafka'nın yazdıklarını okumuşlardı. Kafka'nın da nezaket icabı alkışladığına kuşku yok. Bu arada kendini tarafsız gözlemci rolüne sokmayı daha iyi bilen Kafka için bu oturumlar kendi mesleğinin hayaletimsi tinselliğini acı vererek onun gözleri önüne sermişti. Kazalardan korunma önleyiciydi, biraz soyutluk taşıyordu, bunun sosyal ahlakını Samaritlere önce açıklamak gerekiyordu. Kafka ise kazadan korunmayı sigorta hukuku esasına dayandırıyordu, 'mümkün olanın koşuluyla', ikinci dereceli önlemeyle, ki bunların hepsi yazışmalardan, dosya belgelerinden anlaşılıyordu -her ne kadar mektuplarında ve günlüğünde bu konular hakkında tek bir söz edilmemişse de-. Sigorta hukuku yönetmeliğinin anlamı bir avucu geçmeyen uzmanlarca kavranırsa son kertede birçok kanın dökületeceği, birçok kopuk uzvun olacağı bir nedensellik zincirinin ortaya çıkacağını çok iyi biliyordu. Oysa bu nedensellik zinciri uzun ve inceydi, işinin sosyal fonksiyonunu dil kalabalığı ile nedenlendiren, kolluklar takmış bir memurun önemi, deneyli bir kurtarıcı doktorun yanında ne olabilirdi ki.

Toplantının büyük oluşu değildi sadece, aynı zamanda da Kafka'nın meslek grubunun hissedilen yer değişimiydi en ufak bir ilgi duymamasına neden olan. Sonunda görev gereği birkaç kez elini havaya kaldırdı; bilinmeyen bölümü sekiz karar aldı, bunlar arasında ehliyet almak isteyenlerin göz muayenesinden geçmeleri ve "giysisiz olarak denizin belirli yerlerinde sünger avcılığının yapılmaması ve üç çatallı asa kullanılması" önerisi kabul edildi. Bu kararların nasıl ger-

çekleşeceğini memur Kafka bilemezdi. "...bu derece işe yaramaz bir kongre zor düşünülür " diye yakındı her şey sona erdiğinde.[19]

Profesyonel yardımcıların bilincinde önleyici tedbirler düşüncesinin ne derece zayıf olduğu, basının olumlu ve iyi niyetli çabalarla verdiği haberlerde de görüldü. Kongre delegeleri onuruna bir sonuç daveti verildi, kuşkusuz Kafka bu davete de gitmek zorunda kaldı. Kısmen heyecanlı, kısmen 'eğlendirici' konuşmalarla başkanına, hükümete ve krala sayısız kadeh kaldırıldı. Katı, belirlenmiş rolü olan rutin bir edim. Buna rağmen iç işleri bakanı von Heinold'un konuşması bazı siyasal kıvılcımlar yarattı. Kendisi sosyal yasama erkinin, samaritliğin ve savaş esirlerinin tedavileriyle ilgili Cenevre konvansiyonun tüm Avrupa'da egemen olan milliyetçiliğe karşı gereken bir karşı denge olduğunu söyledi. Bu öyle bir manifestoydu ki, ondan yayılan sürpriz insan sevgisi ancak Habsburg İmparatorluğu'nun kendi içinde oluşan milliyetçiliği güçlükle kontrol altına aldığı düşünüldüğünde daha iyi anlaşılır.

Bu çeşit sorunlar orada bulunan imparatorluk Almanlarında yoktu. Bir sonra kürsüye çıkan Berlin belediye başkanı Georg Reicke Avusturya başkentinin atraksiyonları hakkında hiç çekinmeden zevzekledi, bir nefeste Viyana valsinden, "hoş Viyanalı kadınlardan" ve "Grillparzer'in güzel yumuşak mısralarından" o sırada atlatılmış olan savaş tehlikesine değinmek için söz etti (o anda dinleyicilerden birinin yüreği hopladı): "İnanın Alınan İmparatorluğu'nda erkeklerin sadık silah kardeşliği devam ediyor" dedi. Uzun süren bir alkış aldı diye yazıyor *Neue Freie Presse.* Alkışlar, daha birkaç gün önce savaş ameliyatları ve Balkan Savaşı'nda sağlık personelinin istihdamını alkışlayanların alkışlarıydı. Kurtarma işleri onlara daha yakındı kuşkusuz. Kaza *korunmasına* daha fazla çalışmaları gerekliydi.

Kafka olası her şeyi reddetti, hatta ücretsiz giriş alabileceği Hof Tiyatrosu'ndaki kutlama oyununu bile. Oysa nereye kaçılabilirdi ki, nerede dinlenilebilirdi? Evet, belki de tüm o günlerde bir kez yolculuk rehberine bakmalıydı. O zaman tam da Viyana belediyesinde, Grillparzer'in yumuşak mısralarından söz edilen yerde Tarih Müzesi'nin olduğunu ve orada bir 'Grillparzer odası' bulunduğunu öğrenebilirdi.

Bunu duyduğunda artık çok geç olmuştu, aylar sonra bile kaçan bu olanaktan söz etti.

Yağmur yağmaya başlamıştı. Yağmur gittikçe kuvvetlendi, saatlerce, günlerce bardaktan boşanırcasına yağdı. Kongre delegelerinin yapacakları gezintiler iptal edildi ve samaritlerin sinemaların haftalık programlarında gösterilecek olan kurtarma egzersizleri tam anlamıyla çamura saplandı. Tuna kanalı kıyısında şaşırmış bir kalabalığa mutsuz yüzme bilmeyenlerin uzmanca sudan çıkarılmaları gösterisi yapıldı. Sonunda 'kurtarılanlar' sırılsıklam ıslanan seyircilerden ayırt edilemiyordu. Bu şaka içinde de Kafka zor bulunurdu. Aklından bambaşka bir kurtarma geçiyordu. Zoraki görevleri, konferansları, davetleri, meslektaşlarıyla olan resmiyet dışı buluşmaları sonlandırdıktan sonra kayboldu. Nereye gittiğini bilmiyoruz.

Kafasının içinde üç kongre dans ediyordu, acının yumuşamamasına şaşmamak gerek. Üç imparatorluk onu çağırıyordu, hepsi de kendi dilinde. Üçü için de pasaportu vardı. Ama durmadan sınır aşmak yorucuydu, durmadan yeni çehreler görmek. Berlin'den bir telgraf geldi. Sanki solgun bir güneş orada batıyormuş gibi geldi ona, sanki son ışını ona o sırada ulaşmış gibiydi.

Hiç değilse bir kez bir temas olmuştu, yabancı çizgiler kesişmişti. Biliyoruz, Kafka anlattığı için değil, ama bir kameranın o anmaya değer anı saptadığı için. Fotoğraf Wurstelprater'de çekilmişti. Üzerine bir uçağın resmedildiği bir stüdyo perdesinin çizildiğini gösteriyordu. İçinde bir boşluk vardı, onun arkasına geçen görünüşe göre uçağın cockpitinde oturuyor gibi oluyordu. Bu şaka fotoğrafı dört yolcuyu gösteriyordu: Lise Weltsch (Siyonizm), Otto Pick (edebiyat), Albert Ehrenstein (edebiyat), Franz Kafka (edebiyat, Siyonizm, kaza korunması). Sonuncusu tam soldaydı, gerçek bir uçakta pilotun oturduğu yerde. Doğal olarak uçuş yönüne sırtını dönmüştü. Bir tek o gülümsüyordu.

Trieste. Venedik, Verona, Riva

Ama hiçbir şey yoksa,
kötü, iyiden de azdır.

Friedrich Theodor Vischer, AUCH EINER

Odanın tavanındaki ince çatlaklarla başlıyor. Ardından ufak harçlar düşüyor. Ortadan renkler genişlemeye başlıyor, titreyerek, tavan görünürde saydamlaşıyor, arkasında hareket eden bir cismin hayalleri kendini gösteriyor. Sonunda tavan açılıyor, bir gökyüzü gibi açıyor kendini.

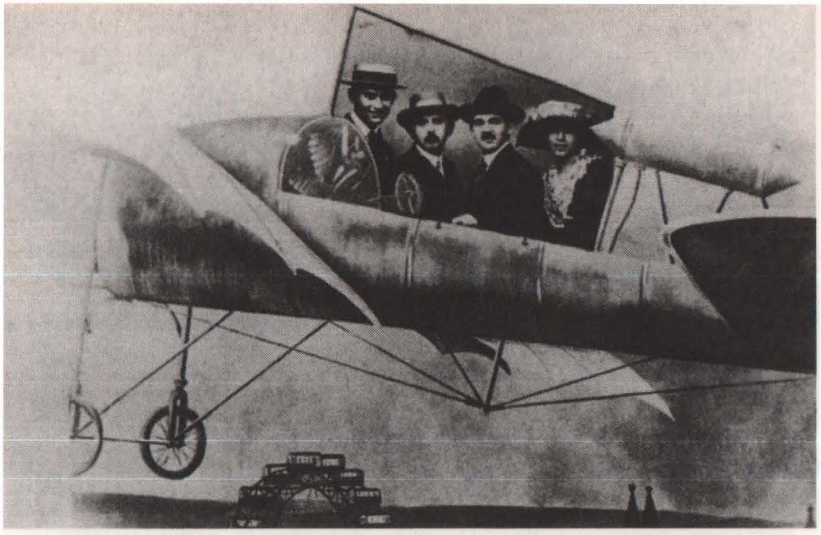
"Daha büyük yükseklikten, ben yanlış algılamışım, yarı karanlıkta yavaşça mavimsi mor örtülere ve altın iplere sarınmış bir melek, büyük beyaz ipeğimsi parıldayan kanatları üzerinde, kalkık elinde kılıcını düz tutarak eğildi. 'Bir melek yani!' diye düşündüm 'bütün gün üzerime doğru uçuyor, bense inançsızlığım içinde böyle olduğunu bilmiyordum. Şimdi konuşacak benimle. Bakışımı indirdim. Ama gene kaldırdığımda melek hâlâ oradaydı, oysa canlı bir melek değildi, denizci meyhanelerinde tavanda asılı duran gemi burunlarına konan boyalı tahta figürlerdendi. Başkaca bir şey değil. Kılıcın kabzası içinde mumlar dursun, akan mum yağları biriksin diye düzenlenmişti."

Kafka bu düşü 25 Haziran 1914'te not etti. Kafka'nın kısa, yalnız yaptığı İtalya yolculuğunu bir öykünün içeriği yapan W.G. Sebald, melek vizyonunu 14 Eylül 1913'e yerleştirdi, o akşam Kafka'nın on iki saatlik bir tren yolculuğundan sonra Avusturya liman kenti Trieste'ye vardığı zamandı. Mutlaka şöyle olmuş olabilir. Kafka Corso'da uyuşan bacaklarını germiş (bunu yaparken de daha da delice düşünerek dost olan Svevo ve Joyce'a rastlamış olabilirdi, o akşam dünya edebiyatı nasıl bir dönüşüme uğrardı, kim bilir), birkaç "denizci meyhanesinin" önünden geçti, sonra otel odasında yattı, oda tek bir lamba ile kısıtlı aydınlatılıyordu, tavana baktı ve Viyana'da geçen şuursuz günleri "kafasından silmeye" çalıştı, "hem de kökünden".[1]

Doğaldır ki bu durum ertesi akşam da olabilirdi, Venedik'te, Avusturya idaresindeki Sandwirth otelinde, geniş gezinti yeri Riva degli Schiavoni kıyısında, Kafka orada hafif bir mide bulantısına ya-

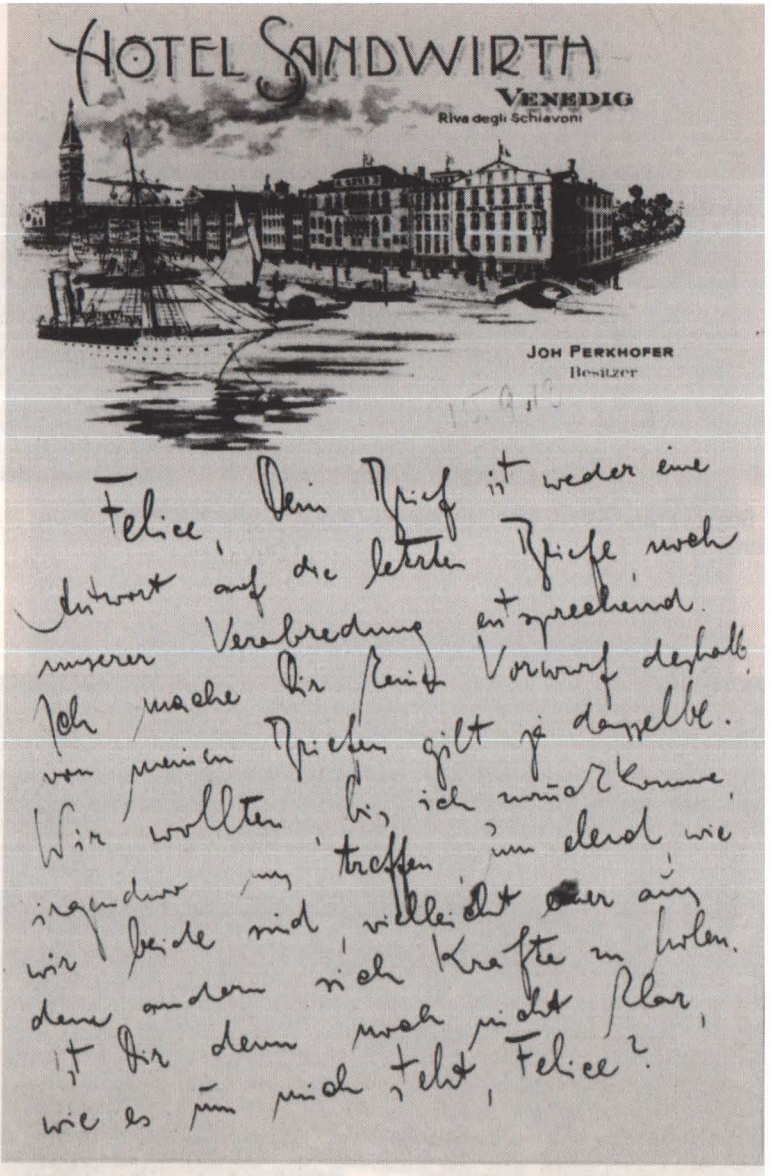
38. Fellice Bauer ve annesi Anna.

39. Soldan Franz Kafka, Albert Ehrinstein, Otto Pick, Lise Kaznelson; Viyana, 1913 Eylül.

40. II. Uluslararası Kurtarma ve Sigorta Kongresi; Avusturya İmparatorluk Meclisi oturum salonu; Viyana 1913, Eylül.

41. Kafka'nın Felice Baure gönderdiği mektup: Venedik, 19 Eylül 1913.

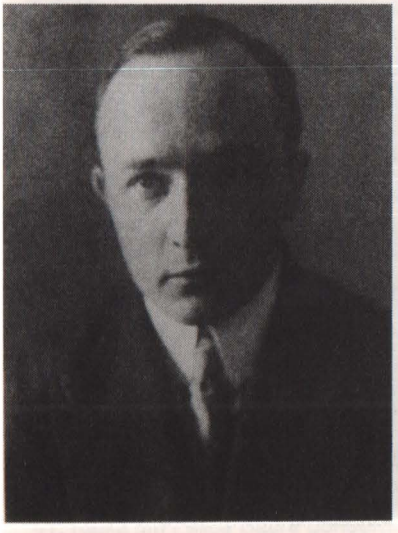
42. Garda gölü kıyısında Riva limanı, kartın arkasında kız kardeşi Ottla'ya yazdığı...; 28 Eylül 1913.

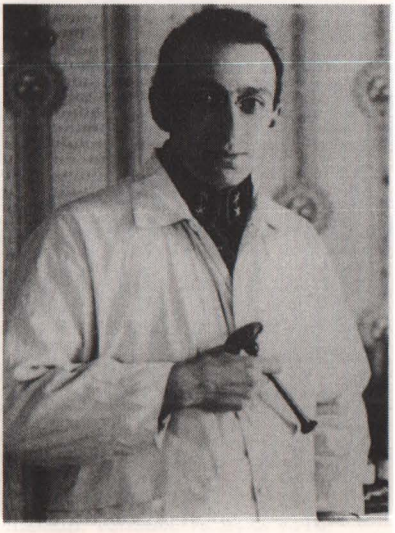
43. Riva'daki Dr. von Hartungen, sanatoryumun yemek salonu.

42. Prag, Alstädter Ring. Solda belediye binası. Sağda "Oppelthaus" bu binanın en üst katında kafka ailesi 1913 Kasımından sonra oturdu.

45. Robert Musil, 1910 rivosunda.

46. Ernst Weisi

47. Hellerau Alman atölyelerinde yapılan eşyalar, tahminen 1910.

48. Felice Baure'in daha sonra evlendiği kocası Moritz Marasse ile oturduğu ev, tahminen 1930.

Die Verlobung ihrer Kinder **Felice** und **Franz** zeigen ergebenst an

Carl Bauer und Frau **Anna**
geb. **Danziger.**
Berlin-Charlottenburg,
Wilmersdorferstrasse 73.

Hermann Kafka und Frau **Julie.**
Prag, Altstädterring 6.

Felice Bauer
Dr. Franz Kafka
Verlobte.

Berlin, im April 1914.
Empfangstag Pfingstmontag, 1. Juni.

49. Berliner Tageblatt, Nişan ilanı, 21 Nisan 1914.

50. Grete Bloch

51. Hotel Askanischer Hof, Berlin.

52. Franz Kafka, pasaport resmi tahminen 1915/6.

53. Soldan sağa : Max Brod'un kız kardeşi Sophie, kocası Max Friedman, (-ki bu Felice Bauer'in kuzeni) Brod'un annesi Fanny, 1915.

kalanmıştı. Fırtınalı gemi yolculuğu yüzünden olabilirdi, penceresinden lagüne bakıyordu, Viyana'dan beri peşini bırakmayan yağmur hâlâ şiddetle yağıyordu.

Bilmiyoruz. Kafka'nın bir zamanlar Assicurazioni Generali'ye tayin edilmeyi umduğu Trieste'de istasyon ve gemilerin iskelelerinden daha fazla bir şey görüp görmediğini bilmiyoruz, Venedik'te dört ya da beş gün ne yaptığını ve planladığından neden daha uzun kaldığını da, sonuç olarak ardından Verona'da nasıl zaman geçirdiğini de bilmiyoruz; bildiğimiz orada bir halk şenliğini seyretmiş oluşu ve sinemada ağlayarak bir melodramı izlediği, her turist rehberinde görülmeye değer olarak önerilen Santa Anastasia kilisesinde neşesizce oturduğu. Sebald'ın DR. K. s BADEREISE NACH RIVA[2] (DR. K.'NIN RİVA'YA YOLCULUĞU) adlı esprili derlemesi de görünür biçimde deneye dayanan yöntem eksikliği içermekte. Kaldı ki bu arada Kafka'nın günlük turistik programı bilgisinin bize yardımcı olup olmayacağı, bu gezinin garip gerçek dışılığını ortadan kaldırıp kaldırmayacağını bilmiyoruz.

Pick birlikte yapacakları İtalya gezisinden vazgeçince Kafka artık yalnız yola çıkmıştı; ama bir şey yazmıyor, hiçbir şey anlatmıyor, günlüğüne yazmıyor, ailesinin mektuplarına cevap vermiyor. Oysa ilk bakışta aynen zamanının kültürlü burjuvalarının yolculuk yapan kişileri gibi davranıyor. Venedik'e hayranlık duyuyor. "Ne kadar da güzel", diye yazıyor Brod'a, " bizde nasıl da küçük görülüyor!". Gördüklerini Goethe'nin İTALYA YOLCULUĞU ile karşılaştırıyor; cümlesi cümlesine, hatta ilk izlenimlerini anlatmak için onun görüntüsüyle eşleşiyor: "Nihayet Venedik'teyim" diyor Felice'ye. "Ama şimdi içine atmalıyım kendimi..." Goethe'de ise şunlar okunur: "Yemeğe acele ediyordum, önce bütününden emin olmak için ve yanımda kimse olmadan, sırf gökyüzü yönlerini izleyerek kentin labirentine attım kendimi..."[3] Kafka'da mutlaka başka türlü davranmamıştır. Onun Ernst Pawel'in savladığı gibi "otel odasında kendi kaderini düşünerek dört bedbaht gün" geçirdiği zayıf bir olasılıktır.[4]

Oysa içine hiçbir şey nüfuz etmemiştir. Ya da daha doğrusu, onun içine nüfuz eden kendine ait olan yaşamın simgeleridir. Markus alanında fotoğrafçıların önünde didişen sayısız balayı yolcuları. Erkeklerin yeni evlendikleri kadının kalçalarına koydukları elleri. Yoğunlaşan

jestler. Bakışlarını başka yöne çevirmek istiyor, ama gene de oraya odaklanıyordu, iğreniyordu, aynı zamanda da *kendi* eli düşüncesiz bir mutluluk içinde orada dinleniyor olsaydı nasıl olurdu diye yoğun bir hayal kuruyordu.

Felice'den bir mektup geliyor, tam da şimdi, oysa ondan rahat bırakılmasını rica etmişti, bu öyle bir mektuptu ki, uzaklaşmanın tüm işaretlerinin ötesindeydi. Babasına nihayet ne zaman yazacağını bilmek istiyordu. Kesinlik ve açıklık istiyordu. Sanki kendinden "çok fazla özveride bulunacak gibi"miydi. Bu konuda doğruyu bulmuş oluyordu, bu sözler hafifçe pazarlık saklasa da içinde, karşı gelinemez sözlerdi. Hayır, burada ölçüp biçmeye yer yoktu.

> "Babana yazabilirdim, seninle tam bir anlaşma içinde ve tamamen içimden gelerek, ama en ufak bir gerçeğin en ufak bir yaklaşımında ben mutlaka çığırımdan çıkabilir, hiç ciddiye almadan yalnız kalmanın karşı durulmaz baskısına ulaşmayı arayabilirim. Bu da bugün dayandığımızdan daha da beter bir mutsuzluğa yol açabilir Felice. Ben burada yalnızım, nerdeyse kimseyle konuşmuyorum otellerin görevlileri dışında, hüzünlüyüm, nerdeyse taşacak kadar, gene de, bana uygun düşen, doğaüstü bir adaletten payıma düşen, benim aşmayacağım ve sonum gelinceye kadar taşımayı sürdürmeye devam edeceğim durumu hissediyorum."[5]

Başka bir deyişle, hiçbir şey değişemez. Felice'nin bu satırlar karşısında sadece hüzünle değil öfkeyle dolduğunu tahmin etmek güç değildir. Onun istediği en yalın, en doğal olan değil miydi ki? Babasının içten mektubuna içten bir cevaptı -ki *bu* tarz bir kız istemenin ardından hiç de olmayan biçimde- tüm kapıları açık bırakmıştı sonuna kadar. Kafka ise yeniden birtakım yüksek güçler peşindeydi, sorumluluğu silkip atmak, en olağan olanı yapmamak için.

Sonunda korku galip geldi. Çünkü Kafka mektubunu Felice'nin uzun zamandır kendi kendine söylediği, alışık olunmayan bir belirlilikle ve açıklıkla, artık hiçbir şeyin umut edilmemesine yönelik bir cümleyle bitiyordu: "Ayrılmak zorundayız" diye yazdı. Altta da sadece imzası vardı: "Franz". Felice kâğıda baktı. Sandwirth otelinin mektup kâğıdıydı bu. Sol köşesinde Riva degli Schiavoni'nin manzarası vardı, önünde buharlı motorlar açıkça görülüyordu. Hepsi bu muydu? Hayır Verona'dan da bir kartpostal geldi. Sonra haftalarca hiçbir şey. Kafka şimdi ciddiydi.

Desenzano. Güneşe yatmıştı, çimlerin üzerine, Garda gölünün güney, düz kıyısında. Solda batı kıyısının birkaç kilometresini görüyordu, burası Salo'ya ve daha ötede de 'Garda gölü rivierasına' ulaşıyordu, sağda Sirmione yarımadasının uzun dar dili. "Issızlık" diye yazmıştı Goethe, "ki o kadar çok özlem duymuştum, şimdi ise tadını çıkarabilirim; [...]Venedik'te beni belki bir tek kişi tanır, o da bana hemen rastlamayacaktır."[6] Kafka bir kâğıt çıkarttı. "Tek mutlu duygum," diye not etti, "kimsenin nerede olduğumu bilmemesinde yatıyor." Bu gibi cümleleri göndermenin bir anlamı yoktu. Gemi yaklaşıyordu. Kafka bavulunu iskeleye taşıdı, Riva'ya bir bilet aldı. Vapur kalktı. Bir sonraki durak küçük tatil yöresi Sirmione'ydi. Sonra Manerba geldi. Sonra *San Felice.*

Kafka Dr. von Hartungen sanatoryumu yolundaydı. Burası uzun süredir Avrupa hastalık hastalarının, isteriklerin, nevrozluların ve *workaholic*'lerin gizli yeriydi. Burada sürekli müşteri olan Heinrich Mann, sanatoryumun kurucusu olan tıp doktoru Christoph Hartung von Hartungen'in daha on yıl öncesinde GÖTTINNEN (Tanrıçalar) adlı romanında portresini çizmişti. Nerdeyse eş zamanlı olarak Thomas Mann TRISTAN adlı öyküsünde sanatoryumdaki gündelik yaşamı anlatmıştı. Hermann Sudermann ve Christian Morgenstern de kendilerini Hartungen'e kendilerini tedavi ettirmişlerdi, Max Oppenheimer, Rudolf Steiner, Cesare Lombroso, Sigmund Freud, Wilhelm Stekel ve Magnus Hirschfeld'le de ilişkiler vardı. Sanatoryum konusunda bilgi sahibi olan Kafka'nın burayı da bildiğine kuşku yok, zaten bundan dört yıl önce Brod'la birlikte burayı etraflıca incelemişti.

Oysa kendisinin burada kalma kararı alması onu hiç de memnun etmiyordu. Kısa süreli yıllık iznini 'geçirmeyi' her açıdan acı çekenler topluluğunda geçirmek yeterince kötüydü zaten; bu durumu telafi etmek için Kafka önce İtalyan Riviera'sında Pegli denen kür merkezini seçmişti. Bu yöre Cenova'dan birkaç kilometre uzaklıktaydı. Orada kaplıcalar kitabının belirttiğine göre körfezin en güzel yerinde Dr. Ernst kür tesisi vardı, "güneşli terasları, olağanüstü deniz ve yayla manzarasıyla". Kaçış ve karşıtlık noktası olarak heyecan verici, tramvayla ulaşılabilen liman kenti Cenova: "bu aynı zamanda yolculuk ve sanatoryum olacak" diye yazdı Kafka sevgilisine. Brod ve Weltsch'in sitayişle söz ettikleri, Kafka için "büyük güney" olan Riviera hakkında

artık o da söz sahibi olacaktı. Ama gene şanssızdı, bundan iki yıl önce Brod'un kolera korkusu onu oradan uzaklaştırmıştı. Şimdi ise o orada kür sezonunun ancak ekim ayında başladığını öğrenmişti. Bu haber onu o derece düş kırıklığına uğratmıştı ki, "büyük felaketten" söz etti.[7]

Hartungen sanatoryumu Garda gölünün kuzey kıyısında yer alıyordu, yani Avusturya toprakları içinde, Riva'nın kenarında, aşağı yukarı 20 000 metrekare büyüklüğünde, parkımsı yapılandırılmış göl kıyısı arazisinde. Buraya gelen biri önce tıbbi muayeneden geçmek zorundaydı. Bulaşıcı bir hastalık saptanmadığı takdirde -özellikle de tüberküloz, ki yıllardan beri bu hastalığa kurumda tahammül edilmiyordu-, o zaman yeni gelen, kişisel bir terapi alıyordu. Bir de diyet programı, buna uyulması kür doktoru tarafından haftada iki kere zorunlu ziyaretlerde izleniyor, ama mutlaka da kontrol ediliyordu. Kür kurumu tüm yönleriyle doğal sağlıklı yaşama göre düzenlenmişti, daha çok da "hava, güneş, kum, yarı, bütün ve oturma banyoları" duyuruyordu bunları 1913'te çıkarttığı klinik-broşüründe, ayrı ücrete tâbi olarak elektrik banyoları, karbondioksit, oksijen, çam, kükürt ve çamur banyoları sunuluyordu. Banyo yapmayanlar (gene saptanan plana uygun olarak) gezintiye çıkıyor, gözetim altında sağlık cimnastiği yapıyor, 'İsveç açık hava oyunlarına' katılıyor, masaj yaptırıyor ya da kendini ovduruyordu.

Çoğunlukla iyi gelirli, 'sinirli' hastalar söz konusuydu; bunlar spesifik belirtileri ve iyileşme süreleri belli olmayan kişilerdi. Burada toplanırlardı ve çoğunlukla da mümkün olduğunca kırılganlık gerektirmeyen korunma mekânları ararlardı. Her renkten havariler için kurum daha az çekiciydi, çünkü mezheplik ayıp telakki edilirdi; hemen her şey denenirdi. Ayrıca klinik tıbbı tercih ettiği ilaçlar da bütünüyle tabu değildi. Tıpkı Kafka'nın bir yıl önce kaldığı Harz'daki Jungborn sanatoryumunda olduğu gibi, Jungborn'un 'çıplaklığını' ithal etmeden, burada da 'ışıklı, havalı kulübeler' oluşturulmuştu. En azından mayoya izin vardı. Ayrıca büyük gruplar halinde yapılan oyunlar ve gezintiler hoş karşılanmıyordu, deneye dayanarak bunlar yalnız gürültü çıkarmakla kalmaz, ayrıca sosyal stres yaratırdı.

Konukların terapi açısından yalnızlıktan zarar görmelerini önlemek için uzun masalar çevresinde birlikte yenilen yemekler düzenlenirdi. Burada da etkili kurallar vardı. Oturma düzeni kesin olarak

kuruma varış tarihiyle saptanırdı, doğal olarak da tüm uyarıcı maddeler tabuydu: baharatlar, çay, kahve, alkol, nikotin. Yemekte bira, şarap ve biftek isteyen iki konuk aynı gün sanatoryumdan uzaklaştırılmıştı. Bu olay kurumda sürekli anlatılan ve severek dinlenen bir anekdottu. Buna karşılık daha çok vejetaryen yemek çıkardı; süt, kefir, meyve suları. Oysa sistematik bir zayıflama hedeflenmemekteydi; tersine kronik sinir derdi olanların kilo *almaları* önerilirdi, bunun için ekstra ödenen 'beslenme kürleri' vardı.

Hartungen doktor ailesinin başarısı, ki sanatoryumu bu arada ikinci kuşak yönetiyordu ve yılda 200 ve 300 hasta kabul ediyorlardı, daha çok sağlıklı tedaviye olan güvenlerinin sarsılmazlığında yatıyordu. Hastalık değil, ama hasta iyileştirilmeliydi, bu kurumun duyurusuydu. Bunun anlamı da atmosferin önemli bir fonksiyonunun olmasında yatıyordu; mekânların hepsi temiz, ışıklı, havadardı, her türlü özel istek anlayışla karşılanıyordu. Doktor bakımı diğer kür kurumlarına göre iyice kişiseldi. Hatta sürekli konuklar bile vardı, bunlar tüm yıl boyunca Hartungen'lerle mektup ilişkisi sürdürürler ve akıl danışırlardı (ya da belki de sadece 'güç toplarlardı'). Kürün bu psiko-tedavici bileşeni yıllar içinde daha da yayıldı ve Kafka orada kaldığı zaman psikanalitik pratikler bile denendi, doğal olarak gerçek profesyonelliğe ulaşılmadan.[8]

Şaşırtıcı değildi bu, sırf ısrarlı optimizmi ayakta tutmak, 'olumsuz' etkileri mümkün olduğunca uzaklaştırmak için yapılıyordu. Bu uygulama psikanalizle hiç bağdaştırılamazdı. O zamanlar *positiv thinking* denilen korkunç diyalektikten, insanın küçük görülmesinden iyice uzak olunmasına rağmen, ki yüzyılın sonunda ezoterik bunu karakterize ediyordu. Gene de sevimli Hartungen'ler hastalarını hoş tutma konusunda, onların yorgun, çökük ve değiştirilemez iyileşmelerinin görüntüsünü bertaraf etmekte amansız kaldılar. Hiç değilse kesin iyileşme şansı gösteremeyenler uzaklaştırıldı. Bu yalnız enfeksiyonlu hastalar için değil, psikolojik hastalar için de geçerliydi. Binaların masraflı idaresi bile hastalar tarafından ne gözle görülüyor ne de duyuluyordu. 'Korunma odasının' sosyal teknik ütopyasında insan acılarının fiziksel büyüklüğü hiç değilse lokal olarak dışlanıyordu ki, buna doğal olarak sınırlar getiriliyordu. Garip bir buluşmaydı bu, özellikle de Kafka'nın

orada kaldığı sırada ve de çok yakınında düzenlenmiş olan atmosferi etkili biçimde karartan bir olay meydana gelmişti.

Kafka "yalnız kalma hırsı içindeydi,"[9] kendisine yoğunlaşmak istiyordu. Her gün gölde yüzüyordu, kürek çekiyordu, gezintiler yapıyordu. Yanında kimse olmuyordu, koltuğunun altında Goethe'nin İTALYA GEZİSİ'ni taşıyordu, vapurla birkaç kilometre uzaktaki, ama İtalya sınırları içindeki Malcesine'ye gidiyordu, ki burası turistik zorunlu programa dahildi. Ünlü, Goethe'nin de severek anlattığı macera yöresiydi. Goethe küçük, daha o zamanlar yıkık dökük olan göl şatosunu çizmiş, bu yüzden gittikçe artan gözetleyiciler tarafından casuslukla suçlanmıştı, nerdeyse tutuklanacaktı. Kafka aynı yeri aradı, oraya oturdu. Fotoğraf makinesi çıkaracak olsa onun da başına Goethe'nin başına gelen gelecekti: Orası hâlâ sınırdı, paranoid uyanıklıkla bu son harabe önemli askeri hisar olarak her iki taraf tarafından da önemsenmekteydi. *Fotoğraf çekmek yasaktır.* Bunun yerine o şatonun kahyasıyla sohbet etti, onun verdiği bilgiler Goethe'ninkilerle uyuşmuyordu. Tatil yapan birinin bu kadar kesin bilgiler edinmek zorunda kalışı sıkça görünen bir durum değildi.

Sonra akşam 'sohbet odasında' her zamanki sohbet, zararsız oyunlar yapılıyor, konuklar bunlarla zaman geçiriyorlardı. Tıpkı 'Jungborn'daki gibi Kafka tamamen geri çekmiyordu kendini, hele ıssız hasta odasına geri çekilmeye hiç niyeti yoktu. Bu arada ufak bir çevreye katılıyordu. Bir defasında genç, zarif, canı sıkılan bir Rus kadın falına baktı. En kuşku uyandırıcı öğüdün bile şimdi hoşuna gittiği Kafka ilgi gösterdi. Ama sonuç yıkıcıydı: Hırs, dertler, zenginlik *evet*, aşk *hayır*.

Yemek yerken gözlemlenmekten hoşlanmıyordu; ortak masadan uzaklaşıp kimsenin görmediği odasında yemek yeme olanağı kışkırtıcıydı. Ama bunu yapmak (özellikle) epey pahalıydı; zaten Kafka buraya ödenen haftalık ücrete karşılık hemen yandaki 'Lido-Palace'e taşınabilirdi, hem de tam pansiyon alarak. Viyana'dan ayrıldığından bu yana para biriktirememişti. Sonunda günde üç kez on sekiz kişi için kurulan sofraya oturdu, gülümsedi, az konuştu, sırasıyla rastlantısal olarak sağ karşısına oturan komşularını gözlemledi: Biri 66 yaşında emekli Avusturyalı generaldi ki, "o da az konuşuyordu, konuşma kararı aldığında çok akıllı şeyler söylüyordu, hiç değilse diğerlerinin hepsinden daha akıllıydı", bir de belki 18 yaşında olan,

"İtalyan dış görünüşlü, boğuk sesli, komşularından dertli olan" İsviçreli bir kız vardı. Kafka bunları 28 Eylül'de Brod'a yazdı. Ama bu tuhaf yoğunlaşma kimsenin hoşuna gitmiyordu, yalnızca birkaç gün sürdü. Sonra, 3 Ekim'de, bir Cuma günü, sabah saat yedi buçukta topluluk kahvaltı için bir araya geldiğinde, Kafka'nın yanındaki bir yer boş kaldı. General otuz dakika önce odasında kendini vurmuştu. "Noyrasteni" diye nedenlendi doktor raporunda.[10]

"Sanırım burada tamamen doğru olmalı ve sana bugüne kadar hiç kimsenin benden öğrenmediği bir şeyi söylemek zorundayım. Ben sanatoryumda bir kıza âşık oldum, bir çocuk o, aşağı yukarı 18 yaşında, İsviçreli, ama İtalya'da Cenova'da yaşıyor, yani karı dolayısıyla bana mümkün olduğunca yabancı, hiç olgunlaşmamış, ama garip biçimde hastalığa rağmen çok değerli ve neredeyse derinliği var. Çok daha önemsiz bir kız olabilirdi benim o zamanki boş, umutsuz durumumda beni ele geçirmek için, sana Desenzano'dan attığım kartı aldın, bundan 10 gün önce yazıldı. Ben de, o da birbirimize ait olmadığımızın bilincindeyiz, bize kalan 10 gün içinde her şeyin son bulmak zorunda olduğunu, ne bir mektup, ne bir satır yazılamayacağını da. Buna rağmen birbirimiz için önemliydik, herkesin önünde birbirimize veda ederken ağlamaması için büyük numaralar yapmak zorunda kaldı ki, benim durumum da başka türlü değildi. Benim ayrılmamla her şey son buldu."[11]

On gün: Kafka'da ender rastlanır bir özen. Aylar sonra bu itirafı yaptığında takvime başvurmuş muydu tavsiye almak için? Başvurmamıştı mutlaka. Hartungen sanatoryumunda kalışı 13 Ekim'e kadar sürmüştü. Bundan tam on gün önce masa arkadaşı hiç belli etmeden ve şiddetle yaşamdan ayrılmıştı. Ve de tam o gün herhalde Kafka, artık gülümsemeden küçük İsviçreliye yönelmişti.

Bu sahneyi görüntülemek güç değil. Kuruma kriminal polis gelmişti; kür konukları potansiyel tanıklar olarak sorgulandı, işçiler tabutu merdivenlerden indirdiler, doktor von Hartungen en hassas müşterilerini avutarak konuştu. Artık kimse oyun masasına yönelme isteği duymuyordu. İnsanlar saatlerce daha güvenilir oluyor, herkes ne algıladığını, ne düşündüğünü, neyi tahmin ettiğini ya da neyin olanaksız oluşu hakkında konuşmak istiyordu ve ölümün yakınlığı konuşmalara önemsizlik ötesi konuşmalardan daha başka bir boyut kazandırıyordu. O zamana kadar kucağında can sıkıntısından kurtulmak için bir kitap tutan İsviçreli kız saydam olmayan masa komşu-

sunun ilginç şeyler söylediğinin farkına varır. Kafka şimdi, herkes cümleler kurmaya çabalarken sözler bulmaktadır. Bu sözler kızı sakinleştirir. Onun kızın altındaki odada oturduğunu bilmektedir, kız aşağıya sarkar, ona selam verir. Kafka'ya da şimdi birdenbire ortaya çıkan bu güven iyi gelmektedir. Bir romans başlar.

Kafka bu kısa, içten ama umutsuz ilişkiyi bir sır durumuna soktu. Paradoks biçimde vesile nedeni olan olay düşünüldüğünde, haftalar süren donup kalmadan sonra yaşayanlar arasına onu geri döndürdü. "G.W." diye adlandırdı kızı günlüğünde, ya da sadece "W." olarak. Olasılıkla Ottla'nın bile bundan haberi olmadı, Brod'la Weltsch'in de; kız suskunluk olmasını rica etmişti, bir yıl sonra tamamen 'kurtulamadığı' halde, bir tanıdıkla kıza selam yollamak istemesine rağmen konuşma ve mektup yazma yasağına uymuş görünüyor. Kendi notları karşısında bile Kafka tutuk hissediyor kendisini: "her şey yazılmaya karşı koyuyor" diye not ediyor.[12]

Bunlar şaşırtmıyor, çünkü zaten yeterince yazmıştı doğrusu. Yakınlaşmanın filizlendiği yer, tıpkı baskı altında gibi bozuluyordu, şimdi böyle görünüyordu ona. Açıklık kazanmak yerine çözülmez bir düğüm yaratmıştı, Felice'ye karşı olan duygularını sanki bütünüyle yabancı görünümler gibi gözlemlemeye alışkın olduğundan onu *yabancılaştırmıştı*. "Beni o tek olan bırakabilseydi" diye yazdı Riva'dan, masasında *ulaşılabilir* olan mutluluğun bu kadar yakınında olduğunu bilemeden, "durmadan bunu düşünmek zorunda kalmasaydım, hem de ara sıra değil, çoğunlukla erkenden kalktığımda, tıpkı canlı bir şeye yığılmış olarak kendi üzerime düştüğümde."[13]

İsviçreli kız değişikti: Onu ne sosyal ne de cinsel sorumluluklarla tehdit ediyordu, bununla da kendi kendini gözlemleme baskısı, süreklilik gösteren isteme, izne ve yapabilmeye yönelik olarak kısa süre için durdurulmuş oluyordu. Savaş çözüldü ve Kafka inceliğe ve samimiyete olan gereksinime bırakabilmişti kendini, ki bu duygular aylardan beri refleksin, vicdan azabı yığınının altında kalmıştı. *Flash* o derece kalıcı olmuştu ki, o günlüğünde yabancılarmış gibi etki yapan sözleri ve resimleri kullanmaya başlamıştı: "Hüznün ve aşkın tatlılığı. Onun teknede sana gülümsemesi. Bu en güzel şeydi. Hep ölmek isteyip de kendini tutmak, bir tek bu aşk." Yaşamının sonuna doğru bu dönemi daha soğuk kanlı gördü: "barışçıl şuur kaybı."[14]

Bu sözler kesinlikle haksız, vazgeçme gölgesinde durdukları açık. Doğru olan onun içsel karmaşasını yalnızca korunmalı bir mekânın koşullarında bastırabileceği idi. Bu koşullar sanatoryum dışında uzun süre dayanılacak şeyler değildi. Kafka bir *kür gölgesiydi.* Kelimenin en kuşkulu anlamıyla. Oyun oynuyor, kendini salıveriyordu. Canlı olan, kendini kaybederek anlatan kızı gözlemlemesiydi. Kız masalları ve güzel giysileri seviyordu, akşamları yatmadan önce şarkı söylüyordu, ona ara sıra odanın tavanına vurarak işaretler gönderiyordu. Yalnız güzellik gösteren ayna. Kız *Hıristiyandı:* Hasta olabilirdi, ama buna rağmen 'Batı Yahudiliği' sinirliliğinin, geriliminin ve kederli kolektiflik özleminin en ufak bir izini bile taşımıyordu. Yaşamında ilk kez -otuz yaşındayken- Kafka bütün bunları bilmeyen bir kadını anladığına inandı. Bir akşam, odasının pencerenin pervazından sarktığında ve yukarıya baktığında kız onu kutsadı.

Ancak Prag'da, bildiği, ama şimdi tazelenen kentsel kadınlığın görüntüsünde Kafka o tatil idilinin kırılgan yapaylığının bilincine varmış gibi. "Bu konudaki düşüncem ne", diye not ediyor, "bugün tüm yol boyunca W. ile tanışarak belki de beni gece benim odamın çapraz yan tarafındaki odasına çağırması kesin olan Rus kadınla başıma gelecek hoşlukları kaybettiğimi düşündüm."[15] Kendi kendini gözlemlemenin çarkı yeniden alışılmış, baş döndürücü hıza ulaştığında Kafka, aşkı yalnızca karartılmış, ayrışmış cinsellik koşulu altında hissedebiliyor. Damadın elinin gelinin kalçasında oluşuyla bütün bunların *hiçbir* ilişkisi yok. Zarif, batıl inançlı Rus kadının kollarında *aşk* onu bekleyebilir miydi? Bu da olanaksız, tıpkı masum G.W.'nin ona olası "zevkler" bahşetmesi gibi. İşte bu yüzden on gün sonra "her şey son bulacaktı": Cinselliğin bozucu gücüne karşı cennetin savunulmasıydı bunun bedeli. Daha uzun bir süre -ki Kafka mutlaka farkındaydı bunun- bu durum sürdürülemezdi.

İki prensip, iki isim: Rus kadın, İsviçreli kız. Düğüm burada bir kez çözüldü ve göz önüne başka zaman acı veren, hüzünlü, ürküntü verici çift anlılıkla karışan şeyler açık olarak ayrıştı. Ama bunlar hakkında konuşulamamaktaydı. İsviçreli kız mutlaka Felice'den haberdardı. Kafka bu konuda da dürüst kalmak istedi. Ama Kafka'nın günlüğüne bir göz atış, kıza başka, kapalı bir yüz gösterirdi; kız burada ürkütücü, henüz birkaç hafta öncesinde yazılmış cümlelerle kar-

şılaşırdı. Bu cümlelerin radikalliğinde ve nerotik umutsuzluğunda kız sıcak, zarif, tuhaf Praglı adamı tanıyamazdı. Bunlar karşısında boyun eğmek zorunda kalırdı. "Birlikte olma mutluluğunun cezası olarak sevişme. Olabildiğince çileci yaşama, bir bekârdan daha çileci, evliliğe dayanabilmenin tek olanağı bu benim için. Ya o?"[16]

Kafka Riva'ya iki kez gitti: Brod'la birlikte 1909 yazında, tek başına 1913 sonbaharında. Bu küçük kenti bir daha hiç görmeyecekti, Trieste, Venedik ve Verona'yı da, "büyük güneyi" de kendi gözleriyle göremeyecekti. İki yıl sonra Riva cephede kaldı, aceleyle güçlendirilen ormanlar içinde iyice silahlandırılarak. Turistler ve kür konuklarının yerini üniforma görüntüleri almıştı; göl boştu, renkli yelkenliler yok olmuştu, Malcesine'ye artık hiçbir vapur gitmiyordu, sanatoryumlar çalışmaz olmuş, kapanmışlardı, o güzelim binalara askerler yerleşmişti.

Riva'nın gerçekten de bir idilden ölüm bölgesine dönüşmesi Kafka'da garip duygular yarattı. Anıları dondurdu ve mistik görüntülere dönüştürdü. Acaba o, o zamanlar yavaşça eli bavulunun üzerinde ufak limana girerken, ciddi ciddi çalışan kayıkçıları gördüğünde bu dünyanın insanı mıydı? Görüntüye tersinden bakmayı hayal etti, tıpkı sahilden bir Rivalının göreceği gibi. Hayır, teknedeki bu hareketsiz siluet yoktu... insanlar arasındaki bir kişi değildi oraya varan. Kafka bu sahneyi defalarca gördü, yıllar sonra bile bu görüntü geri geliyordu ve yavaşça mitimsel, arkaik bir sıkışıklık kazanıyordu. Olayı dille kavramaya çalışıyordu. Bir figür yaratıyor, ona "Avcı Gracchus" adını veriyordu; umutsuz, vatansız, ebediyen dolanan bir fantom; geçmişi sondalanamayan bir insan, yaşamla ölüm arasında asılı kalmış biri. Onu alt dünyaya taşıyacak, artık "dümeni olmayan" kayığa ilelebet sürgün edilmiş, "rüzgârla ölümün en alt bölgelerine püskürtülen" biri. Birkaç yılda bir gölün kuzey kıyısına varıyor, yerlilerin yabancı ama bildik bir yüzü. Peki ama kim bu? Ezeli Yahudi mi? Hayalet mi? Kafka avcı Gracchus'u açıklamayı beceremiyor, metin kopuyor, fragman olarak kalıyor, aylar sonra yeniden deniyor, son olarak 1917 nisan ayında, anlatım perspektifini, diksiyonu tamamen değiştiriyor, ama hepsi boşuna oluyor.

Bizim elimize geçen nerdeyse acı veren güzellikte bir öykü başlangıcı, ölümcül yaşamsı, gürültüsüz bir sahneleme, özellikle Riva'da

ama gene de hiçbir yerde, bir sessiz film fragmanı, ya da daha iyi bir deyişle, ses kaydı *boş* olan bir film, ama alçak sesli hışırtısı ise bir dehşet beklentisi izlenimi yapıyor.

"Mendirekte iki oğlan oturmuş zar oyunu oynuyordu. Adamın biri bir heykelin merdivenlerinde, kılıç sallayan bir kahramanın gölgesinde gazete okuyordu. Kuyunun başındaki kız kovasına su dolduruyordu. Meyve satıcısı biri malının yanında duruyor ve göle bakıyordu. Bir meyhanenin derinliğinde kapının ve pencerelerin boş deliklerinden iki adamın şarap içtiği görülüyordu. Meyhaneci öndeki masada oturmaktaydı, uyukluyordu. Bir kayık sanki su onu iteliyormuş gibi yavaşça salınıyordu ufak limana doğru... Mavi giysili bir adam karaya çıktı ve halatları babaya geçirdi. Gümüş düğmeleri olan koyu renk ceketli diğer iki adam kayıkçının ardında, üzerinde büyük çiçek desenli, püsküllü ipek bir örtünün altında mutlaka bir insanın yattığı bir tabutu taşıyordu."[17]

Avcı Gracchus'du bu karaya taşıdıkları. *Gracchio* İtalyancada küçük karga anlamına geliyor. Küçük karganın ise Çek dilindeki karşılığı *kavka*.

Grete Bloch: Aracının Ortaya Çıkışı

İyice düşünüldüğünde
hareket olanaksızdır.

Max Brod, SCHLOSS NORNEPYGGE

"Çok sayın bay,
Birbirimizi tanımadığımız halde size yazma cesaretini gösteriyorum, çünkü arkadaşım Felice'nin mutluluğu beni ilgilendiriyor. Sizin süren suskunluğunuzdan tedirgin olarak benden sizinle buluşmamı rica etti. Kasım başında Prag'a bir gezim olacağı için uygun düşüyor. Siz de kabul ederseniz birbirimizi tanıyabiliriz. Felice'den hakkınızca epey iyi şeyler duydum, buluşmamızın benim için de çifte faydalı olabileceğine inanıyorum. Bana arkadaşımın ricasını yerine getirme olanağı verecek, aynı zamanda da olağandışı bir insanı tanımamı sağlayacak. Lütfen siz zamanı ve yeri saptayın..."

Terbiyeli bir mektup, 1898 yılı civarında yazılmış. Yazan Polonyalı kadın yazar Anna Bolecka. Kendisi SEVGİLİ FRANZ adlı mektup romanı ile o hayali bir iyileştirmeyi denemeye kalkmış. Açıklayıcı göreve sadık kalan otobiyografi yazarı bu gibi şeylerde başarısızdır; yani günümüze kalan, bize geçmişteki bir gerçeğin silik bir kopyasını sunan şeyleri renklendirerek süsleyemez. Buna *iznimiz* oluşu ise faydasızdır. Heves var ve güçlü. Tabii ki buna boyun eğen kişi şunu bilmeli ki, henüz canlı olan hayal etme gücü açlığı dindiremez, elle tutulurluluğu başaramadığı sürece. Her şeye rağmen bizim bildiğimiz, gerçek ve tarihi belli olan mektup, onu gönderenin başka bir dil kullandığı idi.

Grete (asıl adı: Margarethe) Bloch'du adı: Felice Bauer'in güvendiği kişi ve aracısıydı. 1913 ekim ayında yazarı Prag'daki 'Schwarzes Ross' otelinde bir buluşmaya davet etmişti. 21 yaşındaki bir kadından özgüven isteyen alışılmamış bir adımdı bu. Şurası kesin ki Grete Bloch yeterince sosyal biriydi, Kafka'nın erkeksi yapısından ve azminden korkacak değildi. Bir ticaret akademisi mezunu olarak sorumluluk gerektiren bir işin az sayıdaki kadın memurlarından biriydi ve (o zaman-

lar 'daktilo kızlar' arasında son derece yaygın olan) iş arkadaşlarını ve müşterileri esas olarak evlenme hedefi olarak gören davranıştan uzaktı. Tıpkı Felice Bauer gibi o da bir büro makinesinde uzmanlaşmıştı; kendi kendine toplama yapan Elliot-Fisher yazı ve faturalama makinesiydi bu. Kendisi de çeşitli kentlerde bu makineyle çalışan firmalar için çalışıyordu. Bu arada büro elemanlarının buna uygun eğitimiyle ilgileniyordu. Kafka onunla tanıştığında Berlin'den Viyana'ya taşınmayı planlıyordu, ki bu ara verme işi altı aydan daha az sürecek bir durumdu.

Felice Bauer ve Grete Bloch'un ilk kez birbirlerine rastlamalarının Frankfurt'daki büro malzemeleri sergisinde olması olasıydı. İkisi de 'ne yazık ki az sayıda bayanın temsil edildiği' bir dünyaya aittiler (Hamburg'da çıkan *daktilo-gazetesi* yazmıştı bunu) ki aynı düzeyde olan bir başkasını tanımaktan mutlaka memnun olmuşlardı. Geçerli branş dedikodusunun ötesinde ortak birçok noktalarının oluşu kısa sürede ortaya çıkmış olmalıydı. Grete Bloch'un babası da orta karar başarılı bir ticaret mümessili idi; o da geliriyle tuhaf bir uyum içinde yaşayan ailesini desteklemekteydi, daha çok da kendisinden bir yaş büyük olan ağabeyini. Daha sonra doktor olan Hans Bloch mutlaka Ferri Bauer'den bambaşka bir yapıdaydı. Enerjikti, arada bir haşindi, yeteneği olmadığı halde edebi metinlere yöneliyordu. Henüz lisedeyken kendini tamamen siyonizme adamıştı. Kesin Siyonist bağa sonradan tam olarak girince bu durum onun yüzünde etkileyici izler bırakmıştı.

Kafka o zamana kadar Felice'nin yeni arkadaşı hakkında bir şey bilmiyordu; buna rağmen Prag'la Berlin arasındaki bu karmaşık oyuna bir başka figürün araya girmesine pek şaşırmışa benzemiyordu. Zaten kendisi de -değişik başarıyla, hem de hiç de seçici olmadan- çeşitli aracılara başvurmuştu; annesine, Max Brod'a, hatta onun kız kardeşi Sophie'ye. Felice ise Kafka'nın Venedik'ten yolladığı veda mektubundan sonra bir kez daha Max Brod'a başvurmuştu; ki o da kritik durumlarda yardımcı birliklere başvurmaya, böylece baskıyı yükseltmeye çekinmiyordu, Kafka bunu haksız bulamazdı.

Buna rağmen Kafka'yı bir sürpriz bekliyordu. Çünkü o daha yaşlı, anne tipi bir arkadaşı hayal etmişti; namuslu, daha çok ağır başlı, belki de Bauer'lerin evine girip çıkan o sıkıntılı teyzelerden birinin kopyası olarak. Buna karşılık minyon yapılı, zarif hatlı, son derece çevik, enerji

yüklü ve hazırcevap, ne doktor ne de yazardan olan birinden en ufak bir biçimde ürkmeyen genç bir kadınla karşılaşmıştı. Aynı zamanda da ona görev yükleyene karşı bağımsız ve hareketliydi. Ayrıca ortaya çıktı ki Froylayn Bloch asla arabulucu olarak gelmemiş, sırf Kafka'yı Berlin'e gitmeye ikna etmekle görevlendirilmişti. Bunun dışında pek bilgi sahibi değildi -"Siz bizim mutsuzluğumuzun nedenini önce tamamen yanlış bir yönde aradınız", dedi Kafka şaşkınlıkla[1]-, Bloch da üstlendiği görevi söyledikten sonra, kendini bir biçimde Felice hakkında konuşma özgürlüğüne kaptırdı. Bu öyle bir biçimdi ki mutlaka Kafka dışında *hiç kimseyi* ikna edemezdi. Anlatılacak çok şey vardı, o kadar çoktu ki ikisi ertesi günün öğleden sonrasını da birlikte geçirdi. Ayrıca Grete Bloch'un ayrılışında istasyonun peronunda da buluştular. Bunun ardından Kafka Felice'nin yalnızca diş köprüleri ve altın kaplamaları hakkında her türlü ayrıntıyı öğrenmekle kalmamış, aynı zamanda da Bauer'lerin iyi korudukları aile sırlarını da öğrenmişti, erkek kardeş Ferri'nin nişanının hezimetini de.

Ferdinand Bauer altı ay önce kendi iş vereni olan Berlinli çamaşır fabrikatörünün kızı Lydia Heilbron'la nişanlanmıştı. Kafka'nın rastlantısal olarak fazla hayranlık göstermeden katıldığı gösteri hâlâ aklındaydı. Çantadaki keklik Ferri, mutluluk saçan ana babalar, en çok da Felice'nin içtenlikle erkek kardeşine ve gelecekteki kendi nişanlısına yönelen gözleri. Bu mutluluğun nedeninin ferahlama taşıdığı hissediliyordu. Çünkü Ferri ailesinin parasını yemekle kalmamış, onlara birden fazla defa şantaj yapmış, onları açık utanç ya da borçlarının kapatılması seçimiyle karşı karşıya bırakmıştı. Oysa şimdi bu tatsız maceralar geçmişte kalmıştı, Ferri kapılanmıştı, evliliği onu ve Bauer ailesini 'iyi anılmanın' basamaklarında daha da ileriye götürecekti. Kimin aklına gelirdi ki bu? Şölensel evliliğe tüm çabayla hazırlanılırdı, kısa sürede de duruma uygun bir ev bulundu.

Buna karşılık yıkılış daha da derin oldu. Çünkü Bauer'lerin o güne kadar başa çıkabildikleri, ama ardından gelen sosyal parçalanma her şeyden daha fazla yıkıcıydı. Ferri'nin -defalarca yaptığı gibi- müşteri paralarına sahip çıktığı ve malı kendi hesabına sattığı ortaya çıktı. Hem de öyle paralara ki miktarı bu sefer ailenin gizli desteği ile dengelenemeyecek yükseklikteydi. Diğer bir söyleyişle, Ferri suçluluk sınırını aşmış, kendi kayın pederini dolandırmıştı, belki de Heiborn'ların açık

bir skandalı göze alamayacakları saf düşüncesiyle. Oysa *bu* aile hiçbir biçimde kendisine şantaj yaptırmadı, bağı çözdü, nişan hemen bozuldu, Ferri işten çıkartıldı, gene de evine polis gönderilmemesine memnun olması gerekirdi.

Bu yıkılışın gerçek boyutunu Grete Bloch Kafka'yı tanıdığı sırada herhalde bilmiyordu ama anlattıkları yeterince kafa karıştırıcıydı. Kafka şimdi o zamana kadar tahmin ettiği şeyleri duymuştu. Felice ona aile ilişkileri söz konusu olduğunda ne kadar da az güveniyordu. Susmuştu, Grete'ye de bu gibi tatsızlıklardan söz etmemesini salık vermişti. Aradan aylar geçmesi gerekti Kafka sonunda ilk elden birkaç belirtiyi öğrenene kadar. Anlatılanlar Froylayn Bloch'dan kuşkulanmasına yol açtı. Gerçek bir arkadaş olamazdı bu kadın, çünkü daha birkaç saat önce tanıdığı bir adama böylesi şeyler anlatıyordu.

Buna rağmen Bloch'a bir söz vermişti ve bu sözünü tuttu. Berlin'e gitti, hem de hemen ardından gelen hafta sonunda. Artık bu buluşmanın zarar vereceği önemli değildi, durum daha da sarpa saramazdı. Bir veda daha mı, bir yeni başlangıç mı? "Venedik'ten son verdim" diye yazdı, "kafamın içindeki gürültüye daha fazla dayanamıyordum." Henüz Riva'dayken de "her şeyin açık olduğuna, 14 günden beri tamamen son bulduğuna" inanıyordu.

"Yapamayacağımı söylemek zorunda kaldım, gerçekten de yapamam." Prag'a gelir gelmez gizlice yeni planlar yapmaya başladı, "Noel için planlar, son anda tüm mutluluğu nasıl toparlayabilirim." Onu görme özlemi duyuyordu, ama aynı zamanda da gerçeğe ve açıklığa özlem duyuyordu. "Benim için sürekli birliktelik yalansız olamayacağı gibi doğrusuz da olamaz. Ana babana yönelteceğim ilk bakışım yalan olur."[2]

Cumartesi, 8 Kasım 1913, saat 22.27: Sekiz saatlik bir tren yolculuğundan sonra Kafka Berlin Anhalter istasyonuna iniyor. Felice Bauer peronda değil. Kafka Askanischer Hof oteline gidiyor. Onun için bırakılmış bir not yok. *Pazar, 9 Kasım, saat 8.30:* Felice Bauer'den hâlâ bir haber gelmediği için Kafka bisikletli bir haberciyi onun Charlottenburg'daki evine yolluyor. Saat *9'u geçe:* Haberci Felice Bauer'in on beş dakika içinde kendisini telefonla arayacağı haberiyle dönüyor. *Saat 10:* Kafka'yı telefonla arıyor. *Saat 10.15 ile 11.45* arası. Tiergarten'de birlikte

gezinti. Taksiye biniyorlar... *Saat 12.00:* Bir kabristanın girişi önünde, Felice Bauer orada bir cenaze törenine katılıyor, Kafka'ya veda ediyor ve üç saat sonra telefon edeceği ve onu istasyona kadar geçireceği sözünü veriyor. *Saat 13.00:* Bu arada yemek yiyen Kafka gene otelde... Schöneberg'de yaşayan yazar Ernst Weiss'ı ziyaret etme kararı alıyor. *Saat 14.45:* Kafka Ernst Weiss'a veda ediyor. *Saat 15.00:* Kafka otele dönüyor. *Saat 16.00'ya* kadar Felice Bauer'in telefonunu boşuna bekliyor, sonra Anhalter istasyonuna gidiyor. Felice Bauer peronda değil. *Saat 16.28:* Kafka Berlin'den ayrılıyor. *Saat 18.00:* Felice Bauer sözümona Brüksel'e giden erkek kardeşi Ferri'yi istasyonda uğurluyor.

İroni duymamazlıktan gelinemez. Ayrıntılı ve kışkırtıcı biçimde nesnel olarak rapor ediyor... Grete Bloch'u ikaz etmişti, araya girdiği durum pek umut verici değildi. Ona, o doksan dakikalık gezinti için iki gününü yollarda geçirdiğini, gezintide *neyin* konuşulduğunu açıklayacak olsaydı, Felice ile *hiçbir* konuda anlaşamadıklarını, planlanan nişanın tamamen dondurulduğunu söylemek durumunda kalırdı... Ama ketum kaldı. Bütün bunları Felice canı istese de arkadaşına anlatmamalıydı. Gene de bu gezintiyi Grete Bloch'a borçluydu; bu yüzden de ondan sonucu esirgemeyecekti: "Böylece ben Berlin'den ayrıldım, tıpkı hiç hakkı olmadığı halde oraya giden biri gibi. Doğrusu bir çeşit anlamı vardı bunun."[3]

Kafka'nın döndüğünün hemen ertesi günü 16 sayfa tutan, tüm akşamını meşgul eden Berlin'deki randevu hakkında bir rapor yazması, kendisinin öncelikle açıklık ve hesap çıkartmak zorunda olduğunu gösteriyor. Bunu doğal olarak günlüğüne de yazabilirdi. Gerçekten de Grete Bloch'a yazılan mektuplarda Felice öyküsünün tüm karmaşasının ne kadar mesafeli, üzerinde çalışılmış biçimde sunulduğunu gösteren pasajlara rastlanıyor, sanki kendisi görünmez mahkeme jürisi önünde kendi kendini yargılıyor gibi.

> "Şunu önceden belirtmeliyim ki F. bana birbirleriyle nerdeyse uyuşmayan, hepsi de aynı derecede sevdiğim 4 kız olarak görünüyor. Birincisi Prag'da olanı, ikincisi bana mektuplar yazanı (ki kendi içinde çeşitlilik göstermekle birlikte homojendi), üçüncüsü Berlin'de birlikte olduğum ve dördüncüsü yabancılarla ilişkisi olan ve benim bunları ya mektuplardan ya da kendi anlattıklarından öğrendiğim. Üçüncüsünün bana pek bir eğilimi yok. Hiçbir şeyin doğallığı yok, daha doğal bir şey görmüyorum. Berlin'den her dön-

düğümde kendi kendime dehşetle söyledim bunu, bu kez ise ne kadar haklı olduğum duygusuyla. F'nin iyi meleği onu böyle yönlendiren, böylesine eksik ve belki de eksik bile olmadan yarımdan geçiren."[4]

Bu noktaya ilk kez gelmiyordu. Grete Bloch içinse bu yepyeni, şaşırtıcı bir perspektifti. İkisini birbirinden ayıran iyi bir melek idiyse, aracı olan kendisi, *kötü* bir melekti. Kafka'nın ona söylemek istediği şey bu muydu? Artık onun misyonu zaten son bulmuştu. Kendisinden istenenini yapmıştı, vicdanı son derece de rahattı. Bu iki insanın bundan sonraki kaderlerinde onun bir sorumluluğu olmayacaktı.

Buna rağmen Grete Bloch oyunun içinde kaldı. Kafka'nın öz ironisinin, humorlu açıklığının onu etkilediğine kuşku yok, hüzünlü ve boşuna yaptığı yolculuğun anlatımının ona sandığından daha fazla dokunmuş olmasından da. Çünkü kendisi de şu sırada böylesi mutsuz öykülere karşı duyarlıydı, hem de aslında aktif, romantik olmayan huyuna rağmen. Arkadaşlarından, ailesinden uzakta Viyana'ya yabancıydı ve mutsuzdu, yeni işinde iyi para kazanıyordu, ama neşesizdi, pansiyon odasında servis yoktu, boş saatlerinde zorla yataktan dışarı çıkıyordu. Kendisini yitik, bağımlı, yumuşak hissediyordu, bunun anlamı kendisi için zayıflıktı.

Kafka ise buna karşılık güvensizdi. Mutlaka uzaktaki nişanlıya karşı -eski nişanlı mıydı yoksa?- nihayet özgürce konuşabilmek; biçimsel olarak bir nefes alıştı bu, o buna şükran duyuyordu. Gene de yeni karmaşalar hissediyordu. Froylayn Bloch daha da karmaşık, daha tutkulu, daha hassas, aynı zamanda da entelektüel açıdan daha devingendi Felice'ye nazaran, yani bütünüyle daha saydam olmayan, hatta 'tuhaf' biriydi, kendi yazdıklarına göre. Evet, açık olmuştu, ama biraz meraklıydı. Felice'den haber almak istemişti ama dedikodu tadı olmadan. Bu yüzden şimdi doğru tonu bulmak güçtü ve gereksimden çok görev bilinciyle cevap verdi. Ona bir düşü anlattı, hiç tanımadığı bir kadına karşı anlatılması şaşırtıcı olan bir düştü bu. Yolculuğunu anlatması Bloch'un birkaç saat uykusuz kalmasına neden olmuş, bu da Kafka'ya dokunmuştu ve o "bir kadının elini öpmekle aynı olan bir şeyler yapma"[5] gibi bir hevese kapılmıştı. Buna rağmen Bloch ondan haftalarca başka bir haber almamıştı. "Bl.'nin yanlış mektubu" diye yazılıydı sonradan 18 Aralık'ta günlüğe. Felice'nin adının bile

geçmediği bir mektup... Aracı birdenbire kendi adına konuşuyordu. Cevaplamaya kalkıştı, sonra vazgeçti, her şeyi yazı masasının çekmecesine kilitledi.

Kafka kendini güçlenmiş hissediyordu, depresyonun karanlık vadisi ardında kalmıştı. İtalya'daki uykusuz geceler birdenbire ona bütünüyle umutsuz ve can sıkıcı görünmüştü, buna rağmen orada 'dinlenmişti', gizemli biçimde. İsviçreli kızla olan tatlı flört ona -kaçınılmaz sona rağmen- tüm baskıcı düşünceler ve vicdan azapları altında bile hâlâ mutlu, sevgi dolu, hatta erotik heyecanlara yeteneği olabileceğini göstermişti. Mektupları artık daha belirli, daha özenliydi; yakınmaların frekansı azalmıştı. Kafka Felice'ye karşı ayrılma kararını ayakta tutma durumunda değilse de, burada kararlılık, hatta saygınlık kazanmışa benziyordu.

Bu durum Kafka'nın uzun zamandır olmadığı gibi şimdi gizlilikleriyle kendine geri dönmüş olması karşısında daha da şaşırtıcıydı. Hatta Ottla ile olan bağı da gevşemişti. Aylardan bu yana ona gururla okuduğu bir şey yoktu, olağan banyo şakalarına karşı da artık pek hevesli değildi. Ottla haftalık 'Yahudi kadınlar ve kızlar' buluşmasını anlattığında dikkatle dinliyordu, ama Berlin'le ilgili dertleri hakkında ondan akıl alma akıllıca olmazdı, çünkü günde birçok saatini geçirdiği ana babanın merakına Ottla sürekli olarak karşı koyamazdı.

Brod'la daha açık konuşulabilinirdi. Ama Brod dinlemiyordu. O irticalen 'Yahudi toplumu' hakkında nutuklar atıyor, Kafka'ya sosyal düşüncenin gerekliliğini öğretiyordu. Onun memurluğuna küfür ediyor, Kleist ödülünü alamayışına üzülüyordu, ödül ona değil, Oskar Loerke'ye verilmişti, en çok da *Brenner*'in saldırılarının karşısında düştüğü yenilginin üstesinden gelememiş oluşuna sinirleniyordu. Oysa bu yenilgiyi asıl kendisi hiç de becerikli olmayan bir manevrayla hızlandırmıştı. Çünkü acısını üstelik de *Brenner*'in en önemli çalışanı olan Tirol'lu köktendinci dik kafalı Carl Dallago'ya şikayet etmişti, bu kişi Riva'nın pek uzağında olmayan bir yerde yaşıyordu, onu bir seferinde orada ziyaret etmişti. Brod birçok mektubunda düşmanca eleştiriyi "alçakça", "çamur atma" ve "jurnalcilik" olarak nitelemişti. Bütün bunların Kraus yüzünden çıktığı kuşkusunu önemle yinelemişti. Gerçekten de Dallago'nun bu tip çıkışların ardından -ki bunlar *Brenner*'in ciddiyetini sorgulayan sözlerdi- derginin yayıncısına ilete-

ceğine inanıyor muydu? Doğaldır ki tam tersi oldu. Dallogo Brod'a itiraz etmekle kalmadı, onun mektubunu Ludwig von Ficker'e ulaştırdı. O da ileri sürülen kişi olan Karl Kraus'a gösterdi. Ekmeğine yağ sürülmüştü Kraus'un. Riva'da büyük olasılıkla Brod'un ricaları üzerine Dallago ile buluşan diplomatik Kafka bile artık durumu kurtaramazdı. Kafka'nın bu fırsatta dostu için büyük çaba harcadığı kuvvetle olası değil. Çünkü Dallago açık biçimde şunları belirtmişti: "Bu günlerde yazar Kafka'yı tanıdım burada. Gerçekten çok hoş bir insan, kıymetli şeyler yaratıyor."[6]

Kendi haklılığının sonuçlarının Brod'u nerdeyse küçük düşürdüğü, onun zoraki olumluluğunun altını deştiği açıktı. Kendi karşıtları bile bunu görüyordu. Örneğin şair Hans Janowitz Ludwig von Ficker'e "ayrıca adam son yıllardaki bazı yüz çevirmelerden çok acı çekmişe benziyor ve eğer yazarsa şimdi en iyi şeylerini yazıyor."[7] diye yazdı. Janowitz biliyordu. Daha kısa süre önce Brod'la darılmıştı, çünkü onu ARKADIA'daki saldırgan önsözü için eleştirmesi fayda vermemişti. Werfel'in de kesin olarak tüyleri diken diken olmuştu; Brod için Werfel'in *Die Fackel* hakkındaki övgüsünü okumak acı vericiydi, ki o sırada kendisi Kraus tarafından "Tanrı'nın katibi" olarak alaya alınmaktaydı.[8] Werfel'in doğrusu bunun üstesinden gelebileceğine, kiminle karşı karşıya kaldığını gerçekten anlamıyordu. Hele asil Kurt Wolff'un üstelik de şimdi, uzun çabalardan sonra Kraus'la ilk anlaşmalarını imzaladığı sırada? Bunların hepsi baştan çıkarılmışlar, gözleri kamaşmışlar mıydı?

Brod acı çekiyor ve yakınıyordu. Kafka'nın dertlerini dinleyecek durumu yoktu, olsa olsa onun dikkatini başka yöne çekmek ve kendi çıkarları için kazanmaya çalışıyordu. Böylece onu Christian von Ehrenfels'in felsefi seminerine katılmaya ikna etti. Seminerde diğerleri yanında ANSCHAUUNG UND BEGRIFF (BAKIŞ AÇISI VE KAVRAM) konuşulacaktı. Kafka iki yakın arkadaşının ortak ürünü olan yapıtı henüz okumamıştı, ama toparlandı; iki kez onlarla birlikte gitti. Brod sonradan günlüğüne dostunun "hayran kaldığını" not etti. "Kayıp bir gün" diye yazılıydı Kafka'nın kendi notlarında.[9] Genel olarak hatları Felice'yi andıran bir öğrenciye gözünü dikerek geçirmişti oradaki saatleri.

Gittikçe artan uzaklaşma artık yadsınır gibi değildi; kaybetme korkularının kolayca alevlendiği, bu yüzden bu gibi reflekslerden kaçınan

Kafka bile artık kendini kandırmıyordu. "Evvelsi akşam Max'daydım. Gittikçe yabancılaşıyor, bana çoğu zaman öyle görünürdü zaten, şimdi ben ona öyle görünüyorum." Brod onu yoruyordu, onu istemediği şeyleri dinlemeye zorluyordu, ona yanlış davranışlar ve dostluklar öneriyordu, sinirlerini ayağa kaldırıyordu. Doğrusu şuydu ki Kafka, Berlin'e gidişini bir hafta ertelemeye bile hazırdı sırf Brod'un karşısında saatlerce oturmamak için. Oysa daha birkaç hafta öncesinde onu tek benzersiz yolculuk arkadaşı olarak iyice övmüştü.[10]

Oysa Kafka şimdi dünyaya açılan bir başkasının ona tuttuğu bir pencere istemiyordu; kendisi dışarıya çıkmak niyetindeydi. Yeniden insanlar arasına karıştı, Felix Weltsch'i ziyaret etti, sinemaya ve 'Lucerna' kaberesine gitti; nerdeyse her akşam devlet istasyonunda oradan oraya dolandı; Brod'un, Leo Fantl'ın, Bermann'ın ve Ehrenstein'nın okumalarını dinledi, hatta Hugo Bergmann'ın dini konferansını bile. Kendisi de dinleyicilere açık okuma yapma hevesini yeniden kazandı ve önüne fırsat çıktığında, yani Yahudi belediyesi tören salonunda bir edebiyat gecesine katılması önerildiğinde, ki oraya yoksul Yahudiler ücretsiz giriyor, kendilerine çay ve pasta ikram ediliyordu. Daha öğleden sonra hoş bir heyecanla titremeye başladı, elinde gene Kleist'ın MICHAEL KOHLHAAS'ı vardı, ezberden okuyucu için en zor olan kitaptı bu.

Ernst Weiss'la olan tanışlığını da şimdi bilinçli olarak destekledi, bu tanışıklığı dostluğa dönüştürmeye çalıştı; DIE GALEERE'yi okudu ve annesi yüzünden Noelde Prag'a gelen Weiss'la bütün öğleden sonraları ve akşamları birlikte geçirdi. Yılbaşında bile -ki Kafka için de bilanço günü olarak önemli bir tarihti- bu kez yalnız kalmayı istememiş, Lise Weltsch'in yeni davetini kabul etmişti. Siyonist dostlar arasında geçen keyifli bir akşam... Kafka sonuncu olarak geldi oraya.

27 Kasım 1913: Kafka Felice Bauer'e yazıyor, taahhütlü gönderiyor. Cevap alamıyor. Aynı sırada Elsa Brod, Felice Bauer'i Noel yortusu için Prag'a davet ediyor; bir tepki gelmiyor. Tahminen *14 Aralık*'ta Kafka Felice'ye acele mektup yolluyor, bu mektup da cevapsız kalıyor. *18 Aralık*'ta Ernst Weiss Lindström A.G.'ye gidip Felice Bauer'in bürosunda onunla konuşuyor, cebinde Kafka'nın diğer bir mektubu var. Weiss'a kısa bir not veriyor, mektupta aynı gün Kafka'ya kap-

samlı cevap vereceği notu var. Kafka bu mektubu da boş yere bekliyor. Aşağı yukarı *20 Aralık*'ta yeniden haber rica ediyor. Ertesi gün Felice'den mektup yazacağını belirten bir telgraf alıyor. Bu mektup da gelmiyor. O zaman Kafka Felice'nin bürosuna bizzat telefon ediyor. Felice yeniden mektup sözü veriyor, aynı zamanda da Kafka'nın Noelde Berlin'e gel*memesini* rica ediyor. Ertesi ya da daha ertesi gün Kafka ona telgrafla mektubun gelmediğini bildiriyor... O ise telgrafla cevap veriyor ve mektubun yazıldığını, gönderilmeye hazır olduğunu bildiriyor. *29 Aralık*'ta hâlâ mektup gelmeyince Kafka yeniden yazıyor. Mektubu henüz gönderilmemiştir ki *saat 17.00*'de Felice Bauer'den bir mektup geliyor, yedi haftadan uzun bir zamandır gelen ilk mektuptu bu.

Bir aşkın takvimi kesinlikle böyle olamazdı, ancak Sisyphos'unki olurdu. Kafka'nın "Frankfurt suskunluğunun" beş ya da altı gün ardından sonraki çileden çıktığı günler geçmiş, unutulmuştu. Burada söz konusu olan bambaşka bir şeydi, daha da beteriydi. Felice doğru olmayanı söylemişti, ilk kez Kafka onun ağzından kuşkuya yer bırakmayan yalanı duyuyordu.

Ne yapılmalıydı? Kafka ahlaki sitemleri kendine her zaman yasaklamıştı. Sadece kendi deneyine dayanarak ekseriyetle inat ve direnme yarattığını bildiği için değil, tersine daha çok bunların havaya konuşmalar olduğunu ya da olur da esası yakaladıklarında orada etkisiz kaldıklarını bildiğinden. İnsan yapısı değişmezdir. Yalancı doğruyu söylediğinde de yalan söyler. Yalan söylemeyen bir kadınsa -ki Kafka'nın o anda inandığı buydu- sadece baskı altında yalan söyler, onun özel yapısı içinde bu gene bir nedene dayanır, her ne kadar içsel çatışmalara boyun eğiyor ya da dışsal baskı yeterli olsa da.

Kafka bu iki yüzlü insan modeline son bir çabayla asılmış olmasaydı -ki bütünüyle ulaşılmazdı, tıpkı kendi psikoloji karşıtı düşüncesine uygun olarak-, o zaman Felice Bauer'le olan ilişki şimdi sonuna ulaşmış demekti. Doğru ve doğruculuk onun için henüz o nerdeyse ontolojik karanlığa batmamış görünüyordu, ki bunun çevresinde daha sonraki yıllarda hep daha kesin metaforlarla dolaşmayı yeğledi. "Yalan dehşet verici, daha başka düşünsel acılar yok."[11] Ancak 1920'de kendi deneylerinin sayısızlığından sonra kaçınılmaz biçim

alan bir cümle. Ama daha 1913'te Kafka için düşüncesizce yalan söyleyen bir kadınla yaşamını birleştirmek olanaksız olabilirdi. Felice'yi olduğundan daha güçlü görüyordu, arkadaşı Grete Bloch'a da cevap vermediğini duyduğunda şaşırmış, sarsılmıştı. Felice bu durumu da aynı yalanla kaytarmaya çabalıyordu, yani mektuplar yazılmış, ama gönderilmemişti.

Kafka, Bauer ailesinde olup biteni bilseydi, kendini onaylanmış hissederdi. Hayır, Felice yalancı değildi. Belki de o uykusuz gecelerin karanlığında inanılmaz olanı inanılır kılmak için cümleler formüle etmeye çalışıyordu. Ama bunlar yarım cümleler olarak kalmışlardı, postaya verilemezlerdi. Doğru sözcükleri aramıştı, kendisine yakın hissettiği sözcükleri ortaya çıkartamıyorlardı. Böylesi sözcükleri bulamamıştı.

Kafka'nın çok daha güç, aslında hiçbir zaman üstesinden gelemediği başka bir şey daha vardı: Felice hesap yapmaya başlamıştı. "İkimiz" diye yazmıştı, "evlenince birçok şeyden vazgeçmeye mecbur olacağız, karşılıklı olarak nerede bir fazla yük olacağını tartmamalıyız. İkimiz için de oldukça fazla."[12] Kafka dehşet içinde -gene de bunu kendisine itiraf etmeden- kendi günlüğüne not ettiği "evliliğimin lehine ve aleyhine olanların toplamı" sözlerinin bir yankısını duydu. *O zaman asla yalnız olamayacağım*: Bu o zamanlar en çok ağırlığı olan bir olumsuzluktu. *O zaman ben boyuna yalnızım*: Felice şimdi bunu ona aynı hesaplı katılıkla cevaplıyordu... Kafka evlenme teklifini yaptığında ondan iyice hesaplamasını dilememiş miydi?

> "Bir evliliğin nasıl bir değişiklik getireceğini düşün Felice, her birimizin kazanacaklarını ve kaybedeceklerini. Ben çoğu zaman korkunç olan yalnızlığımı kaybedeceğim; herkesten çok sevdiğim seni kazanacağım. Sense şimdiye kadarki memnun olduğun yaşamını yitireceksin. Berlin'i kaybedeceksin, seni sevindiren büro yaşamını, kız arkadaşlarını, ufak zevkleri, sağlıklı, neşeli, iyi bir erkekle evlenme olanağını, güzel, sağlıklı çocuklar yapmayı, düşünecek olursan özlemini duyduğun bu şeyleri. Kestirmesi hiç de zor olmayan bu kayıp yerine hasta, zayıf, hoş sohbet olmayan, suskun, hüzünlü, katı, nerdeyse umutsuz bir insanı kazanacaksın ki, belki de tek erdemi seni sevmesi. Sağlıklı bir kız olarak kendi doğana uygun düşecek olan kendini gerçek çocuklar için feda etmek yerine çocuksu, ama en kötü anlamıyla çocuksu olan ve belki de en iyi uygun durumda tam anlamıyla insanlık dilini senden öğrenecek olan bir adama feda edeceksin. Her küçük şeyde kaybedeceksin, hepsinde."[13]

Dosyalarda bunlar yazılı ve yeterince anlaşılır. Buna rağmen Felice'nin şimdi hesap yapmaya gerçekten başlaması, hayır yalnızca hesap yapması değil, aynı zamanda bunu *yüksek sesle* hesaplamaya başlaması Kafka'yı kalbinden vurdu. Kendisinin anlatmaya çalıştığı bu değildi. Peki ama nasıl? Kafka yarım yıl önce sadece bir şeyler söylemeye kalkışmamış, tersine göstermek istemişti: 'Sana layık olduğumu ispat edeceğim, bunu önce kendimi düşünmeden, tersine senin bu işte kaybedeceklerini düşünerek. Ben *senin* kaybedeceklerin için dertleniyorum. Bu jest, Felice'nin şimdi taban tabana zıt bir hareketiyle çelmeleniyordu: 'İyi o zaman, sen *benim* kaybedeceklerimi düşün.' Soğuk bir şok, sözlü bir hezimet. Oyunun kurallarını bilmiyor muydu?

Kafka öfkesini engellemeyi başarabilseydi o garip evlenme teklifinin bir başka, daha da derinde yatan bir alt metni de içerdiğini anımsayabilirdi: 'Sana şimdiden korktuğumu söylemem iyi olur. Bu da eğer beceremezsek, sen ilerde pişman olursan bana düşen suçluluğu azaltacak.' Bu katman da Kafka'nın gözünden hiç kaçmamıştı, kendisi bundan ürkerek Felice'ye o derin yerde neler olduğunu açıklamaya çekinmemişti. Bu çıplak nefsini idame ettirme hesabıydı. Ama burada Kafka bir adım daha ileriye gitmeliydi açıklığa çıkmak için. Bütün bunlar herkesin içinde taşıdığı derin çukurlar değil miydi? Felice'nin "daha fazla ağırlık" hakkındaki cümlesiyle *tam olarak aynı şeyi* söylediği düşünülemez mi, ister kendi isteğiyle ya da ister kendi isteğine karşı olsun? İşte bu nokta birbirleriyle karşılaştıkları nokta mıydı?

Oysa Kafka başka bir çıkış arıyordu ve gene, kendi görüşüne göre değişmez insani özü (çekirdeği) onun önünde açan arka kapıyı seçti. Felice yalan söylüyordu, ama yalancı değildi. Felice hesap yapıyordu, ama hesapçı değildi. "Cümle o kadar dehşet verici ki (her ne kadar asıl doğruyu içerse de) F.'nin onu böyle hissettiği düşünülemez. Bu F.'nin doğasına bütünüyle aykırı..." diye yazdı Grete Bloch'a.

29 Aralık 1913 ile 2 Ocak 1914 arasında günlerce yazılan otuz beş sayfalık bir mektupla Kafka Felice'den onunla evlenmesini yeniden ister. Onun şimdiye kadar çekindiği bir kaybın söz konusu olacağı düşüncesinin doğru olmadığını söyler. Onun vazgeçeceği şeyin bu olmadığını, tersine "ben evlendikten sonra da olduğum kişi olarak kalacağım, ki berbat olan da bu, seni bekleyen işin kötü yanı da bu."

Felice Bauer bu cümlenin altını çizdi. Cevap vermedi.

Kesin Sıfır Noktasında

Yaşamın büyük anlarında
insana aklın ne gibi faydası olur ki?

Julien Green, LEVİATHAN

Altstaedter Ring/Niklas caddesi köşesindeki Oppelt binası, yüzyıl başında Yahudi gettosunun ıslahından sonra Prag'ın çapraşık eski kentine burjuva-kentsel bir tarz sunmuştu. Kasım 1913'te bu binada aydınlık, cumbalarla güzelleştirilmiş altı odalı bir daireye taşındıklarına göre Kafka'ların durumu hiç de kötü olmamalıydı. Aslında bu Elli ve Valli'nin evlenmelerinden sonra artık altı kişi değil dört kişinin buraya yerleşiyor oluşu bir lükstü; tek erkek çocuğun nişanlısı vardı, personel için bile ayrı bir tavan arası odası bulunmaktaydı. Banyo ve asansör çoktan doğal şeylerdi. Kalp hastası Hermann Kafka için başka türlüsü düşünülemezdi. Alanın hemen karşısındaki Kinsky-palasta yer alan tuhafiye mağazası seslenirse duyulacak yakınlıktaydı; bu yüzden de taşınmanın önemli bir nedeni olarak bu durum da tahmin edilebilir.

Kafka için bu yeni 'iyileşme' daha çok *huzur* anlamı taşıyordu. Doktorasını yapmasından bu yana, altı yıldan fazla bir zamandır durmadan ailenin geçiş odası olarak kötüye kullanılan bir odası olmuştu; bu oda bir yandan soğuk -hele de sürekli açık pencereler yüzünden- ama öte yandan da ebeveynin yatak odalarının hoş olmayan yakınlığı yüzünden sıcaktı. Hatta "Gürültünün bu ana mekânı"na ufak edebi bir anıt bile dikmişti, ama mutlaka oradan ayrıldığına üzülmemekteydi. Yeni dairenin ayrıca iki ayrı girişi de vardı ki, sosyal yakınlık baskısını da büyük oranda azaltıyordu. Artık ziyaretçiler hemen içerlere buyur edilmeden kabul edilebilirlerdi. Böylece Kafka'nın savaş sonrası almaya başladığı İbranice dersleri örneğin kendi odasında değil, ama mutfak yanındaki küçük odada yapılabiliyordu.

Pencere yanına geldiğinde artık nehri, köprüyü, yüzme kulübünü ve parkı görmüyordu. Buna karşılık anılarla biçimsel olarak kabuklaşmış olan yaşamının topografik merkezi olan Altstaedter Ring'i gö-

rüyordu. "Lisem buradaydı", diye açıklayacaktı yıllar sonra bir ziyaretçiye manzarayı, "bu yana bakan binada üniversite ve solda biraz ötede bürom." Ben buradan yüz metre bile uzaklıkta olmayan bir mesafede doğdum diye ekleyebilirdi, ilerde belediye binasının arkasında, 'Minuta' adlı binada oturduk biz, ben ilkokula giderken, alanın karşı güney tarafında, 'Zum Einhorn' eczanesinin üstünde bir edebiyat salonu var, birkaç yıl öncesine kadar oraya giderdim. Sınıfının altındaki katta şimdi ebeveynimin mağazası var. "Bu küçük dairede" diye melankolik olarak Kafka parmağıyla havaya birkaç küçük daire çizerek şunları ekledi sözlerine "tüm yaşamım kapatılmış."[1]

Buraya alışması hızlı oldu, Riva'da edindiği ataklıkların yanında şimdi de bu yeni çevre kışkırtıcı heyecan etkisi yapıyordu. Zaten bildiği şeyleri görüyordu, ama alışılmamış bir perspektiften. Kafka günlüğünü yeniden iyice açıyordu, şimdi ve edebi başlangıçları iyice yoğunluk ve anlatım gücü kazanıyor. "Bu birden ortaya çıkan güven nereden kaynaklanıyor?", diye soruyor kendi kendine, büyük olasılıkla taşınmadan hemen sonra; kısa süre sonra, aylardan bu yana ilk kez yeniden birbiriyle bağlantılı sayfaları yazmayı başardığında, şöyle bile yazıyor: "En ufak bir yazma eyleminin bende yarattığı durum kuşkusuz ve olağanüstü."[2]

Bu cümleyi tersine de döndürebilirdi. Kafka'nın yazdığı gibi bir yazış sağlamlık *gerektirir:* Sırf günlerce, haftalarca yeniden başlamanın gerektirdiği disiplin -hem de hızla gelecek başarıya güven duymadan- tüm içsel ve dışsal sarsıntılara rağmen defterleri açmak, sessizce oturmak, rahatlamış bir yoğunlaşmayı yarım yamalak beklemek, yarım yamalak ona kavuşabilmek, hem de onu kavuşmaya *zorlamadan*: kendi kendini güdümlemenin kesintisizliği istem gerektirir. Bu durumda Kafka kronik depresyon ve bununla ortaya çıkan zihni tahribata daha fazla karşı koymakla kalmamış, aynı zamanda yıpratan, ama verimli olmayan, kontrol edilemez içsel taşkınlıklarla başa çıkmak zorunda kalmıştır.

Kafka'nın 1913/14 kışındaki yaşamı ve yazma eylemine bakıldığında garip bir tutarsızlık göze çarpar mutlaka. Yeni, yolculuktan getirdiği enerji kalemini harekete geçirir, düşünmeyi ve bakışı keskinleştirir, sosyal yükümlülüklerini yerine getirmedeki -kendi koşullarına göre- ılımlılığı üzerindeki etkisi de bellidir. Bir tek Felice Ba-

uer'e karşı bütün bunlar geçerli olmaz, bu konuda felç durumu, kör çatışma arasındaki mekanik değiş tokuş devam eder; Kafka'yı adım adım durdurulamaz bir pozisyona sürükler. Ondan cevap talep eder, doğru cevap bekler, nedenini tamamen yanlış bir yerde gördüğü suskunluğu yüzünden alnını duvarlara vurur. Bu inatçılığı bir defasında Grete Bloch avutmaya çabalar, bunun iyi bir işaret olduğunu, hâlâ Felice konusunda ciddi olduğunu gösterdiğini söyler. "Bu konuda biraz doğruluk var", diye cevaplar Kafka. "Ama inatçılık kuşku duymanın sonucu da olabilir."[3] Gerçekten de burada *daha fazla* doğruluk payı vardı. İnatçılık ateşe yönelmek isteyen böcektir de.

'Ayrılmadan' söz edilebilirdi, psikolojik metafor yeterince yakındaydı. Ama özenli değildi. Çünkü Kafka'nın artan uyanıklığı her şeyin içine aynı ölçüde sızar, en acı verene bile. Brod'la olan yabancılaşmayı açıkça belirtme cesaretini gösterir, intihar hakkındaki genel düşünceleri, hem de bu konunun bir kere daha *kendi* acendasında olduğunu unutmadan not eder, o *kendisi için* yazdığı sürece aklı yerinde, empatik, kendi kendini iyileştiren bir pozisyon almaya yeteneklidir. "Aktif biçimde kendi kendini gözlemlemeye karşı nefret", diye yazılıdır aralık başında günlüğünde. "Ruh yorumlamaları, örneğin; dün şu yüzden öyleydim, bugün bu yüzden böyleyim. Öyle ya da böyle olduğu için, bu yüzden böyle ve öyle olduğu için doğru değil. Kendine sakince tahammül etmek, acele etmeden, yaşamak zorunda olunduğu gibi yaşamak, köpek gibi dolanmamak."[4] Amaç açıkça gözler önünde. Ama üç gün sonra Ernst Weiss'ı anlamsız bir misyon için Felice'nin bürosuna yollama kararı veriyor.

Kafka -belki de bu daha doğru olan bir resimdir- 1912 yılında evini ısıtmak için kendi kilerini ateşe veren biri gibi davranıyor. Ateşi söndürürse donacağından korkmak zorunda kalacak. Söndürmezse ısınacak bir şey kısa sürede kalmayacak. Çözüm ancak bütün kapıları sıkıca kilitlemede, ateşi tek *bir* odayla sınırlamada, eskiden olduğu gibi uzaktan ısınan diğer odalarda oturmaktır. Ama bunun için onun bodrum katına, yani hep evin temeline gitmek, sönmekte olan ateşi körüklemek gerekmektedir. Hangi araçlarla olursa olsun, en değerli stoklarla bile olsa, güvenli yazı masasının başında sakin kafayla girişmek istediği ya da yasakladığı ne olursa olsun. *Aşağıdaki o yerde* insanın seçimi yoktur.

"Bende insanca iyi olan her şeyle seni seviyorum Felice, canlılar arasında ayak sürttüğüm, bende değerli olan her şeyle. Bu azsa, o zaman ben de azım. Seni aynen olduğun gibi seviyorum, sende bana iyi görünen şeyle, bana iyi görünmeyen şeyle de, her şeyinle, her şeyinle. Sendeyse böyle değil, diğer her şeyin koşulu konmuş olsa da. Benden memnun değilsin, bana karşı çeşitli eleştirilerin var, beni olduğumdan başka türlü istiyorsun. Ben 'daha fazla gerçekte' yaşamalıymışım, 'gerekene yönelmeliymişim' vs. gibi. Gerçek gereksinim yüzünden istediğin bu şeylerin beni artık istemediğini gösterdiğinin, benim yanımdan geçip gittiğinin farkında değil misin? İnsanları neden değiştirmeli ki Felice? Doğru değil bu. İnsanları oldukları gibi kabullenmeli ya da oldukları gibi bırakmalı. Onlar değiştirilemezler, olsa olsa doğaları tedirgin edilir. İnsan tek tek parçalardan oluşmuyor ki, her birini kendimiz için koparıp çıkartalım ve bir başka şeyle değiştirebilelim. Her şey daha çok bir bütündür, bir ucundan çekersen senin isteğin dışında öteki ucu da seğirtir. Buna rağmen Felice, bende çeşitli şeyleri eleştiriyor ve değiştirmek istiyorsan da, bilmeni isterim ki ben bunu bile seviyorum."

Kafka bunları 2 Ocak 1914'te ikinci kez evlenme teklifi yaptığı zaman yazdı. İçinde erotizmin bulunduğu bir ses, ama buna rağmen hemen hemen durulmuş, yumuşak bir akıl, berrak bir ton, Kafka bundan birkaç ay öncesinde asla böyle yazamazdı. Bu satırları dokunaksız olarak okumak olanaksızdır, aynı zamanda da Felice Bauer'in bu satırları kayıtsız kalarak bir kenara koyduğunu düşünmek de olanaksızdır. Oysa aynı mektupta sanki çirkin ara nağmeler gibi başka cümleler vardır ki, bunlar temiz sesin ardından gelen tedirgin edici cümlelerdir:

"Hatta şunu söylemeye de cesaret ediyorum, seni o kadar seviyorum ki seninle, sen ısrarla bana karşı isteksiz bir eğilim duyduğunu, bana duyduğun eğilimden hiç de emin olmadığını söylesen bile seninle evlenmeyi isterdim. Senin merhametini bu şekilde kötüye kullanmak ve haydut gibi davranmak olurdu bu, ama yapabileceğim başka bir şey yok."[5]

Bu yeniden ateşten yükselen korku sesidir, birine tutunmaktır, o uğursuz eriyip gitme arzusunun yığılmasıdır. Şurası kesin ki, kendisine yansıtılan ve duygusal açıdan narin olan başka her kadını da umutsuzluğa düşürmek zorunda olurdu. Kafka bir insanı dize getirmenin olanaksız olduğunu bilmiyor muydu? Diz çöken birine ister istemez tepeden bakmak gerektiğini? Bu yüzden bir kez ağızdan çıkan kendi kendini küçük düşürmelerin hemen *gerçekleştiğini*?

Kafka bunların hepsini biliyordu. Grete Bloch'a da açıkladı bunları: "Mektubumda yaptığım gibi insanın kendini daha fazla küçük düşürmesi artık olanaksızdır."[6] Buna rağmen neden dört hafta daha boşuna beklemeyle geçti, Kafka kendini yeniden toparlayıncaya kadar? Çünkü arayan bakışını başka bir yere yönelttiği için, ikinci bir ateş yakmayı düşünmeye başladığı için, çünkü birincisi geri dönülmez biçimde sönmekte gibiydi.

İki terk edilmiş kişi: Prag'daki, hakkında soruşturma yapılan damat ki, mektupları arşivleniyor, ama cevaplanmıyor. Viyana'daki Grete Bloch ki, aylardır arkadaşı Felice'den, kendi ailesinden tek bir tatlı söz bile alamıyor (önemli miktarda para yollanmasına rağmen), melankolik erkek, çocuksu Praglı memurdan ses çıkmıyor, iki mektubu da cevapsız bırakıyor ve bürosunda telefona da çıkmıyor.

Ocak sonunda nihayet her şey üst üste bindi. Kafka'nın uzun zaman süren kararsızlıktan sonra kendisine uzatılan ümitsizlikle yılana bile sarılma kararını almasını tahmin etmek güç değildir. Başarı kazanma söz konusu olmayınca, yeniden aracı koyma kışkırtması güçleniyor. Ernst Weiss pek başarılı olamamıştı; gene de cevap gibi bir şeyi elde edebilmişti. Brod'un karısı Elsa yeniden Felice için çaba göstermişti. Bu da Kafka'nın isteği ile olmuştu mutlaka. Kendi annesine -büyük içsel karşı koyuşuna rağmen, hatta isteksizlikle- sonunda evlilik planlarının ne durumda olduğunu anlattı, oysa çoktan biliyordu ki annesi kararlı araya girişlerden asla ürkmezdi. Sonunda Felice'nin kız kardeşi Erna'yı harekete geçirme düşüncesiyle oynamaya başladı, Erna'nın salt görüntüsü bile ona karşı güven duymasına yeterli olmuştu.

Peki ama neden Grete Bloch olmasındı? O yardım etmeye hazırdı, hızla ve tartmadan, bunu yaparken de bazı hilelere başvurulacağı, sakıncalı açıklamaların olacağı Kafka'yı Bloch'la ilk karşılaşmasından sonra ortaya çıkan durumlar yüzünden şaşırtmamış olmalıydı. Grete Bloch ona Felice'nin eski bir mektubunu yolladı görsün diye, mektupta Kafka'dan 'zavallı herif' diye söz ediliyordu. Mektubu aldığında bile durum ona pek kuşkulu görünmüyordu. Durum Felice'nin, Grete'den açıkça ikiyüzlü olduğu belli olan, bunları dert edindiğini yazan bir mektup aldığında, iyice endişe verici oldu ki, sonunda Felice aceleyle

yazılmış, içeriği boş bir haber saldı Kafka'ya, haber şu sözlerle son buluyordu: "Benden gene daha fazla haber alacaksın. Bu kartı yazmak zorundaydım."[7] İşte evlenme teklifine gelen cevap buydu. İstemiyor, ama *mecbur oluyordu.* Kız arkadaşının böylesine bir gücü vardı.

Ahlaklı sismografın kıvranışını bütünüyle görmemezlikten gelemedi Kafka. Hayır, Felice'ye karşı yalan atmak olanaksızdı; o uzun yeni yıl mektubunda bile, ki bu mektupla biçimsel yeniden başlangıcı zorlamak istemekteydi, Riva'dan söz etmenin doğru olacağı düşüncesini taşıdı, çünkü hiç kimse ona sitem edip, herhangi itirafta *çok geç* kaldığını söylememeliydi. Buna rağmen yeterli bulduğu hukuksal bir doğruluk kavramıydı bu. Şimdi başvurduğu yalan bambaşka boyutta bir yalandı. Çünkü Felice ile olan ilişkisi yavaş yavaş tutku olmaktan çıkıp göreve, bir *projeye* dönüştüğünden, Kafka ile Grete Bloch arasında duygusal bir uyum gelişmiş, genç kadın bunu büyük olasılıkla yanlış biçimde erotik olarak anlamlandırmıştı. Kafka ise canlı bir katılımın tatlı duygusunun tadını çıkartmaktaydı. Bu duyguyu ona Berlin'den gelen ilk dönemlerin mektupları vermişti, o zamandan bu yana ise yitip gitmişti bu duygu.

Bloch kışkırtmıştı bunu, olasılıkla çaresizlikten, ama mutlaka bilinçli olarak, uyanık zekâsı ve gözlemleme yeteneğine uygun biçimde. Felice'nin tersine Grete Bloch her sözcüğü okuyor ve düşünüyordu. Kızlara karşı merhamet, *hepsine* karşı, tek sosyal duyguydu; kimse bunun tersini söyleyemezdi ona, Kafka bunu daha başlangıçta açıklamıştı (ki bu abartı değildi, çünkü o ağlayan bir kız *duyduğu* anda erirdi). Şimdi o büyük şaşkınlık duyarak Bloch'dan kendi "belirtilmeye değmeyen durumunu" açıkladığı bir mektup almıştı, hem de bunların onu hiç de ilgilendirmeyeceğini söyleyerek imrendirici bir içten pazarlıkla.[8] İlk canlı tepkiden sonra onu asla bekletmedi. Sanki Kafka'yı mağarasından şaşmaz biçimde çıkartacak şeyin özellikle sevgi göstermenin saptanması olduğunu biliyordu.

Gerçekten de Kafka'nın ne kadar hızla ve düşünmeden bu yeni, beklenmedik sıcaklık akıntısına kendini kaptırması hayret vericiydi. Canetti haklı olarak mektupların yayınlanmasının hemen ardından Kafka'nın Grete Bloch'a karşı en ufak ayrıntısına kadar, daha önce Felice'ye yazdığı ilk mektuplardaki düşünce örneğini yineliyor.

"Şimdi de yalnız onun hakkında her şeyi öğrenmek istiyor ve aynı soruları soruyor. Nasıl yaşadığını, işini, bürosunu, yolculuklarını hayal etmek istiyor. Mektuplarına derhal cevap verilmesini istiyor, şayet çok ender de olsa ufak bir gecikmeyle gelseler, ondan süreklilik rica ediyor, ama o bunu reddediyor. Sağlığı ile ilgili sorunlarla ilgileniyor; ne okuduğunu bilmek istiyor.[...] O eski mektuplaşmanın kısaltmaları o zamanki özgün olanına göre ona daha kolay geliyor, kendisinin üzerinde deney yaptığı tuşlardır bunlar. Bu mektuplarda oyunumsu bir durum söz konusu ki, eskilerinde bu durum yoktu, o hiç saklamadan onun kendisine ilgi göstermesini istiyor."[9]

Kafka'nın 1914 ilkbaharında yürüttüğü karşılıklı mektuplaşmayı okuyan biri, kendisine yazılan yerleri bilmiyorsa, kimin evlilik için seçilmiş kişi olduğunu hemen anlayamaz. Burada "sevgili Froylayn Grete", orada ise F. diye biri. Burada "en içten, en içten selamlar, sizin Franz K.", orada "Franz", "Senin Franz" ya da gene "F." Umut ve sevgiden aslında Felice'ye yazılan mektuplarda söz ediliyor. Ama bu duyguların biçimsel olarak boyun eğme tavırları, kısmen değişken, kısmen durmadan artan suçluluk yüklemenin açıklayıcı tartışmaları ile boşaltılmış oldukları görülüyordu. Burada bile Kafka, kendi yargıcı olarak galip geliyor ki artık kişisel motiflerle değil, bir nesnenin hizmetinde hareket ediyor, ahlaktan zehirlenmişe benzeyen, öte yandan da hukuksal mantığın beton kaidesinde duran bir ahlakı-minnenin.*

Burada hesap yapılacak. "Büroda. Çok iş var. Kırgın değildim, öfkeliydim, üzgün ve benzeri, ama kırgın değil. [...] Kesinlik adına şunu ekliyorum ki senin yazmadığın günler iki değil 3 gün sürdü." Aynı konuyu Grete Bloch karşısında bambaşka biçimde ele alıyor: "bir mektup henüz cevaplanmadı, ikincisi yarın cevaplanmayacak, bu böyle sürüp gidecek, ama akıl almaz derecede uzun sürecek."[10]

Soğuk ironi içinde Kafka'nın hafifleme aradığı ender fırsatlardan biriydi bu. Yüzüne uymuyordu bu, özellikle de Grete Bloch'un bakışı açısından, çünkü doğrusu ironi, aralıksız, mecburi ısrarla onun Berlin'in kilitli kapılarına vurmasıyla birleştirilemiyordu. Gene de yeni içten dostu, onun bu çelişkisini yüzüne vurmamıştı. Ayrıca onun temel soruyu, tedirgin edici soruyu sorduğuna dair de bir işaret yoktu. Bu soru Felice'de ne arıyorsunuz ki? idi. Bu yasaktı. Ya da daha iyi deyişle, Kafka ispat ettiği üslubuyla, savunmasıyla önce dav-

* Aşk, sevgi, trubadur şarkıları. (ç.n.)

ranarak kendisi pazarlığını yapmış ve böylece ajandasından silmişti: "Mektubunuzda beni en çok şaşırtan şey F.'ye yeniden evlenme teklifi yapmam hakkında bir kelimeyle bile sitem etmemeniz, hatta buna şaşırmamanız. Ben bu teklifi yaptım, çünkü başka türlü olamazdı, çok başka açıklamam yok bu konuda."[11] Bu hiç de bir açıklama değildi. Gene de Kafka *bir* soru karşısında emin olduğuna inanıyordu.

Üçlü bir oyun. Biri mutlaka kaybedecekti. Kafka gittiği yere kadar oyuna katıldı; kuşkular içinde kıvranarak, ama sıcaklık özlemi duyarak, bazen doğrulukla, sonra gene taktik uygulayarak. Grete Bloch'la mektuplaşmasının onu sağlamlaştırdığına kuşku yok, hem de tüm başarabileceklerinin ötesinde. Şimdi artık *bir* yardımcısı daha vardı, hem de bu kaçıncısıydı. Ama önemli miydi bu? Kendisi en derin boyun eğmenin noktasına zaten ulaşmamış mıydı, kesin sıfır noktasına, öyle bir yere ki artık orada hiçbir şey *kendiliğinden* hareket etmiyordu.

27 Şubat 1914 Cuma günü Kafka dördüncü kez Berlin'e gitti. Bu sefer haber vermeden ve artık sepetlenmemesi konusunda kararlıydı. Kıymetli bir izin gününü kullanmıştı, çünkü bu günü aslında daha iyi kullanmak istiyordu. F. onu bürosunda, çalışma gününde kabul etmek *zorunda* kalacaktı.

Her şey yolunda gitti. Ona dostça yaklaştı F., hiç de aşırı bir şaşkınlık göstermedi, ona bürosunu gezdirdi (burası K.'nın bir buçuk yıldır hayal ettiği o yerdi), onunla öğlen arasını bir pastanede geçirdi. İş bitiminde Kafka onu aldı, kol kola Berlin caddelerinde yürüdüler; iki saat daha kalabilirdi, daha fazla değil, daha sonra akşam "iş nedeniyle" bir baloya katılması gerekiyordu, ki oraya katılmak Kafka için doğal olarak *off limits*'di.

Şimdilik bununla yetinmeliydi, pazar da bir gündü, ama kalmadı. Kafka durumu daha rahatlatmadığına, ortamı biraz daha hazırlamadığına pişman olmuş olmalı. F.'nin tipik bahanelerine aldırmadan, deşmeyi sürdürdü, açıklamalar istedi, sonunda *sorusunu* yöneltti ama şimdi duyduğu, bu yolculuğa eşlik eden karanlık fantezilerden daha da beterdi.

"F. benden çok hoşlanıyor, ama bu onun düşüncesine göre bir evlilik, evlilik için yeterli değil; ortak bir gelecek için aşılmaz bir korkusu var; belki benim özelliklerime tahammül edemeyebilirmiş; Berlin'den kopamazmış;

güzel giysiler alamamaktan ürküyormuş; III. sınıfla yolculuk yapmaktan, tiyatroların kötü yerlerinde oturmaktan (bu sadece yazıldığında çok gülünç) vs.[...] söylediğine göre, başka biriyle de evlenmeyecekmiş; mektuplarını asla atmayacakmış, fotoğraflarını geri vermeyecekmiş, kendi fotoğraflarını geri istemeyecekmiş, yazmayı sürdürecekmiş, ama hiçbir şey yazılmamasını da anlarmış."[12]

Bir sonraki geceyi Kafka'nın Askanischer Hof'da uykusuz geçirmesinin 'malzemesi' buydu işte, bu uğursuz otelde zaten ne zaman uyumuştu ki? Olanlar üzerine geliyordu. Duydukları kendi sesinin ekosuydu. Kendisi ona bu korkuları aşılamıştı; damla damla, ürkütücü görüntülerle, hatta cehennemimsi bir birlikte yaşamın tüm sahnelerini bulup çıkartmıştı etkisini büsbütün arttırmak için. Hatta yeni yıl mektubunda bile yeni bir zamanla başlatacağına, o kendi mahzen ve mağara vizyonlarını ırak tutamamıştı: mektupta "ailenle olan hoş bir ilişki yerine, çoğu zaman (hiç değilse şimdi çoğunlukla) melankolik ve suskun bir kocan olacak ki, onun ender olan mutluluğu yalnızca işine dayalı, ki bu iş senin için mutlaka yabancı kalacak"[13] diye yazmıştı.

Felice Bauer bu cümlenin de altını çizmişti. Bu mu bir evlilik teklifi olacaktı? Mutlaka korkuyordu. Bu insana güvenilmezdi, Riva hakkında anlattıkları kimseyi şaşırtmazdı. Ama bir başka şey de vardı ki, ona azap veriyordu, hem de daha *fazla* azap veriyordu ve o gece, 1 Mart gecesi Charlottenburg'da, Kafka'nın otelinden beş kilometre ötede onun durumu Kafka'nın durumundan daha iyi değildi.

Hırsız, başarısız, sevgili oğlan kardeş Ferri bavulunu hazırlamaktaydı: Amerika'ya kaçış son başvurulacak çareydi. Gemide yer ayırtılmıştı, ayrılış günü kesinleşmişti. On gün daha vardı. Artık Berlin'de ortaya çıkamazdı; kendi branşında, tanıdık ve akrabaların yanında olamazdı. Merdivenin ilk basamağından aşağıya düşmüştü. Günlük gazetelerin karikatüristlerinin bildikleri sosyal tiplere dönüşmüştü. Dürüst olmayan, para iç edici, tekmeyle Avrupa'dan dışarı atılan kişi. Başka bir yerde görünmez olma denemelerinin hepsi boşa gitmişti. Ferri aileyi sosyal bir felaketin eşiğine sürüklemişti, öyle şeyler yapmıştı ki, ahenkli Bauer'ler bile bu gibi durumlardan habersizdi. En zor Felice'ye geldi bu durum. Mektupları cevaplandırabilmek için gereken enerjiyi nereden bulacaktı, böyle bir durumda kendi kaderini nasıl yansıtabilirdi? Akrabalar çok zor yatıştırılıyordu Ferri'yi daha

fazla çöküşten sakınmak için. F. ona gemi bileti aldı. Başlangıç sermayesini hazırladı ve Birleşik Devletlere gönderdi. Buna rağmen memnun olmadı, her zamanki gibi nankördü. Ancak birçok hafta geçtikten sonra ve *dolaylı yollardan* Bauer'ler, Ferri'nin sağlıkla oraya ulaştığını ve güvende olduğunu öğrendiler.

Amerika'ya göç, her yanıyla bu ilelebet ayrılma anlamına geliyordu. Ferri'nin ebeveyni şimdi altmışlarının ortasındaydılar, biricik oğullarını bir kez daha görebileceklerini beklemiyorlardı. Mektupların ulaşması haftalar sürüyordu, kardeşlere yabancılaşmak kaçınılmazdı, ziyaretler zaman ve maddi açıdan düşünülemezdi. Gerçekten de on üç yıl geçecekti aradan hayatta kalan aile üyelerinin yeniden birbirlerini gördükleri zamana kadar. Bu arada koca, baba ve serbest ticaret adamı olan 'Fred E. Bauer' 1927'de bir zamanlar annesi olan şimdi yaşlı bir kadın tarafından kucaklandı.

Kafka'nın dikkatli ebeveyni akrabaları olacak kişiler hakkında ikinci, aktüel bir bilgilenme düşüncesini taşısalardı mutlaka kötü bir sürprizle karşılaşırlardı. Her ne kadar Carl Bauer'in -Kafka'nın daha sonra tahmin ettiği gibi- mahkemeye gidilmemesi için ve oğlunun neden olduğu zararı kendi cebinden ödemeye razı olduğu bilinmemekteyse de... Kesin olan Felice'nin birikimlerinin eridiği, onun drahoma olarak evliliğe *hiçbir şey* getiremeyeceği idi. Bu ailede barış çok pahalıya patlamıştı. Her ay Bauer'lerin meslek sahibi kızları Erna'dan aldıkları havale bile aylarca Felice'nin banka hesabından yollanmıştı. Erna'nın hamileliği yoksa nasıl saklanabilirdi ki? Böylece Felice oldukça yüksek olan gelirine rağmen saat hesabıyla yazılımlar yapma gereksinimini duydu, mesaisinden sonra ve mutlaka da bazı gecelerde.

Kafka iyi gözlemliyordu: "F. çok değişken gözüküyor, hava alırken son derece taze, odada bazen yorgun, yaşlı, lekeli, pürüzlü ciltli."[14] Kafka'nın gözünden kaçan, Felice'yi boğan ve konuşmasını engelleyen umutsuz, toplum karşısında duyduğu utançtı. *Düzelir nasılsa*, onun yaşam sanatının üzücü düsturuydu bu, kronik bir itilmenin düsturuydu ki şimdi geri dönülmez biçimde bunda başarısız olmuştu. Düşçü Franz'ın durmadan açıklıkta ısrar ederek daha gerçekçi, hatta yaşam becerisi yüksek olan biri olduğu ortaya çıkmamış mıydı? Kendisi kendini gittikçe daha çok uydurmalara dolamıyordu?

Ondan iki kez ricada bulunarak Noelde *asla* Berlin'e gelmesini istememek yerine orada dağılan, kendi kendisiyle meşgul bir aile olduğunu, şu sırada kaderlerine tanık olacak yabancılar yerine başka her şeye dayanacak bir aile olduğunu doğrudan doğruya söylemek daha doğru olmaz mıydı? *Gerektiği gibi* davranmaktı ondan ısrarla istediği. Ama ona gerekeni zamanında söylemeyi ne yazık ki kaçırmıştı ve *şimdi* bunu söylemeye kalkma düşüncesi dehşet vericiydi. Sözler bulunabilecek miydi? Şimdi sevdiği ve onun için değerli olan her şeyden vazgeçmek zorunda mı kalacaktı? 'Ebeveynim yıllarca ayrı yaşadı, kız kardeşimin evlilik dışı bir çocuğu var, erkek kardeşim dolandırıcı ve benimse artık hiçbir şeyim yok'... Hayır, hayır, yapamazdı bunu.

Tiergarten'de buluştular.[15] Aynı yer, aynı yön. Saat 16.00'da, her zaman olduğu gibi Kafka hazırladığı çantasıyla otelden ayrılacak olsaydı, sadık bir memur olarak pazartesi sabahı işinin başında olacaktı. Birkaç saat daha kalmıştı. Karar şimdi verilmeliydi. Hiçbir zaman son, en son şansa sarılmak için bu derece kararlı olmamıştı.

Ama reddedildi. Tıkanarak, başını çoğu zaman yana çevirerek Felice ona bu güçlüğün altından kalkamayacağını söyledi. "Senden çok hoşlanıyorum, ama bu bir evlilik için yeterli değil. Yarım bir iş yapmak istemem." "Ama öteki de bir yarım", diye düzeltmeye kalktı Kafka, şok birkaç saniye aklını karıştırdıktan sonra. "Evet" diye cevapladı Felice, "ama o daha büyük bir yarım." En sonunda eski bir sevgiliyi anımsama vardı, belki de bu onu engellemekteydi.

Kafka bırakmadı. Felice duyguları hakkında onunla daha başka türlü de konuşmuştu. Alıntı yapabiliyordu, ezbere biliyordu her söyleneni. Ama o bunları artık duymak istemiyordu. "Böyle. İnanmalısın. Her söze güvenme." İnanamadı, hatta nihayet ne olduğunu, neyin değiştiğini öğrenmek için babasını ziyaret etmekle tehdit etti. Bunun üzerine Felice sinirlendi. Sözcükler, sözcükleri arıyordu, sadece doğru sözcükler şimdi bu kadını durdurabilirdi, çünkü o veda etmek üzereydi.

"Evet de", diye yalvardı sonunda, "duygularını benimle evlenmek için yeterli görmesen de, benim sana olan sevgim yeterince büyük eksik olanı tamamlamak için, yeterli derecede güçlü her şeyi üstlen-

mek için." "Lütfen kes artık yalvarmayı", diye cevap verdi kabaca Felice, "durmadan olanaksız olanı istiyorsun". Evet, olanaksız olanı... insan olanaksız olanı istemeli, bu sözler oldum olası dostu Felix'in en sevdiği sözleriydi. O bu sözlere hep gülmüştü, şimdi olanaklı olan ona erişilmez bir yükseklikte gözüküyordu. Ya doğruysa? Ya bir adım hiç düşünülemeyen bir yöne gittiyse buradan? "Ben seni yeterince seviyorum" dedi, yana çevrilen bakışları ararken, "seni tedirgin eden her şeyden vazgeçebilirim. Başka bir insan olacağım."

İnsan kendini daha fazla küçültemez... diye düşünmüştü Kafka yılbaşında, tüm içsel kınklıklara rağmen ondan evlenmelerini yeniden isterken... O zamanlar bu duygular bir nebze umut taşıyordu, şimdi daha iyi olabilirdi. Ama bu umut yanıltıcıydı. Neyin küçültücü olduğunu şimdi öğreniyordu. *Berlin, Tiergarten:* Bu onun şimdiye kadarki otuz yıllık yaşamındaki kesin sıfır noktasıydı. İkisinin burada yaptıkları onurlu değildi, dokunmadan bir parçalamaydı, Strindberg bile bunu daha haince keşfedemezdi. Aylar sonra anımsadığı üzere "bir köpeğin bile yaşayamayacağı bir küçük düşmeydi". Soruları boşluğa düşmüştü. Açıklamalar duymadı, kendi sitemleri uçup gitmişti. Sonunda kendine *ihanet etmişti*, kendisini -aynı zamanda özgür, kafasız bir durumla- hiç yerine getirilemeyeceğini bir çocuğun bile bileceği sözler verme durumuna düşürmüştü. İnsanlar değiştirilemez, oldukları gibi kabul edilmelidirler... Bunları söylemesinden bu yana yalnızca iki ay geçmişti. Şimdi ise tam olarak *kendine has olanı* öldürüyor, kendini dünyadan uzaklaştırıyordu. Reddedilmeyi affedebilirdi. Ama Felice'nin verilen bu sözlere daha sonraları başvurmasını asla affetmedi.

Üç saat gezinti yaptılar. Bir kahvede üstelik de Ernst Weiss'a rastladılar. Oturdular, Felice sohbet etti, dostçaydı, şimdi kavalyesine karşı da, o ise yazarlık ve büro hakkında konuşmaya zorladı kendisini. Weiss bir koca için daha güvenilir bir işin olması önerilir dedi.

Kafka daha sonra Felice'yi evine kadar geçirdi. Merdivenlerde birbirlerine veda ettiler. Kafka eğildi, hızla eldivenlerini çıkarttı ve dudaklarını onun eline bastırdı. Bir kez daha başını kaldırdığında gergin, düşmanca bir yüz gördü.

Kafka ve Musil

Bütün bunlara niyet ettiğimden,
aslında ne yapacağımı
merak ediyorum.

Robert Musil, Günce, 1910

Siegfried Jacobson'un yazdığı ince bir cilt yayınlanmıştı; kendisi lekesiz, bu yüzden de tiyatro çevrelerinde *Schaubühne*'nin ürkülen bir yayıncısıydı. Başlık şaşırtıcıydı: DER FALL JACOBSON (JACOBSON OLAYI). Dokuz yıl önce olmuş bir olaydı, 22 yaşında iken Berlin'de çıkan *Welt am Montag* gazetesinin kültür şefi olan Jacobson'un işine ve ününe mâl olmuştu. Onu çalıntı (intihal) yapmakla suçlamışlardı. Dostları yüz çevirmiş, semitizm karşıtı tehditli saldırılar olmuş, Jacobson yalnızlığa itilmişti. Birkaç aylığına İtalya'ya, ardından da Paris'e gitmişti. Orada bu patırtıdan uzakta muhabir olarak kalabilirdi. Ama reddetti. Ne istediğini biliyordu, Berlin'e döndü, borç aldığı parayla kendi tiyatro dergisini kurdu, ki bu onun yaşam projesiydi.

Kafka İtalya yolculuğundan henüz dönmüştü ki kitabı istekle ve şaşkınlıkla okudu. "Bu yaşam gücü, karar verme, ayağı isteyerek doğru yere basma. Kendi içinde usta bir dümenci gibi oturuyor teknesinde, tıpkı herhangi bir teknede oturur gibi. Ona yazmak istedim."[1] Oysa bu taşkın büyük duygu uçup gitti, o kendi olayını düşündü. Jacobson zaferle dönmüştü, o ise eve şeklen sızmıştı. *Kendi* hesap raporu nasıl görünecekti? K. OLAYI.- hüzünlü bir yazı.

Brod'a danıştı, yüzüncü kez olanakları gözden geçirdiler, nefret edilen bürodan kaçmak için. Evet, dostların kendilerini, yazdıklarıyla sosyal açıdan ayakta kalarak şurada burada düşlemelerinin zamanı çoktan geçmişti. Brod evliydi, belki de bir süre sonra baba olacaktı, bunun ötesinde de siyonizm savunucusu olarak yerel otoritesi artmıştı. Bu konuda yeni sorumluluklar ve bağlar ortaya çıkmıştı ki onun kendi kentinden çıkıp gitmeyi hiç de ciddi olarak düşünmemesine yol açmaktaydı. Her yerde yazılabilirdi, üne de kavuşulabilirdi. Günün

birinde büyük bir mirası Riviera'da yeme umudu yoksa, o zaman neden Prag'dan ipleri koparmalıydı? Şu sırada hepsinden çok tiyatro yapıtları, özellikle de TYCHO BRAHE'sinin onu posta memurluğu varoluşunun yarattığı budalalıktan (ve de içten içe: sıkıntılardan) kurtaracağını umuyordu.

Kafka'nın durumu ise bambaşkaydı: İşten istifa etmek ve Prag'ı terk etmek, durmadan bundan söz ediyordu, sanki bu aynı şeymiş gibi, sanki *kentten istifa* etme söz konusuymuş gibi. Ona öyle geliyordu ki Prag'da yaşlanmıyordu, burada hiçbir şey hareket etmiyordu. Karl köprüsü, Hradşin, Kettensteg, Kronprinz-Rudolf-Quai, Karl köprüsü... Bu çember içindeki yürüyüşleri tüketmişti. Aile Altstaedter Ring'e bağlıydı, Kafka da onlara, tıpkı annenin eteğine sarılan bir çocuk gibi. Her yerde olan olmuş, anılanlar anılmış, tedirgin edici bir kanıksama. "Herhangi bir biçimde tedirgin olan bir insan için", diye yazdı birkaç yıl sonra, "yurt, bu konuda yanılıyor olsa da, son derece yurtsuzluktur; anıların, hüzünlerin, küçüklüklerin, utancın, kandırılmanın, güçlerin kötüye kullanılmasıdır."[2]

İnsanlarla olan durum başka türlü müydü? Bir yığın çehre tanıyordu, şapkasını çıkartarak selam veriyordu. Kahvedeki garsonlar onun kahve içmediğini biliyorlardı, ünlü Werfel'in dostu olduğunu. Siyonistlerin ufak, ensestli topluluğu onu kıymetli görüyor, saygı duyuyordu suskun olsa da. Az sayıdaki güven duyduğu dostlarıysa çevrelerini genişletiyorlardı, onu aşıyorlardı, kendi yurtlarını buluyorlardı, birbirleri ardından. Felix Weltsch en sonuncuydu, kısa süre önce o da evlenme kararı almıştı tüm önceden tahmin edilen mutsuzluğa rağmen, Kafka nerdeyse bundan memnunluk duydu, bunun anlamı "bir çeşit bekârlık kardeşliğinin", "bazı anlarda nerdeyse ürkütücü olanın" sona ermesi anlamı taşıyordu.[3] Bunun yerine neyin konulacağını ise bilmiyordu.

Hayır, insanın nerede yazdığı önemsiz değildi. Ernst Weiss da Prag'ı biliyordu, ama burada yaşamak ve çalışmak düşünde bile aklına gelmezdi. Önemli bir yayınevi yok, önemli bir gazete yok, başı çeken bir tiyatro yok hiçbir yanda; Bohemya ormanına yerleşmiş olsa da olurdu. Kafka'nın hâlâ ne beklediğini anlamıyordu; bu Berlinli memur kadın beklenmeye değer bir kadın değildi; evet, Weiss yavaş yavaş arkadaşını, *kaderinden* engelleyen bu kadından nefret etmeye başladı.

Aslında Kafka, Brod ve Weiss'ın tahmin edemeyecekleri kadar düşüncelerinde ilerlemişti. Eksik kararları zamanından önce haber vermeyi sevmezdi, temelinde güç ve yavaş karar verdiği için bu ender, bu nedenle de başkalarını tamamlanmış gerçeklerle karşılaştırmak tadını çıkarttığı bir zevk verirdi ona. Brod bu "gizlilik işine" durmadan sinirlenirdi. Özellikle de bu sefer Kafka en doğru olanın yöntemsel davranmak olduğu karşısındaydı; kararı başkalarının yüzeysel itirazlarıyla etki altına almak istemiyordu. *İstifa etmek*, devlet hizmetinden ayrılmayı söylemek kolaydı. Oysa burada söz konusu olan tek bir imza ile edebiyat, aşk ve fiziksel varoluşu birbirine karıştırmaktı.

Gelir sorunu ona en hafif engel olarak görünüyordu, evet, bu konuda korkuyla muhasebe tutan Brod'a göre daha donanımlı olduğunu hissedebilirdi. Boğazlarından arttırdıkları iki üç aylıkla Filistin'e giden ortak tanıdıkları yok muydu? Buna karşılık Prag bilet gişesinden 'Berlin'e gidiş' bileti istemek doğrusu hiç de kahramanlık değildi. Kafka'nın banka hesabında 5000 kron vardı, bu evlilik için başlangıç sermayesi olmalıydı, ama bu parayla iki yıl yaşamak da mümkündü, eğer insan onun gibi temiz, sessiz bir oda ve günde bir porsiyon taze sebze yemeği dışında başka isteği yoksa. Ernst Weiss yeni bir başlangıca böyle güvenceleri *olmadan* cesaret etmişti.

Nereye gidileceği sorunu da derinlemesine tartılması gereken bir analizi gerektirmiyordu. Kafka Avusturyalı bir hukukçuydu; teknik, sigortacılık ve yönetim konularında özel bilgi sahibiydi. Bu bilgilerle ekmeğini kazanma şansı Prag dışında temelinde bir tek Viyana'da olanaklıydı. Bu kent oldum olası ona tuhaf, ölüm fantezileri aşılayan bir kent olmuştu. Bunun ötesinde de görüntüsü şimdi iğrenmeye dönüşmüştü acı, depresyon ve uykusuzlukla azap çeken kafasını capcanlı anımsadığında. Viyana geçmişti; bir çeşit büyütülmüş, rahatsız bir Prag'tı, Berlin'se yabancıydı; heyecan vericiydi, geleceği vardı. Brod bile bunu edebiyat kariyerinin başlangıcında görmüştü. Oysa o zamanlar, 1906'da Viyana'nın içe dönük (empresyonist) edebiyatına çok daha yakındı. Ama orada, "ölmekte olan bu devasa kentte" kartlar çoktan sonuna kadar dağıtılmışa benziyordu; edebiyatçılar miras kavgaları içindeydiler. Bölünme savaşları içinde birbirlerini yiyip bitiriyorlardı. Karl Kraus taraftarı olmayan ona karşı sayılıyordu, tarafsız olanları ise kimse dinlemiyordu.

İçinde kendi kendini sınamanın içsel sesi dinleme biçimi aldığı diyaloglu bir günce notunda Kafka aklı başında olarak sonuçları çıkarttı:

"Öyleyse ben Avusturya'nın dışında, dil yeteneğim olmadığı için, bedensel ve ticari işi zor yapacağımdan, hiç değilse önce Almanya'ya, orada da Berlin'e gitmeliyim, geçinmenin tüm olanakları orada. Orada gazetecilikte de yazarlık yeteneklerimi en iyi biçimde, en dolaysız olarak kullanabilir ve bir dereceye kadar uygun para kazanabilirim. Bunun ötesinde de esinsel işe yönelebileceğimi şimdiden en ufak bir güvenle söyleyemem. Ama şunu kesinlikle biliyorum ki Berlin'de içinde bulunacağım bu bağımsız ve özgür durumdan (ne kadar sefil olursa olsun) şimdi alamadığım tek mutluluk duygusunu çekip çıkartacağım."[4]

Demek ki Berlin'e. Peki ama kim tanıyordu ki onu orada? Kendileri de aç olan birkaç yazar. Gazete ve yayınevi kişileriyse, 'yayıncılar' sahnesi burada şımarıktı, güç etkilenirlerdi, hele Avusturya taşrasından gelen dedikodulara aldırmazlardı, oysa orada nerdeyse yazılan her şey basılırdı. Berlin'de doğru *parolayı* bilmek zorundaydı insan, kendini göstermek zorundaydı, konuşulmalıydı, en iyisi de 'çok şey vadeden' yeteneklerin arasında kendi adını öne çıkartacak bir yayın yapmalıydı.

Brod, Pick ve Weiss'ın sürekli kararsız Kafka'ya verdikleri öğüt güç tahmin edilir değildi: *Büyük romanın* bitmediyse o zaman artık sonunda *Dönüşüm*'ü çıkart çekmeceden. Kafka'nın yayıncısına kullanılabilir bir dosya, yani daktilo edilmiş bir öykü yollayacağına söz vermesinden bu yana dokuz ay geçmişti ve Kurt Wolf HÜKÜM, ATEŞÇİ ve DÖNÜŞÜM'ü bir ciltte birleştirme sözü vermişti, 'Yeni Gün'de yayınlanan yetenek provalarından bağımsız olarak. OĞULLAR adını başlık olarak istemişti Kafka. Oysa projenin devamıyla ne ciddi olarak uğraşmış, ne de Wolff'dan bir ses çıkmıştı. Berbat bir durumdu. Yayıncı ilgisini kaybetmişe benziyordu, yazar ise kendi yaptığı teklife bağlılık hissediyordu. Ama şimdi, İtalya'dan dönüşte ve bir kurtuluş darbesi kararlılığı içinde Kafka'nın acelesi vardı.

DÖNÜŞÜM'ü sevmiyordu, daktilo yazımı ve düzeltilerle daha fazla uğraştıkça gözünün önünde öyküyü yazdığı sırada çektiği sinir bozucu durumların bıraktığı izler daha da belirginleşiyordu. Her ara verme ona göze batan metnin içine kazılma, yaralanma gibi görünüyordu. Bir atılımda ortaya çıkan HÜKÜM'ü nerdeyse kendi kendisine

acıyarak düşündü; Kafka bundan, *bu* mücevheri daha iyi yapamayacağı sonucunu çıkarttı. DÖNÜŞÜM ise bu mükemmellik örneğinin gerisinde kaldı. "Büyük isteksizlik" diye not etti sonunda. "Okunamayan son. Temeline kadar noksan."[5] Yanlış bir hükümdü bu, geçen zaman içinde sonuçsuz kaldı. Kafka Berlin'e gitmek istiyordu. Bu yüzden de DÖNÜŞÜM'ü sonunda çıkartıp verdi.

Şimdi, 1913/14 kışında Kurt Wolff'un en acil problemlerini çözmüş oluşu mutlu bir durumdu. Yani kendi edebiyat periyodiğini, 'yayınevine ait bir derginin' yayınevinin edebi programı için nasıl itici güç olduğunu Samuel Fischer *Neue Rundschau* dergisiyle çoktan göstermişti. Wolff ve Rowohlt da yerleşik rakiplerinin bu atılımını herhangi bir biçimde aşacaklarında hemfikirdiler. Çünkü yazarlar açısından kültürel diskurun, ciddi yeri olarak etki yapan ekonomik açıdan bakıldığında bir reklam alanıydı, (satış jargonuyla söylersek) sürekli bir aksiyondu ki, edebi tadımlıklarla kitap okuyucularını cezbeden ve onları tutan şeydi. Kendine ait bir dergi, incelikle ağları ayırmayı, diğer yayınevi yazarlarına tehlikesiz biçimde hitap etmenin olanağını açıyordu; Wolff'un çok özlediği bir araçtı bu, çünkü kendisi edepsizce yazar ayartma yanlısı değildi. Oysa o zamana kadar, kendine ait bir ses sahibi olma girişimleri başarısız olmuştu, Wolff'un belirli umutlarla bağlandığı, ebedi proje yaratıcısı Franz Blei'ın editörlüğünü yaptığı *Der lose Vogel* adlı dergi de kurtarılacak gibi değildi.

Bu arada artık Berlin'de oturan Blei'la olan ilişki başka bir biçimde yarar sağladı. Çünkü o Wolff'u, edebiyat ve yayıncılıkta son derece hırslı, ama habersiz olan -22 yaşındaki destekçi Erik- Ernst Schwabach'la tanıştırdı, bu kişi harun gibi zengindi, ama havalarda uçuşan planlarını kendi gücüyle destekleyemiyordu. Oysa 'Verlag der Weissen Bücher' (Beyaz Kitaplar Yayınevi) diye bir yayınevi kurmuştu. Çabuk alevlenen ve aynı biçimde de çabuk tedirgin edilebilen Schwabach'ın düşü de kendine ait bir dergi sahibi olmaktı, dağıtımla ilgili gerekli araçlara sahip değildi. Wolff kısa süre içinde onu işbirliği yapmanın avantajlarına inandırdı. Böylece ortak kurulan, yeni edebiyat organı ortaya çıktı, doğal olarak da adı *Die weissen Blaetter* oldu ve Franz Blei'ın editörlüğünde yayınlandı. 1913 eylül ayından itibaren resmen Schwabach Yayınevi'nden, gerçekte ise Kurt Wolff Yayınevi'nin organizas-

yonu altında çıktı. Schwabach ise nefes kesen bir sermaye koyarak bu işe girişti, 300 000 Mark yatırdı bu işe, bugünün parasıyla bu yekun milyonlarca bir servete eşitti. Wolff'un editörleri paylarını alarak bayram ettiler. "Schwabach karşılamak zorunda" gibi bir özdeyiş yaygınlaştı, programın planlanmasında da durmadan destek verdi.

Kafka için bu destekçinin ortaya çıkışı ve *Weisse Blaetter*'in kuruluşu beklenmedik bir olanak yarattı. Şimdi DÖNÜŞÜM'ün *hemen* yayınlanabileceği bir yer çıkmıştı ortaya, hem de kendisi vefasızlık göstermeden; çünkü kısa süre sonra Kurt Wolff'un dergiyi kendi yayınevinin çoktan özlediği bir ön yayınlama organı olarak gördüğü ortaya çıkmıştı, artık manüskriyi redaktör Franz Blei'ya ya da lektör Franz Werfel'e göndermenin bir ayırımı yoktu. Sonuçta manüskri nasıl olsa aynı büroya gidecekti. Her zaman olduğu gibi iyi haber alan Max Brod dostuna, hazineyi gün ışığına çıkartması için artık gerçekten de hiçbir ahlaki engel bulunmadığını (ayrıca bahane de bulmaması gerektiğini) defalarca söyleyerek garantilemişti. Böylece ocak 1914 sonunda DÖNÜŞÜM'ün temiz bir kopyası Franz Blei'ın yazı masasına ulaştı. Yetmiş yedi daktilo sayfası tutuyordu.

Kafka, Blei'ın Alman başkentine çektiği tek desteklediği yazar değildi. Kendisini haklı olarak, Robert Musil'in erken destekçilerinden biri olarak gören Blei, büyük bir atılıma girişti. Hiç de rastlantısal olmayan paralellikler şaşırtıcı: Kafka ve Musil, ikisi de memur, biri Prag sigorta kurumunda, diğeri Viyana üniversitesi kütüphanesinde, her ikisi de her çeşit psikosomatik dertler içinde, her ikisi de canı sıkılan, her ikisi de sıkıntının ne derece hızlı ve ağrısız olarak sürekli bir duruma dönüştüğünün farkında. Her ikisi de aynı sonuca varıyor. Edebiyatla geçimlerini sağlamak istiyor, bunun anlamı da ancak şu olabilirdi: Avusturya'dan *çıkıp gitmek*. Yıllar sonra Alman dilinde yazılmış modern edebiyatın en önde gelen yıldız yazarları olan bu iki yazarın yaşam yollarının kesişmesi, onların aynı günlerde, hatta aynı anlarda aynı varoluşsal sorunları işlemeleri, genç edebiyat tarihinin traji-komik dönemlerine mâl edilmektedir. Oysa bu durum yıldızların parladığı anları yaratmadı.

Üç yaş daha büyük olanı daha enerjikti. Kafka'nın gündüz düşleriyle ve bitmek bilmeyen düşünme spiralleriyle döndürüp durduklarını, Musil'in sözüm ona hiç kuşku duymadan uygulamaya geçirmesi

tuhaf biçimde dokunuyor insana: 1913 ağustos başında Viyana Teknik Üniversitesi'ne bir doktor raporu sunarak kendisine yarım yıllık bir tatil yaratıyor. "Sinirlilik", "kalp çarpıntısı", "hazımsızlık", "uykusuzluk", "depresyon"... Bütün bunlar kesinlikle Kafka'nın da kolaylıkla öne süreceği ve yarım yıllık bir izin koparabileceği durumlardı. (İki yıl sonra Musil şarapnel ateşi altında kaldı, hem de kalbi belirli bir sıkıntı yaşamadan.)[6] Almanya'da edebiyatçı olarak kök salabilme deneyi başarısız olmuş, bu durum artık geride kalmıştı; 1911 ilkbaharında Martha Marcovaldi ile yaptığı evlilik artık Almanya'da daha fazla ısrar etmesine izin vermemişti. Oysa bu sefer Musil, sunabileceği her şeyi *bir* terazi kefesine atmaya kararlıydı: her iki kitabını, gelecekte yazacaklarını, çalışma gücünü.

İlk gidilecek yol belliydi, Leipzig'e Kurt Wolff'a gidilecekti. Musil'in bavulunda VERWIRRUNGEN DES ZÖGLINGS TÖRLESS (Genç Törless'in Bunalımları) ve VEREINIGUNGEN (Birleşmeler) adlı novella cildi vardı. Bunlar yayıncıyı kendisine aylık bağlamasını umduğu armağanlardı. Oysa görüşmeler, Werfel'in şiddetle desteklemesine rağmen sonuçsuz kaldı. Wolff'un istemde bulunan, zaman kısıtlaması altında olan Musil'e mesafeli davrandığını düşünmek güç değil.

Sonrasında ise Berlin'e büyük rakip Samuel Fischer'e gidilmeliydi. Ortaya çıktığı üzere buradaki şanslar çok daha iyiydi. Çünkü Musil'in akıllı bir taktik kullanarak yayınevine salt yazar olarak değil, ama editör ve redaktör olarak girme önerisi yapması çok iyi zamana denk düştü. Böylece bu önemli edebiyat yayınevi katılaşan belirtileri durdurabilecekti. En çok da *Neue Rundschau* adlı derginin temiz görünümü, genç, militan, dışavurumcu birçok yazarın, bu 'önde gelen' dergi yerine neden ilgili, gösterişli dergilerde yayınladıkları göze çarpıyordu. Burada sürekli yayınlayan yazarların ve onların burjuva okuyucu topluluğuna çok saygı gösterilmesi gerekiyordu, hatta *Neue Rundschau*'da gizlice ortaya çıkan bir yeknesaklığın görüldüğü, kendini buna kaptıranların sanatsal açıdan mahvolacakları duyuluyordu. Samuel Fischer yükselen bu seslerden haberdardı; ama deneylere girişmeye hiç niyeti yoktu, *Neue Rundschau*'yu, 'Jüngsten Tag' ve *Weisse Blaetter*'e karşı koyarak dışavurumcu kılıfa sokmayı hiç düşünmüyordu.

Musil başka bir yol önerdi. Gençlere kendilerine has bir oyun alanı yaratılmalıydı; bir çeşit deneme sahnesi, eskiden olduğu gibi şimdi

de üzerinde yayınevinin logosu 'S. Fischer' görülmeli, ama yerleşik programdan iyice ayrı olmalıydı ki hiçbir eleştirmen burada sürdürülen edebi ölçüleri sorgulamasın.

Yani yeni bir dergi, ya da daha doğrusu *Neue Rundschau*'nun bir eki, ayrı olarak abone edilebilen ya da vazgeçilebilen bir ek. Fischer'in aklı buna yattı, yeni alanın nihai karakteri henüz kararlaştırılmamışken, 1 Şubat 1914'te Musil'i S. Fischer Yayınevi'nin görevlisi yapan anlaşmayı onunla imzaladı, amaç "genç yazarlar kuşağını kazanmaktı".[7]

Musil'in yayınevi çalışmalarını gösteren çok az belge kalmıştır geriye garip biçimde, şurası kesin ki gayretle işe koyulmuş ve ilk günden itibaren nerdeyse hummalı bir eylem içinde bulmuştur kendisini. Şimdi artık kendisi de 'çoğaltıcı' olmuş ve yayınevinin Tanrıları olan Thomas Mann, Gerhard Hauptmann ve Walther Rathenau'ya yan gözle bakmadan kendi estetik ve entelektüel kriterlerini izlemiştir. Musil'in ilk girişiminin Max Brod'dan Kafka'nın adresini istemesi bu konudaki en şaşırtıcı belgedir kuşkusuz.

Kafka için, Musil'in dostane, hatta içten başvurusu sanki kendiliğinden açılan bir gökyüzü kapısından gelen bir çağrı gibi olmuştur. "Lütfen bu 'dergiye' şahsınıza ait bir yayın gibi bakınız, sanat ya da sanatla ilgili alanlarda söyleyeceklerinizin tümünün yayınlanacağı bir yer olarak. En çok da kendi yapıtlarınızın" satırlarını Kafka hayretler içinde okudu. Bunlar her yazarın uğruna *her şeyi* verebileceği cümlelerdi. Kafka bu noktada asla duyarsız değildi: "Sevindim ve üzüldüm", diye yazdı, "çünkü sunacak hiçbir şeyim yok."[8] Kendisini pohpohlanmış, canlanmış, kışkırtılmış hissetti. Başka ne bekliyordu ki? Edebiyat ya da evlilik, soru muydu bu hâlâ? Felice'den gene ses çıkmıyordu, o zamana kadar bu bağ hiç daha büyük, umutsuz bir uzaklığa itilmemişti. Kafka şimdi ardındaki tüm köprüleri yıkmaya kararlıydı, evdeki masada en sıklıkla 'istifa' etmekten söz ediyordu, hem de bu tehdidin burada bomba etkisi yapmasına ve sonsuz, fısıltılı, kızgın, umutsuz akıl vermelere yol açmasına aldırmadan. Franz Blei'ın da DÖNÜŞÜM'ün uzunluğu hakkında itirazları olduğunu duymuş olmalıydı ve Kafka, Musil'in aslında kendisinden istediklerinin ne olduğunu tam olarak bilmeden hemen karar vererek ona da öyküyü yolladı. Kurnaz edebiyatçı dostlarının önerilerine başvurmadan cesaret edemeyeceği bir güç eylemiydi bu. "Sunacak bir şeyim

yok". Oysa artık burada duramazdı, yayıncısına karşı olan tüm sadakatine rağmen.

Aslında durum Kafka'nın hiç de algılamadığı kadar karmaşık ve etik açıdan güçtü. Wolff ve Fischer rakiptiler. *Weisse Blaetter*'in redaktörü Franz Blei ve *Neue Rundschau*'nun redaktörü Robert Musil de aynı biçimde rakiptiler. Ama Blei ve Musil aynı zamanda arkadaştılar, hem de yıllardan bu yana. Kafka DÖNÜŞÜM'ün manüskrisini Blei'dan geri istemek ve onu çok daha umut verici Musil adresine iletmek için kibarca bahaneler düşündüğü sırada Musil, büyük bir zahmete kapılmadan Kafka'nın onayını aldıktan birkaç saat geçer geçmez Café des Westens'e gidip kendi eliyle manüskriyi aldı. Musil ATEŞÇİ'yi biliyordu, bu da ona yetiyordu. İşinin kiminle olduğunun farkındaydı.

Kafka'nın da kader yoldaşı hakkında bütünüyle habersiz olduğu düşünülemez.

Musil'e yazdığı ikinci bir mektupta edebiyatı meslek edineceği ve Berlin'e taşınmak istemesini yazmış oluşu başka türlü yorumlanamaz. Musil mektubu hemen cevapladı: "Planladığınız durumun duyulmamasını istemenize rağmen size yakın zamanda, nezaketinizin bana atfettiği büyük sorumluluktan beni biraz kurtaracak olan bazı düşüncelerimi size yazacağım."[9] Bu nerdeyse inandırıcı geliyor kulağa, hiç de taktik açıdan avutucu sözler gibi değil. Yazılacağı söylenen "düşünceler" ne yazık ki günümüze ulaşamadı. Aslında ise Musil'in öğüt veren sorumluluğuna değindiğini gösteren işaretler olmakla kalmayıp, Kafka'ya somut opsiyonlarla yardım edebileceği, belki de ona serbest lektör olarak yayınevinde iş verebileceği biliniyor. DÖNÜŞÜM'ün daktiloya çekilmiş nüshasıyla Musil hemen *Neue Rundschau*'nun sorumlu redaktörüne, onu bu metnin derginin 'klasik bölümüne', hiç de yetenek yarışması bölümüne ait olmadığına inandırmak için gitti. Bunun dışında bir şey yapamazdı. Kafka'nın kısıtlı bir öykü dışında başka bir şey sunamayacağı ve başka hiçbir şeye söz veremeyeceği konusundaki düş kırıklığını -bildiğimiz üzere- belli etmedi. S. Fischer Yayınevi'nin yayını aylar sonra yeniden relative etmesi, DÖNÜŞÜM'ün iyice kısaltılmasını istemesi ve Kafka'nın buna kesinlikle karşı çıkması üzerine yayını durdurması konusunda Musil'in yapabileceği bir şey yoktu.

DÖNÜŞÜM *Neue Rundschau*'da değil, *Weisse Blaetter*'de yayınlandı. Özgür bir edebi varoluş için değerli bir başlangıç yatırımı ola-

bileceği 1914 ilkbaharında değil, 1915 sonbaharında yayınlandı ki bu dönem savaş yüzünden çoktan Kafka'nın yaşamsal ufkunu kapatmıştı. Baskı hataları ve dilsel çeltiklerle yayınlandı, çünkü Kafka düzeltileri göremedi. Böylece öykü bir örneği daha olmayan kariyerine heyecansız başladı. Yaşamının bu "temel yasasını" gösteren yeni bir belgede Kafka Grete Bloch'a şunları yazdı:

> "Şimdiye kadar istediğim her şeye ulaştım, ama hemen değil, asla dolaysız değil, hatta hep geri dönüş yolunda, hep en son çabayla, hatta son dakikada hükmünü bile verebiliriz. Ne çok geç, ama nerdeyse çok geç, her zaman kalbin son atışlarıyla oldu. Zaten ben de istediklerimin tümünü hiç elde edemedim, zaten hepsi de ortada yoktu çoğunlukla, olsaydı da, hepsine egemen olamazdım, ama gene de en büyük parçayı elde ettim, çoğunlukla da en önemli olanı."[10]

Her şey yineleniyor gibiydi. Ama her yineleme bir yasayı işaret ediyordu ve o zamana kadar Kafka asla şimdi olduğu gibi böyle yasalar bulmaya ve formüle etmeye düşkün değildi. "Her iki kefesinin de aynı anda yükseldiği bir terazi yok" yasalarından biri.[11] Güzel ve doğru bir görüntü. Kafka'nın bunu söylerken adaleti düşünmemiş olması mucize olurdu. Oysa kendini bu masal terazisi dışına çıkartabilecek olmayan bir duruma itelemişti.

Kendisini Berlin'de yaşamını sürdürme kararına yönlendirmişti. Daha doğrusu *iki* karara. Evliliğe uygun olup olmadığı hükmü, kendisine gösterilen güveni çoktan cezalı olarak kaybetmiş oluşu Berlin-Charlottenburg, Wilmersdorfer caddesi 73 numarada konuşuluyordu. Bu hüküm olumsuzlukla sonlanırsa -ki şimdi her şey bunu işaret ediyordu-, o zaman yalnız kalacak ve kendini edebiyata adayacaktı, kesin kararı buydu.

Oysa sivil mahkeme başka bir yerde toplandı: Musil'in bürosunda, Franz Blei'ın Café des Westens'deki her zamanki masasında, belki de edebiyat işletmesinin iki üç düğüm noktasında. Kafka'nın inancına göre burada ilk celseden sonra yaşamından geriye kalan yıkıntıların, *iflas yığınının* ne olacağına karar verilecekti. Başkaca, daha iyi, daha mutluluk veren bir işe girişmek için yeterince değerli miydi bu hüküm? Gündelik yaşamda bile başarısız olan kişiyi edebiyat cangılına yollamanın sorumluluğu alınabilir miydi?

Kararların bu mekânsal ve zamansal yığılması değildi yalnızca Kafka'yı gittikçe sabırsızlığa iten şey. Felice'nin iş yerindeki sürpriz ortaya çıkışı Berlin Tiergarten'de en derin küçük düşürmeyle son bulmuştu ki gizliden gizliye Kafka'nın sadece dört gün önce Musil'den aldığı açık krediyle de ilişkiliydi. (Her ne kadar ispat edilemezse de) Kafka'nın Musil'i ziyaret ettiği düşünülebilir. Tam da evlilik konusunda kararın verileceğini umduğu aynı hafta sonunda. "Ya şimdi ya hiç"in kendi dinamiğiydi Musil'in dostça yaptığı öneriden beslenen durum ve Kafka'yı şimdi o kesin sıfır noktasından çıkartacaktı. Kendisini berbat hissetti; Tiergarten'dekinden daha beter bir durumla o güne kadar hiç karşı karşıya gelmemişti. Buna rağmen hareketli kaldı, pazarlık yapma yeteneğini kaybetmedi. Felice'ye bilinçsiz endişe içinde söz verdiği her şeye karşı çıktı. İlk kez koşullar öne sürme cesaretini gösterdi.

Nerdeyse şimdi roller sanki değişmişe benziyordu. Kafka ne istediğini biliyordu: Hükümlerinin ortaya döküldüğü andı. Buna karşılık Felice Bauer sarsılıyor, egemen olamadığı duygularını izliyordu. Yeni umutlar uyandırıyor- hem de erkek kardeşinin Almanya'yı terk ettiği günde rastlantısal değildi bu-, sonra gene suskunlaşıyor. Tiergarten hakkında artık bir şey duymak istemiyor, gene de Kafka'nın acı cümlelerini alıntılıyor. Tarafsız bölge olan Dresden'de buluşmayı reddediyor. Hâlâ "her şeyi" söylemediğini itiraf ediyor, ama Kafka'nın nihayet her şeyi açıkça konuşmak için yalvaran ricasına cevap vermiyor.

"...son bulmalı, iyi veya kötü olarak", diye yazıyor Kafka 19 Mart'ta Grete Bloch'a. Nezaket örflerinin, sosyal etiketin, hatta burjuva mahremiyet oylaşımının kurallarıyla asla ilişkilendirilemeyecek baskıyı abartıyor. Kafka'nın annesi Felice'ye yazıyor. Kendisi onun ana babasına yazıyor. Telgraflar yolluyor. Nerdeyse saat başı Prag'la Berlin arasında haberler uçuşup duruyor, haberler yolda karşılaşıyorlar, birbirlerini yalanlıyor ya da güçlendiriyorlar. Trene binmeyle tehdit ediyor. Kararın verilmesi için yapılacak her şeye razı.

Nihayet 21 Mart cumartesi günü Kafka son kozlarını oynuyor. Yarı gönüllü armağanlar istemiyor, bundan böyle zorla yazılmış mektuplar almak istemiyor, açıklık istiyor. Ona sorumluluğun tüm ağırlığını yüklüyor, vereceği karara nelerin bağlı olduğunu açıklıyor. Son vermekle tehdit ediyor.

"Söylesene bana Felice, neden kendini zorluyorsun, neden kendini zorlamak istiyorsun? Tiergarten'deki gezintiden bu yana ne değişti? hiçbir şey, sen de söylüyorsun bunu zaten. İyi günlerimizden bu yana sende ne değişti? Her şey, söylüyorsun da bunu. O zaman neden kendini feda etmek istiyorsun, neden? Durmadan seni isteyip istemediğimi sorup durma! Bu gibi soruları okumak beni ölesiye üzüyor. Mektubunda bu gibi sorular var, ama kendin için beklediğin şeylerden bir kelime, senden bir sözcük bile yok, evliliğin senin için ne anlama geldiği hakkında tek bir söz bile yok. Her şey uyumlu olarak bir arada, senin için bir fedakarlık bu, bu konuda başka bir şey söylenemez.[...]

Benim planlarımı soruyorsun, bununla neyi kastettiğini tam olarak bilmiyorum, ama sanırım şimdi sana bunları açık olarak söyleyebilirim. Riva'dan geri döndüğümde çeşitli nedenlerden dolayı istifa etmeye kararlıydım. Bir yıldan, hatta daha uzun bir süreden beri mesleğimin anlamının, iyi bir anlamının olması, ancak seninle evlenirsem olacaktı (seni tanıdığımdan beri benim için başkası söz konusu olamaz, söz konusu olmayacak da.) O zaman işimin iyi bir anlamı olurdu, hatta nerdeyse hoşa bile giderdi.[...] Seninle evlenmezsem, o zaman (bazı kural dışı durumlar dışında) benim için çok kolay olan işim iğrenç olur, çünkü gereksinim olandan çok daha fazlasını kazanıyorum, bu da anlamsız.[...]

Şimdi ne olacak Felice? Sanki Anhalter istasyonunun peronunda duruyorum, sen nasıl olduysa gelmişsin kural dışı olarak, gözümün önünde yüzün ve ilelebet sana veda ediyorum. Pazartesi günü için bir ekspres mektup bekliyorum, ne bileyim, beklediğim şey bir mucize. Salı gününden sonra hiçbir şey beklemiyorum."[12]

Bir ültimatom. Felice Bauer onu izleyecekse *hemen* tepki göstermek zorunda. Kafka daha fazla abartmanın artık gerekmediğini biliyor, en büyük baskıya ulaşıldı, bu baskı kararı beraberinde getirmeli. Umudunu kırmamak için, bir başvuru formüle ediyor, bu başvuru ona Berlin'de önemsiz bir iş olanağı verecek (mutlaka Musil'in aracılığında). Bu başvuru mektubunu tıpkı bir silahı saklar gibi cebinde saklıyor.

Pazartesi sabahı cevap gelmiyor. Kafka görevini mekanik olarak yapıyor; büroda kimse onun istifa etmek için bir işaret beklediğinin farkında değil. Pazartesi öğleden sonra da mektup gelmiyor, "kendimi iyi ve kötü anlamda azat edilmiş gibi hissediyorum."[13] Sonunda saat 17.00'de Felice'nin telgrafı geliyor, Salı günü ona ulaşacak olan mektubu haber veriyor.

Salı günü aynı oyun. Kafka kararı boşuna bekliyor. Ne eve ne de büroya mektup geliyor. Başvuru mektubunu şimdi yollayabilir, ama

bocalıyor. Çarşamba günü sonunda *hüküm* veriliyor. Felice bağımsız olmadığını, güveneceği bir erkeğe gereksinimi olduğunu yazıyor. Berlin'de bilmek istediklerinin hepsini öğreneceğini söylüyor. Hiçbir şey olmamış gibi hâlâ kendisini kabul edebilir miymiş? Eğer böyleyse, evet... o zaman birbirleriyle olmayı bir kez daha denemelilermiş.

Evlilik Programı ve Çilecilik

Keep going, going on,
call that going, call that on

Samuel Beckett, HOW IT IS

"Sınır bekçisi evlenebilir mi? Bir sınır bekçisi, en ileri karakol, Tatarlar ve küçük köpeklerle değilse de gece gündüz üzerine gelen melankoli krizleriyle savaşmak zorunda kalıyor; gece gündüz savaşmayı sürdürmediğinde arada uzun bir barış zamanının tadını çıkartıyor, öyle ki bu barışa silahları bırakma bile diyemiyor. Tinin hizmetindeki bir sınır bekçisi evlenebilir mi?" "Grillparzer ebedi nişanlısına sahip olamadı, Kierkegaard sonsuz sevgiyle bağlı olduğu Regina'sından ona ömür boyu sadık kalmak için ayrıldı. Claudel Katolik oldu. Kendi istemi miydi, kader miydi? Ama insan ölümsüz olmak istiyorsa belki de bu dünyevi yaşamdan bir biçimde vazgeçmeli."

Birinci alıntı Kierkegaard'ın STADIEN'inden, ikincisi Willy Haas'ın[1] *Brenner*'de yayınlanan denemesinden. Bu yayını Haas el yazısıyla imzalayarak Kafka'ya sunmuştu. Ama o dahinin, ölümsüzlük uğruna yaşamdan vazgeçmesinin eskimiş, başından beri doğru olmayan görüşüne inanmıyordu. Herkes yaşamak ister. Oysa bazıları bunu yapamıyor, sapıyor, çok işleri var, *içte.*

Kuşkusuz Kierkegaard buna dahildi, babasının dinsel terörüne çok erkenden boyun eğmişti, depresyonlar içinde kıvranıyordu, yirmi yedi yaşındayken birden olgun olmayan, on yıl daha genç bir kızla nişanlanma kararı almıştı. Oysa bu istem edimini yaratacak olan psikolojik setler sadece birkaç gün dayandı; ardından kuşkular, refleksiyon baskısı ve cinsellik korkusu sürekli olarak öne çıktı. Tam bir yıl Kierkegaard karar vermede kendine azap çektirdi, sonra kendini çekip kopardı. Regine Olsen'i aynı adlı bir düş görüntüsünün yerine geçirme kararı aldı.

Kafka Kierkegaard'ın günlüklerine ilk kez baktıktan sonra "nasıl da hissettim", diye yazdı, "belli farklara rağmen onun olayı benimkine çok benziyor, hiç değilse o dünyanın benimle aynı yanında duruyor. Beni bir dost gibi onaylıyor."[2] Etki şiddetli olmuşa benziyor, ahlaki bir

balta vuruşu gibi. Çünkü aynı gün Kafka Carl Bauer'e yazarak, bir kez daha kızını kime teslim edeceğini ayrıntısıyla gözler önüne seriyor.

Kafka Danimarkalıyı "kan akrabası" olarak görmedi doğal olarak. Kierkegaard'ın ahlaki kibri, ağır fedakârlıklar altında kendini sosyal olarak bağımsız "düşünce yaşamına" adamadaki gururu, gölgelerinde bir zamanki nişanlının yaşamak zorunda olduğu değişmez yarım açığa vuruşlar; sonunda bilinçli olarak Kierkegaard'ın kendini izolasyona verişi, hatta bir seferinde tüm yaşamı boyunca birine güvenmeyi hiç düşünmediğini not etmesi... Bütün bunları Kafka önce kendi diline çevirmek zorundaydı anlamak için, bunların kendisinin asla kaçmadığı opsiyonlar olduklarını bilmek için. Bir sürü çocuğun ortasındaki bir kadının görüntüsünün ona hüzün ve kıskançlık aşıladığı Flaubert'in yalın sözleri Kafka'da ömür boyu yankılanır: "*Il sont dans le vrai.*" Onlar doğruyu yakaladılar.

Haklı olan. Özlenenden değil, haklı olandan, asıl olandan, gerekli olandan konuşup durdu sıkça Kafka, dikkat çeker biçimde. Bunu olasılıkla Paskalya'da 1914'te Berlin'de yaptı. Felice ve onun ana babasıyla bir kez daha konuştuktan sonra elle tutulur bir karar alındığında, nişan hemen yapılacak, Lindström A.G.'den istifa edilecek, eylülde evlenilecek, Felice Prag'a taşınacak. "Ben" diye yazdı bir gün sonra, "kesinlikle şimdiye kadar hiçbir olguda, nişanımızda, onun ardında ve de şimdi, bu derece kararlılıkla iyi ve gerekli bir şey yaptığım duygusuna kapılmamıştım. Bu kadar kuşkusuz hiç olmamıştım."[3] Hatta o küçük törenin, Felice'nin ona bir anlık içtenlik göstermemesine aldırmamaya razıydı. Bu onu üzdü, ama en önemli olan şey değildi. Bundan daha beteri huzursuzluk veren kuşkulardı. Acaba Felice'de bu ait olmayı hissediyor, açık bilinçle alınan bu *seçimin* heyecanını duyuyor muydu? Durmadan yeniden bunu sormaktan, deşmekten kendini gene de alamıyordu. Yeni kazandığı kararlılıkla Kafka şimdi evlilik uğruna göç etme, istifa etme planlarını bir kenara itmişti. Felice bunu zorunluluğun, hatta *görevin* getirdiği soğuk bir duş gibi hissediyordu. Bundan şikayet ediyordu, ama boşunaydı.

> "Sana çok sert davrandığımı söyleme; içimde sevgiye yeteneği olan her şey senin hizmetinde. Ama bak, 1.5 yıldan fazla bir zaman birbirimize koşup duruyoruz ve daha ilk aydan beri nerdeyse göğüs göğüse gibiyiz. Ve şimdi bu kadar uzun bir zaman sonra, bu kadar uzun bir koşudan sonra gene de bir-

birimizden bu kadar uzaktayız. F. senin kesin görevin, mümkün olduğunca kendini tanıman. Biz birbirimizi sonunda birlikte olduğumuzda parçalayamayız; yazık olur bize."[4]

Anlaşılır ve doğruydu bu. Gene de Kafka'nın aylarca süren kuşkusundan sonra ortaya çıkan bu işgüzarlık hayranlıktan değil, daha çok zorlanmayla gelişmişe benziyordu. Felice'nin inatçılık olarak algıladığı iyi niyetin, kendi kendini inandırmanın titreyen çabasıydı. Başkaları için topluma katılmak kendiliğinden olan bir şeyse; Kafka için bir keşfe hazırlıktı. Sanki o tüm varını yoğunu, artık, yönünden yanılmayacak gibi raylara yüklüyordu, şimdi sanki bunun gerekli ve doğru olduğunu anlamış, karar vermiş gibiydi. Frenleri boşa alıyordu. Ama o raylar meyilliydi.

Dışsal olayların hiç değilse kabaca anlaşılır oluşunu yeniden Kafka'nın Grete Bloch'a yazdığı mektuplara borçluyuz. Yaşamsal tanıklıklar şimdi toptan kısıtlanıyor, onun daha önce uzun düş mektuplarında ve çok daha uzun da düşünü gördüğü mektuplarda tadını çıkartarak geliştirdikleri -artık gerçekleşmeye yüz tuttukları için sözlü olarak yapılıyor- ana babayla akşam yemeklerinde, Felice ile telefonda. Ayrıntılar şurada burada tahmin edilebiliyor ama gene de az sayıdaki, kuşku duyulmayan olgulardan Kafka'ya kendi senaryosuna uyma olanağının tanınmadığı anlaşılıyor. Evlilik programı ilân edilmişti, bir Çek listesi noktası noktasına işlenecekti. Bunların hiçbirinden kurtulamazdı Kafka, sorun çıkartmayan hiç kimse yoktu.

Bir ev arayışıyla başladı. Kafka bir kooperatife üyeydi, ama bundan uzun süredir hiç söz etmemişti. Taşınmak istediği ev büyük olasılıkla hâlâ ortada yoktu. Prag'ın günlük gazetelerindeki ilanlara bakıyor, evleri durmadan geziyordu. Önceleri merkezden, Altstaedter Ring'den kaçındı. Kendisi ve ailesi arasında sırf güvenli bir bölge yaratmak için değil, daha çok huzur, aydınlık ve temiz hava istediği için, odalar açıklığa açılmalıydı. Böyle evler de dış mahallelerde bulunurdu. Hatta Kafka bahçeli, küçük bir evi düşlemekteydi, kentin dışında bir yerde.[5] Ama oralarda sadece Çekçe konuşuluyordu: Felice'den yeni yaşamını çifte yabancılıkta başlatmasını bekleyebilir miydi, bir Avusturya-Macaristan taşrasında, her selamı ona heceletmeye mecbur kılacak olan insanların arasında? Felice'nin Budapeşte'de mutsuz olan kız kardeşi Else'yi düşündü.

Kafka merdiven inip merdiven çıkıyordu. Felice'nin isteklerinden biraz korkuyordu, ama daha fazla da vurulan kapılardan, bağıran çocuklardan, her duvarın ardında pusu kuran piyano öğrencilerinden korkuyordu. Daha pahalı olsun ama sessiz olsundu. Tam bir ay sürdü sonunda oldukça iyi bir orta yol bulması: "3 odalı, sabah güneşi alan, kentin ortasında, gaz, elektrik, hizmetçi odası, banyo, 1300 kron. Bunlar olumlu olanlardı. Olumsuz olanlarsa: 4. kat oluşu, asansör olmayışı, ıssız, epey gürültülü bir sokağa bakmasıydı."[6] Unutulmaması gereken kapının önünde hiçbir yeşilliğin olmaması ve ana babanın evinden üç dakikalık bile olmayan bir uzaklıkta oluşuydu. Ama daire eski kentteydi, Felice'nin istediği gibi Alman bölgesindeydi. Gelecek yaz başka bir şey düşünülebilirdi. Bir provizyon.

Felice Bauer'in tek, düşündürücü Prag ziyaretinden bu yana neredeyse iki yıl geçmişti. Resimlere bakarak doğru anımsayabildiği bir insanın eşi olarak oraya dönecek oluşunun masalsı, sihirli bir yanı vardı. Artık ortak bir tarihleri vardı, bir ön oyun değil, ortak bir ön evlilikti. İlk yakınlaşmadan en derin yabancılaşmaya kadar ancak bir evliliğin yaratacağı her şey artık bir araya sıkışmış görünüyordu. O annesinin kolunda Prag'ın Franz-Josef istasyonun peronunda ilk kez Kafka'lara doğru yürürken büyük tekrardan duyulan aynı korkunun gülümseyen çehrelerin ardında titreşir olduğuydu. Şimdi geriye bakmamalı. Son vermeli, düğünü kutlamalı.

"Akrabalarım onu benim istediğimden daha çok seviyorlar" diye şikayet etti Kafka bir süre sonra.[7]

Şaşılacak bir şey yoktu bunda, çünkü bu onun en sevdiği roldü. Nezaket, dikkat, amcalara, teyzelere ve görümcelere aynı eşitlikte neşe gösterme, bunlar nerdeyse rutindi. Kaybedilen erkek kardeşin yarattığı üzüntüden iz bile yoktu, Bauer'leri felç eden şoktan da. Felice Kafka'nın kız kardeşlerini, ne kadar can sıkıcı, tüm aileyi de ne kadar terbiyeli bulduğunu da hiç göstermedi. İyi becerdiği 'Berlin ağzı'ndan yaptığı tadımlıklar, kentsel özgür davranışları, şık giysileri, sözüm ona bağımsızlığı, bütün bunlar etki yaptı ve gurur duyan, ama zor uyum sağlayan Kafka, nişanlısının yanında biraz beceriksiz kaldı. Birileri mutlaka bu değişik adamın nasıl olup da böyle bir kadınla olabildiğini gizliden gizliye sormuştur. Hem de *Felice Kafka* adını taşımaya karar vermiş olan bu kadınla.

Burada yeni ökse çubukları konulduğunu hissediyordu. Varoluşunun en özel köşelerine pek çok kişi göz dikmişti. Düzinelerce tebrik mektubu geldi. Arkadaşlardan, iş arkadaşlarından, iş adamlarından, ırak akrabalardan; bazılarını canı sıkılarak okudu, diğerleri okunmadan çekmeceye kondu. Müdür Marschner'i ziyaret edip 'kurumun' hayır duasını alması gerekti. Nihayet, en kötüsü de şuydu. Kendi adını ve Felice'nin adını 'aile haberleri' sütununa Prag'ın bir ilan sayfasına koymak zorunda kalmasıydı. Evet bunun da evlilik programına dahil olduğunu biliyordu. İyi bir isim taşıyan birinin belirli olaylarda kendini göstermesi zorunluydu. Buna rağmen kuşku duyuyor, kaçış arıyordu. Sonunda 21 Nisan'da *Berliner Tageblatt*'ı açtı, çoktan beklediği ve korktuğu şeyi orada gördü: "Çocukları Felice ve Franz'ın nişanını ilan ederler: Carl Bauer ve eşi, doğumu Danzinger, Hermann Kafka ve eşi Julie..." Altında: "Felice Bauer. Dr. Franz Kafka. Nişanlılar. Tören günü Pantkot yortusu, 1 Haziran." İnanmak zorundaydı. Bu siyah ve beyaz kadar gerçekti. Ya bu birçok isim. Ona neydi bunlardan? "Dr. Franz Kafka" adı üç gün sonra *Prager Tagblatt*' da okundu, "Prag İşçi-Kaza Sigorta Kurumu yardımcı sekreteri Berlinli Froylayn Felice Bauer'le nişanlandı." Nokta.

Hayalinin gerçeğe dönüşmesinin Kafka'ya hangi ölçüde bir psikolojik enerji gerektirdiğini anlatmak güç, ama kolayca sezilebilir. Realite prensibinin bu içsel sınır çizgisini şimdi gece gündüz gözetmek durumundaydı, yıkılışları bütünüyle kaçınabilir kılmak için çok uzundu. Konuşulmayan çok şey vardı, sırf bu yüzden egemen olunamayan ve sürprizli etki yapıyordu.

Böylece Kafka'nın şimdi nişanlısını kendi kendisini sınava tutmasındaki dikkat çeker ısrarı bir de saklı ve tamamen saldırgan bir art niyet kazanmıştı. Kararı Berlin'e bildirdiği anda önemli bir zamanda kendini Felice'nin eline vermişti, oysa aynı sıralarda Musil ona kışkırtıcı bir üzüm salkımı tutmaktaydı. Salkıma elini uzatmamış, vazgeçmiş, yok etmişti. Bu özveriydi. İşte bu yüzden *ne için* olduğunu iyice bilmek istiyordu.

Konuşulmamış olanlar Felice'nin çeyiz ve ev dertleri çevresinde dönen, Kafka'nın güç aldığı mektuplar değildi, asla, tersine Grete Bloch'la olan sürekli mektuplaşmasıydı. Nerdeyse egemen olamadığı bir ısrarla ondan yaşamsal kararlar alınan şu sırada kendisine yardımcı

olmasını rica ediyordu Kafka. Hatta ona sert kadın Bauer'i ve diğer tüm meraklı ziyaretçileri Prag'da bırakıp Felice ve Grete ile, buradan üç saatlik bir tren yolculuğu uzaklığında olan Gmünd de güzel bir gün geçirmeyi rica ediyordu. Haftarca bu düşe bağlı kaldı, yeni ve eski akrabaların böylesine bir küstahlıkla dillerinin tutulacağı aklından üstünkörü geçiyordu. 'Gerçeğe' bir hakaret, bir küçük görmeydi bu, ki ailesine bağlı nişanlı doğal olarak *razı* olmadı.

Bu arada Kafka'nın o ikinci kadınsal güç kaynağına ne derece bağımlı olduğu, Grete Bloch'un mektuplarını dakiklikle beklemesinden ve cevaplandırmasından belliydi. Ondan hiçbir şey yazmama yerine tek bir cümleli bir kart yollamasını rica ediyordu. Süreklilik istiyordu, değişmezlik istiyordu, bu Felice'ye asla kabul ettiremediği bir istekti. Viyana'dan gelen mektuplardan fışkıran canlı kıvılcımın çok geç farkına vardı Kafka doğal olarak, sırf sürekli huzursuzluk duyma uğruna, bu huzursuzluk bedel olarak gene güç gerektiriyordu. Çünkü Grete Bloch ona bir yandan en sonunda inisiyatifi ele aldığı, evliliği gerçekleştireceği konusunda güç verirken, aynı zamanda da ertelediği konulara dokunuyordu, Kafka'yı aylardan beri görmekten uzaklaştığı özlemlerini ortaya koymaya zorluyordu. Ya bekâr ve edebiyatçı olarak Berlin'de yaşayacak, yani kelimenin tam anlamıyla özgür olarak, ya da Felice'nin kocası ve geçimini sağlayan kişi olarak Prag'da kalacaktı. Onun ikisi arasında seçim yapması gereken iki alternatif sadece bunlar mıydı? Grete Bloch görünürde safça hem evlenip *hem de* Berlin'e gidip gene de edebiyatı meslek edinmesinin bütünüyle olanaksız mı olduğunu sordu.

Olanaksız diye cevapladı Kafka hemen; nihayet Felice'den, iyi maaş aldığı işten istifa edip aynı kentte onunla yoksulluk içinde yaşaması beklenemez.

Kulağa akıllıca, taviz verici geliyordu bu. Ama iğneliydi. Ona bu gibi soruları soran neden Felice değildi? Bunlar onu daha çok ilgilendirmiyor muydu?

Bunun onun için ne anlama geldiğinin, ilelebet Prag'da takılıp kalmanın ne olduğunu bilmiyor muydu? Bunun nedeni de acaba kız arkadaşına karşı olan suskunluğu olamaz mıydı, Felice de özlemler ve ütopik kandırmalardan tedirgin edilmek istemiyor muydu?

Kafka bocalıyordu, önce dikkatlice, sonra hep daha kararlı olarak yaşamını kuşkulara teslim ettiği o kurşun gibi ağır ya öyle ya böyle arasında sarsılmaya başladı. Evlenmek gerekliydi haliyle, gerekli ve doğruydu. Ama acımasızca ve yandan bakışla, aileler için yaratılmışa benzeyen, ama insanlar için olmayan bir durumdu. Felice buna son derece hazır olarak boyun eğmiş olsa bir program sağma gerekliliği çıkmazdı. İnsanın öldüremediği istekler vardı... Bu istekleri canlı gömmek doğru muydu, bu aşkla bağdaştırabilir miydi, bunu bir insandan istemekle? "En önemli olan benim Prag'da yazmam değil" diye açıkladı Grete Bloch'a 4 Haziran'da, her şeyin kararlaştırılmış göründüğü sırada, çoktan bir daire tutulduğunda, Felice'nin taşınma hazırlıklarını iyice ilerlediğinde, "en önemli olan benim Prag'dan kopmam." Bununla anlaşmanın artık nerdeyse çözüldüğünü biliyordu. Gene de bu gerçeği Felice'ye söylemeye cesaret etmesi aylarca sürecekti.

> "Benim işime en uygun, en doğal olan her şeyi bir kenara fırlatıp herhangi bir yerde, 4. kattan daha yüksek bir yerde bir ev aramaktır, Prag'da değil, başka bir yerde, ama görünüre göre sen kendi seçimin olan sefalette yaşamaya uygun değilsin, ben de değilim. Belki de ben buna senden daha çok uygunum. Oysa ikimiz de bunu denemedik. O zaman ben senden bu öneriyi bekliyor muyum? Açıkça değil; oysa mutluluktan ne yapacağımı bilemezdim böyle bir öneri karşısında, ama beklemedim bunu."[8]

Kafka ve Felice Bauer'in 1912 eylülü ile resmi nişanın yapıldığı Pantkot yortusu 1914'teki 'davet gününe' kadar olan karmaşık mektuplaşmalarına göz atıldığında önce akıl almaz duygusal ve düşünsel bir ölü deniz oyunuyla karşı karşıya kalır insan. Tekrarlama motifidir bu, başka her türlü etkiyi gölgeler. Bir çeşit *minimal müziktir*, onda yeni olan mikroskobik varyasyonlarla ışığa çıkar, oysa eski olan hep duyulur. Gene de bu yazılanlar heyecan verici, karşı konulamazdır, daha çok da Kafka'nın metaforik zenginliği ve humoru yüzündendir ki, bütünüyle durgunlaştığı anlarda bile tamamen sönmemiş görünür. Gene de, tersine olarak mektuplar biyografik izler okumasının ham maddesi olarak süzgeçten geçirildiğinde, Kafka'nın severek yaptığı gibi mektuplar 'içilmediği' sürece, aynı derecede bulaşıcı bir azabın deneyi olarak önem kazanırlar.

Yakınlığın verdiği bu azap nereden ileri geliyordu? Mektupların her okuyucuda uyandırdığı bir röntgencinin utancı mıydı? Bizim mahrem tanıkları olduğumuz alınyazısı, çaresizlik ve başarısızlık mıydı? Şurası kesin ki, burada psiko-sosyal patolojinin uçurumunda hareket eden insanlar var. O ısrarlı ilerleyememe, itilmeler, hesaplama ve duygunun iç içe girmesi; gerilemeler, karşılıklı yaklaşma denemelerinde geri çekilmeler, kendine dönük oluşlar, yabancılaştırıcı onursuz ortaya çıkışlar, hatta uydurmalar, ilişkinin yaşanır olmayışı, bütün bunlar sonuçta hiç de ender görülen durumlar değildi, hiç değilse radikal görevler yüklenen aşk idealinin burjuva toplumlarının bildiği, gündemde tuttuğu şeylerdi. Görünüre göre o zamanlar uğruna savaş verilen mahremlik, günümüzde ender olarak bir ilişkinin *başlangıcında* değil -cinsel 'ilişkiyle' oldukça kolay elde edilen güven ise- sadece bir zamanlar aşk idealinin vaad ettiğinin ancak dumura uğradığı basamağıdır. Cinselliğin geniş anlamda tabu olmaktan çıktığı günümüzde, o zamanlar tarafların işinin neden bu kadar güç oluşunu anlamak tarihsel hassasiyeti anlamaktan geçer. Bunun tersine hüküm vermek ise, yani böylesi bir dramın liberalleşmiş, hazcı toplumda düşünülemeyeceğini söylemek çok saf bir görüş olur.

Tekrarlama baskıları, boyun eğmeler, karşılıklı yabancılaşmalar ve yanlış anlamalar, ilişkilerin doğru olmaması -bütün bunlar cinsellikle *birlikte* ve onun *yanında* olan durumlar, özlemi duyulan güvenin yedeği olarak birinin kifayetini aşan yük oluyorsa daha da körleşmiş, daha da düzenli bir araç oluyorlar. Dalgın düşüncelerin arasında hızla açılan boşluk bu yüzden çağdaş edebiyatın ana konularından biri oldu.

Hayır, FELİCE'YE MEKTUPLAR analiz yapanın kulağına ulaşan tekil bir olayın belgeleri değil. Mektuplara duyulacak sempatinin ötesinde karşı koyuş, hatta antipati yaratabilir oluşları, daha çok bu aracın kendisinden kaynaklanıyor. Olayların *yazıya dökülmesinin* tutarlılığından kaynaklanıyor, çünkü ayrı tutma olarak sözlü, bakışlarla, hareketlerle ya da gövdeden gövdeye yapılmıyorlar. Mahkeme kayıtlarından dışarıya akan ürkütücülüktür. Burada yazı bir büyüteç etkisi yapar, canlı olanı korkutucu ve belli anlamda *öldürene* dönüştürür. Üzerinde gözeneklerin ve kılların sayıldığı bir deriye. Biz aynı zamanda da yazıya ralantisörde oynayan bir filme bakar gibi gözümüzü dikeriz. Kafka'nın öyle mektupları vardır ki, bunlardaki ruhsal

bocalamalar sanki yalnız gerçek zamanda değil de, tersine gerçekten daha da yavaşlamışa benziyor, bunlar kendisi için bazen iyileşmez yükseltici efektleri emniyet altına almak demekti. Onu biraz önce hafifçe sıyırıp geçeni sonradan okuyabiliyor, bunlardan alıntılar yapabiliyor, tekrarlayabiliyordu iyice gömülünceye kadar, ezberleyene kadar, biz de onunla birlikte ezberleyene kadar.

Kafka'nın söze değil ama yazıya nerdeyse sınırsız güveni vardı. Örnekler mevcuttu. Daha 1913 ilkbaharında Felice'ye Elisabeth Barrett ile Robert Browning arasındaki ünlü mektuplaşmayı bilip bilmediğini soruyor, iki yıl sonra da bu mektupları okumaya zorluyor onu.[9] Bu mektupların kapsamlı bir Almanca seçkisi daha 1905'te yayınlanmıştı, Kafka ise ancak 1912'de bunları okumuştu. Ona elektrik çarpmış gibi olmalıydı, çünkü burada ona has proje kendisinden önce ele alınmış oluyordu. 'Bir kızı yazıyla kendine bağlama'. Barrett ve Browning, ki ikisi de yazar, birbirlerini mektup yoluyla tanımışlar ve sevmişlerdi, sonunda gizlice evlenmeye cesaret etmişlerdi. İngiltere'den kaçmış ve İtalya'da parasal açıdan güvensiz, ailelerinden uzakta bir yaşama başlamışlardı. Buna rağmen Kafka burada önemli bir ayrışımı gözden kaçırıyor ya da ondan söz etmiyor. Çünkü bu retorik açıdan cilalanmış mektuplar asla kişisel karşılaşmanın *yerini tutmuyor*, daha çok körletiyor, ne önceden ne de sonradan hazırlıyordu. Kısa zaman sonra düzenli haftalık ziyaretler yapılmaya başlandı. Tüm Viktorya devri özeniyle ilişkiye gerçeklik verilmede yardımcı olundu. Robert Browning titizlikle saymaktaydı. On altı ayda karısını doksan kez görmüştü, doksan birinci defada ise onunla yüzükleri değiştirdi. Kafka ise saymıyordu, iyi de yaptı.

Bir sözcükler denizi. Konuşulanların dalga vuruşları, görünüşe göre ne başı, ne gelişimi, ne sonu var. Deney kazanmak için insan kendini buna bırakmalı. Ama önemli akıntıların nereden geçtiğini bilmek için uygun uzaklık gerekli, çok derinlerde bunlar.

Kafka mektuplarının tekrarlardan oluşuna karşı çıkıyor. Önemli olan gizlice değişti mutlaka, diye savlıyor 1914 yeni yıl başında. Bu yüzden ikinci evlenme teklifinin birinciye göre daha fazla ciddiye alınmasını söylüyor:

"Beni engelleyen uydurma bir duyguydu, bütünüyle yalnızlıkta benim için kazanç değil daha yüksek bir sorumluluk olduğunu sanmıştım. Zevk değil (senin sandığın gibi), tersine görev ve acı. Artık buna inanmıyorum, bu kurmacaydı, başkaca bir şey değil, (belki bunu anlamak bana bundan sonra da yardımcı olur) ve bu durum çok yalın olarak, sensiz yaşayamayacağımı anladığım için ortaya çıktı. [...] Benim tarafımda hiçbir zaman bir 'kayıp' olmadı, sadece bir 'engel' vardı, bu engel de artık ortadan kalktı."[10]

Burada bile, Berlin Tiergarten'de boyun eğişinden iki ay sonra kendi temellerine dokunmaya hazır. Kafka henüz bu denemenin hangi kendini küçük düşürmede son bulacağının farkında değil. Yaşamı, düşünmeye yeğlemekle yanılıyor. Oyunun içinde "kurmacadan", ki bunlar fantezi oluşumu olarak hem kolay kurulabilir, hem de uzaklaştırabilirler, ama oyunda çok başka şeyler var, bütün bunlar 1914 yılının sonunda, hem de çok pahalıya patlayan, saptanan kazançlar olacaktı.

Kafka'nın burada gerçekten göğüslediği şey ender olarak dile getirdiği: *çileydi;* görüntülerin, kültürel örneklerin, belirli şeylerden tiksinmelerin, korkuların karmaşık kompleksiydi. Bunları kendi düşüncesine ve duygusuna rafine psiko tekniklerle sokmuştu, yavaş yavaş da kendi kimliğinin çekirdek bölümünü bunlarla oluşturmuştu. Tamamen haklı olarak kendisine "doğuştan gelen olağanüstü çileci yetenekler"[11] teşhisini koymuştu ki 'çevrede dolandığı' yılların sonunda yaşamını nasıl ısrarlı bir vazgeçme yasasının altına sokması, her açıdan sadeleştirmesi son derece şaşırtıcıydı. Sıcaktan, etten, uyuşturucudan, ilaçlardan vazgeçme, yiyecekleri azaltma, gövdeyi güçlendirme, yaşam ortamının sadeliği. Önce *olumsuz* tanımlanan bir çile, ısrarlı, bu arada kılı kırk yaran bir *vazgeçiş*, ki arkasında gülümseten, babası tarafından küçümseyen yorumlarla tartılan, ama bir kere girilen yolun en ufak bir biçimde etkilenmeden sürdürülmesi durumu.

Oysa çile insanın kendisi için yaptığı bir tasarruf programı değil; daha çok kendini idare etme, kendini forma sokma pratiği, ardında gövdenin, Ben'in ve yaşamın ütopyasının tamamen kontrol edildiği bir pratik: *Bu* güç alanıydı Kafka'nın giderek daha derinden daldığı, tüm ilgileri, alışkanlıkları, sempatisi buna yöneldi. Kuru yemiş, taze meyve yemek, iyice çiğnemek, kapsamlı cimnastik hareketleri, uzun yürüyüşler... Kafka'nın bunları yaparak aklından -günümüz Fitness-idealini göz önünde bulundurarak zayıflama sıkıntısı çektiğini söyle-

mek saf, nerdeyse gülünç bir ters yansıma olur. Doğrusu bunun tersidir: Kafka kendini genişletiyor, gövdesini işleyerek ve biçime sokarak, yalnız gövdesi üzerinde kontrolü sağlamıyor, aynı zamanda gövdenin içsel algılamasını, kendi gövdesi içinde kendisi yer alıyor mu yoksa ona yabancı biri mi tarzını kontrol ettiriyor. Gittikçe büyüyen bir tiksinti, hatta nefret duyuyor varılan anatominin sorguladıklarına karşı. Gövdesine bir tesisatçı davranışıyla yaklaşan habersiz doktorlara, umulmadık etkiler yapan ilaçlara karşı. Uykusuzluğa karşı Baldrian'la savaşmanın insan onuruna yakışmadığını söyleyerek küfür ediyor: Ne de olsa o gövdesinde yeterince Baldrian olmadığı için kötü uyuyor değil.[12]

Kafka'nın burada bir tas Baldrian çayına gösterdiği kızgınlığın fikirsel abartısı tamamen zamana hastır. Benzer tepkiler alternatif tıbbın ve diyet uygulamalarının sayısız yayınlarında da bulunur. "Bir adam otuz yaşına gelmişse ya budaladır ya da kendi kendinin doktorudur": Tacitus'un cümlesidir bu, Kafka bu cümleyi cimnastik hareketleri gösteren Müller'e hayranlıkla alıntılamıştır ('doktor' sözcüğü yerine daha çok hoşlandığı 'hijyen önerici' sözcüğünü, zarar görme şikayetlerine engel olma kaygısıyla da olsa) [13]. Burada da gövdeyi kendi sorumluluğuna almanın göze çarpan bir iyileştirici aklın amacının ötesinde içtepisi vardır. Söz konusu olan kontrol ve otonomidir. Bu yüzden kendini doktorların eline bırakmak yalnız akılsızlık değil, aynı zamanda "yakışıksız"dır. Kafka bunun çoktan farkındaydı, hem de Jungborn sanatoryumunda kalmasından önce ki, oranın kurucusu da aynı kanıdaydı.

Dar anlamda hijyen söz konusu olduğunda aşırı tanımlama doğal olarak daha da göze çarpıyordu, pisliğe karşı koyma gibi. Kirli ilintilerden hastalıkların oluşabildiği çoktan bilinmekteydi; 'virüslerin' bulunmasından sonra da ispat edilmişti. Bu da Kafka'ya 'temiz' olmak için bir neden daha yaratmıştı. Yüzyıl başındaki tüm medeniyet eleştirisi olan hareketler hijyen bir yaşam sürmenin gerekliliğini öne çıkartıyorlardı. Alternatif tıp bunu zaten yapıyordu, ama yenilikçi giysiler, vejetaryen beslenme bile bakteriyolojik nedenlerle birbirine bağlanıyordu. 'Temizlik-paklık-düzen' kavramları alanı giderek düşünsel bir formasyona dönüşüyor, içinde kavramların tam anlamı ve metaforik anlamı birbirine karışıyordu. 'Temiz' bir yaşam süren biri... Bu birçok

anlama gelebilirdi, hatta bir kişi hem kirli, hem de *aynı zamanda* 'temiz' olabilirdi -ki Kafka bunu daha sonra "derinlemesine düşünen insanın tuhaflığı" olarak nitelemişti.[14] Nasıl bir anlama geldiği ve geniş anlam alanında insan kendisinin nerede durduğunu bilmeliydi. İşçi çocukları kirliydi, aynı biçimde de orospular kirliydi. Daha çok cinsel yan anlamların mevcut, kısmen saklı, kısmen açık dahil edilmesi, bu anlam alanında neyin akıllıca savunulacağını, neyin salt ideoloji olduğunu ayrıştırmayı nerdeyse olanaksız kılıyordu. Uhrevi hastalıkların ve 'temizlikle' buna karşı konulacağının şiddetle aydınlatılması insanda zevk almayı önlüyordu. Hijyenci *her şeye* karışıyordu. İşte bu yüzden de cimnastik öğretmeni Müller'in kendi 'Orijinal J.P.Müller-sandaletlerini' ve aynı solukta bundan sonra çıkarttığı CİNSELLİK AHLAKI VE YAŞAM SEVİNCİ kitabına kimse şaşırmamıştı.

Kafka'nın geçirgen Ben'inden korkması konusunda kuşku olamaz. Bununla birlikte sınırlanma, sıvılaşma, son olarak da *ölüm korkusu* vardı. Bunlar giderek onu yaşamda kalma için çileci bir stratejiye zorladı. Bu korkunun cinsellikle olan bağını, asıl hareket nedeni olarak görmede çok acele etmemeli. Cinsel hareketler mutlaka en mahrem sınırlama deneyimlerini gösterirler. Bu yüzden Kafka'nın çilesinin olumluğa dönük bir cinsel vazgeçme olarak, giderek bir iktidarsızlığın rasyonelleşmesi, bir kaçış olarak anlamlandırılması yakın bir olasılıktır. *Katlanılandan istenen* bir şeye dönüştürme stratejisi yapmak, böylece aşağılanmış bir insan rolünden çıkmak Kafka'da çeşitli bağlantılarda gözlemlenir. Gene de bu açıklama genel bir anahtar olarak geçerli değildir. Çünkü Kafka'nın çileci seçiminin ilk dürtüsünü belirleyen şeyin cinsellik korkusu olduğunu varsaysak bile, ömrü boyunca bu seçime bağlı kaldığı sonucu akla yakın gelmez. Ayrıca birbiri ardından ve sonunda da edebiyata adadığı yaşam alanını çileci bir biçimin boyunduruğu altına aldığı da görülmemektedir. Hele çileci portresi çoktan tamamlandığında, açığa çıkan, baskı altında tutulmuş olan cinsellik korkusunu ancak o zaman yaşadığı bir kenara bırakılacak olursa.

Hayır, Kafka'nın korkusu daha kapsamlıydı, son derece haklıydı. Egemen olunamayan ruhsal sarsıntılar, zorlayıcı fanteziler, etkili gündüz düşleri, alevler gibi bilince fırlayan güdü dürtüleri, Ben'i saatlerce kapsayan dışsal etkilenimler, Kafka aşırı psikolojik deneyler içinde yaşadığının tamamen farkındaydı. Bu durum nerdeyse karşılaştığı her

insana tamamen yabancı kalıyordu. Bu yüzden de bir anlamda *normal değildiler*. Özellikle de bu yüzden anlatımları güçtü. Başkalarını delirmenin ne kadar yakınına geldiği konusunda inandırmak, Kafka'yı öylesine büyük ölçüde ortaya koyar ve onu sosyal çevresine bağımlı kılardı ki, o zaman zorla elde edilmiş olan kontrol yeniden sorgulanır ve bu yüzden de korku artardı. Bir psikoterapistin manipülasyonlarına kendini herhangi bir zamanda bırakmış oluşu hiç düşünülemez. Başkalarının, kendisinin üzerinde çalıştığı *oto-heykeline* kalem keskiyle müdahale etmesine dayanamıyordu. Bir tek Milena Jesenska'ya daha sonraları temel korkusunu açıkladı. Bunu adıyla andı. Max Brod bile Kafka'nın içinde olanları öğrenemedi ancak onun ölümünden sonra gerçekçi bir fikir edinebildi. Çünkü gündelik yaşamda Kafka genel olarak kendi kendisiyle alay eden yakınmalar ortaya koyuyor, birden fazla kereler 'gülünç umutsuzluk' görüntüsü veriyordu. Bu da anlatım baskısını azaltıyor, asıl içsel tehdidin ölçüsünün üzerini örtüyordu. En derin acının dile getirilemeyeceği sosyal anlaşmaydı; bu yüzden durmadan yakınan kişiye inanılmazdı.

Kafka'nın ana merkezi yaşam derdinin, spesifik modern bir 'köksüzlük' olduğu yeterince sıklıkla işaret edilmiştir. Genel gelenek çöküntüsü, her yanda görülen antisemitizm, tuhaf biçimde Prag'da bir ada içinde yaşayan Alman azınlık olma durumuyla daha da ağırlaşan Yahudilikle kopuk bir ilişki. Bunların hepsi doğru, Kafka Doğu Yahudileri oyuncularıyla karşılaştığından bu yana kendisini de bu yönde nerdeyse model bir olay olarak görmüştür. Yani tipik bir özgür, kararsız kalmış bir Batı Yahudisi olarak. Bütün bunlar Max Brod için de geçerliydi, o kendi 'olayından' bambaşka sonuçlar çıkarttı ve psişik bir adet edindi ki, bu da onu Kafka'dan gittikçe daha fazla uzaklaştırdı. Brod kendisiyle özdeştirilecek kültürel ve entelektüel *içerikler* arıyordu, kendisini son azap verici kuşkudan kurtaracak olan bir dünya görüşünü. Biçimsel olarak kıvrılmış ceket kollarıyla Yahudilik içinden ve dışından önüne sürülen bir yığın opsiyonu kullandı, birini bir kenara koydu, diğerine uzanmak için, hep *konunun* içindeydi, çoğu zaman arkadaşlarının hoşlanmadığı derecede.

Buna karşılık Kafka emin bir duruş arayan insan konumundaydı, her iki ayağının da toprağa basmasını istiyordu ellerini kullanmadan *önce*. Kendisini içerikler ve ilgilerle yorumlayan, bu yüzden doğru bul-

duğu her şeyi sanki çıplak Ben söz konusuymuş gibi savunan Brod'un tersine Kafka, önce doğru *tavır* problemini çözmek, asıl yaşamı ayakta tutan biçim sorununu çözmek zorundaydı. Bu yüzden yabancı yaşamlarda örnekler aramasının o görece seçimsizliği: Napoleon, Goethe, Berlioz, Grillparzer, Dostoyevski... bu vahşi ormana karşı çıkan bir bitkici de olabilirdi, kendi sınıfından sıyrılmış bir sosyalist kadın da, bir tiyatro dergisi yayımlayıcısı da, bir Siyonist de, bir kutup kaşifi de, bir antroposof da. Kafka her yanda başarılı tasarımlar, sav stratejileri arıyordu, önce bir insanın *neyde* savladığının pek önemi yoktu.

Her başarılı ya da yalnızca 'sarsılmaz' dünya görüşünün psikolojik yıkılma karşısında saklanamadığı kesindir; aynı biçimde de tüm bir yaşamın hizmetine sunulduğu her ilgi. Kafka böylesi şeyler gördüğünde büyük saygı duyuyordu, hatta en yalın dinsel inanç söz konusu olsa bile -tıpkı bir süre sonra yaşayacağı Doğu Yahudisi göçmenler olayında olduğu gibi- ya da yazar Johannes Schlaf'ın aleni delilikleri olan özel acunbiliminde olduğu gibi. Buna rağmen haklı olarak bu gibi, her zaman kuşkulu ve temelinde değişken olan yapılanmaların, içsel parçalanmaları sürekli olarak iyileştireceklerinden kuşku duyuyordu. Gelenekler, kuramlar, zihinsel içerikler sonuçta hiçbir şey karşısında korunamazdı. İnsan inançlı bir Siyonist olabilirdi, aynı zamanda da bir cemiyetçi, dar kafalı bir iş adamı ya da adı çıkmış bir genel ev müşterisi olabilirdi... İnsan edebiyat seven biri, aynı zamanda da iddiacı bir Alman nasyonalisti, bir evlilik despotu ya da hijyenik uygunsuz talep sahibi olabilirdi. Buna karşılık Kafka'nın sonunda karar kıldığı çile biçimi, bu gibi kırılmaları en derin kökenlerine kadar kapatmayı, *iyileştirmeyi* amaçlıyordu, kendi varoluşunu tek büyük bir tasarımda emniyet altına alınayı, bununla kendine güveni sağlamak istiyordu. Yalnız sağlam bir inanma telkin eden yararlılığı değil, aynı zamanda *kendisi hakkında* emin olınayı sağlamak.

Kafka'nın 1914 yıllarına kadar belli bir pratik bütünlüğe eriştirdiği büyük, kendi çileci tasarısını, ki bunu önce canlandırmış, sonra buna yavaş yavaş dönüşlü olarak nüfuz etmiş ve dilsel olarak egemen olmuştur, insan bu *kendi buluşu* dikkat çekmeyen Praglı Yahudiyi tekrarlanamayan, taklit edilemeyen 'Kafka fenomeni' yapan önemli psişik başarı olarak görmek zorundadır. Çünkü söz konusu olan bir başarıdır, başarılan işi kapsayan psişik tamamlamayla Kafka tüm ya-

şamsal anlatımlarını birbiri ardından ortak bir kılavuz düşüncenin hizmetine sunmuş ve böylece yaşamına şekil vermiştir.

Daha yeraltı uzaklığında (münzeviliğinde) yazma düşü, o mahzen fantezisi ki, Kafka bununla gelecekteki eşini derinden öfkelendirmiştir, kesinlikle bir heves değil, tersine ciddiye alınması gereken bir simgeydi. Kafka bunu kendi lime lime olmuş yaşamıyla karşılaştırıyordu. Edebiyat ve çilecilik, bu kombinasyon zorlayıcı olma dışında her şeydi; ne Brod, ne Werfel, ne de Weiss iyi edebiyatın neden mutlaka güzel kadınların, yoğun konuşmaların ve zengin yemeğin pahasına oluşunu tam olarak kabul etmiyorlardı, hele tedirgin edilmeden yazma için ses geçirmez bir mahzende oturma fikrini çılgınca buluyorlardı. Kafka, 'temiz' edebiyatın sadece aynı, yani 'temiz' koşullarda yapılabileceği konusundaki gittikçe belirli biçimde şekillenen düşüncesi yüzünden dost çevresinden uzaklaştı. Ama aynı zamanda da temizliği amaç edinen üslup isteminin neler yapabileceğini gösterdi. Brod da Kafka'nın amaçladığı temiz, lekesiz, yani çileci dilin hiç de steril ya da kansız etki yapmadığını, tersine görülmedik estetik enerjileri açığa çıkarttığını kabul etmek zorunda kaldı. Bununla edebiyat ve çilecilik sembolünün bir arada oluşunun sadece psişik ayrığı kapatma anlamı taşımadığı ve Kafka'nın iki 'eğilimi' birbirleriyle uyumlu hale getirme düşüncesi ispat edilmekle kalmamış; daha çok bu simgenin dışarıya da *üretkenlik* yaptığı görülmüştü, hem de nefes kesen biçimde.

Her ne kadar işaretlerle belgelenmekteyse de, büyük bir olasılıkla bu başarılı uyum sağlamanın tüm yaşam anlatımları olduğu, sonuçta Kafka'yı psikolojik hastalıklardan ve intihardan koruduğudur. Kendi çevresinden, daha çok da ailesinden belli biçimde onu ayıran gergin duruş, çileci *stil*, kendisiyle özdeşleşmesini, mutlaka narsist bir gurur yaratmış, aşağılık duygusunun yarattığı azap verici duyguları her zaman dengelemiştir. Haklı ya da haksız her siteme karşı Kafka artık karşı koyabiliyordu: 'İşte ben böyleyim ve insanı değiştiremeyiz.' Felice Bauer de bu cümleyi birden fazla defa duymak zorunda kaldı, Kafka'nın *yine* suçluluğunu kavramasına, suçluluğunun bilincinde olmasına akıl erdiremedi.

Öte yandan Kafka'nın varoluşunu böyle şekillendirmesi ona çok pahalıya mâl oldu. Ana babasının yeterince genişletilebilen, hafifçe

tazelenerek kabul edilebilecek küçük burjuva idealleriyle yetinecek olsaydı, o zaman *uygun* bir yaşamı kabul etmek, bununla ilişkili olarak hareket özgürlüğü kazanmak yeterli olurdu. Ama Kafka *temiz* bir yaşam istiyordu. Bununla her oyun alanından, anlık psişik yükten kurtulma olanağından kendini mahrum ediyordu. Çünkü pislik her yerde ve temizlik bu yüzden son derece zorlayıcı. Bu çileciliğin kaçınılmaz tersyüzü, köktenciliğin paranoyak sonucu, bilince duruş veren çelik zırh ve *aynı anda* da yere çekendi, "İçimde insancıl ilişkisiz görünen hiçbir yalan yok", diye not etti Kafka tüm ciddilikle. "Sınırlı çevre temiz". Daha 1916'da "temiz kalmanın" bekârlığın olumlu, hatta belirli özelliklerinden olduğuna inanıyordu, yani daha önceleri anlamsız ve ürkütücü bularak ürktüğü yaşam biçimini.[15] Diğer bir deyişle insan temiz kalmak için kapıları kapatmalı. Zırhı güçlendirmeli. Duvarları yükseltmeliydi.

Ancak yıllar sonra Kafka açıkça anladı bir baskı sistemi kurduğunu ki, bu sistem yaşamını sadece narsist açıdan yükseltmekle kalmamış, aynı zamanda da yaşam enerjisini kemirmişti. DER BAU (BİNA) adlı öyküde bunun için etkili bir simge buldu: Bir Ben kendi kendine yeterli olmak için kendini duvarların ardına sokuyor, kendini sürekli kuşatma altında hissediyor, bu yüzden sürekli uyanık kalmaya mahkum oluyor. Her şey aynı derecede yıldırıcı, her nokta aynı derecede yaralanabilirdir. Hiçbir yerde ödün vermemek gerekir, her ihmal cezalandırılacaktır, tek bir yerde kapalı olmayan psişik bir 'bina' da tıpkı bir geminin ufacık bir delik yüzünden batacağı gibi yıkılacaktır. Sonuçta, içeriye hiçbir şeyin girmemesi gereken yerde, tüm aralıkların tıkandığı yerden *dışarıya* da bir şey çıkamaz. "Benim tutukevi hücrem-benim kalem" deniliyor açıkça günlükte, daha titiz, daha uyumlu bir karşılaştırma güç düşünülür.[16]

Kesinlikle temiz olmayan her şeyi pis gören temizliğin bu temel mantığı, Kafka'nın durmadan sitemle karşılaşmak zorunda kalması, o tuhaf inatçılığının anahtarıdır, kendisinin de kabullendiği üzere evliliğine mâl olmuştu. Bir Ben ki her noktada aynı duyarlılığı gösterir, çünkü her yerde bir çatlak yaratabilir diye düşünür, artık önemli olanla marjinal olan arasında ayrım yapamaz, bu ayırımı ne yapabilir ne de *yapma izni vardır*. Önce ciddi ve şaka, iş ve dinlenme arasındaki eğilimler düzenlenir: Kafka 'iş' sözcüğünü gece edebiyat çalışmalarını

kastederek çok kararlı kullanır (büro sadece 'büro'dur), 'boş zaman' sözcüğünü bugünkü anlamıyla yani sorumluluklardan uzak zaman olarak en geç, yaratıcı dönemi olan 1912 sonbaharından sonra hiç bilememiştir. Bir hobi ile uğraşmaya Kafka'nın huy olarak yeteneği yoktu. İnsan onu koleksiyoncu, el işleri yapan biri ya da sabırlı bir tavla oyuncusu olarak gözünün önüne getiremez.

Gene de Kafka temel inançlarla, çevresel alışkanlıkları yavaş yavaş bulandırmaya başladı. Her şey ona aynı önemde göründü, her şey merkeze yakın olarak 1914'teki küçük özel nişan töreninde bile önüne masaya konulan ete dokunmaya yanaşamadı. Oysa bu reddedişle törensel anı bozduğunun bilincindeydi. Hayır, tam da burada onu olduğundan başka türlü görmek isteyen insanların yanında siper kapalı kalmalıydı. Buna karşılık ona hayran olan Erna ile gittiği lokantada gevşemiş ve bir et yemeği bile seçebilmişti: "Sen orada olaydın", diye açıkladı Felice'ye, "herhalde badem ısmarlardım."[17] Berlin'deki nişanlının buna nasıl bir yorum getirdiği düşünülebilir.

Bu duruşu sürdürme gereği, kendini gündelik yaşamda ödün vermez ve göze çarpan biçimde sınırlama gittikçe artan, sonunda nerdeyse egemen olunamayan bir ısrarla, sıkıntılı 'davet günü', o açık, her iki aile tarafından yığınla konuğun kutladığı nişan ki, duyurusunun *Berliner Tageblatt*'da yayınlanması Kafka için sanrıydı. Yaklaştıkça iyice göze çarpar oldu. Gazetedeki ilan hakkında Felice'ye "sanki orada F.K. pantkot yortusu Pazar gününde varyetede gösteri yapacakmış gibi geldi" diye yazdı.[18] Aslında neden söz ettiğini biliyordu, çünkü bu onun Berlin'de yaşadığı ilk davet günü değildi. Felice'nin tüm o akraba ve dostları ki, daha bir yıl önce mutlu erkek kardeş Ferri ve onun Lydia'sına nişan armağanları vermek için kuyruğa girmişlerdi. Özellikle de onlar iyice meraklı ve açık gözlerini Praglı damada dikecekler ve kendi kendilerine acaba *bu kez* Bauer'lerin işi iyi gidecek mi diye soracaklardı.

Hayır, çoktan beri bu *onun* daveti değildi, çünkü gittikçe daha çok el düşüncesizce onun yaşamına burnunu sokuyordu. Felice'ye güvenle, Ottla'ya küçük bir sevinç hazırlayarak, törenden birkaç gün önce Berlin'e gitmeyi sağlamasını sorduğunda Kafka öfke içinde planının iki aile arasında bunun pazarlık konusu edildiğini gördü. Onlar onu işe karıştırmadan bir çözümde anlaştılar (Ottla annesiyle gitti).

Grete Bloch da besbelli ki Kafka'nın ne kadar çok desteğe ve güvenilir konuşmaya gereksinimi olduğunu anlamadı. Tam da o sırada Viyana'yı terk etme, Berlin'deki eski işine dönme kararı almıştı; doğal olarak birlikte gitmeyi umut ediyordu, ama bu gerçekleşmedi. Böylece Kafka o yaklaşan sahneye çıkışı için kuvvet toplayacağı yerde, bir de uzun tren yolculuğunu babasıyla yapmak zorunda kaldı, oysa onunla birçok yıldan bu yana bu kadar uzun süre birlikte olmamıştı. Orada neler konuşulduğunu bilmiyoruz, gene de Hermann Kafka'nın iskambil kâğıtlarını çıkartmasından ürkülür.

Kafka hedefteydi, ne kadar çok mektubun, ne kadar çok yakınmanın hedefinde... Şimdi geriye bir tek varyetedeki oyunu oynamak kalmıştı. Zaten Pantkot yortusu da bir biçimde geçecek, bir biçimde atlatılacaktı. Tüm taraflar aynı yerde toplandığından kimsenin yazılı bir özete gereksinimi yoktu. Felice'nin fotoğraf makinesi olmasına rağmen, bu sahnelerin fotoğrafları yok elimizde... Herhalde aleti kullanmada rutin bir becerisi yoktu. Daha Prag'da bile nişanlısının bir portresini çekmeye boşuna çalışmıştı. Tab edilen fotoğrafta beyaz bir bulutçuktan başka bir şey görülmemişti.

Böylece sadece izler, anımsama şimşekleri, zarar görmüş bir sessiz filmin titreşimleri kaldı: Felice Bauer mavi bir giysi içinde, herkesin gözü önünde Kafka onu öpüyor; salonun herhangi bir yerinde Grete Bloch ve erkek kardeşi, katı Siyonist Hans; Franz ve Felice'nin şeref konukları oturttukları büyük masa; gururlu kız kardeş Ottla; teyzeler ve dayılar, mutlaka da birkaç meslektaş, Felice'nin genç, gözyaşlarını tutamayan sekreteri; sessizce azap çeken, bakışları dostça Kafka'ya yönelmiş olan Erna; Felice'nin armağanı olan süet kaplı bir kitap, onu elinde çeviriyor Kafka;[19] birçok defa tokuşturulan bardaklar; çeyizin işgüzarca konuşulması, çamaşırların sayılması, annelerin tavsiyeleri, birlikte yapılan alışverişler; nihayet Kafka'nın tek ortaya attığı, birlikte Martin Buber'in ziyaret edilmesi olayı. Sonra geri dönüş, vagonda baba, anne, kız kardeş.

Tüm program, sahneden sahneye. Sahnenin erken terk edilişi ve seyirci bölümünün olmayışı. Kafka'nın eleştiri yapmak için kuvvet toplaması dört gün sürdü.

"Berlin'den döndüm. Tıpkı bir suçlu gibi bağlanmıştım. Beni gerçek zincirlerle bağlayıp bir köşeye koysalar, önüme jandarmalar dikselerdi, beni bu şekilde seyretmeye bıraksalardı, kötü olmazdı.

Buydu nişanım, herkes beni yaşama döndürmeye çalıştı, ama olmayınca, olduğum gibi bana tahammül ettiler. F. ise tamamen haklı olarak herkesten daha az tahammül ettiği için, en çok acı çeken oydu. Diğerlerin salt görüntü olarak gördükleri onun için tehditti."[20]

Kafka yanılmıyorsa Felice Bauer bu az coşkulu tatil günlerini itiliş ve zamansız suskunluk yıllarının yoğun cezası olarak çekmiş olmalı. Bir evlilik söz konusu olmadığı sürece o Kafka'nın tuhaflıkları hakkında pek düşünmemişti. Bunları humorla, başını sallayarak ve zararsız ihtarlarla geçiştirmişti. Ancak gelecekteki birlikte yaşamın gerçek biçimi sorun olduğunda, artık gizlenemediğinde, kendisini bir kalenin önünde buldu. Aceleyle yukarıya çekilen bir köprünün önünde. Şimdi ise hiçbir zaman Kafka'yla vakit varken *somut* olarak anlaşmayı ciddi olarak denememiş olmasının intikamı alınıyordu.

Kafka'nın yalın, burjuva tarzı bir mobilya alımındaki inatçı karşı çıkışı ona anlaşılmaz, nerdeyse tehditkâr görünmüş olmalıydı. Kuşkusuz Kafka'lara yaptığı ilk ziyarette nişanlısının odasının pek rahat olmadığı, hatta eksik döşendiği gözüne çarpmış olmalıydı.

Kısa süre sonra bunun ihmalden kaynaklanmadığı, tersine bir 'sistemi' olduğu ortaya çıktı: Kafka için mobilyalar da prensip sorunuydu -tıpkı bu arada *her şeyin* olduğu gibi.

"Gene ne biçim odalar gördüm! İnsanların bilmeden ya da cesaretle kendilerini pisliğe gömdüklerine inanmalıyız. Hiç değilse burada böyle, kontrbüfeleri, pencere önündeki halıları, kötüye kullanılan yazı masalarının üzerindeki fotoğraf çokluğunu, yataklardaki çamaşır yığınlarını, köşelerdeki kahvehane palmiyelerini, bütün bunları, bu pisliği lüks olarak algılıyorlar."[21]

Buraya dikkatle bakmalıyız. Azlık ve yalınlık 'temizlik' elementleri, bu yüzden Kafka için aşırı doldurma 'pislikle' eşanlamlı. Ancak üçüncü cümlede bunun Felice için asla doğal olmadığı, bu yüzden de açıklama gerektirdiği geliyor aklına. Şimdi ise düzeltmek zorunda -bu kadar açıklıkla ilk kez yapıyor bunu-, bu tarz, Felice Bauer'in içinde yetiştiği, onun için yalnızca bunun 'rahat', aynı zamanda da 'temsil edici' olduğu bir ev düzeninin kendisi için tapon ve boğucu

pislik olduğunu, bu yüzden böylesine kuşku uyandırıcı bir yuvanın kurulmasına katılacağı gereksinimini 'kişiliğine' bir saldırı olarak algılamak zorunda olduğunu söylüyor. O sıkıntılı nişan kutlamasının ışığında Kafka'nın hem kendi ailesinden hem de yabancı aileden gelen karşı baskı altında *gerçekten* istediği şeylerin bunlarla kalmadığını söyleyememesi mutlaka çok hafif bir mutsuzluk değildi.

> "Bunun yerine biz Berlin'de bir memurun evinin döşenmesi için mobilya almaya gittik. Ağır mobilyalardı bunlar, bir kere yerlerine kondu mu güç başka bir yere taşınırlardı. Özellikle de dayanıklılıklarını çok beğeniyordun. Kontr-büfe göğsüme baskı yapıyordu, kusursuz bir mezar anıtı ya da Prag memur yaşamının anıtı. Gözden geçirirken mobilya deposunun herhangi bir yerinde ölüm çanları çalsaydı hiç de uygunsuz olmazdı."[22]

Belli ki alışverişin bir bölümünü, ki *kendi* ödüyordu, erteletmeyi başarmıştı, hem de hemen hepsinden, en iyi ve en rahat bulduğu kamış koltuklar hariç, tüyleri diken diken olarak gözünü çeviriyordu. Bu yeni karşı koyuşu mutlaka kimse anlamıyordu, böylece Kafka'da her şeyin, ama gerçekten de her şeyin soruna dönüşebildiği çok az umut verici bir deneye dönüşüp kalıyordu.

Kafka'nın evli dostlarının evlerinin nasıl olduğunu bilmiyoruz, gene de hiç değilse *burada* rahat döşenmiş burjuva ev düzenine yığılma konusunda gösterdiği tepkide yalnız olmadığı kabul edilebilir. Sadelik, fonksiyonun öne geçmesi, malzemenin meydan okuyucu dürüstlüğü daha yüzyıl başından beri sanatçıların ve zanaatçıların kültürel eleştirisel desteklediklerı taleplerdi. Karl Kraus'un az sayıdaki ömür boyu dostu olan mimar ve tasarımcı Adolf Loos "Süsleme ve Suç" adlı etkileyici makalesinde (1908) her şeyi süslemeyle kapatma düşkünlüğünü Papuaların doğal yüzden çok, dövmeli yüzlerle kapatmalarındaki estetik görüşle karşılaştırıyordu. 1913 Mart'ında Loos Prag'da bir konferans vermişti, konferansın başlığı bile -tıpkı Kafka'da olduğu gibi- onun da yalın, ama homojen, doğal gereksinimlere bağlı bir yerleşme stilinin önemli olduğunu göstermişti: "Ayakta durmak, yürümek, oturmak, yatmak, uyumak, yemek ve içmek."

Dolayısıyla böylesi görüşler yanlış değildi, Kafka'nın arzuladığı çileci mobilyalar çoktan bulunuyordu piyasada. Evlilik kararı alınır alınmaz 'Alman atölyelerinden' broşürler istemişti. Bunlar çeşitli fiyatları

olan ev döşeme mobilyaları sunuyorlardı. Dekoratif kontr-büfeler ve Kafka'nın özellikle nefret ettiği tonlarca ağırlıktaki evli çiftlerin yataklarını bunlar üretmiyorlardı; buna karşılık uygun fiyatlı, kolayca parçalara ayrılabilen, taşınabilir fonksiyonel mobilyalar üretiyorlardı, eklenebilir seri mobilyaların öncüleriydiler. En fazla da işçi aileleri, küçük memurlar bu firmanın hızla gelişmesinde rol oynamışlardı: 1913'ten sonra Alman Atölyeleri anonim şirket olmuştu, 500'den fazla işçi çalıştırıyordu. Burjuva müşteriler ise eskiden olduğu gibi şimdi de bu 'makine mobilyalarına' burun büküyordu, onlar bunları asla şık bulmuyor, tersine yoksul buluyorlardı, rahat etmiyorlar, yastıklar, örtüler, biblolar, vazolar, küçük resimler, yelpazeler, ev kutsamalarıyla, halılarla, postlarla, midye biçimli mobilya başlıklarıyla, pılı pırtıyla, püsküllerle ve pelüşten çiçekli mobilya örtüleriyle mutlu oluyorlardı.[23]

Alman Atölyelerinin işletmelerini Dresden yakınındaki bahçe kent Hellerau'ya taşımaları rastlantı değildi, burası 2000 nüfuslu bir model yerleşimdi. Doğal ve sağlıklı, aynı zamanda fonksiyonel evlere savaş öncesi yılların kitle toplumunda az sayıdaki *somut* ütopik görüş yönelten bir yerdi. "Tahtanın-Goethe'si" olarak anılmaktan zevk alan marangoz Karl Schmidt bu 'Hellerau bahçe kentinin' kurucusu, aynı zamanda da Alman Atölyelerinin sahibiydi. İşletmesinin böylesi bir genişlemeyle kentten *ayrılması* gerçeği, işçilerinin yerleştiği yere taşınması her türlü filantroplar arasında heyecan yaratmış, sanatçılar Hellerau ile ilgilenmişlerdi; ilerici mimarlar, zanaatçılar ve yazarlar da. Emile Jaques-Dalcroze'nin kurduğu müzik ve ritim eğitim kurumu da buradaydı, aynı zamanda da yayıncı ve kitap baskıcısı Jacob Hegner de burada yaşıyordu. Berlin, Leipzig ve Prag'ın edebiyat çevreleriyle ilişkiliydi.

Kahvelerde hoşa giden bir konu olan bahçeşehir hakkında Kafka, erken mektuplarda ve güncelerde anıldığından daha fazla bilgi sahibi olmalıydı. Nerede oturacağı konusunda özgür olabilseydi, Hellerau mutlaka seçiminin içinde olurdu. 1914 haziranında Otto Pick'in onunla birlikte Hellerau'ya gitme önerisini kabul etmesinin ardında Dalcrozes'in 'Eğitim Kurumu'nu merak etme dışında, daha çok da mobilyaları görme merakı vardı.

Elden ele geçirilmekten zaten hoşlanmadığı daha önce Viyana'da ortaya çıkmıştı. Bu yüzden de Hellerau sanatçı kolonisinde bu sessiz,

sürekli gülümseyen Praglı adam derin izler bırakmamış olmalıydı. Gene de Kafka ona Fransız edebiyatı kitapları veren, onu çevirmen olarak kazanmak isteyen Hegner'le sohbet etti ve sanatçı Georg von Mendelssohn ile onun küçük ön bahçesinde kalabalık bir grup içinde oturdu. Onun beş yaşındaki oğlu Peter'le oyun oynadı (Peter daha sonraki yıllarda Thomas Mann biyografisini yazdı). Kurt Wolff da göründü, Haas ve birkaç Praglı tanıdık da, fazladan başkaları da vardı. Kafka'nın bir süre sonra sabrı tükendi ve aslında Berlin yarı yolunda bulunmasına rağmen, yola devam etmekten vazgeçti, telefon ederek gelemeyeceğini bildirdi. Leipzig'e, kitap grafiği sergisini görmek için kısa bir yolculuk yaptı ve Prag'a döndü.

Bir Prag kahvesinde akşam saatlerinde genel bir tamamlayıcı sohbet için randevulaşılmıştı, zaten "fena halde hareket" ettiği duygusunu taşıdığından, yeniden bir kenarda durmak istemiyordu. Ama o gün artık hiç kimse Hellerau'dan söz etmiyordu. Araya büyük, akla gelmeyecek bir durum girmişti. Prag belediye binasının ve Alman gazinosunun kulesinde yas bayrakları uçuşuyordu. Tüm sinemalar ve varyeteler kapanmıştı. Eski kentte büyük bir karmaşa egemendi. Geri dönen gezinticiler, meraklı, hareketli, heyecanlı insanlar. Nerdeyse herkesin elinde Prager Tageszeitung'un son baskısı vardı. Başlıkta kalın, siyah bir çerçeve, içinde de büyük manşet: *Tahtın varisi ve eşi öldürüldüler*. Yüzyılın manşetiydi bu.

"Felaket ardına felaket" diye not etti Kafka güncede. Ama bu asla Saraybosna'daki suikasta gönderme değildi.[24] O şimdi insanlara karşı aşırı derece hassastı, kendini mümkün olan her yerde geriye çekti, büroda ve evdeki yemek masasındaki heyecanlı tartışmalara hemen hiç katılmadı... Evet, Franz Ferdinand ölmüştü; karanlık bir insan, zaten hiç kimse onu geleceğin imparatoru olarak görmüyordu. Suikastı yapanın adı Gavrilo Princip'ti, genç bir fanatikti ve Bosna'nın Avusturya tarafından işgal edilmesinden nefret ediyordu. Ama işin ardında Sırplar vardı. Balkan savaşlarındaki başarıları yüzünden şımarmışlardı, onlara artık ders vermenin zamanı gelmişti. "Hiçbir şeyden kurtulamıyorum" demişti yaşlı imparator çifte cinayetin feci haberi ona ulaştığında. Şimdi yükselen tüm savaş nidaları arasında belki de Kafka'yı etkileyen tek ses buydu.

Berlin'deki Mahkeme Salonu

Ne kadar mil uzakta olduğunu sorma,
hayır, daha ne kadar eksik olduğunu sor

Ovid, REMEDİA AMORİS

1914 yılının sıcak bir haziran günü Franz Kafka ana babasının tuhafiye mağazasının kapısında duruyor. İş bitimi, dükkânın kapanma saati, az sayıdaki çalışanlar birbiri ardından mağazanın soğuk, karanlık kemerlerinden çıkıp aydınlık yaz akşamına geçmekteler, ellerindeki şapkalarıyla patronun oğluna selam veriyor ve evlerinin yolunu tutuyorlar. En sonuncusu onun bakışlarından uzaklaştığında Kafka mağazanın kapısını kilitliyor, bir an düşünüyor, sonra girişin önünde caddeye oturuyor.

Çok geçmeden tanıdığı bir çift oradan geçiyor. Erkek onun omuzlarına dokunuyor, bunun ne anlama geldiğini soruyor. Kafka, çalışanlar, müşterilerle başa çıkma yeteneği olmadığını, bu nedenle mağazayı ertesi gün açmayacağı cevabını veriyor. Tanıdığı şaşırıyor. Başkaları da mağazalarından vazgeçiyor diye anlatıyor, bu özel bir durum değil, diyor. "Ama siz neden yerde oturuyorsunuz?" "Nereye gideyim ki?" diye cevap veriyor Kafka...

Bu sahne gerçek değil, ama özgün; güncesinde okunmakta,[1] Kafka'nın kafasından geçen bir sahne, Berlin'deki nişanından birkaç gün sonra, 1914 yılının sıcak bir haziran akşamında, elinde anahtarlar, ailenin mağazasının çalışanlarını uğurlarken.

Birkaç haftalığına buranın sorumluluğu onda, çünkü ana babası Franzenbad'a hemen her yaz olduğu gibi dinlenmeye gitmişler. Oysa mağazayı toptan kapatmak... Size bu düşü anlatmak mutlaka boşuna olur. Bu yüzden Kafka caddeye oturmamış, tersine hemen karşıdaki Altstaedter Ring'deki sessiz evin yolunu tutmuştu, olan biten *yaklaşık olarak* buydu.

Ben anlatımlı kısa sahne Kafka'yı düş kırıklığına uğratan nişan töreni havasından, mobilya ve çamaşır mağazalarında oradan oraya sü-

rüklendikten, giderek birbirinden ayırt edilemeyen anlamsız Berlin seslerinden sonra Kafka için karakteristikti. Acımsı bir suda sürüklenir gibiydi. Bütün bunları gerçekten istemiş miydi? Felice yabancı kalmıştı, ona yaklaştığında hâlâ bakışlarını öne eğiyordu. Kendisi ise bir an bile ailenin kuşkulu bakışlarını unutmuyordu. "Nişanlı olma gerçeğinden çıkan her âdet, her hak benim için iğrenç ve tamamen işe yaramaz", bu görüşü daha haftalar öncesinden kabullenmişti. "Nişanlı olmanın bir anlamı yok şimdi, başkaları için evli olmadan evlilik komedisi oynamak dışında. Yapamam bunu, bunun altında deli gibi acı çekerim."[2] Aynen de öyle oldu. Bir tek bu yaşantının içsel öfkesini beklemiyordu.

Mektupları yüzeysel ve kısa olmaya başladı, dili nerdeyse donuktu. Eski yakınmaları karıştırıyordu. Sinirlilik, baş ağrıları, aşırı yorgunluk, kötü genel durum. Sanki bir sözlük anlatıyor gibiydi. Grete Bloch'la bir buluşmayı, açıklama nedeni göstermeden reddediyor, kendini hiç de ortaya çıkaramayacağını söylüyor. Şurası açık ki, Kafka'yı ortaya çıkmaya iten beklentiler yerine gelmemişti. Bu beklentiler tüm parçalanmalara rağmen Felice'nin dünyasının tarafındaydı. Sıcak bir ilişki kurulmak zorundaydı, 'gerekenin' kendi hakkını istediği anda. Kafka'nın zihnine işleyecek bu, romanlarının ikisi bunu işleyecek: Kadınlar, o beklentileri söz konusu olduğunda verilene koşarlar, mevcut olana.

Kafka'nın yaşamında Grete Bloch'un oynadığı rol güç anlaşılır, her zaman spekülasyonlara yol açmıştır. Onlarca yıl ne saklanabilmiş ne de karşı çıkılabilmiştir bu role. Bu durum bu rolün dünya üzerinden silinmesine yol açamamış, tersine ona kültürel dedikodu haresi vermiştir. Hem de daha tatlı olduğunda daha da inatçı olarak. Bu yazar efsanelerinin en maceralı olanı, Kafka ile Grete Bloch ilişkisinden bir çocuğun dünyaya geldiği olmuştur. Kafka'nın bunu hiç bilmediği de söylenmiştir. Bu öyküyü dünyaya yayan Max Brod'du, güvenilir kişi olma otoritesiyle sözüm ona babayı onaylatmıştı. Doğal olarak ispat öne sürememişti. Ne olmuştu?

1940 nisan ayıydı, Grete Bloch uzun zamandan beri İtalya'da yaşayan dostu müzikçi Wolfgang A. Schocken'e bir çeşit iç dökme mektubu göndermişti. Mektupta birçok yıl öncesine dayanan Prag'da kalışına değinmişti, daha sonra yapacağı bir itirafın anımsanmasıydı bu:

"Ben o zamanlar benim için son derece önemli olan bir adamın mezarını ziyaret ettim, 1924'te ölmüştü, onun ustalığı bugün bile göklere çıkartılıyor. O oğlumun babasıydı, oğlum yedisine gelirken 1921'de Münih'te öldü. Benden ve ondan uzakta, ben ondan savaş sırasında ayrılmak zorunda kaldım, onu bir daha görmedim -bir iki saat dışında- çünkü o ülkesinde ölümcül bir hastalığa yakalanmıştı, benden uzakta. Bu konu hakkında hiçbir zaman konuşmadım."

Grete Bloch, Kafka hakkında sıkça, sözlü olarak onun ne kadar "olağanüstü bir kişilik" olduğunu dile getirmişti ama hiçbir zaman böylesine bir yaklaşmadan söz etmemişti. Buna rağmen onun Schocken'e yazdığı özellikler apaçık Kafka'yı işaret ediyordu. Kendi anlatımının tenoru gibi ortaya çıkan tahmin, giderek bir oto-telkine dönüşmüştü. Schocken sekiz yıl boyunca bunu kendine sakladı. Sonra mektubun içeriğini, ondan bunun açıklanmaması sözünü alarak Max Brod'a bildirdi.[3]

Brod verdiği sözü tutmamakla kalmadığı gibi Schocken'in tahminini kendine mâl etti. Bunu kuşku duyulmayan *olgu* olarak ilan etti. Brod ne Grete Bloch'un Kafka'nın adını *anmamasına* (ki özellikle de Schocken'e bunu açıklayabilirdi), ne de sevgilisinin "kendi ülkesinde" öldüğünü dikkate almamıştı (ki bu Kafka için doğru değildi). Dikkatle bakıldığında burada bir yazardan bile söz edilmemekteydi, tersine *herhangi bir* disiplinin ustasından söz ediliyordu. Doğal olarak Brod'un sonraları Kafka'nın ondan iyice sakladığı bir ilişkiyi ortaya çıkarma hevesi çok güçlü olmalıydı. O önemli anlarda Brod değil, Ernst Weiss Kafka'nın sırdaşıydı, Weiss, Franz-Felice-Grete üçgeni hakkında her şeyi biliyordu ve birçok kere Kafka'nın evlilik planlarını etkilemeye çabalamıştı. Brod bu konuda pek bilgili değildi, 1948 yılında ne Kafka'nın Grete Bloch'a ne de Felice Bauer'e yazdığı mektuplar elde olmadığından Brod'un bu öykü hakkında vizyonunu gözden geçirme olanağı yoktu. Bu mektupları okuduktan *sonra* da tahminine bağlı kalışı doğal olarak artık ispatlanamaz. Belki de bu Brod'un anılar ve kaynaklarla herkesin bildiği düşüncesiz ele alışının en göze batan örneğidir.[4]

Olgular ne? Grete Bloch gerçekten de bir çocuğun annesiydi. Bir fotoğraf kaldı geriye, fotoğrafta bir oğlan çocukla görülmekte. Onun bildikleri göz önüne alınacak olduğunda bu çocuk 1914 ya da 1915'te doğmuş olmalıydı. Kafka'nın mektuplarında böylesi bir noktaya değ-

nilmesi ancak ertesi yıl görülüyor ve bu tek işaret: "Froylayn Bloch bunu nasıl taşıyor, onun için ne anlama geliyor?" diye soruyor Felice Bauer'e ve ertesi gün devam ediyor: "Froylayn Grete'nin acısı beni çok üzüyor; şimdi onu kesinlikle terk edemezsin, daha önceleri bazen [...] hiç anlaşılamayan biçimde yaptığın gibi.."[5] Kafka bu 'acıyı' daha belirli olarak adıyla anamazdı, çünkü savaş sansürü yüzünden kartpostallar gönderiyordu. Israrlı ses burada varoluşsal önemde bir olay olduğuna kuşku duyurmuyordu; bir doğum, bir düşük, evlilik dışı bir hamilelik, belki de hayatta olan çocuğun babası edilme. Bilmiyoruz. Kafka'nın günceleri ve mektupları Grete Bloch'la olan ilk karşılaşmasından sonra asla yalnız buluşmadığı işaretini veriyor. Bu felaketin yaratıcısı olduğunu gerçekten hesaba katacak olsaydı, o zaman bu gibi görece sorular yöneltmenin hiç de akıllıca olmadığını bilirdi. Kafka'nın atlatılmayan aykırılıklardaki azaplarından ise hiç söz etmesek daha iyi.

Peki ama çocuğun babası kimdi? Bu konuda da silik bazı izler dışında bir şey yok. Kafka'yı tanıdığı sırada Grete Bloch 'Münihli bir adamla' zor bir ilişki içindeydi. İlişkide bir başka kadın da söz konusuydu. Bloch herhalde ayrılmak istemekteydi, çünkü Kafka'dan sevgilisine bir mektubu postaya vermesini rica etmişti. Herhalde Viyana damgası mektubun üzerinde görülmesin diye. Kafka ise ne yaptığını biliyordu, çünkü bu entrika hakkında "kuşku" duyuyordu ve bunun yerine onunla konuşmasını salık vermişti.[6] Burada gene Grete Bloch'un belirli bir bağı olmayan Münih kentinin işin içinde olması ender bir kanıttı, ama çok zayıftı.

Grete Bloch, Felice Bauer'den daha da zor biriydi; daha duygusal, tutkulu ve cinsellik açısından da mutlaka daha deneyimliydi. Erotik olan onun için bilinçli bir opsiyondu, Kafka'ya karşı da, onu çekici buluyordu, mektuplarını açık işaretlerle yokluyordu. Bir yandan kuşkuyla, çünkü burada Berlin'deki kız arkadaşına karşı çifte ihanet söz konusuydu, bir yandan da arzuluydu, çünkü kendisi de ilgi açlığı çekiyordu. Herhalde başlangıçta onu sevimli bir beceriksiz olarak görmüştü, ama sonra gene kendi zayıflıklarını ortaya döken rafine alımlı bir adam olarak, bu hükmünü Kafka onun birçok mektubunu cevaplamayınca azaltmıştı. Şimdi onu elde etmeye çalışıyordu, erotik ateşi ne derece belirlilikle ölçmeye kalkıştığı Kafka'nın şubat 1914 başında, zaten çekingen olan tavrını tamamen sonlandırdığında yaptığı

doğrudan olmayan savunması gösteriyor: Şunu itiraf ediyor. "Benim [...] hem yaklaşmam hem de kendimi tutmam tüm güzel özkavrayışları sizin hesabınıza koymaktaki başarısızlığa bağlıdır. Buna rağmen bu başarısızlık yalnızca sizi F. üzerinden tanımama bağlıdır.[7] Bu cümlelerin altının çizilmiş olması Kafka'ya değil, mektubu alana ait. "Yalnızca" sözcüğünün altının iki kez çizilmiş olması bağı gösteriyor. Ona çok belirli olarak -görünen- buradaki tek engelin nişanlısı olduğunu gösteriyordu.

Mahrem işaretler, ardından gelen haftalarda da eksik değildi. "Küçük kartınız" diye yazdı Kafka, "beni Berlin'den aldığım her şeyden çok sevindirdi. Şimdi akıl almaz aptalca bir şey söyleyeceğim; söyleyeceğim aptalca değil, tersine onu söylemem aptalca, siz en sevimli ve en uslu yaratıksınız." Burada Grete Bloch gene irkildi; bu nerdeyse ciddi bir olaydı, bir ihanetti. Bir tek Kafka'nın resmî olmayan nişanını bekledi, sonra mektupları geri istedi. Bu evlilik programının geleneksel kuralıydı. Ama Kafka bunu hiç düşünmüyordu: "Benim nişanlanmam ya da evliliğim ilişkimizde hiçbir şeyi değiştirmez. Bu ilişkide benim için hiç değilse güzel ve hiç vazgeçilemeyecek olanaklar var."[8]

Felice'ye karşı da Kafka arabulucuyla ilgili sempatisini gizlemedi: yanlış anlaşılmalara karşı yeni tuzakları, yeni filizleri yeterince ortaya koyuyordu gerçekten, hep de saf bir tavırla. Ama şanslıydı, çünkü başka zamanlar kulağı delik olan nişanlısı, bu kez konunun tam içinde değildi, olasılıkla Kafka'yı erotik açıdan pek ciddi bulmuyordu. Hatta Kafka, Felice'yi Grete Bloch'la birkaç aylığına Prag'daki evde birlikte yaşamalarına ikna etti. Üçlü bir balayı, olağandışı bir projeydi bu, gerçekleşseydi Kafka'nın ailesini ve dostlarını hayrete düşürürdü. Kafka gerçekten de bu gibi bir durumun ortaya çıkartacağı gerilimleri göremeyecek kadar saf mıydı?

Grete Bloch artık buna inanamıyordu ve gittikçe artan bir isteksizlikle Kafka'nın dinmeyen taktiklerini gözlemledi. Canetti'nin öne sürdüğü gibi Berlin'deki 'davet gününde' düş kırıklığına uğramanın şokunu yaşadığı kesin, ama asla şimdi potansiyel bir dostu kaybettiği için değil, tersine Kafka'yı şimdi tanıyamamasındandı. İlk ve tek karşılaşmaları yedi ay öncesindeydi, şimdi ise perişan, beceriksiz, suskun bir adamla karşılaşıyordu; bu adam kendi nişanına sanki bir matem töreniymiş gibi katılıyor, yardım arayarak çevresini gözlemliyordu.

Kafka, kendisinin neden olduğu bu durumdan kurtulamayacağını gayet iyi biliyordu. Buna karşılık mektuplar ne yapabilirdi ki? "Benim için bütünüyle ne anlama geldiklerini bilemezsiniz", diye yazdı döner dönmez Grete Bloch'a.[9] Ama o *bu* görüntüden sonra bu gibi sözleri duymak istemiyordu artık. Bu adam ne istediğini hiç bilmiyordu. Sevimliliğinden, humorundan ve erotik oyunlardan tek bir iz bile kalmamıştı. İkircikli bir figürdü, resmen evliliğe itilmeliydi. Ama bu onun görevi miydi? Onun kendi dertleri vardı, *onun* ciddi olayı Münih'te olmuştu, Berlin'de değil. Yapabileceklerini yapmıştı. Kafka ise hedeflediği amaç tam yaklaşmışken yakınmak için sebep buluyordu, hem de her zamankinden daha fazla olarak. Hırçın bir cevap verdi. Evliliğe kadar olan zaman içinde kendini mutlaka toparlamalıydı.

Grete Bloch'un Kafka'ya yazdığı tek bir mektup kaldı geriye, açıkça bir müsvetteydi bu, gene de özellikle de oradaki cümleler karar verme anını, her türlü ikili anlamı sonlandırmayı, oyunun sonunu işaret ediyordu.

> "Doktor ne diyeceğimi bilemiyorum. Siz kendinizden kuşku duymuyorsanız bunun karşıtlığının ispat edilmiş olmasına rağmen bugün hâlâ umut edebilir miyim? Durum kötüdür. Birden son derece açık olarak görüyorum bunu ve umutsuzum. Benim ikiniz için bir nişanda zorla mutluluk görmek istemem sizi böyle belirlemem -muhakkak ki- sınırsız bir sorumluluk, bunu yapmak beni aşar.
> Nerdeyse sizden, şayet emin, kendi içinde tutarlı ve kesinlikle neşeli değilseniz buraya gelmemenizi rica edeceğim. F.'le öylesine konuştum. Tüm bu mektuplardan sonra onun yüzüne bakmaya nerdeyse cesaret edemiyorum. Bana önceki mektupların cevaplandırılmasında gösterdiğim gülünç sorumsuz yumuşaklıktan dolayı darılabilirsiniz."[10]

Kafka kırılmışlık tepkisi gösterdi, nerdeyse kızgındı: Sonunda sizi inandırdım mı? Ama Grete Bloch artık cevaplamadı. Bunun yerine Kafka'nın son mektuplarından birini eline alıp arkadaşı Felice'ye gitti.

Felice ile Grete'nin birbirlerine ne yazdıklarını Kafka öğrenemedi. Franz ve Grete'nin birbirlerine ne yazdıklarını Felice öğrenemedi. Franz ve Felice'nin birbirlerine ne yazdıklarını Grete öğrenemedi. Bu yüzden Franz Grete'ye, Grete de Franz'a Felice'nin yazdıklarını iletti. Artık *bir* tek taraf eksikti geometrik figürü kapatmak için. 1914 temmuz başında kapandı: Grete Bloch Felice'ye Franz'ın ne yazdığını bildirdi.

İnsan bu hem gülünç hem de acı verici halka oyununa uzaktan baktığında, yani sonucunu bildiğinde, Kafka'nın bunun olacağını bilmemesinin güç düşünüleceğini anlıyor. Kendisi aslında sır saklamamış, sözlü ve yazılı keyfiliklerle bolca buna katılmış, hatta Grete Bloch'u Felice'nin mektuplarını 'ödünç' vermesi için cesaretlendirmişti. Onun yüzünden yalan söylememeliymiş, hayır, ama Felice cevap vermekten kaçındığına göre onun mektuplarını okumak istiyormuş. Mutlaka o günler kriz günleriydi. Dehşet verici bir suskunluk söz konusuydu ve kendisi başka bir çare göremiyordu. Ama şimdi 'arabulucu' da bir kriz içindeydi, Kafka yüzünden zorlandığını hisseden hiç de zararsız olmayan Grete Bloch ve Berlin'deki -ana babasına, erkek kardeşine, arkadaşlarına yakın olan- birden sorumsuz düşlerden kurtulmak için taze bir güç hissediyor ve açıklık kazanmak istiyordu. Başarıyla aralarını bulmuştu, ama Kafka *aslında* evlenmek istemiyordu. Felice bundan haberdar olmalıydı, hem de zaman kaybetmeden.

Kafka'nın kuşku duyduğunu yazdığı mektuplardan hangisini Felice'nin gördüğünü bilmiyoruz. Bunun bizim bildiğimiz mektuplardan biri olduğunu da kesin olarak söyleyemeyiz. Kafka'nın, daha sonra açıkladığı gibi, gerçekten de nişanlısını "nerdeyse küçük düşürdüğü" mektuplardan biri olup olmadığını da.[11] Ama onun gördüğü yeterince kötüydü. Felice feci öfkelendi ve ilk kez Kafka'ya karşı nefrete benzer bir duygu besledi, gittikçe artan zorluklar yüzünden nefretti bu, bütün bunları onun ikircikli yapısına bağlıyordu. Bardağın dolduğunu düşündü. Artık bir açıklama istiyordu.

İki kadın arasında da gerilimler olduğu varsayılır. Grete Bloch gene aracıydı, ama bu kez kaçınılmaz soru olan, kendisinin bu konudaki rolünün ne olduğunu gösteren haberler getiriyordu. Felice'nin haberi olmadan Kafka ile yoğun, paralel mektuplaşma yürütmüştü. Bunlar o kadar açık kalpliydi ki, onu sır saklamaya cesaretlendiriyordu. Bu durum, dikkatle söyleyecek olursak, vefalı değildi ve pek kötü olmayan ufak bir kasıtla geç gelen ihtar, geç bir itiraf olarak yorumlanabilirdi. Oysa Grete Bloch Felice'den daha az 'becerikli' değildi, tüm becerikliler gibi savunma durumuna düşmeye gönülsüzdü. Böylece kısa süre sonra -belki temmuzda, belki de 1914 ağustos'unda- kendisine kalan, ama delip geçen tek silaha sarıldı, kestirmeden giderek Felice'ye Kafka ile olan *tüm* mektuplaşmasını vermeyi önerdi. *Nerdeyse* hepsini.

Kafka'nın biyografik delillerini gömen yirminci yüzyıldaki felaket tarihi göz önüne alındığında Grete Bloch'a yazdığı mektupların nerdeyse hepsinin kalışı bir şans, hatta bir mucizedir, ki bunlar tam olarak 1914 yazındaki hezimete damga vuran biçimiyle uzun ömürlü olmuşlardır. Çünkü iki kıtada *iki* paket kalmıştır, bir yanda Grete Bloch'un arkadaşının Felice'ye verdiği Kafka'nın mektupları, ki onda kalmış ve daha sonra Amerika'ya kaçırılmışlardır; öte yanda Grete Bloch'un *vermediği*, ama onlarca yıl sonra İtalya'da sürgünde yaşayan dostuna teslim ettikleri, hem de henüz vakit geçmeden. Mektupların bu ayrımı seksen yıldan fazla bir zaman sonra edisyon filolojisinin steril araçlarıyla geri kazanılmış, aynı zamanda da *kâğıda dökülmüştür*. Çünkü Kafka'nın mektupları eleştirel olarak redakte edildiğinden, yazıları yazanlar tam olarak ölçüldüğünden bu yana herkese açıktırlar, hem kendi ilgimiz için hem de iki kadına bir zamanlar gerekli görünen gizli tutma üzerinde parmaklar gezdirilebilir.

Asıllarına döndürülen mektupların konumları açıkça gösteriyor ki, Grete Bloch biriktirdiği ispat parçalarını yalnızca şu koşulla teslim etmiştir. Kafka'nın doğrudan doğruya *onun* özel yaşamını ilgilendiren açıklamalarını Felice görmemeliydi. Bu tarz mektupları vermedi ya da belirli pasajları sakınmadan kesip attı. Felice bu tuhaf metodu, yani elinde makasla bir insanın en mahrem alanını korumayı ve aynı anda da bir başkasınınkini ortaya dökmeyi mecburen kabullenmek zorunda kalmışa benziyor, bunu yaparken Grete Bloch'a kendi rolünün üstünü örtmek için olanak verdiğinin mutlaka tam bilincindeydi.

Öyle de oldu. Kafka'nın herhangi bir biçimde cesaretlendirildiği ya da kışkırtıldığını işaret edebilecek birçok mektup ya da mektup bölümleri sansürlendi: "hoşlanan gözlerle bakmaya söz verdiği" giysisi hakkındaki yorumlar (ne diye ona giysilerden söz ediyordu ki?), uzun uzun ve dikkatle baktığı fotoğrafları (belli ki ona fotoğraflar yollamıştı) ve Grete'nin "en sevimli ve uslu yaratık" olduğunu söylemesi (komplimanlardan hoşlanıyordu). Ona "yakınlaşmayı denediğini" de göstermemesi gerekiyordu, çünkü bu cümleyi kendisi zaten kuşkulu biçimde çizmişti. Ayrıca da kendi zayıflıklarını anlattığı her şeyi; depresyonlar, ana babayla çatışmalar, işe karşı ilgisizlik ve en çok da doğal olarak "Münih'deki adamı".

Buna karşılık Felice şimdi ilk elden nişanlısının Bauer ailesini "en çok da unutmak istediğini", onun erkek kardeşine olan sevgisini bir "felaket" olarak algıladığını, Kafka'nın birçok kez Grete Bloch ile buluşmaya başarısızca çabaladığını ve onun mektuplarını geri vermeyi istemediğini öğreniyordu. Felice Bauer kendisinin değil, Kafka'nın gereksinimi olan Ernst Weiss'in Berlin özgürlüğünü ve canlılığını temsil ettiğini okumak zorunda kalıyordu, yani özellikle de onu daha yeni evlenmekten vazgeçmeye ikna etmeye çalışan adamın, ki açıkça mektuplar ortaya koyuyordu bunu, kendisinin tahmin ettiğinden çok daha fazla her şeyi bildiğini. Sonuçta bir numaralı ispat da gözünden kaçmamıştı. Yani Kafka'nın büyük nişan töreninden sadece beş gün sonra yaptığı uğursuz açıklama: "Bazen -siz bunu şimdilik öğrenen ilk kişisiniz- olduğum gibi evlenmek için nasıl sorumluluk alacağımı gerçekten bilmiyorum. Kadının sağlamlığında kurulan bir evliliğe? Bu eğri bir bina olacak değil mi?"[12] Bu kadarı yeterdi.

12 Temmuz'da, nişandan altı hafta sonra Kafka sonunda Berlin'de gene ortaya çıktı. Yaz tatili günleriydi ve evlilikten bu kadar kısa bir süre sanatoryum için parası olmadığından, bu kez Doğu Denizi yörelerinde ucuz bir pansiyona gitmek istiyordu, gene de sahilin curcunasından uzakta bir yere, Gleschendorf'a, Lübeck'e yakın bir yere. Böylece iki kez Bauer'lere uğrayabilir, Felice'nin taşınmasıyla ilgili son ayrıntıları konuşabilirdi. O sıralarda onunla daha sık telefonlaşmıştı. Bu yüzden pek hoş olmayan durumların olabileceğini hissediyordu; kurcalayan sorular, sitemler, söylenişler. Kararlaştırılan saat geldiğinde kendisini bir mahkemenin bölmeleri arasında buldu.

Askanischer Hof'da bir mekân. Bir yan ya da arka oda, tek penceresi avluya bakıyor. Yazın sıcak günlerinden bir öğleden sonra, duvarlar ışık ve sıcaklık yansıtmakta. Dar, dört duvar arasında, pazar olmasına rağmen bitmek bilmeyen bir gürültü tedirgin ediyor, kötü kokular sızıyor içeriye.

Kafka'nın karşısında üç kadın oturuyor: Felice Bauer, kız kardeşi Erna, yanlarında Grete Bloch. Erna'nın da aralarında oluşu onu şaşırtıyor ve kızdırıyor. Gene de ona dostça bakan tek kişi o, ama onun hakkında çok az şey biliyor, kişisel sözler aralarında hiçbir zaman geç-

medi. Grete Bloch'u ise dışarıya atmak en çok istediği şey. Ne işi vardı burada, nişanlısıyla nihayet yalnız kalabileceği anda, bu kadar zaman sonra? Anlamıyor.

Felice Bauer çantasını açıyor, bir mektup çıkartıyor, Grete Bloch'un Kafka'ya yazdığı bir haber. Mektubu alan kişi bu mektuptan sonra arkadaşını ihtar etme sorumluluğunu duyuyor. Nişanlı Kafka'nın durmadan gizledikleri hakkında artık bir açıklama istediğini belirtiyor. Aynı şeyi ailesine açıklamış, kavga çıkmış, bu yüzden sinirli, sabırsız, yorgun. Kendini salıveriyor, esniyor, eliyle burnunu siliyor, elini saçlarında gezdiriyor. Sonra birden kendini toparlıyor, saldırgan oluyor, sakıncasız açıklıkta sözler sarf ediyor, mahrem şeylere değiniyor yanındaki tanıklara aldırmadan.

Bu sorguda sorulan sorular kalmadı geriye. Buna karşılık rollerin dağılımı elle tutulur. Felice Bauer kendi sosyal statüsünde olan her kadının isteyeceği şeyden vazgeçmiyor. Bakışları çıkış yolu arayan bir adamla, evlenme dairesi memurunun önüne çıkmak istemiyor. Prag'da sıkıcı bir memurla yaşamak için işinden, ailesinden, kız arkadaşlarından, kentsel eğlencelerden vazgeçmek istemiyor. Durmadan sevgi ve anlayıştan söz eden, buna rağmen en ufak bir taviz vermeyen bir insana uyum sağlamak istemiyor. Onun şerefine yapılan kızartmaya elini sürmeyen, "kişisel notalarda" umutsuzluğa kapılan, ki o gelecekteki evine vermek istiyor bunları, -son derece doğal olanları- o ise Yahudi ritüeline göre düğün yapmaktan bile, aileyi ciddiye almaktan bile kaçınmak istiyor.

Kafka ise istenilen cevabı veremiyor. 350 mektupta başarılamayan şey, birkaç cümle ile düzeltilemez, hele tanıklar önünde yapılamaz. Mutlaka şuna ya da buna öğlesine karşı konulabilir, bunu yoluna koyabilir. Ama Felice onun durumunu anlamıyor, edebiyatı da onu ilgilendirmiyor, her zamankinden daha az hem de. *Mutsuzdan başka biri değil, bu yüzden de düşmanca.* Kafka onu gözlemlemeye başlıyor. Bunun herhalde son karşılaşma olduğunu düşünüyor. Bu kadar çok sözcükten, düşünceden ve düşten sonra son karşılaşma. Artık doğru dürüst dinlemiyor. Felice bekliyor. Başka bir şey öne sürmeyecek mi? Belli ki hayır. O zaman hükmü vermekten başka bir şey kalmıyor geriye, hüküm vermek zorunda: nişanı bozma. Evlilik olmayacak. Tek

akıllıca olan, tek haklı olan bu. Bu konuda söylenecek başka bir söz yok. Sıkılganca sandalyeler itelenecek, kalkılacak. Bir tek Felice oturmaya devam ediyor.

Kafka Charlottenburg'a gidiyor... Olanları onun ana babasına açıklamak zorunda. Bir dış geziden sırf bu genel çözülmeye engel olmak için geri dönen baba her şeyi sakin tartarak hükümlendiriyor. Sert bayan Bauer masada oturuyor ve ağlıyor. Doğal olarak şu taşkın froylayn Bloch her şeyin suçlusu. Burada hiç hoşlanılmadı ondan, bu arkadaş olacak kadından, ama şimdi, bağımsız ve akıllı 'Fe.'yi bile tamamen delirttiği için ona karşı duyulan güvensizliğin ne derece haklı olduğu ortaya çıkıyor. Şimdi ne olacak peki? Kafka nerdeyse artık aileden biri, ama Grete Bloch değil. Ve aile dayanışma içinde olmalı.

Kafka ertesi gün gene geleceğine söz veriyor. Evden çıkıp Mommsen caddesinde yürüyor, bir kere daha dönüp arkasına bakıyor. Pencerelerde Felice'nin ana babasının ve bir teyzesinin durduğunu hayretle görüyor, Kafka'ya veda etmek üzere el sallıyorlar, sanki istasyon peronunda duruyor gibiler. Kafka da elini havaya kaldırıyor ve yoluna devam ediyor. Birkaç metre ötede Musil'in evinin önünden geçtiğini herhalde bilmiyor. Orada el sallayan biri yok.

Ertesi gün Kafka acı dolu bir gecenin ardından Askanischer Hof'un mektup kâğıdını eline alıyor:

"Artık size nasıl hitap edeceğimi, etmem gerektiğini bilemiyorum.
Gelmeyeceğim, çünkü hepimiz için gereksiz bir azap olur bu. Bana ne diyeceğinizi biliyorum. Siz benim bunu nasıl karşılayacağımı biliyorsunuz. Yani gelmiyorum.
Herhalde bugün öğleden sonra Lübeck'e gideceğim. Nispeten bir avuntu olarak, ama gene de bir avuntu olarak birbirimize karşı iyi olabileceğimiz ve iyi kalabileceğimiz düşüncesini taşıyorum, her ne kadar hepimizin arzu ettiği bağ, hepimiz için olanaksız olarak ortaya çıkmış olsa da. Felice tıpkı beni olduğu gibi sizi de ikna etmiş olmalı. Zaten ben de giderek daha açık görmeye başladım.
Hoşçakalın, özellikle de dünkü davranışınızdan sonra benim koşulsuz saygım size yönelik, beni kötü anımsamayın.
Minnettarlığımla
Franz K. " [13]

Kafka zarfı kapatır. İkinci kez bu otelden bisikletli bir kurye istemektedir. İkinci ve mutlaka son kez. Kuryeyi öder. Sonra küçük çantasını toplar ve Stralauer sahiline gider. Orada kamuya ait bir yüzme havuzu vardır.

Yazın en sıcak günlerinde Berlin: Pazartesi, 13 Temmuz 1914. Bugün de kent çok sıcak olacak. Her şey biraz daha rahat, insan kalabalığı biraz daha azalmış görünmekte. Çalışmak zorunda olmayanlar Wannsee'ye gidiyor, gücü olan denize. Felice Bauer'in buna gücü yok, hemen ertesi gün bir iş gezisine çıkacak, hazırlık yapmak zorunda. Kafka'ya bunu bildirdi, otelde onu bekleyen bir telgraf var. Ama Kafka artık cevaplamıyor. Akşam bavulunu toplarken F. ana babasının sitemlerini dinlemek zorunda kalıyor. Eşyalar, pahalı alışveriş, hepsi boşuna. Kendisi uzaklaştığına memnun, geri dönüş tüylerini diken diken ediyor. Gazeteden hükümetin de şimdi tatilde olduğu öğreniliyor. Sakinleştiriyor bu. Demek ki Avusturyalılar ve onların Franz'ının öldürülmesi o kadar dramatik değil. Onlar Sırplarla kendi başlarına başa çıkacaklar. İmparator Wilhelm de şimdi temiz havada olmayı yeğliyor, çok önemli olan bazı durumları kaçıracağı konusundaki kuşkulara rağmen o her yaz olduğu gibi 'S. M. S. Hohenzollern' gemisiyle Norveç sahillerine yolculuk yapmak üzere denize açıldı, neşeli beyler topluluğu eşliğinde. Bunu ona kesinlikle öneren Reich başbakanı Bethmann Hollweg, o da gazetelerin yazdığına göre Mark Bradenburg'daki çiftliğinde tatil yapmakta (ara sıra gizlice Berlin'e gelip bir dünya savaşını hazırladığını gazeteler saklıyor). Başbakan yardımcısı Delbrück de tatilde, savaş bakanı Falkenhayn da, genel kurmay başkanı Moltke ve ona vekalet eden Waldersee de. Hatta en ünlü 'şahin' olan büyük amiral Tirpitz bile dünya haritasını tatile yanında götürdü. Hepsi kanatlanıp uçmuş, merkez boş. Ama hepsi de tam zamanında geri dönecek.

Büyük Savaş

Sadece cehalet trajedileri vardır.

Peter Altenberg, PRODROMOS

1914 temmuz krizi Avrupa tarihinin en doğru belgelendiği, en yoğun araştırıldığı siyasal olayıdır. Buna rağmen -Holokost yanında- gene de tarih anlayışımızı en sert provaya sokan olaydır. Hiçbir yerde burada olduğu gibi bir felaketin nedenleri ideolojik, kültürel, ekonomik ve siyasal açıdan bu derece doğru biçimde saptanmamış, tüm faktörlerin üstünlüğü kişinin isteği üzerinde, hatta ittifak kuranların isteğinin üzerinde bile açık değildir. Sanki karar verenler 'sistemler' ve 'yapılanmalardır", insanlar değil. Aynı zamanda da sorumluların kararları, daha çok da sübjektif hareket nedenleri ayrıntısına kadar ortaya çıkmıştır. Burada daha fazla derine inildikçe, kimin, ne zaman, neden savaşı başlatmak istediği ya da istemediğinin kabul edilmesi daha az inandırıcı olmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sadece yapısal nedenlerine göz atan biri -özellikle de Alman militarizmine ve Habsburg İmparatorluğu'nun artık tatmin edilemeyen nasyanolizmine-, tüm Avrupa'nın yıllardan beri eğik bir satıhta hareket ettiği izlenimini edinecek, bu satıhın eğiliminin *günün birinde* kaymayı engellemeyeceğini anlayacaktı. Tüm faktörler aynı yöne çalışıyordu ve yön Büyük Savaşı gösteriyordu. Öte yandan aktörlerin davranışları, ki kararın yaklaşması ile kısmen günden güne kopyalanabilir, o zaman ortaya bambaşka bir görüntü çıkıyor. Birkaç kaldıracın yerinin değişmesi, belirli sayıda düğmeye bastırılması gerekiyordu hayali savaşı reel savaşa dönüştürmek için, bunların birinden vazgeçilebilseydi Büyük Savaş *olmayabilirdi.*

Siyasal yayınlarda bu çelişki, Birinci Dünya Savaşı'nın 'çıktığı mı' yoksa 'çıkartıldığı mı' sorusunu alevlendirdi. Bu soruya verilecek her cevap geniş ölçüde ahlaki sonuçlara sahip olduğundan, açık kafayla tartışılmasının yarım yüzyıl sürmesine şaşmamak gerekir. Savaşın

başlangıcında tarihin dönüştürülebileceğine en çok inananlar, her şey kaybedildikten ve dokuz milyon asker öldükten sonra uğursuz, karşı konulmaz bir kaderin etkisine işaret ettiler. Baş suçlulardan biri olan Avusturyalı genel kurmay başkanı Franz Conrad von Hötzendorf şunları yazdı: "Ayrıca dünya savaşı tek bir kişi tarafından ne çıkarılan ne de engellenebilen felaketlerden biriydi."[1] Askeri tarihçi Manfried Rauchensteiner, ki hiç de vatansever olmayan standart bir yapıtın yazarıydı, Avusturya-Macaristan'ın çöküşünü yazdı, yukarıda geçen sava katılmayı görev bildi, ayrıca günümüz tarihçilerinin *hepsi* ile bir anket yapılsa mutlaka aynı sonuç çıkardı.

Gramer kaidesi olarak Avusturya-Macaristan'ın bir dünya savaşına 'kaydırıldığı', 'kimsenin istemediği' bir savaşa, ki Stefan Zweig onlarca yıldan sonra bile buna inanmıştı[2]- doğal olarak ezici kanıtlayıcı malzeme yüzünden artık kimse tarafından öne sürülemiyordu.

Saraybosna suikastını Sırbistan'a askeri saldırı için karar verme olarak ele almak önemli siyasetçilerin resmi olmayan konuşmalarında birkaç gün geçmeden söylenmeye başlamıştı. Tek ağırlığı olan karşıt ses -Macar başbakanı Tisza'nınkiydi- ki bu ses de kısa süre sonra arka siperde güçlü Alman ittifakının olması etkisiyle sustu. II. Wilhelm'in özlenen açık 'çeki' daha 5 Temmuz'da verildi. Ön konuşmalar yapılmadan, koşullar kararlaştırılmadan, savaşın amaçlarının tanımı belirlenmeden, gerçekten saldırılacaksa *hemen* saldırılmalıydı. Hardlinerler bundan daha fazla bir şey bekleyemezlerdi. Sadece iki gün sonra Avusturya bakanlar kurulu savaşa karar verdi.

Böylece Berlin ve Viyana'daki en önemli kararlar alınmıştı, ardından gelen günlerdeki tartışmalar sadece verilen kararı meşru kılmak ve Avusturya'yı dünya kamuoyu önünde haklı çıkarmak için ilerlemeye yönelikti. İleri gelen askerlerin önerdikleri, Sırbistan'a başka koşullar öne sürmeden saldırmanın aksine, 14 Temmuz'da kabul edilemez koşulları kapsayan kısa vadeli bir ültimatom verildi. Bu ültimatomu formüle etmek beş gün sürdü, imparator Franz Joseph'in metni kabul etmesi ve imzalaması da birkaç gün daha sürdü. 23 Temmuz 1914'te saat tam 18.00'de ültimatom Sırbistan'ın başkenti Belgrad'a verildi. Sadece 48 saat istenmekteydi, birileri araya girip daha fazla şey istemesin diye metnin diğer büyük güçlere bildirilmesi için on beş saat daha geçmesi beklendi.

Haber dehşet yarattı, çünkü ültimatom Sırbistan'ın bağımsızlığını kabaca ihlal eden koşullar öne sürüyordu ve ülke boyun eğmek ya da savaşmak seçimi yapmak zorunda bırakılıyordu. Rusya'nın ve ittifak içinde olduğu ülkelerin böylesi bir 'cezalandırma eylemine' hareketsiz kalmayacağı göze alınmıştı ve siyasi yorumcular bu konuyu açıkça işliyorlardı. Bütün bunlara rağmen Avusturya'nın birçok yerinde bir rahatlama söz konusuydu. Suikasttan bu yana nerdeyse dört hafta gibi bir zaman geçmişti, uzun bir zamandı bu ve Viyana'daki beyler kıpırdamıyorlardı. Günlük gazeteler de hâlâ bir şey yapılmaması konusunda artık sıkıntı duymaya başlamışlardı. Resmi neden olarak araştırma sonuçlarının beklenmek zorunda olduğu söyleniyordu ama buna kimse inanmıyordu. Saraybosna'daki cinayetin bir Sırp tarafından yapılmamış olsa da Sırplar tarafından organize edildiği, sonradan da Sırp propagandası tarafından hazırlandığı açıktı; ne kalmıştı bundan sonra araştırılacak? Daha anlaşılmaz olan ise, Conrad von Hötzendorf ve Avusturya-Macaristan savaş bakanı Krobatin gibi kişilerin tam da bu sırada tatile çıkmalarıydı.

Ama Viyana'da çalışılmadığı etkisi yanıltıcıydı. En önemli kararlar çoktan alınmış ve Almanya ile tartışılmıştı (bunların hiçbiri şaşırtıcı biçimde kamuya ulaşmıyordu), zaten birkaç gün daha rahat durmak için ağırlıklı nedenler vardı. Fransız cumhurbaşkanı Poincaré Rus çarına yaptığı devlet ziyaretini henüz bitirmişti ve tam da bu anda saldırıya geçmek akıllıca olmazdı, çünkü Avusturya siyasetine karşı olan iki ülkenin başkanı güven içinde yan yanaydı. Avusturyalı diplomatlar, diplomatların bu gibi durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini çok iyi bildiklerinden, hiçbir şeyi, kont Tisza ile Avusturya dışişleri bakanı kont Berchtold arasında geçen ültimatomun gününü ve bununla beraber savaşın başlangıcına dair bir konuşmanın özetini rastlantıya bırakmamaya kesinlikle kararlıydılar.

> "Bugünkü toplantıda oybirliği ile her ne olursa olsun Belgrad'a adım atılmadan önce Poincaré beyin Petersburg'dan ayrılışının beklenmesi önerilmiştir. Herhalde Petersburg'da şampanya etkisiyle bay Poincaré'nin elçi Iswolsky (Paris'teki Rus büyükelçisi) ve büyük dük kardeşlik kutlamış olabilirler, ki bu sonradan her iki büyük gücün tavrına etki yapabilir ve bu tavrı belirleyebilir. Ültimatomun verilmesinin kadehler kaldırıldıktan sonra verilmesi iyi olur."[3]

"Yazık!" diye yazdı imparator II. Wilhelm bu raporun yanına. Onun için yeterince acele değildi. Oysa Viyanalılar haklıydı. Bay Poincaré'nin ne zaman Saint Petersburg'dan ayrılacağı hakkında bilgi edindiler, tam o saatte ültimatom verilmesi kararlaştırıldı. Titiz bir işti.

Ya tatiller? Bu da kararlaştırılmıştı; Avusturyalıların dış ülkeleri emin olarak tartmalarının bir tedbiriydi. Bu o kadar akıllıcaydı ki, Almanlar da hemen aynını yaptı. Daha az akıllı olan Sırplardı. Onların genel kurmay başkanı da tatildeydi, hem de düşman bölgesinde, Avusturya'da.

Viyana ve Berlin'de sorumluların savaşı başlatan son önlemlerine bakarsak, sanki burada her şeyin düşünülmüş olduğunu görürüz, sonuçlarının da. Birliklerin sevkiyat sorunlarının, kazanılan bir savaş sonunda baş düşman Sırbistan'ın ne olacağından çok daha kapsamlı düşünülmüştür. Avusturya-Macaristan telefonları santral memurelerinin eline, ırak mesafeli telefon konuşmalarında savaştan söz edildiğinde durdurulması yönergesi çoktan verilmişti, henüz kaç cephede savaşın aslında yürütüleceği hâlâ açıklanmamıştı. Sahneye bir de aynı mükemmellik ve bilgisiz bir becerikliliğin egemen olduğu görülüyordu kör, araçsız bir aklın şeklî karikatürüydü bu tarifeleri düzenleyen, ama bir yere gitmeyi başkalarına bırakan.

Bu ikinci bakış doğal olarak başka bir görüntüyü açığa çıkarıyordu, kaynaklar bu işte yalnızca savaş tekniği adamlarının işin içinde olmadığını kuşkusuzca ortaya koyuyordu. Avusturya-Macaristan'ın hem bakanlar kurulu hem de askeri yönetimi burada bir huzur bozucunun cezalandırılmasından öte durumların söz konusu olduğunun farkındaydı, olası bir üçüncü Balkan savaşının bağlarını çözmekten öte bir duruma. Daha 1913 şubatında tahtın varisi Franz Ferdinand tüm Sırbistan karşıtı savaş planlarının "çılgınlık" olduğunu açıklamıştı: "Biz Sırbistan'a karşı tavır alırsak, Rusya hemen ona arka çıkar ve Rusya ile savaşmak zorunda kalırız. Avusturya imparatoru ve Çar kendilerini tahttan uzaklaştırıp ihtilâlin yolunu mu açsın?"[4] Öngörücü sözler. Bu esnada kont Tisza 8 Temmuz 1914'te, Sırbistan'a savaş ilanı artık tamamlanmışken daha akıllı bir argüman ortaya attı. Bu saldırının kaçınılmaz olarak bir 'dünya savaşına' yol açacağını ihtar etti imparatoruna. Çünkü askeri açıdan güçlenen Rusya'nın artık, bundan

beş yıl önce Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhakında karışmadığı gibi, şimdi Slav ileri karakolunun küçük düşürülmesinde girişimde bulunmadan seyredeceği olanak dışıydı. Avusturya Rus karşı koyuşunu göze almalıydı, bu da Avrupa ittifakını bozacaktı: Almanya Rusya'ya karşı, Fransa Almanya'ya karşı.

Hiç hesaba katılmamış başka tehlikeler de vardı: en çok da gizli siyasal danışmalarla Avusturya ve Almanya'ya bağlanmış olan İtalya'nın tavrıydı ki İtalya son zamanlarda gittikçe daha açık olarak Avusturya'ya rakip olmaktaydı. Rus tehlikesinin tamamen bilincinde olan Conrad von Hötzendorf bile, *üç* cephede yürütülecek bir savaşın (ki gerçekten de 1915'te gerçekleşti) kazanılamayacağını kabul etmek zorunda kaldı. Buna rağmen şimdi önce Sırbistan'a karşı olunmasını kabul etti; sonra gerisine bakılırdı. "1908/09 yılında" savaşın başlamasından kısa süre önce "açılmış kartlarla oynanan bir oyun olsaydı, 1912/13 bir şans oyunu olurdu, şimdi ise bir va bancque* oyunu."[5] diye yazacaktı. Beyler rulet masasında oturmaktaydı ve bunu biliyorlardı.

Alman askerleri daha az tehlike meraklısı değildi. Alman İmparatorluğu'ndaki sorumluların, ki durmadan 'çember içine alınmaktan' söz ederlerdi, nasıl olup da bu derece kayıtsızca ve kendine güvenerek karşı taraftaki büyük güçleri askeri ittifaka *zorladıkları* sorusu hep sorulmuştur. Okul kitaplarında Almanların kaygan planları olduğu veriliyor cevap olarak; askeri stratejik bir plan, savaş durumunda her iki önemli hasımı *birbiri ardından* yenmek, yani birkaç gün içinde kuzeyden, Belçika yöresinden Fransız ordusunu çembere almak ve yok etmek, ancak bunun ardından toparlanan askeri enerjiyi Rusya'ya çevirmek.

Yeni tarihi araştırmalar burada bir efsanenin söz konusu olduğuna kuşku duyulmamasını ortaya koydu.[6] 1914'te modern bir savaşın gidişatının birkaç hafta öncesinden bilineceğini zanneden askerler bile böyle bir planın savaşı *neticelendireceğinden* kuşku duydular. Hele İngiliz hükümetinin sessiz kalması durumunda bunun ancak fonksiyonunun olacağını bir yana bırakmak gerekir -ki asla böyle davranmayacağını yeterince açık olarak göstermişti- II Wilhelm'in tebaalarına söz verdiği kısa savaşa artık onun çevresinde çoktandır kimse inanmıyordu ve nasıl bir bilinçli kadercilikle, özellikle de savaş taraftarlarının felakete

* Tüm paranın öne sürüldüğü oyun. (ç.n.)

Redaktion
Verlagsgasse Nr. 13, 1. Stock.

Prager Tagblatt.

Morgen-Ausgabe.

Administration
Verlagsgasse Nr. 13, Parterre.

XXXIX. Jahrgang. Montag, 27. Juli 1914. Nr. 204.

Für die Lokalisierung, gegen den Weltkrieg.

Oesterreichs Standpunkt unabänderlich.

England billigt Oesterreichs Forderungen. — Deutschland und Italien geben Versicherungen ihrer Bundestreue. — Frankreich für die Lokalisierung.

Die europäische Lage.

Eine gehässige Hetzarbeit des „Berliner Lokalanzeigers."

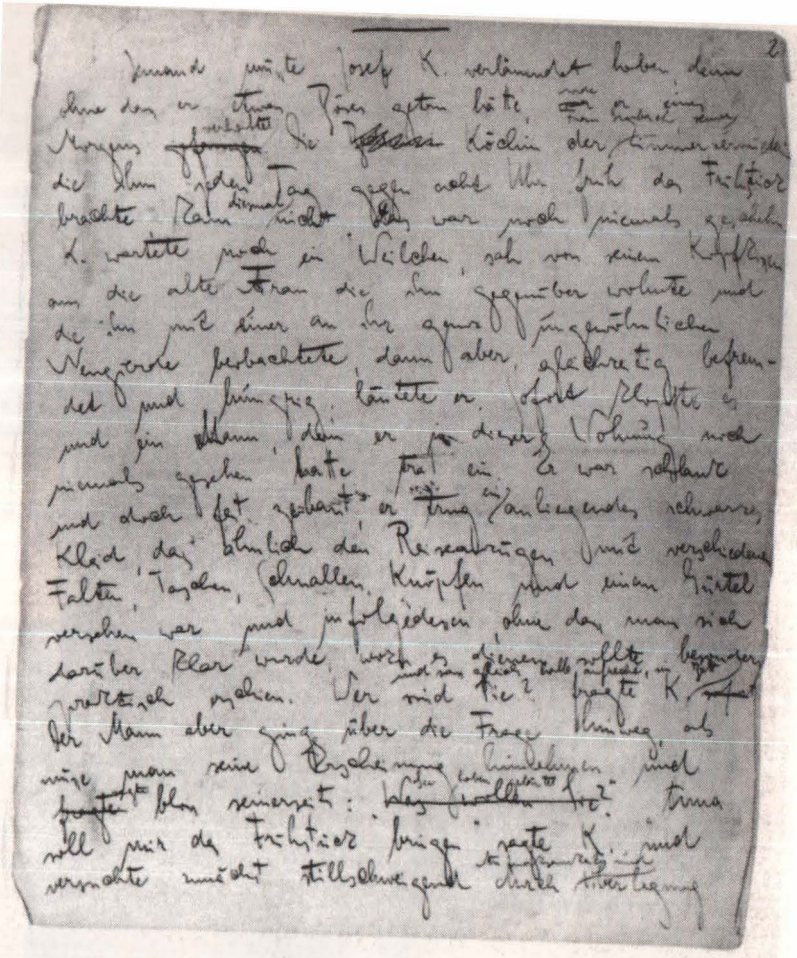
Der „Berliner Lokalanzeiger" schreibt: Gestern Abend [illegible] Nachrichten [illegible] Wien [illegible] Ultimatum [illegible] Serbien [illegible] Note [illegible] Frist [illegible] Antwort [illegible] Oesterreich-Ungarn [illegible] Serbien [illegible] Note [illegible] Ultimatum [illegible] Note [illegible] Serbien [illegible] Oesterreich [illegible] Ungarn [illegible] Serbien [illegible] Note [illegible] Serbien [illegible] Note [illegible] Serbien [illegible] Note

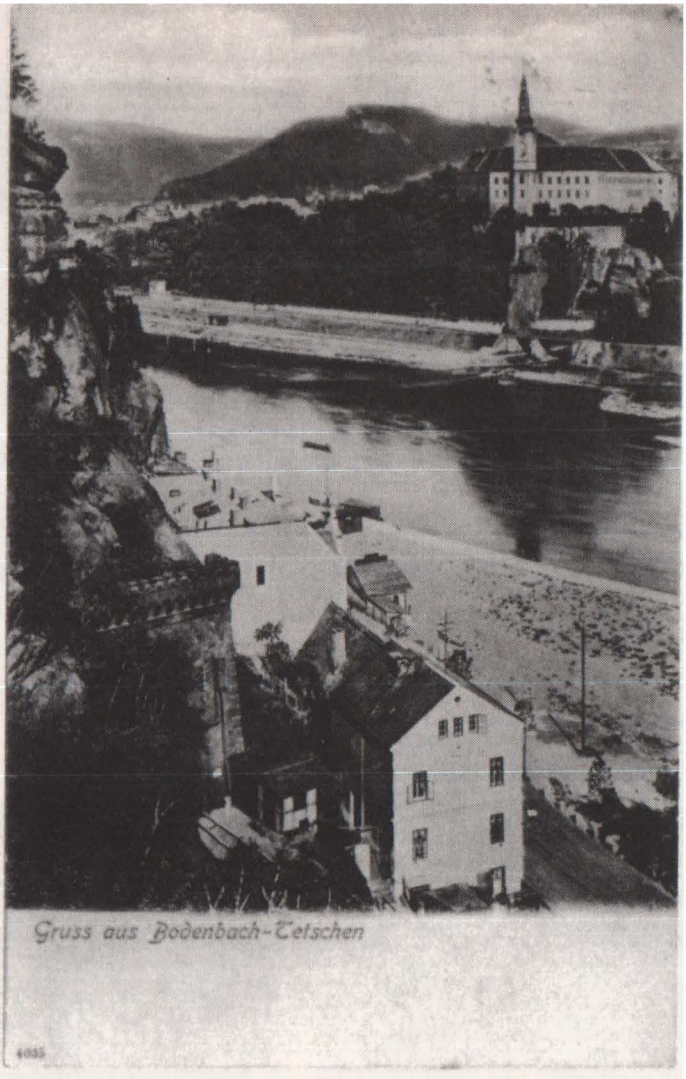
55. Prag, 28-29 Temmuz 1914, Sırbistan'a savaş ilan haberinin ikinci baskıyla duyurulması.

56. Asker aileleri ve dostları Ferdinand kışlası kapısının önünde.
Prag, tahminen 1914.

57. DAVA, manüskrisinin ilk sayfası.

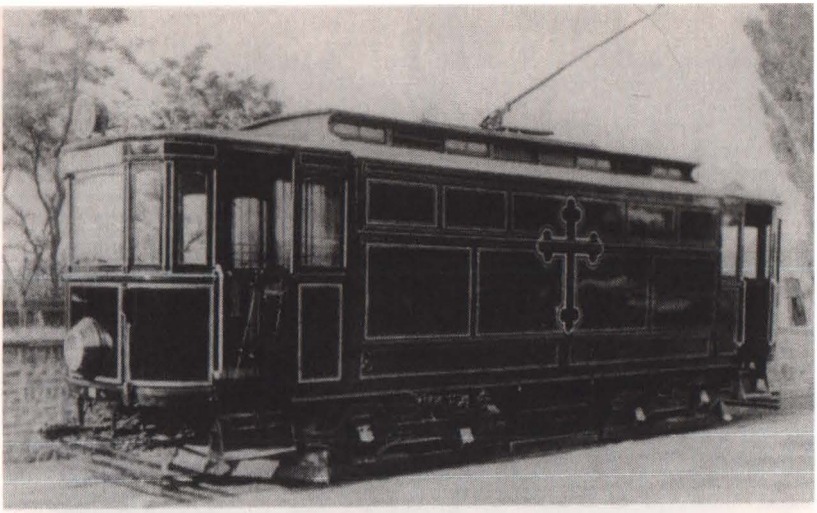
58. Bodenbach-Tetschen sınırı, kartın arkasında Kafka'nın kız kardeşi Ottla'ya yazdıkları, 7 Eylül 1909, 1915 Ocak ayında Felice Bauer ile burada buluştu.

59. Macaristan'daki Sátoralja-Ujhely.

60. "Sevgili Prag'ımı tekrar görmek istiyorum" Bir Çek şarkı kitabının kapağı.

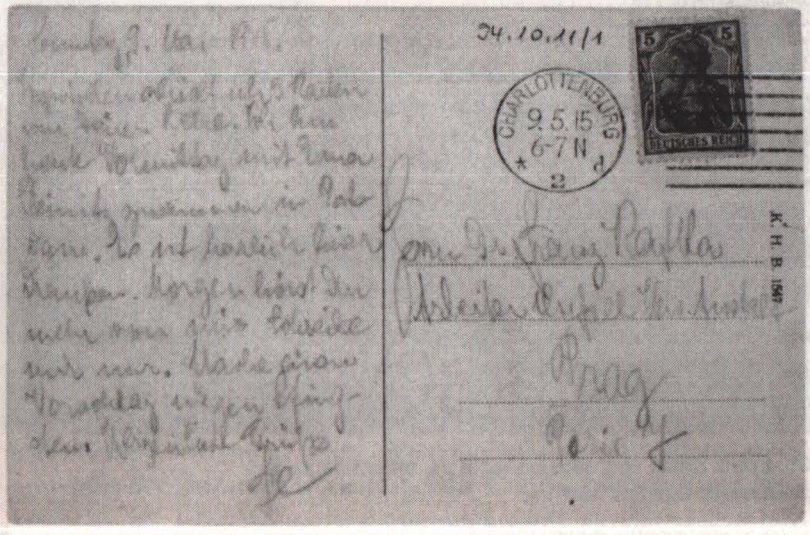
61. Prag'daki ölmüş askerleri taşıyan cenaze tramvayı. Vagonda 2 ile 4 arası tabuta yer vardı.

62. Savaş sırasında Prag. Yiyecek maddeleri için kuyruklar...

63. Franz Kafka'nın bir eskizi.

64. Felice Bauer'in Franz Kafka'ya gönderdiği kartpostal. 9 Mayıs 1915.

65. Franz Kafka ve Felice Bauer'in tek ortak fotoğrafları
Budapeşte Temmuz 1917.

doğru yol aldıklarını dehşet içinde okumaktayız doğrusu. Hele Alman genel kurmay başkanı Helmut von Moltke, tıpkı Avusturyalı meslektaşı Conrad gibi yıllardan beri hiçbir olanağı kaçırmayarak herhangi bir 'koruyucu savaşı' desteklemesine rağmen 28 Temmuz 1914'te "dünya savaşı" tehdidinden söz ediyor "ve bunun tüm Avrupa kültürünü onlarca yıl sonrasında bile mahvedeceğini" dile getiriyordu. Prusya savaş bakanı Falkenhayn, ki Moltke bile ona karşı çekingendi, 4 Ağustos'ta, Almanların Belçika'ya saldırdıkları gün: "Bu yüzden mahvolsak bile, gene de güzeldi" diyecekti. Avrupa oyuncuların eline düşmüştü.

Tıpkı sonradan tarihçilerin çoğu gibi 1914'ün askeri ve siyasi yönetimlerinin ilgilileri de stratejik zekaya kendi savaş görüşlerinden bağımsız olarak büyük değer biçtiler. 'Onlar ne yaptıklarını biliyorlar, bir planları var'; o günlerin sesi böyle çıkıyordu, hem de ne zaman başlayacağını heyecanla bekleyenler tarafından. Öte yanda ise o günden ürken, büyüklerin bu savaşı başlatmayacağı düşüncesine sarılanlar, 'yoksa bu dünya savaşı' olacak diyorlardı. Hiç kimsenin, hatta kahin Karl Kraus ya da radikal demokrat Franz Pfemfert bile savaşın başlangıcında gerçekler karşısındaki egemen olan öldürücü umursamazlığın 'insani kaynaklara' karşı kullanılacağını tahmin etmiyordu.

Siyasetçiler ve askerler ne yaptıklarını biliyorlardı, ama halk habersizdi. Eleştirel bir kamuoyu yoktu, özellikle monarşi dokunulmazdı. Bütün iplerin onların elinde olmadığının, okumadıkları bazı şeyleri imzaladıklarının bilinmesine rağmen en son güvenilir merci olarak görülüyorlardı.[7] Şüphesiz resmen basın özgürlüğü vardı ve sistemi duyarlı sinir noktalarını yakalamak mümkündü. Böylece Pfemfert 'Avusturya'dan çıkın!' başlığı altında savaşın başlangıcından bir buçuk yıl önce 'Alman-Avusturya silah dayanışmasının kötü tehlikesini' yazdı.[8] Günlük gazeteler doğal olarak günümüz 'sorgulayıcı' gazeteciliğinden uzaktı. Gerçeğin puslu, aynı zamanda da parçalanmış görüntüsünü veriyordu. 'Bilgi alınan kaynaklara' dayanılarak onaylanmamış dedikodulara yer veriliyordu. Bağımsız gazeteciler ağı son derece zayıftı, gazeteler hep birbirlerinden geniş alıntılar yapıyorlardı ya da ender yapılan hükümet kurumlarının basın toplantılarının önlerine attıkları kırıntıları yazıyorlardı. Dış politika söz konusu oldu-

ğunda sosyal demokrat gazeteler de, çoğunluktaki liberal, tutucu ve Katolik yayınlardan başka türlü davranamıyorlardı.

Felaketin merkezi olan Viyana'da da -istihdamın büyüklüğü ölçüsünde- nerdeyse gülünç bir belirsizlik egemendi. Haftalardır haberi verilen meşum Sırbistan 'ültimatomunda' nelerin yazılı olduğunu *Neue Freie Presse*'nin okuyucuları ültimatomun öne sürdüğü süreç bittikten sonra gördüler. Buna karşılık çatışmanın 'mevzileşmesi' üzerine spekülasyonlar yapıldı yani Avrupa ülkelerinin işe karışmayacakları üzerine... Avusturya diplomasisinin bu propaganda kavramı her bir gazetenin manşetindeydi. 'Dünya savaşının mevzileşmesi için' deniyordu *Prager Tagblatt*'ın manşetinde 27 Temmuz'da. Üstelik de çoktan seferberlik ilan edilip basına savaş sansürü getirildiğinde. Bu sansür doğal olarak son derece beceriksizce uygulandı. Gazetelerin sayfalarında beyaz lekeler oluşturdu. Herhangi bir biçimde gerçekle ilgilenen okuyucu, bazı şeyleri kendisi bir araya getirmek zorundaydı. Hele sansürcülerse hiç de anılara egemen olma araçlarına sahip değillerdi.

Aşağı Avusturyalı askerlerin 'Hirtenberger fişekleri, kapsüller ve madeni eşya fabrikası mühimmatlarıyla öldürüldükleri; 'Steyr Avusturya Silah Fabrikası'nın işçilerinin Sırbistan cephesine yürüdükleri, orada 200 000 karşı silahın onları beklediğini, bu silahları hem de daha yarım yıldan az bir zaman önce kendilerinin ürettiklerini, işte bu şeyleri hiçbir siyasi gazeteci yazmaya cesaret edemezdi. Oysa okuyucular ekonomi sayfasını karıştırdıklarında bunları görürlerdi.

> "Savaş bizim için, bugün yarı yarıya unutulmuş olan insanlığın düşünü gördüğü fikirler çizgisiyle *aym* çizgideydi, yani *perpetuum mobile* ya da büyük sihirli içkinin, kimyacıların altın yapan suyunda, sonsuz yaşam veren ilaçta. Olsa olsa medeni dünyanın dışında olanaklıydı, geri kalmış Balkan ülkelerinde, kolonilerde. Barış içinde çalışan, tamamen kültürlü halklar arasındaysa ütopik bir saçmalıktı. Babalarımız onu 1866 ve 1870'de yaşamış olsalar da. Bizse şımarmış kuşaktık.[...] Richard Wagner'in müziği, Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın esasları, içe vurumcu resim v.s. etrafındaki kavga bizim için çok daha önemliydi. Bu barış dönemi birdenbire son bulmuştu. Bir kuşak hiçbir zaman gerçekler karşısında bu derece vahşice ezilmedi."[9]

Burada "biz" demekle kimi kastettiğini Max Brod açık bırakıı ama anlatımı onun yakın çevresindeki kişilerin siyaset dışı tavrının kuşkusuz geniş olduğunu gösteriyor, hatta barışın son günlerinde bile. As-

lında bir yıl öncesinde olayların baskısı altında kahvehanelerde Avusturya'nın her şeye rağmen Balkan Savaşı'na çekilip çekilmeyeceği tartışılmaktaydı, ama bu tartışmalar sanki *yabancı* bir salgının bulaşıcılığı konusunun dert edinilmesi gibiydi. Doğrudan doğruya "medeni" ülkelerin korumaları altındaki ülkelere ve kolonilere şiddet taşınmaları çevresel bir sorundu. Zaman zaman anımsanırdı bu, tıpkı hayvanları koruma gibi, pasifistler bile bundan bir sonuç çıkarıp bu şiddetin kısa sürede kendilerinin ve Avrupa'nın kültürüne yöneleceği sonucunu çıkarmazlardı. Kendi geleceklerini çevreleyen kişisel yaşamın, fantezilerin ve istem düşlerinin içinde savaş asla yoktu: Bu durum 'yetişkinler ve 'yetişkin olmayanlar', Yahudiler ve Yahudi olmayanlar, Brod, Baum, Werfel, Haas, Weiss, Musil, Wolff, Hellerau çevresi, *Die Fackel* çevresi, Prag Siyonistleri için geçerliydi. Hatta saptandığı üzere Kafka için de geçerliydi.

Askanischer Hof'daki parçalandığı mahkemeden sonra ruhunun en derinliğinde buz kesmiş, ama aynı zamanda azap verici kuşkuları ortadan kaldırmış, bu yüzden özellikle güçlenmiş, dirayetli ve toparlanmış olarak Kafka Doğu Denizine, tatilini geçireceği yere gitti. Ne olacaktı şimdi? Felice'nin kız kardeşi Erna vedadan bir saat önce onu oyalamaya ve avutmaya çabalamıştı, oysa şimdi avuntu değildi onun aradığı, yeterince oyalanacak şeyi de doğrusu vardı. Bir boşluk oluşmuştu, doldurulması gerekiyordu. Kendisinin *Felice'siz* kim olduğunu düşünmesiydi görevi.

Ernst Weiss ve sevgilisi 'Hanni' Bleschke (gelecekteki oyuncusu Rahel Sanzara) da yaz tatili yolundaydılar ve yolları zaten kesiştiğinden Kafka ile Lübeck'de buluşmayı kararlaştırmışlardı. Bu patırtının kopmasından duyduğu tatmini Weiss hemen hemen saklayamadı. Kafka nasıl olmuştu da bu derece katı burjuva bir çevreye katılabileceği umudunu taşıyabilmişti; bu derece becerikli ve beceriklilik dışında bir şey olmayan bir kadına uyum sağlayabileceğini düşünmüştü? Onu ikaz etmiş ve haklı çıkmıştı. Aynı zamanda da Kafka'nın şimdi kuşkulu bir rahatlama yaydığını hissetmiş olmalıydı. Belki de onu yalnız bırakmamak daha doğruydu. Böylece onu Gleschsndorf'daki pansiyonundan ayrılmaya, kendisi ve Hanni ile birlikte Danimarka'ya, Falster adasındaki deniz banyoları Marielyst'e gitmeye ikna etti.

Kafka kendini buna sürükletti, gene de bu kez de pişmanlık duymadı değil. Weiss'in tüm pratik sorunları ele alışındaki güveni bulaşıcı etki yaptı, oysa o Brod gibi biraz monologa eğilimliydi. İkinci romanının manüskrisi yanındaydı, DER KAMPF (SAVAŞ), Kafka metni çoktan biliyordu ve bu kesinlikle çok kötü bir uğraş değildi. Kendisine ait bir çalışma ortada olmadığına göre Weiss'a düzeltmelerde yardımcı olmak, *dil* üzerine çalışmak istiyordu. Öte yandan iyi akıl verici olan Weiss kendisine akıl vermeyi beceremiyordu. Sevgilisiyle olan kavgaları sinir bozucuydu; bunun ötesinde de öyle bir yer seçmişti ki doğrusu can sıkıcıydı, bir vejetaryen için olmayacak bir yerdi (üzeri saman kaplı 'banyo oteli' bir zamanlar çiftlikti). Yirmi dört saat bile sürmedi Kafka'nın yeniden bavulunu toplaması ve zorla ayrılmaktan vazgeçirilmesi.

Şimdi bir karar almak gerekiyordu, korkunç yenilgiden belki de hâlâ bir hamle yapma gücü çıkartılabilirdi. Felice'den ayrılışını Prag'a bildirmişti hemen ertesi gün. Bundan sonraki planları hakkında susmuştu. Ana babası hangi düşünceleri kafasından geçirdiğini biliyorlardı, istifa etme konusunu önemle ihtar etmişti, 'Madridli dayı' bile bundan haberdardı ve Franz'a ikaz edici parmağını göstermişti. Kafka'lar oğullarının etki altında kalan biri olduğunu biliyorlardı; ciddi sitemlerin, geçici bir zaman için de olsa her zaman etkili olduğunu da. Hangi taş gibi sonuçlara yeteneği olduğunu ise henüz hiç denememişlerdi.

Günlerden beri durmadan hesap yapan Kafka'nın ana babası için bu durum son bulmayan bir şok olmalıydı. Vazgeçilen düğünün yaratacağı dehşetli masraflar, en çok da anlamsızca kiralanan Prag'daki dairenin yaratacakları, şimdi bir de şu savunmayı okumak zorunda kalıyorlardı:

"Bakın, size bu kadar gerçek ve ağır bir azap bugüne kadar belki vermemiştim, ama nişanın bozulması böylesi bir üzüntü vermek zorundaydı, uzaktan buna hüküm veremiyorum. Ama size gerçek, sürekli bir sevinci az verebildim, bana inanın ki, bunun nedeni kendime de sürekli bir sevinç verememdir.

Bunun neden böyle olduğunu sen baba, benim asıl istediğimin ne olduğunu kabul etmesen de, en kolay anlayacak kişisin. Sen bazen durumunun başlangıçta ne kadar kötü olduğunu anlatıyorsun. Bunun insanın kendi kendisine saygı duyması ve memnun olması için iyi bir eğitim olduğuna inanmıyor

musun? Ayrıca çekinmeden benim fazla iyi koşullarda yaşadığımı sen söylememiş miydin? Ben şimdiye kadar bağımsızlık dışında ve görünürde rahatlık içinde yaşadım. Benim doğam için bunun hiç de iyi olmadığını düşünmüyor musun, herkes tarafından bu kadar iyi ve sevgi dolu olarak sağlandığı halde. Kendi bağımsızlıklarını her yanda garantilemeye çalışan insanlar mutlaka var, ama ben onlara ait değilim. Şüphesiz kendi bağımsız olmayışlarını hiçbir yerde kaybetmeyen insanlar da var. Benim gene de bunlara ait olmadığımı denemek hiç de yazık olmaz. Böylesi bir denemeyi yapmak için yaşımın geçtiği bahanesi ise geçerli değil. Ben gösterdiğimden daha gencim. Bağımlı olmanın tek iyi etkisi insanı genç tutmasıdır. Kuşkusuz ki son bulduğunda.

Büroda ise ben bu düzelmeye asla ulaşamayacağım. Hele Prag'da hiç. Burada her şey beni, temelinde bağımlılık isteyen insanı orada tutmaktır. Her şey bana ne kadar yakından sunuluyor. Büro benim için çok eziyetli ve çoğu zaman çekilmez, ama temelinde gene de kolay. Bu kolay yolla gereksindiğimden daha fazlasını kazanıyorum. Ne için? Kimin için? Maaş bordrosunda daha da yükseleceğim. Hangi amaç için? Bu iş bana uygun değilse ve bana ödül olarak bağımsızlık ve öz saygı vermiyorsa bile, neden onu fırlatıp atmıyorum? [...] Ben Prag dışında her şeyi kazanabilirim, yani bağımsız, sakin bir insan olabilirim; kendi yeteneklerinin hepsini kullanan, ödül olarak iyi ve doğru bir işle gerçek canlı olmanın, sürekli memnunluğun sahibi olabilirim. Böylesi bir insan -ki bu en ufak bir kazanç olmayacak- size karşı da daha iyi olacak. Bazı davranışlarını belki kabul etmeyeceğiniz, ama genel olarak kendisinden memnun olacağınız bir oğlunuz olacak, çünkü kendi kendinize: 'O yapabildiğini yapıyor' demek zorunda kalacaksınız. Bugün bu duyguya sahip değilsiniz, haklı olarak.

Planımın yürütülmesini şöyle düşünüyorum: 5000 K.'num var. Bu para benim Almanya'da Berlin ya da Münih'de gerektiğinde para kazanmadan 2 yıl yaşamama yeterli. Bu iki yıl benim edebiyat yaparak çalışmama ve Prag'da içsel açıdan gevşeklik ve dışsal açıdan rahatsız edilme yüzünden bu açıklıkta, yoğunlukta ve bütünlükte elde edemeyeceklerimi içimden çıkarıp atmamı sağlayacak. Bu edebiyat çalışması bana bu iki yıldan sonra da yaşam için, her ne kadar alçakgönüllü de olsa, kendi paramı kazanma olanağı sağlayacak. Ne derece alçakgönüllü olsa da, benim Prag'da şimdi sürdürdüğüm ve beni ilerde orada bekleyen yaşama göre benzersiz olacak."[10]

Dayanılmaz bir mektup, ana babanın taleplerine karşı duruluğu, algılanışı ve yüz çevirmesi ünlü BABAYA MEKTUP'u vaktinden önce yazıyora benziyor. Burada düşünülmüş bir strateji görülüyor, oyuncu bir 'saldırganla özleşme', yenilme etkisi yapıyor ve Kafka'nın babasını 'öfkelendirmekten' öteye vardırıyor. Her çelişkide, çocuklarının sözüm ona her karşı koyuşunda o yıllar yılı gök gürültüsü sesiyle oda-

nın içinde hep yinelediği cümle olan *'Çok iyi durumdasınız!'*ı haykırmıştı. Şimdi artık oğlu bunu inkar etmeyi düşünmüyordu. Her zaman yaptığı gibi bu hükmü üzerine almıştı. Ama ucu şimdi birden dışarıya dönmüş ve çok daha hafif olan sesi daha derine işliyordu. 'Benim durumum çok iyi mi? Mutlaka ve bu yüzden onu şimdi değiştirmek istiyoruz.' Herman Kafka'ya burada birinin tüm ciddiyetiyle, para kazanmanın aslında neye faydalı olduğunu söylemesi alay etme gibi görünmüş olmalı, hele böylesi bir çılgınlığın kendi, yani babanın sözlerine dayandırılması. "Minnettarsızlık, ifrat, itaatsizlik, ihanet, delilik". Bu sürpriz saldırıya karşı patriyarkın bu çaresiz tepkisini Kafka sonradan anımsayacak ve kaydedecektir.[11]

Kafka'nın ana babasına yazdığı mektuptan yayılan rahatlık, birkaç hafta, hatta birkaç gün önce olan Felice ve Grete mektuplarının yarattığı baş aşağı dalışın tersiydi, bu rahatlığın bedeli vardı, Kafka'nın şimdi sımsıkı kural dışılıkla kendine yönelttiği yoğunlaşmaya dönüşmüştü. Artık yalnız kendi mantığına uymalı, hiç kimseyi ve hiçbir şeyi işe karıştırmamalı, 'yaşamın' ahlaki istemlerini bile, Askanischer Hof'da son, son, en son hesabını ödedikten sonra Kafka kararlıydı. Oysa döşemeli kapıları içerden kapatmak için seçtiği zaman -her zaman olduğu gibi- daha uygunsuz olamazdı.

Kafka'nın ana babasına yazdığı mektubu tam olarak hangi tarihte Danimarka postanesine götürdüğünü bilmiyoruz; herhalde 20 ya da 21 Temmuz'du. Bu tarihte yalnız savaşa yol açacak olan Avusturya ültimatomunun içeriğine karar verilmekle kalmamış, o uğursuz imparatorluk manifestosu olan 'Halklarıma!' kâğıda dökülmüştü ki bununla Franz Josef bilgisiz tebaasını bir hafta sonra cehenneme gönderecekti. "Her şeyi araştırdım ve tarttım". Kısa süre sonra bu ünlü ve daha sonra kötüye çıkan sözcükler imparatorluğun tüm ilan tahtalarına on bir dilde yapıştırılacaktı.

Kimin aklına gelirdi ki bu? İnsan Kafka'ya nerdeyse garip bir terslik teslim etmek istiyor. Çoktan verilmiş olan kendisinin saptayacağı bir yaşam sürme kararını tam da dışsal, karşı konulmaz olaylar tarafından silindiği, her *türlü* bağımsızlığın ortadan kalktığı bir anda alıyor. Kafka'nın baba evini terk etmesini engelleyenin bir dünya savaşı olması gerekiyordu. Artık ya savaş hizmeti ya da büro arasında seçim yapması gerekecekti. Ziyaret için bile sınırın ötesine geçebilmek, di-

lekçeler vermeye bağlanacaktı. Artık Almanya'ya telefon edemeyecekti. Az bir geçim parası beklediği dergiler susacak ya da vatansever koroya katılacaklardı. Prag'da tutuklu kalacaktı, artık *ruhen* değil, hayır, *gerçekten*.

Kafka'nın şansı yoktu, kesin. Bu şanssızlık gerçekten de onun istifasını sunacağı günden bir gün önce Dünya Savaşı'nın başlamasındaydı. Felice Bauer 1914 ilkbaharında 'hayır' demiş olsaydı ve Kafka gerçekten Musil'in desteği ile Berlin'de bu durumda kararlaştırılmış olan edebiyat varoluşu kuracak olsaydı, savaşın başlamasından kısa süre sonra gene de geri dönmek zorunda kalacak ve ilişkiler, amirlerinin arka çıkması olamadan, mecburen Avusturya kara saldırısının yedek tekerleği olacaktı.

Hayır, Kafka'nın bahtsızlığı, yeni kararının gerektirdiği son çabanın diğer tüm ilgileri yutmasıydı; savaş Kafka'nın artık aklının almadığı, düşünemediği bir anda kaçınılmaz olmuştu. Danimarka pansiyonundaki konukları gözlemledi, günlüğünde onların beraberliğini ve ayrılmalarını, davranışlarını ve bakışlarını anlattı. *Ne hakkında* konuştuklarını not etmedi, oysa birçok kez oradan oraya uçuşan 'savaş' sözcüğünü duymaması olanaksızdı. Günlük gazeteleri okumuyor muydu?

Herhalde okumuyordu, okusaydı savaş tehlikesini, borsa ateşini, korkuyu, aceleci propagandayı nerdeyse her sayfada keşfederdi. Kafka, Ernst Weiss ve Hanni Bleschke arasında *ülkelerinde* neler olduğunun hiç konuşulmamış oluşu düşünülebilir mi? Bilmiyoruz. Ana babaya yazılan büyük, rahat mektup, imzalandığı anda zırvalamaya dönüşmüştü.

25/26 Temmuz hafta sonunda Kafka'nın tatili bitmişti. Berlin'e gitti, bir kez daha Erna'yla buluştu, sonra Prag'a devam etti. Trende şimdiden 'silah altına alınan' ve tatillerini erkenden kesmek zorunda kalan Avusturyalılar vardı. Trenlerin tarifeli seferlerini yaptıkları son gündü, 'Die Wacht am Rhein' marşının her istasyonda henüz çalınmadığı son gündü.

Kafka Prag'a vardığında orada kendini heyecan içinde, kalabalık bir karmaşada buldu. Herkes sokaktaydı, bir süre mağaza pazar gününe rağmen açıktı. Komutanlığı Prag'ın Hradschin'inde bulunan 8. Kolordu seferber edilmişti.Bu yüzden şimdi tüm Bohemya kente akı-

yordu. Her yanda asker bavulları, gri üniformalar, hızla koşuşan subaylar, şakırdayan kılıçlar, bağırışlar, şarkılar, veda sahneleri. Bütün bunların ortasında şaşkın, hafif bronzlaşmış bir sigorta memuru, yolculuk giysisi içinde ve ufak valiziyle.

Ertesi gün gazetede Avusturya'nın görüş tarzı "değiştirilemez" diye yazıyordu. Tüm Prag'da silahlar satılarak tükenmişmiş.

1914 temmuz sonu, ağustos başındaki savaş hayranlığı yirminci yüzyılın en ürkütücü, en zor açıklanabilir ve en az duyumsanabilir kitlesel fenomenlerinden biridir. Bununla uğraşan hiçbir insanlık bilimi, yeni tarihi araştıran hiçbir önemli tarihçi olayı denemeden bırakmadı. Buna rağmen ansızın ortaya çıkan bu coşku, anlamsız nefret, zafer kazanmanın kesinliğine olan inanç bilmece olarak kaldı. Bütün bunlar bize batmış bir dinin açıklamaları gibi görünüyor, iyi araştırılmış, ama gene de yabancı ve uzak kalmış gibi.

O olayların doğru olarak algılanmasını şiddetle güçleştiren bir yığın filtreleme var. İlk sırada doğal olarak *nasıl çıktığını* bilmemiz gerçeği var. Modern kitle toplumundan hayran bir 'topluluk' yaratma her, ama her deneyi şimdiye kadar kan gölünde, terörde ve dehşet verici bir ayılmada son bulmuştur. Bunu biliyoruz. 1914 ağustosunda ise bu gibi psiko-sosyal büyük denemeler hiç denenmemişti, topluluğun verdiği sözler ve heves ağır basmaktaydı, savaş hayalinin ne derece romantik ya da ne derece realist olduğundan bağımsız olarak.

İkinci bir filtre ise bizim kendi ulusal sınırlarımız dışında olan her şeye karşı kökten değişmiş olan tutumumuz. Almanlar ve Fransızlar, Almanlar ve İngilizler arasındaki karşılıklı bilgiler, coğrafi ve tarihi yakınlıklarına rağmen hâlâ eskisi gibi eksiktir kesinlikle. Yüzyıl başında ise halkın büyük çoğunluğu 'yurt dışını' sadece gazetelerden tanıyordu, çoğunlukla da anekdotlar ya da folklorik olarak yayılan biçimde. Birkaç bilgili vatandaş Paris ya da Roma'ya, birkaç iş adamı Londra'ya gitmişti. Anlaşabilme amacıyla dil öğrenilmiyordu, tersine ekonomik nedenlerle mektuplaşmak, pazarlık yapabilmek için öğreniliyordu (Kafka'nın İtalyancası gibi). Öte yandan yolculuk yapmak pahalıydı, daha çok da zaman kaybıydı. Kimsenin aklına, sırf orada güneşli bir tatil yapmak için Osmanlı İmparatorluğu'na gitmek gelmiyordu. Yabancı olan hakkında *kendi* deneyine sahip olmak enderdi. Bu yüzden

siyasal ve kültürel bir dünya görüşünün oluşması büyük ölçüde medyaya, gazetelere, dergilere ve sinemalardaki haftalık haberlerin sunduklarına bağlıydı. Bu öylesine ölçüsüz bir yansıma alanıydı ki, sonradan savaş sırasında 'düzenbaz' İngiliz, 'hain' Slav ve 'korkak' İtalyan hortlakları, yeterli derecede insanın kendi görüşüne, böylece de anlamlı, farklı bir düşünceye sahip olmasına yol açmıyordu.

Bir üçüncü, çoğunlukla değerlendirilmeyen güçlük de sonuçta *kendimizin* zamanın medyasal kopyalarına bağımlı olduğumuzdur. Onlara kaynaklar, ispatlar, görüntüler olarak gereksinimimiz var. Bu görüntüler ve metinlerde çoğunlukla sevinç nidaları atan kitleler, gülen askerler, habersiz gazetecilerin özlü tavırları ve vatanperver parolaları izleniyor. Buna karşılık parti başkanlarının acınacak biçimde düş kırıklığı yarattığı işçi ceplerindeki sıkılmış yumruklar görülmüyor, hiç anlatılmıyor; genç erkeklere veda eden, bu vedanın uzun mu yoksa ilelebet mi süreceğinin yarı bilincinde olan sevgililerin, gelinlerin, eşlerin, anaların, kitlesel, dile getirilmeyen acıları da görünmüyor. *Bu* acının küçük kentlerde ve taşrada, büyük, çılgınca gösterilerden uzakta çok daha belirgin ve açıkça algılandığı kesin. 'Halkın' bütününün savaşa duyulan hayranlığa kapıldığı düşüncesi yanıltıcıdır, Avusturya-Macaristan'la ilişkili olarak, ki en büyük gerilim sırasında bile sayısız etnik grupların farklı çıkarların dile getirildiği yerde ise iki misli yanlıştır. Hele doğru 'kör' hayranlığın kural dışı olduğunu belirtmek saçmadır. Savaşın başlamasından günler önce Berlinliler altın, Mark kuyrukları oluşturdular ve Prag'ın Altstaedter Ring'inde sefere giden askerlere çiçeklerle süslenmiş tanklara Almanca ve Çekçe 'Yaşa' diye bağıranlar, bir gün sonra Prag bankalarına hücum eden ve hesaplarını boşaltanlarla aynı insanlardı. Hemen gelecek olan zaferden bu derece emindiler.[12]

Buna rağmen asla siyasal uyum, propaganda ve sansüre borçlu değiliz savaşan halkları sarhoşluk içinde görmemizi. Perspektifin gerilmesinin nedeni daha çok, sözleri yayılan ve saklanan gazeteciler, yazarlar, bilim adamlarından, kısaca 'çoğaltıcılardan' geldiği ve bunların büyük çoğunluğunun gerçekten savaşı *onaylayıcı* davranışlarından kaynaklandığıydı. Savaşın neden kaçınılmaz olduğunu açıklıyorlar, Almanya ve Avusturya'nın neden haklı olduğunu, neden sadece zafer

kazanılacağını, savaşın gerekli kurbanlar verilmesine rağmen neden kurtuluş, 'ahlaki yenilenme', 'büyük temizlik' getireceğini, halka yeni değerler, yeni öz bilinç, yeni beraberlik kazandıracağını açıklıyorlardı.

Bu seslerdi en yüksek sesle algıladıklarımız ve milyonlarca umutsuz cephe mektuplarının kültürel hafızada derin izler bırakmasıydı geriye kalan. Alfred Kerr, Richard Dehmel ve Gerhart Hauptmann'ın haddini bilmez savaş şiirleriydi. Doksan üç Alman entelektüelin imzaladığı, Belçika'ya saldırıyı haklı gösteren 'kültür dünyasına çağrı'ydı. Thomas Mann ve Hugo von Hofmannsthal'ın vatanperver burkulmalarıydı. Her okulda ezberlenen 'İngiltere'den nefret etme şarkılarıydı'. Sonuç olarak baş makale yazarlarının bitmek tükenmez savaş tehdidi yapan korosuydu. Sanki kendileri kaldıracın başındaymış gibi, savaşa kışkırtan gazeteci ayaktakımı, bilim adamları ve denemecilerdi savaşı meşrulaştıran ve altın suyuna batıranlar.

Bu arada korku ve hayranlık içinde oradan oraya savrulan kitlelere yalnız savaş sözü değil, aynı zamanda *barış* sözünün de verilmesi önemli etkideydi. Büyük barış, büyük barışma. "Artık bir parti tanımıyorum, yalnız Almanları tanıyorum". II Wilhelm'in binlerce kez alıntılanan bu sözleri 1 Ağustos akşamı Rusya'ya ilan edilen savaştan otuz dakika sonra söylenmişti. Bu sözlerin ütopik bir vaat olmadan öteye geçen bir yanı yoktu ve kolektif bilinçaltını en içinden vuruyordu. Parti kavgaları, sınıf kavgaları sonunun kentsel yaşamın soğukluğunun, anonimliğinin elle uzanılabilir yakınına gelmişe benziyordu. Artık herkes buna katılmak zorundaydı sanki; sosyal demokratlar, Yahudiler, kadınlar, işsizler, öğrenciler, herkesin bir görevi bir yeri vardı. Kimse varoluşunun sosyal tanımı için daha fazla savaşmak zorunda değildi. Savaşın ilk günlerindeki kamusal kardeşleşme sahneleri, verilen bu sözlerin yerine geldiğini onaylar gösteriyordu.

Avusturya-Macaristan'da aynı kartlar açıldı. Burada daha çok nefretle dolu ulusal kimliklerdi birbirlerini karşılıklı olarak onaylayan, katılaştıran ve onların yerine şimdi sıçrayan, monarşik hizaya getirilen topluluğun, dışarıdan bir baskıyla yeniden 'Habsburg' kimliğiyle silah altına alınan tebaaları geçmeliydi.

Bu arada uygun parolalar bulmakta zorlanılmıştı. 'Ben artık ulus kimlikleri tanımıyorum...' diyen Franz Josef'in sözleri alkış değil, öfke ekmişti. "Halklarıma güveniyorum" diye daha dikkatlice dile getiril-

mişti imparatorluk savaş bildirisinde,"tüm hücumlarda tahtım çevresinde her zaman birlik ve sadakat içinde toplandılar..." Bu bir istek düşüncesiydi; herkes biliyordu, ayrıca da gevşek geliyordu kulağa. Günlük gazetelerin ne saklayabildikleri ne de ödün verebildikleri, sürükleyebildikleri propagandanın dikkat çeken eksikliğinin basit bir nedeni vardı. Almanlar ortak ve sinsi düşmana karşı dikkat çekerken, onu -Thomas Mann'ın dile getirdiği gibi- "büyük, temelli doğru, hatta törensel bir halk savaşıyla"[13] alt edeceğine inanırken, Avusturya-Macaristan'da kimse, halkın Slavların, Çeklerin, Slovakların, Polonyalıların, Hırvatların, Ukraynalıların, Rutenyalıların ve Boşnakların Sırp ve Rus 'Slav kardeşlerine' karşı bir savaşa ikna edilebileceklerini bilmiyordu. Özellikle de Bohemyalılar tartılamıyordu, dış işleri bakanı Berchtold'un görüşüne göre, kamu savaşa yeterince hazırlanmazsa, yani inandırıcı savaş *nedeni* bulunmazsa, ihtilal tehdidi vardı.[14]

Bohemya'daki Çek çoğunluğa duyulan bu güvensizlik yüzünden ortam savaşın başlamasından sonra da zehirlendi. Prag'da öğrenci evleri arandı, 'panslavist ajitasyonla' suçlandılar. Dedikodular ayyuka çıktı, Çek askerlerinin bir yığın alayı karşı koymadan Ruslara itaat etti. Nihayet kasım sonunda ordu yüksek komutası, asker kaçaklığını ve vatana ihaneti daha sıkı kontrol edebilmek için sıkı yönetim teklif etti. Prag'ın bundan sonraki dört yılı askeri bir diktatörlük altında geçirmesine ramak kalmıştı. Ama imparator bu yakışık almayan talebi reddetti. Bu gibi baskılarla imparatorluğun savunması için hiç kimsenin motife edilemeyeceğini düşünmek güç değildi.

Bohemya valisi Franz Fürst Thun-Hohenstein çok daha akıllıca davrandı, durmadan Çek sadakatini öne çıkarttı, bununla düşman Çar İmparatorluğu'na az sayıdaki sempati duyanları ya da özerk devlet düşü görenleri durdurdu. Kendisi Çeklerin kaybedilecek bir savaştan Almanların korktuğu gibi korktuklarını biliyordu ve Rusların Prag'a ya da hele Viyana'ya girmeleri bir sanrıydı; *hiç kimse* bunu gözünün önüne getirmek istemiyordu. Gerçekten de Çekler, savaşın zamansal olarak tahmin edilebilir bir macera olduğunu zannettikleri sürece başkaları gibi genel coşkuya katıldılar. Tüm nasyonalist kavgalar yüzünden nerdeyse akla gelmeyen kardeşlikler oluştu. Cepheye doğru yol alan tüketici bir yürüyüş Çek-Alman şarkı akşamı ile son buldu. Ortak yaşanan sıkıntılar yakınlık yarattı ve Egon Erwin

Kisch'in Çek arkadaşlarında gözlemlediği depresyon havası genel bir 'Slav sevgisinden' çok, her yana egemen olan Alman ileri gelenlerinin tersliklerinden kaynaklanmaktaydı.

Doğal olarak vatansever heves, ortak kimliğin en kırılgan olduğu yerde, Yahudilerdeydi. Birçok Yahudi örgütü, uyum sağlamış olan 'Yahudi inançlı Alman Vatandaşları Merkez Birliği'nden, Ortodoks inançlılardan Siyonistlere kadar, kutsal emniyet ve asayişinin umutsuz teklifini üstlerine alındılar ve onu düşüncesizce kabullendiler. Yahudiler şimdi güçlerini vatanın hizmetine vereceklerse "Görev derecesinin üzerinde"ydi ortak istemleri.[15] Savaş kendi güvenirliklerini ispata davet ediyordu onları, kendi yaşam haklarını özlenen toplum içinde en yüksek bedelle satın almaya zorluyordu, yaşamın kendisiyle. Bu mantığa Almanya'da 10 000'nin üzerinde Yahudi uydu; gönüllü olarak savaş hizmetine girdiler, Martin Buber ve Maximillian Harden'in savaş sarhoşu otoriteyle kışkırtılarak.

Yahudiler onlara gereksinim olduğunu hissediyorlardı. Buna rağmen hükümetlerin heveslendirici kolaylık göstermeleri, antisemit basının dikkat çeken çekincesi taktik tedbirlerdi. Savaşın *günlük yaşamda*, hem de başından beri Yahudilerin tıpkı eskiden olduğu gibi yıldırılmalarına hizmet etmeyi değiştirmiyordu. Kendisinden istenen özveriden kendisinin faydalanmayacağını düşünen biri, Yahudileri 'yan çizenler' olarak nitelendiriyordu. Yahudi subaylar -ki o güne kadar hiç görülmemişti- başkalarından daha fazla çalışmak zorundaydılar saygı uyandırmak için. Savaşan birlikler arasında kuşku yayıldığında Yahudiler 'dermansızlara' çıkarılıyordu. Paradoks, ama Kisch'in güncesindeki bir not karakteristikti, o savaşın başlangıcından beri hâlâ Sırp cephesindeydi: "Halkın (Prag'daki) Yahudilere karşı tutumu feci, çünkü sayısız yerel görev onlar tarafından doldurulmuş. Öyle mi? Benimse burada sayısız Yahudi yüzünden safram kalkıyor."[16]

Savaşı reddedenler de Yahudilere gönülsüzlükle bakıyordu, vatansever aşırı çabaları yüzünden. En çok da Tomas Masaryk'ın önderliğindeki küçük Çek 'realistleri' partisi "bu Avusturya boylarının savaşkanlığından"[17] ve güya imparatora bağlı Yahudiler tarafından idare edilen alayların her gün Prag eski kentinde yeterince fırsat bulup gürültü çıkartmalarından dehşete kapılıyordu. Masryk antisemit parolalara karşı dokunulmazlığı olan ender politikacılardandı. Sözüm

ona seri katil bir Yahudinin ('Hilsner-Olayı) inatla savunmasını yapması unutulmamıştı. O zamanlar 1899'da kendi öğretim görevini bir süre için olanaksız kılmışlar, onu *persona non grata* ilan etmişlerdi. Max Brod, Franz Werfel ve Gestalt psikologu Max Wertheimer savaşın başlangıcında son dakikada bir barış bildirisi yayınlayarak Avrupa'nın kendi kendini parçalamasını belki önleyebileceklerini düşündüklerinde, temkinli Masaryk'i ziyaret etmeye karar verdiklerinde, onun Batıda tek belli saygınlığa sahip politikacı olmasının etkisi büyüktü. Oysa orada onları soğuk bir duş beklemekteydi; çünkü Masaryk onlara önce kendi savaş heveslisi 'yurttaşlarını' bundan vazgeçirmelerini, sonra Çekleri ihbar etmelerini söylemişti.[18]

Kendilerine beraberlik sarhoşluğunun sona ereceği sözü verilen tüm Yahudilere elle tutulur bir siyasal argümanla karşı konulması utanç verici bir durumdu. Çar İmparatorluğu'na, dolayısıyla da tek açık antisemit yönetime karşıydı bu; bu rejim, oldum olası pogromlara, rutin öldürme süreçlerine, mallara el koymaya ve sürülmelere sadece göz yummakla kalmıyor, aynı zamanda sistematik baskının aracı olarak yürürlüğe koyuyordu. Yahudi bakış açısıyla Rusya kötülük imparatorluğuydu, orada yaşayan erkek ve kız kardeşlerin kaderiyle gittikçe daha bilinçli olarak özdeşleşince savaşın -*kazanılacak* olan savaşın- bu durumlara son vereceği inancı ve umudu artıyordu. Doğal olarak Siyonistler ve de heyecanlı Praglı kültür Siyonistleri bu hayale kapılıyordu. Kafka'nın gençlik arkadaşı olan Hugo Bergmann daha 1 Ağustos'ta Galiçya cephesi yolundaydı, günlüğüne şunları yazdı: "Pererau'da Rusya'ya savaş ilan edildiğini öğrendim. Hayranlık duydum, hatta yok olsun Çar diye bağırdı, bir Yahudi beni cevapladı: Pogromların intikamı." dedi.[19]

Bu gibi sahneler mutlaka binlerce kez yinelenmiştir. İttifak devletlerinin karşısına bir de Fransa ve İngiltere'nin çıkması püskürtüldü ya da olsa olsa 'trajik' olarak görüldü. Düşman *Rusya*'ydı, tüm düşünceler oraya yönelikti. Kendi ülkelerinde antisemitizm bitirilmişti, savaşın Doğu'da Galiçyalı Yahudiler için ne anlama geldiği, onların ülkesinin savaş alanına döneceği, bunun uluslararası siyonizm için ne anlamı olduğu, üyelerinin doğrudan doğruya düşman kamplarında olacağı, Filistin'deki yerleşimcilere bunun neler getireceği, güçlü, savaş kazanmışlarla birleşen Türk rejiminin onları asla ciddiye almayacağı; başlangıçta bütün bunları düşünen az sayıda kişi vardı. Düşünenler ise

düşüncelerini kendilerine saklıyorlardı. Siyonist *Selbstwehr*'in savaşın ilk aylarında nerdeyse ayrımsız işlediği iki konu vardı: Yahudi asker ve subayların kahramanlık başarıları, ki hepsi kazanılan ödüllerle titizlikle duyuluyordu. Rusya Yahudilerine uygulanan süregelen, artık açıkça teröre dönüşen baskılardı. 27 Ağustos'taki baş yazının manşeti bu yüzden 'Büyük Günah'tı. Sanki Yahudileri kurtarmak, hükümetlerin fethetme planlarına, generallerin hesaplarına en ufak bir etki yapacakmış gibi. Bunun bir Yahudi savaşı olmadığı, daha çok bir *Dünya Savaşı* olduğu kesindi. Herkes *Dünya Savaşını* konuşuyor, bunun üzerine yazıyor, bunu haykırıyordu. Günün sözü buydu; yeni, dehşet verici bir sözcük. Ama aynı zamanda o derece büyük, o derece genel, dünya kadar uzak olan bir sözcüktü. Bu yüzden de her bir kişi bu savaşı *kendi* tarafından görmek ve düşünmek istiyordu; Yahudiler de, Siyonistler de.

Karl Kraus bu asıl yükü anlayan, dile getiren ilk kişiydi. 'Bu büyük zamanda' idi ilk politik yorumunun başlığı, bu yazıyı yazmaya savaşın başlamasından, aylarca süren bir yazma tutukluğundan sonra cesaret etmişti. Bu metni dinleyenler -ki 19 Kasım'da Viyana'da ilk kez sunmuştu- giriş cümlelerinin apokaliptik şiddeti karşısında sinmişlerdi: "...bu zamanda" diye seslenmişti Kraus, "insanın hayal bile edemeyeceği durumların ortaya çıktığı ve insanın artık *hayal* bile edemeyeceği durumların *olması* gerektiği zamanda insan olmasaydı diyebilir mi..." Buydu önemli olan parola. Büyük savaş başka bir şeydi, insanın o güne kadar görebileceklerinden bambaşka bir şey. En önemlisi de, büyük savaş çok büyüktü.

Daha yüz kişinin öldüğü bir tren kazasında insanın düşünemeyeceği gücü benzersiz ve dayanılmaz gerçek karşısında irkilmişti. Burada ölenleri büreyen, onları anılara iten tavır ve sözcükler gücünü yitiriyordu. O 'barış günlerinde' son derece ender olarak meydana gelen, tek bir günde binlerce insan yaşamını söndüren felaketlerle sosyal ve ruhsal açıdan başa çıkmak onlarca yıla mâl oluyordu. Birinci Dünya Savaşı süresince ise *her gün* ortalama 6000 asker ölüyordu. Diğer 13 000'ni de yaralanıyordu. Sürekli bir felaketti bu, bitmez tükenmez bir zaman diliminde, kavrama idrakinin her anında herkesi fersah fersah aşıyordu. Herhangi bir kimse 1914 yılında bu dört yıldan fazla süren yüksek teknolojik katliamı bilseydi; düşünme gücü ve so-

ğukkanlılığı gösterebilseydi, ki bu öngörüler kesinlikle mevcuttu[20]. O bile hassas dinleyiciler arasında, böyle bir olayda az sayıda kişi bulurdu, hele bunun anlamını kavrayabileni bulamazdı.

Kraus'un dehşetle gözlemlediği savaşla olan ilişkideki düşüncesizlik, en banal gündelik dertlerin ve cehennemi acıların yarı açık olması, siyasal palavralarla kendini sersemletme; bütün bunlar, izleri sayısız belgede bulunan, arka fonunda o tarihsel, örneği olmayan psikolojik zorlanmayı bulunduranlar göz önüne alındığında anlaşılır olur. Artık yalnızca geçerli olan olsa olsa *gözle görülen* acıdır. Yani aktörlerin ve seyircilerin sınırlı algılama çapı içinde olan acılar. Bu ufkun gerisinde meydana gelenler, en dehşet verici durumlar da olsa, şaşırtıcı biçimde bastırılır, sahtelenir ve 'nedenlenir'. Akla gelmeyenleri akla getirmeyi meslek seçenler ve görevleri olanlar -entelektüeller, yazarlar, sanatçılar- bile hayal etmenin bu kalın kabuğunu kıramadılar.

Böylesine bir yükün belki de yol gösterici örneği savaşın ilk aylarında Stefan Zweig'ın bize kalan günlükleridir. "Dünya tarihi yakından bakıldığında dehşet vericidir", diye yakınıyor 2 Ağustos'ta, henüz kesinlikle idrakli, hem de Zweig devlet taraftarı *Neue Freie Presse*'ye devamlı yazarken, oradan aldığı propaganda parolalarını savaşın ilk gününden itibaren iletmesine, politika ve medyanın koalisyonunu tamamen bilinçli olarak bilmesine, sansürün berbatlığını doğru olarak gözlemlemesine, sonunda savaş arşivinde huzurlu bir iş elde etmiş olmasına ve günlerini orada Avusturya kahramanlık eylemlerini süslü bir üslupla geçirmesine rağmen. Bütün bu deneylere ve algılamalara rağmen genel okuyucudan daha az siyasal palavraların etkisinde kalmıyordu. Bu etki, olaylar coğrafi ve psikolojik olarak *daha da uzakta* meydana gelirken artıyordu. Zweig Avusturya ve Almanya'nın tüm zaferlerini alkışlıyor, 'bizim' başarılarımızdan ve edimlerimizden bir hafifleme duygusuyla söz ediyordu. Bunun bedelini asla düşünmeden, hele uygulanan şiddetin meşruluğuna hiç değinmeden. "Lüttich'e önce boşuna, sonra başarıyla Almanlar tarafından saldırıldı" diyor 7 Ağustos'ta. "Sonunda Sırbistan'dan ilk zafer haberleri geldi" diye seviniyor Zweig bir hafta sonra, "ne yazık ki henüz sınırdan". Sözüm ona 10 000 Fransızın Metz civarında Alman esaretine alınması Zweig'i güçlendiriyor: "Bir anda cesaret: insan Alman dilinden gurur duyuyor." Sırp askerlerini "güruh" olarak anıyor, bir Alman denizaltısı tarafından üç

İngiliz zırhlısının 2000 mürettebatla batırılışı onun için "özenin ve cesaretin bir kahramanlık edimi." Izdırap içinde geberiyor olsa da düşmanın hiç önemi yok.[21]

Bu durum Zweig yenilgileri işlemek durumunda kaldığında değişiyor. Kendisini Avusturya birlikleriyle özdeşleştirdiği için korkulan ters gelişme içine işliyor, palavraların yerini birden *görüntüler* alıyor, "...savaşları düşünmeliyim, Lemberg dağları kanla kıpkırmızı olmalı", diye yazıyor 2 Eylül'de, Avusturya'nın geri çekilmesinin ilan edilmesinden kısa süre önce. Günler öncesinde sansürlenen raporlar zaferden söz ederken o kan aklına bile gelmemişti: "Bu günü yaşamış olmak doğrusu çok güzel, yarına şimdiden seviniyorum. 100 000 esirden söz ediliyor." Cephe yakınında casusluk kuşkusuyla asılan binlerce sivili Zweig memnunlukla karşılıyor: "kirin iltihaba dönüştürdüğünü kızgın demirle dağlamak gerekir." Ama kendisi ölüler için yapılacak vatansever son taziye için malzeme toplamak üzere Galiçya'ya gittiğinde burada ilk kez karşılaştığı düşmana karşı bile merhamet hissediyor.[22]

Bu anormal çelişki, ki Zweig asla bunun hesabını vermedi, otobiyografisinde de tamamen inkar etti. Savaşın ilk yılı atmosferi için olağanüstü belirleyicidir. Yalnız budur 'kişisel' etkilenenlerin, ancak bu yüzden gözlerini açmaya zorlananların düşüncesiz umutsuzluğu. Bir oğul, bir erkek kardeş ya da bir dost kaybeden birçokları için bu 'apansızın' gelen darbedir. Hep başkalarını bulan kamusal lakırdılar arasındaki uçurum bu derece derindi. Kitlesel, şiddet dolu ölümün gerçeği. Günlük gazetelerin ilk sayfalarındaki zafer haberleri çelişkisi hep saçmaydı. Hezimetler 'yeniden gruplanım' olarak veriliyordu ve yerel bölümde şehit düşenlerin listesi uzadıkça uzuyordu. Hükümettekiler burada nasıl bir sosyal patlamanın biriktiğini kavrıyorlardı ve mümkün olduğunca halkı savaşın anlamlı deneyine yönlendirmeye çalışıyorlardı. Ama sonra yaralıları taşıyan ilk trenler gelmeye başladı. Viyana ve Prag'ın istasyonlarında sakatların yürekleri yakan sahneleri görülüyordu. Bariyerler kuruldu 'savaşanları korumak' için, sadece yakınları yanaşabiliyordu sefaleti yakından görmeye, sonunda sadece hastanelerde ziyarete izin verildi, duvarların ardında. Bunlar son bariyerlerdi, son ince peçelerdi. 1914 yılı sonunda uyanış başladı.

Üstelik de zamanının en ünlü Alman yazarı olan Gerhart Hauptmann bu yanılgı mekanizmasını geçerli kavrama oturttu. Oyunlarının

başarısından beri Hauptmann taviz vermez bir hümanizmin savunucusu olarak görülüyordu. Siyasal açıdan saf oluşu lehineydi ve her türlü sınıftan hayranları olmasını sağlıyordu. Bu da onun insanlığının has olduğunu, saçma bir program olmadığını gösteriyordu. Bu yüzden Nobel ödüllü ve Oxford fahri doktoralı bu kişinin saldırgan, yayılmacı savaş politikasının propagandacısı oluşu dehşet veriyordu. Kendisi baş göz yaran savaş marşlarında "Alman şerefine" ağırlık veriyordu ki bu şeref "üç haydut" olan Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı savunulmalıydı. Bu mısralar aceleyle Alman liselerinin kitaplarına alındı.

Hauptmann Alman şerefini 'kılıçla' örtmek, yani kendi yaşamıyla ödeyemeyecek kadar yaşlıydı. Bunun ötesinde de şanslıydı. İlk evliliğinden olan üç oğlu da, Ivo, Eckart ve Klaus savaştan hayatta kalarak dönmüşlerdi. Ama çok yakınında bir felaket yaşanmıştı. Kendisinin en yakın ve yaşam boyu arkadaşı olan Şlezyalı yazar ve öğretmen Hermann Stehr'in büyük oğlu daha ilk savaş yılında ölmüştü. Bu durum Hauptmann için gerçek tanı olmalıydı. Hareket, zafer parolalarından uzun süreden beri bıkıp usanmıştı. Matem konuşmalarından, sansürden, ekmek karnelerinden, benzin yokluğundan, *bu gri savaştan* bıkıp usanmıştı. Savaşı sona erdirmeyen düşüncenin ne olduğunu kavraması için acıyı görmesi gerekiyordu. Günlüğüne şunları yazdı: "20 Haziran'da, Willy Stehr de Loretto tepelerinde şehit düştü. Oraya bakan biri sadece suç, kan, cinayet, acı, gözyaşı görüyor. Yüzünü çeviren ise ün, şeref, vatan, gelecek görüyor. Bakma oraya."[23]

Kafka savaşın bu saçma sözlerine karşı bağışıklı mıydı? Bunu arzu ederiz, çünkü biz *common sense*'in akıl almaz çöküşü ve çağdaş belgelerin anlattığı sivil insanlık yüzünden, bu anı dayanılır kılan düşünsel bir durum ararız. Tüm bu kakafoninin içinde temiz ve özgün bir ses duymak isteriz. Bu avuntu olabilirdi. Oysa özellikle de bu istek bizi dikkatle dinlemeye zorluyor. 'Vatan için ölmek', 'omuz omuza', 'Nibelungen'e sadakat' ya da 'Yahudi silah edimleri' gibi gazete parolaları... Kafka'nın aklına ne gelmiştir ne de kalemini oynatmıştır bunlar için, hele tıpkı Musil gibi açıkça 'bu savaş ne kadar güzel ve kardeşçe'[24] gibi sözlere hayranlık duymuş olması düşünülemez; hele Gerhart Hauptmann'ın yoldan çıkışlarından hiç söz etmeyelim. Buna rağmen açık konuşmalarda, 'zamanın ruhunun' Kafka'nın Avusturya

'pasaklılığından' teselli edercesine ayıran Alman örgütlenme yeteneğine duyduğu inançlarına ve eğilimlerine uyan stereotipler vardır. Bunlar 1914 temmuzunda eve dönerken onun bu inancını güçlendirmişlerdir; hatta Brod Kafka'nın arkadaşları arasında Almanların 'kesin kazanacaklarına' inanan tek kişi olduğunu bildirir. Onu "halkın düşünülmüş, güçlü, cesur kararlılığı" etkilemiştir.[25] Özellikle de Alman üstünlüğüne olan güven Avusturya kabinesinin tasasızlıkla dünya savaşına girmesi bu güvenin en temel nedenlerindendi; nihayet her tarafta övülen Alman titizliği, hatta Stefan Zweig'ın şaşırdığı Alman askeri hastanesi sevkiyatındaki hiç buruşuğu olmayan çarşaflara kadar, savaşın uzatılmasındaki en son kaynakların yanlış planlanmasının ve sıkılmasının koşuluydu. Bu çeşit küçük olduklarında gülünç olan, oysa büyük bütünü çöküşe iten şablonların etkili örneğinin ters yüzüydü.

Kafka *bağışıklı* değildi, biz onun okul arkadaşı Ernst Popper'in anılarına inanacak olursak o da son derece uyanık, kuşkulu Ben'ini tatmin etmek için ve kendisini hiç değilse birkaç saatliğine ortak hayranlığa bırakma hevesine kapıldı. Savaşın başlangıcında yapılan büyük gösterinin bir kenarında, Wenzel Alanı'nda Kafka'yı görmüş, Kafka "sanki trans halindeymiş" ve "herhalde kızarmış yanaklarla" "havada el kol hareketleri yapmaktaydı." Akşam bir kahvede onunla bunları konuşmuş ve Kafka heyecanını hiç saklamamış.

"Harikaydı" dedi altını çizerek. Ama ardından hemen düşüncelere daldı ve birkaç açıklayıcı cümleyle heyecan göstermesinin asla korktuğu ve nefret ettiği savaş için değil, vatansever kitle yaşantısının büyüklüğüne yönelik olduğunu, bunun onu etkilediğini[26] söyledi.

Savaşın ilk günlerinde Avusturyalı liberal düşünceli entelektüeller için bir fark şuydu; zayıf düşen, ulusalcılıkların saldırısına uğrayan çok uluslu Habsburg İmparatorluğu sonunda kendinden emin olarak çıkıyordu ortaya ve *bu* bakış açısından bakıldığında sadece zafer kazanılması istenebilirdi. Sayısız uluslararası ilişkileri olan Sigmund Freud bile Sırbistan'a savaş ilan edildiği anda "belki 30 yıldır ilk kez Avusturyalı olarak" diyor, ama öte yandan da "oğullarımızdan ve damatlarımızdan hiçbirinin kişisel olarak bulaşmamalarından son derece memnunum" diyordu. Savaş gerçeği her ne kadar tüylerini ür-

pertse de gene de o ülkesinin bu güç deneyinden morelman güçlü çıkacağı için verilen sözlerden etkileniyordu...[27]

Kafka için bu ayırım vatansever hayranlığın kamusal yaşamı sürekli bir şölene dönüştürdüğü, artık kendiliğinden olmadığı, tersine planlı olarak kaymaya getirildiği, sahneyi doldurduğu anda geçersiz olmuştu. *Tekrarlama* onu uyandırmak için yeterliydi, Daha 6 Ağustos'ta Popper'in tanık olduğu Kafka'nın meydanda görünmesinden sonra günlüğüne şunları yazmıştı:

> "Vatansever alay. Belediye başkanının konuşması. Sonra kaybolma, sonra gene ortaya çıkma ve Almanca haykırış: 'Çok yaşasın sevgili kralımız.' Ben orada kızgın bakışımla duruyorum. Bu alaylar savaşın en iğrenç hayranlık görüntüleri. Bir Alman, bir Çek olan Yahudi ticaret adamlarından yola çıkarak hem kabul etmeleri, ama şimdiye kadar hiç bu kadar haykırarak söyleme iznine sahip olmamaları. Doğal olarak bazılarını beraberlerinde sürüklediler. İyi de örgütlenmişti. Her akşam tekrarlanacakmış, yarınki pazar günü ise iki kere..."[28]

Her zaman olduğu gibi manüskriye bir göz atmak önemli, ardındaki düşünceyi ortaya koyuyor. "Örgütlenme *de* iyiydi", diye yazmış Kafka önce, ama sonra "de"nin üzerini çizmiş: İnsan kaptırıyordu buna kendini. Zaten bunu kendi deneyinden biliyordu, *çünkü* iyi örgütlenmişti. Buna kendini kaptırmıştı. Ama dışarıdan bakışı, "kötü" bakışı kısa sürede görmüştü. Bu bakışı karmaşanın ortasına yöneltmişti, en fazla çığlık atanların durduğu yere, örgütleyicilere, o oportünist çıkarcılara, ki bu da Masaryk için ürkütücüydü.

Bu gibi antipatiyi Kafka'nın ne derece teslim edebileceği güç tahmin edilebilir. Evde, akşam yemeğinde yapmaması daha iyi olurdu. Çünkü orada karşısında o "Yahudi ticaret adamlarından" biri oturmaktaydı. Özellikle de Kafka'nın, askerlik dönemini anımsayarak fırsat buldukça askeri marşlarla ailesini sevindiren babasının kapısının önündeki karmaşayı iyi anladığı düşününelemez. Praglıların biriktirdikleri, ellerinde kalan parayı *onun* mağazasında harcayacakları en son düşünülecek şeydi ve bu durum ailedeki atmosferi erkenden bulandırmıştı: Savaştan para kazanmak Kafka'ların işi değildi ve kısa süre sonra da müşteriler kendilerini bekletmeye başladılar. Temmuz sonunda Elli ve Valli'nin kocalarının da cepheye çağrılmasıyla o güne kadar gazetelerin büyük manşetlerinden bilinen, o korkunç ama ger-

çek olmayan durum, tüm kişisel dertlerin kümeleşmesine ve gündelik yaşama egemen olmaya ve geçmiş haftaların dertlerini unutturmaya başladı. "Franz'la ilgili meseleler doğal olarak geri plana itildi", diye yazdı Kafka'nın annesi Anna Bauer'e.[29] Bununla sadece nişanın bozulmasını değil, aynı zamanda oğlunun tüyleri diken diken eden gizli gelecek planlarını da kastetmekteydi, bunlar artık önemsizdi ve başka bir tartışma çıkartılmadan silinmişti.

Kafka'nın notlarından savaşın görünen yüzüyle ilişkili çok az şey öğrenebiliyoruz; Zweig'ın tersine o olayların kronikçisi olma gereksinimi duymuyordu. Kafka'nın varoluşundan da bir kesitin geçtiği belirginleşiyor, çünkü sürpriz bir biçimde kendisini *yapayalnız* buldu. Bu durumun, herkesin birbiriyle kardeş olduğu bir sırada oluşu tedirgin ediciydi. Savaş bir yandan kişiyi yorum yapmaya, diretmelerine, pozisyon almaya zorluyordu. Kafka bu baskıyı büroda hissetmiş olmalıydı, orada artık daha az çalışanla doğaçlamalar yapılıyor ve kimse bürokratik rutinin ve kapalı gülümsemelerin ardına saklayamıyordu. Öte yandan da Kafka'nın kurduğu sosyal ilişkiler ağı her yanından kopuyor, edebiyat kahvelerinin istemli sahneleri ve etkileri yok oluyordu. Werfel üniforma içindeydi, Willy Haas ve Otto Pick de. Doktor olarak savaş için son derece önemli olan Ernst Weiss ortak yaptıkları tatilin hemen ardından Linz'deki piyade alayına katılmıştı ve Berlin'deki kariyeri birdenbire yarıda kesilen teğmen Musil sınır güvenliği göreviyle Tirol'e yollanmıştı. Kurt Wolff Belçika sınırına yola çıkmıştı, birkaç Praglı Siyonist, ki aralarında Hugo Bergmann da vardı, Galiçya'ya doğru gitmekteydiler.

Bir tek en yakın arkadaşlar Prag'da kalmışlardı. Ama piyano derslerine her gün artık 'Prens-Eugen-şarkısı' karışan kör Oskar Baum için savaş başka bir kıtada sürmekteydi, oraya asla ayak basamayacaktı. Başkalarının görmek *zorunda* olduklarını o göremeyecekti. Felix Weltsch de şimdilik 'muaftı' ve genel karmaşa içinde dünyevi bir iş olan evlenme planları dertleriyle meşguldü, ki Kafka bunları acıyla izliyor ve görmemezlikten geliyordu. Bütün bunlara rağmen Brod'la açık, yardımcı olan konuşma olanağı vardı, ama özellikle de sürekli olarak gelişen kişisel ve edebi ilişkilerle belirlenen biri olduğundan bu doğrudan kesinti en çok onu etkilemişti. "Buradaki heyecanın bir örneği daha yok", diye yazdı Brod Kurt Wolff'a. "Bütün Prag silah

altına alındı. Erkek kardeşim, iki eniştem, en yakın arkadaşlarım da! Siz bu acıyı tahayyül bile edemezsiniz. 3 gündür ne yemek ne de uykuyu düşünmüyoruz."[30] Buna ilaveten bir de Siyonistlerle olan anlaşmazlıklar başladı, onlar askeri hahamların hâlâ eksik olmasından ve İbranice yazısıyla cepheden kart postallar yollanmasının yasaklanmasından yakınıyorlardı. Bunlar Brod için, anılarında bu konuyu suskunlukla geçiştirmesine rağmen kuşkusuz acı veren durumlardı.

Bundan böyle kiminle konuşulmalı, ne okunmalı? *Savaş* sözcüğünün geçmediği herhangi bir köşe var mıydı? Kafka 'işe yaramaz' bulunmuş ve genel seferberliğin dışında tutulmuştu. Gazetelerin söz verdiği gibi büyük dövüş çok çabuk bitecekse ona gereksinim olmayacaktı. Memnundu bundan, o şimdi psikolojik can sıkıntısı yüzünden yalnız kalmak *istiyordu*, birkaç günlük tatil bu sıkıntıyı en ufak bir biçimde gideremezmişti. Aynı zamanda da içsel bir eğilimin büyüdüğünü hissediyordu, bu sinirli bir gerilimdi. Keskin taslaklı sahneler, görüntüler, cümleler bilincinden geçiyordu. Bildik, beklediği tedirginliklerdi bunlar KAYIP'ı yazdığı kâğıtları bir buçuk yıldır bir kenara koymak zorunda kalmasından bu yana. "İşimle kendimi kurtaramazsam mahvolurum."[31] Bunu söyleyebiliyordu, çünkü kurtuluş yakındı.

2 Ağustos 1914'te yirminci yüzyıl savaş felaketi tarihinin başlamasından birkaç saat önce, Kafka tüm bu taşkınlığa, yeni baskılara, şarkılara, bildirilere, nutuklara, dedikodulara, Hamsterkaeufen'lere, marş adımlarına, telaşlı hamallara, atların tepinmelerine, yuvarlanan toplara, güneşte parlayan üniformalara, yeni ütülenmiş bayraklara ve ağlayan kızlara veda etti. Günlüğüne işlediği dünyaya sırtını döndüğüne dair not anılmaya değer: "Almanya Rusya'ya savaş ilan etti. Öğleden sonra yüzme okulu." Bu soğuk ve gülünçtü, buna rağmen söyleyecekleri bundan ibaretti.

Ertesi gün Kafkaların evinde büyük bir 'değişim' oldu. Kız kardeşler dehşet içindeler, kocalarının nerede olduğunu bilmiyorlar, kendi evlerindeki sessizliğe dayanamıyorlar. Elli, iki çocuğu ile ana babasının evine, Oppelt evine (apartmanına), Franz'ın büyük odasına taşınıyor. Hamile olan Valli de destek gereksinimi duyuyor ve henüz bir yaşında bile olmayan Marianne ile Bohemya Brod'unda yaşayan kayınpederinin evine taşınıyor. Franz'la hiç kimse ilgilenemiyor, bir

erkek o ve kendi başının çaresine bakacak. Sessizce çamaşırlarını, diş fırçasını, losyonunu ve birkaç önemli mektuplaşmayı ve manüskriyi toplayarak bunları şimdi boş olan Valli'nin evine taşıyor: Bilek sokağı 10 numaraya, ana babasının mağarasından sonraki ilk sürekli geceledi̇ği yer, Altstaedter Ring'den beş dakika uzaklıktaki yere.

Akşam orada gene açıyor defterlerini: "...tamamlanmış yalnızlık. Özlenen bir eş açmıyor kapıyı. Bir ay içinde evlenmek durumundaydım. Korkunç bir sözcük: Nasıl istediysen öyle oldu."[32]

Kendi Kendini Yargılama: DAVA ve CEZA KOLONİSİNDE

Suçlu sandalyesinde bile olsa,
insanın kendisinden konuşulduğunu
duyması ilginçtir.

Albert Camus, YABANCI

29 Aralık 1899 tarihinde bir cuma günü öğlen vakti işsiz bir gündelikçi Prag İşçi-Kaza-Sigorta Kurumu'na parasal yardım istemek için geldi. Olay kısaca incelendikten sonra reddedildi. Ricada bulunan kişi yüksek sesle memurlara küfür etmeye başladı. Birkaç sandalyeyi odanın içinde oradan oraya fırlattı ve olağanüstü bir gürültü çıktığı için hademeler koşuştuğunda cebinden bir bıçak çıkarttı. Bir polis çağırmak zorunda kalındı, ancak o zaman tepinen adamın elinden silah alınabildi. Polis istasyonunun güvenlik bölümüne götürüldü, orada kimliği sorgulandı. Adamın adı Joseph Kafka'ydı ve Doğu Bohemya'daki bir köy olan Rotor asıllıydı. Henüz bir basın kanunu olmadığından olay adamın gerçek adıyla gazetelerde çıktı.[1] Bugünse adamın adı "Joseph K." olacaktı: Yerel bölümden bir kahraman.

"Ne kadar alçakgönüllü bu insanlar", diyecekti aşağı yukarı on yıl sonra sigorta memuru Franz Kafka dostu Max Brod'a. "Bize ricada bulunmak üzere geliyorlar. Kurumu alt üst edip, her şeyi kırıp dökeceklerine, ricada bulunmaya geliyorlar."[2] Amiri müdür Marschner daha iyi bilebilirdi bunu, çünkü o zamanlar kurumun baş danışmanı, olasılıkla da olayın tanığıydı. Kafka belki de bu olayı sonradan duymuştu. Onu etkilemişti, bu öykü dostlarını neşelendirmişti mutlaka, hele onun hiddetli adaşı (herhalde uzak bir akrabaydı), tıpkı kendisi gibi hükümete olan imparatorun adını taşıdığının bilinmesi yüzünden her şey daha da gülünç oluyordu.

Josef K.: 29 Temmuz 1914'te Kafka kendini yazın çalışmasıyla "kurtarma" kararı aldığında önce bu kısaltma vardı. Yeniden bir baba-oğul-öyküsüydü onu zorlayan, başkahramanın adı önce "Hans Gorre"

idi. Ama sonra Kafka, adın yerine bir şifre koyma düşüncesine vardı, bu ad hem belirli hem de gizliydi. Kendisi K.'nın ne anlama geldiğini *biliyordu*. Okuyucu ise *düşünebilirdi*.

Kafka'nın bu kendi gölgesiyle, konuyu bir *davanın* değirmeninde öğütmeden önce başka deneylere girip girmediğini bilmiyoruz. Romana başlamak için kullandığı 'Dokuzuncu günlük defterinde' birçok sayfa eksik. Kız kardeşinin evinde bulduğu yarı özlemli, yarı zorla kabul ettirilen yalnızlığın ilk günlerinin yazın deneyleri. Ancak 10 Ağustos'ta -ki bunu bize kalan kâğıt sayfaları gösteriyor- Kafka'nın aklına kesin fikir geliyor. Her zaman olduğu gibi yeni bir başlangıcı işaret etmek için kısa bir çizgi çiziyor, ardından tuhaf bir cümle yazıyor: "Biri Josef K.'ya iftira atmış olacaktı ki, çünkü hiçbir kötülük yapmadığı halde, bir sabah yakalandı."

Yakalandı? Manüskride aynen böyle yazıyor, iyi okunur biçimde. Ama kavram Kafka'nın da hemen anladığı gibi sapa yollara sokuyor. Yakalanma savaşsal bir fiildi, gazetelerde her gün okunmaktaydı, bu yolla şimdi savaş da romanın ilk cümlelerine nüfuz etmişti. Barış zamanlarında ise -ki DAVA'da yalnızca *barış* egemendi- yakalanma aslında sadece çocuk oyunu olarak ya da bir sanrı olarak düşünülebilirdi. Cümleyi düzeltmek zorundaydı, çünkü anlatmak istediği, tıpkı DÖNÜŞÜM'deki gibi kesinlikle bir düş değildi. Ertesi gün çözümü buldu. İki çizgi çekmek, romanı başka bir raya oturtmaya yetti. Böylece de roman edebiyatının en ünlü 'ilk cümlelerinden' biri olanı ortaya çıktı: "Biri iftira atmış olacaktı ki Josef K. hiçbir kötülük yapmadığı halde bir sabah *tutuklandı*."[3]

Kafka'nın DAVA'sı devasadır... Burada hiçbir şey normal, hiçbir şey basit değildir. İnsan ister ortaya çıkış öyküsüyle, ister manüskriyle, biçimle, içerikle ya da romanın yorumuyla uğraşıyor olursa olsun, durum hiç değişmez. İnsan nereye bakarsa baksın zifiri bir karanlık görür.

Bunu önce Kafka'nın durmadan birkaç sayfayı okuduğu Brod hissetti, Brod sonunda manüskriyi tehdit eden yok etmeden önlemek için yanında götürdü. DAVA bir başyapıttı, bu yüzden dostunun edebi ününü ortaya çıkartacağına olanak sağlayacaktı, tıpkı yeni bir yıldız gibi. Brod'un bundan en ufak bir kuşkusu yoktu. Ama sonuçta

onun elinde tuttuğu 161 tane, her iki tarafına da yazılmış, çeşitli defterlerden kopartılmış yapraklardı.

Kafka bu yaprakları güç bela düzenlemiş, bir muhafaza kâğıdıyla bükmüş ve geçici bir başlıkla bezemişti. Oysa öyle 'tomarlar' vardı ki, bunlar tek bir yapraktan ibaretti. Diğerlerinde ise birden fazla bölüm olup olmadığı kuşkuluydu. Kafka ne bu konuda bir şey söylemiş, ne de hangi bölümleri tamamlanmış olarak gördüğünü belirtmişti. Ayrıca bunlara numaralar da vermemişti. Brod buna göre kendini bitmiş, nerdeyse bitmiş, yarı bitmiş ve henüz başlanmış bölümler karmakarışıklığının içinde buldu. Şayet bunlardan bir kitap ortaya çıkacaksa sıralamayı kendisi saptamak zorundaydı. Mutlaka yazarın kendisine sormak için önünde uzun yıllar vardı. Ama bundan kaçındı. Bu hazineyi kendi çekmecesinde emniyete aldığına seviniyordu. Böylece Kafka'yı bildik tarzda, açıkça "tamamlanmış" bir romandan söz etme baskısı altına soktu, hatta bir seferinde DAVA'yı "kendisinin sonlandıracağı" ile tehdit etti.[4] Kafka şayet bir an Brod'un bunu ciddi olarak söylediği kuşkusuna kapılmış olsaydı, DAVA'nın dosyalarını mutlaka geri isterdi.

Brod kurnaz bir yayımcıydı, ama ne o zamanlar onarma aygıtlarına, ne de eğitimli bir filoloğun ikircikliliğine sahipti. Kafka'nın stenografik pasajlarının üzerini çizip aynı kâğıdın üzerine kendi temize çekmelerinden kaygı duymadı. Onun için okuyucuyu Kafka'nın dehasına inandırmak, yapıtın tamamlanmamış durumundan okuyucunun dikkatini başka yöne çekmek için her şeyi yapmak mümkündü; nokta ve virgüller ilave etti, isimleri belirginleştirdi, hatta cümlelerin yerlerini bile değiştirdi bitmemiş bir bölümü tamamlamak için. Son derece fragmatik olanları atladı ya da daha sonraki baskılarda eklere gönderdi, geri kalanı duygusuna göre düzenledi. Sanki ilahi bir metinmiş gibi kuşaklar boyunca üzerine kutsallıkla eğilinen metin, bu derece kutsiyeti bozularak çıktı ortaya sonunda.

Kıymetli orijinal kâğıtların kopyalarının herkese açık olduğu bugün,[5] Brod'un durumunun bu derece ters olduğu karşılaştırılacak olursa, iyi bir iş çıkarttığı bilinmekte. Onun amacı, Kafka'nın ölümünden sonra baş yapıtını mümkün olduğunca erkenden kamuya mâl etmekti. Bu amaca sadece dokuz ay içinde ulaştı. Yazarın sonuçta yapı taşlarını nasıl düzenleyecek, birbirleriyle nasıl ilişkilendirecek oluşu so-

rusuna Brod cevap veremedi. Son derece yüksek donanımlı edisyon filolojisine rağmen bugüne kadar tam olarak tatmin edici bir çözüm bulunamadı. Sorun *bu* manüskriyle ilgili ve çözümsüz. Bu yüzden Kafka'nın kendisinin yazdığı fihrist endeksinin günün birinde unutulmuş bir Prag tavan arasında keşfedilmesini umumuzdan başka bir şey kalmıyor geriye...

Kafka kötü niyetle gelecekteki editörlerine yaşamı mümkün olduğunca güçleştirmek isteseydi bunu daha kurnazca kuramazdı. Oysa manüskrilerinin kaotik durumu, ki sonradan önemli uzmanların yıllarca kavga etmelerine yol açtı, Kafka'nın bilinen 'gizem küpü' oluşuyla hiçbir ilgisi yoktur. Bütün bu aksilikler -her ne kadar kulağa tutarsız gelse de- tamamen pragmatik bir kararın sonucuydu, yani onun kafasında yazınını *disipline etmekten* başka bir şey yoktu. KAYIP'ı neden sonlandırmadığı üzerine düşünüp durmuştu. Bu kez daha başka ve daha iyi bir iş çıkartmak istiyordu. Onun tıpkı canlı bir organizmanın doğumu gibi, görüntü ve sahneleri hiç ara vermeden ve tedirgin olmadan heyecanla kendi içinden dışarıya aksettirme isteği, bu görüntülerin *short story* çerçevesini aştıklarında ve bağımsız bir kozmosa açıldıklarında yerine getirilmeleri olanaksızdı. İnsan doğasının sınırları vardı. Bunları zaten sık sık hissetmişti; artık onları kabul etmeye başlamıştı. Romancı da uyumak zorundaydı, bir mahzende geçilmez duvarların arasında oturuyor olsa da gene de gereksinimi olan kendi gövdesinden kurtulamayacaktı, *yaşamdan*, tedirginlikten de.

Daha düzenli çalışma: Brod'un onu yıllardan beri inandırmaya çalıştığı temel koşuldu bu. Oysa Kafka yazma eylemine gündelik bir işin sürekliliğini ve ritmini verme becerisini gösteremiyordu. İçsel kapılardan bir ses ve bir ışık görünmediğinde, o zaman çekip çıkarmak, ertesi gün yeniden denemek daha iyiydi. Bu sabretme yoksa, o zaman güzel çalışmayı değersiz dışsal 'yapılaştırmalarla' berbat etme tehlikesi vardı. RICHARD VE SAMUEL çalışması yıllar önce bunu ispat etmişti. Olmamıştı. O ders saatleri gibi ayarlanan ortak çalışmayı ürpererek anımsıyordu ki, Brod bunu darılgan bir suratla zorla bırakmıştı elinden.

Oysa DAVA dostlarının hiçbirinin düşünemeyeceği yeni sanatsal olanaklar açtı. Kafka gerçek bir davayı hukukun kurallarıyla anlatmak

istemekteydi, bu davanın etkisini, yaşam çevresi her yönüyle açık olan ve varoluşunun çok sınırlı ilişkilerle doldurulduğu bir suçluyu anlatmak istemekteydi; pansiyoncu kadın, komşu kadın, sevgili, anne, meslektaşlar, amirler, müşteriler, avukat, akıl hocası. Bu insanın kaderinin tıpkı Kafka'nın KAYIP'ta uyguladığı gibi çizgisel ve kronolojik olarak ilerletilmesi gerçekten gerekli miydi? Kahramanı her köşede bir sürprizin beklemesi yüzünden yazar onun yanında kalmak ve işi yarım kaldığı yere bağlamak dışında bir şey yapamazdı mutlaka. Ya oraya ya da hiçbir yere bağlayacaktı. Ancak *şimdi* varlıklarından haberdar olduğu, onun sahnesel hayal edişinde beliren ışık huzmelerinin ortaya çıktığı anda, ilerleme kaydedebilirdi. Ama bu ufuk dardı, bu yüzden de onun görevi ilelebet aynı kalıyordu. Son gecenin son cümlesinden yeni günün ilk cümlesine geçiş.

DAVA ise başka türlüydü, mekanizması bilincin tüm aydınlığında olan bir saat mekanizmasıydı. Suçlamanın şimşeğinin bir şekilde çakması gereken bir başlangıcı vardı, bir de yalnızca hükmün infaz edileceğinden meydana gelmesi gereken bir sonu. Böylece bir çerçeve çizilmişti ki, mecburen tümün düşüncesinden çıkan, serbestçe birbirleriyle bağlanmış sahneler dizini ortaya çıkmıştı. Kafka'nın kendisini kaptırdığı akla en yakın gelen trük artık gözünün önünde en yoğun olarak görünen sahnelere durmadan çalışmaktı. Bir bu defterde, bir şu defterde. Daha fazla ilerlemek için boş bir defter yoksa o zaman kullanılmış olanları ters çevirip arka sayfalarına yazıyordu. Romanın başı ve sonu keskin çevrelenmiş desteklerle olduğundan, tüm oluşumun buna dayanması gerektiğinden, bu bölümleri önce, hatta belki de *eşzamanlı* yazdı.

Böylece Kafka sınırlı çalışma alanında ilerlemeyi garantiledi. İdeal koşulların sadece düşünü görmek yerine, nihayet yazmanın teknik güçlükleriyle uğraşma kararından dolayı da mutlaka dostları tarafından alkışlanarak desteklendi. Onlar, aylardan beri sinirli, aşırı çalışan, tüm pratik hususlarda çok şey yüklendiğini, özellikle de şimdi arzu ettiği meyvelerin yoğun biçimde gözünün önünde olduğunu herhalde fark etmemişlerdi. Bir yıldan fazla bir zamandır beklediği yoğunlaşma, şimdi doğrudan doğruya buradaydı. Şimdi ona uzanmak, onu dikmek gerekiyordu, hızla ve de iki elle birden.

"Edebiyat açısından bakıldığında benim kaderim çok basit. Düşsel içsel yaşamını anlatmanın anlamı tüm diğer şeyleri önemsiz olana itti, korkunç biçimde çarpıttı çarpıtmayı da sürdürüyor. Bunun dışında hiçbir şey beni memnun edemez. Şimdi ise bu anlatım tamamen hesapsız, belki de ilelebet kayboldu, belki gene de bir kez daha görünür bana. Oysa yaşam koşullarım uygun değil buna. Böylece savrulup duruyorum, durmadan dağın tepesine uçuyor, ama bir dakika bile kendimi orada tutamıyorum. Başkaları da savruluyor, ama alt çevrelerde, daha kuvvetli güçlerle; düşme tehlikeleri olduğunda bu amaçla onların yanında yürüyen akrabaları onları tutuyor. Oysa ben o yükseklikte savruluyorum, ne yazık ki ölüm değil bu, ama ölmenin sonsuz azapları."[6]

Kafka'nın güncesinden en çok tanınan, en çok alıntılanan pasaj. Kendi kendinden kuşku duymanın belgesi, hatta yaşama veda etme gibi algılandı. Oysa şimdi Felice'den ayrıldıktan sonra bu "bütünüyle önemsizliğe itilmişti." Aslında Kafka'da tanıdığımız, kendi varoluşunun enerjik biçimde stilize edilmesi söz konusu. Bu heyecan Felice'ye yazdığı mektuplardaki sınırsız iç dünyasının onaylanmasıyla karşılaştırılabilir. Bu onaylanmalar evlilik yaklaştıkça hep daha da çok duyulur olmuştu. Burada ise Kafka kendi kendisiyle konuşuyor: Tepelerde savrulduğundan söz ediyor, tek başına kendini tuttuğu ölüm bölgesinden. *Önünde* tepeyi görmemiş olsaydı, bundan söz etmezdi. Kendini orada *tutacak*, daha birkaç gün sonra, ilk adımlarını DAVA dünyasının tutumlu olmayan bölgelerine attığında artık bundan kuşkusu kalmamıştır...

"Birkaç gündür yazıyorum, böyle sürer umarım. İyice korunmalı, işe dalmış olarak, iki yıl öncesindeki gibi değilim bugün. Buna rağmen bir anlama kavuştum, düzenli, boş, çılgın bekârlık düzenimin haklı bir yanı oldu. Şimdi gene kendimle diyalog kurabiliyorum. Öylece büsbütün boşluğa gözümü dikmiyorum. Benim için yalnızca bu yolda bir iyileşme var."[7]

Kafka yaşamının en ürün verici, en yaratıcı dönemindedir. Bu birden ortaya çıkan yakıt akımının nerden kaynaklandığını tahmin edebiliriz. Bu enerji akımı evlilik uğruna yapılan aylarca ve yıllarca süren psikolojik akımı yiyip bitirenle aynı enerjidir. Sanki bir perde açılmıştır. Çoktan beri loşlukta dalmış olan, şimdi sanki elektrik ışıklarında parlamaktadır. Figürler öne çıkmakta, sahneler, manzaralar ateşli düşlerdeki gibi reel ve cisimli olmaktadır. Önce onu suda boğmaktalar; cümleler yazmakta, birden parlayan ve buharlaşan küçük sahneler yaz-

maktadır; ama kısa süre sonra Kafka kendini düşlerinin yönetmenine savurur; ipleri koparıp kendi eline alır, biçimsel olarak yumruklarını sıkar, sanki kendi kendisinin destekçisiymiş gibi kendisini durmadan 'motive' etmeyi dener: "tüm diğer yaşam tarzımın beni zaten en alt acılarda tuttuğu yazma eylemine, belki de beni bekleyen daha büyük özgürlüğe gelmek istiyorsam, dayanmam gerektiğini biliyorum."[8]

Kafka ihmal ettiklerini şimdi telafi etmek istiyor, aklının alamayacağı kadar çok ürün ekiyor. Daha kısa süre sonra DAVA defterlerindeki eş zamanlı iş artık ona yetmiyor, o çoktan bir yana konan KAYIP romanının manüskrisini ele alıyor, okuyor, düşünüyor, yeni bir sahneye çalışmaya başlıyor. Kentsel sokakların ve büroların denenmiş mekânlarından başka, dehşetli görüntüler ortaya fırlıyor sonunda; tıpkı bir akşam geniş, düz, sıkıcı, hiçbir yerden hiçbir yere varmayan bir tren rayı tarafından bölünen bir manzara sahnesinin çıkışı gibi. Bu manzaradaki bir nokta, istasyon binası olarak hizmet veren kirli bir kulübe, içinde aynı yalnız ve anlamsız hizmet gören bir yabancı. Bu Sibirya vizyonunu Kafka ERINNERUNGEN AN DIE KALDABAHN (KALDABAHN'I ANIMSAMA) olarak adlandırıyor, DAVA'nın dünyasından çok uzakta olduğu düşünülür, ama gene de onu *eşzamanlı* anlatıyor, günlükteki not bunu belgeliyor. Eski ceza fantezileri de ortaya çıkıyor; mekanik, tutkusuz şiddet görüntüleri. DAVA'daki infaz sahnesi, ki iki kibar cellat davalının kalbine bıçak saplıyor, Kafka buna kendini o derece kaptırıyor ki, kahramanının ölümünden birkaç saniye önce anlatıcı mesafesini yitirip doğrudan doğruya romanın içine dalıyor: "Ellerimi kaldırdım", diye yazılı manüskride, "parmaklarımın hepsiyle destek aldım." *Ben.*

1914 yılının son aylarında Kafka'nın çalışması akıl almazdı, bunu doğru ölçmek için daha çok değişen dışsal sahneyi göz önüne almak durumundayız. Bu durumu daha birkaç hafta öncesinde çevresindeki hiç kimse düşünemezdi. "Tatsızlıklar beni garip biçimde güçlendiriyor" diye yazmıştı Grete Bloch'a Berlin'deki yıkılış çoktan son bulduğunda.[9] Güvenliydi bu, ama asla abartı değildi. Askanischer Hof'daki o travmatik sahne, orada sağlam karakterler bile denge bulmak için savaş verirdi... Kafka ise olağanüstü bir güç gösterisiyle cevap vermişti: Prag'dan, ana babadan, memurluk kariyerinden ayrılma kararıyla.

Oysa savaşın başlangıcından sonra öğrendikleri artık tatsızlıklar değildi. Kötü felaketlerdi. Yaşamı sarsılan bir iğretiliğe dönüşmüştü. Dünyaya sırtını dönme, kendini biçimsel olarak kendi alnının arkasına siper etme, en katı provalara yerleştirilmişti. Onu Altstaedter Ring'deki güzel, büyük odasından atmışlardı, Bilek sokağındaki eve tam biraz yerleşmişken eylülde gene taşınmak zorunda kaldı, Elli'nin evine. Ortak akşam yemeklerinde, ki Kafka bunlara muntazaman katılıyordu, kız kardeşlerinin gözyaşlarını gördü. Üç çocuğun korku dolu gözlerini, ana babasının iç çekişlerini, yakınmalarını, cepheden gelen durmadan değişen söylentileri duydu.

Çıkarttığı dertlerle onu bir süre rahat bıraktıkları berbat durumdaki asbest fabrikası şimdi gene gündeme gelmişti. Elli'nin kocası savaşta olduğundan beri onun kardeşi Paul işleri yürütüyordu, işe yaramaz biriydi, kasaya elini soktuğunda iyi kontrol edilmesi gerekiyordu. Kafka'lara karşı o derece küstahtı ki, Franz bile bundan tedirgin oldu. Üretim tıkanmıştı, kâr geriledi, eski sitemler gene çıktı ortaya. "Sen beni soktun buna" diye azarlıyordu Hermann Kafka öfkeyle oğlunu, oysa onun ilerde kız kardeşinin evinde onu bekleyen yazıyla doldurduğu defterler dışında aklında bir şey olmadığını pekala biliyordu. Kafka'nın bu bitmek tükenmek bilmeyen suçlamalar yüzünden pencereden atlamak istemesinden bu yana iki yıl geçmişti. Bu kez ise ertesi günkü akşam yemeğinde görünmemekle yetindi.[10]

Kriz zamanlarında tutunabildiği bürodaki rutin de şimdi kırılmıştı. Savaşın ekonomik sonuçları vardı, buna kimse hazır değildi, üşengeç memur mekanizması buna zorla uyum sağlamak durumundaydı. Yalnız işçiler değil, küçük esnaf da işin içine sokulmuştu ve kaza sigortası primlerini doğal olarak ödeyememişlerdi. 'Savaş için önemli' olan iş yerleri askeri kontrol altına alınmıştı. Ürünleri ihracat için saptanmış olan fabrikalar kapanmak zorunda kaldı. Tüm Bohemya'da çalışma saatleri dehşetli biçimde azaldı. Kafka'nın özel alanı olan kazadan korunmanın teknik düzeyi artık kimseyi ilgilendirmiyordu, çünkü artık günlük kaza haberlerinin bambaşka bir boyut kazanmış oluşu tahmin edilebiliyordu. Hiç kimsenin aklına gelmemiş olan başvurular yapılıyor, sorunlar çıkıyordu. Hukuktan habersiz vekalet edenlerin yönettiği firmalar nasıl ele alınacaktı? Kaza yüzünden emekliliğe sevkedilen kişilerin emeklilikleri ödenebilinir miydi? Sa-

vaşta yaralanan biri iş yerinde tam sigortalı mıydı, onun bir kaza yüzünden engellendiği olasılığı kesinlikle yükselmiş miydi? Sonunda devletin 'savaş sakatlarının' mesleki kaderini *in toto* işçi kaza sigortalarına yollayacağı söylendi. Ne de olsa hepsi tekniğin kurbanlarıydı, bir alternatif görünmüyordu ufukta. 1915 şubat'ında iç işleri bakanlığının bu durumu belirten bir tebliği ulaştı. Buna göre "savaştan dönenlerin bakımı" kurumun işiydi, böylece de Kafka'nın işi oldu.

Bu iş için çizelgeler yoktu, sözlü olarak anlatılması gerekiyordu. Bu yüzden artık işçi kaza sigorta kurumunun koridorlarındaki huzursuzluk ve 'hizipleşme' artmıştı. Yazışmalar da artık, hukukçuların alışık oldukları biçimde mekanik olarak yürütülemiyordu; kural dışı olan kurala dönüşmüştü. Çok sayıdaki emsal teşkil eden olaylar, sık görüşmeler, hızlı karar almaları gerektiriyordu.Yığılan dosya dağlarının ardına saklanmak olanaksızdı; Kafka'nın işi sadece yürürlükte olan olayları işlemek değildi; o aynı zamanda yıllık savunma raporunu da hazırlamakla yükümlüydü. Bunun formüle edilişi savaş sefaleti yüzünden bu kez özellikle diplomatik olmak durumundaydı. O mutlaka kurumun 25. jübilesine katılmış olmalıydı. Bu jübile tam da savaş ekonomisinin en kaotik olduğu bir döneme rastlamıştı. Bu yüzden neler olup bittiğini, ondan sadece neticelendirmenin değil, aynı zamanda işbilir önerilerin ve titiz taslakların da beklendiğini iyi izlemek zorundaydı. Aynı zamanda da meslektaşlarının sayısı azalıyordu durmadan. Memurlar da cepheye çağırılıyorlardı. Daha birkaç ay sonra yöneticisinin Dr. Franz Kafka olduğu yetmiş kişilik bölümde her iki makamdan biri boştu.

Buna rağmen ekim ayında iki haftalık bir izin koparmayı başardı, bunu Elli'nin kent merkezinden iki kilometre uzaktaki Neruda sokağındaki evinde geçirdi. Kafka'nın mutlaka hissetmiş olabileceği gibi uzun süre için kafasını boşaltmanın son şansıydı. Kurumda zoraki yalanlarla nedenlendiremeyeceği son 'iş izniydi' bu. Geceleri disiplinli olarak kullandı. Kendine hiçbir dinlenme izni vermedi; en az sabah saat beşe kadar, hatta bir seferinde sabah saat yedi buçuğa kadar. DAVA'ya çalıştı, KAYIP'ın masalsı 'doğa-tiyatrosu' bölümünü yazdı ve CEZA KOLONİSİNDE'nin mekanik cehennemini yapılaştırdı. Edebiyatına yoğunlaşma yeteneğinin doruk noktasındaydı. Tüm psiko-

lojik çeşitlilik eşzamanlı seriliyordu önünde, belirsiz bir gelecekte, 'yazılacak' olanların özgürlüğünü düşünüyor, buna rağmen kendi eliyle kurtarıcı ölüm düşüncesini defetmeye gerek duymuyor, sadist fantezileri klasiğin diline boşaltıyor, bu arada kendi kendine "iyi iş" ve "tamamlanmış kavrayış"a ait kendi durumunu onaylıyordu[11]

Buna rağmen mekanik bir yakınma değildi bu, tersine Kafka'nın savaşın ilk aylarını çok daha iyi kullanabileceğine olan onurlu inancıydı. Sonunda dış baskı egemen olduğunda, onun üreticiliğini felç ettiğinde, -en geç ocak ortasında artık bu konuda hayal kurmaya son vermişti- bildik üslupla suçu kendisinde gördü. Öğleden sonraları bu kadar uzun uyumamalıydı. Akşamları saat 23.00'te değil, iki üç saat önce manüskrilerinin başına oturmalıydı. O zaman onların başında iki misli zaman harcar, buna rağmen büroda varlığını gösterebilmek için yeterince uyumuş olurdu. Başka bir deyişle, bu onun elinde olandı, bir tek onun. Bir organizasyon sorunuydu bu. Kafka'nın arada bir onaylamak, gerektiğinde telkin etmek durumda olduğu sonuç buydu. Kararın özgürlüğü, kendisi için bölünmez sorumluluk özgürlüğü. "...kendi kendimin yaşam içgüdüsü savaşı" diye kaydetmişti dünya savaşının başlamasından birkaç saat önce. Bu doğruyu kendi kulağına haykırabilseydi, haykırırdı.[12]

> "Hepimiz bir kitabı okumaya başladığında yirmi ya da otuz sayfa sonra yazarı nereye koyacağımızı biliriz; ne olduğunu; nasıl ilerleyeceğini; ciddi mi yoksa değil mi olduğunu; böyle bir kitabı kabaca nerede değerlendireceğimizi. Burada ise hiçbir şey bilmiyorsun, karanlıkta yürüyorsun. Nedir bu? Kim konuşuyor?"

Kafka'nın DAVA'sı hakkında bugün artık bu kadar kayıtsız yazamayız. Bu masumiyet zamanıydı, ilk şaşırmaydı. Kurt Tucholsky'di bunları yazan, ona ne düş ne de gerçek olarak görünmeyen bir estetik dünyayı kavrayamamıştı. Bu ne alegori ne de semboldü. O derece zorunlu olarak anlam, anlama gerektiren bir dünyaydı ki, açıklama konusunda kurtarıcı bir söz alma ricasıyla Brod'a başvurdu.[13]

Günümüz edebiyat eleştirmenleri gülecektir buna. DAVA'nın estetik hünerine memur kolluklarıyla mutlaka yanaşılamaz; biz burada epeyce ilerledik. Gene de Tucholsky'nin bu metnin sondalanamayan bilmecesi karşısında duyduğu hayret, anlamak ve başa çıkmak iste-

mesindeki eğilimi bir tek bu bilmeceye uyan bir ön koşuldur. *Burada hiçbir şey bilmiyorsun.* Bu hiçbir okuyucusunun kendinden esirgemeyeceği bir deneydir.

Kuşkusuz DAVA'yı bu kadar masum gözlerle okumak güçleşti. Kafka'nın yapıtı, çoğunlukla hep aynı perspektiften gösterilen doğa mucizeleri kaderini bölüyor, çünkü gerçeğin yerini çoktan içsel görüntünün alınası yüzünden artık hakiki yaşanmışlığa gereksinimi kalmadığını gösteriyor. En yoğun okuma, Kafka'nın diline tamamen dalına bile, Orson Welles'in DAVA filminin ikinci dereceli görüntülerinin bilinçlerde yarattığı yangına karşı bağışıklı kılmıyor; daha sonra okudukları kitaptan düş kırıklığına uğrayan film seyircileri şunları düşünülebilir; kahraman daha az sempatiktir, çok konuşur, burada özellikle sözcükler ve dilsel nüanslar uyuşmuştur, sanki yazar bir şey anlatmak değil, *ispat etmek* istemektedir.

Meslekleri okumak olan eleştirmenler, Germanistler tamamen yakın güçlüklerle savaşmaktalar. Seloloidlere geçirilen belgelerden çok, düşünce bilimlerinin DAVA'dan -tıpkı tüm kural dışı başarılardan olduğu gibi- çoktan zihinlerinde hazırladıkları tartışmalı 'çeviriler' güçlük çıkartmakta. Daha otuzlu ve kırklı yıllarda Kafka'nın yapıtı durmadan yeni, katı yorumlama yöntemlerinin deneme tahtası oldu: psikanalitik, dinsel, sosyolojik, yapıt içkinliği... Bu denemelerin her biri dünyaca bilinen *Kafka* adının çağrıştırdığı alanda kendi izlerini bıraktı. Doğru 'anahtarın' inatçı savaşları, 'anlamın' doruğunda hemen hemen birbirlerinin ayağına basan keşiflerin sayısı, bütün bunlar bugün gülünç gözükebilir; gene de biz romanı okurken gölge yapmaktalar. Çünkü her tinsel çaba etkisiz olsa da, kendi nesnesini kışkırtır, yeniden kıymetlendirir, takdir ettirir. Bin kişi asıl anahtarı arıyor, ama onu bulamıyorsa, o zaman onun çok kurnazca saklandığı kuşkusu, kültürel açıdan böyle bir anahtarın bulunmadığı konusundaki kuru itiraftan çok daha çekicidir.

Açıkça şurası kesin ki Kafka, bu yöntemsel öfkede hiç de suçsuz değildir, onu anlamak için gerçekten de önce çevrilmesi gerekir. Kuşkusunun 'asıl sorunu' anlama, onun garip çekingenliği ile ilişkili oluşundadır. Onun büyük metinlerinin hepsi KAYIP, DAVA, ŞATO ama HÜKÜM ve DÖNÜŞÜM de insanların nüfuz edilemez, meydan okuyan bir bilmeceyle karşı karşıya oluşlarını işler. Josef K.'yı ve Gregor

Samsa'yı bu bilmece kafalarına vurulan bir darbe gibi buluyor, tam da uyanırken. "Anlamamak en kötü acı" (Valery), karşı konulmaz biçimde üzerimize yüklenen ve bizim silkeleyip atmaya çalıştığımız.

Kafka bu bunaltıyı bilerek okuyucunun ana kahramanın bildiğinden daha fazla bir şey bilmemesiyle derinleştirdi ve tutumlu yerleştirilen işaretlerle (yeniden anlamlandırmak zorunda kalarak) anlayabileceği, kahramanın bilmecenin açıklanmasıyla ilgili olarak başarı sahibi olup olamayacağını gösterdi. Sanki insan karanlığın içinde yürüyen birinin ardından gidiyormuş gibi. İnsan aynı onun gibi az bir şey görüyor, ama bu bağımlılıktan kurtulmaya çalıştığında, geride kaldığında, en sona kalan yön tayini olanağını kaybetmiş oluyor.

Bu karanlığın kaynağını açıklamak için bu metinlerden birini, örneğin DAVA'yı okumayan bir okuyucuya *anlatarak* deneyebiliriz. Bir banka muhasebecisine bir sabah tutuklandığı bildirilir. Aleyhinde bir davanın söz konusu olduğunu anlar, ama hangi suçtan olduğunu ona kimse söyleyemez.

Aracı kişilerle mahkemenin bilgilendirici tüm mercilerine ulaşması başarısız kalır. Avukatı da belirli bir ilerleme kaydetmez. Dayanışma beklediği kadınlarla olan karşılaşmaları önemsiz episodlar olarak kalır. Sonunda iki cellat tarafından alınır, bir taş ocağına götürülür ve öldürülür.

Böylesi bir romanın *plot*'uyla (ç.n. konu) sınırlı bir içerik anlatımının asıl içeriğinden neden yoksun olduğu hemen anlaşılır: *son derece bellidir* çünkü. Josef K. gerçekten tutuklandı mı? Anlatıcı bunu daha ilk cümlede savlar. Oysa sözüm ona tutuklanma onun anlatımıyla yetinilmiştir, tutuklanan kişi istediğini yapar bundan sonra. Her günkü gibi işine gider. Mahkeme ona başvurur, ama eyleme geçtiği de anlaşılmaz. İlk araştırma celsesi *basit bir kiralık evin çatı katında yapılır* ve kimlik saptanmasının ötesine -ki üstelik de yanlıştırlar- geçmez. Bir mahkemenin karikatürüdür bu, okuyucunun o güne kadar bildiği hukukla pek ilişkisi yoktur.

'Tutuklanma', 'sorgu', 'suçlanma': Bunların hiçbiri sözcük anlamında değildir, her şey biraz başka türlüdür, beklenenden *tamamen* başka türlü değilse de. Haklı olarak 'düş mantığından' söz edildi. Kafka'nın kendisi de "düşsel iç yaşamı" onaylayarak bir ipucu verdi. Doğrusu DAVA'nın realitesiyle yoğun düşleri belirleyen tuhaf yaban-

cılaştırma efektleri arasında ortak noktalar vardır. Son derece keskin olarak görülen ayrıntılar, mekân ve zamanın ürkütücü kaydırmaları, açıklanamaz karşı koyuşlar, daha çok da motiflerin, açıklamaların, nedenlerin eksikliği buraya aittir. İnsan birçok şeyi gene kavrar, ama kırılmış olarak, sanki bir prizmadanmış gibi. Biçim açısından Kafka'nın mahkemesi gerçekçidir: Suçlananlar, mübaşirler, avukatlar, hakimler, makam odaları, hiyerarşiler, dosyalar, cezalar vardır. Ama bu devasa aparatın hangi amacı güttüğü açıklanmaz, o kendi içinde dönüp durur, kendi kendisini besliyor görünür.

Yüzü bize saklı kalan bir hasım bize son derece tehlikeli görünüyor. Sinemanın severek dehşet uyandırmak için kullandığı işaret. Çünkü o 'başkası' olan görünmediği sürece seyirci ister istemez kendi görüntüsünü kurar, *kendi* korkusunu cisimlendirir. DAVA'da da başka türlü değildir bu. Kafka gösterir ve sezdirir. Ama biz onun parmağını bakışlarımızla izlersek bir örtü hemen düşer. Her şeye rağmen onun mahkemesinin görünür bir yüzeyi var. Ama bundan çıkarılacak her şey durmadan başka bir şeyi işaret ediyor; daha önemli olanı, tasavvur edilemeyeni, 'en yüksek hakimleri', 'kanunu'. Ne kadar az biliniyorsa, o kadar spekülasyon yapılıyor. Herkes bundan söz ediyor, herkesin yapacak bir katkısı var, ama kimse kendi deneylerini işaret edemez, tersine hep başkalarının duyduğu ya da yaşadığı şeyleri işaret eder yalnızca. Mahkeme düşünce ve dili işgal eder, bu yüzden her yerdedir. Asla suçluluk bilinci değildir suçlananın kendini mahkemeye itmesi, anonim hakimleriyle sonunda göz göze gelmek için. Görünen bir düşman asla hayal edilen kadar korkunç değildir, hiçbir açık düello çetecilerin görünüşündeki yaşam kadar ürkütücü değildir.

Oysa mahkeme her yerdeyse, o zaman açıkça *buradadır*, yaşamın psişik çukurlarındadır. Josef K. yatakta tutuklanır, mübaşirler onun kahvaltısını yerler, pijaması hakkında pazarlığa girerler. Komşular pencerelerden dikizlerler içeriyi. Bankadaki meslektaşlar da haber alırlar ve sevgili olarak bile K. şimdi görünür olmayan gözlerin ve kulakların tanıklı mahremiyetin sonu anlamını taşır. DAVA'nın başlangıcı her türlü mahremiyetin sonu anlamındadır. Kurbanın bu tamamlanan açılması çokça kehanet olarak okundu. Gerçekten de özellikle de totaliter idare edilen toplumların içsel kavrayışının atmosferlenmesine Kafka'nın ne derece yakın bir anlatımı oluşu hayret ve-

ricidir. Kafka gestapodan, milyonlarca insanın Stalinist 'temizliklerle' sürekli korku içindeki durumda donacaklarını yirmi yıl öncesinden nasıl bilebildi? Jaroslav Hasek'in 'Şvayk'ındaki rahat gözlenme pratikleri karşılaştırılmalı. Hasek bunları saf trüklerle uzaklaştırdı. Bu kadar realist anlatılan Avusturya-Macaristan sallapatlığı bize tarihsel açıdan çok uzakta geliyor, nerdeyse masalımsı, oysa DAVA'daki sanrı 20. yüzyılın temel oluşumunu görüntülere döküyor.

Kafka bütün bunları *bilmiyordu.* Ama sosyal ön saptamaları uzağı görüyordu, bunun ona kolektif bir deneyin, kum gibi her yere nüfus eden, aynı zamanda da yüzsüz bir şiddetin ulaşması için bir dünya savaşına gerek yoktu. Böyle bir şeyin olduğunu bir Yahudi olarak erkenden anlamıştı. Gücün dehşet vericiliğinin özellikle kendi yasası içinde ve sözüm ona amaçsız, geçit vermez keyfilikte olduğunu kendi babasının örneğinde görmüştü. CEZA KOLONİSİNDE'de edebi olarak ele almasından çok daha önceleri, savaşın açığa çıkarttığı ham, kanlı et sadece bir tekrardı, tıpkı makinelerle saplanmış bir gövde fantasması gibi, ki Kafka bunları kendi mesleki yazışmalarından biliyordu.

Buna rağmen zamanın saptanmaları değildi, hele okuyucuya göndermeler olan şifrelenmemiş haberler hiç değildi DAVA'nın inşa ediliş planını dikte edenler. Kafka'nın günlükleri kamuya açıldığından bu yana biz Askanischer Hof'daki "mahkeme salonu" olduğunu, kesin olan görüntülerin ve sahnelerin buradan kaynaklandığını biliyoruz. Ayrıca Kafka bütün bir yılda olan küçük düşürülmeleri değil sadece, aslında bunları da aşarak sayısız yaşantısal bölümleri de bire bir ölçeğinde romana aldı. Özyaşamsal benzerlikler ve göndermelerin yüzlercesinin izi sürüldü. Belki daha başka yüzlercesi de var, ama bunlar artık ilelebet bize ulaşamayacak. Bu arada Kafka'nın tamamen kendi başına oynadığının bilincinde olması gerekir. Daha ilk okuyucuları olan Brod, Baum, Weltsch ve Ottla bile Froylayn Brüstner ile Felice Bauer arasındaki bağlantıyı sezmiş olmalı, ama teyit edememişlerdir. Her iki kişi için de 'F.B.' kısaltmasını kullandığını bilmiyorlardı, ayrıca da birçok kere anılan froylayn Brüstner'in bluzunun doğal olarak nişanlısının bluzu olduğunu da pek bilmiyorlardı. Bir pazartesi* günü doğmuş olan Grete Bloch, 'froylayn Montag' olarak,

* Montag. (ç.n.)

Kafka'nın nefret ettiği bir müdür kendini beğenmiş 'müdür vekili' olarak anılıyor. Taş ocağındaki ölüm ve onun üstünün örtülmesi sigorta uzmanı Kafka'nın yıllardan beri mesleki açıdan başını ağrıtan bir konuydu. Bayan Grubach'ın tutuklanan kiracısına yönelik ezici avuntusu olan *bu kadar ciddiye almaması* önerisi iddia edebiliriz ki Kafka'nın annesinden kaynaklanmakta.

Yani özel şifrelerden ve kısaltmalardan oluşan bir inşa kuruluşu bile en yakınlarına kapalı kalıyor. Sırf buradan yola çıkarak Kafka bu derece zorlayıcı, en çok da inanılabilir kurgusal dünya yaratmayı mı başardı? Mucize olurdu bu. Oysa biz yaratılışla önemi karıştırmamalıyız: Merak uyandıran, son derece haklı olan soru 'Bunları nereden aldığı?'dır ki en uygun durumda yazarın kafasından çıkan tomografik kayıtlardan çıkar, ama asla neden ve ne için'in cevapları değildir. DAVA tıpkı KAYIP gibi özyaşamsal bir roman değildir, insan bu yapıtlar karşısında şayet Kafka'nın akıl almaz yeteneğini hesaplayamıyorsa, onun olayları *işaretler* içinde eritmesini, bunların içeriksel kökenlerini çıkartamıyorsa, körü körüne hareketsiz kalır. Bunların delilleri her sayfada bulunur, daha ilk sayfada bile.

> "Hemen kapı çalındı ve içeriye bu evde şimdiye kadar görmediği bir adam girdi. İnce ama sağlam yapılıydı, üzerine sıkıca oturmuş siyah bir giysisi vardı, tıpkı yolculuklarda giyilen takım elbiseler gibi çeşitli pililer, cepler, tokalar, düğmeler ve bir kemerle donatılmıştı. Bu yüzden bunların ne işe yaradıklarının pek anlaşılmamasına rağmen son derece pratik görünüyorlardı. 'Kimsiniz?' diye sordu K..."

Kafka'nın böyle bir giysiyi nerede gördüğünü bilmiyoruz; mutlaka uydurmamıştır. Önemli olan bu giysinin burada işaret olarak ortaya konuluşudur, çünkü bir fonksiyonu belirtir meslek giysisidir. Eksik olan bunun ait olduğu meslektir. İşaret edilen fenomen ne kadar dikkat çekiciyse, ardında sezilen karanlık o kadar acı verici ve tehdit edicidir.

Her ayrıntı, ben buradayım, bir şeyin anlamıyım, ama ne olduğunu söylemiyorum der. Biz de bu yüzden gizli servisçileri, üniformalı mübaşirleri ve SS'leri düşünürüz ki, bunların hiçbiri *aslında* hiç de kurgusal mahkemenin zararsız nöbetçileri gibi bir görünüme sahip değillerdi.

Kafka'nın inceliği özellikle -ki burada DÖNÜŞÜM'den önemli bir adım daha ileriye gitmiştir- durmadan karanlığı işaret edenin görü-

nürde hiç de anlatıcının olmadığıdır, tersine bunlar figürlerin kendileridir. Josef K. mutlaka işaretlerle çevriliydi. Ama biz onları her zaman onun gözünden görmekteyiz, bu bakış son derece değişkendir. Önemsiz bulduğu izlenimler gene de onun içinde etkili olmayı sürdürüyor, önemli buldukları sürekli olarak önemsiz oluyor. Tutuklanmasının bildirilmesinin özellikle de froylayn Bürstner'in odasında olmasını mahkemenin dikkatsizliğine bağlıyor; birkaç saat sonra suçluluk duyguları ona azap veriyor, sanki tutuklanma yerini kendisi seçmiş gibi.

Burada romanın bir derinlik katmanına çarpıyoruz ki, bu sanığın 'düşsel' mantıksız davranışında açığa çıkıyor. Doğrusu o pek egemen davranmıyor, mahkemeye karşı boyun eğme davranışları ve cakacı hücumlar arasında salınıp duruyor. Hiç kimse ondan beklemediği halde büyük bir 'dilekçe' yazmayı planlıyor, yaşamının bir hesaplaşmasını yapıyor; ama iş o raddeye gelince konuyla ilgili değil. Görgüsüz bir kadın olan ev sahibinden suçsuzluğunun onayını umut ediyor; aynı zamanda da oda komşusu olan, o güne kadar hiç dikkatini çekmeyen froylayn Brüstner'e şimdi nerdeyse dört elle sarılıyor. Yıllardan beri kaçındığı annesini birdenbire ziyaret etmek geliyor aklına. Tutuklanmanın onu en derinden vurduğu açık. Hiçbir yerde suçunun ne olduğu söylenmese de o, kendisini suçlu hissediyor. Öyle o güne kadar tekdüze, neşesiz, soğuk bir varoluş sürdüren K.'nın artık birdenbire tüm dünyayı yardımcıları durumuna getirmek isteme tarzıyla kuşkusuz ilişkisi var.

Bu mahkemeye değişmiş bir ışık veriyor. Mahkeme tebliğ ettiği üzere K.'nın suçuyla "ilgilendirilmişse" de gene de temelinde güçsüzdür. Kafka en ince bir fırçayla mahkemenin bağımsız eyleminin izini silmiştir. Hatta ilk sorgunun tarihini bile sanık kendisi tayin etmiş, daha sonraki celp davetlerine uymama için de, ona kesin olarak söylendiği üzere bir ceza öngörülmemiştir. Cezalandırılanlar nöbetçilerdir. K. onları şikayet ettiği içindir bu. K. onları beklediği için cellatlar sonunda görünürler, bir saat öncesinden bile değil. O "deneme biçiminde" bedensel karşı koyuş yaptığında, onlar kurbanı yerinden kıpırdatmayı başaramazlar, cezanın infazı ancak K. morelman teslim olduğunda gerçekleşir. Mahkeme sadece tepki gösterir, devasa bir ayna gibi iddia makamıdır, bu aynada K.'nın -inkarlarına karşın- *gerçekten* ne istediği gösterilir. Bir tek o kendini tanımadığı için (belki de

budur suçu) kendi çehresi bu aynada ona yabancı gelir ve dehşet saçarak bakar.

Mahkeme celseleri bile kendi ilgisizliklerini gizlemezler. Romanın en ağırlıklı cümlesi, ki az sayıdaki o stoist ve korkunç düşmanın otantik tebliğlerinden biridir, 'Katedralde' bölümünün sonunda yer alan, cezaevi rahibinin ağzından çıkan sözlerdir: "Mahkeme senden bir şey istemiyor ki. Geldiğin zaman seni kabul ediyor, gittiğin zaman seni salıveriyor." Walter Benjamin bu şaşırtıcı haberi olağanüstü biçimde yorumladı: "K.'nın duyduğu bu son sözlerle mahkemenin herhangi bir durumdan ayrıcalığı olmadığı aslında söylenmiş oldu. Her durum için geçerlidir bu, ama tek koşul K. kanalıyla içine karıştığı durum olarak değil, tersine dışarıdan ve aynı zamanda onu bekleyen bir durum olarak kavradığı takdirde."[14]

DAVA'nın buz gibi soğuk çekirdeğine hiçbir okuyucu belki de yaklaşamamıştır. Yaklaşabilseydi, bu Kafka'nın öznel düş mantığının modernin sanrısıyla aynı olduğunu görürdü. Yani her bireyin adeta kendisinin ardından yaşamının elinden alındığının oluştuğunu görürdü. Herkes özgürdür. Ama neye karar verirse versin: o bir 'olay' olarak kalır, onun için uygun olan kurallar, tedbirler, kurumlar çoktan vardır, onun birdenbire ortaya çıkan, mutlu kımıldanışları tamamen yönetilen, planlanmış bir dünyanın kapalı ufkunda kalır.

Severek yapılan anekdotlardan biri Kafka'nın, DAVA'nın ilk bölümünü dostlarına okuduğu sırada o kadar çok gülmek zorunda kalmış oluşu ki, "arada sırada okuyamaz hale gelmiş", dinleyicileri de "tamamen müthiş biçimde" eğlenmişler. Brod geriye doğru bakarken bunun "yeterince şaşırtıcı" olduğunu yazıyor, "bu bölümün dehşet verici ciddiyeti düşünüldüğünde. Ama böyle oldu." diyor.[15]

Şurası kesin ki Brod bu konuda tamamen suçsuz değil, Kafka'nın romanlarındaki sözüm ona 'son şeylerin' yarattığı kavganın tartışılmasında, gülünç ve parodisel özellikleri bu kadar uzun süre gölgeledi.

DAVA'nın yanına Julien Green'in LEVIATHAN'ı koyacak olursak -ki bu da tamamen hermetik, kapalı bir cehennemi anlatır- farkı ellerimizle tutabiliriz: Green okuyucudan humorun acı veren etkisini tutarlı olarak esirgerken, onu ya önüne geçilmez kaderin tanığı olma ya

da kitabı kapatma seçimi karşısında bırakırken, Kafka'da mesafeli gözlemin verdiği haz, hatta başkasının zararına sevinme vardır. Green'de birkaç umutsuz kürek çeken insanın yavaşça batışını görüyoruz. Kafka'da kafasına kiremit düşen birinin kendisi böyle bir oluşumu asla aklına getirmediği sıradaki izini sürüyoruz.

Yanlış bir olgunun gülünçlüğüdür bu, her bir yana sızar ve okuyucunun alınyazısının güç alanından çıkması için kaçış yolu açar; bu gülünçlük hep bir insanın hareket nedenleri herkesin önünde cereyan ederken kendisinin bunun farkında olmamasından kaynaklanır. Sanık hiç tahmin etmediği biçimde yabancıların odasına girmesini akıl almaz buluyor; sonra aklına "bisiklet kullanma yetkisini" göstermek ya da belki de kendini öldürebileceği geliyor. Ev sahibiyle froylayn Brüstner'in yaşam tarzını tartışıyor, bu arada bir orospuya yapacağı mutat ziyarete gecikeceğini unutuyor. Takside celse için yapılan daveti kâle almamasından gurur duyarak oturuyor; o sırada aklına "dalgınlıkla" şoföre mahkemenin adresini söylemiş olabileceği geliyor.

Tümü korkunç, ayrıntılarsa gülünç. Mahkeme için de geçerli bu, hep yöneticileri için bazı anlarda bir ışık zümresi göründüğünde bir komedi ahırı izlenimi veriyor. Hakimler kanunlar yerine porno dergileri inceliyor, şişman ev hayvanları gibi kadınları taşıtıyorlar içeriye. Dosya tozları yerine olur da temiz havaya kavuşurlarsa uşakları nerdeyse bayılacak gibi oluyorlar. Cellatlar yaşlanan tenorlar görünümünde. Sanığın tutulduğu kalem odasının tepesinde bir delik var, oradan arada sırada bir avukatın bacağı sarkıyor aşağıya. Bütün bunlar doğal olarak kimseyi inandırmayan, ama "gerçeğe çok benzeyen görünüşü olan" bir "öykü" ile sunuluyor:

> "Yaşlı bir memur, iyi, sessiz bir Bey'in güç bir mahkeme işi vardı, ki özellikle de avukatın dilekçeleriyle karmaşıklaşmıştı. Bu işi bir gün ve bir gece boyunca durmadan etüd etti. Bu memurlar gerçekten kimseye benzemez biçimde çalışkanlar. Sabaha karşı artık, yirmi dört saatlik herhalde pek verimli olmayan çalışmadan sonra giriş kapısına gitti. Orada pusu kurdu ve içeriye giren her avukatı merdivenden aşağıya itti. Avukatlar merdiven başında toplandılar ve ne yapacaklarını tartıştılar; bir yandan içeriye bırakılmaları için özel bir istekleri yoktu. Bu yüzden memura karşı hukuki bir işlem yapamazlardı ve memurlar ordusuna karşı daha önce de belirtildiği gibi kendilerini korumak zorundaydılar. Öte yandan ise mahkemeye girilmeyen her gün onlar için kayıptı, bu yüzden içeriye girmeleri gerekiyordu. Sonunda yaşlı beyi yorgun

düşürme isteğinde anlaştılar. Durmadan merdivenin üst tarafına koşan bir avukat yollandı ve kendisinin mümkün olan en pasif karşı koyuşla aşağıya itilmesini sağladı. Orada meslektaşları tarafından yakalandı. Bu durum aşağı yukarı bir saat sürdü, o zaman yaşlı bey, ki gece çalışması yüzünden zaten yorgun düşmüştü, gerçekten yoruldu ve kalem odasına geri döndü. Aşağıdakiler önce buna hiç inanmak istemediler ve önce kapının ardının gerçekten boş olup olmadığını görmesi için birini yolladılar. Ancak ondan sonra içeriye girdiler ve herhalde söylenmeye bile cesaret edemediler."[16]

Bu tamamen bir maskaralık, Kafka'nın yıllardır eğlendiği sayısız gürültülü patırtılı filmler düşünüldüğünde bir gün bu sahne keşfedilecek olursa bu kimseyi şaşırtmamalı. Onun gülüşü bir sinema seyircisinin gülüşü.

Bu gülüşü *duyma* fırsatları doğal olarak enderdi. Kafka saklanıyordu, kayıplara karışıyordu nerdeyse ve gece çalışmasına kendini tamamiyle verdiğinde uzaktan bile olsa tedirgin edici durumlara mesafe koyuyordu. Brod muntazam olarak küçük bir gezinti yaparak onu mesai saati bitiminde bürodan alıyordu. Tam birkaç caddeyi birlikte geçiyorlardı ki, Kafka gülümseyerek köşeden dönüyordu, akşam da hiç ses vermiyordu. Felix Weltsch düğününden sonra haftalarca Kafka'nın ziyaretini boşuna bekledi. Nerdeyse hakaretti bu, huysuz dostu sonradan gevşek nedenlerle özür diledi. Kör Oskar Baum da konuşmalarının çok ağır gittiğinin ve Kafka'nın sıcak oturma odasında canının sıkıldığını fark etmiş olmalıydı.

Kafka gerçekten bir tek okuma yaparken vardı ve sessiz vizyonlara duyulabilir bir ritim verme hevesi azalmamıştı. 20 Kasım'da Brod'a yeni, artık sonlandırılmış bir öykü götürdü: CEZA KOLONİSİNDE. Brod o saati daha sonra doğru olarak anımsamasa da, şoku ölçmek zor değildi. Kafka -yakın arkadaşlarının bildiği üzere saplantıyla bir romana çalışırken- şimdi umulmadık, kapsamlı bir yan ürünle ortaya çıkıyordu; bunun dışında da bu ürün DAVA'nın düşsel mantığını, ki ilk kopyaları yeterince yabancı ve nefes kesiciydi, akıl almaz biçimde üstün geliyordu. Bir rastlantı değildi ve kesinlikle Brod'un insiyatifiyle hazırlanmış olarak Kafka'nın iki hafta bile geçmeden küçük bir gruba öyküsünü sunması... Werfel'in ana babasının evinde oldu bu, Brod ve Otto Pick de oradaydı. Kafka Werfel'in güzel kız kardeşinden gözlerini alamadığı için dikkati dağılmıştı. Bu metnin

etkisi hakkında ne yazık ki bir not bırakmadı geriye. Şurası kesin ki kimse gülmedi, ne yazar, ne de dinleyiciler.

Kafka'nın CEZA KOLONİSİNDE ilk kez -herkesi kapsayan, artan dehşetin- henüz 1914'te doğrusu edebiyata geçirilemeyeceği sanılıyordu. Yani işkencenin. İlk dinleyiciler ve okuyucular arasında mutlaka bunun *kesin* bir yenilik olmadığını, Kafka'nın kitabı örnek aldığını bilenler vardı: O açıkçası LE JARDEN DES SUPPLICES'i (AZAP BAHÇESİ, 1899) okumuştu, Fransız gazeteci Octave Mirbeau'nun cılız yapıtıydı bu, birkaç pornografik pasaj yüzünden tezgah altından satılıyordu. Buna rağmen Kafka'nın bu gizli, gene biraz tozlanmış çok satan kitabından aldıkları asla anlatı tekniği sanatı düzenini geçmez ki, işkence olgusuna hakim bir anlatımı ilk kez mümkün kılar. Yani Avrupalı bir gezgin figürünün kısmen hayranlık duyarak, kısmen iğrenerek çağdaşlıktan uzaktaki bir adada sadist cezalandırmaları seyredişini. Mirbeau'nun bu durumdan çıkartmaya çabaladığı egzotizm yerine Kafka görünür biçimde *soyutlamayla* ilgilenmiş, okuyucu bir gözlemcinin gözleriyle baktırarak onun kendisinin tarafsız tanık rolünü üstlenmesine zorlamıştır. Okuyucuyu kendi karşısında irkiten soğuk bir uzaklık girer araya. Kiminle özdeşleşmeli? Cellatla ('subay') mutlaka değil, çünkü o hiç de nefret dürtüsünü izlemez, tersine hukuksal bir çılgınlığı izler. Gezginle birlikte mi? O burada akan kana gözünü diker, ama az ilgi gösterir ve her türlü sorumluluktan kaçınır. Kurbansa kalın kafalı, sefil ve "köpekçe boyun eğendir".

Bu senaryo insana uzaktır, gene de Kafka, bakışın bir bahane araması için her şeyi olanaksız kılar. Beckett'vari bir ıssız sahne burada yıllar öncesinden kurulmuştur. *Perdenin* kendisi dışında burada ışık dışında bir şey yoktur, o da gökyüzüne asılı bir projektörün acınası biçimde aşağıya ışık vermesidir. *İşlemler* o derece planlı ve sistematik yerine getirilir ki, artık insan müdahalesine gerek kalmaz. Kafka'nın akıl almaz fikri olan işkence prosedürünü programlanan bir makineye bırakması, celladın sadece bu software'in bakımıyla ilgilenmesi (yalnız kendisinin bildiği kodu anlaması) bugün bile böyle bir aygıtın gerçekleşmesinin hiç de güç olmadığı ve endüstri robotlarının çok daha

güç işler başardıkları zamanımızda, insan gaddarlığının alameti olarak hemen hemen aşılamaz.

Burada sadece sembolik bir anlatım olayı olduğu, olumsuz bir ütopyanın ya da boşlukta salınan bir düşünce oyununun olduğunu Kafka hafifletici düşünce olarak okuyuculardan sakınmıştır. Tek başına kaba, gölgesiz olarak aydınlatılan cisimler bile dışavurumculuğun ölüm ve kokuşmuşluk resimlerini çok aşar, her türlü kaçamağı yerinden oynatır. İnsan fiziği burada artık sadece pislik olarak görünür. Salyalardan, kandan, kusmuktan söz edilir. Bu vizyon savaşın ilk yıllarında çağdaşların sıkça gördükleridir, buna alışmaya başlamışlardır. Sigorta uzmanı olan Kafka çoktan beri ve kesin olarak makinelerin insan gövdesine neler yapabileceklerini biliyordu. İğrenme perdesini de kırdı (daha DÖNÜŞÜM'de bunu zaten sıyırmıştı), edebi sublimasyonun (yüceltmenin) sınırına kadar ilerletmişti ve *söylenemez olan* başlıyordu.

Bu sınır günümüzde daha da genişletilmiştir. Çoktan beri daha sert konular edebiyatta, resimde, hele sinemanın cesaretinde, estetik özgürlükle örtülmüştür. Buna rağmen Kafka'nın CEZA KOLONİSİNDE'si için saklı tutulan yazgılar hissedilmektedir. Burada bir öykü yerine daha çok planlı bir taşkınlığın söz konusu olduğu kuşkusu, şok etkisi geçtikten sonra daha da güçlenmiştir. Gerçekten de CEZA KOLONİSİNDE'nin çekiciliği daha çok edebiyat bilimi seminerinde gelişmiştir. Çünkü Kafka'nın örneği olmayan bu derece anlam yüklü kavramları olan 'teknik', 'gövde', 'yazı', 'güç', 'adalet'i bir araya getirmesi bir meydan okumadır, ki buna hiçbir kapalı büyük kuram karşı koyamaz. Zaten bu yüzden tartışma ne kadar kan kaybı ise, ikincil metinlerin çatırdaması o derece işitilir oldukça CEZA KOLONİSİNDE daha fazla sevilir.

Bu edebi şiddet darbesini iyice ve birkaç kere ele almayı salt okuma zevkinden çıkan bir gereksinimle çok az kişi hisseder. Öykü ayrıca da edebi yüksek kültürün en iç kanonuna asla giremedi. Onu okumamış olmak ya da onu iğrenç bulmanın genel kabul edilişi, DAVA üzerine kötü bir söz söylemek kadar incitmedi. Bunun nedeni belli. Metin içerik mekaniğinin çok fazla egemenliği altında bilindiği için bir iki kere ipleri salıverilen, sonra bir kenara bırakılan bir oyuncak gibi. Kafka, özellikle son sayfalarda biçimsel olarak ortaya çıkan

bu eksikliği hemen kavradı. İdam makinesi görevini yerine getirdi, programı son buldu, öykünün ise buna rağmen hâlâ sona ermemesi sürpriz olarak ortaya çıktı. Makinenin işiyle biçimini bu derece özleştiriyor insanlar. Kısa son bölüm, gözlemcinin bezgin vedası (ayrılışı), 'dip not' gibi çıkıyor ortaya ki, bunun gerekliliği tam olarak anlaşılmıyor. Kafka buna yıllar sonra ona ait bir ağırlık vermeyi denedi, ama bu arada tamamen tatmin edici bir çözüm bulamadı.[17]

Ona daha başında yapılan sansasyonel olduğu sitemiyle karşılaşması Kafka'yı aslında pek sıkmamıştır.[18] O konusunu savunmuş, bunu şiddete doyan zamanla özellikle ilişkilendirmiştir. Kurt Wolff CEZA KOLONİSİNDE'nin yayınlanmasına onay verdiğinde, buna rağmen aynı anda dehşet duyduğunu, 'üzüntüsünü' dile getirdiğinde, yazarından son derece karakteristik, her zamanki gibi biçimsel övgülü, ama gerekli tavizin verilmediği, karşı çıkan bir cevap almıştır:

> "Sizin üzüntüyü ortaya koymanız benim düşüncemle tamamen uyuşuyor, buna rağmen ben şimdiye kadar ürettiğim her şeye karşı duyuyorum onu. Bu ya da başka biçimde ne kadar az şeyin bu üzüntüden arınmışlığına dikkatinizi çekerim! Bu son öykünün açıklanmasına ancak sadece öykünün üzücü olduğunu değil, ama bizim genel ve benim özeldeki zamanımın aynı derecede üzücü olduğunu, hâlâ öyle olduğunu, benim özeldeki üzüntümün genel üzüntüden çok daha uzun süreli olduğunu eklemek isterim."[19]

Kurt Wolff'un bu çekingen yazarı Kafka'yı düşündüğünde gözünün önüne gelenler mutlaka daha çok GÖZLEM'deki ince sulu boyalar, ATEŞÇİ'nin dilsel ışıltı gücüydü. Bu atölyeyi görmesi hiçbir zaman gerçekleşmedi. Brod ve Werfel'in zaman zaman *nerdeyse* tamamlanmış sayısız projeden hayranlıkla söz etmeleri, dostlarının bunlarla Alman edebiyatının çoktan birinci katına gireceğini söylemelerine rağmen, yayıncının gene de Kafka'nın şimdi içine girdiği iyice soğuk bölgelerden olsa olsa belirsiz bir düşüncesi vardı. Bu düşüncenin içinde hemen hiç kimse daha fazla iz süremezdi. DAVA'nın manüskrisi Kurt Wolff'un eline doğal olarak zamanında geçseydi, o zaman CEZA KOLONİSİNDE onu çok daha az şaşırtırdı.

Çünkü tropik bölgedeki o ada, "derin, kumlu, çıplak tepelerle çevrilerek kapanmış küçük vadinin" üzerindeki yakıcı güneş, bunların tümü yazarın yıkılarak bir kurduğu bir yıktığı kulislerdi. Buna rağ-

men, aslında bunlar bir an bile nereden bulunulduğunu saptayan şeylerdi. Hükmü suçlunun sırtına kanlı olarak saplayan o işkence aleti, suçun ölümle bir olmasının anlaşılmasına kadar hakladıkça haklıyordu. Bu alet zaten *kanunun* aletiydi gerçekte, gün aydınlığında değil, ama mahkemenin herhangi bir derin, girilmez bir mahzeninde hiddetlenip duruyordu.

CEZA KOLONİSİNDE her ne kadar dünyanın başka bir ucunda geçiyor, DAVA romanının tematik bir tanıklığı olsa da, ilk şöylece bir bakış, her iki yapıtın eşzamanlı ortaya çıkışının en doğal şey olduğunu ortaya koyar. Sürpriz olan olsa olsa Kafka'nın hiç tahmin etmeden bu mayına çarpmasıdır. Kıymetli tatilini -bütün bir hafta ve ardından bir hafta daha- belirsiz bir umutla almamış, yeniden bir gece daha 'dayanmak' için değil, tersine amacı olan ve nerdeyse diş gıcırdatarak niyet ettiği DAVA'yı ilerletmek ya da tamamlamak için almıştı. Buna rağmen o defterleri bir kenara koyup, görünen o ki yepyeni bir işe başlamıştı. Neden? Bu Kafka'nın laboratuarına açılan ender fırsatlardan biridir. Görünürde bu kadar muntazam, son satırına kadar çalışılan ve cilalanan yaratılarının mayalanma durumunda olduğunu gösterir.

Önce Kafka'nın destek aldığı Dostoyevski'nin SUÇ VE CEZA'sının ünlü *plotu'ydu.** Bir suçlu suçunu taşıyamayarak, kendi yargıcı oluncaya kadar itilir, o dehşet verici oyunu sonunda bitirinceye kadar itilir. Kendi kendini cezalandırma, kelimenin anlamıyla *kendi* hukukunu kurma Kafka'ya yeterince faydalı ve paradoks görünmüştür bunu başka bir romanda bir kez daha yeniden geliştirmek için.

Kafka'nın bu fikri çekici bulduğu, günlüğünde koruduğu sayısız, kısmen taşkın kendi kendini cezalandırma fantezileri yüzünden kimseyi şaşırtmayacaktır. Mazoşist bir istekti bu, apaçık olarak gözünün önüne geldiğinde bile her zaman bastırmayı başaramadı. Bu onun süregelen, günün birinde aklını yitirme korkusu karşısında önemli payı olan bir durumdu. Peki ama 'mazoşizm' nedir? Kendi gizlendiği yerde, polis kapının önüne gelinceye kadar dayanan suçunun bilincindeki bir suçlu, sözüm ona doğal bir öz ilgiyi izler. Bir başkası ise daha çok sorgu hakiminin bürosunda gezinmek ve "Ne isterseniz yapın bana" der. Bu delice, mazoşistçedir. Ama bu ikinci suçlunun kaçınılmaz cezaya dayanmak için, onurunun zarar görmeden tamir edilmesinde daha iyi şansı vardır. O kanuna boyun eğmiştir; işlediği suçun kanununu,

ölümü bile getirse tamamen onun emrine verir, buna rağmen *ne zaman* olacaksa, intihar eden birinin hâlâ onurunu saklı tutar.

Görünürde sadece savunmacı olan, ama geniş kapsamlı bağımsızlığa iten, onura karşı Kafka'nın belli bilinci vardı, mazoşist arzuyu kendisinin kontrole *alamamasından* daha da çok acı çekti. Mazoşizm, hevesini acı çekmeden alan bir sapmadır. Her sapma gibi o da bir sabit fikirdir. Kişiyi kendinden ayırır ve bağımsızlığının altını kazar. Kırbaca sevinerek ulaşmak istemenin onuru, kendine duyulan saygıyla çelişen bir durumdur. Ayrıca mazoşist fantezilerle dolu edebi bir yapıta bağımsızlık da bahşedilmeyecektir. Okuyucunun bilincinde gelişmeyi farklılaştıran yaratıcı bir fiilin yerine getirilmesi, yalın bir seyircinin deşarj olmasından bambaşka bir şeydir.

Kafka'nın DAVA'ya çalışırken -günlükte de başka türlü değil- egemen olamadığı zalimliklerin aklına gelmiş oluşuna kuşku yok. Bunları, kahramanının zevk alarak kendi kendini mahvetmesini, kendi kendinin hukuku olarak gammazlamak istemesini hafifletmek zorundaydı. Kafka'nın yazış tarzı görüntülerle yürütüldüğünden, bu sürekli taviz aramalar önemli anlaşmazlık kayıpları anlamı taşıyordu. 'Kendini açmak' aynı zamanda içinden görünmez çoklukta sapkın malzemenin bilince akacağı bir delik açmak anlamına gelirken, malzemenin tamamen bastırılması da o "düşsel iç yaşamı" boğar, oysa yazmanın sonuçlanmamış yoğunlaşmasını olağan uyanıklık durumundan ayıran tam da buydu.

Kafka'nın burada hangi sınıra çarptığı DAVA'nın 'dayakçı' bölümünde görülür, orada sanık istemeden bir cezalandırmanın tanığı olur. Bu acınacak durumdaki iki nöbetçi -ki bunlar K.'nın mahkemeye şikayet ettiği nöbetçilerdir- tamamen soyunmak zorunda kalırlar. Dayakçı -"bir denizci gibi yanmıştı ve vahşi, diri bir yüzü vardı"- deri bir giysi içindeydi, cildinin birçok bölümü açıktaydı ki, bunlar sado-mazoşist bir sahnenin kesin işaretleriydi. İçlerinden kendi kendini yargılamanın enerjik hazır olunuşunun çıktığı cinsel dürtüleri Kafka burada romanının sanatsal dünyasında mümkün olduğunca açık olarak ortaya koymuştur; hatta kahramanının bile kendini sıraya koymayı düşündüğünü gösterir. Bir söz daha ve Josef K.'nın kanı akar... Ama *bu* ceza zamansızdır. Romanın *plotunun* üzeri çizilmekle kalmaz, ki mahkemenin özellikle beklenen, gözlemleyen tavrının koşuludur; böylece okuyucunun

sanıkla özdeşleşmesi doğrudan doğruya çökerdi, çünkü sanık 'salt' mazoşist olarak ortaya çıkardı. Mahkemenin gizemli çekiciliği, dünyevi de olsa belli bir açıklama kazanırdı. Gerçekten de Kafka 'dayakçı' bölümünde bu sonuçtan tamamen son anda vazgeçmiştir. Buna rağmen belirli bir ard tat kalır, sahne bir sanrı gibi kesilmiş etkisi yapıyor ve yazarın gizli gülüşünün sustuğu çok az bölümlerden birine ait oluyor.

Kafka CEZA KOLONİSİNDE'de, DAVA dünyasının hücrelerinden sürekli öne çıkmakla tehdit eden işte bu kanı akıttı. Romanını zehirleyecek olanı filtreleyip bunları *başka bir yerde* topladı. Sonuç, erimiş kurşun gibi sıcak ve ağırdı, metnin ciddiyeti ve şiddeti, tıpkı toplu eserlerinde DAVA'daki dayakçı sahnesinde olduğu gibi tek başına kaldı. Kafka bu kınlmayı göze aldı. Daha okuma yaparken hissettiği boşalma anı çok büyüktü. Dinleyicileri ise bu mahzene sadece dehşete kapılarak girdiler. Burada *edebiyat* dışında bir şey görmekten acizdiler. Kimse de bu yüzden onlara kızamazdı. Çünkü bu sahnelerin devamı gün be gün gazetelerde yer almaktaydı.

Josef K.'nın davası bir yıl daha sürdü. Artık yeter dedi. 31. yaş gününden bir akşam önce siyah takım elbisesini giydi, tören kıyafeti mi, matem kıyafeti mi? Sandalyeye oturup bekledi. Mahkeme anladı, saat 21.00'de K.'nın kapısı çalındı, ikinci ve son olarak. Hükmü kimse söylemek zorunda değildi, hüküm "verilmişti", bıçaklanarak öldürülme.

31. yaş günü. 3 Temmuz 1914 Cuma günüydü. O gün Kafka Grete Bloch'dan bir mektup almıştı, güven duyan biri gibi değil, şikayetçi olarak ona seslenmekteydi; ona yüz çevirdiği gündü. Eşzamanlı olarak bir başka kötü haber de geldi, büyük olasılıkla Musil'den, DÖNÜŞÜM'ün *Neue Rundschau*'da yayınlanamayacağını bildiriyordu... Her iki umudun sonu.

Oysa o gün bir başka şey de oldu. Savaşın sonunda Avusturya-Macaristan eski maliye bakanı Leon von Bilinski ile röportaj yapan gazeteci Heinrich Kanner bunu ortaya çıkartmıştı. Bilinski Saraybosna suikastından sonra bakanlar kurulunun toplantılarına katılmıştı ve kurulun saldırgan çizgisini onaylamıştı.[20] "Biz savaşa çok erkenden karar verdik", diye açıklamıştı, "hemen başında". Kanner daha kesin bir tarih öğrenmek istemişti ve sordu. "3 *Temmuz'da*"ydı cevabı Bilinski'nin. Hükmün verildiği gün, Avrupa için verilen hüküm.

Doğu'nun Geri Dönüşü

the gods forget they made me
so I forget them too

David Bowie, SEVEN

1914 eylülünün ilk günlerinde Prag devlet istasyonunda tuhaf bir sahne göze çarptı. Biraz önce gara giren trenden, orada o güne kadar görülmemiş insanlar indi. Üstü başı perişan tipler, birkaçı kaftanlı, taranmamış sakallı erkekler, bir kolunda süt bebekleri, öbür kollarında ağır bohçalı kadınlar, eteklerine yapışan sayısız çocuk, hepsi de kirli ve yüzlerinden açlık akmakta. İki yüzden fazla insan ellerindeki tüm eşya ile bekleme salonunda oturdu. Belli ki kimse tarafından beklenmiyorlardı. Gürültü içinde nereye başvurabileceklerini öğrenmeye çalışıyorlardı. Yolcular adımlarını yavaşlatıp bu gösteriye bakıyorlardı. Bunlar Yahudilerdi, kesindi bu. Ama onları anlamıyorlardı, bir tek sözcük bile anlamıyorlardı.

Sonunda bir polis bu sahneye son verdi. Polisle tartışanlar ona bunların tümünün Avusturya-Macaristan monarşisi vatandaşı olduklarını, Prag'da 'soydaşları' olabileceğini söyleyince polis grubu Lange sokağı 41 numaradaki Yahudi Derneği'ne götürdü. Ancak sonunda orada 'Paole-Zion' işçi derneğinin dehşete kapılan üyeleri arasında Yiddiş ya da bu Lehçeyi bilen insanlar bulundu, sonunda burada çay, ekmek ve yıkanma olanağı ortaya çıktı.

Doğu Galiçya'dan geliyorlardı, günlerden beri yollardaydılar. *Ştetl*'leri korkunç kazaklar tarafından basılmış, kendilerini son anda kurtarabilmişlerdi; önce yaya ve arabalarla, yağma ve ırza geçmelerden kurtulmak için. Sayısız akrabalarını geride bırakmışlardı, onların kaderini anlatmak olanaksızdı. Bazı aileler kaçarken birbirlerinden kopmuştu, ana babasız çocuklar da vardı grupta. Bazı oğullar ve ba-

balar cephedeydi, nerede oldukları bilinmiyordu. Bir durum kesindi: İki yüz kişi öncüydü. Daha fazla kişi gelecekti, çok daha fazla.

İstasyona bundan böyle gelecek trenler için polisler yerleştirildi. Yahudi Yürüyüş Birliği 'Blau-Weiss'ın gençleriydi bunlar daha çok, orada İbranice yazılmış pankartlarla saatlerce çaresiz insanları karşılamak için bekliyorlardı. Bir hafta sonra sekiz yüz kişi oldular. Eylül sonunda, Orta ve Batı Galiçya'da da tahliye başladığında iki bin kişi olmuşlardı. Kasım'da altı bin. Yıl sonunda on bir binden fazlaydılar.[1]

Avusturya'nın çekirdek ülkesi Bohemya'nın ve Macaristan'ın daha savaşın ikinci ayında karşı karşıya geldiği savaş göçmenleri istilası önce *siyasi* bir şok yarattı. En iyi haber alan kişiler bile böylesi bir durumu hesaba katmamıştı. Her ne kadar ilk, şuursuz savaş çığırtkanlığı kısa sürede ürkütücü bekleyişe dönüştüyse de, çoktan beri herkes savaşın uzun süreceğini ve sert geçeceğini, bol keseden atan diplomatlar ve askerlerin telkin etmelerinin tersine anlamıştı. Basına ise hâlâ zafer haberleri egemendi. Alman gazeteleri ilk sayfadan, Avusturya gazeteleri hemen ardından veriyordu bunları.

Gerçek, Avusturya-Macaristan ordularının çarpışmaların başlamasından iki hafta sonra müthiş bir yenilgiye uğramasıydı. Kısa sürede işe yarar her erkeği mobilize eden, çocukları ve büyükbabaları bile cepheye göndermeye çekinmeyen Sırplar, Avusturya saldırısını püskürtmüş, hatta Bosna ve Macaristan sınırlarını geçmişti. Bu Habsburg yenilgisi aralık ayında daha da büyük bir ölçüde yinelendi: 200 000 Avusturyalı gönderildi, 160 000'ni geri döndü, çoğu da yaralı ve ağır biçimde donarak. Hiçbir şey elde edememişlerdi. Savaş heveslisi basının haftalarca, sanki öylece vurulan bir tokatmış gibi tartıştıkları şeref metaforlu konunun cezalandırılmasının sonunu getirdi.

Doğal olarak herkes Sırpların stratejik ve propaganda açısından avantajlı olduklarının bilincindeydi. Onlar *tek* bir düşmana karşı savaşıyorlardı, oysa Avusturyalıları kuzeydoğu sınırında Rusya-Polonya ile bununla karşılaştırılamaz bir görev beklemekteydi. Avusturya ordusunun öfkesi kesilmiyordu, geri kalmış Balkanları cezalandırmak bir *job*'tu. Bunu başardıktan sonra güç toplayarak Çarlığın yıkılışına yoğunlaşacaklardı. Daha savaşın ilk haftalarında bunun yanlış bir teşhis olduğu ortaya çıkmıştı. Çünkü Sırbistan'da anlamsız biçimde aşınan

birlikler Galiçya'da hemen kullanılmak durumundaydı, orada en iyi donanımlı ve şaşırtıcı biçimde hızlı bir Rus ordusu en ufak bir aralığı hemen kendi lehine çeviriyordu. Oysa Viyana'da filizlenen her kuşku gerçeklerden uzak bir kibirle, Alınan silah arkadaşlarının şanlı Paris'e yürüyüşleri ve Doğu Prusya'daki sansasyonel zaferleriyle, ki bütün bunlar Rusların yara almasını gözler önüne sererek ispatladığı için boğuluyor ve bununla 'eş değerli' bir başarı elde edemiyorlardı.

Gerçekten de savaşın olduğu 400 kilometrelik Galiçya cephesi önce belirli değildi, bu da askeri kurumlara halka hinterland'ta başarılı bir kampanya yürütmeyi kolaylaştırıyordu. Avusturya toprak ilhaklarının kazanımı diye ilan ediliyordu. Tüm Polonya'nın 'kurtarılmasının' ilk adımlarıdır deniliyordu. Oysa o sırada Rus birlikleri hiç engel görmeden Doğu Galiçya ve Bukowina'ya ilerliyor ve olağanüstü büyük, aylarca süren göç dalgasını tetikliyordu. Viyana ve Prag'da okuyucular gözlerini ovuşturuyorlardı. Birden Lemberg ve Przemysl'de şiddetli çatışmalar olacaktı. Bunlar kendi topraklarında bulunan kale kentlerdi. Tanrım, neler oluyordu oralarda?

Göç edenler doğru olanı da beraberlerinde getirdiler. Ülkede şaşkın şaşkın dolaşanların sadece sayısı bile -Lemberg olayında olduğu gibi- asla planlı ya da 'stratejik' tahliye olamayacağını gösteriyordu. Hele sınırın öte yanında, Rusya Polonyasından başka göçmenlerin Rus ordusunun yapacağı pogrom ve tehcirden korkarak geleceği kesindi. Kuşku yoktu ki, *düşman* buradaydı ve kurumlar tamamen bu olay karşısında şaşırmışlardı. En ufak bir idari önlem alınmamıştı. Göçmenleri bir kentten ötekine, Batı'ya iteledi̇ler, bunun dışında 'tahliye edilenleri' kendi kaderleriyle baş başa bıraktılar. Bunlardan biri herhangi bir Bohemya kasabasına gelirse, bu Prag, Viyana ya da Alınan İmparatorluğu'nda olabilirdi (ve ittifak devleti *henüz* onları reddetmemeyi göze almışsa) kaderleri lojistik rastlantılara, herhangi bir uzak akraba umuduna, bir sonraki trenle saptanan yere gitmeye kalıyordu.

Politik şoku *sosyal* şok izledi. Galiçya'nın zengin bir bölge olmadığı biliniyordu. Oradan ilk gelen insanların pılı pırtık giysileri dışında hiçbir şeyleri yoktu. Aralarında tüccarlar, ev sahipleri, yerel politikacılar, Talmud bilimcileri vardı, en yoksul dilenciden daha sefil görünüyorlardı. Prag sakinleri iğrenme ve acıma duyguları arasında çırpınıp duruyorlardı. Bazıları her gün karşılaştıkları yüzler yüzün-

den malum antisemit karikatürleri anımsamaktaydı. Kahkahalar atılıyor ve pis pis gülünüyordu. "Galiçya Prag'da" başlığı atıyordu *Prager Tagblatt*, haberini portre çalışmalarıyla tamamlıyordu, sanki kente Kızılderililer gelmiş gibi. Vatanperverlerin saldırıları da oldu. Bunlar savaştan kaçıp kötü atmosfer yaratmalarını, üstelik de vergi ödeyenlerin sırtından yaşamak istemelerini anlamak istemiyorlardı. Oysa göçmenlerin sosyal ve psikolojik mahvoluştan kurtarılmaları bir tek özel girişimle sağlanmıştı.

Yahudi halk mutfağı açıldı, ev aletleri ve giysi toplandı, doktor ve avukatlar ücret almadan görev üstlendi, evler açıldı. Parasal devlet yardımı daha eylül ayında söz verildiği halde haftalar ve aylarca geciktiği için Yahudi kültür cemaati devasa krediler aldı ödemeleri yapabilmek için: Adam başına günde 70 Heller. Pratik işleri Yahudi yardımlaşma örgütü üstlendi ama Siyonist dernekler de (aralarında 'Yahudi Kızlar ve Kadınlar derneği' de vardı, Ottla da oranın üyesiydi) nerdeyse 24 saat çalışıyordu. Ancak yıl sonuna doğru, yerlerinden yurtlarından koparılanların ülkelerine dönecekleri düşünülemez olduğunda kurumlar uyandı. Burada durmadan akın eden Doğu Yahudilerini yerlilerden ayırmak için kent kıyısında baraka kamplar kurdular.

Prag'daki Çek azınlık hemen mesafe koyunca, Çekçe konuşan Yahudiler de kendilerinden kültürel açıdan bu derece uzak insanlar için sorumluluk alma nedeni görmeyince,[2] göçmen sorunu Alınan Yahudilerinin eline kaldı. Doğal olarak bu kesimde de birçok insan üzüntü duydu. Tam da Yahudilerin eksiksiz kültürel uyumu ispat edilecekken, bu 'yoksul akrabalar', bu yarı medeniler yolu kesmişti, ki onlara temel burjuva davranış biçimlerinin ancak zorla öğretilmesi zorunluluğu vardı. Aslında onlarla pek görünmek istenmiyor, hele özdeşleştirilmek hiç istenmiyordu. Özellikle de Kültür cemaatinin yönetimi, göçmenlerin giysilerinden yayılan 'getto havası' yüzünden yüksek sesli tartışmalara sahne olmuştu. Daha üç yıl önce Kafka, İshak Löwy ile aynı cemaatin salonunda boy gösterdiğinde, bu tuhaf dili konuşan soyla görünmemek için oraya gelmeyerek tavır koyanlar vardı ama şimdi bahane bulmak olanaksızdı. Soğuk karşılamadan da öte olan, cemaat başkanının raporunun dikkat çekici olmasıydı, rapor sanki bir çiftlik yöneticisinin kaleminden çıkmış gibiydi: sosyal ve dilsel çatışma alanlarına tek bir sözcükle bile değinmeden *Selbstwehr* okuyucularına

Prag cemaatinin "aşırı dinci Yahudilere" harcadıkları paraları son kuruşuna kadar sayıyordu.[3]

Yahudiler içindeki iç dayanışmanın canlı geleneği şimdilik etkili olmuştu, Prag'da bir tek Alman Yahudisi aile yoktu ki göçmen sorunu için verdikleri parayı geri istesin. Sürekli olarak para toplama kutuları dolaştırılıyor ve sinagogda görünmeyenlerin kapısını genç 'Blau-Weiss'lar çalıyor, el arabalarıyla eski giysiler ve battaniyeler topluyorlardı. İyice uyum sağlamış olan Yahudiler de bu baskıdan kurtulamıyordu. Alman tiyatrosu yerine Cafe Savoy'daki kulakları tırmalayan bu jargonlu gösterilere gitmek akıllarının ucundan bile geçmemişti, şimdi ise bu berbat Doğu Yahudisi oyuncuların hiç de ölmekte olan bir türün son temsilcileri olmadıklarını, tersine son derece canlı ve büyük bir halkın temsilcileri olduklarını görüyorlardı. Doğu, Prag'a geri dönmüştü, bu kez hiç de folklor olmadan.

En sonunda kendi "Batı Yahudiliği" içinde, kendini beğenmişliği olan ailesinin de sarsıldığını görmekten belirli bir memnuniyet duymuş olmalı Kafka. Tuhafiye mağazası sahibi Hermann Kafka yüz çift kız çorabı bağışlamıştı, bunun dışında mesafeli olmuşlardı. Oysa Doğu Yahudileri sırf sadakalar ve hor görücü sözlerle bu sefer geçiştirilemeyecekti. Çünkü kent Yahudilerinin uzun yıllar boyunca bilinçli uyum sağlamayla elde ettikleri, bu insanları şaşırtıcı biçimde hiç etkilemiyordu. Mutlaka Galiçyalı çocuklar da Prag eski kentindeki vitrinlere burunlarını dayıyorlardı. Ama ana babaları Prag Almancasını öğrenmek ya da kendi burjuva hamilerinin hijyen kurallarına uymak için hiçbir neden görmüyorlardı. Daha çok koşer kesimli et dışında bir şey kabul etmiyorlardı, kendilerine tencere armağan edildiğinde teşekkür ediyorlar, ama büyük sakinlikle her şeyden *çift* verilmesini istiyorlardı. Yahudiler için olağan olan 'sütlü' ve 'etli' yiyeceklerin ayrı ayrı kaplarda pişirilmesi yüzünden.

Kafka, Doğu Yahudilerinin yarattığı bağımsızlıklarının ve etkilenmemelerinin ortaya çıkarttığı *kültürel* şoku çok dikkatli olarak kaydetti. Ottla, Weltsch ailesi ve diğer Siyonist tanıdıklar ona bazı durumları anlatmış olmalıydı, Brod ve onun ana babası insani tedbirlere örgütsel ve somut olarak katıldıklarından, Kafka kültürler çatışmasını en yakından gözlemleme olanağı bulmuştu.

"Dün Tuchmacher sokağında, çamaşır ve giysilerin Galiçya göçmenlerine dağıtıldığı yerde. Max, bayan Brod, Chaim Nagel bey. [...] Tarnowlu canlı, gururlu ve alçakgönüllü kadın bayan Kannegiesser sadece iki battaniye istiyordu ama bunlar güzel olmalıydı. Oysa Max'ın himmetiyle eski ve kirliler verildi, yeni ve iyi battaniyeler, tüm iyi parçalar gibi ayrı bir odada daha iyi kişiler için tutulmaktaydı. İyi olanlar kadına, çamaşırların Viyana'dan gelmesine sadece iki gün kaldığı için ve kullanılmış eşyaların kolera tehlikesi yüzünden geri alınmayacağı için verilmiyordu. Her boydaki sayısız çocuklarıyla bayan Lustig ve kısa boylu, yüzsüz, hareketli kız kardeşi bayan Br. ona bağırıncaya kadar küçük bir çocuk giysisi arıyor: 'Ya şimdi şunu alın ya da hiçbir şey alamayacaksınız.' Bu sefer bayan Lustig daha yüksek sesle bağırarak cevap verdi ve büyük, vahşi bir el hareketiyle sonlandırdı konuşmasını: 'Mitzve bu kavgadan daha kıymetlidir.' "

Bunun yüksek Almancası şuydu: Bana iyilik yapma izninizin, benim için bu pılı pırtıdan daha değerli olması gerekir.[4] Bu mideye oturur. Kafka'nın bu hazırcevaplık karşısında duyduğu sevinç açık, ayrıca onun şaşıran, hayranlık duyan bakışını bu canlı, boyun eğmez harekete yönelttiği bakış da açık. Bir zamanlar Löwy ve topluluğuna yönelttiği bakışın aynısı. Gülünç olanı, kiri, cehaleti görüyor ama aynı zamanda her şeyi kapsayan ve saldırılamaz olan onuru da görüyor.

Sadece 'üç günlük Yahudiler' ve Yahudi cemaatinin temsilcileri değil, Praglı Siyonistler de göçmen akını yüzünden şaşkına dönmüştü. Doğu Yahudilerine karşı kendi pozisyonları, onların günlük yaşamlarını kendi bakış açılarından tanımadıkları için, bu bakış açısı ikircikliydi. Resmi, gergin, örgütlenmiş Siyonizm, ki son büyük sahneye çıkışları Viyana'daki konferanstı. Bu 'anlaşılmaz dilli Yahudiliği' zaten bir dejenerasyon belirtisi olarak algılıyordu, bu da Yahudilerin entegrasyonunu güçleştiriyor ve olsa olsa merhamet yaratıyordu. Buber'in ve Birnbaum'un etkisiyle birçok kültür siyonisti Doğu Yahudiliği yaşamını şiirsel nitelemişti. Oysa şimdi politik ve kültürel gerçekler alanına geri çekilmişlerdi. Burada kesinlikle temiz ruhlarla değildi işleri, onlar Praglı üniversite öğrencileri yol göstericiliğinde Yahudi milletini oluşturmayı bekliyorlardı. Bunlar Yahudi Ortodoksluğunun, hasidizmin mitsel akımlarının ve kuru batıl inanışların egemenliği altındaki insanlardı. Kendi aralarında kalıyor, Batılı geleneksizliğin çocuklarına etki yapmasından ürküyorlar ve Siyonist kucaklaşma tavırlarını derin bir güvensizlikle gözlemliyorlardı.

Çünkü onları anlamıyorlardı. Yahudi ruhunun sözüm ona tözünden konuşulmasını anlamıyorlardı. Onlara göre asıl buydu tüm dış farklılıklara rağmen Yahudi halkının birliğinin temelini oluşturması gereken. İçinde yaşadıkları 'Jargon'un, dilin Germen asıllı olduğunu ve kendilerinin de Alman kültürünün bir doğu öncüsü olduklarını başlarını sallayarak kabullenmiyorlardı. Uzak bir düşünceydi bu, kramptı. Hele *kanunla* ve *yazıyla* en ufak bir ilişkisi yoktu.

Prag Siyonizminin o güne kadarki başarılması gereken en zor provasıydı bu ve Kafka'nın bu çatışmaya bağışladığı birkaç cümlede bile burada bir anlaşmanın düşünülemeyeceği beliriyordu. Bir dizi iyi niyetli ve büyük dinleyici çeken Yahudi Halk Derneği'ndeki tartışma akşamlarında ele alınan 'Doğu ve Batı' konusu bile bir yaklaşım getirememiş, Brod da konuşmacı olarak bunlara katılmıştı, Kafka keskin bir gözle aslında iyi bir konuşmacı olan dostunun sinirlenerek giderek nasıl savunmaya geçtiğini gözlemlemişti.

"Buralı Yahudilerin Doğu Yahudilerini küçük görmesi. Bu küçük görmenin haklı görülmesi. Doğu Yahudilerinin bu küçük görmenin nedenini bilmeleri, ama Batı Yahudilerinin bilmemesi. Örneğin annenin onlara yaklaşmayı denemesindeki bakış açısı, her türlü gülünçlüğü aşan dehşet vericiliği. Max'ın bile konuşmasındaki yetersiz zayıflık, ceketinin düğmelerini açması, kapaması. Burada iyi niyet var, en iyi niyet. Buna karşılık Wiesenfeld diye biri, düğmeleri kapalı sefil bir ceket içinde, daha beter kirlenemeyecek bir yakayı tören yakası olarak takmış, evet ve hayır, evet ve hayır arasında gidip geliyor. Ağzının çevresinde şeytani, hoş olmayan bir gülümseme, genç yüzünde kırışıklıklar, kolları hareket ettirmeler, vahşice ve sıkılganca. En iyi olanı küçük boylu olan, tamamen eğitimli, sivri, küçük, ama yükseltmeye yetenekli sesiyle, bir eli pantolon cebinde, ötekisiyle dinleyicileri delerek durmadan soran ve hemen ispat edilmesi gerekeni ispat eden. Kanarya kuşu sesli. Konuşmanın en inceliğiyle azap verene kadar koyulaşmış bir labirent biçimli arkları dolduruyor. Başı geriye atma. Bense tahtadan yapılmış gibi, salonun ortasına itilen bir giysi askısı gibiyim. Gene de umut." [5]

Brod'un ve başka Praglı konuşmacıların söyledikleri sonradan *Selstwehr*'de okunabiliyordu. Siyonizm ve dini gelenek arasında, diyorlardı, bir çelişki yoktur. Bu "cılızdı", doğrudan doğruya yanlıştı, Kafka'nın tahmin ettiği üzere genç hasidik fanatikler gerçekten bu derece iyi eğitimlilerse, ev sahiplerinin kulaklarına, Herzl'in uygun din düşmanı sözlerini vurmaları zor olmayacaktı. Bir başka toplantıda -ki

Kafka gene sessizce salonda yerini almıştı- heyecanlı Brod kendine çeki düzen vermiş, şimdi daha dikkatli olarak bir sentezden söz etmişti; bu sentez Siyonizm ile dini gelenek arasında kurulmalıydı. Ne için? diye sorulabilirdi ona. Kanun, gelenek ve hatırlamada demir atmış olan birliktelik, ki Brod buna kuşku duymadan inanıyordu, sadece uyum sağlamış ve dekadan Batılılar için bir sorundu. Onlardı bu gibi tasavvurlarla kendilerini severek ısıtanlar. Galiçya ve Polonya'da ise bu iki milyon insanın gündelik yaşamıydı, orada böyle 'sentezlere' gerek yoktu.

Doğu Yahudisi konuşmacılarının aslında tartışmadıkları, Brod'un karşı çıktığı ve karşı çıkmayı sürdüreceklerine argümanlarla değil, dini kanatlarla ve sonunda da *kendilerini* ortaya koyarak karşı çıkıyorlardı. Kafka'nın gözünden kaçmadı bu ve günlüğünde bu tartışmanın içeriğinin çekirdeği ile ilgili hiçbir not bulunmamasının nedeni de bu olmalıdır. Emek vermeye değmezdi, çünkü argümanlar söz konusu değildi. Konu *kimlikti*. Daha çok gövde ve dilde demir atmış bir kimlikti bu, elde edilmişti. Kafka hayretler içinde kalarak, hiç şakasız "Doğu Yahudisi kadınların taraf tutarak sevinmelerini" gözlemledi. Kendi taraflarındakileri alkışlıyorlardı. Bunlar ister kanarya sesiyle salona konuşuyor olsunlar, ister yakaları kirli olsun, ya da kendilerini acı verinceye kadar tekrarlıyor olsunlar, 'konuk halk' ve 'sahip halk' gibi kavramları düşünmüyorlardı. Yahudi milletine de gereksinimleri yoktu, çünkü onlar cemaatti. Çözülmüş bireyin bitmez refleksiyonu olan bir bu yandan bir şu yandan olmanın verdiği acıyı tanımıyorlardı. Mutlaka onlar da bedel ödüyordu. Orada yeterince katılık, kısıtlılık, obskurantizm vardı. Bütün bu görüntülerden Kafka'nın kafasında kalan, "kendiliğinden Yahudi yaşamı", *kendiliğindenliğin* tasarlanamayacağıydı.[6]

Brod da aynı duyguları taşımış olmalıydı. Çoğu Prag Siyonistleri gibi olsa da (gene de Kafka'nın kesin olarak tersine) geçilmez kalan karşıtlıklara bakışını çevirmişti.[7] Onun için her şeyden çok sayısız Doğu Yahudisi çocuk ve gençlerle bir arada olmaktı en hoş biçimde gözünün önüne gelen, yıllar sonra anılarını yazdığında. Yahudi 'zorunlu okulları' kurulmuştu. Gene özel girişimle ve B'nai-B'rith localarının bağışlarıyla amaçları göçmen çocuklarına hiç değilse dumura uğramış dersleri vermekti. Aşağı yukarı yüz kadar gönüllü yanında Brod ve eşi de orada ders veriyordu. Elsa el işleri dersi, Max 'dünya

edebiyatı' dersleri veriyordu. Buber'in düsturuna sadık kalınarak Doğu Yahudileri batılı eğitim standardına yaklaştırılmalıydı. Brod 15-16 yaşlarındaki Galiçyalı kızlara Homer'in, Dante'nin ve Shakspeare'in yapıtlarını anlatıyordu. Tevrat konularını da *edebi* açıdan ele alıyordu. Doğal olarak bu durum katı inançlı babaların protestosuyla karşılaşıyordu. Kızlarının ritüelin dışına çıkan bilgilerle dini içeriklerle karşılaşmalarını akıl almaz buluyorlardı. Nihayet Yahudi 'öğretisi' oldum olası erkeklerin işiydi. Gene de bu kez Brod daha şakacı davrandı ve hasidim çocuklarının Batı'da karşılaşacakları şeytana uymalardan söz etti: "Kızlarınız Yahudilik hakkında bir şey bilmezlerse onları bizden uzaklaştırmamaya ne razı eder ki?"[8]

Kuşkusuz Galiçyalı çocukların saflığı, öğrenme hırsı ve dikkati, kültürel siyonizmin düşü olan duyguları doğal olan Yahudi insanına uygundu. Bunlar düşlenebilen yaratıklardı, kültürel sentezler ve düşünsel dayanakları düşünmek zorunda kalmadan, Kafka da çekingen, ama kendine güvenli ve güzel yüzleri seyretmeye doyamıyordu: "zeytin kahvesi, kemerli inik göz kapakları, derin Asya."[9] Sanki bu uzak kuşağa bakarken rahatlama, hatta iyileşme hissediyordu, şiddet okyanusu ortasında bunlar çocuksu onurlarını korumayı biliyorlar ve başka bir dünyanın anahtarına sahip görünüyorlardı. Sıkça Brod'u ders verirken ziyaret ediyordu. Uzun bacaklarını bir okul sırasının altına uzatıyor (doğal olarak en arka sırada), öğretmenlerin çocuklarla düzenledikleri bazı gezilere de katılıyordu. Herhalde bu sessiz, hep gülümseyen doktor bey güven uyandırmıştı ki, dostluklar kurulmuş, bir yıl sonra da devam etmişti. Örneğin Lembergli "Froylayn Fani Reis" ile, Kafka onun ana babasını ziyaret etmiş, onları kent okuma salonuna hatta bir kez de tiyatroya götürmüştü. Genç, Doğu Yahudisi bir kadına güven duymak. Bu -o henüz farkında değildi- akla gelmeyen bir geleceğin görüntüsüydü.

Bu arada Prag Alman Yahudilerinin büyük bölümü için kültürel engeller aşılamaz kaldı. Bonkör bağışçılar arasında bile çok az kişi sosyal siperi açmaya, tanışıklıklara ya da dostluklara hazırdı. Bunun ötesinde de birkaç ay sonra kötü bir sosyal refleks belirdi. Bireyin mutsuzluğu dokunur, ama kitlenin sefilliği karşı koyuş, hatta iğrenme yaratır. Dayanışma duyguları yarattığını, verici, bağışlarının kimin eline geçtiğini ya da hangi somut iyilik anlamını taşıdığını biliyorsa

insan, bu güç değil. Ama anonim, giderek büyüyen bir insan kitlesiyle başa çıkmak artık elden ele verilen battaniyelerle yeterli değil; bağışçıların artık aynı zamanda kurumsal bir tavır takınmaları gerekmek zorunda, tek tek alıcıların gereksinimlerinin ve özelliklerinin (en çok da tuhaf ya da tedirgin edici olanların) bütünüyle hesaba katılmaması gerek. Bunu zaten çok az kişi başarabilir. Ayrıca göçmenlerin savaş bölgesinden anlattıkları inanılmaz öyküler de Praglıları kısa süre sonra bezdirmişti. Anlatılanlar hep yineleniyordu, insanların savaş yüzünden zaten kendi dertleri vardı.

Böylece artık vagonların değil, tersine sürülen Doğu Yahudilerini taşıyan özel trenlerin gelmeye başladığı anda bağış akışı durmaya başladı. Zengin Prag'da -Galiçyalıların gözünde böyleydi- bazı ailelerin çıplak toprak üzerinde uyudukları görüldü, çünkü hasır bile bulunamıyordu, artık sıklıkla görülen dilenen çocuklar, saldırgan yayalarla karşılaşıyorlardı. "İnsanlık hisseden herkesten yardım rica ediyoruz" diye yazılıyordu 1914 sonunda *Selbskwehr*'de, 'İsrail Kültür cemaati yardım komitesinin' bu son imdat çığlığı bile pek verimli olmadı. Daha yardımların yarısı bile toplanmadan göç edenlerin sayısı iki misline çıkmıştı. Cemaat kendi olanaklarının bittiğini Bohemya valisine bildirmekten başka çare göremedi. 18 Ocak 1915'te Prag kenti, iç işleri bakanlığının bir yönetmeliği ile göçmenlere kapatıldı.

Kapatma, tehcir. 'İç barışın' sonu. Ya da beğenilmesinin birkaç hafta bile sürmediği propaganda sloganının sonu. Viyana ve Budapeşte'de özgür yerleşim alanı seçme aralık ayından beri olanaksızdı. Somut olarak bunun anlamı bundan sonra gelecek olan göçmenler, köylere ya da kamplara mecburen yollanacaktı, bu kamplar yavaş yavaş 'toplama kampı' kavramını yerleştirecekti.

Savaş yapan bir devletin, kocaları ve babaları aynı sırada savaş görevini yerine getirirken binlerce kadın vatandaşını enterne etmesidir. Bu öyle bir eylem ki 1933 Avrupa politik tarihinde paraleli yok. Bugüne kadar bu eylemin üzeri örtülü, o çağın Praglı tanıklarının belgelerinde kültürel çatışma yoğunlaşması sosyal felaketin üzerinde. Ama Kafka'nın en yakınları arasında umutsuz sahnelerin oluştuğu belli. Şayet o erken akşam üzerleri devlet istasyonunda oradan oraya gitmeyi sürdürüyor idiyse -günlükler bu konuda bir ipucu vermiyor-

o zaman o orada, ona Berlin'i anımsatan kentliliğin merkezini değil, ama savaşın kirli, tıklım tıklım dolu aktarma merkezini görüyor olmalıydı. Yaralı dolu trenler. Göçmen dolu trenler. 'Die Wacht am Rhein' marşını burada artık kimse söylemiyordu.

Prag'ın kapatılması yürürlükte kaldı. Sürülenlerin büyük çoğunluğunun kenti terk etmiş olmalarından sonra da ve de 1916'da Galiçya'dan yeni bir sefillik dalgasının Batı'ya akın ettiğinde. Ülke başkenti olarak Prag buna seyirci kalamayınca, belli zaman dilimine dayalı, sıkı kontenjanlı bir kural dışılık ortaya çıktı. Şimdi 3500 yeni göçmen salındı içeriye. Bunlar elenmiştiler ve hepsi de Hıristiyandı.

Kazançla elde ettiğin
onuruna sahip çık.
Horaz, CARMİNA

"Son üç ayda Felice, aramızda en ufak bir şey değişmedi, ne iyi ne de kötü anlamda. Tabii ki ilk telefonuna hazırım, daha önceki mektubunu, eğer gelseydi, mutlaka hemen cevaplardım. Bense sana yazmayı düşünmedim. Askanischer Hof'da mektupların ve tüm yazılanların değersizliği iyice ortaya çıkmıştı ama başım (ağrılar içinde, özellikle de bugün) eskisi gibi olduğundan seninle ilgili düşüncelerden ve düşlerden arınmadı. Benim kafamda yürüttüğümüz birlikte yaşam bazen acıydı, çoğunlukla ise rahat ve mutluydu. (...)

Yazmamayı düşünmem daha çok ilişkimizin en önemli yanını iyice görmemdi. Sen çoktan beri yazılmamış olanlara dayandığın için yanılgı içindeydin. Konuşulanlar değil, ama inanma eksikti. Çünkü sen duyduklarına ve gördüklerine inanamıyordun. Bu yüzden söylenmemiş olanlar vardı diye düşünüyordun. Benim üzerimdeki işimin egemenliğini kabullenemiyordun, görüyordun, ama asla tam olarak göremiyordun. Bu yüzden bu işle ilgili tuhaflıklar, sadece bu işle ilgili tuhaflıkların içimde yarattığı ayrıksılıkların sende yarattığı tedirginlikleri yanlış yorumlamak zorunda kaldın. Ayrıca bu tuhaflıklar (iğrenç tuhaflıklar oluşları kabul edilmeli, benim için en iğrençleri) sana karşı başkasına olduğundan çok daha güçlü olarak ortaya çıktı. Çok doğaldı bu ve sırf inatçılıktan olmadı. Bak, sen benim işimin en büyük dostu değil, aynı zamanda da en büyük düşmanıydın, hiç değilse iş açısından bakıldığında ve bu yüzden o temelinde seni her şeyden çok sevdiği için, kendi kendisini korumak için tüm gücüyle sana karşı koyması gerekiyordu. Hem de her ayrıntıda.(...)
Benim içimde iki şey vardı ve var, ikisi birbiriyle çarpışıyordu. Biri nerdeyse aynen senin istediğin gibiydi ve senin arzun için onda eksik olandı. Bunu başka gelişmelerle elde edebilirdi. Senin Askanischer Hof'daki sitemlerinin hiçbiri buna yönelik değildi. Ötekisi ise sadece işi düşünüyor, onun tek endişesi, ortak tasavvurların yabancı olmamasıydı. En yakın arkadaşının ölümü ona geçici de olsa işinin engellenmesi olarak görünüyordu. Bu hainliğin düzeltilmesi onun işi yüzünden acı çekebilir olmasındaydı. İkisi birbiriyle çatışıyor, ama bu iki elin birbirine vurması gibi gerçek bir çatışma değil.

Birincisi ikincisine bağımlı, o, onu, içsel nedenlerden ötürü bastıramazdı, daha çok o ikincisi mutlu olduğunda mutlu oluyor, ikinci olan görünürde kaybetse de, o zaman birinci onun önünde diz çöküyor ve ondan başka bir şey görmek istemiyor. İşte böyle Felice. Buna rağmen ikisi birbiriyle çarpışıyor, buna rağmen ikisi de sana ait olabilirdi, ama onların ikisi, eğer parçalanmazlarsa, değiştirilemez."[1]

Hiçbir şey değiştirilemez. Felice Bauer ilk kez duymak zorunda değildi bunu. Hiçbir şey değiş*medi.* O ya da Felice yanılıyordu. Daha önce hiçbir zaman o bu kadar belirgin bir sınır çizmemişti ve nişanlı, eski nişanlı, şimdi büyük şaşkınlık içinde onun nerdeyse filtrelenmemiş, aşkın tüm sitemlerinden ayrışmış sitemlerine dayanmak zorundaydı. Askanischer Hof'daki küçük düşürücülüğü açığa vurmayı Kafka üç ay geçmiş olsa da bağışlamamıştı. Ona kabul ettirmeye çalıştığı ev eşyaları, bunların hepsi şimdi anlatılıyordu. O güne kadar asla, günlüğünde bile, böyle bir sakinlikle ve kararlılıkla neyi yapabileceğini, neyi yapamayacağını, ne istediğini ve ne istemediğini açıklıyordu. Kafka yirmi sayfalık bir mektup için zaman ayırdı.

Bu ısrarlı karşı duruşu Grete Bloch da artık hissetmişti, o ekim ortasında dikkatlice kapıyı çalmayı denemişti, tam da Kafka'nın tatili ve belki de yaşamının en üretken olduğu sırada. Besbelli Felice'den söz ediyordu -kesin olarak saptayamıyoruz- onun yaşamına yeniden terk ettiği aynı kapıdan girmeye çalışıyordu, yani arabulucu olarak. Kafka'nın hem de şimdi her türlü himmetin derin bağışlanışını işlediği -himmetle iyileşmez acının kurtarılmaya çalışıldığı bir romana çalıştığını- doğal olarak bilemezdi. Vicdanı rahat değildi, bir şeyleri düzeltmek istiyordu. Oysa Kafka onu aklamayı düşünmüyordu.

"Mektubunuz beni şaşırtmadı. Bana yazmanız değil beni şaşırtan. Neden bana yazmayasınız ki? Sizden nefret ettiğimi söylüyorsunuz, ama bu doğru değil. Siz herkesten nefret ediyor olsanız da ben sizden nefret etmiyorum, buna hakkım olmadığı yüzünden değil. Siz Askanischer Hof'da yargıç gibi tepemde oturuyordunuz, bu sizin için iğrençti, benim için de, herkes için de ama sadece böyle görünüyordu, aslında ben sizin yerinizde oturuyordum ve bu yeri bugüne kadar terk etmedim."[2]

Kafka dikkatlice, nerdeyse meydan okurcasına olası bir yaklaşma denemesine yol açabilecek her kuşkulu ya da soran sözden kaçınıyor; bunlar cilalanmış bir taş kadar soğuk cümleler. Bunun dışında da -ki

Canetti de buna işaret etti- mektup küçük düşürücü bir haber de veriyordu ki, bunu duymamak olanaksızdı, yani Grete Bloch'un yargıçlık makamından indirildiği ve artık Kafka'nın dışarıdan bir mahkemeyi tanımadığıydı bu.[3] Böylece onun hayatında oynamayı düşündüğü rol anlamsızlaşıyor, artık nefret için bile bir neden olmadığı ortaya çıkıyordu. Grete Bloch'un buna cevap verebilmek için bir hafta uğraşmasına şaşmamak gerekir. Buna rağmen mektuplaşmayı yeniden başlatmayı başaramıyor.

Bu arada Kafka'nın zayıflıkları nasıl güçlülüğe dönüştürdüğü, bir zamanlar bütünüyle savunmaya yönelik olan eski psikolojik refleksleri aralıksız olarak yeni, kendinden emin kimlik içinde eritmekteki başarısı şaşırtıcıydı ve en anlamlı süreçti. Ne istersen 'söyle benim aleyhimde, sen beni benim kendimi küçülttüğümden daha fazla küçültemezsin.' Bu huyuyla Kafka uzun süre her türlü eleştiriyle başa çıkmayı becerdi. Bu silahın fazlasıyla kullanılması silahı körleştiriyor, herkes için aşağılık kompleksi duygularını kesmeye başladığında bildik oluyordu; bedeli buydu, ki bu bedel zaten her huyun temelinde vardı. 'Benim yargıca gereksinimim yok, çünkü ben kendimin yargıcıyım.' Temelinde aynı ifade. Şimdi ise ters yüz edilmişe benziyor, dikenleri dışarıyı işaret ediyor. Kafka'nın kendi kendisiyle dalga geçen, o zamana kadarki hoş pişmanlıkları belirli sanıkların davranışlarını anımsatmaktayken, yargıç saygı uyandıran bir kimse. Kafka kendi yapısının mitosunu kuruyor, bununla yaşayabilir. Kendisine olan saygısını iyileştirmekle kalmaz, aynı zamanda da onu güçlendirir. Çünkü yargıçlık makamından gurur duymaktadır. O kelimenin tam anlamıyla bir mitos yaratır. Görüntü, öykü ve açıklama bir aradadır. Görüntü Kafka'yı çoktan tanımaktadır, burası 'mahkeme salonudur'. Burada geçen öyküyü DAVA'da anlatır. İçsel yargıç makamı mitosu ise Kafka'nın neden acı çektiğini, bu acının bir zamanlar inandığı üzere neden anlamlı, ama gerekli olduğunu açıklar. Bu *özel bir mitostur*, Kafka bu mitosun içinde yerleşmeye başlar.

Tam da bu araçlarla artık kendisini Felice'ye inandırmada ısrar eder. Bu sallantılar, bu bitmek tükenmek bilmeyen kararsızlıklar... Bunları hemen başlangıçta parlak renklerle çizmişti, bu sitem karşısında bir süre kendine vehmetmek için. "Şimdi istediğimi, sonra istemiyorum. Merdivenin üst basamağındayken, eve girdiğimde hangi

durumda olacağımı bilmiyorum."[4] Bu komikti, Felice Bauer bunun doğrunun dışında olduğunu anlayıncaya kadar epey zaman geçti. Sonunda Askanischer Hof'da bunu dışarıya çıkarttı, çünkü ona göre tüm bu kendi kendini gözlemlemeler hiç de affedilemezdi.

Şimdi, bu rezaletten dört ay sonra Kafka'nın sürpriz açıklaması hazırdı. Kararlar vermede zorlandığı ve verilen kararlara bağlı kalmada güçlük çekiyordu. Bunu ne inkar etmek isterdi ne de edebilirdi. Ama başkalarının yaşamını güçleştirmesi değişken bir karakter yüzünden, enerji ve dayanıklılık eksikliğinden değildi. Hayır Kafka bocalamıyordu, o *ayrışmıştı*, bu ise bambaşka bir şeydi. Çünkü kararsızlık doğrudan doğruya zayıflıktı, ayrışmışlığın ise trajik bir anı vardı. Böylesi bir içsel ruh haliyle sağ kalmak canlılık işareti değil miydi? Bunu söylemiyor, ama bu yeterince yakın.

Yanılmamalı. Kafka'nın burada öne sürdükleri didaktik araçlar değil ve iki çatışmacının bulunması Felice'nin içsel bir yaşamı kavramasını sağlamaya hizmet etmiyor sadece, bu durum için kavramlar yok. Kafka bu görüntüye *inanıyor*, bu durumu sahnelemesi, nerdeyse sevgi dolu olarak resmetmesindeki tarz, onun burada temel bir şey keşfettiğine inandığını gösterir. Karşılıklı çatışan iki insanın içsel güçlerini bağımsız olarak göstermek kuşkusuz pek özgün değildi; bu gibi görüntülere psikanalizin de eğilimi vardı ve Kafka'nın bunu hayal etmesinin nedeni, Freud'un başlattığı, otonom 'davranışlı' psişik celseleri çoktan bildiği düşünülebilir. Ama Kafka kavramın mantığını izlemiyor, tersine görüntününkini izliyor, bunu kelime anlamında alıyor, oradan mitsel bir olay çıkartıyor. *Görüntü:* her iki çatışan. *Öykü:* bitmek bilmeyen sonuçsuz çatışma. Bunun için olağanüstü yalınlıkta ve kavranabilir bir *açıklama*, yani Felice'nin kendisini neden buna hem meyilli hem de itici hissetmesi.

Ondan günün birinde haber alacağını beklemiyordu. Ara sıra Erna'dan bir mektup geliyordu, ona Bauer'lerdeki durumu bildiriyordu, bunun dışında onu 'bir ölüyü' düşler gibi düşlüyordu. Tersine de Felice'nin onun deli gibi çalışması hakkında bilgi sahibi olduğunu bilmiyordu. Elsa Brod Berlin'le Prag arasındaki ince ipliğin tamamen kopmamasına çalışan kişiydi. O aynı zamanda yeniden yaklaşma deneylerine Kafka'nın gösterdiği tepkiyi iyice gözlemliyor ve sabırsızlıkla bekleyen Felice'ye telgrafla bile bildiriyordu.[5]

"Tüm gün boyunca kendimden memnunluk" diye not etmişti 1 Kasım 1914'te. O gün Felice'nin istediği bilançoya başlamıştı. Bu yersiz, ama açıkçası gene de yükü azaltan yan işe. Öte yandan yeni bir duygusal kargaşanın, özellikle de cevap beklemenin DAVA çalışmasına etki yapacağını hemen anlamıştı: "... Size yaklaşma olanağının ortaya çıktığı şu sırada gene her şeyin merkezi oldu. Mutlaka işimi de tedirgin ediyor." Kısa süre sonra onaylanacaktı bu. Üç ay boyunca, tatili sırasında da, dışsal tüm tatsızlıklara dayanmıştı. Alışık olmadığı oda, yaşam ritminin değişmesi, mağazanın, fabrikanın ve iki eniştenin kaderiyle ilgili her günkü kızgın tartışmalar, Doğu Yahudisi göçmenlerin içler acısı görünümleri ve onların kaderinin tartışılmasının gerekliliği; Avusturya yenilgilerinin başarıya inanmış okuyucuyu bile düşündüren sürekli, depresyon yaratıcı haberleri de unutulmamalı. Bütün bunları her akşam üzerinden atmıştı kendisi için asla sırt çevrilmeyecek görev olarak gördüğü işi için. Ama birdenbire uykusuzluk ve baş ağrıları yeniden kendini belli etti. Kafka birkaç geceyi adet edindiği gibi yatakta geçirdi dinlenmek ve büroda yıkılıp kalmamak için. "Suçlu mektuplar" dedi, hemen bildi, "hiç mektup yazmamayı ya da çok kısa mektuplar yazmayı deneyeceğim". Buna uydu. Ocak sonuna kadar, yani nerdeyse üç ay daha onun elinden çıkmış bir mektup almadı kimse.[6]

Bin dokuz yüz on dört, *annus horribilis*, felaket yılı. Felice Bauer için de, savaş olmasa da yaşamının en karanlık yılıydı bu. Sosyal iflas ve tek erkek kardeşinin göç etmesi, servet kayıpları, Erna'yı dert edinme, Praglı memurla bozulan nişanlılık ve nihayet Lindström A.G.'deki sıkıntılı sorunlar, ki -ortaya çıktığı üzere erkenden- parlak bir işten istifa etmişti, şimdi ise yeniden işe alınmak için ricada bulunuyordu. Bütün bunların bir yılda oluşu yeter de artardı bile. Henüz hiçbir şey en kötü darbenin geleceğine işaret etmemekteydi.

5 Kasım'da, belki de Kafka'dan kapsamlı düşünsel mektubu aldığı gün, Felice'nin babası Carl 58 yaşında öldü. Kesin koşulları bilemiyoruz, ama ani ve hızlı bir ölümdü, enfaktüs ölümü, kimse buna hazırlıklı değildi.

Carl Bauer için de ailesinin karşı karşıya kaldığı sürekli zorlanmalar etkisiz olmamıştı, onun *laisser-faire*'i özellikle de en korkunç zamanlarda hep yeni evlilik kavgalarına neden olduğu için her felakete iki

misli dayanmak zorunda kalmıştı. Kızı Erna'nın hatası herhalde kulağına ulaşmıştı. Bu yüzden ahlaki anlayışını kaybetmemişti: "Hiçbir şey ona yabancı değildi", diye yazdı memnuniyet duyarak, "artık çok genç değilse de bir zamanlar genç, sıcak, taşkın kanlı olduğunu unutmamıştı hiç. Bu yüzden çocukların zayıflıklarına ve hatalarına karşı çok anlayışlıydı."[7] Felice'nin talihsizliği ona mutlaka dokunmuştu, hatta bir iş gezisini yarıda keserek kurtarılacak bir şey kaldıysa kurtarmak için dönmüştü. Buna rağmen Felice güçlüydü, kendi kendisine yardım etmeyi becerecekti, ayrıca da mutlu dönemlerde düzeltilemeyecek bir şey olmamıştı. Tek erkek evladından ayrılmak ise -hem de hep yinelediği gibi ilelebet ona veda etmek- yaşamındaki bir felaketti. Bu durum aynı şehit düşen oğulların yarattığı sosyal travma gibiydi, kendi kuşağının sayısız insanı bu durum karşısında donup kalmıştı. 'Kalp kırıklığı yüzünden ölüm' diye bir şey varsa gerçekten, o zaman Carl Bauer'in 1914 ilkbaharından bu yana belirli olarak yükselen bir riski vardı.

Ölüm savaşta donuk bir alışkanlığa döner, nerdeyse her ailenin evine yerleşir, diğerlerinin ölümden üzülmesi azalır, kamusal ve özel yas tutma kısaltılır. Çok ölünün olduğu yerde geride kalanlar kendileriyle baş başa kalırlar. Ayrıca ecel ölümlerinin içine de savaş düşüncesi girer ve giderek önemini yitirmekle tehdit eder. "Herhalde bu ölüm olayında da savaşın epey rolü var" diye yazdı Kafka'nın annesi baş sağlığı mektubunda, "çünkü günlük büyük endişeler giysilere yapışıp kalmıyor." Bir de doğru, ama avutucu olmayan, barış zamanlarında mutlaka değinmeyeceği bir cümle ekledi: "insan her şeyi iyice düşündüğünde, ölüm en korkunç olan değil."[8]

Kafka için haber daha mutsuz bir dönemde gelmiş olamazdı. Daha yeni Felice'nin cevap vermesini, hatta devasa mektubunun alındısını telgrafla haber vermesini istemişti. Bu telgraf geldiğinde bambaşka bir içeriği vardı ve Kafka'yı zaten aylardır sürdüğü kendi kendisiyle konuşmaya itti. Çünkü Berlin'de şimdi başka dertler vardı.

Bu yeni yarattığı kendi mitosunun, henüz kaba inşasını kurmuş ve içine girmişken en ağır denemeydi. Bu ölüm haberi bir yıl önce gelmiş olsaydı kendini suçluluk duyguları içinde yıpratırdı. Şimdi ise hemen felaketi gereksiz kendi kendini suçlama değirmeninden ge-

çirine ve nesnel, herhangi bir biçimde kendini suçlamadan sıyırmanın oluşumunu, bunun kavramını ve ona uygun görüntüyü aradı. Kafka yeni kazandığı bağımsızlığa zarar vermeyecek bir yorum aradı ve bu yorum kısa sürede geldi.

"Benim aile ile (Bauer) olan ilişkim benim için ancak kendimi aileyi mahveden biri olarak görürsem anlam kazanır. Bu tek organik, var olan her türlü hayreti kolayca aşan bir açıklamadır. Hem benim açımdan aileyle işlerliği olan tek bağdır, çünkü bunun dışında ben ondan duygusal açıdan tamamen ayrılmış bulunuyorum, şüphesiz tüm dünyayla olan ayrılmışlığım kadar etkili değildir. (Bu açıdan varlığının görüntüsü, işe yaramaz, kar ve kırağı ile kaplanmış, toprağın içine eğri olarak kolayca sokulmuş bir değneğin, derinliğe kadar eşinmiş büyük bir düzlükteki bir tarlanın kıyısında karanlık bir kış gecesindeki görüntüsüdür.) Sadece çürüme geçerli. F.'yi mutsuz ettim, şimdi onlara gereken her şeye karşı koyuşu zayıflattım, babanın ölümünde payım oldu, F. ve E.'yi birbirlerinden ayırdım ve sonuçta E.'yi de mutsuz kıldım, görünen o ki bu daha da ilerleyecek bir felaket. Beni geriyor ve bunu ilerletmeyi öneriyor.(...) Ben de öylesine acı çektim ki, bundan kendimi asla kurtaramayacağım, küçücük dertler bile karşı koyma gücümü iyileşmez bir biçimde zayıflattı. Garip olan bunların uzun tutukluk süreleri aynı sonuçlar yaratıyor (uykum, hafızam, düşünme gücüm, direncim iyileşemez biçimde zayıfladı.)"[9]

Bunları çok dikkatle dinlemek gerekir: 'Mahveden benim', bu ahlaki bir intihara benziyor, öylesine bir suçlama ki, daha mahvedici olamaz. Buna rağmen Kafka'nın kendisine bağışladığı semantik rahatlamayı hissettiriyor. Çünkü ancak o mahvediş 'etki' yapar, kendisi buna "memur edilmişim", yani daha da etki yapmasına, cezasını ise zaten çekmiş. Evet bu aileye yaptığı zararlı, ama trajik yanı da var, büyük suçun sözüm ona kaderciliği, sadece küçük olanın büyütülmesi değil. Kafka kendi dünyasının bağlantıları uğruna savaş veriyor ve üzerindeki, onu yere serecek olan, onu yeniden yazı masasından ayıracak, korku ve can sıkıntısına atacak olan suçun ağırlığını üzerinden atıyor. Kafka kendi işi uğruna savaş veriyor. Yazınına gittikçe daha fazla o özel mitosunun elementleri girdikçe, bunlar aynı biçimde şekillendikçe, mitik kendi kendini yorumlama, korunmayı ve enerjiyi beraberinde getiriyor, Kafka'nın şimdi çalışmak için buna gereksinimi var.

Dengeyi tutturuyor. Grete'nin ve Felice'nin, deşeleyen haberleri, ölüm haberi, ölüm deşelemeleri... Kafka tıkanıyor, bocalıyor, her şeyin son bulduğuna inanıyor, o sırada doğrudan doğruya yeni kanallar açı-

lıyor ve birikmiş olan akıntı onu ileriye sürüklüyor. 18 Aralık'ta -ki hâlâ DAVA dosyalarına geceler boyunca çalışmakta- yeni bir öyküye başlıyor, DER DORFSCHULLEHRER (KÖY ÖĞRETMENİ); yılın son günlerine doğru da bir diğerine, DER UNTERSTAATSANWALT (SAVCILIK MÜSTEŞARI); ocak başında, büyük heves duyduğu yeni bir şeye, bir süre sonra gene de başka bir defter açarak başlamaktan vazgeçiyor, bu 'Elbenberg atları' hakkındaydı, onların sözüm ona hesap yapmaları hakkındaki noterce tasdik edilmiş bir metine dayanıyordu. Kafka Maurice Maeterlinck'in *Neue Rundschau*'da çıkan yazısını mutlaka biliyordu, bu raporda atların tinsel yeteneklerinin epik genişliği savunuluyordu; bunun yayınlanması çevresinde oluşan kavga yıllar öncesine dayanıyordu. Oysa Kafka'yı ilgilendiren atlar değil, onun *görüntüye* gereksinimi vardı, başkaca bir şeye değil. "Gecenin büyük bölümü asıl işe ayrılmalıydı" deniyor Elberfeld fragmanında bu çekişmeli hayvan terbiyesi için, insan burada hangi 'atların' kastedildiğini kavrıyor. Kısa süre bunun güncede onaylanması geliyor: "yeni bir öyküye başlayarak eskileri mahvetmekten ürktüm. Artık karşımda 4 ya da 5 öykü sirk müdürü Schumann'ın karşında prodüksiyonun başlangıcındaki gibi şaha kalkmış atlar gibi duruyorlar."[10]

Bunlar o esinlenme döneminin altı ayını kapsayan mutsuz, paradoks, hatta tuhaf durumlara eşlik eden koşullardı. Kafka'nın yıllarca kendisini savrulan bir kişi olarak görmesinin ardından bu gibi koşullarda ve bağımsızlık kazanırken, dışsal ve içsel kozmosu elinde tutabilmiş oluşu nerdeyse inanılmaz görünüyor. Bunların hepsini entelektüel bir izolasyonda kazanması, ki zamanının yazarlarında bir benzeri daha yok. Kiminle edebiyat konusunda anlaşabilecekti? Felix Weltsch'i artık ender olarak görüyordu, çünkü bir faydası yoktu, ayrıca açıkça mutsuz bir evliliğin tanığı olmak düşüncelerini darmadağın ediyordu. Wolff'dan uzun zamandan bu yana bir haber alınmıştı, Weiss ve Musil'le olan bağ da savaş başladığından bu yana kopmuştu. Böylece edebiyat dürtülerinin çeşitli kaynaklarının akışı kesilmişti. Prag'ın ötesine geçen tüm perspektifler kapanmıştı. Tam da şimdi, Kafka yazılmış sayfalarla çekmeceleri doldururken yazma eyleminin mutluluğu ile yetinmenin sırasının gelip gelmediği konusunda söyleyecek bir şey bulamadı. Ne içindi bütün bunlar, kimin

içindi? Gece çalışmasından "görev" olarak söz ediyordu. Okuma yapmaktaki sürekli hevesi görev yerine getirmenin tanık gerektirmeyen Protestan versiyonunu düşündüğü konusunda kuşku duymamıza neden oluyor.

Bir heveslendirme de kuşkusuz Brod'un çeşitli tedirgin edilmelere rağmen nasıl bir enerji ve sabırla büyük romanına sadık kalışıydı. TYCHO BRAHE'İN TANRIYA GİDEN YOLU bu arada tamamlanmıştı ve Brod, *Weisse Blatter*'in yeni yayıncısı Rene Schickele'yi bu kapsamlı yapıtı sürekli olarak yayınlatmaya ikna etmişti. Bu yayıncılık açısından uygunsuzdu, Schickele bununla dergiyi biçimsel olarak tıkamış ve nerdeyse mahvetmişti. Kafka'ya, yeni yılın ilk sayısını açtığında bu mutlaka dokunmuştu. Brod romanı herhangi bir politik savaş arkadaşına değil, ama "dostum Franz Kafka'ya" diye ithaf etmişti. Dikkatli bir yeniden yaklaşmanın işaretiydi bu, mutlaka Kafka'nın Doğu Yahudilerine karşı duyduğu ilgiden kaynaklanmıştı. Brod'a edebiyat hareketinin yolunu açan bu amacın çabasına Kafka her ne kadar hayranlık duysa da, Brod'un Kafka'yı "zamanımızın en büyük yazarı"[11] olarak görüyor olmasına rağmen -bu *estetik* bir yaklaşma anlamı taşımıyordu. Brod'un edebiyatın Siyonist kullanım değeri üzerinden başıboş spekülasyonlarla *feedback*'lemesi Kafka'nın şimdi herhangi bir biçimde kullanabileceği şeyler değildi. Savaşın bu ilk kışında aldığı notlarda Kafka'nın sevdiği edebiyatların daha sıklıkla öne çıkması rastlantısal bir buluşma değil kuşkusuz. Nerdeyse bir yıldan fazla tek bir yazara adadı kendisini, onu kendisine psikolojik açıdan yakın görüyordu. Strindberg'di bu yazar. "Okumak için okumuyorum onu, göğsüne yatmak için okuyorum" diye yazılı açıkça günlükte.[12] Strindberg en derin, yaşamı tehdit eden krizlerden edebiyat yoluyla insanın kendini kurtarmasını ispat etmişti, tüm içeriksel paralelliklerin dışında bu meydan okumayı Kafka cesaretlendirme olarak algılamıştı ki, bu onun için en yakın dostlarının omzuna vurarak avutmalarından çok daha anlamlıydı. Strindberg de doğal olarak hep hızlı, amaca bilinçli ve yan gözle seyirciye bakarak çalışmıştı. Bu bir üretim mucizesiydi, hayran kalınırdı buna, ama taklit edilmesi olanaksızdı.

Kafka'nın durmadan yeni öykülere saldırmasını Brod, şayet bundan haberi olmuşsa, doğru bulmuyordu ve pragmatik itirazlarını tahmin etmek güç değil. Kafka'nın kendi düzenlediği yıl sonu çalışma

bilançosunda bile -ki bu tamamen alışkanlığının tersineydi kendisinin de not ettiği gibi-, kendi kendine CEZA KOLONİSİNDE ve KAYIP'ın bir bölümü dışında bütün o gecelerde doldurduğu defterlerde başkaca bir şey tamamlayamadığını kabul ediyordu. Kötüydü bu. Gene de düzeltilemeyecek bir yıkım değildi hiç. Şayet Kafka geçmiş durumları yoğun olarak gözünün önüne getirebilseydi. O zaman bardağın yarım boş olmadığını, yarım dolu olduğunu söylemek zorunda kalırdı. CEZA KOLONİSİNDE'ye ve DAVA'nın ilerlemesinde zorla elde ettikleri iki yıl öncesinde o derece yıkıcı görünenler yanında, artık yaşayamayacağına inandığı durumlarla karşılaştırıldığında nerdeyse müthişti. Bu gibi koşullarla başa çıktığına göre yeterince umut kalıyordu geriye. Tabii daha beter olmamaları koşuluyla. Oysa bir dünya savaşının ortasında 'daha beter' ne olabilirdi ki?

1915 ocak ayının başında Kafka'nın eniştesi Karl'ın erkek kardeşi Paul Hermann askere alınmıştı, Paul Hermann'ın geçici olarak yönettiği, kendisinin de vekil olduğu Kafkaların asbest fabrikasının batması yüzünden sık sık tartışmalar çıkmış, el koyma kararı alınamamıştı. Paul'un kuşkulu işlerini kim gözlemleyecek, kim onun yerini alacaktı? Bu soru şimdi kendiliğinden cevaplanıyordu. Yeniden bir kaçışla Kafka son çizgiyi de aşmış olacak ve kendini ailesinin düşmanı, 'yıkıcısı' olarak ilan etmiş olacaktı. Bu arada zaten bu sefil girişimin, klanın sosyal yükselişine en ufak bir biçimde katkısı olamayacağı ortaya çıkmıştı. Üretim durmuştu. Büyük olasılıkla ham madde eksikliğinden, savaş sırasında ithalatı artık yapılamıyordu. O anda yapılacak şey, envanter düzenlemek ve müşteri ve alacaklıları mümkün olan hünerli anlatımlarla oyalamak, tamamen çöküşü biraz ileriye atmak olacaktı.

"...yarın fabrikaya gidiyorum" diye yazdı Kafka 4 Ocak'ta, "Paul'un askere alınmasından sonra belki de her öğleden sonra oraya gitmek zorunda kalacağım. Böylece her şey son buluyor."[13] Öyle de oldu. Daha ertesi gece KÖY ÖĞRETMENİ ve SAVCI MÜŞTEŞARI'nı yarıda kesmek zorunda kaldı ve umutsuz çabalara rağmen hiç değilse DAVA'yı kurtarmak istedi, ama dış baskı daha ağır bastı, yeni dikkat dağıtmalar karmaşası ölçüyü kaçırmış ve Kafka'nın acendasında sakin düşünmeye en ufak bir boşluk açmamıştı. Paul Hermann'ın

henüz dört hafta sonra askeri eğitim için Prag'a gönderilmesinin mutlu rastlantısı Kafka için geç kalınmış bir durum yaratmıştı. İşine sırtını dönmüştü, biraz uzun bir süre. Ve kapı kilitlenmişti.

'Neden fabrika için bir şeyler yapmayı denemiyorsun?' Felice'nin sesiydi bu, sevilen ve korkulan sesti. Herhalde Kafka'nın sesini arada bir telefonda duyuyordu, çünkü mektuplar yalnızca tedirgin etmiyor, biçimsel olarak şimdi kentten kente dolaşıyor ve savaşın başlamasından beri her postaneye yerleşen sansürcülerin bakışlarından geçiyordu, bu da o mahremiyet aurasını zarara uğratıyor, *nerdeyse* tüm acılara taviz veriyordu.

Matemli ailenin Noel masasında onun için bir yer yoktu. Böylece ocak ayı için sözleşildi. Kafka her zaman olduğu gibi bir hafta sonu için Berlin'e gelmeliydi. Oysa tramvaya biner gibi uzak yol trenine hiç engellenmeden binmenin zamanları çoktan gerilerde kalmıştı. Devlet askerlikten kaçarlar diye barışçıl sınır geçişlerini bürokratik engellere dönüştürmüştü. Kısa açıklamalar yaparak yazılı bir form doldurulması gerekiyordu ve Bauer'ler telgraflar yollayarak onun önemli ailevi durumlar yüzünden Berlin'e gelmesi gerektiğini bildiriyorlardı. O bürokrasinin yavaşlığını bildiği ve yolculuk için erkenden başvurduğu halde -"nişanlıyı" ziyaret, adı, adresi, kökeni, telgrafların sunumubuna rağmen Prag'daki Avusturya Macaristan kaymakamlığı kâğıtları zamanında yetiştiremedi. Böylece Kafka Askanischer Hof'u yeniden görmekten mahrum kaldı. Bu kendisinin bile kendisinden esirgeyemeyeceği bir acıydı.

Felice bir yolunu buldu. Planladıkları birlikte geçirilecek hafta sonundan sonra o nasıl olsa bir iş gezisine çıkacaktı, Avusturya-Almanya sınırına dolaylı bir yolculuk yapabilirdi; pasaport alabilirdi. Bodenbach'tı Bohemya sınır istasyonunun adı, Kafka orada treninden inmeliydi. Elbe kıyısında bir endüstri kentiydi orası, Kafka da sigorta işleri yüzünden orayı istediğinden daha da öte iyi biliyordu. Mesleki ziyaretleri sırasında buraya bir kez de 'özel' olarak geleceği aklının köşesinden geçmemişti. Şimdi ise çiftler için Bodenbach bir buluşma yeri oluyordu, otelciler de yeni müşterilere hazırdı.

Derin bir komikti bu -Kafka'nın yaşamındaki ender 'kafkaesk' anlardan biriydi-, kurumların tembelliği sağlıyordu bunu. İlk kez özlem

duyduğu bir kadınla tüm akrabaların ve tanıdıkların olmadığı, bütünüyle anonim bir çevrede, nerdeyse iki buçuk yıl aradan sonra dışsal anlamda özgür bir buluşmaydı. Bir gece değildi, belki bütün bir gün bile olmayacaktı. Gene de yeterince uzundu, yüzlerce mektupta biriken ölçüsüz söz verişlerin provasıydı.

Bu sınavın konusu cinsellikti. Kafka da Felice Bauer'de bunun tamamen bilincindeydi. O cumartesi günü oraya varmıştı, bir otel odası kiralamıştı. Felice Pazar günü geldi, olasılıkla öğlene doğru. Birlikte restoranda yemek yediler, ardından Kafka'nın odasına çıktılar, orada iki saat boyunca yalnız kaldılar. 'Birlikte odaya çıkmak' o zamanlarda seksle eşdeğerliydi. Durum açıktı, açıklık gerektiriyordu, –Kafka'nın da bildiği gibi- Felice sevilme inceliğine hazır olmasaydı asla bu duruma izin vermezdi. "Ne kadar usluyuz birlikte biz burada" dedi bir süre sonra. Bu bir cümle değil, nerdeyse sabırsızlık gösteren bir tavırdı. Bir bayan daha ileriye gidemezdi. Oysa Kafka sustu ve kıpırdamadı. Hiçbir yakınlık, hiçbir arzu hissetmedi. Boşluk hissetti. Bu kadın -bir zamanlar günlüğünde saptamıştı- buluştuğu "en yabancı insandı". Burada, kapalı mekânın mahremiyetinde, bunun onaylandığını son derece açıklıkla gördü.

> "Çevremde yalnızca can sıkıntısı ve çaresizlik. Birbirimizle benim özgürce nefes aldığım tek bir iyi anımız bile olmadı. Sevilen bir kadına duyulan tatlı ilişkiyi Riva'daki duyduğum gibisinden F.'ye karşı mektuplar dışında asla duymadım. Yalnızca sınırsız hayranlık, acıma, kuşku ve kendini aşağılama. Ona okuma yaptığımda da, cümleler iğrenç biçimde birbirinin içine girdi, dinleyiciyle bir bağ yoktu, o kapalı gözlerle kanepeye uzanmıştı ve bunları dilsiz gibi özümsedi." [14]

Göz kapaklarının ardının nasıl olduğu hissediliyor. Felice Bauer yorgundu. Geceyi yolculuk hazırlıklarıyla geçirmişti, uzun bir tren yolculuğu vardı ardında. Belki o da bir şeyleri düzeltmek istemişti ve birkaç ay önce onu öfkeye kadar kızdıran durumlar babasının ölümünden sonra daha yumuşak bir ışık altına girmişti. Oysa şimdi burada, bu otel odasında hiçbir şeyin değişmediğini anlamıştı. Bir zamanlar nişan kutladığı adam tutulamıyordu, saydam değildi, gövdesiz bir sesti. Gözlerini kapattığında sanki ona bir mektup okunuyor gibiydi.

Kafka kapıcı efsanesini de okudu, DAVA'nın ana kalbini. Bu tüm

yaşamını 'kanunun' girişinde geçiren bir adamın öyküsüydü. Sonunda bu girişin yalnız kendisi için saptanmış olduğunu anlayıncaya kadar. Felice dikkatle dinledi. Belki de şimdi Kafka'nın neden bir öykünün doğrusu olması gerektiğini, Kafka'nın neden 'doğrudan' söz ettiğini hem de bu doğrunun öykünün kendisinden daha açık formüle edilemeyeceğini anlamıştı. O da davet edercesine açık olan bir kapının önünde durmuyor muydu? Etrafta hiçbir kapıcı yoktu. Gene de Kafka içeriye girmiyordu. Bunun yerine bir öykü okuyordu; girişleri, kapıcıları ve boşuna bekleyişi konu edinen bir öyküyü.

10 Şubat 1915. Kafka gene titizce çamaşırları, kitapları ve manüskrileri bavuluna yerleştiriyordu. Elli'nin güzel, sessiz evi aile tarafından şikayet edilmişti, günlerden beri kalacak yeni bir yer arıyordu. Sonunda eski kentte bir oda bulunmuştu, çoktan beri bildiği bir binada; Bilek sokağı 10, Valli'nin ve onun gürültücü kocası Josef Pollak'ın oturdukları apartmandı burası.

Kafka ilk kez *kiracı* olarak yaşıyordu; iyice bakıldığında varoluşu, kahramanı Josef K.'nın düşündürücü evsizliğine bir adım daha yaklaşmıştı. Çünkü o da şimdi bir *pansiyonerdi*, sabahları kahvaltı getiren bir ev sahibi, merdivenin öte yanında değil de, bir sonraki duvar kâğıdının gerisinde oturan komşuları vardı. Bu darlığı, bu bağımsız olmayan, bekârlığın sıkıntı veren yakınlığını edebiyatta çoktan aşmış olmasına rağmen, sanki bunlardan ilk andan itibaren kuşku duymak zorunda gibiydi.

"Burada özel hiçbir şey olmadı, herkes dikkatliydi. Ev sahibim benim hatırım için gölge gibi davranıyordu. Yan tarafımda oturan genç kişi akşamları dükkândan yorgun geliyor, birkaç adım atıyor ve hemen yatağa giriyordu. Buna rağmen daire küçüktü, kapılar duyuluyor; ev sahibi bütün gün susuyor, öteki kiracılarla yatmadan önce birkaç kelime fısıldamak zorunda; pek duyulmuyor o, kiracı ise biraz... Duvarlar korkunç ince; odamdaki çalar saati ev sahibini üzme pahasına durdurdum. Girdiğimde ilk işim buydu, buna karşılık yan odadaki çalar saat daha yüksek sesli çalışıyor, dakikaları duymamaya çalışıyorum, ama yarım saatler çok sesli çıkıyor, melodili olsalar da; tiranı oynamam olanaksız, bu saati de durdurmayı isteyemem. Zaten işe yaramazdı, her zaman biraz fısıldayacaklar, kapının zili çalacak, dün kiracı iki kez öksürdü, bugün daha sık, onun öksürüğü bana ondan daha çok acı veriyor. Kimseye kızgın olamam, ev sahibi öksürük yüzünden

sabah özür diledi. Kural dışıymış, çünkü kiracı (benim yüzümden) odayı değiştirmiş, onu yeni odaya yerleştirmek istemiş, kapıya kalın bir perde takacakmış. Çok düşünceli, ama ben gene de pazartesi günü çıkacağım."[15]

Kafka kaç desibel olduğu ölçülemeyen bir sesi değil yabancı insanları duyduğunun farkındaydı. Zaten bunu mektup ve günlükte söylüyordu, ama anlatımının komikliği zaten yeterince açıklıyor bunu. Çektiği sıkıntı daha çok kendi mahremiyetinin tedirgin edilmesi ve canlılar tarafından üzerinin çizilmesiydi. Yazmayan birine yazma eyleminin nasıl bir sessizlik gerektirdiğini anlatmak mutlaka güçtü. Ama bu sessizliğe ana babasının evinde de sahip değildi, hatta bildiği sanatoryumlar bile doğaüstü barışı garanti edemiyorlardı. Tuhaf bir biçimde ev sahibesinin bu son derece sinirli kiracısı için savaş verdiğini gösteriyor, çünkü diye bildiriyor Felice'ye, "bu yaşlı kadın her sabah yatağımın yanına gelip bana yeni düzenlemeleri fısıldadı, evdeki gürültüyü nasıl daha fazla azaltacağını anlattı."[16] Hiçbiri fayda vermedi. Bir ay bile geçmeden Kafka bavulunu gene topladı.

Lange sokağı 18, "turna balığı" adlı ev. Beşinci katta bir köşe oda, balkonlu, tam da bir zamanlar Felice'nin hatırı için tuttuğu ve sonra güçlükle kurtulduğu evin karşısında. Kafka bir an için nerdeyse mutlu oldu. Her iki yandan da güneş alıyor ve eski kentin damlarını gören bir manzaraya sahip oluyordu; bu gibi dışsallıkların insanın ruhunu açacağının, yeni umut vereceğinin mümkün olabileceğini hiç aklına getirmemişti. Ama sonra başının üzerinde birisi bowling oynamaya başladı. Odanın tavanında ağır bir top hızla oradan oraya yuvarlanıyor, köşede gümbürdüyor ve gevşek biçimde tangur tungur yuvarlanıyordu. Kafka yeni ev sahibini çağırıp yukarıyı gösterdi. Kadın orada çatı arası olduğunu, bunun dışında atölye olarak kullanıldığını, ama kiracı olmadığını söyledi. Yani orada hiçbir şey *olamazdı*. O zaman Kafka bu gürültü açıkçası bu dünyanın nedensiz ve bu yüzden de bertaraf edilemeyecek işkencelerinden diye cevapladı. Sanki bir kartvizit uzatıyor gibiydi. Dr. Franz Kafka, sinir hastası. Artık kimin karşısında olunduğu biliniyordu.

Bu gibi insanların yardımına koşan şeyler de vardı. 'Oropaks'dı bu, yoğrulabilir bir maddeyle kulaklar tıkanabiliyordu, Berlin'deki bir firma üretiyordu bunu. Kafka bir paket ısmarladı. Kafasının üzerinde asansörün makine çarkları yuvarlanıp duruyordu. Bu odada iki yıl boyunca oturacaktı.

Belki de bir köpek sahibi olmalıydı. Küçük, sadık bir köpek, uzun zamanlardan beri Kafka'ların baktığı foks terier cinsi gibi bir şey. Köpeği olan biri tamamen yalnız değildir. Köpek eğlendiricidir ve hep minnettardır. Buna rağmen bir köpeğin zor yanları da vardır. Evin içine pislik sokacağı kaçınılmazdır, çünkü durmadan yıkayamaz insan onu. Köpekler ara sıra hastalanır da, bu mutlaka yorucu, en kötü durumlarda ise iğrençtir. Sağlıklı kalsa bile günün birinde yaşlanacak. "O zaman insan yarı kör, ciğerleri zayıflamış, yağdan kıpırdayamaz duruma gelmiş bir hayvanla azap çekmek durumunda kalacak ve böylece köpeğin daha önceleri verdiği sevinç pahalıya mâl olacak."[17]

'Yaşlı bir bekârın' refleksleri. Blumenfeld adı, Kafka onu 1915 şubat ayında buldu, son bir yeni atılım denemek için, -HÜKÜM'den bu yana- kendi kendisine karşı tehdit olarak kurduğu uzun süren rüzgârlı, boş varoluşun son modeli olarak. Blumenfeld yazarın gölge görüntüsü, portresi (*altıncı* katta oturuyor olmasına rağmen, belki de o zamana kadar boş olan atölyede), ama aynı zamanda da Josef K.'nın gölgesi (adı manüskride hemen ortaya çıkıyor, hızla üstü çizilmiş). Tıpkı DAVA'daki sanığın mahkemenin yapısı hakkında sonsuz tahminler yürüttüğü ve bunun içinde yaşamını bitirdiği gibi Blumenfeld de gelecekteki olası bir felaketin dal budak salmasından, insanca da olsa, köpekçe de olsa yaşamdan tamamen akıllıca kaçınıyor. Josef K.'yı raydan çıkaran darbe burada zihni karışıklığının sürekli devamı olarak aynı ölçüde dağılırken, Josef K. başına gelen belayı doğru metafizik görev olarak görerek belli bir format kazanırken, Blumenfeld gündelik yaşamın çakıl taşlarıyla kendini yaralayarak eziyor.

Blumenfeld her şeyden çok sessizlik istiyor, mezar sessizliği. Bu yüzden tedirgin edilmeyi perdeleme ateşinin gerçeği olarak yaşıyor. Bir akşam eve döndüğünde odasında zıplayan, nefis biçimde kendiliğinden hareket eden ve onu, sanki onun emrindeymişler gibi izleyen iki tenis topu buluyor. Toplardan patırdı çıkarmadan kurtulmak için plan düşünüyor ama iki küçük kız tarafından tedirgin ediliyor. Sonra büroya gidiyor, orada sözüm ona hizmetine verilmiş iki pratisyen, çocukça davranışlarıyla çalışma gününü zehir ediyor.

Kafka burada duyulan, kendi kendine işkence eden bir zevkle sonsuz değişken olan bir örneği deniyor. Ayırt edilemez bir çift karakter figürüyle ortaya çıkan rahatsız etme kaynağını, her zaman yanda, ar-

kada, yukarda ya da altında olan, nedenini asla bilemediği *stereo* rahatsız edilişi deniyor; bu öyle bir rahatsız ediliş ki, burjuva evlerinde ender, ama nerdeyse mecburen kiralık kışlalarda ve otel odalarında rastlanan cinsten. Kafka varyasyon olanaklarına sadece değindi, çünkü Blumenfeld öyküsü tamamlanmadan kaldı. Gene de otuz manüskri sayfası yazıldı, en uzun bağlantılı metindi, Kafka'nın yıllar boyu yaratacağı en komik öyküydü. Ama bu rahatsızlık örneğini ŞATO romanında yeniden ele aldı ve tamamladı. Çünkü kadastrocunun, kapıdan kovulup pencereden içeriye giren iki 'yardımcısı' maskaralığın anonim figürleri, düşman olarak gülünçler, gene de aynı zamanda dünyayı cehenneme çevirmek için herhangi bir transandanın yarattığı belalar.

Ama yara acıtmıyor ona dokunulduğu için, yara olduğu için acıyor. Kafka da önce neyin olduğunu söyleyecek durumda değil. Gerilen sinirler mi, baş ağrısı mı ya da gürültü mü. Gene bunların hepsinin içinden gelen eko olduğunu biliyor. Blumenfeld'in pratik şeyleri, ne de ŞATO'daki yardımcılar ona eziyet etmekle görevlendirilmiş rastlantısal kişiler değil. Dünyanın gürültüsü de yalnız ve boş bir yaşamın ses odasında durdurulamaz gürültüye dönüşen bir eko. Orapaks bunu asla gidermez. Ama belki bir köpek. Evet köpeğin avantajları var, Blumenfeld her şeye rağmen bir köpek edinmeli. Kafka öyküye egemen olabilseydi, her zaman olduğu gibi olabildiğince mantıklı, biçimsel açıdan sert, ama gülünç, hain bir son arıyor olsaydı, o zaman aklımıza gelen şu fikir uygun düşerdi. Blumenfeld köpeğine kavuşuyor, ücret ödemeden ve eve teslim edilerek. Ama *iki* köpeğe.

Kimsenin Olmayan Ülkeye

Bunu düşünemezdim.-
Bana anlatmaları gerekirdi.

Hans Henny Jahnn,
KIYISI OLMAYAN NEHİR

"Yüzbaşı Trotta on yedi saat oturdu trende. On sekizincide monarşinin en doğu istasyonu göründü. Burada indi o." Roth'un RADETZKY-MARSCH adlı yapıtında Habsburg İmparatorluğu'nun kesin çöküşünden sonra anlattığı öykünün gerisindeki masal ülkesiydi. Öyle bir ülkeydi ki burası orada üniforma düğmeleri parıldıyor, beyaz top sakallar dikkatlice fırçalanmıştı ve imparator hizmetkârlarının borçlarını ödüyordu. Gene de Roth'un tren bilgileri doğruydu, bu hattı biliyordu, çünkü son duraktaydı doğduğu yer.

Kafka için bu sınıra bir gezi yapmak çok geçti, çünkü sınır artık yoktu. 1914 yazında Avusturya-Macaristan'ın, bir çoğu bataklıklarda olan, çevrelerini çamurun, tozun ve binlerce kurbağanın bitmek tükenmek bilmeyen konserinin sardığı en doğu nöbetçi kulübesini görmenin son bir şansı olabilirdi, orada içki fıçılarının rahat trafiği ve asker kaçaklarına tek değişiklik olarak sunuluyordu. Ama kim isterdi ki büyük savaştan önce Galiçya'ya gitmeyi? "Ben Lemberg ve Czernowitz'i hiç görmedim," diye yazıyor Max Brod 1914 sonbaharında, "ben belki de Galiçya'ya gitmek aklıma gelinceye kadar yüz İtalyan kentini ziyaret edeceğim." Praglı bir kültür siyonisti böyle konuşuyor, akıntıya karşı doğuya yolculuk yapma *nedeni* olan az sayıdaki kentlilerden biri. "Ama elimden Lemberg ve Czernowitz'i almaya kalktıklarında," diye devam ediyor, "onların haklı olarak bana ait olduklarını ve mutlaka görmem gerektiğini hissettim." Yahudi vatanperverin sesi gene duyuluyordu işte.[1]

Oysa bu ses artık iyice sessizleşmişti. İmparatora sadık resmi geçitlerin Altstaedter Ring'deki belediye binasının önünde yer alışı, çiçeklerle donanmış otobüsler sanki düşünce yoksunu zamanların görüntüleriymiş gibi anımsanıyordu. Bütün bunların üzerinden henüz bir yıl bile

geçmemiş oluşunu anlamak güçtü. Prag grileşmişti, alanlar, parklar, istasyonlar, tüm kamusal alan görülür biçimde dökülmeye başlamıştı. Bekleme kuyruklarındaki insanlar artık zaferleri ve yenilgileri konuşmuyor, fiyatlara, kurumların beceriksiz plan ekonomisine ve umutsuz öfkeye şükranla amaç sunan az sayıdaki utanmaz savaş çıkarcılarına küfür ediyordu. Habsburg İmparatorluğu'nda kentsel gündelik yaşam kıtlık ekonomisinin hükmüne girmiş, bu da kurumsal gazetelerin koşullara bağladığı konulara asla uymadan karaborsanın yalın kanunlarına uymuştu ki, bunun inkar edilecek bir yanı yoktu. Yürürlükteki para miktarı açlıktan daha büyük olduğu sürece ana gıda maddelerinin fiyatını yüzde yüz arttırmak işe yaramıyordu. Savaşın başlamasından henüz bir yıl geçmişken Prag'da gıda maddelerinin fiyatı üç hatta dört misli artmıştı ve kışın başlamasından bu yana herkes karıştırılmış tahıldan elde edilen 'savaş ekmeğini' yemeye başlamıştı.

1915 nisanında kaçılmaz kısıtlamalar geldi, önce ekmek ve una. Haberlerden anlaşılacağı üzere dağıtımda eşitlik sağlanması için alınan bir tedbirdi. Kulağa iyi geliyordu, ama yanlış anlaşılmalara yol açtı. Çünkü 'ekmek kameleri' (yeni bir kavramdı bu, zafere alışık Berlin'de şubat başından beri biliniyordu) asla başlangıçta sanıldığı gibi bilinen ekmek için değildi. Her ne kadar her vatandaşa temel miktarı alma hakkı tanıyorsa da (140 gram, aşağı yukarı 350 kalori karşılığı) boş tezgahlar karşısında bu kameler de işe yaramıyordu. Savaştan önce Prag'da 300 fırın varken, 280 fırının rafı boştu, çünkü kapanmışlardı.

Bu çöküşün Kafka'nın çevresinde nasıl etkileri olduğunu mektuplarından ve notlarından öğrenemiyoruz. Kanaatkârdı o, paraya karşı kayıtsızdı, bu yüzden yaklaşmakta olan sefaletin erken işaretlerine karşı belli ölçüde sağırdı. Buna rağmen Kafka'ların da savaşması gereken işaretler vardı. İyi zamanlarda kızlarının ana babaya geçinme masrafı vereceği düşünülebilir miydi? Gerçekten de Elli ve çocukları Felix ve Getri Franz'ın odasında hiç de sürekli konuk olarak yaşamıyor, kira ödüyorlardı. Bu durum büyük bir üzüntü içinde hemen duyulmuştu. Kafka'nın 1915 ocak ayında daha yüksek ücret talebi -çünkü iki yıllık bir hizmeti daha geride bırakmıştı- bu sefer başarıyla sonuçlanmış, o da buna şaşırmıştı. Ek 1200 kron fark almıştı, durum daha da berbat olmadığı, Felice ile evlenme belirsiz bir düş olarak kaldığı sürece bu parayı kendisi için anlamlı biçimde harcaması olanak-

sızdı. Böylece ana babasının yaptığı gibi bir sonraki fırsatta savaş tahvilleri almaktan daha iyi bir şey gelmedi aklına. 5.5 % faiz sözü verilmişti, vergisiz, beş yıllık. Bağış değil, işti bu. İyi bir iş miydi, bu doğal olarak başka bir yerde kararlaştırılacaktı; Galiçya'da, Prag'dan birçok tren saati uzaklıkta.

Artık sınır yoktu. Bir zamanlar Habsburg'a ait olan bu topraklar 250 kilometre uzunluğundaydı, şimdi Rus ordusunun 'tampon bölgesi' olarak hizmet veriyordu. Paylaşılmak istenmiş ama şimdi kendileri paylaşılmıştı. Yalnız Lemberg kaybedilmemiş, ayrıca ele geçirilemez sanılan prestij kalesi Przemysl de kendi haline bırakılmıştı. 130 000 asker ve 30 000 sivil orada kapalı kalmıştı; donuyorlar, atlarını ve köpeklerini kesiyorlar, kayın ağaçları kabuklarından yedek un üretiyorlardı. Rus ordu yönetimi casuslar kanalıyla Przemysl'deki durumu çok iyi biliyordu, sadece beklemesi gerekiyordu; açlık ve bulaşıcı hastalık geri kalanı halledecekti. Bu küçük düşürülmeyi liberal gazetelerin abonelerine anlatmak güçtü.

Oysa gazete okurlarının siyasal onurları 1915 ilkbaharında savaşın başlangıcında olduğu gibi hassas değildi. Düşlerinde bile göremeyecekleri şeyleri duymak, görmek ve okumak zorunda kaldılar. Avusturya ordusu, aslında cezalandırma keşfine çıktığı halde (ki artık bunu kimse düşünmüyordu) kendisini Sırp 'fare kapanı satıcıları' tarafından ülkeden döverek kovdurmuştu. Yüksek rütbeli subaylar birliklerini mahvedici ölüme sürüklemiş, bu yüzden savaş mahkemelerine çıkartılmamışlar, tersine şerefli emekliliğe bırakılmışlardı. O büyük Conrad von Hötzendorf'un sesi bir tek suçu başkalarının üzerine yıkmak için duyuluyor olmuştu. Öyle deniyordu ki en geç haziranda Ruslar Budapeşte'ye gireceklerdi.

Karpatlar şimdi savunulması gereken doğal siper olarak görülüyordu. Üç ay süresince en sert kışta oraya Avusturya-Macaristan ve Alman birlikleri birlikte düşmanı püskürtmek için yığılmıştı. Kar fırtınası altında, eksi 25 derecede yapılan saldırılara savaş tarihi o güne kadar tanık olmamıştı. İnsan kitleleri oraya itilmiş ve kullanılmıştı, hem de silah olarak. Giysileri buzdan zırhlara dönüşmüştü, donmuş gövdelerden haftalar boyunca ayrılmaları olanaksız olmuştu. Uykuya dalan ister istemez donuyordu. Mart ortasında Avusturya Macaristan ikinci ordusu 95 000 insanın 40 000'ni kaybettiğini, bunların 6 000'nin

düşman tarafından, geri kalanının hastalık ve donma yüzünden kaybedildiğini kabul etmek zorunda kalmıştı.

Bu gibi haberler doğal olarak haber bürolarına ulaşmıyordu, Kafka yıllar sonra bile dünya savaşının *Neue Freie Presse*'ye nasıl 'barışçı' ulaştığını anımsayacaktı.[2] Savaş hakkında realist bir bakış isteyenler çoktan beri gazetelere bağlı değillerdi. Herkesin herhangi bir 'savaşa giden' akrabası ya da tanıdığı vardı, bunlar yaşadıkları akıl almaz şeyleri anlatıyorlardı ya da başkalarından duyduklarını, yüzleşme yerine daha çok tart etmeye yönelik olan Kafka'lar bile psikolojik ayrıntılardan kendilerini koruyamamışlardı. Valli'nin kocası Josef Pollak elinin yaralanması yüzünden birkaç haftalığına Prag'a geldiğinde savaşın acımasızlığı güçlü olarak burjuva evine sızmıştı.

> "Pepa geri döndü. Bağırarak, sinirli, kendini kaybetmiş olarak. Siperde altında deşeleyen köstebek öyküsü, onun bunu oradan uzaklaşmak için ilahi bir işaret olarak görmesi. Tam gitmişti ki ardından sürünerek gelen ve o anda köstebeğin üzerinde bulunan askerin birine kurşun isabet etti. Yüzbaşısıydı bu kişi. Nasıl ele geçirildiği açıkça görünmüştü. Ertesi gün o çıplak ve süngüyle delik deşik edilmiş olarak ormanda bulundu. Herhalde yanında para vardı; onu aramak, parasını çalmak istemişlerdi ama 'subayların huyu' kendilerine özgür istekleriyle dokundurmazlardı (...) Bir keresinde Sapieha kontunun şatosunda uyumuş, başka bir sefer de yedekteyken Avusturya bataryalarının hemen yanında, bir başka sefer bir köy odasında, orada iki yatakta sağda ve solda, duvar yanındaki yataklarda iki kadın, sobanın arkasında bir kız, yerde sekiz asker uyuyormuş. Askerler için ceza. Bir ağaca bağlanarak ayakta durmak, kendinden geçene kadar."[3]

Daha önceleri eniştenin duvarları aşan şamatası alıntı yapmak için onu hiç ilgilendirmemişti; bunlar ise Kafka'nın değer verdiği halk anlatısının bir biçimiydi, çünkü anlamlı ve işaret vericiydi (babasının kendi askerlik dönemi hakkında anlattığı parıltılı anıları sonunda susturuyordu). Bunun yanında da Balkan savaşları sırasında yaptığı gibi başka güvenilir kaynaklara sahipti. En derin dehşet içinde bile gözlemlemenin yansıtıcı uzaklığını tamamen kaybetmeyen olay tanıklarına. En çok da savaş günlüğü tutan Egon Erwin Kisch ve Hugo Bergmann'a dayanıyordu. Bunlar arada bir Prag'a geliyorlardı. Kafka'ya savaş hakkında çok gerçekçi bilgiler vermiş olmalıydılar, baş makalelerin dayanaksız palavraları ve suç yüklemeleriyle hiç ilgisi olmayan bilgileri. Resmî raporların izin verdiği kadar siyasal olayları izlemeye zorluyordu kendini.

Ama hep her şeyi kapsayan kavram karmaşası karşısında vazgeçiyordu. Gittikçe daha yüksek yankılanan ekolar gibi çoğalan, sansürden kolayca geçen soyutluklardan; "Üçlü birliğin tehditleri", "Tarafsızlık", "Yetkili İsveç kurumu", bunların hepsi kolay anlaşılırdı, ama ona göre sadece "belirli biçimde havadan toparlanmış oluşumdu."[4]

Sırf Kafka'nın günlüklerine ve mektuplarına dayanacak olursak savaşın her şeyi geçirmez kılan o andaki zamanı hakkında doğru bir kavram elde edemeyiz. O yakınmanın sanatsal ustası, hem de sadece bireylerin değil, aynı zamanda yapısal nedenlerin ve büyük alanlı gelişimlerin söz konusu olduğu sırada sessiz kalıyor. Özellikle de büroda Kafka, siyasal tartışmalarda çoğunluğun arzu ettiği üzere fikirlerini söyleme yeteneğine sahip olamaması yüzünden her zamankinden daha çok acı çekmiş olmalı. Almanlar ve Çekler arasındaki gerilimler savaşın başından beri iyice artmıştı, özellikle de korkunç askeri yenilgilerden sonra açıkça 'Slav unsurların' güvensizliğine dayandırılıyor, düşmanlıkları şiddet manifestosuna devşirmekle tehdit ediyordu. Kafka'nın şimdi ortaya çıkan 'tarafları', her zaman olduğundan daha çok duymak zorunda kalışı, kendisini tamamen bundan sıyırdığı düşünülemez.

Çekler suçluydu. Çeklerin sadık olmayanları -ki çoktan bilinmekteydi- Prag'dakilerdi. Buna hâlâ inanmayanlar varsa son ispat 3 Nisan 1915'te ortaya çıkmıştı: O gün Zborow (Karpatlar) yakınında nerdeyse tüm 28 numaralı piyade alayı -Prag alayı- savaşmadan teslim olmuştu. Bunlar genç, deneysiz askerlerdi, hemen hemen 2000 yedek subay, ilk savaşa girişleriydi. Siper kazma emri almışlardı. Ama toprak metrelerce donmuştu. Rus hücumu başladığında Çekler sipersiz olarak orada kalmışlardı. Ellerini yukarıya kaldırarak "Hej Slovene!"yi söylediler, bu saldırganların milli marşıydı.

Bir örnek alındı, en ağır ceza verildi. Geleneksel 28 numaralı piyade alayı lavedildi. Genç Çeklerin önemli yöneticisi olan Karel Kramar Prag'da tutuklandı, hemen ardından da korkulan Sokol-hareketinin (çünkü proleterdi) yöneticisi Josef Schreiner. Bir ay önce politik baskı yüzünden kendisini emekliye sevk eden Bohemya valisinin barıştırma çabası boşa çıkmıştı. Artık başka bir rüzgâr esmekteydi. Bundan böyle hangi pencerelerde hangi bayrakların asılı olduğuna daha çok dikkat edilecekti.

Savaş tüm Praglıları aynı sertlikle vurmamıştı. Felaketin merkezinde oğulları 'cephede' olan aileler vardı. Basit askerler söz konusu olduğunda onların kaderleri çoğu zaman sansüre uğramış kartpostallardan öğreniliyordu. Bunlarda göndericinin nerede olduğu bile belirtilemiyordu (şayet kendisi bunu biliyor olsa da). Savaş muharebelerinde yer alanlar büyük olasılıkla ancak yaralandıkları zaman görülebiliyordu bir daha ya da yıllar sonra, esaretten geri döndüklerinde ya da hiçbir zaman görülmüyorlardı. Özellikle de 1915 başındaki Karpatlar çarpışmalarından insanın zarar görmeden eve dönme şansı hemen hemen yoktu. "Cephe birliklerinde yer alan biri sadece beş ya da altı hafta hizmet veriyor, daha sonra -istatiksel olarak- ölü ya da esir düşmüş ya da yaralı olarak ya da hasta olarak cephe gerisine gönderiliyordu."[5] Josef Pollak da, kendi kalça sinirinin onu hareketsiz duruma sokup yeniden askeri hastaneye sevk edilinceye kadar birkaç gün bu cephede bulunmuştu.

Elli'nin kocası Karl Hermann'ın çifte şansı vardı. Basit bir er değildi, tersine Pollak gibi bir yıl gönüllü olmuş, bu yüzden yedek subay olarak savaşa katılmıştı. Yeni alınacakları savaş eğitimine hazırlama birliğinde görev yapıyordu, ama kendisi bu eğitime dahil değildi. "Cephe gerisiydi" sihirli sözcük, ölüm kalımı bu belirliyordu. Siperleri ve tel manialarını kendi deneyinden bilen biri "cephe gerisine" gönderilmenin düşünü görüyordu. Barış zamanlarında paramiliter el ulakları olarak algılanan ikmal birliklerini (bu yüzden Yahudilerin herkesten çok orada yükselmeleri) herkes kıskanıyordu, düşmanın uzanabileceği yerin ardında kalma izinleri değil sadece, buna *mecburlardı da,* bu yüzden hayatta kalmaları belli ölçüde garanti altındaydı.

Cephe gerisinde olan subaylar yakınlarının ziyaretini her ne kadar kısa süreli ve geniş kapsamlı bürokratik işlemleri hallettikten sonra da olsa kabul edebiliyorlardı, ama bütün bu tatsızlıklar herkesin ateşle beklediği psikolojik rahatlama karşısında önemsizdi. Sağlığı bozulan Hugo Hermann, yaşlı annesinin tüm zorlukları göze alarak ocak 1915'te uzun bir tren yolculuğundan sonra onu ziyaret etmesinden büyük mutluluk duymuştu. Yirmi dört saat kalma izni almıştı.

Aylardır kocasını görmemiş olan Elli de çocukları birkaç günlüğüne ailesinin korumasına bırakarak bu yolculuğu göze almaya ka-

rarlıydı. Karl Hermann Nagy Mihaly'de konuşlandırılmıştı (bugünün Michalovcesi/Slovakya), tren hattı üzerindeki küçük bir Macar köyüydü burası, Budapeşte'den kuzeye Przemsl yönüne gidiyordu bu hat. Cephe 80 kilometreden uzaktaydı, Beksiden tepelerinin ardında, yöre güvenli olarak algılanıyordu. Ama oraya nasıl ulaşılacaktı, hangi dilde anlaşılacaktı, nerede kalınacaktı? Kafka'ların akşam yemeği masasındaki yüksek sesli tartışmaları düşünebiliyor insan, kızlarını tek başına bu maceraya atmaya hiç niyetleri yoktu. Hiç değilse yolculuğun hedefine varıncaya kadar erkek bir eşlikçinin olması gerekirdi, bu kişi de bu koşullar altında bir tek büyük ağabey olabilirdi. O sivil olan tek yakın akrabaydı.

Kafka'nın bir haftalığına bürodan ayrılmayı nasıl başardığını bilmiyoruz. Nisan ayının ortalarında bir tarihte gerekli izin kâğıtlarının Prag askeri kurumunda hazır olduğunu öğrendi. 22 Nisan günü kız kardeşi Elli'yle Viyana'ya giden trene bindi.

Zizkovlu bir kız. Viyana'dan bir tüccar. Yanında eşlik eden bir kadın olan Polonyalı bir subay. Viyanalı bir gazete redaktörünün eşi. İki Yahudi iş yolcusu. Macar bir subay. Bistritzli Yahudi bir aile. Kürk ceketli bir süvari. Yaşlı bir çift. Bir Alman subay. Macar bir Yahudi kadın ve kızı. Bir hastabakıcı. Macar bir istasyon görevlisi ve küçük oğlu.

1915 savaş yılında bir tren yolculuğu. Berlin'e giden uzun ama dakik, rutin tren yolculuklarıyla bunun bir ilgisi yoktu, Kafka'nın İsviçre üzerinden, İtalya'ya ve Paris'e yaptığı nerdeyse yabancı manzaralardan kayıp giden yolculuklarla da. Artık saatlerce değil, daha çok günlerce ve gecelerce kaçılması güç yabancı kaderlerle temas halinde oluyordu insan. Tekerlekler üzerinde giden bir sahneydi bu; Almanca, Çekçe, Macarca, Lehçe, yiddiş konuşuluyordu. Kaçanlar ve eve dönenler vardı. Herkes yanında ne varsa seriyor, herkes anlatmak istiyordu. Belirsiz süresi olan bir oyun. Çünkü tren tarifelerinin nerdeyse hükmü yoktu. Tren gidiyor, küçücük istasyonlarda sonsuza kadar duruyor, askeri trenlere yol veriyor, sonra gene gidiyordu.

Az konuşan Kafka daha çok kompartımanın bir köşesine büzülüyor, dinliyor ve gözlemliyordu. "Dünyanın içine sızamam herhalde" diye not almıştı kısa süre önce, "ama sakin kalmak, algılamak, algılananı kendim için genişletmek ve sonra sakince öne çıkmak."[6] Bu tut-

kusuzca söylenmişti. Ama ardında giderek tinsel potansiyele yoğunlaşan idrak etme yeteneği vardı, Kafka bunu kolayca ele alabiliyordu. İnsanları gözlemliyor ve gördüklerini günler sonra yeniden yansıtabiliyordu, sanki resimli bir albümü karıştırır gibi. Salt göz kesilmişti. Ama bu göz görüntüleri değil işaretleri görüyordu. Kafka'nın en içsel sırlarından olan güvenle, bu göz en önemli olana, anlamın en büyük yoğunluğuna yöneliyordu.

Kafka'nın sonradan Macaristan'a yapılan bu yolculuk hakkında aldığı notlar onun bu filtrelenen ve sentezlenen algılama tarzının tamamen bilincinde olduğunu gösteriyor. Peronda gözyaşları içinde birbirlerine veda eden yaşlıca bir çifti saptıyor. Mahremiyet ve bedensel çöküşün yığınlaşması ona mecburen kendi ana babasını anımsatıyor, önce utanma ve karşı koyma yaratıyor. "Çevreye aldırmadan aile tarzı bir davranış. Tüm yatak odalarında da durum aynı." Ama sonra adamın karısının çenesini "kederli bir şakayla" tuttuğunu gözlemliyor. "Yaşlı bir kadının çenesinin altının tutulmasında nasıl da bir sihirbazlık yatıyor. Sonunda birbirlerinin yüzüne ağlayarak bakıyorlar. Onlar bunu kastetmiyor, ama şöyle yorumlanabilir. Bizim gibi yaşlı insanların bağının bu hazin ve küçük mutluluğu bile savaş tarafından tedirgin ediliyor."[7] Duygudan söz etmiyor Kafka. Özellikle de bu yüzden sahne zorlayıcı, tarafların bilincini çok aşan işaretler vardır insan tavırlarında, bunlar daha da etkileyici olarak gösterilemezler. Onlar bunu kastetmiyor... ama gene de öyle.

Viyana'ya kadar bir gün. Bir diğer gün Budapeşte üzerinden savaşın buzlu sınırının olduğu küçük kasaba Satoralja Ujhely'e gidiş, cephe gerisinin konuk sevmez yörelerinden biri, henüz konuşlanmışlarken kovulan Yahudi göçmenlerin yöresi. Piyade alayı buraya konuşlanmıştı. Büyük bir askeri hastane tesis edilmişti. Burası kitlesel felaketin ilk geri püskürtülmesini ardında bırakmıştı. Viyana savaş arşivinde gülen hastabakıcıların göründüğü fotoğraflar saklanmıştı (bunlardan biri Kafka'nın kompartımanında oturmaktaydı), görülmemiş temizlikte çarşaflar ve huzurlu bir karantina istasyonu. Tek bir fotoğraf gerçeği gösteriyor, *bir işaret,* Kafka oraya girebilmiş olsaydı asla gözünden kaçmazdı bu. Dar hatlı demir yolu rayı, istasyondan

doğrudan doğruya hastaneye varıyor ve yaralılar endüstriyel dekovil vagonlarıyla rahatça transfer edilebiliyorlar.

Satoralja-Ujhely son duraktı, daha kuzeye gitmek isteyenlerin ellerinde emir ya da iyi nedenler olması gerekiyordu. Kafka'nın gösterdiği Prag'ın verdiği geçerli evrak burada askerlerin arasına sızıp askeri trenlere binmek için geçerli değildi. İşte bir kurum gene yanlış iş yapmış ve Kafka'ya yolu kapatmıştı. Böylece çoktan sabırsızlık içinde çırpınan kız kardeşle birlikte pis bir otelde ertesi sabah yola çıkacak olan posta trenini beklemekten başka çare kalmadı. Sıkıntılı biçimde alanda dolaştı. Bir kahvehaneden gelen çingene müziğini dinledi. Felice'ye üzgün bir kart yazdı. Yerlilerin anlaşılmaz kalabalığını gözlemledi, sonunda Prag'dan bir tanıdığa rastladı. Ama amacına gene de ulaştı. Ertesi gün herhalde 25 Nisan'da -Elli üniformalı kocasını kucakladı. Ve Kafka'nın günlüğünde perde kapandı.

Bir işaret gerçekten de gözünden kaçmıştı. Daha çok bunu algılamış, ama anlamını kavrayamamıştı. Buranın her tarafında kibirle dolaşanlar Alman İmparatorluğu askerleriydi. Daha Budapeşte'de bir Alman subayının devasa görünümü karşısında şeklen irkilmişti, bu subay önce istasyonda, sonra da trenin içinde sert adımlarla yürüyordu, çok teşkilatlı savaş teçhizatı gövdesine asılmıştı. "Diklik ve büyüklük yüzünden kıpırdayamıyordu; kıpırdaması bile şaşırtıcıydı; belinin sıkılığı, sırtının genişliği, bütünün ince yapısı karşısında insanın gözleri fal taşı gibi açılıyordu, hepsini aynı anda algılamak için." Satoralj-Ujhely'de bile Almanlar, Kafka orada sigara içen "sert, ama genç gözlü" bir askeri gözlemlemişti. Hayranlığın altında yatan sesi duymamak olanaksız, hâlâ Almanların *her şeyine* güveniyor, Avusturya'nın kurtuluşuna bile, Avusturya-Macaristan askerlerinde ise bıktırıncaya kadar bildiği o kendi kendisiyle dalga geçmenin hafifçe örttüğü aldırışsızlık dışında hiçbir şey keşfedemiyor. "Maaşı hak etmeli insan": Avusturyalı bir albay bu sözlerle kalkıyor yemek masasından Kafka'nın elindeki evraklara bakmak için. Bir Alman meslekten askerinin ağzından böyle bir cümlenin çıkması olanaksız.[8]

Peki ama bütün bu insanlar Macaristan'ın ortasında ne yapıyorlardı? Kafka onlara bunu sorsaydı kesinlikle ne diyeceklerini bilemez-

lerdi. Bu bir sırdı, gene de günlük gazetelerin satırları arasından tahmin edilebilirdi. Avusturya-Macaristan ordusu yönetiminin yoğun Alman desteğini inatla çağırdığı ve bu arada nerdeyse baskı yaparak kendi yenilgileriyle birlikte Almanya'yı da cehenneme sürüklemekle tehdit ettikleri çoktan sızmıştı. 13 Nisan'da II. Wilhelm nihayet pes etti: Batı Galiçya'da, Tarnov ve Gorlice arasında, Avusturyalıların ve Macarların zorla dayandıkları yerde tüm 11. Alman ordusunu konuşlandırmak ve Rusları 'kesintisiz top ateşine' (yeni cehennemi bir buluştu bu) tutma kararı alındı. Daha 21 Nisan'da trenler harekete geçti, hem batıdan hem güneyden. Franz ve Elli bir gün sonra yolculuklarına başladıklarında dünya savaşının o güne kadarki en büyük ve en öldürücü kırılma çarpışmasının hazırlandığı bir yığınak bölgesine gittiklerinin farkında değillerdi. Bu aynı zamanda da en başarılı olanıydı. Çünkü Galiçya'nın yeniden ele geçirilmesi, Rusların cebren, teknik şiddetle zorlanan geri çekilmeleri savaşı bir yıl daha uzatacaktı.

Aslında nerede olduğunu, savaşın ne derece yakınında olduğunu ancak birkaç gün sonra gazeteden öğrenecekti. Geri dönüş yolculuğunda henüz bunun farkında değildi. Kız kardeşini orada bırakmıştı, birkaç gün sonra o geri dönecekti, çocukları onu bekliyordu.

En hızlı hattı seçti, tren değiştirmek için iniyordu sadece, kompartımanda uyudu. Artık kimseyi dinlemek zorunda değil, hiç kimseye önemli bir şey anlatmak durumunda değil. Budapeşte'de iki saat mola var. Akşam vakti, bir kahveye gidiyor. Budapeşte yabancı bir yer, ama Felice'nin bir kız kardeşi burada yaşıyor; küçük, sihirli güzelliğe sahip kızına rağmen pek mutlu olmayan bir kadın. Felice onu ziyaret etti, *o zamanlar*, yeni, neşeli ve harikulade taşralı Praglı dostlukların canlı anısı altında. Mutlaka Budapeşte'de bunu anlatmıştır, *o zamanlar* -hakikaten üç yıl önce miydi bu?- mutlaka çok gülünmüştü o arada. Evet, Kafka bunu hayal edebilir, cisimsel olarak, bir sahnedeki gibi, birkaç anı parçası ona yeter; fotoğraflar, resimlerin görüntüleri ve işte sahne kurulur bile.

Oysa o gerçeğin yanından geçip gidiyor. Anı, hayal etme, düş değil bu, daha çok çıplak gerçek, Felice tam da o *sırada*, o anda, Kafka bir Budapeşte kahvesinde oturup saate bakarken ve garsona hesabı ödemek için seslenirken, *şimdi* bu kentte, belki de ondan birkaç yüz metre uzakta,

onu canlı olarak görebilmek, ona dokunabilmek için sokağa ilk adımını atması, diğer yönü seçmek zorunda oluşu yeterli. Ona zamanında haber vermeyi ihmal etti... Belki bilerek, belki de bir mektup kaybolmuştu... Onun hiçbir şeyden haberi yok. Ne olduğunu ne olacağını bilmiyor.

İşte bu yüzden diğer yönü seçiyor. İstasyona gidiyor, trenine biniyor, gecenin içine doğru yola çıkıyor. Kimseye ait olmayan ülkeden Prag'a geri dönüyor, tek başına.

Kısaltmalar ve alıntı biçimi

Franz Kafka'nın yapıtlarından, mektuplarından ve güncesinden yapılan alıntılar S. Fischer Yayınevi'nin, yayınladığı kritik edisyondan alınmıştır. Mektuplar mümkün olduğu ölçüde el yazısı olanlardan alıntılandı, hem de elimizdeki kritik edisyona gönderme yapılarak.

Kritik edisyona göndermeler genel olarak kısaltmalar ve sayfa numaraları verilişiyle olmuştur (örneğin: "*M2* 416" Mektuplar ciltinin 1913-1914, sayfa 416). Kısaltmalara eklenen işaret "*App*" ait olduğu kitabın ciltini gösterir (örneğin: "*V App* 153" KAYIP romanı ciltinin 153'üncü sayfasını). Kullanılan kısaltmalar şöyledir:

M1, Mektuplar 1900-1912, yayınlayan Hans-Gerd Koch, Frankfurt a.Main 1999
M2, Mektuplar 1913-1914, yayınlayan Hans-Gerd Koch, Frankfurt a.Main
YSB, YAŞAMI SIRASINDAKİ BASKILAR, yayınlayan Wolf Kittler, Hans- Gerd Koch ve Gerhard Neumann, Frankfurt a.Main 1994
GKY1, GERİYE KALAN YAZILAR VE FRAGMANLAR I, yayınlayan Malcom Pasley, Frankfurt a.Main 1993
GKY2, GERİYE KALAN YAZILAR VE FRAGMANLAR II, yayınlayan Jost Schillemeit, Frankfurt a.Main 1992
D, DAVA, yayınlayan Malcolm Pasley, Frankfurt a.Main 1990
Ş, ŞATO, yayınlayan Malcolm Pasley, Frankfurt a.Main 1982
G, GÜNLÜKLER, yayınlayan Hans-Gerd Koch, Michael Müler ve Malcolm Pasley, Frankfurt a. Main 1990
K, KAYIP, yayınlayan Jost Schillemeit, Franfurt a.Main 1983

Dipnotlar

Siyah Yıldız

1. Prag günlük gazetesi *Bohemia*'da çıktı, 20 Mart 1911. Yeniden basımı: YSB 416-418- Kafka'nın düz yazıları *Hyperion*'nun 1. nüshasında (Mart 1908) yayınlandı, DUA EDENLE KONUŞMALAR ve BİR SAVAŞIN TASVİRİ'inden SARHOŞLA KONUŞMALAR 8. nüshada (1909). Kafka'nın Franz Blei'ın DIE PUDERQUASTE. EIN DAMENBREVIER (1908) adlı kitabı için yazdığı eleştiri 6 Şubat 1909'da EIN DAMENBREVIER başlığı altında *Der neue Weg* adlı Berlin dergisinde çıktı.

Kafkalar'ın Evinde

1. *YSB* 441 devamı. Ve Felice Bauer'e mektup, 11 Kasım 1912 (*M1* 226). BÜYÜK GÜRÜLTÜ ilk kez *Herderblaetter*'de, 1.yıl., Sayı 4-5, Ekim 1912, s. 44.
2. Alois Gütling, 'Dost Kafka", Hans-Gerd Koch'da (yayıncı),'KAFKA KARŞIMDAN GELİRKEN, Berlin 1995, s. 87-81.
3. Günce, 19 Ocak 1915 (*G* 718).
4. İlk kez PRAG'DAKİ BOHEMYA KRALLIĞININ 1 OCAK'TAN 31 ARALIK 1909'A KADAR OLAN FAALİYETİ İÇİN İŞÇİ-KAZA-SİGORTA-KURUMU RAPORUNDA yayınlandı, Prag 1910, s. 7-12. Yeniden yayınlanması: Franz Kafka, KURUMSAL YAYINLAR, yayınlayan Klaus Hermsdorf ve Bruno Wagner, Frankfurt am Main 2003. – Felice Bauer'e mektupla karşılaştır, 2/3 Aralık 1912 (*M1* 294).
5. Günce, 19 Şubat 1911 (*G* 29). Kopya değil ama bir mektup *taslığının* söz konusu olduğunu el yazısıyla yapılan düzeltilerden anlıyoruz.
6. Felice Bauer'e mektup, 18 Kasım 1912 (*M1* 242). – Krofta bir süre İşçi-Kaza-Sigorta-Kurumunda çalışmış olan Çek şair Jaroslav Kvapil'i anıyor ('Kurumda Franz Kafka ile', Koch'da (yayıncı), "KAFKA KARŞIMDAN GELİRKEN...", s. 92-94.
7. Carl Bauer'e mektup, 28 Ağustos 1913 (*M2* 272).
8. Julie'den Ottla Kafka'ya, 13 Haziran 1910 (orijinali özel arşivde). Ottla Franzensbad'da kürde olan ana babasına bir adamla mektuplaştığını bildirmişti.
9. Grete Bloch'a mektup, 11 Haziran 1914.
10. Günce, 17 Ocak 1915 (*G* 716).
11. Elli'nin drahomasının ne kadar olduğunu bilmiyoruz. Buna rağmen Max Brod'un 2 Kasım 1912'de Felice Bauer'e yazdığı mektuptan bir işaret çıkıyor: "Ana babası onu (Kafka'yı) bu kadar seviyorlarsa, neden ona bürodan ayrılması için 30 000 Gulden vermiyorlar, kızlarına verdikleri gibi..." (*M1* 555). 30 000 Gulden (60 000 krona eşit) 250 000 ile 300 000 Euro'luk alım gücü olan bir yekun – Kafka'ların kendi güçleriyle böylesine bir yekunu çıkartıp çıkartamayacakları kuşkulu, ayrıca Brod'un anlatımının somut olarak Elli'nin drahomasına ait olup olmadığı da belirli değil (bu son derece gizliliğini yitirmiş olurdu). Gene de mektup Kafka'ların sosyal seviyede 'tüm geçimi' sağlamak için ne düşündüklerini gösterir bir kavram.

12. Robert Kafka, uzak bir akraba, sözleşmeyi düzenledi, ticaret odasından yetki alına işlemlerini hazırladı, her iki ortaktan da firmanın her türlü işlem için dava açma yetkisi aldı. İş yerinin resmi kuruluşu ('firma iştiraki', yani tarafların imza örneği vermeleri gerekiyordu) 16 Aralık 1911 bir noterin bürosunda gerçekleşti, Robert Kafka ve onun sekreteri orada tanık olarak bulundu.
13. Salmastra kutusu kutu biçiminde, kapalı bir kaptır, hareketli bir makine parçası, örneğin bir piston arasından geçer. Bu kutular salmastra ile doldurulur, 'paketleme' İkinci Dünya Savaşı'na kadar çoğunlukla örgümsü asbest kitlesinden oluşurdu. Salmastra kutusunun hacmi sonradan vidalı bir kapakla daraltılır, böylece gereken salmastra basıncı elde edilirdi.
14. Günce, 7 Şubat 1912 (*G* 373 devamı).
15. Günce, 28 Aralık 1911 (*G* 327).
16. Günce, 16 Aralık 1910 (*G* 13).

Yaşlı ve Genç Bekârlar

1. Günce, 3 Ocak 1912 (*G* 341).
2. Günce, 22 Kasım 1911 (*G* 263). 1910 yılında 30 yaşındaki bir Avusturyalı 34 yıl daha yaşacağını hesaplayabilirdi (bugünkünden aşağı yukarı on yıl daha az). "Kırk beş yaşındaki yaşlı bir bekâr'ım" (Wilhelm Hauff'un ŞEYTANIN ANILARINDAN HABERLER adlı kitabındaki gibi) önünde 22 yıl vardı daha, yani yaşamının üçte biri.
3. Günce, 19 Ocak 1922 (*G* 881).
4. Grete Bloch'a mektup, 19 Şubat 1914 (*M2* 333).
5. Oskar Baum, UFERDASEIN. ABENTEUER UND ERZAHLUNGEN AUS DEM BLINDENLEBEN VON HEUTE (Berlin 1908); DAS LEBEN IM DUNKLEN (Stuttgart 1909). Baum'un erken yapıtları bugün kütüphanelerde bile zor bulunur. DIE TÜR INS UNMÖGLICHE (Münih / Leipzig 1919) bile ölümünden sonra basılmıştır.
6. Karl Kraus, 'Selbstanzeige', *Die Fackel*'de, sayı 326-328 (8 Temmuz 1911), s. 34-36. Franz Werfel, 'Naechtliche Kahnfahrt', aynı sayıda, s. 37.
7. 15 Aralık 1911'de, yani gene de Kraus'la tartışmadan aylar *sonra*, Brod kendi yapıtlarından Berlin'de yaptığı bir okumadan sonra Werfel'in birkaç şiirini de okumuştu. Toplantı *Berliner Tageblatt*'da yer almıştı, hem de Karus'un dostu olan Albert Ehrenstein'ın bir yazısıyla. Ehrenstein genç Werfel'in tanınmış Brod'dan 'çok daha yetenekli' olduğunu, Brod'un "özverisinin" bu yüzden övülebilir olduğunu söylüyordu. Brod Prag'a döndüğünde bu yazıyı orada bastırtmak üzere *Prager Tagblatt*'a götürdü, ama birtakım kısaltmalarla: "Çok daha yetenekli" sözlerini, Ehrenstein'ın salonun "çok az dolu olduğunu" ve Brod'un piyanoda sunduğu parçalara yönelttiği mahvedici eleştirisini çıkartmıştı. – Brod'un bu eleştiriyi değiştirmiş oluşunu Kafka günlüğünde 18 Aralık'ta (*G* 299) belirtmişti. Otuzlu yıllarda Brod Kafka'nın güncelerini yayına hazırlarken, bu bölümün üzerini çizmişti. Özyaşamsal kitabı STREITBARES LEBEN'de bu olaya büyük yer ayırmış, ama bu manipülasyonu sessizce geçirmişti. Seyircinin zayıf yankısı, ancak "bu Berlin akşamından sonra" STREITBARES LEBEN'de yazıldığı üzere, "Werfel'in ne kadar büyük olduğunun anlaşılması" son derece kuşkulu görünmekte. (Karl Krauss'un yedi ay önce Werfel'in şiirlerini kamuya okuduğunu Brod söylemiyor.) Ayrıca Brod'un savı

olan, WELTFREUND'un manüskrisinin onun araya girmesiyle yayınlanmış olduğunun yanlışlığı da çoktan beri ortaya çıktı; Karl S. Guthke'nin 'Franz Werfel'in başlangıç zamanları. "dışavurumcu on yılların" başlangıcındaki edebiyat yaşamı hakkında çalışma ile karşılaştır, *Edebiyat bilimi ve düşünce tarihi Alman üç aylık dergisi*'nde, 52 (1978), s. 71-89.

8. Günce, 18 Aralık 1911 (*G* 299). – Bu pasaj Brod'un sonradan çıkarttığı paragraftadır.
9. Günce, 23 Aralık 1911 (*G* 308).
10. 'Okuyucuya' adlı şiirin beş mısrasının ilk ikisi. Ölümünden kısa süre sonra yayınlanan 1908-1945 YILLARINDAN ŞİİRLER adlı seçkiye Werfel bu şiiri almıştır.
11. Günce, 30 Ağustos 1912 (*G* 433); Felice'ye Mektuplar, 12 Aralık 1912 (*M1* 328 ve devamı) ve 1/2 Ocak 1913 (*M2* 12); Günce, 8 Nisan 1914 (*G* 514); Milena Jesenska'ya mektup, 30 Mayıs 1920, Felice Bauer mektubu ile karşılaştır, 19 Ocak 1913: "Oğlanı her gün daha çok seviyorum." (*M2* 48). – Werfel'in bedensel görünümünün yarattığı kuşkulu duygular için karakteristik anlatım Musil'in karısı Martha'ya aittir, kendisi Werfel'in bir portresini çizmiştir: "Werfel ilk bakışta çirkindir, çok şişman, ama o daha sık görüldüğünde kafası hoştur, son derece resimsidir, ama yalnız canlı olduğunda." (Martha Musil'in Annina Marcovaldi'ye yazdığı mektup, 8 Haziran 1918, Robert Musil'in MEKTUPLAR'ında 1901-1942, yayınlayan: Adolf Frise, Reinbeck 1981. s. 154.)

Oyuncular, Siyonistler, Vahşi İnsanlar

1. Günce, 14 Kasım 1911 (*G* 81-83); gösterimden bir gün sonra not edilmiş.
2. Hartmut Binder oyuncuların Cafe Savoy'da aranje etmek zorunda kaldıkları binanın berbat dışsal koşullarından yola çıkarak son derece ayrıntılı olarak rölevesini çıkarttı. KAFKA VE DOSTLARININ KONUK OLDUKLARI YERLER. TARİHİ FOTOĞRAF BELGELERİYLE PRAG KAHVELERİ VE EĞLENCE YERLERİ'ni karşılaştır, Prag/Furth im Wald 2000, s. 146-151.
3. Kültür tarihi açısından değerli olan Kafka'nın notları dışında Yiddiş tiyatrosu hakkında sempati duyan çok az anlatı vardır. Joseph Roth Paris'teki bir gösteri hakkında yazıyor: "Vestiyere çocuk arabaları verildi. Şemsiyeler salona götürüldü. Parkede anneler süt emen çocuklarıyla oturdu. Sandalye sıraları başı boştu, sandalyeler istenilen yere götürülüyordu. Yan duvarlarda seyirciler dolanıyordu. Biri yerini terk ediyor, diğeri oturuyordu. Portakal yiyorlardı. Çevreye sıçrıyor ve kokuyordu. Yüksek sesle konuşuluyordu, birlikte şarkı söylüyorlar, perde açıkken oyuncuları alkışlıyorlardı. [...] Rus şarkıları ve dansları başladığında, oyuncular ve seyirciler ağladılar." (SEYİR HALİNDEKİ YAHUDİLER, Köln 1976, s. 56 ve devamı.)
4. Günce, 26 Ekim 1911 (*G* 198).
5. Günce, 5 Ekim 1911 (*G* 59). "Kinderloch" Yiddişçede "küçük çocuk" demek.
6. Felice Bauer'e mektuplar, 10 Haziran 1913 (*M2* 205) ve 6 Kasım 1912 (*M1* 215).
7. Jaques Levi, 'Prag Felaketi' (1939), *Neue Zürcher Zeitung*'da yayınlandı, 17/18 Kasım 1990, s. 68. Aynı yerde Guido Massino'nun bir yazısı: "...Löwy'nin bu bastırılamayan ateşi". Franz Kafka'nın oyuncu arkadaşı İshak Löwy."

8. Max Brod'dan alıntı, FRANZ KAFKA HAKKINDA, Frankfurt am Main 1974, s. 102.
9. Kurt Pinthus'a mektup, 8 Nisan 1913 (*M2* 162). Löwy'e, Felice Bauer'e mektupla karşılaştır, 8 Nisan 1913 (*M2* 160).
10. Peter Sprengel, SUNDURMA MAHALLESİ TİYATROSU. YAHUDİ TİYATRO TOPLULUKLARI VE BERLİN'DEKİ YİDDİŞ TİYATRO YAZARLARI (1900-1918), Berlin 1995, s. 270 ve devamı. Oyunculuk pratiği ile Sprengler'in Kafka'nın bununla ilgili günce notlarının karşılaştırması önemli. Ayrıca Kafka'nın gördüğü oyunların bir bölümü Alman diline aktarılmış, bu arada sansür edilen metinler Berlin makamlarına sunulacağından olduğu gibi bırakılmış, bunlar ön baskı için ayrılmış.
11. Felice Bauer'e mektuplar, 16 Ocak (*M2* 42) ve 19 Ocak 1913 (*M2* 48).
12. Brod, STREITBARES LEBEN, s. 227.
13. *Selbstwehr*'de 26 Ocak 1912'de, s. 3 ve devamında çıkan yazarı belli olmayan 'Yahudi halk şarkıları akşamı' adlı yazıdan alıntı.
14. "...günümüz Doğu Yahudiliği benim için doğrunun eşleşmesi" diye yazıyor Brod 2 Şubat 1917'de Franz Werfel'e; Margarita Pazi'den alıntı, "Prag Çevresi". Yahudilik bakışında bir yorum, TOZ VE YILDIZLAR. ALMAN-YAHUDİ EDEBİYATI ÜZERİNE YAZILAR adlı kitaptan, Göttingen 2001, s. 11-39.
15. Hemen hemen her Yahudi evinde bulunan Heinrich Graetz'in (1888) YAHUDİLERİN HALK TARİHİ adlı üç ciltlik kitap; yanında Jacob Fromer'in YAHUDİLİĞİN YAPISI (1909) ve de Meyer Isser Pines'in, HİSTOİRE DE LA LİTTERATURE JUDEO-ALLEMANDE (1911), Yiddiş edebiyatı tarihi, ancak 1913'te Alman dilinde çıktı. Pines'in yapıtından Kafka epey yararlandı (bkz. *G* 361 ve devamı).
16. Max Brod'a mektup, 28 Eylül 1917. *Yahudiler* adlı dergiyi çıkaran Martin Buber'e Kafka 3 Ağustos'ta şunları yazmıştı: "Buna rağmen o (Löwy) hesapsız bir insan; tüm yeteneklerini bütünüyle toparlasa o zaman bence karakteristik olarak çok zengin bir iş çıkar ortaya..." (*GKY1 App* 98). Kafka kendisinin düzeltisini yaptığı, daktiloya çektiği Löwy'nin anılarının bir versiyonunu daha sonra Brod'a yolladı, Brod bunları bilinmeyen nedenlerden ötürü geri yolladı, Buber'e de iletmedi. Bu metinde ayrıca Kafka'nın alıntı yapılan 'tiyatro-örneğinin' 'düzeltisi' de vardı: "Daha çok da fraksız beyler, dekoltesiz bayanlar..." (*GKY1* 430-436, burada 435).
17. 'Yahudi Tiyatrosu', *Selbstwehr*'de, 26 Ocak 1912, s. 6.
18. Günce, 13 Aralık 1911 (*G* 292). Elli ve Karl Hermann'ın ilk çocukları Felix'in sünneti için, Levi'nin 'Prag Felaketi' ile karşılaştır.
19. *GKY2* 154.
20. Günce, 25 Şubat 1912 (*G* 378).
21. *GKY1* 188-193. Elsa Taussigi'in metni olarak kalan (Brod'un daha sonraki eşi), YİDDİŞ DİLİ ÜZERİNE KONUŞMA başlığı ile eski edisyonlarda çıktı.
22. Günce, 25 Şubat 1912 (*T* 378).
23. 'Doğu Yahudiliği gösteri akşamı', *Selbstwehr*'de, 23 Şubat 1912, s. 3. – Kurt Pinthus'un ocak 1913'te Löwy topluluğunun Leipzig'deki göste si hakkında yazdığı son derece olumlu eleştiride de "Batılı eğitimleri yok" notu geçiyordu. Yayınlayan: Andreas Herzog'un DOĞU VE BATI. JÜDİSCHE PUBLISISTIK 1901-1928, Leipzig 1996, s. 182-186'da yayınlandı. – Almanca yayın yapan iki gazete olan *Prager Tagblatt* ve *Bohemia* gecenin düzenleneceği haberini verdiler, ama eleştiri yapmadılar.

Edebiyat ve Yalnızlık: Leipzig, Weimar

1. Max Brod, 'Weimar'a Yolculuk', Max Brod / Franz Kafka, BİR DOSTLUK, YOLCULUK NOTLARI'nda, yayınlayan: Malcolm Pasley, Frankfurt am Main 1987, s. 224.
2. Brod'un 'Smetana' adlı yapıtındaki programatik açıklamalar, daha sonra ÇİRKİN RESİMLERİN GÜZELLİĞİ'nde yayınlanmış, Leipzig 1913, s. 195-204. Brod yolculuk güncesindeki notlara dayanarak Rowohlt ve Wolff'a, kısa süre önce *Die Schaubühne* dergisinde çıkan metne mutlaka göndermne yapılmasını istemişti.
3. Max Brod'a mektup, 10 Temmuz 1912 (*M1* 158).
4. Kurt Wolff, YAZARLAR, KİTAPLAR, MACERALAR. BİR YAYINCININ GÖZLEMLERİ VE ANILARI, Berlin 1965, s. 68.
5. Wolff, YAZARLAR, KİTAPLAR, MACERALAR, s. 20.
6. Günce, 5 Eylül 1911 (*G* 970).
7. Günce, 19 Kasım 1911 (*G* 258).
8. Max Brod'a mektup, 12-14 Temmuz 1916.
9. Günce, 8 Aralık 1911 (*G* 286).
10. Günce, 19 Ocak 1911 (*G* 146).
11. En önemli kaynaklardan biri Çek sosyal demokrat politikacı Frantisek Soukup'un 1912'de Prag'daki işçi-merkez kütüphanesinde yayınlanan deneysel raporu AMERİKA. RADA OBRAZU AMERİCKEHO ZİVOTA (Amerika. Amerikan yaşamından bir dizi resim)'idi. 1 Haziran 1912'de Soukup Prag'da 'Amerika ve onun memurları' adlı bir projeksiyon gösterisi yaptı, Kafka da bu gösteriyi seyretti. – Prag'daki Almanca yayınlanan gazetelerde Amerika teması üzerine çıkan yazılan Harmut Binder, KAFKA: YARATICILIK SÜRECİ adlı kitabında gösterdi, Frankfurt am Main 1983, s. 101-104.
12. Günce, 26 Mart 1912 (*G* 413).
13. Günce, 25 Aralık 1911 (*G* 318) ve 31 Ocak 1912 (*G* 367).
14. Oskar Pollak'a mektup, ya 24 Ağustos 1902'de (*M1* 13) ya da daha önce yazılmış. Buradaki 'ironiyi' anlamak için, Goethe'nin tarihsel açıdan Kafka'dan ne derece uzak olduğunu göz önünde tutmak gerekir, Kafka'nın bizden ne kadar uzak olduğu gibi ve öznel zaman ufku ölçüldüğünde daha yakın olduğu, çünkü 19. yüzyılda dünya 20. yüzyılda olduğundan çok daha yavaş değişiyordu. Kafka'nın kesinlikle modern ve pragmatik bulduğu özel varoluşun müzeleştirilmesi söz konusuydu.
15. Günce. 30 Haziran 1912 (*G* 1025).
16. Aynı yerde, ve Brod'un 'Weimar Yolculuk'unda, s. 226, 229. - Goethe'nin bahçeli evindeki bankta Kafka'nın Margarethe Kircher ile olan fotoğrafı, Klaus Wagenbach'ın resimli cilti FRANZ KAFKA, YAŞAMINDAN FOTOĞRAFLAR, ikinci yeni basım, Berlin 1994, s. 156'dandır. Mutlaka Max Brod'du fotoğrafı çeken.
17. Kurt Hiller, Max Brod'un romanı ARNOLD BEER hakkındaki yazısı, *Die Aktion*'da, 2. yıl 31. sayı (31Temmuz 1912), s. 973-976.
18. Günce, 25 Şubat (*G* 376) ve 6 Temmuz 1912 (*G* 1035 ve devamı).
19. Margerethe Kirchner, evlilik soyadı Müler, 1954'de 58 yaşında öldü. O sıralarda S. Fischer Yayınevi'nde 'toplu yapıtlar' çıkmıştı; Almanca konuşulan ülkelerde Nazi egemenliği hüküm sürdüğünden Kafka'nın yapıtları bloke edilmişti, adı kültür sayfaları dışında hiçbir yerde görülmüyordu.

Jungborn, Son Durak

1. 11 Haziran 1912 doktor raporu (*M1* 508).
2. Günce, 11 Temmuz 1912 (*G* 1043).
3. Adolf Just, DOĞAYA DÖNÜN! 7. baskı., Jungborn-Stapelburg 1910, s. 686.
4. Aynı yerde., s. 238 ve devamı.
5. Max Brod'a mektup, 22 Temmuz 1912 (*M1* 164); Günce, 9 Temmuz 1912 (*G* 1042).
6. Max Brod'a mektup, 17 Temmuz 1912 (*M1* 161).
7. Max Brod'a mektup, 13 Temmuz 1912 (*M1* 160).
8. Max Brod'a mektup, 10 Temmuz 1912 (*M1* 158).
9. Felice Bauer'e mektup, 17/18 Kasım 1912 (*M1* 243).

Berlinli Bir Froylayn

1. Max Brod'a mektup, 7 Ağustos 1912 (*M1* 165 ve devamı).
2. Herhalde Franz Blei'la ortak yazılan CIRCE VE IHRE SCHWEINE adlı operet, Jules Laforgue'nin PIERROT, DER SPASSVOGEL. FRANZ BLEI VE MAX BROD'DAN BİR SEÇKİ'de yayınlandı (Berlin/Stuttgart/Leipzig 1909). Sahneye konmadı.
3. Felice Bauer'e mektup, 27 Ekim 1912 (*M1* 191 ve devamı).
4. Felice Bauer'e yazılan kartpostalla karşılaştır, 15 Ağustos 1916.
5. Günce, 20 Ağustos 1912 (*G* 431 ve devamı).
6. Günce, 8 Kasım 1911 (*G* 236).
7. Felice Bauer'e mektup, 27 Ekim 1912 (*M1* 196).
8. Kafka Felice'nin işvereninin aslında Adler firması olduğunu keşfettiğinde deli gibi sevindi, bu firma herhalde Lindström mamullerini komisyonla satmaktaydı. Felice Bauer'e mektupla karşılaştır, 4/5 Aralık 1912 (*M1* 300).
9. Ernst Rowohlt Yayınevi'ne yazılan mektupla karşılaştır, 18 Ekim 1912 (*M1* 184).
10. Ernst Rowohlt'a mektup, 14 Ağustos 1912 (*M1* 167).
11. Günce, 20 Ağustos 1912 (*G* 431).
12. Günce, 5 Eylül 1912 (*G* 435).
13. Günce, 15 Eylül 1912 (*G* 438).

Başlangıç Heyecanı: HÜKÜM ve ATEŞÇİ

1. Günce, 23 Eylül 1912 (*G* 460 ve devamı).
2. Günce, 25 Eylül 1912 (*G* 463).
3. Grete Bloch'a mektup, 15 Nisan 1914. Kafka burada şöyle devam ediyor: "Bu asla yinelenmeyecek, bir daha asla okuma yapmaya cesaret etmeyeceğim." Neden? Kuşkusuz ki bir kadın kanalıyla dünyaya geri dönmek isteyen yalnız sanatçının umutsuz "nesne seçimi"ni çoktan kendisiyle özdeşleştirmişti. 5 Temmuz 1920'de Grillparzer'in ARMER SPIELMANN'ını Milena Jesenska'ya gönderecekti, "çünkü o becerikli bir kızı sevmişti".
4. Reinhard Baumgart, SELBSTVERGESSENHEIT. DREI WEGE ZUM WERK: THOMAS MANN, FRANZ KAFKA, BERTOLT BRECHT, Frankfurt am Main 1993, s. 176. – Musil GÖZLEM'in eleştirisinde "sabun köpüğünden" bile söz ediyor.
5. Felice Bauer'e mektup, 1 Kasım 1912 (*G* 204). Kafka burada bu zamanı iyi kullanmadan, "1,5 aydır" bunu uyduğundan söz ediyor, yani Eylül ortasından bu yana.

O sıralarda adı geçen ziyaretler ve aile şölenleri olduğundan, değişim HÜKÜM'ün yazılmasından birkaç gün önce olabilir. Kafka'nın zaman saptamaları her zaman pek güvenilir olmadığından HÜKMÜM'ün ilk meyve olmadığı, daha çok yeni bir yaşam biçiminin vesilesi olduğu olanaklıdır.

6. Max Brod'un Felice Bauer'e mektubu, 22 Kasım 1912 (*M1* 555).
7. Felice Bauer'e mektup, 10 Haziran 1913 (*M2* 205).
8. Bunun için filolojik güvenilir işaretler de var. ATEŞÇİ'de anlatılan New York limanı panoramasını Kafka ikinci yazılışından iki hafta önce düşünde gördü. Amerika hakkındaki önemli bilgiyi, ki günlük gazetelerden aldı, yeniden yazılış sırasında kullandı. (Binder, KAFKA, YARATICILIK SÜRECİ, s. 106 ve devamı ile karşılaştır).

Nerdeyse Pencereden Atlama

1. Felice Bauer'e mektup, 20 Eylül 1912 (*M1* 170).
2. Felice Bauer'e mektup, 28 Eylül 1912 (*M1* 173-175).
3. Felice Bauer'e mektuplara ekler, 20/21 Aralık 1912 (*M1* 350) ve 18 Mayıs 1913 (*M2* 192).
4. Felice Bauer'e mektuba ek, 16 Kasım 1912 (*M1* 238 ve devamı).
5. Sophie Friedmann'a mektup, 14 Ekim 1912 (*M1* 182).
6. Max Brod'a mektup, 7/8 Ekim 1912 (*M1* 179)
7. Mektupların ilk edisyonuna Max Brod'un notuyla karşılaştır: "Dostumun bilgisi dışında bu mektubun bir kopyasını (son söz olmadan) annesine götürdüm, çünkü Franz'ın yaşamından ciddi endişe duyuyordum." (Franz Kafka, MEKTUPLAR 1902-1924, Frankfurt am Main 1958, s. 502.)- Julie Kafka'nın Max Brod'a mektubu (8 Ekim 1912'de ona ulaştı), bir de Max Brod'un Felice Bauer'e mektubu, 22 Kasım 1912, Brod'un: FRANZ KAFKA hakkında, s. 85 ve devamı, 125 ve devamından alıntı.
8. Günce, 8 Mart (*G* 397) ve 11 Mart 1912 (*G* 400).

Kız, Bayan ve Kadın

1. Elias Canetti, ÖTEKİ DAVA, KAFKA'NIN FELİCE'YE MEKTUPLARI, Münih 1969, s. 7 ve devamı.
2. Felice Bauer'in Helene Zylberberg'e mektubu, 6 Ekim 1936 (orijinali Marbach am Neckar'daki Alman Edebiyat Arşivinde).
3. Kafka 1922 ocak sonunda Robert Klodpstock'a şunları yazdı: "Ben mektuplardan düş kırıklığına uğramadım, ama kendimi mektuplarla düş kırıklığına uğrattım, kendimi şekilsel olarak yıllarca önceden tüm mektup yığını ateşe verildiğinde çıkan ısıyla ısıttım." Bu sözler yalnızca Felice Bauer'in mektuplarına yönelik olabilir, çünkü Milena Jesenska ile yoğun mektuplaşma sadece birkaç ay sürmüştü. Kafka olasılıkla bu temizlik ve hüzün rituelini daha 1918'de yapmıştı; bunun bir emaresi de çok daha sonra, ayrılmadan nerdeyse bir yıl sonra gelen Felice'nin bir kartpostalının *kalmış* oluşu.
4. Günce, 2 Temmuz 1913 (*G* 564).
5. Felice Bauer'e mektup, 31 Ekim 1912 (*M1* 200).

6. Bu aletin çalışmasıyla ilgili olarak Wolf Kittler'in çizimlerini karşılaştır, 'Franz Kafka'nın yapıtında daktilolar, konuşma makineleri, teknik araç efektleri', Wolf Kittler/Gerhard Neumann (yayınlayan), FRANZ KAFKA YAZIŞMALAR, Freiburg im Breisgau 1990, s. 118 ve devamı.
7. Felice Bauer'e mektup, 6 Kasım (*M1* 214) ve 14/15 Kasım 1912 (*M1* 233).
8. Felice Bauer'e mektup, 24 Kasım 1912 (*M1* 258).
9. Felice Bauer'e mektup, 27 Kasım 1912 (*M1* 274 ve devamı).

Aşk ve Mektup Bağımlılığı

1. Felice Bauer'e mektup, 1 Kasım 1912 (*M1* 202-205).
2. Sören Kierkegaard, ENTWEDER-ODER, Münih 1988, s. 451. – Kierkegaard'ın baştan çıkarıcısıyla Kafka arasındaki akrabalığı savmak için Amerikalı Kafka biyografı Frederick R. Karl retorik anlamlı soruyu okuyucuya yöneltiyor, örneğin şu alıntının kime ait olduğunu soruyor: "Onun sevmenin ne olduğunu ve beni sevmenin ne olduğunu başardığımda, nişan tamamlanmamış bir biçim olarak kırılacak ve o bana ait olacak. Başkaları bu noktaya eriştiklerinde nişanlanıyor ve can sıkıcı bir evliliğin sonsuzluğu için iyi durumlara sahipler. Ama bu onların bileceği şey." (Frederick R. Karl, FRANZ KAFKA, REPRESENTATİVE MAN, Boston 1993, s. 309, Fn.; Kierkegaard, a.a.O.S. 439.) Burada tahmin edilecek bir şey yok: Bu cümleler Kafka'nın paniğinden ve onun düşünsel tavrından dünyalar kadar ırak.
3. "Felice'ye âşık ve mutlu. Onun bu romanı sihirli bir yapıt." (Max Brod, Günce, 3 Kasım 1912)
4. Felice'ye mektuplar, 4 ve 5 Kasım 1912 (*M1* 211, 212, 213 ve devamı).
5. Felice Bauer'e mektup, 1/2 Ocak 1913 (*M2*13).
6. Felice Bauer'e mektup, 8 Kasım 1912 (*M1* 221).
7. Felice Bauer'e mektup, 8 Kasım 1912 (*M1* 221 ve devamı).
8. Felice Bauer'e mektuplar 10, 11/12, 23/24 ve 24 Aralık 1912 (*M1* 316, 327, 357, 359) ve 31 Aralık 1912/1 Ocak 1913 (*M1* 379).
9. Milena Jesenska'ya mektupla karşılaştır, 1922 Mart sonu.
10. "Mektup [...] sözlü konuşmayı temsil eder [...] İyi bir konuşmanın serbest kopyasıdır." (Christian Fürchtegott Gellert, BRIEFE, NEBST EINER PRAKTISCHEN ABHANDLUNG VON DEM GUTEN GESCHMACKE IN BRIEFEN, Leipzig 1751.) "Mektup sözlü konuşmanın sadık bir resmi olmalı." (Karl Philipp Moritz, ANLEITUNG ZUM BRIEFSCHREIBEN, Berlin 1783.) Her iki metin de Angelika Ebrecht'in (diğerleri yanında yayınlayan.) BRIEFTHEORIE DES 18 JAHRHUNDERTS. TEXTE, KOMMENTARE; ESSAYS, Stuttgart 1990; buradaki alıntılar s. 61, 144.- Buna karşılık Goethe: "Canlı kişiler kendi kendilerine konuştuklarında bazen orada olmayan bir dostu oradaymış gibi tahayyül ederler, ona en içten düşüncelerini söylerler, böylece mektup da bir çeşit kendi kendinle konuşmadır." (WINCKELMANN VE ONUN YÜZYILI (1805)'in önsözü, Johann Wolfgang von Goethe'nin TOPLU ESERLER. MEKTUPLAR; GÜNCELER VE KONUŞMALAR'ında, I. Bölüm., cilt.19: AESTHETISCHE SCHRIFTEN 1806-1815, yayınlayan: Friedmar Apel, Frankfurt am Main 1998, s. 11-17).

11. 1966'da Adorno Walter Benjamin'le olan mektuplaşması hakkında geriye dönüşlü olarak şunları yazdı: "Mektuptaki Ben'in zaten bir çeşit görünürdeliği var. Ama öznel olarak insanlar deneyin çöktüğü bir çağda mektup yazmaya yatkın değiller artık. Şimdilik tekniğin mektuplardan onun koşullarını aldığını gösteriyor. Çünkü mektuplar, haberleşmenin hazırcevaplık olanakları, mesafenin zamansal daralışı göz önüne alındığında artık gerekli olmuyor, esası da yok oluyor." ('Benjamin, mektup': Theodor W. Adorno, TOPLU YAZILAR'da, cilt.11: EDEBİYAT NOTLARI, Frankfurt am Main 1974, s. 586.)
12. Walter Benjamin, BERLINER KINDHEIT UM NEUNZEHNHUNDERT, Frankfurt am Main, 1987, s. 18.
13. Max Brod, 'Telephon', TAGEBUCH IN VERSEN'de, Berlin 1910, s. 18 ve devamı.
14. Gertroud Thieberger'e mektup, 28 Şubat 1916 ve Felice Bauer'e mektup, 30 Mart 1913 (*M1* 149). – ŞATO romanında Kafka dağınık telefonlaşma motifiyle kurumların aşılmaz *mesafesine* karşı çıkar.
15. Angelike Ebrecht'in 'Rettendes Herz und Puppenseele. Zur Psychologie der Fernliebe in Rilkes Briefwechsel mit Magda von Hattinberg' ile karşılaştır, Anita Runge/Lisolette Steinbrügge (yayınlayan.), DIE FRAU IM DIALOG. STUDIEN ZU THEORIE UND GESCHICHTE DES BRIEFES, Stuttgart 1991, s. 147-172.
16. Felice Bauer'e gönderilmeyen mektup, 9 Kasım 1912 (*M1* 222 ve devamı).
17. Felice Bauer'e mektup, 11 Kasım 1912 (*M1* 225).
18. Felice Bauer'e mektup, 11 Kasım 1912 (*M1* 227 ve devamı).

Mutlu Haftalar, Küçük Entrikalar

1. Heinz Schlaffer, 'Knabenliebe. Zur Geschichte der Liebesdichtung und zur Geschichte der Frauenemanzipapition', *Merkur* 49'da (1995), 557. sayı, s. 690.
2. Max Brod'dan Felice Bauer'e, 22 Kasım 1912 (*M1* 555 ve devamı).
3. Felice Bauer'e mektup, 14 Kasım 1912 (*M1* 231); Max Brod'a mektup, 14 Kasım 1912 (*M1* 230).
4. Felice Bauer'e mektuplarla karşılaştır, 9/10 Aralık 1912 (*M1* 315), 8/16 Haziran 1913 (*M2* 209) ve 11/12 Mart 1913 (*M2* 131).
5. Felice Bauer'e mektup, 22 Aralık 1912 (*M1* 353).
6. Felice Bauer'e mektuplar, 14/15 Aralık (*M1* 333), 2/3 Aralık (*M1* 293) ve 6 Aralık 1912 (*M1* 305).
7. Felice Bauer'e mektup, 15 Kasım 1912 (*M1* 235).
8. Georg Simmel, 'Der Brief. Aus einer Soziologie des Geheimnisses', AUFSAETZE UND ABHANDLUNGEN 1901-1908, cilt. II, Frankfurt am Main 1993, s. 394. Kafka bu metni biliyor olmalıydı, çünkü metin önce 1 Haziran 1908'de *Österreiches Rundschau*'da yayınlanmıştı, yani onun Cafe Alcor'da sıkça dergileri okuduğu zamanlarda.
9. Julie Kafka'dan Felice Bauer'e mektup, 16 Kasım 1912 (*M1* 554).
10. Felice Bauer'e mektupla karşılaştır, 21 Kasım 1912 (*M1* 252 ve devamı).
11. Felice Bauer'e mektup, 12/13 Aralık 1912 (*M1* 329).

Bauer Ailesi

1. Felice Bauer'e mektupla karşılaştır, 27/28 Aralık 1912 (*M1* 366).
2. Ferdinand Bauer'den Carl ve Anna Bauer'e, 23 Ağustos 1911 (orijinali özel koleksiyonda).
3. Carl Bauer'den Anna Bauer'e, 3 Şubat 1902 (orijinali özel koleksiyonda).
4. Emilie Bauer'den Carl Bauer'e, 22 Eylül 1904 (orijinali özel koleksiyonda).
5. Ferri'nin firari babasına mutlaka kolektif yazılmış bir mektubunda aile ahlaki bir topluluk olarak sunuluyor ve böylece sorumsuz bireyin vicdansızlığına sesleniliyor: "O akşam (Yahudi yeni yıl kutlaması) yaşadığı acının iyice dokunduğu anne, bize sevgi dolu sözlerle içinde hissettiği son gücünü bize vereceğini, bizim için yaratacağını ve çalışacağını, kuşkusuz bize de yansıyan acıyı bizim için kolaylaştıracağını anlattı. Hepimiz çözülmez bir bağ kuracağımızı, sevgi ve iyiliğin, dayanıklılık ve fedakârlığın bu bağın temelini oluşturacağı kararını aldık." (Ferdinand Bauer'den Carl Bauer'e, 3 Ekim 1902; orijinali özel koleksiyonda.)

Amerika ve Dönüş: KAYIP

1. Joseph Conrad, DER GEHEIMAGENT. EINE EINFACHE GESCHICHTE, Zürih 1993, s. 9-17. Roman 1907'de basıldı (THE SECRET AGENT. A SIMPLE TALE), önsöz 1920'de ilave edildi.
2. Günce, 23 Eylül 1912 (*G* 461).
3. Hans Kohn, 'Praglı Yazarlar', *Selbstwehr*'de, 6 Haziran 1913.
4. Günce, 8 Ekim 1917 (*G* 841).
5. Dora Geritt (Olga Stüdl) ile karşılaştır, 'Kafka Şlezya'da' (1931), Koch (yayınlayan.), "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM...", s. 144 ve devamı.
6. Kafka'nın Brod'a yolladığı tasarrufu ile karşılaştır, 29 Kasım 1922, yayınlayan: Malcolm Pasley'in Max Brod/Franz Kafka, BİR DOSTLUK, MEKTUPLAR'da, Frankfurt am Main 1989, s. 421 ve devamı.
7. Kurt Wolff'a mektup, 25 Mayıs 1913 (*M2* 196).
8. *K* 54 ve devamı.
9. En güzel örnek: "New York'u Boston'a bağlayan köprü zarif biçimde Hudson'un üzerinde asılıydı" (*K* 144)...aslında doğal olarak East River'dı, ama ucunda Boston değil, Brooklyn vardı. Ünlü köprü Kafka'nın doğduğu yıl açılmıştı.
10. *K* 27.
11. Felice Bauer'e mektup, 9 /10 Mart 1913 (*M2* 128) ve Kurt Wolff'a mektup, 4 Nisan 1913 (*M2* 156).
12. *K* 325.
13. Max Brod'a mektup, 13 Kasım 1912 (*M1* 229).
14. Felice Bauer'e mektuplar, 14 /15 ve 17 /18 Aralık 1912 (*M1* 332, 338).
15. Max Brod'un Felice Bauer'e mektubu, 11 Kasım 1912 (*M1* 545).
16. Felice Bauer'e mektuplar, 11 ve 15 Kasım 1912 (*M1* 225,236).
17. Felice Bauer'e mektup, 24 Ekim 1912 (*M1* 188).
18. Canetti, ÖTEKİ DAVA, s. 17 ve devamı.
19. Aynı yerde, s. 25 ve devamı.
20. Günce, 11 Şubat 1913 (*G* 491).

21. Max Brod'a mektup, 2 ya da 20 Kasım 1917.
22. Felice Bauer'e mektup, 3 ve 10 Haziran 1913 (*M2* 201,205).
23. Günce, 20 Nisan 1916 (çizilmiş, *G App* 377).
24. Max Brod'un anlattığı (FRANZ KAFKA HAKKINDA, s. 327, 349).
25. Günce, 14 Ağustos 1913 (*G* 574).

Metaforların Yaşamından: DÖNÜŞÜM

1. Max Brod'a mektup, 4 Aralık 1917.
2. *YSB* 195 ve Felice Bauer'e mektup, 1 Kasım 1912 (*M1* 202).
3. Felice Bauer'e mektuplar, 1 Nisan (*M2* 150), 7 Temmuz (*M2* 234), 8 Temmuz (*M2* 234) ve 16 Eylül 1913 (*M2* 282).
4. Peter Demetz, 'Bu kadınlara daha derin sarılması isteniyor. Franz Kafka ve Max Brod "Yolculuk Notları", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'da, 25 Haziran 1988.
5. Gustav Janouch, KAFKA İLE SÖYLEŞİLER, NOTLAR VE ANILAR, genişletilmiş yeni baskı, Frankfurt am Main 1968, s. 46.
6. Friedrich Thieberger, 'Kafka ve Thibergerler', Koch'un (yayınlayan.), "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM..."ından, sayfa 121.
7. Felice Bauer'e mektup, 24 Kasım 1912 (*M1* 257).
8. Jorge Luis Borges, 'Nathaniel Hawthorne' (1949) aynı yerde., INQUISITIONEN, ESSAYS, Frankfurt am Main 1992, s. 72. Borges'in öne çıkartması.
9. Kafka'dan Felice Bauer'e, 5/6 Aralık 1912 (*M1* 303).
10. Hartmut Binder'in (yayınlayan.) yeniden basılan PRAGER PROFİLE, VERGESSENE AUTOREN IM SCHATTEN KAFKAS (Prag profilleri, Kafka'nın gölgesinde unutulan yazarlar), Berlin 1991, s. 295-297.
11. Felice Bauer'e mektup, 24/25 Kasım 1912 (*M1* 265).
12. Felice Bauer'e mektup, 13 Kasım 1912 (*M1* 228).

Delirme Korkusu

1. Canetti, ÖTEKİ DAVA, s. 28.
2. Felice Bauer'e mektuplar, 14 ve 16 Kasım 1912 (*M1* 232, 237).
3. Felice Bauer'e mektuplar, 18, 19, 30. Kasım 1912 (*M1* 244, 245, 285); 11/12, 14/15, 20 Aralık 1912 (*M1* 327, 335, 347); 21-23 Haziran 1913 (*M2* 218); ve Günce, 21 Temmuz 1913 (*G* 568).
4. Eugen Pfohl'a mektup taslağı, 19 Şubat 1911 (*M1* 134).
5. Georg Trackl'dan Ludwig von Ficker'e, 1 ya da 2 Nisan 1914, Ludwig von Ficker'in MEKTUPLAR'ında 1909-1914, yayınlayan. Ignaz Zanger'le diğerleri yanında Salzburg 1986, s. 213.
6. Willy Haas'a kartpostal, 19 Temmuz 1912 (*M1* 162).
7. Sigmund Freud PARONOYAK BİR OLAYIN OTOBİYOGRAFİK YAZILIŞI ÜZERİNE PSİKANALİTİK NOTLAR (DEMENTIA PARANOIDES), İLK KEZ YAYINLANIŞI Psikanalitik ve Psikopatolojik Araştırmalar Yıllığı, cilt. 3 (1911); tekrar yayını STUDIERAUSGABE, cilt.7, Frankfurt am Main 1989. Freud'un tek kaynağı Schreber'in daha 1903'te yayınlanan raporu BİR SİNİR HASTASININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ'ne dayanıyor.

8. Günce, 27 ve 28 Şubat 1912, 11 Mart 1912 (*G* 382 ve devamı, 400).
9. Yolculuk güncesi, 6 Temmuz 1912 (*G* 1036).
10. Yolculuk güncesi, 14 Temmuz 1912 (*G* 1045 ve devamı).
11. Felice Bauer'e mektup, 12 /13 Şubat 1913 (*M* 288).
12. Felice Bauer'e mektup, 6 Ağustos 1913 (*M2* 252).
13. Else Lasker-Schüler'den Paul Goldscheider'e, 3 Temmuz 1927, Else Lasker-Schüler-Margarete Kupper'in LIEBER GESTREIFTER TIGER: MEKTUPLAR. BİRİNCİ cilt'te, yayınlayan: Margarete Kupper, Münih 1969, s. 171.
14. Felice Bauer'e mektup, 27 Kasım 1912 (*M1* 277).
15. Felice Bauer'e mektuplar, 1, 3 ve 4/5 Aralık 1912 (*M1* 290, 297, 300).
16. Felice Bauer'e mektup, 4 Aralık 1912 (*M1* 297).
17. Felice Bauer'e mektup, 15/16 Aralık 1912 (*M1* 336); Günce, 15 Şubat 1914 (*G* 638).
18. Felice Bauer'e mektup, 10/11 Ocak 1913 (*M2* 32).
19. Rudolf Fuchs, 'Kafka ve Prag edebiyat çevresi', yayınlayan: Koch "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM..."da, s. 103-106.
20. *Bohemia*, 6 Aralık 1912; yeniden basım Jürgen Born'un (yayınlayan) FRANZ KAFKA, KRITIK UND REZEPTION ZU SEINEN LEBZEITEN 1912'den 1924'e, Frankfurt am Main 1979, s. 113 ve devamı.
21. Felice Bauer'e mektup, 4/5 Aralık 1912 (*M1* 298 ve devamı).
22. Kafka'nın 1914/15 yıllarında Erna Bauer'e yazdığı bazı mektuplar onun yaşamı hakkında ipuçları verebilirdi belki, 1944'te Berlin bombardımanında yandılar.
23. Felice Bauer'e mektup, 14/ 15 Aralık 1912 (*M1* 334).
24. Felice Bauer'e mektuplarla karşılaştır, 9/10 Aralık 1912 (*M1* 315), 31 Aralık 1912/1 Ocak 1913 (*M1* 378).

Balkan Savaşı: Yanıbaştaki Katliam

1. Moskova Savaş Tarihi Arşivi'ndeki belgeler Redl dışında en az bir, yüksek rütbeli bir bilgi sağlayıcının olduğunu, bunun gizli savaş stratejisi planlara girebildiğini, ama hiç deşifre olmadığını gösteriyor. Bkz: Manfried Rauchensteiner, DER TOD DES DOPPELADLERS, AVUSTURYA-MACARİSTAN VE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI, Graz/Köln 1993, s. 636, not 282.
2. Felice Bauer'e mektupla karşılaştır, 1 Kasım 1912 (*M1* 204).

Bin dokuz yüz on üç

1. Canetti, DER ANDERE PROZESS, s.17 ve 23.
2. Felice Bauer'e mektup, 22/23 Kasım 1912 (*M1* 255).
3. Felice Bauer'e mektup, 29/30 Aralık 1912 (*M1* 372 ve devamı).
4. Felice Bauer'e mektuplar, 2 /3 ve 19 Ocak 1913 (*M2* 15, 48), 3 Mart 1915. GÖZLEM'in Felice Bauer'e ithaf edilen örneğinde hiçbir okunma izi yok.
5. Otto Stoessl'in Kafka'ya yazdığı mektup, olasılıkla 30 Ocak 1913; Kafka'nın Felice Bauer'e yazdığı bir mektuptan alıntı, 31 Ocak/1 Şubat 1913 (*M2* 72).
6. Aralık sonunda Felice Bauer Herbert Eulenberg'in edebi kısa portreleri içeren kitabı SCHATTENBİLDER. EINE FIBEL FÜR KULTURBEDÜRFTIGTE UNSERER ZEIT (Berlin 1910) adlı kitabından "olağanüstü etkilenmişti", çünkü ona göre bunlar "kısa

ve açıktı." Felice'nin bu halk yazarı kanalıyla Hebbel, Dostoyevski ve Nietzsche gibi özdeşleştiği yazarları öğrenmesinden hiç haz etmemişti, tek tesellisi Eulenberg'in hayranı olan Kurt Wolff tarafından kitabın yayınlanmamış oluşuydu: "Ama sen 'Schattenbilder'i okumamalısın," diye yazdı enerjik biçimde, hatta bu cümlenin altını çizdi. Eulenberg'in kendi, sosyal demokrat 'açıklık' kavramı onu hiç de barışçı kılmamıştı: "Önemli olan kısa ve açık olmaktır, laf ebeliğinden kaçınmaktır ve herkesin, hatta edebi konularda hiç bilgisi olmayanlara bile anlaşılır şeyler söylemektir. [...] Benim hırslı olduğum nokta, bütün hafta ağır işlerde çalışan geniş kitlelerin ilgisini sanata çekmek, onlara bir saat boyunca edebi yazıları o ağır yaşamları içinde asil ilaç gibi sunmaktır..." (SCHATTENBİLDER, 2. baskının önsözünden, S.XXII), Kafka'nın Felice'ye mektuplarıyla karşılaştır, 28/29 Aralık 1912 (*M1* 367-369) ve 1 Ocak 1913 (*M2* 11).

7. Felice Bauer'e mektup, 2/3 Ocak 1913 (*M2* 15).
8. Felice Bauer'e mektup, 31 Aralık 1912/1 Ocak 1913 (*M1* 377).
9. Felice Bauer'e mektup, 12/13 Ocak 1913 (*M2* 38).
10. Max Brod'un Felice Bauer'e mektubu, 22 Kasım 1912 (*M1* 555); Kafka'nın FeliceBauer'e mektubu, 23/24 Ocak 1913 (*M2* 59).
11. Felice Bauer'e mektup, 30/31 Aralık 1912 (*M1* 375).
12. Felice Bauer'e mektup, 24 Kasım 1912 (*M1* 258 ve devamı). Şiir Hans Heimann'ın yayınladığı CHINESISCHE LYRIK VOM 12. JAHRHUNDERT V.CHR. BIS ZUR GEGENWART (12. Yüzyıldan Günümüze Kadar Çin Şiiri), Münih 1905. Kafka bu kitaptan sıkça okuma yaptı; ne yazık ki ardından kalanlarda bu kitap yoktu.
13. Felice Bauer'e mektup, 21/22 Ocak 1913 (*M2* 53 ve devamı).
14. Felice Bauer'e mektup, 14/15 Ocak 1913 (*M2* 40).
15. Felice Bauer'e mektup, 10/11 Ocak 1913 (*M2* 32).
16. Felice Bauer'e mektup, 26 Ocak 1913 (*M2* 63).

KAYIP: Mükemmeliyet ve Batış

1. Felice Bauer'e mektup, 1/2 Ocak 1913 (*M2* 12).
2. Bu tez de akla gelen Kafka hakkındaki her tez gibi ciddi olarak savunuldu. Winfried Kudszus da ŞATO'nun "dışsal biçimi açısından fragman olduğunu" yazdı. (Erzaehlung und Zeitverschiebung in Kafkas "Prozess" und "Schloss", yayınlandığı yer: *Deutsche Vierteljahresschrift für Literatur und Geistesgeschichte*, 38 (1964), s. 203.)
3. Günce, 30 Kasım 1914 (*G* 702).
4. Felice Bauer'e mektup, 9/10 Mart 1913 (*M2* 128); Kurt Wolff'a mektuplar , 4 ve 24 Nisan 1913 (*M2* 156,173).
5. Paul Valery, CHAIER/DEFTERLER, cilt. 6, Frankfurt am Main 1993, s. 188.
6. Bak *K* 370, Brunelda'nın söylediğine göre "...size bir dahaki sefere buna tahammül etmeyeceğimi söylüyorum." Bu manuskrilerin kopyaları: *K App* 79.
7. "Doğa Tiyatrosu" Kafka'nın manüskrisinde yok; ayrıca ısrarla "Oklahama" diye yazıyor "Oklahoma" yerine herhalde dinleyicileri de doğrusunu bilmiyorlardı.
8. Olasıdır ki, güvenli olarak ortaya konulamamasına rağmen, Kafka 1913'te, kahramanının batışına çalışırken, olumlu değişimi göz önünde tutmaktaydı. Birkaç satırlık bir fragman var (*V App* 49), orada Karl hiç eğitimi olmamasına rağmen

oyuncu olmaya destekleniyor (Okldhoma bölümünde de Karl önce oyuncu olarak işe alınıyor (*V* 407). Bu fragmanın bugüne kadar olan düzenlenmesi (*V App* 71-73'le karşılaştır) savunulamaz, çünkü buna dayanan mektup FELİCE'YE MEKTUPLAR'ın yayıncıları tarafından yanlış tarihlendi (1/2 Ocak 1913 yerine 1/2 Şubat olarak). Şayet Kafka'nın bu mektupta işaret ettiği KAYIP için "gelecekte olaylar hakkında bazı açıklamalar" yaptığı varsayılırsa, gerçekten bu fragman söz konusuysa ve bu fragmana ait diğer açıklamalar geriye kalmamışsa, o zaman Kafka'nın daha 1913 yılı başında Brunelda – episodunu, "doğa tiyatrosunun" temel fikrini tamamlayacağı anlamı taşır.

9. Manuskride yeni işe alınanların Oklohoma'ya gidişlerinin anlatılması gereken bir başka bölümün başlangıcı da vardır. Brod bu fragmanı KAYIP'ın ilk baskısına almamıştır.
10. Max Horkheimer/Theodor W. Adorno, DIALEKTIK DER AUFKLAERUNG. PHİLOSOPHIESCHE FRAGMENTE, Max Horkheimer'in GESAMMELTE SCHRIFTEN'inde, cilt. 5, Frankfurt am Main 1987, s. 102.

Buluş ve Abartma

1. Peter Altenberg tangonun fonksiyonunu şunda gördü: "Tango etik bir durumdur: Erkeğin kadına borçlu kaldığı her şeyin ödünüdür! Kadının kuşkusunun adıdır tango! Bir yerde kendini 'doğru dürüst' yatıştırması gerekir!" ('Tango', *Die Schaubühne* 10'da (1914), sayı 1, s. 25).
2. Felice Bauer'e mektupla karşılaştır, 17/18 Ocak 1913 (*M2* 45).-Tango Prag'a ancak 1913 ilkbaharında geldi; Aralık'ta artık 'Alman sanatçı kadınlar klübünde' programa dahildi.
3. Felice Bauer'e mektupla karşılaştır, 4/5 Şubat 1913 (*M2* 76).
4. Felice Bauer'e mektuplar, 17/18 Şubat (*M2* 97) ve 21/22 Şubat 1913 (*M2* 103).
5. Felice Bauer'e mektupla karşılaştır, 5/6 Ocak 1913 (*M2* 21 ve devamı).
6. Dijital metin çalışmalarının sayesinde bu etki son derece kolaylıkla doğrulanıyor ve Kafka'nın "mektup seli" ölçülebiliyor: 1912'de hemen hemen 26 000 sözcük, Aralık'ta 28000'den fazla, ocakta 19000 sözcüğe gerileme, şubatta 14 000'ne, Mart'ta sadece 10500 sözcüğe. Yazılı olana müdahale, yani mektuplara, Kafka zamanında bu şekilde manüpule edilmediğinden bu durum hiç de yadırganmayacak bir kültürel ayrım anlamı taşır.
7. Felice Bauer'e mektup, 7/8 Şubat 1913 (*M2* 82).
8. Felice Bauer'e mektup, 6/7 Mart 1913 (*M2* 124).
9. Felice Bauer'e mektuplarla karşılaştır, 9 Mart ve 9/10 Mart 1913 (*M2* 127 ve devamı).
10. Felice Bauer'e mektup, 4/5 Mart 1913 (*M2* 120 ve devamı).
11. Felice Bauer'e mektup, 8/9 Ocak 1913 (*M2* 26-29).
12. Felice Bauer'e mektup, 2 Kasım 1912 (*M1* 206).
13. Felice Bauer'e mektup, 9/10 Ocak 1913 (*M2* 30 ve devamı).
14. Film 'Kafka'nın nişanlısı, biyografik belgelerle Felice Bauer' adlı serginin parçalarındandır, ilk kez bu sergi 1998'de Frankfurt am Main'da Deutsche Bibliothek'de açılmıştır. Kafka'nın daha sonraları Felice Bauer'le karşılaşmasında 'sessiz sinemayı'

gördüğü kesinlikle saptanamıyor, gene de az olanaklı. Ne güncesinde ne de mektuplaşmasında adı geçmiyor.

15. Felice Bauer'e mektuplar, 22/23 Ocak (*M2* 57) ve 4/5 Şubat 1913 (*M2* 77). Yedi gün sonra Kafka parlograftan son kez söz ediyor.
16. Felice Bauer'e mektup, 22/23 Ocak 1913 (*M2* 57).
17. Felice Bauer'e mektupla karşılaştır, 20/21 Şubat 1913 (*M2* 102).
18. Felice Bauer'e mektup, 24/25 Şubat 1913 (*M2* 108).
19. Felice Bauer'e mektuplarla karşılaştır, 17/18 Mart (*M2* 138), 26/27 Şubat (*M2* 111), 11/12 Mart (*M2* 131) ve 16 Mart 1913 (*M2* 136).

Cinsellik ve Teslimiyet

1. Ernst Pawel, DAS LEBEN FRANZ KAFKAS. EINE BIOGRAPHIE (Franz Kafka'nın yaşamı. Bir biyografi), Renbeck 1990, s. 329. Pawel burada fazladan bir yanlış tarihlemeye dayanıyor ki daha sonraki, son derece gerilimli olan ilk yeniden karşılaşma yanlış yorumlanmış oluyor: Kafka'nın haberciyle yolladığı, Felice'ye Berlin'de oluşunu anımsatmak zorunda kaldığı mektup, 23 Mart tarihli değil (FELİCE'YE MEKTUPLAR'ın kabul ettikleri gibi), tersine 9 Kasım 1913 tarihliydi. İşte böyle de efsaneler oluşuyor.
2. Felice Bauer'e mektup, 30 Mart 1913 (*M2* 149).
3. Otto Pick, 'Dem guten Kameraden', *Prager* Presse'de, 3 Kasım 1927, s. 3. Edebiyat kahvesi 'Cafe des Westens'de buluşulamadı, çünkü orada Else Lasker-Schüler kafenin sahibiyle kavga etmiş ve oraya 'bir daha gitmemişti' (karşılaştır: 'Bizim kafemiz. Paul Block'a açık mektup', ELSE Lasker-Schüler'in GESAMMELTE WERKE IN DREI BAENDEN, cilt 2, Frankfurt am Main, s. 277-279).
4. Felice Bauer'e mektup, 26 Mart 1913 (*M2* 144).
5. Felice Bauer'e mektup, 28 Mart 1913 (*M2* 147).
6. Georges Duby/Michelle Perrot'un GESCHICHTE DER FRAUEN'e bak, cilt 4: 19.YÜZYIL, yayınlayan: Genevieve Fraisse ve Michelle Perrot, Frankfurt am Main 1994, s. 358 ve devamı.
7. Reine-Marie Paris'ten alıntı, CAMILLE CLAUDEL. 1864-1943, Frankfurt am Main 1989, s. 114.
8. Felice Bauer'e mektup, 19 Ekim 1916.
9. Felice Bauer'e mektup, 11 Kasım 1912 (*M1* 225).
10. Felice Bauer'e mektup, 1 Nisan 1913 (*M2* 150).
11. Immanuel Kant, DIE METAPHSIK DER SITTEN, KANT-STUDIENAUSGABE'sinden, cilt IV, Darmstadt 1956, s. 390 ve devamı.
12. Grete Bloch'a mektupla karşılaştır, 16 Mayıs 1914.
13. Alfred Adler, ÜBER DEN NERVÖSEN CHARAKTER ile karşılaştır, Frankfurt am Main 1972, s. 114.
14. Felice Bauer'e mektup, 24 Kasım 1912 (*M1* 257).
15. Felice Bauer'e mektup, 23/24 Aralık 1912 (*M1* 357).
16. Günce, 4 Mayıs 1913 (*G* 560).
17. Felice Bauer'e mektup, 10 Nisan 1913 (*M2* 164).
18. Günce, 2 Mayıs 1913 (*G* 557 ve devamı).

İş Dünyaları: High-Tech ve Bürokrasinin Cinleri

1. 'İş gereksinimleri ve reklam', *Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*, 13 Nisan 1913, s. 3.
2. Felice Bauer'e mektup, 14 Nisan 1913 (*M2* 168).
3. Felice Bauer'e mektup, 28 Mayıs 1913 (*M2* 198).
4. Felice Bauer'e mektup, 28 Şubat/1 Mart 1913 (*M2* 115).
5. İşçi-Kaza-Sigorta-Kurumu'na mektup, 11 Aralık 1912 (*M1* 325 ve devamı).
6. Sayılarla: 1912 sonunda Kafka'nın aylık maaşı aşağı yukarı 315 Kron'du, buna 'ev kirası' ve 'pahalılık zammı' dahildi (yuvarlak olarak 2000 Euro'luk alım gücüne eşit). Onun istediği maaş seviyesi yüzde 53'lük bir artırım gerektiriyordu, 1 Mart 1913'te sekreter yardımcılığına atanmasıyla maaşı sadece yüzde 21 artırıldı.
7. Max Brod ve Felix Weltsch'e mektup, 20 Eylül 1912 (*M1* 170).
8. 'İşçi kaza sigortası ve işverenler', *Tetschen-Bodenbacher Gazetesi'nde*, 4 Kasım 1911, 1 ek, s. 1-3. FRANZ KAFKA, AMTLICHE SCHRIFTEN'de basıldı, yayınlayan: Klaus Hermsdorf ve Berlin 1984, s. 163-174.
9. Bu keyfiyet Kafka'nın AMTLICHE SCHRIFTEN kritik edisyonunda belgelendi, yayınlayan: Klaus Hermsdorf ve Benno Wagner, Frankfurt am Main 2003.
10. Günce, 19 Ocak 1914 (*G* 624).
11. Brod'un raporuyla karşılaştır, 'çift meslekli yazarlar' makale serisinde 4 Mayıs 1928'de *Literarische Welt* dergisinde çıktı. Franz Kafka: AMTLICHE SCHRIFTEN'de basıldı, Berlin 1984, s. 414-421.
12. Grete Bloch'a mektup, 11 Şubat 1914 (*M2* 330).
13. Günce, 3 Ekim 1911 (*G* 54).
14. Alfred Weber, 'Memur', *Die neue Rundschau*'da, 21 (1910), sayı 10, s. 1327. Weber şeklen de olsa Kafka'nın doktorluğuna katıldığı için onu kişisel olarak da tanıyordu.
15. Felice Bauer'e mektup, 3 Aralık 1912 (*M1* 296).
16. Milena Jesenska'ya mektup, 31 Temmuz 1920.
17. Felice Bauer'e mektup, 7 Nisan 1913 (*M2* 158 ve devamı).
18. 1911 başında Friedland ve Reichenberg'e yapılan yolculukla ilgili notlara bak (*G* 931-940).
19. Felice Bauer'e mektup, 26 Haziran 1913 (*M2* 222).

Teklif

1. Felice Bauer'e mektup, 15 Mayıs 1913 (*M2* 189).
2. Felice Bauer'e mektup, 8-16 Haziran 1913 (*M2* 209).
3. Felice Bauer'e mektup, 23 Mayıs (*M2* 194) ve 13 Mayıs 1913 (*M2* 187).
4. Felice Bauer'e mektupla karşılaştır, 4/5 Aralık 1912 (*M1* 298).
5. Felice Bauer'e mektup, 23/24 Mayıs 1913 (*M2* 196).
6. Felice Bauer'e mektup, 23 Mayıs 1913 (*M2* 193-195).
7. Felice Bauer'e mektup, 8-16 Haziran 1913 (*M2* 208).
8. Canetti, DER ANDERE PROZESS, s. 52; Pawel, DAS LEBEN FRANZ KAFKAS, s. 332.
9. Felice Bauer'e mektup, 5 Temmuz 1913 (*M2* 230).
10. Günce, 21 Haziran 1913 (*G* 562); Felice Bauer'e mektup, 21-23 Haziran 1913 (*M2* 216).

11. Oskar Pollak'a mektup, 8 Kasım 1903 (*M1* 30).
12. Felice Bauer'e mektupla karşılaştır, 20 Haziran (*M2* 215) ve 26 Haziran 1913 (*M2* 222).
13. Felice Bauer'e mektupla karşılaştır, 24 Ağustos 1913 (*M2* 269).
14. Felice Bauer'e mektup,1 Temmuz 1913 (*M2* 226); Günce, 1 Temmuz 1913 (*G* 562).
15. Felice Bauer'e mektup, 3 Temmuz 1913 (*M2* 229). Felice Bauer Kafka'nın kullandığı "bis" bağlacının Avusturya'daki kullanılış biçiminden haberdardı. Doğal olarak annesi Berlin'den haber *gelinceye* kadar özgürlüğü olduğunu söylemek istememişti; daha çok *şayet* ve haber geldikten *sonra* gene de ona bu özgürlük tanınacaktı.
16. Felice Bauer'e mektup, 5 Temmuz 1913 (*M2* 230).
17. Felice Bauer'e mektup, 1 Ağustos 1913 (*M2* 246).
18. *D* 36 ve devamı.
19. MEYERS REISEBÜCHER: NORDSEEBAEDER UND STAEDTE DER NORDSEE-KÜSTE, 4. basım, Leipzig/Viyana 1912, s. 130.
20. Felice Bauer'e mektup, 1 Ağustos 1913 (*M2* 246).
21. Kafka'nın Carl Bauer'e yazdığı ilk mektup geriye kalmadı. Bu mektuptaki üslup 15 Ağustos 1913'te günceye düşülen nottan anlaşılabiliyor: "Annem yatağımın yanına geldi ve mektubu gönderip göndermediğimi ve onda benim daha önceki metnimin olup olmadığını sordu. Eski metin olduğunu söyledim, ama daha da keskin dedim. O beni anlamadığını söyledi." (*G* 576) 20 Temmuz'daki mektup taslağında elimize geçmeyen "eski metni" okuduktan sonra Kafka'nın annesi hemen bir bilgi alma bürosuna koştu.
22. Felice Bauer'e mektupla karşılaştır, 29 Ekim 1913 (*M2* 293).
23. Adrian Desmond/James Moore, DARWIN'den alıntı, Münih 1992, s. 294
24. Günce, 21 Temmuz 1913 (G 568-570).
25. Felice Bauer'e mektup, 10 Temmuz 1913 (*M2* 263).
26. Felice Bauer'e mektuplar, 1 Temmuz (*M2* 226) ve 14 Ağustos 1913 (*M2* 262).
27. Felice Bauer'e mektup, 12 Ağustos 1913 (*M2* 260).
28. Carl Bauer'e mektup, herhalde 28 Ağustos 1913 (*M2* 271 ve devamı).
29. Erna Bauer'in Jürgen Born'a sözlü iletisi.

Edebiyat, Başka Hiçbir Şey

1. Felice Bauer'e mektup 14 Ağustos 1913 (*M2* 261 ve devamı).
2. Günce, 3 Ocak 1912 (*G* 341).
3. Felice Bauer'e mektup, 2/3 Ocak (*M2* 15) ve 8/16 Haziran (*M2* 209).
4. Max Brod'a mektup, 5 Temmuz 1922.
5. *Die Fackel,* sayı 398 (21 Nisan 1914), s. 19.
6. Günce, 21 Ağustos 1913 (*G* 579); Carl Bauer'e mektup, 28 Ağustos 1913 (*M2* 271); Felice Bauer'e mektup, 24 Ağustos 1913 (*M2* 269).
7. Felix Weltsch/Max Brod, ANSCHAUUNG UND BEGRIFF. GRUNDZÜGE EINES SYSTEMS DER BEGRIFFSBI4LDUNG, 1913 şubatında Kurt Wolff Yayınevi'nden çıktı, Brod'un düğününden kısa süre sonra. Felice Bauer'e bir mektuptan anlaşıldığı üzere Kafka giriş bölümünü birkaç kez okumuş, herhalde henüz basılmadan önce. Bu cilt geriye kalanlar arasında bulunamadı.

8. Günce, 21 Temmuz 1913 (*G* 562).
9. Günce, 21 Ağustos 1913 (*G* 580); Carl Bauer'e mektup, 28 Ağustos 1913 (*M2* 272).
10. Felice Bauer'e mektup, 2 Eylül 1913 (*M2* 275).
11. Günce, 27 Ağustos 1916 (*G* 803).
12. Max Brod'a mektup, 22 Temmuz 1912 (*M1* 163).
13. 5 Nisan 1913 akşamı Else Lasker-Schüler Prag'daki 'Alman kadın sanatçılar klübünde' okuma yaptı. Otto Pick'in Franstisek Khol'a gönderdiği bir kartpostala göre Kafka birlikte yaptıkları Prag kahvehanelerinde bu konferansı dinlediğini söyledi.- Daha 4 Nisan'dan geçen 5 Nisan gecesinde Altstaedter Ring'de Else Lasker-Schüler ile bir Prag bekçisi arasında esprili bir tartışma çıkmıştı, Kafka'da bunun tanığı olmuşmuş (karşılaştır. Leopdld B. Kreitner, 'Genç Kafka', Koch'un (yayınlayan) "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM...", sayfa 45-54.- Doğal olarak Felice Bauer'in bunu sözlü olarak daha sonra duymuş olması gerekir.
14. Felice Bauer'e mektup, 14/15 Şubat 1913 (*M2* 91).
15. *Imprimatur*'daki faksimile baskısından, Neue Folge, cilt .3, 1961-62, s. 200 ve devamı.
16. Felice Bauer'e mektup, 5 Nisan 1913 (*M2* 158).
17. Kurt Wolff'a mektup, 11 Nisan 1913 (*M2* 166).
18. Alfred Löwy'nin Kafka'ya mektubu ile karşılaştır, 20 Aralık 1913 (*M2* 578): "Senin yazdığın gibi Genç Gün'ün programının ortaya çıkışı eğlendirici; sanki evren bir hiçten yaratılmış gibi." Kafka'nın anlatımı ne yazık ki elimize geçmedi.
19. Yazar ve redaktör Karl Hans Strobl'a Brod'un yazdığı yayınlanmamış bir mektuptan, 26 Haziran 1913 (orijinali Alman Edebiyat Arşivi, Marbach'da).
20. *Die Aktion*, 4 yıl., 48/49. sayı, 5 Aralık 1914.
21. Max Brod'dan Richard Dehmel'e, 2 Haziran 1913.- Brod Dehmel'den böyle rica mektupları alan tek kişi değildi mutlaka; Helınut Sembdner (yayınlayan.), DER KLEIST-PREIS. 1912-1932. EINE DOKUMENTATION, Berlin 1968, s. 52 ve devamı ile karşılaştır.
22. Max Brod'a mektup, 17 Temmuz 1912 (*M1* 161).
23. Max Brod, 'Die neue Zeitschrift', *Die weissen Blaetter*'de, 1 (1913-14), s. 1229.
24. Max Brod, STREITBARES LEBEN, Frankfurt am Main 1979, s. 76.
25. Felice Bauer'e mektup, 14/15 Şubat 1913 (*M2* 92).
26. Max Brod, 'Das Ereignis eines Buches', *Maerz*'de, 15 Şubat 1913. Tamamı FRANZ KAFKA, KRITIK UND REZEPTION ZU SEINEN LEBZEITEN, 1912-1924, Yayınlayan: Jürgen Born, Frankfurt am Main 1979, s. 24-27.
27. Felice Bauer'e mektup, 18/19 Şubat 1913 (*M2* 99).
28. Felice Bauer'e mektup, 27 Haziran 1913 (*M2* 224). H.E. Jacob'un ATEŞÇİ eleştirisi 16 Haziran 1913'te *Deutsche Montag Zeitung*'da çıktı, Berlin; Paul Friedrich GÖZLEM'i 15 Ağustos 1913'te *Literarische Echo*'da ele aldı.
29. Felice Bauer'e mektup, 18/19 Şubat 1913 (*M2* 92 ve devamı).
30. Max Brod, 'Kleine Prosa', *Die neue Rundschau*'da, Temmuz 1913; Wolff'da çıkan Robert Walser'in AUFSAETZE'si hakkında toplu eleştiri, Kafka'nın GÖZLEM'i ve Heinrich Eduard Jacob'un DAS LEICHENBEGAENGNIS DER GEMMA EBRIA.

31. Rudolf Fuchs, 'Kafka ve Prag edebiyat çevresi', Koch'un (yayınlayan.), "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM..."ında, sayfa 103-106. Kafka ilk kitabı GÖZLEM hakkında konuştu.
32. Wolff, YAZARLAR, KİTAPLAR, MACERALAR, s. 74.
33. Kurt Wolff'un Georg Trackl'la nisan 1913'te yaptığı anlaşma yazarı beş yıl bağlıyordu; Max Brod'la yapılan anlaşmalarda ise bu yoktu çünkü Brod'un Axel Juncker'e olan sorumlulukları son bulmamıştı. Kafka ile yapılan bir yayınevi anlaşması günümüze ulaşmadı.
34. Günce, 1 Temmuz 1913 (*G* 563).
35. Hugo Hecht'in 'Über Ernst Weiss' ile karşılaştır, *Weiss-Blaetter*'de, sayı 3 (Haziran 1974), s. 3-5; ve de Eduard Wondrak'ın 'Zu Erinnerung Hugo Hechts an Ernst Weiss', aynı yerde, s. 10-12. Kafka'nın Ernst Weiss'a ait notlarında böylesi bir erken karşılaşmayla ilgili hiçbir şey yok.
36. Richard A. Bermann ve Albert Ehrenstein yanında Martin Buber'de DIE GALEERE için ön ayak oldu. Buber o zamanlar Rütten&Loening Yayınevi'nde lektördü; romanın burada da "üç yıl boyunca" reddedilmesi, Weiss'ın 1927'de yazdığı 'Autobiographische Skizze' belirttiği gibi, hemen hemen inandırıcı değildir (Ernst Weiss, DIE KUNST DES ERZAEHLENS, ESSAYS, AUFSAETZE, SCHRIFTEN ZUR LITERATUR, Frankfurt am Main 1982, s. 121).
37. Her iki mektup da Peter Engel'in 'Massenherberge mit Wohlwollen für den Fremden. Die Bedeutung Berlins im Werk und Leben von Ernst Weiss'dan alıntı, Hans Dieter Zimmermann/Margarita Pazi (yayınlayan), BERLIN UND PRAGER KREIS, Würzburg 1991, s. 174.
38. Grete Bloch'a mektup, 10 Kasım 1913 (*M2* 299).
39. Ernst Weiss, 'Der jüngste Tag', *National Zeitung*'da, Berlin, 18 Ocak 1914.
40. Grete Bloch'a mektup, 8 Şubat 1914 (*M2* 327).

Viyana'da Üç Kongre

1. Felice Bauer'e yazdığı 2 Eylül 1913 (*M2* 276) tarihli mektupta "Yatılı okul. Kurtarma esasları ve hijyen kongresi"nden söz ediyor.
2. Felice Bauer'e 13 Eylül 1913 (*M2* 276) 'de yazılan mektuba konulan ek. Bu ve daha başka Viyana notları 10 Eylül'de, Viyana'ya varışından dört gün sonra.
3. DIE WEISSE ZEIT, Münih'de Georg Müller'de çıktı. Künyeye göre bu cilt daha 1914'de basılmış, ancak 1916'da satışa sunulmuş.
4. Max Brod'a mektup, 16 Eylül 1913 (*M2* 283); Felice Bauer'e mektup, 9 Eylül 1913 (*M2* 278) ve Grete Bloch'a mektup, 14 Şubat 1914 (*M2* 332).
5. Werfel için Brod'un 'önsözünün' incitici oluşunun ne yazık ki belgesi yoktur. Buna karşılık diğer bir ARKADIA-YAZARI olan Hans Janowitz bu konuda Brod'la "kapsamlı mektuplaşma" yürütmüştür ki bu kişisel ilişkilerinin son bulmasıyla sonuçlanmıştır; karşılaştır, Janowitz'in Ludwig von Ficker'e 20 Eylül 1913'te yazdığı mektup, Ficker'in, BRIEFWECHSEL, 1909-1914, s. 181'de.
6. Karl Kraus'dan Kurt Wolff'a, 9 Aralık 1913. Kurt Wolff'un, BRIEFWECHSEL EINES VERLEGERS. 1911-1963, Frankfurt am Main 1980, s. 123.
7. Max Brod'a mektup, 16 Eylül 1913 (*M2* 283).

8. Ulrik Brendel, 'Max Brod (II)', *Der Brenner*'de, 1 Ekim 1913; Max Brod, 'SCHLUSSWORT an Ulrik Brendel', *Die Aktion*'da, 18 Ekim 1913; Ludwig von Ficker, 'Schlusspunkt', *Der Brenner*'de, 15 Kasım 1913.
9. Max Brod, 'Alfred Kerr', *Die Aktion*'da, 1 Mayıs 1911, Sp. 335.
10. Max Brod'dan Karl Hans Strobl'a, 26 Haziran 1913. Yayınlanmamış olan mektubun orijinali Marbach am Neckar'daki Alman Edebiyat Arşivi'ndedir.
11. Günce, 8 Ocak 1914 (*G* 622).
12. Theodor, Lise Weltsch ve Klara Thein Kafka'dan Viyana notlarında söz ediyorlar. Otto Fanta'nın ve Kafka'nın gençlik arkadaşı olan Hugo Bergmann'ın karısı olan kız kardeşi Else Bergmann'ın katılımları Klara Thein'in Hartmut Binder'e 10 Şubat 1972'de yazdığı mektupta ortaya çıkıyor; bak, Binder 'Kafka'nın yaşam çevresinde kadınlar (2. bölüm)', *Sudetenland*'da, 40 (1998), sayı 1, s. 25 ve devamı.
13. Felice Bauer'e mektuba ek, 13 Eylül 1913 (*M2* 281).
14. Max Brod'a mektup, 16 Eylül 1913 (*M2* 283). 'Kongre izlenimleri', *Selbstwehr*'de, 26 Eylül 1913, s. 1 ve devamı.
15. Felice Bauer'e mektuba ek, 13 Eylül 1913 (*M2* 280).
16. Franz Grillparzer'den Georg Altmüller'e, 1821 ilkbaharı; GRILLPARZARS BRIEFE UND TAGEBÜCHER'lerinden alıntı. Yapıtlarının tamamlanması ve Carl Glossy ve August Sauer'in notlarıyla yayınlanması, 1.cilt: BRIEFE, Stuttgart/Berlin 1903, s. 57 ve devamı. Kafka büyük olasılıkla bu mektubu Viyana'ya gidişinden kısa süre önce Heinrich Laube'nin FRANZ GRILLPARZERS LEBENSGESCHICHTE (Franz Grillparzer'in yaşam öyküsü) adlı kitabında okumuştu. Stuttgart 1884, s. 59
17. Grete Bloch'a mektuplar, 8 Nisan 1914 ve 14 Şubat 1914 (*M2* 332); Günce, 27 Ağustos 1916 (*G* 803).
18. II. ULUSLARARASI KURTARMA ESASLARI VE KAZADAN KORUNMA KONGRESİ RAPORU, yayınlayan: H. Charas, Viyana 1914, 'Önsöz', S.III devamı.
19. Max Brod'a mektup, 16 Eylül 1913 (*M2* 283).

Trieste, Venedik, Verona, Riva

1. Felice Bauer'e mektup, 13 Eylül 1913 (*M2* 279). Aynı içerikli mektup Max Brod'a, 16 Eylül 1913 (*M2* 283). Melek vizyonu güncede, 25 Haziran 1914 (*G* 538-541).
2. Winfried G. Sebald'ın SCHWINDEL. GEFÜHLE'sinde, Frankfurt am Main 2001.
3. Johann Wolfgang von Goethe, TOPLU ESERLER. MEKTUPLAR; GÜNCELER VE KONUŞMALAR, 1. basım, cilt 15/1: İTALYA YOLCULUĞU, 1. bölüm, yayınlayan: Christoph Michel ve Hans Georg Dewitz, Frankfurt am Main 1993. Kafka'dan Felice Bauer'e kartpostal, 15 Eylül 1913 (*M2* 281), Max Brod'a mektup, 16 Eylül 1913 (*M2* 283). Tam bir yıl önce Brod'un kendisi de Venedik'teydi.
4. Pawel, FRANZ KAFKA'NIN YAŞAMI, s. 340.
5. Felice Bauer'e mektup, 16 Eylül 1913 (*M2* 282).
6. Goethe, adı geçen kitap, s. 69.
7. Felice Bauer'e mektup, 6 Ağustos 1913 (*M2* 253); Frantisek Khol'a mektup, 12 Temmuz 1914'den önce.
8. Hartungen sanatoryumu hakkında diğer ayrıntılar: Albino Tonelli'nin AI CONFINI DELLA MITTELEUROPA. IL SANATORIUM VON HARTUNGEN DI RIVA DEL

GARDA. DAI FRATELLI MANN A KAFKA GLI OSPITI DELLA CULTURA EUROEA, Riva 1995.

9. Max Brod'a mektup, 28 Eylül 1913 (*M2* 286).
10. Antony Northey, 'Kafka Riva'da, 1913, *Neue Zürcher Zeitung*'da, 25/26 Nisan 1987, s. 66.
11. Felice Bauer'e mektup, 29 Aralık 1913- 2 Ocak 1914 (*M2* 311).
12. Frantisek Khol'a mektup, 12 Temmuz 1914'den önce; Günce, 20 Ekim 1913 (*G* 586).
13. Max Brod'a mektup, 28 Eylül 1913 (*M2* 285).
14. Günce, 22 Ekim 1913 (*G* 588) ve 8 Şubat 1922 (*G* 903).
15. Günce, 20 Ekim 1913 (*G* 586).
16. Günce, 14 Ağustos 1913 (*G* 574 ve devamı).
17. *GKY1* 305 ve devamı; karşılaştır 311.

Grete Bloch: Aracının Ortaya Çıkışı

1. Grete Bloch'a mektup, 10 Kasım 1913 (*M2* 297).
2. Felice Bauer'e mektup, 29 Aralık 1913 (*M2* 311); Max Brod'a mektup, 28 Eylül 1913 (*M2* 285); Felice Bauer'e mektup, 29 Ekim 1913 (*M2* 292).
3. Grete Bloch'a mektup, 10 Kasım 1913 (*M2* 300).
4. Aynı mektup (*M2* 298).
5. Grete Bloch'a mektup, 18 Kasım 1913 (*M2* 300).
6. Carl Dallago'dan Ludwig von Ficker'e, 10 Ekim 1913, Ficker'in MEKTUPLAŞMALAR'ında 1909-1914, s. 298, not 62.
7. Hans Janowitz'den Ludwig von Ficker'e, 20 Eylül 1913, s.181.
8. *Die Fackel*, sayı 389-390 (15 Aralık 1913), s. 37.
9. Günce, 21 Ekim 1913 (*G* 587).
10. Günce, 24 Kasım 1913 (*G* 597); Felice Bauer'e mektup, 6 Kasım 1913 (*M2* 294).
11. Milena Jesenka'ya mektup,11 Kasım 1920.
12. Felice Bauer'e mektupla karşılaştır, 29 Aralık 1913-2 Ocak 1914 (*M2* 310).
13. Felice Bauer'e mektup, 8/16 Haziran 1913 (*M2* 211 ve devamı).
14. Grete Bloch'a mektup, 1 Şubat 1914 (*M2* 323).

Kesin Sıfır Noktasında

1. Friedrich Thieberger, 'Kafka ve Thierbergerler', Koch'un (yayınlayan), "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM..."ında, s. 121-127.
2. Günce, 6 ve 27 Kasım 1913 (*G* 591, 602 ve devamı).
3. Grete Bloch'a mektup, 14 Haziran 1914.
4. Günce, 9 Aralık 1913 (*G* 608).
5. Felice Bauer'e mektup, 29 Aralık 1813 - 2 Ocak 1914 *M2* 315 ve devamı, 314).
6. Grete Bloch'a mektup, 28 Ocak 1914 (*M2* 320).
7. Kafka'nın Grete Bloch'a mektubundan alıntı, 14 Şubat 1814 (*M2* 332).
8. Grete Bloch'a mektuplar, 10 Kasım 1913 ve 21-25 Şubat 1914 (*M2* 297, 334). Karşılaştır: Felice Bauer'e mektup 17 Nisan 1914: "Ağlayan kızı dinleyemem", ve günce notu, 2 Temmuz 1913: "23 yaşındaki Marie Abraham'ın dava raporuna ağladım, 3/4 yaşındaki çocuğu Barbara'yı yoksulluk ve açlıktan ötürü boğmuş" (*G* 564).

9. Canetti, DER ANDERE PROZESS, sayfa 57.
10. Felice Bauer'e mektup, 28 Nisan 1914; Grete Bloch'a mektup, 16 Mart 1914 (*M2* 354).
11. Grete Bloch'a mektup, 28 Ocak 1914 (*M2* 318).
12. Grete Bloch'a mektup, 2 Mart 1914 (*M2* 338).
13. Felice Bauer'e mektup, 29 Aralık 1913-2 Ocak 1914 (*M2* 313 ve devamı).
14. Grete Bloch'a mektup, 4 Mart 1914 (*M2* 342).
15. Kafka'nın Felice Bauer'le bu buluşmasının ayrıntıları ve karşılıklı olarak söyledikleri birçok belgeye dağılmıştır; özellikle Grete Bloch'un 2 ve 3 Mart 1914 (*M2* 338, 340) tarihli mektuplarına, Felice Bauer'e mektuplara 21 ve 25 Mart 1914 (*M2* 363, 367) ve 9 Mart 1914 (*G* 505 ve devamı) günce notlarına bakılmalı. Bir diğer önemli kaynak da Berlin yolculuğu gününde Felice Bauer'e yazılmış olan mektuptur ki kaybolmuştur. Kuşkusuz bu mektup da bir dizi diğer sözlü alıntıları kapsamaktaydı; bu yüzden de Felice Bauer'in ellili yıllarda, mektupları satmasından kısa süre önce bu mektubu yok etmiş olması olasıdır. Felice Bauer'in evliliğe karşı çıkışı Tiergarten'de değil, bu buluşmadan bir gün önce dile getirmiş oluşu, Kafka'nın Grete Bloch'a yazdığı son cümlede açıkça görülmektedir: "Ben cumartesiyi pazara bağlayan geceyi bununla, geri dönüş yolculuğu ile geçirdim." (*M2* 338).

Kafka ve Musil

1. Günce, 20 Ekim 1913 (*G* 585).
2. Minze Eisner'e mektup, Mart 1920.
3. Grete Bloch'a mektup, 19 Şubat 1914 (*M2* 333).
4. Günce, 9 Mart 1914 (*G* 508).
5. Günce, 19 Ocak 1914 (*G* 624).
6. Robert Musil, MEKTUPLAR 1901-1942, yayınlayan: Adolf Frise, Reinbeck 1981, s. 95-97. Karşılaştır: GÜNCE, yayınlayan: Adolf Frise, Reinbeck 1983, s. 312 (22 Eylül 1915 kaydı).
7. Musil'in anlaşmasının bir kopyası: Karl Corino'nun, ROBERT MUSIL. FOTOĞRAFLAR VE METİNLERLE YAŞAMI VE YAPITLARI'nda, Reinbeck 1988, s. 211.
8. Robert Musil ve Franz Kafka, 22 Şubat 1914 (*M2* 579). Günce, 23 Şubat 1914 (*G* 500).
9. Robert Musil ve Franz Kafka, 25 Şubat 1914 (*M2* 581).
10. Grete Bloch'a mektup, 8 Mayıs 1914.
11. Grete Bloch'a mektup, 1 Şubat 1914 (*M2* 322).
12. Grete Bloch'a mektup, 19 Mart 1914 (*M2* 358). Felice Bauer'e mektup, 21 Mart 1914 (*M2* 362-364).
13. Grete Bloch'a mektup, 26 Mart 1914 (*M2* 369).

Evlilik Programı ve Çilecilik

1. Sören Kierkegaard, TOPLU ESERLER, cilt 4: STADIEN A UF DEM LEBENSWEG, Jena 1914, s. 173.-Willy Haas, 'Die Verkündigung und Paul Çlaudel', *Der Brenner*'de, 3. yıl. sayı 19, 1 temmuz 1913, s. 869.
2. Günce, 21 Ağustos 1913 (*G* 578). Kafka tematik düzenlenmiş olan ve Hermann Gottsched'in (Kierkegaard'ın isteği üzerine) BUCH DES RICHTERS (Yargıcın Kitabı) adı altında yayınladığı kitaptan (Jena/Leipzig 1905).

3. Felice Bauer'e mektup, 14 Nisan 1914.
4. Felice Bauer'e mektup, 9 Nisan 1914.
5. Karşılaştır Felice Bauer'e mektup, 21, 23 Haziran 1913 (*M2* 217).
6. Grete Bloch'a mektup, 16 Mayıs 1914. Kafka'nın kiraladığı evin adresi Lange Gasse 5'di.
7. Grete Bloch'a mektup, 7 Mayıs 1914.
8. Felice Bauer'e mektup, ekim sonu/kasım başı 1914.
9. Felice Bauer'e mektuplarla karşılaştır, 19 Mart 1913 (*M2* 141) ve 3 Mart 1915.
10. Felice Bauer'e mektup, 29 Aralık 1913-2 Ocak 1914 (*M2* 311, 314).
11. Felice Bauer'e mektup, 14 Ağustos 1913 (*M2* 261).
12. Grete Bloch'a mektup, 12 Mayıs 1914.
13. Johann Peder Müler, MEIN SYSTEM, yenilenen, genişletilmiş baskı, Leipzig /Zürih, s.14.
14. Günce, 14 Eylül 1915 (*G* 752).
15. Günce, 30 Ağustos 191+3 (*G* 581). 20 Ağustos 1916 notu (*GKY* 224).
16. Günce, 19 Şubat 1920 (*G* 859).
17. Felice Bauer'e mektup, ekim sonu/kasım başı 1914.
18. Felice Bauer'e mektup, 21 Nisan 1914.
19. Anselm Feuerbach'ın EIN VERMAECHTNIS'inden, yayınlayan: Henriette Feuerbach, Berlin 1912. El yazılı ithaf: "31 Mayıs 1914 anısına. Felice."
20. Günce, 6 Haziran 1914 (*G* 528).
21. Felice Bauer'e mektup, 11 Şubat 1915.
22. Felice Bauer'e mektup, Mart 1916.
23. Bu sıralama DIE NEUE WOHNUNG: DIE FRAU ALS SCHÖPFERIN (Leipzig 1924) adlı kitaptan, kitapta mimar Bruno Taut burjuva evinin radikal boşaltılmasını istiyordu:"...ayrıca yumrular marangoz tarafından tırpalanır. Ortaya ne derece düzgün temizlikte (!) mobilyaların çıkacağına şaşırılacaktır..." (s. 60 ve devamı).
24. Günce, 30 Haziran 1914 (*G* 541 ve devamı).

Berlin'deki Mahkeme Salonu

1. Günce, 6 Haziran 1914 (*G* 530).
2. Felice Bauer'e mektup, 14 Nisan 1914.
3. Wolfgang A. Schocken, 'Grete Bloch kimdi?' *Exilforschung. Ein internationales Jahrbuch*'da, cilt 4: *Das jüdische Exil und andere Themen,* Münih 1986; Grete Bloch'un alıntılanan mektubu 21 Nisan 1940'tan
4. Kafka'nın sözüm ona oğlu olduğuna dair raporu Brod 1954'de Kafka biyografisinin 'tamamlayıcı' bölümüne aldı; bkz. Brod, FRANZ KAFKA HAKKINDA, s. 209 ve devamı.VERZWEIFLUNG UND ERLÖSUNG IM WERK FRANZ KAFKAS adlı 1959'da yayınlanan kitabında Brod Kafka'nın Grete Bloch'a yazdığı mektuplardan ayrıntılı alıntı yapıyor (mektupların yayınlanmasından sekiz yıl önce), bununla kendi yarattığı efsaneye güçlü kuşkular getirdiğinin farkında olmasa gerek. Gustav Janouch'un KAFKA'YLA KONUŞMALAR'ını da Brod başından beri yanlışlıkla ciddiye alıyor, oysa bu kitap Kafka için hiç de karakteristik olmayan ifade tarzları içeriyor.

5. Felice Bauer'e kartpostallar, 31 Ağustos ve 1 Eylül 1916.
6. Grete Bloch'a mektuplarla, 1 Şubat, 2 Mart ve 3 Mart 1914 (*M2* 323, 338, 340) ile karşılaştır.
7. Grete Bloch'a mektup, 1 Şubat 1914 (*M2* 321).
8. Grete Bloch'a mektup, 21 Mart 1914 (*M2* 364) ve 14 Nisan 1914.
9. Grete Bloch'a mektup, 2 ya da 3 Haziran 1914.
10. Grete Bloch'a mektup taslağı, 3 Temmuz 1914, Kafka'nın 31. yaş günü.
11. Felice Bauer'e mektup, ekim sonu 1914.
12. Grete Bloch'a mektup, 6 Haziran 1914.
13. Carl ve Anna Bauer'e mektup, 13 Temmuz 1914.

Büyük Savaş

1. Manfred Rauchensteiner'in DER TOD DES DOPPELADLERS. ÖSTERREICH-UNGARN UND DER ERSTE WELTKRIEG'den alıntı, Graz/Viyana/Köln 1993, s. 88.
2. Stefan Zweig: DÜNÜN DÜNYASI (BİR AVRUPALININ ANILARI). ERINNERUNGEN EINES EUROPAERS, Frankfurt am Main 1970, s. 255.
3. Viyana'daki Alman büyükelçisi Heinrich von Tschirnsky'nin Alman şansölyesi Theobald von Bethmann Hollweg'e raporu, 14 Temmuz 1914. Buradan alıntılayan Immanuel Geiss (yayınlayan), Temmuz 1914. DIE EUROPAEISCHE KRISE UND DER AUBBRUCH DES ERSTEN WELTKRIEGES, Münih 1965, s. 95.
4. Carl Freiherr von Bardolff'un SOLDAT IM ALTEN ÖSTERREICH,ERINNERUNGEN AUS MEINEM LEBEN'den alıntı, 2. baskı, Jena 1943, s. 177.
5. Conrad'dan Leopold von Chlumecky'e, Franz Conrad von Hötzendorf'un AUS MEINER DIENSTZEIT 1906-1918'den alıntı, cilt IV, Viyana/Leipzig/Münih 1923, s. 72. Kendi *uzak görüşünü* belgelemek için Conrad'ın bu dehşet verice sözlerini daha sonra bastırmış oluşuna göz önünde tutmak gerekir.
6. Şunlara bkz: Stig Förster, 'Der deutsche Generalstab und die Illusion des kurzen Krieges. 1871-1914. Metakritik eines Mythos', Johannes Burkhardt, Josef Becker, Stig Förster, Günther Kronenbitter'in LANGE UND KURZE WEGE IN DEN ERSTEN WELTKRIEG. VIER AUGSBURGER BEITRAEGE ZUR KRIEGSURSACHENFORSCHUNG'da, Münih 1996. Aynı ciltte Günther Kronenbitter'in makalesi "Nur los lassen".Österreich-Ungarn und der Wille zum Krieg'le karşılaştır.
7. Gerçekten de hem Alman hem de Avusturya imparatorları savaşın başlamasının son anlarında kendi politikacıları tarafından karar verme sürecinden uzaklaştırıldılar. 27 Temmuz'da imparator Franz Josef'e Sırbistan'a savaş ilan eden belge imzaya sunuldu. Bu belgede Sırp askerlerinin sınırda ateş açtıkları yazılıydı. Bu (büyük olasılıkla yanlış bir haberdi, yanlış olduğu ancak birkaç gün sonra imparatora söylendi, dış işleri bakanı belgeyi çoktan gerektiği gibi manüpule etmişti. – II. Wilhelm 28 Temmuz'da küçük düşürücü (buna rağmen yetersiz olarak değerlendirdiği) Sırp cevabının Avusturya ültimatomunu gördüğünde, frene bastı ve dış işleri bakanlığına yazılı olarak Viyana'da bu karardan dönülmesinin tavsiye edilmesini gönderdi: Artık savaş nedeni olmadığını bildirdi. Şansölye Bethmann Hollweg bu kararı kendi bildiği gibi değiştirdi ve bu bildirimi yollamayı çok geç

oluncaya kadar bekletti, ta ki Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilanı yapılıncaya kadar. Böylece son düğmelere basılmış oldu.

8. *Die Aktion*, 3. yıl., Numara 3, 15 Ocak 1913.
9. Brod, STREITBARES LEBEN, s. 82 ve devamı.
10. Hermann ve Julie Kafka'ya mektup, aşağı yukarı 20 Temmuz 1914.
11. BABAYA MEKTUP, bak(*GKY2* 170).
12. Sadece Praglılar 27 Temmuz'da (bunların arasında mutlaka Hermann Kafka da vardı) iki milyon krondan fazla para çekildi. Bu fenomen tüm Habsburg İmparatorluğu kentlerinde yinelendi (Stefan Zweig güncesinde Viyana'da banka kasasında 300 kron için *rica* etmek zorunda kaldığını yazdı). Berlin ve Viyana'daki hükümetler acele yeni para bastı durumu kurtarmak için.
13. Thomas Mann'dan kardeşi Heinrich'e 18 Eylül 1914'de (Thomas Mann/Heinrich Mann, MEKTUPLAŞMA 1900-1949'da, Frankfurt am Main 1984, s. 134). O sırada keskin plan bozulmuş ve genel kurmay başkanı Moltke sinir krizi geçirerek mevkiinden olmuştu. Bunların tümü kamudan saklandı.
14. Berchtold'un Conrad von Hötzendorf'la 29 Haziran 1914'deki konuşması böyleydi, Saraybosna suikastından bir gün sonra. Bak. Conrad AUS MEINER DIENSTZEIT, cilt. IV, s. 33 ve devamı.
15. Egmont Zechlin'den alıntı, DIE DEUTSCHE POLITIK UND DIE JUDEN IM ERSTEN WELTKRIEG, Göttingen 1969,S.87. Bu çağrı Prag'da 5 Ağustos'ta *Prager Tagblatt*'da bir makaleyle duyuruldu.
16. Egon von Kisch, SCHREIB DAS AUF,KISCH!, aynı kişinin GESAMMELTE WERKE IN EINZELAUSGABEN, yayınlayan: Bodo Uhse ve Gisela Kisch, cilt I, 4. baskı, Berlin/Weimar 1986, s. 308
17. Jan Herben, KNIHA VZPOMINEK (Anı kitabı), Prag 1935, s. 457. Herben Masaryk'in dostuydu ve *Cas* (Zaman) adlı derginin editörüydü.
18. Brod. STRAEITBARES LEBEN, s. 97 ve devamı. Masaryk'in Yahudilikle ilişkisi hakkında daha sonra yaptığı açıklama aydınlatıcıdır: "Ömrüm boyunca her Yahudiye haksız davranmamaya dikkat ettim; bu yüzden onlardan yana olduğum söylendi. İçimdeki geleneksel antisemitizmden ne zaman kurtulduğum soruldu. Biliyor musunuz, duygusal olarak belki hiçbir zaman, ama akıl yoluyla sadece; kendi annem beni bu kanlı batıl inançta tuttu." (Karl Capek, GESPRAECHE MIT MASARYK, Stuttgart/Münih 2001, s. 43.)
19. Schmuel Hugo Bergman, TAGEBÜCHER UND BRIEFE, yayınlayan: Miriam Sambursky. cilt 1: 1901-1948, Königstein/Ts. 1985, s. 59.
20. En titiz ön tahmin Friedrich Engels'indir, kendisi aralık 1887'de, felaketten onlarca yıl önce şu cümleleri kâğıda dökmüştür: "Ve nihayet Prusya-Almanya için dünya savaşı dışında başka bir savaş olanaksızdır, hem de bugüne kadar görülmemiş kapsamda ve şiddette bir dünya savaşı. Sekiz-on milyon asker birbirlerini boğazlayacak ve tüm Avrupa'yı yiyip bitirecekler, şimdiye kadar çekirgelerin asla yapamadıkları biçimde. Otuz yıl savaşlarının topu bir araya gelecek üç ya da dört yıl içinde ve tüm kıtaya yayılacak; açlık, bulaşıcı hastalıklar, genel, akut yoksulluğun yarattığı halkın ve ordunun yabanileşmesi; ticaretteki bizim yapay uğraşımızın kurtarılamaz karmaşası; eski devlerin çöküşü ve geleneksel devlet bilgeliğinin,

öyle ki, düzinelerce taçlar sokaklarda yuvarlanacak ve kalkan hiç kimse kendini yeniden bulamayacak..." Engels, Sigismund Borkheim'ın ZUR ERINNERUNG FÜR DIE DEUTSCHEN MORDPATRIOTEN broşürüne önsözden, 1806-1807; Karl Marx/Friedrich Engels'in ESERLER'inde, cilt 21, Berlin 1962, s. 350 ve devamı) Savaş kararından birkaç saat önce Arthur Bernstein *Berliner Morgenpost*'un baş makalesinde 'Son ihtar' başlığı altında şunları yazdı: "Bir milyon ceset, iki milyon sakat ve elli milyar borç bu 'taze, neşeli' savaşın bilançosu olacak. Başka bir şey değil." Bu açık sözleri okuyucular görmedi. Basılmış olan makale son dakikada gazeteden çıkartıldı, 'tehdit edici savaş tehlikesi' ilan edildikten sonra. (Alıntı: Peter de Mendelssohn, GAZETE KENTİ BERLİN, ALMAN BASININDA İNSANLAR VE GÜÇLER, Frankfurt am Main 1982, s. 254.)

21. Stefan Zweig, GÜNCELER, Frankfurt am Main 1984, s. 82, 85, 89, 91, 104.
22. Aynı yer, s. 95, 94, 99.
23. Gerhard Hauptmann, GÜNCELER 1914'ten 1918'e, yayıncı: Peter Sprengel, Berlin 1997, s. 104 (2 Temmuz 1915 kaydı).
24. Robert Musil, 'Avrupalılık, savaş, Almanlık', *Die neue Rundschau*'da, 25. yıl, Eylül 1914, s. 1303-1305.
25. Brod, STREITBARES LEBEN, s. 93.
26. Ernst Popper, 'Savaş çıktığında karşılaşmalar', Koch'un (yayınlayan), "ALS KAFKA MIR ENTGEGENKAM..."da, s. 107-111.
27. Sigmund Freud/Karl Abraham, MEKTUPLAR 1907-1926, yayınlayan: Hilda C. Abraham ve Ernst L. Freud, 2. baskı, Frankfurt am Main 1980, s. 180 ve devamı. Birkaç gün sonra Freud'un oğlu gönüllü olarak savaş hizmetine girdi, herhalde o da Rus antisemitizmi yüzünden güçlenmişti: "Mektupla belirttiği motivasyonu, din değiştirmeden Rus sınırından geçememeye dayanamadığım"dı. Aynı yerde, s. 186)
28. Günce, 6 Ağustos 1914 (*G* 546 ve devamı); 5 Ağustos 1914 (*G* 546).
29. Julie Kafka'dan Anna Bauer'e, 7 Ağustos 1914.
30. Max Brod'dan Kurt Wolff'a, 28 Temmuz 1914; Wolff'un BİR YAYINCININ MEKTUPLAŞMALARI, s. 177
31. Günce, 28 Temmuz 1914 (*G* 663).
32. Günce, 3 Ağustos 1914 (*G* 544).

Kendi Kendini Yargılama: DAVA ve CEZA KOLONİSİNDE

1. *Prager Tagblatt*, 31 Aralık 1899, s. 7.
2. Brod, FRANZ KAFKA HAKKINDA, s. 76.
3. Manüskri sayfasının başında Kafka bir kere daha "yakalandı" diye yazdı, ancak sekizinci sayfadan itibaren hep *tutuklanmadan* söz ediliyor. Bu durum romanın başlangıcının düzeltilmesinin ancak ikinci çalışma gününde onun aklına geldiğine işaret ediyor.
4. "...Kafka'nın büyük yapıtı 'DAVA' romanı bana göre tamamlanmıştır, yazara göre ise doğal olarak tamamlanmamış, tamamlanamaz, yayınlanamazdır. (Max Brod, 'YAZAR FRANZ KAFKA', *Die neue Rundschau*'da, 32 (1921), s. 1214). Max Brod'un Kafka'ya mektubu, 1 Ağustos 1919, Brod/Kafka, BİR DOSTLUK, MEKTUPLAŞMALAR'da, s. 267.

5. DAVA 1997'de Tüm el yazılarının tarihsel-eleştirisel basımı, yayınlar ve tiposkriptler'de çıktı, yayınlayan: Roland Reuss ve Peter Staengle. Bu baskı tüm kopyaları siyah bayaz olarak sunar.
6. Günce, 6 Ağustos 1914 (*G* 546.) "Başka hiçbir şey beni memnun edemez" cümlesini Kafka daha sonra ilave etti.
7. Günce, 15 Ağustos 1914 (*G* 548 ve devamı).
8. Günce, 1 Eylül 1914 (*G* 676).
9. Grete Bloch'a mektup, 3 Temmuz 1914.
10. Günce, 19 Aralık 1914 (*G* 710).
11. Günce, 15 Ekim 1914 (*G* 678).
12. Günce, 31 Temmuz 1914 (*G* 543).
13. Peter Panter (Kurt Tucholsky), 'DAVA', *Die Weltbühne'de*, Berlin, 9 Mart 1926. Born'un FRANZ KAFKA, KRITIK UND REZEPTION 1924-1938, s. 107'den.
14. BENJAMIN ÜBER KAFKA, TEXTE, BRIEFZEUGNISSE, AUFZEICHNUNGEN, yayınlayan: Hermann Schweppenhaeuser, Frankfurt am Main 1981, s. 129. Not 1930/31 yıllarından.
15. Brod, FRANZ KAFKA HAKKINDA, s. 156.
16. *D* 158 ve devamı.
17. Bak, günce 7'den 9 Ağustos 1917'e kadar (*G* 822-825). Ne manüskri ne de daktiloya çekilmiş hali geriye kalmadığından sonraki düzelti denemeleri (varlardı, Kafka'nın mektuplarından anlıyoruz bunu) yeniden yapılandırmak mümkün olmamıştır.
18. "Kafka dehşetin şehvetperesti" adlı yazı 1916'da *Müncher Zeitung*'da okundu. *Zeitschrift für Bücherfreunde*'de de CEZA KOLONİSİNDE için: "Umarım ki yakında daha az sansasyonel olan masallar anlatır" diye bir yazı çıktı 1921'de, açıkçası çok az okunan bir eleştirmen bunları yazmıştı. (Born, FRANZ KAFKA. KRITIK UND REZEPTION ZU SEINEN LEBZEITEN, s. 121 ve 97.)
19. Kurt Wolff'a mektup, 11 Ekim 1916; Wollf'un, BİR YAYINCININ MEKTUPLARI, s. 40 ve devamı. Wolff'un daha önceki mektubu günümüze kalmadı.
20. Bilinski'nin savaş kararına katıldığı 7 Temmuz 1914'te bakanlar kuruluna sunulan protokolde belgeleniyor: "Sırp yalnız şiddete açık, diplomatik başarı Bosna'da etki yapmaz..." Gerisi için Rauchensteiner'in ÇİFTE KARTALIN ÖLÜMÜ, s. 68'e bkz.

Doğunun Geri Dönüşü

1. Sayılar güvenli değil ve artık teyit edilemez, oysa sergilenen yükseliş gerçekçi sayıları gösteriyora benziyor. 1914 sonuna doğru Avusturya kentlerindeki göçmen politikası baskıcı olunca, birçok sürgün -daha çok da Yahudi olanlar- polise baş vurmaya cesaret edemediler. Alman imparatorluğuna doğru yola çıkanlar, bir süre kendi olanaklarıyla yaşayabilen göçmenler, hükümetin yayınladığı sayılarda tam olarak belirtilemedi. Bu yüzden *Selbswehr*'in Prag için verdiği sayılarda bile epeyce karanlık noktalar bulunduğunu göz önünde tutmak gerekir. Prag'da 1915 ocak ayında bu sayı maksimum 30 000 olarak algılanıyordu, bunun içine Yahudi olmayanlar da dahildi. (Jiri Kudela, GALİÇYALI VE DOĞU AVRUPALI YAHUDİLERİN BOHEMYA VE PRAG'A 1914-1916/17 YILLARINDAKİ GÖÇÜ, Studia

Rosenthaliana, cilt 23, 1989, s. 125 ve devamı.) Göç hareketinin tüm oranı ancak kabaca saptanabilir, çünkü sürülenler çeşitli yörelerde çeşitli kriterlere göre sayılmışlardı (bu arada 'tahliye edilenlerle' 'göçmenler' arasında ayrım bile yapılmıştı). 1914 sonbaharında Avusturya hinterlandında 400 000 göçmen olduğu, bir yıl sonra bu sayının bir milyona çıktığı var sayılıyor. Bu sayıların nedenlenmesi için bkz. Walter Mentzel, KRIEGSFLÜCHTLINGE IN CISLEITHANIEN IM ERSTEN WELTKRIEG, TEZ. Viyana 1997. Gerisi Mentzel'in araştırma sonuçlarının ayrıntılarında belgelenmeyenlere dayanıyor.

2. Yahudi-Çek gazetesi *Rozvoj* "Bizi Yahudi göçmenlerle bağlayan şey, ortak düşman tarafından izlenmelerinin yarattığı sadece patriotik duygusallık, bunun dışında aklı başında hiçbir insan onların kardeşlerimiz olduğunu iddia edemez" diye yazdı. Alıntı Moses Wiesenfeld'den, 'Doğu Yahudileriyle karşılaşma', Felix Weltsch'in (yayınlayan) DICHTER, DENKER, HELFER: MAX BROD ZUM FÜNFZIGSTEN GEBURTTAG da, Maehrisch-Ostrau 1934, s. 55.
3. Arnold Rosenbacher, 'Das Hilfswerk der Prager Kultusgemeinde' *Selbstwehr*'de, 8 Ocak 1915, s. 1 ve devamı. Rosenbacher" göçmenlerin burada başka yerlerde olduğundan daha iyi yaşadıkları duyuldu ve diğer yörelerden, Bohemya'dan bile kitlesel olarak Prag'a geldiler" diye yakındı. Kente akının gerçek nedeni cemaat yönetimi tarafından bilinmekteydi: Taşrada yeşeren antisemitizm daha 1914 sonbaharında göçmenlere fiziksel saldırılara yol açmıştı.
4. Günce, 24 Kasım 1914 (*G* 698 ve devamı). 'Çeviri' Brod'a dayanıyor, 'Doğu Yahudileri eğitiminden deneyler' adlı makalesinde bu olayı anlatıyor (*Yahudi*'de,1 (1916/17), s. 33).
5. Günce, 11 Mart 1915 (*G* 730).
6. Günce, 25 Mart 1915 (*G* 733).
7. Kafka'nın güncesinde anlattığı fırtınalı toplantı hakkında *Selbstwehr*'de epey karakteristik olarak şunlar yazılıydı: "Bugün de biz mevcut ayrışmaların iyi niyetle ortadan kalkacağı etkisini edindik. Toplantı çok kalabalıktı ve dinleyici çok heyecanlı davrandı." ('Yahudi Halk Derneği tartışma akşamı', 12 Mart 1915, s. 7.)
8. Brod, STREITBARES LEBEN, s. 231.
9. Günce, 3 Kasım 1915 (*G* 768).

Büyük Rahatsızlık

1. Felice Bauer'e mektup 1/2 Kasım 1914.
2. Grete Bloch'a mektup, 15 Ekim 1914.
3. Canetti, DER ANDERE PROZESS, s. 75.
4. Felice Bauer'e mektup, 28 Eylül 1912 (*M1* 174).
5. Günce, 16 Ekim 1914 (*G* 680). "Kafka gene Felice ile, Elsa'nın Berlin'deki rolü", diye yazılı Max Brod'un güncesinde, buna göre açıldı.
6. Günce, 15 Ekim (*G* 681) ve 1 Kasım 1914 (*G* 682).
7. Erna Bauer'den Kafka'ya, 2 Aralık 1914. Kafka'nın burada neden söz edildiğini gerçekten bilip bilmediği konusu açıklamalarından anlaşılmıyor.
8. Julie Kafka'dan Bauer ailesine, 27 Kasım 1914.

9. Günce, 5 Aralık 1914 (*G* 704-706).
10. Maurice Maeterlinck, 'Elberfeld atları. Hayvan psikolojisine dair bir makale', *Die neue Rundschau*'da, 25 (1914), sayı 6, s. 782-820- *GKY1* 226. Günce, 18 Ocak 1915 (*G* 718).
11. Brod bunu 10 Nisan 1915'de güncesine not ediyor, DAVA'nın iki bölümünü daha dinledikten sonra.
12. Günce, 4 Mayıs 1915 (*G* 742).
13. Günce, 4 Ocak 1914 (*G* 715).
14. Günce, 16 Ekim 1914 (*G* 681) ve 24 Ocak 1915 (*G* 723).
15. Felice Bauer'e mektup, 11 Şubat 1915.
16. Felice Bauer'e mektup, 3 Mart 1915.
17. *GKY1* 231.
18. Blumfeld-manuskrisine başladığı gün Kafka 'köpek öyküsünden' söz ediyor (günce, 9 Şubat 1915, *G* 726). Motif için aslında fragmandan anlaşılanın dışında çok daha ünlü bir rolün işareti sayılabilir.

Kimsenin Olmayan Ülkeye

1. Max Brod (başlıksız) *Zeit-Echo. Ein Kriegstagebuch der Künstler*'de, Münih, s. 3., Ekim 1914, s. 31. Şurası açık ki Galiçyalı göçmenlerden edindiği deneyler tavrını değiştirmemiş, çünkü üç ay sonra Brod bu cümleleri yeniden bastırttı ('Gefühl von einer Verwaltung des Staates', *Die Weissen Blaetter*'de, temmuz-eylül 1915).
2. Max Brod'a mektup, 30 Haziran 1922.
3. Günce, 4 Kasım 1914 (*G* 697 ve devamı).
4. Günce, 19 Ocak 1915 (*G* 719).
5. Rauchensteiner, ÇİFTE KARTALIN ÖLÜMÜ, s. 203.
6. Günce, 20 Ocak 1915 (*G* 721).
7. Günce, 27 Nisan 1915 (*G* 737).
8. Aynı yerde (*G* 737 ve devamı, 741 ve devamı).

Kaynakça

a. Kafka

Baioni, Giuliano: *Kafka. Literatur und Judentum.* Stuttgart/Weimar 1994.

Bauer, Roger: >K. und das Ungeheuer. Franz Kafka über Franz Werfel<, in: Claude David (Hrsg.): *Franz Kafka. Themen und Probleme.* Göttingen 1980, s. 189-209.

Baumgart, Reinhard: Selbstvergessenheit. Drei Wege zum Werk: Thomas Mann, Franz Kafka, Bertolt Brecht. *Frankfurt am Main 1993.*

Beck, Evelyn Torton: Kafka and the Yiddish Theater. Its impact on his work. *Madison, Wisconsin 1971.*

Benjamin über Kafka. Texte, Briefzeugnisse, Aufzeichnungen. Hrsg. von Hermann Schweppenhäuser. Frankfurt am Main 1981.

Binder, Hartmut (Hrsg.): Kafka-Handbuch. *Bd. 1:* Der Mensch und seine Zeit. *Bd. 2: Das Werk und seine Wirkung.* Stuttgart 1979.

Binder, Hartmut: *Kafka-Kommentar zu den Romanen, Rezensionen, Aphorismen und zum Brief an den Vater.* München 1976.

Binder, Hartmut: *Kafka-Kommentar zu samtlichen Erzählungen.* München 1975.

Binder, Hartmut: >Kafka und seine Schwester Ottla<, in: *Jahrbuch der deutschen Schillergesellschaft* 12 (1968), s. 403-456.

Binder, Hartmut: *Kafka. Der Schaffensprozess.* Frankfurt am Main 1983.

Binder, Hartmut: >Wollweberei oder Baumwollweberei. Neues vom Büroalltag des Versicherungsangestellten Franz Kafka<, in: *Sudetenland* 39 (1997), H. 2, s. 106-160.

Borges, Jorge Luis: >Kafka und seine Vorläufer<, in: ders.: *Inquisitionen. Essays 1941-1952.* Frankfurt am Main 1992. s. 118-121.

Born, Jürgen (Hrsg.): *Franz Kafka. Kritik und Rezeption zu seinen Lebzeiten 1912-1924.* Frankfurt am Main 1979.

Born, Jürgen (Hrsg.): *Franz Kafka. Kritik und Rezeption 1924-1938.* Frankfurt am Main 1983.

Born, Jürgen: *Kafkas Bibliothek. Ein beschreibendes Verzeichnis.* Frankfurt am Main 1990.

Brod, Max: >Der Dichter Franz Kafka<, in: *Die neue Rundschau* 32 (1921), s. 1210-1216.

Brod, Max: *Über Franz Kafka.* Frankfurt am Main 1974. Darin: *Franz Kafka. Eine Biographie/Franz Kafkas Glauben und Lehre/Verzweiflung und Erlösung im Werk Franz Kafkas.*

Max Brod. *Franz Kafka. Eine Freundschaft.* Hrsg. von Malcolm Pasley. Bd. I: *Reiseaufzeichnungen.* Bd. II: *Briefechsel.* Frankfurt am Main 1987, 1989.

Canetti, Elias: Der andere Prozess. Kafkas Briefe an Felice Bauer. München 1969.

Demetz, Peter: >Diese Frauen wollen tiefer umarmt sein. Franz Kafkas und Max Brods »Reiseaufzeichnungen«<, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung,* 25. Juni 1988.

Dietz, Ludwig: *Franz Kafka. Die Veröffentlichungen zu seinen Lebzeiten (1908-1924). Eine textkritische und kommentierte Bibliographie.* Heidelberg 1982.

Engel, Peter: >»Erholen werde ich mich hier gar nicht.« Kafkas Reise ins dänische Ostseebad Marielyst<, in: *Freibeuter*, H. 16 (1983), s. 60-66.

Janouch, Gustav: *Gespräche mit Kafka. Aufzeichnungen und Erinnerungen.* Erweiterte Neuausgabe: Frankfurt am Main 1968.

Franz Kafka. Eine Chronik. Zusammengestellt von Roger Hermes, Waltraud John, Hans-Gerd Koch und Anita Widera. Berlin 1999.

Kafka, Franz: *Amtliche Schriften.* Hrsg. von Klaus Hermsdorf. Berlin 1984.

Kafka, Franz: *Briefe 1902-1924.* Frankfurt am Main 1958.

Karl, Frederik R.: *Franz Kafka.* Representative Man. Boston 1993.

Kittler, Wolf: >Schreibmaschinen, Sprechmaschinen. Effekte technischer Medien im Werk Franz Kafkas<, in: Wolf Kittler/Gerhard Neumann (Hrsg.): *Franz Kafka: Schriftverkehr.* Freibürg im Breisgau 1990, s. 75-163.

Koch, Hans-Gerd (Hrsg.): »Als Kafka mir entgegenkam ...« *Erinnerungen an Franz Kafka.* Berlin 1995.

Koch, Hans-Gerd: >Kafkas Max und Brods Franz: Vexierbild einer Freundschaft<, in: Bodo Plachta (Hrsg.): *Literarische Zusammenarbeit.* Tübingen 2001, s. 245-256.

Lensing, Leo A.: >Kafkas Verlobte war auch nicht so einfach<, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung,* 23. August 1997, Beilage.

Northey, Anthony: >The American Cousins and the Prager Asbestwerke<, in: A. Flores (Hrsg.): *The Kafka Debate.* New York 1977, s. 133-146.

Northey, Anthony: >Kafka in Riva, 1913<, in: *Neue Zürcher Zeitung,* 25./26. April 1987, s. 66.

Northey, Anthony: >Die Kafkas: Juden? Christen? Tschechen? Deutsche?<, in: Kurt Krolop/Hans Dieter Zimmermann (Hrsg.): *Kafka und Prag. Colloquium im Goethe-Institut Prag,* 24.-27. November 1992. Berlin/New York 1994, s. 11-32.

Northey, Anthony: *Kafkas Mischpoche.* Berlin 1988.

Panter, Peter (d. i. Kurt Tucholsky): >Der Prozess<, in: *Die Weltbühne 22* (1926), s. 383-386.

Pawel, Ernst: *Das Leben Franz Kafkas. Eine Biographie.* Reinbek 1990.

Robert, Marthe: *Einsam wie Franz Kafka.* Frankfurt am Main 1985.

Robertson, Ritchie: *Kafka. Judentum-Gesellschaft-Literatur.* Stuttgart 1988.

Rodlauer, Hannelore: >Kafka und Wien. Ein Briefkommentar<, in: Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophische Klasse: *Anzeiger* 122 (1985), s. 202-248.

Schirrmacher, Frank (Hrsg.): *Verteidigung der Schrift. Kafkas* Prozess. Frankfurt am Main 1987.

Schoeps, Julius H. (Hrsg.): Im Streit um Kafka und das Judentum. Max Brod, Hans-Joachim Schoeps, Briefwechsel. *Königstein/Ts. 1985.*

Stach, Reiner: *Kafkas erotischer Mythos. Eine asthetische Konstruktion des Weiblichen.* Frankfurt am Main 1987.

Stoelzl, Christoph: *Kafkas böses Böhmen. Zur Sozialgeschichte eines Prager Juden.* Frankfurt am Main 1989.

Unseld, Joachim: *Franz Kafka. Ein Schriftstellerleben. Die Geschichte seiner Veröffentlichungen.* München/Wien 1982.

Voigts, Manfred: >Kafka und die jüdische Frau<, in: *Aschkenas. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Juden 8* (1998), H. 1, s. 125-175.

Wagenbach, Klaus: *Franz Kafka. Bilder aus seinem Leben.* Zweite Neuausgabe. Berlin 1995.

Wagenbach, Klaus: *Franz Kafka. Eine Biographie seiner Jugend 1883-1912.* Bern 1958.

Wagenbach, Klaus: *Kafkas Prag. Ein Reiselesebuch.* Berlin 1993.

Wagnerovâ, Alena: »Im Hauptquartier des Larms«. Die Familie Kafka aus Prag. Köln 1997.

Zischler, Hanns: *Kafka geht ins Kino.* Reinbek 1996.

b. Edebiyat ve Edebiyat Bilimi

Amann, Klaus/Wallas, Armin A. (Hrsg.): *Expressionismus in Österreich.* Wien/Köln/Weimar 1994.

Bauer, Werner M.: >Literarische Avantgarde als Ware. Kurt Wolff (1887-1963) als Verleger österreichischer Literatur<, in: Herbert Zeman (Hrsg.): *Die österreichische Literatur. Ihr Profil von der Jahrhundertvende bis zur Gegenwart (1880-1980).* Graz 1989, s. 205-219.

Baum, Oskar: Die böse Unschuld. Ein jüdischer Kleinstadtroman. Frankfurt am Main 1913.

Baum, Oskar: *Das Leben im Dunkeln.* Berlin/Stuttgart/Leipzig 1909.

Baum, Oskar: *Uferdasein.* Berlin 1908.

Binder, Hartraut (Hrsg.): *Brennpunkt Berlin. Prager Schriftsteller in der deutschen Metropole.* Bonn 1995.

Binder, Hartmut (Hrsg.): *Prager Profile. Vergessene Autoren im Schatten Kafkas.* Berlin 1991.

Borges, Jorge Luis: >Nathaniel Hawthorne<, in: ders.: *Inquisitionen. Essays 1941-1952.* Frankfurt am Main 1992, s. 60-83.

Brand, Karl: *Das Vermächtnis eines Jünglings.* Hrsg. von Johannes Urzidil. Mit einem Vorwort von Franz Werfel. Wien/Prag/Leipzig 1920.

Brendel, Ulrik: >Max Brod. Eine technische Kritik mit psychologischen Ausblicken<, in: *Der Brenner* 3 (1912-13), s. 936-945.

Brendel, Ulrik: >Max Brod (II)<, in: *Der Brenner* 4 (1913-14), s. 42-46.

Brod, Max: Abschied von der Jugend. Ein romantisches Lustspiel in drei Akten. Berlin o.J. [1912].

Brod, Max: >Alfred Kerr<, in: *Die Aktion* 1 (1911), Sp. 335 f.

Brod, Max: >Aphorisma zur »technischen Kritik«<, in: *Die Aktion* 3 (1913), Sp. 758 f.

Brod, Max (Hrsg.): Arkadia. Ein Jahrbuch für Dichtkunst. Leipzig 1913.

Brod, Max: *Arnold Beer. Das Schicksal eines Juden.* Berlin 1912.

Brod, Max: >Das Ereignis eines Buches<, in: *März* 7 (1912-13), s. 268-270.
Brod, Max: *Experimente. Vier Geschichten.* Berlin/Stuttgart/Leipzig o.J. [1907].
Brod, Max: >Gerhart Hauptmanns Frauengestalten<, in: *Die neue Rundschau* 33 (1922), s. 1131-1141.
Brod, Max: *Die Höhe des Gefühls.* Leipzig 1913.
Brod, Max: *Jüdinnen.* Berlin 1911.
Brod, Max: >Kleine Prosa<, in: *Die neue Rundschau* 24 (1913), s. 1043-1046.
Brod, Max: >Die neue Zeitschrift<, in: *Die weissen Blatter* 1 (1913-14), s. 1227-1230.
Brod, Max: *Der Prager Kreis.* Frankfurt am Main 1979.
Brod, Max: Schlofl Nornepygge. Der Roman des Indifferenten. Berlin/Stuttgart/Leipzig 1908.
Brod, Max: >Schlusslwort an Ulrik Brendel<, in: *Die Aktion* 3 (1913), Sp. 977 f.
Brod, Max: *Streitbares Leben. Autobiographie 1884-1968.* Frankfurt am Main 1979.
Brod, Max: *Tagebuch in Versen.* Berlin o.J. [1910].
Brod, Max: *Tod den Toten!* Stuttgart o.J. [1906].
Brod, Max: *Tycho Brahes Weg zu Gott.* München 1915.
Brod, Max: *Über die Schönheit hassicher Bilder. Ein Vademecum für Romantiker unserer Zeit.* Leipzig 1913.
Brod, Max: *Der Weg des Verliebten. Gedichte.* Leipzig 1907.
Brod, Max: *Weiberwirtschaft. Drei Erzählungen.* Berlin 1913.
Browning, Robert/Barrett-Browning, Elizabeth: *Briefe.* Berlin 1905.
Chinesische Lyrik vom 12. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Hrsg. von Hans Heilmann. München 1905.
Corino, Karl: Robert Musil. Leben und Werk in Bildern und Texten. Reinbek 1988.
Dietz, Ludwig: >Das Jahrbuch für Dichtkunst »Arkadia<«, in: *Philobiblon* 17 (1973), s. 178-188.
Dietz, Luchvig: >Kurt Wolffs Bücherei »Der jüngste Tag«. Seine Geschichte und Bibliographie<, in: *Philobiblon 7* (1963), s. 96-118.
Ebrecht, Angelika u. a. (Hrsg.): Brieftheorie des 18. Jahrhunderts. Texte, Kommentare, Essays. Stuttgart 1990.
Ebrecht, Angelika: >Rettendes Herz und Puppenseele. Zur Psychologie der Fernliebe in Rilkes Briefwechsel mit Magda von Hattingbergc, in: Anita Runge/Lieselotte Steinbrügge (Hrsg.): *Die Frau im Dialog. Studien zu Theorie und Geschichte des Briefes.* Stuttgart 1991, s. 147-172.
Ehrenstein, Albert: >Ansichten eines Exterritorialen<, in: *Die Fackel,* H. 323 (18. Mai 1911), s. 1-8.
Ehrenstein, Albert: *Die weisse Zeit.* München 1914 [recte: 1916].
Engel, Peter: >»... ein guter Freundund Kamerad täte mir oft hier sehr wohl.« Ernst Weiss Briefe an Leo Perutz<, in: *Modern Austrian Literature* 21 (1988), H. 1, s. 27-59.
Engel, Peter/Müller, Hans-Harald: *Ernst Weiss - Seelenanalytiker und Erzahler von europäischem Rang. Beitrage zum Ersten internationalen Ernst Weiss Symposium aus Anlass des 50. Todestages, Hamburg 1990.* Bern ete. 1992.

Eulenberg, Herbert: *Schattenbilder. Eine Fibel für Kulturbedürftige unserer Zeit.* Berlin 1910.

Fiala-Fürst, Ingeborg: *Der Beitrag der Prager deutschen Literatur zum deutschen Expressionismus. Relevante Topoi ausgewählte Werke.* St. Ingbert 1996.

Ficker, Ludwig von: *Briefwechsel 1909-1914.* Hrsg. von Ignaz Zangerle, Walter Methlagl, Franz Seyr und Anton Unterkircher. Salzburg 1986.

Ficker, Ludwig von: >Schlusspunkt<, in: *Der Brenner* 4 (1913-14), s. 192-194.

Gellert, Christian Fürchtegott: *Briefe, nebst einer Praktischen Abhandlung von dem guten Geschmacke in Briefen.* Leipzig 1751.

Göbel, Wolfram: >Der Ernst Rowohlt Verlag 1910-1913. Seine Geschichte und seine Bedeutung für die Literatur seiner Zeit<, in: *Archiv für Geschichte des Buchwesens* XIV (1975), Sp. 465-566.

Göbel, Wolfram: *Der Kurt Wolff Verlag 1913-1930. Expressionismus als verlegerische Aufgabe.* Reprint: München 2000.

Gold, Hugo (Hrsg.): *Max Brod. Ein Gedenkbuch. 1884-1969.* Tel Aviv 1969.

Goldstücker, Eduard: *Weltfreunde. Konferenz über die Prager deutsche Literatur.* Prag 1967.

Grillparzers Briefe und Tagebücher. Eine Ergänzung zu seinen Werken, gesammelt und mit Anmerkungen hrsg. von Cari Glossy und August Sauer. 1. Band: *Briefe.* Stuttgart/Berlin 1903.

Guthke, Karl S.: >Franz Werfels Anfänge. Eine Studie zum literarischen Leben am Beginn des »expressionistischen Jahrzehnts<«, in: *Deutsche Viertel-jahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* 52 (1978), s. 71-89.

Haas, Willy: *Die literarische Welt. Erinnerungen.* München 1957.

Haas, Willy: >Die Verkündigung und Paul Claudel<, in: *Der Brenner* 3 (1912 bis 13), s. 853-869.

Hauptmann, Gerhart: *Tagebücher 1914 his 1918.* Hrsg. von Peter Sprengel. Berlin 1997.

Hecht, Hugo: >Über Ernst *Weiss*<, in: *Weiss -Blätter,* Nr. 3 (Juni 1974), s. 3-5.

Heilmann, Hans (Hrsg.): *Chinesische Lyrik vom 12. Jahrhundert v. Chr. bis zur Gegenuwart.* München 1905.

Heydemann, Klaus: >Der Titularfeldwebel. Stefan Zweig im Kriegsarchiv<, in: *Stefan 2weig 1881/1981. Aufsätze und Dokumente.* Hrsg. von der Dokumentationsstelle für neuere österreichische Literatur (= *Zirkular,* Sondernummer 2, Oktober 1981). Wien.

Hiller, Kurt: Besprechung zu Max Brods Roman *Arnold Beer,* in: *Die Aktion* 2 (1912), Sp. 973-976.

Jacobsohn, Siegfried: *Der Fail Jacobsohn.* Berlin-Charlottenburg 1913.

Jungk, Peter Stephan: *Franz Werfel. Eine Lebensgeschichte.* Frankfurt am Main 1987.

Kayser, Werner/Gronemeyer, Horst: *Max Brod.* Hamburger Bibliographien Band 12. Hamburg 1972.

Kisch, Egon Erwin: *Schreib das auf, Kisch!* In: *Gesammelte Werke in Einzelausgaben.* Hrsg. von Bodo Uhse und Gisela Kisch. Bd. I. 4. Aufl. Berlin/ Weimar 1986, s. 165-425.

Krolop, Kurt: *Reflexionen der Fackel. Neue Studien über Karl Kraus.* Wien 1994.

Kudszus, Winfried: >Erzählung und Zeitverschiebung in Kafkas »Proze'B« und »Schloss<«, in: *Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* 38 (1964), H. 2, s. 192-207.

Laforgue, Jules: *Pierrot, der Spassvogel. Eine Auswahl von Franz Blei und Max Brod.* Berlin/Stuttgart/Leipzig 1909.

Lasker-Schüler, Else: *Lieber gestreifter Tiger. Briefe. Erster Band.* Hrsg. von Margarete Kupper. München 1969.

Lasker-Schüler, Else: >Unser Cafe. Ein offener Brief an Paul Blockc, in: dies.: *Gesammelte Werke in drei Banden.* Bd. 2. Frankfurt am Main o. J., s. 277-279.

Laube, Heinrich: *Franz Grillparzers Lebensgeschichte.* Stuttgart 1884.

Leppin, Paul: *Severins Gang in die Finsternis. Ein Prager Gespensterroman.* Prag 1998.

Mann, Thomas/Mann, Heinrich: *Briewechsel. 1900-1949.* Enweiterte Neuausgabe. Frankfurt am Main 1984.

Mendelssohn, Peter de: >Erinnerung an Jakob Hegner<, in: ders.: *Unterwegs mit Reiseschatten. Essays.* Frankfurt am Main 1977.

Mirbeau, Octave: *Le Jardin des Supplices.* Paris 1899.

Moritz, Karl Philipp: *Anleitung zum Briefschreiben.* Berlin 1783.

Musil, Robert: *Briefe 1901-1942.* Hrsg. von Adolf Frise. Reinbek 1981.

Musil, Robert: >Europäertum, Krieg, Deutschtum<, in: *Die neue Rundschau* 25 (1914), s. 1303-1305. Wieder abgedruckt in: ders.: *Gesammelte Werke.* Hrsg. von Adolf Frise. Bd. II. Reinbek 1978, s. 1020-1022.

Musil, Robert: >Literarische Chronik [August 1914]<, in: *Die neue Rundschau* 25 (1914), s. 1166-1172. Wieder abgedruckt in: ders., *Gesammelte Werke.* Hrsg. von Adolf Frise. Bd. II. Reinbek 1978, s. 1465-1471.

Musil, Robert: *Tagebücher.* Hrsg. von Adolf Frise. Reinbek 1983.

Pazi, Margarita: *Fünf Autoren des Prager Kreises.* Frankfurt am Main/Bern/ Las Vegas 1978.

Pazi, Margarita (Hrsg.): *Max Brod 1884-1984. Untersuchungen zu Max Brods literarischen und philosophischen Schriften.* New York ete. 1987.

Pazi, Margarita: *Stauh und Sterne. Aufsätze zur deutschjüdischen Literatur.* Göttingen 2001.

Pazi, Margarita/Zimmermann, Hans Dieter (Hrsg.): *Berlin und der Prager Kreis.* Würzburg 1991.

Pick, Otto: *Freundliches Erleben. Gedichte. Berlin 1912.*

Pinthus, Kurt: >Ernst Rowohlt und sein Verlag<, in: *Rowohlt Almanach 1908 his 1962.* Hrsg. von Mara Hintermeier und Fritz J. Raddatz. Reinbek 1962, s. 8-40.

Raabe, Paul (Hrsg.): *Expressionismus. Aufzeichnungen und Erinnerungen.* Olten/Freiburg 1965.

Schamschula, Walter: >Franz Werfel und die Tschechen<, in: Herbert Zeman (Hrsg.): *Die österreichische Literatur. Ihr Profil von der Jahrhundertwende bis zur Gegenwart (1880-1980).* Graz 1989, s. 343-359.

Scharffenberg, Renate: >Rilke und sein Verleger Axel Juncker<, in: *Imprimatur*, N.F. Bd. 5 (1967), s. 67-80.

Schlaffer, Heinz: >Knabenliebe. Zur Geschichte der Liebesdichtung und zur Vorgeschichte der Frauenemanzipation<, in: *Merkür* 49 (1995), H. 557, s. 682-694.

Schnarrenberger, Michaela: >Erinnerungen an Ernst Weiss und Rahel Sanzara<, in: *Weiss -Blatter*, Nr. 5 (Juni 1986), s. 4-10.

Schocken, Wolfgang A.: *>Wer war Grete Bloch?<, in: Exilforschung. Ein internationales Jahrbuch, Bd. 4: Das jüdisehe Exil und andere Themen. München 1986, s. 83-97.* Sebald, Winfried G.: *Schwindel. Gefühle.* Frankfurt am Main 1990.

Sembdner, Helmut (Hrsg.): *Der Kleist-Preis. 1912-1932. Eine Dokumentation.* Berlin 1968.

Spieker, Sven: >Ernst *Weiss'* Briefe an Stefan Zweig. Ein Beitrag zur Biographie des Autors<, in: *Weiss -Blätter*, Nr. 2 (Sept. 1984), s. 21-34.

Stoessl, Otto: *Morgenrot. Roman.* München 1912.

Sudhoff, Dieter: >Unterm Rad. Der Schüler Ernst Weiss in Brünn<, in: *Weiss -Bladtter*, Nr. 10 (März 1989), s. 4-21.

Theweleit, Klaus: *Buch der Könige.* Bd. 1. Frankfurt am Main, o.J.

Timms, Edward: *KarlKraus. Satiriker der Apokalypse. Leben und Werk 1874 bis 1918.* Frankfurt am Main 1999.

Udolph, Ludger: >Pragbilder in Romanen der »Prager Moderne<«, in: *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 46 (2000), s. 195-200.

Weiss , Ernst: >Autobiographische Skizze<, in: ders.: *Die Kunst des Erzählens. Essays, Aufsätze, Schriften zur Literatur.* Frankfurt am Main 1982. s. 120-123.

Weiss , Ernst: *Die Galeere.* Berlin 1913. Weift, Ernst: *Der Kampf.* Berlin 1916.

Werfel, Franz: *Der Weltfreund. Gedichte.* Berlin 1911.

Wolff, Kurt: *Autoren, Bücher, Abenteuer. Betrachtungen und Erinnerungen eines Verlegers.* Berlin 1965.

Wolff, Kurt: *Briefwechsel eines Verlegers 1911-1963.* Hrsg. von Bernhard Zeller und Ellen Otten. Ergänzte Ausgabe. Frankfurt am Main 1980.

Wondrâk, Eduard: >Zu den Erinnerungen Hugo Hechts an Ernst Weiss <, in: . *Weiss -Blätter*, Nr. 3 (Juni 1974), s. 10-12.

Zweig, Stefan: *Briefe 1897-1914.* Hrsg. von Knut Beck, Jeffrey B. Berlin und Jeffreyli Natascha Weschenbach-Feggeler. Frankfurt am Main 1995. I Zweig, Stefan: *Briefe 1914-1919.* Hrsg. von Knut Beck, JeffreyJir "Berlin und Natascha Weschenbach-Feggeler. Frankfurt am Main 1995

Zweig, Stefan: *Tagebücher.* Frankfürt am Main, Türkçe'de: *Günlükler*, Çev.: İlknur Özdemir, Can Yayınları, 1997

Zweig, Stefan: *Die Welt von Gestern. Erinnerungen eines Europäers.* Frankfurt am Main 1970, Türkçe'de: *Dünün Dünyası*, Çev.: Gülperi Sert, Can Yayınları, 1985

c. Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji

Adler, Alfred: *Über den nervösen Charakter.* Frankfurt am Main 1972. -Adorno, Theodor W.: >Benjamin, der Briefschreiber<, in: ders.: *Gesammelte Schriften,* Bd. 11: *Noten zur Literatur.* Frankfurt am Main 1974, s. 583-590.

Duby, Georges/Perrot, Michelle: *Geschichte der Frauen.* Bd. 4: *19. Jahrhundert.* Hrsg. v. Genevieve Fraisse und Michelle Perrot. Frankfurt am Main 1994.

Freud, Sigmund: *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fail von Paranoia (Dementia paranoides),* in: ders.: *Studienausgabe,* Bd. 7. Frankfurt am Main 1989, s. 133-203.

Freud, Sigmund/Abraham, Kari: *Briefe 1907-1926.* Hrsg. von Hilda C. Abraham und Ernst L. Freud. 2. Aufl. Frankfurt am Main 1980.

Horkheimer, Max/Adorno, Theodor W.: *Dialektik der Aufklärung. Philo- sophische Fragmente.* In: Max Horkheimer, *Gesammelte Schriften.* Bd. 5. \ Frankfurt am Main 1987, s. ll-2907

Kant, Immanuel: *Die Metaphysik der Sitten. In: Kant-Studienausgabe. Band.* IV. Darmstadt 1956, s. 305-634.

Kierkegaard, Sören: *Buch des Richters.* Seine Tagebücher 1833-1855 im Auszug aus dem Dänischen von Hermann Gottsched. Jena/Leipzig 1905. Kierkegaard, Sören: *Stadien auf dem Lebensweg.* Jena 1914.

Simmel, Georg: >Der Brief. Aus einer Soziologie des Geheimnisses<, in: ders., o- *Aufsätze und Abhandlungen 1901-1908.* Bd. II. Frankfurt am Main 1993, s. 394-397.

Valery, Paul: *Cahiers/Hefte.* Bd. 6. Frankfurt am Main 1993.

Weber, Alfred: >Der Beamte<, in: *Die neue Rundschau* 21 (1910), s. 1321-1339.

Weltsch, Felix/Brod, Max: *Anschauung und Begriff. Grundzüge eines Systems. tems der Begriffsbildung.* Leipzig 1913.

d. Yahudilik

Barsch, Claus-Ekkehard: *Max Brod im Kampf um das Judentum. Zum Leben und Werk eines deutsch-jüdischen Dichters aus Prag.* Wien 1992. JB Barsch, Claus-Ekkehard: >Max Brods Bewusstsein vom Judentum. Ethik in der Spannung von Dieseits und Jenseits<, in: Eveline Goodman-Thau/Wolfdietrich Schmied-Kowarzik (Hrsg.): *Messianismus zwischen Mythos — und Macht.* Berlin 1994, s. 211-230.

Bergman, Schmuel Hugo: *Tagebücher und Briefe.* Hrsg. von Miriam Sambursky. Band 1: 1901-1948. Königstein 1985.

Bericht des Actions-Comites der Zionistischen Organisation an den XI. Zionisten-Kongress, Wien 2. bis 9. September 1913. Berlin 1913.

Birnbaum, Nathan: *Die jüdische Moderne. Frühe zionistische Schriften.* Augsburg 1989.

Brod, Max: >Aus der Notschule für galizische Flüchtlinge in Prag<, in: *Jüdische Rundschau,* 21. Jg., H. 29 (21. Juli 1916). Brod, Max: >Brief an eine Schülerin nach Galizien<, in: *Der Jude* 1 (1916/17), s. 124 f.

Brod, Max: >Erfahrungen im ostjüdischen Schulwerk<, in: *Der Jude* 1 (1916-17), s. 32-36.

Brod, Max: >Unsere Literaten und die Gemeinschaft<, in: *Der Jude* 1 (1916-17), s. 457-464.

Buber, Martin: *Briefwechsel aus sieben Jahrzehnten.* Hrsg. von Grete Schaeder. Band 1: 1897-1918. Heidelberg 1972.

Buber, Martin: *Drei Reden über das Judentum.* 3.-4. Tsd. Frankfurt am Main 1916.

Buber, Martin: Vom Geist des Judentums. Reden und Geleitworte. Leipzig 1916.

Cohen, Gary B.: >Jews in German Society: Prague, 1860-1914<, in: David Bronsen (Hrsg.): *Jews and Germans from 1860 to 1933: The Problematic Symbiosis.* Heidelberg 1979.

Graetz, Heinrich: *Volkstümliche Geschichte der Juden. 3 Bde. Leipzig 1888.*

Haring, Ekkehard W.: >Zwischen den Nationen. Anmerkungen zum Jüdischen Prag« Franz Kafkas<, in: *Das Jüdische Echo.* Bd. 49. Wien, Oktober 2000, s. 271-280.

Haumann, Heiko: >Zionismus und die Krise jüdischen Selbstverständnisses<, in: ders. (Hrsg.): *Der Traum von Israel. Die Ursprünge des modernen Zionismus.* Weinheim 1998, s. 9-64.

Herzog, Andreas (Hrsg.): *Ost und West. Jüdische Publizistik 1901-1928.* Leipzig 1996.

Iggers, Wilma (Hrsg.): *Die Juden in Böhmen und Mähren. Ein historisches Lesebuch.* München 1986.

Das jüdische Prag. Eine Sammelschrift. Prag (Verlag der Selbstwehr) 1917.

Kaplan, Marion A.: *Jüdisches Bürgertum. Frau, Familie und Identität im Kaiserreich.* Hamburg 1997.

Kieval, Hillel J.: *The Making of the Czech Jewry. National Conflict and Jewish Society in Bohemia, 1870-1918.* Oxford University Press 1988.

Kudela, Jiri: *Die Emigration galizischer und osteuropäischer Juden nach Böhmen und Prag zwischen 1914-1916/17.* Studia Rosenthaliana, Bd. 23. 1989.

Lappin, Eleonore: *Der Jude 1916-1928. Jüdische Moderne zuuischen Universalismus und Partikularismus.* Tübingen 2000.

Levi, Jacques [d. i. Jizchak Löwy]: >Die Katastrophe von Prag< [1939], in: *Neue Zürcher Zeitung,* 17./18. November 1990, s. 68.

Lichtheim, Richard: *Das Programm des Zionismus.* 2. Aufl. Berlin-Wilmersdorf 1913.

Massino, Guido: >»... dieses nicht niederzudrückende Feuer des Löwy«. Franz Kafkas Schauspielerfreund Jizchak Löwy<, in: *Neue Zürcher Zeitung,* 17./18. November 1990, s. 68.

Massino, Guido: *Fuoco inestinguibile. Franz Kafka, Jizchak Löwy e il teatro yiddish polacco. Rom 2002.*

Mattenklott, Gert: >Mythologie - Messianismus - Macht<, in: Eveline Goodman-Thau/Wolfdietrich Schmied-Kovvarzik (Hrsg.): *Messianismus zwischen Mythos und Macht.* Berlin 1994, s. 179-196.

Meyer, Michael A. (Hrsg.): *Deutsch-jüdische Geschichte in der Neuzeit, Bd. III: Umstrittene Integration 1871-1918.* München 1997.

Rechter, David: *The Jews of Vienna and the First World War.* London/Port- land, Oregon 2001.

Rodlauer, Hannelore: >Ein anderer »Prager Frühling«. Der Verein »Bar Kochba« in Prag<, in: *Das Jüdische Echo.* Bd. 49. Wien, Oktober 2000, s. 181-188.

Roth, Joseph: *Juden auf Wanderschaft.* Köln 1976.

Rozenblit, Marsha L.: *Reconstructing a National Identity. The Jews of Habshurg Austria during World War I.* Oxford University Press 2001.

Sandrow, Nahma: *Vagabond Stars. A World History of Yiddish Theater.* Syracuse, NY 1996.

Sieg, Ulrich: *Jüdische Intellektuelle im Ersten Weltkrieg. Kriegserfahrungen, weltanschauliche Debatten und kulturelle Neuentwürfe.* Berlin 2001.

Sprengel, Peter: *Scheunenviertelt heater. Jüdische Schauspieltruppen und jiddische Dramatik in Berlin (1900-1918).* Berlin 1995.

Vom Judentum. Ein Sammelbuch. Hrsg. vom Verein jüdischer Hochschüler Bar-Kochba in Prag. Leipzig 1913.

Weltsch, Felix (Hrsg.): *Dichter, Denker, Helfer: Max Brod zum fünfzigsten Geburtstag. Mährisch-Ostrau 1934.*

Zechlin, Egmont: *Die deutsche Politik und die Juden im Ersten Weltkrieg.* Göttingen 1969.

Zimmermann, Hans Dieter: >Die endlose Suche nach dem Sinn. Kafka und die jiddische Moderne in: ders. (Hrsg.): *Nach erneuter Lektüre: Franz Kafkas »Der Proceß«.* Würzburg 1992, s. 211-222.

e. Politik Tarih, Sosyal Tarih, Kültür Tarihi

Altenberg, Peter: >Der Tango<, in: *Die Schaubühne* 10 (1914), H. 1.

Archenhold, F. S.: Kometen, Weltuntergangsprophezeiungen und der Halleysche Komet. *Berlin-Treptow 1910.*

Bardolff, Cari Freiherr von: Soldat im alten Österreich. Erinnerungen aus meinem Leben. *2. Aufl.* Jena 1943.

Benjamin, Walter: *Berliner Kindheit um neunzehnhundert.* Frankfurt am Main 1987. Türkçe'de: Bin Dokuz Yüzlerin Başında Berlin'de Çocukluk Çev.: Tevfik Turan, Yapı Kredi Y., 2009

Bericht über den II. Internationalen Kongress für Rettungswesen und Un- fallverhütung. *Hrsg. von H. Charas.* Wien 1914.

Binder, Hartmut: Wo Kafka und seine Freunde zu Gast waren. Prager Kaffeehäuser und Vergnügungsstätten in historischen Bilddokumenten. Prag/Furth im Wald 2000.

Burkhardt, Johannes u. a.: Lange und kurze Wege in den Ersten Weltkrieg. Vier Augsburger Beiträge zur Kriegsursachenforschung. München 1996.

Butschek, Felix: Statistische Reihen zur österreichischen Wirtschaftsgeschichte. Die österreichische Wirtschaft seit der industriellen Revolution. Wien 1993.

Capek, Karel: *Gespräche mit Masaryk.* Stuttgart/München 2001.

Conrad von Hötzendorf, Franz: *Aus meiner Dienstzeit 1906-1918.* Bd. IV. Wien/Leipzig/München 1923.

Desmond, Adrian/Moore, James: *Darwin.* München 1992.

Dinges, Martin (Hrsg.): Medizinkritische Bewegungen im Deutschen Reich (ca. 1870-ca. 1933). *Stuttgart 1996.*

Engels, Friedrich: Einleitung zu Sigismund Borkheims Broschüre *Zur Erinnerung für die deutschen Mordspatrioten. 1806-1807.* In: Kari Marx/Fried- rich Engels: *Werke.* Bd. 21. Berlin 1962, s. 346-351.

Feuerbach, Anselm: *Ein Vermächtnis.* Hrsg. von Henriette Feuerbach. Berlin 1912.

Geiss, Imanuel (Hrsg.): Juli 1914. Die europäische Krise und der Ausbruch des Ersten Weltkriegs. München 1965.

Hanisch, Ernst: Der lange Schatten des Staates. Österreichische Gesellschaftsgeschichte im 20. Jahrhundert. Wien 1994.

Herben, Jan: *Kniha vzpomnek* [Buch der Erinnerungen]. Prag 1936.

Hessen, Robert: >Nervenschwâche<, in: *Die neue Rundschau* 21 (1910), s. 1531-1543.

Hoensch, Jörg K.: *Geschichte Böhmens. Von der slavischen Landnahme bis zur Gegenwart.* 3. Aufl. München 1997.

Holitscher, Arthur: *Amerika heute und morgen.* Berlin 1912.

Hösch, Edgar: *Geschichte der Balkanlander. Von der Frühzeit bis zur Gegenwart.* München 1999.

Just, Adolf: *Kehrt zur Natur zurück!* 7. Aufl. Jungborn-Stapelburg 1910.

Jütte, Robert: *Geschichte der alternativen Medizin. Von der Volksmedizin zu den unkonventionellen Therapien von heute.* München 1996.

Kanner, Heinrich: Der Schlüssel zur Kriegsschuldfrage. Ein verheimlichtes Kapitel der Vorkriegsgeschichte. München 1926.

Keegan, John: *Der Erste Weltkrieg. Eine europäische Tragödie.* Reinbek 2000.

Kleindel, Walter: *Österreich. Daten zur Geschichte und Kultur.* Wien 1995.

Knobloch, Heinz: *Stadtmitte umsteigen. Berliner Phantasien.* Berlin 1982.

Materlinck, Maurice: >Die Pferde von Elberfeld. Ein Beitrag zur Tierpsychologie<, in: *Die neue Rundschau* 24 (1914), s. 782-820.

Mendelssohn, Peter de: *Zeitungsstadt Berlin. Menschen und Mächte in der Geschichte der deutschen Presse.* Frankfurt am Main 1982.

Mentzel, Walter: *Kriegsflüchtlinge in Cisleithanien im Ersten Weltkrieg.* Diss. Wien 1997.

Meyers Reisebücher: *Nordseebäder und Städte der Nordseeküste.* 4. Aufl. Leipzig/Wien 1912.

Müller, Johann Peder: *Mein System. 15 Minuten täglicher Arbeit für die Gesundheit.* Neue, enweiterte Ausgabe: Leipzig/Zürich o. J.

Müller, Johann Peder: *Mein System für Frauen.* Leipzig 1913.

Musil, Robert: >Politik in Österreich<, in: *Die Aktion* 3 (1913), Sp. 711-715.

Paris, Reine-Marie: *Camille Claudel. 1864-1943*. Frankfurt am Main 1989.

Pfemfert, Franz: >Los von Österreich!, in: *Die Aktion* 3 (1913), Sp. 69 f.

Radkau, Joachim: *Das Zeitalter der Nervosität. Deutschland zwischen Bismarck und Hitler*. München/Wien 1998.

Rauchensteiner, Manfried: *Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn un derErste Weltkrieg*. Graz/Wien/Köln 1993.

Ritzel, Fred: >Synkopentänze. Über Importe populârer Musik aus Amerika in der Zeit vor dem Ersten Weltkrieg<, in: Kaspar Maase/Wolfgang Kaschuba (Hrsg.): *Schund und Schönheit. Populäre Kultur um 1900*. Köln/ Weimar/Wien 2001, s. 161-183.

Rosenberger, Bernhard: Zeitungen als Kriegstreiber? Die Rolle der Presse im Vorfeld des Ersten Weltkriegs. *Köln/Weimar/Wien 1998.*

Rumpler, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*. Wien 1997.

Sandgruber, Roman: Ökonomie und Politik. Österreichische Wirtschaftsgeschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Wien 1995.

Sauermann, Eberhard: *Literarische Kriegsfürsorge. Österreichische Dichter und Publizisten im Ersten Weltkrieg*. Wien/Köln/Weimar 2000.

Soukup, Frantisek: *Amerika. Rada obrazü americkeho zvota* [Amerika. Eine Reihe von Bildern aus dem amerikanischen Leben]. Prag 1912.

Spector, Scott: Prague Territories. *National Conflict and Cultural Innovation in Franz Kafka's Fin de Siecle*. Berkeley/Los Angeles/London 2000.

Taut, Bruno: *Die neue Wohnung. Die Frau als Schöpferin*. Leipzig 1924.

Tonelli, Albino: *Ai confini della Mitteleuropa. Il Sanatorium von Hartungen di Riva del Garda. Dai fratelli Mann a Kafka gli ospiti della cultura europea*. Riva 1995.

Tramer, Hans: >Die Dreivölkerstadt Prag<, in: Hans Tramer/Kurt Wolfenstein (Hrsg.): *Robert Weltsch zum'70. Geburtstag von seinen Freunden. 20. Juni 1961*. Tel Aviv 1961, s. 138-203.

Tuchman, Barbara: *August 1914. Ausbruch des Ersten Weltkriegs - der eigentliche Beginn unseres Jahrhunderts*. Bern/München 1979.

Urban, Otto: *Die tschechische Gesellschaft 1848-1918*. 2 Bde. Wien/Köln/ Weimar 1994.

Urzidil, Johannes: >Der Kriegsausbruch in Prag<, in: *Der Monat* 16 (1964), s. 151-156.

Wagenbach, Klaus: >Drei Sanatorien Kafkas. Ihre Bauten und Gebräuche<, in: *Freibeuter*, H. 16 (1983), s. 77-90.

Wichmann, Hans: *Deutsche Werkstätten und WK-Verband 1898-1990. Aufbruch zum neuen Wohnen*. München 1992.

Adler, Alfred 324, 624*n*.13
Adorno, Theodor W. 183, 617*n*.11, 623*n*.10
Altenberg, Peter 253, 406, 623*n*.1
Altmüller, Georg 418, 629*n*.10
Andre (Buchhandlung) 395
Assicurazioni Generali 172, 342, 432

Baioni, Giuliano 17
Ball, Hugo 388
Balzac, Honore de 306
Barrett, Elizabeth 186, 498
Bauer, Anna 128, 176, 203, 205-6, 268, 348, 424, 546
Bauer, Carl 201, 205-6, 252, 364, 373, 381, 464, 481, 484, 589-90, 618*n*.5, 626*n*.21, 626*n*.7, 627*n*.13
Bauer, Else 138, 201, 203
Bauer, Emilie 205
Bauer, Erna 201, 203, 268, 349, 496-7, 510, 529
Bauer, Eva 350
Bauer, Felice 9, 17, 24, 115-6, 118-9, 121-2, 125-6, 128-35, 138-44, 151, 153, 158-88, 191-200, 202-11, 219-35, 242-6, 250-2, 258-61, 264-70, 274, 276-86, 294-5, 300-24, 331-4, 340-87, 393-4, 402, 404, 412, 417, 426, 429, 431-4, 439-40, 443-60, 463-66, 474, 477-8, 481-8, 494-8, 502-13, 522, 525, 526, 529-32, 554, 562, 585-90, 595-8, 602, 609-10, 610*n*.4, *n*.6, *n*.11, 612*n*.12, 615*n*.15, 616*n*.7, *n*.3, 618*n*.14, 621*n*.6, 625*n*.15, 628*n*.1, *n*.2, 629*n*.3, 630*n*.8, 630*n*.15, 637*n*.7
Bauer, Ferdinand 128, 201, 246, 618*n*.5, 627*n*.13
Bauer, Louis 203
Bauer, Toni 199, 201, 203
Baum, Oskar 62-3, 78, 82, 88, 93, 102, 125, 133, 149, 219, 260, 263, 295, 389, 529, 546, 562, 567, 579, 611*n*.5, 615*n*.4
Baumgart, Reinhard 125, 133, 615*n*.4
Beckett, Samuel 16, 215, 290, 568
Bellini, Giovanni 196
Benjamin, Walter 185, 223, 565
Benn, Gottfried 396, 402
Berchtold, Leopold Graf 516, 537, 634*n*.14
Bergmann, Else 412, 628*n*.12
Bergmann, Hugo 75, 451, 519, 546, 604, 628*n*.12
Berlioz, Hector 493
Bermann, Richard A. 399, 401, 451, 628*n*.36
Bethmann Hollweg, Theobald von 513, 633*n*.3, *n*.7
Bezruc, Petr 92
Bilinski, Leon von 573, 636*n*.20
Binder, Hartmut 16-7, 223, 293, 612*n*.2, 614*n*.11, 616*n*.8, 628*n*.8
Binding, Rudolf G. 383
Birnbaum, Nathan 78, 579
Blei, Franz 30-3, 94, 391, 471-6, 610*n*.1, 615*n*.2
Bleschke, Johanna 529, 533
Bloch, Grete 98-101, 418, 430, 443-66, 476-7, 482, 484-6, 497, 503-12, 532, 555, 562, 573, 587, 591, 615*n*.3, 630*n*.15, 632*n*.3, *n*.4
Bloch, Hans 17, 444
Böhm, Marie 196
Bogart, Humphrey 15
Bolecka, Anna 443
Borges, Jorge Luis 218, 238, 620*n*.8,
Boyle, Nicholas 17
Brand, Karl 225
Braun, Lily 127
Brežina, Otokar 92

Broch, Hermann 222, 324
Brod, Elsa 310, 379, 451, 459, 581, 588
Brod, Max 11, 30-3, 56-8, 62, 64, 67, 73, 76-7, 87-102, 107, 109, 111-8, 124, 135, 139, 149, 151, 156-60, 179, 187, 191, 198, 210-1, 219, 228, 235, 251, 257-65, 275-6, 278, 279-83, 295-99, 301, 312, 321, 325-7, 341, 345, 360, 379-80, 387-97, 405-10, 431, 434, 443, 449-51, 467-70, 472, 492, 494, 504, 528-30, 539, 544-52, 565, 570, 5798-82, 588, 593, 601, 610*n*.11, 611*n*.7, 613*n*.14, *n*.10, 614*n*.2, *n*.16, 616*n*.7, 619*n*.6, 620*n*.4, 623*n*.9, 625*n*.11, 626*n*.7, 627*n*.21, 627*n*.30, 627*n*.33, 628*n*.35, 629*n*.3, 632*n*.4, 634*n*.18, 635*n*.4, 637*n*.4, *n*.11, 638*n*.1
Brod, Otto 57, 99, 534
Brod, Sophie 57, 117, 30, 143-4, 193, 431
Browning, Robert 186, 488
Buber, Martin 75-8, 410-1, 416, 497, 538, 579, 582, 613*n*.16, 628*n*.36

Canetti, Elias 19, 125, 164-6, 221-2, 251, 277, 355, 460, 506, 586
Capaldi, Peter 226
Chaplin, Charles 216
Claudel, Camille 318
Claudel, Paul 318-9, 480, 631*n*.1
Colet, Louise 164
Conrad, Joseph 209, 273-4, 515-8, 526, 603, 633*n*.5, 634*n*.14

Dallago, Cari 449-50
Dante Alighieri 582
Danziger, Erna 201, 367
Darwin, Charles 370
Dauthendey, Max 92
Dehmel, Richard 389, 391, 537, 627*n*.21
Delbrück, Clemens von 513
Deleuze, Gilles 125
Demetz, Peter 232, 620*n*.4
Deutsch, Ernst 65
Dickens, Charles 212-3, 224, 306, 394
Diederichs, Eugen 89
Dostoyevski, Fjodor 53, 93, 170, 254, 282, 306, 382, 493, 571, 621*n*.6
Du Camp, Maxime 94
Dvorsky 328, 403

Ehrenfels, Christian von 450
Ehrenstein, Albert 314, 316, 384, 403-6, 422, 611*n*.7, 628.n36
Ehrenstein, Carl 388
Ernst, Paul 99
Eulenberg, Herbert 92, 277-8, 383, 621*n*.6

Falkenhayn, Erich von 513, 527
Fanta, Berta 362
Fanta, Otto 412
Fantl, Leo 451
Fellini, Federico 219
Ficker, Ludwig von 409, 450, 620*n*.5, 628*n*.5
Fischer, Samuel 389-90, 399, 471-5, 614*n*.19
Flaubert, Gustave 53, 90, 93-4, 108, 164, 218, 257, 371, 382, 481
Franz Ferdinand 501, 517
Franz Joseph I. 515
Freud, Martin 640
Freud, Sigmund 126-7, 254-5, 324, 434, 544, 588, 620*n*.7, 635*n*.27
Friedmann, Max 115, 143, 168
Friedrich, Paul 393, 627*n*.28
Fritz, Rose L. 331
Fröhlich, Katharina 418
Fuchs, Rudolf 263-4, 395, 627*n*.31

G. W. 439-40
George, Stefan 386
Goethe, Johann Wolfgang 15-17, 43, 53, 93, 97-102, 117, 151, 183, 254, 271, 348, 432, 437, 493, 500
Goldfaden, Abraham 68, 70
Gontard, Susette 114
Gordin, Jakob 70

Graetz, Heinrich 203, 613*n*.15
Green, Julien Leviathan 565
Grillparzer, Franz 34, 53, 90, 93, 133, 371, 382, 417-8, 421, 480, 493, 615*n*.3, 629*n*.16
Guattari, Felix 125
Gütling, Alois 43

Haas, Willy 65, 95, 254, 258, 263, 327, 406, 451, 480, 501, 529, 546
Hamsun, Knut 280, 290
Hardekopf, Ferdinand 388
Harden, Maximilian 538
Hartungen, Christoph Hartung von 427, 434-7
Hasek, Jaroslav 562
Hasenclever, Walter 90, 150, 384, 388
Hattingberg, Magda von 186
Hauptmann, Eckart 543
Hauptmann, Gerhart 280, 389, 474, 542
Hauptmann, Ivo 543
Hauptmann, Klaus 543
Hawthorne, Nathaniel 238
Hebbel, Friedrich 15, 53, 93, 164, 621*n*.6
Hegner, Jakob 500-1
Heilbron, Lydia 445, 496
Heimann, Moritz 391
Heine, Heinrich 43
Heinemann, Otto 267
Heinold, Kari Freiherr von 421
Heller, Erich 164
Hennings, Emmy 388
Herzl, Theodor 75-8, 413-6, 580
Hesse, Hermann 183, 324
Heym, Georg 253
Hildesheimer, Wolfgang 13
Hiller, Kurt 88, 99, 407
Hilsner, Leopold 539
Hirschfeld, Magnus 434
Hitzer 256-7
Hölderlin, Friedrich 114
Hoffmann, Camill 394
Hoffmann, E. T. H. 237
Hofmannsthal, Hugo von 60, 536
Holitscher, Arthur 97, 215
Homer 582
Huch, Ricarda 278
Hugo, Victor 238
Huillet, Daniele 219
Hyperion 6, 31-2, 54, 90, 116, 384, 610*n*.1

Ibsen, Henrik 280
Insel Kitaplığı 385
Iswolsky, Alexander 516

Jacob, Heinrich Eduard 393
Jacobsen, Jens Peter 278
Jacobson, Siegfried 467
Janouch, Gustav 236, 632*n*.4
Janowitz, Franz 391
Janowitz, Hans 391, 450, 628*n*.5
Jaques-Dalcroze, Emile 500
Jensen, Johannes V. 229
Jesenskâ, Milena 67, 127, 163, 166-7, 492, 612*n*.11, 615*n*.3, 616*n*.3
Joyce, James 16, 22, 423
Juncker, Axel 64, 88-90, 627*n*.33
Just, Adolf 103-7
Just, Rudolf 103-4

Kafka, Elli 47-8, 358, 362, 455, 545, 602, 606, 610*n*.11
Kafka, Hermann 34-5, 37-8, 45, 49, 80-1, 123, 145-6, 148, 154, 160, 262, 360, 363, 455, 484, 497, 556, 578, 633*n*.12
Kafka, Joseph 549
Kafka, Julie 38, 96, 146, 158, 161, 197-9, 364, 484, 610*n*.8, 616*n*.7
Kafka, Ottla 35, 38-9, 45-7, 73, 81, 133, 146, 154-5, 159, 161, 197, 228, 233-5, 240, 261, 295, 319, 353-4, 375, 427, 439, 449, 496-7, 522, 562, 577-8, 610*n*.8

Kafka, Robert 49, 610*n*.12, 616*n*.13
Kafka, Valli 34-5, 38, 81, 123, 133, 148, 261, 275, 286, 358, 362, 545, 547-8, 597, 604
Kannegiesser 579
Kanner, Heinrich 573
Kant, Immanuel 323
Kavafis, Konstantinos 346
Kellermann, Bernhard 390
Kerr, Alfred 536
Khol, Frantisek 313
Kierkegaard, Sören 55, 179, 253, 380, 382, 480-1, 617*n*.2
Kirchner, Margarethe 98, 102, 152, 614*n*.19
Kisch, Egon Erwin 276, 538, 604
Kleist, Heinrich von 53, 93, 164, 219, 282, 382, 394, 451
Klug, Flora 71
Koch, Hans-Gerd 17
Kohn, Hans 79, 394
Kohn, Siegmund 103
Kokoschka, Oskar 396, 406
Kornfeld, Paul 65
Kramár, Karel 605
Kraus, Karl 64, 86, 167, 276, 378, 406-7, 409, 411, 450, 469, 499, 527, 540, 611*n*.7
Krobatin, Alexander Freiherr von 516
Krofta, V. K. 43, 610*n*.6
Kubin, Alfred 237

Laforgue, Jules 31, 90, 615*n*.2
Lagerlöf, Selma 278
Lasker-Schüler, Else 88, 248, 258, 316, 383, 620*n*.13, 624*n*.3, 626*n*.13,
Lederer, Eugen 43
Leppin, Paul 88
Liegler, Leopold 407-9
Lindström A. G. 116, 171, 250, 267, 307-9, 331-2, 451,481, 589, 615*n*.8
Loerke, Oskar 449
Löwy, Alfred 122-3, 145, 377, 627*n*.18
Löwy, Jakob 37
Löwy, İshak 68, 71-4, 77, 79-85, 96, 149, 216, 226, 257, 317, 577, 612*n*.7, 613*n*.16
Löwy,Joseph 96
Lombroso, Cesare 434
Loos, Adolf 405, 499
Lukács, Georg 345
Lustig 579

Maeterlinck, Maurice 592, 637*n*.10
Mahler, Alma 406
Mann, Thomas 16, 183, 203, 389, 394, 474, 501, 536-7, 634*n*.13
Marschner, Robert 39, 43-4, 339, 345, 403, 416, 420, 484, 549
Masaryk, Tomás 538-9, 545, 634*n*.18
Meister Eckhart 77
Mell, Max 88
Mendelssohn, Georg von 501
Mendelssohn, Peter von 501, 634*n*.20
Mergl, Josef 196
Meyrink, Gustav 237
Mirbeau, Octave 568
Moltke, Helmuth von 513, 527, 634*n*.13
Morgenstern, Christian 434
Moritz, Karl Philipp 183, 617*n*.10
Müller, Johann Peder 372
Musil, Robert 222, 324, 406, 428, 472-9, 484, 512, 529, 533, 543, 546, 573, 592, 612*n*.11, 631*n*.6, *n*.7

Nabokov, Vladimir 16, 20
Nádherny, Sidonie 406
Nagel, Chaim 579
Napoleon I. 493
Nietzsche, Friedrich 43, 77, 253
Nijinski, Waslaw 286
Nikolaus I. (Montenegro) 161
Nordau, Max 411, 415
Northey, Anthony 17, 629*n*.10

Olsen, Regine 480
Oppenheimer, Max 434

Pawel, Ernst 315, 355, 432, 624*n*.1,
Perutz, Leo 399
Pessoa, Fernando 331, 346
Pfemfert, Franz 275, 527
Pfohl, Eugen 39, 42-4, 321, 335, 339, 346, 368, 403, 416, 420
Pick, Otto 88, 90, 313, 316-7, 394, 403-4, 417, 422, 425, 500, 546, 567, 624*n*.3, 626*n*.13
Pinthus, Kurt 90, 150, 384, 612*n*.9
Poe, Edgar Allan 237
Polgar, Alfred 257
Pollak, Josef 148, 262, 604, 606
Pollak, Marianne 547
Popper, Ernst 544-5, 635*n*.26
Prag Asbest Fabrikası 49, 50, 52, 54, 65, 81, 95, 144, 233, 245, 262, 275, 282, 286, 327, 369, 556, 594
Pribram, Otto 416
Princip, Gavrilo 501
Pringsheim, Katia 203

Rathenau, Walther 474
Rauchensteiner, Manfried 515
Reclam Yayınevi 384
Redl, Alfred 274, 276, 621*n*.1
Reicke, Georg 421
Rilke, Rainer Maria 88, 183, 186
Rodin, Auguste 319
Roosevelt, Theodore 123
Roth, Joseph 201, 601, 612*n*.3
Roubitschek 69
Rousseau, Jean-Jacques 114
Rowohlt, Ernst 89-92, 99, 102, 108, 111, 122, 317, 384, 391, 471, 614*n*.2,
Salus, Hugo 389
Schickele, René 396, 593
Schiller, Friedrich 99-100, 106, 108, 122, 203, 257
Schlaf, Johannes 99, 100, 255-6, 493
Schmidt, Karl 500
Schnitzer, Moritz 327
Schnitzler, Arthur 383
Schocken Yayınevi 143
Schocken, Wolfgang A. 503-4, 632*n*.3
Schreber, Daniel Paul 254
Schreiner, Josef 605
Schumann, Albert 592
Schwabach, Erik-Ernst 471-2
Selbstwehr 78-80, 85, 416, 540, 577, 637*n*.3, *n*.7
Shakespeare, William 254
Simmel, Georg 197, 618*n*.8
Soukup, Frantisek 216, 218, 614*n*.11
Stehr, Hermann 543
Stehr, Willy 543
Steiner, Rudolf 135, 342, 434
Stekel, Wilhelm 434
Sternheim, Carl 396
Stifter, Adalbert 43
Stoessl, Otto 90, 280, 391, 393, 621*n*.5
Straub, Jean-Marie 219
Strindberg, August 53, 93, 176, 253, 280, 300, 381, 466, 593
Strobl, Karl Hans 410, 627*n*.19, 628*n*.10
Sudermann, Hermann 434
Svevo, Italo 10, 346, 423

Tacitus, Publius Cornelius 490
Thein, Klara 412, 628*n*.12
Theweleit, Klaus 125
Thieberger, Friedrich 236
Tirpitz, Alfred von 513
Tisza, Istvan Graf 515-7
Trakl, Georg 253, 388, 396, 406
Tschissik, Emanuel 72
Tschissik, Mania 72, 74, 85, 149,
Tucholsky, Kurt 391, 558, 636*n*.13

Ullstein Yayınevi 385

Valery, Paul 103, 114, 560, 622*n*.5
Wagner, Richard 528

Dünya edebiyatının en önemli yazarlarından Franz Kafka üzerine sayısız inceleme ve kitap yayımlanmış olmasına rağmen, Kafka'nın varoluşunun merkezine uzanan kapsamlı bir biyografi yoktur. Dünyanın en önemli Kafka uzmanları arasında olan Reiner Stach söz konusu açığı bu çalışmayla kapatmayı başardı.

Çalkantılı bir dönemde yaşamış olan Praglı sigorta memuru Franz Kafka yapıtlarıyla dünyanın her köşesinde günümüze kadar süren kültürel bir şok dalgası nasıl yaratabilmiştir? Stach bu sorunun yanıtını, yazarın yapıtlarını, mektuplarını ve özel hayatıyla ilgili tüm belgeleri titizlikle inceleyerek yanıtlıyor.

Kafka dünyasının atmosferine panoramik bir bakış sunan bu biyografi, yazarın gündelik yaşamının izleğini çizerken okura sanki bir film izlediği duygusunu veriyor.

adımlar schritte KİTAPLAR
ALMANYA AVUSTURYA İSVİÇRE

Ernst Reuter Girişimi
Ernst Reuter Initiative
Kültürlerarası Dialog ve Anlayış için
für Dialog und Verständigung der Kulturen

0379204
AOA

ISBN: 978-975-570-625-2
9 789755 706252

32 TL

www.selyayincilik.com